

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA
RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA
INSTITUT ZA ARHEOLOGIJO — INSTITUTUM ARCHAEOLOGICUM

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

39-40

1988-1989

LJUBLJANA
1989

NAVODILA UREDNIŠTVA SODELAVCEM

1. Rokopise pošljite na naslov: Uredništvo Arheološkega vestnika, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Novi trg 5, YU-61000 Ljubljana.
2. TIPKOPIS mora biti čist, imeti mora širok rob in dvojni razmik med vrsticami (30 vrstic po 60 znakov na stran). Pod naslovom prispevka navedite točen naslov ustanove, kjer ste zaposleni. Vse v malih črkah. Glej primere v Arh. vest.! Posebne želje in poudarke označite s svinčnikom s standardnimi znaki za polkrepak, razprt in ležeč tisk.
3. KRATICE IN CITATI. Za slikovno gradivo uporabljamo naslednje kratice: sl. = slika, t. = tabla, pril. = priloga, in kombinacijo arabskih številok in ločil (glej primere v Arh. vest.!). Priporočamo, da vse oznake slikovnega gradiva v tekstu izpišete s svinčnikom. Pri citiranju uporabljajte samo arabske številke in za revije kratice, ki so podane v *Arheoloških najdiščih Slovenije* oziroma v Stipčevičevi *Bibl. Illyrici*. Če uporablja avtor naravoslovni način citiranja, naj bo navedek med tekstom tak: (Brodar M., 1985, 15). Na koncu članka pa naj bodo citati navedeni takole: BRODAR M. (1985), Potočka zijalka in Mokriška jama. — *Arh. vest.* 36, 11—25, Ljubljana. Arheološki vestnik daje prednost naslednjemu načinu citiranja:
5 G. Hirschbäck-Merhar, *Arh. vest.* 35, 1984, 95 (revija)
6 J. Dular, *Halštatska keramika v Sloveniji*, Dela 1. razr. SAZU 23 (1982) 45. (delo v seriji!)
7 *Ib.*, 16 ss.
8 G. Hirschbäck-Merhar (op. 5) 12, t. 5: 4—6, 10. (članek ali knjiga citirana ponovno)
9 S. Gabrovec, v: *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 136. (članek v zborniku, leksikon itd.)
4. POVZETEK je obvezen. Zajame naj bistveno in naj vključi vse opombe.
5. SLIKOVNO GRADIVO mora biti tekoče oštevilčeno in ustrezno označeno na hrbtni strani (številka, priimek avtorja). Risba v tušu, oznake s svinčnikom. Podnapisi, ki morajo obvezno zajeti najdišče, vsebino slike in merilo, če ga ni na sliki, naj bodo oddani na posebnem seznamu. Priporočamo, da oznake in številke podnapisov (Sl. 1, T. 1, Pril. 1) napišete s svinčnikom. Za obliko glej Arh. vest.! Upošteвайте dejstvo, da bodo imele vse table v tiskani obliki format 23 × 16 cm! Ustrezno pomanjšavi prilagodite velikost oznak, debelino črt in eventualno merilo v podnapisu! Če imajo table daljše podnapise, naj bodo ustrezno nižje. Obseg tabel na umet. papirju (označite: umet. papir!) je omejen na 2ⁿ strani. Več kot dve zgibani prilogi nista zaželeni. Prilog, ki pomanjšane na višino formata Arh. vest. presegajo 32 cm, ne sprejemamo. Objavljamo samo originale! Slikovno gradivo lahko sodelavci prevzamejo v roku 1 meseca po prejemu posebnih odtisov.
6. KOREKTURE. Prvo korekturo so dolžni narediti avtorji sami takoj po prejemu odtisov. Za drugo korekturo poskrbi uredništvo.
7. POSEBNI ODTISI. Vsak avtor prejme brezplačno 25 posebnih odtisov, če sta dva avtorja, pa vsak po 15.

OBVESTILO

Sodelavce Arh. vest. obveščamo, da bo od št. 42, za leto 1991, vestnik izhajal v večjem formatu. Novo zrcalo bo 23 × 16 cm.

SRPSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMETNOSTI
KLASA ZA IZUMISLENJE I
UMETNOST
KLASNIKI I KLASICIZAM
SRPSKI IZUMISLENJE I UMETNOST

YU ISSN 0570-8966

ARHEOLOŠKI VESTNIK
ACTA ARCHAEOLOGICA
39-40, 1988-1989

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

39-40

1988-1989

BEGRAD

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE

CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

INŠTITUT ZA ARHEOLOGJO - INSTITUTUM ARCHAEOLOGICUM

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

39-40

1988-1989

LJUBLJANA
1989

Arheološki vestnik Glasilo Inštituta za arheologijo ZRC SAZU
Založila Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Natis odobrila Razred za zgodovinske in družbene vede
Slovenske akademije znanosti in umetnosti na seji dne 15.
junija 1988 in predsedstvo SAZU na seji dne 22. novembra 1988

Odgovorni urednik Stane Gabrovec
Glavni urednik Dragan Božič
Tehnični urednik Ivan Turk
Uredniški odbor Dragan Božič, Janez Dular, Timotej Knific, France Leben,
Ivan Turk

Prevajalci Adela Žgur, Breda Dervišić (nemščina) in Rudi Meden
(angleščina)
Lektorica Alenka Božič (slovenščina)

VSEBINA

STAREJŠA KAMENA DOBA

Ivan TURK, Janez DIRJEC, Metka CULIBERG: <i>Divje babe I – novo paleolitsko najdišče in skupinsko grobišče jamskega medveda. Poskus tafonomske analize na podlagi vzorcev iz dveh sedimentnih in arheoloških kompleksov</i>	13
Ivan TURK, Janez DIRJEC: <i>Divje babe I – poskus uporabe statistične analize množičnih živalskih ostankov v paleolitski arheologiji. I. Določljivi skeletni ostanki jamskega medveda</i>	61
Mitja BRODAR: <i>Revizija neveljske paleolitske postaje</i>	95

KOLOKVIJ BRONASTA DOBA V SLOVENIJI

Biba TERŽAN: <i>Kolokvij Bronasta doba v Sloveniji. Lendava, 12.–15. november 1986</i>	111
Stane GABROVEC: <i>Bronasta doba v Sloveniji – stanje raziskav in problemi</i>	115
Irena HORVAT-ŠAVEL: <i>Bronastodobna naselbina Oloris pri Dolnjem Lakošu</i>	127
Mira STRMČNIK-GULIČ: <i>Bronastodobni naselitveni kompleks v Rabelčji vasi na Ptujju (preliminarno poročilo)</i>	147
Blagoj JEVREMOV: <i>Grobovi z začetka kulture žarnih grobišč iz Ptujja</i>	171
Vitko PAHIČ: <i>Žarno grobišče na Brinjevi gori</i>	181
Juliane KAERNER: <i>Kronološki problemi ruške skupine jugovzhodnoalpske kulture žarnih grobišč (Povzetek)</i>	233
Brane LAMUT: <i>Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu</i>	235
Marjana TOMANIČ-JEVREMOV: <i>Žarno grobišče v Ormožu</i>	277
Milica PETERŠIČ-ČOBAL: <i>Metalogrfska preiskava bronastih prazgodovinskih predmetov iz Ormoža</i>	323
Paola KOROŠEC: <i>Bronastodobni elementi iz Jame pod Jamskim gradom v Predjami</i>	333
Ivan PUŠ: <i>Bronastodobna naselbina pri Žlebiču</i>	345
Drago SVOLJŠAK: <i>Posočje v bronasti dobi</i>	367
Miro POTOČNIK: <i>Bakreno- in bronastodobne podvodne najdbe iz Bistre in Ljubljanice na Ljubljanskem barju</i>	387
Blagoje GOVEDARICA: <i>O kulturnom i hronološkem položaju nalaza ljubljanske kulture na jadranskom području</i>	401
Zorko MARKOVIĆ: <i>Kronologija i geneza ranobrončanodobnih kultura sjeverne Hrvatske</i>	413

Vladimir SOKOL: <i>Grob br. 7 kulture žarnih polja iz Moravča kod Sesveta (Zagreb)</i>	425
Lazo ČUČKOVIĆ: <i>Brončanodobni nalazi iz karlovačke regije</i>	437
Josip VIDOVIĆ: <i>Brončano doba Međimurja</i>	453
Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ: <i>Gradina Vrčin u okviru brončanog doba Istre</i>	475
Jasminka ČUS-RUKONIĆ, Dunja GLOGOVIĆ: <i>Pregled nalaza i nalazišta brončanog doba na otocima Cresu i Lošinj</i>	495
Franca MASELLI SCOTTI: <i>Izsledki novih izkopavanj na Kaštelirju pri Jelarjih v primerjavi s sočasnimi naselbinami Tržaškega in Goriškega Krasa (Povzetek)</i>	513
Francesca BRESSAN: <i>Nadiške doline in Kovačeva jama pri Robiču (Povzetek)</i>	523

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

Hermann PARZINGER: <i>Halštatske gomile pri Dobrnič</i> (Povzetek)	588
--	-----

IN MEMORIAM

<i>Franc Truhlar (1900–1987) (Jaro ŠAŠEL)</i>	637
---	-----

KNJIŽNE OCENE IN PRIKAZI

Georgia Kourtessi-Philippakis: <i>Le paléolithique de la Grèce continentale</i> , 1986 (Ivan TURK)	639
Gisela Freund: <i>Das Paläolithikum der Oberneder-Höhle (Landkreis Kelheim-/Donau)</i> , 1987 (Mitja BRODAR)	641
Mirjana Sanader: <i>Kerber u antičkoj umjetnosti</i> , 1986 (Iva MIKL-CURK)	643
Katrin Roth Rubi, Hans Rudolf Sennhauser: <i>Verenamünster Zurzach, Ausgrabungen und Bauuntersuchung, 1 Römische Strasse und Gräber</i> , 1987 (Verena PERKO)	644
<i>Römerzeit und frühes Christentum in Istrien und Kroatien</i> , 1984 (Jaroslav ŠAŠEL)	645
Milan Sagadin: <i>Kranj – križišče Iskra (nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja), Kranj – Iskra Crossroads (A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period)</i> , 1987 (Andrej PLETERSKI)	645
<i>Die transalpinen Verbindungen der Bayern, Alemannen und Franken bis zum 10. Jahrhundert</i> , 1987 (Andrej PLETERSKI)	647
<i>Aschheim im frühen Mittelalter</i> , 1988 (Andrej PLETERSKI)	648

Branko Marušić: <i>Starohrvatska nekropola u Žminju, 1987</i> (Andrej PLETERSKI)	649
Ivan Stopar: <i>Župnijska cerkev Marijinega vnebovzetja v Braslovčah in problem karoliške sakralne arhitekture na Slovenskem, 1987</i> (Janez HÖFLER)	650
<i>Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland. Staatliche Münzsammlung München, Heft 7, 1985</i> (Peter KOS)	652

It was one of the main goals of the work done by the group of a high-precision analysis based on samples from a pair of indigenous and cultured sites (Summary) 65

Ivan TUPA, Janes DIRJEC: *Dieje beba I – an attempt to apply statistical analysis to the most abundant remains from the post-Neolithic site of Zlatopolje (excavated remains of cattle bone) (Summary)* 65

Mirja BROJAR: *Rechnis der Pellachstättensche Vasen (Zusammenfassung)* 100

SYMPOSIUM THE BRONZE AGE IN EUROPE

Biba TERŠAN: *Symposium The Bronze Age in Central Europe, 12th-17th October 1986* 111

Blana JABOVIC: *Die Bronzzeit in Slavonien – Fundort, Fund und Probleme* (Übersetzung) 122

Člana HORVAT-ŠAVEL: *Die Bronzzeitliche Siedlung Čučur bei Dubrovnik (Zusammenfassung)* 122

Mira STAMČNIK-GULIC: *Der bronzzeitliche Stadtbezirk bei Kaniža (Zusammenfassung)* 151

Milica JEVKENOV: *Über den Aufbau der Bronzefabrikation des Paj (Zusammenfassung)* 160

Vilko KARIČ: *Das bronzenzeitliche Gräberfeld von Brijuni (Zusammenfassung)* 169

Selma KARNER: *Chronologische Probleme der Topographie der südosteuropäischen Bronzezeitkultur* 187

Branka LAMIC: *Chronologische Stadien der vorgeschichtlichen Siedlung in Uroševac (Zusammenfassung)* 199

Marijeta TGMANIĆ-JEVKENOV: *Das Bronzefabrikations-Ordnung (Zusammenfassung)* 200

Milica PETERŠIĆ-ČORALI: *Metallurgische Untersuchung der bronzzeitlichen metallurgischen Gegenstände aus Uroševac (Zusammenfassung)* 217

Velja KONDORC: *Die bronzzeitlichen Elemente aus der Höhe Jazovica (Zusammenfassung in Prolegomena) (Zusammenfassung)* 229

Ivan Paj: *Die bronzzeitliche Siedlung bei Dubrovnik (Zusammenfassung)* 229

Drago-Vuk LUŠAR: *Das Siedlungsgebiet in der Bronzezeit (Zusammenfassung)* 237

CONTENTS

PALAEOLOGICAL

Ivan TURK, Janez DIRJEC, Metka CULIBERG: <i>Divje babe I – a new palaeolithic site and a common grave of the cave bear. An attempt of a taphonomic analysis based on samples from a pair of sedimentary and cultural units (Summary)</i>	56
Ivan TURK, Janez DIRJEC: <i>Divje babe I – an attempt to apply statistical analysis to the mass animal remains from the palaeolithic site. I. Determinable skeletal remains of cave bear (Summary)</i>	83
Mitja BRODAR: <i>Revision der Paläolithstation in Nevlje (Zusammenfassung)</i>	109

SYMPOSIUM THE BRONZE AGE IN SLOVENIA

Biba TERŽAN: <i>Symposium The Bronze Age in Slovenia. Lendava, 12th–15th November 1986</i>	111
Stane GABROVEC: <i>Die Bronzezeit in Slowenien – Forschungsstand und Probleme (Übersetzung)</i>	122
Irena HORVAT-ŠAVEL: <i>Die bronzezeitliche Siedlung Oloris bei Dolnji Lakoš (Zusammenfassung)</i>	138
Mira STRMČNIK-GULIČ: <i>Der bronzezeitliche Siedlungskomplex in Rabelčja vas auf Ptuj (Zusammenfassung)</i>	161
Blagoj JEVREMOV: <i>Gräber vom Anfang der Urnenfelderkultur aus Ptuj (Zusammenfassung)</i>	180
Vitko PAHIČ: <i>Das urnenfelderzeitliche Gräberfeld von Brinjeva gora (Zusammenfassung)</i>	198
Juliane KAERNER: <i>Chronologische Probleme der Rušegruppe der südostalpinen Urnenfelderkultur</i>	217
Brane LAMUT: <i>Chronologische Skizze der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož (Zusammenfassung)</i>	246
Marjana TOMANIČ-JEVREMOV: <i>Das Urnengräberfeld von Ormož (Zusammenfassung)</i>	295
Milica PETERŠIČ-ČOBAL: <i>Metallographische Untersuchung der bronzenen vorgeschichtlichen Gegenstände aus Ormož (Zusammenfassung)</i>	327
Paola KOROŠEC: <i>Die bronzezeitlichen Elemente aus der Höhle Jama pod Jamskim gradom in Predjama (Zusammenfassung)</i>	339
Ivan PUŠ: <i>Eine bronzezeitliche Siedlung bei Žlebič (Zusammenfassung)</i>	354
Drago SVOLJŠAK: <i>Das Sočagebiet in der Bronzezeit (Zusammenfassung)</i>	377

Miro POTOČNIK: <i>Die kupfer- und bronzezeitlichen Flußfunde aus dem Bach Bistra und dem Fluß Ljubljanica im Gebiet von Ljubljansko barje</i> (Zusammenfassung)	389
Blagoje GOVEDARICA: <i>Einiges über die kulturelle und zeitliche Stellung der Funde der Ljubljana-Kultur aus dem adriatischen Gebiet</i> (Zusammenfassung)	410
Zorko MARKOVIĆ: <i>Die Chronologie und die Genese der frühbronzezeitlichen Kulturen in Nordkroatien</i> (Zusammenfassung)	422
Vladimir SOKOL: <i>Grab Nr. 7 der Urnenfelderkultur aus Moravče bei Sesvete (Zagreb)</i> (Zusammenfassung)	430
Lazo ČUČKOVIĆ: <i>Die bronzezeitlichen Funde aus der Karlovac-Region</i> (Zusammenfassung)	445
Josip VIDOVIĆ: <i>Die Bronzezeit in Medimurje</i> (Zusammenfassung)	459
Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ: <i>Der Ringwall Vrčin im Rahmen der Bronzezeit Istriens</i> (Zusammenfassung)	489
Jasminka ČUS-RUKONIĆ, Dunja GLOGOVIĆ: <i>Die Übersicht der bronzezeitlichen Fundstellen und Funde auf den Inseln Cres und Lošinj</i> (Zusammenfassung)	502
Franca MASELLI SCOTTI: <i>Considerazioni su recenti scavi al castelliere di Elleri e confronti con abitati coevi del Carso triestino e goriziano</i>	509
Francesca BRESSAN: <i>Le Valli del Natisona e la Kovačeva jama di Robič</i>	519

EARLY IRON AGE

Hermann PARZINGER: <i>Hallstattzeitliche Grabhügel bei Dobrnič</i>	529
--	-----

IN MEMORIAM

<i>Franc Truhlar (1900–1987) (Jaro ŠAŠEL)</i>	637
---	-----

BOOK REVIEWS

Georgia Kourtessi-Philippakis: <i>Le paléolithique de la Grèce continentale, 1986</i> (Ivan TURK)	639
Gisela Freund: <i>Das Paläolithikum der Oberneder-Höhle</i> (Landkreis Kelheim/Donau), 1987 (Mitja BRODAR)	641
Mirjana Sanader: <i>Kerber u antičkoj umjetnosti, 1986</i> (Iva MIKL-CURK)	643
Katrin Roth Rubi, Hans Rudolf Sennhauser: <i>Verenamünster Zurzach, Ausgrabungen und Bauuntersuchung, 1 Römische Strasse und Gräber, 1987</i> (Verena PERKO)	644
<i>Römerzeit und frühes Christentum in Istrien und Kroatien, 1984</i> (Jaroslav ŠAŠEL)	645

DIVJE BABE I – NOVO PALEOLITSKO NAJDIŠČE IN SKUPINSKO GROBIŠČE JAMSKEGA MEDVEDA

POSKUS TAFONOMSKE ANALIZE NA PODLAGI VZORCEV
IZ DVEH SEDIMENTNIH IN ARHEOLOŠKIH KOMPLEKSOV

IVAN TURK

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Novi trg 5, YU-61000 Ljubljana

JANEZ DIRJEC

Linhartova 84, YU-61000 Ljubljana

METKA CULIBERG

Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, Novi trg 5, YU-61000 Ljubljana

Po sedmih mesecih izkopavanj v letih 1980-1986 je bilo najdenih v novem, še neobdelanem paleolitskem jamskem najdišču Divje babe I v dolini Idrijce (Cerkno, občina Idrija) poleg arheoloških ostankov tudi več tisoč kilogramov kosti in zob jamskega medveda (*Ursus spelaeus* Rosenmüller et Heinroth 1794). Gre za pravo skupinsko grobišče, kakršnega že poznamo iz Potočke zijalke (Brodar S., Brodar M., 1983) in Mokriške jame (Brodar M., 1959; Rakovec I., 1967). Po začetnih težavah, ki smo jih imeli zaradi obilice fosilnih najdb in našega tradicionalnega odnosa do njih, smo se leta 1984 odločili za sistematično pobiranje in evidentiranje vseh osteodontoloških ostankov po kvadratnih metrih in stratificiranih izkopih.¹ V treh letih smo tako zbrali zajeten vzorec, iz katerega smo na podlagi začasnih obdelav v neobjavljenih elaboratih izločili del gradiva za poskusno tafonomsko (Olson E. C., 1980) in delno arheozoološko analizo.

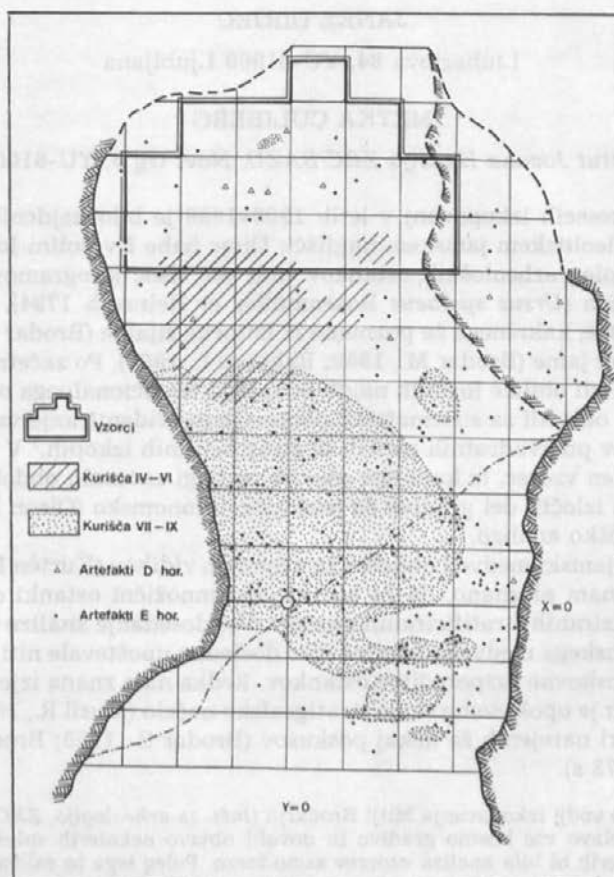
Čeprav je bil jamski medved obdelan že z mnogih vidikov (Kurtén B., 1976; Musil R., 1980-1981), nam ni znano, da bi bili njegovi množični ostanki obravnavani v okviru standardiziranih stratificiranih vzorcev. Vse dosedanje analize večjih nahajališč ostankov jamskega medveda namreč niso dosledno upoštevale niti stratigrafskega načela niti ploskovne razporeditve ostankov. Redka nam znana izjema je najdišče Pod Hradem, kjer je upoštevano samo stratigrafsko načelo (Musil R., 1965). In vendar je bilo v tej smeri narejenih že nekaj poskusov (Brodar S., 1935; Brodar S., Brodar M., 1983, 48 ss, 73 s).

Zahvaljujem se vodji izkopavanja Mitji Brodarju (*Inšt. za arheologijo, ZRC SAZU*), ki nam je odstopil v obdelavo vse kostno gradivo in dovolil objavo nekaterih splošnih podatkov o najdišču, brez katerih bi bila analiza vzorcev samo torzo. Poleg tega se zahvaljujem njemu in Katici Drobne (*Paleontološki inštitut Ivana Rakovca, ZRC SAZU*) za koristne vsebinske napotke pri oblikovanju teksta. Za koristne razgovore o statistiki, v kateri sem bil skoraj popoln analfabet, sem dolžan zahvalo Zarijanu Fabjančiču (*Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana*). Zahvaljujem se tudi vsem neimenovanim terenskim sodelavcem in prijateljem, brez katerih bi bila naša izkopavanja neizvedljiva.

I. T.

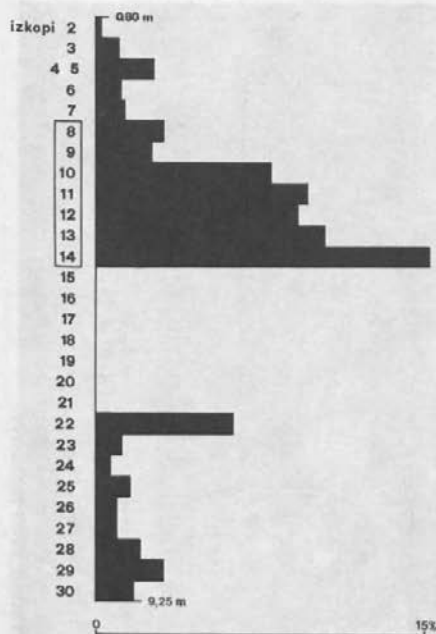
Vzorci osteodontoloških ostankov

Vse vzorce smo zbrali na površini 10 m² v zaključenem prostoru vzhodnega dela jame (sl. 1). Plasti, ki smo jih zajeli z vzorčenjem, so debele točno 2 m, tako da znaša prostornina vseh sedimentov z vzorci 20 m³, pri čemer so izzvezete vse večje skale. V vzorcih so vključeni ostanki fosilno najbogatejših sedimentov, ki jih navzdol in navzgor omejujejo plasti z neprimerno skromnejšimi najdbami jamskega medveda (sl. 2). Zato smo mislili, da bomo s preučevanjem izbranih vzorcev lahko osvetlili večino vprašanj, ki se zastavljajo v kombinaciji arheološkega najdišča in zverskega brloga.

Sl. 1: Divje babe I. Skica tlorisa vhodnega dela jame z vrisanim tlorisom vzorcev in pripadajočimi kurišči ter artefakti.

Fig. 1: Divje babe I. Outline of lay-out of the entrance portion of the cave, with a plan view of samples, appendant hearths, and artefacts drawn in.

Sl. 2: Divje babe I. Relativna razmerja med kostnimi ostanki na 1 m² izkopa. Izkopi z vzorci so uokvirjeni.

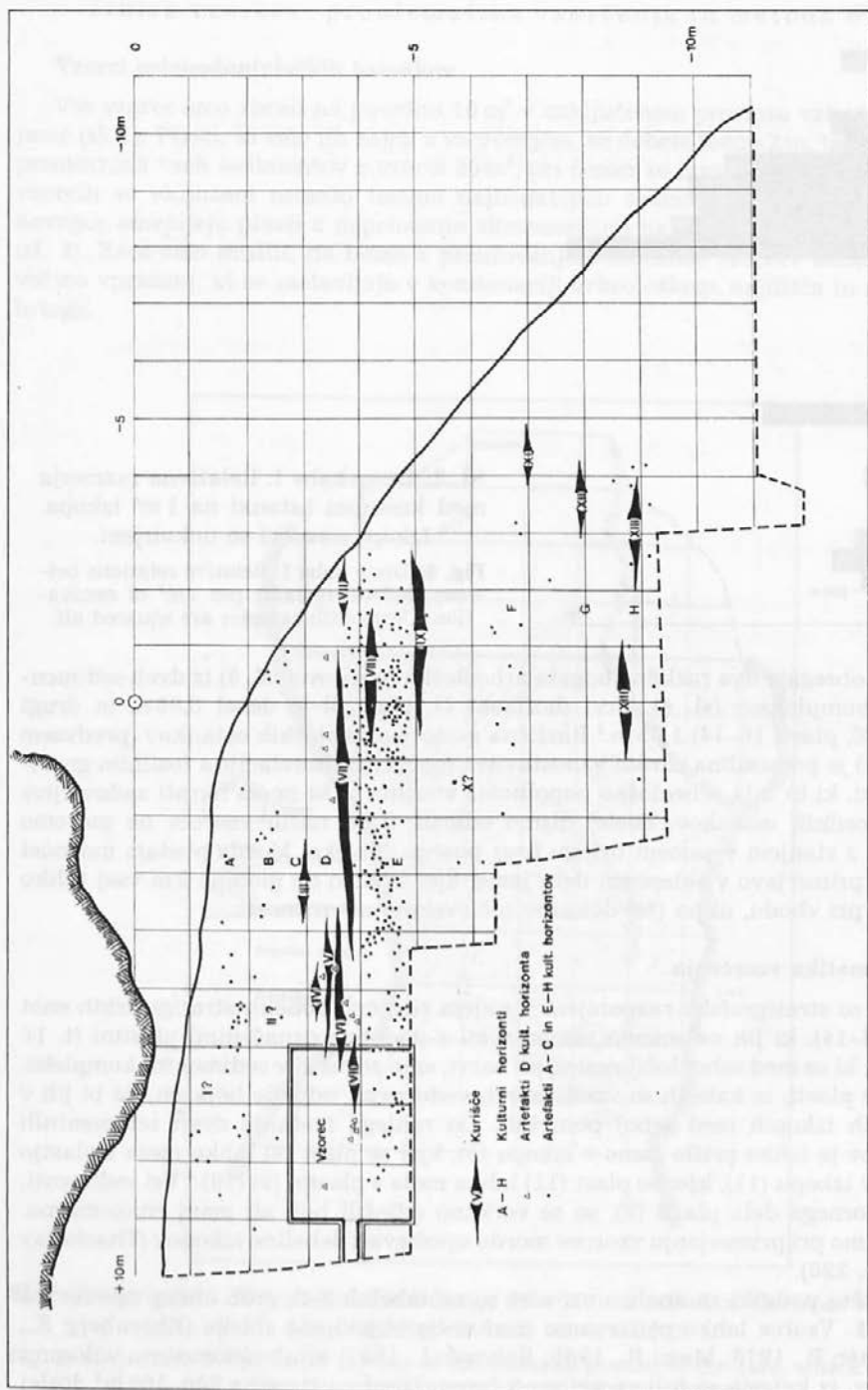
Fig. 2: Divje babe I. Relative relations between skeletal remains per 1 m² of excavation. Units with samples are squared off.

Vzorci obsegajo dva različno bogata arheološka horizonta (sl. 3) iz dveh sedimentacijskih kompleksov (sl. 4). Prvi (horizont D, plast 8) je debel 0,95 m in drugi (horizont E, plasti 10–14) 1,05 m.² Različna gostota arheoloških ostankov (predvsem artefaktov) je pomembna zaradi vzpostavitve morebitne korelacije s fosilnim gradivom. Plasti, ki bi bila arheološko popolnoma sterilna in bi imela hkrati zadovoljive količine fosilnih ostankov, doslej nismo odkrili. Zato naših vzorcev ne moremo primerjati s stanjem v samem brlogu brez posega človeka. Morda obstaja možnost za takšno primerjavo v sklepnem delu jame, kjer imamo do globine 2 m vsaj toliko fosilij kot pri vходу, ni pa (še) dokazov o človekovi navzočnosti.

Problematika vzorčenja

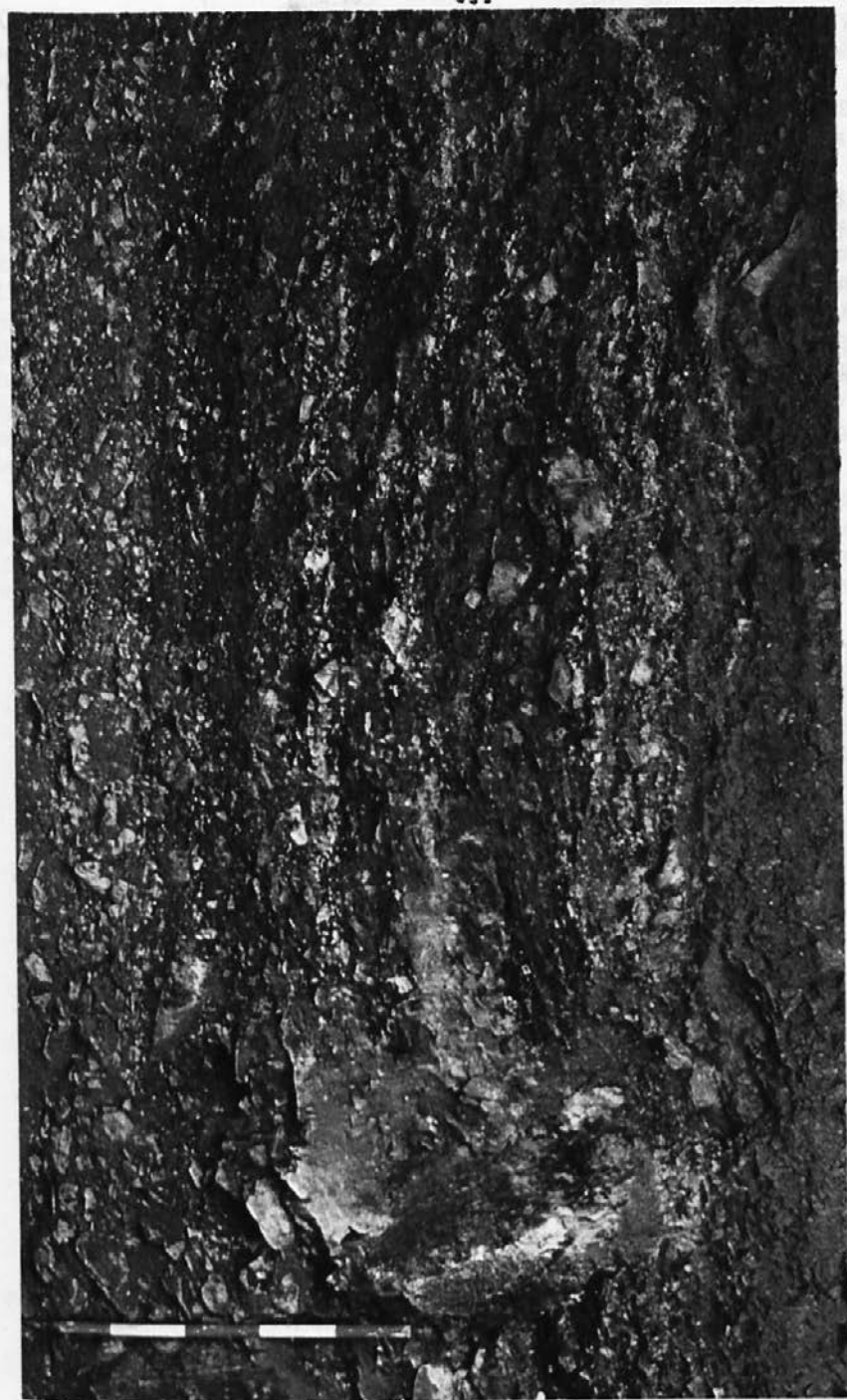
Vzorci so stratigrafsko razporejeni v sedem različno debelih stratigrafskih enot izkopov (8–14), ki jih ne smemo zamenjevati s podobno označenimi plastmi (t. 1). Več plasti, ki se med seboj ločijo samo po barvi, smo združili v sedimentni kompleks. Ker so vse plasti, iz katerih so vzeti vzorci, vodoravne, odpade bojazen, da bi jih v posameznih izkopih med seboj pomešali. Do rahlega mešanja dveh sedimentnih kompleksov je lahko prišlo samo v izkopu (8), kjer se plast (8) lahko meša s plastjo (6) (7), in v izkopu (11), kjer se plast (11) lahko meša s plastjo (9) (10).³ Vsi sedimenti, razen podornega dela plasti (8), so se verjetno odložili bolj ali manj enakomerno. Zato moramo pri primerjanju vzorcev morda upoštevati debelino izkopov (Thackeray J. F., 1980, 220).

Izhodiščni podatki za analizo vzorcev so na tabelah 2–3, grob obseg vzorcev pa na tabeli 1. Vzorce lahko prištevamo med večje objavljene zbirke (Ehrenberg K., 1935; Kurtén B., 1976; Musil R., 1965; Rakovec I., 1967) kljub skromnemu volumnu sedimentov, iz katerih so bili vzorci vzeti (samo 20 m³ v primeri s 400–500 m³ doslej

Sl. 3: Divlje babe I. Skica podolžnega prereza (y = +2.00) z vrisano lego vzorcev. V profil so projicirani vsi do (vključno) leta 1986 najdeni artefakti in kurišča.

Fig. 3: Divlje babe I. Outline of longitudinal section (y = +2.00) with the position of samples drawn in. Projected onto it are all recovered artefacts and hearths of up to excavation 1986 inclusive.

Sl. 4: Divje babe I. Profil x = +6.00. Trasička (1 m) označuje kompleksne plasti (10–14) s horizontom (E). Nad njim je ca. 1 m debel rdečerjav kompleksne plasti (8) s horizontom (D). Foto C. Narobe.

Fig. 4: Divje babe I. Profile x = +6.00. Plotting rod (1 m) indicates the sequence of layers (10–14) with E-level. Above it is a reddish-brown sequence of layers (8), ca. 1 m thick, with D-level. Photographed by C. Narobe.

raziskanih sedimentov!). Njihova glavna značilnost je velika »heterogenost«, ki izvira iz mešanja, fragmentiranja in izničevanja kosti in zob različnih osebkov vseh starosti in obeh spolov. Vsak odrasel medved ima namreč brez sesamoidnih koščic približno 210 kosti, katerih število lahko variira od osebka do osebka, in 30 zob.

Vzorci so dobili svoje sedanje značilnosti potem, ko so postopno prešli iz biosfere v litosfero skozi naslednje stopnje:

- živa združba (biocenoza), iz katere se na različne načine zbira
- mrtva združba (thanatocenoza), ki preide v
- sedimentirano združbo, ki se diagenetsko spremeni v
- fosilno združbo (tafocenoza), ki izhaja iz vseh prejšnjih (Klein R., Cruz-Uribe K., 1984, 3).

Gradivo, ki ga obdelujemo, je torej rezultat večplastnega, selektivnega odstranjevanja in mešanja prvotne mrtve združbe, ki je za nas večja ali manjša neznanka.

Izkopi Units	Debelina izkopov (m) Thickness of units (m)	Plasti Layers	Arheološki horizonti Cultural levels	Število izoliranih zob Number of isolated teeth	Število vseh kosti Total number of bones	Število vseh določljivih kosti* Total number of determinable bones*	Število vseh nedoločljivih kosti Total number of indeterminate bones	Število vseh fragmentov Total number of fragments	Število vseh celih kosti Total number of integral bones	Teža kosti in zob (kg) Weight of bones and teeth (kg)	Povprečna teža kosti in zob (g) Average weight of bones and teeth (g)
8	0,40			217	1410	642	768	262	1148	29,00	17,82
9	0,30	8	D	111	1012	522	490	149	863	27,40	24,39
10	0,25			106	1360	566	794	164	1196	30,90	21,07
11	0,25			352	3156	1216	1940	362	2794	41,70	11,88
12	0,30	do	E	301	2115	1008	1107	378	1737	27,30	11,29
13	0,25	14		333	3083	1304	1779	457	2626	53,70	15,72
14	0,25			301	3413	1545	1868	534	2879	52,90	14,24
S	2,00			1721	15549	6803	8746	2306	13243	273,90	

* Med določljivimi kostmi so upoštevane tudi nekatere podrobnejše težje opredeljive diafize cevastih kosti.

* *Determinable bones include a number of diaphyses of long marrow bones which defy a more detailed definition.*

T. 1: Divje babe I. Pregled vseh osteodontoloških najdb.

T. 1: Divje babe I. General account of all osteodontological finds.

Analiza takega gradiva zahteva ogromno računskih operacij in veliko mero previdnosti pri razlagi rezultatov. Kljub številčnim podatkom smo namreč še vedno prisiljeni operirati skoraj izključno z relativnimi vrednostmi.

Metoda dela

Vse gradivo vzorcev smo izkopali s krapički. S takim načinom kopanja se precej kosti poškoduje (glej analizo fragmentov!). Sedimentov nismo sejali, razen poskusno. Zato je bila velika propustnost ostankov, manjših od 2 cm (cfr. Simek J.F., 1984, 179). Mlečnih zob smo na primer zajeli v vzorcih samo 115, koščic novorojenih medvedkov oziroma zarodkov pa le 33. Na podlagi poskusnih sejanj vemo, da smo jih z našo tehniko izkopavanja ogromno spustili (mlečnih zob okoli 90%). Zato bi bila nesmiselna vsaka statistika na podlagi najdb, manjših od 2 cm. V rizično skupino spadata tudi del artefaktov (mikroliti) in večina izoliranih zob. Kasneje se je žal izkazalo, da imajo te, na videz nepomembne drobne najdbe veliko analitično vrednost.

Med zobmi smo verjetno spregledali veliko zob mladih osebkov, ki še nimajo izoblikovanih korenin in manjše premolarje, predvsem spodnje. Posledice smo žal ugotovili šele pri analizi starostnih skupin na osnovi izoliranih zob. Vendar domnevamo, da je bila s kontrolnim sejanjem ugotovljena 10–14-odstotna propustnost zob

		IZKOP 8						IZKOP 9						IZKOP 10						IZKOP 11											
		ADULT.			JUVEN.			ADULT.			JUVEN.			ADULT.			JUVEN.			ADULT.			JUVEN.								
		S	D	I	S	D	I	S	D	I	S	D	I	S	D	I	S	D	I	S	D	I	S	D	I						
superior	i^1-j^2	12	16	2				3	2	3				6	4					12	13		3	4							
	i^3	15	4		2	1		5		1				4	5		1			10	9	1	4	2							
	p^4	3	2		1	1			5		1			1	3		1			6	9		3	2							
	M^1	8	3		5	1		2	2		1			5	7		1	1		11	7		4	2							
	M^2	3	5		4	1		2	2		7	4		1	3		1	1		4	4		4	6							
inferior	i^1-j^2	8	10		1	1		3	2		1			2	3					12	12	1	2	2							
	i^3	8	5		2			4	5		1			2	9					6	5		2	1							
	p^4	2	7			1		1	2					3	3		1			5	5		2	2							
	M^1	6	8			1		5	9		1			3	4					11	10		4	3							
	M^2	2	7	1	6	2		2	2		1			5	3		4			10	10	1	9	6							
	M^3	5	3		2	2		2	1		1						2	1		9	11		4	4							
	C^k-C_l				17		10				18		2			6			10			31			22						
		IZKOP 12						IZKOP 13						IZKOP 14						S - sinister D - dexter I - indet. (sin. s. dext.)											
superior	i^1-j^2	11	14	1	4	1		15	11		6	1		13	5	1	5	3													
	i^3	9	4		1	2		7	6		1	7		8	6		2	1													
	p^4	6	1		2	3		6	5		3	3		6	4		5	2													
	M^1	7	3		5	7		9	4		5	6		2	8		1	3													
	M^2	6	5		6	4		6	9		3	5		6	3		4	14													
inferior	i^1-j^2	15	11	1	1	3		11	5		4	2		11	11		3	1													
	i^3	9	5			2		10	6	1		1		6	1			3													
	p^4	3	4		1	2		4	5		1			5	6		1														
	M^1	11	8		4	2		6	10	1	6	4		11	7		6	9													
	M^2	9	8		7	4	1	13	4		4	5		6	3		5	3													
	M^3	8	4		3	5		7	5		7	1		6	5		3	2													
	C^k-C_l				24		13			41		28			30			33													

T. 2: Divje babe I. Vsi posamično najdeni zobje jamskega medveda, razvrščeni po izkopih in razdeljeni v dve starostni skupini.

T. 2: Divje babe I. Totality of individually unearthed cave bear teeth arranged according to units, and divided into two age profiles.

No. št.	skeletni deli	IZKOP 8				IZKOP 9				IZKOP 10				ponderji
		ADULT.		JUVEN.		ADULT.		JUVEN.		ADULT.		JUVEN.		
		frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	
1	ossa cranii	53		1		69				69				9.5
2	maxillae	1				4								1
3	mandibulae	27		2		18		3		4		14		1
4	ossa hyoidea	2	1			2	3				1	1		4.5
5	vert. cerv.					2	1			1		1		3.5
6	vert. thor.	56				66				89	6		1	7
7	vert. lumb.												1	3
8	vert. caud.		3				2			2	1			6
9	costae	a c	114			128				129				14
10	ossa sterni	2	2	1		1				4	1			4
11	scapulae	6				1				1				1
12	humeri	a b c	1		1 5		1		6 1 1				5 1	1
13	radii	a b c	3		1 4	2			1 1 1	1 1 1	2 2 1	2 3	1	1
14	ulnae	a b c	2	1	3		1 1 1	1	1 1 1	3 2 1	3	1 1 1	1	1
15	carpalia	3	26		1	1	19			1	10			7
16	metacarpalia	c b a	2 3 10	1	27	1 2 1	1 1 1	11		2	3	20	4	5
17	coxae	4		2		7			1		8			1
18	sacrum					2			1					0.5
19	femora	a b c	2	1	4	1	1 1		3 1 3	3 1		1 3	1 1	1
20	patellae	3	2			3	3				5			1
21	tibiae	a b c	1		5 2	1		1	3 1	2 1	2 1	1	4 1	1
22	fibulae	a b c	1 2 2	1	4		4		3		2 1		3	1
23	tarsalia	1	24			4	22			6	14		1	7
24	metatarsalia	c b a	3 1 19		34	2	1 2 1	14		2	3 1 1	2 22	1 6	5
25	phalanges	1	1	71		1	21			1	2	27	3	10
26	phalanges	2		27	1	1	15			1	16			8
27	phalanges	3	3	14			13				10			10
28	os penis	4				4				5	1			0.25
29	ossa sesamoidea		9				4				2			

T. 3: Divlje babe I. Vse najdene določljive kosti jamskega medveda, razvrščene po izkopih, starostnih skupinah in fragmentarnosti. *Pojasnilo:* (a) = proksimalna epifiza, (b) = diafiza, (c) = distalna epifiza. Pokončna črta pomeni združene posamezne dele (a-c) iste kosti ali eno od združenih vretenc. (a) ali (c) obsega celo ali fragmentirano epifizo z manj kot $\frac{1}{4}$ diafize pri adultnih in brez diafize pri juvenilnih. (a+b) ali (c+b) pomeni celo ali fragmentirano epifizo z $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ diafize pri adultnih in juvenilnih.

T. 3: Divlje babe I. Totality of unearthed determinable bones of cave bear arranged according to units, age profiles, and fragmentation. *Note of explanation:* (a) = proximal epiphysis, (b) = diaphysis, (c) = distal epiphysis. The upright line represents assembled individual parts (a-c) of the same bone, or one of the assembled vertebrae. (a) or (c) comprehends either an integral or a fragmentary epiphysis associated with less than $\frac{1}{4}$ of diaphysis with adults, and without diaphysis with juveniles (a+b) or (c+b) stands for either an integral or fragmentary epiphysis associated with $\frac{1}{4}$ through $\frac{1}{2}$ of diaphysis with both the adult and juvenile individuals.

š	skeletalni deli	IZKOP 11						IZKOP 12						IZKOP 13						IZKOP 14						povprečje
		ADULT.			JUVEN.			ADULT.			JUVEN.			ADULT.			JUVEN.			ADULT.			JUVEN.			
		frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	frag.	celo	celo	
1	ossa cranii	44	115	26	58																					95
2	maxillae	9	2	2	1																					1
3	mandibulae	47	14	21	9																					1
4	ossa hyoidea	5	4	4	5																					4.5
5	vert. cerv.	4	1	5	1																					3.5
6	vert. thor.	9	91	17	96																					7
7	vert. lumb.	7	3	1	4																					3
8	vert. caud.	4	6	2	1																					6
9	costae	30	48	28	39																					14
10	ossa sterni	39	57	29	62																					14
11	scapulae	10	2	6	2																					4
12	humeri	1	16	1	10																					1
13	radii	3	6	2	2																					1
14	ulnae	2	3	1	1																					1
15	carpalia	11	33	1	10																					7
16	metacarpalia	2	36	2	2																					5
17	coxae	4	6	1	7																					1
18	sacrum	1	4	1	3																					0.5
19	femora	1	5	1	7																					1
20	patellae	2	8	1	4																					1
21	tibiae	1	14	2	14																					1
22	fibulae	1	17	1	15																					1
23	tarsalia	15	30	2	12																					7
24	metatarsalia	3	13	4	4																					3
25	phalanges	1	10	4	3																					10
26	phalanges	2	40	1	2																					8
27	phalanges	3	8	2	3																					10
28	os penis	4	27	6	24																					0.25
29	ossa sesamoidea																									24

T. 3: Nadaljevanje.

T. 3: Continued.

enakomerna v vseh izkopih, ker tehnike izkopavanja nismo spreminjali. Iz navedene sledi, da tehnika terenskega dela nedvomno vpliva na rezultate vseh nadajnjih analiz (Benecke N., 1985).

Nedoločljive kosti in določljive fragmente iz izkopov (8–10) smo obdelali na terenu med izkopavanji. Vse drugo gradivo vzorcev je obdelala ena in ista oseba po izkopavanjih na podlagi poprej določenih kriterijev. Zato je v natančnosti obdelave izkopov (8–10) in (11–14) možna rahla razlika, na katero so vplivale tudi naše pri delu pridobljene izkušnje. Prepričani smo, da bi bila analiza še enega podobnega sklopa vzorcev kvalitetnejša od sedaj predstavljene.

Pri analizi vzorcev smo upoštevali neenako debelino izkopov, različno število posameznih kosti pri vseh starostih in obeh spolih ter različno število delov istih kosti pri odraslih in mladičih. Pri obdelavi izoliranih zob smo upoštevali zaporedje rasti stalnih zob. Nismo pa upoštevali zaporedja zaraščanja epifiz z diafizami za različne kosti mladih osebkov, ker nam v podrobnostih ni poznano. Kostnih ostankov tudi nismo ločevali na leve in desne, ker ta podatek za večino naših analiz ni bistven. Neenako debelino izkopov smo izenačili s pomočjo uteži, če je bilo to potrebno (npr. pri primerjavah med izkopi v okviru zaključnega sedimentnega kompleksa). Različno število posameznih kosti v skeletu smo pri ugotavljanju zastopanosti skeletnih delov utežili glede na parne kosti, ki smo jih vzeli kot pogojne enote (glej zadnjo kolono v t. 3!). Spolovilno kost smo tako delili z 0,25, ker je to edina dolga kost, ki nastopa v skeletu v enem primerku in jo ima v idealnih

HORIZONTI	PLASTI	PLASTI														skupaj znakov	skupaj vseh znakov po kompleksih		
		dolomiten grušč		dolomiten melj		podorni bloki		ostrob grušč		zaobljen grušč		„prodniki“		sprane proge				proge prepereline	
		1	2	3	4	5	6	7	8	plasti	proge	plasti	proge	obloge	skorje			breče	ostale breče
D	8																15		
E	10																8		
	11																8		
	12																10		
	13																9		
	14																9		

T. 4: Divje babe I. Pregled glavnih značilnosti sedimentov po plasteh.

T. 4: Divje babe I. General account of basic characteristics of sediments by layers.

okolščinah samo polovica populacije oziroma samci. Razlike v številu delov istih kosti pri odraslih in mladičih smo utežili tako, da smo določene kosti mladičev delili s številom epifiz in diafiz. Vse dolge kosti okončin mladičev, razen ulne, metapodijev in prstnih členkov, razpadejo v glavnem na tri dele (na dve epifizi in eno diafizo). Dodatnih delov, kot so razna narastišča mišic in kit pri komolčnici, stegenici in piščali, nismo upoštevali, ker jih v vzorcih skoraj ni. Dolge kosti okončin mladičev smo pri uteževanju torej delili z dve in tri. Zraščenost oziroma nezraščenost epifiz z diafizami nam je bila – poleg velikosti – tudi edini kriterij za ločevanje odraslih od mladičev. Zaradi zamujanja pri zraščanju posameznih epifiz z diafizami v osebne razvoju (ontogeniji) prihaja do rahlega mešanja med kostmi obeh starostnih skupin. Pri zobeh nam je kot merilo odraslosti služila popolnoma izoblikovana in zaprta korenina. Vse krone brez korenin in zobe z votlimi koreninami smo zato pripisali mladičem. Tudi tu prihaja do mešanja izoliranih zob enih in istih osebkov v različne starostne skupine, in sicer zaradi zamujanja v rasti posameznih stalnih zob. M1 spodnji je po naši metodi na primer že odrasel, ko je M3 spodnji še mlad. To dejstvo smo upoštevali pri analizi starostnih skupin.

Pri prikazovanju izsledkov analize celotnega gradiva smo se iz tehničnih razlogov omejili na grafikone brez pripadajočih razpredelnic s številnimi numeričnimi podatki, ki smo jih črpali izključno iz tabel 2–3.

Sedimentološki, arheološki in ekološki okvir vzorcev, s poudarkom na izsledkih paleobotaničnih raziskav

Ker večina analiz še poteka, izhajamo v nadaljevanju iz razpoložljivih delnih ugotovitev le-teh in iz naših terenskih opažanj.

Sedimenti

Sedimentološko ločimo dva kompleksa avtohtonih jamskih gruščev, ki se že na prvi pogled razlikujeta po barvi. Prvi je rjave barve (7.5 YR 4/4, *Munsell SCC*) in ga predstavlja plast (8), drugi je iz različnih odtenkov sive in rumene barve (10 YR 3/2 in 4/4, *Munsell SCC*) in ga predstavljajo plasti (10–14), ki jih na mestu vzorcev nismo mogli zanesljivo razlikovati (sl. 4). Manjkajoča plast (9) je zastopana samo v bližini sedanjega jamskega vhoda. Čeprav sta oba kompleksa skoraj enako debela (vsak 1 m), kompleksa plasti (8) nismo nikjer v jami podrobno členili, ker bi bila členitev, ki bi se izgubljala v množici podrobnosti, spreminjajočih se od mesta do mesta, nesmiselna. In vendar je plast (8) kljub svoji navidezni monolitnosti, nedvomno sedimentološko in diagenetsko najbolj »heterogena« izmed vseh doslej znanih plasti. O tem se prepričamo, če preprosto primerjamo različne kvalitativne znake, ki smo jih v sedmih letih izkopavanj ugotovili po plasteh obeh sedimentnih kompleksov (t. 4).

Splošne značilnosti obeh sedimentnih kompleksov so – poleg nesortiranega dolomitnega grušča različnih debelin in meljaste primesi kot produkta mehansko-ke-mičnega razpadanja – tudi velike koncentracije fosfatnih spojin. Fosfor se je izločil iz razpadlih kadavrov in morda delno iz kosti jamskega medveda (Guyton A. C., 1976, 985; Nikolić B., 1975, 60 ss). Mineraloške analize kažejo, da so vse rdečrjave obloge na kosteh in grušču ter enako obarvani sprimki fosfatne spojine (Strmole D.,

neobjavljeno). Te obloge in sprimki (breče) so najizrazitejši v kompleksu plasti (8), zato lahko le-to upravičeno imenujemo fosfatna plast. V plasteh (10–14) so obloge in sprimki slabše izraženi, razen tega imamo očitne znake zabrisanih sledov fosfatizacije. Številne oglašene kosti in zaobljeni kosi grušča iz teh plasti imajo namreč na zaščitenih mestih lepo ohranjene fosfatne obloge, ki so nekoč prekrivale večji del površine, vendar so bile pozneje z njenega pretežnega dela mehansko odstranjene. V kompleksu plasti (8) te posebnosti nismo opazili. Plast (8) je po fazi fosfatizacije ostala takšna, kakršna je, plasti (10–14) pa so po fosfatizaciji doživele še najmanj eno diagenetsko fazo, ki je zabrisala sledove prejšnje. Medtem ko so na posameznih mestih v plasti (8) kosti bolj ali manj značilno rdečerjavo obarvane (zaradi fosfatne impregnacije in inkrustacije) in le redko izlužene (glej analizo posebnih poškodb na kosteh!), so kosti v plasteh (10–14) pogosto izlužene in, čeprav iz istih nivojev, zelo različne po barvi in stopnji fosilnosti. Na podlagi vsega navedenega lahko sklepamo o bistveno drugačni postsedimentacijski zgodovini kompleksa plasti (10–14) v primerjavi s kompleksom plasti (8) in o ne toliko drugačnih okoliščinah v času sedimentiranja enih in drugih plasti (glej tudi pelodni diagram, sl. 5!). Plast (8) je dosti bolj ohranila svoj prvotni videz kot plasti (10–14), in to kljub nekaterim kasnejšim diagenetskim spremembam.

Arheološke najdbe

Velike količinske razlike obstajajo tudi v arheološki vsebini obeh kompleksov. Kompleksu plasti (8) pripada precej reven kulturni horizont (D), kompleksu plasti (10–14) pa doslej najbogatejši horizont (E) (sl. 3). Oba predstavljata končno fazo moustérienske tehnološke stopnje v Sloveniji. Rezultati podrobne kvalitativne analize še niso znani, vendar lahko trdimo, da se oba horizonta bistveno ne razlikujeta. Prav tako se bistveno ne razlikujeta od drugih, mlajših in starejših kulturnih horizontov. Artefakti so izdelani iz podobne surovinske osnove, večinoma iz različnih tufov, ki jih še danes najdemo v prodvih Idrijece pod jamo. Izredno veliko je močno preperelih kosov in takih s strmimi visokimi »retušami« (lahko izmeničnimi) po vseh robovih. Primerki slednjih bi lahko bila kasneje naravno preoblikovana nekdanja orodja (Pohar V., 1979, 48; Jéquier J. P., 1975, 105; Bordes F., 1981, 81). Zato bi bila zelo zanimiva analiza korelacije med tako okrcanimi odbitki in kostmi z zaobljenimi robovi prelomov (glej analizo fragmentov!).

V horizontu (D) so poleg skromnih posameznih najdb tudi redki ostanki kurišč. Kulturni pojavi so koncentrirani v spodnji polovici plasti. Radiokarbonsko ugotovljena starost oglja iz 6. kurišča (sl. 3) je več kot 38 000 B. P. (Zagreb 1981, Z-1033).

V horizontu (E) je precej več posamičnih najdb, ki so razpršene v vseh nivojih, in ostanki kurišča, razsutega na veliki površini. Vse to dokazuje, hkrati z močno preperelostjo in okrcanostjo artefaktov, burno postsedimentacijsko zgodovino in veliko število obiskov. V nasprotju z delom te trditve so v 10–20 centimetrskem pasu horizontalno po plasteh razpršeni ostanki kurišč, ki so hkrati edini zanesljivi pokazatelji najmanjšega števila obiskov in z njimi povezanih kulturnih horizontov. Vendar korelacija med kurišči in artefakti ni možna. Tako, na primer, v nivoju zagonetnega velikega kurišča v plasti (10) skoraj ni bilo drobnih najdb. Večja koncentracija artefaktov je bila šele pod kuriščem, kar je precej neobičajno. Velika škoda je, da v prvih letih izkopavanja nismo v predelu s številnimi arheološkimi najdbami in kurišči sistematično pobrali vseh kostnih ostankov.

Najdbe drugih vrst favne

Ker so v tafonomski analizi zajeti samo ostanki jamskega medveda, se moramo na kratko pomuditi še pri ostankih drugih živalskih vrst. Ti so v vzorcih, in sicer prava redkost (t. 5). Na podlagi podatkov iz naših vzorcev, ki so reprezentativni tudi za ves drugi del sedimentov plasti (8–14), lahko domnevamo, da je zveri v jamo privlačila predvsem mrhovina. Večina vidnih zverskih poškodb na kosteh jamskega medveda je njihovo delo (glej analizo posebnih poškodb na kosteh!).

Izkopi Units	Taksonomske enote Taxonomic units	Štev. izoliranih zob No. of isolated teeth	Štev. kosti No. of bones	Določil Determined by
8–10	<i>Lagopus sp.</i> (jerebica) (red grouse)	–	1	V. Malez
	<i>Canis sp.</i> (volk ?) (wolf ?)	–	1	
11	<i>Ursus arctos</i> (r. medved) (brown bear)	–	1	Ostalo I. Turk
	<i>Canis lupus</i> (volk) (wolf)	–	1	
	<i>Canis sp.</i> (volk?) (wolf?)	–	1	
	<i>Martes sp.</i> (kuna) (marten)	–	1	
	<i>Mustelidae</i> (kune)	1	–	
12	<i>Canis lupus</i> (volk) (wolf)	1	6	
	<i>Martes sp.</i> (kuna) (marten)	–	2	
13	<i>Canis lupus</i> (volk) (wolf)	–	2	
13–14	<i>Ursus arctos</i> (r. medved) (brown bear)	–	1	
14	<i>Ursus arctos</i> (r. medved) (brown bear)	–	1	
	<i>Martes sp.</i> (kuna) (marten)	–	2	
S		2	20	

T. 5: Divje babe I. Pregled vseh favnističnih ostankov brez ostankov jamskega medveda.

T. 5: Divje babe I. General account of all faunistic remains apart from those of cave bear.

Pelod in oglje

Izkopavanja v jami Divje babe I smo že od začetka spremljali tudi z raziskavami rastlinskih ostankov. Že pri prvih poizkusih smo ugotovili, da sedimenti ne vsebujejo samo oglja iz kurišč, temveč tudi pelod. Zato smo opravili pelodne analize vzorcev iz vseh odkopanih profilov in je danes celotni kompleks preiskan tako antrakotomsko kot palinološko, in to celo v več paralelnih vertikalah.

Doslej je najboljše rezultate pelodnih raziskav jamskih sedimentov dosegla Arlette Leroi-Gourhan v Franciji. V Švici pa je E. Müller (Müller E., 1979) palinološko raziskal jamske profile s podobno paleolitsko kulturo, kot jo imamo v Divjih babah I.

Iz naših jam in drugih paleolitskih najdišč so znani pozitivni rezultati pelodnih raziskav z mamutovega najdišča pri Nevljah (Budnar-Lipoglavšek A., 1944) in s paleolitske postaje na planem pri Kostanjevici (Šercelj A., 1963). Pelod mezofilnih listavcev je A. Budnar-Tregubov ugotovila tudi v jami Betalov spodmol (Brodar S., 1955) ter v jami Vaternica (Malez M., 1965). Kljub številnim poskusom pelodnih analiz v sedimentih iz drugih paleolitskih jamskih postaj v Sloveniji smo našli pelod le v Koprivški luknji (Šercelj A., 1979) in v jami Divje babe I (Culiberg M., 1984; Šercelj A., Culiberg M., 1985). Sedimente v jami Vindija pa je palinološko raziskala I. Draxler (Draxler I., 1986).

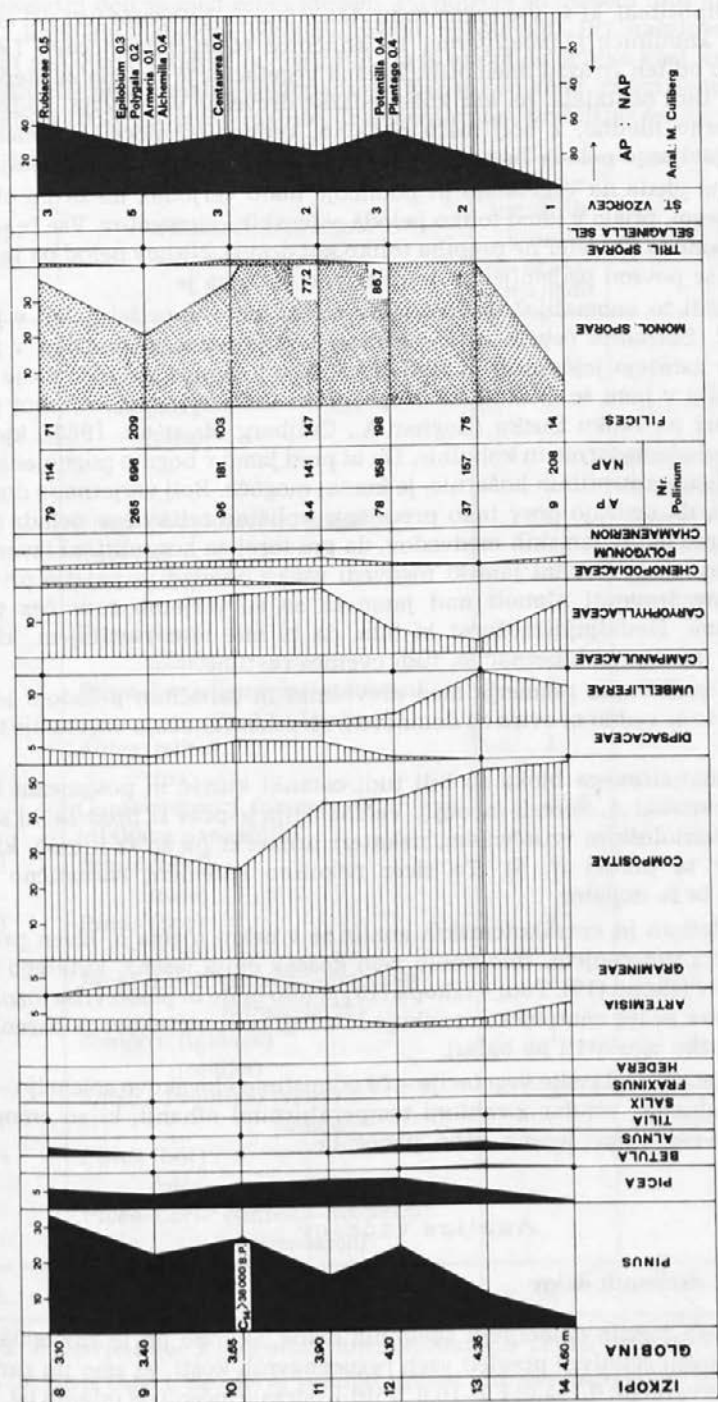
Ker je bil za podrobno tafonomsko in arheozoološko analizo odbran le vzorčni blok izkopanih plasti, obsegajoč izkope (8–14), torej točno omejene površine in volumna, se bomo tudi v palinoloških in antrakotomskih analizah omejili na rezultate raziskav znotraj tega bloka. Skupno je bilo v tem delu palinološko raziskanih 19 vzorcev. Število in razporeditev sta razvidna na desni strani pelodnega diagrama, rezultate pelodnih analiz pa prikazuje celotni pelodni diagram (sl. 5).

Preden preidemo k nadrobnejemu opisu diagrama, je treba še pripomniti, da smo za izračun odstotnih vrednosti peloda posamezne rastlinske vrste vzeli skupno število pelodov v vsakem vzorcu (AP + NAP), tako kot to delajo v regijah s stepsko vegetacijo (npr. v Rusiji). Pri nas, kjer je naravna vegetacija gozd, namreč jemljemo za osnovo le število drevesnih pelodov (AP).

Na pelodnem diagramu predstavljajo črno senčene krivulje drevesno vegetacijo, črtkane zeliščno in pikčaste praprotno. V sredi pa so navedene številčne vrednosti pelodov in spor (*Nr. pollinum*). Na desni je navedeno število analiziranih vzorcev v določenem stratumu, na skrajni desni pa je grafično prikazano odstotno razmerje med drevesnim in nedrevesnim pelodom (AP : NAP).

Od drevja sta najmočneje zastopana bor (*Pinus*) in smreka (*Picea*), precej manj pa je breze (*Betula*), jelše (*Alnus*) in lipe (*Tilia*). Jesen (*Fraxinus*), vrba (*Salix*), in bršljan (*Hedera*) pa so bili tu le sporadično. Glavne drevesne vrste, ki so tu zastopane, predstavljajo vegetacijo bolj hladnega podnebja, oziroma vegetacijo, ki prenese hladno podnebje, če je dovolj sonca (heliofilne vrste). Njihova udeležba v vegetaciji narašča od spodaj navzgor, to je od starejšega v mlajši čas. To pa je bilo pred več kakor 38 000 leti, kar – med drugim – dokazuje radiokarbonska analiza oglja, iz globine 3,65 m. Geokronološko je to srednji würm, zmerno hladno obdobje zadnje ledene dobe. Naj še pripomnimo, da smo poleg peloda navedenih dreves ugotovili tudi oglje, in celo oglje jesena (*Fraxinus*), kar je vsekakor trden dokaz, da je tudi jesen vsaj občasno rastel v neposredni bližini.

Posebno pozornost pa zbujejo izredno visoke vrednosti zeliščne vegetacije, in to entomofilnih, ne anemofilnih rastlin. Najvišje pelodne vrednosti (50 %) dosega

Sl. 5: Divlje babe I. Pelod iz vzorčnega bloka sedimentov. Izkopi (8–10) pripadajo plasti (8), izkopi (11–14) pa plastem (10–14).

Fig. 5: Divlje babe I. Pollen from sampling area. Units (8–10) belong to layer (8), and units (11–14) to layers (10–14).

košarnice (*Compositae*), ki so vse razen rodu *Artemisia* in *Ambrosia* izraziti entomofili, tako kot kobulnice (*Umbelliferae*) in klinčnice (*Caryophyllaceae*). Le trave (*Gramineae*) so od teh izraziti anemofili. Takšna vegetacija je tipična za stepo, ki je v resnici tedaj tudi obstajala, na kar kaže redkost drevesne vegetacije. Podnebje je torej bilo zmerno hladno, z bolj malo padavin, vendar nihajoče, o čemer priča sporadično pojavljanje peloda listavcev v tem času tu in drugod po Sloveniji.

Vendar je ne glede na vegetacijo in podnebje malo verjetno, da bi po običajni poti, to je z vetrom, prišlo v jamo toliko peloda »stepskih« elementov. Vse te rastline so namreč pritalne in jih veter ne prepriha toliko kot drevje. Njihov pelod pa je lepljiv in bodičnat in se povsod prijemlje, pa še relativno malo ga je.

Kako razložiti to anomalijo? Gotovo je možnosti kako je prišel pelod v jamske sedimente, več. Solitarne čebele (*Andraenidae*) kopljejo precej globoko v zemljo luknjice, vanje zaležejo jajčece in ličinko preskrbijo s kepico peloda. To je bilo v sipkem materialu v jami še toliko laže. Neposredne dokaze za takšen izbor peloda imamo v puhlici na otoku Susku (Bognar A., Culiberg M. *et al.*, 1983), kjer smo dobili obilico peloda košarnic in kobulnic. Da bi pred jamo v bogato pognojeni zemlji rastle večje količine nitrofilnih košarnic, je komaj mogoče. Bolj verjetna je domneva I. Draxler (cit.), da izvirajo prav tako precejšnje količine zeliščnega peloda v jami Vindija iz ekskrementov jamskih medvedov, da gre torej za koproilitični izvor. Tudi v našem primeru so si številni jamski medvedi vsako pomlad in poletje privoščili obilico zelišč na travnati planoti nad jamo in so se verjetno tudi čez poletje zadrževali v jami. Nadaljnja možnost bi bila, da bi bile med rastlinjem, ki si ga samica znese v jamo pred hibernacijo, tudi cvetoče rastline.

Vzrokov za neobičajno razmerje med drevesnim in zeliščnim pelodom je torej lahko več, toda to še vedno ni ovira za domnevo o stepskem značaju vegetacije tistega časa.

V izkopih analiziranega bloka so bili tudi ostanki kurišč in posamezni koščki oglja, ki jih je raziskal A. Šercelj (neobj.). Večina oglja je prav iz predela, ki smo ga zajeli z osteodontološkim vzorčenjem, nekateri primerki pa so iz kurišč, ki so le delno segala v ta predel (t. 6). To sicer nekoliko spremeni statistično sliko, vegetacijsko pa le še dopolni.

Rezultati pelodnih in antrakotomskih analiz se v celoti ujemajo. Izven predela, ki smo ga zajeli z vzorčenjem, smo dobili celo košček oglja jesena, katerega pelod je bil ugotovljen v izkopu (10). Tudi v izkopu (13) je bilo oglje in pelod vrbe (označeno *Salix-Populus*, ker se les anatomsko razlikuje le v legi celic strženovega parenhima, kar pa je zelo težko ugotoviti na oglju).

Tudi oglje pretežno iglavske vegetacije – če odmislimo človekovo selekcijo – kaže na hladnejše podnebje, vendar z rahlimi temperaturnimi nihanji, ki so omogočila pojavljanje listavcev – lipe, jesena, vrbe, panešplje.

Analiza vzorcev

Zastopanosti skeletnih delov

Zaradi velikega števila določljivih skeletnih delov, skupno jih je kar 6803, smo se odločili za splošni relativni pregled vseh razpoznavnih kosti, ki smo jih razdelili po odstotnih intervalih (0; 0,1–5,0; 5,1–10,0 % itd.), odrasle ločeno od mladih (sl. 6).

Vsi skeletni deli so med seboj uteženi. Po potrebi so uteženi tudi juvenilni kostni ostanki. Različne debeline izkopov nismo upoštevali. Pri načrtovanju pregleda skeletnih delov smo izhajali iz domneve, da je vsaka določljiva kost, cela ali razbita, en skeletni del (maksimalna zastopanost). Ker so vse kosti, razen zapestnih, nartnih in stopalnih, bolj ali manj razbite, fragmentarnost približno enako vpliva na vse

Izkopi Units	Taksonomske enote Taxonomic units	Štev. analiziranih kosov No. of analysed items	Opomba Note
8	<i>Picea</i> (smreka) (spruce)	1	
	<i>Pinus</i> (bor) (pine)	3	
9	—	—	ni bilo oglja no charcoal
10	<i>Pinus cf. sylvestris /mugo</i> (ruševje) (dwarf pine)	10	izven vzorčnega bloka, vendar seže vanj outside sampling area yet protruding in
11	<i>Pinus</i> (bor) (pine)	1	
	<i>Picea-Larix</i> (smreka-macesen) (spruce-larch)	1	
	<i>Abies</i> (jelka) (fir)	1	
	<i>Cotoneaster cf. tomentosa</i> (dlakava panešplja)	2	
12	<i>Pinus</i> (bor) (pine)	7	
13	<i>Pinus</i> (bor) (pine)	8	
	<i>Picea-Larix</i> (smreka-macesen) (spruce-larch)	7	
	<i>conifera</i> (iglavec) (conifer)	1	
	<i>Salix (-Populus)</i> (vrba) (willow)	3	izven vzorčnega bloka outside samplig area
14	<i>Pinus</i> (bor) (pine)	4	
	<i>Picea-Larix</i> (smreka-macesen) (spruce-larch)	3	
S		52	

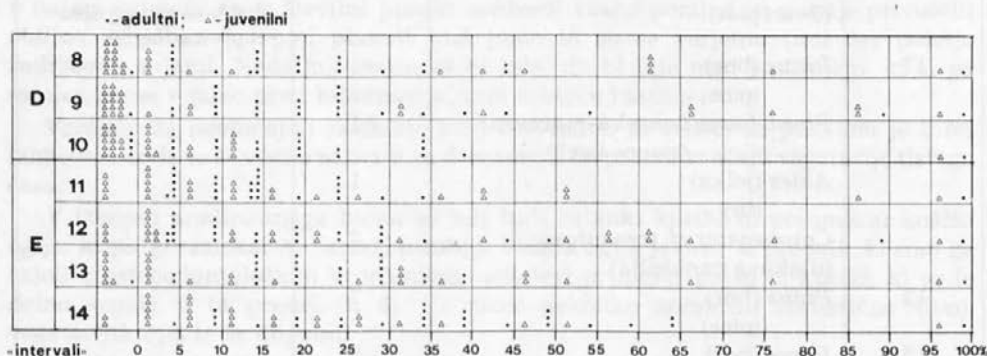
T. 6: Divje babe I. Rezultati antrakotomskih analiz (določil A. Šercelandj).

T. 6: Divje babe I. Results of anthracotomical analyses (determined by A. Šercelandj).

skeletne dele (glej analizo fragmentarnosti!). Merilo 100-odstotne zastopanosti, ločeno za obe starostni skupini, nam je bila v vsakem izkopu posebej najštevilnejša kost. To sta praviloma spodnja čeljustnica in spolovilna kost.

Preglednica pokaže slabšo zastopanost skeletnih ostankov mladih v horizontu (D) v primerjavi z boljšo in bolj enakomerno zastopanostjo enakih ostankov v horizontu (E). Ker imajo skeletni deli težišče na levi strani razpredelnice, je očitna njihova slaba ohranjenost.

Podrobnejša zastopanost skeletnih delov je prikazana na sl. 7. V tem primeru smo kosti odraslih utežili s kostmi mladičev, odstotke pa smo izračunali iz skupne osnove za oba izkopa in vse starostne skupine. Iz histogramov se nazorno vidi razliko med obema sedimentnima kompleksoma in arheološkima horizontoma, ki smo jo lahko ugotovili že na sl. 6. Podobno razliko smo dobili s primerjanjem kateregakoli izkopa enega sedimentnega kompleksa oziroma arheološkega horizonta z drugim sedimentnim kompleksom oziroma arheološkim horizontom. Obstajajo sicer odstopanja v podrobnostih, glavne značilnosti vzorcev pa se ne spreminjajo. Pri tem mislimo predvsem na razliko v zastopanosti skeletnih delov odraslih in mladih osebkov ter na neprimerno boljšo zastopanost skeletnih delov obeh starosti v spodnjem sedimentnem kompleksu s horizontom (E). Kaže, da človek ni bil odločujoč tafonomski faktor, ki je vplival na zastopanost skeletnih delov.

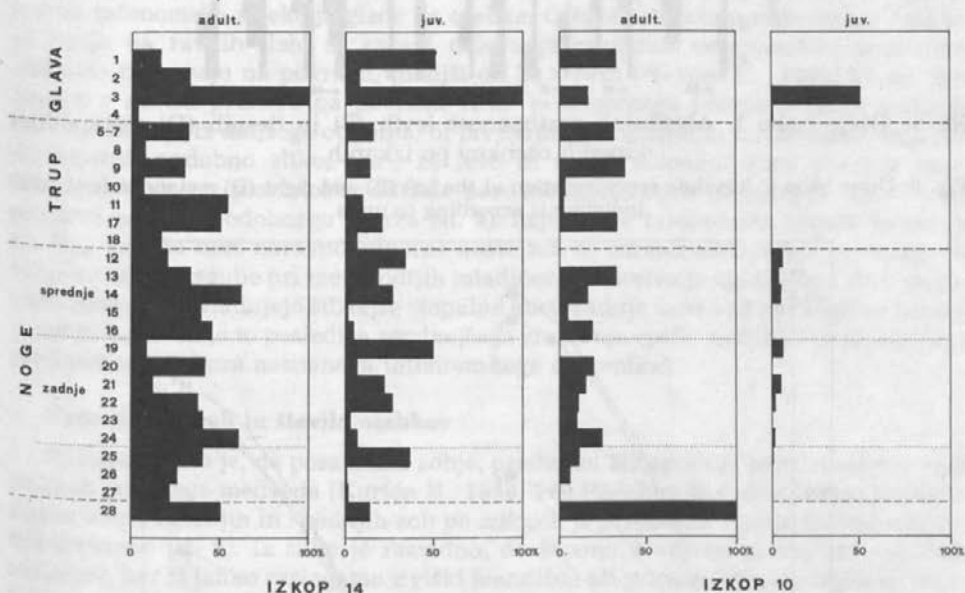

Sl. 6: Divje babe I. Maksimalna zastopanost skeletnih delov po izkopih in arheoloških horizontih. Vsaka pika in trikotnik pomenita en skeletni del.

Fig. 6: Divje babe I. Maximum skeletal element representation according to units and cultural levels. Each dot and triangle represent a part of the skeleton.

Globalne razlike v zastopanosti skeletnih delov ne obstajajo samo med obema sedimentnima kompleksoma, temveč tudi med posameznimi izkopi istega sedimentnega kompleksa, kar se nazorno vidi iz vzorcev znakov na sl. 6. Posebej moramo poudariti, da združeni izkopi kompleksa plasti (8) po zastopanosti skeletnih delov komaj dosegajo izkop (13). Zato bi lahko sklepali, da število določljivih ostankov ne vpliva na zastopanost skeletnih delov, temveč da je to izključno domena tafonomskih dejavnikov. Možen je tudi sklep, da je število določljivih ostankov odvisno od jakosti tafonomskih dejavnikov. To bi lahko pomenilo, da so ostanki v izkopih (8-10) neprimerno bolj zdesetkani kot ostanki v izkopih (11-14) in da bi lahko bilo v izkopih (8-10) prvotno celo več ostankov, kot jih je bilo v izkopih (11-14).

Delovanje tafonomskih dejavnikov je med drugim odvisno od ontogenetske starosti osebka, velikosti in strukture kosti (Brain C.K., 1981, 21; Binford L.R., Bertram J.B., 1977, 107 ss; Lyman R.L., 1985, 226). Kostni juvenilnih osebkov so nedvomno bolj podvržene različnim tafonomskim učinkom kot kosti adultnih osebkov. Zato so med fosilnimi ostanke že po naravi vedno podcenjene. Proksimalni del ulne, ki v osebnem razvoju ni nikoli ločen od diafize in ki sodi med najbolj kompaktno velike kosti okončin jamskega medveda, brez izjeme prevladuje med ostanke velikih kosti nog odraslih osebkov v vseh izkopih. Nasprotno sodi najbolj krhek proksimalni del humerusa med najredkeje primerke velikih kosti nog odraslih medvedov. Takih in podobnih primerov bi lahko navedli še več. Za njihovo ovrednotenje pa bi bila potrebna cela študija.

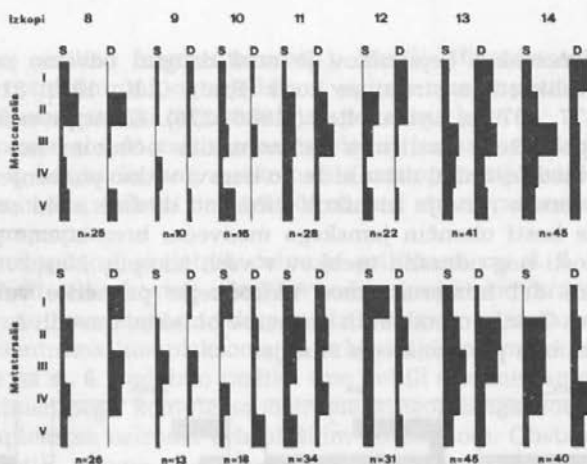

Sl. 7: Divje babe I. Maksimalna zastopnost skeletnih delov v izkopih (14) (horizont E) in (10) (horizont-D). Številke od 1 do 28 so evidenčne številke iz **tabele 3**.

Fig. 7: Divje babe I. Maximum skeletal element representation in units (14) (E-level) and (10) (D-level). Figures 1 through 28 are entry numbers from **T. 3**.

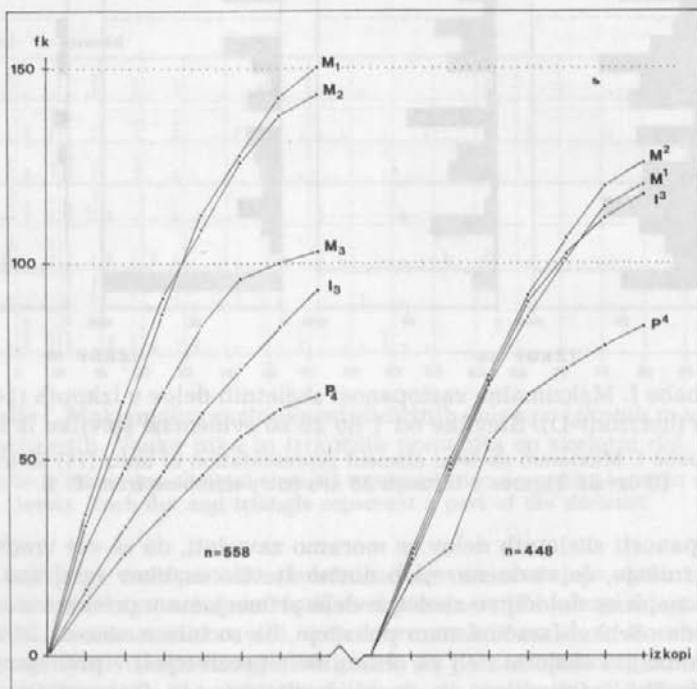
Pri zastopnosti skeletnih delov se moramo zavedati, da se vse vrednosti s **sl. 7** sorazmerno znižajo, če vzamemo za osnovno število osebkov (glej analizo števila osebkov!) in najdene določljive skeletne dele primerjamo s pričakovanim številom le-teh glede na osebke. Izračuni nam pokažejo, da so bile možnosti, ki so jih imeli posamezni določljivi skeletni deli za ohranitev (»preživetje«) v prehajanju iz mrtve v fosilno združbo, minimalne, in to kljub dejstvu, da fragmentarnost umetno povečuje te možnosti. Na podlagi tega si lažje razložimo izredno skromne ostanke drugih živalskih vrst v našem in v drugih podobnih najdiščih.

V zvezi z zastopnostjo skeletnih delov so zanimive tudi analize vsebnosti fosfatov v sedimentih (Kogovšek J., neobj.), ki jih tokrat samo omenjamo. Zaradi običajne stabilnosti in nemobilnosti fosfatnih spojin ter specifičnih jamskih okoli-

Sl. 8: Divje babe I. Absolutna zastopanost levih (S) in desnih (D) metapodijev odraslih osebkov po izkopi.

Fig. 8: Divje babe I. Absolute representation of the left (S) and right (D) metapodials of adult individuals according to units.

Sl. 9: Divje babe I. Kumulativne frekvence spodnjih in zgornjih izoliranih zob odraslih in mladičev. Upoštevani so tudi levo-desno neopredeljivi zobje. Podatki iz **tabele 2**.

Fig. 9: Divje babe I. Cumulative frequencies of lower and upper isolated teeth of both adults and cubs. Also taken into account are the left-right indeterminate teeth. Data from **T. 2**.

ščin, v katerih je prevladovala akumulacija nad porabo (v jamo so segale samo korenine bližnjih dreves), so vrednosti fosfatov lahko dober pokazatelj obsega »tanatomase« nekdanje mrtve združbe. V sedimentih kompleksa plasti (8) imamo povprečno 15,8 % fosfatov ($R = 8,4 - 21,7\%$; $n = 5$), v sedimentih kompleksa plasti (10-14) pa le 13,2 % ($R = 7,2 - 18,8\%$ $n = 12$).⁴

Analiza korelacij med fosfati in fosilnimi ostanke bi dala zelo zanimive rezultate, na podlagi katerih bi lahko sklepali tudi na diagenetske spremembe vsebine sedimentov.

Ker so skeletni ostanke različnih osebkov med seboj premešani, ker nimamo v vseh vzorcih niti enega anatomskega skupka (imamo pa precej kaotičnih skupkov,⁵ predvsem dolgih kosti, v spodnjem sedimentnem kompleksu), nas zanima, kolikšna je bila tafonomska selekcija glede na osebke. Ostanke skeleta posameznega osebka, ki ležijo na ravnih tleh, se zaradi delovanja različnih tafonomskih dejavnikov običajno raztresejo na površini, manjši od 30×30 m (Haynes G., 1985, 55 ss). Ker imamo v našem primeru na površini 10 m^2 posameznega izkopa ostanke velikega števila osebkov iz daljšega obdobja, bi pri majhnem razpisu in tafonomskih izgubah pričakovali podobno sliko, npr., za leve in desne stopalne kosti prednje šape. Histogrami za vse morfološko odrasle pare stopalnih kosti po izkopih niti v enem primeru ne dajo podobnega vzorca (sl. 8). nepravilne tafonomske izgube in razsip sta bila tudi za takó naravno odporne kosti, kot so odrasli metapodiji, ogromna. Še večje so bile te izgube pri metapodijih mladičev. Zanimiva je ugotovitev, da v skoraj vseh izkopih prevladujejo šibkejšje stopalne kosti zadnje šape nad močnejšimi kostmi prednje šape. Ali je to posledica zgodnejšega zraščanja epifiz zadnjih šap ali stalnega prednostnega izbora neznanega tafonomskega dejavnika?

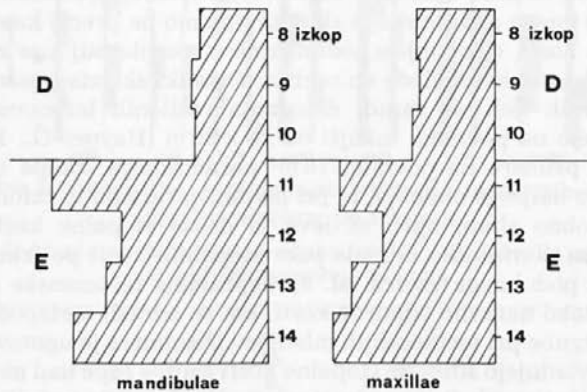
Zastopanost zob in število osebkov

Splošno znano je, da posamezni zobje, predvsem M2 spodnji, prevladujejo v vseh zbirkah jamskega medveda (Kurtén B., 1958, 24). Podobno je tudi v našem primeru. Zastopanost zgornjih in spodnjih zob po izkopih je prikazana s pomočjo kumulativnih frekvenc (sl. 9). Iz slike je razvidno, da imamo v vzorcu precej več spodnjih molarjev, kar si lahko razlagamo z viški mandibul ali primanjkljaji kranialnih delov lobanj. Razlike med spodnjimi in zgornjimi I3 ter P4 so verjetno povezane s tehniko terenskega dela. Večji je zob, večje so namreč možnosti, da ga najdemo.

Na podlagi izoliranih zob lahko s seštevanjem posameznih adultnih in juvenilnih zob odberemo največje seštevke za zgornje ali spodnje zobe, ki predstavljajo najmanjša možna števila vseh maksil in mandibul (sl. 10). Zanimivi so stalni viški mandibul v horizontu (E), ki si jih težko razložimo z delovanjem »naravnih« sil. Zaradi grobe korelacije z arheološkimi ostanke poseg človeka ni izključen. Zastopanost vseh izoliranih zob po izkopih je prikazana na sl. 11.

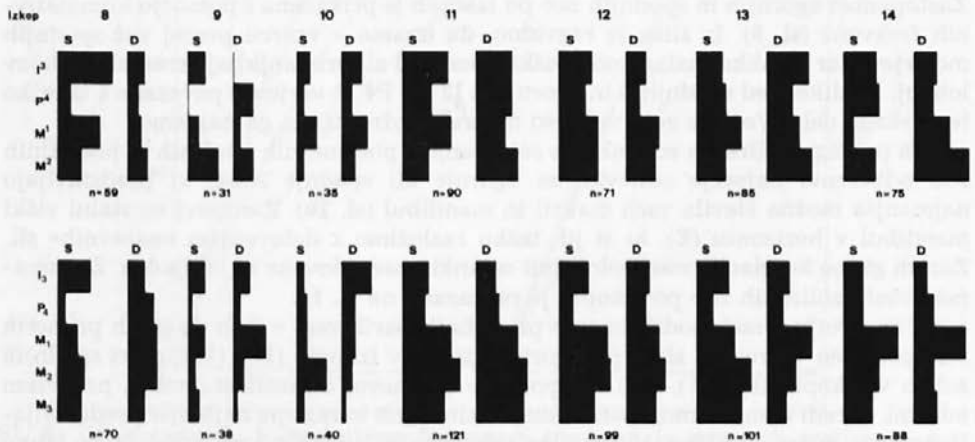
V nasprotju z metapodiji imamo pri zobnih parih vsaj v treh do petih primerih zelo podoben vzorec, in sicer pri zgornjih zobeh v izkopih (10), (12) in pri spodnjih zobeh v izkopih (9), (11), (12). To potrjuje domnevo, da izolirani zobje, predvsem adultni, zaradi manjših možnosti tafonomskih izgub in razsipa najboljše predstavljajo prvotno mrtvo združbo. Nepravilne tafonomske izgube pri metapodijih so lahko posledica delovanja predvsem biotskih dejavnikov (na pr. zveri, ki so zgolj naključno uničevale metapodije), bolj pravilne tafonomske izgube pri zobeh pa so lahko posledica delovanja predvsem abiotskih dejavnikov, ki jih pogojujeta zgradba in oblika zob.

Na podlagi izoliranih zob lahko po Whitovi metodi (White T. E., 1953) izberemo največje najmanjše število posameznega zoba za najmanjše možno število osebkov (NŠO). Število osebkov, ocenjeno na podlagi štirih parov zgornjih (I3–M3) in petih parov spodnjih zob (I3–M2), je prikazano na sl. 12. Pri oceni smo izhajali iz najmanjšega (NŠO) in največjega (MŠO) možnega števila osebkov. MŠO je možno samo teoretično tedaj, kadar bi se od vsakega osebka ohranil največ en zob. Pravo

Sl. 10: Divje babe I. Najmanjše število mandibul in maksil, izračunano na podlagi I3–M2 zgornjih in spodnjih. Uteženo po izkopih.

Fig. 10: Divje babe I. Minimum number of mandibles and maxillae calculated on the basis of I3–M2, upper and lower. Loaded by units.

Sl. 11: Divje babe I. Absolutna zastopanost levih (S) in desnih (D) izoliranih zob odraslih in mladičev po izkopih. Podatki iz **tabele 2**.

Fig. 11: Divje babe I. Absolute representation of the left (S) and right (D) isolated teeth of both the adults and cubs, by units. Data from **T. 2**.

število je nekje med obema skrajnostima. Ocena temelji na posamično najdenih zobeh iz **tabele 2**. Zob, ki so še tičali v čeljustnicah, zaradi njihovega majhnega števila nismo upoštevali. Čeljustnice s posameznimi zobmi so v vzorcu zastopane takole:

Izkopi Units	Maksile Maxillae	Mandibule Mandibulae	Zobje (P4–M3) Teeth	
			zgornji upper	spodnji lower
8	–	3	–	4
9	–	2	–	3
10	–	1	–	–
11	3	3	5	7
12	–	1	–	1
13	4	4	7	7
14	3	7	6	16
S	10	21	18	38

T. 7: Divje babe I. Pregled čeljustnic s posameznimi zobmi.

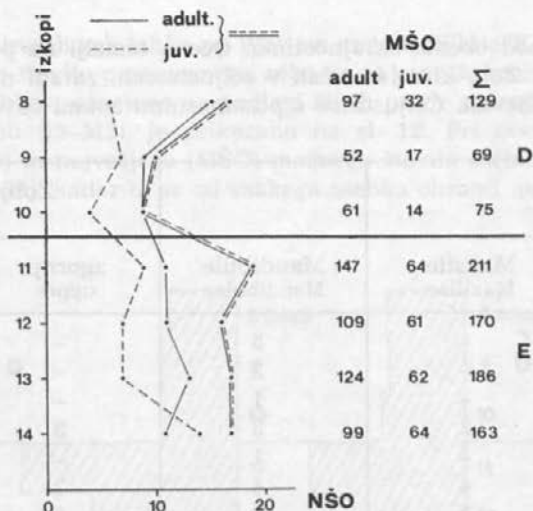
T. 7: Divje babe I. General account of jaw-bones with individual teeth.

Med številom osebkov in površino izkopov obstaja pozitivna linearna korelacija, ki smo jo grafično spremljali na površinah, ki smo jih postopno večali od 1 do 10 m². Korelacija je zelo močna (**sl. 13** levo). Podobno korelacijo smo ugotovili v vertikali s kumulativami izkopov (**sl. 13** desno). Pri dovolj velikem vzorcu (izkopi s površino 10 m²) se med horizontoma (D) in (E) pokaže razlika v nagibu krivulje, ki je verjetno povezana s številom osebkov. Pri majhnem vzorcu (izkopi s površino 1 m²) so razlike vidne samo pri MŠO, medtem ko se NŠO sploh ne odziva na spremembe. Primerjanje izkopov (9) in (13) nam pove, da večkratnemu povečanju števila zob v okviru izkopa (13), ki je nedvomno povezano z večkratnim povečanjem števila osebkov (MŠO), v nobenem primeru ne sledi sorazmerno povečanje NŠO. To pomeni, da je od vsakega posameznega osebk v vzorcu izkopa (13) povprečno zelo malo zob, ali da se je povprečno od vsakega posameznega osebk v vzorcu izkopa (9) ohranilo zelo veliko zob, in obratno. Manj kot se ohrani zob na osebek, večje je število kombinacij, ki dajo NŠO in manjše je NŠO.

V NŠO so zakonitosti, ki so povezane z obstojnostjo določenih zob. Ti zobje so na koncu pri NŠO vedno odločujoči. Potrebujemo le dovolj velik vzorec. V našem primeru sta to spodnji M1 in M2, ki smo ju že izločili s pomočjo kumulativnih frekvenc (**sl. 9**).

Starostne skupine

Starostne skupine lahko razlikujemo po kosteh in zobeh. Pri kosteh izhajamo iz velikosti diafiz, zraščeniosti ali nezraščeniosti epifiz z diafizmi in letnic (Schmid E., 1972, 75; Watson J.P.N., 1978; Sergeant D.E., 1967). Pri zobeh izhajamo iz zamenjave mlečnega zobovja s stalnim, obrabe stalnega zobovja in letnic v dentinu ali cementu (Klein R.G., Cruz-Uribe K., 1984, 41 ss; Geiger G. idr., 1977; Morris

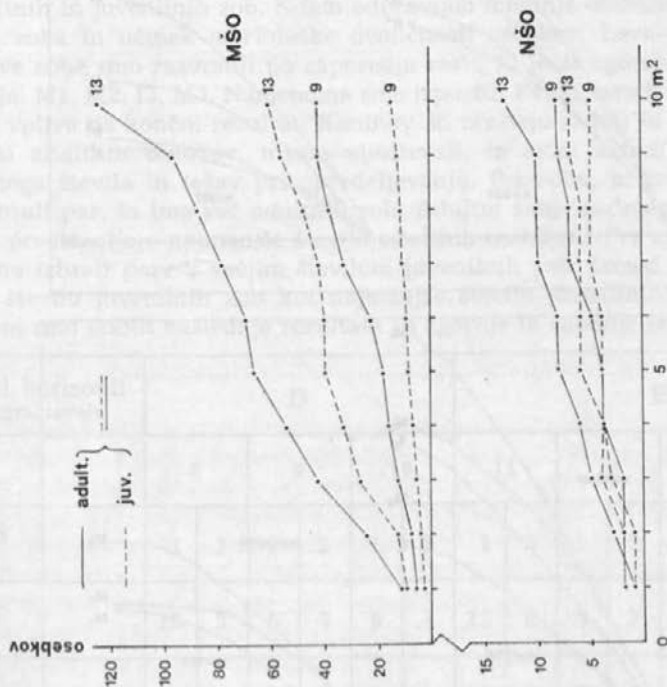
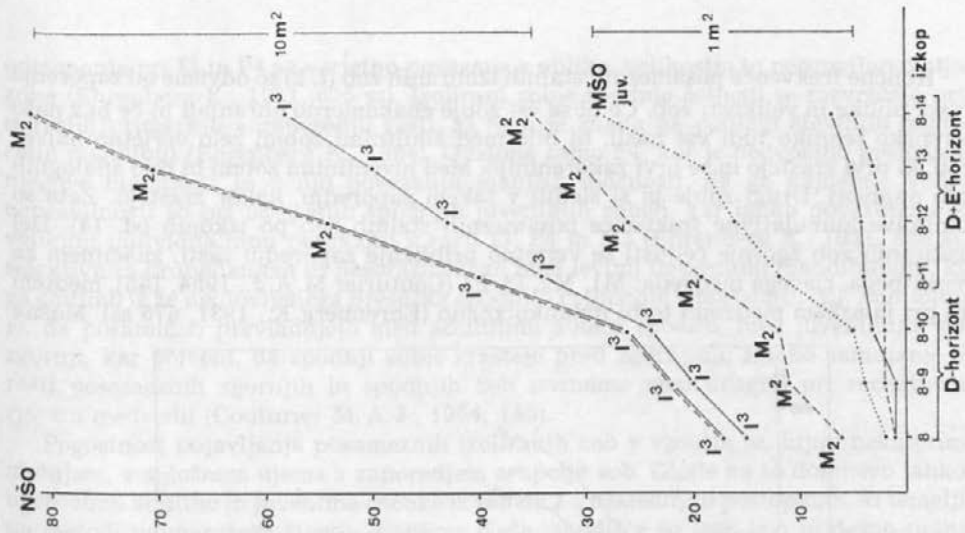
Sl. 12: Divje babe I. Najmanjše (NŠO) in največje (MŠO) število osebkov po izkopi, izračunano na podlagi izoliranih zob. Podatki iz **tabele 2**.

Fig. 12: Divje babe I. Minimum (MiNI) and maximum (MaNI) numbers of individuals by units, calculated on the basis of isolated teeth. Data from **T. 2**.

P. A., 1972; Sergeant D. E., 1967). Izsledki vseh navedenih metod so praktično uporabni pod pogojem, da se kosti in zobje dajo ločiti po osebkih (homogenost vzorca!). V osebnem razvoju (ontogenija) imamo namreč obdobje, ko so posamezni osteodontološki deli morfološko že odrasli (adultni), medtem ko so drugi morfološko še vedno mladi (juvenilni).

Če razbijemo kostne in zobne celote osebkov (kar se je zgodilo z večino najdišč našega tipa), ki so v različnih juvenilnih stadijih osebnega razvoja, dobimo »osteodontološko mešanico« različnih morfoloških starosti, ki jo starostno sicer lahko ločimo po dosedaj veljavnih kriterijih rasti in obrabe, ne moremo pa je kot celote več ločiti na dve ali več starostnih skupin, ki bi ustrezale prvotnemu stanju po osebkih. To dejstvo, na katerega je opozoril že K. Ehrenberg (o. c. 1935, 105), ne da bi ga sam upošteval ali predlagal kakršnokoli rešitev, tudi pri kasnejših starostnih analizah ni bilo dosledno upoštevano (Kurtén B., 1958). Še najbolj se je rešitvi nehote približal H. Bächler (o. c. 1957), ki je osnoval svoje starostne skupine na 1000 primerkih enega samega zoba (M2 zgornji). Zobe je ločil na leve in desne, s čimer je prvi ohranil osebkve. Iz njegovega nadaljnega postopka, v katerem je računal relativne odnose med svojimi starostnimi skupinami iz združenih levih in desnih zob, pa je razvidno, da osebkov ni upošteval.

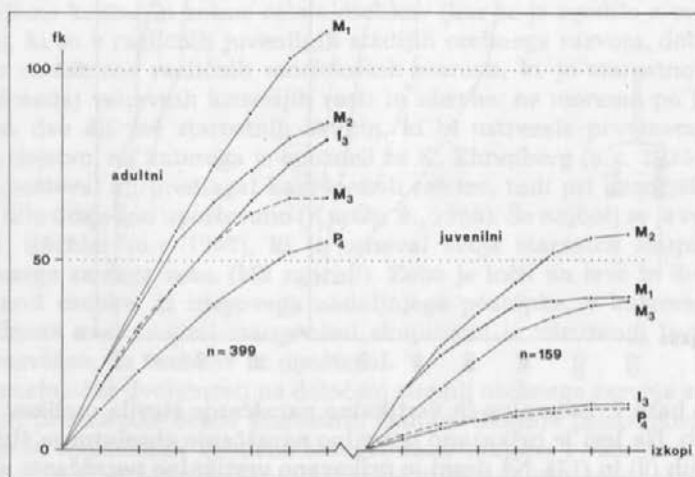
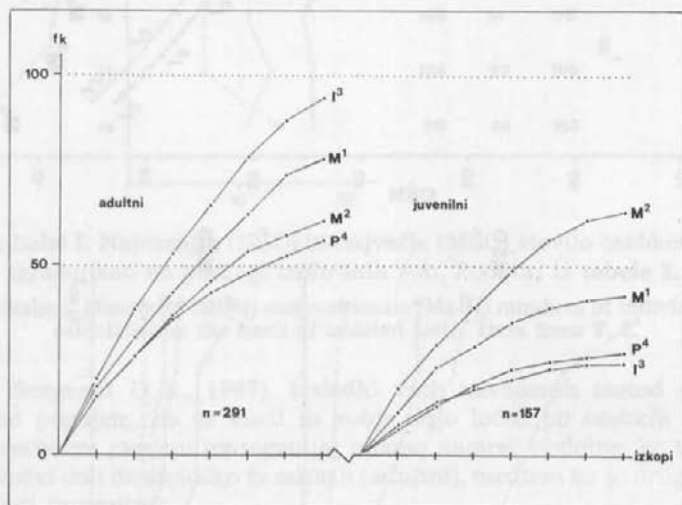
Zaradi morfološke dvoičnosti na določeni stopnji osebnega razvoja so neizogibne bolj ali manj pristranske ocene starostnih skupin. Stopnja pristranosti je odvisna od zastopanosti morfološko dvoične ontogenetske skupine v vzorcu. Ker je v živih populacijah največ mladih osebkov, ki imajo tudi najvišjo smrtnost (Kurtén, B., 1953), lahko pričakujemo v najdiščih našega tipa precejšnje motnje pri konvencionalnem obravnavanju skupin. V Divjih babah I bi, brez upoštevanja osebkov in homogenosti vzorca, v horizontu (E) močno naraslo število juvenilnih primerkov na račun adultnih, v horizontu (D) pa bi se zgodilo ravno obratno!

Sl. 13: Divje babe I. Lateralno in vertikalno naraščanje števila osebkov na podlagi izoliranih zob. Na levi je prikazano lateralno naraščanje absolutnega števila NŠO in MŠO v izkopih (9) in (13). Na desni je prikazano vertikalno naraščanje absolutnega števila NŠO na površini 1 m² in 10 m². Dodani so zobje, na podlagi katerih je bilo ocenjeno NŠO, in krivulja MŠO juvenilnih s površine 1 m².

Fig. 13: Divje babe I. Lateral and vertical increases in the number of individuals based on isolated teeth. Left side shows the lateral increase in the absolute MiNI and MaNI numbers in units (9) and (13). Right side shows the vertical increase in the absolute MiNI number on units of 1 m² and 10 m² respectively. Added are teeth on the basis of which MiNI has been calculated, and the MaNI curve of juvenile individuals from an unit of 1 m².

Končne frekvence posameznih stalnih izoliranih zob (t. 2) so odvisne od zaporedja rasti, oblike in velikosti zob. Če bi se vsi zobje enakomerno ohranjali in če bi z našo terensko tehniko tudi vse našli, bi bilo med adultnimi zobmi zelo verjetno največ zob, ki prvi zrastejo in se prvi zakoreninijo. Med juvenilnimi zobmi bi bilo analognih zob najmanj. Drugi zobje bi si sledili v takem zaporedju, kakor zrastejo. Zato so zanimive kumulativne frekvence posameznih stalnih zob po izkopih (sl. 14). Del izoliranih zob zgornje čeljusti se verjetno približuje zaporedju rasti, značilnem za recentnega, rjavega medveda: M1, M2, I3, P4 (Couturier M. A. J., 1954, 145), medtem ko pri jamskem medvedu to ni natanko znano (Ehrenberg K., 1931, 675 ss). Možna

Sl. 14: Divje babe I. Kumulativne frekvence adultnih in juvenilnih izoliranih zgornjih in spodnjih zob po izkopih. Podatki iz **tabele 2**.

Fig. 14: Divje babe I. Cumulative frequencies of adult and juvenile isolated teeth, upper and lower, by units. Data from **T. 2**.

odstopanja pri I3 in P4 so verjetno povezana z obliko, velikostjo in nepravilno rastjo zoba (Ehrenberg K., 1931, 675 ss). Izolirani zobje spodnje čeljusti se razvrščajo pri odraslih primerkih v zaporedju rasti, ki nam je znana na podlagi številnih najdb celih mandibul (Ehrenberg K., 1964). Odstopa samo P4, kar je nedvomno posledica njegove majhnosti in z njo povezanih manjših možnosti, da ga najdemo. Večje nepravilnosti so pri izoliranih spodnjih juvenilnih zobeh, kar lahko povežujemo z velikimi individualnimi razlikami v rasti I3, P4 in M3 (Ehrenberg K., 1931, 666 s), selektivnim propadanjem in nesorazmerjem med levimi in desnimi mandibulami, ki ga slutimo iz že ugotovljenega presežka spodnjih čeljustnic v horizontu (E). Zanimivo je, da posamično prevladujejo med adultnimi zobmi spodnji, med juvenilnimi pa zgornji, kar pomeni, da spodnji zobje zrastejo pred zgornjimi. Enako zamujanje v rasti posameznih zgornjih in spodnjih zob poznamo med drugim pri recentnem rjavem medvedu (Couturier M. A. J., 1954, 145).

Pogostnost pojavljanja posameznih izoliranih zob v vzorcih se, kljub nekaterim motnjam, v splošnem ujema z zaporedjem erupcije zob. Glede na to domnevo lahko ugotovimo adultne in juvenilne osebkove iz **tabele 2** z naslednjim postopkom, ki temelji na metodi najmanjšega števila osebkov. Naše izhodišče so levo-levi in desno-desni pari adultnih in juvenilnih zob. S tem odpravimo mešanje osebkov v okviru enega in istega zoba in učinek morfološke dvoiličnosti osebkov. Levo-desno zanesljivo opredeljive zobe smo razvrstili po zaporedju rasti, ki je za zgornje: M1, M2, I3, in za spodnje: M1, M2, I3, M3. Namenoma smo izpustili P4, ki zaradi majhnega števila najdb ne vpliva na končni rezultat. Kaninov, ki zrastejo zadnji in so zato odločilni za število adultnih osebkov, nismo upoštevali, in sicer zaradi slabega stanja, premajhnega števila in težav pri opredeljevanju. Pri zobu, ki zraste zadnji, smo vedno izbrali par, ki ima več adultnih zob. Adultni zobje zadnjega para (v smislu erupcije) predstavljajo najmanjše število adultnih osebkov.⁸ Pri vseh drugih zobeh smo vedno izbrali pare z večjim številom juvenilnih zob. Izmed njih smo izbrali največje število juvenilnih zob kot najmanjše število juvenilnih osebkov. S tem postopkom smo dobili naslednje rezultate za zgornje in spodnje izolirane zobe:

Arheol. horizonti Cultural levels	D						E							
	8		9		10		11		12		13		14	
Izkopi Units														
Starosti Ages	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Zgornji Upper	15	5	5	7	5	1	10	6	9	7	7	6	8	14
Spodnji Lower	5	6	2	1	0	4	11	9	8	7	7	7	6	9
NŠO MiNI	15	6	5	7	5	4	11	9	9	7	7	7	8	14

T. 8: Divje babe I. Najmanjše število odraslih (1) in mladih osebkov (2) na podlagi zgornjih in spodnjih izoliranih zob.

T. 8: Divje babe I. Minimum number of adult (1) and juvenile individuals (2) based on upper and lower isolated teeth.

Kot najmanjše število adultnih in juvenilnih osebkov smo nato izbrali kombinacijo največjih števil. Ker vsi tako izbrani pari zob (3 zgornji in 4 spodnji) zelo verjetno ne pripadajo istim osebkom, se lahko poveča tako število adultnih kot juvenilnih osebkov. Vendar se možnosti za povečanje najmanjšega števila adultnih osebkov zmanjšujejo, če se povečuje najmanjše število juvenilnih osebkov, in obratno.

Očitna so velika odstopanja med številom osebkov, ki smo ga dobili na podlagi zgornjih in spodnjih izoliranih zob v horizontu (D). V horizontu (E) so ta odstopanja v vseh izkopih značilno manjša. V izkopih (9), (13) in (14) imamo veliko število mladičev. Relativno največ jih je v izkopu (14). Domnevamo, da je število mladičev po naši metodi še vedno podcenjeno. Če upoštevamo še hitrejše propadanje juvenilnih zob, je bilo mladih osebkov dejansko še veliko več, kot jih lahko danes ugotovimo.

Grobo, vendar dovolj zanesljivo predstavo o juvenilnih in adultnih osebkih je možno dobiti tudi na podlagi domneve, da imamo v vzorcu zastopane vsaj tri velike ontogenetske razvojne stopnje:

1. Osebkke, ki imajo vse stalne zobe v juvenilnem stadiju. Ta skupina ima tudi še veliko mlečnih zob, predvsem kaninov. Številne najdbe mlečnih zob z intaktnimi ali absorbiranimi koreninami dokazujejo njen obstoj.

2. Osebkke, ki imajo del zob v juvenilnem in del v adultnem stadiju. Ta skupina ima od mlečnih zob kvečjemu še kanine. Dokaz zanjo so najdbe mlečnih kaninov z absorbirano korenino.

3. Osebkke, ki imajo vse zobe v adultnem stadiju. Dokaz zanje so številne najdbe popolnoma izoblikovanih stalnih kaninov, ki izmed vseh zob zrastejo zadnji, in močno obrabljeni stalni zobje.

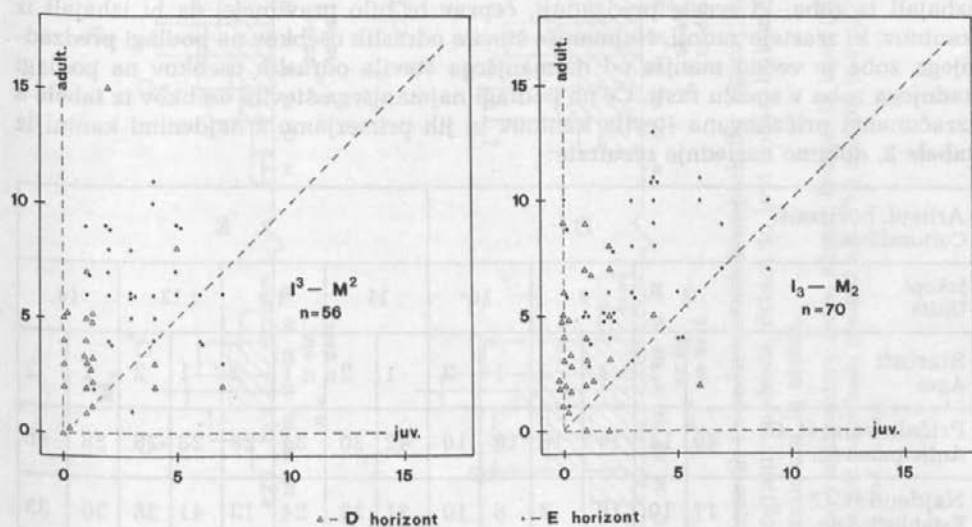
Če primerjamo levo-leve in desno-desne adultno-juvenilne pare štirih zgornjih in petih spodnjih zob v vseh izkopih, ugotovimo, da je prva stopnja zelo šibka, drugi dve pa zelo močni (sl. 15). Tako stanje dobimo z mešanjem:

- prve in tretje stopnje, pri čemer zadnja prevladuje;
- druge in tretje stopnje;
- vseh treh stopenj, pri čemer prevladujeta ali tretja stopnja ali končna faza druge stopnje.

Mešanje prve in prevladujoče tretje stopnje se nam ne zdi verjetno, ker bi lahko imelo katastrofalne posledice za živo populacijo. V poštev pride mešanje druge in tretje stopnje ter vseh treh stopenj, pri čemer je odločujoča končna faza druge stopnje z večino zob v adultnem stadiju. Po K. Ehrenbergu (o. c. 1964, 218) so to osebkke, stari 8–15 in več mesecev. Današnji rjavi medved je popolnoma odrasel med 3. in 5. letom (7th ICBRM, 1986). Do tedaj je močno odvisen od medvedke. Brez matere se mu možnosti za preživetje drastično zmanjšajo (7th ICBRM, 1986). Rezultati starostne analize na podlagi treh ontogenetskih stopenj kažejo, da imamo zelo malo osebkov iz zgodnjih faz menjave zobovja ali do 8. meseca starosti po K. Ehrenbergu (o. c. 1964, 217). To si lahko razložimo z večjim propadanjem in večjo propustnostjo zob teh osebkov. Druga možna razlaga je manjša smrtnost zaradi navzočnosti matere v mladičevih prvih zimsko-spomladanskih mesecih. Naslednje zime je bilo lahko vse več mladičev iz različnih vzrokov prisiljenih samostojno prezimovati, kar je imelo za posledico večjo smrtnost v letih doraščanja. Prav to se v grobih obrisih kaže tudi v naših vzorcih.

Iz sl. 15 je tudi razvidno, da je v horizontu (D) večina osebkov starejših kot v horizontu (E), kar lahko tudi pomeni, da je bilo več odraslih kot mladičev. Podatek

postane zanimiv, če ga primerjamo z razmerji med spoloma (glej analizo spolov!) in s skeletnimi ostanki novorojenih osebkov ter številom mlečnih zob, ki jih pri analizi vzorca nismo upoštevali. Obojih je v horizontu (E) precej več kot v horizontu (D).

Sl. 15: Divje babe I. Levo-levi in desno-desni adultno-juvenilni pari zgornjih in spodnjih zob, ločeni po arheoloških horizontih. Podatki iz **tabele 2**.

Fig. 15: Divje babe I. Left-left and right-right adult-juvenile pairs of upper and lower teeth separated according to cultural levels. Data from. **T. 2**.

Spol

Ločevanje spolov brez zanesljivih spolnih znakov je vedno dvomljivo. Pri jamskem medvedu – razen spolovilne kosti (*os penis*) in medenice – nimamo zanesljivih spolnih znakov.⁷

Največ poskusov ločevanja spolov je bilo narejenih na zobeh (Ehrenberg E., 1931, 672 s, 677; Kurtén B., 1955), prvenstveno na kaninih (Koby F.-Ed., 1950; Kurtén B., 1955). Zlasti pri slednjih naj bi bil spolni dimorfizem jasno izražen v velikosti zob, natančneje v anteriorno-posteriornem premeru na bazi krone. F.-Ed. Koby in B. Kurtén sta z nanašanjem meritev tega premera dobila histogram v obliki izrazite bimodalne krivulje. Na podlagi take slike sta sklepala, da predstavljajo vrednosti, ki so bile zgoščene okoli prvega viška (manjši premer), samice, in vrednosti, ki so bile zgoščene okoli drugega viška (večji premer), samce. Med vrednostmi, pripadajočimi obema viškoma, je bilo tudi nekaj takih, za katere ni bilo jasno, ali pripadajo samcem ali samicam. Ker so bile vse te meritve narejene na oporečnih, heterogenih vzorcih, rezultati pa niso bili preizkušeni na vzorcih sedanjih populacij medvedov, je bil upravičen sum v pravilnost razlage rezultatov s spolnim dimorfizmom kaninov (Erdbrink D. P., 1953, 487). Naše skromne izkušnje nas uče, da kanini niso najbolj posrečeno izbrani zobje za ugotavljanje razmerij med spoloma. Poudarek je na razmerjih, ne na ločevanju spolov. Za to je več razlogov: kanin je kot največji zob najbolj podvržen razpadanju (med odkruški različnih zob je bilo najdenih največ iveri kaninov); na kaninih je bilo že za življenja veliko več poškodb kot na drugih

zobeh (Kos F., 1931); verjetno je tako kot danes tudi nekoč veljal za trofejo, zato se je veliko kaninov odtujilo, česar ne moremo trditi za druge, manj privlačne zobe.

Pri analizi starostnih skupin smo pri oceni najmanjšega števila odraslih osebkov izhajali iz zoba, ki zraste predzadnji, čeprav bi bilo pravilneje, da bi izhajali iz kaninov, ki zrastejo zadnji. Najmanjše število odraslih osebkov na podlagi predzadnjega zoba je vedno manjše od najmanjšega števila odraslih osebkov na podlagi zadnjega zoba v smislu rasti. Če na podlagi najmanjšega števila osebkov iz **tabele 8** izračunamo pričakovana števila kaninov in jih primerjamo z najdenimi kanini iz **tabele 2**, dobimo naslednje rezultate:

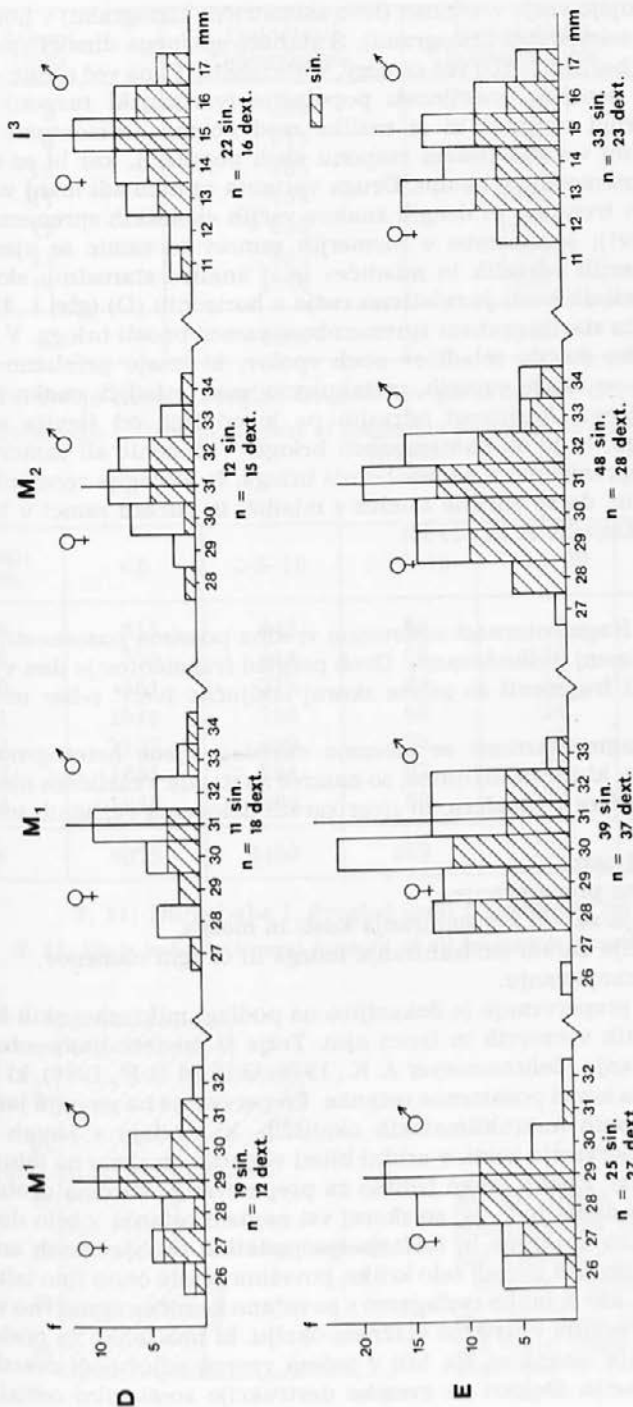
Arheol. horizonti Cultural levels	D						E							
	8		9		10		11		12		13		14	
Izkopi Units														
Starosti Ages	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Pričakovano št. C ₁ [†] Anticipated no.	40	14	14	16	10	10	42	30	34	28	28	26	28	46
Najdeno št. C ₁ [†] Established no.	17	10	18	2	6	10	31	22	24	13	41	28	30	33
Razlika Difference	-23	-4	+4	-14	-4	0	-11	-8	-10	-15	+13	+2	+2	-13

T. 9: Divje babe I. Primanjkljaji in viški kaninov odraslih (1) in mladih osebkov (2).

T. 9: Divje babe I. Deficit and surplus values of canines in adult (1) and juvenile individuals (2).

Kanini so v večini izkopov v primanjkljaju, čeprav smo glede na zaporedje rasti zob pričakovali njihove viške. Na podlagi kaninov torej ne bomo dobili dobrih razmerij med spoloma, četudi obstaja še tako izrazit spolni dimorfizem! Motnje zaradi tafonomskih izgub so namreč prevelike, da bi jih enostavno zanemarili.

Večina avtorjev, ki se je ukvarjala s spolnim dimorfizmom pri jamskem medvedu na podlagi kaninov, je pričakovala enak dimorfizem tudi za druge zobe. Zato smo se odločili za meritve največje dolžine krone treh morfološko najmanj variabilnih meljakov (M1 zgornji in spodnji, M2 spodnji) in za meritve anteriorno-posteriornega premera zgornjega I3 na bazi krone. Slednji je metrično problematičen (Rode K., 1953, 25 ss), vendar kljub temu navajamo izsledke meritev skupaj z drugimi zobmi. Meritve smo izvedli z natančnostjo 0,1 mm. Pri ugotavljanju razmerij smo upoštevali osebke. V nadaljnjih izpeljavah izhajamo iz domneve, da se merjene lastnosti normalno razporejajo. Z združitvijo dveh krivulj normalne razporeditve dobimo pri enaki velikosti obeh krivulj (vzorca samcev in samic) bolj ali manj izrazito bimodalno krivuljo, odvisno od tega, koliko se obe krivulji (vzorca) prekrivata. Če je ena krivulja večja, dobimo levo ali desno asimetrijo. V našem in v vseh drugih vzorcih zob jamskega medveda vnaprej ne vemo, koliko je večjih vrednosti, ki bi lahko pripadale samcem, in koliko je manjših vrednosti, ki bi lahko pripadale samicam. Ene in druge pa vplivajo na obliko krivulje. Ne vemo tudi, kolikšno je prekrivanje enih in drugih vrednosti. S primerjanjem zob iz horizonta (D) in (E) (sl. 16) smo ugotovili, da v

Sl. 16: Divje babe I. Velikosti posameznih zob po arheoloških horizontih in sedimentnih kompleksih. Zgoraj: horizont (D) v plasti (8); spodaj: horizont (E) v plasteh (10–14). Prazni histogrami so desni, črtani so levi zobje. Pokončna črta pomeni možno razmejitev med samicami in samci.

Fig. 16: Divje babe I. Sizes of individual teeth by cultural levels and arbitrary sedimentary units. Above: D-level in layer (8); below: E-level in layers (10–14). The blank histograms stand for the right teeth, the left have been crossed out. The upright line represents a possible separation of females and males.

horizontu (D) prevladujejo večje vrednosti (levo asimetrični histogrami) v horizontu (E) pa manjše (desno asimetrični histogrami). S stališča spolnega dimorfizma bi to pomenilo, da imamo v horizontu (D) več samcev, v horizontu (E) pa več samic, seveda pod pogojem, da so temeljne značilnosti populacije (variacijski razpon) ostale nespremenjene. Po drugi varianti bi si razlike med obema horizontoma lahko razložili s spremembami v variacijskem razponu obeh populacij, kar bi se moralo navezovati na večje spremembe v okolju. Druga varianta se nam zdi manj verjetna iz naslednjih razlogov: trenutno ni drugih znakov večjih ekoloških sprememb (glej ekološki okvir vzorcev!); spremembe v razmerjih samcev in samic se ujemajo s spremembami v razmerjih odraslih in mladičev (glej analizo starostnih skupin!); število najdenih spolovilnih kosti je relativno večje v horizontu (D) (glej t. 3!).

Več samic (mladih in starih) pomeni spremembo v namembnosti brloga. V naravi se rodi približno enako število mladičev obeh spolov, ki imajo približno enako smrtnost. Zato lahko v naših vzorcih pričakujemo med mladiči enako število pripadnikov obeh spolov. Umrljivost odraslih pa je odvisna od števila samcev oziroma samic v brlogu, to je od namembnosti brloga. Več samic ali samcev zato zelo verjetno pomeni spremembo v namembnosti brloga. Iz etologije recentnih vrst medvedov namreč vemo, da se odrasle samice z mladiči in odrasli samci v brlogih in sicer izključujejo (Manville A. M., 1986).

Fragmentarnost

V našem vzorcu je fragmentarnost nedvomno vredna posebne pozornosti, saj je kar 85 % kosti bolj ali manj poškodovanih. Grob pregled fragmentov je dan v **tabeli 10**. Med nedoločljivimi fragmenti so zajete skoraj izključno iveri⁸ reber in diafiz dolгих kosti.

Pri preučevanju fragmentarnosti se moramo zavedati njene heterogenosti in večplastnosti. Poškodbe, ki jih analiziramo, so namreč nastajale v različnih obdobjih prehoda vzorcev iz biosfere v litosfero, in sicer zaradi delovanja različnih biotskih in abiotskih dejavnikov.

Ti dejavniki so predvsem:

- mehansko-kemično preperevanje,
- zverska destrukcija zaradi konsumiranja kosti in mozga,
- človeška destrukcija zaradi ekstrahiranja mozga in drugih namenov,
- nepazljivost pri izkopavanju.

Mehansko-kemično preperevanje je dokazljivo na podlagi mikroskopskih koščec-nih drobcov v sedimentih v vzorcih in izven njih. Težje si predstavljamo obseg in posledice tega preperevanja (Behrensmeyer A. K., 1978; Gifford D. P., 1980), ki lahko v končni fazi popolnoma izniči posamezne ostanke. Preperevanje na površju jamskih tal je bilo zaradi posebnih mikroklimatskih okoliščin, ki vladajo v jamah in ki ugodno vplivajo na konservacijo kosti, v aridni klimi verjetno omejeno na minimum (Brain C. K., 1981, 115 s). Enako lahko trdimo za preperevanje oziroma drobljenje v sedimentih zaradi sesedanja ipd., saj so skoraj vsi najdeni ostanki v zelo dobrem stanju in vsebujejo veliko kolagena in fosforja (po podatkih neobjavljenih analiz). Pač pa so bile kosti ob jamskih stenah zelo krhke, površina je bila često fino izlužena in se je luščila v plasteh, kar si lahko razlagamo s povečano kemično agresivno vlago. Poleg kemičnega preperevanja v izredno vlažnem okolju, ki ima lahko za posledico popolno izničenje kostnih ostankov, sta bili v našem vzorcu odločujoči zverska in morda človeška destrukcija. Dokazi za zversko destrukcijo so številni odtisi zob,

Izkopi Units	Določljivi Determinable	Nedoločljivi Indeterminable	Skupaj Total
8	380	768	1148
9	373	490	863
10	485	711	1196
11	854	1940	2794
12	630	1107	1737
13	847	1779	2626
14	1011	1868	2879
S	4580	8663	13243

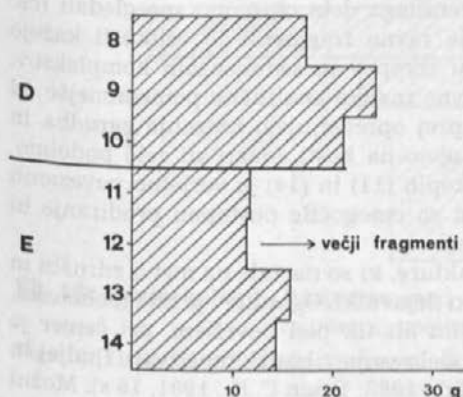
T. 10: Divje babe I. Pregled fragmentov po skupinah določljivi-nedoločljivi.

T. 10: Divje babe I. General account of fragments according to determinable-indeterminable division.

Izkopi Units	<5	>5-10	>10-15	>15-20	>20 cm	Skupaj Total
8	615	448	69	9	7	1148
9	359	414	67	13	10	863
10	361	715	89	21	10	1196
11	1940	724	98	24	8	2794
12	1157	499	70	10	1	1737
13	1695	794	83	23	31	2626
14	1948	806	83	20	22	2875
S	8075	4400	559	120	89	13243

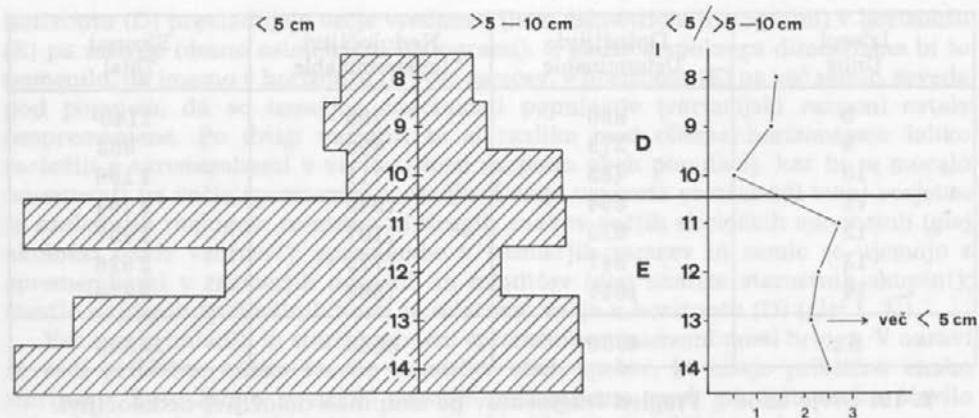
T. 11: Divje babe I. Pregled vseh fragmentov po velikostih.

T. 11: Divje babe I. General account of all fragments according to their sizes.

Sl. 17: Divje babe I. Povprečna teža posameznega ostanka (zoba ali kosti) kot pokazatelj velikosti fragmentov in stopnje fragmentarnosti po izkopih.

Fig. 17: Divje babe I. Average weight of individual fragment (tooth or bone) as an indication of the size of fragments and the degree of fragmentation, by units.

Sl. 18: Divje babe I. Razmerja med kostnimi fragmenti, manjšimi od 5 cm in tistimi, velikimi nad 5–10 cm, po izkopih.

Fig. 18: Divje babe I. Ratios between bone fragments under 5 cm in size and those over 5–10 cm in size, by units.

razne praske in raze, ki jih na tem mestu ne mislimo podrobno obravnavati. Zveri so poškodovale kosti predvsem pri konsumiranju hrane. Zelo malo poškodb, predvsem kompaktnih kosti, je nastalo zaradi tacevanja zveri (*»chariage à sec«* v širšem smislu – Koby F.-Ed., 1943, Haynes G., 1983, 109 ss). Neposrednih dokazov za človeško destrukcijo ni, si pa težko razložimo, da je sploh ni bilo. Tako zveri kot ljudje so lahko proizvedli ogromno majhnih fragmentov (pod 5 cm), ki so značilni za horizont (E), ne glede na poškodbe, nastale pri izkopavanju (sl. 17; 18) (Brain C. K., 1981, 53 s; Haynes G., 1983). Zelo veliko je poškodb, do katerih je prišlo zaradi nepazljivosti pri izkopavanju. Teh *»recentnih«* poškodb, ki se dobro ločijo do *»fosilnih«*, je bilo največ na odlomkih, manjših od 10 cm. V povprečju smo poškodovali vsako drugo do tretjo kostno najdbo. Pri tem smo naredili približno 28 % novih fragmentov, večinoma manjših od 10 cm, ki so se običajno dali sestaviti in smo jih v statistiki šteli samo enkrat.

Fragmente smo ločevali po velikosti v pet skupin (t. 11) in po obliki prelomov v ostrorobe in oglajene (t. 12). Število fragmentov, manjših od 5 cm, je močno podcenjeno, ker smo jih zaradi tehnike terenskega dela ogromno spregledali (ca. 64 %). Kasneje se je na žalost izkazalo, da ravno fragmenti te velikosti kažejo določene kvantitativne spremembe v okviru izkopov in sedimentnih kompleksov. Razen tega se je pokazalo, da so kvantitativne razlike analitično pomembnejše od kvalitativnih, ki jih v večini primerov vnaprej opredeljujejo notranja zgradba in oblika kosti, tako da različni dejavniki delujejo na kosti enako ali zelo podobno. Veliko majhnih fragmentov (pod 5 cm) v izkopih (11) in (14) je verjetno povezanih z določenimi okoliščinami sedimentacije, ki so omogočile postopno prodiranje in koncentriranje kostnih drobcev pod površjem.

Oglajeni robovi prelomov so dokaz za frakture, ki so nastale na mrtvi združbi in so jih lahko povzročili skoraj izključno biotski dejavniki. Ogladitev je bila mehanska, pretežno zaradi premikanja kosti po površini ali tik pod površjem, pri čemer je odigral pomembno vlogo dolomitni melj v sodelovanju z biotskimi (živali, ljudje) in abiotskimi dejavniki (voda, veter) (Koby F.-Ed., 1938; Brain C. K., 1981, 15 s). Možni

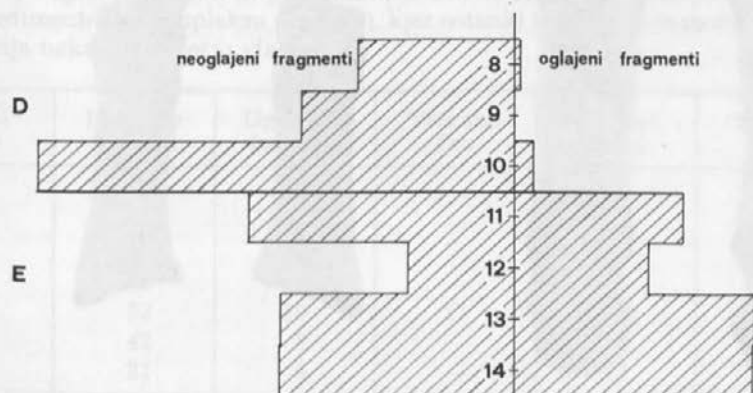
so tudi drugi načini oglatitve (Haynes G., Stanford D., 1983, 224 s). Kot zanimivost naj omenimo močno oglajen, 2,5 cm velik zoglanel košček kosti iz izkopa (12). Kost je verjetno najprej razpadla v ognju (glej analizo posebnih poškodb na kosteh!), nato pa se je zoglanel košček toliko časa premikal po površju, da se je popolnoma zaoblil.

Izkopi Units	<5	>5-10	>10-15	>15-20	>20 cm	Skupaj Total
8	23	35	6	9	—	73
9	2	3	1	—	1	7
10	1	4	—	—	—	5
11	379	276	41	13	4	713
12	365	272	46	7	—	690
13	427	386	53	16	18	900
14	538	411	36	12	14	1011
S	1735	1387	183	57	37	3399

T. 12: Divje babe I. Pregled vseh oglajenih fragmentov po velikostih.

T. 12: Divje babe I. General account of all rounded-off fragments according to their sizes.

Med horizontoma (D) in (E) je očitna razlika v oglatenosti kostnih odlomkov (sl. 19), ki je lahko povezana s spremembo (hitrosti?) sedimentiranja in s splošnimi okoliščinami pred sedimentacijo in med njo. Sestavljivi fragmenti kosti, ki so razpadle v sedimentu in se vedno najdejo skupaj, imajo vsi ostre robove prelomov. Zato je verjetnost, da bi prišlo do oglatitev v postsedimentacijski fazi, zelo majhna. Oglajenost je splošna in ni vezana na velikost fragmentov. Še najpogostejša je med zelo majhnimi odlomki (pod 2 cm), kar je verjetno v zvezi z njihovo večjo mobilnostjo pri (vodnem) transportu.

Sl. 19: Divje babe I. Razmerja med vsemi oglajenimi in neoglatjenimi kostnimi fragmenti, večjimi od 5 cm, po izkopih.

Fig. 19: Divje babe I. Ratios between all bone fragments over 5 cm in size, rounded and unrounded off, by units.

Pri preučevanju fragmentarnosti kostnih ostankov so se nam v grobih obrisih nakazale nekatere zakonitosti, ki verjetno presega okvire vzorcev. Predvsem so zelo očitne razlike v fragmentarnosti kostnih ostankov odraslih in mladih osebkov. Vse lobanje odraslih medvedov so bile razbite večinoma že v predsedimentacijski fazi, nekaj pa jih je razpadlo tudi pozneje, pri posedanju sedimentov. Ene in druge lahko brez težav ločimo na podlagi grupiranja odnosno negrupiranja lobanjskih kosti, ki so običajno skoraj vse še dodatno razbite. Podobno je z juvenilnimi lobanjami, le da imamo med njimi veliko celih lobanjskih kosti (npr. čelnic in senčnic). V horizontu (D) je bilo najdenih več adultnih, v horizontu (E) pa več juvenilnih lobanjskih fragmentov. Medtem ko so lahko lobanje mladih osebkov same razpadle na svoje sestavne dele, je večino lobanj odraslih medvedov lahko razbil samo človek. Primeri, ko smo dobili razbitine lobanj skupaj, so tako redki, da moramo izključiti naravno razpadanje zaradi sesedanja sedimentov, kot glavni razlog fragmentarnega stanja lobanj odraslih osebkov. Doslej v Divjih babah I nismo našli ostankov zveri, ki bi bila zmožna zdrobiti lobanjo odraslega jamskega medveda. Vprašujemo se, ali je katerakoli zver sploh zmožna to storiti.

Cele spodnje čeljustnice so prava redkost. Najpogostejši fragment je nekaj centimetrov dolg *corpus mandibulae*, ki je njen najbolj trden del. Rebra in vretenca so utrpela od vseh skeletnih delov največ umetnih poškodb. Zato je njihovo število v tabeli 3 močno precenjeno. Zelo veliko je starih rebrnih odlomkov, ki imajo en konec razcepljen. Taki fragmenti bi lahko dali našim prednikom iz začetka mlajšega paleolitika idejo za koščene konice s precepljeno bazo. Diafize dolgih kosti okončin odraslih osebkov so skoraj vse razbite na drobne kose. Veliki fragmenti so redkost (glej t. II!). Nasprotno pa so dolge kosti okončin mladih osebkov pogosto cele ali ohranjene v velikih fragmentih (diafiz), relativno z velikostjo juvenilnih kosti.

Sl. 20: Divje babe I. Zverske poškodbe na distalnih delih stopalnih kosti (dorzalno in plantarno). Glej udrtinici od zob na desni strani slike! Foto M. Zaplatil

Fig. 20: Divje babe I. Predatory damage on distal sections of metatarsalia (dorsal and plantar). See a pair of tooth indentations (right). Photographed by M. Zaplatil.

Diafize dolgih kosti okončin vseh ontogenetskih velikostnih stopenj so najpogostnejši skeletni del juvenilne skupine. Na njih se je ohranilo tudi največ znakov zverskih poškodb, na podlagi katerih lahko pripišemo večino odlomkov juvenilnih diafiz delovanju zveri (Binford L. R., 1981, 171 ss). Lopatice in kolčnice so vse razbite. Najpogostejši fragmenti so njihovi najbolj odporni deli: *acetabulum coxae* in *fossa articularis scapulae* z delom akromiona. Zapestne in nartne kosti pripadajo pretežno odraslim osebkom in so le redko poškodovane. Še največ poškodb (zverskih) je na petnici, ki ji pogosto manjka *tuber calcanei*. Grba petnice namreč zelo pozno popolnoma zakosteni (Schmidt E., 1972, 75), zato je predmet pogostih zverskih poškodb. Verjetno je del teh poškodb skupaj s poškodbami pogačice (*patella*) povezan z zelo značilnim trganjem velikih mišičnih tkiv s kitami in narastišči vred, ki ga zmorejo samo velike zveri, kakršna je medved. Stopalne kosti so večinoma cele. Pripadajo predvsem odraslim osebkom. Zelo značilne so poškodbe distalnih epifiz, ki jih zelo verjetno lahko pripišemo manjšim zverem (sl. 20). Te so lahko najprej požrle prstne členke, nato pa še distalne dele metapodijev. Poškodbe prstnih členkov so redke. Zanimivo je, da v tistih izkopih horizonta (E), kjer imamo več poškodb metapodijev, manjka tudi več prvih prstnih členkov (*pahalanx* 1.), kar bi lahko potrjevalo zgornjo razlago o značilno zverskih poškodbah metapodijev brez dodatnih tafonomskih motenj.

Posebne poškodbe na kosteh

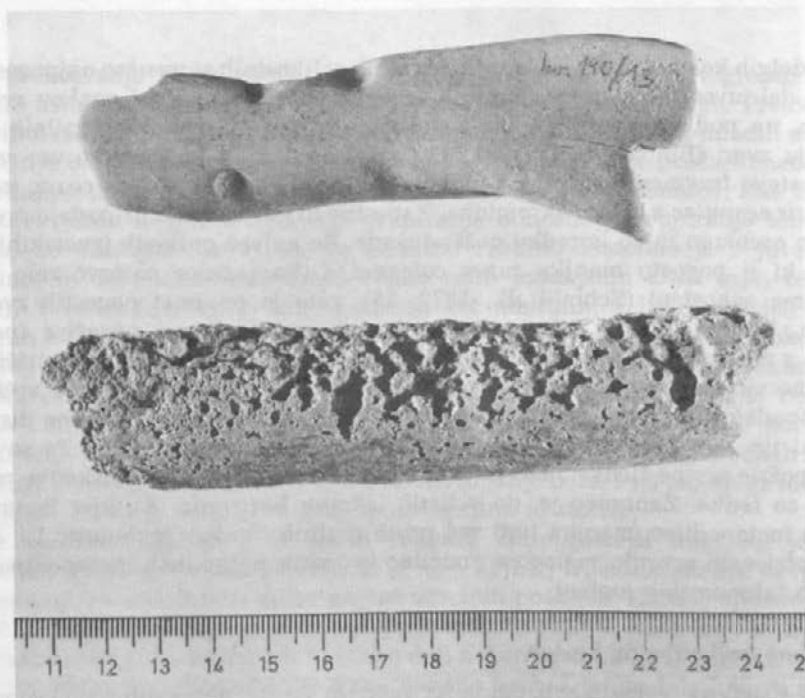
Kosti s sledovi zverskih zob, ognja ter zarez in vrezov narejenih s sileksom so od nekdanj zbujele pozornost arheologov (Kos F., 1931; Brodar S., 1957; Brodar M., 1985). Tudi v naših vzorcih imamo kar precej takih primerkov, ki smo jim dodali še kosti s sledovi izluževanja. Njihova zastopanost po izkopih je prikazana v tabeli 13.

Izluževanje (sl. 21) je predvsem posledica delovanja kemično aktivne vode, čeprav lahko nastanejo podobne poškodbe tudi na druge načine, npr. z delovanjem nekaterih vrst polžev (Morel P., 1986). Zanimivo je, da imamo ta pojav izključno v plasteh spodnjega sedimentnega kompleksa, kjer ostanki vegetacije dokazujejo bolj suho klimo (vsaj v spomladanskih in poletnih mesecih, ki odločilno vplivajo na rast). Ni ga pa v sedimentnem kompleksu plasti (8), kjer ostanki vegetacije in močna fosfatna inkrustacija nakazujejo večjo vlago.

Izkopi Units	Izluženo Leached	Ugrizeno Indented	Vrezano Cut	Ožgano Burnt	Skupaj Total
8	—	1	—	—	1
9	—	—	—	—	—
10	—	—	—	—	—
11	40	5	—	5	50
12	53	10	1?	8	72
13	42	8	—	4	54
14	21	6	—	13	40
S	156	30	1?	30	217

T. 13: Divje babe I. Pregled vseh zabeleženih posebnih poškodb na kosteh.

T. 13: Divje babe I. General account of all detected specific damage on bones.

Sl. 21: Divje babe I. Primerka močno oglajene (zgoraj) in izlužene kosti (spodaj).
Foto C. Narobe.

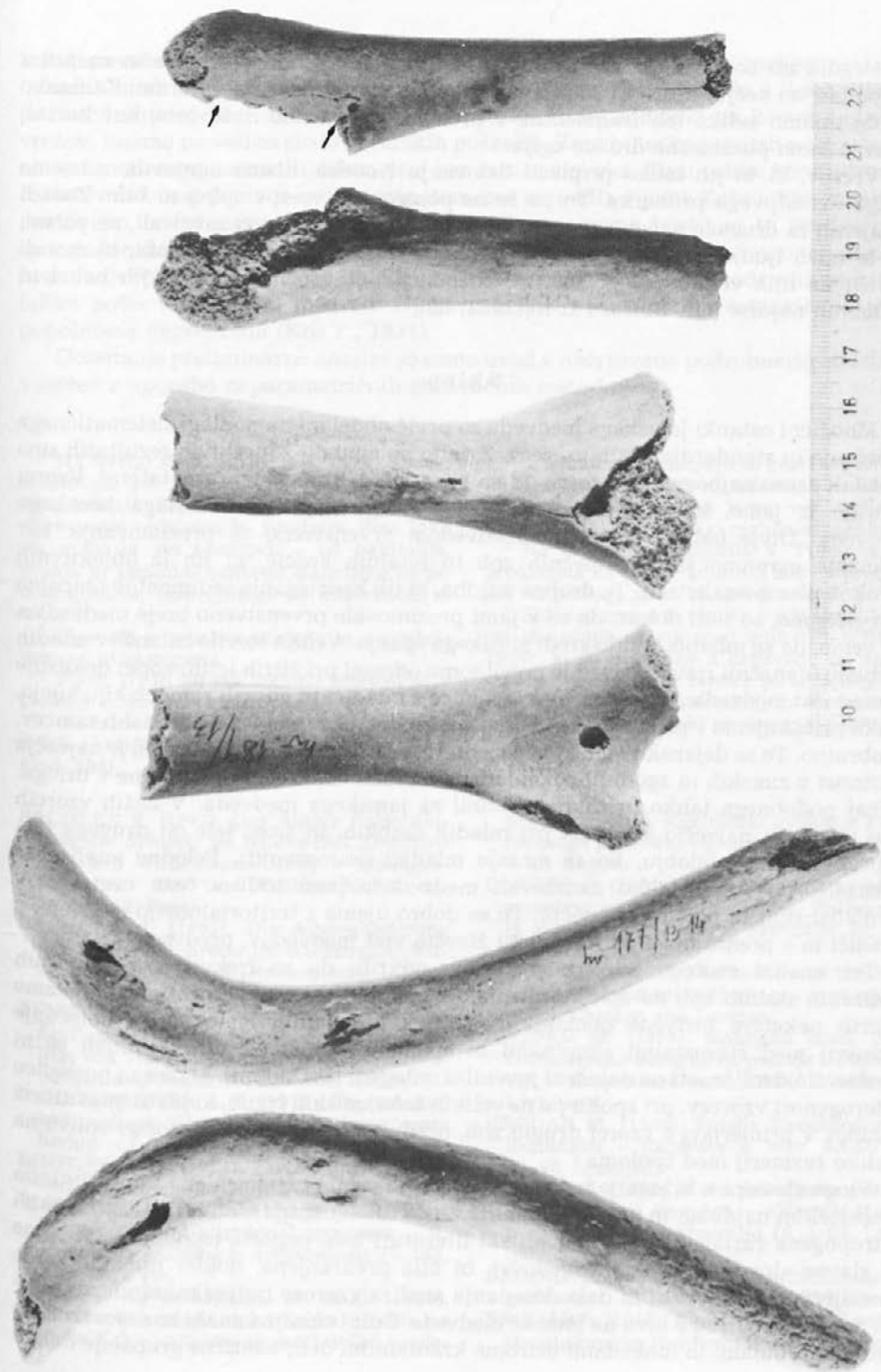
Fig. 21: Divje babe I. A pair of strongly rounded (above) and leached (below) bones.
Photographed by C. Narobe.

Kosti z ugrizi (sl. 22) bi pri zelo natančnem pregledovanju vseh prask in raz našli še veliko več, kot jih je navedenih v tabeli 13. Omejili smo se na najbolj značilne in nedvoumne ugrize, ki puščajo za seboj večje ali manjše udrtinice in so vedno razporejeni na značilnih mestih, kot so epifize dolgih kosti, proksimalni deli reber in telesa vretenc.

Relativno izredno majhno število sledov zverskih poškodb ni v skladu s pričakovano močno zversko destrukcijo, predvsem kosti mladih osebkov. Zverske poškodbe na kosteh se po drugi strani zelo dobro ujemajo s pogostnostjo ostankov volka. Zato bi mu lahko pripisali večino poškodb na kosteh (Haynes G., 1982 in 1985; Brodar S., 1957). Med povzročitelje nekaterih zverskih poškodb bi lahko prišteli tudi samega jamskega medveda (Kos F., 1931), ki je kosti sicer lahko drobil, ni pa puščal na njih veliko sledov (Haynes G., 1985, 55).

Sl. 22: Divje babe I. Primerki zverskih poškodb s sledovi zob v obliki udrtinic na kosteh mladih osebkov (fotografirano z dveh strani). Razmik udrtinic na rebri ustreza razmiku kaninov volka, razmik udrtinic na ulni pa razmiku kaninov lisice.
Foto M. Zaplatil.

Fig. 22: Divje babe I. Specimens of predatory damage with tooth marks in the form of punctures on bones of juvenile individuals (photographed from two sides). Interspace of punctures on rib corresponds to one of the wolf's canines, while that of indentations on ulna corresponds to one of the fox's canines. Photographed by M. Zaplatil.

Ožgani ali zogleneli kostni drobci so vsi manjši od 2 cm. Verjetno so nastali z razpadanjem večjih kosti, ki so bile izpostavljene visokim temperaturam. Zanimivo je, da imamo veliko teh fragmentov v predelu, kjer nismo našli ostankov kurišč, temveč samo posamezne drobce oglja.

Vrezov, ki bi jih lahko pripisali delovanju človeka, nismo ugotovili, z izjemo enega dvomljivega primerka. To pa še ne pomeni, da vrezov sploh ni bilo. Zaradi oglajenih in drugače načetih površin so se lahko nekateri vrezi zabrisali, ne pa vsi. Če bi imeli ljudje kakorkoli opraviti z akumuliranimi kostnimi ostanki, bi morali pustiti na njih veliko več vrezov, zarez ipd., kot jih poznamo iz Divjih bab I in podobnih najdišč (cfr. Binford L. R., 1981, 99).

Sklep

Množični ostanki jamskega medveda so prvič obdelani na podlagi sistematičnega vzorčenja in standardiziranih vzorcev. Z željo po čimbolj zanesljivih rezultatih smo obdelali samo najbogatejše vzorce, ki so hkrati tudi najbolj reprezentativni. Vzorci izvirajo iz jame, ki je kombinacija arheološkega najdišča in brloga jamskega medveda. Divje babe I so služile medvedom prvenstveno za prezimovanje, kar dokazuje ogromno število mlečnih zob in fetalnih koščic, ki jih iz objektivnih vzrokov nismo analizirali. Te drobne najdbe, ki jih brez sejanja sedimentov običajno spregledamo, so tudi dokaz, da so v jami prezimovale prvenstveno breje medvedke, saj vemo, da se mladiči rodijo sredi zimskega spanja. Veliko število ostankov mladih osebkov (današnji rjavi medved je popolnoma odrasel pri štirih letih) zopet dokazuje navzočnost medvedk z mladiči. Ker se samice z mladiči in odrasli samci izključujejo, lahko pričakujemo v primerih, ko imamo veliko mladičev, zelo malo odraslih samcev, in obratno. To se dejansko nakazuje v naših vzorcih. Pri živečih medvedih je največja smrtnost v zimskih in zgodnjih spomladanskih mesecih. Večina jih pogine v brlogu. Nekaj podobnega lahko pričakujemo tudi za jamskega medveda. V naših vzorcih smo ugotovili največjo smrtnost pri mladih osebkih, in sicer šele od drugega leta naprej. Torej v obdobju, ko se morajo mladiči osamosvojiti. Pelodne analize so pokazale, da so se lahko zadrževali medvedi v jami tudi v času cvetenja, v pomladanskih in poletnih mesecih. To se dobro ujema s teritorialnostjo medvedk z mladiči in s prehrabeniimi navadami živečih vrst medvedov, predvsem grizlijev.

Pri analizi vzorcev smo po naključju odkrili, da se frekvence posameznih izoliranih stalnih zob na splošno ujemajo z zaporedjem erupcije zob. Nadalje smo odkrili nekatere bistvene pomanjkljivosti pri dosedanjih metodah za določanje razmerij med starostnimi skupinami in spoloma. Pri starostnih skupinah se ni upoštevalo dvoiličnosti na določeni juvenilni ontogenetski stopnji, ki ima za posledico heterogenost vzorcev, pri spolih pa ne velikih tafonomskih izgub, ki jih utrpijo vzorci kaninov v primerjavi z vzorci drugih zob, predvsem molarjev, kar močno vpliva na razliko razmerij med spoloma.

Vloga človeka v brlogu jamskega medveda je ostala nepojasnjena kljub številnim arheološkim najdbam in natančni analizi vsega osteološkega materiala. Kakršnakoli antropogena razlaga, ki je v paleolitski literaturi zelo pogosta (spomnimo se samo na slavne »lovce jamskih medvedov«), bi bila preuranjena, dokler nimamo zanj zanesljivih dokazov. Žal ni dala dosedanja analiza vzorcev tudi nikakršnih zanesljivih opor za hipotezo o lovu na jamske medvede. Edini sumljivi znaki so nesorazmerja med mandibulami in maksilami oziroma kranialnimi deli, kaotične grupacije dolgih

kosti, povečana fragmentarnost, močno razbite lobanje in dolge mozgovne kosti odraslih medvedov ter povečana smrtnost mladih osebkov (od 2. do 4. leta). Vse to je značilno predvsem za horizont (E). Po drugi strani nimamo na kosteh nobenih vrezov, imamo pa veliko sledov zverskih poškodb. Zato bi težko govorili o odnašanju ali konsumiranju mesnatih delov, vsaj kar se tiče človeka. Tudi velike koncentracije fosfatov dokazujejo, da je večina »tanatomase« razpadla v jami. Zato lahko zaenkrat postavimo le domnevo, da so ljudje razbijali mozgovne kosti, in to predvsem v spomladanskih (in jesenskih) mesecih, ko so bile potrebe po tovrstni visokokalorični hrani največje (Speth J. D., 1987). Vendar je isto, razen z lobanjami odraslih osebkov, lahko počel tudi jamski medved. Njegova dejavnost na lastnih ostankih pa je še popolnoma nepreučena (Kos F., 1931).

Dosedanje preliminarnе analize so samo uvod v načrtovano podrobnejšo obdelavo vzorcev z uporabo neparametričnih statističnih metod.

¹ Na terenu sta J. Dirjec in I. Turk aktivno sodelovala pri zbiranju in dokumentiranju tako fosilnih kot arheoloških ostankov pod strokovnim vodstvom M. Brodarja. Prav tako sta opravila ves postopek – od pakiranja, pranja in zamudne osnovne statistične obdelave gradiva, razdeljenega po kvadrantih in izkopih.

² Plast (9) je lokalno omejena in v predelu vzorcev ni zastopana.

³ Plasti (7) in (9) sta lokalno omejeni in v predelu vzorca nista zastopani.

⁴ Običajne vrednosti fosfatov v zemlji so 3–5 ‰ (Antić M. et al. 1980, Pedologija. Beograd, 494).

⁵ V anatomskih skupkih so kosti razporejene tako kot pri živem organizmu, v kaotičnih skupkih pa imamo na kupu več različnih kosti, ki lahko pripadajo različnim osebkom.

⁶ Na to nas je opozorila V. Pohar, ki je predlagala ločevanje adultnih zob od juvenilnih na podlagi zoba, ki zadnji zraste.

⁷ Splošno znane so razlike v teži in velikosti pri današnjih rjavih medvedih (7th ICBRM, 1986), ki so povezane z dejstvom, da samci rastejo vse življenje, samice pa le dotlej, dokler ne postanejo reprodukcijsko sposobne.

⁸ Iveri so odlomki, ki ne obsegajo celotnega oboda kosti.

BÄCHLER E. (1940), *Das Alpine Paläolithikum der Schweiz im Wildkirchli, Drachenloch und Wildenmannlisloch*. – Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz 2, Basel.

BÄCHLER H. (1957), *Die Altersgliederung der Höhlenbärenreste im Wildkirchli, Wildenmannlisloch und Drachenloch*. – Quartär 9, 131–146, Bonn.

BENECKE N. (1985), *Untersuchungen zum Einfluss der Bergungsmethode auf die Qualität von Tierknochenmaterialien*. – *Ausgrabungen und Funde* 30, 260–265, Berlin.

BEHRENSMEYER A. K. (1978), *Taphonomic and ecologic information from bone weathering*. – *Paleobiology* 4, 150–162, Chicago.

BINFORD L. R. (1981), *Bones, ancient men and modern myths*, New York etc.

BINFORD L. R., BERTRAM J. B. (1977), *Bone frequencies and attritional processes*. – V: *The theory building in archaeology*, 77–153, New York etc.

BOGNAR A., CULIBERG M. et al. (1983), *Kvartarne naslage otoka Suska i Baške na otoku Krku i njihovo geomorfološko znače-*

nje u tumačenju morfološke evolucije kvarnerskoga prostora. – *Geografski glasnik* 45, 7–32, Zagreb.

BORDES F. (1981), *Vingt-cinq ans après: le complexe moustérien revisité*. – *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 78, 77–87, Pariz.

BRAIN C. K. (1981), *The hunters or the hunted? An introduction to african cave taphonomy*, Chicago and London.

BRODAR M. (1959), *Mokriška jama, nova visokoalpska aurignaška postaja v Jugoslaviji*. – *Razprave 4. razr. SAZU* 5, 419–469, Ljubljana.

BRODAR M. (1985), *Fossile Knochendurchlochungen*. – *Razprave 4. razr. SAZU* 26, 29–48, Ljubljana

BRODAR S. (1935), *Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah*. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 16, 1–33, Ljubljana.

BRODAR S. (1938), *Das Paläolithikum in Jugoslawien*. – *Quartär* 1, 140–172, Berlin.

BRODAR S. (1955), *Ein Beitrag zum Karstpaläolithikum im Nordwesten Jugoslawiens*. –

- Actes du 4-ème Congrès International du Quaternaire*, 737-742, Roma - Pisa.
- BRODAR S. (1957), Zur Frage der Höhlenbärenjagd und des Höhlenbärenkults in den paläolithischen Fundstellen Jugoslawiens. - *Quartär* 9, 147-159, Bonn.
- BRODAR S., BRODAR M. (1983), *Potočka zijalka, visokoalpska postaja aurignacien-skih lovcev*. - Dela 1. in 4. razr. SAZU 24, Ljubljana.
- BUDNAR-LIPOGLAVŠEK A. (1944), Rastlin-ski ostanki in mikrostratigrafija mamutovega najdišča v Nevljah. - *Prirodoslovna izvestja* 1, 93-188, Ljubljana.
- COUTURIER M. A. J. (1954), *L'ours brun*. - Grenoble.
- CULIBERG M. (1984), Divje babe I. Kratek pregled pelodne analize sedimentov za leta 1980-1983. - *Varstvo spomenikov* 16, 193-194, Ljubljana.
- DRAXLER I. (1986), Pollenanalytische Untersuchungen der Sedimentproben aus der Vindija Höhle bei Donja Voča, NW Kroatien. - *Rad JAZU* 424, 275-287, Zagreb.
- EHRENBERG K. (1931), Über die ontogenetische Entwicklung des Höhlenbären. - V: *Die Drachenhöhle bei Mixnitz*, 624-710, Wien.
- EHRENBERG K. (1935), *Die Plistozoenen Baeren Belgiens*. 1. Teil: Die Baeren von Hastière. - *Mémoires Musées Royal d'Histoire naturelle de Belgique* 64, Bruxelles.
- EHRENBERG K. (1964), Ein Jungbärenskelett und andere Höhlenbärenreste aus der Bärenhöhle im Hartelsgraben bei Hieflau (Steiermark). - *Ann. Naturhistor. Mus. Wien* 67, 189-252, Wien.
- EHRENBERG K. (1967), Der Höhlenbär, sein Vorkommen und seine Beziehungen zur Umwelt. - *Mitt. Österr. Arbeitsgem. für Ur- und Frühgeschichte* 18, 34-61, Wien.
- ERDRINK D. P. (1953), *A review of fossil and recent bears of the Old World*. - Deventer.
- GEIGER G. et al. (1977), Konkordanz verschiedener Methoden der Alterbestimmung beim Rotfuchs (*Vulpes vulpes* L., 1758). - *Zeitschrift für Jagdwissenschaft* 23, 57-64, Hamburg und Berlin.
- GIFFORD D. P. (1980), Ethnoarcheological contributions to the taphonomy of human sites. - V: *Fossils in the making*, 93-106, Chicago and London.
- GUYTON A. C. (1976), *Textbook of medical physiology*. - Philadelphia.
- HAYNES G. (1985), On watering holes, mineral licks, death and predation. - V: *Environments and Extinctions: Man in Late Glacial North America*, 53-71, Orono.
- HAYNES G., STANFORD D. (1983), On the possible utilization of camelops by early man in North America. - *Quaternary research* 22, 216-230.
- JÉQUIER J.-P. (1975), *Le Moustérien alpin*. - Eburodonum 2, Yverdon.
- KLEIN R., CRUZ-URIBE K. (1984), *The analysis of animal bones from archeological sites*. - Chicago and London.
- KOBY F.-Ed. (1938), Une nouvelle station préhistorique (paléolithique, néolithique, âge du bronze): les Cavernes des St.-Brais (Jura bernois). - *Verhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft in Basel* 49, 138-196, Basel.
- KOBY F.-Ed. (1949), Le dimorphisme sexuel des canines d'*Ursus arctos* et d'*Ursus spelaeus*. - *Revue suisse de zoologie* 56, 675-687, Genève.
- KOBY F.-Ed. (1954), Les paléolithiques ont-ils chassés l'ours des cavernes? - *Actes de la Société Jurassique d'Émulation*, 1-48, Porrentruy.
- KOS F. (1931), Studien über den Artefaktcharakter der Klagen aus Höhlenbärenzähnen und der Knochendurchlochungen an den Funden aus der Potočka Zijalka und einigen anderen Höhlen. - *Prirodoslovne razprave (Prirod. sekcija Muz. društva za Slov.)*, 89-106, Ljubljana.
- KURTÉN B. (1953), On the variation and population dynamics of fossil and recent mammal populations. - *Acta Zoologica Fennica* 76, 1-122, Helsingforsiae.
- KURTÉN B. (1955), Sex dimorphism and size trends in the cave bear, *Ursus spelaeus* Rosenmüller and Heinroth. - *Acta Zoologica Fennica* 90, 1-48, Helsingforsiae.
- KURTÉN B. (1958), Life and death of the pleistocene cave bear. A study in paleoecology. - *Acta Zoologica Fennica* 95, 1-59, Helsinki.
- KURTÉN B. (1976), *The Cave Bear Story*. - New York.
- LYMAN R. L. (1985), Bone frequencies: differential transport, *in situ* destruction, and the MGUI. - *Journal of Archaeological Science* 12, 221-236, London etc.
- MALEZ M. (1965), Pečina Veternica u Medvednici. 1. Opći speleološki pregled. 2. Stratigrafija kvartarnih taložina. - *Acta geologica* 5, 175-237, Zagreb.
- MANVILLE A. M. (1986), Den selection and use, and winter movements of black bears in Michigan's Northern Lower peninsula. - *7th international conf. on bear research and management*, abstract, Williamsburg.
- MOREL P. (1986), Quelques polis naturels d'apparence trompeuse. - V: *Outillage peu*

- élaboré en os et en bois de cervides 2, 43-45, Viroinval.
- MORRIS P. A. (1972), A review of mammalian age determination methods. - *Mammal Review* 2, 69-104.
- MÜLLER E. (1979), *Pollenanalytische Untersuchungen an paläolithischen und mesolithischen Höhlensedimenten aus der Schweiz und dem Vorarlberg*. - *Antiqua* 7. Veröffentlichungen der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte, Frauenfeld.
- MUSIL R. (1965), Die Bärenhöhle Podhradem. Die Entwicklung der Höhlenbären im letzten Glazial. - V: *Die Erforschung der Höhle Podhradem 1956-1958, Anthropos* 18, 7-92, Brno.
- MUSIL R. (1980-1981), *Ursus spelaeus - Der Höhlenbär*, 1-3. - Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 2, Weimar.
- NIKOLIĆ B. (1975), *Biohemija*. - Beograd.
- OLSON E. C. (1980), Taphonomy: its history and role in community evolution. - V: *Fossils in the making. Vertebrate taphonomy and paleoecology*. Edited by Anna K. Behrensmeyer and Andrew P. Hill, 5-19, Chicago and London.
- PAYNE S., PATRICK J. M. (1985), Ruby and how many squirrels? The destruction of bones by dogs. - V: *Palaeobiological investigations, BAR International Series* 266, 31-40, Oxford.
- POHAR V. (1979), Tehnika izdelave in tipologija staro- in srednjepaleolitskega kamenega orodja. - *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 7, 15-80, Ljubljana.
- RAKOVEC I. (1967), Jamski medved iz Mokriške jame v Savinjskih Alpah. - *Razprave* 4. *razr. SAZU* 10, 123-203, Ljubljana.
- RODE K. (1935), *Untersuchungen über das Gebiss der Bären*. - *Monogr. z. Geol. u. Paläont.* 7, Ser. 2, Leipzig.
- SCHINDEL D. E. (1980), Microstratigraphic sampling and the limits of paleontologic resolution. - *Paleobiology* 6, 408-426, Chicago.
- SCHMID E. (1972), *Atlas of animal bones*, Amsterdam-London-New York.
- SERGEANT D. E. (1967), Age determination of land mammals from annuli. - *Zeitschrift für Säugetierkunde* 32, 297-300, Hamburg u. Berlin.
- Seventh international conference on bear research and management. The Cascade meeting center* (1986). - Williamsburg Virginia.
- SIMEK J. F. (1984), *A K-means approach to the analysis of spatial structure in upper paleolithic habitation sites. Le Flageolet I and Pincevant section* 36. - BAR International, Series 205, Oxford.
- SPETH J. D. (1987), Early hominid subsistence strategies in seasonal habitats. - *Journal of Archaeological Science* 14, 13-29, London etc.
- ŠERCELJ A. (1963), Razvoj wümske in holocenske gozdne vegetacije v Sloveniji. - *Razprave* 4. *razr. SAZU* 7, 361-418, Ljubljana.
- ŠERCELJ A. (1979), Pregled pleistocenske flore na teritoriju Jugoslavije. - V: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 1, 35-53, Sarajevo.
- ŠERCELJ A., CULIBERG M. (1985), Rastlinski ostanki v paleolitskih postajah v Sloveniji. - *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 13, 53-64, Ljubljana.
- WATSON J. P. N. (1978), The interpretation of epiphyseal fusion data. - V: *Research problems in zooarchaeology, Institute of Archaeology, Occasional Publication* 3, 97-101, London.
- WHITE T. E. (1953), A method of calculating the dietary percentage of various food animals utilised by aboriginal people - *American Antiquity* 18, 396-398.

DIVJE BABE I – A NEW PALAEO-LITHIC SITE AND A COMMON GRAVE
OF THE CAVE BEAR

AN ATTEMPT AT A TAPHONOMIC ANALYSIS BASED ON SAMPLES FROM A PAIR OF
SEDIMENTARY AND CULTURAL UNITS

Summary

The 1980–1986 excavations in the newly-discovered, as yet unpublished palaeolithic cave site Divje babe I in the Idrija valley (Cerkno, Idrija District, Slovenia), yielded a vast number of remains of cave bear (*Ursus spelaeus* Rosenmüller et Heinroth 1794). A portion of the remains has for the first time been studied systematically on the basis of standard samples from a sampling area of a specific cubic content (Figs. 1; 3). The cubic content of all sediments covered by the sampling is 20 m³. This volume, which comprises no more than 1/25 of all the sediments investigated, has yielded the remains of the cave bear as shown in Tables 2–3. The remains have been divided into seven arbitrary stratigraphic units of approximately the same thickness, with units representing individual bone and teeth samples from the homogeneous sampling area of a standard surface of 10 m².

The techniques applied in the analyses of samples have been made conformable to the technique of excavation and the degree of its exactitude, as well as to the nature of the osteodontological material. Instead of subjecting the sediments to a systematic screening, all of the surviving finds have been taken in without exception. Any sort of selection of the material has deliberately been avoided. All the remains have been divided on the basis of clear-cut morphological differences into two groups, that of the juvenile and that of the adult specimens, with a further distinction in teeth between the left and the right. If necessary, parts of the skeletons and the slightly varying volumes of the sediments which were used for sampling have been loaded.

All the samples derive from two sedimentary units of strata (Fig. 4) which, in turn, consist of two Moustérian cultural levels of different quantities (Fig. 3). Sediments, which are diagenetically more or less changed, are composed of dolomitic gravels and fine sand. The upper unit represents the »phosphatic layer« (8) containing an average of 15.8% of phosphates, while the lower unit consists of layers (10–14) containing some traces of phosphate incrustation made indistinct through some secondary mechanical agency, and averaging 13.2% of phosphates. The line of demarcation between the two units is clear-cut, whereas those demarcating individual layers tend to be blurred. Typologically, diagenetically, and material-wise, there is no difference between the archaeological finds from the D- and E-level, or in fact from any other level. They all belong to the final stage of the Moustérian complex, and have been given an absolute date of over 38,000 B. P. (Zagreb 1981, Z-1033).

In over 99%, the fauna is dominated by the cave bear. The finds of other animal species from the sampling area are shown in Table 5.

All units have also been submitted to the palynological and anthracotomical analyses in several vertical series. However, only the results produced by the investigation of the units of the sampling area are given here. The pollen diagram (Fig. 5) indicates higher pollen values of herbs by comparison with those of the tree vegetation. This kind of pollen assemblage is typical of steppe vegetation, and indeed this had been one of the kind. It is only the question of how it is possible that a higher percentage of the pollen of entomophilous plants than of that of anemophilous plants had found its way to the cave, which gives occasion to doubts. Certainly not by force of wind. Obviously it had been brought here by some animals – either by solitary bees and other insects, or by the cave bears that must have been nibbling at the herbs on the grass-grown elevated plain over the cave, and their pollen is preserved in coprolites. However, the results of the pollen analyses admit of certain ecological conjectures about the cold climate vegetation (which is demonstrated by predominant coniferous trees) in the form of light forests associated with steppe vegetation (*Compositae*, *Umbelliferae*, *Caryophyllaceae*, and *Gramineae*). Nevertheless, the sporadic occurrence of the pollen and charcoal of mesophiles would seem to point to occasional, though slight rises of temperature. Since the radiocarbon dating of »over 38,000 years« establishes this segment of the profile as belonging to the middle Würm period, these results are found to be in perfect accordance with the results of the pollen analyses from other parts of Slovenia which have in a number of occasions established the heliophilous vegetation of conifers associated with a considerable prevalence of herbs, and always with the sporadic occurrence of the pollen of the mesophilous deciduous trees, mostly lime, oak, and elm.

The common characteristic of the sediments and their archaeological, faunistic, and floristic contents is a high degree of homogeneity, which would seem to suggest a rapid and uninterrupted process of sedimentation. What we have here is probably a fairly perfect profile from a relatively short cold climate interval of time dating from the middle section of the Würm glaciation, between the Brörup and Hengelo interstadials.

All the remains of the cave bear have been analysed in terms of skeletal element and tooth representation, minimum number of individuals, determination of age, determination of sex, and fragmentation and specific damage on bones.

The analysis of the parts of the skeleton has revealed a high degree of random dispersion and a strong intermixture of all remains. Both are accountable for by bioturbation. The samples display not one single anatomical arrangement in a group, and only few chaotic groupings of different long bones belonging to different individuals (the latter exclusively in E-level). The higher or lower degrees of disparity that have been established in terms of the skeletal element representation between individual samples are for the most part quantitative. Such disparities are found to be all the more conspicuous between sedimentary units and archaeological levels relative to the skeletal element representation of juvenile and adult individuals respectively. On the whole, the E-level exhibits a superior skeletal element preservation of both age profiles, which in turn suggests the exclusion of man as a predominant taphonomic agent prevailing upon the skeletal element representation (Figs. 6; 7).

The teeth display a much smaller degree of dispersion and taphonomic loss by comparison with that in bones. For the purpose of a standard, similar pattern in pairs of isolated teeth (Fig. 11) and metapodials (Fig. 8) have been taken. By way of cumulative frequencies of isolated teeth arranged according to the arbitrary stratigraphic units, surpluses of lower molars have been established (Fig. 9), which is explainable in terms of the surpluse of mandibles, or the deficiency of cranial parts of the skulls. Additionally, more mandibles than maxillae have been recovered from the E-level (Fig. 10). The figures shown have been obtained through adding together individual adult and juvenile teeth, and then singling out maximum amounts for either upper or lower teeth which in turn represent the minimum possible numbers of all maxillae and mandibles respectively. The frequency of occurrence in individual isolated teeth in samples is, in spite of some interruptions, in general agreement with the sequence of the eruption of teeth (Fig. 13). (Couturier M. A. J., 1954, 145; Ehrenberg K., 1931, 675 ff.; Ehrenberg K., 1964.)

The minimum number of individuals has been approximated on the basis of four pairs of upper (I3-M2), and five pairs of lower teeth (I3-M3) (Fig. 12). It has been found that this number adheres to certain regular recurrences relative to a higher degree of durability in certain teeth. Eventually, these teeth always act as the determining factor of the minimum number of individuals. All that is needed is a sample of ample size. In this case, it is the lower M1 and M2 which have been singled out previously by help of cumulative frequencies (Fig. 9).

All available methods used for the determination of age profiles (Schmid E., 1972, 75; Watson J. P. N., 1978; Sergeant D. E., 1967; Klein R. G., Cruz-Urbe K., 1984, 41 ff.; Geiger G. et al., 1977; Morris P. A., 1972) are practicable only under the condition that the bones and teeth are distinguishable according to their parent individuals. The reason is that there is a stage in ontogenesis in which some of the osteodontological elements have already reached the stage of adulthood morphologically, whereas others, morphologically speaking, are still in their stage of juvenility. Thus, as a result of disintegration of skeletal and dental associations of certain individuals which persist in diverse juvenile stages of their ontogenesis (which is the case in most of the sites with mass accumulations of cave bear bones), a highly heterogeneous sample is produced. This fact has unfortunately been completely disregarded up till now (cf. Bächler H., 1957; Kurtén B., 1958), although K. Ehrenberg did pointed it out in passing (id., 1935, 105). In view of the morphological ambiguity at a certain juvenile stage of development, high mortality rate in present-day populations of bears at this very stage, and the fact that the frequencies of most of the individual permanent teeth comply reasonably with the natural sequence of their growth, the following procedure, based on the method of minimum number of individuals, has been adopted for the purpose of determining the number of juvenile and adult individuals in the present samples. To begin with, left-left and right-right pairs of juvenile and adult teeth were selected for the purpose of investigation. To achieve by this was the avoidance of mixing several individuals in the instance of one and the same tooth, and the by-passing of the morphological ambiguity between several individuals. Left-right teeth clearly definable beyond any doubt were arranged according to the sequence of their growth, which is M1, M2, I3 for the upper, and M1, M2, I3, M3 for the lower set. P4 was intentionally left out as it has no effect on the final result owing to the rare cases of its occurrence. On account

of the bad state of their preservation, few cases of them being found, and low degree of their definability, canines, which are the last to grow and are therefore determinative for the number of adult individuals, were not taken into consideration either. In the case of a tooth which is the last to grow, the pair displaying a larger number of adult teeth was chosen invariably. The adult teeth of the final pair (in terms of eruption) represent the minimum number of adult individuals. In cases of all other teeth, pairs displaying the larger number of juvenile teeth were chosen in all instances. Out of these, the maximum number of juvenile teeth was adopted as the minimum number of juvenile individuals. By way of such procedure the results shown in **T. 8** have been obtained. The combination of both maximum numbers was then selected as the minimum number of both the adult and juvenile individuals. In view of a high probability that all pairs of teeth selected in this way (3 upper, and 4 lower) do not derive from the same individuals, the numbers of both the adult and juvenile individuals may well be increased. However, the possibilities of the minimum number of adult individuals to increase will be decreased by an increase in the minimum number of juvenile individuals, and vice versa.

A similar result has been obtained through a comparison of left-left and right-right juvenile-adult pairs of 4 upper and 5 lower teeth (**Fig. 14**). It has been established that there are very few individuals from the early stages of diphyodontia (all permanent teeth still have hollow roots; there are a number of deciduous teeth still present, mostly canines), or from an age under 8 months according to K. Ehrenberg (id., 1964, 217). This fact admits of an explanation in that the taphonomic losses were larger, or the mortality rate was lower, due to the presence of mother bears during the cubs' first months in the winter and spring seasons. It may well be that during a following winter an increasing number of cubs were compelled to hibernate on their own for various reasons, which presumably resulted in a higher mortality rate during the first years of their lives. Incidentally, this is roughly what is discernible from the present samples.

Furthermore, there is a conspicuous difference between the D- and E-levels in terms of their age structures; namely, D-level display a relatively higher number of adult individuals. This fact becomes even more interesting if compared with those concerning the ratios between the sexes.

Essays at sex determination of cave bear fossil remains have, in most instances, been performed on teeth, mostly canines (Koby F.-Ed., 1950; Kurtén B., 1955). We have reason to believe that canines are not the most felicitous choice for the determination of ratios between the sexes, if at all we should accord recognition to the hypothesis of sexual dimorphism in teeth. The weight is on sex ratios, not on the determination of sex. By reason of their specific status relative to other teeth, the canines were easily shown to exhibit high taphonomic losses (deficits) in most samples (**T. 9**). For this reason adequate ratios between the sexes would not be obtainable on the basis of canines. Molar teeth, on account of lower taphonomic losses, seemed to fit the purpose more adequately. The measurements (with an accuracy of 0.1 mm) of three morphologically least variable molars and the third upper incisor have shown, in consideration of individuals, that D-level displays predominantly higher values (left-skewed histograms), whereas E-level displays predominantly lower values (right-skewed histograms) (**Fig. 13**). From the viewpoint of sexual dimorphism this would argue for a higher number of males in D-level, and a higher number of females in E-level, on the supposition that the measured qualities have retained their normal distribution, and that the basic characteristics of the population (range of variation) have remained unchanged. A higher number of females (both young and old) suggests a variation in the use of den. Under natural conditions, approximately the same number of cubs of both sexes is born, with approximately the same mortality rate in both cases. Consequently the same number of cubs of both sexes is to be expected in the present samples. The mortality rate of adult subjects, on the other hand, is dependent upon the displayed number of either males or females in the den, i. e. upon the use of the den. An increase in the number of either males or females may therefore suggest a highly probable change in the utilization purpose of the den. For it is a well-known fact from the ethology of recent bears species that adult females with their young and adult males are definitely mutually exclusive, in dens and elsewhere (Manvill A. M., 1986).

In the course of the study of the fragmentation of the material, consideration was given to its heterogeneous and multilayer character. The fact is that the analysed damage took its origin in different stages of the transition of samples from biosphere to lithosphere by cause of the activity of diverse biotic and abiotic agencies. This finally resulted in as much as 85 % of the bones being more or less damaged. Main sources of the damage thus produced are:

- mechanical and chemical weathering,
- predatory destruction for the purpose of consuming bones and marrow for food,
- human destruction for the purpose of extraction of marrow and other purposes,
- inattention during excavations.

All fragments have been arranged into five groups according to their sizes (T. 11), and into sharp-edged and rounded-off according to the outline of their fractures (T. 12). The number of fragments smaller than 5 cm is a highly conservative one, since ca. 64 % of such have been overlooked due to the field-work technique. The average weights of individual osteodontological finds have pointed to a relatively higher amount of smaller fragments at E-level by comparison with that of D-level (Fig. 16). Special attention should be paid to the fragments with edges of their fractures rounded off. This rounding of edges was in most instances caused mechanically, and is independent of the size of fragments. Rounded edges of such fragments testify to fractures which were obviously occasioned on death assemblages, and are attributable almost to none other than biotic agencies. There is a marked difference in roundness between the bone fragments of D-level and those of E-level (Fig. 18), which may have resulted from certain changes in rates of sedimentation (shorter hiatuses?) and general conditions before and during sedimentation. There are also significant differences in the fragmentation of individual skeletal remains between the juvenile and adult individuals. Some of the damage, such as cranial and long marrow bones of the adult individuals' broken open, are perhaps attributable to the palaeolithic men considering the facts such as rounded-off edges of fractures, small dimensions of fragments, and the impossibility of assembling these fragments. Some bones of juvenile individuals, on the other hand, display the kind of damage which makes it certain beyond any doubt that it was caused by predators (in view of significant traces such as gnawing and tooth marks).

Specific kinds of damage in bones, such as leaching, tooth marks, burns, and cutmarks, are presented in T. 13. An interesting feature is the complete absence of cutmarks such as would be attributable to the activities of palaeolithic hunters. Predatory marks, on the other hand, are in perfect agreement with the frequency of the skeletal remains of the wolf. A part of predatory damage on bones could be also attributable to the cave bear which may have crushed the bones but did not leave many traces on them.

Unfortunately, the role of ancient men in the den of his presumed game remains unaccounted for at the present stage of investigation. For this purpose a more detailed treatment of the samples is being prepared that will proceed through the application of non-parametric statistical methods.

The first part of the document discusses the general principles of the proposed system. It outlines the objectives and the scope of the project, which is to develop a comprehensive framework for the management of the organization's resources. The document is divided into several sections, each addressing a different aspect of the system. The first section, titled 'Introduction', provides an overview of the project and its significance. The second section, 'Objectives', lists the specific goals and outcomes that the system is designed to achieve. The third section, 'Scope', defines the boundaries of the project and identifies the key areas of focus. The fourth section, 'Methodology', describes the approach and the tools used in the development of the system. The fifth section, 'Implementation', details the steps and the timeline for the deployment of the system. The sixth section, 'Conclusion', summarizes the findings and the overall impact of the project. The document concludes with a list of references and a bibliography, providing a solid foundation for the proposed system. The entire document is presented in a clear and concise manner, ensuring that the information is easily accessible and understandable to all stakeholders involved in the project.

DIVJE BABE I – POSKUS UPORABE STATISTIČNE ANALIZE MNOŽIČNIH ŽIVALSKIH OSTANKOV V PALEOLITSKI ARHEOLOGIJI

I. DOLOČLJIVI SKELETNI OSTANKI JAMSKEGA MEDVEDA

IVAN TURK

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Novi trg 5, YU-61000 Ljubljana

JANEZ DIRJEC

Linhartova 84, YU-61000 Ljubljana

Po prispevku, v katerem smo prikazali ostanke jamskega medveda v kontekstu dveh favniščno najbogatejših sedimentnih kompleksov novega paleolitskega najdišča Divje babe I v dolini Idrije (Cerkno, občina Idrija), smo se odločili za podrobnejšo statistično analizo skeletnih ostankov jamskega medveda iz vseh doslej sistematično raziskanih plasti, vključno z delno že obdelanimi in objavljenimi vzorci (Turk I. *et al.*, 1989).

Analiza skeletnih ostankov kot arheozoološka metoda je relativno mlada, saj se je začela uveljavljati šele v osemdesetih letih, če izvezemo posamezne starejše, manj odmevne poskuse (Gábori-Csánk V., 1968). Med izkopavanji v Divjih babah I smo popolnoma samostojno prišli na idejo analize skeletnih delov. To je bil tudi glavni razlog, da smo začeli v četrtem letu izkopavanj (t. j. leta 1984) s sistematičnim vzorčenjem vseh osteodontoloških ostankov. Z velikim zanimanjem smo prebrali prve objave analiz skeletnih delov v knjigi L. R. Binforda »*Bones ancient men and modern myths*« in C. K. Braina »*The hunters or the hunted?*«, ki sta nam prišli v roke. Do danes se je tovrstna literatura pomnožila in videti je, da analiza skeletnih delov počasi prodira v arheologijo. Vendar večina analiz ni presegla običajne opisne statistike, ki je značilna tudi za že omenjeni deli L. R. Binforda (1981) in C. K. Braina (1981; *cf.* še Chase P. G. 1986, 29 ss; Vörös J., 1984; Patou M., 1984; Altuna J. *et al.*, 1985, 87 ss; Delpech F., Le Gall O., 1983).

Korak naprej je nedvomno storil R. G. Klein, ki je v analizo skeletnih delov uvedel statistične teste (neparametrični test Kolmogorova – Smirnova) in izdelal skupaj s K. Cruz-Uribe zanje tudi računalniške programe (Klein R. G., Cruz-Uribe K., 1985; Cruz-Uribe K., Klein R. G., 1986). Verjetno je bilo takih izboljšav v zadnjih letih še več (*cf.* Lasota-Moskalewska A., Sulgostowska Z., 1978) in pričakovati je, da bo njihovo število naraščalo. Edini omejevalni faktor zanje so pravilno zbrani vzorci. Arheološke terenske metode namreč ne izpolnjujejo vedno zahtev, ki jih postavlja statistika. Ker v Divjih babah I od vključno leta 1984 razpolagamo s statistično skoraj neoporečnimi vzorci, je bila podrobnejša statistična analiza skeletnih delov samoumevna. Pri tem smo uporabili metode, ki smo jih v zadnjih treh letih izkopavanj delno samostojno razvili, delno pa priredili po že znanih metodah.¹

Obseg vzorcev in vzorčenja

Pri obdelavi podatkov smo se omejili na vzorce iz sedimentov s točno določenimi ploščinami in prostorninami, ki si do izkopa (14) in vključno z njim sledijo drug pod drugim. Od tu navzdol pa je stratigrafski niz vzorcev s skoraj enakimi ploščinami in prostorninami prostorsko premaknjen (sl. 1). Zaradi sterilnih izkopov je med obema nizoma praznina.

Ploščine posameznih vzorcev so 10 m², pri čemer so izvzete vse večje skale. Prostornine vzorcev so odvisne od globine izkopov. Te se gibljejo v razponu 0,25–0,40 m (t. 1). Ploskovno so površine vseh vzorcev razčlenjene v osnovne enote, velike 1 m², ki so služile na terenu za izhodišče vzorčenja, pri katerem smo upoštevali prav vse ostanke. Kasneje smo po kvadratnih metrih in izkopih pobrane ostanke obdelali na posebnih obrazcih (sl. 2), ki so temelj za vse nadaljnje analize.² Celotni vzorec iz 70,5 m³ gruščnatih sedimentov brez skal, pa tudi vse druge vzorce sta obdelala izključno avtorja članka. Da bi bila obdelava čimbolj enotna, je vse podatke v osnovne obrazce vnesel samo en avtor.

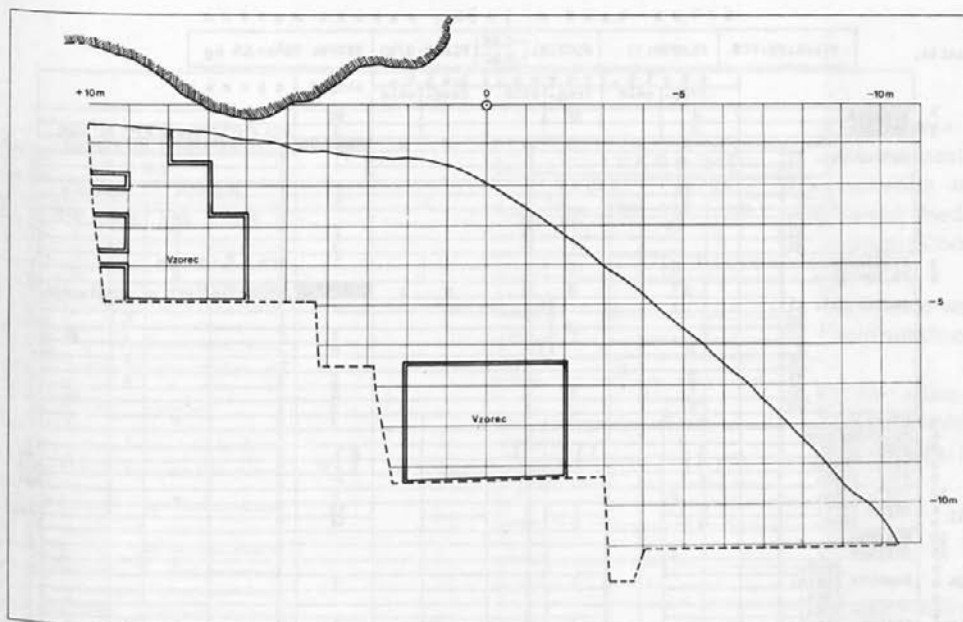
Kriteriji

V vzorcih so zajeti vsi taksonomsko in anatomsko določljivi kostni ostanke, celi ali poškodovani, ki smo jih našli z uporabljenno tehniko terenskega dela (cfr. Turk I. et al., 1989). Vse skeletne dele smo na podlagi morfologije zanesljivo ločili v skupini ostankov mladih in odraslih primerkov. Ta kriterij smo uporabili iz več razlogov. Eni in drugi skeletni deli lahko namreč različno propadajo. Odnos plenilcev, vključno s človekom in jamskim medvedom (kanibalizem!), je do mladih drugačen kot do odraslih osebkov. Zato je statistična podoba obeh skupin skeletnih ostankov lahko bistveno različna. Skeletnih ostankov nismo delili na leve in desne, ker so ti podatki s stališča plenilcev ali naravnega razpadanja nepomembni in nam lahko povedo nekaj samo o številu osebkov, ki ga bomo lažje in točneje izračunali na podlagi vseh najdenih zob.

Statistične metode in testi

Pri statistični obdelavi smo se omejili na nekatere količinske in kakovostne značilnosti vzorcev. Vse anatomsko določljive skeletne ostanke (v t. 10–11 so označeni z »n«) smo pozneje utežili, in sicer zaradi neenake zastopanosti v skeletu. Uteženih vrednosti ne navajamo, pač pa prikazujemo uteži v začetnem stolpcu t. 10, posebej za skeletne dele mladih in starih primerkov. Z različnimi utežmi smo tako izenačili posamezne kosti, kakor tudi ostanke obeh starostnih skupin (cfr. Turk I. et al., 1989). Utežene podatke smo nato zbrali v pet razredov od ena do pet (v t. 10–11 so označeni z »r«), pri čemer smo uporabili Spennemannovo metodo, ki zagotavlja tudi (vizualno) primerjanje različno velikih vzorcev (Spennemann D. R., 1985). V prvem razredu so zbrani vsi manjkajoči skeletni deli, v petem pa vse najbolj številne kosti. Vse druge so nekeje vmes.

Razporeditev v razrede nam je omogočila dober pregled nad skeletnimi ostanki (sl. 3), to pa je bilo tudi vse. Zato smo se odločili za testiranje določenih rezultatov

Sl. 1: Divje babe I. Profil $y = + 2.00$ s položajem vzorcev.

Fig. 1: Divje babe I. Profile $y + 2.00$ with the position of samples.

iz t. 10–11. Pri tem smo uporabili dvosmerne neparametrične teste za neodvisne vzorce, in sicer Wilcoxonov in Kruskal-Wallisov test ($n > 25$) za primerjave med izkopi, in Mann-Whitneyev test U ($9 = n_{2 \leq 20}$) za primerjave med posameznimi skeletnimi deli v arheološko sterilnih in arheološko fertlnih izkopih (Adamič Š., 1980, 86 ss; Mosteller F., Rourke R. E. K., 1973, 54 ss; Weber E., 1972, 519 ss). Za stopnjo značilnosti (α) smo pri Wilcoxonovem testu po Š. Adamiču izbrali vedno najmanjšo vrednost. Vse teste smo izvedli na podlagi neprirejenih podatkov (\gg vrednosti v t. 10–11).

Za primerjave med izkopi smo testirali ničelno hipotezo, H_0 (med sestavo skeletnih delov ni kakovostnih razlik) in osnovno hipotezo, H_1 (med sestavo skeletnih delov so kakovostne razlike) s stopnjo tveganja $P \leq 0,025$, kar ustreza stopnji tveganja $P \leq 0,05$ pri enosmernem testu. Za primerjave med posameznimi skeletnimi deli v arheološko sterilnih izkopih (2), (6), (24–26), (28) ($n_1 = 6$) in arheološko fertlnimi izkopi (3–5), (7–14), (22), (23), (27), (29) in (30) ($n_2 = 16$) smo za vsak skeletni del posebej testirali ničelno hipotezo, H_0 (med enim in drugimi izkopi ni količinskih razlik) in osnovno hipotezo, H_1 (med enim in drugimi izkopi so količinske razlike) s stopnjo tveganja $P \leq 0,025$, kar ustreza stopnji tveganja $P \leq 0,05$ pri enosmernem testu. Korelacije smo računali na podlagi koeficienta korelacije ranga po Spearmanu in jih testirali s t-testom (Adamič Š., 1980, 123; Mosteller F., Rourke R. E. K., 1973, 108 ss).

Pregledni diagram vsot vseh skeletnih ostankov po izkopih smo zaradi pomembnosti relativnih odnosov med stratigrafskimi enotami (izkopi) in med obema starostnima skupinama prikazali v logaritmski skali (sl. 4).

No š	skladični deli	IZKOP 1		IZKOP 2		IZKOP 3		IZKOP 4		IZKOP 5		IZKOP 6		IZKOP 7									
		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.							
		frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo						
1	oske cranil				2	4	8	11	6	10	4	4	5	5	8								
2	maxilae					1									1								
3	mandibulae		2	4	1			3	2	1	8	7	2	2	8	2							
4	osse hyoides	1				1	1		2	1	4		1	2	4								
5	vert. cerv.			1		4	3		2		1			1	2	3							
6	vert. thor.	1		4		3	15		9		15	2	3	9	8	15	1						
7	vert. lumb.					4	3		1		5		1		1	2							
8	vert. caud.				1				2		1	4				2							
9	costae	a 1	1	4	3	3	1	19	3	12	18	3	17	4	25	5	10						
		c 1	2	1				27		23	18		31	8	30	9	1	10					
10	osse sterni							1			1		1		1	1		1					
11	scapulae			2					1	1	4		2	1	4			1					
12	humeri	a						1	1														
		b		1	1	1		2		1		4	1	1	2			3					
		c																					
13	radii	a				1		1	1	2		1											
		b				1		1	1	1		1		3	1	3		1					
		c										4	1					3					
14	ulnae	a	1			1	1	1	2	1	3					1							
		b				1	3	1	1	2		1	3		1		1	1					
		c																					
15	carpalia			1				15		11		1	20		1	1		4	10				
16	metacarpalia	a	1									1				1							
		b		7			3	19		3	1	10		1	1		1	3	13	1	1		
		c				1		3		1		1											
17	osae																						
18	sacrum													1									
19	femora	a		1					1														
		b			3	1	1		2		1	1											
		c							1														
20	patellae						1			3		3	1			1							
21	tibiae	a																					
		b					1		1	3		1	2	1		1	3					1	
		c																					
22	fibulae	a				3	1																
		b				1	1		1	2	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	
		c																					
23	tarsalia	1		6		2	12		2	14		1	1	10		1	17				4	8	
24	metatarsalia	a																					
		b	3		1	8		1	14		4	2	15	1	2	1	4	15	2	1	15		
		c																					
25	phalanges	1	5		1	9	1	1	30	1		2	27		2	18		3	12		2	18	
26	phalanges	2	1		1	1			9				13		1	18		1	4			8	
27	phalanges	3	2			6			11	2	1	13			6			4				3	
28	os penis						4				1	1										4	
29	osse ischioideae				2			12						17		1						2	

T. 12: Divje babe I. Vse najdene določljive kosti jamskega medveda, razvrščene po izkopih, starostnih skupinah in fragmentarnosti. *Pojasnilo:* (a) = proksimalna epifiza, (b) = diafiza, (c) = distalna epifiza. Pokončna črta pomeni združene posamezne dele (a-c) iste kosti ali eno od združenih vretenc. (a) ali (c) obsega celo ali fragmentirano epifizo z manj kot $\frac{1}{4}$ diafize pri adultnih in brez diafize pri juvenilnih. (a+b) ali (c+b) pomeni celo ali fragmentirano epifizo z $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ diafize pri adultnih in juvenilnih.

T. 12: Divje babe I. Totality of unearthed determinable bones of cave bear arranged according to units, age profiles, and fragmentation. *Note of explanation:* (a) = proximal epiphysis, (b) = diaphysis, (c) = distal epiphysis. The upright line represents assembled individual parts (a-c) of the same bone, or one of the assembled vertebrae. (a) or (c) comprehends either an integral or a fragmentary epiphysis associated with less than $\frac{1}{4}$ of diaphysis with adults, and without diaphysis with juveniles. (a+b) or (c+b) stands for either an integral or fragmentary epiphysis associated with $\frac{1}{4}$ through $\frac{1}{2}$ of diaphysis with both the adult and juvenile individuals.

šifra	skladni deli	IZKOP 22				IZKOP 23				IZKOP 24				IZKOP 25				IZKOP 26			
		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.		ADULT		JUVEN.	
		frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo
1	ossa crani	6	85			1	38			77	26			3	20			2	9		
2	maxillae																	1			
3	mandibulae	4	1			2	6			1	3			1	4			2	1		
4	ossa hyoidea	4				8	2			2	1			3	1						1
5	vert. cerv.	2		1		1				2		1									2
6	vert. thor.	3		12		6		5		1				8	1	2		1	1		1
7	vert. lomb.		1			1				1								1			
8	vert. caud.	2				1	1				2				1						
9	costae	a	2	5		6	8			3				6	4			7			
	c	5	15			6	21			2	1			3	4			13	4		1
10	ossa sterni	1				1								1							
11	scapulae	1	1															1			
12	humeri	a									4				2						2
	b		4				7														
	c																				
13	radii	a		1							6	1			1					1	2
	b		5				4														
	c						1														
14	ulnae	a		1											1						
	b		1				1													1	1
	c							1													
15	carpalia	b	1	8		2	5	1		3				5						2	
16	metacarpalia	a						1	1												
	b		8			6	1			4	1			7						9	
	c	1		1																	
17	osae	1	2			1															
18	sacrum																				
19	lunera	a		1						2	1				2						
	b					1		2						4							2
	c							1													
20	patellae	2				1	3													1	
21	tibiae	a																			
	b		3				3				2				4						4
	c		2																		
22	fibulae	a																			
	b	3				8	2			4	1			5						1	1
	c	1									1										
23	tarsalia		12			2	9			1	2			1	2						1
24	metatarsalia	a	4																		
	b	7	3		1	7	1	1	1	3		1	1	3	6	1				4	1
	c																				
25	phalanges	1	4	25	1	2	3	18	1	1	8			6						8	1
26	phalanges	2	1	14		2	3	7			3			3						2	
27	phalanges	3	8	12	1	2	6	17	1	1	1			2	4				2	4	
28	os penis																				1
29	ossa osseoides		23				15			4				2							1

T. 12: Nadaljevanje.

T. 12: Continued.

š ž	sklečni del	IZ KOP 27		IZ KOP 28		IZ KOP 29		IZ KOP 30						
		ADULT.		JUVEN.		ADULT.		JUVEN.		ADULT.		JUVEN.		
		frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	frag.	celo	
1	ossa cranii	1	4		1	24	celo		49	celo	2	57		
2	maxillae										2	5		
3	mandibulae	2	2	1	1	6		3	9		1	6		
4	ossa hyoidae	1			3			6	1	1	1	1		
5	vert. cerv.	2			4	1		1	1	1	1	1		
6	vert. thor.	1	3		3	8		10		3	9	1	2	5
7	vert. lumb.	4		4		1	2			3				
8	vert. caud.		1						3			2		
9	costae	a	3			9	5		6	6	2	3	1	
		c	4	3		6	7		4	27	6	12		
10	ossa sterni													
11	scapulae				3					2		2		
12	humeri	a				1						1		
		b		1		6				4		2	1	
		c										1		
13	radii	a								1		1		
		b	1	1			4			8		1		
		c										1		
14	ulnae	a			1						1	3	2	
		b	3			3	1			2		1	2	
		c										1	2	
15	carpalia		3		1	7		1	15		1	1	7	1
16	metacarpalia	a		2		1		1	1		2	1	1	3
		b		12		1	10	1	1	6		1	9	1
		c												
17	coxae	3	1		1	1		1	1			1		
18	sacrum		1											
19	fenora	a										1	1	
		b		4		1	4		1	4		1	1	
		c												
20	patellae				1	1		4	2	1		2		
21	tibiae	a										8		
		b		4			9			4				
		c												
22	fibiae	a	1									6		
		b	1		2	2		6		1	7	2		
		c			1									
23	tarsalia		6	1		2	7		7	10	1	1	5	1
24	metatarsalia	a		2								1	1	
		b		10		1	12	1		2	10	2	1	1
		c												
25	phalanges	1		12		1	18		3	19	4	2	14	7
26	phalanges	2		2			16		7	7	2	12	2	
27	phalanges	1	3				5		1	5	1	1	5	2
28	os penis				1	2		1	1		1			
29	ossa sesamoida		2			2			10			13		

T. 12: Nadaljevanje.

T. 12: Continued.

Vzorčenje in razporeditev ostankov v vertikali

Razporeditev ostankov v vertikali, ki je odvisna od načina vzorčenja (izkopavanja), lahko vpliva na količinske in kakovostne razlike med stratigrafskimi enotami (v našem primeru so to izkopi). Ker je vnašanje vsakega skeletnega ostanka v koordinatni sistem v praksi neizvedljivo, lahko pride do velikih odstopanj med stvarno (nam neznano) krivuljo porazdelitve vseh skeletnih ostankov in empirično krivuljo porazdelitve, ki smo jo dobili z našim načinom vzorčenja.

Da se ne bi še bolj oddaljili od stvarne porazdelitve ostankov v vertikali, smo se pri analizi vzorcev držali izkopov in jih namenoma nismo združevali v sedimentne in arheološke komplekse.

Zavedamo se, da so naši izkopi predebeli, zaradi česar dajejo precej grobo sliko. Boljši bi bili zelo tenki izkopi, ki bi jih lahko drseče združevali po statistični metodi drsečih razredov (Weber E., 1972, 71 ss). Tako bi se verjetno lahko bolj približali dejanski porazdelitvi oziroma eksaktnemu koordinatnemu sistemu.³

Vzorčenje in razporeditev ostankov v tlorisu

Razporeditev ostankov v tlorisu lahko prav tako vpliva na količinske in kakovostne razlike med vzorci (izkopi). V mislih imamo predvsem različne koncentracije ostankov v različnih predelih jame. Zanima nas tudi, kako prekrivanje oziroma neprekrivanje tlorisov različnih stratigrafsko soodvisnih izkopov vpliva na razlike med njimi.

Skeletni ostanki so precej enakomerno razporejeni v vseh izkopih. Večjih skupkov (anatomskih in kaotičnih) skoraj ni.⁴ Samo v izkopu (13) imamo v kvadrantu 173 kaotičen skupek osmih cevastih kosti in v izkopu (14) prav tako kaotičen skupek osmih cevastih kosti v istem kvadrantu (med njimi kar 5 femorjev!). Še en kaotičen skupek osmih cevastih kosti imamo v kvadrantu 182. Popolnoma jasno je, da ti skupki nimajo nikakršnega vpliva na celotno sliko. Zanimivo je, da tudi ob jamskih stenah, ki smo se jim z našimi vzorci namenoma izognili, ni bila nikjer ugotovljena povečana gostota skeletnih ostankov (cfr. Leroi-Gourhan A., 1950, 77; Brodar S., Brodar M., 1983, 155).

Zaradi posameznih skal in nepredvidljivih sprememb v oblikovitosti jame se vsi tlorisi izkopov popolnoma ne prekrivajo. Odstotek prekrivanja je razviden iz t. 1. Vendar prekrivanje oziroma neprekrivanje tlorisov izkopov bistveno ne vpliva na kakovostne razlike med skeletnimi deli v izkopih, ki jih medsebojno primerjamo.

Homogenost vzorcev

Razlike med vzorci, potrjene s testiranjem, so (med drugim) povezane z raznolikostjo vzorcev. Ločevati moramo »prvotno« od »drugotne« raznolikosti. Nas zanima predvsem prva. Drugo smo namreč lahko povzročili umetno, s tehniko vzorčenja. Da bi se ji izognili, smo pobrali vse ostanke. Manjša selekcija je vedno neizogibna, in sicer zaradi različne natančnosti kopačev in tehnike terenskega dela, predvsem pri skeletnih delih, manjših od 2 cm (Turk I. *et all.*, 1989). Na homogenost vzorcev vplivajo tudi prostornine sedimentov, iz katerih so bili pobrani vzorci. Odstopanja

Plasti Layers	Kult. horizonti Cultural levels	Izkopi Arbitrary units	Debeline izkopov Thicknesses of units (cm)	Vsi skeletni deli Totals of skeletal elements			% pokrivanja tlorisov izkopov % of overlap of unit plan views
				mladi juveniles	stari adults	skupaj total	
		1	2	3	4	3 + 4	5
2		1	30	6	17	23	0,90
2-3		2	30	15	61	76	0,90
4	A	3	30	81	225	306	0,85
4	A	4	30	53	222	275	0,55
4-5	A	5	30	60	242	302	0,90
5		6	40	43	175	218	0,80
6	B	7	30	35	189	224	0,85
6-8	D	8	40	47	567	614	0,95
8	D	9	30	46	457	503	0,92
8	D	10	25	59	485	544	0,90
8-10	E	11	25	495	648	1143	0,70
10	E	12	30	443	527	970	1,00
11-13	E	13	25	480	796	1276	1,00
14	E	14	25	687	845	1532	0,00
17 a	F	22	30	139	148	287	1,00
17 a	F	23	35	111	133	244	1,00
18		24	30	64	124	188	0,90
18		25	30	57	68	125	0,90
18-19		26	25	30	67	97	1,00
20	G	27	40	26	91	117	1,00
20		28	30	90	132	222	1,00
20	H	29	30	149	130	279	1,00
21	H	30	35	143	97	240	
S			705	3359	6446	9805	

T. 1: Divje babe I. Količinska zastopanost vseh določljivih skeletnih delov po izkopih (površina 10 m²). Polkrepke številke označujejo statistično reprezentivni del vzorcev.

T. 1: Divje babe I. Quantitative representation of all determinable skeletal elements, by units (area 10 m²). Figures in semibold type are the statistically representative portion of samples.

v prostorninah vzorcev v splošnem niso tako velika, da bi lahko bistveno prizadela njihovo homogenost (glej debeline izkopov v t. 1!), razen tega bi se dala izenačiti z utežmi. Debeline izkopov, četudi enake, lahko namreč predstavljajo različno dolge čase, v katerih so se oblikovali vzorci, kar zopet lahko vpliva na njihovo homogenost. Teh časov sicer ne poznamo, sklepamo pa, da je bila sedimentacija relativno hitra

in brez daljših prekinitev.⁵ Do sekundarnega mešanja sedimentov, ki tudi lahko bistveno prizadene homogenost vzorcev, je prišlo samo v izkopih (2–5), in sicer zaradi krioturbacije. Bioturbacija je bolj ali manj sinhrona s sedimentacijo in kot taka manj pomembna. Vse naštetu in še kaj moramo do določene mere upoštevati pri razlagi rezultatov statistične analize skeletnih ostankov.

Če odstranimo večino vzrokov za »drugotno« raznolikost vzorcev, kar smo se ves čas trudili, nam ostanejo samo še vzroki za »prvotno« raznolikost, ki jo hočemo proučiti. Ti so lahko predvsem: 1. selektivno naravno razpadanje, in 2. selektivno delovanje zveri ter človeka v času nastajanja vzorcev.

Velikost vzorcev

Vzorci so statistično reprezentativni, če so v njih zastopani vsi skeletni deli. Večina naših vzorcev tega pogoja ne izpolnjuje, ker so enostavno premajhni. Vzorci, ki ga za silo izpolnjujejo, so poudarjeni v t. 1. Iz tabele je razvidno, da so reprezentativni tisti vzorci, ki imajo vsaj 500 ali več skeletnih delov. Pri skeletnih delih mladih primerkov nimamo praviloma nikoli zastopanih vseh kosti. Nekatere kosti so tudi v večjih vzorcih sila redke in ne presegajo števila 3, kar neugodno vpliva na Kruskal-Wallisov test, katerega vrednosti H se približno razporejajo kot slučajna spremenljivka hi-kvadrat z minus eno stopinjo prostosti (Mosteller F., Rourke R. E. K., 1973, 218). Iz navedenega razloga tudi nismo uporabili testa hi-kvadrat, temveč smo izbrali druge, neparametrične teste.

S povečanjem vzorcev se večja predvsem število ostankov, ki so že sicer najbolj številni (glej sl. 5), medtem ko pridejo zelo redki skeletni deli zelo redko na vrsto. To bi lahko ustrezalo Neymanovi »kužni« porazdelitvi (Weber E., 1972, 148 ss). Če to drži, potem bi pod pogojem, da bi vse drugo kot fragmentarnost, kaotična razpršenost ostankov brez večjih skupkov itd., ostalo nespremenjeno, dobivali kakovostno enake rezultate ne glede na obseg vzorcev, ki bi jih med seboj primerjali. To smo delno preverili z dvema preizkusoma (t. 2–3).

$$H_0 : X_1 = X_2; H_1 : X_1 \neq X_2; P \leq 0,025$$

X_1 (Sn ₁) izkop 12 Unit	X_2 (Sn ₂) izkop 13 Unit	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	Razlika med Sn ₁ in Sn ₂ Difference between Sn ₁ and Sn ₂
258	796	0,001	H ₁	0,67
527	796	0,057	H₀	0,34
685	796	0,31	H ₀	0,12
921	796	0,17	H ₀	0,16
1238	796	0,03	H ₀	0,38

T. 2: Divje babe I. Wilcoxonov test med izkopom (13) in različno velikimi površinami izkopa (12).

T. 2: Divje babe I. Wilcoxon's test between unit (13) and different areas of unit (12).

$H_0 : X_1 = X_2; H_1 : X_1 \neq X_2; P \leq 0,025$

X_1 (Sn_1) izkop 12 Unit	X_2 (Sn_2) izkop 13 Unit	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	Razlika med Sn_1 in Sn_2 Difference between Sn_1 and Sn_2
275	845	< 0,000048	H_1	0,68
796	845	0,33	H_0	0,06
835	845	0,41	H_0	0,02
1063	845	0,19	H_0	0,21

T. 3: Divje babe I. Wilcoxonov test med izkopom (14) in različno velikimi površinami izkopa (13).

T. 3: Divje babe I. Wilcoxon's test between unit (14) and different areas of unit (13).

V izkopu (12) smo zbrali pet poljubno velikih vzorcev določljivih skeletnih ostankov odraslih primerkov, tako da smo postopno večali površino izkopa. Vzorce smo nato primerjali z vzorcem ostankov odraslih primerkov v izkopu (13) s površino 10 m². Wilcoxonov test je pokazal enakost vseh parov vzorcev, ki imajo več kot 500 skeletnih ostankov ($n > 500$). To pa je število, ko imamo običajno zastopane vse skeletne dele. Razlik v kakovosti ni, četudi obstajajo med vzroci precejšnje količinske razlike (do 38 %). Podoben preizkus smo naredili še med izkopoma (13) in (14) ter dobili enak rezultat.

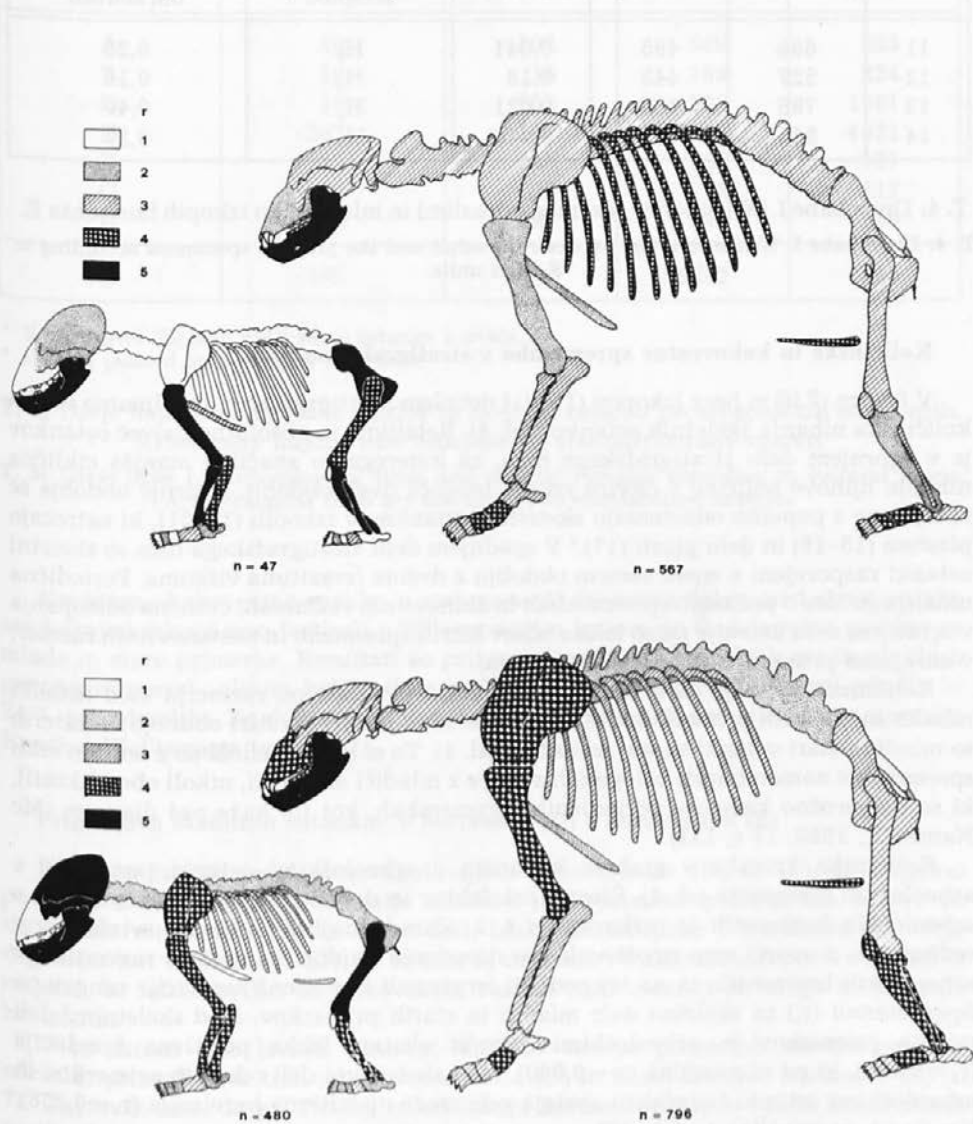
Rezultati statistične analize

Nekatere splošne značilnosti vzorcev

Kostni ostanki so količinsko in navidezno kakovostno zelo različni (sl. 3–5; t. 1; 10–11). To velja še posebej za obe glavni skupini: mlade in odrasle primerke. Utežene relativne vrednosti vseh skeletnih delov mladih in odraslih primerkov iz združenih vzorcev, navedenih v t. 10–11, dajo značilno komplementarno sliko (sl. 5). Med mladimi primerki je glede na veliko fragmentarnost teh kategorij kostnih ostankov relativno zelo malo vretenc in reber. Po drugi strani je relativno veliko dolgih kosti kljub uteženim vrednostim, s katerimi smo izenačili kostne ostanke mladih in odraslih primerkov (cfr. Turk I. *et al.*, 1989), in relativno majhni fragmentarnosti te kategorije skeletnih delov. Splošna značilnost mladih primerkov za celotno najdišče je torej izredno veliko nesorazmerje med deli trupa in cevastimi kostmi okončin.

Testiranje razlik med skeletnimi deli mladih in odraslih primerkov v štirih izkopih horizonta (E) s Kruskal-Wallisovim testom je dalo naslednji rezultat: P ($H \geq 12,00$) = 0,10, kar pomeni, da pri $P \leq 0,05$ med enim in drugim primerki ni značilnih kakovostnih razlik. Podoben rezultat smo dobili s testiranjem po izkopih z uporabo Wilcoxonovega testa po Š. Adamiču (t. 4). Izstopa le izkop (13), v katerem smo ugotovili značilne količinske in kakovostne razlike med skeletnimi ostanki mladih in starih primerkov. Zanimivo je, da smo v nivoju tega izkopa ugotovili največjo koncentracijo arheoloških najdb horizonta (E).

Tako pri mladih kot odraslih primerkih je v večini izkopov najpogostejši skeletni del mandibula. V zgornjem stratigrafskem nizu (izkopi 1–14) sta na prvem mestu vedno *mandibula* in *os penis*, v spodnjem nizu (izkopi 22–30) pa prihajajo na prvo mesto tudi druge kosti (*fibula*, *patella*, *ossa carpalia*, *matacarpalia* in *coxa*). To kaže na določene spremembe, ki niso povezane z velikostjo vzorcev.

Sl. 3: Divlje babe I. Zastopanost skeletnih delov v izkopu (8) (zgoraj) in (13) (spodaj). Risba jamskega medveda po B. Kurténu (1972). Podatki iz t. 10–11.

Fig. 3: Divlje babe I. Skeletal element representation in units (8) (above) and (13) (below). Drawing of cave bear after B. Kurtén (1972). Data taken from Tt. 10–11.

$H_0 : X_1 = X_2; H_1 : X_1 \neq X_2; P \leq 0,025$

Izkop Unit	X_1 (Sn_1) adultni Adults	X_2 (Sn_2) juvenilni Juveniles	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	Razlika med Sn_1 in Sn_2 Difference between Sn_1 and Sn_2
11	684	495	0,041	H_0	0,28
12	527	443	0,18	H_0	0,16
13	796	480	0,021	H_1	0,40
14	845	687	0,040	H_0	0,19

T. 4: Divje babe I. Wilcoxonov test med odraslimi in mladimi po izkopih horizonta E.

T. 4: Divje babe I. Wilcoxon's test between the adult and the juvenile specimens according to E-level units.

Količinske in kakovostne spremembe v stratigrafskem nizu

V 8,90 m (7,05 m brez izkopov (15–21) debelem stratigrafskem nizu imamo velika količinska nihanja skeletnih ostankov (sl. 4). Relativno in absolutno največ ostankov je v zgornjem delu stratigrafskega niza, za katerega so značilna manjša ciklična nihanja njihove količine v okviru enega, mogoče dveh obdobj. Zgornje obdobje se zaključuje s popolno odsotnostjo skeletnih ostankov v izkopih (15–21), ki ustrezajo plastem (15–16) in delu plasti (17).⁶ V spodnjem delu stratigrafskega niza so skeletni ostanki razporejeni v enem samem obdobju z dvema izrazitima viškoma. Periodična nihanja govore o počasnih spremembah in stanovitnih razmerah, ciklična odstopanja v zgornjem delu krivulje pa so lahko odsev hitrih sprememb in nestanovitnih razmer, v skrajnem primeru celo načina vzročenja.

Količinska krivulja tudi zelo dobro ponazarja relativna razmerja med ostanki mladih in odraslih primerkov. Na diagramu so vidna tri do štiri obdobja, v katerih so mladi in stari ostanki skoraj izenačeni (sl. 4). To si lahko razložimo z letnimi cikli sprememb v namembnosti brloga (ali samice z mladiči ali samci, nikoli oboji hkrati), ki se dolgoročno kažejo v periodičnih spremembah, kot jih kaže naš diagram (Mc Namee T., 1986, 13 s, 131).

Količinska krivulja v grobem kovariira z arheološkimi ostanki (artefakti) v arheoloških horizontih (sl. 4). Število artefaktov in določljivih skeletnih ostankov v arheoloških horizontih je prikazano v t. 5. Zaradi majhnega števila artefaktov v sedimentih z vzorci smo upoštevali vse dosedanje najdbe, ki se dajo razvrstiti po arheoloških horizontih, in na tej podlagi izračunali koeficient korelacije rangov po Spearmannu (r_s) za skeletne dele mladih in starih primerkov. Med skeletnimi deli mladih primerkov in arheološkimi ostanki obstaja šibka pozitivna korelacija ($r_s = 0,608$), ki pa ni značilna ($\alpha = 0,069$). Med skeletnimi deli odraslih primerkov in arheološkimi ostanki (artefakti) obstaja zelo močna pozitivna korelacija ($r_s = 0,858$). Korelacija je značilna ($\alpha = 0,017$).

Iz navedenega sledi, da je delno kovariiranje viškov skeletnih ostankov mladih primerkov z arheološkimi horizonti lahko zgolj naključno, medtem ko lahko kovariiranje viškov skeletnih ostankov odraslih primerkov z arheološkimi horizonti dejansko nakazuje določeno zvezo (cfr. Deacon J., 1984, 291).

Arheološki horizonti Cultural levels	Štev. vseh artefaktov Total No. of artefacts	Štev. določ. skeletnih ostankov No. of determ. skeletal remains		
		mladi juveniles	stari adults	skupaj total
A	30	194	689	883
B	16	35	189	224
D	18	152	1509	1661
E	267	2105	2816	4921
F	20	250	281	531
G	0*	26	91	117
H	14	292	227	519
S	365	3054	5802	8856

* V horizontu (G) smo našli samo ostanke kurišča.

* G-level yielded only remains of hearth.

T. 5: Divje babe I. Arheološke najdbe in skeletni ostanki po arheoloških horizontih. Arheološke najdbe niso omejene na standardizirane vzorce.

T. 5: Divje babe I. Archaeological finds and skeletal remains according to cultural levels. Archaeological finds are not limited to standardized samples.

Navidezne kakovostne razlike v zastopanosti skeletnih delov med stratigrafsko soodvisnimi izkopi smo testirali z Wilcoxonovim testom po Š. Adamiču, posebej za mlade in stare primerke. Rezultati so prikazani v t. 6. Kakovostnih razlik ni, kljub nekaterim precej velikim količinskim razlikam med vzorci (do 31 % pri mladih in 34 % pri odraslih). Enak rezultat smo dobili s testiranjem več izkopov in uporabo Kruskal-Wallisovega testa (t. 7).

Primerjava skeletnih ostankov v horizontu (D) s horizontom (E)

Različno število artefaktov, ugotovljeno v horizontih (D) in (E), se verjetno povezuje z različno intenzivnostjo obiskov in dejavnosti paleolitskih lovcev in nabiralcev v našem najdišču. Če to drži, lahko pričakujemo v horizontu (E) večjo dejavnost kot v horizontu (D). Če bi bila ta dejavnost v kakršnikoli zvezi s kostnimi ostanki, bi lahko prišlo do kakovostne razlike med ostanki iz enega in drugega horizonta.

V ta namen smo izvedli Kruskal-Wallisov test in primerjali skeltne ostanke odraslih primerkov iz treh izkopov horizonta (D) in štirih izkopov horizonta (E) (t. 7). Ugotovili smo, da pri $P \leq 0,05$ med izkopi horizontov (D) in (E) ni kakovostnih razlik. Razlike nastopijo šele pri $P = 0,095$, kar pomeni, da je 9,5 % verjetnosti za napačno odločitev, če bi se odločili za trditev, da so med izkopi obeh horizontov kakovostne razlike. Moč Kruskal-Wallisovega testa je 0,955 (Weber E., 1972, 528), kar teoretično pomeni, da je 95,5 % verjetnosti, da se nismo napačno odločili, če smo sprejeli odločitev, da med izkopi obeh horizontov ni kakovostnih razlik.

$$H_0: X_1 = X_2; H_1: X_1 \neq X_2; P \leq 0,025$$

ADULTNI ADULTS				JUVENILNI JUVENILES				Razlike v velikosti vzorcev Differences in size of samples		Prekrivanje tlorisov izkopov Overlap in plan view
X_1 izkop Unit	X_2 izkop Unit	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	X_1 izkop Unit	X_2 izkop Unit	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	ad.	juv.	
8	9	0,28	H_0	-	-	-	-	0,20	-	0,95
9	10	0,48	H_0	-	-	-	-	0,06	-	0,92
10	11	0,06	H_0	-	-	-	-	0,25	-	0,90
11	12	0,17	H_0	11	12	0,44	H_0	0,19	0,11	0,70
12	13	0,057	H_0	12	13	0,40	H_0	0,34	0,08	1,00
13	14	0,33	H_0	13	14	0,10	H_0	0,06	0,31	1,00

T. 6: Divje babe I. Wilcoxonov test med stratigrafsko neodvisnimi izkopi horizontov (D) in (E).

T. 6: Divje babe I. Wilcoxon's test between stratigraphically interdependent units of D- and E-level.

H_0 : med izkopi ni razlik; H_1 : med izkopi so razlike; $P \leq 0,05$
 no differences between units; differences are displayed between units

Izkopi Units	H	Stopinje prostosti Degrees of freedom	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	Opomba Note
8, 9, 10	1,46	2	0,48	H_0	adultni – adults
11, 12, 13, 14	4,29	3	0,24	H_0	adultni adults
	1,58	3	0,66	H_0	juvenilni juveniles
8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	10,83 (cor. 10,85)	6	0,095	H_0	adultni adults

T. 7: Divje babe I. Kruskal-Wallisov test med izkopi horizontov (D) in (E).

T. 7: Divje babe I. Kruskal-Wallis' test between D- and E-level units.

$H_0: X_1 = X_2$; $H_1: X_1 \neq X_2$; $P \leq 0,025$

	X_1 (Sn_1) sterilni Sterile	X_2 (Sn_2) fertilni Fertile		Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	Razlika med Sn_1 in Sn_2 Difference between Sn_1 and Sn_2
Adult.	645	5802	< 0,000048	H_1	0,89
Juv.	305	3056	< 0,000048	H_1	0,91

T. 8: Divje babe I. Wilcoxonov test med združenimi arheološko sterilnimi in arheološko fertilnimi izkopi.

T. 8: Divje babe I. Wilcoxon's test between joined archaeologically sterile and archaeologically fertile units.

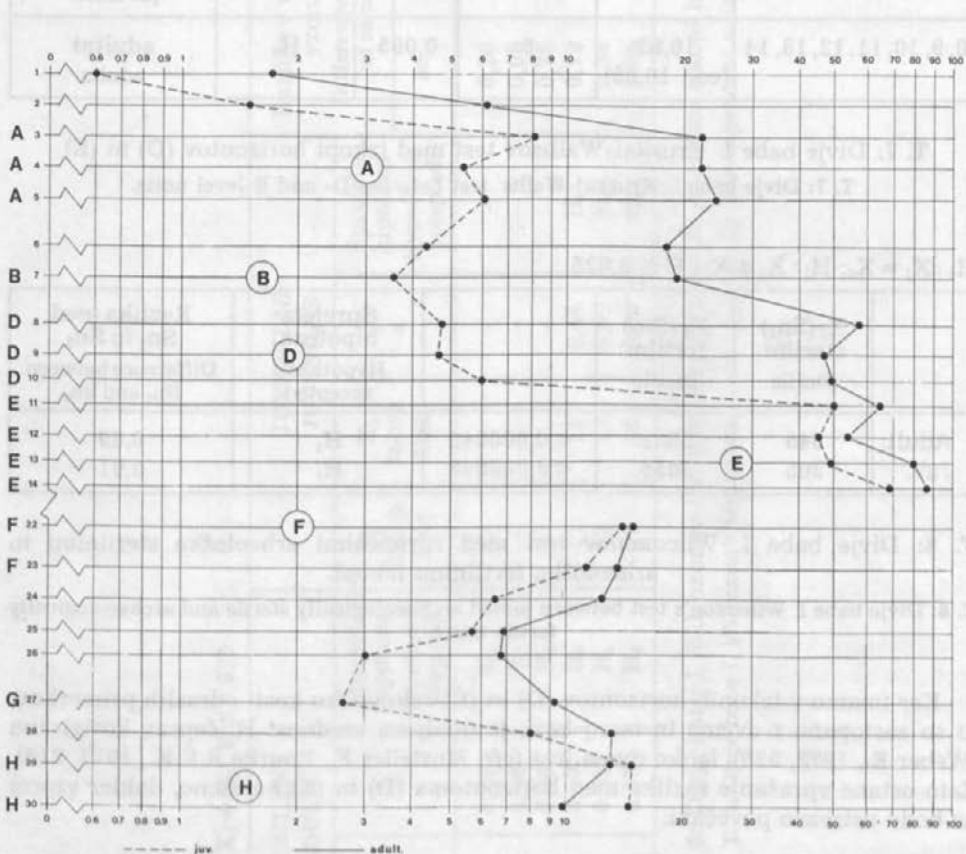
Ker imamo v izkopih horizontov (D) in (E) zelo veliko kosti odraslih primerkov, ki so zastopane z dvema in manj kosi, je dobljena vrednost H, čeprav korigirana (Weber E., 1972, 528), lahko dvomljiva (cfr. Mosteller F., Rourke R.E.K., 1973, 218). Zato ostane vprašanje razlike med horizontoma (D) in (E) nerešeno, dokler vzorci ne bodo ustrezno povečani.

Količinske razlike med posameznimi skeletnimi deli v arheološko sterilnih in arheološko fertilnih izkopih

Vse izkope (vzorke) lahko razdelimo v dve skupini: 1. arheološko sterilne in 2. arheološko fertilne izkope. V prvi skupini je šest izkopov (2, 6, 24–26 in 28), v drugi pa šestnajst (3–5, 7–14, 22, 23, 27, 29 in 30). Izjemoma združene izkope ene in druge

skupine smo testirali z Wilcoxonovim testom in dobili zelo značilne razlike, ki so nedvomno količinske narave (t. 8; prim. tudi absolutne vrednosti iz t. 10–11 za obe skupini izkopov!). Če smo skupini arheološko fertilem izkopov odvzeli izkope horizontov (D) in (E), ki imata največ skeletnih ostankov, je med ostanki odraslih primerkov izginila značilna razlika, medtem ko je med ostanki mladih primerkov razlika ostala. Iz navedenega lahko sledi, da so paleolitski obiskovalci Divjih bab nekako vplivali samo na skeletne ostanke odraslih primerkov, mlade pa so pustili v nemar.

Zaradi velikih količinskih razlik med arheološko sterilnimi in arheološko fertilem izkopi (slednji imajo skoraj desetkrat več ostankov!), smo se odločili testirati vsak skeletni del posebej z Mann-Whitneyevim testom U ($9 = n_2 \leq 20, P \leq 0,025$). Testirali nismo: 1. zelo majhnih in 2. zelo redkih kosti. Prvih zaradi velike

Sl. 4: Divje babe I. Logaritemski diagram z vsemi določljivimi skeletnimi ostanki po izkopih in arheoloških horizontih. Obkrožena so števila artefaktov po arheoloških horizontih. Vse vrednosti so desetkrat zmanjšane. Podatki iz t. 1 in 5.

Fig. 4: Divje babe I. Logarithmic diagram displaying all determinable skeletal remains arranged according to units and cultural levels. Encircled are total numbers of artefacts arranged according to cultural levels. All values are reduced ten times. Data taken from Tt. 1 and 5.

propustnosti, povezane s tehniko terenskega dela (Turk I. *et al.*, 1989), drugih zaradi premajhnih vzorcev. Pri statističnem sklepanju smo izhajali iz dejstva, da imamo v vseh arheološko fertileh izkopih, razen v enem, količinsko precej več določljivih skeletnih ostankov kot v arheološko sterilnih izkopih (sl. 4). Zato smo teoretično pričakovali razlike med obema skupinama izkopov pri vseh skeletnih delih.⁷ Rezultati testov so pokazali, da ni tako (t. 9). Vsi skeletni deli, katerih stopnja značilnosti (α) je enaka ali manjša od 0,025, so v arheološko fertileh izkopih hipotetično vedno boljše zastopani. Skeletni deli, pri katerih s testiranjem nismo ugotovili nikakršnih statistično značilnih razlik med obema skupinama izkopov, so hipotetično količinsko izenačeni. V arheološko fertileh izkopih imamo tako »odvečne« in »manjkajoče« kosti. Moč Mann-Whitneyevega testa pri srednje velikih vzorcih je 0,95 (Weber E., 1972, 525), kar v našem primeru pomeni, da je teoretična verjetnost za manjkajoče kosti 95 %. Torej prav tako velika, kot je verjetnost za odvečne kosti ($P \leq 0,025$ pri dvosmernem oz. 0,05 pri enosmernem testu).

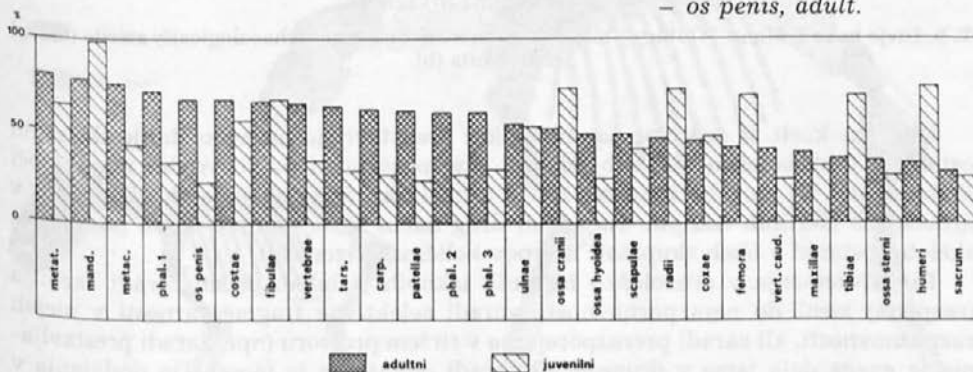
Podatke iz t. 9 smo takole razdelili na odvečne in manjkajoče skeletne dele (sl. 6):

A odvečne kosti:

- mandibulae, adult.
- vertebrae, adult.
- radii, iuv.
- ulnae, iuv. et adult.
- carpalia, adult.
- metacarpalia, iuv. et adult.
- coxae, iuv.
- patellae, adult.
- tibiae, adult.
- fibulae, adult.
- tarsalia, adult.
- metatarsalia, iuv. et adult.
- phalanges 1., iuv. et adult.

B manjkajoče kosti:

- ossa cranii, iuv. et adult.
- maxillae, iuv. et adult.
- mandibulae, iuv.
- vertebrae, iuv.
- costae, iuv. et adult.
- scapulae, iuv. et adult.
- humeri, iuv. et adult.
- radii, adult.
- carpalia, iuv.
- coxae, adult.
- femora, iuv. et adult.
- tibiae, iuv.
- fibulae, iuv.
- tarsalia, iuv.
- os penis, adult.

Sl. 5: Divje babe I. Povprečna zastopanost skeletnih ostankov iz vseh stratificiranih vzorcev. Podatki iz t. 10-11, »r« vrednosti.

Fig. 5: Divje babe I. Average skeletal element representation from all stratified samples. Data taken from Tt. 10-11, »r« values.

$H_0: a = b; H_1: a \neq b; P \leq 0,025$

	JUVENILNI JUVENILES		ADULTNI ADULTS	
	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted	α	Sprejeta hipoteza Hypothesis accepted
1 <i>ossa cranii</i>	0,30	H_0	0,10	H_0
2 <i>maxillae</i>	0,14	H_0	0,05	H_0
3 <i>mandibulae</i>	0,052	H_0	0,016	H_1
5-7 <i>vertebrae</i>	0,30	H_0	0,012	H_1
9 <i>costae</i>	0,08	H_0	0,052	H_0
11 <i>scapulae</i>	0,08	H_0	0,26	H_0
12 <i>humeri</i>	0,03	H_0	0,07	H_0
13 <i>radii</i>	0,025	H_1	0,08	H_0
14 <i>ulnae</i>	0,011	H_1	0,002	H_1
15 <i>carpalia</i>	0,04	H_0	< 0,000048	H_1
16 <i>matac.</i>	0,011	H_1	0,011	H_1
17 <i>coxae</i>	0,021	H_1	0,04	H_0
19 <i>femur</i>	0,13	H_0	0,12	H_0
20 <i>patellae</i>	-	-	0,002	H_1
21 <i>tibiae</i>	0,03	H_0	0,015	H_1
22 <i>fibulae</i>	0,09	H_0	0,007	H_1
23 <i>tarsalia</i>	0,026	H_0	0,004	H_1
24 <i>metat.</i>	0,003	H_1	0,006	H_1
25 <i>phal. 1.</i>	0,010	H_1	< 0,000048	H_1
28 <i>os penis</i>	-	-	0,03	H_0

T. 9: Divje babe I. Mann-Whitneyev test ($n_1 = 6, n_2 = 16$) med arheološko sterilnimi (a) in fertilnimi (b) izkopi.

T. 9. Divje babe I. Mann-Whitney's test ($n_1 = 6, n_2 = 16$) between archaeologically sterile (a) and fertile units (b).

Odvečne kosti za nas niso zanimive, ker predstavljajo naravno stanje skeletnih ostankov v arheološko fertilnih izkopih. Vse pozornosti pa so vredni manjkajoči skeletni deli. Ti so bili lahko odvzeti v arheološko fertilnih izkopih ali dodani v arheološko sterilnih izkopih. Na en ali drug način so se namreč lahko posamezni skeletni ostanki v obeh skupinah izkopov količinsko izenačili.

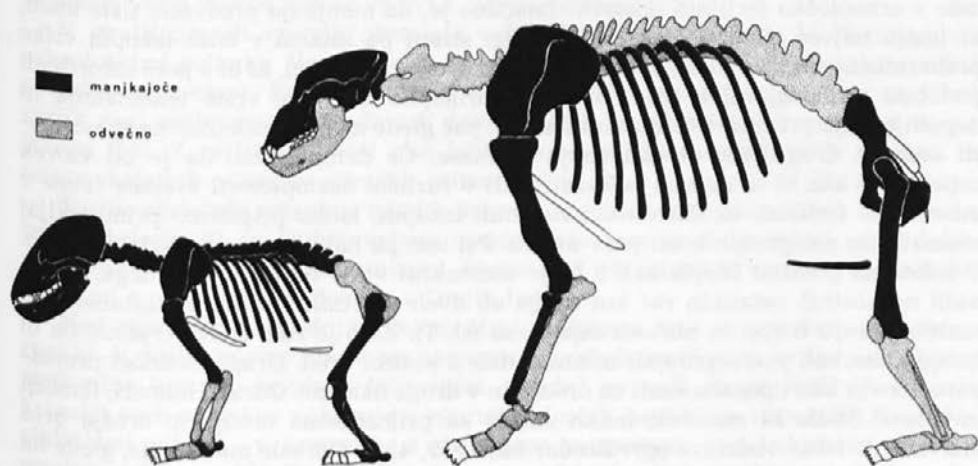
Do odvzemanja v arheološko fertilnih izkopih je lahko prišlo zaradi razbitja (razpada) kosti do nerazpoznavnosti, zaradi selektivne fragmentarnosti v mejah razpoznavnosti, ali zaradi prerazporejanja v širšem prostoru (npr. zaradi prestavljanja iz enega dela jame v drugega ali zaradi odnašanja iz jame). Do dodajanja v arheološko sterilnih izkopih je lahko prišlo samo s prerazporejanjem v širšem prostoru.

Možni povzročitelji vseh teh sprememb so trije: sile nežive narave, zveri in ljudje. Delovanje sil nežive narave pride v poštev pri razpadanju kosti.⁸ Mislimo, da je to

v našem primeru skrajno omejeno, ker si težko predstavljamo, da bi odrasel humerus, radius ali femur bolj razpadal od odrasle ulne, tibije in fibule, ali mlad humerus, femur in tibija bolj od mladega radiusa, ulne itd. Zato je bolj verjetno selektivno delovanje ljudi in zveri. Oboji so lahko poškodovali kosti do nerazpoznavnosti in jih tudi poljubno premeščali.

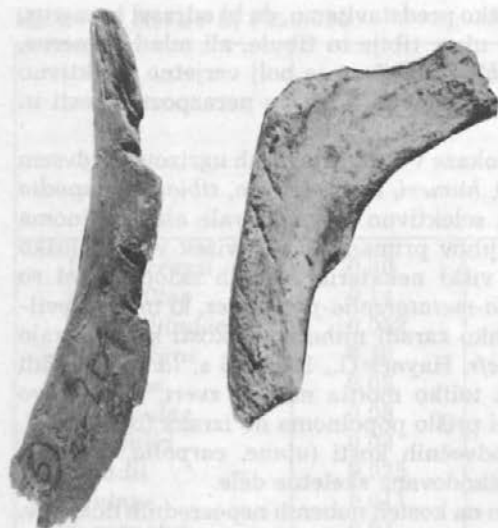
Za delovanje zveri imamo neposredne dokaze v obliki številnih ugrizov, predvsem na mladih kosteh kot so: *vertebrae, costae, humeri, radii, femora, tibiae, metapodia* in *phalanges*. Zveri so lahko vse te kosti selektivno fragmentirale ali popolnoma konsumirale, kar bi imelo za posledico njihov primanjkljaj in višek v arheološko fertilnih horizontih. Pri tem nas motijo viški nekaterih kostnih sklopov, kot so *carpalia-metacarpalia-phalanges* in *tarsalia-metatarsalia-phalanges*, ki imajo številne sledove zverskih poškodb, in ki jih lahko zaradi njihove velikosti konsumirajo skupaj z mehkiimi deli tudi manjše zveri (cfr. Haynes G., 1985, 56 s; *Id.*, 1980). Zdi se, kot da bi občasna prisotnost človeka toliko motila manjše zveri, da njihovo delovanje v arheološko fertilnih izkopih ni prišlo popolnoma do izraza (cfr. Turk I. *et al.*, 1989). Razen tega spada večina odvečnih kosti (*ulnae, carpalia, tarsalia, metapodia, phalanges* 1.) med najmanj poškodovane skeletne dele.

Za razbijalno dejavnost človeka nimamo na kosteh nobenih neposrednih dokazov. Vendar je skoraj gotovo, da je odrasle lobanje lahko zdrobil samo človek. Manjše zveri, vključno s hijeno, katere prisotnost v Divjih babah I ni dokazana, in sam medved tega fizično ne zmorejo (Blumenschine R. J., 1986, 35 ss; Herrero S., 1985, 28). Dejstvo je, da v vseh doslej raziskanih plasteh nismo našli niti ene cele lobanje. Vse lobanje v arheološko fertilnih in sterilnih izkopih so bile razbite, njihovi fragmenti pa so bili le izjemoma najdeni skupaj. Podobna usoda je doletela večino dolgih cevastih kosti odraslih primerkov, ki jih je lahko poleg človeka zdrobil samo še medved (Haynes G., 1983, 106; Herrero S., 1985, 154; Russell A., 1985, 29). Z

Sl. 6: Divje babe I. Odvečni in manjkajoči skeletni deli. Podatki iz t. 9.

Fig. 6: Divje babe I. Surplus and absent skeletal elements. Data taken from T. 9.

Sl. 7: Divje babe I. Levo: zasekan nedoločljiv fragment (1:1). Desno: proksimalni fragment rebra z vzporednimi vrezji (2:1). Foto M. Grm.

Fig. 7: Divje babe I. Left: partly hacked indeterminate fragment (1:1). Right: proximal fragment of rib with parallel cutmarks (2:1). Photographs by M. Grm.

intenzivnim razbijanjem odraslih lobanj, humerusov in femorjev, ki ga lahko pripišemo predvsem človeku (Turk I. *et al.*, 1989), bi lahko razložili primanjkljaj teh kosti v arheološko fertileh izkopih. V zvezi z razbijanjem cevastih kosti bi ponovno opozorili na že omenjene kaotične skupke teh redkih celih kosti, ki jih poznamo izključno v arheološko fertileh izkopih.

Prerazporejanje skeletnih ostankov je zelo verjetno zaradi njihove vsesplošne pomešanosti in popolne odsotnosti anatomskih skupkov. Edina pravilna razlaga zanjo je močna bioturbacija. Ljudje in zveri so lahko odnašali manjkajoče skeletne dele v arheološko fertileh izkopih. Značilno je, da manjkajo predvsem tiste kosti, ki imajo največ mesa in mozga. Po drugi strani pa imamo v istih izkopih više prehrabeno manj vrednih kosti (sl. 6). Med zvermi in ljudmi, ki bi v jami izkoriščali podobno prehranjevalno nišo, bi lahko prihajalo do neke vrste tekmovanja in dopolnjevanja pri izkoriščanju tanatomase, pač glede na mehanskofizične sposobnosti enih in drugih pri obvladovanju te mase. Če domnevamo, da je bil človek uspešnejši, kar bi se moralo pokazati tudi v različni zastopanosti zverske favne v arheološko fertileh in arheološko sterilnih izkopih, lahko pripišemo primanjkljaj mesnatih in mozgovnih kosti prav njemu. Pri tem pa naletimo na naslednjo težavo. V celotnem gradivu Divjih bab I, ki je sedemkrat večje od tu objavljenega, nismo našli na kostnih ostankih več kot enega ali dveh umetnih vrezov, ki nastaneta pri raztelesovanju trupel in obrezovanju mesa (sl. 7). Zato je zelo malo verjetno, da bi ljudje kakorkoli prerazporejali mesnate dele s kostmi vred. Druga možnost prerazporeditve bi bila uporaba kosti za orodja in v druge namene. Odrasli humeri, femorji in mlade fibule bi morebiti lahko služili za priložnostna orodja in orožja brez bistvene dodatne obdelave (*cf.* Brodar M., 1959, 454). Odrasle mandibule, glede na naše rezultate, za ljudi niso bile posebno zanimive. Že ugotovljeni viški mandibul v horizontu (E) (Turk I. *et al.*, 1989) so lahko nastali iz drugih vzrokov. Spolovilna kost je še danes privlačna trofeja ali amulet.

Ostane nam še zadnja možnost, po kateri naj bi manjkajoče kosti dodajali v arheološko sterilne izkope. Tako dejavnost lahko v danih okoliščinah pripišemo izključno zverem – plenilcem in zverem-mrhovinarjem. Med dodanimi kostmi je precej takih, ki jih zveri ne obvladajo, predvsem lobanje in dolge cevaste kosti odraslih primerkov. Motijo tudi vretenca in rebra, ki se le redko transportirajo (Haynes G., 1980, 81 ss). Slika manjkajočih kosti torej ni ravno značilna za zverski transport.

Če na koncu izberemo najverjetnejšo možnost za razlago manjkajočih skeletnih delov, pridemo do naslednjih ugotovitev:

- Veliko kosti mladih primerkov so lahko požrle ali odvlekle zveri.
- Ljudje zelo verjetno niso izkoriščali prvenstveno zalog mesa, pač pa so, domnevamo, predvsem drobili že gole mozgovne kosti odraslih primerkov, vključno z lobanjami, in odnašali nekatere uporabne in drugače zanimive skeletne dele, kar bi pričalo o skrajno oportunističnem vedenju in visoki specializaciji opravil v jami.
- Večina kadavrov je vsaj delno razpadla v jami (od tod izredno velike koncentracije fosfatov), njihovi skeletni deli pa so bili kasneje selektivno dislocirani.

Sklep

Praksa je pokazala, da so vzorci določljivih skeletnih ostankov statistično reprezentativni, kadar vsebujejo 500 ali več skeletnih delov (*cf.* Gilbert A. S. *et al.*, 1981). V nasprotnem primeru lahko pride do statistično značilnih razlik drugotne količinske narave. Večji so vzorci, večja je tudi moč oziroma zanesljivost testov. Zato bi morali nujno povečati večino vzorcev. To bi dosegli z nadaljnjim sistematičnim izkopavanjem in vzorčenjem. Različne količine v dovolj velikih vzorcih ($n \geq 500$) bistveno ne vplivajo na kakovostne razlike oz. enakosti – pod pogojem, da količinske razlike med vzorci niso prevelike. Pri nekaterih testih bi za zanesljive rezultate rabili še precej večje vzorce, kot so vzorci s 500 skeletnimi deli.

V stratificiranih vzorcih obstajajo velika količinska nihanja, ki kovariirajo z arheološkimi ostanki. Vendar je korelacija značilna samo pri skeletnih ostankih odraslih primerkov. Po drugi strani nismo mogli ugotoviti statistično značilnih razlik med zastopanostjo skeletnih delov mladih in odraslih primerkov, z izjemo izkopa (13). Z različnimi testi smo lahko samo enkrat nakazali vpliv človeka na celoto skeletnih ostankov odraslih primerkov, in sicer v horizontih (D) in (E).

Število skeletnih ostankov mladih primerkov je zelo verjetno odvisno od namembnosti brloga, ki se je neprestano spreminjala, kar je dolgoročno zopet lahko povezano z ekološkimi spremembami. Pogostnost teh ostankov verjetno ni v nikakršni zvezi s pojavljanjem človeka v Divjih babah I.

Med zgornjim in spodnjim delom stratigrafskega niza so nekatere pomembne razlike. V mislih imamo predvsem najpogostejše skeletne dele, ki so zgoraj izključno spolovilne kosti in spodnje čeljustnice, spodaj pa tudi druge kosti. Količinska krivulja vseh ostankov nakazuje v zgornjih plasteh nestabilne razmere s številnimi cikličnimi nihanji, v nasprotju s stabilnimi razmerami brez cikličnih nihanj v spodnjem delu profila. To se dobro ujema z neobjavljenimi rezultati pelodnih analiz.

Med izkopi in arheološkimi horizonti s statistično reprezentativnimi vzorci proti pričakovanju ni značilnih kakovostnih razlik. Posebno presenetljivo je, da ni

kakovostnih razlik med izkopi horizontov (D) in (E), ki se signifikantno razlikujeta po številu arheoloških najdb in morda tudi po številu obiskov. To lahko pomeni, da razlik sploh ni, ali da so vzorci premajhni ali nepravilno izbrani. Za rešitev problema z nakazanimi metodami bi morali najprej nujno povečati vzorce.

Perspektivnejše rezultate kot vsi skeletni deli skupaj so dale analize posameznih kosti po arheološko sterilnih in arheološko fertileh izkopih. Ugotovljena so bila statistično pomembna nesorazmerja med posameznimi skeletnimi deli tako mladih kot odraslih primerkov, ki jih lahko pripišemo delovanju ljudi in zveri. Zveri so lahko odstranile večino kosti mladih primerkov, za katere je, gledano v celoti, značilno veliko nesorazmerje med cevastimi kostmi okončin in deli trupa (sl. 5), ljudje pa so verjetno do nerazpoznavnosti zdrobili večino mozgovnih kosti in lobanj odraslih primerkov. O tem, da bi človek kakorkoli izkoriščal mesnate dele in kože, pa zaenkrat ni nobenih dokazov (cfr. Vörös I., 1984, 15 ss). Tudi morebitnih posrednih dokazov za večkrat izraženo hipotezo o lovu na mlade jamske medvede je precej manj kot za morebitni lov na nevarnejše, vendar bolj hranljive odrasle primerke (Abel O., Kyrle G., 1931, 863 ss; Brodar S., 1957; Gábori-Csánk V., 1968, 230 ss, Lioubin V. P., Barychnikov G. F., 1984, 225, 227; Vörös I., 1984, 19). Zaenkrat lahko sprejemamo samo hipotezo o oportunističnem specializiranem izkoriščanju mozga v prehrabene in druge namene. Vendar bo potrebno hipotezo preveriti z ugotavljanjem količinske in kakovostne hranljivosti medvedjega mozga, posebej za mlade in odrasle primerke, za živali v stresnem (poginule od izčrpanosti) in normalnem (domnevno ubite) stanju. Od teh podatkov je namreč odvisna odločitev, ali so se ljudje iz Divjih bab I, za katere smo s statistično analizo odstranili večino možnosti za prvenstveno plenilsko-lovski način vedenja, vedli prvenstveno kot plenilci-mrhovinarji. Ti podatki so pomembni tudi za razlago vedenja vseh zveri iz nam znanega paleoekosistema, ki jih moramo prav tako upoštevati pri razlagi izsledkov, dobljenih s statističnimi analizami (cfr. Blumenschine R. J., 1986; Speth J. D., 1987). Z nadaljnjimi analizami bi bilo potrebno tudi ugotoviti, koliko domnevne človekove potrebe po mozgu kovariirajo z večjimi ekološkimi spremembami, ki se odlikavajo v spremembah sedimentacije, favne, flore in v nekaterih kvantitativno-kvalitativnih spremembah v osteodontoloških ostankih jamskega medveda, ki niso odvisne od navzočnosti in delovanja ljudi.

Statistično gledano je med pojavljanjem človeka in jamskega medveda v najdišču Divje babe I zelo verjetna zveza. Ali gre za sovražnosti v obliki lova, v katerega učinkovitost sami ne verjamemo; ali za kumulativne učinke velikega števila ločenih obiskov enega in drugega z medsebojnim namernim izogibanjem, ki so se sčasoma zlili v homogeno celoto; ali celo za soočanje in medsebojno strpnost zaradi občasnega delnega prekrivanja prehranjevalnih niš; ali pa za kombinacijo enega, drugega in tretjega – tega na sedanji stopnji raziskav ne vemo in zelo verjetno ne bomo nikoli zvedeli.

Morda bodo ta vprašanja dodatno osvetlila nove analize vseh razpoložljivih ostankov, posebno fragmentov in izoliranih zob, ki jih načrtujemo in pa, seveda, nova, problemsko usmerjena izkopavanja tega in podobnih paleoekološko izredno pomembnih najdišč.

¹ Ta članek je organsko povezan z več kot petimi desetletji dela dveh generacij slovenskih paleolitičarjev. Zato ni nikakršna prelomnica ali obračun s konvencionalnimi metodami in izhodišči pri obdelavi kakršnegakoli gradiva, temveč logično nadaljevanje vsega, kar je bilo pred tem storjeno in napisano na področju slovenskega paleolitika. Zato ga v znak hvaležnosti posvečava vsem, ki jim je bilo raziskovanje našega paleolitika hobi in poklic, z željo, da bi dobil čim več posnemovalcev v svojih dobrih in čim manj v slabih straneh.

Za nasvete s področja statistike se zahvaljujeva P. Jakopinu, ZRC SAZU, J. Staretu, *Inštitut za bioinformatiko Medicinske fakultete* in A. Blejcu, *Oddelek za biologijo Biotehnične fakultete*, za konkretno pomoč pa B. Justin, *Inštitut za arheologijo ZRC SAZU*, vsi iz Ljubljane.

J. D. in I. T.

² Potek dela pri izpolnjevanju vseh obrazcev (v letih 1984–1986 smo jih izpolnili 506) je bil dosledno takšenle:

1. 1: Tehtanje vseh najdenih osteodontoloških ostankov z vzmetno tehtnico s kilogramsko skalo 1–25 in z natančnostjo $\pm 0,25$ kg.
2: Ločitev zob od kosti in izločitev morebitnih nemedvedjih ostankov.

2. 1: Razvrstitev določljivih kosti po skeletnih delih od tek. št. 1. do 33.

2: Izločitev posebne kategorije nedoločljivih fragmentov, vključno z nedoločljivimi tulci diafiz.

3. 1: Ločevanje in istočasno vpisovanje kategorij 1 do 33 po starostnih skupinah. Kot podlaga za ločevanje med adultnimi in juvenilnimi primerki so nam služile zraščene oz. nezraščene epifize in diafize dolgih kosti ter sklepne ploskve ostalih kosti. Zato so za nadaljnje statistično vrednotenje dovolj zanesljive opredeljene le tek. št. 14–16, 18, 21, 23, 24 in 28–30. Skeletne dele pod drugimi tek. št. smo razlikovali skoraj izključno po kriteriju velikosti, pri čemer smo bili nedvomno pristranski v prid adultnih primerkov. To velja še posebej za tek. št. 17 in 25 ter fragmente pod tek. št. 5–11.

2: Ločevanje in istočasno vpisovanje kategorij 1 do 33 na fragmentirane in cele kosti. Pod fragmentiranimi diafizami so vpisani skoraj izključno cilindrični odlomki!

3: Izločitev celih kosti takoj po vpisu.

4.: Štetje nedoločljivih fragmentov in njihov vpis.

5.: Evidentiranje ožganih, zarezanjih, obrizanih in izluženih kosti.

6. 1: Izločitev vseh fragmentov nad 20 cm.

2: Ločevanje na oglašene in neoglašene (ostrobe) fragmente. Zaradi težavne opredelitve pri mejnih primerih je število oglašenih fragmentov prej podcenjeno kot precejeno.

3: Rekonstruiranje pri izkopu polomljenih kosti. Na podlagi rekonstrukcij se pri štetju fragmentov upoštevajo prvotne velikosti in število v mejah možnosti.

4: Vpis.

7.: Izločitev, obdelava in vpis vseh fragmentov nad 15–20 cm itd., do vključno fragmentov 5–10 cm, po istem postopku kot v točki 6.

8. 1: Izločitev oglašenih fragmentov do 5 cm.

2: Že vpisanim nedoločljivim fragmentom prštejemo še vpisane določljive fragmente in od vsote odštejemo vsoto vseh fragmentov, vpisanih v rubrikah velikosti, da dobimo preostanek ostrorobnih fragmentov do 5 cm.

3: Štetje in vpis določljivih fragmentov do 5 cm.

9.: Določitev zob z vsakokratnim primerjanjem v eni in isti zbirki in njihov vpis. Pri zobeh niso točno – v smislu zgoraj–spodaj in levo–desno – opredeljeni kanini vseh starosti. Težave so tudi pri ločevanju med prvim in drugim incizivom, medtem ko opredelitev zgoraj–spodaj, levo–desno ni sporna. Zato moramo vse kanine in oba inciziva izpustiti iz statističnih analitičnih študij.

Za izpolnitev enega obrazca s povprečno 4 kg osteodontoloških ostankov smo porabili približno 2 uri.

³ Pri drsečem združevanju naših izkopov v skupine treh izkopov se drseča krivulja izkopov (22–30) popolnoma ujema (pokriva) s krivuljo istih »nedrsečih« izkopov, pri izkopih (1–14) pa drseča krivulja zabriše vse manjše viške na »nedrseči« krivulji. Videti je, kot da v spodnjem delu profila ni bilo cikličnih nihanj skeletnih ostankov, ki so značilna za zgornji del profila.

⁴ V anatomskih skupkih so kosti razporejene kot pri živem organizmu, v kaotičnih skupkih pa imamo na kupu več različnih kosti, ki lahko pripadajo različnim osebkom.

⁵ To sklepamo na podlagi radiokarbonskih datacij in homogenosti favne, flore ter arheoloških ostankov. Vse neobjavljeno.

⁶ Stratigrafija in geokronologija bosta objavljena v enem izmed naslednjih prispevkov.

⁷ Izjemoma smo naredili tudi enosmerne Wilcoxonove teste za neodvisne vzorce ($H_0: a = b$, $H_1^q: a < b$, $P = 0,05$, $w = 46$) – Wilcoxonov test je ekvivalenten Mann-Whitneyevemu testu U – in sprejeli alternativno hipotezo ($a < b$) pri naslednjih skeletnih delih:

Orasli primerki:

– *mandibulae* ($W_N = 39,5$)

– *vertebrae* ($W_N = 38,0$)

- ulnae ($W_N = 31,0$)
- carpalia ($W_N = 25,0$)
- metacarpalia ($W_N = 37,5$)
- coxae ($W_N = 45,0$)
- patellae ($W_N = 30,5$)
- tibiae ($W_N = 39,0$)
- fibulae ($W_N = 35,5$)
- tarsalia ($W_N = 33,0$)
- metatarsalia ($W_N = 34,5$)
- phalanges I. ($W_N = 23,5$)
- os penis ($W_N = 44,5$)

Mladi primerki:

- humeri ($W_N = 44,5$)
- radii ($W_N = 42,0$)

- ulnae ($W_N = 37,5$)
- carpalia ($W_N = 45,0$)
- metacarpalia ($W_N = 37,5$)
- coxae ($W_N = 41$)
- tibiae ($W_N = 44,5$)
- tarsalia ($W_N = 42,0$)
- metatarsalia ($W_N = 32,0$)
- phalanges I. ($W_N = 37,0$)

Pri vseh drugih skeletnih delih enosmerni testi niso pokazali razlik, zato je bila sprejeta ničelna hipoteza ($a = b$).

⁸ Z razpadanjem kosti se bomo podrobneje ukvarjali pri obravnavi fragmentarnosti, ki bo na vrsti v enem naslednjih prispevkov.

- ABEL O., KYRLÈ G. (1931), *Die Drachenhöhle bei Miznitz*. - Speläologische Monographien 7, 8, Wien.
- ADAMIĆ Š. (1980), *Temelji biostatistike*. - Ljubljana.
- ALTUNA J. et al. (1985), *Cazadores magdalenenses en Erralba (Cestona, País Vasco)*. - Munibe (Antropología y Arqueología) 37, San Sebastián.
- BINFORD L. R. (1981), *Bones, ancient men and modern myths*, New York etc.
- BLUMENSCHINE R. J. (1986), *Early hominid scavenging opportunities. Implications of carcass availability in the Serengeti and Ngorongoro ecosystems*. - BAR International Series 283, Oxford.
- BRAIN C. K. (1981), *The hunters or the hunted? An introduction to african cave taphonomy*, Chicago and London.
- BRODAR M. (1959), Mokriška jama, nova visokoalpska aurignaška postaja v Jugoslaviji. - *Razprave 4. razr. SAZU* 5, 419-469, Ljubljana.
- BRODAR S. (1957), Zur Frage der Höhlenbärenjagd und des Höhlenbärenkults in den paläolithischen Fundstellen Jugoslawiens. - *Quartär* 9, 147-159, Bonn.
- BRODAR S., BRODAR M. (1983), *Potočka zijalka, visokoalpska postaja aurignacijskih lovcev*. - Dela 1. in 4. razr. SAZU 24, Ljubljana.
- CHASE P. G. (1986), *The hunters of Combe Grenal*. - BAR International Series 286, Oxford.
- CRUZ-URIBE K., KLEIN R. G. (1986), Pascal programs for computing taxonomic abundance in samples of fossil mammals. - *Journal of Archaeological Science* 13, 171-187, London etc.
- DEACON J. (1984), *The later stone age of southernmost Africa*. - BAR International Series 213, Oxford.
- DELPECH F., LE GALL O. (1983), La faune magdalénienne de la grotte des Eglises (Usat, Ariège). - *Bulletin de la Société Préhistorique de l'Ariège (Préhistoire ariégeoise)* 38, 91-112, Tarascon Sur-Ariège.
- GÁBORI-CSÁNK V. (1968), *La station du paléolithique moyen d'Érd-Hongrie*. - *Monumenta historica budapestinensia* 3, Budapest.
- GILBERT A. S. et al. (1981), Quantification experiments on computer-simulated faunal collections. - *Ossa* 8, 79-94, Solna.
- HAYNES G. (1980), Prey bones and predators: potential ecologic information from analysis of bone sites. - *Ossa* 7, 75-97, Solna.
- HAYNES G. (1983), Frequencies of spiral and green-bone fractures on ungulate limb bones in modern surface assemblages. - *American Antiquity* 48, 102-114.
- HAYNES G. (1985), On watering holes, mineral licks, death and predation. - *V: Environments and Extinctions: man in late glacial North America*, 53-71, Orono.
- HERRERO S. (1985), *Bear attacks. Their causes and avoidance*. - New York.
- KLEIN R. G., CRUZ-URIBE K. (1984), *The analysis of animal bones from archeological sites*. - Chicago and London.
- KURTÉN B. (1972), *The cave bear*. - *Scientific American* 226, 60-70.
- LASOTA-MOSKALEWSKA, SULGOSTOWSKA Z. (1978), The application of contingency table for comparison of archaeozoological materials. - *Ossa* 3, 1976-1977, 153-168, Solna.
- LEROI-GOURHAN A. (1950), *La caverne des Furtins*. - *Préhistoire* 11, 17-99, Paris.
- LIUBIN V. P., BARYCHNIKOV G. F. (1984), L'activité de chasse de plus anciens habitants du Caucase (Acheuléen, Moustérien). - *L'Anthropologie* 88, 221-229, Paris.
- MC NAMEE T. (1984), *The grizzly bear*. - New York etc.

- MOSTELLER F., ROURKE R. E. K. (1973), *Sturdy statistics. Nonparametrics and order statistics.* – London.
- PATOU M. (1984), La faune de la Galerie Rive Droite du Mas d'Azil (Ariège): données paléoclimatiques et paléthnographiques. – *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 81, 311–319, Paris.
- RUSSELL A. (1985), *Grizzly country.* – Vancouver, Toronto.
- SPENNEMANN D. R. (1985), Vorschlag für ein neues ergänzendes System zur Präsentation zoo-archäologischer Daten. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 15, 397–403, Mainz.
- SPETH J. D. (1987), Early hominid subsistence strategies in seasonal habitats. – *Journal of Archaeological Science* 14, 13–29, London etc.
- TURK I. et al. (1989), Divje babe I – Novo paleolitsko najdišče in skupinsko grobišče jamskega medveda. Poskus tafonomske analize na osnovi vzorcev iz dveh sedimentnih in arheoloških kompleksov. – *Arh. vest.* 39–40, 13–60, Ljubljana.
- VÖRÖS I. (1984), Hunted mammals from the aurignacian cave bear hunters' site in the Istállóskő cave. – *Folia Archaeologica* 35, 7–32, Budapest.
- WEBER E. (1972), *Grundriss der biologischen Statistik.* – Jena.

DIVJE BABE I – AN ATTEMPT TO APPLY STATISTICAL ANALYSIS TO THE MASS ANIMAL REMAINS FROM THE PALAEO-LITHIC SITE

I. DETERMINABLE SKELETAL REMAINS OF CAVE BEAR

Summary

For the purpose of the analysis of skeletal elements, samples have been gathered from the sediments of specified surfaces (10 m²) and cubic contents (depending on the thickness of arbitrary stratigraphic units, with a range of 0.15 m) which, with minor aberrations, run in succession, one under another, to the unit (14) inclusive. Downward from this unit there comes a stratigraphic sequence of samples of almost the same surfaces and cubic contents but that it had been dislocated (Fig. 1). The sterile units (15–21) between the two sequences form a blank. A sample consisting exclusively of 70.5 m³ of gravel, sand and silt deposits has been investigated in its entirety by the present authors alone. In order to give the treatment as much uniformity as possible, all basic statistical forms comprising units of 1 m² each (Fig. 2) were filled in by one author alone according to previously fixed criteria.

The samples include all taxonomically and anatomically determinable remains of bones, both integral and damaged, that have been found independently of the screening of sediments. All skeletal elements have been divided with morphological reliability into two groups of remains, one of juvenile and the other of adult specimens, yet with no division into the left and the right (Tt. 10–12).

All anatomically determinable skeletal elements (labelled »n« in Tt. 10–11) have been loaded subsequently on account of the irregularity of their representation within the skeleton. The loaded values have not been entered. By use of different loadings (as designated in the leftmost column of Tt. 10 and 11) individual bones, as well as the remains of both age profiles, have been balanced out. The loaded data have then been sorted out into five classes (labelled »r« in Tt. 10–11) after D. R. Spennemann's method (Spennemann D. R., 1985). In this way an adequate general account of skeletal remains has been achieved (Figs. 3; 5).

The absolute figures from Tt. 10 and 11 (»n« values) were submitted to the two-sided non-parametric tests used for independent samples regarding the differences of the samples. Wilcoxon and Kruskal-Wallis's tests were applied for the purpose of comparing excavation units, and Mann-Whitney's U-test for the purpose of comparing individual skeletal elements from both archaeologically sterile and archaeologically fertile units (Mosteller F., Rourke R. E. K., 1973; Weber E., 1972). The correlations have been calculated on the basis of the coefficient of rank correlation after Spearman, and then put to the t-Test. By reason of the great significance of the relative relations between the arbitrary stratigraphic units and both age profiles, the overlooking diagram of the sums total of all skeletal remains as found in each of the units, with juvenile and adult specimens shown separately, has been produced in the logarithmic scale (Fig. 4). The correlation between the units (1–30), cultural levels (A–H), and layers (2–21) is presented in T. 1.

There are two main factors apt to affect the outcome of the statistical analysis, namely the manner of sampling (excavation) and the size of samples. Since it is impossible to make an entry of each skeletal fragment in the coordinate system for practical reasons, the vertical – representing the dimension of time – may have a tendency to exhibit remarkable divergencies between the curve representing the actual (yet unknown) distribution of all skeletal remains and the curve representing the empirical distribution that had been arrived at in consequence of our adopted manner of sampling by sq. metres and by excavation units. In order to avoid further departure from the actual distribution of remains in the vertical, the analysis of samples was performed in strict adherence to the units, with deliberate omission of combining the units to form sedimentary and cultural units. Skeletal remains have been found to be of a fairly regular distribution throughout all the plan-view units, whether the latter be 1 or 10 m² in surface. There are no major groupings, either anatomical or chaotic. Occasioned by the presence of individual rocks and a number of unpredictable modifications in the configuration of the cave, there is no complete overlap between the plane views of all the units. The percentage of overlapping between the units is clearly observable from **T. 1**. Allowing that the different thicknesses of the units (see **T. 1**) and the different intervals of time during which the samples had originated should not be taken into account, and judging from the flora, fauna, and the archaeological finds (all yet unpublished), the units conjointly represent a relatively homogeneous whole, which has been dated in absolute terms for a range of approximately 25,000 years (data not yet published). A discernible secondary perturbation of sediments had occurred only in units (2)–(5) which had been affected by cryoturbation. Bioturbation is traceable in all units. Since it has more or less synchronized with sedimentation, it has no substantial post-sedimentary effect on the homogeneity of the samples. These are taken to be statistically representative when all parts of the skeleton are found to be present in them. This is the case when a sample contains at least 500 skeletal elements. When not, a number of blanks appear, which has the effect of upsetting the statistics (see **Tt. 10–11**). This is the reason why only rare samples (in semibold type in **T. 1**) are representative in statistical terms. An increase in the extent of samples will, above all, tend to increase the number of the remains which have been most numerous in the first place, whereas the extremely rare parts of the skeleton will only rarely present themselves, which seems to fit in with the Neyman series (Weber E., 1972).

The 8.90 m thick stratigraphic section displays considerable oscillation in the amount of skeletal remains (**Fig. 4**). The upper section of the stratigraphic series reveals several minor cycles of oscillation within one, or perhaps two periods, while the lower section exhibits a single period with two eminent culminations. Periodic oscillations indicate a slow process of alterations and stable conditions, while the cyclic aberrations in the upper part of the curve may be derived from rapid changes and unstable conditions, which is in perfect agreement with not entirely published results of pollen analyses (Turk I. *et al.*, 1988). Extensive oscillations in amount stand in covariance with the archaeological remains (**T. 5**). Nevertheless, the correlation has been found to be significant only in the case of the remains of the adult specimens ($r_s = 0.858$; $\alpha = 0.017$).

The amount of the skeletal remains of juvenile specimens has, in all probability, been conditioned by the use of the den – whether it was one of females with their cubs or one of solitary males – which was submitted to constant changes, which again, in the long run, seems to have occurred in connection with ecological changes. The frequency of occurrence of these remains seems to be in no relation with the repeated appearance of middle palaeolithic men in Divje babe I. There are no significant differences between the skeletal elements of the juvenile, and those of the adult specimens in the statistically representative samples (Kruskal-Wallis, $P(H \geq 12.00) = 0.10$) (**T. 4**).

The comparison between individual archaeologically fertile units containing statistically representative samples has yielded no such differences between individual units as it was expected (**Tt. 6; 7**). What is even more surprising, there are no differences in quality between the units of D- and those of E-level the two of which differ significantly in the amount of archaeological finds, and possibly also in the frequentation of middle palaeolithic hunters and food-gatherers (**T. 7**). This absence of differences may have resulted from the insufficiency of the amounts of individual skeletal elements in the samples.

Due to the occurrence of substantial differences in amount between the archaeologically sterile units (2), (6), (24)–(26), (28), and the archaeologically fertile units (3)–(5), (7)–(14), (22), (23), (27), (29), (30) with their levels A, B, D, E, F, G, H, each part of the skeleton was submitted separately to Mann-Whitney's U-test, which is equivalent to Wilcoxon's test. The results of the two-sided test are exhibited in **T. 9**, and the results of the one-sided test in footnote 7.

Ev. št. Entry No.	Uteži Loadings	Izkopi Units									
		1		2		3		4		5	
		n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1 ossa cranii	9,5	-	1	-	1	4	2	11	3	10	3
2 maxillae	1,0	-	1	-	1	1	2	-	1	-	1
3 mandibulae	1,0	-	1	4	5	-	1	2	3	8	5
4 ossa hyoidea	4,5	1	4	-	1	2	2	3	3	4	3
5 vert. cerv.	3,5	-	1	1	3	7	3	5	3	5	3
6 vert. thor.	7,0	-	1	-	1	3	2	8	3	8	3
7 vert. lumb.	3,0	-	1	-	1	7	3	2	3	9	4
5-7 vertebrae*	13,5	1	3	4	3	15	3	9	3	18	3
8 vert. caud.	6,0	-	1	1	2	-	1	2	2	5	3
9 costae	14,0	2	3	8	3	49	3	41	4	48	4
10 ossa sterni	4,0	-	1	-	1	1	2	1	2	1	2
11 scapulae	1,0	-	1	2	4	-	1	1	3	4	4
12 humeri	1,0	-	1	-	1	1	2	2	3	1	3
13 radii	1,0	-	1	-	1	3	3	1	3	1	3
14 ulnae	1,0	-	1	-	1	2	3	4	4	1	3
15 carpalia	7,0	-	1	1	2	15	3	12	3	21	4
16 metacarpalia	5,0	1	4	7	4	22	4	18	4	11	4
17 coxae	1,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
18 sacrum	0,5	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
19 femora	1,0	-	1	1	3	1	2	1	3	-	1
20 patellae	1,0	-	1	-	1	1	2	3	4	4	4
21 tibiae	1,0	-	1	-	1	1	2	1	3	3	4
22 fibulae	1,0	-	1	-	1	6	4	4	4	3	4
23 tarsalia	7,0	1	3	6	3	14	3	16	4	11	3
24 metatarsalia	5,0	3	5	9	4	15	3	17	4	20	4
25 phalanges 1.	10,0	5	5	9	3	31	3	29	4	20	3
26 phalanges 2.	8,0	1	3	2	2	9	3	13	3	19	4
27 phalanges 3.	10,0	2	4	6	3	11	3	14	3	6	3
28 os penis	0,25	-	1	-	1	4	5	2	5	1	4
	S	17		61		225		222		242	

* V tej rubriki so zajeti tisti odlomki vretenc, ki niso podrobneje opredeljeni.

* This entry comprises all those vertebral fragments that defy a more detailed definition.

T. 10. Divje babe I. Skeletni deli odraslih primerkov.

Legenda: »n« absolutno število ostankov;

»r« uteženi, v razrede združeni skeletni ostanki (po Spennemannu).

T. 10: Divje babe I. Skeletal elements of adult specimens.

Legend: »n« absolute number of remains;

»r« loaded, class-arranged skeletal remains (after Spennemann).

	6		7		8		9		10		11	
	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1	4	2	5	2	53	3	69	4	69	4	44	3
2	—	1	2	3	1	2	4	3	—	1	9	3
3	2	3	8	4	27	5	18	5	4	3	49	5
4	3	2	4	2	3	2	5	2	1	2	6	2
5*	—	1	5	3	—	—	—	—	—	—	8	2
6*	3	2	9	3	—	—	—	—	—	—	9	2
7*	10	4	8	3	—	—	—	—	—	—	8	2
5-7	9	2	16	3	56	3	69	4	96	4	49	3
8	—	1	2	2	3	2	2	2	3	2	10	2
9	55	4	16	3	114	4	128	4	129	4	69	3
10	1	2	1	2	4	2	1	2	5	2	1	2
11	2	3	4	3	6	3	1	2	1	2	10	3
12	1	3	—	1	1	2	1	2	—	1	1	2
13	1	3	1	2	3	3	—	1	8	4	10	3
14	—	1	2	3	3	3	4	3	4	3	5	3
15	2	2	14	3	29	3	20	3	11	3	44	3
16	15	3	17	3	43	4	14	3	23	3	50	3
17	1	3	1	2	4	3	7	4	8	4	4	3
18	—	1	—	1	—	1	2	3	—	1	1	2
19	1	3	2	3	3	3	2	3	—	1	1	2
20	1	3	1	2	5	3	6	4	5	3	10	3
21	—	1	—	1	1	2	1	2	4	3	4	3
22	3	3	2	3	6	3	4	3	3	3	4	3
23	18	3	12	3	25	3	26	3	20	3	45	3
24	19	4	24	4	57	4	18	3	29	3	62	4
25	12	3	20	3	72	4	22	3	29	3	57	3
26	5	2	6	2	27	3	16	3	17	3	41	3
27	4	2	3	2	17	3	13	3	10	2	33	3
28	3	5	4	5	4	5	4	5	6	5	4	4
S	175		189		567		457		485		648	

T. 10: Nadaljevanje – Continued.

* Vretenc v izkopih 8–10 nismo medsebojno ločevali, zato so vse najdbe vretenc pod št. 5–7, ki sicer obsegajo podrobneje neopredeljive fragmente vretenc.

* *Vertebrae from units 8–10 are not differentiated separately but are entered under Nos. 5–7 which comprise further indeterminable vertebral fragments.*

	12		13		14		22		23		24	
	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1	26	3	73	3	38	3	6	3	1	2	77	5
2	2	3	13	4	8	4	—	1	—	1	—	1
3	21	5	40	5	24	5	4	5	2	4	1	3
4	9	3	2	2	4	2	4	3	10	4	2	2
5	5	2	16	3	17	3	2	3	1	3	2	3
6	5	2	4	2	12	3	—	1	—	1	—	1
7	13	3	2	2	16	3	1	3	1	3	1	2
5-7	17	2	53	3	63	3	3	2	6	3	1	2
8	3	2	3	2	11	3	2	3	2	3	2	2
9	58	3	58	3	102	4	7	3	12	3	5	2
10	3	2	3	2	7	3	1	2	1	2	—	1
11	6	3	11	4	13	4	1	3	—	1	—	1
12	1	2	11	4	5	3	—	1	—	1	—	1
13	1	2	8	3	8	4	—	1	—	1	—	1
14	2	3	7	3	15	5	2	4	—	1	—	1
15	50	4	64	3	67	4	9	4	7	3	3	2
16	42	4	66	4	55	4	9	4	6	4	5	3
17	1	2	7	3	12	4	1	3	—	1	—	1
18	1	3	—	1	2	3	—	1	—	1	—	1
19	1	2	7	3	2	3	—	1	1	3	—	1
20	12	4	15	4	10	4	2	4	4	5	—	1
21	1	2	12	4	3	3	—	1	—	1	—	1
22	7	3	11	4	9	4	5	5	2	4	2	3
23	40	3	61	3	68	4	12	4	11	4	3	2
24	50	4	76	4	72	5	13	4	10	4	6	3
25	66	3	87	3	96	4	29	5	21	4	9	3
26	34	3	35	3	51	4	15	4	10	4	3	2
27	43	3	48	3	52	3	20	4	25	5	2	2
28	7	5	3	4	3	4	—	1	—	1	—	1
S	527		796		845		148		133		124	

T. 10: Nadaljevanje – Continued.

	25		26		27		28		29		30	
	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1	3	3	2	2	1	2	1	2	-	1	2	3
2	-	1	1	3	-	1	-	1	-	1	2	5
3	1	4	2	4	2	4	1	3	3	4	1	4
4	4	4	-	1	1	2	3	3	7	3	2	3
5	-	2	2	3	2	3	5	4	2	3	1	3
6	1	3	2	3	1	2	3	3	-	1	1	2
7	-	1	1	3	8	5	3	3	3	3	-	1
5-7	8	4	1	2	3	2	8	3	3	2	2	2
8	1	3	-	1	1	2	-	1	3	2	2	3
9	9	4	20	4	7	3	15	4	10	3	8	3
10	1	3	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
11	-	1	1	3	-	1	3	5	-	1	-	1
12	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
13	1	4	1	3	2	4	-	1	-	1	-	1
14	-	1	1	3	3	5	1	3	-	1	1	4
15	5	4	2	3	3	3	8	4	16	4	8	4
16	7	5	9	4	14	5	12	5	7	3	13	5
17	-	1	-	1	4	5	1	3	1	3	-	1
18	-	1	-	1	1	4	-	1	-	1	-	1
19	-	1	-	1	-	1	1	3	1	3	-	1
20	-	1	1	3	-	1	2	4	6	5	2	5
21	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
22	-	1	1	3	2	4	3	5	2	3	2	5
23	3	3	1	2	6	3	9	4	17	4	6	4
24	10	5	4	3	12	5	13	5	12	4	10	5
25	6	4	8	3	12	4	18	4	22	4	16	5
26	3	3	2	2	2	2	16	4	7	3	12	5
27	6	4	4	3	4	3	5	3	6	3	6	3
28	-	1	1	5	-	1	1	5	2	5	-	1
S	68		67		91		132		130		97	

T. 10: Nadaljevanje – Continued.

Ev. št. Entry No.	Uteži Loadings	Izkopi Units									
		1		2		3		4		5	
		n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1 ossa cranii	9,5	-	1	2	2	8	4	6	4	4	2
2 maxillae	1,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
3 mandibulae	1,0	2	5	1	5	3	5	1	5	7	5
4 ossa hyoidea	4,5	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
5 vert. cerv.	10,5	-	1	1	3	-	1	-	1	-	1
6 vert. thor.	21,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
7 vert. lumb.	9,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
5-7 vertebrae*	40,5	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
8 vert. caud.	18,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
9 costae	28,0	3	2	4	3	34	4	21	4	12	2
10 ossa sterni	4,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
11 scapulae	1,0	-	1	-	1	-	1	1	5	-	1
12 humeri	3,0	-	1	2	5	3	4	1	3	5	3
13 radii	3,0	-	1	-	1	7	5	2	4	8	4
14 ulnae	2,0	1	3	-	1	5	4	4	5	3	3
15 carpalia	7,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
16 metacarpalia	10,0	-	1	1	3	3	3	1	2	2	2
17 coxae	1,0	-	1	-	1	-	1	1	5	-	1
18 sacrum	0,5	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
19 femora	4,0	-	1	3	5	3	3	2	4	4	3
20 patellae	1,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
21 tibiae	4,0	-	1	-	1	4	4	7	5	5	3
22 fibulae	2,0	-	1	-	1	3	4	1	3	4	3
23 tarsalia	7,0	-	1	-	1	-	1	1	3	-	1
24 metatarsalia	10,0	-	1	-	1	5	3	4	3	3	2
25 phalanges 1.	20,0	-	1	1	2	1	2	-	1	3	2
26 phalanges 2.	16,0	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
27 phalanges 3.	10,0	-	1	-	1	2	3	-	1	-	1
28 os penis	0,25	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
S		6		15		81		53		60	

* Glej opombo na začetku T. 10.

* See note at the beginning of T. 10.

T. 11: Divje babe I. Skeletni deli mladih primerkov.

Legenda: isto kot t. 10.

T. 11: Divje babe I. Skeletal elements of juvenile specimens.

Legend: the same as in T. 10.

	6		7		8		9		10		11		12	
	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1	6	4	8	4	1	2	-	1	-	1	115	5	58	5
2	-	1	1	4	-	1	-	1	-	1	2	3	1	3
3	2	5	2	5	2	5	3	5	14	5	14	5	9	5
4	-	1	-	1	-	1	-	1	1	2	-	1	1	2
5	1	2	-	1	-	1	-	1	1	2	4	2	3	2
6	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	6	2	5	2
7	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	4	2	6	3
5-7	-	1	-	1	-	1	-	1	1	2	91	3	96	4
8	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	1	2	1	2
9	15	4	9	3	-	1	-	1	-	1	105	4	106	4
10	1	3	1	3	1	3	-	1	-	1	1	2	1	2
11	1	4	-	1	-	1	-	1	-	1	2	3	2	3
12	2	4	3	4	6	5	8	5	6	3	23	4	15	4
13	5	5	3	4	7	5	4	4	4	3	7	3	14	4
14	1	3	1	3	3	4	7	5	3	3	7	3	3	3
15	-	1	-	1	1	2	-	1	-	1	2	2	2	2
16	1	2	3	3	4	3	2	3	4	2	11	2	17	3
17	-	1	-	1	2	5	1	4	-	1	6	4	7	5
18	-	1	-	1	-	1	1	5	-	1	-	1	-	1
19	2	3	2	3	5	4	8	5	6	3	15	4	16	4
20	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
21	4	4	1	3	8	5	6	4	5	3	23	4	17	4
22	1	3	1	3	4	5	3	4	3	3	17	4	17	5
23	-	1	-	1	-	1	-	1	1	2	2	2	8	3
24	1	2	-	1	2	3	2	3	7	2	15	3	20	3
25	-	1	-	1	-	1	1	2	3	2	17	2	9	2
26	-	1	-	1	1	2	-	1	-	1	3	2	4	2
27	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	2	2	5	2
28	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
S	43		35		47		46		59		495		443	

T. 11: Nadaljevanje – Continued.

	13		14		22		23		24		25		26	
	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r	n	r
1	98	5	135	4	65	5	38	5	26	5	20	4	9	5
2	-	1	2	3	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
3	15	5	29	5	1	3	6	5	3	5	4	5	1	5
4	-	1	-	1	-	1	-	1	1	3	-	1	1	3
5	2	2	6	2	1	2	-	1	1	2	-	1	-	1
6	1	2	6	2	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
7	2	2	4	2	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
5-7	98	3	157	3	12	2	5	2	-	1	2	2	-	1
8	1	2	2	2	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
9	73	3	117	3	20	3	29	3	11	3	8	3	5	3
10	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
11	7	4	3	3	1	3	-	1	-	1	-	1	-	1
12	18	4	29	4	4	3	7	4	4	4	2	3	2	5
13	14	4	16	3	6	4	5	4	6	5	1	3	2	5
14	16	4	15	3	1	2	2	3	-	1	2	3	1	4
15	3	2	3	2	-	1	1	2	-	1	-	1	-	1
16	19	3	15	2	1	2	2	2	1	2	-	1	-	1
17	4	2	6	3	2	4	1	3	-	1	-	1	-	1
18	-	1	1	3	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
19	35	5	42	4	1	2	3	3	3	3	6	4	2	4
20	-	1	2	3	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
21	22	4	19	3	5	3	3	3	2	3	4	3	4	5
22	14	4	23	4	8	4	4	3	5	4	5	4	1	1
23	2	2	6	2	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
24	18	3	21	3	3	2	3	2	1	2	1	2	1	3
25	14	2	21	2	3	2	1	2	-	1	-	1	1	2
26	2	2	4	2	2	2	-	1	-	1	-	1	-	1
27	2	2	3	2	3	2	1	2	-	1	2	2	-	1
28	-	1	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1
S	480		687		139		111		64		57		30	

T. 11: Nadaljevanje - Continued.

* Given separately on table T. 12

* See also on the beginning of T. 16

T. 11: Nadaljevanje T. 10: Nadaljevanje deli mladih primerkov.
 Izdano: leto 1971, št. 14.

T. 11: Nadaljevanje T. 10: Nadaljevanje deli mladih primerkov.
 Izdano: leto 1971, št. 14.

	27		28		29		30	
	n	r	n	r	n	r	n	r
1	4	3	24	4	49	5	57	5
2	-	1	-	1	-	1	5	5
3	3	5	6	5	9	5	6	5
4	-	1	-	1	1	2	1	2
5	-	1	-	1	1	2	-	1
6	-	1	-	1	-	1	-	1
7	-	1	-	1	-	1	-	1
5-7	1	2	10	2	9	2	5	2
8	-	1	-	1	-	1	-	1
9	3	2	12	3	33	3	16	3
10	-	1	-	1	-	1	-	1
11	-	1	-	1	2	3	2	4
12	1	3	7	4	4	3	5	4
13	1	3	4	3	9	4	3	3
14	1	3	4	3	2	3	6	4
15	-	1	-	1	1	2	1	2
16	-	1	2	2	-	1	5	3
17	-	1	1	3	1	3	1	3
18	-	1	-	1	-	1	-	1
19	4	4	4	3	5	3	2	3
20	-	1	-	1	1	3	-	1
21	4	4	9	4	4	3	8	4
22	2	3	6	4	7	4	6	4
23	1	2	-	1	1	2	1	2
24	-	1	1	2	4	2	2	2
25	1	2	-	1	4	2	7	2
26	-	1	-	1	2	2	2	2
27	-	1	-	1	1	2	2	2
28	-	1	-	1	1	4	-	1
S	26		90		149		143	

T. 11: Nadaljevanje - Continued.

REVIZIJA NEVELJSKE PALEOLITSKE POSTAJE

MITJA BRODAR

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Novi trg 5, YU-61000 Ljubljana

Paleolitsko najdišče v Nevljah pri Kamniku je bilo odkrito in izkopano leta 1938. Najprej so prišle na dan kosti mamuta, kar je vzbudilo v javnosti velik interes. Dnevni tisk je o najdbi obširno poročal. Pri izkopavanju sicer ni uspelo zbrati celega mamutovega okostja, žal manjka tudi lobanja, vendar pa dovolj, da je bilo mogoče skelet postaviti, kar je bila velika pridobitev za naš muzej. O najdbi je vodja izkopavanja F. Kos objavilčasni poročili v Etnologu (1939 a) in Quartârju (1939 b). Še z isto letnico je izšla tudi končna obdelava (1939 c).¹ Kasneje je F. Kos svoje rezultate še enkrat nakratko povzel (1941). Rastlinske ostanke iz najdišča je obdelala A. Budnar-Lipoglavšek in objavila najprej krajše poročilo (1943) in potem končno obdelavo (1944). F. Kos (40) je posnel sedem profilov, od katerih objavlja štiri: IV, VI, III in VII. Za temelj svoje obdelave je vzel profil IV, ki ga je tudi najbolj podrobno opisal (41, 42). Za nadaljnje razmotrivanje je dovolj, če povzamemo samo osnovne označbe tega profila brez podrobnih opisov.

Plast A	45 cm	Humus.
Plast B	45 cm	Puhlica z organskimi ostankei.
Plast C	35 cm	Kremenov pesek.
Plast F	4-8 cm	Prod in pesek ter kurišča.
Plast D	65 cm	Prod in pesek sive barve.
Plast E	4 cm	Prod in pesek barvan z rjavim železovcem.
Plast G	12 cm	Prod in pesek barvan z limonitom.
Plast D ₂ = D	13 cm	Prod in pesek sive barve.
Plast K	40 cm	Mamutova plast. Glinasti pesek temnosive barve.
Plast L	15 cm	Močno poilovčena, temnorjava, humozna barska glina.
Plast M	42 cm	Glinasti pesek svetlejše sive barve z vmesnimi temnorjavimi progami.
Plast N	65 cm	Peščena glina svetlosive barve.
Plast O	51 cm	Peščena glina.

Glavna kulturna plast je plast K, pri dnu katere so ležali ostanke mamutovega skeleta in med njimi tudi fragment rogovja severnega jelena. Ob eni kosti je bilo najdeno (32) »*tipično mikrolitsko, zelo ostro aurignaško rezilce-praskalce... ki je izdajalo civilizacijo... karavanškega aurignacienu (olševske kulture)*«, ki ga Kos tudi opiše in komentira (52). Drugo mlajšo kulturno plast predstavlja plast F. Na strani 52-53 pravi: »*V ostankih teh kurišč ni bilo izrazitih artefaktov... Zanimivo je, da so se našli celi ali surovo načeti sileksovi gomolji ter grobo odklana jedra.*« Razen

¹ Kjer bo v sestavku navedena samo stran, je mišljeno to delo.

tega »... se je našel tudi v tej plasti ... fragment grobo izdelane lončene posode«. Na koncu poglavja o arheološkem inventarju pravi še: »V vzorcu puhlice plasti B so se našli drobci oglja«.

V precej dolgem poglavju z naslovom Kronologija poskuša F. Kos dati splošno sliko o kronoloških naziranjih in na tej podlagi razložiti nastanek neveljskih plasti. Spodnje plasti O, N in M smatra za sediment tople klime in pravi (54): »Topla, vegetaciji ugodna klima doseže v poilovčeni, humozni barski glini, plasti L... svoj maksimum z optimalnimi življenjskimi pogoji interglaciala (Penck) odn. interstadiala (Bayer)«. Malo dalje na isti strani pravi še bolj določno: »Mogoče je tolmačiti to plast kot nastalo v Penckovem riss-würmskem interglacialu...« Za plast K je mnenja, da »... je nastajala v času oddaljevanja od dobe göttweigiško-aurignacienskega efekta...« in »pomenijo redke rjave pole proti vrhu plasti K približevanje višku würmske poledenitve...« (57). Kulturna plast K bi tako spadala v konec iste tople dobe kot Potočka zijalka in bi bila sočasna z zgornjo kulturno plastjo Potočke zijalke (58, 59). Za višje plasti pravi (59): »Celotna slika profilov napravlja v zapovrstnosti plasti od sloja K navzgor časosledno vtis poostrenih klimatičnih razmer, najbrž že nastopajoče würmske poledenitve. Dvakrat se zdi časovno prekinjena prodna in peščena akumulacija... Prvič v plasteh H, G, E. Drugič se je to zgodilo ob prehodu akumulacije proda (plast D) v peščeni sediment (plast C)«. Sklicujoč se na Soergla F. Kos enači plasti H, G, E z interstadialnim presledkom med W I in W II in plast F postavlja »v prvi toplotni interval drugega, klimatično nihajočega würmskega poledenitvenega sunka«. Končno bi »sledéča B plast puhlice... mogoče potemtakem nastajala... lahko tudi v dobi nazadujoče würmske poledenitve« (60). Po tej razlagi bi neveljski profil torej obsegal riss-würmski interglacial in vso würmsko poledenitev.

Kmalu je prišla vojna in delo je zastalo. Po vojni se kaj več o Nevljah ni pisalo. Postaja je v raznih pregledih le omenjena. S. Brodar v dveh člankih (1950, 8 in 1955 a, 433) omenja Nevlje kot našo paleolitsko postajo, toda brez komentarja. V Zgodovini Ljubljane (1955, 232), S. Brodar ugotovi le: »... nekoliko milejše klimatske razmere v presledku poledenitve med würmom II in würmom III. Temu presledku bi z večjo verjetnostjo kot presledku würm I/II prisodili tudi najdba mamuta v Nevljah...«. J. Rakovec omenja leta 1958 (29): »... sled pračloveka, ki sodi v würm II ali morda še celo v nekoliko mlajšo dobo, so odkrili pri Nevljah.« Tudi F. Osole (1964-65, 12) se v pregledu slovenskega paleolitika na VI. kongresu arheologov Jugoslavije ni spustil v podrobnosti. Ugotovil je le, da »... kremenasto rezilce, ki ga je odkril F. Kos ob mamutovem skeletu v Nevljah pri Kamniku, prisodimo brez pridržkov gravettienu, edini doslej pri nas ugotovljeni in dokaj močno zastopani mlajšepaleolitski kulturi v mlajšem würmu«. F. Osole omenja tudi v objavi Babje jame (1972, 35), da sodi najdba iz Nevelj v končno obdobje würmskega glaciala. I. Rakovec (1975, 255) uvršča Nevlje v würmsko stadialno dobo II + III. V Praistoriji Jugoslavenskih zemalja I (M. Brodar, F. Osole 1979, 145) pa je napisano: »... mlade-paleolitski mikrolit koji vjerovatno pripada u tardigravetienski kulturni stupanj. Čitav sloj spada kronološki u vrhunac III. würmskog stadijala.«

Iz navedenega je vidno, da v nobeni omembi niti kot možna hipoteza niso upoštevani Kosovi zaključki. Taka situacija je nenavadna, zato je že čas, da se zadeva pojasni. Vendar bo treba seči nazaj, prav v čas odkritja. Kmalu po vojni sva šla s S. Brodarjem v Nevlje in okolico. V celem dnevu je bilo dovolj časa, da mi je

podrobno povedal ves potek dogodkov v zvezi z neveljsko najdbo. Ker je od takrat preteklo štirideset let in je možno, da bi prišlo do kakšne netočnosti, bom historiat podal tako, kot to dovoljujejo ohranjeni dokumenti.

V Nevljah so leta 1938 začeli graditi most čez Nevljico. Po F. Kosu (27) so delavci pri kopanju mostnih temeljev dne 14. marca našli kosti. Kamniški župan je o najdbi javil v Ljubljano. Naslednjega dne je šel v Nevlje preparator Narodnega muzeja V. Herfort in po povratku potrdil, da gre za fosilne kostne ostanke. Že 16. marca sta odšla v Nevlje takratni vodja prirodoslovnega oddelka Narodnega muzeja dr. F. Kos in V. Herfort in pričelo se je izkopavanje teh fosilnih kosti. Tega dne je že izšlo v Jutru poročilo o najdbi, na podlagi katerega piše še isti dan S. Brodar (16/3, 1938, PASB) I. Rakovcu: »*Ali ste si že ogledali novo najdišče mamuta (?) v Nevljah pri Kamniku... prav zanimala bi me stratigrafija, saj se na časopisne vesti ni mogoče zanesti. Vsaj v Jutrovem sporočilu danes je vse polno napak, ki izvirajo iz nepoučenosti. Vsekakor bi bilo na mestu vzeti v obzir tudi možnost paleolitske postaje... bi mi zelo ustregli, če bi mogel od Vas izvedeti podatke, na katere se lahko zanesem.*«

Takrat je bil S. Brodar v Sloveniji edini, ki se je ukvarjal s paleolitikom. Za sabo je že imel raziskovanje Potočke zijalke, Mornove zijalke in Špehovke. Podobno kot v Nevljah so leta 1934 pri gradnji ceste v dolini Sopote v Njivicah slučajno naleteli na jamo in fosilne kosti. Ko je to zvedel, je pohitel tja, organiziral izkopavanje in pokazalo se je, da gre za paleolitsko postajo (S. Brodar, 1935). Bilo je torej logično, da je reagiral na prvo vest o neveljski najdbi in bil pripravljen prevzeti raziskovanje. Da je že bil tudi mednarodno priznan, priča med drugim, da je bil v skupini, ki je v času kongresa INQUA leta 1936 na Dunaju ugotovila potrebo po strokovni paleolitski reviji za širši evropski prostor in ji izbrala ime Quartär. Kakor drugi iniciatorji je tudi S. Brodar obljubil prispevek za prvo številko in sprotna obvestila o novih najdbah v Jugoslaviji. Slednje omenjamo zaradi tega, ker je imelo precejšnjo vlogo pri neveljskih dogodkih. F. Kos je bil prirodoslovec in ker je imel ob strani še preparatorja V. Herforta, je bilo izkopavanje fosilnih kosti v prav dobrih rokah. Toda po najdbi prvega artefakta, ko je postalo jasno, da gre za paleolitsko postajo, bi bilo koristno, da bi prešlo izkopavanje in kasnejše objavljanje v roke S. Brodarja. Ta je že naslednjega dne (17. III.) odšel iz Celja v Nevlje, vendar F. Kos ni bil pripravljen prepustiti izkopavanja. Ker sta oba prizadeta ob raznih priložnostih poudarjala svoje prijateljsko razmerje, bi se problem najbrž dal rešiti s kako obliko sodelovanja. Podrobnosti o tem iz ohranjenih dokumentov ni mogoče rekonstruirati. Nakazuje jih pismo I. Rakovca (22/3, 1938, PASB) S. Brodarju, v katerem mu sporoča tekoče novice o izkopavanjih in omenja, da »... o zamenjavi oseb ni bilo govora«, in razglednica L. Zotza (5/4, 1938, PASB): »*Hoffentlich zieht man Sie zu den Ausgrabung doch hinzu, damit die Garantie gegeben ist, dass alles sachgemäss gemacht wird.*«. Toda stvar se je nepričakovano drugače zapletla. Res je kamniški župan javil najdbo v Ljubljano in tako priklical Narodni muzej, toda ko so Kamničani videli, da gre za reprezentativno najdbo, so jo hoteli obdržati v Kamniku. Upanje na uspeh so videli v zamenjavi vodstva izkopavanj. S. Brodar je bil iz Celja in upali so, da bi ob njegovem vodstvu lažje prišli do mamuta. Kdaj, kje in koliko se je o tem govorilo ni dokumentirano. Ohranjeno je pismo železniškega uradnika Franca Koželja (25/III, 1938, PASB) v katerem upa, »*da se najde več eksemplarov mamuta, tako da bi imel Kamnik svojega in Ljubljana svojega. S tem bi bil poravnani tudi spor med obema.*«. Tudi iz poročil o neveljski najdbi v dnevnem časopisju je nasprotje vidno. Kakor piše I. Rakovec (13/4, 1938, PASB) S. Brodarju se je zadeva končala tako, da »... je

banska uprava določila, da morajo Kamničani oddati mamuta v Ljubljano.« K sreči je pa ohranjeno pismo, ki ga je 22. marca pisal Janko Stele iz Kamnika (22/3, 1938, PASB) S. Brodarju in v katerem pravi: »Za izkopine v Nevljah pri Kamniku že veste in ste si jih že ogledali. Sedaj vodi izkopavanja neki gospod iz Ljubljane, o katerem pa očitvidci trdijo, da jih ne vodi dovolj previdno in skrbno. Smo v resnih skrbeh, da se še nadalje ne bi kaj pokvarilo ali izgubilo.

Zato Vas podpisani kot polnomočni pooblaščenec občine Kamnik prosim, da se še enkrat in čimprej oglasite v Kamniku, da se zaupno dogovorimo, ali ne bi bilo mogoče ukreniti tako, da bi ta izkopavanja vodili Vi in bi Vam kot dolgoletnemu praktiku taka dela mogli bolj zaupati. Glede potnih stroškov in stroškov bivanja v Kamniku bi uredili tako, da Vam iz tega ne bo nastala kaka škoda.

V informacijo Vam sporočam, da je občina Kamnik odkupila svet, na katerem se izkopavanja vrše kakor tudi ima primeren kredit za izkopavanja sama, tako, da bi se vse vršilo v režiji kamniške občine.«

Pismo je prišlo v Celje naslednji dan in S. Brodar je takoj napisal odgovor (23/3, 1938, PASB): »Z ozirom na Vaš dopis od dne 22. t. m. Vam kot polnomočnemu pooblaščenцу občine Kamnik najvljudneje sporočam:

Ker je izkopavanje v Nevljah že započel Narodni muzej v Ljubljani po svojem zastopniku g. dr. F. Kosu, vodji prirodoslovnega oddelka Nar. muzeja v Ljubljani, je razumljivo, da mi je sedaj vodstvo izkopavanja nemogoče prevzeti. Kajti upravičeno bi se to lahko smatralo kot nezaupanje proti zavodu in g. dr. Kosu, s katerim sva si v prijateljskih odnosih. Pri izkopavanju bi lahko sodeloval le v sporazumu z Narodnim muzejem oz. z njegovim zastopnikom g. dr. Kosom, ako bi me k temu sodelovanju poklicali merodajni faktorji in mi preskrbeli potrebni dopust.«

Kamniška akcija ni ostala tajna, ampak je zanjo, gotovo preko posrednikov, ni pa znano v kakšni obliki, izvedel tudi F. Kos. Morda je zamera, ki je nastala, bila še poostrena z mislijo, da je S. Brodar tisti, ki intrigira proti njemu. Nazunaj je vse teklo normalno. F. Kos je s telegramom (24/3, 1938, PASB) pozval S. Brodarja na ponoven obisk, kar je ta tudi storil. Po tem obisku je pisal (28/3, 1938, PASB) I. Rakovcu: »Kamničani še vedno niso obupali in še kujejo načrte, da bi mamut pripadel njim... Kljub mojemu odgovoru so me še naprej nagovarjali, naj prenočim v Kamniku, da se bomo 'domenili'. Seveda sem gladko vse odklonil in jim ušel.« Izkopavanja je do konca tj. do 7. aprila vodil F. Kos.

Zdelo se je, da so se razmere ustalile. Odgovarjajoč na dopisnico S. Brodarja mu poroča F. Kos (7/5, 1938, PASB) o stanju na terenu, o obdelavi vzorcev in težavah s poročilom. V obširnem pismu o raznih rečeh piše S. Brodar 11. maja (PASB) L. Zotzu, s katerim sta bila v stalnih stikih (L. Zotz, si je leto poprej tudi prišel ogledat naše paleolitske postaje in bil nekaj dni pri izkopavanju v Špehovki), tudi nekaj o Nevljah. Izraža mnenje, da gre le za prehodno postajo, ki naj bi bila na najbližji terasi. Ob koncu pravi: »Eine Profilaufnahme, die ich gelegentlich meines Besuches für mich aufgenommen habe, dürfte Sie interessieren, deshalb lege ich sie dem Briefe bei.« V pismu 21. maja se F. Kos zahvaljuje S. Brodarju za poslani separat iz Quartärja in mu spet poroča o tekočih zadevah (21/5, 1938, PASB). Nato nekaj mesecev v arhivih ni nič o Nevljah.

Dne 18. avgusta piše L. Zotz, urednik Quärtarja, S. Brodarju: (18/8, 1938, PASB) »Bekomme ich zum 1. IX. den kleinen Artikel: Neue paläolithische Forschungen in Jugoslawien? Bitte!« Ta poziv je posledica dunajskega dogovora iz leta 1936, ki smo

ga zgoraj omenili. Na razglednici (24/8, 1938, PASB) je ponoven poziv urednika Quartärja in nov datum, tj. do 30. novembra. Med drugim piše S. Brodar nekaj dni kasneje (31/8, 1938, PASB) I. Rakovcu tudi tole: »Ker me je dr. Zotz naprosil, naj napišem do konca septembra za Quartär poročilo, kaj je bilo v zadnjem letu v Jugoslaviji paleolitsko novega, nameravam te dni naprositi pismeno dr. Kosa, če bi mi dal še nekaj podatkov... Ko sem bil zadnjič v Ljubljani, sem šel... še v muzej, a dr. Kos je bil nekje v planinah.« Na dopisnici (5/9, 1938, ANM) pa piše F. Kosu: »Koncem avgusta sem bil v muzeju, pa si bil na hribih. Ker moram za Quartär napisati do 25. sept. poročilo, kaj je v Jugoslaviji paleolitsko novega, bi te prosil, če mi sporočiš, ako imaš kake nove momente. Jaz Ti bom poročilo poslal, preden ga odpošljem, v pregled...« F. Kos takoj odgovarja S. Brodarju (7/9, 1938, PASB) in med drugim pravi: »... Ti omenim, da sem vendar jaz tokrat poklican kot prvi... da o tem poročam.« In dalje: »Vem, da tudi Tebi ne bi bilo ljubo ako bi kdo, ki je slučajno prisostvoval pri Tvojih izkopavanjih, ujel tam nekaj podatkov... pričel s poročili...« Sledi dne 17. IX. ponovni poziv L. Zotza za poročilo v Quartärju (17/9, 1938, PASB). Kakšno je bilo Zotzovo stališče je razvidno iz stavka: »Mit der späteren Hauptveröffentlichung durch Sie oder Andere hat das ja nichts zu tun.« Toda S. Brodar mu je v odgovoru (25/9, 1938, PASB) razložil, zakaj poročila ne bo napisal. Že 29. septembra mu L. Zotz odgovarja (29/9, 1938, PASB) in med drugim tudi sporoči: »... Herr Fran Kos hat mir wenige Tage vor Eintreffen Ihres Briefes ein Artikelchen über Nevlje... geschickt. Anfangen kann man damit freilich nicht viel. Ich werde es aber dennoch drucken mit einigen kleinen Nachsätzen von mir...«

S. Brodarja je Kosovo pismo prizadelo in užalilo. Zato mu je odgovoril »še le po preteku nekaj časa« dne 22. novembra. Dalje piše (22/11, 1938, PASB): »Da si bil Ti vodja izkopavanja in da si Ti ugotovil novo postajo, mi lahko verjameš, da bi bil pribil.« In dodaja: »Ne zameri mi, če glede izvajanj v Tvojem pismu ugotovim, da nisem bil slučajno navzoč pri izkopavanju in da si lastim pravico o vsakem paleolitskem nahajališču pri nas imeti svoje mnenje.« Isti dan kot Kosu piše tudi L. Zotzu (22/11, 1938, PASB): »Im Interesse der Wissenschaft will ich keinen Streit. Erst wenn seine Hauptarbeit erscheint, werde ich eventuell meine Meinung äussern. Es ist daher vielleicht noch besser, wenn Sie mich überhaupt nicht erwähnen.« Poročila Quartärju seveda ni napisal in tako je odpadlo tudi poročilo o njegovem lastnem delu v Planovski zijalki, Ajdovski jami, Kostanjevici in o prizadevanjih za najdbo domnevne paleolitske slike mamuta pri izviru Kolpe (pismo Zotzu 25/9, 1938, PASB).

Toda L. Zotz želje, naj ga ne omenja, ni upošteval. K članku F. Kosa (1939 b) je v svojem dodatku (str. 151) celo objavil profil, ki mu ga je poslal S. Brodar kot osebno informacijo (glej zgoraj: »dürfte Sie interessieren«) in nikakor ne za objavo. Objavljeni profil je seveda razburil F. Kosa. Po eni strani, ker je moral dobiti vtis, da ga hoče S. Brodar na vsak način prehiteti, po drugi strani pa je objavljeni profil drugačen od njegovega. Po svojem opisu profilov navaja F. Kos (43 in 44) profil, ki je v Quartärju in strupeno dodaja: »Takega in podobnega profila v vsem neveljskem paleolitskem najdišču, kakor tudi tu v celoti obravnavanem razgaljenem terenu nismo nikoli odkrili in nikoli ugotovili, ker ni obstojal. Navedeni stratigrafski podatki ne navajajo nekaterih plasti, ali pa jih naštevajo preveč. Nekateri navedeni plasti ne ustrezajo niti po kakovosti, večina niti v jakosti, mnoge niti v zapovrstnosti itd. plastem neveljskih prereзов.« V arhivu Narodnega muzeja se nahaja izjava

preparatorja V. Herforta (24/5, 1939 ANM). Podrobno je opisano, da je prišel S. Brodar v Nevlje dan po odkritju artefakta. Dvakrat je poudarjeno, da S. Brodar »... ni nikoli meril plasti v profilih, ter tudi nikoli imenoval kake plasti z odgovarjajočimi imeni.« Ne more biti dvoma, da je V. Herfort dal to izjavo na željo F. Kosa, ki je hotel imeti dokument za primat odkritja in za pravilnost svojih profilov. Da je bil artefakt odkrit en dan pred prihodom S. Brodarja v Nevlje in da gre odkritje F. Kosu, ni bilo nikoli sporno. Neveljski profil in njegovo interpretacijo pa bomo še obravnavali.

Toda za glavno razliko med obema profiloma, da po S. Brodarju v Nevljah ni puhlice, F. Kos niti ni vedel. Pismo S. Brodarja F. Zotzu, v katerem mu med drugim sporoča, kakšen je profil v Nevljah, je bilo v nemščini. Izraz *mivka* je prevedel z izrazom *Fluvsand*. Če pogledamo objavljeni profil v Quartärju, vidimo, da je napisana beseda *Flugsand*. Gre za navadno tiskarsko napako, zamenjana je le ena črka (g namesto ostrega s). Take napake so pogoste, vendar se skoraj vedno vidi, katero besedo je avtor hotel napisati. Le redke so take napake, ki spremenijo smisel. V navedenem primeru je smisel prav usodno spremenjen. Za puhlico običajno uporabljajo Nemci besedo »Löss«, vendar je mogoče tu in tam najti tudi besedo »Flugsand«. V tem primeru torej noben bralec ne more pomisliti na tiskovno napako. Z zamenjavo ene črke je bil vodni sediment spremenjen v vetrni sediment in s tem Kosova ugotovitev puhlice potrjena.

Separat »*Neveljskega paleolitika*« je F. Kos poslal tudi L. Zotzu, ki po prejemu piše (18/1, 1940, PASB) S. Brodarju: »*Zu dieser Arbeit von Kos ist sehr viel negatives zu sagen.*« Nato našteva svoje pripombe in pravi: »*Mundlich vermöchte ich Ihnen darüber noch viel mehr zu sagen. Eines ist aber sicher, wir können den Vorwurf, in Quartär II. eine falsche Angabe gemacht zu haben nicht auf uns sitzen lassen.*« Zadnji stavek je cel podčrtan. Iz tega je čutiti skrb za ugled revije, po drugi strani pa popolno zaupanje v objavljene podatke. Toda tukaj se je ustavilo; S. Brodar je imel Nevelj dovolj. Po objavi F. Kosa (1939 c) je odpadla tudi možnost »... *eventuell* ... *Meinung äussern*« iz prav nenavadnega vzroka. Kosovo delo je tako zgrešeno, da normalna kritika, ki dovoljuje diskusijo, ni mogoča. Poleg vrste napak in slabosti je predvsem popolnoma napačen osnovni prijem in tako je, kratko rečeno, ves tekst brez vrednosti. Uničujoča kritika bi pri nepoznavalcih, in to bi bili v danem primeru (razen kakšne izjeme) vsi čitatelji, mogla vzbuditi vtis, da gre za maščevalno potezo. Da bi bil končno mir, je S. Brodar vzel nase očitek, da je dal napačne podatke, pa tudi, da se strinja s puhlično plastjo v neveljskem profilu. Tako je ostal »*Neveljski paleolitik*« brez komentarja do danes.

Če nahitro pregledamo delo »*Neveljski paleolitik*« (F. Kos, 1939 c), ki je po svoji zgradbi sicer precej nesistematično, daje kar resen videz. Seznam literature je obsežen in kar neverjetno je, da je avtor lahko v razmeroma kratkem času vsa navedena dela dobil. Njegovi opisi plasti izdajajo skrb, da bi bili dovolj natančni in podrobni. Zdi se, da F. Kos naloge ni podcenjeval in je vložil precej truda in časa v obdelavo. Toda izkazalo se je, da tako na hitro le ne gre. Podrobna kritika vsega teksta bi bila zelo obsežna, še posebej zato, ker bi morali najprej rekonstruirati stanje vede v predvojnem času. Tako delo danes gotovo ni več smiselno, zato bomo opozorili le na stvari, ki bistveno spreminjajo pogled na najdišče.

V začetku smo že navedli neveljski profil, kakor ga je zabeležil F. Kos (41). V geološkem uvodu v stratigrafijo pravi: »*Večji del slojnega gradiva kvartarnih sedimentov, ki jih poznamo iz profilov paleolitskega neveljskega najdišča, so nanesele*

vode (v kolikor gradivo ni mogoče eolskega porekla)...» (40). V tekstu je še na veliko mestih govora o vodnem nastanku te ali one plasti. In vendar je napisal: »Izhodišče naših kronoloških razmotrivanj je vsekakor poilovčena humozna plast L barske gline... Ta poilovčena plast našega najdišča ima v prenešenem smislu kot istočasen fenomen z nekaterimi pridržki, svoj analogon v poilovčeni coni mlajše puhlice ob Donavi nad Kremsom. V krajih Willendorf, Krems, Aggsbach itd. so bila odkrita v tej puhlici najdišča mladopaleolitske kulture...» (55). Vzporejanje puhličnih profilov je možno, ker gre za pojav širokega obsega s povsod enakimi zakonitostmi. Vodni sediment v Nevljah pa je izrazito lokalnega značaja in ga ni mogoče posploševati. Navedeno Kosovo izhodišče, to je istovetenje vetrnega sedimenta puhlice in njene diageneze z vodnim sedimentom, je tista temeljna napaka, zaradi katere je vse besedilo zgrešeno. Tako vzporejanje je vodilo F. Kosa v interglacial, oziroma v toplo dobo Potočke zijalke. Pred vojno je že bilo znano, kako pomembno vlogo ima mamut npr. v Věstonicah ali Předmostu. Kljub nejasnosti o poteku würma in njegovih nihanj je mamut v zvezi z mlajšim paleolitikom že takrat pomenil le mrzlo dobo, ki je sledila toplemu obdobju Potočke zijalke. Ker je F. Kos vedel, da v topli dobi mamut pač ne more živeti, si je skušal pomagati tako, da je najdbo datiral v konec tople dobe oziroma v začetek prihajajoče poledenitve. Pri razlagi celotnega profila se tako nujno pojavi protislovje. Za mamutovo plast K pravi (57): »... pomenijo redke rjave pole proti vrhu plasti K približevanje višku würmske poledenitve«. Za višje, torej mlajše plasti pa pravi (59): »... napravlja... od sloja K navzgor... vtis... nastopajoče würmske poledenitve«. Poledenitev, ki se že približuje višku, mnogo kasneje šele nastopa! Kje je F. Kos dobil idejo, da je istovetil svojo plast L s poilovljeno cono puhlice, ki ga je pripeljala na napačno izhodišče, ni znano. Lahko le domnevamo, da ga je v zmotu zavedla plast B, pod humusom, ki jo je opredelil za puhlico.

Zdaj se moramo vrniti k omenjenemu opisu profila, ki ga je L. Zotz na podlagi podatkov S. Brodarja objavil v Quartärju in za katerega F. Kos tako odločno trdi, da »ni obstojal«. K sreči je ohranjen originalni zapisek S. Brodarja, ki ga je napravil ob svojih obiskih izkopavanj v Nevljah (PASB). Na sl. 1 je fotokopija tega zapiska. K profilu je treba pripomniti, da gre za skico profila in ne za natančen posnetek, kakršnega je treba narediti za dokumentacijo. Debelina posameznih plasti je pri taki skici navadno ocenjena. Zdi pa se, da je imel S. Brodar izmerjene vsaj metrske točke. Če ugotovimo, da je po Kosovih profilih mamutova plast K v profilu IV globoko 255 cm, v profilu VI 224 cm in v profilu III 228 cm, vidimo, da je globina 2,30 m po S. Brodarju kar prava in ni pomembno ali jo je meril ali ocenil. Na tej podlagi lahko brez nadaljnjega sprejmemo, da so tudi druge debeline plasti na označenem mestu (glej tloris v zapisku) dovolj točne. K opombi »bil tam 17/18 in 24/27 marca 1938« je treba opozoriti, da pomeni 17. marec odhod iz Celja v Ljubljano popoldan po šoli in 18. marec navzočnost pri izkopavanju, kar se ujema s Kosovim podatkom. Podobno je z drugim obiskom: 24. marca popoldne odhod iz Celja, 25. in 26. je bil v Nevljah in v nedeljo 27. se je vrnil v Celje.

Če poskusimo primerjati oba profila, moramo najprej omeniti, da je S. Brodar na svoji skici označil mesto svojega opisa, da pa iz precej obsežnega Kosovega besedila in prilog ni mogoče ugotoviti, kje so njegovi profili. V separatu, ki ga je F. Kos podaril S. Brodarju, je ta na tlorisu (sl. 1, 33) ob robu izkopa s svinčnikom označil, kje naj bi bili profili. Ker pa je napravil zraven več vprašajev, je videti, da tudi on, ki je bil na izkopavanju, ni mogel zanesljivo rekonstruirati lege profilov.

Površje

Humozna plast

Mivka

*** Izgled ***

Prod. Vii plasti
okobrujeni in debelejši
mešan s peskom.
V njem siv rdeči
material.

10 cm mrazg. cone. plast.

Limonitni prod

Štrikavica mivka

ki je na v tem profilu in
Sivica z bitum. progami

10 cm bitumozna, pestna plast

Sivica z bitum. progami

Bolj svetla sivica,
vendar pri dnu zornat
bitum. progami

na vrhu: tečaj neokopane

profil

Najdišče

Nevlje

1 m

Mikrolit iz črnega
sileksa po
Spreminu.

2 m

Kamutova in
kulturna plast.

Pal. postaja
Nevlje

Juri Kamnikar

Pril. tam

17/18 in 24/27

marca 1938.

3 m

3,25

Razen tega je F. Kos objavil od profilov (sl. 3), ki so dolgi 13 oziroma 14 metrov, le njihove izseke in ni vseeno, kje so ti izseki.

Ugotovili smo že, da vodne sedimente, kakršni so v Nevljah, ne gre posploševati. V vodnih sedimentih se lahko na zelo majhnih razdaljah menjajo debeline in kvaliteta plasti. Razlike, ki obstajajo med obema opisoma pri debelini in globini plasti in njihovi razvrstitvi je prisoditi temu, da sta avtorja posnemala plasti na različnih mestih, medtem ko so razlike v kvalifikaciji plasti in poimenovanju lahko do neke mere posledica subjektivnega ocenjevanja. V bistvenem se profila vendarle ujemata. Oba nedvomno povesta, da gre za vodne sedimente, če seveda za plast L upoštevamo Kosovo označbo »barska glina« in ne njegovo razlago o puhličnem nastanku (56). Iz obeh profilov tudi izhaja, da se je spodnji del odlagal v mirni oz. počasi tekoči vodi in da je zgornje plasti nanesa tekoča včasih precej deroča voda. Razen tega je pri obeh profilih videti jasno in enako, da leži kulturna plast z mamutom v zgornjem delu spodnjega kompleksa plasti. Režim mirnejše vode traja po poginu mamuta in obisku človeka še nekaj časa, preden nastopi sprememba. Ta prehod k zgornjim plastem je nejasen. Zdi se, da so zgornje plasti diskordantne in je vmes erozijska faza.

Med obema profiloma pa obstaja razlika, ki je res nepremostljiva in je posledica hude napake F. Kosa. Plast pod humusom je okvalificiral kot puhlico, torej kot vetrni sediment. Njen nastanek si predstavlja (47) takole: »Izmed štirih velikih ledenikov Kamniških Alp würmske in powürmske poledenitve (stadialne morene) je bistriški ledenik združil vso maso ledu in zelenega srena skoraj cele južne strani tega gorovja (Lucerna 1906). Severozapadni zračni toki so imeli s prašnim bremenom le kratko pot od obrobnih ozemelj ledenika do neveljske kotline. Teren würmskih ledeniških grobelj bistriškega ledenika... ima zelo velik horizontalen obseg ter seže proti jugu med drugim tudi v bližino današnje državne smodnišnice, ki leži približno 1 km severno od Kamnika (Lucerna 1906)«. Iz citata je razvidno, da je F. Kos navedene podatke prevzel po Lucerni, toda prezrl je majhno podrobnost. R. Lucerna (1906, 26) namreč pravi: »Das Moränengebiet hat eine grosse horizontale Erstreckung. Es reicht vom Bauer Urschitz bis zur Putzpulverfabrik.« In na strani 27: »Die höchsten Wälle erheben sich gleichfalls am rechten Ufer gegenüber der Putzpulverfabrik. Hier endet das Moränengebiet mit mächtigen Doppelwalle.« R. Lucerna torej ne govori o državni smodnišnici pri Kamniku, ampak o »Putzpulverfabrik«, kar pomeni manjši obrat, ki je deloval v času stare Avstrije na Kopiščih. Čudno je, da F. Kos ni prebral tudi F. Seidla (1907), ki je zelo jasno napisal, da: »...je pridrla ledena reka do Kopišča.« (203) in na strani 207: »Od tod naprej proti Stahovici visita pobočji naravnost proti strugi in svedočita, da je dolina izdelek tekoče vode«; na strani 208 pa še: »Slične groblje in skale nahajamo do Kopišča, ampak dalje proti jugu ne več. Pri Kopišču je torej dolnji konec Bistriškega ledenika in od njega preobražene doline.« Predpostavka F. Kosa o neposredni bližini moren, ki naj bi jih veter izpihaval, torej nima osnove. Da bi veter nosil prah od Kopišč do Nevelj, ni verjetno. Razen tega je razsežnost moren bistriškega ledenika mnogo premajhna, da bi veter od tod lahko nanosil do 45 cm debelo plast puhlice. Še manj je verjetno, da bi se puhlica nabrala samo v Nevljah in nikjer drugje, pa še tukaj ne povsod, saj v profilu III, ki je oddaljen le 8 m od profila IV (40), ni puhlice.

Sl. 1: Zapisek S. Brodarja ob obisku neveljskih izkopavanj.

Abb. 1: Die Aufzeichnung von S. Brodar beim Besuch der Nevlje-Ausgrabung.

Leta 1938 se je I. Rakovec ukvarjal z geologijo in morfologijo Tuhinjske doline. Zaradi teh študij pa tudi zaradi okostja mamuta, ga je neveljsko najdišče zelo zanimalo. Zato je izkopavanje večkrat obiskal. Iz opisa profila (I. Rakovec 1939, 183) vidimo, da je uporabil isto poimenovanje plasti kot S. Brodar, le da navaja eno plast več, in sicer med humusom in mivko še »45 cm debela plast precej peščene rjave ilovice«. Po debelini in legi sodeč gre za plast, ki jo F. Kos označuje kot puhlico. I. Rakovec sicer ne navaja točnega mesta svojega profila; verjetno ga je posnel v bližini enega od profilov IV ali VI (VII je izven najdišča), v katerih F. Kos navaja »puhlico«. Profil III je verjetno blizu mesta, kjer je vzel profil S. Brodar, ker v teh dveh te plasti ni. I. Rakovec piše dalje (184): »Debela plast sivice... nam priča, da je bilo tu jezero« in »Jezerska glina je potemtakem ekvivalent talne morene in zadnje poledenitve...«. S tem je datiral tudi kulturno plast v zadnjo mrzlo dobo. Na isti strani je zanimiva še njegova ugotovitev: »Prod v debelini ca. 80 cm, ki sledi v Logu nad prej omenjeno sivico (jezersko glino), utegne pripadati že postglacialu.«

Po F. Kosu (59) bi se plast F s kuriščem »... mogoče dalo uvrstiti v prvi toplotni interval drugega, klimatično nihajočega würmskega poledenitvenega sunka.« Ker je imel nad to plastjo še puhlico, jo je bil prisiljen datirati v pleistocen. Že 28. marca 1938 sporoča S. Brodar (PASB) I. Rakovcu o tej plasti takole: »Artefakti iz zgornjega ognjišča nad prodom niso zanesljivi. Komadi so povečini močno oglašeni od vodnega transporta in razen tega sem našel isti material v prodju. Slične komade poznam iz Svetokriške jame, in sicer iz plasti, ki je že vsaj neolitik.« Po mnenju S. Brodarja in I. Rakovca je prod torej postglacialen. Že zgoraj smo opozorili na navedbo F. Kosa, da so v tej plasti našli »fragment grobo izdelane lončene posode«. Fragment keramike postglacialnost proda dokazuje.

Omenimo tu še, da je tudi M. Šifrer (1961) obravnaval neveljske plasti. Ker se ne dotika kulturne problematike, teksta ni treba komentirati. Prav pa je, če popravimo nekaj napak, ki zadevajo S. Brodarja. Na str. 95 pravi: »... Brodarjevi zapiski« in »ugotavlja Brodar« ter citira cel odstavek opisa plasti. V resnici gre za opis plasti, katerega avtor je I. Rakovec (1939, 183), ki se je zapiskov S. Brodarja, kakor sam pravi, le poslužil. Torej je treba tudi v sledečem odstavku zamenjati ime Brodar z Rakovec. Na str. 99 je zaradi tega treba izpustiti »in Brodarja (73)« ter malo dalje še »Tri plasti ugotavlja tudi Brodar, ki v nasprotju s Kosom vidi v plasti neposredno pod preperelino čisto navadno rjavo peščeno ilovico.« Na str. 102 je treba izpustiti: »... z Brodarjevimi zapiski (73, 183) kot tudi...«. Podobna zamenjava imen je na str. 96, kjer M. Šifrer pravi: »Tako je najti v spodnji plasti med peščeno glino ali mivko po Brodarju še kot oreh debele prodnike.« Pravilno je »po Kosu«, ki ga Šifrer tudi citira.

Že v poglavju »Kronika, okolnosti, domneve« pri opisu odkritja artefakta pravi F. Kos: »Ploščati, podolgovati kamenček..., se je izkazal kot lep temen sileks in sicer kot lepo, tipično mikrolitsko, zelo ostro aurignaško rezilce – praskalce...« (32). V poglavju »Arheološki inventar« še dodaja: »V prerezu tvori enakokrak trikotnik z zelo kratko osnovnico in dolgima krakoma. Dolg je 29,7 mm; rezilo široko 6,6 mm; ena stran je zelo ostra, druga, hrbet, je topa ter debela 3,3 mm« (52). In dva odstavka dalje: »Značilen za naš mikrolit je tudi držajni nastavek; en konec nožiča tvori praskalo, drugi konec pa nastavek za držaj (Pfeiffer, 1912).« Neveljski artefakt je F. Kos (32) opredelil kot orodje, »ki je izdajalo civilizacijo po Bayerju diagnosticiranega in opisanega karavanškega aurignacijskega (olševske kulture), torej manufakt, soroden podobnim artefaktom iz Potočke zijalke« in ga tako direktno vzporedil s Potočko

zijalko. Ne da bi navedel kakršnekoli argumente na drugem mestu (57) pravi: »Neveljski mladopaleolitik tipološko ni istočasen s kulturo ozkih rezil v spodnjem delu plasti Potočke zijalke... ampak je, kakor se zdi, mlajši.« Če F. Kos trdi, da so Nevlje mlajše od spodnjih plasti Potočke zijalke, istočasno pa, da spadajo v olševsko kulturo, je lahko mislil le, da so Nevlje sočasne z zgornjimi plastmi Potočke zijalke, tik predno je človek nehal prihajati v Potočko. Zdelo se mu je, da se s tako razlago ujemata njegov geološki in arheološki rezultat, da spadajo Nevlje v začetek prihajajoče poledenitve. Pri tem pa ni upošteval velike višinske razlike med obema postajama. Ko je postalo življenje v Potočki zijalki nemogoče, ohladitev 1300 metrov nižje okrog Nevelj še ni dopuščala naselitve mamuta. Razen tega je treba upoštevati, da se odziva živi svet na klimatske spremembe z določeno retenzijo. Istočasno življenje človeka v Potočki zijalki in življenje mamuta ter severnega jelena v Nevljah je izključeno. Računati je zagotovo treba s precejšnjo časovno razliko, na kar opozarja S. Brodar (1939, 88), ki pravi: »Ko je bilo v višini že vsako življenje naravnost nemogoče, se je v nižinskih postajah še dolgo nadaljevalo.«

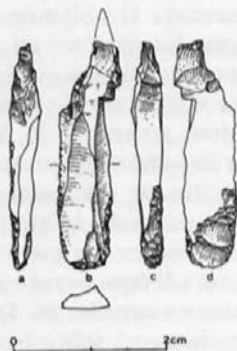
V tekstu govori F. Kos večkrat o »poznem aurignacienu«, vendar pa nikjer ne definira, kaj s tem misli. Zaradi primerjave s Potočko zijalko se zdi, da misli na njene zgornje plasti. Po drugi strani pa navaja R. R. Schmidta (1909), pri katerem je pozni aurignacien takratna druga razvojna faza aurignaciena, torej to kar danes imenujemo gravettien. Zdi se verjetno, da F. Kos tega sploh ni ločil, kar sledi tudi iz njegove primerjave neveljskega artefakta in retuširane kline iz Potočke zijalke (51).

Zanimiva je trditev, da ima neveljski artefakt »držajni nastavek«, pri čemer se sklicuje na L. Pfeifferja (1912). Navedeni avtor ima v svoji knjigi posebno poglavje z naslovom »Die Kerbspitzen (pointes à cran)«. Kako je lahko F. Kos iz teh dveh izrazov prišel do izraza držajni nastavek ni jasno. Razen tega L. Pfeiffer sicer navaja, da nastopa ta tip tudi v aurignacienu, ko pravi: »Ein neuer Typus mi Lorbeerblattähnlichkeit tritt im Aurignacien und in Solutréen vorübergehend auf«, toda obravnava izključno ploskovno retuširano varianto, ki jo tudi edino prikaže na sliki. Ta varianta z neveljskim artefaktom gotovo nima nič skupnega. V naslednjem stavku ugotavlja F. Kos, da je »R. R. Schmidt (1909)... našel samo v arheoloških inventarjih poznoaurignacienskih najdišč rezila z držajnim nastavkom«. Če to Schmidtovo delo pregledamo, se pokaže, od kod izhaja Kosov termin. Schmidt namreč med drugimi artefakti navaja tudi »Messer mit stielförmigen Ansätzen« (104) in »Klingen mit Stielansatz« (109), misli pa pri tem na »Kerbspitzen«. Objavlja tudi sliko (Fig. 14, Taf. XVIII), ki predstavlja tako netipičen primer, da F. Kosu, ki to sliko citira, ni mogla nuditi prave predstave za kakšen tip gre. Obe deli, ki ju citira F. Kos, sta nastali 30 let pred Nevljami, ko je bilo poznavanje izrobljenega orodja šele na začetku. R. R. Schmidt niti še ne uporablja izraza »Kerbspitze« ali »Kerbklinge«, L. Pfeiffer sicer ta termin že uporablja, toda obravnava le ploskovno obdelano varianto. Pri tako pomanjkljivi informaciji o izrobljenih orodjih, kakršno lahko dobimo iz teh dveh del in pri orientaciji artefakta s praskalom zgoraj, je F. Kosu zamaknjen spodnji del (ponesrečeno odbite kline) vzbudil vtis »držajnega nastavka«.

Drugi dan po odkritju je artefakt videl tudi S. Brodar. Izkopavanje je bilo v teku. Šlo je šele za prvo najdbo. V taki situaciji je pomembno le, če gre res za kremen in če je res odbit. Pri prvi najdbi je najvažnejša ugotovitev, da gre res za paleolitsko postajo. Morda takrat še ni bil niti dobro opran. Zaradi črne barve so retuše s prostim očesom tudi zelo slabo vidne. Tudi iz njegove skice na zapisku (sl. 1), kjer je artefakt postavljen s praskalom zgoraj, lahko sklepamo, da ga ni dobro pogledal. Nekoliko

v nasprotju s takim sklepanjem je pa dejstvo, da je na svoji skici označil retuše na levem robu ob praskalu in še na desnem robu spodaj. Naj bo kakorkoli že, tudi S. Brodar je bil mnenja, da gre za nekoliko ponesrečeno praskalo na klini. Zaradi tega ni bilo razloga, da bi se kdo posebej zanimal za ta artefakt. Čeprav smo ga tekom časa ob raznih prilikah videli, se nikomur ni zdelo potrebno, da bi ga natančneje pregledal. Od tod tudi omemba F. Osoleta (1962–1963, 138), da postaja v Nevljah »...kulturno ni ožje opredeljiva«. F. Kos je objavil le fotografijo artefakta (Tab. VI, sl. 15); to je slabo, ker se na posnetkih obdelava vidi slabo ali pa sploh ne. Fotografija je tudi precej prevelika (brez navedbe kakšna je povečava) in daje zelo napačno predstavo. Zaradi tega smo se odločili, da topot artefakt še narišemo in ga objavimo v naravni velikosti (sl. 2). Prirodoslovnemu muzeju, ki ga je v ta namen radevolje posodil, gre lepa zahvala. Preden ga je prevzela risarka D. Knific-Lunder, je bilo potrebno artefakt natančno pregledati. Kakor v Nevljah že večkrat je spet prišlo do presenečenja. Izkazalo se je, da gre, čeprav je bil prvi in je ostal edini, za zelo zanimiv artefakt, ki vsekakor zasluži večjo pozornost, kakor pa jo je bil deležen doslej.

Navadno rišemo artefakte tako postavljene, da je udarna ploskev oziroma točka udarca, ki je povzročil odbitek, spodaj. Velika večina praskal na klini ima praskalo na terminalnem koncu, kar pomeni, da je na risbi praskalo zgoraj. V skladu s tako prakso je tudi F. Kos orientiral neveljski artefakt na objavljeni fotografiji. Kadar sta udarna ploskev in bulbus vidna, orientacija ne povzroča težav. Orientacija postane problematična, kadar iz kakršnegakoli razloga ta dva znaka na artefaktu nista vidna. Tak primer je neveljski artefakt in orientacija samo na podlagi običajne terminalne lege praskala se zdi logična. Toda na odbitku so lahko še drugi znaki, po katerih lahko sklepamo na smer odbijanja. Če najprej pogledamo neveljski artefakt le kot odbitek, ne da bi upoštevali obdelavo, vidimo, da je polovica, ki nosi praskalo, širša in se proti drugemu koncu odbitek oži. Izjeme seveda so, toda splošni habitus odbitkov je tak, da je pri bulbusu odbitek masivnejši. Dostikrat je na ventralni ploskvi videti udarne valove, katerih konkavna stran označuje lego bulbusa. Na neveljskem artefaktu jih ni videti. Čeprav zelo slabo so pa udarni valovi vidni na dorzalni ploskvi, ki je nastala za enim prejšnjih odbitkov (sl. 2 b). Njihova konkavna stran kaže proti praskalu. Tudi oblika te ploskvice kaže, da je bila odbita pri praskalu. Na desnem robu na drugem koncu kakor praskalo vidimo dva zobca. To sta po vsej verjetnosti negativa dveh odbitkov, ki sta se nepravilno zalomila. Udarjena sta morala biti tam, kjer je praskalo. Nasproti praskala zaključí artefakt

Sl. 2: Izrobljena konica iz Nevelj.

Abb. 2: Kerbspitze aus Nevlje.

ravna prečna ploskvice (sl. 2, c in d). Retuširana ni, je le nekoliko hrapava, kar včasih vidimo pri prelomih ne dovolj homogenega sileksa. Tukaj je bila konica artefakta, ki je odlomljena. Čeprav bulbusa in udarne ploskve na artefaktu ni videti, je dovolj argumentov za trditev, da sta bila tam, kjer je praskalo in da ga je treba obrniti.

Pri natančnejšem pregledu se takoj vidi, da ne gre le za klino s praskalom, ampak da je obdelave precej več. Bazalno se od praskala na desni strani retuša neprekinjeno nadaljuje. Strma retuša praskala preide v navpično, ki se nadaljuje do ene tretjine dolžine in predstavlja izrobo. Levi rob je retuširan na terminalni tretjini. Retuša je nekoliko bolj groba. Najprej je zelo strma, potem preide v vertikalno in proti koncu artefakta je previsna. Gre do preloma in je verjetno šla še naprej proti konici. Na ventralni ploskvi je bazalno po celi širini, proti sredini artefakta pa na eni strani, ploskovna retuša. S to ploskovno obdelavo je bil odstranjen bulbus, kakor je bila z izdelavo praskala odstranjena udarna ploskev. Ventralna ploskev je tudi terminalno ploskovno obdelana. Tudi ploskovna retuša je verjetno šla do konice.

Poznamo nekaj primerov kombinacije izrobe in praskala, toda ne v taki obliki, kot je to na neveljskem artefaktu. Praskala ob bazi so itak redka. Razen tega ni nameščeno v osi, ampak je potisnjeno v desno. Po subjektivnem občutku človek sploh ni imel namena izdelati praskala, ampak je začel (izjemoma) z retuširanjem že na levi strani baze in potem neprekinjeno prešel v retuširanje desnega roba. Ravno ta neprekinjenost navaja na izrečeno misel. Nenavadno je tudi, da je človek iz takega pokvarjenega odbitka skušal nekaj napraviti. Taki primeri niso pogosti. Morda zato prave primerjave za opisani artefakt v literaturi nismo našli. Kljub nenavadni obliki se zelo približuje izrobljenim konicam, ki imajo poleg izrobe retuširano tudi konico. Morda moti, ker je izroba na neveljskem artefaktu malo izrazita. Če jo primerjamo z izrobo konice iz Jame v Lozi je razlika velika. Toda če pogledamo večje število izrobljenih orodij, vidimo, da zelo plitve izrobe sploh niso nekaj izjemnega. Kot primer navedimo našo najdbo iz Županovega spodmola (F. Osole, 1976, T. 2/11). Da gre pri neveljskem artefaktu zelo verjetno za lozensko konico, potrjuje ploskovna retuša, ki na tem tipu v mnogo primerih nastopa, medtem ko druga orodja take retuše nimajo. Če je prej kulturna pripadnost gravettieniu izhajala le iz datacije, je s tem tudi tipološko utemeljena.

Oglejmo si še enkrat neveljski profil. Tokrat na podlagi zapiska S. Brodarja, torej brez puhlice. Vse plasti so vodnega izvora. Spodnje plasti sivec so se usedale v mirni zastajajoči vodi. Gladina je nihala, vendar tega nihanja ne smemo vezati na klimatske spremembe. Podobno je z zgornjo serijo. Hitrost in moč vode se je menjavala, kar tudi ni bilo posledica klimatskih sprememb. Samo na osnovi plasti torej o klimi ni mogoče reči ničesar. Močan indikator pa sta obe živalski vrsti, odkriti v zgornjem delu sivice, tj. mamut in severni jelen, ki sta tipična predstavnika mrzle favne. Za naše kraje je severni jelen pravzaprav še pomembnejši indikator časa, saj ga je najti v številnih postajah, ki so dobro datirane v drugo polovico würma. Toda ta druga polovica würma je razmeroma dolgo trajala in še danes ni dokončno rešeno, v kateri del tega obdobja spada ta ali ona postaja. Do neke mere se to vprašanje odraža že v citiranih omembah Nevelj, od katerih je vsaka nekoliko drugačna: »... med würmom II in würmom III«; »... v würmu II ali še celo v mlajšo dobo«; »... v mlajšem würmu«; »... v končno obdobje würmskega glaciala«; »... v würmsko stadialno dobo II + III«; »... v vrhunac III würmskega stadiala«.

Omeniti je še treba, da so bile narejene tudi pelodne analize neveljskih sedimentov. Rezultati kažejo na hladno klimo, vendar pa ne ekstremno hladno. A. Budnar-Lipoglavšek (1944, 157) pravi takole: »...je vladala ob sedimentaciji hladnejša klima zadnje t. i. würmske ledene dobe, ki pa ni bila tako ostra in mrzla kakor v Centralnih Alpah...« Pri poslabšanju klime je nekje pred viškom poledenitve doseženo tako stanje, zato je bila F. Kosova datacija v konec interglaciala oziroma v nastopajočo sledečo poledenitev potrjena tudi s pelodno analizo. Toda avtorica pravi v predgovoru (1944, 94): »Analiza peloda v diluvialnih naselbinah in mikrostratigrafija sta pri nas še neorani ledini.« Njeno delo je bilo pionirsko, kar pomeni, da ni bilo nobene druge analize, s katero bi lahko primerjala svoje rezultate. Na podlagi raziskovanj A. Šerclja v preteklih desetletjih poznamo razvoj naše pleistocenske flore zdaj že precej dobro. Po njegovem mnenju, za katero se mu lepo zahvaljujem, je treba neveljski diagram razložiti drugače. Pojav nekaj listavcev v sicer hladni klimi pomeni ublažitev mraza, oziroma prvi znak prihajajoče toplejše periode. Torej gre za prehod iz mrzle v toplo dobo, kar je ravno v nasprotju z mnenjem F. Kosa in A. Budnar-Lipoglavškove, ki sta menila, da gre za konec tople in prehod v mrzlo dobo. Za katero otoplitev naj bi šlo pa neveljski pelodni profil ne zadošča. V poštevh prihaja interstadialna otoplitev ali pa celo začetek postglaciala. Mamut, severni jelen in gravettienska kultura postglacial seveda izključujejo.

Neveljsko paleolitsko postajo je treba prišteti k skupini jam, ki tudi vsebujejo izrobljena orodja, tj. k Jami v Lozi, Ovčji jami in Županovemu spodmolu. Določitev natančnejšega mesta v okviru gravetienske kulture in podrobnejše kronološke uvrstitve v poteku drugega dela würma, oziroma v mrzli dobi po interstadialu Potočke zijalke, ovirajo enake težave, kakor pri drugih naštetih postajah. Ene podrobnosti pa vendarle ne smemo prezreti. Nekaj listavskih pelodov nakazuje prihajajočo otopleitev, ki je potem ni bilo, in je vsaj v sedimentih Nevelj in drugih postaj ni zaslediti. Zdi se, da je otopleitev med würmom II in III bila pri nas prešibka, da bi se manifestirala v sedimentaciji, kar tudi pomeni, da jo je mrzla favna lahko preživela. Med navedenimi omembami Nevelj se z možnostjo, ki jo nakazuje nova interpretacija pelodne analize, najbolj ujema mnenje S. Brodarja, da spadajo Nevlje v nekoliko milejše klimatske razmere med würmom II in würmom III.

- BRODAR M., OSOLE F. (1979), Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Sloveniji. – *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 1, 135–157, Sarajevo.
- BRODAR S. (1935), Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 16, 1–33, Ljubljana.
- BRODAR S. (1939), O stratigrafiji Potočke zijalke. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20, 66–95, Ljubljana.
- BRODAR S. (1950), Prerez paleolitika na slovenskih tleh. – *Arheološki vestnik* 1, 5–10, Ljubljana.
- BRODAR S. (1955 a), Kostanjevica ob Krki paleolitska postaja na planem. – *Razprave razreda za prirodoslovne vede SAZU* 3, 431–462, Ljubljana.
- BRODAR S. (1955 b), Ledenodobni človek na ljubljanskih tleh. – *Zgodovina Ljubljane*, 223–242, Ljubljana.
- BUDNAR-LIPOGLAVŠEK A. (1943), Rastlinski ostanki neveljskega paleolitskega najdišča. – *Zbornik Prirodoslovnega društva* 3, 95–101, Ljubljana.
- BUDNAR-LIPOGLAVŠEK A. (1944), Rastlinski ostanki in mikrostratigrafija mamutovega najdišča v Nevljah. – *Prirodoslovna izvestija* 1, 93–188, Ljubljana.
- KOS F. (1939 a), Paleolitske najdbe ob Nevljici. – *Etnolog* 10–11, 417–419, Ljubljana.
- KOS F. (1939 b), Der Quartärfund von Nevlje. – *Quartär* 2, 150–151, Berlin.
- KOS F. (1939 c), Neveljski paleolitik. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20/1–4, 25–65, Ljubljana.

- KOS F. (1941), Problematika neveljskega paleolitika v okviru pleistocenskih dogodkov. – *Zbornik Prirodoslovnega društva* 2, 97–101, Ljubljana.
- OSOLE F. (1962–1963), Mlajši paleolitik iz Ovéje jame. – *Arheološki vestnik* 13–14, 129–156, Ljubljana.
- OSOLE F. (1964–1965), Paleolitik Slovenije. – *Arheološki vestnik* 15–16, 9–20, Ljubljana.
- OSOLE F. (1972), Babja jama, zatočišče ledenodobnih lovcev. – *Naše jame* 13, 1971, 35–40, Ljubljana.
- OSOLE F. (1976), Paleolitik iz Županovega spodmola pri Sajevcáh. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 5, 7–28, Ljubljana.
- PFEIFFER L. (1912), *Die steinzeitliche Technik*. – Jena.
- RAKOVEC I. (1939), H geologiji in morfologiji Tuhinjske doline. – *Hrvatski geografski glasnik* 8–10, 175–187, Zagreb.
- RAKOVEC I. (1958), Geološki razvoj Kamniške pokrajine. – *Kamniški zbornik* 4, 5–32, Ljubljana.
- SCHMIDT R. R. (1909), Das Aurignacien in Deutschland. – *Mannus* 1, 97–120, Würzburg.
- ŠIFRER M. (1961), *Porečje Kamniške Bistrice v pleistocenu*. – Dela 4. razr. SAZU 12, Ljubljana.

Viri:

- PASB = Privatni arhiv Srečka Brodarja
ANM = Arhiv Narodnega muzeja v Ljubljani

REVISION DER PALÄOLITHSTATION IN NEVLJE

Zusammenfassung

In Nevlje bei Kamnik nördlich von Ljubljana stießen im Jahr 1938 die Arbeiter beim Brückenbau auf Mammutknochen. Während der Skelett-Rettungsgrabung wurde außerdem ein Artefakt aus schwarzem Lydit gefunden und damit war auch der Beweis für die Anwesenheit des eiszeitlichen Menschen erbracht. Die Station wurde von F. Kos freigelegt und veröffentlicht (1939 c). Kulturell setzte er sie der Höhle Potočka zijalka zur Seite, chronologisch aber in die eintretende Würm-Vereisung.

Der Autor berichtet zunächst ziemlich eingehend über die verschiedenen Vorkommnisse anlässlich der Ausgrabung und unmittelbar danach. Anhand der im Archiv erhaltenen Skizze, die S. Brodar beim Besuch der Grabungen anfertigte (**Abb. 1**), geht der Autor zur Deutung des Profils über. Er weist auf die falsche Parallelisierung von F. Kos der im Wasser entstandenen Kulturschicht mit Lößprofilen hin. Das Sediment wurde zur Gänze durch das Wasser abgelagert und ist von ausgesprochen lokaler Entwicklung, so daß die Verknüpfung mit dem Klima nicht angebracht ist. Er korrigiert überdies die irrümliche Ansicht von F. Kos, daß die unter dem Humus liegende Schicht Löß sei. Im Artikel von Kos (1939 b, 151), wo das Profil nach S. Brodars Aufzeichnung angegeben wird, ist für die unter dem Humus liegende Schicht »Flugsand« angeführt. Das ist ein Druckfehler, richtig müßte »Flußsand« stehen. In Nevlje und Umgebung gibt es tatsächlich keinen Löß. Das Profil umfaßt nicht das Riss-Würm-Interglazial und die gesamte Würm-Vereisung, wie F. Kos meinte, sondern ist der untere Sedimentkomplex im ruhigen bzw. langsam fließenden Wasser, im zweiten Teil des Würm bzw. in dem kalten Zeitraum nach dem Interstadial der Potočka zijalka entstanden, was die gefundenen Mammut- und Rentierreste bezeugen. Der obere, vom fließenden und reißenden Wasser abgelagerte Schichtenkomplex gehört schon dem Postglazial an, wofür auch das von F. Kos entdeckte Keramikstück (1939 c, 53) in Schicht F Zeugnis ablegt.

Für die Nevlje-Schichten wurde desgleichen die Pollenanalyse durchgeführt, die erste bei uns und folglich eine Pioniertat, die nachgewiesen hat, daß es sich um ein kaltes, jedoch nicht extrem kaltes Klima handelt. Die Erklärung dafür lautete, daß dies der Übergang vom Interglazial zur Würm-Vereisung sei (A. Budnar-Lipoglavšek 1944). Die gegenwärtige Erklärung des Palinologen A. Šercelj ist gerade umgekehrt – es handelt sich um den Übergang von einem kalten zu etwas milderem Klima, was das wärmere Intervall (Würm II/III) im Laufe des zweiten Teils des Würm andeutet. Zu einer stärkeren Erwärmung kam es jedoch nicht, die

Kulturschicht in Nevlje führt ja Mammut- und Rentierreste. Dieses Interstadial läßt sich auch in den Höhlensedimenten nicht aufspüren.

Das einzige Artefakt bezeichnete F. Kos als mikrolithischen Aurignacien-Klingenkratzer, veröffentlichte jedoch nur dessen Foto mit nach oben orientiertem Kratzer. Beim Zeichnen erwies sich, daß es sich um etwas anderes handelt (**Abb. 2**). Vor allem muß das Artefakt umgekehrt werden. Die Basis bei F. Kos ist der abgebrochene Terminalteil der ziemlich mißlungen abgeschlagenen Klinge. Der scheinbare Kratzer ist die unmittelbar in die Kerbe übergehende Basisretusche. Ein Teil der Spitzenretusche ist noch erhalten. Außerdem weist dieses Artefakt noch eine Flächenretusche an der Ventralseite auf, und zwar eine basale und eine terminale. Sämtliche Argumente sprechen dafür, daß es sich um eine beschädigte Kerbspitze handelt.

Aufgrund sämtlicher Korrekturen ist die Paläolithstation in Nevlje ins Gravettien einzugliedern, und zwar in die Gruppe der Höhlenstationen Jama v Lozi, Ovčja jama und Županov spodmol, die gleichfalls unterschiedliche Kerbgeräte enthalten. Die endgültige Einordnung, wohin im zweiten Teil des Würm diese Stationengruppe zu setzen ist, ist noch nicht möglich, da ihre Profile nicht hinreichend differenziert sind. Lediglich anhand des Pollenprofils in Nevlje würden sie ins etwas mildere Klima nach dem Ende des Würm II gehören, das sich jedoch bei uns nicht als Interstadial durchgesetzt hat.

KOLOKVIJ – BRONASTA DOBA V SLOVENIJI

Lendava, 12.–15. november 1986

Spremna beseda

Izredno pomembno potezo za slovensko arheologijo je Slovensko arheološko društvo (SAD) naredilo sredi šestdesetih let, ko je začelo redno, načrtno prirejati strokovna srečanja, posvečena problematiki posameznih arheoloških obdobj. Kolo-kviji so imeli namreč svojevrsten učinek, delovali so kot spodbujevalni, povezovalni in ustvarjalni vzvod ter zajeli takorekoč celotno populacijo slovenskih arheologov. Verjetno tudi zaradi kolegialne kompetitivnosti je bila s kolokviji vzpostavljena in vzdrževana solidna raven slovenske arheološke stroke. Hkrati so bili ti odlična informacija o sprotnih raziskovanjih in tudi najboljši kazalci stanja raziskav in razvoja stroke. To so bila šestdeseta in sedemdeseta leta (*cfr.* D. Svoljšak, *Lendavski zvezki* 8, 1986, 5 ss).

Čeprav se je zvrstilo kar dvanajst strokovnih srečanj, je bronasta doba prišla na spored šele trinajsta. Vzrok za to je verjetno iskati v dejstvu, da so najdišča iz te dobe na slovenskih tleh manj številna, slabše raziskana in najdbe skromnejše. Vendar zamisel o pripravi kolokvija o bronasti dobi sega vsaj v leto 1980–81, ko je SAD zasnoval svoj poslednji vseslovenski raziskovalni program (*cfr.* *Arheološki raziskovalni program 1981–1985*, Ljubljana 1981). V osemdesetih letih je namreč Raziskovalna skupnost Slovenije spremenila politiko finansiranja raziskovalnih programov. SAD je povsem izgubilo svojo vlogo kot osrednja merodajna skupščina slovenskih arheologov oz. arheologije, vsa teža raziskovalnega planiranja in dela je bila prenesena le na redke raziskovalne institucije. Posledice tega prestrukturiranja raziskovalne politike se v arheologiji že močno čutijo. Vprašanje je, če jih lahko označimo s pozitivnim predznakom (*cfr.* B. Djurić, *Arheo* 4, 1984, 2 s). Prav zato pripada našemu kolokviju posebno pomembna vloga. Na določen način skuša namreč vzpostaviti kontinuiteto s sedemdesetimi leti, ki so bila plodna, a prekinjena; zaradi svoje uspešnosti pa je hkrati opozorilo, da ne bi smel biti zadnji, kljub temu, da je fatalni 13.

Po devetih letih premora je bil odziv slovenskih, pa tudi drugih arheologov nepričakovan: tako po številu referentov kot poslušalcev. Izkazalo se je, da je takšna oblika strokovnih srečanj še vedno aktualna, da še deluje kohezivno, da je vsaj slovenskim arheologom še vedno dobrodošla. Kljub mnogim nasprotnikom kolokvija in ugovorom, češ da raziskave o bronasti dobi še niso dovolj dozorele, da gradivo še ni dovolj obdelano, da je današnje stanje raziskav o tej dobi že sicer zaobseženo v sintetičnem pregledu profesorja Staneta Gabrovca (*Praistorija jugoslavenskih zemalja* 4, 1983, 21 ss), se zdi, da je bil kolokvij tako z družbenega kot s strokovnega stališča ne le upravičljiv, temveč prepotraben. Njegov osnovni namen je bil namreč spodbuditi priprave znanstvenih objav obsežnega izkopanega gradiva. Brez ustrezne objave namreč še tako kvalitetno izkopavanje in raziskava ostaneta brez vrednosti,

popolna neznanka. To dejstvo, se zdi, je še vse premalo zasidrano v zavesti slovenskih arheologov, ki cenijo predvsem terenska izkopavanja, tako da lahko povzamem kar po Francetu Prešernu: »V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige, od sebe pa ne da najmanjši fige.«

Naš kolokvij je pokazal, da so bila v preteklih letih v ospredju predvsem izkopavanja, in to izkopavanja naselbin, pri katerih je šlo večkrat kar za zavidanja vredne velike posege. Na prvem mestu je bilo sistematično raziskovanje srednje-bronastodobne naselbine na Olorisu pri Dolnjem Lakošu, s katerim se je postavila Irena Šavel. Podobno obsežno je bilo izkopavanje na področju Rabelčje vasi na Ptuju, le da je šlo za zaščitni spomeniško-varstveni poseg, ki ga je vodila Mira Strmčnik-Gulič. Po dolgih letih prizadevanj smo končno doživeli predstavitev že tri desetletja trajajočih izkopavanj Ormoža. Njegovo kronologijo je pripravil Branko Lamut, opogumila pa se je tudi Marjana Tomanič-Jevremov, ki je poleg pregleda naselbinskih ostalin pokazala tudi nadvse pomembno skupnico ormoških žganih grobov. Žal se vabilu ni odzval Stanko Pahič, ki naj bi predstavil slavno, a še vedno premalo znano bronastodobno naselbino na Brinjevi gori. Brinjegorske barve je zastopal le Pahič junior, ki je podal bežen pregled njenega žarnega grobišča. Kljub temu da se v osrednji in zahodni Sloveniji izkopavanja bronastodobnih najdišč po obsegu ne morejo meriti z vzhodnoslovenskimi v Podravju in Pomurju, pa so bili narejeni pomembni koraki, tako da se bela lisa zmanjšuje tudi tod. Pomemben je bil prispevek Ivana Puša, ki je predstavil naselje v Žlebiču pri Ribnici na Dolenjskem. Žal drugo, na novo odkrito najdišče v Kostelu ob Kolpi, na kolokviju ni doživelo premiere. Novo gradivo je prišlo na dan na Vipavskem in v Posočju. Med omenjenim še posebno pozornost zbuja Most na Soči, ki spravlja v zadrego celo izkopavalca Draga Svobljška. Vtis so naredili tudi lepi predmeti iz Ljublanice, ki jih je pokazal potapljač Miro Potočnik. Paola Koroščeva je na novo osvetlila stare najdbe iz postojske Predjame, po Koprskem v bronasti dobi pa nas je popeljal Matej Župančič.

Teme, s katerimi so nastopajoči poskušali preseči izkopavalne izkušnje, so bile v izraziti manjšini. Mednje velja uvrstiti prve, tipajoče korake Sneže Hvala-Tecco v zvezi s tehnologijo v livarstvu in Primoža Pavlina, ki je govoril o srpih. Žal se kolokvija ni udeležil Božidar Slapšak, ki je napovedal zanimivo temo: prostorske raziskave z vpogledom v gospodarsko osnovo kaštelirskih naselbin. Zlasti pa smo pogrešali Jaroslava Šašla, ki zaradi bolezni ni mogel vdihniti kolokviju vsaj drobca duhovnega sveta bronastodobnega človeka na Balkanu.

Kolokvij je jasno predočil stanje raziskanosti bronaste dobe na Slovenskem. Izkazalo se je, da je bilo v zadnjih letih za poznavanje bronaste dobe na Slovenskem storjeno ogromno. Do izraza pa je prišla tudi izrazita prakticistična nota slovenske arheologije z vsemi svojimi »stranskimi« učinki.

Ker pa niti bronasta doba niti arheologija nista obstajali in ne moreta obstajati znotraj današnjih slovenskih meja, so bili na kolokvij povabljeni tudi strokovnjaki iz sosednjih dežel. Stanje raziskav na avstrijskem Štajerskem je predstavil Diether Kramer, o novih izkopavanjih zadnjih let na sosednjem Madžarskem, v Železni županiji in županiji Mali Balaton sta poročala Mária Fekete in László Horváth. Severozahodno Hrvaško so zastopali z referati Zorko Marković, Josip Vidović in Vladimir Sokol; s svojim predavanjem je izstopal Lazo Čučković, ki je predstavil karlovško regijo, in sicer predvsem zaradi izredno zanimivega najdišča na Turski Kosi. Za jadranski pridih so poskrbeli Blagoje Govedarica in Dunja Glogović, skupaj

z Jasmino Čuš-Rukonić, ki sta predstavili kvarnerske otoke. Pregled nad raziskovanjem bronaste dobe na Tržaškem in v Furlaniji sta podali italijanski kolegici Franca Maselli Scotti in Serena Vitri, medtem ko sta Francesca Bressan in Ugo Furlani (ki je žal le oddal referat) obdelala najdbe iz starih izkopavanj na slovenskih tleh – iz Kovačeve jame pri Robiču in Šempetra pri Gorici. Med tujimi strokovnjaki moramo omeniti še mlado Juliane Kaerner, ki se ukvarja z ruško skupino KŽG, in prominentnega gosta profesorja Bernharda Hänsla – predstavil je izkopavanja v Feudvaru, ki ga raziskuje skupaj z vojvodinskimi kolegi.

To, da je imel kolokvij značaj mednarodnega strokovnega srečanja, je še posebej pomembno: omogočeno je bilo primerjanje, preizkušanje znanstvene ravni in prijemov strokovnjakov različnih »šol«, različnih dežel, z različnimi možnostmi.

Za sestavni del kolokvija pa moramo šteti tudi spremljajočo prireditev, ki je sicer doživela premiero z občutno zamudo: razstavo o bronasti dobi na Slovenskem. Na ogled je bila od maja do oktobra 1987 v ljubljanskem razstavišču »Arkade« (cfr. katalog: *Bronasta doba na Slovenskem*, Ljubljana 1987). Razstava je poskušala s svojo govorico predstaviti sintetično podobo znanja-vedenja o bronasti dobi na naših tleh, zato se je dotaknila nekaterih tem, ki na kolokviju niso našle svojega mesta, ki še niso dovolj raziskane in tudi ne zasidrane v sami arheološki stroki. S to potezo je želela biti provokativna v pozitivnem smislu: spodbudila naj bi razpravo, iskanje drugačnih, neustaljenih poti tudi med strokovnimi krogi, čeprav je bila v prvi vrsti namenjena širši javnosti.

Med pripravami za bronastodobni kolokvij moram omeniti še eno neopravljeno nalogo: pripravo kataloga depojev in posameznih bronastih najdb iz bronaste dobe na Slovenskem. Med delom se je namreč izkazalo, da gre za sorazmerno obsežen podvig, tako da ga lahko pričakujemo šele v naslednjem letu.

Kolokvij *Bronasta doba v Sloveniji* v Lendavi so finančno omogočili Kulturna in raziskovalna skupnost občine Lendava, Kulturna in raziskovalna skupnost občine Murska Sobota, Skupščina občine Lendava, Turistično društvo Lendava, Ina Nafta Lendava in Kulturna skupnost Slovenije ter Raziskovalna skupnost Slovenije.

Biba TERŽAN,

predsednica pripravljalnega odbora
Slovenskega arheološkega društva

Ker žal vsi referenti niso oddali svojih referatov v tisk v *Arheološkem vestniku*, ponatiskujemo seznam predavanj s kolokvija v Lendavi:

GABROVEC STANE: Bronasta doba v Sloveniji – stanje raziskav in problemi.

ŠAVEL-HORVAT IRENA: Naselbina v Dolnjem Lakošu.

STRMČNIK-GULIČ MIRA: Bronastodobni naselitveni kompleks v Rabelčji vasi na Ptujju.

TOMANIČ-JEVREMOV MARJANA: Ormož, naselbina in grobišče.

LAMUT BRANKO: Ormož, naselbina – pregled starejših izkopavanj.

PAHIČ VITKO: Brinjeva gora, žarno grobišče na Gračiču.

KAERNER JULIANE: Chronologische Probleme der Rußegruppe der südostalpinen Urnenfelderkultur.

KRAMER DIETHER: Die Bronze- und Urnenfelderzeit in der Steiermark – ein Überblick.

- FEKETE MÁRIA: Bronzezeitliche Forschungen im Komitat Vas.
- HORVÁTH LÁZSLÓ: Spätbronzezeitliche Siedlungen und Gräberfelder in Klein-Balaton.
- HÄNSEL BERNHARD: Beginn einer Ausgrabung in der bronzezeitlichen Siedlung von Feudvar bei Mošorin.
- MARKOVIĆ ZORKO: Hronologija i geneza ranobrončanodobnih kultura sjeverne Hrvatske.
- VIDOVIĆ JOSIP: Brončanodobne ostave Peklenica, Belica i grob kulture žarnih polja iz Dvorišća kraj Turčišća.
- ČUČKOVIĆ LAZO: Brončanodobni nalazi iz karlovačke regije.
- GOVEDARICA BLAGOJE: O kulturnom i hronološkom položaju nalaza ljubljanske kulture na jadranskom prostoru.
- SVOLJŠAK DRAGO: Posočje v bronasti dobi.
- BRESSAN FRANCESCA: Kovačeva jama (Grotta di S. Ilario di Robic) presso Robič – i materiali dei vecchi scavi.
- KOROŠEC PAOLA: Bronzastodobni elementi iz Jame v Predjami.
- PUŠ IVAN: Žlebič.
- SOKOL VLADIMIR: Draščica kod Moravča – kasnobronzanodobna nekropola.
- GLOGOVIĆ DUNJA, ČUŠ-RUKONIĆ JASMINA: Pregled nalaza i nalazišta bronzanog doba na otocima Cresu i Lošinju.
- MASELLI SCOTTI FRANCA: Considerazioni su recenti scavi al castelliere di Elleri (Jelerji) e confronti con abitati coevi del Carso Triestino e Goriziano.
- VITRI SERENA: L'età del bronzo nel Friuli centro orientale.
- ŽUPANČIČ MATEJ: Arheološka podoba Koprškega v bronasti dobi.
- POTOČNIK MIRO: Bronzastodobne najdbe iz Ljubljane.
- FURLANI UGO: Il ripostiglio di Šempeter pri Gorici (San Pietro presso Gorizia).
- VITRI SERENA: Considerazioni su alcuni classi di materiali presenti nel deposito della Mušja jama (Grotta delle Mosche) di Škocjan (S. Canziano).
- HVALA-TECCO SNEŽANA: O kalupih in livarstvu.
- PAVLIN PRIMOŽ: Srpi – tipologija.

BRONASTA DOBA V SLOVENIJI – STANJE RAZISKAV IN PROBLEMI

STANE GABROVEC

Hajdrihova 24, YU-61000 Ljubljana

Petru Petruju – pobudniku in organizatorju slovenskih arheoloških kolokvijev

Pregled bronaste dobe v Sloveniji sem objavil v *Praistoriji jugoslavenskih zemalja (PJZ)* 4 (1983). Ta podoba se v zadnjih letih ni mnogo spremenila. Od novosti lahko omenim predvsem nadaljevanje načrtnih izkopavanj v Dolnjem Lakošu, zaščitna na Ptuju-Rabelčja vas (šolski center)¹ in novo kronološko analizo postojank na Ljubljanskem barju, ki jo je pripravil H. Parzinger,² prve sistematične objave izkopavanj na Brinjevi gori³ in nekaj posameznih objav.⁴ Tako svoje naloge ne vidim toliko v ponavljanju že povedanega in njegovi dopolnitvi, kot v prikazu odprtih problemov. Ob njih pa bo zadostno razvidno tudi mesto današnje Slovenije v (pra)zgodovini tega časa.

Bronasta doba v Sloveniji ni širše pomembna, kot je, npr., že naslednja halštatska. To se vidi že, če vzamemo v roke priročnike za bronasto dobo. Müller-Karpejev *Handbuch*⁵ ne navaja niti enega najdišča iz Slovenije, prav tako ne M. Gimbutasova,⁶ J. M. Coles in A. F. Harding⁷ pa imata iz Slovenije 3 najdišča (Ig, Ruše, Škocjan). Tudi v domači arheološki sliki bronasta doba ni igrala velike vloge, čeprav je W. Šmid že leta 1909 objavil dober pregled bronaste dobe za tedanje Kranjsko.⁸

Ta ugotovitev pa velja le bolj za starejšo in srednjo bronasto dobo, za mlajšo in pozno,^{9a} ki ju običajno poimenujemo s kulturo žarnih grobišč, pa je to že drugače. Ta čas je bil od Merharta dalje deležen posebne pozornosti. V njegovem konceptu kulture žarnih grobišč ima prostor današnje Slovenije pomembno, v marsičem ključno mesto. Omenim naj le Müller-Karpejevo Kronologijo žarnih grobišč (1959), v kateri ima Slovenija poudarjeno mesto. Naj tudi povem, da je Müller-Karpe leta 1948 doktoriral pri Merhartu prav z obdelavo slovenskih podravskega najdišč. Disertacijo je predložil v tisk Slovenski akademiji znanosti, vendar do tiska ni prišlo.⁹

Že zaradi teh razlik bom obravnaval problematiko po posameznih obdobjih in se pri tem držal Müller-Karpejeve razdelitve v starejšo, srednjo in mlajšo ter pozno bronasto dobo in Reineckejeve sheme, Bd A, B-C, D, Ha A-B. Pri tem bom glavno pozornost posvetil osnovnim vprašanjem kronološke in kulturne opredelitve, kronologiji in horologiji torej, manj pa posameznim vprašanjem materialne in duhovne kulture ter družbene strukture.

Starejša bronasta doba

Velik problem je že sam začetek bronaste dobe na Slovenskem. Gre za kronološko uvrstitev kultur na Ljubljanskem barju. V svojem pregledu v *PJZ* sem kot mejnik, ki se ga je dalo jasno ločiti, navedel predvsem pramenasto (licensko) keramiko, s katero je starejša bronasta doba dobro dokumentirana na širšem področju. S tem ni bilo mnogo pridobljeno, kajti spremno gradivo k pramenasti keramiki v Sloveniji ni znano nikjer. Poleg tega je danes pramenasta keramika datirana šele na konec starejše bronaste dobe (Bd A 2).¹⁰ Po Koroščevi in Dimitrijeviću moramo sam začetek bronaste dobe videti že preje, v stopnji Ig 2 oz. v ljubljanski kulturi. S. Dimitrijević vidi celo izvor pramenaste keramike v ljubljanski kulturi. Pojma Ig 2 in ljubljanska kultura vsebinsko sicer nista povsem identična, oba avtorja pa ju datirata v veliki meri že v starejšo bronasto dobo. Ker pa sta stopnji Ig 2 oz. ljubljanska kultura opredeljeni le tipološko in nimata opore v zaključnem gradivu, je s tem razmejitve med stopnjama Ig 1 in 2 močno negotova. Tudi nova izkopavanja Z. Hareja te ločitve niso potrdila.¹¹ P. Koroščeva je sicer videla v nosilcih kulture Ig 2 novo prebivalstvo, ki naj bi prišlo iz severne Italije, vendar za take sklepe le tipološko ločeno gradivo ne daje zadostne opore. Podobno velja tudi za S. Dimitrijevića, ki v ljubljanski kulturi ni videl samo spoja dveh kultur – vučedolske in kulture zvončastih čaš, ampak tudi spoj dveh etničnih populacij. Iz nemirnega panonskega prostora, ki je v eneolitnem času prostor velikih sprememb in etničnih mešanj, naj bi se po Dimitrijeviću prebivalstvo umikalo v še varno alpsko področje, kjer ni našlo samo zavetja, ampak tudi doživelo nov kulturni razcvet. Še bolj je začetek bronaste dobe neoprijemljiv z umestitvijo Blatne Brezovice, Notranjih Goric in Maharskega prekopa v bronasto dobo, umestitvijo, ki je bila po J. Korošču dokaj splošno sprejeta.¹² Tu je šele H. Parzinger metodološko vzorno pokazal, da so omenjena najdišča starejša, da sodijo v čas pred vučedolsko-ljubljansko kulturo oz. pred Ig 1 in 2, da torej ne moremo računati z dvojno tradicijo, tradicijo lasinjske in vučedolske kulture, ki naj bi obe dočakali še bronasto dobo. Pač pa sodi tudi po H. Parzingerju del ljubljanske kulture oz. kulture Ig 2 že v starejšo bronasto dobo (Parzingerjeva stopnja Ig b oz. Lj. barje VI). Faza pramenaste keramike pa sodi v njegovo stopnjo Lj. barje VII., oz. Ig c, Notranje Gorice d.

Tako se zdi, da začetek starejše bronaste dobe, kot ga je postavil P. Reinecke (Bd A 1), na Slovenskem ni zgodovinska oz. kulturno prelomna meja. Kulturo Ljubljanskega barja v njeni vučedolski in ljubljanski fazi, oz. v stopnjah Ig 1 in 2, moramo vzeti očitno kot kulturno celoto, od katerih sega druga tudi že v starejšo bronasto dobo po srednjeevropskih merilih, kot celota pa je kulturno vendarle še del eneolitnega oz. bakrenodobnega kompleksa. Ob tem naj le še omenim veliko zadržanost B. Čovića¹³ pri datiranju Ljubljanske kulture v bronasto dobo. Glede na sedanje stanje raziskav moramo torej reči, da na Slovenskem ne poznamo samostojne starejše bronastodobne kulture; računati moramo, da je v starejši bronasti dobi živela še naprej kultura Ljubljanskega barja v svoji ljubljanski stopnji oz. stopnji Ig 2, in da je dosegla še čas pramenaste keramike (Bd A 2).

Srednja bronasta doba

V nasprotju z ljubljansko kulturo (Ig 2), ki ima svoje središče v Sloveniji in je široko razprostranjena, saj sega še izven nje, Slovenija v srednji bronasti dobi ni enoten kulturni prostor. V *PJZ* 4 sem lahko ločil dva kulturna kompleksa, od katerih

nobeden nima svojega središča v Sloveniji. Prvega sem označil s kaštelirsko kulturo, in sicer po višinskih naselbinah tega časa v Istri in Slovenskem Primorju, drugega s kulturo bronastodobnih gomil.¹⁴ Pogled v prvi kulturni kompleks so omogočili šele tržaški raziskovalci po letu 1970. Omenim naj samo G. Stacula in plejado raziskovalk starih Marchesettijevih izkopavanj.¹⁵ Z njimi je bil dokazan obstoj posebne bronastodobne kulture, vezane na višinska naselja, kaštelirje, ki se začenjajo gotovo že v srednji bronasti dobi, kar je G. Stacul tudi stratigrafsko potrdil.¹⁶ Ta kultura ima zanesljivo svoje povezave z Istro – nanjo je vezan že višinski tip naselja, kaštelirji, in podobno keramično gradivo, ki ga B. Čović postavlja v svojo stopnjo Istra 2 in 3, kar ustreza Bd A 2–B 1 oz. B 2–C 1 po Reineckeu.¹⁷ Utrjena višinska naselja in keramika pa so prav tisto, kar našo bronastodobno »kaštelirsko« kulturo najbolj opredeljuje. V svoji celoti pojem kaštelirske kulture še ni jasno opredeljen in geografsko omejen. Je le delovni pojem. B. Čović je dobro pokazal na povezavo istrske srednje bronaste dobe z dalmatinsko obalo in zahodnim Balkanom, tržaški raziskovalci na povezave s severno Italijo, vsi pa ugotavljajo tudi vplive Podonavja. Vsekakor že zaradi monumentalne gradnje obzidja ne moremo prezreti tudi mediteranskih vplivov.¹⁸ Toda to so problemi, ki nas na tem mestu ne zanimajo. Za bronasto dobo Slovenije je glavni problem razmejiti, kako daleč na vzhod so segali vplivi kaštelirske kulture. Pri tem bo potrebno ločiti njen pojav v širšem in ožjem smislu. V ožjem gre očitno za kulturni kompleks, ki ga označujejo višinsko, utrjeno naselje, način pokopa (gomila, ki pa je drugačnega tipa kot njena vrstnica v Srednji Evropi) in keramično gradivo, v širšem pa le zadnje.

Drugi kulturni kompleks srednje bronaste dobe Slovenije je srednjeevropska kultura gomil (kakor sem jo lahko označil po treh izkopanih gomilah iz tega časa), ki zajema prostor od Ptujskega polja do Vrhnike. V ta sklop sem uvrstil še dve naselbini – Brinjevo goro in Dolnji Lakoš, o katerih vemo danes bistveno več. Brinjeva gora nam je dala, žal, predvsem negativne podatke. Prve objave¹⁹ niso potrdile zaključene srednje bronastodobne plasti, kakor sem jo pričakoval na eni strani na podlagi gomil v Brezju, in na drugi po resda sporadičnih bronastodobnih iglah in skodelici s pramenastim ornamentom v naselbini sami. Izkopavanja v Dolnjem Lakošu pa kažejo vse bolj na sicer že nakazano povezavo s kulturnim kompleksom virovitiške skupine, kot jo je pri nas predvsem na podlagi grobnega gradiva opredelila K. Vinski.²⁰ Ta pa ne sodi več v kulturo bronastodobnih gomil, ampak h kulturni skupini, ki svoje mrtve pokopava v planih žganih nekropolah. K. Vinski jo datira delno še pred Bd D, v glavnem pa vendarle že v prve začetke kulture žarnih grobišč. V virovitiško skupino umešča K. Vinski vse pojave omenjenega časa (pozna Bd C, začetek KŽG) – od severne Bosne na jugu, vzhodne Slavonije in Srema na vzhodu in na zahodu do Kalnika in Medvednice; mi bi lahko sedaj vanjo vključili tudi vzhodno in morda tudi del osrednje Slovenije. Za to nam sedaj ne govori le Dolnji Lakoš, ampak tudi grobovi s Ptuja²¹ in iz Kamnika.²² Virovitiška skupina oz. virovitiški kulturni kompleks je sedaj gotovo najboljši delovni pojem, s katerim lahko označimo čas pozne srednje bronaste dobe in začetke žarnogrobiščne kulture, še vedno pa ne moremo ničesar novega reči o sami kulturi bronastodobnih gomil v Sloveniji.

Mlajša in pozna bronasta doba

Po gradivu smo v mlajši in pozni bronasti dobi – običajno ju označujemo s časom kulture žarnih grobišč – v Sloveniji mnogo na boljšem. V *PJZ* 4 sem ta čas razdelil

na dobovsko-ruško skupino in na ljubljansko, medtem ko sem istočasne nekropole zahodne Slovenije vključil enostavno že v železno dobo. Ne pa več depojev. Vzrok je v tem, da se nekropole v tem predelu strnjeno nadaljujejo v halštatsko dobo, z bronasto dobo pa nimajo nobene zveze. H. Müller-Karpe je leta 1959 v svojem velikem kronološkem delu²³ uredil tudi slovensko gradivo in ga povezal v veliko verigo, ki je segala od Sicilije na jugu do Donave na severu in na vzhodu. Njegovo grandiozno delo pa je seveda strogo kronološko: njegovim shematiziranim kronološkim stopnjam ne ustrezajo nujno tudi kulturno-zgodovinske. Zgodovina slovenske arheološke vede pa mlajše oz. pozne bronaste dobe skoraj ne pozna. M. Hoernes²⁴ je postavil Ruše, Škocjan in zgodnji Mokronog, torej vse, kar je bilo takrat znano o pozni bronasti dobi, v zgodnjo železno dobo. Izjema so bili depoji, ki so jih od vsega začetka postavljali v mlajšo bronasto dobo.

Izven obeh omenjenih žarnogrobiščnih skupin pa poznamo še nekaj grobov, ki se jih ne da vključiti niti v dobovsko-ruško niti v ljubljansko skupino.²⁵ Tem bi sedaj lahko priključili tudi najstarejše grobove iz Ljubljane – SAZU (gr. 277, 278, 282, 146),²⁶ to je stopnjo Ljubljana I a, ki sem jo leta 1973 še lahko primerjal z začetki Dobove,²⁷ z novo odkritimi grobovi pa je to težje. B. Teržan je pri pitosu iz groba 278 opozorila na povezave z zahodnim Balkanom (Bezdanjača, Slovensko primorje).²⁸ Omenjeni grobovi so toliko bolj vznemirljivi, ker stoje izven horizontalne stratigrafije, ki je sicer na ljubljanskem grobišču zanesljivo izpričana. Možno bi torej celo bilo, da najstarejši ljubljanski grobovi stopnje Ljubljana Ia niti niso povsem kontinuirano povezani s svojimi nasledniki v stopnji Ib. S tem ostajajo začetki ljubljanske skupine kulturnozgodovinsko še nerazjasnjeni. Pri današnjem stanju raziskav jih ne moremo povezati z grobovi v Ptujju in Kamniku, v katerih sem videl sorodstvo z virovitiško skupino. Vsekakor je z virovitiško skupino povezana naselbina Dolnji Lakoš. Tako moramo videti enega izmed začetnih elementov slovenske kulture žarnih grobišč v virovitiški skupini, in ker je le-ta na vsem svojem prostoru povezana z domačo bronastodobno tradicijo, tudi v domači srednji bronasti dobi. Gotovo je v zahodni Sloveniji v zgodnjem času kulture žarnih grobišč še živela tudi bronastodobna kaštelirska kultura. V keramiki je njen vpliv dobro viden tudi še po uveljavitvi žganega pokopa vse v železno dobo.

To se pravi, da imajo najstarejši pojavi, ki jih lahko na Slovenskem vzporejamo z začetkom KŽG, močne povezave s slovensko bronastodobno tradicijo, kakor jo predstavlja na eni strani virovitiški kulturni kompleks, na drugi pa kaštelirski v smislu bronaste dobe Istre in Slovenskega primorja. Ali je s tem že izčrpana vsa vsebina mlajše in pozne bronaste dobe na Slovenskem, seveda ne vemo. Oba pojava sta namreč izpričana bolj ali manj le na vzhodnem oz. zahodnem robu Slovenije. Kako pa je povezan kompleks Ha A Brinjeve gore, Dobove, Ljubljane, med seboj, to je še manj jasno. To so vprašanja, na katera naj bi skušal odgovoriti tudi naš kolokvij.

S tem smo pri osrednjem pojavu kulture žarnih grobišč v Sloveniji, pri dobovsko-ruški skupini. V *PJZ* 4 sem poudaril, da gre pri njej za dva ne samo kronološko, ampak tudi kulturno različna pojava, da bi bilo skoraj boljše govoriti posebej o dobovski in posebej o ruški skupini. Če govorimo s skupnim pojmom, je to pač z vidika današnjega slovenskega prostora, drugače pa je dobovska skupina ožje povezana s hrvaškim Posavjem, s tem, kar je K. Vinski (*PJZ* 4 [1983] 566 ss.) imenovala zagrebška in velikogoriška skupina. Predvsem z zadnjo so stiki jasni, manj pa z zagrebško. Zato se dejansko postavlja problem začetka KŽG v Sloveniji,

ki očitno ni samo nekaj novega, samo uvoz iz Podonavja, mislimo običajno predvsem na skupino Velatice-Baierdorf, ampak gre tudi za povezavo z domačo bronastodobno tradicijo, ki se nam nakazuje v obeh omenjenih kulturnih kompleksih Virovitice in kaštelirske kulture istrsko-primorskega tipa. Preučiti bi bilo potrebno še povezave z zahodnim Balkanom (Bezdanjača, Varvara). To velja za začetke. Kar pa se tiče konca, je predvsem potrebno preučiti, kaj pomeni zgodnji konec Dobove, ki ga J. Dular²⁹ vidi s tehtnimi argumenti že v Ha B 2 po Müller-Karpeju, to je pred 8. stol., ki je sicer v slovenskem prostoru tako nabito novih dogajanj.

Ruška skupina je danes problem v več smislih. Prvič kronološko. Že v *PJZ* sem opozoril, da se je v zvezi z Müller-Karpejevo shemo pojavilo nekaj pomislekov. Prve je imel S. Pahič,³⁰ ki v Pobrežju ni mogel uporabiti njegove sheme, druge U. Ruoff,³¹ tretje sedaj B. Teržan.³² Njeni so bolj kulturnozgodovinske narave. V njeni kronologiji železnodobne Štajerske je prelomnica, prehod v železno dobo, predstavljena prav na začetek 8. st., to se pravi, da zavrača moje enačenje Ha B 3 in Ha C 1, po katerem bi bila oba pojma kronološko istovredna, označevala pa naj bi kulturno različno vsebino. Predvsem zavrača s tem mojo misel o zgodnejšem začetku halštatske kulture na Dolenjskem v primerjavi s Štajersko. Začetek novega, železnodobnega razvoja sega po njej na Štajerskem že na začetek 8. stol. In to še ni vse. Povezava tega 8. stoletja s prejšnjim obdobjem je na Štajerskem tako močna, da vključi v ta razvoj kot stopnjo Štajerska I, tudi ruško skupino 1–2 (to je Ha B 1 in B 2 po Müller-Karpeju), tako da se začenja šele s stopnjo Štajerska II to, kar običajno imenujemo začetek halštatske kulture. Upravičenost svoje stopnje Štajerska I nakazuje s tem, »da je večina znanih naselbin Podravja, Brinjeva gora, Ptuj, Gornja Radgona, pa tudi Rifnik, bila kontinuirano naseljenih iz Ha B v starejšo železno dobo (Štajerska II), nekatere pa še v stopnjo Štajerska III.« Vendar hkrati izrečno navaja, »da ne želi začeti diskusije o žarnogrobiščnem značaju ruške skupine in o njenih eventualnih protoželeznodobnih klicah.« Ta omejitev je razumljiva, saj to ni bila več njena naloga. Za nas udeležence bronastodobnega kolokvija pa je ta izziv aktualen. Se moramo po tako bogatih razpravah in obravnavah kulture žarnih grobišč v zadnjih desetletjih po 80 letih zopet vrniti k dobremu staremu M. Hoernesu v leto 1905 (op. 24), ko je postavil ruško skupino na začetek halštatskega razvoja v Vzhodnih Alpah? Vsekakor je to problem. H. Müller-Karpe je v svoji neobjavljeni disertaciji o podravskega najdiščih pokazal na vrsto povezav z zahodnim Balkanom, predvsem z Ripačem (ki je bil eno izmed redkih najdišč tega časa, ki je bilo dobro publicirano) in prek njega s srednjo bronasto dobo Podonavja. Skupine pozne bronaste dobe zahodnega Balkana pa se zanesljivo nadaljujejo še v železno dobo: lahko bi torej videli začetek železne dobe že v tem času. Podobno velja za Podonavje. Omenim naj samo začetek bosutske skupine³³ – njeno prvo stopnjo (Kalakača) datiramo sedaj v čas okrog 1000 – ali pa še bolj proti vzhodu skupino Ostrov,³⁴ ki s svojim novim stilom že nakazuje železno dobo. Nov stil pa hkrati že nakazuje prodiranje kavkaskih-severnočrnomorskih kultur, ki smo ga prej omejevali na tako imenovani trakokimerijski sunek in ga na podlagi zgodovinskih poročil umestili šele v zadnja desetletja 8. st. (v leto 714). Tako mnenje je sedaj temeljito omajal G. Kossack,³⁵ da ne govorim o tem, da je že B. Hänsel obravnaval skupine iz spodnjega Podonavja iz časa po 1100 v okviru »starejšega halštatskega časa«, ki seveda nima ničesar skupnega s starejšim halštatom v srednjeevropskem smislu. Na drugi strani pa se dogajajo prelomne spremembe v tem času tudi na jugu: Makedonija in Albanija s svojimi družinskimi gomilami uveljavljata tisto, kar bo tipičen znak naših halštats-

skih kultur (npr. Dolenjske). Začetek Vergine pa označuje ločna fibula z dvema gumboma (liburnijski tip), ki pomeni začetek novega, začetek liburnijske skupine tudi v dalmatinskem Primorju. Podobno se v tem času začenja tudi istrska skupina, ki nato strnjeno živi skozi vso železno dobo.

S tem sem samo nakazal probleme kronološke razmejčitve med bronasto in železno dobo tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji, ki sami po sebi niso toliko pomembni, ampak nazorno pričajo o usodnosti današnjega slovenskega prostora. Oz., če govorim strokovno, iz njih se dobro vidi geokulturni in geopolitični položaj: kot del kontinentalne Evrope smo še v bronasti dobi, kot del Mediterana že na začetku železne, s propadom mikenske kulture pa trka tudi na naša vrata zora grškega sveta.

S tega vidika so tudi razumljiva naša nihanja pri uporabi terminologije. Rešitev je v tem, da izdelamo in uporabljamo svoje stopnje, zgrajene iz domačega gradiva in iz domačega razvojnega ritma. To, kar smo v glavnem že naredili za železno dobo, kjer sedaj ne začenjamo, npr., najstarejše stopnje železne dobe Dolenjske niti s Ha B 3 niti s C 1, ampak s stopnjo Podzemelj 1, ki je pač v določenem razmerju tako do Ha B 3 po Müller-Karpeju kot do Ha C 1 po Kossacku. S tem se seveda enotna kronološka podoba močno razdrobi in komplicira in jo je zato potrebno združevati na večjih kulturnih oz. regionalnih enotah, te pa obravnavati v okviru klasičnih in že ustaljenih enot, kot so, npr., starejša, srednja in mlajša bronasta doba. Pri tem bi rad opozoril le na predlog, ki ga je dal H. Müller-Karpe³⁶ in ki ga sedaj bolj ali manj dosledno (in posrečeno) uporabljajo tudi v seriji *Prähistorische Bronze funde*. Po njegovem predlogu lahko uporabljamo prav za prehodna obdobja dvojno, kronološko enakovredno oznako. Če vzamem kot primer bronasto dobo, ki obsega drugo tisočletje, je tako čas od 2000 do 1750 lahko čas zgodnje bronaste dobe ali pozne bakrene dobe; čas od 1750 do 1500 čas starejše, čas od 1500 do 1250 čas srednje, čas od 1250 do 1000 čas mlajše bronaste dobe, čas od 1000 do 750 pa čas pozne bronaste dobe ali pa zgodnje železne. H. Müller-Karpe loči torej pojma zgodnji (*früh*) in starejši (*alt*) ter mlajši (*jung*) in pozni (*spät*), tako da je zaporedje takole: zgodnja (= pozna bakrena), starejša, srednja, mlajša, pozna bronasta doba (*Frühbronzezeit* [= *Spätkupferzeit*], *Altbronzezeit*, *Mittelbronzezeit*, *Jungbronzezeit*, *Spätbronzezeit* [= *Früheisenzeit*]). Tako obravnavanje je posebej uporabno za prehodno ozemlje, kakršno je Slovenija. Tako bi lahko umestili stopnji Ig 1–2 kulture Ljubljanskega barja v pozno bakreno dobo, če ju vidimo še v sklopu bakrenodobnih kultur, kot konec bakrenodobnega razvoja oz. v zgodnjebronastodobno, če vidimo v njej začetek bronastodobnega razvoja. In ruško skupino v pozno bronasto dobo, če jo razumemo kot zaključek mlajše bronaste dobe oz. kulture žarnih grobišč, v zgodnjo železno pa, če vidimo v njej začetek razvoja, ki se bo nadaljeval v polno železno dobo. Z različnim, vendar kronološko enakovrednim poimenovanjem lahko tako izrazimo svoje poglede na zgodovinski razvoj. S tako rabo pa bi se približali tudi italijanski rabi, ki govori v primeru mlajše bronaste dobe o »*bronzo recente*«, v primeru pozne pa o »*bronzo finale*«, čeprav pri tem absolutne številke ne ustrezajo povsem srednjeevropskim v smislu Müller-Karpeja, ker Italijani začenjajo železno dobo – »*età del ferro*« že z devetim stoletjem.

Ko dajem ta predlog, se seveda zavedam, da se ne sklada vedno z dosedanjim slovensko rabo. Prvič v večini primerov sploh nismo ločevali med pojmom »*zgodnji*« in »*starejši*«, oz. »*pozni (kasni)*« in »*mlajši*«. Govorili smo pogosteje o zgodnji in pozni bronasti dobi in le redko o starejši in mlajši bronasti dobi. Narobe pa sta ustaljena izraza starejša in mlajša železna doba, ne pa zgodnja in pozna. Bolj niha

zopet uporaba med starejšim in zgodnjim halštatom oz. mlajšim in poznim halštatom, običajnejša pa je vendarle uporaba »starejši« oz. »mlajši« halštat, »starejše« oz. »mlajše« halštatsko obdobje. Kot rečeno, pa v uporabi zgodnji-starejši, oz. pozni-mlajši nismo videli pomenske razlike, odločalo je bolj naključje in osebno občutje. Tudi zaradi poenotenja slovenske terminologije bi bil torej moj predlog upravičen.

V slovenski bronasti dobi (z izjemo mlajše in pozne bronaste dobe, to je časa kulture žarnih grobišč) imamo najbrž še premalo gradiva, da bi lahko postavili samostojne stopnje. Vendar je načrt, ki je povezan z našim kolokvijem, da objavimo vse, kar že poznamo, edina pot do tega, da pridemo vsaj do kulturnih skupin, v okviru katerih bo tak kronološki sistem smiselno postaviti. Iz tega vidika (in ne samo iz tega) smo veseli, da lahko pozdravimo med nami kolege iz sosednjih republik in držav – Hrvaške, Avstrije in Madžarske, ki nam bodo lahko pri tej nalogi bistveno pomagali.

¹ I. Šavel, *Var. spom.* 25, 1983, 196. L. c. 26, 1984, 198 s in 27, 1985, 196 s. M. Strmčnik-Gulič, *Var. spom.* 26, 1984, 199 ss.

² *Arh. vest.* 35, 1984, 13 ss.

³ S. Pahič, *Arh. vest.* 32, 1981, 71 ss. Isti, *Brinjeva gora 1954*, Doneski k pradavnini Podravja 2 (1985, razmnožen tipkopis). D. Oman, *Arh. vest.* 32, 1981, 144 ss.

⁴ B. Teržan, *Arh. vest.* 34, 1983, 51 ss. S. Pahič, *Bistriški svet v davniini*, *Zbornik občine Slovenska Bistrica* 1, 1983, 39 ss. Glej sedaj tudi publikacijo ob kolokvijju: *Bronasta doba v Sloveniji*, Lendavski zvezki 8, 1986.

⁵ *Handbuch der Vorgeschichte* 4, *Bronzezeit* (1980). V tretjem zvezku (Kupferzeit [1974]) omenja le Ljubljansko barje.

⁶ *Bronze Age Cultures in Central and Eastern Europe* (1965).

⁷ *The Bronze Age in Europe* (1979).

⁸ *Carniola* 2, 1909, 112 ss. Med sintetičnimi deli glej še dela, ki jih omenja H. Müller-Karpe v *Handbuch* 4 (1980) 23, op. 8.

^{9a} Za razlikovanje med mlajšo in pozno bronasto dobo glej moja izvajanja na koncu tega članka.

⁹ Disertacijo citira S. Pahič, *Arh. vest.* 5, 1954, 264, op. 137. Urednik F. Stele je želel, da H. Müller-Karpe vključi v svojo študijo še rezultate tik pred tem objavljenih študij J. Korošca (*Predzgodovinska naselbina na Ptuj-skem gradu* [1951]) in F. Stareta (Ilirsko grobišče na Zgornji Hajdini, *Arh. vest.* 1, 1950, 31 ss). Med razgovori pa je H. Müller-Karpe že začel pripravljati svojo veliko kronološko študijo in ni imel več interesa, da izidejo podravska najdišča posebej.

¹⁰ K. Vinski-Gasparini, v: *PJZ* 4 (1983) 484 ss. Z nadaljnjo literaturo. B. Teržan (op. 4) 58 ss.

¹¹ Z. Harej, *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 6, 1978, 74 ss.

¹² Vso literaturo glej v *PJZ* 4 (1983) pod imeni J. Korošec, P. Korošec, T. Bregant, Z.

Harej. Glej sedaj tudi Z. Harej, *Kultura kolibč na Ljubljanskem barju* (1986), ki pa ne upošteva Parzingerjeve študije.

¹³ *PJZ* 4 (1983) 103 ss.

¹⁴ Južnoalpska skupina po K. Willvonsederju, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich* (1937) oz. vzhodnosrednjeevropski oz. podonavski skupini po Müller-Karpeju in Pittioni-ju.

¹⁵ G. Stacul, *Riv. Scien. Preist.* 27, 1972, 145 ss. M. Moretti, R. Gerdol, G. Stacul, *I Castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino. Complessi dell' età del Bronzo*, Monografie di Preistoria 2 (1978). A. Cardarelli, v: *Preistoria del Caput Adriae. Catalogo* (1983) 87 ss. M. Moretti, Aspetti e problemi relativi all' età del Bronzo. V: *Preistoria del Caput Adriae. Atti del Convegno Internazionale* (1984) 75 ss.

¹⁶ Glej op. 15.

¹⁷ *PJZ* 4 (1983) 122 ss in 233 ss.

¹⁸ S. Gabrovec, v: Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije, *Materijali SADI* 22 (1986) 37 ss.

¹⁹ Glej op. 3.

²⁰ *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973) 24 ss, 37 ss. Ista, v: *PJZ* 4 (1983) 551 ss.

²¹ B. Jevremov, *Arh. pregl.* 20, 1978, 65, t. 29.

²² S. Gabrovec, Mesto Kamnika v prazgodovini Slovenije. V: *Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav ob 750-letnici mesta* (1985) 5 ss.

²³ *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959).

²⁴ *Arch. f. Anthr. NF.* 3, 1905, 278 s.

²⁵ S. Gabrovec, v: *PJZ* 4 (1983) 70 s.

²⁶ I. Puš, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*, *Razprave* 1. razr. SAZU 13/2, 1982, t. 7: 1–12; 8: 13–16. *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, o. c. 7/1, 1971, t. 22: 2–3.

- ²⁷ *Arh. vest.* 24, 1973, 342 s.
²⁸ *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem*. Rokopisna disertacija (1986). Za grob 278: I. Puš (op. 26) t. 7.
²⁹ *Arh. vest.* 29, 1978, 36 ss.
³⁰ *Pobrežje*, Kat. in monogr. 6 (1972).
³¹ *Zur Frage der Kontinuität zwischen Bronze- und Eisenzeit in der Schweiz* (1974).
³² Glej op. 28.
³³ P. Medović, *Naselja starijega železnega doba u jugoslovenskom Podunavlju* (1978).

- Glej sedaj tudi *PJZ* 5, *Železna doba* (1987).
³⁴ B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau* (1976) 151 ss.
³⁵ G. Kossack, »Kimmerische« Bronzen, *Situla* 20–21, 1980, 109 ss.
³⁶ H. Müller-Karpe, *Jahresber. Inst. Vorgesch. Univ. Frankfurt* 1974, 7 ss. Isti, *Germania* 53, 1975, 24 ss. Isti, *Handbuch der Vorgeschichte* 4 (1980) 23 s.

DIE BRONZEZEIT IN SLOWENIEN – FORSCHUNGSSTAND UND PROBLEME

Übersetzung

Peter Petru – dem Anreger und Organisator
 der slowenischen
 Archäologiekolloquien

Eine Übersicht der Bronzezeit in Slowenien habe ich im Werk *Praistorija jugoslovenskih zemalja (PJZ)* 4 (*Vorgeschichte der jugoslawischen Länder* 4, 1983) vorgelegt. Dieses Bild hat sich in den letzten Jahren nicht wesentlich verändert. Von den Neuheiten kann ich vor allem die Fortsetzung der planmäßigen Ausgrabungen in Dolnji Lakoš, die Schutzgrabungen auf Ptuj-Rabeljša vas (Schulzentrum)¹, die neue, von H. Parzinger² durchgeführte chronologische Analyse der Uferrandsiedlungen auf dem Moor von Ljubljana, die ersten systematischen Veröffentlichungen der Ausgrabungen auf Brinjeva gora³ sowie einige vereinzelte Studien anführen⁴. So sehe ich meine Aufgabe nicht so sehr im Wiederholen des bereits Gesagten und dessen Ergänzung, als in der Vorstellung der noch offenen Probleme. Damit wird auch die Stellung des heutigen Slowenien im Rahmen Mitteleuropas und des Balkans genügend ersichtlich werden.

Die Periode der Bronzezeit in Slowenien ist nicht von weiterer Bedeutung, wie es z. B. schon die darauf folgende, die Hallstattzeit, ist. Dies ist bereits zu ersehen, wenn man Handbücher über die Bronzezeit in die Hand nimmt. Müller-Karpes *Handbuch*⁵ führt keinen einzigen Fundort aus Slowenien an, desgleichen nicht jenes von M. Gimbutas⁶, während J. M. Coles – A. F. Harding⁷ aus Slowenien nur 3 Fundorte erwähnen (Ig, Ruše, Škocjan). Auch in der slowenischen Forschung hat die Bronzezeit keine große Rolle gespielt, obwohl W. Šmid⁸ schon im J. 1909 eine gute Übersicht der Bronzezeit für das damalige Krain gegeben hat.

Diese Feststellung gilt jedoch eher für die Alt- und Mittelbronzezeit, mit der Jung- und Spätbronzezeit, jetzt in der Regel die Urnenfelderzeit genannt, verhält es sich dagegen schon anders. Dieser Zeit wurde von Merhart weiter besondere Aufmerksamkeit zugewendet und in seinem Konzept der Urnenfelderkultur nimmt der Raum des heutigen Slowenien eine wichtige, in mancher Hinsicht sogar eine Schlüsselstellung ein. Erwähnt sei nur das große Werk Müller-Karpes, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit* (1959), worin Slowenien eine bedeutsame Stellung eingeräumt wird, sowie die Tatsache, daß Müller-Karpe im J. 1948 bei Merhart eben anhand seiner Bearbeitung des slowenischen Urnenfeldermaterials (*Beiträge zur Urnenfelderkultur in den Südalpen*) zum Doktor promoviert wurde. Seine Dissertation legte er der Slowenischen Akademie der Wissenschaften zum Druck vor, doch wurde sie nie gedruckt.⁹

Schon dieser Unterschied wegen werde ich die Problematik der slowenischen Bronzezeit nach den einzelnen Perioden erörtern, wobei ich mich an die eingebürgerte Aufteilung in die Alt-, Mittel- und Jungbronzezeit und an Reineckes Schemen, Bz A, B–C, D, Ha A–B halten werde. Dabei werde ich mein Augenmerk hauptsächlich auf die grundlegenden Fragen der chronologischen und kulturellen Einordnung richten, also der Chronologie und der Chorologie, dagegen weniger auf die Einzelfragen der materiellen und geistigen Kultur sowie der Gesellschaftsstruktur.

Die Altbronzezeit

Schon der eigentliche Beginn der Bronzezeit in Slowenien stellt ein großes Problem dar. Es handelt sich um die chronologische Einreihung der Kulturen auf dem Moor von Ljubljana. In meiner Übersicht in PJZ habe ich als Grenzstein, der sich deutlich von dem Äneolithikum bzw. von der Kupferzeit ausscheiden ließ, vor allem die Litzenkeramik angeführt, durch welche die Bronzezeit im breiteren Gebiet gut dokumentiert ist. Damit war nicht viel gewonnen, denn in Slowenien ist die Litzenkeramik nirgends in geschlossenen Komplexen bekannt. Außerdem wird gegenwärtig die Litzenkeramik erst ans Ende der Altbronzezeit datiert (Bz A 2).¹⁰ Es ist klar, daß wir das Einsetzen der Bronzezeit schon früher sehen müssen, in der Stufe Ig 2 nach P. Korošec, bzw. in der Ljubljana-Kultur nach S. Dimitrijević, die eben in ihrer Ornamentik mit der Litzenkeramik verwandte Elemente aufweist, weshalb S. Dimitrijević ihren Ursprung auf dem Moor von Ljubljana sehen wollte. Die Begriffe Ig 2 und Ljubljana-Kultur sind inhaltlich zwar nicht völlig identisch, doch werden sie von beiden Autoren in großem Ausmaß schon in die Altbronzezeit datiert. Da indessen die Stufen Ig 2 bzw. die Ljubljana-Kultur nur typologisch aufgestellt sind und keinen Stützpunkt in geschlossenem Material haben, ist damit die Abgrenzung der Stufe Ig 1 von Ig 2 höchst unsicher. Auch die neuen Ausgrabungen von Z. Harej haben diese Trennung nicht bekräftigt.¹¹ P. Korošec sah zwar in den Trägern der Kultur Ig 2 eine neue Bevölkerung, die aus Norditalien gekommen sein soll, doch bietet das lediglich typologisch getrennte Fundmaterial für solche Schlußfolgerungen keine hinreichenden Stützen. Ähnliches gilt auch für S. Dimitrijević, der in der Ljubljana-Kultur nicht nur die Verschmelzung zweier Kulturen – der Vučedol- und der Glockenbecherkultur, sondern auch die Verschmelzung zweier ethnischer Populationen sehen wollte. Aus dem unruhigen pannonischen Raum, den im Äneolithikum große Veränderungen und ethnische Verschiebungen erschütterten, soll sich Dimitrijević zufolge die Bevölkerung ins noch sichere Alpengebiet zurückgezogen haben, wo sie nicht nur Zuflucht fand, sondern obendrein eine neue kulturelle Blütezeit erlebte. Noch weniger einleuchtend ist die Einstufung von Blatna Brezovica, Notranje Gorice und vom Maharski prekop in die Bronzezeit, eine nach J. Korošec ziemlich allgemein aufgenommene Eingliederung.¹² Hier hat erst H. Parzinger methodologisch vorbildlich nachgewiesen, daß die erwähnten Fundorte älter sind, daß sie in die Zeit vor der Vučedol-Ljubljana-Kultur bzw. vor Ig 1 und 2 gehören, daß folglich in der älteren Bronzezeit nicht mit einer zweifachen Tradition, der Tradition der Lasinja- und der Vučedol-Kultur zu rechnen ist, die beide noch die Bronzezeit erlebt haben sollen. Wohl gehört hingegen auch nach H. Parzinger ein Teil der Ljubljana- bzw. Ig 2-Kultur bereits in die Bronzezeit (Parzingers Stufe Ig b bzw. Ljubljansko barje (LB) VI. Die Phase der Litzenkeramik gehört hingegen in seine Stufe LB. VII, bzw. Ig c, Notranje Gorice d.

So hat es den Anschein, als ob der Beginn der Bronzezeit, wie ihn P. Reinecke aufgestellt hat (Bz A 1), in Slowenien keine geschichtliche bzw. kulturwendezeitliche Grenze ist. Die Uferrandsiedlungen des Moors von Ljubljana in ihrer Vučedol- und Ljubljana-Phase, bzw. in der Ig 1- und 2-Stufe, müssen offensichtlich als Kulturganzheit aufgefaßt werden, wobei die zweite nach mitteleuropäischen Maßstäben auch noch in die Bronzezeit reicht, als Ganzes jedoch kulturell doch ein Teil des äneolithischen bzw. kupferzeitlichen Komplexes ist. Dabei will ich lediglich noch die große Zurückhaltung von B. Čović¹³ bei der Datierung der Ljubljana-Kultur in die Bronzezeit erwähnen. Beim jetzigen Forschungsstand müssen wir also festlegen, daß in Slowenien keine selbständige altbronzezeitliche Kultur erwiesen ist, und damit rechnen, daß in der Altbronzezeit die Uferrandsiedlungen des Moors von Ljubljana in ihrer Ljubljana- bzw. Ig 2-Stufe weiter lebten und noch die Zeit der Litzenkeramik erreichten.

Die Mittelbronzezeit

Im Gegensatz zu der Ljubljana- (Ig 2) Kultur, deren Zentrum in Slowenien ist und deren breiter Ausstrahlungsbereich noch außerhalb des Landes reicht, ist Slowenien in der Mittelbronzezeit nicht ein einheitlicher Kulturraum. In der PJZ habe ich zwei Kulturkomplexe voneinander scheiden können, von denen keiner sein Zentrum in Slowenien hat. Den ersten habe ich Castellieri-Kultur benannt, nach den Höhensiedlungen dieser Periode in Istrien und im Slowenischen Küstenland, den zweiten habe ich der mitteleuropäischen Hügelgräberkultur zugeteilt.¹⁴ Die Einsicht in den ersten Kulturkomplex haben erst die Triester Forscher nach dem J. 1970 ermöglicht. Erwähnt seien lediglich G. Stacul und die Plejade der Erforscherinnen der alten Ausgrabungen von Marchesetti.¹⁵ Damit wurde das Bestehen einer bronzezeitlichen Sonderkultur bewiesen, gebunden an die befestigten Höhensiedlungen, die Castellieri, die gewiß schon in der Mittelbronzezeit einsetzen, was G. Stacul auch stratigraphisch untermauern

konnte.¹⁶ Diese Kultur hat ihre guten Verknüpfungen mit Istrien – daran binden sich schon die befestigten Höhensiedlungen, die Castellieri, sowie das ähnliche Keramikgut, das B. Čović in seine Stufe Istrien 2 und 3 setzt, was nach Reinecke der Bz A 2–B 1 bzw. B 2–C 1 entspricht.¹⁷ Und gerade die befestigten Höhensiedlungen und die Keramik sind es, die unsere bronzezeitliche »Castellieri« Kultur am ausgeprägtesten bestimmen. Der Begriff der Castellieri-Kultur ist in seiner Gesamtheit noch nicht klar definiert und geographisch abgegrenzt, sondern ist nur ein Arbeitsbegriff. B. Čović hat gut auf die Verknüpfung der istrischen Mittelbronzezeit mit der übrigen dalmatinischen Küste und dem Westbalkan hingewiesen, die Triester Forscher auf die Verbindungen mit Norditalien, alle stellen indessen auch Einflüsse des Donauraumes fest. Jedenfalls lassen sich aber schon aufgrund der monumentalen Bauweise der Ummauerung auch mediterrane Einwirkungen nicht übersehen.¹⁸ Dies sind jedoch Probleme, die uns an dieser Stelle nicht interessieren. Für die Bronzezeit Sloweniens ist das Hauptproblem die Abgrenzung, wie weit ostwärts die Einflüsse der Castellieri-Kultur reichten. Dabei wird ihre Erscheinung im breiteren und im engeren Sinn zu trennen sein. Im engeren handelt es sich offenbar um einen Kulturkomplex, der durch die befestigte Höhensiedlung, die Bestattungsweise (in Grabhügeln, doch von andersartigem Typ als in Mitteleuropa) und durch das Keramikmaterial gekennzeichnet ist, im breiteren Sinn geht es hingegen lediglich um den ähnlichen Keramikstoff.

Der zweite Kulturkomplex der Mittelbronzezeit Sloweniens gehört zur mitteleuropäischen Hügelgräberkultur, wie man aufgrund dreier freigelegten Grabhügel aus dieser Periode feststellen konnte und die den Raum vom Ptujsko polje bis Vrhnika umfaßt. In diesen Komplex habe ich noch zwei Siedlungen eingereiht, Brinjeva gora und Dolnji Lakoš, von denen wir gegenwärtig wesentlich mehr wissen. Brinjeva gora hat uns leider vor allem negative Daten geliefert. Die neuen Veröffentlichungen¹⁹ haben keine geschlossene mittelbronzezeitliche Schicht bestätigt, wie ich sie einerseits aufgrund der Grabhügel in Brezje und andererseits aufgrund der allerdings sporadischen bronzezeitlichen Nadeln und der Tasse mit Litzenornament aus der Siedlung selbst supponiert habe. Die Ausgrabungen in Dolnji Lakoš weisen aber mehr und mehr auf die zwar bereits angedeutete Verbindung mit dem Kulturkomplex der Gruppe Virovitica hin, wie sie aufgrund des Grabmaterials von K. Vinski formuliert worden ist.²⁰ Diese gehört jedoch nicht mehr in die Hügelgräberkultur, sondern schon in die Urnenfelderkultur, die von K. Vinski teilweise noch vor die Bz D datiert wird. In die Virovitica-Gruppe setzt K. Vinski sämtliche Erscheinungen der erwähnten Zeit (Bz C und D) von Nordbosnien im Süden, Ostslowenien und Srem im Osten und im Westen bis Kalnik und Medvednica, wir aber könnten jetzt überdies Ost- und vielleicht noch einen Teil Zentralsloweniens hinzufügen. Dafür spricht jetzt nicht nur Dolnji Lakoš, sondern auch die Gräber aus Ptuj²¹ und Kamnik.²² Die Gruppe Virovitica bzw. der Kulturkomplex von Virovitica ist gegenwärtig zweifellos der beste Arbeitsbegriff, womit sich die Periode der späten Mittelbronzezeit und die Anfänge der Urnenfelderkultur in Slowenien bezeichnen lassen, wogegen kein neues Material zur Erhellung der bevorstehenden Zeit (Bz B) zur Verfügung steht.

Die Jung- und Spätbronzezeit

Was das Fundgut anbelangt, sind wir in der Jung- und Spätbronzezeit – gewöhnlich als die Urnenfelderzeit bezeichnet – in Slowenien viel besser daran. In der PJZ habe ich diesen Zeitabschnitt in die Dobova-Ruše-Gruppe und in die Ljubljana-Gruppe aufgeteilt, während ich die gleichzeitigen Nekropolen Westsloweniens einfach schon in die Eisenzeit eingeschaltet habe. Seine Depots hingegen nicht mehr. Der Grund dafür liegt darin, daß sich die Nekropolen in diesem Bereich geschlossen in die Hallstattzeit fortsetzen, mit der Bronzezeit hingegen in keinerlei Zusammenhang stehen. H. Müller-Karpe hat im J. 1959 in seinem großen chronologischen Werk²³ auch das slowenische Fundmaterial geordnet und es in die große Kette eingegliedert, die von Sizilien im Süden bis zur Donau im Norden und im Osten reicht. Allerdings ist sein grandioses Werk streng chronologisch; seinen schematisierten chronologischen Stufen entsprechen nicht unbedingt auch die kulturhistorischen. Die ältere slowenische Forschung kennt indessen die Jung- und Spätbronzezeit bzw. die Urnenfelderzeit fast gar nicht. M. Hoernes²⁴ hat Ruše, Škocjan und das frühe Mokronog, also alles, was damals von der Spätbronzezeit bekannt war, in die Früheisenzeit eingeordnet. Eine Ausnahme bildeten die Depots, die von allem Anfang an in die Jungbronzezeit gesetzt wurden.

Außerhalb beider angeführten urnenfelderzeitlichen Gruppen sind indes noch einige Gräber nachzuweisen, die sich weder in die Dobova-Ruše- noch in die Ljubljana-Gruppe eingliedern lassen.²⁵ Dazu könnte man jetzt überdies die ältesten Gräber aus Ljubljana-SAZU gesellen (Gr.

277, 278, 282, 146),²⁶ aus der Stufe Ljubljana Ia, in welche ich i. J. 1973 die ältesten Gräber der Nekropole aus der Zeit vor dem 9. Jh. zugewiesen habe und mit Dobova vergleichen konnte. Die später, i. J. 1982 publizierten, oben zitierten Gräber, zeigen aber kaum dieselbe kulturelle Orientierung. B. Teržan²⁷ hat beim Pithos aus Grab 278 auf Verbindungen mit dem Westbalkan (Bezdanjača) und dem Slowenischen Küstenland hingewiesen.²⁸ Die erwähnten Gräber sind um so mehr bemerkbar, als sie außerhalb der Horizontalstratigraphie stehen, die ansonsten in der Ljubljana-Nekropole einwandfrei bezeugt ist. Es wäre also sogar möglich, daß die ältesten Ljubljana-Gräber der Stufe Ljubljana Ia mit ihren Nachfolgern in der Stufe Ib nicht einmal ganz kontinuierlich verbunden sind. Dadurch bleiben die Anfänge der Ljubljana-Gruppe kulturhistorisch noch unaufgeklärt. Beim heutigen Forschungsstand lassen sie sich nicht mit den Gräbern in Ptuj und Kamnik verknüpfen, bei denen ich verwandte Züge mit der Virovitica-Gruppe zu sehen vermeinte. Jedenfalls ist mit der Virovitica-Gruppe die Siedlung Dolnji Lakoš verbunden. Demnach ist eines der Anfangselemente der slowenischen Urnenfelderkultur in der Virovitica-Gruppe zu sehen und da diese in ihrem ganzen Verbreitungsgebiet mit der heimischen bronzezeitlichen Tradition verbunden ist, ebenfalls in der einheimischen Mittelbronzezeit. Sicher lebt ununterbrochen in die ältere Urnenfelderkultur die bronzezeitliche Castellieri-Kultur in Westslowenien. In der Keramik zeichnet sich ihr Einfluß noch nach dem Durchsetzen der Brandbestattung ab.

Das heißt, daß die ältesten Erscheinungen, die sich in Slowenien mit den Anfängen der Urnenfelderkultur parallelisieren lassen, starke Verbindungen mit der slowenischen bronzezeitlichen Tradition aufweisen, wie sie einerseits der Virovitica-, andererseits aber der Castellieri-Komplex im Sinne der Bronzezeit Istriens und des Slowenischen Küstenlandes darstellen. Allerdings wissen wir nicht, ob damit bereits der Gesamtgehalt der Jungbronzezeit in Slowenien erschöpft ist. Beide Erscheinungen sind nämlich mehr oder weniger nur am Ost- bzw. Westrand Sloweniens bezeugt. Wie jedoch die Ha A-Komplexe von Brinjeva gora, Dobova, Ljubljana miteinander verknüpft sind, ist noch weniger geklärt. Dies sind Fragen, die unser Kolloquium gleichfalls zu beantworten versuchen sollte.

Damit sind wir bei der Zentralerscheinung der Urnenfelderkultur Sloweniens angelangt, der Dobova-Ruše Gruppe. In der PJZ 4 habe ich hervorgehoben, daß es sich dabei um zwei nicht nur chronologisch, sondern auch kulturell unterschiedliche Erscheinungen handelt, daß es korrekter wäre, gesondert von einer Dobova- und gesondert von einer Ruše-Gruppe zu sprechen. Wenn wir sie mittels eines gemeinsamen Begriffs ausdrücken, geschieht dies eben aus dem Blickpunkt des gegenwärtigen slowenischen Raumes, ansonsten ist jedoch die Dobova-Gruppe enger mit dem kroatischen Sava-Gebiet verbunden, damit, was K. Vinski jetzt (PJZ 4, 1983, 566 ff.) die Gruppen von Zagreb und Velika Gorica benannt hat. Namentlich mit der letztangeführten sind die Kontakte klar umrissen, weniger dagegen mit der Zagreber. Deshalb erhebt sich tatsächlich das Problem des Beginns der Urnenfelderkultur in Slowenien, die offensichtlich nicht nur etwas Neues, was aus dem Donaauraum kommt – wir denken meistens vor allem an die Gruppe Velatice-Baierdorf – sondern auch mit der einheimischen bronzezeitlichen Tradition verknüpft ist, die sich in beiden vorerwähnten Kulturkomplexen – in Virovitica und der Castellieri-Kultur des istrisch-küstenländischen Typs andeutet. Desgleichen wären noch die Verbindungen mit dem Westbalkan zu erforschen (Bezdanjača, Varvara). So zeigt sich die Problematik des Beginns der UK in Slowenien. Was hingegen ihr Ende betrifft, ist vor allem zu erforschen, was das frühe Aufhören von Dobova bedeutet, das J. Dular mit gewichtigen Argumenten schon in Ha B2 nach Müller-Karpe annimmt, d. i. vor dem 8. Jh., in dem sich im slowenischen Raum so viele neue Ereignisse zusammengedrängt haben.

Die Ruše-Gruppe stellt heute in mehrfacher Hinsicht ein Problem dar. Erstens schon chronologisch. Ich habe schon in der PJZ darauf hingewiesen, daß Müller-Karpes Schema nicht ohne Einwände geblieben ist. Die ersten hat S. Pahič vorgebracht,³⁰ der in Pobrežje dessen Schema nicht anwenden konnte, die zweiten U. Ruoff,³¹ die dritten jetzt B. Teržan³². Ihre sind eher von kulturhistorischem Charakter. In ihrer Chronologie der eisenzeitlichen Steiermark wird die Wende, der Übergang zur Eisenzeit ganz an den Anfang des 8. Jh. versetzt, d. h., sie lehnt meine Gleichsetzung von Ha B 3 und Ha C 1 in dem slowenischen Raum ab, der zufolge beide Begriffe chronologisch gleichwertig wären, jedoch einen kulturell unterschiedlichen Inhalt bezeichnen würden. Vor allem lehnt sie damit meine Idee über den früheren Beginn der Hallstattkultur in Dolenjsko im Vergleich zur Steiermark ab. Sie vertritt die entgegengesetzte Meinung, nach welcher die Eisenzeit in der Steiermark schon ganz an den Beginn des 8. Jh. reicht. Die Verbindung des 8. Jh. mit dem vorangegangenen Zeitraum ist ihrer Ansicht nach so stark, daß sie in diese Entwicklung, als Stufe Steiermark I, auch die Ruše-Gruppe 1–2 (d. h. Ha B 1 und B 2 nach Müller-Karpe) einschließt, so daß das, was wir in der Regel den Beginn der

Hallstattkultur nennen, mit der Stufe Steiermark II einsetzt. Die Berechtigung ihrer Stufe Steiermark I deutet sie damit an, »daß die meisten bekannten Siedlungen in der Drava-Region, Brinjeva gora, Ptuj, Gornja Radgona, wie auch Rifnik kontinuierlich besiedelt waren, seit Ha B bis in die ältere Hallstattzeit (Steiermark II), einige auch noch in die Stufe Steiermark III.« Obwohl sie damit nicht eine Diskussion über den urnenfelderzeitlichen Charakter der Ruše-Gruppe und ihre möglicherweise protoeisenzeitlichen Keime anschneiden wollte, ist für uns Teilnehmer am bronzezeitlichen Kolloquium diese Herausforderung aktuell. Müssen wir nach so reichhaltigen Diskussionen und Erörterungen der Urnenfelderkultur im Laufe der letzten Jahrzehnte, nach 80 Jahren abermals zu M. Hoernes zurückkehren (Anm. 24), der schon im J. 1905 die Ruše-Gruppe an den Beginn der hallstätischen Entwicklung in den Ostalpen setzte? Jedenfalls stellt dies ein Problem dar. H. Müller-Karpe hat in seiner unveröffentlichten Dissertation über die Fundorte der Drava-Region auf eine Reihe von Verbindungen mit dem Westbalkan hingewiesen, namentlich mit Ripaç, (einem der seltenen gut publizierten Fundorte jener Zeit) und darüber hinweg mit der Mittelbronzezeit des Donaupraumes. Die Gruppen der Spätbronzezeit des Westbalkans laufen aber unbestreitbar noch weiter in die Eisenzeit fort, und so könnte man den Beginn der Eisenzeit schon in diesem Zeitraum sehen. Ähnliches gilt jetzt für den Donaupraum. Erwähnt sei lediglich der Beginn der Bosut-Gruppe,³³ ihre erste Stufe (Kalakača) datieren wir gegenwärtig in die Zeit um 1000, oder noch weiter ostwärts die Gruppe Ostrov,³⁴ deren neuer Stil schon die Eisenzeit ankündigt. Dieser neue Stil deutet aber zugleich schon das Vordringen der Kulturen des Kaukasus und der nördlichen Schwarzmeergebiete an, das wir früher auf den sog. thrako-kimmerischen Vorstoß beschränkt und aufgrund historischer Berichte erst in die letzten Jahrzehnte des 8. Jh. (ins J. 714) datiert haben. Diese Ansicht hat jetzt G. Kossack³⁵ gründlich ins Wanken gebracht, um nicht davon zu sprechen, daß bereits B. Hänsel die Gruppen aus dem unteren Donaupraum aus der Zeit um 1100 im Rahmen der »älteren Hallstattzeit« erörtert hat, die allerdings mit der älteren Hallstattzeit im mitteleuropäischen Sinn gar nichts Gemeinsames hat. Andererseits gehen Umbruchwandlungen in dieser Zeit auch im Süden vor sich: Makedonien und Albanien bringen mit ihren Familiengrabhügeln dasjenige zur Geltung, was das typische Kennzeichen unserer Hallstattkulturen (z.B. von Dolenjsko) sein wird. Den Beginn von Vergina kennzeichnet zugleich die Bogenfibel mit zwei Knöpfen (der liburnische Typ), was den Anfang des Neuen, den Beginn der Liburnischen Gruppe auch im dalmatinischen Küstenland ankündigt. Ähnlich setzt in diesem Zeitabschnitt auch die Istrische Gruppe ein, die dann durch die ganze Eisenzeit hindurch geschlossen fort dauern wird.

Damit habe ich lediglich die Probleme der chronologischen Abgrenzung zwischen der Bronze- und der Eisenzeit in Slowenien, wie auch in Jugoslawien angedeutet, die zwar an sich selbst nicht so sehr bedeutsam sind, jedoch gut das Schicksalhafte des heutigen slowenischen Raumes verraten. Bzw., um fachlich zu sprechen, ersieht man daraus gut die geopolitische und geokulturelle Lage Sloweniens: als Teil des kontinentalen Europa ist es noch in der Bronzezeit, als Teil des Mittelmeerraumes schon am Beginn der Eisenzeit; mit dem Verfall der mykenischen Kultur klopft auch an seine Tür die Morgenröte der griechischen Welt.

Aus diesem Blickpunkt aus sind auch unsere Schwankungen im Gebrauch der Terminologie verständlich. Die Lösung besteht darin, daß wir aus einheimischem Material und einheimischem Entwicklungsrhythmus errichtete eigene Stufen ausarbeiten und anwenden. Das also, was wir größtenteils schon für die Eisenzeit durchgeführt haben, wo wir jetzt z. B. die älteste Stufe der Eisenzeit von Dolenjsko weder mit Ha B 3 noch mit C 1 beginnen, sondern mit der Stufe Podzemelj 1, die in einem bestimmten (und zu bestimmenden) Verhältnis sowohl zu Ha B 3 nach Müller-Karpe als zu Ha C 1 nach Kossack steht. Durch solche regionale Stufenbezeichnungen zersplittert und kompliziert sich allerdings das einheitliche überregionale Chronologiebild stark. Um es beibehalten zu können, möchte ich lediglich auf den von H. Müller-Karpe³⁶ vorgelegten Vorschlag hinweisen, der gegenwärtig mehr oder weniger konsequent (und gelungen) auch in der Serie *Prähistorische Bronzefunde* befolgt wird.

Für die slowenische Bronzezeit (mit Ausnahme der Jungbronzezeit bzw. der Zeit der Urnenfelderkultur) dürfte wohl noch zu wenig Fundmaterial vorhanden sein, um selbständige Stufen aufstellen zu können. Dennoch ist der mit unserem Kolloquium verbundene Plan, alles, was wir schon kennen, zu veröffentlichen, der einzige Weg, zumindest zu Kulturgruppen zu gelangen, in deren Rahmen es sinnvoll sein wird, ein derartiges chronologisches System zu erstellen. Aus diesem Gesichtspunkt (und nicht nur aus diesem) sind wir froh, die Kollegen aus den Nachbarländern, Kroatien, Österreich, Deutschland und Ungarn, die uns bei dieser Aufgabe werden wesentlich helfen können, in unserer Mitte begrüßen zu dürfen.

BRONASTODOBNA NASELBINA OLORIS PRI DOLNJEM
LAKOŠU

IRENA HORVAT-ŠAVEL

Pokrajinski muzej, Trubarjev drevored 4, YU-69000 Murska Sobota

Pokrajina pri Lendavi obsega nižinski svet na levem bregu reke Mure in terciarno gričevje. Leži v subpanonskem območju, kar se odslkava tudi v konfiguraciji in klimi. Na ravnini so nastajala naselja na presečišču dveh naravnih poti. Prva pot je vodila po dolini reke Mure iz alpske notranjosti v prostrano Panonsko nižino, ki pa so jo politične meje že v zgodnji preteklosti popolnoma omrtvile. Enako se je zgodilo s potjo, ki je že v rimski dobi povezovala panonski svet s središčem takratnega rimskega cesarstva.¹ Pokrajino delimo na dva dela. Manjši, severni del sestavlja terciarno gričevje – Lendavske gorice, ostanek svoda ormoškoslanske antiklinale. Pokrajina se postopoma znižuje proti jugovzhodu, kjer se začneja obsežnejši ravninski svet, ki sega do reke Mure. Pretežen del ravnine je aluvialna naplavina, pas ob Muri pa je iz mlado naplavljenega proda in peska, ki slabo zadržuje vlago in je neodporen proti eroziji. Reka stalno prestavlja svojo strugo. Na debelejših sušnih ravninah, bogatih s humusom, se širijo njive, v depresijah in v vlažnih nekdanjih rokavih reke pa so vlažni gozdovi. Potok Ledava sprejema pri Lendavi domala vse prekmurske vode (Kobiljski potok z Bukovniškim in Radmožanskim kanalom, Črnc s Črnim potokom in Libenico ter tik pred izlivom v Muro še Krko).² Ti potoki so s terciarnega Goriškega nanašali pesek in prod in tudi vododržno glino ter zasipavali aluvialno lendavsko ravnino. Zaradi premajhnega padca vode so tu poplave nekaj običajnega. Njihova prvotna naravna funkcija je marsikje že močno zabrisana, saj so ljudje od nekdaj na vse mogoče načine preurejali in prestavljali njihove struge.³ V novejšem času je bila opravljena regulacija Ledave, Kobiljskega potoka in Črnega potoka, izvedene so bile melioracije, zgrajeni razbremenilni kanali in nasipi. Ti posegi so pokrajino pri Lendavi močno spremenili. Nekoč obsežen gozd je bil na račun kmetijske zemlje in zaradi čezmernega gospodarskega izkoriščanja močno okrnjen ali pa so mu bile zaradi regulacij potokov in osuševanja odtegnjene naravne možnosti za razvoj, zato pokriva tla samo še v obliki gozdičkov.⁴

V tem predelu pokrajine je precej sledov prazgodovinske in antične naselitve. Poselitev lendavskega predela ob koncu mlajše kamene dobe izpričujejo posamične najdbe kamnitih sekir⁵ in nasebinski ostanki na Kapitan dombu.⁶ Sledovi naselitve iz pozne srednje bronaste dobe so na Olorisu pri Dolnjem Lakošu. Verjetno istočasne so tudi materialne ostaline na najdiščih Gaborkert pri Lendavi in Pašnik pri Gornjem Lakošu.⁷ Naseljenost v latenu je bila ugotovljena na poljih zahodno od Olorisa in tudi na samem Olorisu. Močnejšo poselitev v antičnem času izpričujejo sledovi ceste,⁸ naselbine v Dolgi vasi ter pri Gaberju,⁹ in gomilna grobišča.¹⁰

Najpomembnejše prazgodovinsko najdišče te pokrajine so ostanki bronastodobnega naselja na poljih z ledinskim imenom Oloris, ki je 500 metrov severno od vasi

Dolnji Lakoš. Leži na ravninskem predelu panonske nižine, ki ga na vzhodni strani omejujejo Lendavske gorice, na severni in zahodni strani, kjer so bili pašniki in močvirni predeli z obsežnimi gozdovi, pa velike ravne njivske površine. Tudi na južni strani je ravnina s pašniki, polji in mrtvimi rokavi reke Mure. Naselje na Olorisu ima trikotno obliko in meri od severa proti jugu 240 m, od zahoda proti vzhodu v zgornjem delu 260 m, v spodnjem delu pa se močno zoži, in sicer na največ 90 m širine. V najožjem predelu je danes most čez jarek, po katerem je speljana poljska pot, ki poteka po skrajnem zahodnem robu do drugega mostu, ki je na severozahodnem robu Olorisa. Naselbina je z vseh strani naravno omejena z do 2 m širokim jarkom, v katerem stoji ob močnem deževju voda. Še pred leti je bil jarek vse leto zapolnjen z vodo. Ob jarku in v jarku so močvirsko nizko grmičevje, visoka trava in jelše. Najnižja višinska točka na Olorisu je ob obrobju, in sicer na 160,5 metrih. Teren se postopoma skorajda neopazno dviguje in doseže najvišjo točko 161,7 m. Vzporedno s tem vrhom je drugi, z višino 161,6 m. Višinska razlika med najnižjo in najvišjo točko na Olorisu je 1,20 m. Po vsej verjetnosti je bilo središče naselbine prav na tem naravno zvišanem predelu. O tem govori tudi koncentracija površinskih najdb, ki je na tem predelu najmočnejša. Prav površinske najdbe, ki so z globljim oranjem prihajale v večji množini na plano, so opozorile na obstoj naselbine. Prve raziskave v obliki sondiranja so bile v letih 1975 in 1977,¹¹ nato pa so od leta 1981 do 1985 potekala sistematična raziskovanja po programu SAD.

Obodni sistem naselbine

Jarki, ki obdajajo naselbino, so bili še pred melioracijo (ki je bila na severni strani naselbine izvedena leta 1972) dobro vidni, precej široki in v njih je bila tekoča voda. Danes so večidel poraščeni in slabo ohranjeni, voda pa stoji v njih le ob močnem deževju. Najbolje je jarek ohranjen na severni in vzhodni strani naselbine, kjer je bilo izkopanih osem sond različnih velikosti, ki so bile postavljene tako, da so sekale rob naselja, dno jarka in pobočje na nasprotnem bregu.

Najbolj zanimiva je bila stratigrafija v sondi št. 1, ki je bila izkopana na severni strani naselbine in bila postavljena tako, da je v celoti prerezala obodni sistem naselja. Izkop sonde je pokazal, da je naselbino obdajal jarek, ki pa ni bil umetno poglobljen. Gre torej za naraven rokav rečnih sistemov Ledave in Črnca, ki so bili v novejšem času z melioracijskimi deli povsem spremenjeni in večinoma uničeni. V času obstoja naselbine je bil na dnu jarka prod, saj leže najdbe tik nad njim. V profilu je zelo dobro viden naklon takratnega pobočja, ki je bil vzporeden s sedanjim pobočjem. Na produ in v istem horizontu kot kulturne ostaline leže ostanki lesa – ostanki ograde, ki je na zunanem predelu jarka obdajala naselbino. Osnovo ograde tvori nekaj debelejših horizontalno ležečih brun in vertikalno ležeči koli, med njimi pa je deloma ohranjen preplet iz drobnejših vej. Ksilotomske raziskave lesa so pokazale, da so ostanki ohranjenega lesa večinoma iz hrasta, po en primerek je iz bukke, topole in jerebice.¹² Lesene ostanke in strugo jarka prekriva sloj sive močvirske ilovjce, ki je naplavinska plast in je zapolnila jarek v času, ko naselje ni bilo več v uporabi.

Zanimivi so bili tudi rezultati izkopa sonde št. 3, ki je bila postavljena tako, da je sekala jarek. S tem izkopom je bila v celoti raziskana struktura dna jarka. Med četrtim in petim metrom dolžine (od JZ–SZ) je bil v globini 80 cm, v sivi mastni ilovici, tik pod kupom lepa, najden lesen zaboj (oziroma spodnji del vodnjaka).

Narejen je bil iz štirih klanih desk z utori. Na ta način je bil omogočen spoj zaboja.¹³ Deske merijo do 80 cm v dolžino, njihova debelina pa je od 2 do 3 cm. Globina ohranjenega vodnjaka je od 12 do 24 cm. Ob južni stranici vodnjaka so na zunanji strani zabiti štirje koli. Prav tako so zabiti štirje koli ob vzhodni stranici. Na južni in vzhodni strani sta bili ob kolih dve vertikalno postavljeni klani deski. Ob deskah zunaj vodnjaka je bila najdena skledica za zajemanje vode (t. 2: 9), v samem vodnjaku pa je ležala skleda (t. 2: 2). Kot je pokazala analiza vzorcev lesa, so bili leseni deli vodnjaka in deske ob njem iz hrastovega lesa, le en primerek je iz vrbovega lesa. Pelodna analiza je pokazala, da sta bila v tistem času bukev in gaber vodilni drevesni vrsti. Mešani hrastov gozd se je razširil pozneje, predvsem na račun bukve, ki je bila iztrebljena. Med zeliščno vegetacijo prevladuje rž, kar kaže na poljedelstvo; razne trave in pelini kažejo na travniško in ruderalno vegetacijo. Ob tekoči vodi sta bila rogoz in blatnik. Navzočnost leske pa kaže na nekaj pašniških površin. Rezultati analiz kažejo, da se je takratni človek ukvarjal s poljedelstvom in živinorejo, da pa je splošna slika gozda še precej prvobitna, le gaber je zaradi človekovega delovanja verjetno že izrival bukev.

S sondami je bilo ugotovljeno, da je življenje na Olorisu potekalo tudi na pobočju proti jarku, saj so sledovi naseljenosti (ostanki hišnega lepa in druge najdbe) ohranjeni vse do ograje.

Notranjost naselbine

Vsekakor je konfiguracija terena na Olorisu bila odločilnega pomena pri izbiri prostora za izkop. Tako je bil izbran prostor z najvišjima višinskima točkama, kjer je tudi gostota površinskih najdb najmočnejša. Na južnem vrhu je bilo izkopanih 1200 m² površine, na severnem vrhu oziroma vzpetini pa 400 m² površine. Izkop je potekal po kvadrantih v velikosti 10 × 10 m, ki so bili zaradi statistične obdelave razdeljeni na manjše mikrokvadrante v velikosti 1 × 1 m. Izkopavalo se je po planumih.

Struktura plasti je v vsej naselbini enaka. Površino pokriva plast temno rjave zemlje. Debelina te plasti je od 15 do 20 cm in je povsod bolj ali manj enaka. Najdbe, ki so bile že na površini, so bile neenakomerno raztresene. Vzrok za to je iskati v obdelovanju zemlje, saj so ponekod globlje posegali v zemljo in s tem delno uničevali kulturne ostaline, ki so bile v tej plasti. Tej plasti sledi nekoliko svetlejša rjava zemlja. Debelina te plasti je do 25 cm, razen pri vkopanih objektih, kjer je večja. V njej je bilo največ najdb. Sledi rumenkasta sterilna ilovica: najdbe so redkeje, v glavnem so se na površini pokazali obrisi temnejših lis. Ugotovljeno je, da je bila naselbina na Olorisu enoplastna, da je debelina kulturne plasti do 50 cm in da je imela horizontalno stratigrafijo.

Ostanki arhitekture (tlorisi) so ohranjeni kot obrisi kolov. Nekateri so se pojavili po izkopu druge plasti, vendar je bila večina slabše vidnih, plitkejših ali pa so bili površinski; le maloštevilni izmed njih so se nadaljevali še v tretjo plast. Šele po izkopu le-te so se tik nad sterilno rumeno ilovico pojavili močnejše vidni obrisi nekdanjih vertikalnih kolov. Večina se je nadaljevala v sterilno ilovico, nekateri pa so bili tudi samo površinski. Pojavili so se v globini od 50 do 60 cm in segali od 10 do 40 cm globoko. Na površini so bili opazni kot večje ali manjše okrogle lise. Sestavljala jih je mastna temno rjava zemlja, v kateri so bili drobci hišnega lepa in oglja. V premeru so merili od 20 do 60 cm. Največ jih je bilo s premerom od 30 do

40 cm. Preseki čez obrise so pokazali, da jih je večina imela ravno dno, nekateri so imeli zaobljeno, redkeje pa konično dno.

Tlorisi stavb so samo na podlagi obrisov kolov težje določljivi. Zelo jasen je tloris stavbe na severni vzpetini, kjer potekajo tri vzporedne linije nosilnih kolov v smeri SV-JZ. Druga linija kolov na severni strani jo zaključuje, na jugu pa zaključka ni, ker predel ni bil odkopan. Stavba je merila 6 metrov v širino in 10 metrov v dolžino, imela je dvokapno streho, sodeč po srednji liniji kolov. V drugih kvadrantih linije niso tako jasne, saj so zaradi prezidave, obnove in zamenjave starih, dotrajanih kolov z novimi močno zabrisane. Stavbe na južni vzpetini so bile, kakor kaže stanje, dokaj blizu skupaj, kar je za ugotavljanje tlorisov prav tako težja naloga. V posameznih kvadrantih so sicer linije kolov lepo vidne, vendar za celoten tloris stavbe premalo jasne. Stavbe v tem delu naselbine so bile razporejene okrog peči, ki so bile na prostem. Da je bilo na tem prostoru več stavb, nam potrjuje tudi gostota hišnega lepa in keramičnih najdb na tem prostoru.

Na nekaterih mestih v posameznih kvadrantih so bile v drugi plasti porušene stene hiš. V stavbi na severni vzpetini je bila stena v notranjosti hiše, in sicer tik nad shrambno jamo v velikosti $1,50 \times 1$ m. Na južni vzpetini jih je bilo več, tako je bila ena nad jamo v velikosti $2 \times 2,50$ m, druga, prav tako v stavbi, pa je bila velika 3×2 m. Porušene stene sestavljajo masivni kosi lepa z dobro vidnimi odtisi tanjših kolov, ki so kot oporniki za steno bili debeli v premeru tudi do 10 cm. Ker njihovih sledov v zemlji ni bilo, so bili po vsej verjetnosti zelo plitko vkopani v zemljo. Iz tega sledi, da so hišo sestavljale večje in debelejše nosilne sohe (katerih sled se je ohranila), praznino med njimi so povezovali tanjši koli, ki so bili med seboj povezani z vejami ali šibjem. Na leseno konstrukcijo je bila neenakomerno nanesena ilovica, saj je imela različno debelino, tudi do 7 cm.

Pri izkopavanjih je bilo odkritih tudi več manjših in večjih srednjeveških jam, v katerih je bila lončenina, ki jo lahko okvirno uvrstimo v čas od 12. do 13. stoletja. To pa je tudi eden izmed vzrokov za to, da so bili prazgodovinski arhitekturni ostanki na več mestih uničeni.

Na južni vzpetini naselbine so bile odkrite štiri peči. Bile so na prostem, različnih oblik in velikosti. Največja, v velikosti $2,2 \times 1,4$ m, je bila ovalne oblike. Na površini se je ohranila kot kompaktna plast prepečene gline, ki je bila zdobljena, kar kaže na to, da se je vrhnja konstrukcija sesula in nato pod pritiskom zemlje sploščila. Peč je imela kalotasto obliko z odprtino na jugu, saj je bila na tem mestu polkrožna vrzel z masivnim kosom prepečene gline, pod njo pa so bili kosi keramičnih posod (t. 2: 6). Lep je imel na notranji strani jasne odtise kolov. Na robovih peči so prevladovali odtisi večjih dimenzij, medtem ko so bili odtisi protja v glavnem na kosih lepa, ki je bil najden v sredini. Po odstranitvi konstrukcije se je v tleh pokazala okrogla temna lisa, v kateri je bilo več kosov lepa in keramike. Torej je imela peč v spodnjem delu plitkejšo jamo, nad njo pa je bila zgrajena vrhnja konstrukcija iz lesa (preplet), ki je bila premazana z ilovico.

V bližini je bila peč okrogle oblike s premerom 1,1 m. Kurišče je bilo verjetno na južni strani, saj je bila tam zožena. Površino peči je sestavljala temna mastna zemlja s temno rdečo prežgano ilovico na robovih. V notranjosti objekta je bila žganina in večji kosi lepa, ostanek vrhnje konstrukcije peči.

Prav tako okrogle oblike s premerom 1 m je bila sosednja peč, ki je bila v primerjavi z drugimi vkopana precej globlje v zemljo. Peč je na površini in ob straneh sestavljal kompaktni lep z zelo dobro vidnimi odtisi kolov in protja na notranji

strani. Notranjost peči je bila zapolnjena z lepom, utežmi in keramičnimi posodami (t. 1: 2). V spodnjem delu je bila lisa, ostanek plitkejšje jame.

Četrta peč je bila ohranjena precej slabo. Na površini je bila sestavljena iz močno ožgane zemlje, v kateri so bili večji kosi lepa in žganine. Na robovih je bila debela plast rdeče prežgane ilovice. V južnem delu peči je bil med prežgano ilovico in temno zemljo pas žganine. Na jugovzhodni strani se je peč zoževala – verjetno je bilo tam kurišče. Notranjost peči je bila zapolnjena z močno prežgano zemljo, v kateri je bilo precej oglja.

V stavbah so bila ognjišča¹⁴ in večje ter manjše jame. Na južni vzpetini je bilo dvoje ognjišč. Prvo v velikosti 60 × 70 cm je imelo nepravilno krožno obliko. Sestavljeno je bilo iz drobnega proda in iz 4 cm debele plasti ilovice, ki je bila na zgornji strani lepo zglajena, na spodnji pa je imela jasne odtise kamnitega drobirja. Drugo ognjišče je bilo okrogle oblike, s premerom 50 cm. Sestavljali so ga plast zdrobljenega lepa, manjše oblice, nato spet plast lepa in oblice.

Med važnejše ostaline sodijo jame, ki so bile vkopane pod površino. Največja in po vsebini najbogatejša je bila na južni vzpetini. Nad jamo je bila porušena stena, sestavljena iz kompaktnega lepa in keramičnih posod. Po odstranitvi stene se je pokazala 2,30 × 1,50 m velika temna ovalna lisa. Že na površini lise je bilo precej keramičnih posod in ožgana zemlja, ki je bila izrazitejša na obrobju lise. Jama je segala 60 cm pod površino in je imela v profilu pravokotno obliko. Od vrha do tal je bila zapolnjena s kosi hišnega lepa in keramičnimi posodami (t. 1: 1, 3; 2: 1; 3: 1, 3). Pod najdbami je bila močno ožgana plast z ogljem; sledile so ji rumenkasta ilovica, siva mastna zemlja in rumenkasta sterilna ilovica.

V stavbi na severni vzpetini je bila jama prav tako pod porušeno steno. Po odstranitvi lepa se je pojavila temna okrogla lisa v velikosti 1 × 1 m. Na obrobju lise je bil 15 cm širok rob iz sivkaste mastne zemlje, notranjost pa je bila sestavljena iz rjave zemlje, v kateri so bili kosi keramike, hišni lep in oglje. Jama je segala 60 cm pod površino in je imela v preseku ovalno obliko. Pod rjavo zemljo je bila plast iz sivkaste zemlje in nato sterilna rumenkasta ilovica.

V hiši na južni vzpetini je bila najdena večja skleda s širokim ustjem, ki je bila prosto položena na nekdanjo površino tal (t. 3: 2). Na severni vzpetini je bil prav tako v stavbi večji lonec (pitos), ki je bil vkopan pod nekdanjo površino tal.

Pregleden prikaz najdb

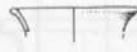
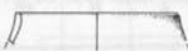
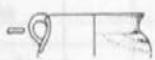

V referatu je obravnavan le izbor gradiva, najdenega v letih 1981 do 1983. Gradivo zadnjih dveh let izkopavanj je namreč še v restavriranju in v izrisu. Poudariti je treba, da bo do temeljite študije naselbinskih ostalin in v zvezi s tem najdb samih mogoče priti šele po podrobnejši obdelavi, zaradi česar imajo tudi navedbe v tem referatu le začasen pomen.

Med izkopanim gradivom je največ lončenine. Že po tem prvem prikazu najdb lahko povemo, da je bila v vseh globinah in po vsej raziskani površini v naselbini najdena enotna oblika keramičnih posod, ki jih tudi stratigrafsko ne moremo ločiti. Tipološke tabele najdb (sl. 1–4) prikazujejo glavne tipe posod z variantami, fragmentirane dele posod (kot so noge posod, dna, ročaji, ornamentirane stene), druge keramične najdbe – uteži, vretenca, kamnite in bronaste izdelke. Prevladujejo lonci – 79,3 % vseh posod, sledijo skodele – 12,7 % in skleda – 8 %.

Lonci (sl. 1; t. 1: 1–4; 4: 1–9) so v večini primerov izdelani iz grobe in neprečiščene gline, imajo debele stene, barva žganja pa je rdeča, rdečerjava, rumenorjava in sivorjava. Po obliki so trebušasti, med seboj se ločijo po obliki ustja. Največ jih je z izvihanim ustjem (sl. 1, tip 1, varianta A–D; t. 1: 1,2). Nekaj loncev ima ravno ustje (sl. 1, tip 2; t. 1: 4). Nekateri imajo ročaje, ki so trakasti (t. 1: 2), vodoravni in preluknjani (t. 1: 1) ali kot plastični držaji (t. 1: 4). Ročaji vežejo ustje z obodom (sl. 1, tip 3, varianta A), so tik pod ustjem in se vežejo z obodom (sl. 1, tip 3, varianta B; t. 1: 2) ali pa so na najširšem obodu (sl. 1, tip 3, varianta C; t. 1: 1, 3). Ornament je ponavadi na najširšem obodu, včasih je na ustju ali tik pod njim. Samo 13 % vseh loncev je ornamentiranih. Najpogostejši ornament na loncih je plastično rebro, ki je razčlenjeno z odtisi prstov ali s poševnimi vrezi (t. 1: 4, 1), nekaj jih je s horizontalnim plastičnim rebrom (t. 1: 2) z reliefnimi motivi (t. 1: 3), s kanelurami, vrezi in plastičnimi izboklinami. Trije lonci so celi. Dva sta iz jame (t. 1: 1, 3) in eden iz peči (t. 1: 2). Lonec (t. 1: 1) sodi po svoji velikosti med shrambne posode oziroma pitose. Izdelan je iz rdečkasto žgane gline, debelih sten, ima trebušasto obliko, širok vrat in izvihano ustje. Po najširšem obodu poteka ornament dveh vzporednih plastičnih reber, razčlenjenih z vrezi, ki se pri ročajih zožita in nato spet razširita. Prav tako iz jame je trebušast lonec iz rumenkastorjavo žgane gline (t. 1: 3) z rahlo izvihanim ustjem in ravnim dnom. Na najširšem obodu je ornament dveh vzporednih razširjenih plastičnih reber, ki se pri vodoravnih ročajih zožita in se proti ustju nadaljujeta v motiv vodnih ptic. Motiv se ponavlja na vseh štirih straneh lonca. Manjši trebušasti lonec iz peči (t. 1: 2) ima širok vrat, izvihano ustje in ravno dno, barva žganja pa je rdečkasta. Pod ustjem je trakast ročaj, na obodu pa horizontalno plastično rebro. Pri tem lahko omenimo, da je bil pri izkopavanjih leta 1984 na severni vzpetini najden večji lonec – pitos, ki je bil vkopan pod površino. Izdelan je iz rjavkasto žgane gline, trebušaste oblike, z izvihanim ustjem in majhnim ravnim dnom. Tik pod ustjem so štirje trakasti ročaji in ornament plastičnega rebra, razčlenjenega s poševnimi vrezi, v obliki girlande, ki se pri ročajih zoži.^{14a}

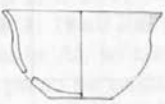
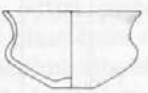

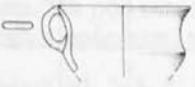

K skodelam (sl. 2; t. 2: 3–11; 5: 2, 4, 6, 9–13) prištevamo vse manjše posode, ki so v nasprotju z lonci izdelane iz finejše gline, tanjših sten, barva žganja pa je v večini primerov sivorjava. Ker je večina skodel ohranjena le fragmentarno, celih je le osem, jih po obliki ločimo po ustju in po profilaciji. Prevladujejo skodele z izvihanim ustjem in zaobljenim trebuhom (sl. 2, tip 1, var. A; t. 2: 3, 5, 8), sledijo skodele z ostrejšo bikonično profilacijo in z izvihanim ustjem (sl. 2, tip 1, var. B; t. 2: 6,9). V manjšini so polkroglaste skodele (sl. 2, tip 2; t. 2: 7). Nekatere skodele imajo ročaje, ki so trakasti in vežejo ustje z obodom (sl. 2, var. A; t. 2: 11), so pod ustjem in se vežejo z obodom (sl. 2, var. B) ali pa so na obodu (sl. 2, var. C; t. 2: 9), kjer je ročaj vodoraven in preluknjan. Ornament je redek in je v obliki plastičnega rebra (t. 2: 3).

Sklede (sl. 3; t. 2: 1–2; 3: 1–3; 5: 1, 3, 5, 7, 8) so večje od skodel, s široko odprtino in ozkim dnom, debelejših sten, barva žganja je rdečkasta in rjavosiva. Po obliki prevladujejo sklede z bikonično profilacijo, ki jih delimo na sklede s široko izvihanim ustjem z ostro bikonično profilacijo (sl. 3, tip 3, var. B; t. 3: 2) in take z zaobljenim trebuhom (sl. 3, tip 3, var. A; t. 2: 1; 3: 3), ter na sklede z rahlo izvihanim ustjem, ki jih spet delimo na tiste z ostrejšo bikonično profilacijo (sl. 3, tip 4, var. B) in na tiste z zaobljenim trebuhom (sl. 3, tip 4, var. A). Pogoste so tudi polkroglaste sklede (sl. 3, tip 1), v manjšini pa so konične sklede (sl. 3, tip 2).

		1981	1982			1983		skup.	%
			peč	jama	skup.	notran.	rob		
L	1 Z izvihanim ustjem								
	a 	25			2	6	9	42	13,7
	b 	14	2	9	29	11	9	63	20,5
	c 	5		3	9	1		15	4,9
O	d 	80	11	25	72	10	11	173	56,4
N	2 Z ravnim ustjem								
		8		2	2		4	14	4,5
C	Skupaj	132	13	39	114	28	33	307	79,3
	Celi lonci		1	2	3			3	
I	Lonci z ročajem								
	a 	1		2	3			4	22,2
	b 	1	2	3	8	1		10	55,6
	c 			4	4			4	22,2
	ornamentirani	8	1	8	17	8	7	40	

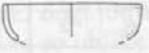

Sl. 1: Dolnji Lakoš, tipološka tabela loncev.

Abb. 1: Dolnji Lakoš, Typentafel der Töpfe.

		1981	1982			1983		skup.	%
			peč	jama	skup.	notran.	rob		
S K	1. Z izvihanim ustjem								
	a 	19		4	5	2		26	53
	b 	4			2	2	6	14	28,6
O	2. Polkroglaste								
		1		5	8			9	18,4
D	Skupaj	24		9	15	4	6	49	12,7
E	Cele	3		4	4		1	8	
L	Z ročajem								
E	a 	5			2			7	50
E	b 	3					1	4	28,6
	c 	2					1	3	21,4
	Ornamentirane			1	1	2		3	

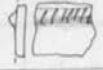

Sl. 2: Dolnji Lakoš, tipološka tabela skodel.

Abb. 2: Dolnji Lakoš, Typentafel der Schalen.

		1981	1982		1983		skup.	%	
			peč	jama	skup.	notran.			rob
S	1. Polkroglaste								
		6		2	2	3		11	35,5
	2. Konične								
		1					1	2	6,5
	3. S široko izvihanim ustjem								
	a 	1		2	2	1		4	13
	b 					2	3	5	16,1
	4. Z rahlo izvihanim ustjem								
	a 	2		2	2		1	5	16,1
	b 			3	3	1		4	13
D	Skupaj	10		9	9	7	5	31	8
	Cele			3	3		1		4
E	Z ročajem								
a									
b 	1		3	3	1		5	62,5	
c 			3	3			3	37,5	
	Ornamentirane	1		2	2			3	

Sl. 3: Dolnji Lakoš, tipološka tabela skled.

Abb. 3: Dolnji Lakoš, Typentafel der Schüsseln.

		1981		1982			1983		skup.	%
				peč	jama	skup.	notran.	rob		
dna		49	4	15	30	37	18	134		
noge posod		8	3	4	7	1	1	17		
uteži		5	14	3	18	5	2	30		
ročaji										
a		5	4	8	16	12	12	45	49	
b		24		5	9	3	5	41	44,5	
c		2		1	2		2	6	6,5	
ornament										
a		24		2	8	7	8	71	37,6	
b		25		7	14	8	8	55	29,1	
c		3		2	3	2	2	10	5,3	
d		2		6	9	2	2	15	8	
e		11		1	1	1		13	6,9	
f		13		1	4	1	2	20	10,5	
g		1		3	4			5	2,6	
drugi ker. izdelki				1	1		1	2		
vretenca		5		1	5			10		
kamniti izdelki		1	1		3	3	2	9		
bronasti izdelki			1		1	1		2		
skupaj najdbe z ostenjem		4197	202	1217	4489	3780	449	12915		

Sl. 4: Dolnji Lakoš, tipološka tabela fragmentov.

Abb. 4: Dolnji Lakoš, Typentafel der Fragmente.

Nekatere imajo ročaje, ki so trakasti in so tik pod ustjem (sl. 3, var. B; t. 3: 2) ali pa na obodu (sl. 3, var. C; t. 2: 1; 3: 1). Ornament na skledah je redek in je v obliki plastičnih izboklin, okrog katerih teče plitek žleb (t. 3: 1), ali pa gre za plastično rebro, razčlenjeno z odtisi prstov.

Važnejši fragmenti so prikazani na **sliki 4**. Pogost tip posode v naselbini so bile posode na visoki nogi, od katerih se žal nobena ni ohranila v celoti (t. 6: 6, 7, 9–12, 14). Raznovrstne so oblike dna posameznih posod, večinoma pa so ravna (t. 6: 5, 8, 13). Ročaji so trakasti (sl. 4, var. A), kot vodoravni plastični izrastki (sl. 4, var. B) in kot navpično preluknjani ročaji (sl. 4, var. C), vendar pa so slednji v primerjavi z drugima tipoma v manjšini. Številčno je največ ostenj različnih posod, od katerih so važnejša tista z ornamentom. Ornamentalne tehnike so različne. Najpogostejše so horizontalno plastično rebro (sl. 4, var. A), rebro, razčlenjeno z odtisi prstov (sl. 4, var. B), kanelure (sl. 4, var. F), plastični ornament (sl. 4, var. D), plastično rebro z vrezi (sl. 4, var. E), bolj skromno pa so zastopane plastične izbokline (sl. 4, var. C) in vrezovanje (sl. 4, var. G).

Iz gline so še uteži, večinoma piramidalne oblike, preluknjane v zgornjem delu, in vretenca, ki so bikonična, konična ali okrogla in preluknjana v sredini. Omeniti velja še pokrov (t. 6: 2) in del zajemalke. Iz kamna so brusi, ploščate sekire in žrmlje.

Večina keramičnih izdelkov je bila razbita: bili so bodisi odvrženi bodisi uničeni ob požaru. Množina črepinj na enem mestu vsekakor kaže na bivalni prostor. Med izdelki prevladujejo grobe posode za shrambno in kuhinjsko rabo. Prevlada loncev, skodel in skled priča o tem, da so v njih hranili živila ter vodo, kuhali in stregli. Boljšo osvetlitev za ugotavljanje notranje opreme bivališč nam nudijo cele posode, ki so bile najdene v jamah, v pečeh, ali pa so bile kot pitosi, vkopani v zemljo. Trebušasti lonci z izvihanim ustjem, ki prehaja v širok vrat, z ročaji na sredini trebuha, kjer je ponavadi tudi ornament, skodele z zaobljenim ali bikoničnim trebuhom in z izvihanim ustjem, sklede s široko odprtino in ozkim dnom, zaobljenim ali bikoničnim trebuhom, z enim ali z dvema ročajema pod ustjem in čaše na nogi so značilne oblike posod iz naselbin in grobišč Zahodne Transdanubije (Csabrendek, Szigliget, Bakonybél, Koronczó, Sármellék, Jánosháza, Balatonhídvégpuszta)¹⁵ in grobišč virovitiške skupine (Virovitica, Sirova Katalena, Moravče, Gređani),¹⁶ ki so uvrščeni na konec srednje in na začetek pozne bronaste dobe, oziroma v I. stopnjo kulture žarnih grobišč po Vinskijevi.

Bronastih predmetov v naselbini je bilo malo. Tudi za virovitiško skupino (čeprav gre v tem primeru za grobove) je značilno, da ima zelo malo bronastih predmetov in da glavnino gradiva tvorijo keramične najdbe.¹⁷ Najpomembnejša je bronasta igla (t. 6: 4) z žebličasto glavico (najdena leta 1977), ki je značilna za srednjepodonavski prostor v pozni srednji bronasti dobi.¹⁸ Drugi najdeni bronasti predmeti so še rezilo bodala, trakast obroček in dve igli brez glavice.

Nižinska naselbina v Dolnjem Lakošu, naravno zaščiten z jarkom, z ohranjeno arhitekturo, je plana in enoplastna in kot taka je ena izmed prvih raziskanih pri nas iz tega časa.¹⁹ Kljub večkratnim poskusom nam pripadajočega grobišča k naselbini ni uspelo locirati. Prav tako negativen je bil poskus ugotoviti, ali so ob melioraciji uničene gomile na severni strani naselbine pripadale k njej ali ne.²⁰

- ¹ L. Olas, v: *Zbornik občine Lendava* (1981) 4.
- ² M. Maučec, v: *Krajevni leksikon Slovenije* 4 (1980) 91 s.
- ³ S. Plešič, v: *Geografski zbornik* (1959) 11.
- ⁴ A. Piskernik, v: *Spomeniško Pomurje* (1956) 69 s.
- ⁵ I. Horvat-Šavel, *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 7, 1979, 8 ss, t. 1: 1; 2: 2, 3; 4: 5, 6; 5: 1; 8: 6, 8.
- ⁶ Ead., *Var. spom.* 26, 1984, 195.
- ⁷ *Ib.*, 217.
- ⁸ I. Horvat-Šavel, *Arh. vest.* 36, 1985, 163 ss.
- ⁹ I. Mikl, *Arh. vest.* 9-10, 1958-59, 173 ss. Ead., *Časop. zgod. narodop.* 6, 1970, 6 ss.
- ¹⁰ S. Pahič, *Arh. vest.* 11-12, 1960-61, 107 ss. I. Horvat-Šavel, *Var. spom.* 26, 1984, 288.
- ¹¹ I. Horvat-Šavel, *Situla* 20/21, 1981, 51 ss.
- ¹² A. Šercelj, M. Culiberg, *Ksilotomske in antrakotomske analize Dolnji Lakoš* 1985 (tipkopis).
- ¹³ J. Banner, I. Bóna, *Mittelbronzezeitliche Tell - Siedlung bei Békés*, *Fontes Archaeologici Hungariae* (1974) 37.
- ¹⁴ *Ib.*, 37.
- ^{14a} *Bronasta doba na Slovenskem*, 18.-8. st. pr. n. š. (1987) 42, sl. 22.
- ¹⁵ E. Patek, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*, *Archaeologia Hungarica* 44 (1968) 28 ss, t. 50; 55.
- ¹⁶ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, *Monografije* 1 (1973) 37 ss, t. 7-11; 14-16. Ead., *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*, v: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 4 (1983) 552. K. Minichreiter, *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku* 2, 1982-1983, 7 ss, t. 3-27.
- ¹⁷ K. Vinski-Gasparini (op. 16, *Praistorija*) 559.
- ¹⁸ B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, *Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeerkulturräume* 7-8 (1968) Teil 2, 204, Liste 81, Karte 18, Taf. 38: 14-22.
- ¹⁹ K. Vinski-Gasparini (op. 16, *Praistorija*) 552.
- ²⁰ *Ib.*, 556. K. Minichreiter (op. 16) 80 ss.

DIE BRONZEZEITLICHE SIEDLUNG OLORIS BEI DOLNJI LAKOŠ

Zusammenfassung

Die Gegend um Lendava herum umfaßt das Flachland am linken Ufer des Flusses Mura und tertiäres Hügelland. In der Ebene entstanden Siedlungen am Schnittpunkt zweier natürlicher Wege. Der erste führte durch das Muratal aus dem Alpeninneren zur weitläufigen pannonischen Ebene, während der zweite in der Römerzeit die pannonische Welt mit dem Zentrum des damaligen römischen Imperiums verband.¹ Den überwiegenden Teil der Ebene bilden humusreiche Alluvialanschwellungen, wo sich Äcker erstrecken, in den feuchten Bereichen dagegen Wälder. Bei Lendava ergießen sich nahezu alle Gewässer des Prekmurje in den Bach Ledava.² Ihre ursprüngliche Funktion ist stellenweise schon stark verwischt, der Mensch veränderte und versetzte ihre Betten ja schon seit jeher auf alle möglichen Weisen.³ Der einst umfangreiche Wald wurde stark ausgebeutet, deshalb bedeckt er den Boden nur noch in Form von Gehölzen.⁴

In diesem Bereich der Region gibt es ziemlich viele Spuren vorgeschichtlicher und antiker Ansiedlung. Die Besiedlung in der Jungsteinzeit bezeugen Einzelfunde von Steinbeilen⁵ und Siedlungsreste auf Kapitan domb.⁶ Siedlungsspuren aus der Bronzezeit erscheinen auf Oloris in Dolnji Lakoš, Gaborkert bei Lendava und Pašnik bei Gornji Lakoš.⁷ Für eine stärkere Besiedlung während der Antike zeugen die Spuren einer Straße,⁸ die Siedlungen in Dolga vas und bei Gaberje⁹ sowie Grabhügelnekropolen.¹⁰

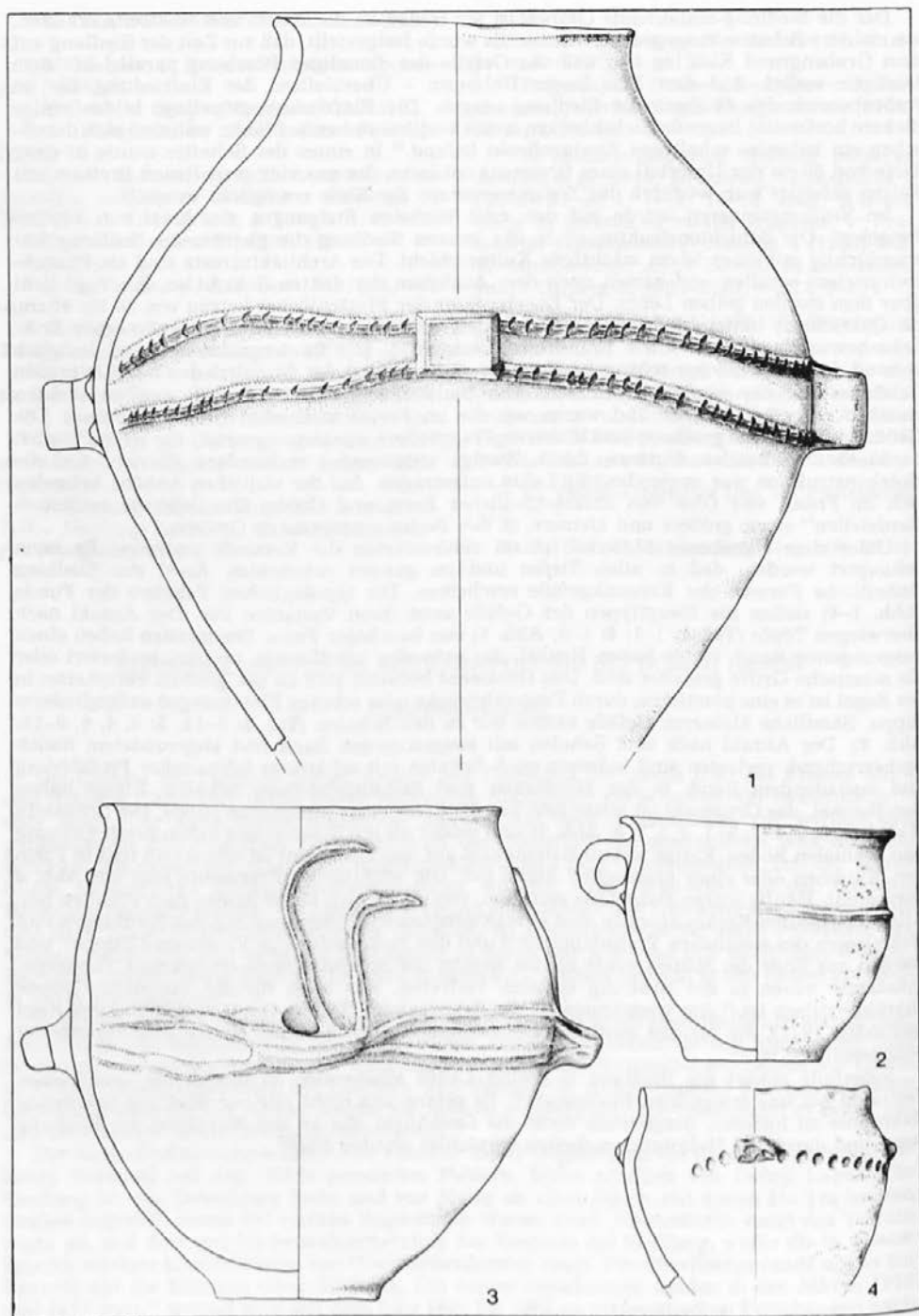
Der bedeutendste vorgeschichtliche Fundort dieser Gegend sind die Reste einer bronzezeitlichen Siedlung auf den Oloris genannten Feldern, 500 m nördlich von Dolnji Lakoš. Die Siedlung ist von dreieckiger Form und von Natur an allen Seiten mit einem bis 2 m breiten Graben begrenzt, worin bei starken Regenfällen Wasser steht. Mittendurch steigt das Terrain leicht an, und dort war höchstwahrscheinlich das Zentrum der Siedlung, wofür die in diesem Bereich stärkste Konzentration von Oberflächenfunden zeugt. Die Oberflächenfunde waren ein Hinweis auf die Existenz einer Siedlung. Die ersten Forschungen fanden in den Jahren 1975 und 1977 statt,¹¹ worauf man seit dem Jahr 1981 bis 1985 zu systematischen Forschungen nach dem Programm des Slowenischen Archäologischen Vereins übergang.

Der die Siedlung umlaufende Graben ist am besten an der Nord- und Westseite erhalten, wo mehrere Schnitte ausgegraben wurden. Es wurde festgestellt, daß zur Zeit der Siedlung auf dem Grabengrund Kies lag und daß das Gefälle der damaligen Böschung parallel mit dem heutigen verlief. Auf dem Kies liegen Holzreste – Überbleibsel der Einfriedung, die im Außenbereich des Grabens die Siedlung umgab. Die Einfriedungsgrundlage bilden einige dickere horizontal liegende Eichenbalken sowie vertikal stehende Pfähle, während sich dazwischen ein teilweise erhaltenes Zweiggeflecht befand.¹² In einem der Schnitte wurde in einer Tiefe von 80 cm der Unterteil eines Brunnens entdeckt, der aus vier gespaltenen Brettern mit Falzen gefertigt war, wodurch das Zusammensetzen der Kiste ermöglicht wurde.¹³

Im Siedlungsinnen wurde auf den zwei höchsten Steigungen ein Areal von 1600 m² freigelegt. Die Schichtenstruktur ist in der ganzen Siedlung die gleiche; die Siedlung war einschichtig mit einer 50 cm mächtigen Kulturschicht. Die Architekturreste sind als Pfostenlochumrisse erhalten und kamen nach dem Ausheben der dritten Schicht an den Tag, dicht über dem sterilen gelben Lehm. Der Durchmesser der Pfostenlöcher betrug von 30 bis 40 cm, im Querschnitt hatten sie einen ebenen Boden und waren mit fetter dunkelbrauner Erde, Lehmbeurfragsfragmenten sowie Brandresten ausgefüllt. Die Bautengrundrisse sind lediglich anhand der Pfostenlöcher schwer bestimmbar. Sehr klar ist der Grundriß des 6 × 10 m großen Gebäudes auf der nördlichen Anhöhe. Die Bauwerke auf der südlichen Anhöhe standen ziemlich nahe beieinander und waren um die im Freien stehenden Öfen angeordnet. Die Gebäude waren aus größeren und dickeren Tragpfählern zusammengesetzt, die leeren Stellen dazwischen verbanden dünnere, durch Zweige miteinander verbundene Pfosten. Auf die Holzkonstruktion war ungleichmäßig Lehm aufgetragen. Auf der südlichen Anhöhe befanden sich im Freien vier Öfen von unterschiedlicher Form und Größe. Die Gebäude enthielten Herdstellen¹⁴ sowie größere und kleinere, in den Boden eingegrabene Gruben.

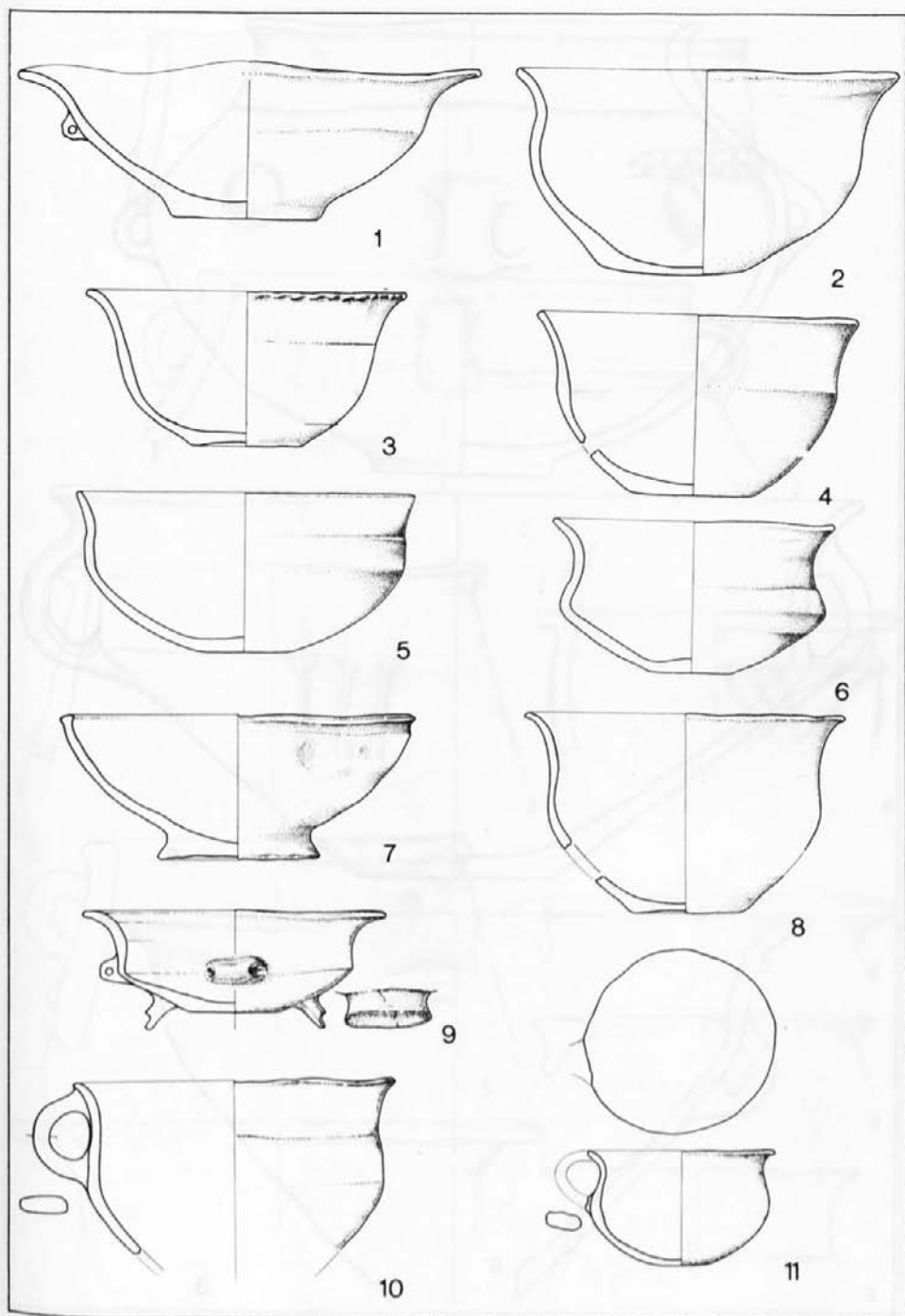
Unter dem ergrabenen Material ist am zahlreichsten die Keramik vertreten. Es kann behauptet werden, daß in allen Tiefen und im ganzen erforschten Areal der Siedlung einheitliche Formen der Keramikgefäße erscheinen. Die typologischen Tabellen der Funde (**Abb. 1–4**) stellen die Haupttypen der Gefäße samt ihren Varianten vor. Der Anzahl nach überwiegen Töpfe (**Taf. 1: 1–4; 4: 1–9; Abb. 1**) von bauchiger Form. Die meisten haben einen ausgezogenen Rand, einige haben Henkel, die entweder bandförmig, vertikal perforiert oder als plastische Griffe gestaltet sind. Das Ornament befindet sich an der größten Peripherie; in der Regel ist es eine plastische, durch Fingerabdrücke oder schräge Einritzungen aufgegliederte Rippe. Sämtliche kleineren Gefäße zählen wir zu den Schalen (**Taf. 2: 3–11; 5: 2, 4, 6, 9–13; Abb. 2**). Der Anzahl nach sind Schalen mit ausgezogenem Rand und abgerundetem Bauch vorherrschend, vertreten sind indessen auch Schalen mit schärferer bikonischer Profilierung und ausladendem Rand. In der Minderheit sind halbkugelförmige Schalen. Einige haben Bandhenkel, das Ornament ist selten und hat die Form einer plastischen Rippe. Die Schüsseln (**Taf. 2: 1, 2; 3: 1–3; 5: 1, 3, 5, 7, 8; Abb. 3**) sind größer als die Schalen und haben breite Öffnung und schmalen Boden. Einige weisen Bandhenkel auf, das Ornament ist selten und tritt in Form von Knubben oder einer plastischen Rippe auf. Die wichtigeren Fragmente sind auf **Abb. 4** vorgestellt. Häufig waren Fußgefäße vertreten, von denen sich leider keines ganz erhalten hat. Alle aufgezählten Keramikformen sind charakteristische Gefäßformen aus den Siedlungen und Nekropolen des westlichen Transdanubien¹⁵ und den Nekropolen der Virovitica-Gruppe¹⁶ und werden ans Ende der Mittel- sowie an den Beginn der Spätbronzezeit eingeordnet. Bronzegegenstände waren in der Siedlung spärlich vertreten, was auch für die Virovitica-Gruppe charakteristisch ist.¹⁷ Am wichtigsten ist die Bronzenadel (**Taf. 6: 4**) mit nagelförmigem Kopf (gefunden 1977), die für den mittleren Donaauraum im Zeitraum der späten Mittelbronzezeit kennzeichnend ist.¹⁸

Jedenfalls gehört die Siedlung in Dolnji Lakoš einstweilen zu den ersten, aus diesem Zeitraum bei uns erforschten Siedlungen¹⁹. Es gelang uns nicht, die zur Siedlung gehörende Nekropole zu lozieren, desgleichen nicht die Grabhügel, die an der Nordseite der Siedlung lagen und durch die Meliorationsarbeiten vernichtet worden sind.²⁰

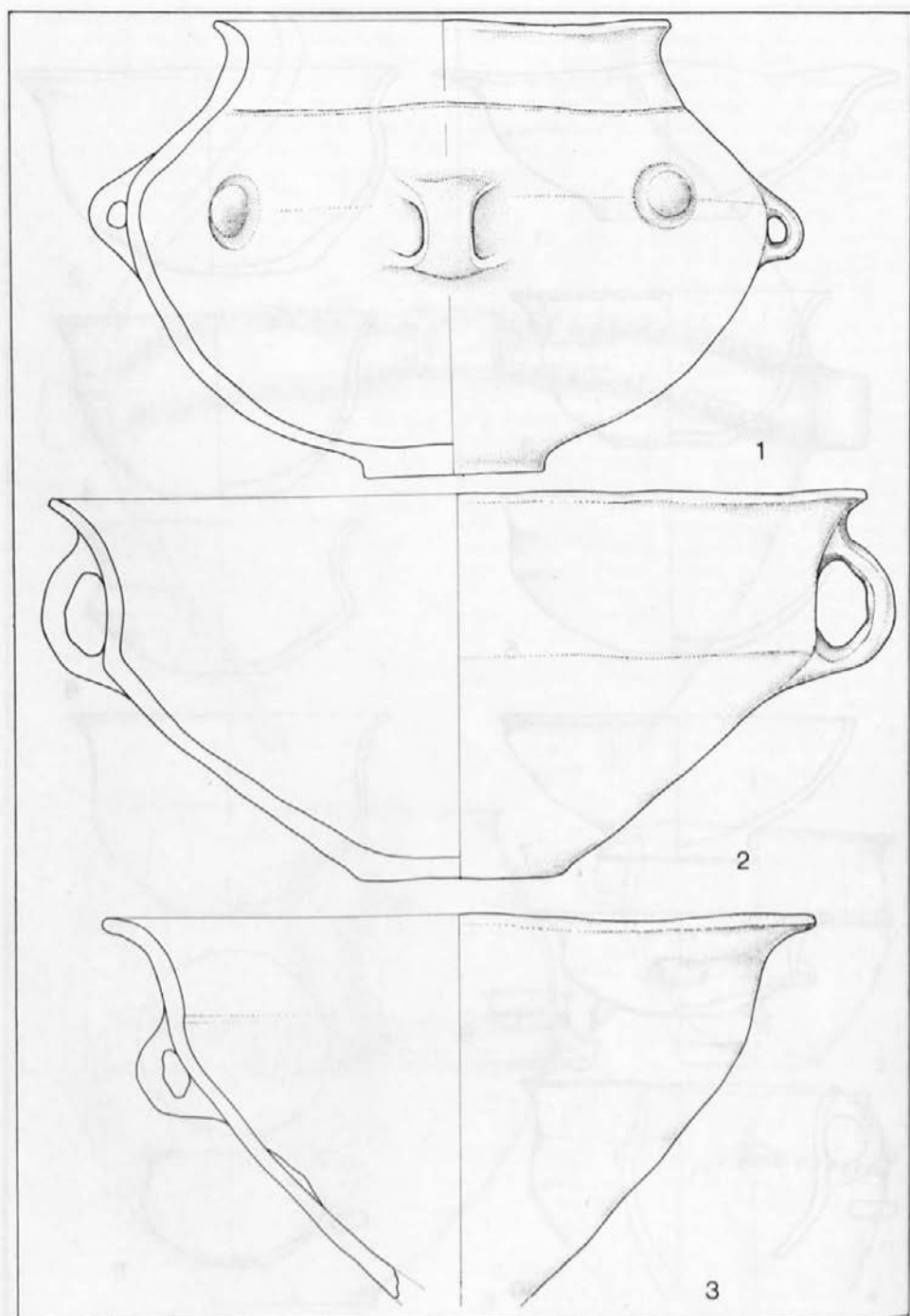
T. 1: Dolnji Lakoš, naselbina. 1-4 glina (vse 1:4).

Taf. 1: Dolnji Lakoš, Siedlung. 1-4 Ton (alles 1:4).

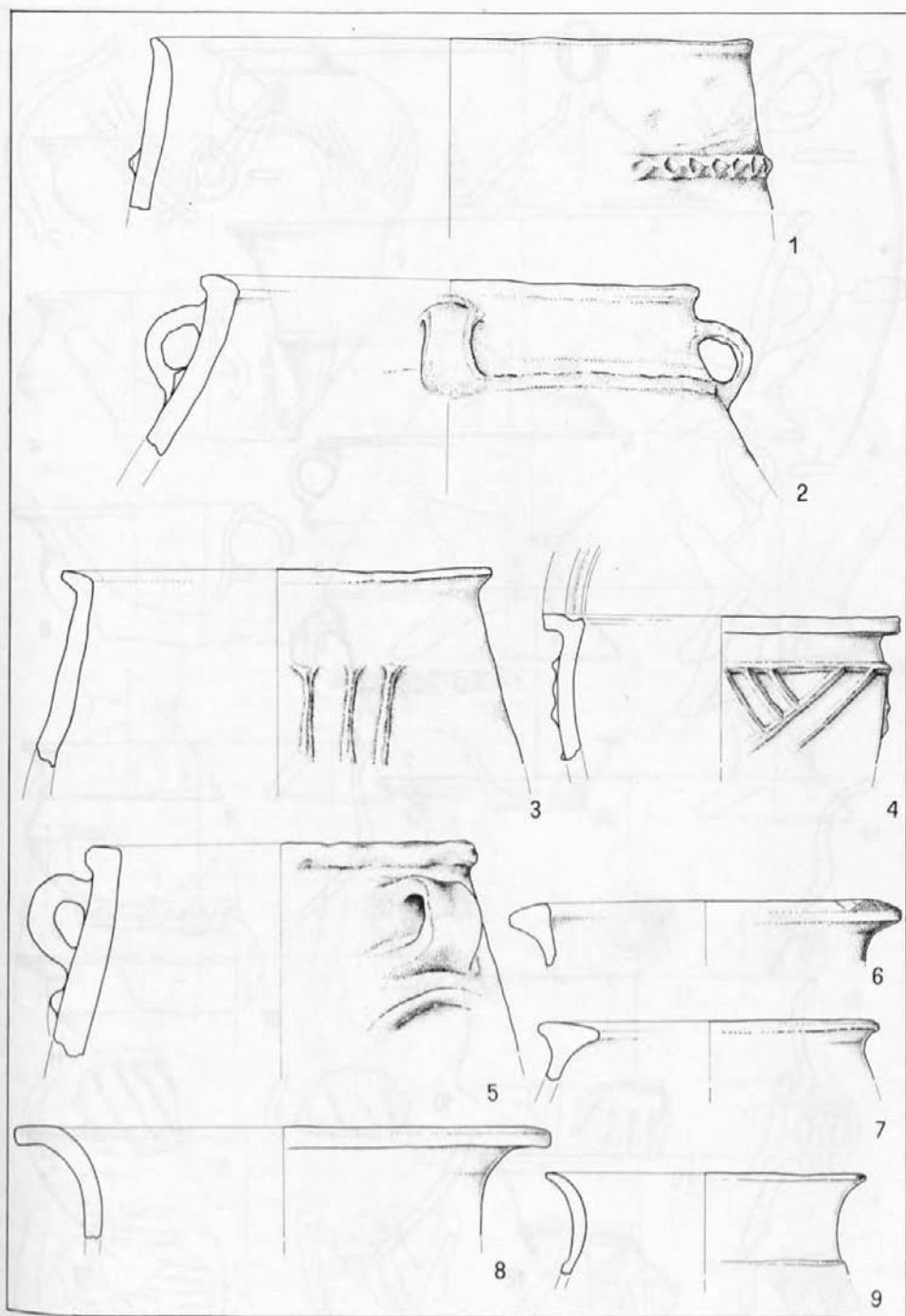
T. 2: Dolnji Lakoš, naselbina. 1–11 glina (vse 1:4).

Taf. 2: Dolnji Lakoš, Siedlung. 1–11 Ton (alles 1:4).

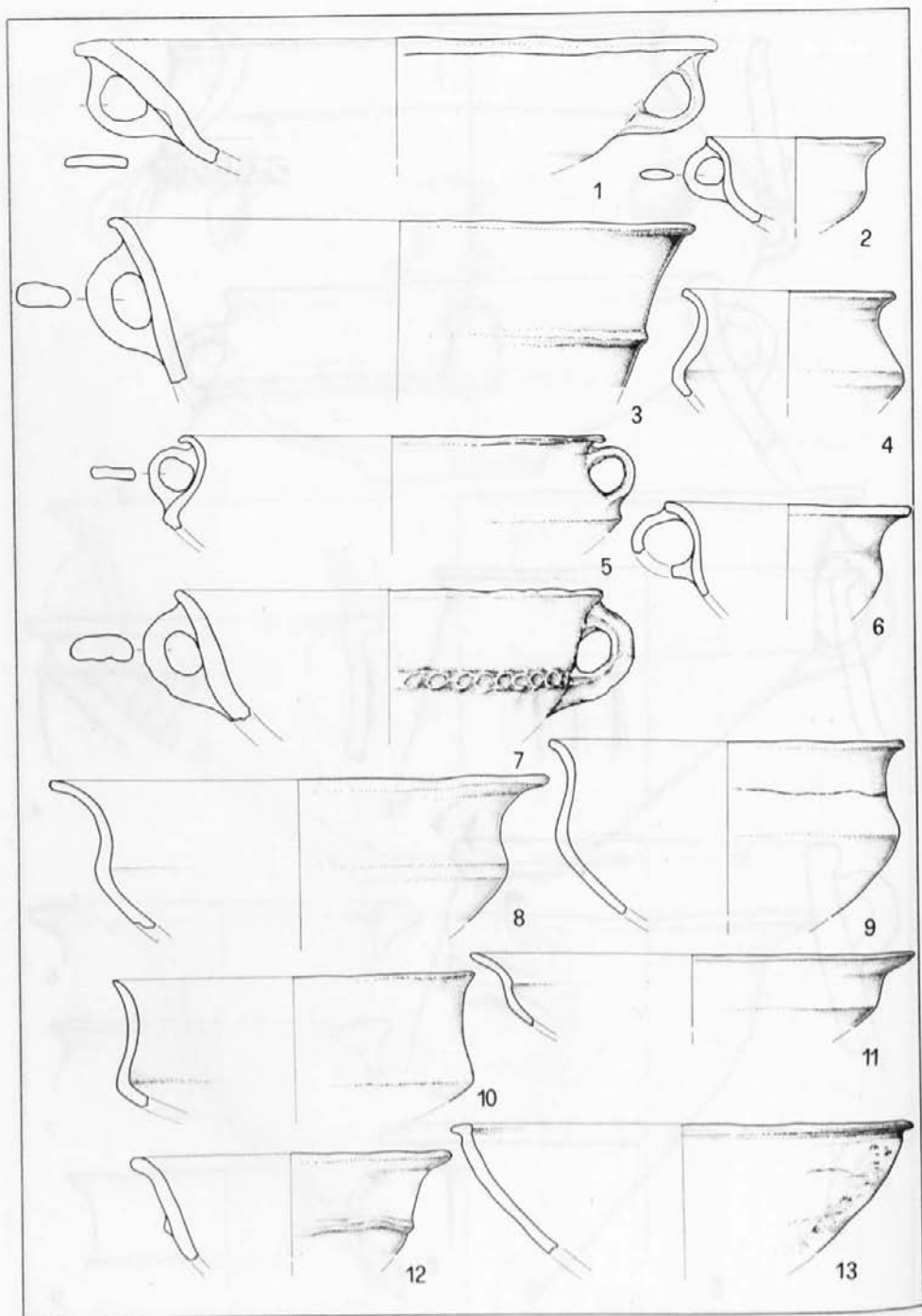
T. 3: Dolnji Lakoš, naselbina. 1–3 glina (vse 1:4).

Taf. 3: Dolnji Lakoš, Siedlung. 1–3 Ton (alles 1:4).

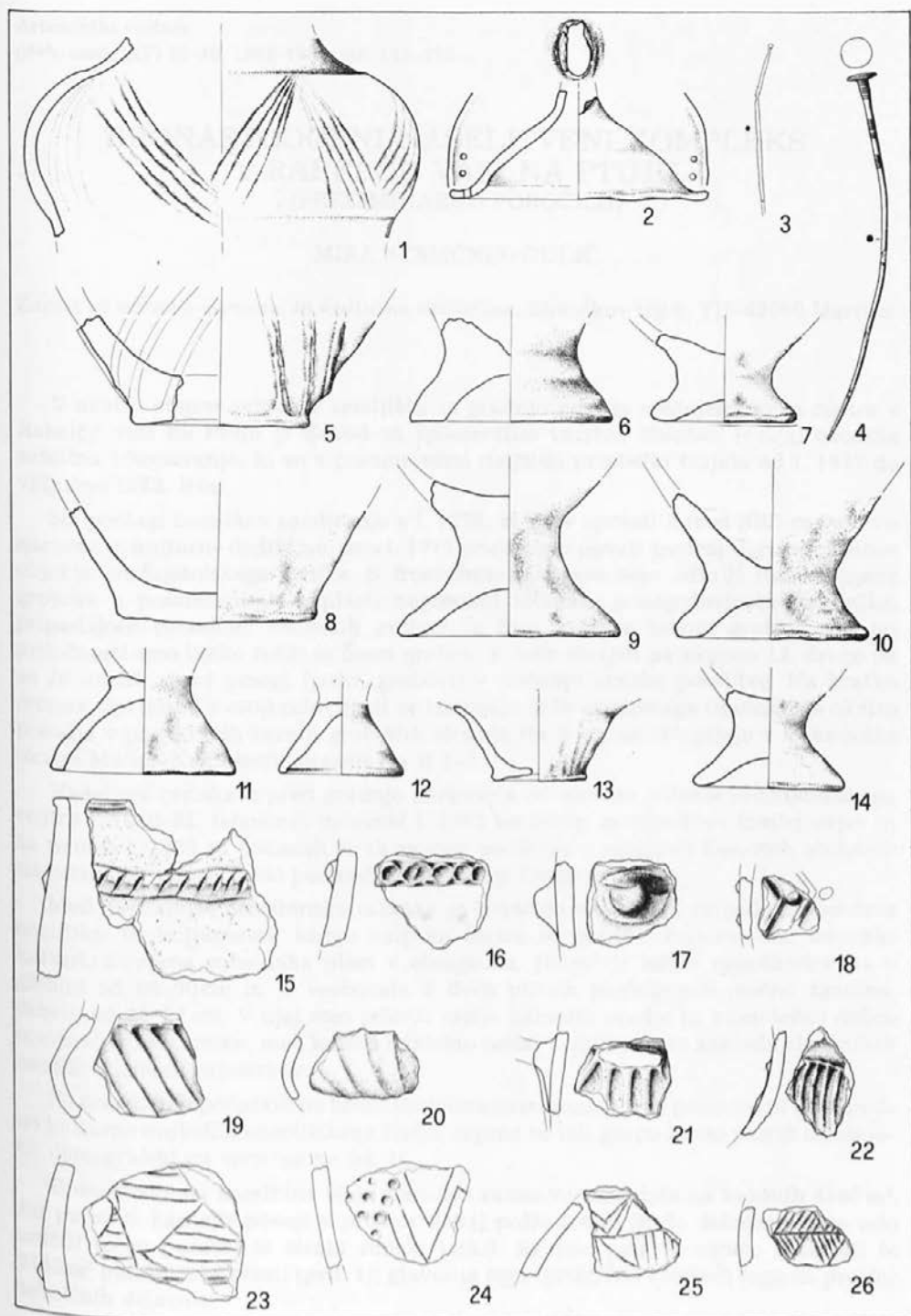
T. 4: Dolnji Lakoš, naselbina. 1-9 glina (vse 1:4).

Taf. 4: Dolnji Lakoš, Siedlung. 1-9 Ton (alles 1:4).

T. 5: Dolnji Lakoš, naselbina. 1–13 glina (vse 1:4).

Taf. 5: Dolnji Lakoš, Siedlung. 1–13 Ton (alles 1:4).

T. 6: Dolnji Lakoš, naselbina. 3-4 bron, ostalo glina (vse 1:4).

Taf. 6: Dolnji Lakoš, Siedlung. 3-4 Bronze, das Übrige Ton (alles 1:4).

BRONASTODOBNI NASELITVENI KOMPLEKS V RABELČJI VASI NA PTUJU (PRELIMINARNO POROČILO)

MIRA STRMČNIK-GULIČ

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Slomškovo trg 6, YU-62000 Maribor

V okviru etapne priprave zemljišča za gradnjo novega srednješolskega centra v Rabelčji vasi na Ptujju je Zavod za spomeniško varstvo Maribor izvajal obsežna zaščitna izkopavanja, ki so s posameznimi daljšimi presledki trajala od l. 1977 do vključno 1983. leta.

Na podlagi izsledkov sondiranja v l. 1976, ki ga je opravil Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, smo l. 1977 pričeli izkopavati znotraj tlorisne zasnove objekta srednješolskega centra. S frontalnim izkopom smo odkrili rimske žgane grobove s posameznimi, v plasti najdenimi odlomki prazgodovinske keramike, pripadajoče ostankom uničenih grobov iz časa kulture žarnih grobišč. Ob tej priložnosti smo lahko rešili še osem grobov, v vseh akcijah pa skupno 13, druge pa so že uničili razni posegi (jarki, grobovi) v obdobju rimske poselitve. Na kratko rečeno: tipi posod v svoji celovitosti ne izstopajo iz že ustaljenega tipološkega okvira posodja v podravskega žarnih grobiščih stopnje Ha B oz. se vklapljujejo v kronološke okvire Müller-Karpejevih stopenj Ha B 1-3.

Nadaljnje raziskave pred gradnjo parkirišča in ceste za potrebe srednješolskega centra l. 1980-81, tehničnih delavnic l. 1982 ter izkop za vgraditev kontejnerjev in za remizo l. 1983 so pokazali širok razpon poselitve v različnih časovnih obdobjih na ravninski terasi, rahlo padajoči proti strugi Grajene.

Med najstarejše naselbinske ostanke se uvrščajo najdbe, ki pripadajo poznemu neolitiku in kulturnemu krogu »alpske facies lengyelske kulture« oz. lasinjski kulturi. Strnjena eneolitska plast v obsegu ca. 100 m² je ležala nepoškodovana v globini od 60-90 cm in je vsebovala v dveh plitvih poglobitvah močno žganino, debelo od 20-27 cm. V njej smo odkrili razno kamnito orodje in kronološko dobro oprijemljivo keramiko, med katero najdemo nekaj v oblikovnem zakladu slovenskih najdišč izjemnih primerkov.

Po dosedanjih podatkih pa bronastodobna naselbina na tem prostoru ni neposredno kulturno nasledila eneolitskega življa, čeprav so bili gospodarski pogoji izpolnjeni, demografski pa verjetno ne (sl. 1).

Bronastodobna naselbina se je v svojem razmahu razširjala na kakšnih 4500 m², žal pa so jo kasnejši posegi v prostor dokaj poškodovali in do določene mere celo uničili (prav posebej še široki rimski jarki). Skupno nam je uspelo raziskati še 2155 m² naselbinske plasti (pril. 1); glavnina tega (približno 1300 m²) sega na prostor tehničnih delavnic.

Naselbina je v smislu vertikalne stratigrafije enoplastna z daljšim razponom poselitve. Prvi prebivalci so naselili prostor nekdanje eneolitske naselitve in so postopno širili naselitveni areal ob nizki rečni terasi proti zahodu in severu, pozneje, v mlajšem obdobju pozne bronaste dobe, pa dalje, proti severovzhodu današnjega mestnega predela.

Kulturna plast je ležala na čisti rumeni nepropustni ilovici v globini 130 cm na jugovzhodni niveleti tehničnih delavnic, na območju celotnega izkopišča pa je variirala med 90 in 130 cm, odvisno od naravnega padca terena (pril. 2).

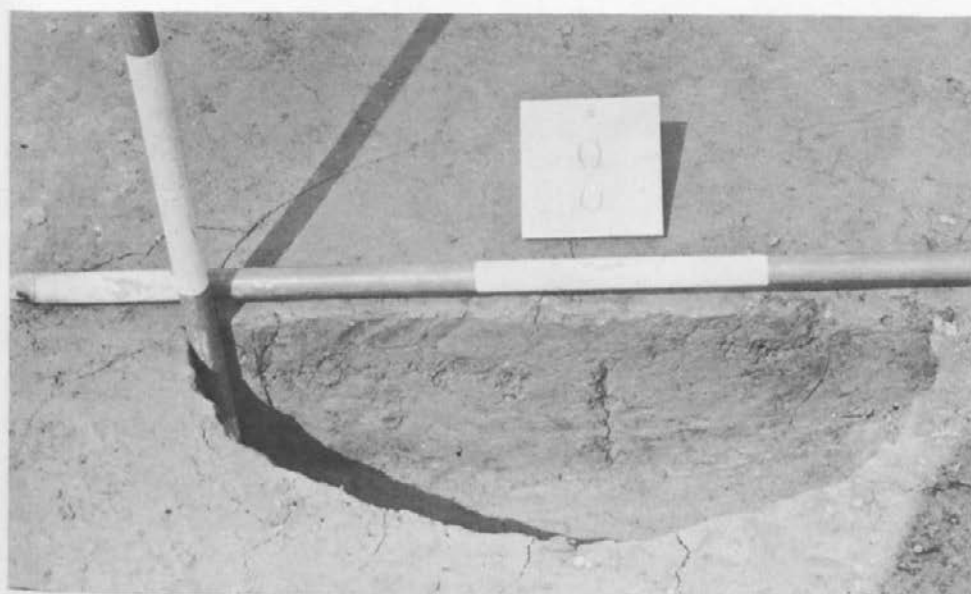
Iz obrisov v zemljo zabitih kolov, ki jih je bilo skupno 422, sklepamo, da so bile hiše grajene iz vertikalnih nosilnih gred, grude hišnega lepa pa predstavljajo z odtisi prepleta porušene stene hiš in drugih objektov. Preseki čez obrise so pokazali (sl. 2), da je večina večjih masivnih kolov imela nepravilno, rahlo zaobljeno dno, manjši koli pa grobo zašiljeno ali – bolje rečeno – konično dno. Premer kolov znaša v povprečju nekje med 30–40 cm; med njimi je tudi nekaj precej večjih, kar bi lahko govorilo za stabilno grajene hiše, kakršne so nam znane iz večjih bronastodobnih naselbin npr. na najdišču Lovčičky na Moravskem.

Zaradi etapni gradnji prilagojenih izkopov nismo mogli odkriti kompletnih načrtov hiš: lahko jih le delno rekonstruiramo (sl. 3). Večidel moremo sklepati na

Sl. 1: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Obrisi bronastodobnih kolov na prostoru prejšnje eneolitske naselbine (Foto I. Tušek).

Abb. 1: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Umrissse der bronzezeitlichen Pfosten auf dem Platz der vorangehenden äneolithischen Siedlung (Photo I. Tušek).

Sl. 2: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Presek skozi obris vertikalne nosilne grede (Foto I. Tušek).

Abb. 2: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Schnitt durch den Umriß des vertikalen Tragbalkens (Photo I. Tušek).

pravokotne tlorise srednjih dimenzij, večinoma z enim ali dvema prostoroma. Kaže pa, da gradnja v celotni naselbini ni bila enotna, kar je razvidno iz izkopa za kontejnerje na zahodnem robu naselitvenega prostora, kjer imamo linijo velikih jam s premerom nad 50 cm (sl. 4) in manjših globin.

Na vseh izkopnih poljih smo identificirali šest shrambenih jam z raznovrstno keramiko. Jama št. 100 je bila vsebinsko najbolj bogata. Poudariti je treba, da je plast prav na tem delu še najbolj ohranjena in se naravnost ponuja za nadaljnje raziskave in manjkajoče člene. Na koncu kaže omeniti še to, da smo na prostoru za parkirišče odkrili dobro ohranjeno dno peči s sprednjim delovnim prostorom (sl. 5). Na lokalni cesti do objekta srednješolskega centra pa smo v globini 70 cm naleteli na zbiti ožganini, katerih pripadnost k peči ali kuriščema je zaradi slabe ohranjenosti težko zanesljivo določiti.

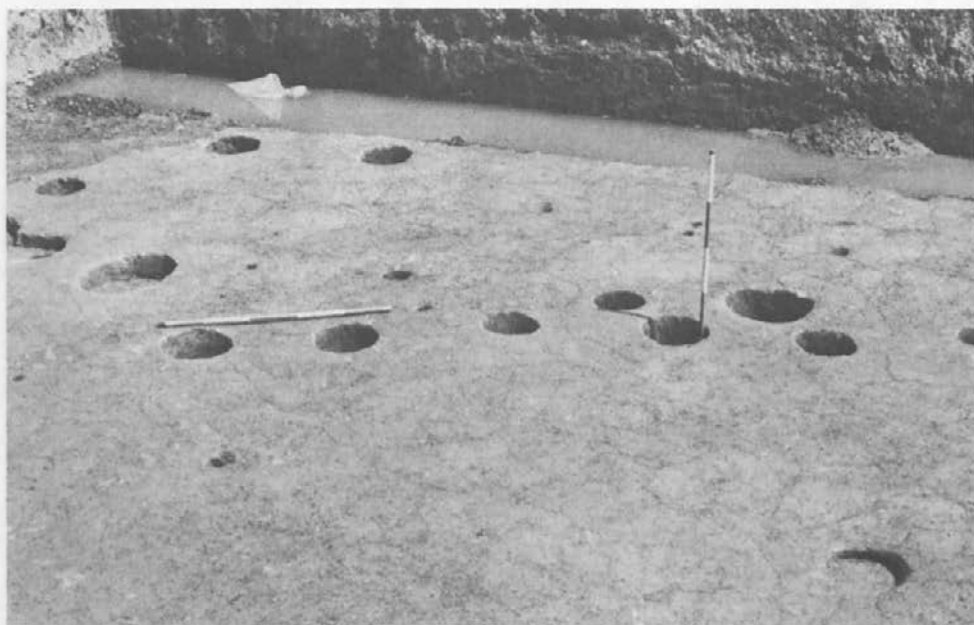
Raziskovanje naselbine v Rabelčji vasi so odprla nove poglede na vlogo tega področja v času srednje bronaste dobe. V nadaljevanju članka pa preliminarno predstavljene najdbe dokazujejo njegovo aktualnost in potrebo po marsikaterih razjasnitvah obravnavanega obdobja.

Seznam najdb

(t. 1-7) – tabla 1-3 = jama 100 (shrambna)

Tabla 1:

1. Fragmenti posode z visokim cilindričnim vratom iz rdečkasto žgane delno prečiščene gline. Na prehodu v močno poudarjen kroglast obod ima postavljena dva majhna držaja oz.

Sl. 3: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Izsek izkopišča v sondi 1 z linijo kolov (Foto M. Strmčnik-Gulič).

Abb. 3: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Teil des Grabungsfeldes im Schnitt 1 mit der Linie der Pfosten (Photo M. Strmčnik-Gulič).

ušesci za obešanje, na ramenu pa verjetno dve izboklini, od katerih pa je ohranjena samo ena (inv. št. 518).

2. Fragment lonca z razširjenim ustjem iz sivo žgane peskane gline (540).

3. Odlomek cilindrično oblikovanega lonca iz rjavkasto rdeče žgane gline. Na obodu je bil okrašen s horizontalnim vtisnjnim rebrom, ustje odebeljeno (544).

4. Odlomek zgornjega dela lonca iz rdečkasto rjavo žgane gline z izrazito razširjenim ustjem. Na obodu je bil okrašen z vodoravnim razčlenjenim rebrom. Na površini je opazna močna sled prepeke od ognja (21).

5. Odlomek posode iz rjavo žgane gline, na površini sledovi prepeke od ognja (562).

6. Odlomek lonca s prečno razširjenim ustjem iz rjavo žgane gline. Vidni so močni sledovi ožganja (541).

7. Kos navzven nagnjenega ustja posode iz svetlo rjavo žgane gline, močno mešane s peskom (550).

8. Odlomek rahlo izvihanega in odebeljenega ustja trebušastega lonca iz rdečkasto žgane gline pomešane s peskom (537).

9. Kos cilindričnega vratu z odebeljenim robom ustja iz rjavo žgane gline s sledovi močnega ožganja (543).

10. Trije fragmenti lonca z izvihanim in odebeljenim ustjem iz rdečkasto rjavo žgane gline (542).

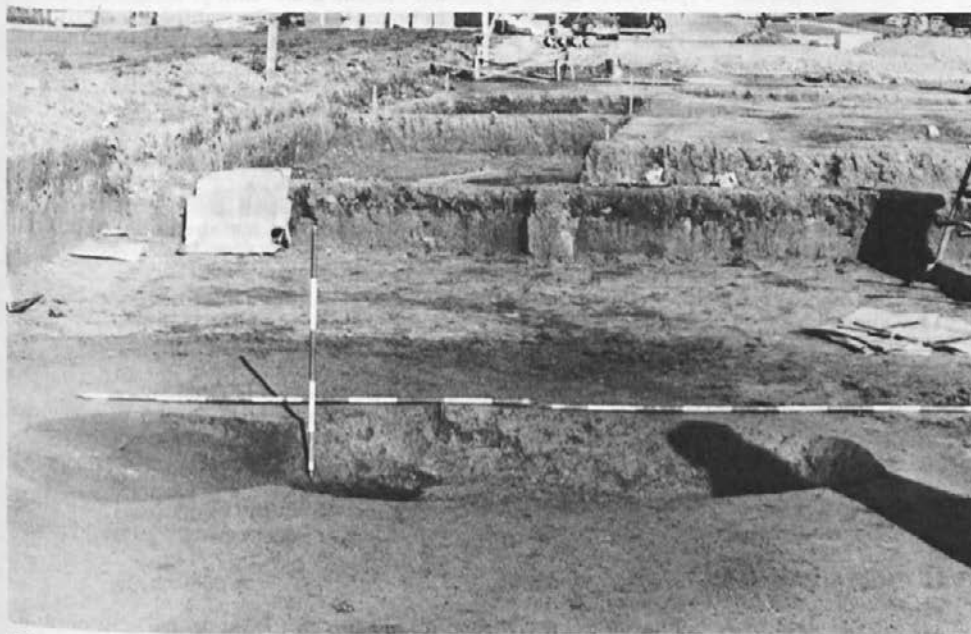
11. Dva kosa skodele z rahlo odebeljenim robom ustja iz prečiščene temno sivo žgane gline (545).

12. Fragmentiran, sedaj rekonstruiran lonec iz neenakomerno rjavo žgane gline s primesjo peska. Izrazito kroglasto oblikovani obod s horizontalno postavljenima ročajema prehaja preko horizontalnega gladkega rebra v izvihano in odebeljeno ustje. Ponekod po površini so vidni sledovi ožganja (522).

Sl. 4: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Izkop za kontejnerje; v ospredju rimski jarek (Foto M. Strmčnik-Gulič).

Abb. 4: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Aushub für die Container; im Vordergrund der römische Graben (Photo M. Strmčnik-Gulič).

Sl. 5: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Pogled na dno peči – med izkopom (Foto I. Tušek).

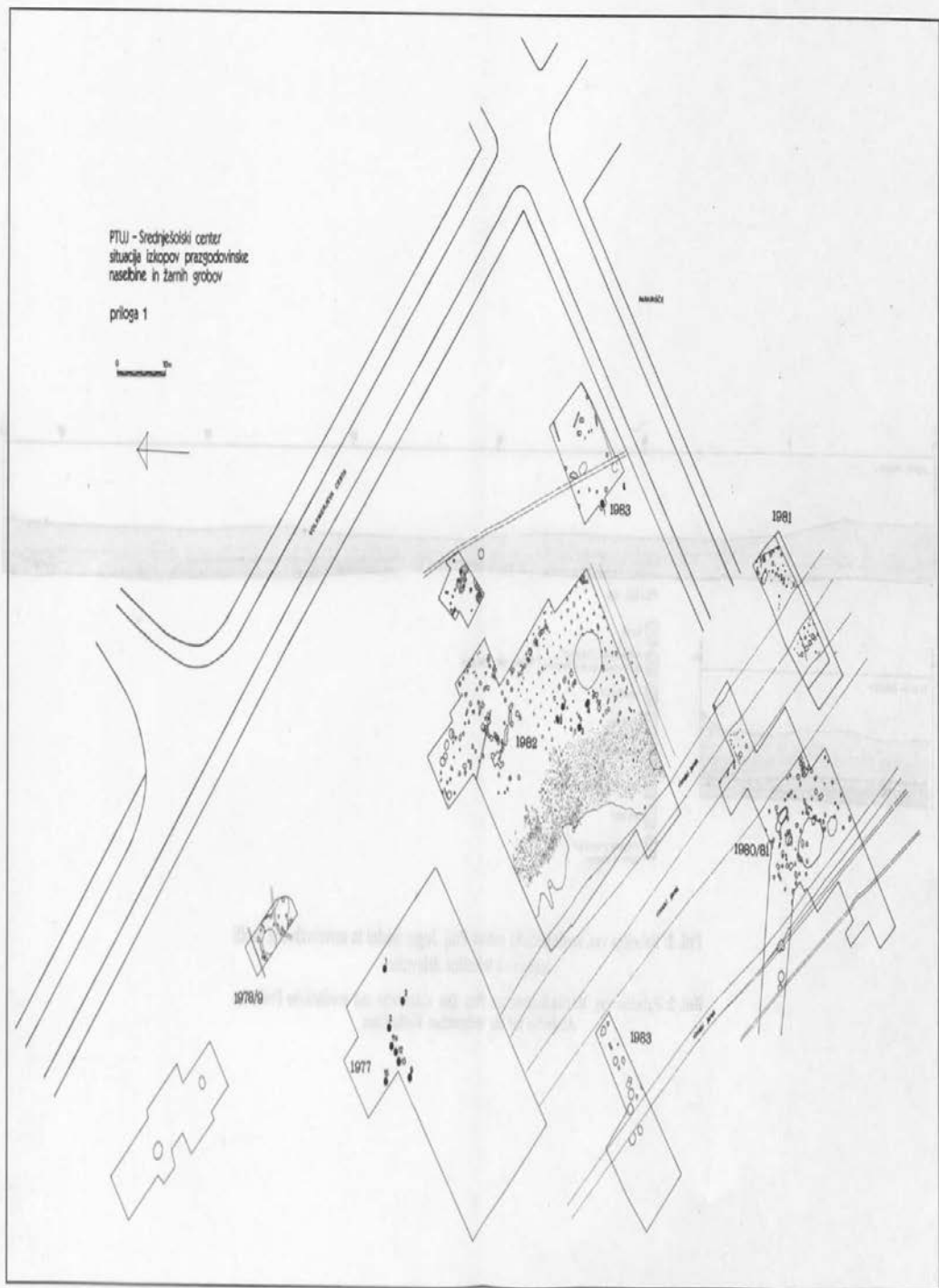
Abb. 5: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Blick auf den Ofenboden während der Ausgrabung (Photo I. Tušek).

Tabla 2:

1. Poškodovana skodelica iz rdečkasto rjavo žgane prečiščene gline. Močno navzven nagnjeno ustje je s trakastim ročajem povezano s poudarjenim bikoničnim obodom (531).
2. Skodelica iz neenakomerno sivo žgane prečiščene gline. Bikonični obod s poudarjenim prehodom v izvihano ustje je z le-tem povezan z ročajem (15).
3. Bikonična skleda z močno poudarjenimi prehodi iz rjavo žgane neprečiščene gline (521).
4. Odlomki globlje skodelice iz sivo žgane prečiščene gline in tankih sten (530).
5. Poškodovana plitva skodelica iz rjavosive žgane prečiščene gline (529).
6. Poškodovana globoka skodela iz rjavosivo žgane gline. Jajčast obod prehaja preko usločenega vratu v izvihano ustje (528).
7. Del polkrožno oblikovanega ostenja posode iz rdeče žgane gline (563).
8. Odlomek zgornjega dela bikonične posode iz rjavordeče žgane gline. Na največjem obodu je bila okrašena s horizontalnim vtisnjenim rebrom (564).
9. Odlomek rahlo navzven nagnjenega ustja posode iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. Ohranjen je del krožnega rebra, ki je potekalo iz vratu na obod (534).
10. V tri kose razlomljen del cilindričnega vratu iz prečiščene svetlo sivo žgane gline z močno sledjo ožganja (533).
11. Bikonično oblikovana posoda iz rjavordeče žgane neprečiščene gline. Na največjem obodu je okrašena s horizontalnim vtisnjenim rebrom (523).

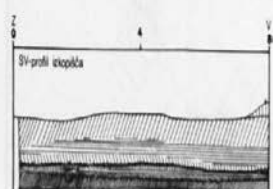
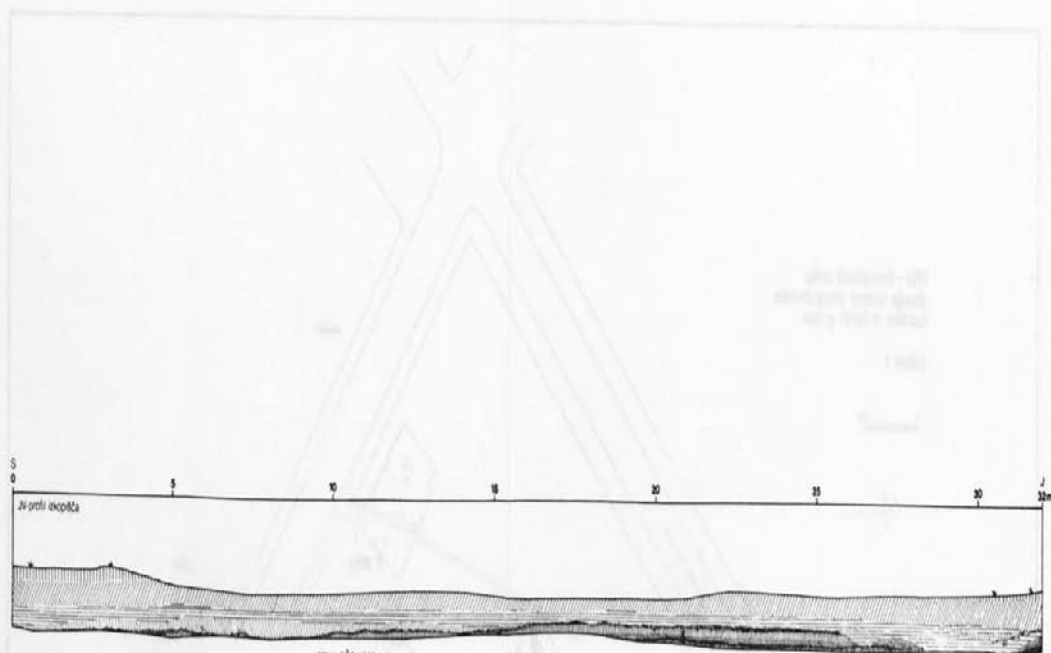
Tabla 3:

1. Odlomek zgornjega dela skleda iz prečiščene sivorjavo žgane gline. Trakasta ročaja sta bila postavljena pod izvihano ustje grobe izdelave (532).
2. Poškodovan lonec iz neenakomerno rjavo žgane gline temno sivoga preloma. Na največjem obodu je okrašen z vtisnjenim rebrom v motivu girlande (565).
3. Lonček iz rjavo žgane prečiščene gline in temno sivoga preloma. Ročaj je postavljen pod ustje in se povezuje z zaobljeno bikoničnim trupom z vidnimi sledovi ožganja (14).
4. Odlomek posode iz rjavordeče žgane, s peskom mešane gline. Bila je kroglasto oblikovana in okrašena z vtisnjenim rebrom v vodoravni in pokončni izvedbi (rahli loki) (20).
5. Fragmenti lonca iz rjavo žgane, s peskom mešane gline. Okrašen je bil z linijami vtisnjenega rebra, katerih točna kompozicija ni ugotovljiva (546).
6. Kos posode iz rjavo žgane gline (584).
7. Odlomek pokončnega ustja posode iz rdečkasto rjavo žgane gline (549).
8. Odlomek izvihanega ustja iz rjavo žgane gline (538).
9. Odlomek ostenja posode iz rjavo žgane peščene gline. Na največjem obodu je bila okrašena z vtisnjenim rebrom (547).
10. Odlomek bikoničnega lonca iz rjavo žgane gline in z okrasom vtisnjenega rebra (561).
11. Odlomek ostenja velikega lonca iz rjavo žgane in s peskom mešane gline, okrašen z vtisnjenim rebrom (560).
12. Del izvihanega ustja lonca iz prečiščene sivo žgane gline (539).
13. Del ostenja posode s poškodovanim držajem iz rdeče žgane gline s primesjo peska (536).
14. Odlomek posode z vtisnjenim rebrom iz rdečkastorjavo žgane gline (559).
15. Razlomljeno dno lonca iz rdeče žgane gline s sledjo ožganja (553).
16. Del dna lonca iz sivorjavo žgane gline s primesjo peska (556).
17. Večji del dna lonca iz peščene rjavo žgane gline s sledjo ožganja (552).
18. Razlomljeno dno masivnega lonca iz rjavo žgane gline s primesjo peska in s sledovi ožganja (551).
19. Spodnji del večjega lonca iz neenakomerno rjavo žgane gline z močno primesjo peska (555).
20. Del spodnjega dela velikega lonca iz sivo žgane gline s primesjo peska (554).
21. Odlomek ostenja večje posode z vtisnjenim rebrom iz rjavo žgane gline s primesjo peska (558).
22. Glinasto vretence, rjavosivo žgano (12).
23. Odlomek pokrova iz sivorjavo žgane gline (520).
24. Ploščat in okroglo oblikovan pokrov s tremi luknjicami na držaju, ki pa se ni ohranil. Izdelan je bil iz rjavo žgane gline s primesjo peska (519).
25. Masivna utež s horizontalno luknjo (7).
26. Kos masivnega ročaja iz sivo žgane gline (557).
27. Odlomek kovinske posode iz bronaste pločevine. Rob je bil zapolnjen in spet z zakovicami (535).

Pril. 1: Rabelčja vas, srednjeolski center Ptuj. Situacija izkopov bronastodobne naselbine in zarnogrobišnih grobov.

Beil. 1: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Situationsplan der bronzezeitlichen Siedlung und der urnenfelderzeitlichen Gräber.

	humus	
	svetlozela glazir s kamrenim drobo in rinskimi opele in keramiko	Rimska rabeljska plast
	rumena ilovica	
	siva ilovica	
	plast peska	
	svetlozeleno ilovica - KZG	
	siva plast	BRONASTA DOBA
	siva plast s kamrenim aporn in keramiko	

Pril. 2: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Jugovzhodni in severovzhodni profil izkopa za tehnične delavnice.

Beil. 2: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Das südöstliche und nordöstliche Profil des Aushubes für die technischen Werkstätten.

Tabla 4 – Sonda 1/Parkirišče 1980

Kvadrant 1 – izbor najdb:

1. Odlomek posode kot na t. 1: 12 (625).
2. Odlomek visokega koničnega vratu z rebrom na prehodu v kroglast obod in z izvihanim ustjem. Narejena je bila iz neenakomerno žgane peskane gline od rjavega do sivega tona (624).
3. Odlomek vratu posode z enosmerno odebeljenim ustjem (634).
4. Fragment skodelice s poudarjenim prehodom iz prečiščene sivo žgane gline z močno primesjo rdeče žgane gline-drobci (628).
5. Odlomek ostenja posode iz neprečiščene sivo žgane gline s primesjo kot zgoraj (629).
6. Odlomek skodele z rahlo enostransko odebeljenim robom ustja iz sivo žgane peskane gline (632).
7. Fragment visokega cilindričnega vratu posode z izvihanim ustjem iz rdečkasto rjavo žgane gline (633).
8. Fragmenti lončka z ročajem pod ustjem iz rjavordeče žgane gline in s temnim prelomom. Okrašen je bil z vtisnjenim rebrom (636).
9. Spodnji del posode iz sivorjavo žgane gline (635).
10. Fragmenti skodele iz sivo žgane gline (623).
11. Kos izvihanega ustja posode iz rdeče žgane gline (627).
12. Odlomek skodele oz. skodele poudarjenih prehodov s primesjo peska (626).

Kvadrant 17 – izbor:

13. Masivna piramidalna utež iz rdečerjavo žgane gline (631).

Kvadrant 4 – izbor najdb:

14. Poškodovana skodelica iz sivo žgane prečiščene gline tankih sten (631).
 15. Odlomek večjega lonca z gladkim horizontalnim rebrom iz sivo žgane gline (617).
 16. Del skodelice z uvihanim ustjem iz sivkasto rjavo žgane gline. Horizontalno postavljeno ušesce za obešanje je imelo dve luknjici (619).
 17. Odlomek stožčastega vratu posode z rahlo odebeljenim ustjem iz sivorjavo žgane gline mešane s peskom (616).
 18. Fragment skodele z uvihanim in na znotraj odebeljenim ustjem iz slabo prečiščene rjavordeče žgane gline (520).
- Jama 10 (v kvadrantu 4) – izbor:
19. Fragment usločenega vratu lonca z močno izvihanim ustjem iz delno prečiščene rjavkasto žgane gline (622).
 20. Odlomek cilindričnega vratu posode z izvihanim ustjem iz rjavo žgane močno peščene gline (621).

Kvadrant 10 – izbor:

21. Odlomek uvihanega oboda skodele iz rdečerjavo žgane gline s sivim prelomom grobe fature (608).
22. Košček posode iz rdeče žgane gline (607).
23. Odlomek skodelice iz prečiščene sivorjavo žgane gline (606).
24. Odlomek ostenja posode z izvihanim ustjem iz delno prečiščene in neenakomerno žgane gline od rdečkastega do sivega tona (605).
25. Bronasta igla z okroglo in rahlo sploščeno kanelirano glavico (22). Pripadnost h kvadrantu 10 ni zanesljiva, ker smo jo našli pri nadzoru še pred zakoličenjem.
26. Fragmentirana skodela z rebrom na prehodu iz največjega oboda v visok, rahlo usločen vrat z izvihanim ustjem. Narejena je bila iz neenakomerno sivo žgane prečiščene gline (609).
27. Odlomek amfore iz rdečkasto rjavo žgane gline in temno sivega preloma (610).

Tabla 5:

Jama 9 v kvadrantu 4/9 – shrambna (izbor):

1. Odlomek cilindričnega vratu lonca iz delno prečiščene sivo rjavo žgane gline (575).
2. Odlomek vratu lonca iz rdeče rjavo žgane gline (581).
3. Odlomek zgornjega dela lonca z navzven nagnjenim ustjem iz neprečiščene rjavordeče žgane gline (577).

4. Fragment rahlo usločenega vratu lonca z izvihanim ustjem iz neenakomerno sivorjavo žgane gline (576).
 5. Odlomka posode iz rjavordeče žgane gline. Na največjem obodu je bila okrašena s plastičnim okroglim rebrom (574).
 6. Odlomek izvihanega ustja iz rjavordeče žgane gline (584).
 7. Odlomek ustja manjše posode iz delno prečiščene sivorjavo žgane gline in temnega preloma (567).
 8. Kos izvihanega ustja posode iz rjavo žgane prečiščene gline (583).
 9. Odlomek vratu z izvihanim ustjem iz sivo žgane prečiščene gline (585).
 10. Odlomek ostenja posode s horizontalnim gladkim rebrom iz rjavo žgane gline (570).
 11. Odlomek lončka iz delno prečiščene rjavo žgane gline s sledjo ožganja po površini (571).
 12. Odlomek cilindričnega vratu lonca z rahlo izvihanim ustjem iz rjavo žgane neprečiščene gline in sivega preloma (580).
 13. Odlomek lončka s trakastim ročajem pod rahlo izvihanim ustjem iz rdeče žgane delno prečiščene gline in temno sivega preloma (566).
 14. Odlomek izvihanega ustja lonca iz sivkaste prečiščene gline (582).
 15. Odlomek navzven nagnjenega ustja lonca iz pečene rjavordeče žgane gline (579).
 16. Fragment bikonične posode kot na t. 2: 11 (573).
 17. Odlomek ostenja posode z vodoravnim plastičnim rebrom iz delno prečiščene rdeče žgane gline (569).
 18. Dva kosa ostenja posode s horizontalnim gladkim rebrom, razširjenim v držaj, iz rdeče žgane gline z močno razpokano notranjostjo (od vročine) (572).
 19. Odlomek ostenja posode s horizontalnim gladkim rebrom iz sivo žgane gline, močno mešane s peskom (568).
 20. Odlomek zgornjega dela lonca z izvihanim ustjem iz delno prečiščene rjavkasto sivo žgane gline (578).
- Kvadrant 9 – izbor najdb:
21. Odlomek usločenega vratu lonca z izvihanim ustjem iz delno prečiščene rjavo žgane gline (592).
 22. Fragment navzven nagnjenega ustja iz rdečkasto rjavo žgane gline, mešane s peskom in s sledovi prežgane površine (590).
 23. Odlomek rahlo usločenega vratu z izvihanim ustjem iz rjavo žgane gline (591).
 24. Fragmenti ostenja velike posode s horizontalnim gladkim rebrom iz sivo rjavo žgane gline z močno primesjo peska (599).
 25. Odlomek posode z visokim cilindričnim vratom in horizontalnim gladkim rebrom iz rjavo žgane delno prečiščene gline (598).
 26. Odlomek zgornjega dela cilindrično oblikovane posode iz prečiščene rdeče žgane gline (589).
 27. Fragment skodele z uvihanim ustjem iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline (587).
 28. Odlomek odebelenega ustja posode iz sivo žgane, delno prečiščene gline (588).
 29. Del dna skodelice iz sivorjavo žgane prečiščene gline (600).
 30. Odlomek dna posode z nakazano nizko polno nogico iz rjavo žgane gline sivega preloma in grobe fature (601).
 31. V dva kosa prelomljen fragment dna posode (kot zgoraj) iz delno prečiščene rdeče žgane gline (602).
 32. Fragment nizke noge posode iz rjavo žgane gline, mešane s peskom in sivega preloma (604).
 33. Odlomek ostenja posode s horizontalnim gladkim rebrom iz prečiščene rjavo žgane gline (593).
 34. Fragment ostenja lonca s trakom vtisnjenega nohta(!) iz rdečkastorjavo žgane gline (594).
 35. Odlomek ostenja posode z rahlim gladkim rebrom iz svetlo rjavo žgane gline (595).
 36. Fragment ostenja večjega lonca s horizontalnim gladkim rebrom iz močno pečene rjavo žgane gline (597).
 37. Fragment dna posode iz rdeče žgane gline (603).
 38. Trakast ročaj iz rdeče žgane delno prečiščene gline (596).
 39. Vretence iz svetlo rjavo žgane gline (586).

Jama 13 (v kadrantu 6):

40. Poškodovana skodelica blagih prehodov iz sivorjavo žgane prečiščene gline (524).
41. Nesestavljivi fragmenti večjega lonca jajčaste oblike iz delno prečiščene rjavo žgane gline (526).
42. Odlomek ostenja kroglaste posode iz temno sivo žgane peščene gline (527).
43. Nesestavljivi fragmenti večje posode iz peščene rjavo žgane gline (525).

Tabla 6 – Tehnične delavnice 1982 – izbor najdb

Jama 174, predvidoma shrambna:

1. Fragment zgornjega dela cilindrično oblikovanega lonca z navzven nagnjenim ustjem iz okrasto rjavo žgane delno prečiščene gline. Na obodu je bil okrašen z razčlenjenim plastičnim rebrom (659).
2. Odlomek stožčastega vratu z rahlo izvihanim in nekoliko odebeljenim ustjem iz okrasto rumeno žgane gline (567).
3. Odlomek izvihanega ustja posode iz svetlo rjavo žgane gline in črnega preloma fine fature (655).
4. Odlomek posode z visokim koničnim vratom z izvihanim ustjem iz neenakomerno sivorjavo žgane gline. Na prehodu iz vratu v največji obod je bila okrašena z gladkim rebrom (656).
5. Fragmenti lonca s trakastim ročajem pod ustjem, iz močno peščene svetlo rjavo žgane gline s sledovi ožganja na notranji steni (661).
6. Fragmenti lonca z močno izvlečenim trakastim ročajem iz rjavosivo žgane, delno prečiščene gline. Ob ročaju je bil okrašen z majhnimi bradavicami in z dvema plitvima vdolbinama nad njimi. Na vrhnjem robu (površini) ustja je bil okrašen z vdolbinicami (622).
7. Odlomek lonca z enosmerno odebeljenim ustjem iz sivkasto rjavo žgane gline (654).
8. Spodnji del masivne posode iz močno peščene sivo žgane gline (658).
9. Ročaj zajemalke (žlice!) iz rjavorumeno žgane prečiščene gline (660).

Jama 181:

10. Odlomek masivnega lonca iz rjavkasto sivo žgane gline z močno primesjo peska (646).
11. Fragment vratu lonca z izvihanim in rahlo vdolbljenim ustjem iz neenakomerno od rjavo do sivo žgane gline (645).
12. Poškodovana nizka noga posode iz delno prečiščene rjavo žgane gline (643).
13. Odlomek dna posode iz rdečkasto žgane gline (644).

Jama 171:

14. V dva dela razlomljen fragment cilindrične posode z ravno odrezanim robom iz okrasto žgane delno prečiščene gline (688).

Jama 172:

15. Odlomek večje skodele z visokim, rahlo nakazanim usločenim vratom in z močno izvihanim ustjem iz temno sivo žgane prečiščene gline (642).

Jama 215:

16. Odlomki vratu posode z rahlo izvihanim ustjem iz neenakomerno rjavo žgane gline (638).
17. Odlomek vratu z odebeljenim robom iz svetlo rjavo žgane gline (639).
18. Fragmenti dna posode iz rdeče žgane gline grobe fature (640).
19. Odlomek rahlo usločenega in odebeljenega ustja z vtisi prstov na zunanjem robu (637).

Jama 170:

20. Fragmenti večje posode s koničnim vratom iz rumenordeče žgane gline (666).
21. Odlomek ostenja posode s horizontalnim vtisnjenim rebrom iz rdečkastorumeno žgane gline (667).
22. Odlomek ostenja posode iz okrastorumeno žgane gline s krožnim rebrom in rahlo nakazano izboklino na sredini (665).

Jama 166:

23. Odlomek vratu z izvihanim ustjem iz prečiščene rjavo žgane gline (663).
24. Fragmenti lončka s privzdignjenim ročajem iz sivo žgane delno prečiščene gline (664).

Kvadrant 41:

25. V dva kosa razlomljen fragment kroglaste posode s horizontalnim rebrom in razširjenim ustjem iz rumenkasto sivo žgane glin s sivim prelomom (649).

Jama 188:

26. Fragmenti rahlo usločenega vratu posode s horizontalnim gladkim rebrom iz rdečkasto rjavo žgane pečene glin (647).

27. Odlomek kroglastega ostenja posode z visokim stožčastim vratom iz svetlo rjavo žgane delno prečiščene glin (648).

Kvadrant 49:

28. V koščke razlomljena, sedaj rekonstruirana noga posode iz delno prečiščene rdečerjavo žgane glin (641).

Na odzivu domnevno iz kvadranta 49:

29. Kamnita sekira z odlomljenim rezilom in obtočenim čelom (672).

30. Del odlomljene sekire (673).

Kvadrant 17:

31. Odlomek enosmerno odebeljenega ustja iz rdeče žgane glin s sivim prelomom (653).

32. Odlomek močno izvihanega ustja posode iz delno prečiščene sivo žgane glin (651).

33. Fragmenti trebušastega lonca iz sivo žgane glin (650). Odlomek ostenja lonca z vtisnjenim horizontalnim rebrom iz rjavordeče žgane glin in s temno sivo notranjo steno (653).

Tabla 7 – Izkop za kontejnerje 1983 – izbor najdb:

Jama 6:

1. Fragmenti jajčaste posode iz prečiščene rjavordeče žgane glin (615).

2. Fragmentiran, sedaj rekonstruiran lonček s presegojočim ročajem iz temno sivo žgane dobro prečiščene glin. Rame je okrašeno s poševnimi plitvimi žlebiči (686).

3. Odlomek navzven nagnjenega ustja iz sivorjavo žgane glin s primesjo peska (613).

4. Fragmenti velike shrabne posode iz močno pečene rjavosivo žgane glin (614).

Jama 17:

5. Fragment diagonalno navzven nagnjenega ustja iz delno prečiščene rdeče žgane glin s sledjo ožganja (678).

6. Fragment posode iz rjavo žgane prečiščene glin s temno sivo notranjo steno. Posoda je bila v celoti dobro glajena (679).

7. Odlomek posode iz okrasto žgane glin s temno sivo notranjo steno. Na največjem obodu je bila okrašena s plastičnim rebrom v obliki trikotnika in s prstom izvlačeno bradavico na sredini motiva (680).

Jama 7:

10. Nesestavljivi fragmenti posode s horizontalnim gladkim rebrom iz okrastorjave žgane glin s primesjo peska (675).

11. Odlomek lonca z razširjenim robom ustja iz rumenorjavo žgane glin (677).

12. Fragmenti posode iz rdeče žgane glin, okrašene z gladkim rebrom, katerega motiv ni ugotovljiv (674).

13. Fragmenti spodnjega dela velikega lonca iz neenakomerno žgane glin od rjavega rdečkasto do sivega tona, grobe fature (676).

Jama 9:

14. Odlomek lončka s trakastim ročajem iz sivo žgane glin (681).

15. Odlomek posode iz sivo žgane glin fine fature in z glajeno površino (683).

16. Dva fragmenta posode iz sivo žgane prečiščene glin (682).

17. Odlomek spodnjega dela posode iz sivo rjavo žgane glin z okrasom neobarbotina (684).

18. Ostanke trebušaste posode iz temno sivo žgane prečiščene in z drobci sljude pomešane glin, okrašene s trotračno kaneluro (685).

Med najdbami prevladuje poleg kamnitih sekir oz. tolkal kuhinjsko posodje, večidel neenakomerno žganih sivih in rjavordečih sten in večkrat temnih prelomov. Stene so debele ali srednje debele, pri večjih posodah povprečno grobe fature, glina neprečiščena ali pomešana z dokaj debelimi zrnci peska, površina hrapava, s sledovi ožganja ali kar prežgana in razpokana. Drugače je pri manjših posodah, ki so večidel iz skrbno prečiščene gline s tanjšimi stenami in s temu primerno izdelano površino, čeprav o glajenju v pravem pomenu besede še ne bi mogli govoriti. Zaradi fragmentarne ohranjenosti je bilo precej oteženo tipološko-kronološko in kulturno opredeljevanje naselbine. Edino ena od shrambnih jam (jama 100) je s 47 ostanki posod lahko ponudila vpogled v bogato zakladnico bronastodobnega hišnega inventarja s kronološko dokaj prijemljivimi tipi.

Na prvem mestu je treba opozoriti na posode z visokim cilindričnim vratom (»Topf mit Zylinderhals«) iz omenjene jame 100 (t. 1: 1), ki je pogost in značilen tip posode bronastodobne kulture gomil. Ima močno poudarjen oz. kroglast obod in včasih nizko konično nogo. Na prehodu iz vratu v rame sta postavljena majhna držaja, obod pa je okrašen z do štirimi simetričnimi izboklinami ali pa s pokončnimi rebri, pa tudi s kanelurami. Po najnovejših dognanjih O. Trogmayerja spadajo take posode v mlajše obdobje bronastodobne kulture gomil.¹ Tudi T. Kovacs jih uvršča med vodilne tipe v skupini Egyek karpatske variante kulture gomil² (najdišča Egyek, Muhi, Igric, Nyirseg) v Bd B 1 – C; pogoste so tudi v skupini Rákóczišfalva v srednjem Potisju, ki predstavlja lokalno skupino zgodnje podonavske kulture gomil (konec Bd B 1 – B 2 po konološkem sistemu P. Reineckeja).³

V nebitvenih različicah jih najdemo tudi med keramičnim gradivom v severnem delu Bačke in Banata na ozemlju okrog Tise, ki pripada k južnemu krogu karpatske variante tega kulturnega kompleksa.⁴

Najboljšo primerjavo pa srečamo v klasični razvojni stopnji karpatske kulture gomil na grobišču Salka I ob reki Ipel na južnem Slovaškem,⁵ kjer je bil v grobu 9 podoben lonec najden poleg igle z žebličasto glavico, ki pripada Bd B 2/C 1 oz. MD III po Hänslu.⁶ Grobišče zajema mlajšo stopnjo srednje bronaste dobe od konca B 2 in celotno stopnjo C.

Karpatska kultura gomil (prej imenovana jugovzhodna kultura gomil) je genetsko speta z mad'arovsky kulturo. Razvijala se je vso srednjo bronasto dobo (Bd B in C) in se na jugozahodnem Slovaškem končala z nastopom predčakanske kulture. Najdišča so skoncentrirana v zahodnem delu Podonavske nižine – v dolinah Ipla, Hrona, Žitave in Nitre do Váha.⁷

Ko se je v srednji bronasti dobi na vzhodu, do reke Váh, razvijala karpatska varianta kulture gomil, so zahodnejša področja jugozahodne Slovaške razvijala srednjepodonavsko kulturo gomil. Najboljše ji sledimo na naselbini na Veselem, kjer najdemo našemu tipu lonca primerjave že v njeni starejši stopnji.⁸ Srednjepodonavsko kulturo datirajo na Slovaškem od začetka Bd B 1 do konca Bd C 2, enako kot na Moravskem in v sosednji Avstriji.⁹

Tipološke inačice našega primerka lonca pa srečamo tudi na grobišču v Maierschu in Therasu na Spodnjem Avstrijskem.¹⁰ kjer se družijo z gradivom Bd C;¹¹ enako jih datira K. Willvonseder v Kürnbergu v Zgornji Avstriji.¹²

Iz daljnega sosedstva nam je znan iz najdišča Zelené na zahodnem Češkem, ki ga E. Čujanová-Jílková uvršča v srednji horizont kulture gomil (Bd B 2 – C 1),¹³ dalje v gomili 3 v Husti Leči (Hustá Leč), v Plznu itd.¹⁴

Po vsem tem lahko sklepamo, da so taki lonci s cilindričnim vratom klasični element na najdiščih srednjepodonavske in karpatske variante bronastodobne kulture gomil z obsežno geografsko razprostranjenostjo. Tako nudijo možnost postavljanja širših kulturnih povezav s sosednjimi in znatno oddaljenimi področji prek Drave in Mure s Spodnjo in Zgornjo Avstrijo, Gradiščanskim, južno in jugozahodno Slovaško, delno Moravsko in Češko in Zahodno Transdanubijo.

Tipološke variante našega lonca¹⁵ postavlja B. Hänsel v stopnji MD II in III.

Pozornost pritegne trebušasta posoda na t. 1: 12; 4: 1, 2, ki ji ni bilo moč najti neposrednih vzporednic.

Močno specifičnost dajejo našim najdbam posode z razširjenim robom ustja (t. 1: 2, 3, 4, 6; 5: 28; 6: 25) – poimenovanim tudi rob »T«, kakršnega B. Govedarica na podlagi naselbinske keramike na Velikem Gradcu/Privala uvršča v Bd A 1 – B 1.¹⁶ Z nekaj primerki nastopajo tudi na Veliki Gradini v Varvari v fazah Varvara A 2 in A 3.¹⁷ Pogostejše so v kaštelirski kulturi¹⁸ srednje bronaste dobe v zaledju Trsta in predvsem Istre,¹⁹ na dinarskem področju in v cetinski kulturni skupini zgodnje in srednje bronaste dobe Dalmacije.²⁰

Zato ne smemo zanemariti pomena prehodnosti slovenskega-jugovzhodnopredalpskega sveta in medsebojnih vplivov kultur, ki pa ne odsevajo nujno enakega razvojnega ritma.

Po obliki ima svojo pričevalno vrednost tudi bikonična posoda na t. 2: 11 in odlomki takih posod (t. 2: 8; 5: 16; 6: 34).

Na največjem obodu je ornamentirana s horizontalnim vtisnjenim rebrom, ki je na splošno pogost okrasek na našem posodju.

Na nekaterih posodah se pojavljajo vtisnjena rebra v obliki girland (t. 3: 2) ali kombinirana vodoravna in poševna oz. navpična (t. 3: 4, 5). Domnevamo, da gre za domačo prvino okraševanja, ki pa jo najdemo tudi na enem izmed vrčev virovitiške nekropole²¹ in na nekropoli v Gređanih.²²

Naselbinsko keramiko na bronastodobnih najdiščih pa često predstavljajo lonci, bodisi da gre za blage profilacije oz. cilindrične obode (npr. t. 3: 12; 4: 19, 20; 5: 1–15, 20; 6: 1–4, 26) brez ročajev, ali manjše lončke z ročajem tik pod ustjem (vrčki!) (t. 3: 2, 3; 4: 8; 6: 5, 6).

Poleg loncev pa često nastopajo tudi skodele, katerih priljubljenost in uporabnost je bila tudi tu velika. Večidel so bikonične, s poudarjenim prehodom usločenega vratu v obod in z izvihanim ustjem (t. 2: 1–4) ali pa so kleki manj izraziti, z že bolj jajčastim obodom (t. 2: 6, 7; 4: 10, 12). Vse so globlje oblike, razen v dveh primerih (t. 2: 5; 5: 40), ko so sorazmerno plitve.²³ Po ohranjenih primerkih sodeč sklepamo na trakast ročaj, ki je povezoval ustje z ramenom skodele. Na splošno lahko rečemo, da imajo širok razpon kontinuiranega trajanja v času mlajše faze kulture Nagyrév,²⁴ pogoste so na ozemlju srednjega Podonavja oz. Zahodne Transdanubije²⁵ in trajajo še v I. fazi kulture žarnih grobišč zahodnega medrečja,²⁶ kjer pa se že uveljavljajo v glavnem že manj poudarjeni prehodi.

Na področju srednjepodonavske kulture gomil jih najdemo v zaključeni celoti v Spodnji Avstriji, v Maisbirbaumu,²⁷ v Bd C.

Skodele z visokim rahlo usločenim vratom in močno navzven nagnjenim ustjem (npr. t. 6: 15), ki se ločijo med seboj v nebitvenih podrobnostih, so datacijsko manj oprijemljive. Tako najdemo istovetne v Avstriji med naselbinsko keramiko v Kiblitzu,²⁸ kjer se družijo s formami Bd B 2, in Haindorfu²⁹ v Bd C. Močan razmah so

doživele v karpatskem bazenu v poznobronastodobni skupini Csorva³⁰ in na SZ karpatskega prostora in stopnji SD I po B. Hänslu.³¹

Če se na kratko ustavimo še pri posodah na nogi, ugotavljamo, da so na naši naselbini redke, saj so zastopane samo v treh primerih (t. 5: 32; 6: 12, 28). Žal so fragmentarno ohranjene, tako da lahko o tipu posode samo sklepamo. Možno je, da gre za kupe s poudarjenim ostenjem z izvihanim ustjem in enim držajem, kakršne se pojavljajo na srednjepodonavskem področju in v virovitiški skupini od končne stopnje srednje bronaste dobe do stopnje Ha A.³²

Ne bo odveč, če opozorimo še na značilen pokrov s trikrat preluknjanim držajčkom (t. 3: 24). Še najbližjo tipološko podobnost najdemo na naselbini v Wiener-Neustadtu iz Bd B2,³³ približno enako ga datira O. Trogmayer v grobu 671 v Tápé.³⁴ Po dosedanjem vedenju jim moremo izvorno področje iskati v eneolitski kulturi, kjer pa se dokaj redko pojavljajo.³⁵

Med najmlajši material naselbine v Rabeljci vasi se uvršča posodje iz jame 6 (t. 7: 1, 2, 4), en primerek iz jame 17 (t. 7: 6), odlomek ustja iz jame 9 (t. 7: 15) in trebušast obod posode (t. 7: 18), vse odkrito pri izkopu za kontejnerje l. 1983.

Navedena keramika se močno razlikuje od prej razčlenjene po trdnosti žganja, fini fakturi in skrbno polirani površini. Po obliki in okrasu se pojavijo povsem novi tipi posod, katerih vloge na naši naselbini še ne moremo pripeljati do dokončnih sklepov.³⁶ Kolikor lahko govorimo o tukajšnjem kontinuiranem trajanju življa, opažamo, da se izražajo novi impulzi, katerih zasnove iščemo v razvoju kulturnih skupin pozne srednjepodonavske kulture gomil ali točneje zahodne Transdanubije in njihovem prehajanju v KŽG v času konca Bd C in v Bd D.³⁷ Ta proces časovno zajema predvelatiški horizont najdišča Čaka na jugozahodu Slovaške³⁸ ali po M. Gimbutas horizont Blučina-Cezavy na južnem Moravskem.³⁹

Kronološko podporo bi do določene mere lahko videli v bronasti igli z večjo okroglo in sploščeno kanelirano glavico (t. 4: 25). V predalpskem prostoru jo srečamo še v skupini Hötting-Morzg pozne Bd D in zgodnje stopnje Ha A⁴⁰ in v Virovitici.⁴¹

Sklep

Na podlagi povedanega moremo ugotoviti, da stilske in tipološke značilnosti keramike nakazujejo možnost postavljanja širših relativno-kronoloških odnosov s precej oddaljenimi področji. Vidimo, da jugovzhodno alpsko področje živi v sklopu vzhodnoalpskega kulturnega kompleksa, od koder se nakazujejo kulturne povezave s srednjepodonavsko kulturo gomil.

Čeprav še ne moremo nuditi sintetične interpretacije naselbine in njene točne kulturne pripadnosti, pa moramo vseeno poudariti, da je naš slovenski-jugovzhodno-predalpski prostor sodil v naselitveno območje nosilcev bronastodobne kulture gomil. Temu v prid pričajo nam že znani gomilni pokopi (bližnje Turnišče, Morje, Brinjeva gora, Bukovec, verjetno Stična in Vrhnika),⁴² ki skupno z našim najdiščem in raznimi posamičnimi najdbami dokazujejo kulturne povezave.

Kot je bilo razvidno že iz tipološko-kronološke analize, se je razvoj sicer širil v okviru širokega zahodnega bazena srednjega Podonavja,⁴³ ki pa ni brez zvez z balkanskim in mediteranskim razvojem, kjer se možnost povezav šele nakazuje. Vendar pa samo keramično gradivo le ne dopušča natančne kulturno-kronološke

določitve, zato zaenkrat ostajamo pri širši dataciji v srednjo bronasto dobo, znotraj katere še ni mogoče potegniti točne ločnice. Po razvitosti keramičnih oblik in stilskih značilnostih bi smeli bolj misliti na časovni okvir Bd B2 – C1, mogoče s trajanjem v čas končne stopnje Bd C2/D v smislu srednjeevropske Reineckejeve kronologije oz. po Hänslovem kronološkem sistemu MD III – SD I.

Še enkrat moramo opozoriti na usodno prehodnost našega ozemlja in posledično na spoj različnih etničnih populacij in kulturnih povezav z geografsko odmaknjenimi najdišči, pri čemer pa ne smemo zanemariti regionalnih značilnosti naselitve v rodovitnem Podravju. Pri vsem pa ne smemo zanemariti prvobitne pridobitve, saj keramika zadržuje karakteristične profilacije, značilne za zgodnjo bronasto dobo, ki imajo svoje poreklo v poznoneolitski tradiciji.

Zahvala

Zaradi vsesplošne slabe raziskanosti srednje bronaste dobe je bilo naše opredeljevanje gradiva močno oteženo. Za pomoč in koristne napotke se zahvaljujem S. Pahiču, prof. dr. S. Gabrovcu, dr. B. Teržan, dr. N. Tasiću, dr. T. Kovacsu, dr. O. Trogmayerju, dr. M. Novotni in dr. J. Machniku.

¹ O. Trogmayer, *Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé*. Fontes Arch. Hung. (1975) – z izboklinami npr. gr. 83 – t. 8: 1, gr. 197 – t. 18: 1, gr. 203 – t. 18: 3; z rebri npr. gr. 218 – t. 19: 1 idr.

² T. Kovács, *Arch. ért.* 93, 1966, 159 ss, kép 9: 10, 14.

³ Id., *Slov. arch.* 29/1, 1981, 87 ss, Abb. 1: 11.

⁴ B. Brukner, B. Jovanović, N. Tasić, *Pristorija Vojvodine* (1974) 234 ss, sl. 190. N. Tasić, *Balkanica* 3, 1972, 93 ss. Id., *Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita* (1983) 88 ss, kjer avtor obširno razglablja o prodoru bronastodobne kulture gomil. Za splošne podatke o tej kulturi glej J. Filip, *Enzyklopädisches Handbuch* 1 (1966) 510–517.

⁵ A. Točík, *Die Gräberfelder der Karpatenländischen Hügelgräberkultur*, Fontes Arch. Prag. 7 (1964) 54 s starejšo literaturo, Taf. 9: 1, Abb. 4: 3, 8, 12.

⁶ B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken* 1–2 (1968), Karte 18.

⁷ V. Furmáněk, L. Veliačik, *Slov. arch.* 28/1, 1980, 159 ss in V. Furmáněk, v: *Archaeological research in Slovakia, 10th International Congress of prehistoric and protohistoric sciences* (1981) 61 ss.

⁸ A. Točík, *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom*, Arch. Slovaca Fontes 5 (1964) t. 31: 15; 50: 7 idr.

⁹ V. Furmáněk, L. Veliačik (op. 7) 165 s kronološko tabelo bronaste dobe na Slovenskem.

¹⁰ Zaradi razmerja najdišč in stanja raziskanosti bronastodobne kulture gomil smo namenoma zaobšli nam najbližji prostor.

¹¹ F. Berg, *Mittelbronzezeitliche Grabfunde aus Maiersch und Theras*, N. Ö., *Arch. Austr.* 27, 1960, 21 ss, Abb. 1: 7; 2: 4; 3: 1 (vse Maiersch) in Abb. 4: 8 idr. za Theras.

¹² K. Willvonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich* (1937) Taf. 43: 11.

¹³ E. Čujanová-Jílková, *Památ. arch.* 55/1, 1964, 46 ss, obr. 11: 11.

¹⁴ Ead., *Arch. stud. mat.* 8, 1970, Abb. 46: 2 (Hustá Leč); 49: 23 (Milínov).

¹⁵ B. Hänsel (op. 6) 123 ss, Beil. 7: 20, Taf. 45: 8, 11, Beil. 10: 11 idr.

¹⁶ B. Govedarica, *Die frühbronzezeitliche Ansiedlung von Veliki Gradac auf Privala*, *Arch. Jugosl.* 20–21, 1980–81, 43 ss.

¹⁷ B. Čović, *Velika gradina u Varvari – I dio*, *Gl. Zem. muz. n. s.* 32, 1977 (1978) 5 ss, t. 20: 4 (za Varvaro A2) in t. 23: 7, 8 (za Varvaro A3).

¹⁸ M. Moretti, R. Gerdol, G. Stacul, *I castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino (Complessi dell'età del Bronzo)*, Monogr. di Preistoria 2 (1978) fig. 2: 10, 11, 13 (Nivize) z nadaljnjo literaturo.

¹⁹ S. Gabrovec, v: *Praist jugosl. zem.* 4 (1983) 46 ss, sl. 5: 17, 20.

²⁰ I. Marović, Rezultati dosadašnjih istraživanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine, *Materijali* 12, 1976, 55–75.

²¹ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973) t. 7: 9.

²² K. Minichreiter, *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku* 2, 1982/83, 7 ss, t. 14: 4; 27: 12.

²³ Podatki niso dokončni, saj se nanašajo le na dosedanji izbor materiala.

²⁴ R. Kalicz-Schreiber, v: *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten. Internationales Symposium 1977* (1981) 81 ss, Taf. 8: 9; 9.

²⁵ B. Hänsel (op. 6) npr. Beil. 10: 15.

²⁶ K. Vinski-Gasparini (op. 21) 39.

²⁷ K. Willvonseder (op. 12) Taf. 20: 2, 4.

²⁸ K. Willvonseder (op. 12) Taf. 6: 7.

²⁹ Ib., Taf. 12: 1, 3, 4, 8.

³⁰ O. Trogmayer, Beiträge zur Spätbronzezeit des südlichen Teils der Ungarischen Tiefebene, *Acta. arch. Acad. scien. Hung.* 15, 1963, 85 ss, Taf. 7: 8; 9: 8; 13: 1 idr. Po opisu in fotografijah sodeč pa je tu bolj fina struktura in glajena površina. Avtor jih prišteva med značilne tipe pozne bronastodobne kulture gomil v okolici Szegeda.

³¹ B. Hänsel (op. 6) Beil. 11: 28.

³² Take so pogoste v virovitiški nekropoli in jim K. Vinski-Gasparini pripisuje srednjepodonavsko izvorno področje, glej (op. 21) 40 ss z izčrpnimi paralelami. Skodele na nogi so značilen element na gredanski nekropoli – K. Minichreiter (op. 22) t. 24: 1, 2, 4.

³³ K. Willvonseder (op. 12) Taf. 11: 3. Ta pokrov ima trakast ročajček.

³⁴ O. Trogmayer (op. 30) Taf. 56: 8; najdemo ga tudi v srednjepodonavski skupini Gyulavarsánd – I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen* (1975) 120 ss, Taf. 147: 1, 4.

³⁵ J. Korošec, Neo- in eneolitiki elementi na Ptujskem gradu, *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 2, 1965, t. 21: 4, 5; V. Pahič, Zbelovo, *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 11, 1983, 99, t. 19: 2.

³⁶ Da bi lahko to z gotovostjo potrdili, bi bile potrebne nadaljnje raziskave, saj je bil ta del naselbine najmanj obsežen.

³⁷ K. Vinski-Gasparini (op. 21) 24 ss s podrobnimi razčlenitvami.

³⁸ J. Paulik, Zur Problematik der Čaka-Kultur im Karpatenbecken, *Slov. arch.* 11/2, 1963, 269 ss s pripadajočimi tabelami; V. Němejcová-Pavůková, Vorbericht über die Ergebnisse der systematischen Grabung in Svodín in den Jahren 1971–1983, *Slov. arch.* 34/1, 1986, 133, Abb. 15.

³⁹ M. Gimbutas, *Bronze Age Cultures in central and eastern Europe* (1965) 114.

⁴⁰ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954) 444 ss, Abb. 331: 12.

⁴¹ K. Vinski-Gasparini (op. 21) 42 s, t. 10: 15.

⁴² V poštevek pride grobišče iz Turnišča – J., P. Korošec, Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuja, *Razprave I. razr. SAZU* 3, 1953, 181 ss; gomila iz Morja pri Framu – S. Pahič, *Var. spom.* 9, 1962/64 (1965) 170; gomila in naselbina na Brinjevi gori – S. Pahič, *Arh. vest.* 13–14, 1962–1963, 349 ss in id., *Arh. vest.* 32, 1981, 71 ss, sl. 29: 1, 2; tipološko istovetna igla z diskasto glavico kot na Brinjevi gori (v gomili) je bila najdena tudi v Stični – F. Stare, *Arh. vest.* 15–16, 1964/65, 211 s, t. 1: 1, grob z Vrhlike smemo prav tako supponirati kot gomilni grob – S. Gabrovec, *Arh. vest.* 17, 1966, 441 ss; pritegnemo lahko še grob iz Pričice ob Vrbskem jezeru – K. Willvonseder (op. 12) Taf. 32: 5–6.

⁴³ Podobno vidimo pri kulturnem razvoju Ljubljanskega barja v eneolitiku in zgodnji bronasti dobi, ki je potekal v tesni povezavi z zahodno Karpatsko kotlino in sosednjimi območji – H. Parzinger, *Arh. vest.* 35, 1984, 13 ss.

DER BRONZEZEITLICHE SIEDLUNGSKOMPLEX IN RABELČJA VAS AUF PTUJ

Zusammenfassung

Im Zusammenhang mit der Geländezubereitung für den Bau des neuen Mittelschulzentrums auf Ptuj hat das Denkmalamt aus Maribor umfassende Schutzgrabungen durchgeführt, die mit einzelnen längeren Intervallen vom J. 1977 bis einschließlich 1983 dauerten.

Der Fundort liegt auf der überwiegend lehmigen, sanft zum Bett des Baches Grajena abfallenden Flachlandterrasse. Die Forschungen ergaben eine breite Besiedlungsspanne in unterschiedlichen Zeiträumen. So gehören die ältesten, in einem ca. 100 m² großen Areal bestimmten Funde zum Kulturkreis der »Alpinen Fazies der Lengyelkultur« bzw. zur Lasinja-kultur. Den bisherigen Angaben nach ist die bronzezeitliche Siedlung kulturell nicht auf die äneolithischen Siedler gefolgt, obwohl dafür die wirtschaftlichen Bedingungen gegeben waren, vermutlich dagegen keine demographischen.

Im Laufe ihrer Entwicklung erstreckte sich die bronzezeitliche Siedlung auf ungefähr 4500 m², wurde jedoch leider durch die späteren Aushebungen für die urnenfelderzeitlichen Gräber beträchtlich zerstört (sie schalten sich in die chronologischen Rahmen von H. Müller-Karpes Stufen Ha B 1-3 ein), ganz besonders hat jedoch die römische Zivilisation einen Siedlungsteil stark angegriffen und bis zu einem gewissen Grad zerstört (insbesondere die breiten römischen Gräben und die Gräber). Es gelang uns, insgesamt noch 2155 m² der Siedlungsschicht zu erforschen (**Beilage 1**). Die eigentliche Siedlung ist im Sinn der Vertikalstratigraphie einschichtig, mit längerer Besiedlungsspanne. Die Kulturschicht lag in einer Tiefe von 0,90 m bis 1,30 m auf undurchlässigem reinem gelbem Lehm und war bis 30 cm dick (**Beilage 2**). Aus den Umrissen der ins Erdreich gerammten Pfosten (422) schließen wir, daß die Häuser aus vertikalen Tragbalken erbaut waren, während massive Lehmewurfstücke mit gut erhaltenen Abdrücken von Flechtwerk und Querbalken von zerstörten Wänden der Häuser oder anderer Objekte zeugen. Infolge der dem Etappenbau angepaßten Ausgrabungen waren wir nicht imstande, die kompletten Häuserumrisse aufzudecken, können sie indes rekonstruieren. Größtenteils haben sie rechteckige Grundrisse mittlerer Dimensionen mit einem oder zwei Räumen (**Abb. 3**).

In sämtlichen Grabungsfeldern gelang es uns, sechs Vorratsgruben mit verschiedenartiger Keramik festzustellen, von denen Grube Nr. 100 inhaltlich am reichhaltigsten war.

Im Jahr 1980 legten wir auf dem Parkplatz einen gut erhaltenen Ofenboden mit einem Arbeitsraum davor frei (**Abb. 5**). Auf der Lokalstraße zur Schule fanden wir aber in einer Tiefe von 0,70 m zwei festgestampfte Brandreste, deren Zugehörigkeit zum Ofen oder zu zwei Feuerstellen sich wegen des schlechten Erhaltungsstandes schwer zuverlässig beurteilen läßt.

Die Forschungsarbeiten in der Siedlung in Rabelčja vas haben neue Ausblicke auf die Rolle dieses Raumes während der Mittelbronzezeit eröffnet.

In der Artikel fortsetzung beweisen die präliminar vorgestellten Funde die Aktualität dieses Raumes und das Bedürfnis nach manchen Erhellungen und Ergänzungen des im weiteren Sinn erörterten Zeitraumes.

Unter den Funden überwiegen Keramikgefäße mit größtenteils grauen und braun-roten Wandungen und meistens dunkelfarbigen Brüchen. Die Wandungen sind dick oder mitteldick, bei den größeren Gefäßen von durchschnittlich grober Faktur, der Ton ungeschlämmt oder mit ziemlich dicken Sandkörnchen gemischt und die Oberfläche rauh mit Brennschmelzen. Anders verhält es sich bei den kleineren Gefäßen, wo der Ton meistens gut geschlämmt ist, die Wandungen dünner sind und die Oberfläche bearbeitet bzw. geglättet ist.

Infolge des fragmentären Zustandes war die typologisch-chronologische und die kulturelle Einordnung der Siedlung erheblich erschwert. Lediglich die Vorratsgrube Nr. 100 konnte mit ihrer chronologisch ziemlich greifbaren Keramik von 47 Gefäßresten einen Einblick in die reiche Schatzkammer des bronzezeitlichen Hausinventars gewähren.

Charakteristisch ist die Amphore mit hohem, zylindrischem Hals (**Taf. 1: 1**), sie stellt ja in den Fundorten der karpatischen^{1, 2, 4-7} und mitteldonauländischen Hügelgräberkultur ein klassisches Element mit weitgespannter geographischer Verbreitung⁸⁻¹⁴ dar. So können die Amphoren die Möglichkeit bieten, breitere Kulturverbindungen mit den benachbarten, wie auch den erheblich entfernten Bereichen jenseits der Drava und Mura hinweg zu erstellen, mit Ober- und Niederösterreich, dem Burgenland, der Süd- und Südwestslowakei, zum Teil mit Mähren und Böhmen und vor allem mit dem Westlichen Transdanubien.

Die bauchigen Gefäße (**Taf. 1: 12; 4: 1, 2**) haben keine unmittelbaren Parallelen.

Spezifisch sind die Gefäße mit erweiterter »T«-Mündung (**Taf. 1: 2, 3, 4, 6; 5: 28; 6: 25**), die anhand von Analogien am häufigsten in den Stufen Bz A 1 - B 1 auftreten¹⁶⁻¹⁷; sie erscheinen häufig in der Castellieri-Kultur der Mittelbronzezeit im Hinterland von Trieste/Trst und vor allem Istriens,¹⁸⁻¹⁹ im dinarischen Bereich und in der Cetinje-Kulturgruppe der Früh- und Mittelbronzezeit Dalmatiens.²⁰ Ihrer Form nach haben Aussagewert auch die bikonischen Gefäße (**Taf. 2: 8; 5: 16; 6: 34**).

Die übrigen Keramiktypen schalten sich typologisch²³⁻²⁵ in die Gefäßformen der Stufen Bz B und C ein, außer einigen Exemplaren aus dem im Jahr 1983 im Südwestteil der Siedlung gemachten Aushub (**Taf. 7: 1, 2, 4, 6, 15, 18**). Diese weichen von der übigen Keramik durch die Formen, die Härte des Brennens, die feine Faktur und die sorgfältig polierte Gefäßoberfläche ab.²⁶ Die Bedeutung ihrer Anwesenheit muß erst ergründet werden, insofern es aber möglich sein wird, von der kontinuierten Dauer der Siedlung zu sprechen, werden wir neue Impulse aus den Ansätzen der Kulturgruppen der späten mitteldonauländischen Hügelgräberkultur und in ihrem Wandel in die Urnenfelderkultur in der Zeit des Ausgangs der Stufen Bz C und D suchen.²⁷⁻²⁹

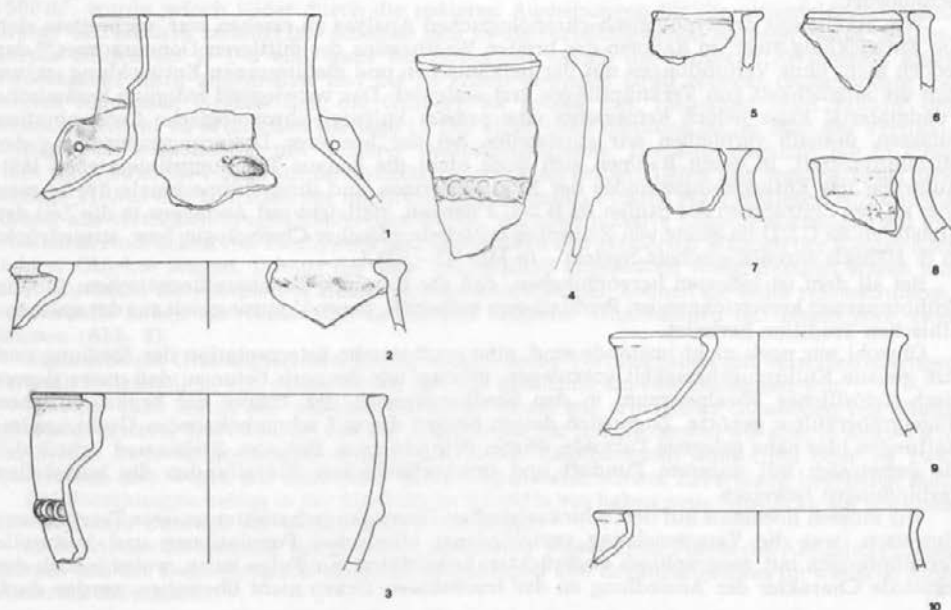
Schlußwort:

Wie bereits aus der typologisch-chronologischen Analyse zu ersehen war, verbreitete sich die Entwicklung zwar im Rahmen des breiten Westbassins des mittleren Donaupraumes,⁴³ das jedoch nicht ohne Verbindungen mit der balkanischen und mediterranen Entwicklung ist, wo sich die Möglichkeit von Verknüpfungen erst andeutet. Das vorwiegend lediglich keramische Fundmaterial kann jedoch keineswegs eine präzise kulturell-chronologische Determination zulassen, deshalb verbleiben wir einstweilen bei der breiteren Datierungseinordnung der Mittelbronzezeit, in deren Rahmen sich noch nicht die genaue Trennungslinie ziehen läßt. Aufgrund des Entwicklungsstandes der Keramikformen und ihrer Stilmerkmale dürfte man eher an den Zeitrahmen der Stufen Bz B 2-C 1 denken, vielleicht mit Andauern in die Zeit der Endstufen Bz C 2/D im Sinne von Reineckes mitteleuropäischer Chronologie, bzw. ausgedrückt in B. Hänsels chronologischem System – in MD III – SD I.

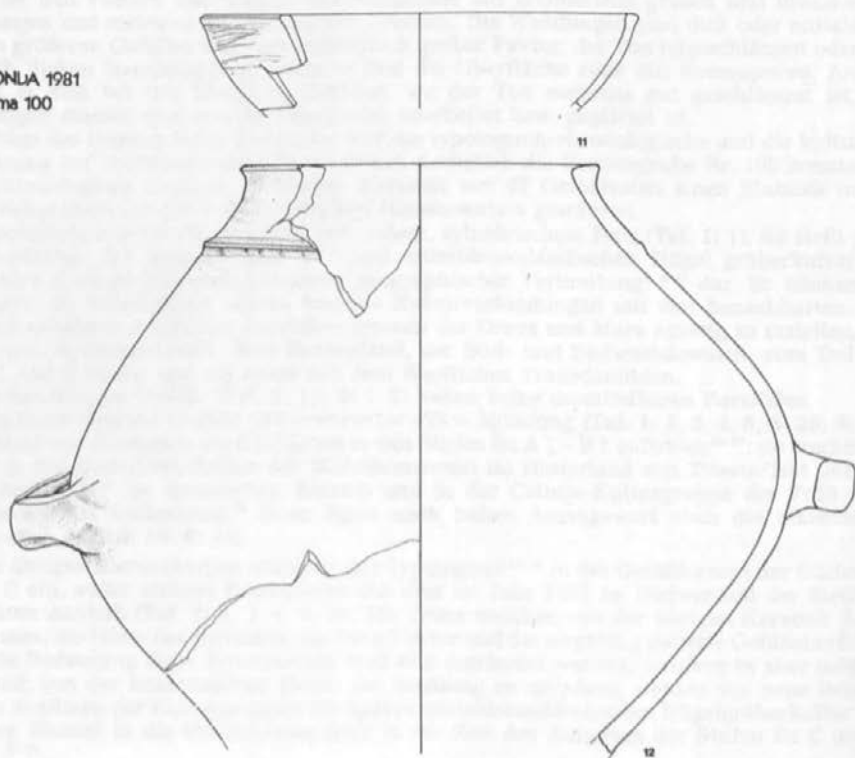
Bei all dem ist indessen hervorzuheben, daß die Keramik die charakteristischen, für die Frühbronzezeit kennzeichnenden Profilationen beibehält, deren Ursprung sich aus der spätneolithischen Tradition herleitet.

Obwohl wir noch nicht imstande sind, eine synthetische Interpretation der Siedlung und ihre genaue Kulturzugehörigkeit vorzulegen, müssen wir dennoch betonen, daß unser slowenisch-südöstlicher Voralpenraum in den Siedlungsbereich der Träger der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur gehörte. Zugunsten dessen zeugen die uns schon bekannten Grabhügelbestattungen (das nahe gelegene Turnišče, Morje, Brinjeva gora, Bukovec, Stična und Vrhnika),⁴² die gemeinsam mit unserem Fundort und unterschiedlichen Einzelfunden die kulturellen Verbindungen beweisen.

Wir müssen nochmals auf den schicksalshaften Durchgangscharakter unseres Territoriums hinweisen, was die Verschmelzung verschiedener ethnischer Populationen und kulturelle Verknüpfungen mit geographisch abgerückten Lokalitäten zur Folge hatte, wobei jedoch der regionale Charakter der Ansiedlung an der fruchtbaren Drava nicht übersehen werden darf.

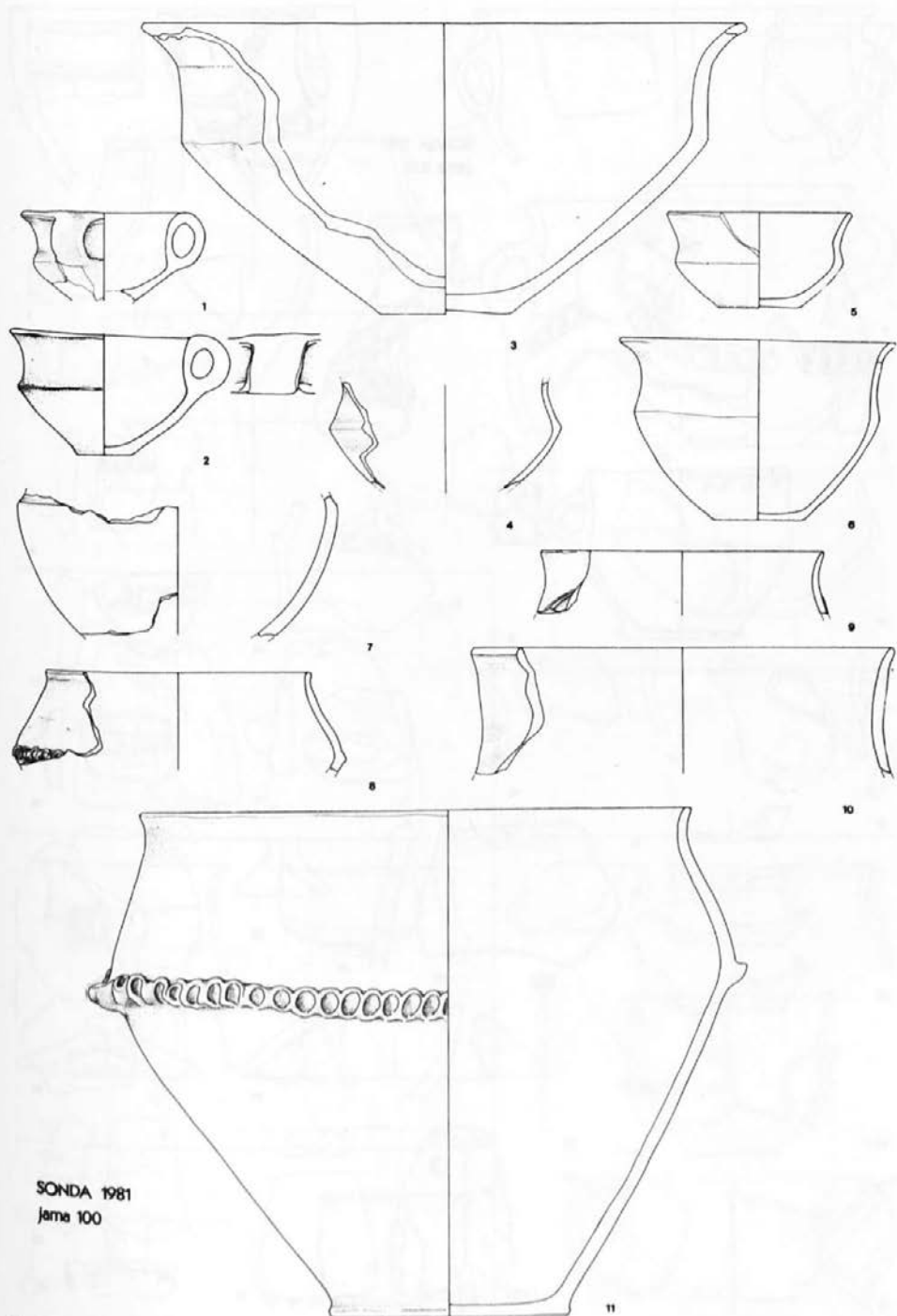

SONJA 1981
jama 100

T. 1: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Sonda 1981 (parkirišče), bronastodobna jama 100. Vse glina (1-9, 11, 12 = 1: 4, 10 = 1: 8).

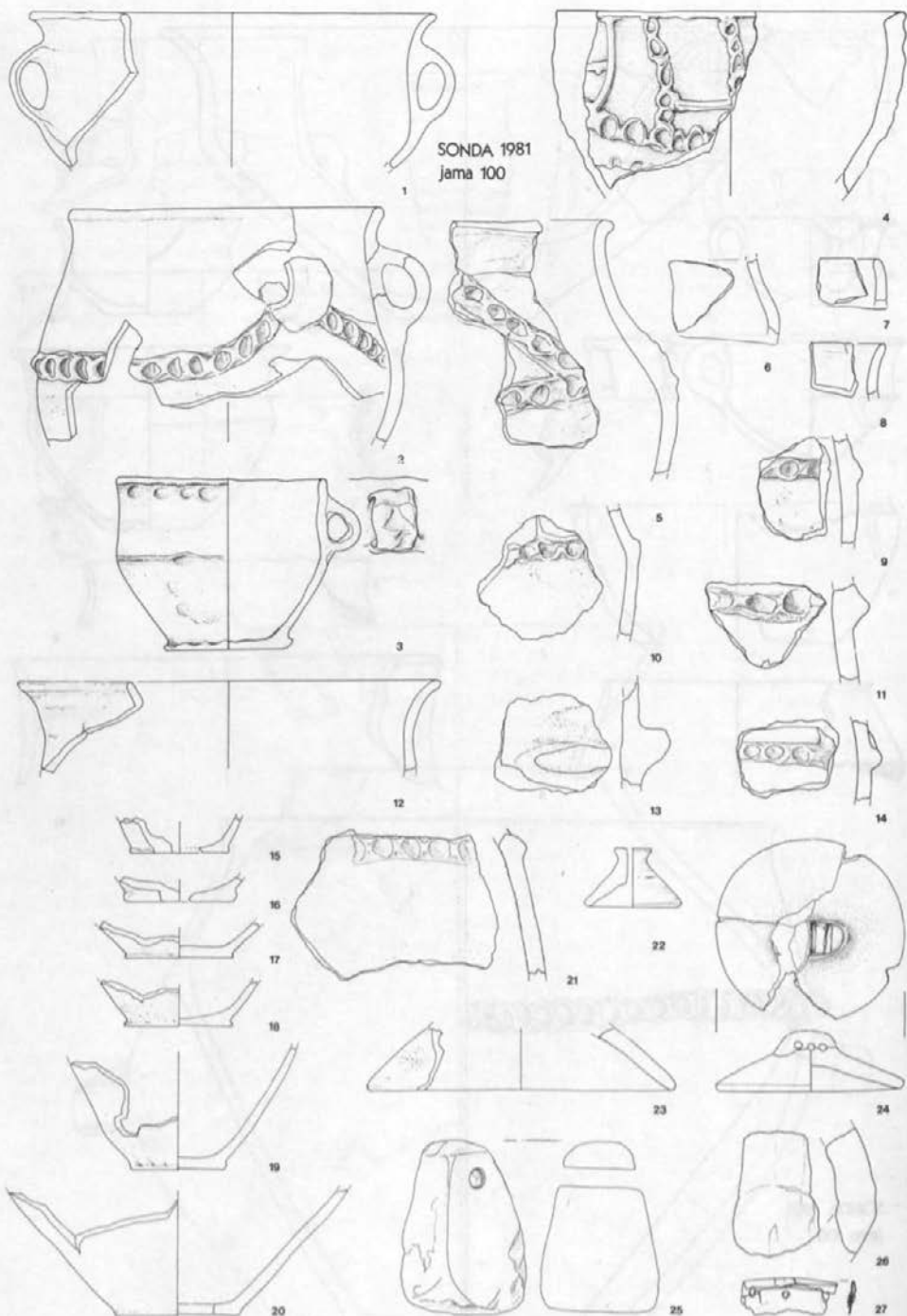
Taf. 1: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Schnitt 1981 (Parkplatz), bronzezeitliche Grube 100. Alles Ton (1-9, 11, 12 = 1:4, 10 = 1:8).

SONDA 1981
jama 100

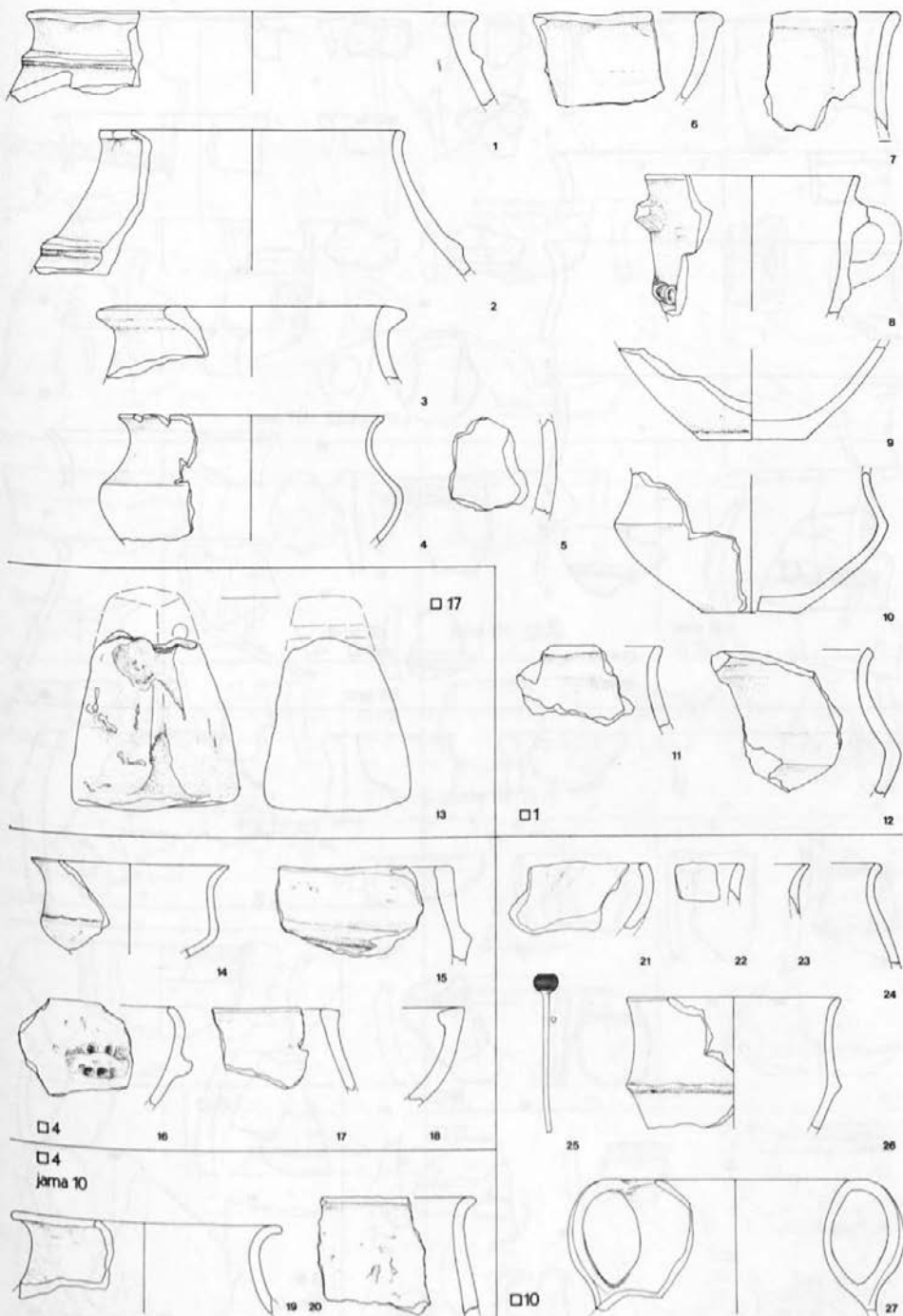
T. 2: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj, Sonda 1981 (parkirišče), bronastodobna jama 100. Vse glina (1-7, 9-11 = 1: 4, 8 = 1: 8).

Taf. 2: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj, Schnitt 1981 (Parkplatz), bronzezeitliche Grube 100. Alles Ton (1-7, 9-11 = 1:4, 8 = 1:8).

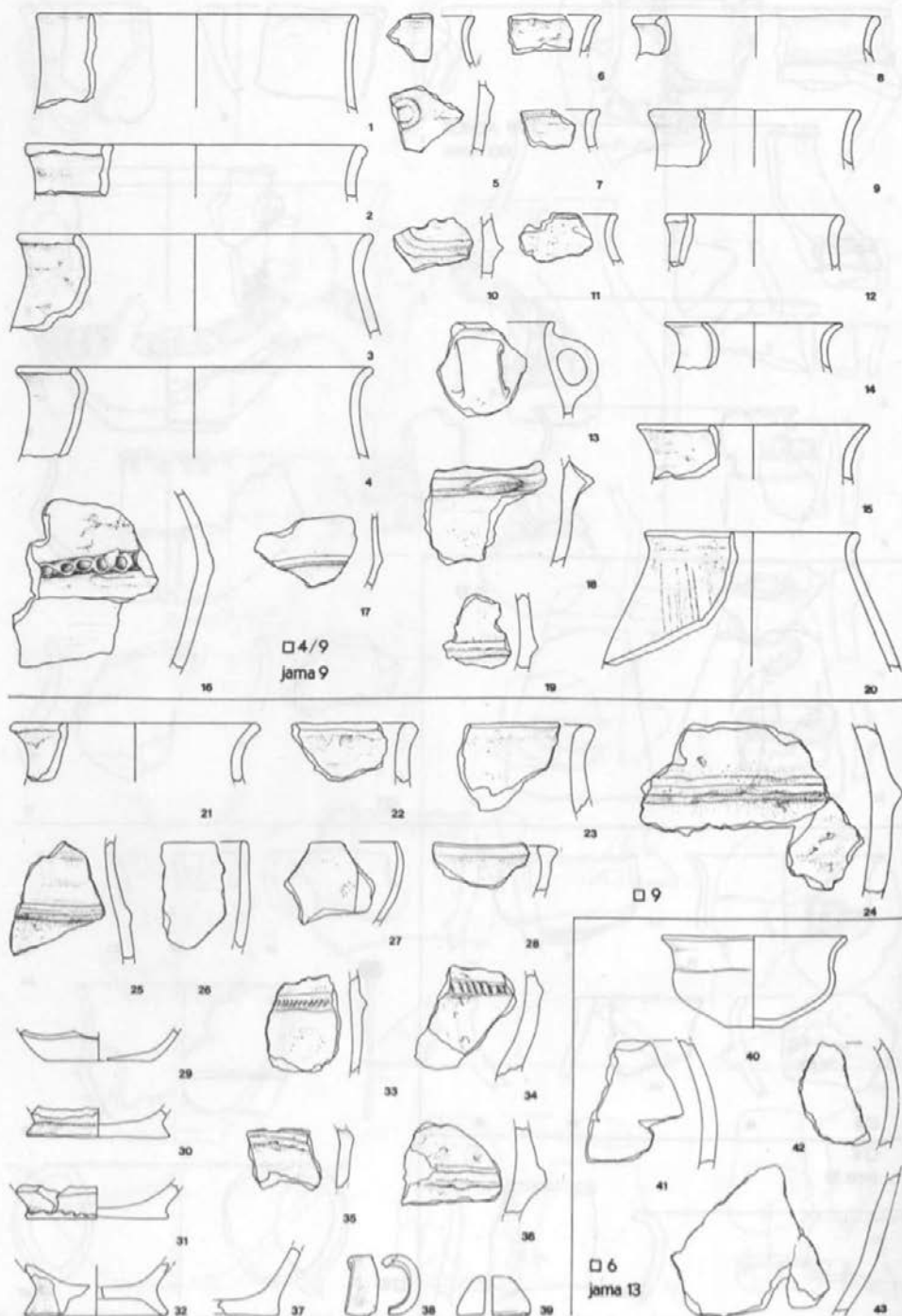
T. 3: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Sonda 1981 (parkirišče), bronastodobna jama 100. 27 bron, ostalo glina (1-14, 21-27 = 1: 4, 15-20 = 1: 8).

Taf. 3: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Schnitt 1981 (Parkplatz), bronzezeitliche Grube 100. 27 Bronze, das Übrige Ton (1-14, 21-27 = 1:4, 15-20 = 1:8).

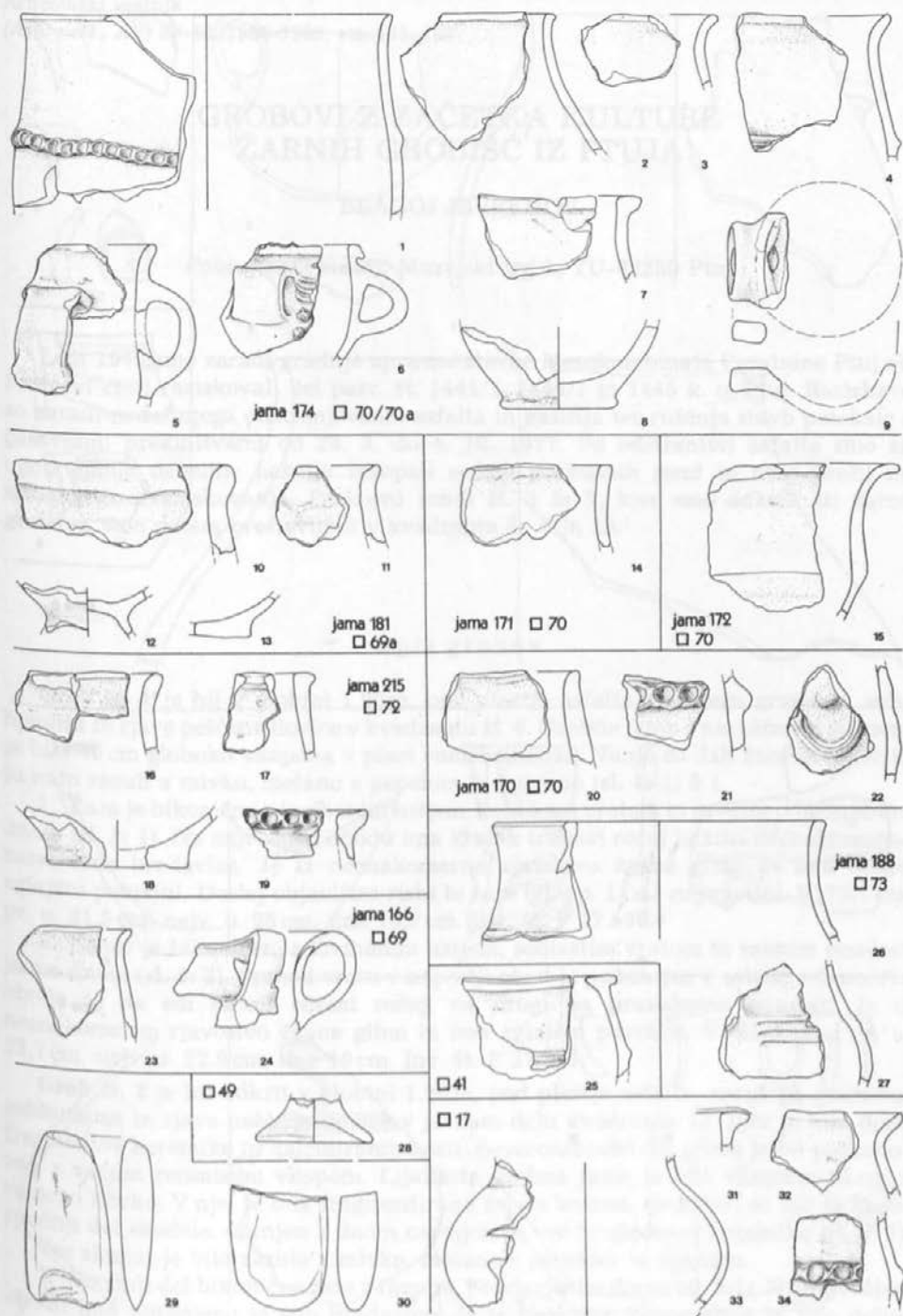
T. 4: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Sonda 1 (1980) – parkirišče.
25 bron, ostalo glina (1–27 = 1: 4).

Taf. 4: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. Schnitt 1 (1980) – Parkplatz. 25 Bronze, das
Übrige Ton (1–27 = 1:4).

T. 5: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. Sonda 1 (1980) – parkirišče.
Vse glina (1–43 = 1: 4).

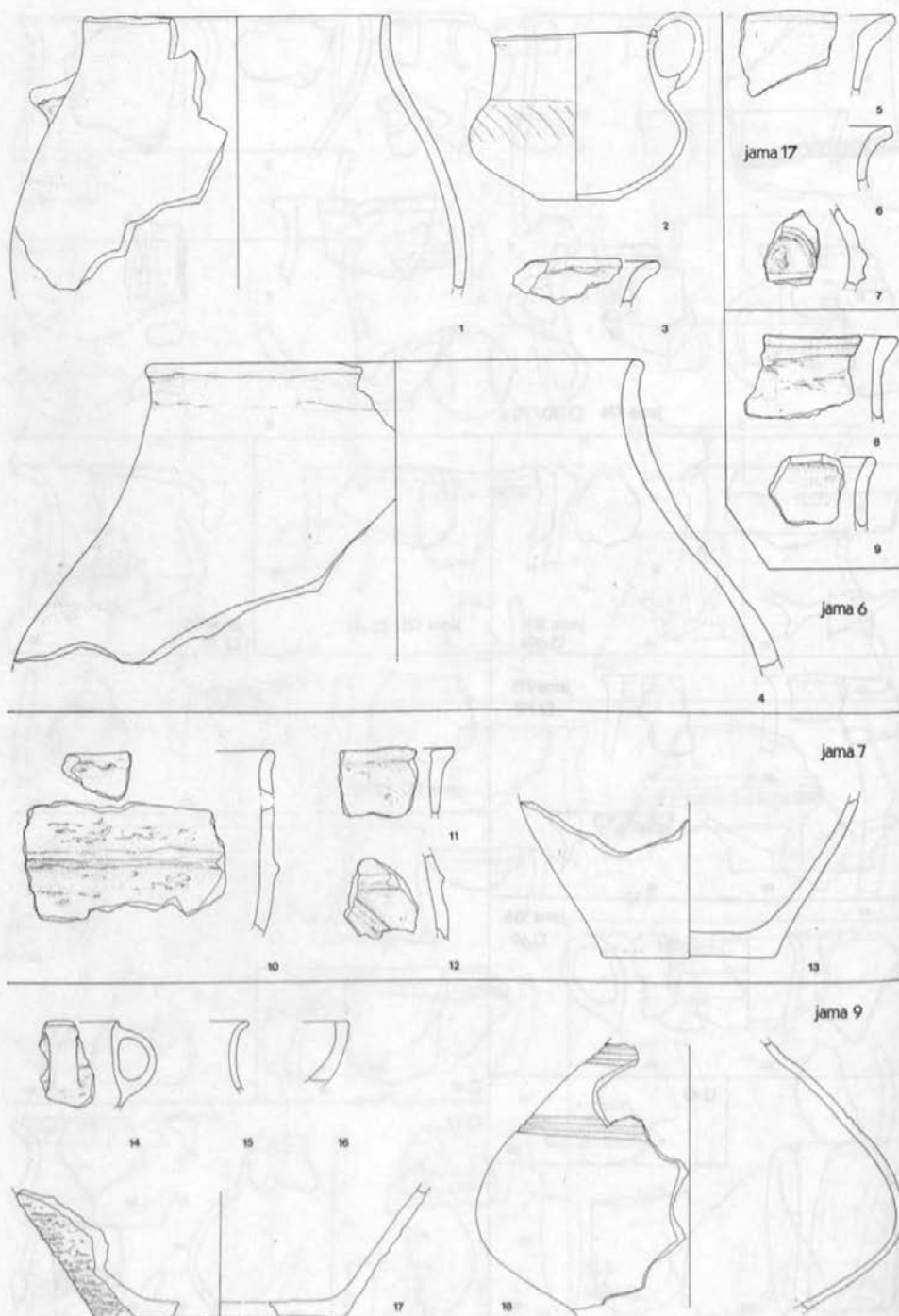
Taf. 5: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj, Schnitt 1 (1980) – Parkplatz. Alles Ton
(1–43 = 1:4).

T. 6: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. 1982 (tehnične delavnice).

Vse glina (1-34 = 1: 4).

Taf. 6: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. 1982 (technische Werkstätten). Alles Ton (1-34 = 1:4).

T. 7: Rabelčja vas, srednješolski center Ptuj. 1983 (izkop za kontejnerje).
Vse glina (1-18 = 1: 4).

Taf. 7: Rabelčja vas, Mittelschulzentrum Ptuj. 1983 (Aushub für die Container). Alles Ton
(1-18 = 1:4).

GROBOVI Z ZAČETKA KULTURE ŽARNIH GROBIŠČ IZ PTUJA

BLAGOJ JEVREMOV

Pokrajinski muzej, Muzejski trg 1, YU-62250 Ptuj

Leta 1977 smo zaradi gradnje upravne stavbe Mesokombinata Perutnine Ptuj ob Potrčevi cesti raziskovali del parc. št. 1441/1, 1444/1 in 1445 k. o. Ptuj. Raziskave so zaradi nadaljnega odstranjevanja asfalta in nasutja ter rušenja stavb potekale s časovnimi prekinitvami od 28. 3. do 4. 10. 1977. Po odstranitvi asfalta smo za ugotavljanje debeline nasutja izkopali sedem poskusnih sond in nato prešli na sistematično raziskovanje. Poskusni sondi št. 3 in 7, kjer smo odkrili tri žarne grobove, smo potem preštevilčili v kvadranta št. 8 in 13.¹

Opis grobov

Grob št. 1 je bil v globini 1,90 m, pod plastjo asfalta, nasutega gramoza, subhumusa in rjave peščene ilovice v kvadrantu št. 8. Grobna jama z navpičnimi stenami je bila 45 cm globoko vkopana v plast rumene mivke. Vanjo so dali žaro in lonec in ju nato zasuli z mivko, mešano s pepelom in žganino (sl. 1: 1; 5).

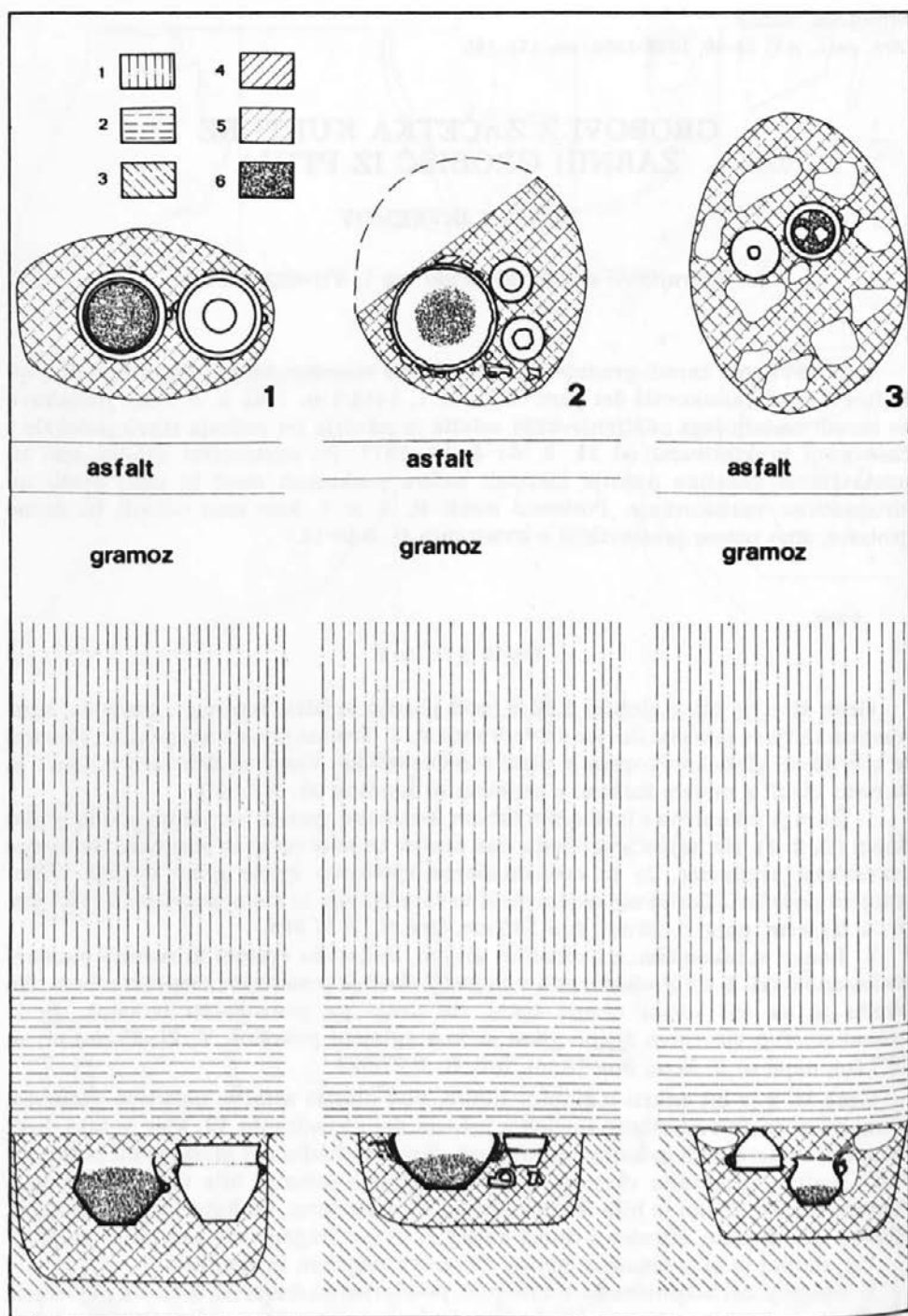
1. Žara je bikonična z izvihanim ustjem, koničnim vratom in ravnim poudarjenim dnom (sl. 2: 1). Na največjem obodu ima kratek trakast ročaj in štiri neenakomerno razvrščene bradavice. Je iz neenakomerno rjavosivo žgane glinice in ima dobro zglajeni površini. Doslej objavljeni risbi te žare (gl. op. 1) sta nepravilni. V. 19,1 cm, pr. u. 21,5 cm, najv. o. 25 cm, dna 10,2 cm. Inv. št. P 37.596.

2. Lonec je bikoničen, z izvihanim ustjem, sedlastim vratom in ravnim poudarjenim dnom (sl. 2: 2). Prehod vratu v največji obod je poudarjen z ostrim robom. Na obodu je na eni strani cevast ročaj, na drugi pa pravokoten izrastek. Je iz neenakomerno rjavosivo žgane glinice in ima zglajeni površini. V. 21-22 cm, pr. u. 23,7 cm, najv. o. 22,5 cm, dna 10 cm. Inv. št. P 37.597.

Grob št. 2 je bil odkrit v globini 1,90 m, pod plastjo asfalta, nasutega gramoza, subhumusa in rjave peščene ilovice v južnem delu kvadranta 13, kjer je bilo dosti fragmentov keramike in kalciniranih kosti. Severozahodni del groba je bil poškodovan z večjim recentnim vkopom. Lijakasta grobna jama je bila vkopana 25 cm v rumeno mivko. V njej je bila fragmentirana žara s kostmi, ob kateri so bili še kupa, spodnji del skodele, obrnjen z dnom navzgor, in več fragmentov keramike (sl. 1: 2).

Vse skupaj je bilo zasuto z mivko, mešano s pepelom in žganino.

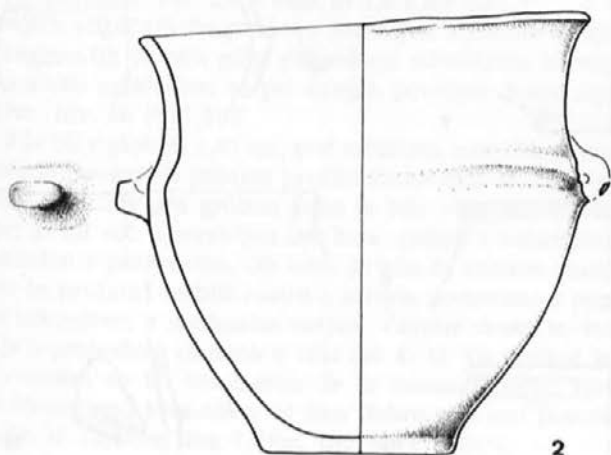
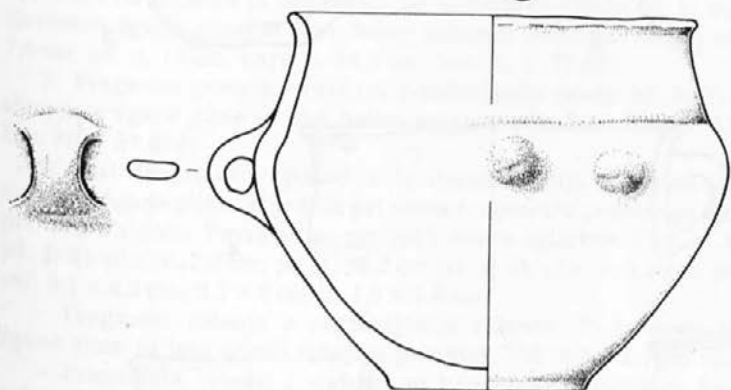
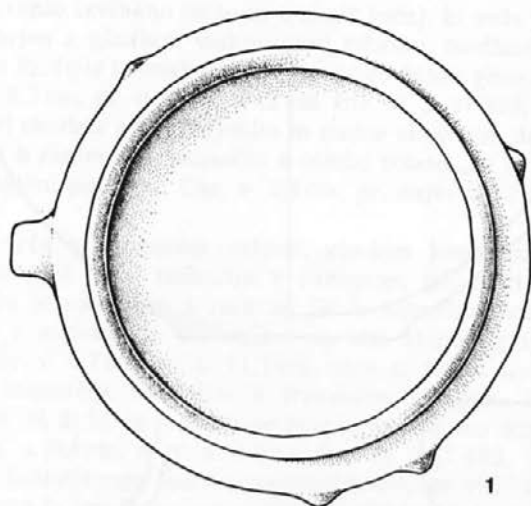
1. Spodnji del bikonične žare z ravnim, poudarjenim dnom (sl. 3:1). Na največjem obodu ima ohranjeno le eno bradavico. Je iz rjavosivo žgane glinice in ima dobro

Sl. 1: Ptuj, Potrčeva cesta. Tlorisi in profili grobov 1-3. M. 1:20. Legenda: 1 subhumus, 2 rjava peščena ilovica, 3 mivka, 4 žganina, 5 pepel, 6 sežgane kosti.

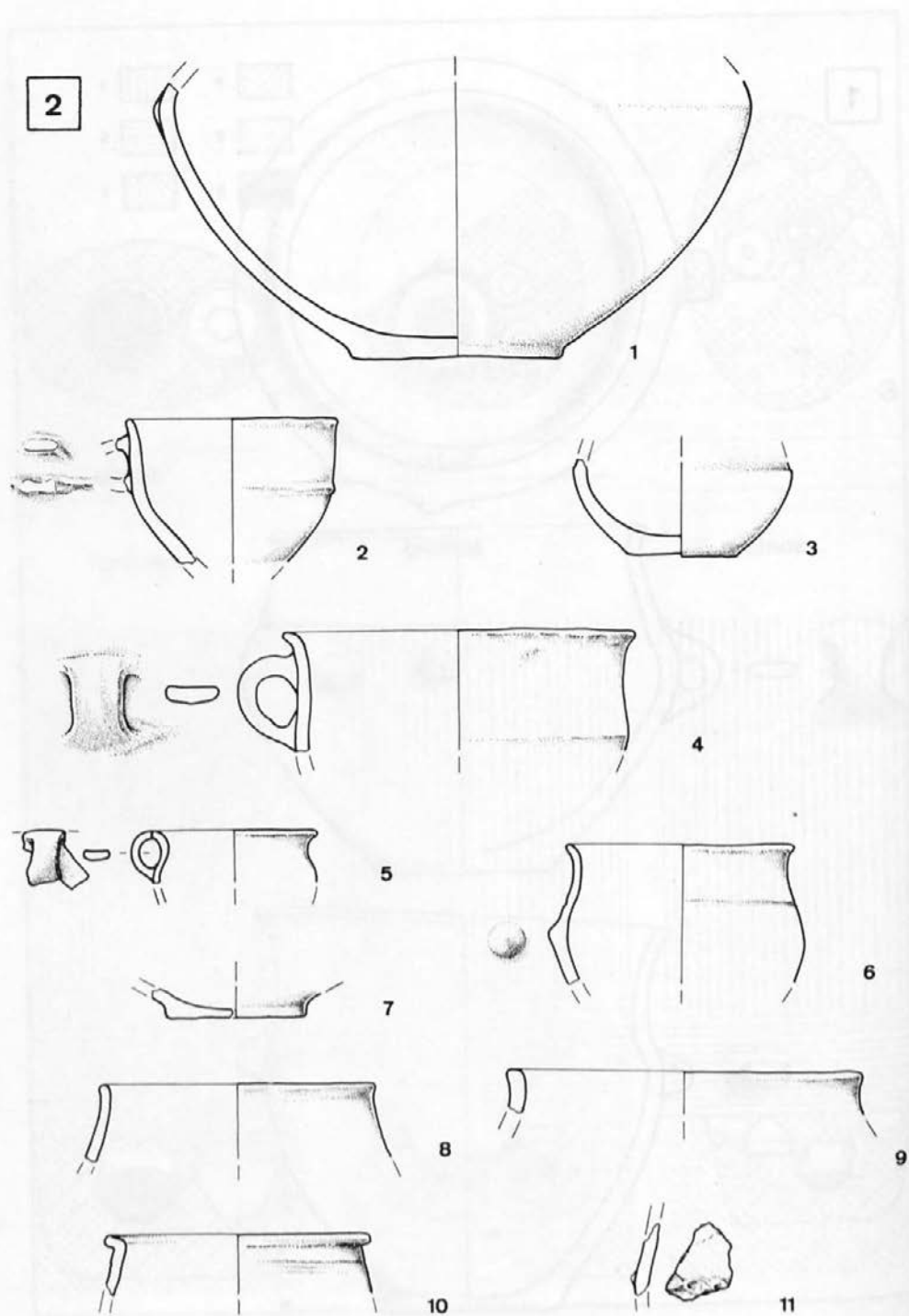
Abb. 1: Ptuj, Potrčeva cesta. Grundrisse und Profile der Gräber 1-3. M. 1:20. Legende: 1 Subhumus, 2 brauner sandiger Lehm, 3 Staubsand, 4 Leichenbrand, 5 Asche, 6 verbrannte Knochen.

1

Sl. 2: Ptuj, Potrčeva cesta. Grob 1. M. 1:4.

Abb. 2: Ptuj, Potrčeva cesta. Grab 1. M. 1:4.

Sl. 3: Ptuj, Potrčeva cesta. Grob 2. M. 1:4.

Abb. 3: Ptuj, Potrčeva cesta. Grab 2. M. 1:4.

zglajeni površini. Delno rekonstruirana. Ohr. v. 15,3 cm, pr. najv. o. 33,8 cm, dna 12 cm. Inv. št. P 37.598.

2. Kupa ima rahlo izvihano ustje in trakast ročaj, ki veže podustje s trebuhom. Trebuh je poudarjen z gladkim vodoravnim rebrom, medtem ko sta dno in noga odlomljena (sl. 3: 2). Je iz neenakomerno rjavosivo žgane glin in ima slabo zglajeni površini. Ohr. v. 8,7 cm, pr. u. 11,05 × 12 cm. Inv. št. P 37.599.

3. Spodnji del skodelice s poudarjenim in malce vbočenim dnom (sl. 3: 3). Prehod največjega oboda k ramenu je naznačen z ostrim robom. Je iz rjavosivo žgane glin in ima dobro zglajeni površini. Ohr. v. 5,2 cm, pr. najv. o. 12,6 cm, dna 6,2 cm. Inv. št. P 37.600.

4. Fragment vrča z izvihanim ustjem, visokim koničnim vratom in širokim trakastim ročajem, ki veže podustje z ramenom (sl. 3: 4). Prehod ramena k največjemu obodu je naznačen z rebrom. Je iz neenakomerno rumenosivo žgane glin, pomešane z zdrobljeno keramiko, in ima slabo zglajeni površini. Delno rekonstruiran. Ohr. v. 6,7 cm, pr. u. 21,1 cm, najv. o. 19 cm. Inv. št. P 37.601.

5. Fragment bikonične skodelice s trakastim ročajem, ki veže rob ustja z največjim obodom (sl. 3: 5). Je iz sivočrno žgane glin in ima dobro zglajeni površini. Ohr. v. 2,8 cm, pr. u. 9,8 cm, najv. o. 9,4 cm. Inv. št. P 37.602.

6. Fragmenta bikoničnega lonca z izvihanim ustjem, visokim koničnim vratom, kaneluro na ramenu in bradavico na največjem obodu (sl. 3: 6). Je iz neenakomerno rjavosivo žgane glin in ima dobro zglajeni površini. Delno rekonstruiran. Ohr. v. 7,6 cm, pr. u. 13 cm, najv. o. 14,2 cm. Inv. št. P 37.603.

7. Fragment posode z ravnim, poudarjenim dnom (sl. 3: 7). Je iz neenakomerno sivorjavo žgane glin in ima dobro zglajeni površini. Ohr. v. 1,7 cm, pr. dna 7,7 cm. Inv. št. P 37.604.

8. Šest fragmentov posod z izvihanimi ustji. Izdelani so iz rumenosivo do sivočrno žgane glin, ki je bila pri enem fragmentu pomešana z zdrobljeno keramiko, pri treh s sljudo. Površine so pri vseh dobro zglajene. Ohr. v. 4,2 cm, pr. u. 15,8 cm (sl. 3: 8); ohr. v. 2,4 cm, pr. u. 20,2 cm (sl. 3: 9); ohr. v. 3,3 cm, pr. u. 15 cm (sl. 3: 10); vel. 5,1 × 4,3 cm; 2,7 × 2 cm in 1,9 × 1,6 cm.

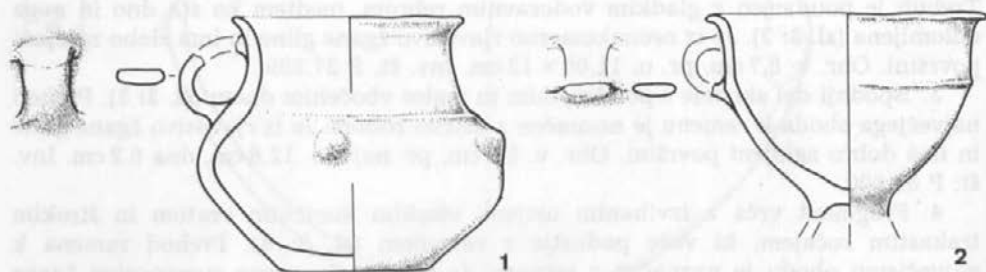
– Fragment ostenja z razčlenjenim rebrom. Je iz neenakomerno rumenosivo žgane glin in ima dobro zglajeni površini. Vel. 4,3 × 3,1 cm (sl. 3: 11).

– Fragmenta ostenij z vodoravno kaneluro iz rjavosivo žgane glin in z dobro zglajenima površinama. Vel. 2,9 × 3 cm in 2,9 × 2,9 cm.

– 53 manjših atipičnih fragmentov ostenij iz sivočrne in sivorjavo žgane glin. Pri osmih fragmentih je bila glini primešana zdrobljena keramika. Razen pri treh fragmentih s slabo zglajenimi so pri drugih površine dobro zglajene. Vel. 1,4 × 1,7 do 4,6 × 3,5 cm. Inv. št. P 37.605.

Grob št. 3 je bil v globini 1,87 cm, pod asfaltom, nasutim gramozom, subhumusom in rjavo peščeno ilovico ob južnem profilu kvadranta št. 13. Na vrhu je bil obložen z oblicami (sl. 6). Lijakasta grobna jama je bila vkopana 32 cm globoko v rumeno mivko. V njej je bil vrč, uporabljen kot žara, pokrit s keramičnimi fragmenti in na eni strani obložen s peščencem. Ob vrču je bila še narobe obrnjena kupa (sl. 1: 3). Grobna jama in pridatki so bili zasuti z mivko, pomešano s pepelom in žganino.

1. Vrč je bikoničen, z izvihanim ustjem, ravnim dnom in trakastim ročajem, ki veže podustje s prehodom ramena v vrat (sl. 4: 1). Ta prehod je naznačen z ostrim robom. Na ramenu so tri bradavice. Je iz neenakomerno rjavosivo žgane glin, pomešane z zdrobljeno keramiko, ki ima dobro zglajeni površini. V. 13 cm, pr. u. 12 cm, pr. najv. o. 15,8 cm, dna 7,6 cm. Inv. št. P 37.606.

Sl. 4: Ptuj, Potrčeva cesta. Grob 3. M. 1:4.

Abb. 4: Ptuj, Potrčeva cesta. Grab 3. M. 1:4.

2. Dvanajst atipičnih fragmentov ostenij posod iz rumenosivo do sivočrno žgane gline. Površine so dobro zglajene. Vel. $2,3 \times 2,9$ cm do $7,8 \times 10$ cm.

– Fragment posode z ravnim poudarjenim dnom iz neenakomerno rjavosive žgane gline in z dobro zglajenima površinama. Vel. $4,4 \times 3$ cm. Inv. št. P 37.607.

3. Bikonična kupa z izvihanim ustjem in trakastim ročajem, ki veže podustje s trebuhom (sl. 4: 2). Trebuh je poudarjen z ostrim robom. Noga je odlomljena. Je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline in ima dobro zglajeni površini. Že objavljena risba te kupe ni povsem pravilna (gl. članek M. Tomanič-Jevremov, citiran v op. 1). V. 10,7 cm, pr. u. 14,3, na dnu $3,9 \times 3,6$ cm. Inv. št. P 37.608.

Keramika iz opisanih grobov je iz prečiščene gline, žgane od rumenosive do sivočrne barve. Glini je bila v treh primerih primešana sljuda, v dvanajstih pa zdrobljena keramika. Površine posod so bile razen pri kupi (sl. 3: 2), fragmentu vrča (sl. 3: 4) in treh atipičnih fragmentih ostenij dobro zglajene. Zunanja površina je včasih okrašena z gladkimi ozkimi (sl. 3: 2, 4) ali razčlenjenim rebrom (sl. 3: 11), z vodoravno kaneluro in z bradavicami (sl. 2: 1; 3: 1, 6; 4: 1) ali pravokotnim izrastkom (sl. 2: 2).

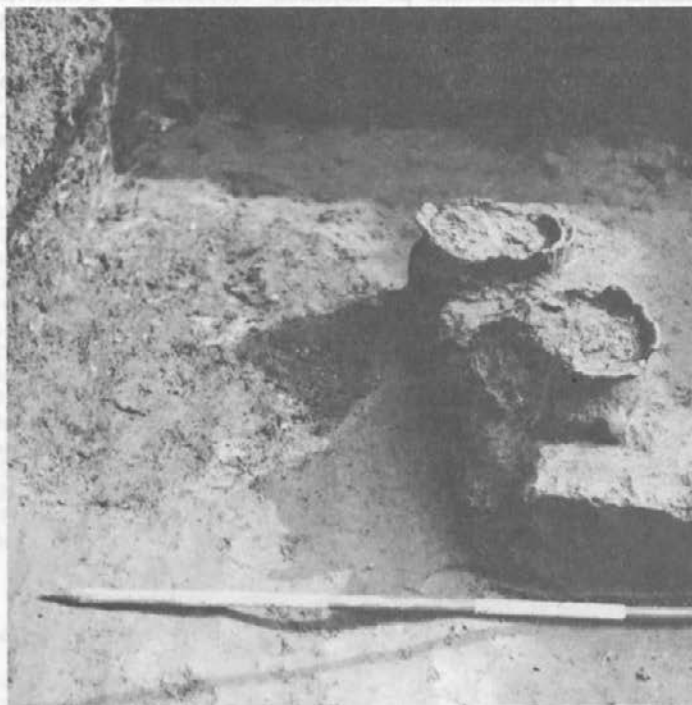
V omenjenih grobovih so bili odkriti: žari (sl. 2: 1; 3: 1), lonci (sl. 2: 2; 3: 6, 8–10), vrča (sl. 3: 4; 4: 1), skodeli (sl. 3: 3, 5) in kupi na nogi (sl. 3: 2; 4: 2).

Kupi na nogi imata kratek trakast ročaj, ki se začne tik pod ustjem in konča na trebuhu, poudarjenem z gladkim vodoravnim rebrom (sl. 3: 2) ali z ostrim robom (sl. 4: 2). Take kupe najdemo med keramiko virovitiške skupine, ki jo je K. Vinski-Gasparini uvrstila v prvo stopnjo kulture žarnih grobišč v severni Hrvatski,² oziroma v stopnjo Bd D, in v skupini Gređani, ki jo je K. Minichreiter datirala v čas po virovitiški skupini, in to v stopnji Bd D in Ha A 1.³

Vrči z izvihanim ustjem in trakastim ročajem, ki veže podustje s prehodom ramena v vrat, imajo ta prehod poudarjen s plastičnim rebrom (sl. 3: 4) ali ostrim robom (sl. 4: 1), na ramenu pa včasih še bradavice (sl. 4: 1), ki so izdelane z modeliranjem. Takih vrčev ne najdemo med keramiko virovitiške skupine. Podobni se nahajajo med keramiko srednje bronaste dobe v Avstriji na najdišču Pričica, ki sodi v fazo Pitten – Sieding,⁴ na najdiščih skupine Baierdorf-Velatices⁵ in pri nas v Podravju. V Turnišču pri Ptujju je bil tak vrč najden v grobu stopnje Bd B 1,⁶ podobne

vrče (le z nekoliko drugačnimi izboklinami) iz naselbine na Brinjevi gori pa S. Pahič uvršča med najstarejše tamkajšnje najdbe (v stopnjo Bd D).⁷

Loncu (sl. 3: 6) in bikonični žari z izvihanim ustjem, trakastim ročajčkom in bradavicami na največjem obodu (sl. 2: 1), zopet najdemo primerjave med keramiko virovitiške skupine.⁸ V isti skupini naletimo na podobnosti še pri loncu (sl. 2: 2) z izvihanim ustjem, ki ima na največjem obodu cevast ročaj in pravokoten izrastek.⁹ Ta je po obliki podoben žari iz žganega groba v Kamniku, ki ga S. Gabrovec uvršča v virovitiško skupino, v čas Bd D.¹⁰ Cevaste ročaje imajo običajno žare virovitiške

Sl. 5: Ptuj, Potrčeva cesta. Grob 1.

Abb. 5: Ptuj, Potrčeva cesta. Grab 1.

skupine.¹¹ Na Brinjevi gori jih najdemo na nekaterih posodah najstarejše naselbinske plasti,¹² na Bledu – Žale pa v grobovih z začetka kulture žarnih grobišč.¹³ Skodelica na sl. 3: 5 ima ročaj, ki izhaja vodoravno iz ustja. Taki ročaji so zelo značilni za virovitiško skupino,¹⁴ najdemo pa jih tudi na naselbinski keramiki z Brinjeve gore,¹⁵ iz Dolnjega Lakoša¹⁶ in v Rabelčji vasi v Ptujju.¹⁷

Po vsem tem sodeč bi lahko grobove iz Ptujja uvrstili na začetek kulture žarnih grobišč, to je v čas, iz katerega poznamo doslej zelo malo grobov ne le v Podravju, ampak v Sloveniji nasploh. S. Gabrovec jih skupaj z grobom iz Kamnika in grobovi z Bleda – Žale uvršča med grobove izven skupin. V tem času ruško-mariborska in ljubljanska skupina še nista obstajali,¹⁸ v dobovski skupini pa za ptujске keramične

¹² Arheološki vestnik

oblike tega časa ne najdemo nobenih primerjav. Številne oblikovne in okrasne primerjave pa so nasprotno med keramiko virovitiške skupine, s katero jih veže tudi način pokopa. Zanje so značilni plati žarni grobovi, pokrivanje žar z narobe obrnjeno skledo, razbijanje posod nad odprtim grobom in oblaganje žar s fragmenti razbitih posod.¹⁹ S fragmenti razbitih posod je bila obložena žara iz groba št. 2 (sl. 1: 2; 3: 1). Pri grobu št. 3 je bila žara na eni strani obložena s peščencem in pokrita s fragmenti keramike (sl. 1: 3; 4: 1). Morda je bila pokrita tudi žara v grobu št. 2, ki je bil poškodovan s poznejšim vkopom.

Virovitiško skupino, v katero lahko zaenkrat uvrstimo tudi grobove iz Ptuja, je K. Vinski-Gasparini poimenovala po najdišču Virovitica v Podravini in z njo označila najstarejšo stopnjo kulture žarnih grobišč v hrvaškem medrečju. Zgornjo mejo ji je postavila v prehod Bd C v Bd D, to je na konec 14. oziroma začetek 13. st. pr. n. š., spodnjo pa na konec Bd D, to je na konec 13. st. pr. n. š., torej v čas do prodora skupine Baierdorf-Velaticke proti vzhodu in jugu.²⁰

Medtem ko za večino posod iz treh ptujskih grobov obstajajo najboljše primerjave med keramiko virovitiške skupine, to ne velja za oba vrča s trakastim ročajem (sl.

Sl. 6: Ptuj, Potrčeva cesta. Grob 3.

Abb. 6: Ptuj, Potrčeva cesta. Grab 3.

3; 4; 1), za katera imamo najboljše primerjave v slovenskem Podravju in v Avstriji. Zato je možno, da gre pri ptujskih grobovih, grobu iz Kamnika in grobovih z Bleda-Žale le za najstarejše grobove, ki jih bomo lahko pozneje, ko bo odkritih več najdb, vključili v začetek ljubljanske oziroma ruško-mariborske skupine.²¹

V čas virovitiške skupine postavljajo tudi igle z narebreno vazasto glavico. Dve taki igli sta bili odkriti v ruševinah antične vile na Vičavi v Ptujju.²² Ti igli sta bili dolga leta edini najdbi, ki sta nam pričali o poselitvi Ptujja v tem času. Z grobovi ob Potrčevi cesti je bila delno zapolnjena tudi ta vrzel.

¹ B. Jevremov, *Var. spom.* 22, 1979, 294 ss; isti, *Arh. pregl.* 20, 1978, 65, t. 29; M. Tomanič-Jevremov, *Ptujski zb.* 5, 1985, 388 s, t. 2.

² K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Filozofski fakultet Zadar, Monografije 1 (1973) 40 ss, t. 7: 3; 8: 5; 9: 6; 10: 6 (Virovitica), 14: 8 (Sirova Katalena), 16: 6 (Đakovačka Breznica), (odslej *Kultura*); ista, v: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzано doba* (1983) 557, 564, sl. 34: 14, t. 86: 5 (Virovitica), sl. 34: 16 (Sirova Katalena), (odslej *Bronzано doba*); ista, v: *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Izdanja Hrv. arh. dr. 2 (1978) 130 ss, sl. 1: 8 (Virovitica); N. Majnarić-Pandžić, v: *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (1986) 89, sl. 50 (Drljanovac).

³ K. Minichreiter, v: *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*, Izdanja Hrv. arh. dr. 9 (1984) 96, 99, 104, op. 25, sl. 5: 1, 3-6; 6: 1-2; ista, *An. Zav. za znan. rad u Osijeku* 2, 1982/83, 25 s, t. 27: 1, 3-6.

⁴ K. Willvonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich* (1937) 386, t. 32: 5; R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1952) 377 ss, sl. 275.

⁵ *Ib.*, 409 ss, sl. 295 (Gaiselberg); 311: 1 (Dunaj).

⁶ J. in P. Korošec, *Razprave 1. razr. SAZU* 3, 1953, 190, r. 4.

⁷ S. Pahič, *Arh. vest.* 32, 1981, 115, sl. 28: 1-2; D. Oman, *ib.*, 144 ss, t. 27: 5; S. Gabrovec, v: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzано doba* (1983) 42, sl. 5: 9, t. 1: 13.

⁸ K. Vinski-Gasparini (op. 2, *Kultura*) 38 ss, 44, t. 7: 6; 11: 8 (Virovitica); 14: 1; 15: 6

(Sirova Katalena); 16: 5 (Sedlarica); ista (op. 2, *Bronzано doba*) 564, sl. 34: 1 (Sirova Katalena), t. 86: 6 (Virovitica).

⁹ K. Vinski-Gasparini (op. 2, *Kultura*) 41, 44, t. 8: 4 (Virovitica); 15: 1 (Sirova Katalena).

¹⁰ S. Gabrovec, v: *Kamnik 1229-1979* (1985) 7, sl. 1; isti (op. 7) 70 s, t. 3: 3.

¹¹ K. Vinski-Gasparini (op. 2, *Kultura*) 38, 44, t. 7: 2, 6; 8: 1; 11: 1, 3, 5; 14: 1; ista (op. 2, *Bronzано doba*) 551 ss, sl. 34: 1-2, t. 86: 10.

¹² S. Pahič (op. 7) 118 in op. 189 s primerjavami; D. Oman (op. 7) t. 29: 17.

¹³ S. Gabrovec, *Prazgodovinski Bled*, Dela 1. razr. SAZU 12 (1960) 9, t. 2a: 2; 3: 1; isti (op. 7) 70 s, sl. 6: 7.

¹⁴ K. Vinski-Gasparini (op. 2, *Kultura*) t. 8: 2, 7, 10; 9: 4, 5; 11: 9; 17: 13; ista (op. 2, *Bronzано doba*) t. 86: 8-9.

¹⁵ S. Pahič (op. 7) 118, op. 190 s primerjavami; D. Oman (op. 7) t. 25: 19; 29: 8.

¹⁶ I. Horvat-Šavel, *Situla* 20/21 (1980) 51 ss, sl. 3: 9, 15.

¹⁷ J. Dular, v: *Bronzано doba na Slovenskem* (1987) 45, sl. 28.

¹⁸ S. Gabrovec (op. 7) 70 s.

¹⁹ K. Vinski-Gasparini (op. 2, *Kultura*) 37 ss; ista (op. 2, *Bronzано doba*) 559.

²⁰ K. Vinski-Gasparini (op. 2, *Kultura*) 58, 62 s; ista (op. 2, *Bronzано doba*) 555 ss; ista (op. 2, Izdanja Hrv. arh. dr. 2) 130; ista, *Vj. Arheol. muz. Zagreb* 5, 1971, 4 ss.

²¹ S. Gabrovec (op. 7) 71.

²² S. Pahlč, v: *Svet med Muro in Dravo* (1968) 181 ss, op. 166. Igli sta v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

Zusammenfassung

Gelegentlich der Untersuchungen des Geländes an der Straße Potrčeva cesta wurden unter anderem im Teil der Parz. Nr. 1441/1, 1444/1 und 1445 der Kat.-Gde. Ptuj drei Brandgräber entdeckt (**Abb. 1:** 1–3).¹ Darin befanden sich Urnen (**Abb. 2:** 1; **3:** 1), Töpfe (**Abb. 2:** 2; **3:** 6, 8–10), Krüge (**Abb. 3:** 4; **4:** 1), Schalen (**Abb. 3:** 3, 5), Fußbecher (**Abb. 3:** 2; **4:** 2) und Bruchstücke verschiedenster Gefäße, mit denen die Urne im Grab Nr. 2 umgeben (**Abb. 3:** 8–11) und im Grab Nr. 3 bedeckt war. Die Gefäße sind aus gereinigtem und von gelb-grau bis grau-schwarz gebranntem Ton. In drei Fällen war dem Ton noch Glimmer und in zwölf Fällen zersplitterte Keramik beigemischt. Die Gefäße weisen außer bei dem Becher (**Abb. 3:** 2), dem Krugfragment (**Abb. 3:** 4) und den drei Fragmenten der Gefäßwände gut geglättete Flächen auf.

Es ist anzunehmen, daß diese Gefäße die Tradition der mittelbronzezeitlichen Formen fortsetzen. Die Fußbecher (**Abb. 3:** 2; **4:** 2) können ab dem Ende der mittleren Bronzezeit im mittleren Donaukreis bis zum Ende des Ha A-Horizontes verfolgt werden.²⁻³ Solche Becher treten auch in der Gruppe von Virovitica auf, durch welche K. Vinski-Gasparini die älteste Stufe der Urnenfelderkultur in Nordkroatien bestimmte.²

Ähnliche Krüge wie aus den Gräbern 2 (**Abb. 3:** 4) und 3 (**Abb. 4:** 1) finden wir in Turnišče bei Ptuj aus Bz B1,⁶ in den ältesten Siedlungsschichten aus der Stufe Bz D auf Brinjeva gora,⁷ in der mittelbronzezeitlichen Fundstelle Pričica aus Kärnten in Österreich⁴ und in der Gruppe Baierdorf-Velaticce.⁵

Die Urne (**Abb. 2:** 1) und beide Töpfe (**Abb. 2:** 2; **3:** 6) können mit den gleichartigen oder ähnlichen aus der Gruppe von Virovitica⁸⁻¹⁰ verglichen werden, für die unter anderem auch Röhrenhenkel¹¹ und Henkel, die waagrecht aus der Mündung ausgehen,¹⁴ charakteristisch sind. Die Röhrenhenkel finden wir auch unter der Keramik der ältesten Gräber in Bled – Žale¹³ und der ältesten Siedlungsschicht auf Brinjeva gora,¹² die anderen Henkel, wie jener auf der Schale (**Abb. 3:** 5), sind aber in den Siedlungsschichten auf Brinjeva gora,¹⁵ Rabelčja vas im östlichen Teil von Ptuj¹⁷ und in Dolnji Lakoš¹⁶ vorzufinden.

Die Gräber aus Ptuj könnten nach allen oben erwähnten Daten und der Bestattungsart nach¹⁹ vorläufig der Gruppe von Virovitica zugeschrieben werden, die nach K. Vinski-Gasparini am Übergang von Bz C nach Bz D bzw. am Übergang aus dem 14. ins 13. Jh. v. Chr. begonnen hat.²⁰ Vermutlich geht es bei den Gräbern aus Ptuj, dem Grab aus Kamnik und den Gräbern aus Bled – Žale, die von S. Gabrovec als Gräber außerhalb jeglicher Gruppen eingeordnet wurden, nur um die ältesten Gräber, die später, wenn mehrere Funde bekannt sein werden, der Gruppe von Ruše-Maribor bzw. von Ljubljana²¹ werden angeschlossen werden können.

ŽARNO GROBIŠČE NA BRINJEVI GORI¹

VITKO PAHIČ

Tomšičeva 11, YU-62000 Maribor

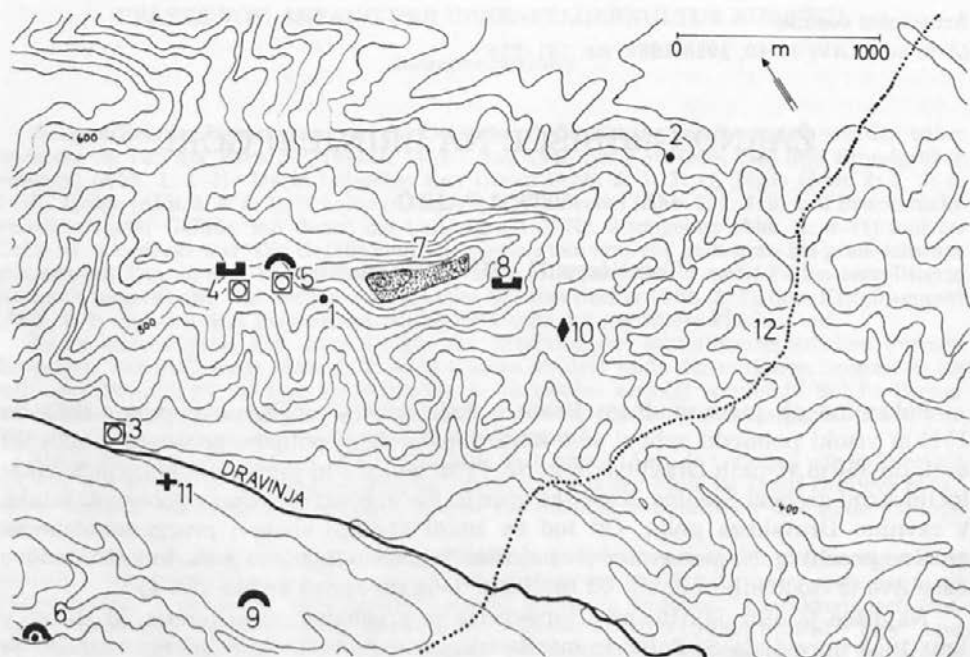
Pokrajina ob jugovzhodnem Pohorju kaže precej razgibano podobo: 1022 do 1515 m visoki pohorski vrhovi se s kopastimi grebeni položno spuščajo v nižinski svet, do 350 m visokih Dravinjskih gor. Proti zahodu in jugu jo od porečja Savinje ločijo strmi grebeni Stenice, Konjiške gore in Boča, proti vzhodu se polagoma izteka v ravnino Dravskega polja. Od tod so znani številni sledovi prazgodovinske in antične poselitve. Najpomembnejše najdišče je gotovo Brinjeva gora, ki kaže sledove naselitve iz različnih obdobj, od bronaste dobe do konca antike (Sl. 1).²

Najdišče je bilo odkrito med topografskim pregledovanjem terena, ki sta ga v letu 1953 opravljala S. Pahič iz mariborskega in A. Bolta iz celjskega muzeja. Še istega leta je bilo opravljeno zaščitno izkopavanje ob gradnji stanovanjske hiše, naslednje leto pa sistematična raziskovanja pod vodstvom S. Pahiča, ki so trajala do leta 1963. Ob izkopavanju naselbine so na sedlu na severozahodni strani odkrili še eneolitsko selišče, bronastodobno gomilo s petimi skeletnimi pokopi, pa tudi šteketne poznoantične in staroslovanske grobove. Na jugovzhodnem pobočju Brinjeve gore nad vasjo Gračič so bili leta 1955 izkopani prvi žarni grobovi. Njihovo število je do konca raziskovanj naraslo na 75, ob topografskem sondiranju leta 1985 pa sta bila odkrita še dva nadaljnja pokopa (Sl. 2).

Grobišče leži na pobočju, ki se zložno spušča v dolino Dravinje. Na severnozahodnem delu, ki je najvišji, je ostro ločeno od drugega dela pobočja, medtem ko se na južni in vzhodni strani položno spušča do roba police, nato pa spet strmeje pada navzdol. Odkriti grobovi so ležali v neizrazitih skupinah po vsem raziskanem prostoru, najpogosteje pa na jugovzhodni strani njegovega najvišjega dela.

Grobovi z brinjegorskega grobišča ne izpričujejo samostojne notranje kronologije v trodelni shemi Ha B, kakršno je za območje jugovzhodnih Alp izdelal H. Müller-Karpe.³ Ni namen tega prispevka razpravljati o upravičenosti oz. neupravičenosti ruske razdelitve; temu problemu je več prostora posvečeno drugje.⁴ Da trodelna shema Ha B v Vzhodnih Alpah ni najtrdneje zasidrana, je bilo sicer že večkrat poudarjeno, vendar pa do sedaj na gradivu ruskega grobišča še nedokazano.

Pri obdelavi žarnega grobišča na Pobrežju je S. Pahič tamkajšnje grobove lahko razdelil le na dve stopnji, in sicer gre za starejšo in mlajšo fazo obdobja Ha B.⁵ Jasno je lahko ločiti dve skupini grobov: prva vsebuje fibule očalarke z večkratno vmesno osmičko, iglo s kijasto glavico in delno še igle z jajčasto glavico (grobovi z majhnimi žarami, v žari običajno le po ena posodica, izven nje lahko še amforica), drugo označujejo harfaste fibule, igle z majhno vazasto glavico in ob značilnih vrčih še posode z ožjim vratom.

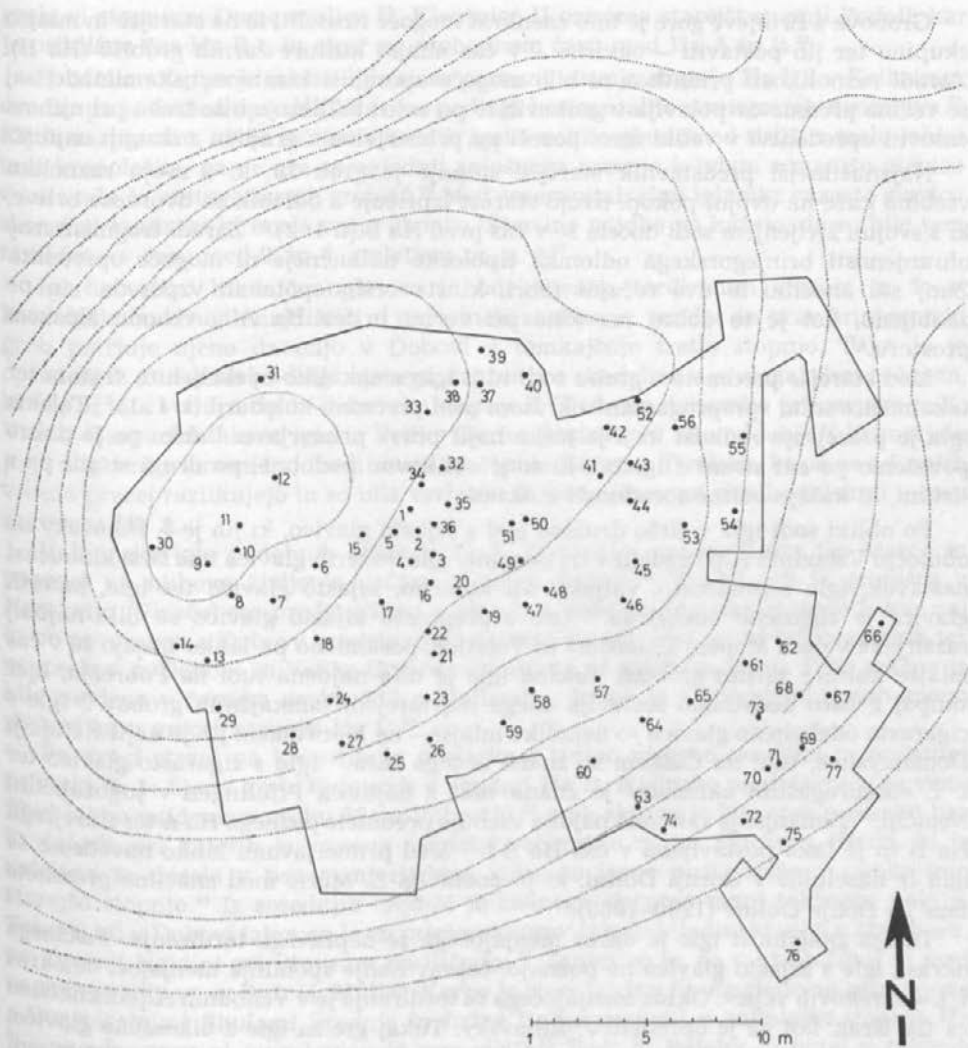

Sl. 1: Arheološka najdišča na Brinjevi gori in v okolici (po S. Pahič, 1981): posamične najdbe kamnitih sekir pod Brinjevo goro (1) in pri Malahorni (2); eneolitska bivališča v Zgornjih Zrečah (3) in v Brezju (4, 5); bronastodobno bivališče v Pavlakovi jami v Novi Dobravi (6); bronastodobna gomila v Brezju (5); bronastodobna – žarnogrobiščna – zgodnježeleznodobna – poznokeltska in poznoantična naselbina na Brinjevi gori (7); žarno grobišče pod Brinjevo goro (8); zgodnjeantične gomile pri Zgornjih Zrečah (9); poznoantični grobovi v Brezju (4); zakladna najdba antičnih novcev na Gračiču (10); antični nagrobnik in posvetilni oltar iz Zgornjih Zreč (11); domnevni potek zgodnjeantične ceste Celeia–Poetovio (12); zgodnesrednjeveški grobovi v Brezju (4).

Abb. 1: Archäologische Fundstätten auf der Brinjeva gora und in der Umgebung (nach S. Pahič, 1981); Einzelfunde von Steinbeilen unterhalb von Brinjeva gora (1) und bei Malahorna (2); äneolithische Wohnstätten in Zgornje Zreče (3) und in Brezje (4, 5); bronzezeitliche Wohnstätte in der Höhle Pavlakova jama in Nova Dobrava (6); bronzezeitlicher Grabhügel in Brezje (5); bronzezeitliche–urnenfelderzeitliche–früheisenzeitliche–spätkeltsche und spätantike Siedlung auf der Brinjeva gora (7); Urnengraberfeld unterhalb von Brinjeva gora (8); frühantike Grabhügel bei Zgornje Zreče (9); spätantike Gräber in Brezje (4); Hortfund antiker Münzen auf Gračič (10); antikes Grabmal und Widmungsaltar aus Zgornje Zreče (11); vermutlicher Verlauf der Frühantiken Straße Celeia–Poetovio (12); frühmittelalterliche Gräber in Brezje (4).

Tudi U. Ruoff je na podlagi kombinacijske metode podvomil o pravilnosti trojne razdelitve v Rušah.⁶ Ni sicer dvomil o najzahodnejši skupini grobov na grobišču in njihovi postavitvi v Ha B3, pač pa o delitvi Ha B1 in B2. Ob tem je nakazal mesto harfaste fibule celo v starejši fazi.⁷ Prav razmejitev starejših fibul očalark bogatejših oblik in mlajših harfastih fibul pa je na Pobrežju dobro vidna.

Bežno se je problematike dotaknila tudi B. Teržan, ki je v glavnem nekritično povzela mnenje U. Ruoffa glede povezanosti obdobja Ha B1 in B2 na prvem ruškem

Sl. 2: Brinjeva gora, tloris žarnega grobišča.

Abb. 2: Brinjeva gora, Grundriß des Urnengraberfeldes.

grobišču. Ruško skupino nasploh pa opredeljuje že kot I. in II. stopnjo oziroma predstopnjo železne dobe na slovenskem Štajerskem.⁸

Glavni problem je pač vzporejanje ruske tretje stopnje z mlajšimi najdbami s sosednjih najdišč. Na to, da grobovi, ki jih je H. Müller-Karpe postavil v Ha B 3, niso samoumevno mlajši od grobov mlajše stopnje Pobrežja, kažejo nekatere medsebojne primerjave obeh grobišč.⁹ Tudi problem, ali nudijo najmlajši grobovi v Rušah dovolj značilnega gradiva, da bi ga bilo mogoče opredeliti kot samostojno stopnjo, bi bilo dobro natančneje razjasniti – predvsem s poudarkom na prehodnem obdobju, ki nakazuje nastanek novega, hkrati pa še ohranja dovolj značilnosti prejšnjega.

Grobove z Brinjeve gore je bilo zaenkrat mogoče razdeliti le na starejšo in mlajšo skupino ter jih postaviti – okvirno – v čas mlajše kulture žarnih grobišč (Ha B). Zaradi raznolikosti pridakov ni bilo mogoče uporabiti kombinacijske metode, saj se večina predmetov pojavlja v grobovih le po enkrat. Tako je bilo treba pri njihovi časovni opredelitvi v veliki meri poseči po primerjalnem gradivu z drugih najdišč.

Najznačilnejši predstavnik starejše stopnje je grob 30, ki s svojo raznoliko vsebino kaže na dvojni pokop. Svojo starost izpričuje z odlomkom dvorezne britve, ki s svojim življenjem sodi docela še v čas pred Ha B (t. 1: 2).¹⁰ Zaradi fragmentarne ohranjenosti brinjegorskega odlomka tipološko natančneje ni mogoče opredeliti. Zanj sta značilni le dve ročajni rebri, ki sta očitno potekali vzporedno in ne zaobljeno, kot je to dobro razvidno pri večini britev Ha A v vzhodnoalpskem prostoru.¹¹

Med starejše predmete v grobu sodi tudi igla z nekoliko odebeljenim vratom ter takoimenovanim »preprogastim« okrasom med prečnimi kolobarji (t. 1: 1).¹² Takšna igla je precejšnja redkost in ji je težko najti prave primerjave. Lahko pa jo dobro povežemo po eni strani z iglami, ki so ji oblikovno podobne, po drugi strani pa s tistimi, ki kažejo očitne sorodnosti v okrasu.

Po obliki sodi igla v širšo družino igel s kijasto glavico, ki jih je J. Řihovský na območju Vzhodnih Alp razdelil v tri skupine: igle, katerih glavica ima širši klobučast nastavek, igle s preprosto, valjasto ali konično, kijasto glavico ter igle, katerih glavica je cigarasto odebljena.¹³ Igle s preprosto kijasto glavico so bile najbolj razširjene v času stopenj Baierdorf in Velatice, posamično pa lahko trajajo še v čas mlajše kulture žarnih grobišč. Takšna igla je bila najdena tudi na Pobrežju, kjer skupaj z žaro nedvomno sestavlja enega najstarejših tamkajšnjih grobov.¹⁴ Igle s cigarasto odebeljeno glavico so nekoliko mlajše – na Moravskem jih je najti v stopnji Domamyslice, tudi na Češkem so znane iz tega časa.¹⁵ Iгла s cigarasto glavico ter t. i. »preprogastim okrasom« je znana tudi z najdišča Pffefingen v jugozahodni Nemčiji.¹⁶ Tamkajšnja zakopna najdba vsebuje predmete poznega Ha A ter starejšega Ha B in je tako postavljena v čas Ha B 1.¹⁷ Med primerjavami lahko navedemo še iglo iz naselbine v Gornji Dolini, ki jo postavlja Z. Marić med značilne predmete faze Ia Donje Doline (1200–1000).¹⁸

Druga značilnost igle je okras menjajočega se nepravlega tordiranja. Takšnega okrasa igle s kijasto glavico ne poznajo, čeprav nanje spominja menjajoči se okras t. i. »smrekovih vejic«. Okras menjajočega se tordiranja je v Vzhodnih Alpah značilen za tip Graz, kot ga je opredelil J. Řihovský. Tukaj gre za igle z bikonično glavico, okras na vratu pa je lahko na zgornji in spodnji strani omejen z vodoravnimi črtami ali rebri.¹⁹ Časovno sodijo v razviti Ha A. V ta čas so postavljene v Švici, pa tudi na Severnem Tirolskem so značilne za tamkajšnjo stopnjo III.²⁰ Po ugotovitvah H. Müller-Karpeja jih v času stopnje Peschiera v Italiji ni najti, sodijo pa tam v zgodnjo fazo majhnih ločnih fibul, kar naj bi ustrezalo 11. ali 10. stoletju pr. n. š.²¹ G. L. Carancini je takšne igle združil v tip Ala in jih okvirno postavil v tamkajšnji »bronzo finale« oz. v »protovillanovski« čas.²²

Med starejše oblike sodi gotovo še igla z veliko vazasto glavico (t. 1: 3). Kot je na območju Vzhodnih Alp pokazal J. Řihovský, sega njihovo trajanje vse od Ha A 2 do starejše železne dobe. Največ jih sodi v stopnjo Domamyslice II in Klentnice II.²³

Za brinjegorsko iglo je predvsem značilen okras vodoravnih črt. Z območja Vzhodnih Alp je najboljše primerjave najti na grobiščih Bořitov (grob I), Domamyslice (žgan grob 12, morda še grob 42), Oblekovice (grob 1). Časovno pripadajo

grobovi stopnjam Domamyslice II, Klentnice II oziroma starejši stopnji Podoli, kar je približno čas Ha B 1, in sicer po prehodnem času med Ha A in B.²⁴

H. Müller-Karpe je takšne igle sicer postavil v svojo stopnjo Ha B 2 v Kelheimu, vendar pa je takšna opredelitev le na podlagi horizontalne stratigrafije dvomljiva.²⁵ Kljub razpravam, ali je ločitev vazastih igel z veliko glavico od tistih z malo lahko tudi kronološka, pa ne gre spregledati splošnega razvoja k iglam z manjšo glavico v času mlajše kulture žarnih grobišč.²⁶ Med severnoitalskimi iglami z vazasto glavico skoraj ni takih, ki bi imele večjo glavico. Številne najdbe pa kažejo, da so bile tam razširjene v času med 9. in 8. stoletjem pr. n. š.²⁷

Igla z veliko bikonično glavico in odebeljenim tordiranim vratom (t. 1: 4) kronološko na drugih najdiščih ni najtrdneje zasidrana, vendar pa prav brinjegorski grob potrjuje njeno datacijo v Dobovi v tamkajšnjo tretjo stopnjo. Tako jo je opredelil J. Dular na podlagi njenega druženja s skodelico s presegajočim ročajem, ki naj bi bila vodilni tip te dobovske stopnje.²⁸ Glede na dobovsko primerjavo je K. Vinski-Gasparini takšno iglo iz Velike Gorice postavila v isto oddobje.²⁹ Primerjala jo je z iglami z izmenično tordiranim vratom iz Severne Tirolske, ki pa se od naših vseeno precej razlikujejo in so bile verjetno le med njihovimi predhodnicami v času razvitega Ha A.

Italijanske igle podobnih oblik je G. L. Carancini opredelil kot tip Marco in pokazal na njihovo življenje v času »bronzofinale«.³⁰ Takšni igli iz grobišča v Nezakciji (Vizače) sta predstavljeni v okviru mlajše faze istrske stopnje I, kar naj bi po povezavah z Dobovo predstavljalo začetni Ha B.³¹ Obe se od brinjegorskih ter primerkov iz Dobove in Velike Gorice razlikujeta po gladkem vratu. Prav takšna je bila najdena v žarnem grobu 123 v Hallstattu, ki pa je z rombično pasno spono postavljen v precej kasnejši Ha D.³²

Po drugi strani pa kaže fibula očalarka s trojno vmesno osmičko in bogatimi priveski (t. 1: 6), da grob 30 le sodi v zgodnji Ha B. Najlepšo predstavnico te vrste fibul lahko najdemo v grobu 32 na Pobrežju.³³ Vseh skupaj je bilo tam najdenih kar 8 očalark, pri katerih je vmesna osmička večkratno uvita. Skupaj s fibulo, ki je izdelana še docela v pozamenterijskem stilu, so jasno postavljene v tamkajšnjo starejšo stopnjo.³⁴ Iz sosednjih najdišč je znanega občutno manj takšnega nakita. Tako je bil v Dobovi izkopan le en primerek, prav tako v Mladinski ulici v Mariboru, na Zgornji Hajdini pri Ptujju ter na Rifniku.³⁵ Zanimivo je, da takšnih fibul ni med znanim gradivom iz Ruš. H. Müller-Karpe je sicer takšne fibule glede na primerjave s štirispiralnimi fibulami Srednje in Južne Italije postavil v najmlajšo stopnjo Ha B 3, vendar tega ni mogel trdneje upravičiti.³⁶ Tudi P. Betzler je hotel v takšnih fibulah s podravskega najdišč videti sorodnost s srednjeevropskimi štirispiralnimi fibulami.³⁷ Najdbe s Pobrežja in sedaj še z Brinjeve gore pa kažejo nasprotno sliko – večkrat uvite srednje osmičke kažejo že pri pozamenterijskih fibulah izpričano težnjo po večjem učinku spiral.³⁸

Najsevernejši do sedaj znani primerki je fibula v zakopni najdbi iz poljskih Witowic, ki nedvomno priča o neposrednem uvozu s panonskega območja.³⁹ Temu v prid govore tudi dognanja V. Podborskega, ki ugotavlja močnejše medsebojne stike med ruško skupino oziroma njenim širšim območjem, ter moravskimi najdišči.⁴⁰ Takšne fibule, vselej brez priveskov, so znane tudi iz albanskega oziroma grškega prostora. Tam naj bi obstajale že v začetku železne dobe oziroma okvirno med 12. in 9. stoletjem pr. n. š. in oblikovno povsem ustrezajo lokalnim fibulam očalarkam s preprosto vmesno osmičko.⁴¹

Ob priljubljenosti fibul očalark bogatejših oblik se postavlja vprašanje, ali so jih žarnogrobiščni prebivalci na območju slovenskega Podravja izdelovali sami, ali pa so sem dospeli iz drugih livarskih središč, kot je npr., Velem na zahodnem Madžarskem. Za domačo izdelavo bi govorila množina tukaj najdenih primerkov, vendar tega po drugi strani zaenkrat ni mogoče podpreti z ustreznimi naselbinskimi najdbami.⁴²

V starejšo stopnjo lahko uvrstimo tudi grob 35, v katerem je bila ob fibuli očalarki s priveski najdena tudi amfora z ostrim klekom (t. 1: 10) ter dva trakasta obročka (t. 1: 9, 11).⁴³ Amforo označuje njena precej ostrá konična oblika ter višji, rahlo izvihan vrat, zlasti pa še poševno žlebljenje na največjem obodu. Ker je zaradi individualne obdelave lončenih izdelkov včasih težko iskati natančnejše primerjave, bi bilo treba pri posodi iz tega groba opozoriti le na nekaj posod s podobnimi značilnostmi z drugih najdišč. Na Pobrežju je bila amfora ostrejših oblik postavljena v tamkajšnjo prvo stopnjo: prav tako lahko povežujemo ostrejšo oblikovanost z dobovskim posodjem.⁴⁴ Morda bi lahko pri poševnem žlebljenju na največjem obodu posode govorili o tipoloških ostalinah skupine Baierdorf-Velatice, kjer je takšno okraševanje zelo razširjeno.⁴⁵ Da je ta kulturna skupina širila svoje vplive tudi precej proti jugu, nam jasno kažejo nekatere najdbe iz hrvaškega medrečja.⁴⁶ Tudi vzpon naselbine na Brinjevi gori v času Ha A je povezan z novimi oblikami, ki se širijo k nam z vzhodnoalpskega območja.⁴⁷

Zanimivost sta trakasta obročka, ki imata na eni strani zožen konec, oblikovan v kaveljček, na drugi strani pa luknjo za spenjanje (t. 1: 9, 11). Glede na velikost (premer približno 3,5 cm) bi lahko govorili o uhanih oziroma lasnih obročkih, pri nekaterih večjih obročkih (premer okoli 6 cm) pa tudi o zapestnicah. Takšnih trakastih obročkov v tem času ni mnogo – ob precej številnih primerkih na sami Brinjevi gori poznamo s sosednjih najdišč le še na Pobrežju.⁴⁸ V Dobovi in zgodnji stopnji Ljubljane jih ni najti, zanimivo pa je, da jih ni med znanim gradivom z ruškega, mariborskega in hajdinskega grobišča. Z brinjegorske naselbine je znan le en primerek, ki je ležal v temeljih stavbe E in tako izvira s samega vrha plasti Ha A. Njegov okras v obliki vrezanih poševnih črtic pa se ne ujema z obročki z grobišča, ki so v glavnem okrašeni z okrasom iz iztolčenih pik ali pa so brez okrasa.⁴⁹

V Italiji so bili takšni obročki najdeni v Peschieri in jih je N. Åberg označil kot predstavnike enega značilnih tipov severnoitalske pozne bronaste dobe. Trakasta zapestnica z okrasom iz dveh iztolčenih črt ob robu ter vmesne cikcakaste pikčaste črte je znana tudi z grobišča v Pianellu.⁵⁰ Kljub precejšnji prostorski oddaljenosti pa je presenetljiv enak okras na trakastem obročku iz groba 73 na Pobrežju, pa tudi na Brinjevi gori sta bila najdena podobna okrašena obročka v grobovih 5 in 33.⁵¹

Prav s slednjim grobom pa je z debelejšim in ožjim trakastim obročkom povezan tudi grob 27, ki ga označuje ločna enozankasta fibula s tordiranim lokom (t. 1: 5). Izvor takšnih fibul je povezan z italiskim prostorom, kjer se na grobiščih Mullino della Badia, Bismantova in Fontanella pojavljajo v 11. in 10. stoletju pr. n. št.⁵² V Pianellu sledijo ločne fibule s tordiranim lokom horizontu fibul z violinskim lokom.⁵³ Takšna oblika fibul se je v Italiji obdržala dalj časa in je z razvojem dobivala debelejši lok. Njeno dolgoživost in pogostnost pojasnjuje H. Müller-Karpe s tem, da naj bi imela takšne fibule predvsem praktičen pomen in na obleki ne bi bile posebno vidne. S tem tudi ne bi bile podvržene pogostim modnim spremembam.⁵⁴

Na območju Severne Italije je P. v. Eles-Masi ločila dve različici fibul, za katere je značilen docela tordiran lok, in sicer takšne z vitkim ter takšne z debelejšim

lokom. Naša fibula ima najboljšo primerjavo v fibuli z grobišča Fontanella Grazioli, morda še iz naselbine Frattesina. Čeprav z nekoliko debelejším lokom ter večjo obliko je brinjegorski podobna tudi fibula iz domnevnega groba v Caprianu.⁵⁵ Gradivo iz naselbine v Frattesini je postavljeno v konec 11. stoletja, fibula iz Capriana pa je skupaj z iglo s konično glavico ter tordiranim vratom prav tako nameščena v čas »bronz finale«.⁵⁶ Fibule z vitkim tordiranim lokom ter ozko nogo so bile v Grčiji najdene v grobovih submikenskega časa in so med prvimi fibulami z dvignjenim lokom postavljene v 11. stoletje.⁵⁷

V starejše obdobje sodi tudi polmesečasta britev iz groba 12 z grbo na sredini rezila (t. 1: 8). Splošni tipološki razvoj te vrste britev je prikazal že O. Montelius, ki je ugotavljal premik hrbtna grbe proti ročaju.⁵⁸ H. Müller-Karpe je ta tipološki razvoj vezal na trojno delitev stopnje Ha B – od takšnih z grbo na sredini hrbtna rezila (Ha B 1) prek takšnih z grbo med sredino rezila in ročajem (Ha B 2) do takšnih, ki imajo grbo že povsem pri ročaju (Ha B 3).⁵⁹ Brinjegorsko britev lahko povežemo s tistimi tipa Oblekovice, kot ga je opredelil A. Jockenhövel.⁶⁰ Zanj je značilna izrazita hrbtna grba, ki je nekoliko pomaknjena proti držaju, ki ima obročast zaključek in iz njega izhajajoč izrastek. Časovno sodi večina tega tipa v Vzhodnih Alpah v začetni Ha B, kar je najbolj očitno na grobiščih Klentnice in Domamyslice.⁶¹ Grob II/1910 iz Velike Gorice je K. Vinski-Gasparini postavila na podlagi harfaste fibule v Müller-Karpejevo stopnjo Ha B 2, britev iz tega groba pa je s svojim tordiranim trnastim ročajem bolj različica v okviru tipa Oblekovice.⁶² Britev s podobnim trnastim ročajem je bila najdena tudi v grobu 31 iz Ruš, vendar že z železnim držajem.⁶³ H. Müller-Karpe je ta grob postavil v Ha B 1, vendar pa bi bil po oblikah posod lahko tudi mlajši – zlasti zaradi žare, ki ji lahko najdemo določene podobnosti v grobu 114 a mlajše stopnje Pobrežja ter celo v žarnem grobu 1 z Lepe ravne pod Poštelo.⁶⁴

Italijanske britve z grobišč Fontanella in Bismantova sodijo v horizont zgodnjih ločnih fibul in so, kot ugotavlja V. Bianco Peroni, nedvomno istočasne s srednjeevropskimi.⁶⁵

V nasprotju s starejšo stopnjo grobišča, kjer je keramika nudila skoraj premalo kronoloških povezav, pa lahko njegovo mlajšo stopnjo opredelimo tudi na podlagi le-te. V tem času se na Brinjevi gori pojavijo nizke, širše skodele, ki ob koncu kulture žarnih grobišč prevladajo nad prej tako značilnimi manjšimi polkroglastimi skodelicami. Svojo popolno uveljavitev pa doživijo takšne oblike v starejšem halštatskem obdobju.

Medtem ko skodela iz groba 10 (t. 2: 7) še kaže svojo višjo obliko, pa sta tisti iz groba 11 in 24 (t. 2: 5) že izrazito nižji. Takšne skodele se pojavijo ob koncu mlajše stopnje Pobrežja, prav tako pa tudi na grobišču Burgstall pri Sopronu zamenjajo stopnjevo vodilni tip v tamkajšnji drugi stopnji.⁶⁶ Na žarnogrobiščne skodelice in postanejo vodilni tip v tamkajšnji drugi stopnji.⁶⁶ Na slovenskem ozemlju niso preveč pogoste; več jih najdemo nato na halštatskem grobišču v Kleinkleinu.⁶⁷ Da je bila takšna nizka oblikovanost prenesena tudi na poprejšnje polkroglaste majhne skodelice, je videti tudi na tisti iz groba 31 (t. 2: 4).

V grobovih 10 (t. 3: 1) ter 11 se pojavi tudi tip lonca vedraste oblike brez izrazitega vratu. Takšnih posod podravska najdišča kulture žarnih grobišč ne poznajo.⁶⁸ Podobne večje vedraste posode se pojavijo v Ljubljani v stopnji II b in se nadaljujejo v III a.⁶⁹ Lahko bi tudi rekli, da po obliki bolj sodijo med vsakdanje shrambno posodje naselbin.⁷⁰ Zanimiv je tudi pojav podobnih loncev v grobovih na Moravskem (na primer na grobiščih Slatinky, Čelehovice, Určice), ki imajo navadno

tik pod ustjem ročaje oziroma držaje.⁷¹ Vedrasti lonci so znani tudi z madžarskega prostora, npr. z najdišča Puszta Középrepas, grob 14, ter tudi z grobišča Val, grob 15.⁷²

Postavitev te skupine grobov v mlajši čas potrjuje tudi tip posode brez ročajev, trebušaste oblike in z neizrazito oblikovanim robom ustja iz groba 24 (t. 3: 3). Takšne oblike se pojavijo proti koncu kulture žarnih grobišč in so splošen pojav vzhodnoalpskega območja. Najdemo jih lahko, npr., na grobišču Hadersdorf, kjer so grobovi s tem tipom posodja datirani od sredine stopnje Ha B še v čas mlajše faze Podoli, pa tudi na grobišču Slatinky na Moravskem, kjer je okras v obliki širokega poševnega ali navpičnega žlebljenja zelo pogost.⁷³

V mlajšo stopnjo grobišča sodi tudi grob 31 s harfasto fibulo (t. 2: 3) ter dvema vrčema (t. 2: 1–2), lončkom, manjšo plitvo skodelico (t. 2: 4) ter še nekaterimi bronastimi pridatki. Harfaste fibule je H. Müller-Karpe na podlagi horizontalne stratigrafije v Rušah postavil v čas Ha B2, na Pobrežju pa se zdijo nekoliko mlajše – postavljene so v drugo stopnjo grobišča.⁷⁴ Zaradi fragmentarne ohranjenosti je določanje njene pripadnosti tipu Ruše povsem nedokazljivo. Glede na karto razprostranjenosti harfastih fibul in na medsebojno izključevanje tipov Roggendorf ter Hadersdorf s tipom Ruše na ozemlju Jugovzhodnih Alp pa bo gotovo pripadala slednjim.⁷⁵ Njihovo splošno uvrščanje v Müller-Karpejevo stopnjo Ha B2 pa ostaja dvomljivo. Na ozemlju Vzhodnih Alp se harfaste fibule tipov Roggendorf in Hadersdorf nadaljujejo še v obdobje starejše železne dobe. Tako bi bilo tudi življenje tipa Ruše v jugovzhodnih Alpah mogoče pripisati koncu stopnje Ha B.⁷⁶

V grobu 31 je zanimiva tudi navzočnost obeh vrčev s presegačim ročajem (t. 2: 1–2), ki jih med grobovi starejše stopnje na Brinjevi gori ni najti. Čeprav naj bi vrči v Rušah obstajali v grobovih vseh treh stopenj ter so bili tudi na Pobrežju najdeni v obeh stopnjah, pa njihov razmah vsaj na Pobrežju sodi v mlajši čas.⁷⁷

Podobo mlajše stopnje dopolnjuje tudi igla z majhno bikonično glavico ter le rahlo odebeljenim tordiranim vratom iz groba 52 (t. 3: 2). Njen tipološki razvoj se tesno navezuje na igle, katerih glavica je večja, prav tako pa imajo izrazito odebeljen tordiran vrat in so značilne za starejšo stopnjo grobišča na Brinjevi gori. Takšne igle še enkrat kažejo splošno težnjo mlajše kulture žarnih grobišč k pomanjšanim, finejšim oblikam.⁷⁸

Oblike grobnih jam je bilo mogoče ugotoviti le v nekaj primerih. Večina grobov je namreč ležala izredno plitko pod površjem, vkopani pa so bili v enotno plast rjave gozdne ilovice. Presenetljivo je tudi dejstvo, da v večini grobov ni bilo žganine, ki bi označevala meje grobne jame. Žare so bile položene preprosto v zemljo, prav tako tudi prosto ležeči kupčki kostnih ostankov.

Kolikor se je dalo ugotoviti, so bile grobne jame preprostih okroglih oziroma ovalnih oblik z bolj ali manj strmo padajočimi stenami. Običaj, da so grobne jame obložili s kamni, je bil dokaj razširjen, vendar so bile takšne grobne obloge precej neskrbeno napravljene (npr. t. 4: 3–4; 5: 12, 24; 6: 38). Verjetno so nekakšna oblika oblog tudi kamni skalnate podlage, tako pri grobovih 2, 10, 30 (4: 2; 5: 10; 6: 30). Več žar oziroma grobov je bilo pokritih s kamni, npr. grob 2 (4: 2), grob 3 (t. 4: 3), grobovi 25, 32, 36. V grobu 10 je bila žara pokrita s skodelo (t. 5: 10), v grobu 6 pa s pokrovom. Velik kamen nad grobom 24 (t. 5: 24) je gotovo služil tudi kot površinska oznaka. Tudi drugi grobovi so morali biti na zunaj vidni – nobeden izmed novih pokopov ni poškodoval prejšnjega.

V okviru žganega pokopa se na Brinjevi gori kažeta dve skupini: od 71 grobov (11 uničenih, nekateri z dvojnimi pokopi) jih ima 42 (59 %) žare, v ostalih 41 % pa so ležale kosti prosto v zemlji, bodisi raztresene v grobni jami (25 %) ali pa v strnjenih kupčkih (16 %). Pri žarah je bilo le v dveh primerih najti v žari sami še lončenino (3 %), v 14 grobovih pa samo kosti (20 %) in v 26 brez lončenine ob kosteh še prdatke, bronaste predmete ali vijčke (36 %).

V nasprotju z grobovi v ruški skupini pa na Brinjevi gori v grobovih ni bilo velikih žar. Res se da to najlažje pojasniti z dejstvom, da skalnat teren ni omogočal zakopa posod večjih oblik, po drugi strani pa lahko to kaže tudi na različne pogrebne običaje. Tako, npr., je bilo na prvem ruškem grobišču kar 63 % grobov z velikimi žarami, na Pobrežju 46 %, medtem ko drugo ruško grobišče pozna le tri pokope v nekoliko večji žari.⁷⁹ Prav tako manjkajo v Rabelčji vasi v Ptujju; tudi na Zgornji Hajdini pri Ptujju so bile očitno velike žare prej izjema kot pravilo.⁸⁰ Izven Podravja velikim oblikam ustrežata le dve posodi v Dobovi, nasprotno pa so značilne za Ljubljano (približno 90 %) in Novo mesto (približno 80 %).⁸¹

Kot žare so bile v skoraj polovici primerov uporabljene amfore (19 grobov), nekaj več je še trebušastih posod z rebri oziroma držaji na obodu (4 grobovi). Druge oblike posodja, kot npr. enoročajne amfore, vrčem podobni lonci, vrči, vedrasti lonci, se pojavljajo le posamezno.

O spolu pokojnikov se je dalo sklepati samo na podlagi grobnih prdatkov, saj kostne raziskave še niso bile opravljene. S pomočjo kombinacijske metode so se pokazali jasni rezultati, kot kaže pril. 1.⁸² Pokazali sta se dve ostro ločeni skupini prdatkov: na eni strani povezujejo prvo skupino vijčki, šivanke in fibule (tipi 1–3), pridružujejo se jim še zapestnice (tipi 4–6) in razni manjši obročki (tipi 7–9) – tiste s premerom do 2,0 cm je zaradi posebnih profilov težko enačiti s prstani, večji so lahko nastopali tudi kot priveski na fibulah (tako pri ločni fibuli iz groba 27: t. 1: 5). Posebno zaključeno skupino sestavljajo trakasti obročki z zanko in kaveljčkom (tip 14). Tudi ovratnice (tip 17), ki jih ni vedno mogoče predstaviti kot značilni ženski predmet, se tukaj vežejo s fibulami, vijčki in zapestnicami.

Na drugi strani so bile igle (tip 22) najdene večinoma brez drugih bronastih prdatkov, v posameznih primerih pa še z britvami (tip 21) oziroma z brusnim kamnom (tip 23).

V dveh grobovih se obe skupini prdatkov stikata: grob 30 je bil žal že poškodovan, vendar pa gre tu za dvojni ali celo trojni pokop: ob eni fibuli so bile najdene tri igle in odlomki dveh britev. V grobu 73 iz odlomka rezila ni razvidno, ali gre za britev ali nož, tako da ostaja vprašanje spolne pripadnosti groba odprto.

Vprašanje otroških grobov ostaja nerešeno – gotovo jih je mogoče iskati tako med grobovi z ženskimi prdatki kot med tistimi z moškimi in tudi tistimi samo z lončenino oziroma povsem brez prdatkov. Izrazitih miniaturnih oblik posodja, ki naj bi kazale na otroške grobove, ni bilo najti.⁸³

Primerjava kovinskih prdatkov z grobovi na Pobrežju je precej jasna – tudi tam se grobovi z iglami (tip 22) jasno ločijo od tistih z drugimi vrstami nakita – obe skupini se stikata le pri grobu 29, kjer je bila ob igli najdena še tordirana zapestnica.⁸⁴ Pri nekaterih grobovih iz prdatkov ni mogoče razbrati spola pokojnikov: odlomki žice, tudi brus. Noži so bili najdeni le v grobovih, ki kažejo ženske značilnosti (Pobrežje, grob 3: fibula, grob 7: vijček, fibula),⁸⁵ tako da je bil brus lahko položen tudi v grob ženske. Na Pobrežju se ovratnice (tip 17) družijo le z ženskim nakitom, v štirih primerih pa so bile v grobu edini prdatek. Še bolj kot na

Brinjevi gori je tukaj zanimiv problem moških grobov – glede na kovinske pridatke je mogoče naštetih 53 grobov z značilnimi ženskimi in le 13 z značilnimi moškimi pridatki. Dokler ne bodo opravljene analize kostnih ostankov, bi bilo gotovo mogoče z natančnejšimi primerjavami lončenine v grobovih vsaj delno prispevati k razjasnitvi tega vprašanja.

Kot dvojni so na Brinjevi gori označeni grobovi, v katerih gre za mešane moške in ženske pridatke (na primer v grobu 30), in pa tisti, ki vsebujejo kostne ostanke v dveh skupinah. Pri tem ne gre za ločevanje med kostmi, zbranimi v žari, ter raztresenimi kostmi v žganini pod njo, temveč za med seboj jasno ločene kostne ostanke.

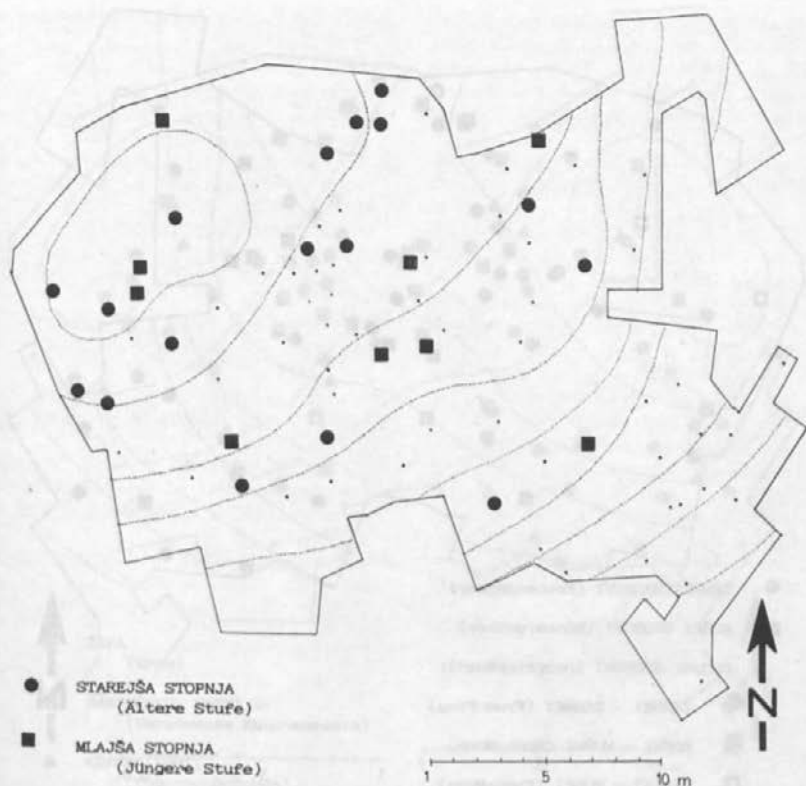
V grobu 12 (t. 5: 12) sta bili na kosteh v žari najdeni prekržani britev in igla; druga igla je ležala tik ob žari (pokop 12 a). V drugem delu jame je ležal ob kosteh vijček ter nekaj črepinj posode neznanih oblik (pokop 12 b). V grobu 15 (t. 5: 15) je na tanki plasti žganine ležala žara, v njej kosti in bronasti pridatki, južno od nje pa majhen kupček kosti z drobnim bronastim obročkom. V podolgovati jami groba 38 (t. 6: 38) je bila na skalno podlago položena žara s kostmi in bronasto iglo, v severozahodnem delu jame pa so ležale kosti, črepinje in spodnji del druge igle. Tudi pri grobu 39 (t. 6: 39) je šlo verjetno za dvojni pokop: v rjavi ilovici je bila najdena poveznjena razbita amforica in nekaj raztresenih kosti, v severozahodnem delu jame pa žara, v njej nekaj kosti in bronasti pridatki. Zanimivost je grob 54 (t. 7: 54): nad 8 cm debelo plastjo žganine z zdrobljenimi kostmi je bila nasuta 6 cm debela plast rdečerjave zemlje, nanjo pa ponovno do 5 cm debela plast žganine z drobci kosti. V grobu 57 so bili najdeni kupček kosti, vmes nekaj grobih črepinj, in bronasti pridatki. Nekaj cm stran je višje v rjavi ilovici stala manjša, vrčku podobna posoda z nekaj kostmi na dnu.

Horizontalna stratigrafija brinjegorskega grobišča na prvi pogled ne pove dosti. Sledov širitve grobišča od vzhoda proti zahodu, ki naj bi jo bilo mogoče v grobem najti v Rušah, kjer se najmlajši grobovi nahajajo pretežno v zahodnem delu grobišča, ter tudi v Ljubljani, kjer naj bi se skupine pokopov širile od vzhoda proti zahodu, tukaj ni mogoče razbrati.⁶⁶ Širjenje grobišča je tukaj narekoval teren sam (sl. 3): pokopavati so začeli na vrhu grička (grob 30), nato pa grobišče razširili po pobočju navzdol, vendar je nemogoče reči, ali je to širjenje mogoče razlagati v strogem kronološkem zaporedju. V mlajši stopnji grobišča pa je spet najti grobove tako na vrhu grička, kot tudi raztresene po pobočju.

Da je šlo pri pokopih na najvišjem delu grobišča za pokojnike, ki so pripadali višjemu sloju naseljencev Brinjeve gore, bi bilo mogoče govoriti le pri grobu 30, morda za mlajšo stopnjo še grobu 31, ki se odlikujeta z večjim številom pridanih predmetov. Na splošno pa lahko rečemo, da za nobenega od grobov niso značilni posebno bogati pridatki.

Tudi ženski in moški grobovi (sl. 4) so raztreseni po vsem grobišču – edino skupino tvorijo moški grob 36 ter ženski grobovi 1, 2, 3, 5, 32, 34 in 35 na jugovzhodni strani grička. Časovno nobenega od njih ni mogoče z vso gotovostjo postaviti v mlajšo stopnjo grobišča. Vsi sodijo tudi k žarnim pokopom (sl. 5) – v nasprotju z manjšo skupino na njihovi vzhodni strani, ki jo označujejo raztreseni kostni ostanke v grobni jami.

Časovno je mesto grobišča na Brinjevi gori jasno. Njegova starejša skupina je jasno zasidrana v zgodnjem času Ha B – absolutnih časovnih meja pri tem ne gre postavljati. Nekateri predmeti v tej skupini sicer kažejo na povezavo z obdobjem

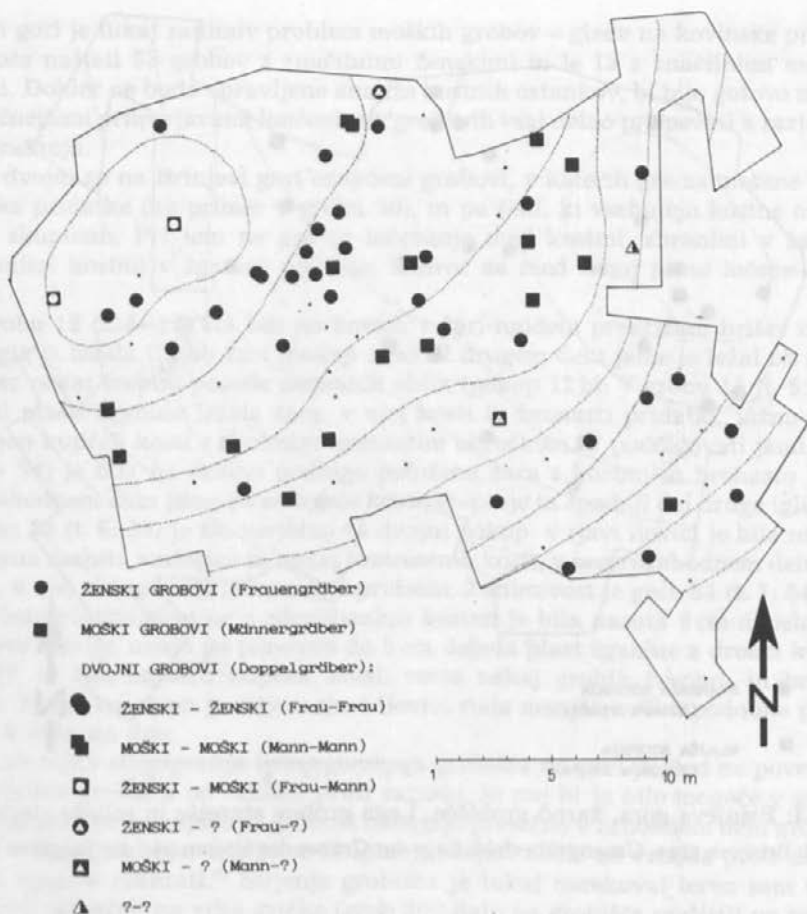
Sl. 3: Brinjeva gora, žarno grobišče. Lega grobov starejše in mlajše stopnje.

Abb. 3: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Lage der Gräber der älteren und der jüngeren Stufe.

Ha A, vendar so preskopi, da bi jih lahko izločili v enotno, najstarejšo skupino. Povezave s Ha A pri grobnih najdbah zrcalijo tudi naselbinske najdbe: plast 2, ki predstavlja bogato poselitev, se sicer pri bivališčih A in B končuje s požarom, nad njo pa se je nabrala do 60 cm debela plast dokaj enotne prstene gline. Vendar pa najdbe tako plasti 3 kot 4 in 5 ne kažejo ostrega preloma v oblikovnem zakladu posodja.⁸⁷ Tako pri požaru ne gre za nasilno prenehanje življenja v naselbini: ogenj pri lesenih stavbah in odprtih ognjiščih gotovo ni bil posebno redek.⁸⁸

Druga skupina se jasno loči od prve, na njeno mesto v poznem času Ha B pa kažejo predvsem primerjave z drugimi najdišči. Stične točke med obema skupinama so slabo razvidne. V načinu pokopa se nadaljujejo tako grobovi z žarami kot tisti brez njih. Dejstvo, da je mogoče več grobov pripisati starejši skupini, lahko kaže na večje število naseljencev v tem času, ni pa takšno sklepanje tudi nujno pravilno. Na naselbini sami teče življenje ves čas Ha B tekoče in sklenjeno, tako da se zdi tako jasna ločitev na obe stopnji na grobišču gotovo precej neživljenjska, čeprav z golega tipološkega gledišča dobro razvidna.

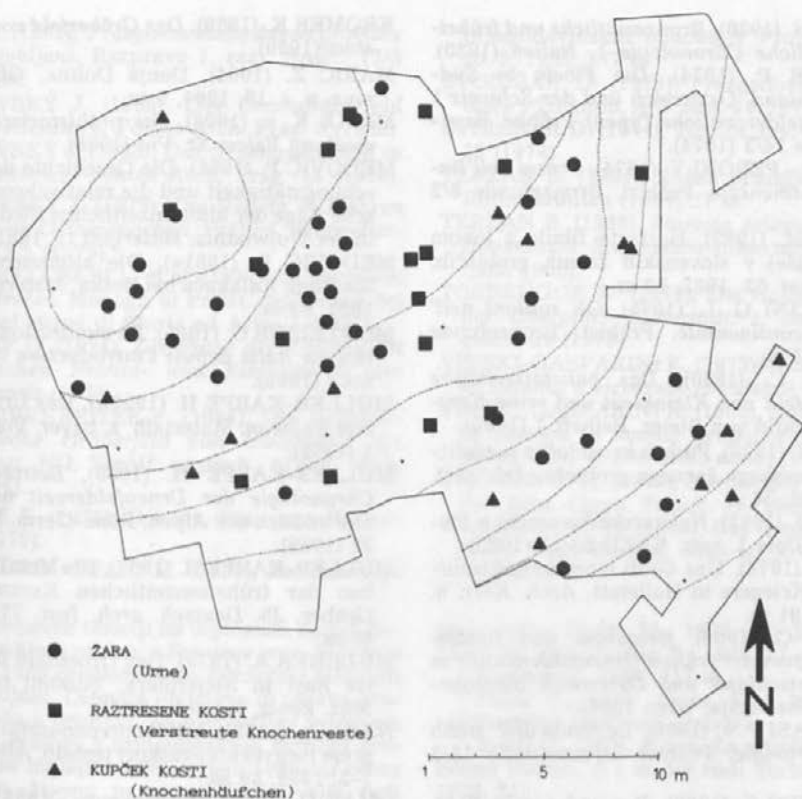
Časovno lahko grobišče povežemo s stopnjo 2 b brinjegorske naselbine, zlasti z njenimi plastmi 3–5 (raziskovanja leta 1953). Na naselbini ni bilo najti sledov tako

Sl. 4: Brinjeva gora, žarno grobišče. Lega ženskih, moških in dvojnih grobov.
 Abb. 4: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Lage der Frauen-, Männer- und Doppelgräber.

močne poselitve v starejši železni dobi kot v času kulture žarnih grobišč, vendar pa je nedvomno preživela večina nižinskih naselbin. Opustela je šele v 6. stoletju pr. n. š.⁸⁹

Na grobišču sicer niso bili odkriti železni predmeti ali značilne kovinske oblike novega časa (kot na primer v Rušah), vendar pa povezave z drugimi najdišči vendarle kažejo tudi na ta pozni čas. Če lahko po manjšem številu grobov druge stopnje sklepamo, da je življenje v naselbini že prestopilo svoj zenit, je gotovo v tem času upadla tudi trgovska moč naselbine. Prebivalci so sicer ob prometni poti med panonskim svetom in italjskim prostorom še lahko ujeli nekatere razvojne značilnosti, niso pa mogli več aktivno slediti modnim spremembam novega časa. Tako zrealijo grobni pridatki le bolj šibke odmeve novo nastajajoče kulturne podobe jugovzhodnoalpskega prostora.

Sl. 5: Brinjeva gora, žarno grobišče. Lega grobov z žaro, z raztresenimi kostmi ter s kupčkom kosti v grobni jami.

Abb. 5: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Lage der Gräber mit Urnen, mit verstreuten Knochen und einem Knochenhäufchen in der Grabgrube.

Gomilnih pokopov v samem začetku železne dobe tudi na Brinjevi gori ne gre iskati – na močne tradicije pozne kulture žarnih grobišč kažejo v Podravju zlasti plani grobovi na Lepi ravni pod Poštelo, v širšem okviru pa tudi Ljubljana, Bled in žgani pokopi na Dolenjskem. Ob možnosti, da ležijo najmlajši grobovi na neodkopanih robovih grobišča, pa je treba upoštevati tudi možnost, da so si prebivalci Brinjeve gore poiskali nov prostor za pokopavanje, kot so to gotovo storili približno ob prehodu Ha A v Ha B. Ker so pobočja Brinjeve gore – na srečo – v veliki večini pogozdena, do odkritja novih grobnih najdb ne more priti s poljedelskimi opravili in tako čakajo na nadaljnje sistematično raziskovanje.

- ÅBERG N. (1930), *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie 1, Italien* (1930).
- BETZLER P. (1974), *Die Fibeln in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz 1 (Urnenfelderzeitliche Typen)*. Prähist. Bronzefunde 14/3 (1974).
- BIANCO - PERONI V. (1974), *I rasoi nell'Italia continentale*. Prähist. Bronzefunde 8/2 (1974).
- BUDJA M. (1982), Harfaste fibule v lokom (tip Ruše) v slovenskih žarnih grobiščih, *Arh. vest.* 33, 1982, 59 ss.
- CARANCINI G. L. (1975), *Gli spilloni nell'Italia continentale*. Prähist. Bronzefunde 12/2 (1975).
- DOBIAT C. (1980), *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik*. Schild von Steier, Beiheft 1 (1980).
- DULAR J. (1978), Poskus kronološke razdelitve dobovskega žarnega grobišča, *Arh. vest.* 29, 1978, 36 ss.
- DULAR J. (1982), *Halštatska keramika v Sloveniji*. Dela 1. razr. SAZU 23/12 (1982).
- EGG M. (1978), Das Grab eines unterkrainischen Kriegers in Hallstatt, *Arch. Korr.* 8, 1978, 191 ss.
- EIBNER C. (1966), *Beigaben- und Bestattungssitten der frühen Urnenfelderkultur in Süddeutschland und Österreich* (neobjavljena disertacija, Wien 1966).
- ELES MASI P. v. (1986), *Le fibule dell'Italia settentrionale*. Prähist. Bronzefunde 14/5 (1986).
- GABROVEC S. (1960), *Prazgodovinski Bled*. Dela 1. razr. SAZU 12 (1960).
- GABROVEC S. (1973), Začetki halštatskega obdobja v Sloveniji, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ss.
- GABROVEC S. (1983), Jugoistočnoalpska regija. V: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (1983) 21 ss.
- GABROVEC S. - MIHOVIČIĆ K. (1987), Istarska grupa. V: *Praist. jugosl. zem. 5, Željezno doba* (1987) 293 ss.
- GEDL M. (1981), *Die Rasiermesser in Polen*. Prähist. Bronzefunde 8/4 (1981).
- GUŠTIN M. (1979), *Notranjska*. Kat. in monogr. 17 (1979).
- JOCKENHÖVEL A. (1971), *Die Rasiermesser in Mitteleuropa*. Prähist. Bronzefunde 8/1 (1971).
- KAERNER J. (1988), Chronologische Probleme der Rußgruppe der südostalpinen Urnenfelderkultur, *Arh. vest.* 39, 1988, 217 ss.
- KILIAN K. (1975), Trachtzubehör der Eisenzeit zwischen Ägäis und Adria, *Praeh. Ztschr.* 50, 1975, 9 ss.
- KNEZ T. (1966), Žarno grobišče v Novem mestu, *Arh. vest.* 17, 1966, 51 ss.
- KROMER K. (1959), *Das Gräberfeld von Hallstatt* (1959).
- MARIĆ Z. (1964), Donja Dolina, *Gl. Zem. muz. n. s.* 19, 1964, 5 ss.
- MISKE K. v. (1908), *Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid* (1908).
- MEDOVIČ P. (1981), Die Geschichte der Forschungstätigkeit und die relativchronologische Lage der alteisenzeitlichen Siedlungen in der Wojwodina, *Materijali* 19, 1981, 13 ss.
- MEDOVIČ P. (1981a), Die alteisenzeitliche Siedlung Kalakača bei Beška, *Materijali* 19, 1981, 63 ss.
- MONTELIUS O. (1895), *La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux* (1895).
- MÜLLER-KARPE H. (1952 a), *Das Urnenfeld von Kelheim*. Materialh. z. bayer. Vorgesch. 1 (1952).
- MÜLLER-KARPE H. (1959), *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*. Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959).
- MÜLLER-KARPE H. (1962), Die Metallbeigaben der früheisenzeitlichen Kerameikos-Gräber, *Jb. Deutsch. arch. Inst.* 77, 1962, 60 ss.
- MÜLLNER A. (1875), Das Urnenfeld bei Maria Rast in Steiermark. Posebni odtis iz *Mitt. Zentr. Komm.* 1, 1875.
- NAGY L. (1939), A Középrepusztai (Veszprem megye) koravaskori temető, *Alba regia* 1-2, 1939, 39 ss.
- OMAN D. (1981), Brinjeva gora - 1953. Obdelava prazgodovinske keramike, *Arh. vest.* 32, 1981, 144 ss.
- PAHIČ S. (1957), *Drugo žarno grobišče v Rušah*. Razprave 1. razr. SAZU 4/3 (1955).
- PAHIČ S. (1972), *Pobrezje*. Kat. in monogr. 6 (1972).
- PAHIČ S. (1981), Brinjeva gora 1953, *Arh. vest.* 32, 1981, 71 ss.
- PAHIČ S. (1985), *Brinjeva gora 1954* (Pokrajinski muzej Maribor, 1985).
- PATEK E. (1980), Einige Daten zu den Anfängen der Früheisenzeit in Ungarn, *Situla* 20-21, 1980, 153 ss.
- PATEK E. (1982), Neue Forschungen auf dem Burgstall bei Sopron, *Ber. Röm. Germ. Komm.* 63, 1982, 105 ss.
- PETRES E. F. (1960), Früheisenzeitliches Gräberfeld in Val, *Alba regia* 1, 1960, 17 ss.
- PITTIONI R. (1954), *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954).
- PODBORSKÝ V. (1970), *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit* (1970).
- PUŠI I. (1971), *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*. Razprave 1. razr. SAZU 7/1 (1971).

PUŠ I. (1982), *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*. Razprave 1. razr. SAZU 13/2 (1982).

ŘÍHOVSKÝ J. (1965), *Das Urnengräberfeld von Klentnice*. Fontes Arch. Prag. 8 (1985).

ŘÍHOVSKÝ J. (1968), *Das Urnengräberfeld in Oblekovice*. Fontes Arch. Prag. 12 (1968).

ŘÍHOVSKÝ J. (1979), *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet*. Prähist. Bronzefunde 13/5 (1979).

RUARO LOSERI L. et al. (1977), *La necropoli di Brežec*. Monogr. di Preist. degli «Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte» 1 (1977).

RUOFF U. (1974), *Zur Frage der Kontinuität zwischen Bronze- und Eisenzeit in der Schweiz* (1974).

SCHEIBENREITER F. (1954), *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Hadersdorf am Kamp*, NÖ. Veröff. urgesch. Arbeit. Wien (1954).

STARÈ F. (1975), *Dobova*. Pos. muz. Brežice 2 (1975).

STRMČNIK-GULIČ M. (1985), *Raziskovanje*

prazgodovinskih obdobij v Ptuj, *Ptujski zb.* 5, 1985, 377 ss.

SVOLJŠAK D. (1973), *Prazgodovinsko grobišče v Tolminu*, *Arh. vest.* 24, 1973, 397 ss.

SVOLJŠAK D. (1974), *Tolmin*. Inv. Arch. Jug. 18 (1974).

TERŽAN B. (1984), *Ruška prazgodovina*. V: *Ruška kronika* (1984) 27 ss.

TERŽAN B. (1986), *Starejša železna doba na slovenskem Štajerskem* (disertacija, Ljubljana 1986).

TORBRÜGGE W. (1979), *Die Hallstattzeit in der Oberpfalz*. Materialh. z. bayer. Vorgesch. 39 (1979).

VINSKI-GASPARINI K. (1973), *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973).

VINSKI-GASPARINI K. (1983), *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*. V: *Praist. jugosl. zem.* 4, *Bronzno doba* (1983) 547 ss.

WAGNER K. H. (1943), *Nordtiroler Urnenfelder*. Röm.-Germ. Forsch. 15 (1943).

WURMBRAND G. (1879), *Das Urnenfeld von Maria Rast*. Posebni odtis iz: *Arch. Anthr.* 11, 1879.

¹ Príspevek temelji na diplomski nalogi *Nekaj značilnih grobov z Brinjeve gore*, ki je bila v letu 1985 predložena na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Celovita obdelava in objava grobišča sta v pripravi. Za prepustitev avtorskih pravic gradiva z brinjegorskega žarnega grobišča se najlepše zahvaljujem svojemu očetu Stanku. Njemu in mami Zlatki velja tudi moja srčna zahvala za vso podporo, ki sta mi jo nudila na moji študijski poti.

Dieser Beitrag beruht auf der Diplomarbeit *Nekaj značilnih grobov z Brinjeve gore (Einige charakteristische Gräber von Brinjeva gora)*, die im Jahre 1985 an der Filozofska fakulteta in Ljubljana vorgelegt wurde. Die vollständige Publikation dieses Gräberfeldes ist in Vorbereitung. Für die Publikationsrechte möchte ich meinem Vater Stanko herzlich danken. Ihm und meiner Mutter Zlatka gilt auch mein besonderer Dank für die Unterstützung, die sie mir während meines Studiums in jeder Hinsicht gewährten.

² Podrobneje o zgodovini raziskovanj na Brinjevi gori ter o rezultatih izkopavanj v letu 1953 pri Pahič S., 1981, 71 ss. Poskus razčlenitve keramičnih najdb iz tega leta pri Oman D., 1981, 114 ss. Poročilo o izkopavanjih leta 1954 podaja prav tako Pahič S., 1985.

³ Müller-Karpe H., 1959, 115 ss, Abb. 64 s kronološko shemo. V članku bodo zaradi jasnosti uporabljene kronološke stopnje, ugotovljene na posameznih najdiščih, npr. Pobrežje I in II. Tako se je zaenkrat najlaže izogniti preprostem enačenju Ha B2 na Pobrežju z istoimensko stopnjo H. Müller-Kar-

peja. Prim. Budja M., 1982, 60; Teržan B., 1984, 32. Tudi Teržan B., 1986, 21.

⁴ Kaerner J., 1988, 217 ss.

⁵ Pahič S., 1972, 15 ss, 75 s kronološko razčlenitvijo značilnih grobov.

⁶ Ruoff U., 1974, A 6 ss. Za grobišče v Kelheimu ibidem, A 1 ss, ter tudi Torbrügge W., 1979, 213.

⁷ Njegova kombinacijska tabela v tej obliki ne more služiti kot podlaga za novo časovno opredelitev ruških grobov. Tako se veliko predmetov pojavlja na njej le po enkrat, pa tudi posamezni tipi so precej ohlapno opredeljeni. Kot zgled le: amfori iz grobov 71 (Müller-Karpe H., 1959, T. 110: F71) in 99 (ibidem, T. 111: J3) kot značilni za Ha B1 – skupaj z amforo iz groba 89 (ibidem, T. 111: C9), kar naj bi harfaste fibule povezovalo s stopnjo Ha B1.

⁸ Teržan B., 1986, 23, 288, ss, 294 sl. 48 (pregledna kronološka tabela). Harfaste fibule naj bi bile – po njenem mnenju – moderne v času Ha B1–B2 (ibidem, 48).

⁹ Na primer: velika bikonična žara iz groba 7 na Pobrežju (Pahič S., 1972, T. 2: 1) s primerjavo v grobu 155 v Rušah (Müller-Karpe H., 1959, T. 114: A1), vedrasta žara iz groba 31 na Pobrežju (Pahič S., 1972, 86 profil groba) z vedrastimi žarami v grobu 128 (Müller-Karpe H., 1959, T. 113: K1) in 146 v Rušah (ibidem, T. 113: H). Postavitev pobreškega groba 31 v Müller-Karpejevo stopnjo Ha B2 pri Gabrovec S., 1983, 57 s.

¹⁰ O tem Vinski-Gasparini K., 1973, 64, 70 ss. Pregled bronastih britev v Srednji Evropi

prinaša Jockenhövel A., 1971, zlasti 24 ss. Polmesečaste britve z začetkom Ha B docela izpodrinejo poprejšnje dvorezne in se nato široko razmahnejo.

¹¹ Jockenhövel A., 1971, T. 82 s kronološkim prikazom britev v Srednji Evropi.

¹² Zaključek igle ne kaže sledov preloma, ki bi kazal na to, da je igla imela glavico.

¹³ Řihovský J., 1979, 145 ss.

¹⁴ Pahič S., 1972, 15, T. 8: 18. Tudi Gabrovec S., 1983, 57.

¹⁵ Stopnja Domamyslice ustreza približno mlajši kulturi žarnih grobišč: Řihovský J., 1979, Abb. 1 s časovno razpredelnico.

¹⁶ Müller-Karpe H., 1959, T. 164: 1.

¹⁷ Müller-Karpe H., 1959, 176, 178.

¹⁸ Marić Z., 1964, 23 ss, T. 1: 10.

¹⁹ Řihovský J., 1979, 90 s, T. 25: 458–462.

²⁰ Wagner K. H., 1943, 40.

²¹ Müller-Karpe H., 1959, 76, 91, 95, 140. Tudi Řihovský J., 1979, 91.

²² Carancini G. L., 1975, 206 s.

²³ Řihovský J., 1979, 191 ss.

²⁴ Bořitov, grob I (Řihovský J., 1979, 192 s, igla št. 1594, T. 57: 1594). Domamyslice, grob 12 (*ibidem*, 193 igla št. 1503, T. 57: 1503, T. 83: B). V grobu še igla s preprosto, neokrašeno čebulasto glavico. Za datacijo v stopnjo Domamyslice II stran 183 ob igli št. 1429). Pri Podborsky V., 1970, T. 16: 2 objavljena igla nima vrisanega okrasa vodoravnih črt. Domamyslice, grob 42 (Řihovský J., 1979, 193 igla št. 1504, T. 57: 1504. Za datacijo v stopnjo Domamyslice stran 148 ob igli št. 1096). Oblekovic, grob 1 (*ibidem*, 195 igla št. 1552, z datacijo v stopnjo Klentnice II, T. 58: 1552).

²⁵ Za Kelheim: Müller-Karpe H., 1952, 14, Tab. 2. Kritično o takšni časovni opredelitvi Ruoff U., 1974, A4, in Řihovský J., 1979, 206.

²⁶ O tem obširneje Řihovský J., 1979, 203 ss.

²⁷ Carancini G. L., 1975, 257 ss, zlasti 265.

²⁸ Starè F., 1975, T. 5: 2 (grob 6). Dular J., 1978, 38, sl. 1.

²⁹ Vinski-Gasparini K., 1973, T. 102: 19 (grob III/1910). Eadem, 1983, 588 ss, T. 89: 13.

³⁰ Carancini G. L., 1975, 203 ss.

³¹ Gabrovec S. – Mihovilić K., 1987, 303, T. 30: 18–19.

³² Kromer K., 1959, 224, T. 243: 12–13. Egg M., 1978, 196, Abb. 6: 1.

³³ Pahič S., 1972, T. 7: 17.

³⁴ Pahič S., 1972, 15, T. 4: 17 (grob 19), T. 8: 6 (grob 35), T. 12: 3 (grob 56), T. 16: 12 (grob 80), T. 23: 1 (grob 113), T. 39: 1 (brez grobne celote) in T. 27: 7 (fibula pozamenterijskega stila).

³⁵ Dobova: Starè F., 1975, T. 1: 4. Maribor-Mladinska ulica: Müller-Karpe H., 1959, T. 118: 20. Ptuj-Zgornja Hajdina: *ibidem*, T. 116: 15. Rifnik: Teržan B., 1986, 122, T. 81: 2.

³⁶ Müller-Karpe H., 1959, 132, 222, Abb. 59: 7.

³⁷ Betzler P., 1974, 149.

³⁸ O tem že Pahič S., 1972, 18 op. 5.

³⁹ Gedl M., 1981, 45 (ob britvi št. 161), T. 36: B 5.

⁴⁰ Podborsky V., 1970, 79, 83.

⁴¹ Najnovejšo karto razprostranjenosti je poskusila sestaviti Teržan B., 1986, 410, karta 6. V primerjavi s Kilian K., 1975, 127, Taf. 77, prinaša predvsem popolnejšo karto jugovzhodnoalpskih najdišč (z izjemó Velema: Miske K., 1908, T. 39: 6), manjkata pa ji Kilianovi grški najdišči Vergina in Andritse-na. Prav tako bi bilo zanimivo zvedeti, od kod tako velike razlike pri kartiranju albanskih najdišč (npr. Barç, tudi Vodhene).

⁴² O njihovem izvoru iz Velema: Pahič S., 1972, 17, 19, op. 13. Pregledno o stanju raziskav pri naselbinah ruške skupine: Gabrovec S., 1983, 60 ss. Tudi Pahič S., 1968, 25.

⁴³ Grob je v okviru svojega pregleda kulture žarnih grobišč Slovenije objavil že Gabrovec S., 1983, 57, ter ga postavil v Ha B1 po kronološki shemi H. Müller-Karpeja.

⁴⁴ Pobrežje: Pahič S., 1972, T. 14: 15 (grob 70). Dobova: Starè F., 1975, npr. T. 4: 1 (grob 3), T. 11: 1 (grob 39), T. 39: 2 (grob 272), T. 50: 6 (grob 347).

⁴⁵ Pittioni R., 1954, Abb. 294, 296, 297.

⁴⁶ Vinski-Gasparini K., 1973, 69 ss (grobišče Zagreb-Vrapče), 134 ss (grobišče Zagreb-Horvati). *ibidem*, 566 ss.

⁴⁷ Pahič S., 1981, 118.

⁴⁸ Pahič S., 1972, T. 11: 10 (grob 58), T. 15: 2 (grob 73), T. 37: 2–3 (brez grobnih celot).

⁴⁹ Podrobneje o obročku z naselbine na Brinjevi gori Pahič S., 1981, 92, 110.

⁵⁰ Peschiera: Montelius O., 1895, T. 8: 11. Tudi Aberg N., 1930, 21, Abb. 39. Pianello: *ibidem*, 23, Abb. 49.

⁵¹ Pobrežje: Pahič S., 1972, T. 15: 2. Brinjeva gora: neobjavljeno v PM Maribor inv. št. A 1945.

⁵² Müller-Karpe H., 1959, Abb. 33, 34 s predmeti, značilnimi za protovillanovski čas. T. 6: 23 (Mullino della Badia), T. 85: 7 (Bismantova), T. 86: 5 (Fontanella).

⁵³ Müller-Karpe H., 1959, T. 56: 20. O tem še Betzler P., 1974, 67.

⁵⁴ Müller-Karpe H., 1959, 69 ss.

⁵⁵ Fibule s tordiranim lokom Severne Italije, zbrane pri Eles Masi P. v., 1986, 14 ss. Fontanella Grazioli: *ibidem*, 15 št. 69, T. 5: 69, najdba domnevno z grobišča. Frattesina: *ibidem*, 15 št. 70, T. 5: 70. Capriano: *ibidem*, 15 št. 74, T. 5: 74. Podobna je še fibula, ki domnevno izvira z najdišča Cavedine in po velikosti (6,1 cm) najbolj ustreza brinjegorski

(6 cm), vendar je žal brez kakršnihkoli najdiščnih podatkov (*ibidem*, 15 št. 68, T. 4: 68).

⁵⁶ Eles Masi P. v., 1986, 15. Za domnevni grob iz Capriana Carancini G. L., 1975, 224 z iglo št. 1618.

⁵⁷ Atene, Kerameikos, grobovi 42, 44, 108: Müller-Karpe H., 1962, 60 ss, za datacijo zlasti 67 ss, Abb. 3: 7, 9, Abb. 5: 8, 10, 13.

⁵⁸ Pregled zgodovine raziskav pri Jockenhövel A., 1971, 203 ss.

⁵⁹ Müller-Karpe H., 1959, 125 s, 117, Abb. 11: 1.

⁶⁰ Jockenhövel A., 1971, 205. Ročaji se kažejo v več različicah – lahko imajo rebra, lahko so tordirani, pa tudi izrastki za okroglastim zaključkom so lahko enotni ali pa dvočlenjeni. Različica v okviru tega tipa ima lahko celo trnast držaj.

⁶¹ Jockenhövel A., 1971, 206 s.

⁶² Vinski-Gasparini K., 1973, T. 104: 1. *Ibidem*, 590 z datacijo v Ha B2, 591, sl. 19.

⁶³ Müllner A., 1875, 3, T. 1: 31. Wurmbrandt G., 1879, 36, 64, 70 (tukaj pomotoma označen kot grob 21), T. 4: 11.

⁶⁴ Za datacijo groba: Müller-Karpe H., 1959, 118, 125, 118 Abb. 12, vendar ne omenja železnega držaja. Pobrežje: Pahič S., 1972, 15, 75 s kronološko razčlenitvijo grobišča, T. 27: 1. Lepa ravna: Pahič S., 1974, 43 ss, T. 5: 1. Po Teržan B., 1986, 23, naj bi se železni predmeti v Podravju pojavili že v zgodnjem Ha B.

⁶⁵ Bianco Peroni V., 1974, 59 s. O tem že Müller-Karpe H., 1959, 124, 204. Jockenhövel A., 1971, 207.

⁶⁶ Patek E., 1982, Abb. 17: 9 s polkrožno skodelico v nasprotju s plitvimi skodelami Abb. 20: 12–14. Tudi Beil. 4 s kronološkim razvojem posameznih tipov. O prehodu v železno dobo še Patek E., 1980, 153 ss.

⁶⁷ Dobiat C., 1980, npr. T. 26: 9, T. 28: 8, T. 33: 3, T. 36: 3–4.

⁶⁸ Izjema sta podobna lonca z grobišča Ptuj–Zgornja Hajdina, grob 3 (neobjavljeno, Joanneum, Graz, inv. št. 10798), grob 7 (Joanneum, Graz, inv. št. 10826) in grob 45 (Joanneum, Graz, inv. št. 10893), ki pa imajo vsi nakazan kratek, rahlo izvihan vrat, tisti iz groba 3 pa okras v obliki rebra pod njim.

⁶⁹ Puš I., 1982. Npr. T. 1: 1 (grob 260), 177 s časovno opredelitvijo. Puš I., 1971, npr. T. 35: 3 (grob 195), podobne še T. 43: 1 (grob 223). Časovna opredelitev Gabrovce S., 1973, pril. 1 s kombinacijsko tabelo.

⁷⁰ Npr. pri Medović P., 1981, 13 ss, T. 1: 1, 4. Tudi Medović P., 1981 a, 63 ss, T. 43: 3.

⁷¹ Slatinky, grob 21 (Podborsky V., 1970, T. 62, 9), grob 37 (*ibidem*, T. 47: 23), Čelehovice, grob 3 (*ibidem*, T. 41: 3), Určice, grob 216 (*ibidem*, T. 49: 3), grob 220 (*ibidem*, T. 56: 13).

⁷² Puszta Közeprepa: Nagy L., 1939, 41, 54, tab. 4: 1. Val: Petres E.F., 1960, 20, Taf. 15: 5.

⁷³ Hadersdorf: Scheibenreiter F., 1954, T. 32: 8 (grob 84), T. 38: 2 (grob 92). Podobna še T. 31: 1 (grob 75). Izbor najdb pri Řihovský J., 1979, T. 84: B (grob 75), T. 84: H (grob 92), z datacijo groba v mlajšo fazo Podoli. Časovna opredelitev groba 92 v Ha B2: Müller-Karpe H., 1959, 126. Slatinky: Podborsky V., 1970, T. 62: 4 (grob 8), T. 62: 6, 11 (grob 21), vse manjše.

⁷⁴ Ruše: Müller-Karpe H., 1959, 124 ss. Pobrežje: Pahič S., 1972, 15, T. 2: 11 (grob 7), T. 20: 1, 2 (grob 98), verjetno tudi T. 11: 3 (grob 49). Budja M., 1982, 60, jih označuje za mlajše od Ha B 2 po H. Müller-Karpeju, na podlagi primerjave žare z oblikami ljubljanskega grobišča: Starè, 1954, T. 54: 1. Puš I., 1971, T. 26: 8, T. 27: 1. Nasprotno pa Teržan B., 1986, 48, v skladu z Ruoffom U., 1974, A 6 ss, prepričano predstavljajo harfaste fibule kot značilne za Müller-Karpejevi stopnji Ha B1–B2.

⁷⁵ Budja M., 1982, 59 ss s seznamom fibul tega tipa ter karto razprostranjenosti. Problematična je njegova uvrstitev fibule z najdišča Dolne Krškany (Dušek M., 1961, 63 ss, obr. 4: 8–10) k tipu Ruše. Teržan B., 1986, 302, op. 118, dvomi tudi glede fibule iz ljubljanskega groba 39. Odlomek naj bi namreč bil svitek majhne očalaste fibule, na katerega je »prilepljen fragment bronaste žice, ki lahko pripada ali fragmentu velike očalaste ali zapestničice«.

⁷⁶ Betzler P., 1974, 85 glede fibule tipa Ruše na grobišču Hadersdorf. K temu je omenjeno nasprotje pri Ruoff U., 1974, A 6 ss, A 7, Abb. A 2.

⁷⁷ Müller-Karpe H., 1959, 117, Abb. 11. Pahič S., 1972, 75 s kronološko razčlenitvijo grobišča.

⁷⁸ Tako, npr., v Tolminu: Svoljšak D., 1973, 409, T. 3: 27 (grob 441). Tudi Svoljšak D., 1974, Y 170: 1. Grob je na podlagi polmesečaste fibule postavljen v stopnjo Sveta Lucija I a.

⁷⁹ Ruše: Wurmbrand G., 1879, 34 ss. Marijbor–Pobrežje: Pahič S., 1972, 12. Ruše II: Pahič S., 1957, 41.

⁸⁰ Ptuj–Rabelčja vas: Strmčnik-Gulič M., 1985, 377 ss. Ptuj–Zgornja Hajdina: Pahič S., 1974, 41.

⁸¹ Dobova: Starè F., 1975, T. 23: 7 (grob 164) in T. 46: 6; 47: 2 (grob 315). Ljubljana: Puš I., 1971, 83 ss, priloga s preglednico. Novo mesto: Knez T., 1966, 66 ss.

⁸² Kombinacijski tabeli sta bili izdelani s pomočjo programa ARHEOSORT na računalniku BBC Master 128 T. Program je napisan v jeziku BASIC (Microsoft Basic) in je brez večjih prilagajanj primeren za vse vrste računalnikov. Z njim je mogoče v kratkem času

preveriti večje število kombinacijskih tabel in na ta način izbrati najboljše zaporedje. Njegov potek: VPIS / VČITANJE podatkov – (DOPOLNJEVANJE podatkov) – (TISKANJE podatkov) – (SHRANJEVANJE podatkov) – SPREMEMBA VRSTNEGA REDA grobov oziroma tipov – TISKANJE podatkov – (SHRANJEVANJE podatkov).

⁸³ O otroških grobovih starejše kulture žarnih grobišč na območju Vzhodnih Alp in jugovzhodne Nemčije: Eibner C., 1966, 258 ss.

⁸⁴ Pahič S., 1972, 32, T. 7: 9–11.

⁸⁵ Pahič S., 1972, 22, T. 1: 2–6 (grob 3), 23 s, T. 2: 1–16 (grob 7).

⁸⁶ Ruše: Müller-Karpe H., 1959, 116 ss, 118, Abb. 12. Ljubljana: Gabrovec S., 1973, 338 ss.

⁸⁷ Najočitnejša razlika med plastema 3 in 4 se kaže v prenehanju pojavljanja posod, ki so imele notranji rob ustja profiliran. O tem Pahič S., 1981, 84 ss. Tudi Oman D., 1981, 150.

⁸⁸ Za raziskovanja v letu 1953 Pahič S., 1981, 71 ss. Tudi Oman D., 1981, 144 ss. Poročilo o izkopavanjih leta 1954 Pahič S., 1985.

⁸⁹ Pahič S., 1981, 119. Pahič S., 1985, 15, 17 s časovno razpredelnico poselitve Brinjeve gore.

DAS URNENFELDERZEITLICHE GRÄBERFELD VON BRINJEVA GORA¹

Zusammenfassung

Der wichtigste Fundort der Gegend am südöstlichen Pohorje ist zweifellos Brinjeva gora, wo sich Besiedlungsspuren aus unterschiedlichen Zeiträumen abzeichnen, von der Bronzezeit bis zum Ausgang der Antike (Abb. 1).² Der Fundort wurde im Jahr 1953 entdeckt und im folgenden Jahr begann die elfjährige systematische Erforschung unter der Leitung von S. Pahič. Während der Ausgrabung der Siedlung wurden am Südosthang der Brinjeva gora oberhalb des Dorfes Gračič 75 Gräber freigelegt, anlässlich der topographischen Sondierung im Jahr 1985 wurden aber noch zwei weitere Bestattungen entdeckt (Abb. 2).

Die Nekropole liegt auf einem allmählich ins Dravinjtal abfallenden Hang. Im Nordwestteil, der seinen höchsten Punkt darstellt, ist er scharf vom anderen Teil des Abhanges getrennt, wogegen er an der Süd- und Ostseite allmählich bis zum Rande eines Vorsprungs abfällt, wonach er wieder steiler abwärts verläuft.

Die Gräber der Nekropole von Brinjeva gora bieten keine eigene selbständige innere Chronologie die mit dem dreiteiligen Schema von Ha B, wie es H. Müller-Karpe für den Bereich der Südostalpen aufgestellt hat, vereinbar wäre.³ Dieser Beitrag verfolgt nicht die Absicht, die Berechtigung bzw. Unberechtigung der Ruše-Aufteilung zu erörtern, diesem Problem wurde mehr Raum an anderer Stelle gewidmet.⁴ Daß das dreiteilige Schema Ha B in den Ostalpen nicht gerade festest verankert ist, wurde zwar schon öfters betont, am Material der Nekropole in Ruše selbst jedoch bisher noch nicht überprüft.

Bei der Bearbeitung des Urnenfeldes auf Pobrežje konnte S. Pahič die dortigen Gräber nur in zwei Stufen aufteilen, wobei es sich um die ältere und die jüngere Phase des Ha B-Zeitraumes handelt.⁵ Auch U. Ruoff hat aufgrund der Kombinationsmethode die Richtigkeit der dreiteiligen Aufteilung in Ruše bezweifelt.⁶ Zwar hegte er keine Zweifel betreffs der westlichsten Gräbergruppe der Nekropole sowie ihrer Einordnung in Ha B3, wohl jedoch über die Aufteilung in Ha B1 und B2. Dabei deutete er die Stellung der Harfenfibel sogar in der älteren Phase an.⁷ Gerade die Abgrenzung der älteren, reicher gestalteten Brillenfibeln von den jüngeren Harfenfibeln ist indes auf Pobrežje gut ersichtlich. Diese Problematik hat flüchtig auch B. Teržan berührt, die größtenteils unkritisch die Ansicht U. Ruoffs hinsichtlich der Verbindung von Ha B1 und B2 im ersten Gräberfeld von Ruše übernommen hat. Die Ruše-Gruppe im allgemeinen bestimmt sie jedoch schon als I. und II. Stufe bzw. als Vorstufe der Eisenzeit in der slowenischen Steiermark – Štajerska.⁸ Das Hauptproblem ist eben die Parallelisierung der dritten Ruše-Stufe mit den jüngeren Funden aus den benachbarten Fundorten. Daß die von H. Müller-Karpe in Ha B3 datierten Gräber nicht selbstverständlich jünger sind als die Gräber der jüngeren Stufe von Pobrežje, zeigen einige wechselseitige Vergleiche beider Nekropolen.⁹

Die Gräber von Brinjeva gora konnten einstweilen nur in eine ältere und eine jüngere Gruppe aufgeteilt und rahmenmäßig in die Zeit der jüngeren Urnenfelderkultur eingeordnet werden (Ha B).

Der charakteristischste Vertreter der älteren Stufe ist Grab 30, das mit seinem mannigfaltigen Inventar eine Doppelbestattung verrät. Sein Alter bezeugt es mit dem Fragment eines

zweischneidigen Rasierrmessers, dessen Leben noch gänzlich in die Zeit vor Ha B gehört (Taf. 1: 2).¹⁰⁻¹¹

Desgleichen gehört zu den älteren Gegenständen im Grab die Nadel mit ein wenig verdicktem Hals sowie dem sog. »Teppichornament« zwischen den Querlinien (Taf. 1: 1).¹² Ihrer Form nach gehört die Nadel der breiteren Familie der Kolbenkopfnadeln an, die J. Řihovský im Ostalpenbereich in drei Gruppen aufgegliedert hat: Nadeln, deren Kopf einen breiteren hutförmigen Aufsatz hat; Nadeln mit einfachem, walzenförmigem oder konischem, kolbenförmigem Kopf sowie Nadeln mit zigarrenförmig verdicktem Kopf.¹³ Die Nadeln mit einfachem Kolbenkopf haben die größte Verbreitung zur Zeit der Stufen Baierdorf und Velatice, vereinzelt können sie jedoch noch in die Zeit der jüngeren Urnenfelderkultur andauern. Eine derartige Nadel wurde auch auf Pobrežje gefunden, wo sie, vergesellschaftet mit einer Urne, sicher eines der dortigen ältesten Gräber bestimmt.¹⁴ Die Nadeln mit zigarrenförmig verdicktem Kopf sind etwas jünger – in Mähren und Böhmen treten sie in der Stufe Domamyslice auf.¹⁵ Die Nadel mit dem zigarrenförmigen Kopf und dem sog. »Teppichornament« ist auch aus dem Fundort mit dem zigarrenförmigen Kopf in den Ostalpen kennzeichnend für den Typ Graz, wie ihn J. Řihovský in der Zeit der Stufe Peschiera in Italien nicht vor, gehören aber dort in die Frühphase der kleinen Bogenfibeln, was dem 11. oder 10. Jh. v.u.Z. entsprechen würde.²¹ G. L. Carancini hat derartige Nadeln in den Typ Ala vereint und rahmenmäßig in das dortige »bronz finale« bzw. in die »Protovillanova-Zeit« eingeordnet.²²

Das zweite charakteristische Merkmal der Nadel ist die Verzierung mittels abwechselnder Pseudo-Tordierung. Eine solche Verzierungsweise kennen die Kolbenkopfnadeln nicht, obwohl daran das abwechselnde sog. »Tannenzweigmuster« erinnert. Die Verzierung mittels abwechselnder Tordierung ist in den Ostalpen kennzeichnend für den Typ Graz, wie ihn J. Řihovský bestimmt hat.¹⁹ In der Schweiz sind sie in der entwickelten Ha A zu finden, und in diese Zeit werden sie ebenfalls in Nordtirol gesetzt.²⁰ Nach H. Müller-Karpe Feststellungen kommen sie in der Zeit der Stufe Peschiera in Italien nicht vor, gehören aber dort in die Frühphase der kleinen Bogenfibeln, was dem 11. oder 10. Jh. v.u.Z. entsprechen würde.²¹ G. L. Carancini hat derartige Nadeln in den Typ Ala vereint und rahmenmäßig in das dortige »bronz finale« bzw. in die »Protovillanova-Zeit« eingeordnet.²²

Zu den älteren Formen ist zweifellos noch die Nadel mit großem vasenförmigem Kopf zu zählen (Taf. 1: 3). Für die Nadel von Brinjeva gora ist namentlich die Verzierung mit Horizontallinien charakteristisch. Im Ostalpenbereich gehören die meisten in die Stufe Domamyslice II und Klentnice II.²³⁻²⁴ H. Müller-Karpe hat zwar solche Nadeln in seine Stufe Ha B 2 in Kelheim eingeordnet, doch ist eine solche Einordnung lediglich aufgrund der Horizontalstrigraphie ziemlich fragwürdig.²⁵ Trotz der Diskussionen, ob die Trennung der Nadeln mit großem vasenförmigem Kopf von jenen mit kleinem Kopf auch chronologisch sein kann, darf die allgemeine Entwicklung zu Nadeln mit kleinerem Kopf in der jüngeren Urnenfelderzeit nicht übersehen werden.²⁶ Unter den norditalischen Vasenkopfnadeln gibt es fast keine mit größer gestaltetem Kopf. Zahlreiche Funde weisen aber darauf hin, daß sie dort in der Zeitspanne zwischen dem 9. und 8. Jh. v.u.Z. verbreitet waren.²⁷

Die Nadel mit großem bikonischem Kopf und verdicktem tordiertem Hals (Taf. 1: 4) ist in anderen Fundorten chronologisch nicht gerade fest verankert, doch erhärtet eben das Grab auf Brinjeva gora ihre Datierung in Dobova in die dortige dritte Stufe. So hat sie J. Dular aufgrund ihrer Vergesellschaftung mit der Tasse mit übergreifendem Henkel eingeordnet, die den Leittyp dieser Dobova-Stufe vorstellen soll.²⁸ In Hinblick auf die Analogie aus Dobova hat K. Vinski-Gasparini die derartige Nadel aus Velika Gorica in dieselbe Periode datiert.²⁹ Die italienischen Nadeln von ähnlichen Formen hat G. L. Carancini als Typ Marco bestimmt und auf ihr Leben in der Zeit »bronz finale« hingewiesen.³⁰ Die zwei derartigen Nadeln aus der Nekropole in Nesactium (Vizače) werden im Rahmen der jüngeren Phase der istrischen Stufe I vorgestellt, was nach den Verknüpfungen mit Dobova die beginnende Ha B darstellen soll.³¹ Beide unterscheiden sich von den Nadeln von Brinjeva gora und jener von Dobova und Velika Gorica durch ihren glatten Hals. Eine völlig gleiche Nadel wurde im Urnengrab 123 in Hallstatt geborgen, das jedoch anhand des rhombischen Gürtelhakens in die beträchtlich spätere Ha D eingeordnet wird.³²

Andererseits verrät die Brillenfibel mit dreifacher Achterschleife und reichen Anhängern (Taf. 1: 6), daß Grab 30 dennoch in die frühe Ha B gehört. Die schönste Vertreterin derartiger Fibeln findet sich im Grab 32 auf Pobrežje.³³ Insgesamt kamen dort nicht weniger als 8 Brillenfibeln an den Tag, bei denen die Achterschleife mehrfach gewunden ist. Zusammen mit der noch gänzlich im Posamentierstil ausgeführten Fibel gehören sie deutlich in die dortige ältere Stufe.³⁴ Die benachbarten Fundorte haben erheblich weniger solchen Schmucks geliefert.³⁵ H. Müller-Karpe hat zwar solche Fibeln wegen der Analogien mit den Vierspiralfibeln

aus Mittel- und Süditalien in die jüngste Stufe Ha B 3 gestellt, konnte dies jedoch nicht fester fundiert rechtfertigen.³⁶ Auch P. Betzler wollte in solchen Fibeln aus den Fundorten im Dravagebiet eine Verwandtschaft mit den mitteleuropäischen Vierspalfibeln sehen.³⁷ Die Funde von Pobrezje und jetzt noch von Brinjeva gora bieten jedoch ein gegensätzliches Bild –, die mehrfach gewundenen Achterschleifen verraten eine bereits bei den Posamentieriefibeln bezugte Tendenz nach Erreichung größerer Wirkungen mittels Spiralen.³⁸

Das nördlichste bisher nachgewiesene Beispiel stellt der Hortfund aus dem polnischen Witowice dar, der sicher als unmittelbarer Import aus dem pannonischen Bereich anzusehen ist.³⁹⁻⁴⁰ Derartige Fibeln, in der Regel ohne Anhänger, sind ebenfalls aus dem albanischen bzw. griechischen Bereich bekannt. Dort werden sie schon an den Beginn der Eisenzeit bzw. rahmenmäßig zwischen das 12. und 9. Jh. v.u.Z. eingeordnet und entsprechen formal gänzlich den lokalen Brillenfibeln mit einfacher Achterschleife.⁴¹

In die ältere Stufe kann desgleichen Grab 35 eingereiht werden, worin außer einer Brillenfibel mit Anhängern auch eine Amphore mit scharfem Knick (Taf. 1: 10) sowie zwei Bandringe gefunden wurden (Taf. 1: 9, 11).⁴² Die Amphore kennzeichnet ihre ziemlich scharf ausgeprägte konische Form sowie der höhere leicht ausgezogene Hals, vor allem jedoch die schräge Kannelierung an der größten Peripherie. Da es infolge der individuellen Ausführung der Keramikerzeugnisse manchmal schwer ist, genauere Analogien zu finden, wäre bei diesem Gefäß nur auf einige Gefäße mit ähnlichen Merkmalen aus anderen Fundorten hinzuweisen. Auf Pobrezje wurde eine Amphore mit schärferen Formen, in die dortige erste Stufe gesetzt und die schärfere Ausgestaltung läßt sich ebenso mit den Gefäßen von Dobova verbinden.⁴⁴ Vielleicht könnte man bei der schrägen Kannelierung an der größten Gefäßperipherie von typologischen Resten der Gruppe Baierdorf – Velatices sprechen, wo diese Ornamentierung sehr verbreitet war.⁴⁵ Daß diese Kulturgruppe ihre Einwirkungen auch ziemlich weit südwärts ausstrahlte, zeigen deutlich einige Funde aus dem kroatischen Zwischenstromland.⁴⁶ Auch den Aufschwung der Siedlung auf der Brinjeva gora in der Zeit Ha A begleiten neue Formen, die sich aus dem Ostalpenbereich zu uns verbreiten.⁴⁷

Ein interessantes Beispiel stellen zwei Bandohrringe dar, bei denen an einer Seite das Ende zu einem Haken verengt ist, während an der anderen Seite ein Loch zum Zusammenstecken angebracht ist (Taf. 1: 9, 11). Derartige Bandringe sind in diesem Zeitabschnitt selten – außer den ziemlich zahlreichen Exemplaren auf Brinjeva gora selbst sind sie aus den benachbarten Fundorten nur auf Pobrezje bekannt.⁴⁸ In Dobova und in der Frühstufe von Ljubljana sind sie nicht belegt, interessant ist indessen, daß keine unter dem bekannten Fundbestand aus den Nekropolen in Ruše, Maribor und Hajdina erscheinen. Aus der Siedlung auf der Brinjeva gora ist nur ein Exemplar bekannt: es lag in den Fundamenten des Gebäudes E und stammt demnach aus der obersten Lage der Schicht Ha A. Seine Verzierung aus eingeritzten schrägen Stricheln stimmt indes nicht mit der Dekoration der Ringe aus der Nekropole überein, die hauptsächlich mit einem Ornament aus getriebenen Punkten verziert oder ohne Verzierung sind.⁴⁹ In Italien hat N. Åberg solche Ringe als einen der charakteristischen Typen der norditalischen Spätbronzezeit bezeichnet. Der Bandarmring, verziert mit zwei getriebenen Linien am Rand sowie einer punktierten Zickzacklinie dazwischen ist auch aus der Nekropole in Pianello bekannt.⁵⁰ Trotz der erheblichen räumlichen Entfernung überrascht aber die gleiche Verzierung auf dem Bandring aus Grab 73 auf Pobrezje und auch auf Brinjeva gora wurden zwei ähnlich verzierte Ringe in den Gräbern 5 und 33 geborgen.⁵¹

Eben mit dem letztgenannten Grab ist aber durch einen dickeren und schmaleren Bandring auch Grab 27 verbunden, gekennzeichnet durch eine einschleifige Bogenfibel mit tordiertem Bügel (Taf. 1: 5). Die Herkunft derartiger Fibeln steht in Zusammenhang mit dem italischen Raum, wo sie in den Nekropolen von Müllino della Badia, Bismantova und Fontanella im 11. und 10. Jh. v.u.Z. erscheinen.⁵² In Pianello folgen Bogenfibeln mit tordiertem Bügel dem Horizont der Violinbogenfibeln.⁵³⁻⁵⁴ Die norditalischen Fibeln werden in die Zeit »bronzo finale« eingeordnet.⁵⁵⁻⁵⁶ Fibeln mit schlankem tordiertem Bügel und schmalen Fuß kamen in Griechenland in den Gräbern der submykänischen Periode an den Tag. Sie gehören zu den ersten Fibeln mit aufgebogenem Bügel und wurden ins 11. Jh. datiert.⁵⁷

In den älteren Zeitraum gehört auch das halbmondförmige Rasiermesser aus Grab 12, dessen Rücken in der Mitte geknickt ist (Taf. 1: 8). Die allgemeine typologische Entwicklung dieser Rasiermessergattung hat bereits O. Montelius vorgelegt, der das Vorwärtsrücken des Rückenknicks zum Griff festgestellt hat.⁵⁸ H. Müller-Karpe hat diese typologische Entwicklung an die dreifache Einteilung der Stufe Ha B geknüpft.⁵⁹ Das Rasiermesser von Brinjeva gora läßt sich mit jenen des Typs Obelkovicce verbinden, wie ihn A. Jockenhövel bestimmt hat.⁶⁰ Zeitlich gehören die meisten Rasiermesser dieses Typs in den Ostalpen in die beginnende Ha

B, was in den Nekropolen von Klentnice und Domamyslice am offensichtlichsten ist.⁶¹ Grab II/1910 aus Velika Gorica hat K. Vinski-Gasparini aufgrund der Harfenfibel in Müller-Karpes Stufe Ha B2 eingeordnet, während das Rasierrmesser aus diesem Grab mit seinem tordierten Dorngriff eher eine Variante im Rahmen des Typs Oblekovic darstellt.⁶² Ein Rasierrmesser mit ähnlichem Dorngriff wurde auch in Grab 31 aus Ruše entdeckt, hat jedoch schon einen eisernen Griff.⁶³ H. Müller-Karpe hat dieses Grab in Ha B1 datiert, es könnte jedoch aufgrund der Gefäßformen auch jünger sein – insbesondere wegen der Urne, für die sich gewisse Ähnlichkeiten in Grab 114 a der jüngeren Stufe von Pobrežje und sogar im Urnengrab 1 aus Lepa Ravna unterhalb von Poštela finden lassen.⁶⁴ Die italienischen Rasierrmesser aus den Nekropolen Fontanella und Bismantova gehören in den Horizont der frühen Bogenfibeln und sind, wie V. Bianco Peroni feststellt, zweifellos mit den mitteleuropäischen gleichzeitig.⁶⁵

Im Gegensatz zu der älteren Nekropolenstufe, in der die Keramik fast zu wenige Verbindungen bot, läßt sich ihre jüngere Stufe auch anhand dieser bestimmen. In dieser Zeit erscheinen auf Brinjeva gora niedrige, breitere Schalen, die am Ausgang der Urnenfelderkultur die früher so charakteristischen kleineren halbkugelförmigen Tassen überwiegen. Völlig setzen sich dann derartige Formen in der Althallstattzeit durch.

Während die Schale aus Grab 10 (Taf. 2: 7) noch in ihrer höheren Form auftritt, sind die zwei aus Grab 11 und 24 (Taf. 2: 5) schon ausgesprochen niedriger. Solche Schalen erscheinen am Ende der jüngeren Stufe von Pobrežje und ebenso treten sie auch in der Nekropole Burgstall bei Sopron an die Stelle der urnenfelderzeitlichen Tassen und werden zum führenden Typ in der dortigen zweiten Stufe.⁶⁶ Im slowenischen Gebiet kommen sie nicht so häufig vor; mehr finden sich danach in der hallstattzeitlichen Nekropole in Kleinklein.⁶⁷ Daß die derartige niedrige Gestaltung auch auf die vorherigen halbkugelförmigen kleinen Tassen übertragen wurde, ist auch an jener aus Grab 31 zu ersehen (Taf. 2: 4).

In den Gräbern 10 (Taf. 3: 1) sowie 11 erscheint desgleichen ein eimerförmiger Topf ohne ausgeprägten Hals. Die Fundorte der Urnenfelderkultur im Dravabereich kennen solche Gefäße nicht.⁶⁸⁻⁶⁹ Man könnte auch behaupten, daß sie der Form nach eher zu den alltäglichen Vorratsgefäßen der Siedlungen gehören.⁷⁰ Interessant ist gleichfalls das Vorkommen ähnlicher Töpfe in den mährischen Gräbern, so z.B. in den Gräberfeldern Slatinky, Čelchovice, Určice, die in der Regel dicht unterhalb der Mündung Henkel bzw. Griffe aufweisen.⁷¹ Eimerförmige Töpfe sind auch aus dem ungarischen Raum bekannt, so z.B. aus dem Fundort Pusztá Középéras (Grab 14), wie auch aus der Nekropole Val (Grab 15).⁷²

Die Einordnung dieser Gräbergruppe in die jüngere Zeit wird auch durch den henkellosen Gefäßtyp von bauchiger Form und unausgeprägt gestaltetem Mundrand aus Grab 24 untermauert (Taf. 3: 3). Solche Formen tauchen gegen Ende der Urnenfelderkultur auf und sind im Ostalpenbereich eine allgemeine Erscheinung. Man kann sie z.B. in der Nekropole Hadersdorf aufspüren, wo die Gräber mit diesem Gefäßtyp von der Mitte der Stufe Ha B weiter noch in die Zeit der jüngeren Phase Podoli datiert werden, wie auch in der Nekropole Slatinky in Mähren, wo die Verzierung mit breiten schrägen oder vertikalen Kanneluren sehr häufig auftritt.⁷³

Desgleichen zählt in die jüngere Stufe der Nekropole Grab 31 mit der Harfenfibel (Taf. 2: 3) sowie zwei Krügen (Taf. 2: 1-2), einem Töpfchen, einer kleineren seichten Tasse (Taf. 2: 4) sowie noch einigen Bronzebeigaben. Die Harfenfibeln hat H. Müller-Karpe aufgrund der Horizontalstratigraphie in Ruše in die Zeit Ha B2 gesetzt, auf Pobrežje scheinen sie hingegen etwas jünger zu sein – sie wurden in die zweite Stufe der Nekropole eingeordnet.⁷⁴ Weil sich die Typen Roggendorf sowie Hadersdorf und der Typ Ruše im Südostalpenbereich gegenseitig ausschließen, wird das Fragment von Brinjeva gora zweifellos zu dem letztgenannten zu zählen sein.⁷⁵ Dagegen bleibt ihre allgemeine Eingliederung in Müller-Karpes Stufe Ha B2 fraglich. Im Ostalpenraum setzen sich die Harfenfibeln des Typs Roggendorf und Hadersdorf noch in die Alteisenzeit fort. Demzufolge ließe sich auch das Leben des Typs Ruše in den Südostalpen dem Ausgang der Stufe Ha B zuschreiben.⁷⁶

In Grab 31 ist interessant auch die Anwesenheit beider Krüge mit übergreifendem Henkel (Taf. 2: 1-2), wie sie in den Gräbern der älteren Stufe auf Brinjeva gora nicht zu finden sind. Obwohl die Krüge in Ruše in den Gräbern aller drei Stufen vorkommen sollen und auch auf Pobrežje in beiden Stufen entdeckt wurden, gehört jedoch ihre Blütezeit zumindest auf Pobrežje in die jüngere Zeit.⁷⁷

Das Bild der jüngeren Stufe ergänzt ferner die Nadel mit kleinem bikonischem Kopf sowie nur leicht verdicktem tordiertem Hals aus Grab 52 (Taf. 3: 2). Ihre typologische Entwicklung bindet sich eng an die Nadeln mit größerem Kopf und ausgeprägt verdicktem tordiertem Hals, die für die ältere Stufe der Nekropole auf der Brinjeva gora charakteristisch sind. Solche

Nadeln verraten nochmals die allgemeine Tendenz der jüngeren Urnenfelderkultur zu verkleinerten, feiner gestalteten Formen.⁷⁸

Die Formen der Grabgruben ließen sich nur in einigen Fällen feststellen. Die meisten Gräber lagen nämlich außerordentlich seicht unter der Erdoberfläche, und waren in die einheitliche Schicht des braunen Waldlehms eingegraben. In den meisten Gräbern war kein die Grenzen der Grabgrube bezeichnender Leichenbrand anwesend. So waren die Urnen einfach in die Erde gestellt, ebenso die frei liegenden Häufchen der Knochenreste. Insofern sich feststellen ließ, hatten die Grabgruben einfache runde bzw. ovale Formen mit mehr oder weniger steil abfallenden Wänden. Der Brauch, die Grabgruben mit Steinen zu belegen, war ziemlich verbreitet, doch waren diese Grabbelegungen nicht sehr sorgfältig ausgeführt (z.B. **Taf. 4:** 3-4; 5: 12, 24; 6: 38). Vermutlich dürften eine Art Belag auch die Steine der felsigen Grundlage dargestellt haben, so bei den Gräbern 2, 10, 30 (**Taf. 4:** 2; 5: 10; 6: 30). Mehrere Urnen bzw. Gräber waren mit Steinen überdeckt, z.B. Grab 2 (**Taf. 4:** 2), Grab 3 (**Taf. 4:** 3) sowie die Gräber 25, 32, 36. Im Grab 10 war die Urne mit einer Schale überdeckt (**Taf. 5:** 10), in Grab 6 mit einem Deckel. Der große Stein über Grab 24 (**Taf. 5:** 24) diente ohne Zweifel auch als Oberflächenkennzeichnung. Auch die übrigen Gräber müssen äußerlich sichtbar gewesen sein – keine der neuen Bestattungen hat die vorherige gestört.

Im Rahmen der Brandbestattung zeichnen sich auf der Brinjeva gora zwei Gruppen ab: von den 71 Gräbern (11 zerstört, einige mit Doppelbestattungen) enthalten 42 Gräber (59 %) Urnen, in den übrigen 41 % lagen die Knochen hingegen frei im Erdreich, entweder in der Grabgrube zerstreut (25 %) oder in geschlossenen Häufchen (16 %). Bei den Urnengräbern befand sich nur in 2 Fällen in der Urne noch irgendetwas Keramik (3 %), in 14 Gräbern waren nur Knochen (20 %) und in 26 Gräbern lagen neben den Knochen noch Beigaben, Bronzegegenstände oder Spinnwirtel (36 %).

Im Unterschied zu den Gräbern der Ruše-Gruppe waren auf Brinjeva gora in den Gräbern keine großen Urnen zu finden. Zwar läßt sich dies am leichtesten mit der Tatsache erklären, daß das felsige Gelände die Vergrabung von großformatigen Gefäßen nicht ermöglichte, andererseits kann das jedoch auch auf unterschiedliche Bestattungsbräuche hinweisen. So gab es z. B. in der ersten Ruše-Nekropole nicht weniger als 63 % von Gräbern mit großen Urnen, auf Pobrežje 46 %, wogegen die zweite Ruše-Nekropole nur drei Bestattungen in etwas größerer Urne kennt.⁷⁹ Ebenso fehlen sie in Rabelčja vas in Ptuj und auch auf Zgornja Hajdina bei Ptuj waren große Urnen offensichtlich eher eine Ausnahme als die Regel.⁸⁰ Außerhalb der Dravaregion entsprechen den Großformen lediglich zwei Gefäße in Dobova, dagegen sind sie kennzeichnend für Ljubljana (ungefähr 90 %) und Novo mesto (ungefähr 80 %).⁸¹

In nahezu der Hälfte der Fälle wurden als Urnen Amphoren verwendet (19 Gräber), etwas häufiger erscheinen noch bauchige Gefäße mit Rippen bzw. Griffen an der Peripherie (4 Gräber). Die übrigen Gefäßformen, wie z.B. einhenkelige Amphoren, krugähnliche Töpfe, Krüge, eimerförmige Töpfe kommen nur vereinzelt vor.

Auf das Geschlecht der Verstorbenen ließ sich nur aufgrund der Grabbeigaben schließen, da die Knochenuntersuchungen noch nicht durchgeführt worden sind. Mit Hilfe der Kombinationsmethode zeigten sich klare Resultate, wie aus Beilage 1 ersichtlich ist.⁸² Es zeigten sich zwei scharf getrennte Beigabengruppen ab: einerseits verknüpfen die erste Gruppe Spinnwirtel, Nähadeln und Fibeln (Typen 1-3) und hinzu gesellen sich außerdem Armringe (Typen 4-6) sowie unterschiedliche kleinere Ringe (Typen 7-9). Eine geschlossene Sondergruppe stellen Bandringe mit Öse und Haken dar (Typ 14). Auch die Halsringe (Typ 17) die nicht immer als charakteristische Frauengegenstände vorgestellt werden können, sind hier mit Fibeln, Spinnwirteln und Armringen vergesellschaftet.

Andererseits wurden Nadeln (Typ 22) größtenteils ohne andere Bronzebeigaben gefunden, in vereinzelt Fällen vergesellschaftet mit Rasiermessern (Typ 21) bzw. einem Schleifstein (Typ 23).

In zwei Gräbern berühren sich beide Beigabengruppen: Grab 30 war leider bereits gestört, es handelt sich jedoch hier um eine Doppel- bzw. sogar dreifache Bestattung; neben einer Fibel traf man auf drei Nadeln und Fragmente zweier Rasiermesser. Bei Grab 73 ist aus dem Klingensfragment nicht ersichtlich, ob es um ein Rasiermesser oder ein Messer geht, so daß die Frage der Geschlechtszugehörigkeit des Grabes offen bleibt.

Die Frage der Kindergräber bleibt ungelöst – sicher sind sie sowohl unter den Gräbern mit Frauenbeigaben als jenen mit Männerbeigaben, wie auch jenen mit lediglich Keramikinventar bzw. jenen ohne jegliche Beigaben zu suchen. Ausgeprägte Miniaturformen von Gefäßen, die auf Kindergräber weisen würden, waren nicht zu entdecken.⁸³

Der Vergleich der Metallbeigaben mit den Gräbern auf Pobrežje ist ziemlich klar – auch dort sind die Gräber mit Nadeln (Typ 22) deutlich von jenen mit anderen Schmuckgattungen getrennt – beide Gruppen berühren sich lediglich bei Grab 29, wo außer einer Nadel noch ein tordierter Armring gefunden wurde.⁸⁴ Messer kamen nur in Gräbern mit Frauenmerkmalen (Grab 3; Fibel, Grab 7; Spinnwirtel, Fibel) zutage,⁸⁵ so daß der Schleifstein (Grab 23) auch in ein Frauengrab gelegt worden sein kann. Auf Pobrežje sind Halsringe (Typ 17) nur mit Frauenschmuck vergesellschaftet, in 4 Fällen waren sie die einzige Grabbeigabe. Noch mehr als auf Brinjeva gora ist hier das Problem der Männergräber interessant – anhand der Metallbeigaben lassen sich 53 Gräber mit charakteristischen Frauenbeigaben und nur 13 mit charakteristischen Männerbeigaben aufzählen. Bis die Analysen der Knochenreste durchgeführt sind, wäre es sicher möglich, mit eingehenderen Vergleichen der Grabkeramik zumindest teilweise zur Erhellung dieser Frage beizutragen.

Als Doppelgräber werden auf Brinjeva gora jene Gräber bezeichnet, die gemischte Männer- und Frauenbeigaben enthalten (wie z.B. Grab 30) sowie jene, die Knochenreste in zwei Gruppen führen. Dabei handelt es sich nicht um die Trennung der in der Urne versammelten Knochen von dem im Leichenbrand unter der Urne zerstreuten, sondern um deutlich voneinander getrennte Knochenreste – so in den Gräbern 15 (Taf. 5: 15), 38 (Taf. 6: 38), 39 (Taf. 6: 39), 54 (Taf. 7: 54) und 57.

Die Horizontalstratigraphie der Nekropole von Brinjeva gora sagt auf den ersten Blick nicht viel aus. Hier lassen sich keine Spuren einer Verbreitung von Ost nach West wahrnehmen, die in groben Umrissen in Ruže zu erkennen sein soll, wo sich die jüngsten Gräber vorwiegend im Westteil der Nekropole befinden, wie auch in Ljubljana, wo sich die Bestattungsgruppen von Ost nach West verbreitet haben sollen.⁸⁶ Die Ausbreitung der Nekropole hat hier das Gelände selbst diktiert (Abb. 3): anfangs fanden die Bestattungen auf dem Gipfel des kleinen Hügels statt (Grab 30), worauf die Nekropole über den Hang hinunter verbreitet wurde. Es läßt sich jedoch nicht sagen, ob diese Verbreitung in streng chronologischer Reihenfolge gedeutet werden kann. In der jüngeren Nekropolenstufe finden sich indessen abermals Gräber sowohl auf dem Hügelgipfel als auch über den Abhang verstreut.

Desgleichen sind Frauen- und Männergräber (Abb. 4) in der ganzen Nekropole verstreut – die einzige Gruppe stellen das Männergrab 36 sowie die Frauengräber 1, 2, 3, 5, 32, 34 und 35 auf der Südostseite des Hügels dar. Zeitlich läßt sich keines davon einwandfrei in die jüngere Stufe der Nekropole einordnen. Alle gehören außerdem zu Urnengräbern (Abb. 5), im Gegensatz zur kleineren Gruppe an ihrer Ostseite, die verstreute Knochenreste in der Grabgrube charakterisieren.

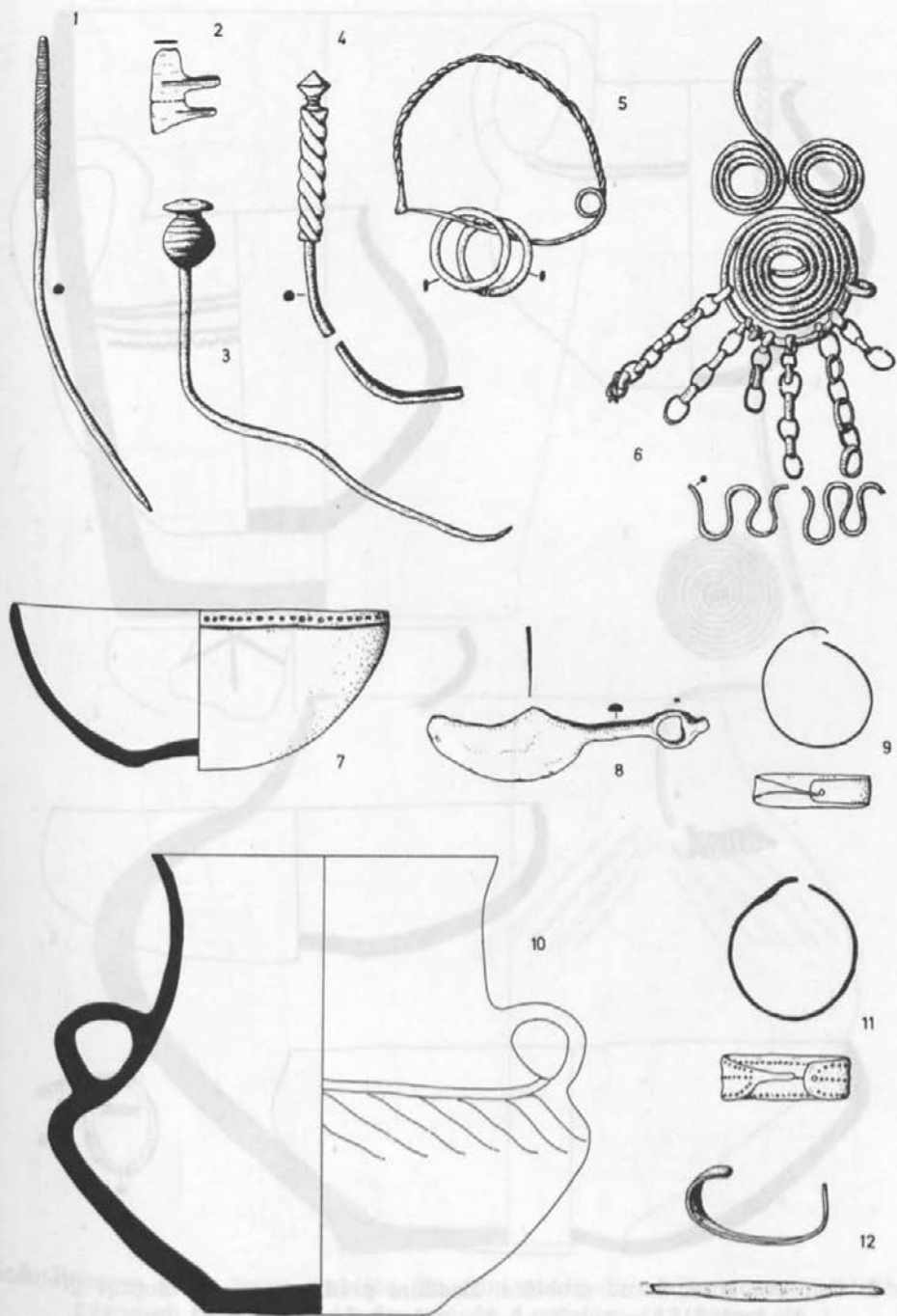
In zeitlicher Hinsicht ist die Stellung der Nekropole auf der Brinjeva gora klar. Ihre ältere Gruppe ist deutlich in der Frühphase von Ha B verankert – dabei sind keine absoluten Zeitgrenzen aufzustellen. Einige Gegenstände in dieser Gruppe weisen zwar auf die Verknüpfung mit dem Zeitabschnitt Ha A hin, sind jedoch zu spärlich, daß man sie in eine einheitliche älteste Gruppe ausscheiden könnte. Zusammenhänge mit Ha A bei den Grabfunden spiegeln sich auch in den Siedlungsfunden wieder: Schicht 2, die eine reiche Besiedlung kündigt, endet zwar bei den Wohnstätten A und B mit einem Brand, darüber hat sich jedoch eine bis 60 cm mächtige Schicht aus ziemlich einheitlichem erdvermischem Lehm angesammelt. Indessen verraten die Funde in der Schicht 3, wie auch in den Schichten 4 und 5 keinen scharfen Bruch im Formenschatz der Gefäße.⁸⁷ Demnach handelt es sich beim Brand nicht um ein gewaltsames Aufhören des Lebens in der Siedlung; ein Brand war bei den Holzbauten und offenen Herdstellen sicher keine besondere Seltenheit.⁸⁸

Die zweite Gruppe unterscheidet sich deutlich von der ersten, ihre Stellung in der späten Ha B zeigen aber vor allem die Vergleiche mit anderen Fundorten. Die Berührungspunkte zwischen beiden Gruppen sind schlecht ersichtlich. In der Bestattungsweise setzen sich sowohl Urnengräber als auch urnenlose fort. Daß sich mehrere Gräber der älteren Gruppe zuschreiben lassen, weist möglicherweise auf eine größere Siedlerzahl in diesem Zeitabschnitt hin, doch muß eine solche Folgerung nicht unbedingt richtig sein. In der Siedlung verläuft das Leben durch die ganze Ha B fließend und ununterbrochen, weshalb eine so klar umrissene Trennung in zwei Stufen in der Nekropole zweifellos ziemlich lebensfern scheint, wenn sie auch aus rein typologischer Sicht gut ersichtlich ist.

Zeitlich läßt sich die Nekropole mit Stufe 2 b der Siedlung von Brinjeva gora verbinden, namentlich mit ihren Schichten 3–5 (Forschungen im J. 1953). In der Siedlung konnten keine Spuren einer so starken Besiedlung während der Altisenzeit wie in der Urnenfelderzeit ermittelt werden, es besteht jedoch kein Zweifel, daß sie die meisten Flachlandsiedlungen überlebte. Sie verödete erst im 6. Jh. v.u.Z.⁸⁹

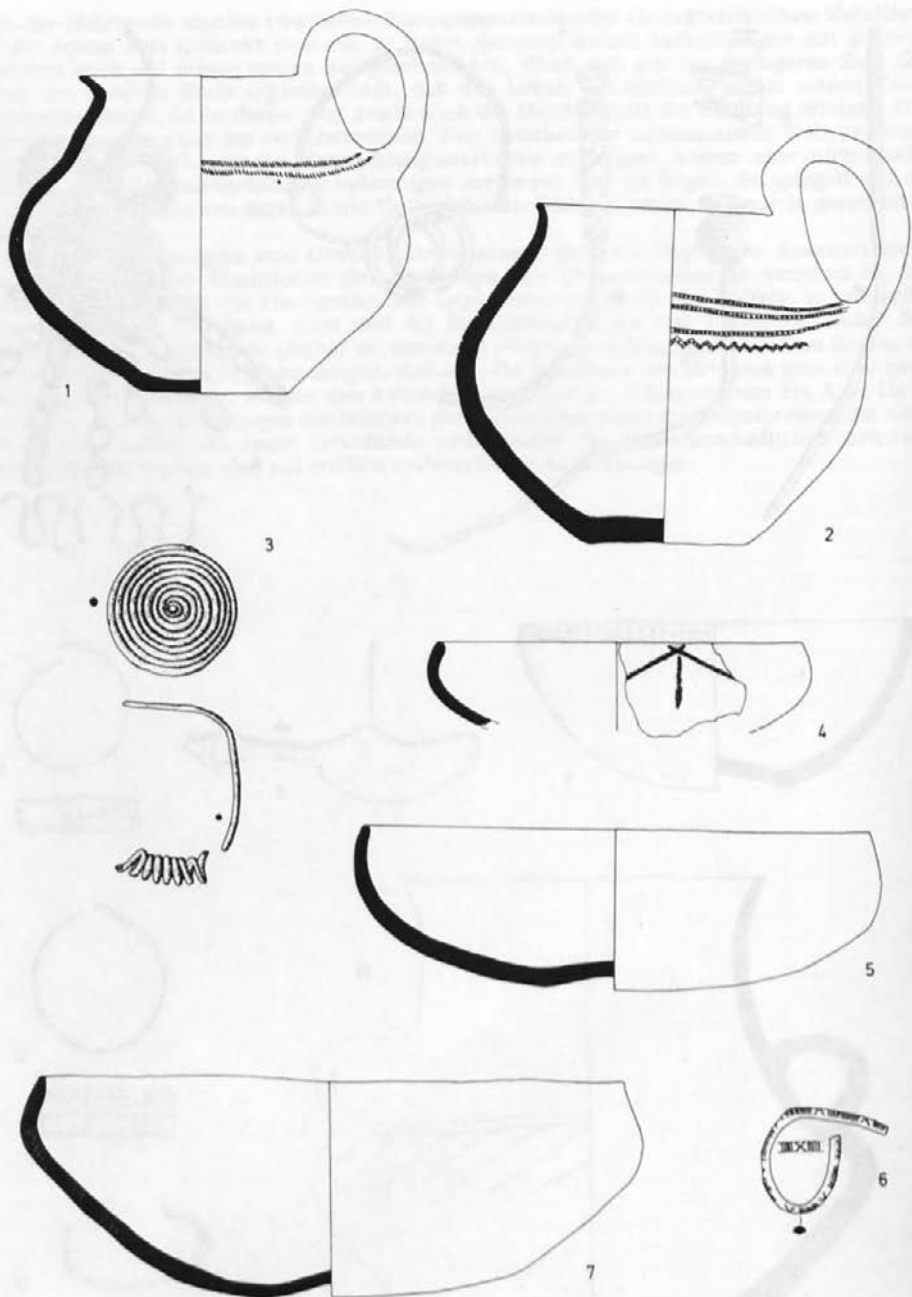
In der Nekropole wurden zwar keine Eisengegenstände oder charakteristischen Metallformen der neuen Zeit entdeckt (wie z.B. in Ruše), dennoch weisen Verbindungen mit anderen Fundorten auch auf diesen späten Zeitabschnitt hin. Wenn sich aus der geringeren Zahl der Gräber der zweiten Stufe schließen läßt, daß das Leben der Siedlung schon seinen Zenit überschritten hatte, ist in dieser Zeit gewiß auch die Handelskraft der Siedlung erlahmt. Die Bewohner konnten zwar am verkehrsreichen Weg zwischen der pannonischen Welt und dem italischen Raum noch manche Entwicklungsmerkmale einfangen, waren aber nicht mehr imstande, aktiv den modischen Veränderungen der neuen Zeit zu folgen. So spiegelt sich in den Grabbeigaben das neu entstehende Kulturbild des Südostalpenraumes nur in geringerem Ausmaß wider.

Auch auf Brinjeva gora sind Grabhügelbestattungen ganz am Beginn der Eisenzeit nicht zu erwarten – starke Traditionen der Spätphase der Urnenfelderkultur verraten in der Dravaregion namentlich die Flachgräber auf Lepa ravna unterhalb von Poštela, in breiterem Rahmen aber auch Ljubljana, Bled und die Brandbestattungen von Dolenjska. Außer der Möglichkeit, daß die jüngsten Gräber an den nicht freigelegten Nekropolenrändern liegen, ist auch die Möglichkeit zu berücksichtigen, daß sich die Bewohner von Brinjeva gora eine neue Bestattungsstätte suchten, wie sie dies zweifellos ungefähr am Übergang von Ha A zu Ha B getan haben. Da die Böschungen der Brinjeva gora glücklicherweise größtenteils bewaldet sind, kann es zum Aufdecken neuer Grabfunde nicht wegen der landwirtschaftlichen Arbeiten kommen und sie warten also auf weitere systematische Ausgrabungen.

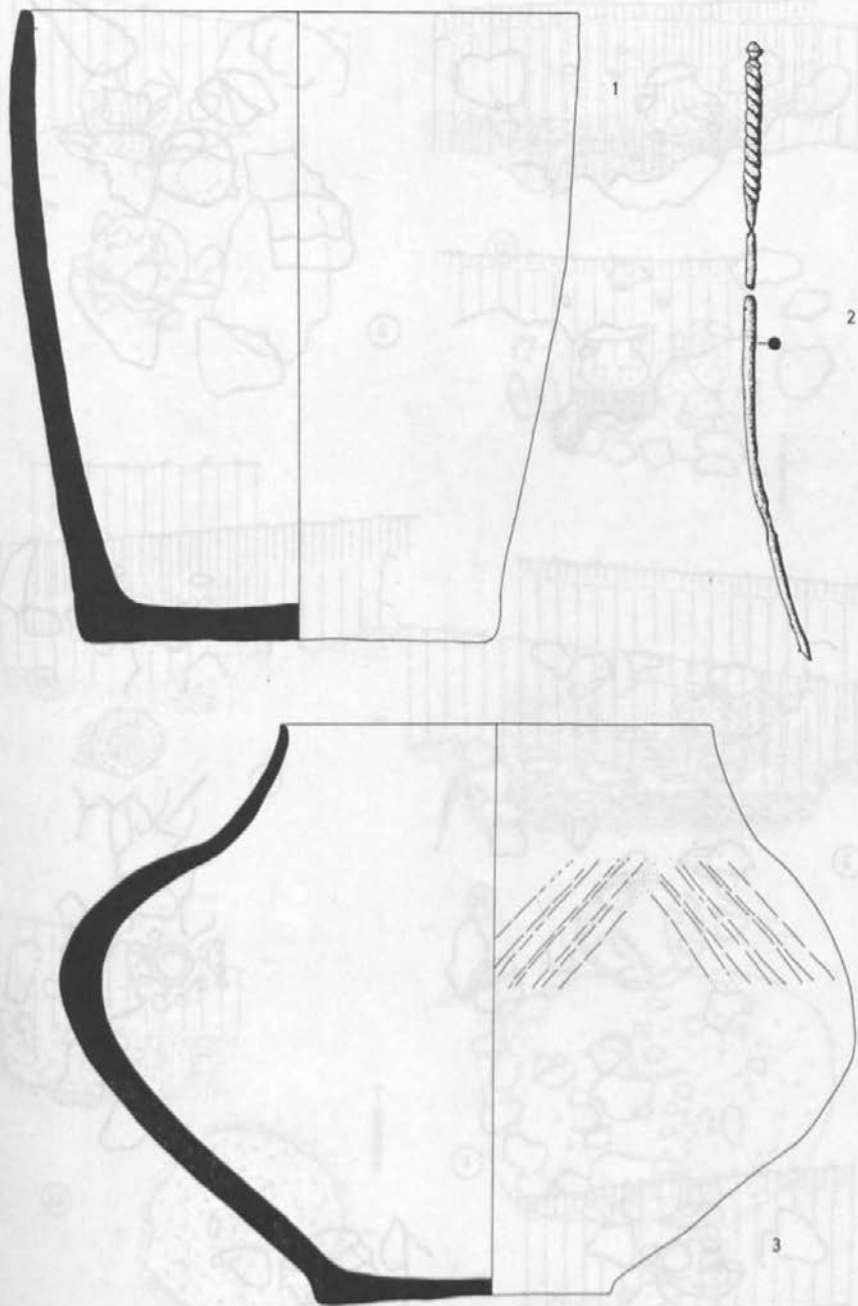
T. 1: Brinjeva gora, žarno grobišče. Značilni predmeti starejše stopnje grobišča. 1-4, 6-7 = grob 30; 5, 12 = grob 27; 8 = grob 12; 9-11 = grob 35. Lončenina 1 : 3, bron 1 : 2.

Taf. 1: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Charakteristische Gegenstände der älteren Stufe des Gräberfeldes. 1-4, 6-7 = Grab 30; 5, 12 = Grab 27; 8 = Grab 12; 9-11 = Grab 35. Keramik 1 : 3, Bronze 1 : 2.

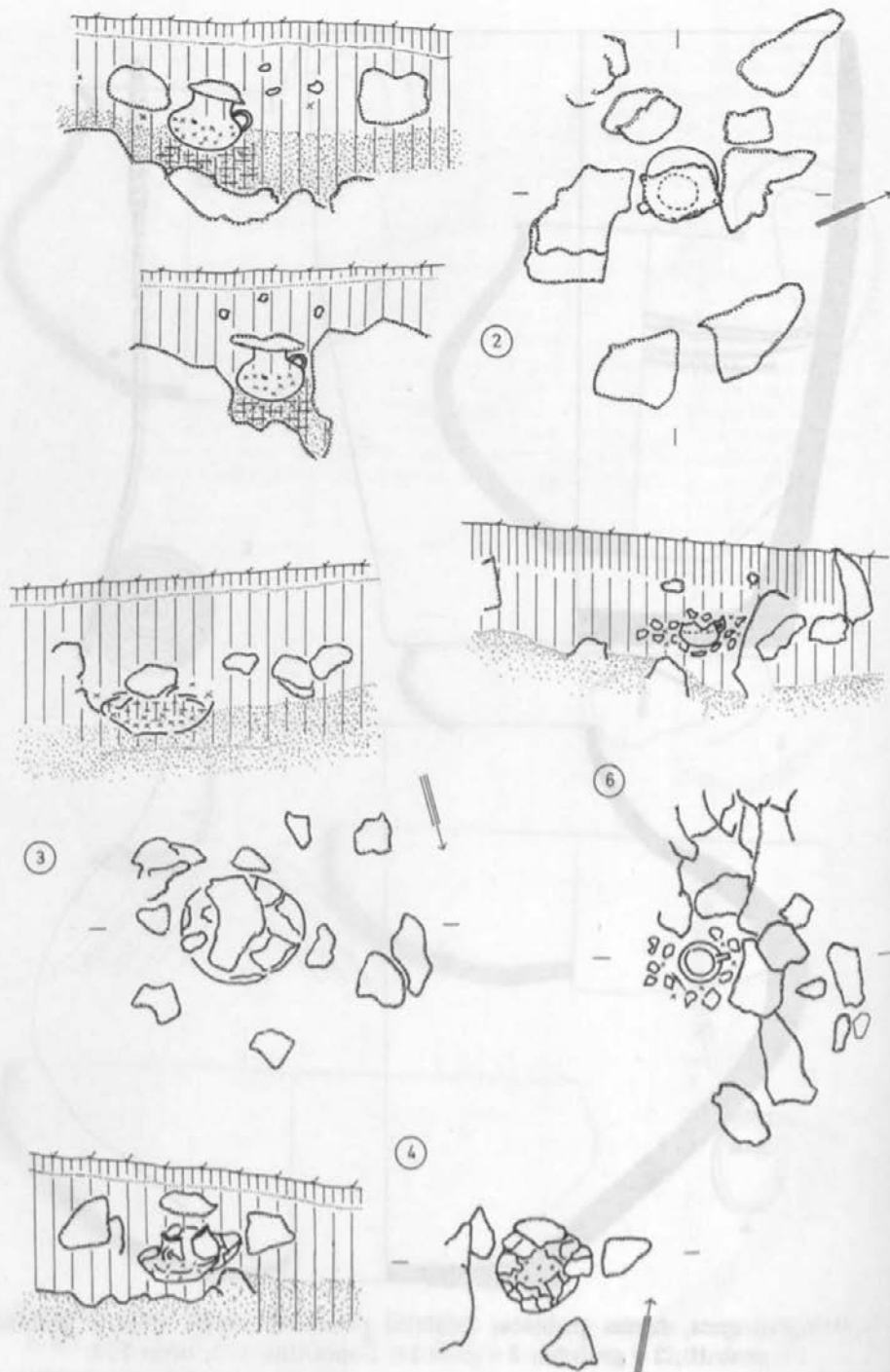
T. 2: Brinjeva gora, žarno grobišče. Značilni predmeti mlajše stopnje grobišča.
1-4 = grob 31; 5 = grob 24; 6-7 = grob 10. Lončenina 1:3, bron 1:2.

Taf. 2: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Charakteristische Gegenstände der jüngeren Stufe des
Gräberfeldes. 1-4 = Grab 31; 5 = Grab 24; 6-7 = Grab 10. Keramik 1:3, Bronze 1:2.

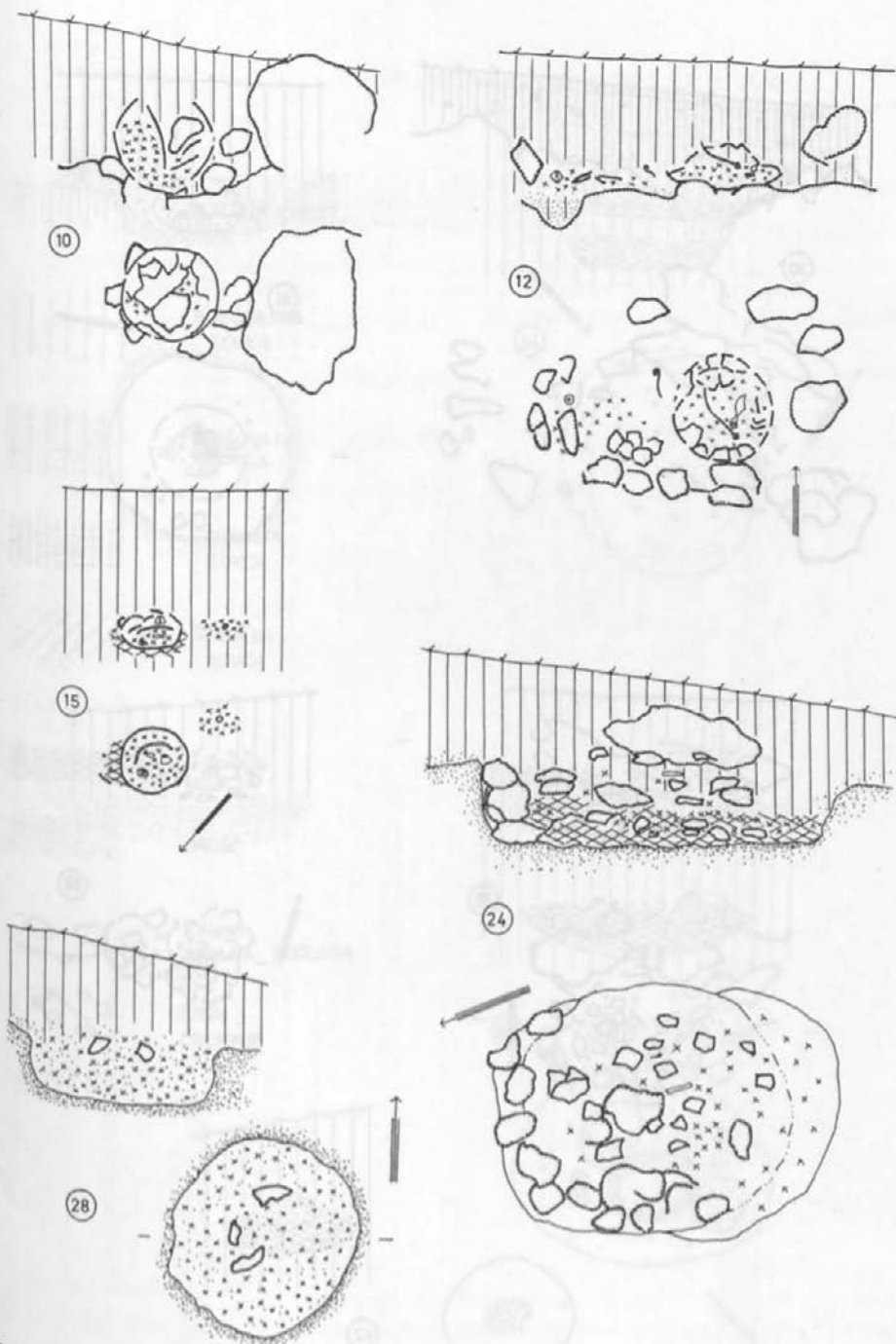

T. 3: Brinjeva gora, žarno grobišče. Značilni predmeti mlajše stopnje grobišča.
1 = grob 10; 2 = grob 52; 3 = grob 24. Lončenina 1:3, bron 1:2.

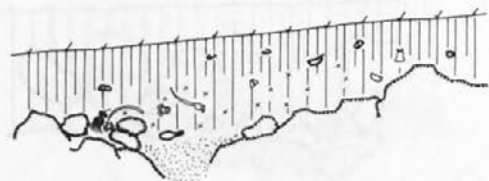
Taf. 3: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Charakteristische Gegenstände der jüngeren Stufe des
Gräberfeldes. 1 = Grab 10; 2 = Grab 52; 3 = Grab 24. Keramik 1:3, Bronze 1:2.

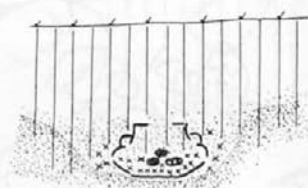
T. 4: Brinjeva gora, žarno grobišče. Profili in tlorisi grobov 2, 3, 4, 6. M 1 : 20.
 Taf. 4: Brinjeva gora, Urnengraberfeld. Profile und Grundrisse der Gräber 2, 3, 4, 6. M 1 : 20.

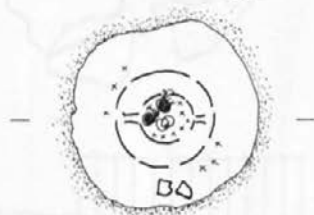
T. 5: Brinjeva gora, žarno grobišče. Profili in tlorisi grobov 10, 12, 15, 24, 28. M 1 : 20.
 Taf. 5: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Profile und Grundrisse der Gräber 10, 12, 15, 24, 28.
 M 1 : 20.

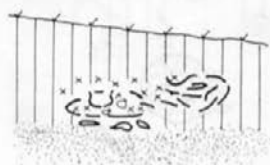
30

35

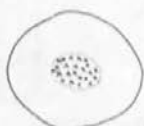
38

39

42

T. 6: Brinjeva gora, žarno grobišče. Profili in tlorisi grobov 30, 35, 38, 39, 42. M 1 : 20.

Taf. 6: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Profile und Grundrisse der Gräber 30, 35, 38, 39, 42. M 1 : 20.

GOZDNA PRST

RDEČERJAV ILOVICA

GRUŠČNATA ILOVICA

ČRNIKASTA ILOVICA

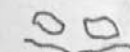
STERILNA ILOVICA

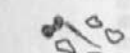
ŽGANINA

GRUŠČ

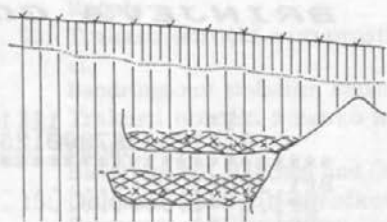
KAMNI SKALNA PODLAGA

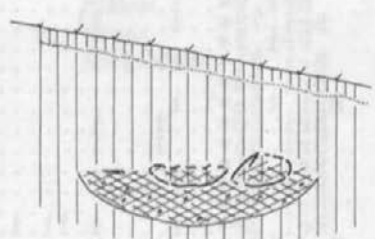
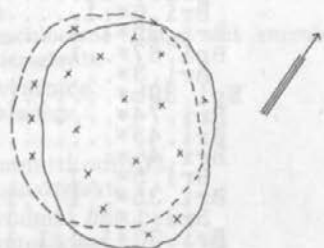
BRON ČREPINJE

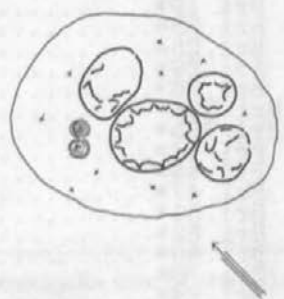
KOSTI

54

67

T. 7: Brinjeva gora, žarno grobišče. Profili in tlorisi grobov 54, 67. M 1 : 20.
Taf. 7: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Profile und Grundrisse der Gräber 54, 67. M 1 : 20.

BRINJEVA GORA

```

T*                11111111112222*T
G *12345678901234567890123* G
*****
Bri. 12b*1.....*Bri. 12b
Bri. 17*1.....*Bri. 17
Bri. 49*1.....*Bri. 49
Bri. 65*1.....*Bri. 65
Bri. 7*11.....*Bri. 7
Bri. 6*1.....*Bri. 6
Bri. 32*1.1.....*Bri. 32
Bri. 67*1.1.....*Bri. 67
Bri. 3*1.....1.....*Bri. 3
Bri. 39b*1.....1.....*Bri. 39b
Bri. 74*1.....1.....*Bri. 74
Bri. 43*1.....1.....*Bri. 43
Bri. 46*1.....1.....*Bri. 46
Bri. 5*1.....11.....*Bri. 5
Bri. 35*1.1.....1.....*Bri. 35
Bri. 1*11.1.1.1.1.11.....*Bri. 1
Bri. 33*1.1.1.1.1.1.....*Bri. 33
Bri. 60*1.11.1.1.11.....*Bri. 60
Bri. 27*1.1.1.1.1.....*Bri. 27
Bri. 15b*1.....1.....*Bri. 15b
Bri. 48*1.....1.....*Bri. 48
Bri. 62*1.....1.....*Bri. 62
Bri. 77*1.....1.....*Bri. 77
Bri. 37*1.....1.....*Bri. 37
Bri. 10*1.....1.1.....*Bri. 10
Bri. 9*1.....1.....*Bri. 9
Bri. 72*1.....11.....*Bri. 72
Bri. 2*1.....1.....*Bri. 2
Bri. 31*1.1.1.....1.1.....*Bri. 31
Bri. 34*1.....1.....*Bri. 34
Bri. 15a*1.1.....1.....*Bri. 15a
Bri. 50*1.....1.....*Bri. 50
Bri. 55*1.....1.....*Bri. 55
Bri. 61*1.....11.....*Bri. 61
Bri. 69*1.....1.....*Bri. 69
Bri. 73*1.....1.....?.....*Bri. 73
Bri. 30*1.1.....1.11.1.1.1111.....*Bri. 30
Bri. 12a*1.....11.....*Bri. 12a
Bri. 53*1.....11.....*Bri. 53
Bri. 57a*1.....11.....*Bri. 57a
Bri. 13*1.....1.....*Bri. 13
Bri. 19*1.....1.....*Bri. 19
Bri. 23*1.....1.....*Bri. 23
Bri. 25*1.....1.....*Bri. 25
Bri. 29*1.....1.....*Bri. 29
Bri. 36*1.....1.....*Bri. 36
Bri. 38a*1.....1.....*Bri. 38a
Bri. 38b*1.....1.....*Bri. 38b
Bri. 44*1.....1.....*Bri. 44
Bri. 45*1.....1.....*Bri. 45
Bri. 47*1.....1.....*Bri. 47
Bri. 51*1.....1.....*Bri. 51
Bri. 52*1.....1.....*Bri. 52
Bri. 56*1.....1.....*Bri. 56
Bri. 70*1.....1.....*Bri. 70
Bri. 24*1.....11.....*Bri. 24
*****
G *                11111111112222* G
T*12345678901234567890123*T

```

?????????????????????????????mm

1: Vijčki.
Tonspinnwirtel.	12: Gumbi.
Knöpfe.
2: Šivanke.
Nähnadeln.	13: Trakasti obročki s preprostimi konci.
Bandringe mit einfachen Enden.
3: Fibule.
Fibeln.	14: Trakasti obročki z zanko in kaveljčkom.
Bandringe mit Häkchen und Öse.
4: Zapestnice.
Armringe.	15: Odlomki trakastih obročkov.
Fragmente von Bandringen.
5: Obročki s stanjšanimi konci.
Ringe mit verengten Enden.	16: Sklenjeni obročki rombičnega preseka.
Geschlossene Ringe mit rhombischem Querschnitt.
6: Nesklenjeni, okrašeni obročki rombičnega preseka.
Nicht geschlossene, verzierte Ringe mit rhombischem Querschnitt.	17: Ovratnice.
Halsringe.
7: Preprosti obročki s premerom do 2,3 cm.
Einfache Ringe mit Durchmesser bis 2,3 cm.	18: Kamniti odbitki.
Steinartefakte.
8: Spiralni obročki s premerom do 2,4 cm.
Spiralringe mit Durchmesser bis 2,4 cm.	19: Trodelni obročki.
Dreipaßringe.
9: Spiralni obročki s pentljo.
Spiralringe mit Endschleife.	20: Odlomki žice.
Drahtfragmente.
10: Obeski.
Anhänger.	21: Britve.
Rasiermesser.
11: Spiralne cevke.
Spiralröhrchen.	22: Igle.
Nadeln.
	23: Brusi.
Schleifsteine.

Pril. 1: Brinjeva gora, žarno grobišče. Kombinacijska tabela pridatkov. Ž = ženski grobovi oziroma pridatki, m = moški grobovi oziroma pridatki.

Beilage 1: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Kombinationstabelle der Beigaben. Ž = Frauengräber bzw. -beigaben, m = Männergräber bzw. -beigaben.

1: Vijčki.
Tonspinnwirtel.	14: Trakasti obročki z zanko in kavelj-
čkom.
Bandringe mit Häkchen und Öse.
2: Šivanke.
Nähnadeln.	15: Odlomki trakastih obročkov.
Fragmente von Bandringen.
3: Fibule.
Fibeln.	10: Obeski.
Anhänger.
4: Zapestnice.
Armringe.	31: Cevasto zvita pločevina.
Röhrenförmige Blechstücke.
7: Preprosti obročki s premerom do
2,3 cm.
Einfache Ringe mit Durchmesser bis
2,3 cm.	12: Gumbi.
Knöpfe.
8: Spiralni obročki s premerom do
2,4 cm.
Spiralringe mit Durchmesser bis 2,4 cm.	11: Spiralne cevke.
Spiralröhrchen.
24: Spiralni obročki s premerom 3,3 do
4,2 cm.
Spiralringe mit Durchmesser von 3,3 bis
4,2 cm.	32: Glinasti svitki.
Tonringe.
9: Spiralni obročki s pentljo.
Spiralringe mit Endschleife.	33: Noži.
Messer.
25: Odlomki spiralnih obročkov.
Fragmente von Spiralringen.	34: Pločevina.
Blech.
26: Spiralni obročki s pletenino.
Spiralringe mit Flechtbandenden.	35: Kamnit čepek.
Steinzäpfchen.
27: Obročki neznanih oblik.
Ringe unbekannter Form.	17: Ovratnice.
Halsringe.
28: Obročki trikotnega preseka.
Ringe mit dreieckigem Querschnitt.	20: Odlomki žice.
Drahtfragmente.
29: Pincete.
Pinzetten.	23: Brusi.
Schleifsteine.
30: Trakasti obročki z zaobljenimi kon-
ci, premer 1,8 cm.
Bandringe mit gerundeten Enden. Durch-
messer 1,8 cm.	18: Kamniti odbitki
Steinartefakte.
	22: Igle.
Nadeln.
	36: Dletce.
Meißelchen.

Pril. 2: Pobrežje, žarno grobišče. Kombinacijska tabela pridatkov. Ž = ženski grobovi oziroma pridatki, m = moški grobovi oziroma pridatki.

Beilage 2: Brinjeva gora, Urnengräberfeld. Kombinationstabelle der Beigaben. Ž = Frauengräber bzw. -beigaben, m = Männergräber bzw. -beigaben.

CHRONOLOGISCHE PROBLEME DER RUŠEGRUPPE DER SÜDOSTALPINEN URNENFELDERKULTUR

JULIANE KAERNER

Lahnstr. 18, D-6800 Mannheim

Der Terminus Ruše- oder Maria Rast-Gruppe bezeichnet üblicherweise die slowenisch drauländischen Urnenfelder der jüngeren Urnenfelderzeit, also Ruše, Pobrežje, Maribor-Mladinska ulica, Ptuj-Rabelčja vas und Hajdina. Dazugerechnet werden können die Gräber aus Ormož und zumindest die jüngsten aus Brinjeva gora.¹ Eine genauere Definition soll hier nicht gegeben werden, da der Fundbestand im slowenischen Drauland und seinen direkten Nachbarregionen inhomogen ist. So zeigen die genannten Friedhöfe eine gewisse Einheitlichkeit im keramischen Inventar, dazugehörige Siedlungen sind dagegen kaum bekannt, ein Befund, der sich in der Mittelsteiermark gerade umgekehrt darstellt. Da sich dort eine Fortsetzung der drauländischen Keramik andeutet, muß die Frage nach den Grenzen ihres Auftretens vorerst offen bleiben. In anderen Gebieten ist der Fundbestand diesbezüglich noch weniger aussagekräftig.² In den späten fünfziger Jahren unterteilte H. Müller-Karpe das Material des großen Gräberfeldes von Ruše, das, 1875-76 ausgegraben, schon zu seiner Zeit offenbar nicht mehr vollständig vorhanden war,³ mithilfe einer Horizontalstratigraphie in die Stufen Maria Rast 1-3, die er parallel zu Kelheim II-IV als Ha B1-B3 bezeichnete.⁴ Damit wurde die Bedeutung der so benannten Rušegruppe als Bindeglied zwischen nord- und südalpiner Urnenfelderkultur in ihrer vollen Tragweite ersichtlich.

Inzwischen ist jedoch sowohl für Kelheim als auch für Ruše die Eigenständigkeit der Ha B2 Stufe angezweifelt worden, so u. a. von Eggert, Ruoff und Torbrügge,⁵ so daß es nahe liegt, die Problematik einer Stufengliederung innerhalb des Materialbestandes der slowenisch drauländischen Urnenfelder noch einmal aufzurollen. Da von Müller-Karpe im Gegensatz zu Kelheim für das Material von Ruše keine Kombinationsstatistik angefertigt worden war, schien dies ein geeigneter Weg einer Neubearbeitung, zumal der Bestand an geschlossenen Funden sich seit der Vorlage von Pobrežje und Ruše 2 durch St. Pahič fast verdoppelt hat.⁶ Nach der Neuaufnahme der Grabinventare von Ruše 1, Hajdina und Maribor-Mladinska ulica, wo die Grabzusammenhänge der Keramik entgegen Müller-Karpe noch vorhanden waren, sowie der Gräber 158-178 von Pobrežje und der von Brinjeva gora, zeigte sich, daß in allen Nekropolen zum großen Teil die gleichen Keramik-, Verzierungs- und Schmuckformen vorkamen. Es erwies sich daher als möglich, die Kombinationsstatistiken für einzelne oder auch mehrere Gräberfelder gemeinsam durchzuführen. Um hierbei flexibel zu sein und aderserseits auch größere Datenmengen bearbeiten zu können, wurde das Seriationsverfahren nach Goldmann bzw. Ihm unter Berücksichtigung der Verfahrensanalyse von Eggert et al. angewendet unter Zuhilfenahme eines extra hierfür von Dr. Joachim Dengler vom Deutschen Krebsforschungszen-

trum Heidelberg erstellten Rechnerprogramms. Das Verfahren eignet sich gut für den Nachweis archäologischer Stufen, d. h. in diesem Falle sich ablösender Beigabenmuster, da sich wiederholende Kombinationen zusammengruppiert werden. Eine exakte Niederlegungsabfolge kann jedoch, wie Eggert et al. überzeugend nachgewiesen haben, nur bei vollständigen Daten annähernd ermittelt werden.^{7,8} Um wenig mit anderen verzahnte Typen und Durchläufer festzustellen und aus einer Stufeneinteilung auszuschließen, wurde, da erstere verfahrenbedingt stark variierende Positionen in der Reihenfolge der Typen einnehmen können, das Verfahren bei gleichem Material jeweils mehrmals angewendet und die Ergebnisse miteinander verglichen.⁹ Von den Reihenfolgen der Typen bzw. Gräber als Ergebnisse der einzelnen Seriationen werden hierzu je zwei auf einer Horizontal- und einer Vertikalachse gegeneinander aufgetragen. Die Schnittpunkte zeigen bei gleicher Reihenfolge eine Diagonale, bei Gruppenbildung Schwankungen der Besetzungspunkte innerhalb jeweils stabil bleibender Bereiche (siehe **Abb. 1** und **2**). Um als Nachweis für die Stufen Ha B1-3 im Gräberfeld von Ruše 1 gelten zu können, hätten sich beim Vergleich von jeweils zwei Seriationsergebnistypen- oder Gräberreihenfolgen drei voneinander abgesetzte Gruppen mit mehr oder weniger großen internen Schwankungen zeigen müssen. An dieser Stelle kann man einwenden, daß die auf horizontalstratigraphischem Wege gewonnenen Stufen Ha B1-3 mit Typenkombinationsgruppen, die aufgrund von Seriationsergebnisvergleichen ermittelbar sind, prinzipiell nicht verglichen werden können. Dies ist insofern richtig, als daß die bei einer Horizontalstratigraphie als chronologisch interpretierten Materialregionen in einem Gräberfeld keine Fundkombinationen enthalten müssen bzw. auch keinen Kombinationsgruppen entsprechen müssen und daher eine Vermischung der Stufeninhalte mit anderen Niederlegungsmustern nicht ausgeschlossen werden kann. Das Seriationsverfahren in der hier vorgenommenen Anwendung bietet dagegen eine Trennung der sozialen durch Kombinationsgruppen ausgedrückten Niederlegungsmuster, sofern sie ähnlich stark repräsentiert sind wie die chronologischen. Es erspart dabei die Vorabverwendung unbewiesener Zusatzhypothesen wie z. B. den Zusammenhang zwischen Schmuckreichtum und Frauenbestattungen. Ergibt sich jedoch durch das Verfahren eine Trennung von Schmuck- und anderen Gräbern, die sich auch in Keramik und Verzierungsmustern zeigt, hat man die Schwierigkeiten erst bei der Interpretation einer sicher nachgewiesenen, realen Niederlegungsordnung.

Das Material von Ruše 1 und 2 sowie Pobrežje einschließlich der unpublizierten Gräber wurde unter Beachtung der genannten Verfahrensbedingungen insgesamt 23 Seriationen unterzogen. Nach den ersten neun mit einem voraussichtlich chronologischen Ergebnis neben mehreren vermuteten Männer- und Frauentrennungen wurde erneut 14mal seriiert, wobei sich sieben einander recht ähnliche, voraussichtlich chronologische Abfolgen mit guten Gütemaßen ergaben. Diese wurden nun alle miteinander verglichen. Fünf waren nur unwesentlich verschieden, beim Vergleich mit den anderen zeigten sich jedoch deutlich zwei Gruppen (zwei Vergleiche auf **Abb. 1** und **2**). Daneben wurden einige Typen als Durchläufer identifiziert, die teilweise abwechselnd in beiden Gruppen auftauchten. Es handelt sich um Bandverzierungen auf Keramik mit Zickzack- und Strichelreihen darunter (Typen 33, 32, 451), um Bänder mit großen Dreieckreihen darunter (Typ 35), Spinnwirtel, Turban-

Abb. 1: Ergebnisvergleich der Typabfolgen zweier Seriationen.

Sl. 1: Primerjava tipnih zaporedij, dobljenih v dveh seriacijah.

f15
 f53
 f62
 f61
 f57
 f58
 f16
 f54
 f10
 f56
 f63
 f42
 f2
 f13
 f131
 f46
 f64
 f45
 f65
 f3
 f21
 f38
 f27
 f441
 f453
 f41
 f31
 f55
 f59
 f60
 f281
 f37
 f11
 f17
 f52
 f12
 f1
 f22
 f30
 f44
 f451
 f35
 f642
 f47
 f23
 f32
 f33
 f34
 f36
 f51
 f645
 f24
 f25
 f28
 f452
 f271
 f5
 f46
 f7
 f641
 f454
 f643
 f26
 f93
 f9
 f4
 f8
 f92
 f29
 f14
 f6
 f401
 f402
 f50
 f644
 f91
 f18
 f39
 f19
 f40
 f49
 f20
 1156651339156241643642123444953211123511463443233352626482245764964942452966491342
 9831276a840b3 234b 98137115428781 7202247454532246194405 876 45 403 60092 4019090

randschalen, Nähadeln (Typen 51, 14, 47), geschlossene, kleine Ringe sowie Brillenfibern mit einfacher Innenspirale und einfache Armringe mit ovalem Querschnitt (Typen 642, 59, 55). Zuwenig mit anderen eindeutigen, d. h. nicht durchlaufenden Typen verzahnt und deswegen in der Position schwankend, sind die punktverzierten Blecharmspiralen (Typ 60), die bei den potentiellen Männer- und Frauentrennungen stabil auf der Männerseite zu finden waren.

Die erste stabile Kombinationsgruppe der voraussichtlich chronologischen Typeneinteilungen enthielt nach dem Ausschluß der oben genannten Variablen unter anderem verschiedenste Varianten zweihenkeliger Töpfe (Typen 9, 91, 92, 93, doppelkonisch; 4, 5, 6, 7, 8), halbkugelige Schälchen (Typen 24, 25, 26), punktgefüllte Bandverzierung auf Keramik, Drahtarmringe, Blecharmringe mit Punktverzierung, Brillenfibern mit mehrfacher Innenspirale und glatte Halsringe (Typen 29, 644 bzw. 645, 50, 49, 46). Beim Vergleich der Grababfolgen zeichneten sich ebenfalls zwei deutlich erkennbare Gruppen ab, zu deren erster entsprechend der Typgruppe unter anderem die Gräber 32, 35, 70, und 73, von Pobrežje,¹⁰ 2 und 24 von Ruše 2¹¹ sowie 6, 26, 96 und 121 von Ruše 1 gehören (Abb. 3 bis 5). Über die stark geschweifte Tassenform mit überrandständigem Henkel in der 1. Typgruppe bzw. die Kolbenkopfnadel können der Grabgruppe auch noch die Gräber 106 und 36 (Abb. 6) von Pobrežje zugewiesen werden, wegen der Verwandtschaft der Posamenteriefibel mit den Brillenfibern mit mehrfacher Innenspirale mit einigem Recht auch Grab 127 (Abb. 7).¹² Bei diesem Stück handelt es sich nicht um eine echte große Posamenteriefibel, bei der die Spiralen durch Querriegel zusammengehalten werden, wohl aber kommen echte Posamenteriefibern, z. B. in Gyermely zusammen mit Brillenfibern mit Kettengänge oder auch selbst mit Kettengänge wie im nicht eindeutig gesicherten Depot von Velemszentvid vor.¹³ Nach von Brunn, der das Depot von Gyermely in die 4. Hortfundstufe datiert, erleben sie ihre Blütezeit offensichtlich erst nach der Stufe Kisapati-Lengyeloti, was schematisch gesehen »nach Ha A1« bedeutet.¹⁴ Dies paßt zum chronologischen Ansatz der Gräber- und Typgruppe »Ruše I« als archäologischer Stufe, wie es sich, hier bruchstückhaft dargestellt, aus den Vergleichen mit auswärtigem Material ergibt. Die Kolbenkopfnadel aus Grab 36 von Pobrežje (Abb. 6: 2) tritt bereits in der Stufe Ha A nach Müller-Karpe auf (Großmugl), schmale Blecharmreifen aus Dobova datiert J. Dular nach Ha B1 gemeinsam mit Nadeln mit verdicktem tordierten Schaftstück.¹⁵ Eine Kombination dieser beiden Typen findet sich zusammen mit einem glatten Halsring, einer großköpfigen Vasenkopfnadel und einer Brillenfibel mit mehrfacher Innenspirale in Grab 30 von Brinjeva gora.¹⁶ Von Ruše 1 sind die genannten Gräber die einzigen, die der Gruppe stabil angehören. Es muß hierbei erwähnt werden, daß das Verhältnis der Anzahl der Gräber zwischen den beiden Gräbergruppen beim Gesamtmaterial ca. 1:2 zugunsten der zweiten beträgt, bei den Typgruppen besteht ein Verhältnis von 1:1, desweiteren, daß bei den Abfolgen der Gräber die Gruppenbildung deutlicher zu sehen war als bei den Typabfolgen und daß Typ- und Grabgruppen nicht völlig deckungsgleich sind. Das bedeutet, daß anhand des Vergleiches der Gräber mit den Typen jeweils beider Gruppen ein gewisser Übergang zwischen diesen festgestellt werden kann bzw. die Laufzeit einzelner Typen klarer hervortritt.

Abb. 2: Ergebnisvergleich der Typabfolgen zweier Seriationen.

Sl. 2: Primerjava tipnih zaporedij, dobljenih v dveh seriacijah.

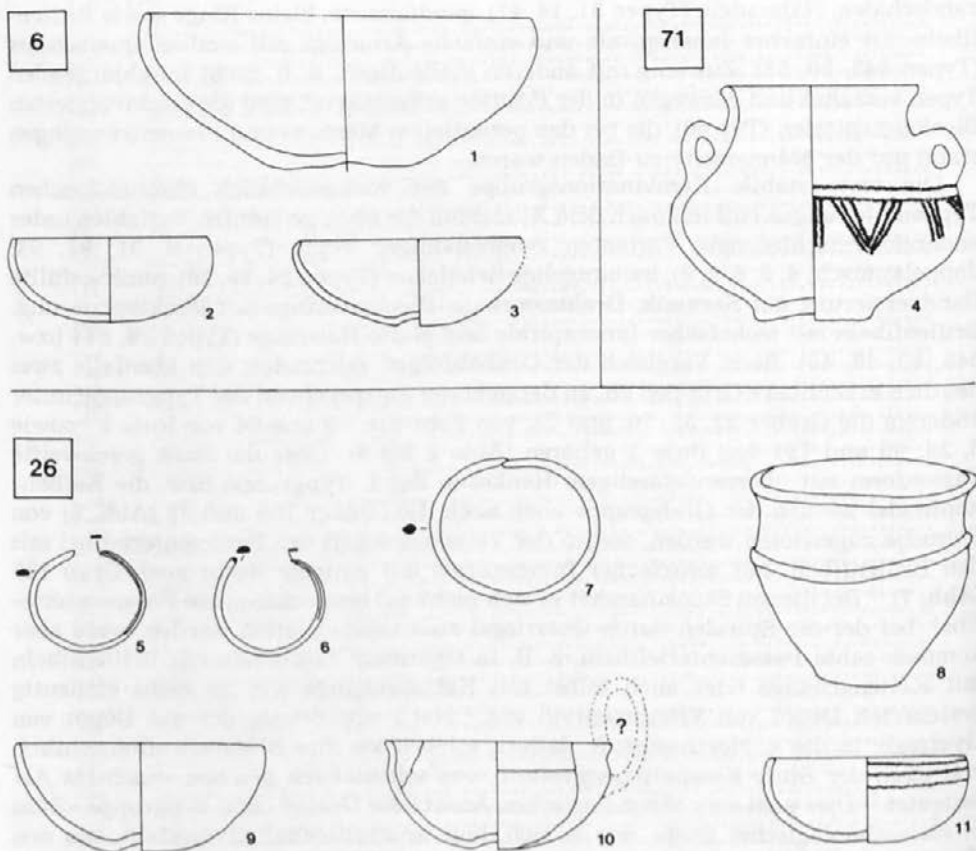

Abb. 3: Ruše, Urnenfeld 1. Gräber 6, 71 und 26 (8 nach Wurmbrand 1879, Taf. 2: 23). 5–7 Bronze, 1–4, 8–11 Keramik. 1–4, 8–11 = 1:4, 5–7 = 1:3.

Sl. 3: Ruše, prvo žarno grobišče. Grobovi 6, 71 in 26 (8 po Wurmbrandu 1879, t. 2: 23). 5–7 bron, ostalo keramika.

So zeigt sich, daß die Stellung der wellenverzierten Eikopfnadel am Beginn der zweiten Typgruppe von ihrem leider nur dreimaligen Vorkommen in einem Grab der älteren Gruppe und zwei der jüngeren herrührt, wovon eines immer im letzten Viertel der Grabgruppe zu finden war. Es kann bei dieser Nadelform, die, zählt man die Beispiele der Ruše-Gruppe mit nicht mehr bekanntem Grabzusammenhang dazu, ausgesprochen häufig auftritt, von einer relativ langen Laufzeit ausgegangen werden.

Ebenfalls am Beginn der zweiten Typgruppe stehen die typischen, sogenannten »Maria Rast-Krüge« (Typ 1), die vom Ende der ersten bis zum Ende der zweiten Grabgruppe zu finden sind. Ihnen folgen meist dicke, eng tordierte Halsringe, kleinköpfige Vasenkopfnadeln, Harfenfibeln, die mit einer Ausnahme Achterschleifen am verdickten Bügel besitzen, Tontassen der Stillfrieder Form, Hals- und Armringe sowie -Spiralen mit hochgebogenen Enden, Armringe mit vierkantigem Querschnitt, Bogenfibeln, Armringe mit rundem und sehr flachovalem Querschnitt

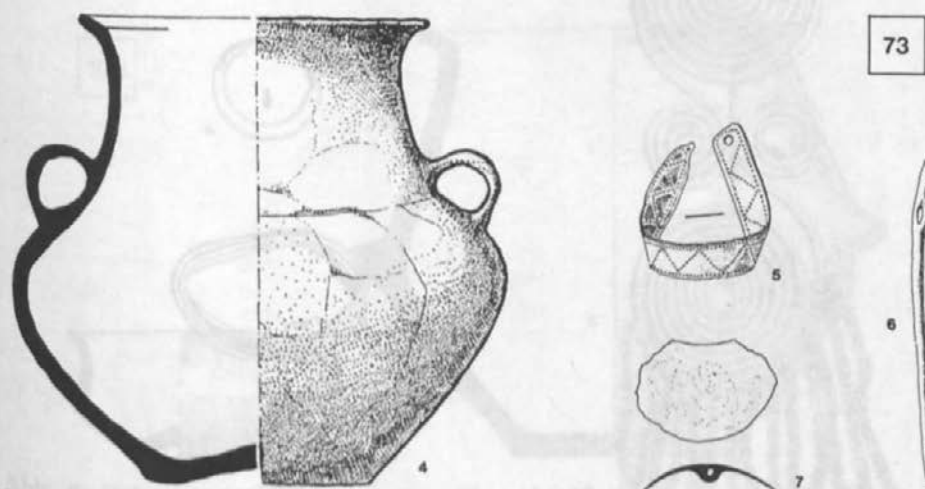
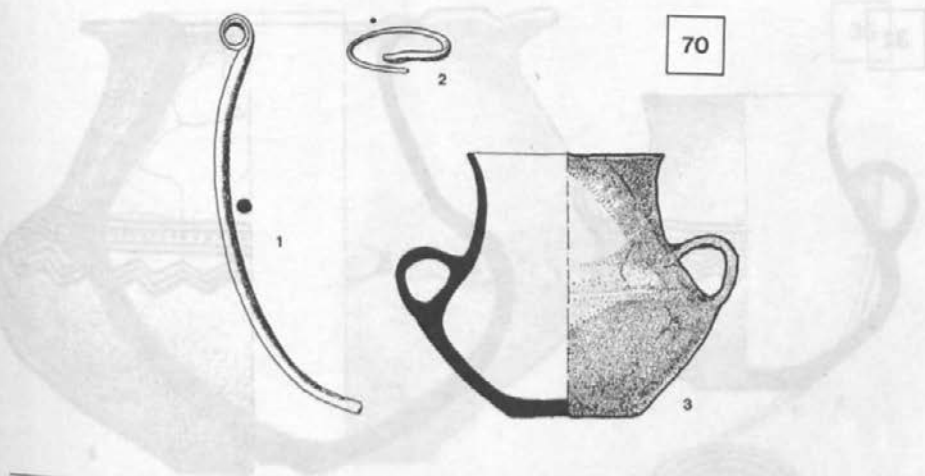

Abb. 4: Pobrežje, Urnenfeld. Gräber 70 und 73 (nach Pahič 1972, Taf. 14–15). 3–4 Keramik, 1–2, 5–7 Bronze. 1–2, 5–7 = 1:2, 3–4 = 1:4.
 Sl. 4: Pobrežje, žarno grobišče. Grobova 70 in 73 (po Pahiču 1972, t. 14–15). 3–4 keramika, ostalo bron.

sowie facettierte Schalen und solche mit Wellenrand (Typen 48, 64, 56, 131, 57 und 58, 62 und 63, 16, 15).

Die enge Verzahnung der Typen der zweiten Gruppe miteinander läßt keine sinnvolle Unterteilung der Stufe »Ruše II« zu. Vergleiche zu einigen Formen finden sich in den Stufen Ljubljana Ib und IIa, so die tordierten Halsringe, die Vasenkopfnadeln und Halbmondrasiermesser wie in Grab 31 aus Ruše¹⁷ (Abb. 8: 1), desweiteren in Ljubljana IIb und IIIa, z. B. Eisenhalsringe wie in Grab 140 aus Ruše, Tontassen der Stillfrieder Form wie in Grab 38 (Abb. 8: 9) und facettierte Schalen wie in Grab 39, 137 und 86 (Abb. 8: 12, 18; 9: 2).¹⁸ In Grab 243 von Ljubljana findet sich eine

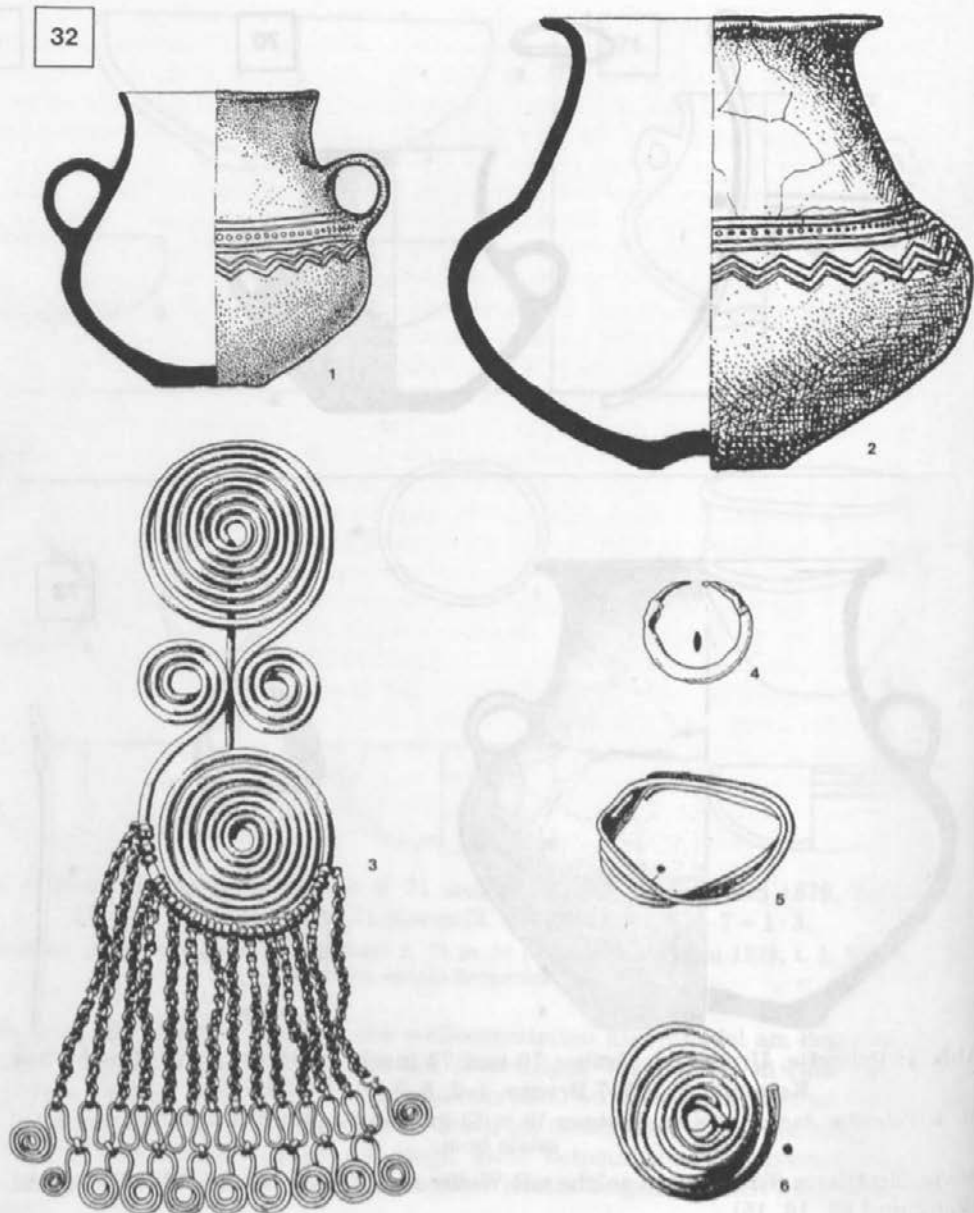

Abb. 5: Pobrežje, Urnenfeld. Grab 32 (nach Pahič 1972, Taf. 7). 1-2 Keramik, 3-6 Bronze. 1-2 = 1 : 4, 3-6 = 1 : 2.

Sl. 5: Pobrežje, žarno grobišče. Grob 32 (po Pahiču 1972, t. 7). 1-2 keramika, ostalo bron.

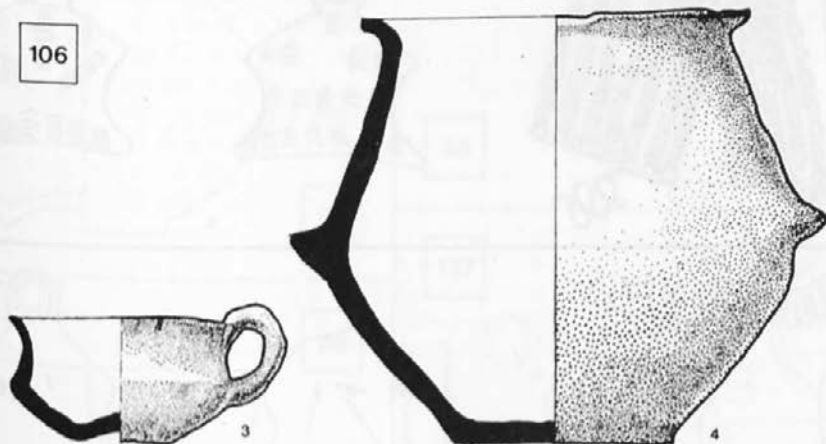
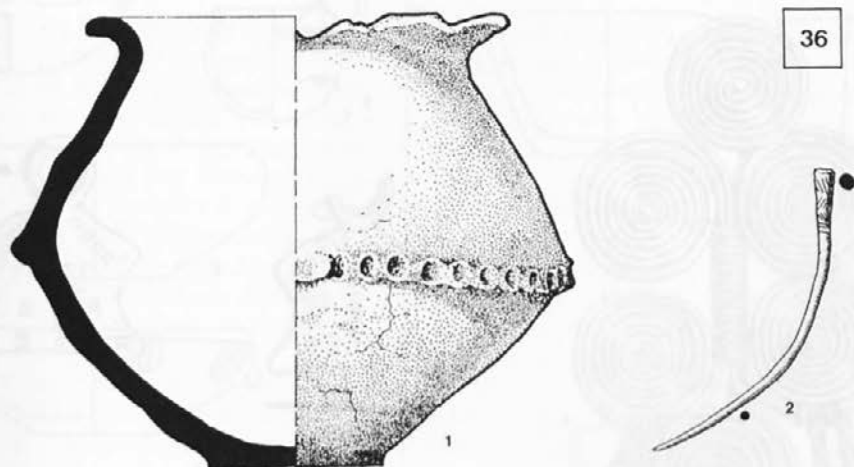

Abb. 6: Pobrežje, Urnenfeld. Gräber 36 und 106 (nach Pahič 1972, Taf. 8, 21).
2 Bronze, 1, 3–4 Keramik. 1, 3–4 = 1 : 4, 2 = 1 : 2.

Sl. 6: Pobrežje, žarno grobišče. Grobova 36 in 106 (po Pahiču 1972, t. 8, 21). 2 bron, ostalo keramika.

zweischleifige Bogenfibel mit leicht gerilltem hohem Bügel vergleichbar den Stücken aus den Gräbern 148 und 144 von Ruše (**Abb. 9:** 4, 7) zusammen mit einem geschweiften Eisenmesser, wie sie u. a. in Dobiats Sulmtaler Phase 1 vorkommen, so z. B. in den Gräbern Hörschusterwald 24 und 32, in letzterem mit einer eisernen Halbmondfibel und einer Scheibenfibel mit Punkt buckelzier, die wiederum stark an die Fibel aus dem Depot von Großweikersdorf erinnert.¹⁹ Ebenfalls in die Sulmtaler Phase 1 gehört das Grab Hörschusterwald 12 mit dem Bruchstück einer Knotenfibel mit leichten Rillen zwischen den Knoten, ähnlich dem Exemplar aus Ruše Grab 144 (**Abb. 9:** 8).²⁰ Bei dieser Fibel muß es sich um eine längerlebige Form handeln, da

¹⁹ Arheološki vestnik

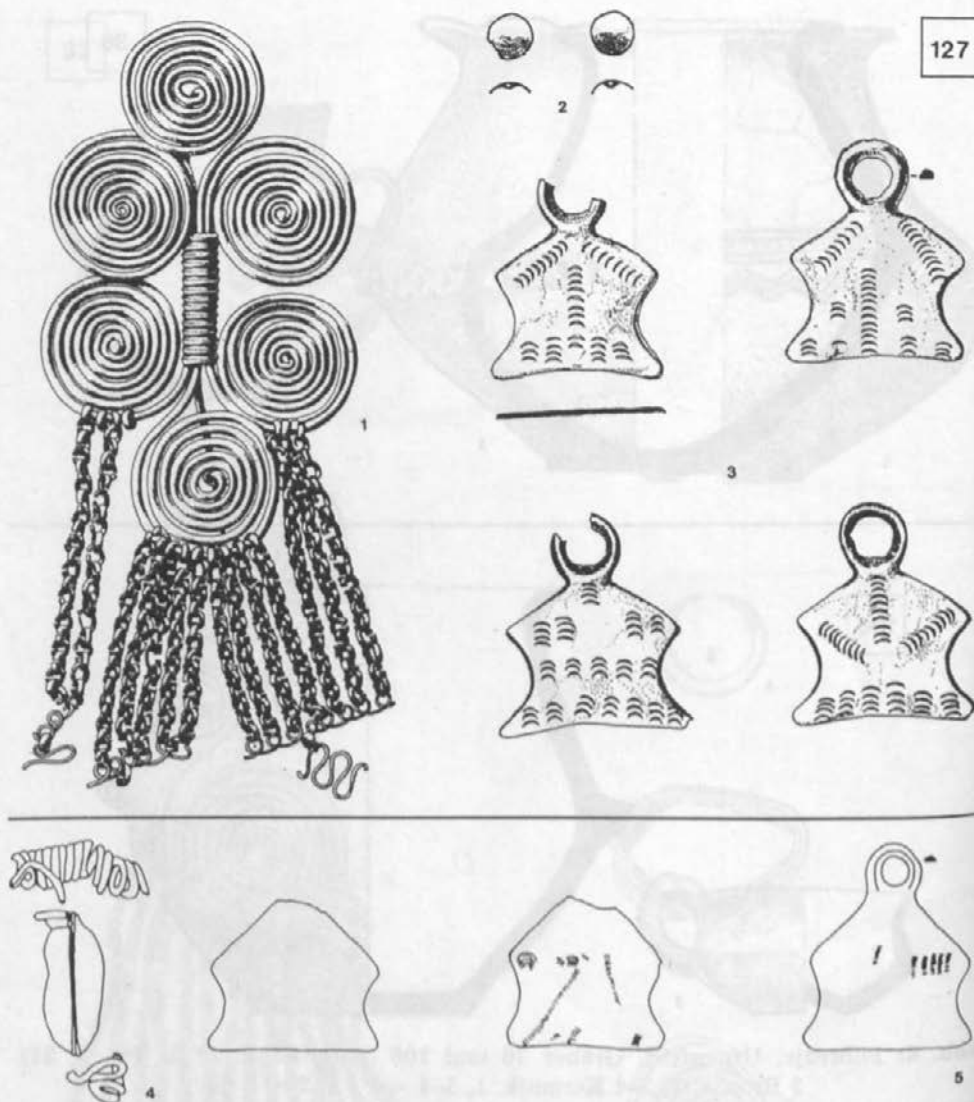
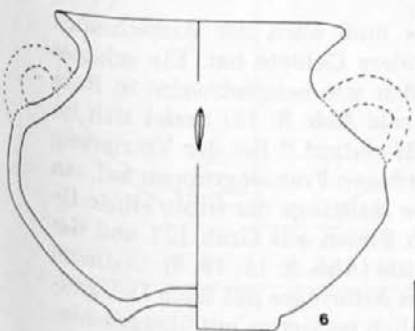
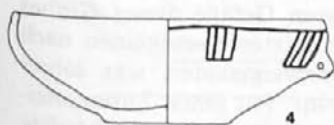
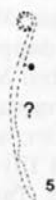
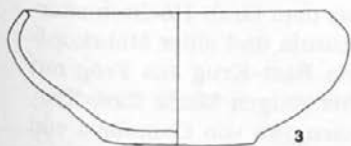
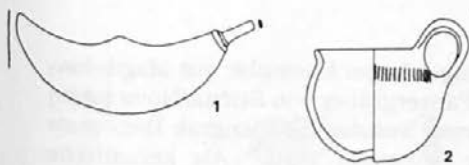

Abb. 7: 1-3 Pobrežje, Urnenfeld. Grab 127 (nach Pahič 1972, Taf. 27). - 4-5 Ruše, Urnenfeld 1, ohne Grabzusammenhang. Alle Stücke Bronze. 1-5 = 1 : 2.

Sl. 7: 1-3 Pobrežje, žarno grobišče. Grob 127 (po Pahiču 1972, t. 27). - 4-5 Ruše, prvo žarno grobišče, brez grobne celote. Vse bron.

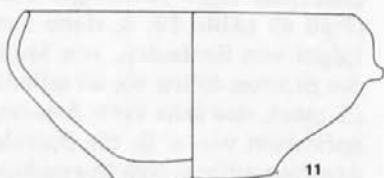
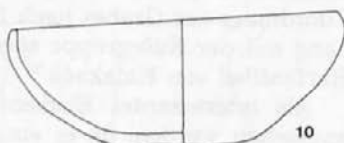
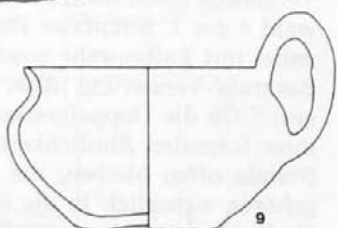
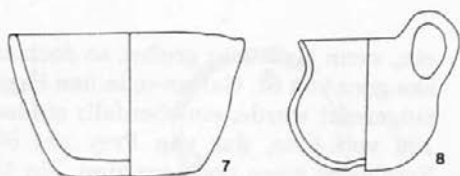
Abb. 8: Ruše, Urnenfeld 1. Gräber 31 (5: ein solches Stück lt. Wurmbrand 1879, Fundliste, im Grab), 38, 39 und 137 (16, 19: solche Stücke lt. Wurmbrand 1879 im Grab). 1, 5, 14-17, 19 Bronze, 2-4, 6-13, 18, 20 Keramik. 1, 5, 14-17, 19 = 1 : 3, 2-4, 6-13, 18, 20 = 1 : 4.

Sl. 8: Ruše, prvo žarno grobišče. Grobovi 31 (5: tak pridatek v grobu po Wurmbrandu 1879, seznam najdb), 38, 39 in 137 (16, 19: taka pridatka v grobu po Wurmbrandu 1879). 1, 5, 14-17, 19 bron, ostalo keramika.

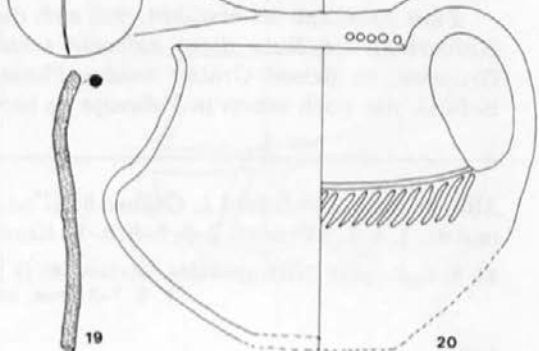
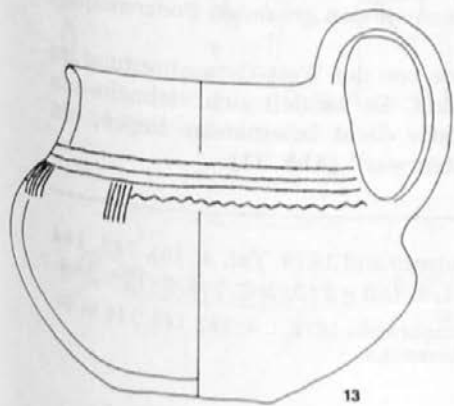
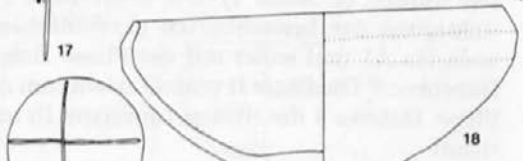
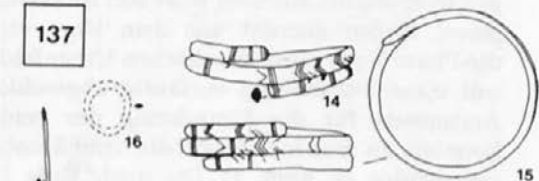
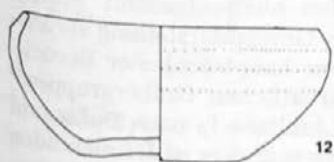
31

38

137

39

ein, wenn auch sehr großes, so doch eindeutig zugehöriges Exemplar aus Magdalenska gora von St. Gabrovec in den Horizont der Panzergräber von Stična/Novo mesto eingereiht wurde, ein ebenfalls eindeutiges stammt aus dem Situlengrab Benvenuti 126 von Este, das von Frey um 600 v. Chr. angesetzt wird.²¹ Als keramische Vergleiche seien noch erwähnt: ein Maria Rast-Krug aus dem Grab Höchschusterwald 4 der 1. Sulmtaler Phase zusammen mit einer Tonsitula und einer Mehrkopfnadel mit Faltenwehr sowie ein doppelhenkeliger Maria Rast-Krug aus Frög mit Basarabi-Verzierung (**Abb. 9: 12**, Beispiel eines doppelhenkeligen Maria Rast-Kruges).²² Ob die Doppelhenkelkrüge aus dem zweiten Massengrab von Gomolava von ihrer formalen Ähnlichkeit her in diesen Zusammenhang zu stellen sind, muß zur Stunde offen bleiben, die Verzierungen auch der anderen Gefäße dieses Grabes gehören sicherlich in die Stufen Bosut IIIa und IIIb. In letzterer erscheinen nach Medović u. a. die schraffierten Dreiecke und Tannenzweigmuster, was seiner Zuordnung des Grabes nach IIIa zu widersprechen scheint. Für einen Zusammenhang mit der Rušegruppe spricht jedenfalls die in dieser Form nicht sehr häufige Harfenfibel von Kalakača.²³

Als interessantes Element der Stufe »Ruše II« muß auch der Armschmuck angesehen werden, da er einige Beziehungen in andere Gebiete hat. Ein schönes Exemplar eines Armringes mit hochgebogenen Enden wie beispielsweise in Ruše Grab 49 (**Abb. 10: 3**, siehe auch die Form der Spirale **Abb. 8: 15**) findet sich im Depot von Seeboden, von Müller-Karpe nach Ha B3 datiert.²⁴ Bei der Verzierung des Stückes fallen die zu selbständigen Linien gewordenen Fransengruppen auf, ein Element, das sehr viele Armringe aber auch massive Halsringe der Stufe »Ruše II« aufweisen wie z. B. die Spirale mit hochgebogenen Enden aus Grab 137 und der Armring mit rundem Querschnitt aus Grab 78 aus Ruše (**Abb. 8: 15; 10: 8**). In diesen Zusammenhang gehört sicherlich das Fragment eines Armringes mit flach D-förmigen Querschnitt aus dem Hort von Adaševci, ein ähnlich verziertes mit übergeschlagenen Enden stammt aus dem Hort von Šarengrad. Beide Funde gehören in die Phase V der nord-kroatischen Urnenfelderkultur nach Vinski-Gasparini.²⁵ Damit soll diese Darstellung vorläufig abgeschlossen werden, obwohl längst nicht alle Argumente für die Einordnung der beiden Rušestufen hier aufgezählt werden konnten. Es muß hierfür auf die demnächst erscheinende Gesamtdarstellung verwiesen werden (s. Anm. 1). Die Stufe Ruše I beginnt unter hauptsächlicher Berücksichtigung der benachbarten slowenischen und nordkroatischen Gräbergruppen²⁶ nach Ha A1 und endet mit der Phase Dobova 3 bzw. Ljubljana Ia nach Dular und Gabrovec.²⁷ Die Stufe II umfaßt wiederum neben einer etwas anders zu definierenden Phase Dobova 4 die Stufen Ljubljana Ib und IIa sowie den gesamten Podzemeljhorizont.

Zum Abschluß sei erwähnt, daß sich die These von der West-Ostausbreitung im Gräberfeld von Ruše nicht aufrecht erhalten läßt. Es handelt sich vielmehr um Gruppen, in denen Gräber beider Phasen relativ dicht beieinander liegen, ein Befund, der auch schon in Pobrežje zu beobachten war²⁸ (**Abb. 11**).

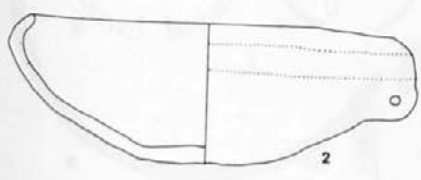
Abb. 9: Ruše, Urnenfeld 1. Gräber 86 (1 nach Wurmbrand 1879, Taf. 4: 18), 148, 144 und 91. 1, 4, 7–8 Bronze, 2–3, 5–6, 9–12 Keramik. 1, 4, 7–8 = 1:3, 2–3, 5–6, 9–12 = 1:4.

Sl. 9: Ruše, prvo žarno grobišče. Grobovi 86 (1 po Wurmbrandu 1879, t. 4: 18), 148, 144 in 91. 1, 4, 7–8 bron, ostalo keramika.

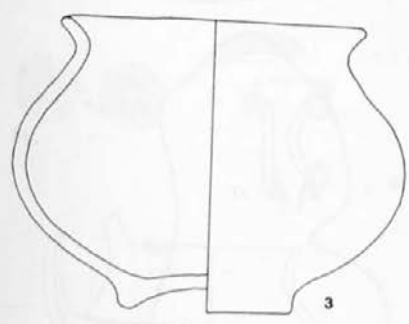
86

1

2

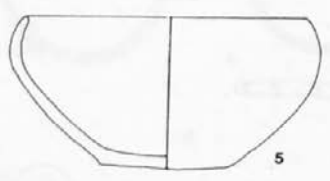

3

148

4

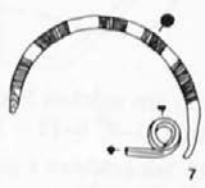

5

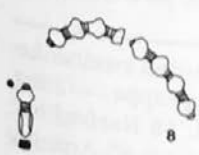

6

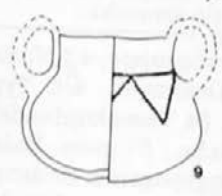
144

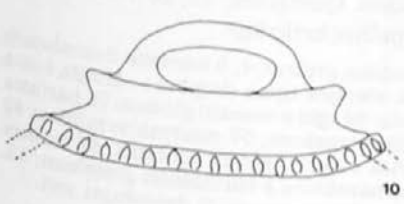
7

8

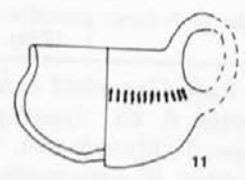

9

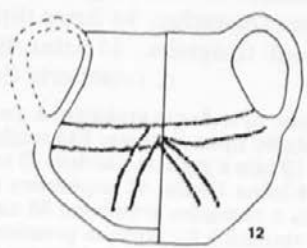

10

91

11

12

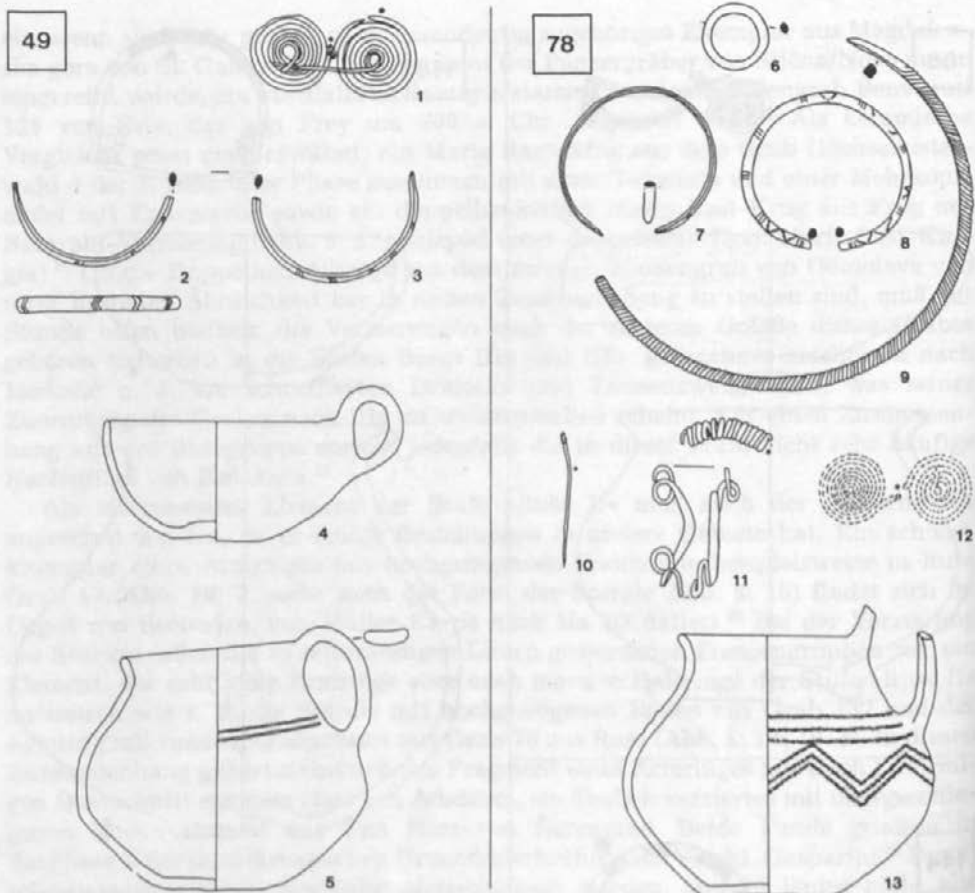

Abb. 10: Ruše, Urnenfeld 1. Gräber 49 und 78 (12: ein solches Stück lt. Wurmbrand 1879 im Grab). 1–3, 6–12 Bronze, 4–5, 13 Keramik. 1–3, 6–12 = 1 : 3, 4–5, 13 = 1 : 4.

Sl. 10: Ruše, prvo žarno grobišče. Grobova 49 in 78 (12: tak pridatek v grobu po Wurmbrandu 1879). 1–3, 6–12 bron, ostalo keramika.

Abb. 11: Ruše, Urnenfeld 1. Ä Gräber d. ält. Grabgruppe; 4,5 Varianten zweihenkeliger Gefäße d. ält. Typgruppe; 645 kleine Drahtspir., ält. Typgruppe. – Jüng. Typgruppe: 52 Eikopfnadel; 48 tord. Halsring; 64 Vasenkopfnadel; 56 Harfenfibel; 54 Bogenfibel; 63 Armring m. flachoval. Querschn.; 57 mass. Halsring; 62 Armring m. rundem Querschn.; 58 Armr./Spirale m. hochgebogenen Enden; 61 kl. mass. Ring m. vierkant. Querschn.; 53 Armr./Spirale m. vierkant. Querschn.; 15, 16 Wellenrand-u. facettierte Schalen; 2 Doppelhenkelkrüge.

Sl. 11: Ruše, prvo žarno grobišče. Ä grobovi starejše skupine grobov; 4, 5 variante dvoročajnih posod starejše tipne skupine; 645 majhna žična spirala, starejša tipna skupina. – Mlajša tipna skupina: 52 igla z jajčasto glavico; 48 tordirana ovratnica; 64 igla z vazasto glavico; 56 harfasta fibula; 54 ločna fibula; 63 zapestnica s ploščato ovalnim presekom; 57 masivna ovratnica; 62 zapestnica z okroglim presekom; 58 zapestnica/narokvica z ukrivljenima koncema; 61 majhen masiven obroček s štirikotnim presekom; 53 zapestnica/narokvica s štirikotnim presekom; 15, 16 latvice s poševno nazlebljenim in latvice s fasetiranim ramenom; 2 dvoročajni vrči.

¹ Dieser Aufsatz ist die gekürzte Fassung eines Teils meiner in Arbeit befindlichen Dissertation bei der Fakultät für Orientalistik und Altertumswissenschaften der Universität Heidelberg mit dem Titel: *Zur Chronologie der slowenisch drauländischen Urnenfelder und deren Beziehungen zu benachbarten Regionen*.

Ruše: G. Wurmbrand, Das Urnenfeld von Maria Rast, *Arch. f. Anthr.* 11, 1879, 231–280; St. Pahič, Drugo žarno grobišče v Rušah, *Razprave 1. razr. SAZU* 4/3, 1957; H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*. Röm.–Germ. Forsch. 22 (1959) Taf. 108–115, im folgenden zitiert als *Beiträge*...

Pobrežje: St. Pahič, *Pobrežje*. Kat. in monogr. 6 (1972). Die Gräber 158–178 sind unveröffentlicht, Museum Maribor.

Maribor, Mladinska ulica: F. Baš, *Časop. zgod. narodop.* 28, 1933, 37 ff.; 29, 1934, 194 ff. H. Müller-Karpe, *Beiträge*..., Taf. 118–121.

Ptuj, Rabelčja vas: M. Strmčnik-Gulič, *Situla* 20/21, 1980, 61 ff.

Hajdina: H. Müller-Karpe, *Beiträge*..., Taf. 116, 117.

Ormož: Frau Tomanič-Jevremov zeigte mir freundlicherweise die Abbildungen des gesamten Gräberfeldmaterials bei meinem Besuch des Museums Ptuj 1984. St. Gabrovec zählt die Gräber zur Dobova-Ruše-Gruppe: ders. in: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzано doba* (1983) S. 58, Anm. 20.

Brinjeva gora: Museum Maribor, V. Pahič, ungedruckte Diplomarbeit, Ljubljana.

² Z. B. im Gräberfeld von Wildon. M. Kramer, *Beiträge zur Geschichte des Wildoner Schloßbergs* 2, 1985, 11 ff.

³ Vgl. die Fundlisten bei G. Wurmbrand (s. Anm. 1).

⁴ H. Müller-Karpe, *Beiträge*..., 115 ff., 204 ff.

⁵ M. K. H. Eggert, *Die Urnenfelderkultur in Rheinhesen* (1976) 93 ff. U. Ruoff, *Zur Frage der Kontinuität zwischen Bronze- und Eisenzeit in der Schweiz* (1974), Anhang II. W. Torbrügge, *Die Hallstattzeit in der Oberpfalz*. Materialh. z. Bayer. Vorgesch., Reihe A, 39 (1979) S. 213 Anm. 872.

⁶ S. Anm. 1, »Ruše 2« sei das von St. Pahič publizierte, kleine Urnenfeld von Ruše genannt.

⁷ K. Goldmann, Zwei Methoden chronologischer Gruppierung, *Acta praehist. et arch.* 3, 1972, 1 ff. P. Ihm, Ein einfacher Algorithmus zur Bestimmung des dominanten Eigenvektorpaars bei einer Korrespondenzanalyse, *Studien zur Klassifikation* 10, 1982, 54 ff.

⁸ M. K. H. Eggert, S. Kurz, H. P. Wotzka, Historische Realität und archäologische Datierung: Zur Aussagekraft der Kombinationsstatistik, *Präh. Ztschr.* 55, 1980, 110 ff.

⁹ Vgl. Eggert et al. (s. Anm. 8) 137 f.

¹⁰ St. Pahič, 1972 (s. Anm. 1) Taf. 7: 12–17; 8: 5–13; 14: 13–15; 15: 1–4.

¹¹ St. Pahič, 1957 (s. Anm. 1) Taf. 1: 3–4; 9: 4–7.

¹² St. Pahič, 1972 (s. Anm. 1) Taf. 7: 17; 8: 8; 12: 3; 23: 1 bzw. die hiesige Abb. 6: 17.

Brillenfibeln mit Kettengehänge stammen außerdem aus den Gräbern 30 und 35 aus Brinjeva gora, Museum Maribor bzw. Grab 35 in: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzано doba* (1983) Taf. 2: 14–17.

¹³ Gyermely: J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban* 2 (1882) Taf. 159.

Velemszentvid: J. Rihovský, *Die Nadeln in Westungarn I*. Taf. 35 ff. A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn* (1985) 211 ff.

¹⁴ W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde*. Röm.–Germ. Forsch. 29 (1968) Tab. S. 292 bzw. S. 48 f., vgl. auch J. Paulik, *Slov. Arch.* 7, 1959, 328 ff. Eine wie in Pobrežje Grab 127 aus sechs gleich großen Spiralen bestehende Brillen/Posamentieriefibel ohne Kettengehänge aus dem Hort von Fridolfing, Lkr. Traunstein in Bayern, gefunden in einer Stillfrieder Tasse, bringt etwas Verwirrung, ist jedoch dort nicht heimisch und kann durchaus als Altsache in den Hort gelangt sein (s. H. Koschik, *Bayer. Vorgeschbl.* 46, 1981, 39, Nr. 2, Abb. 1: 2). Sollte dies nicht der Fall gewesen sein, stellt sich die Frage nach der Laufzeit solcher Stücke, da das Grab 127 aus Pobrežje auch aufgrund seiner Beigabekombination von Knöpfen und anthropomorphen Anhängern sicher nicht ans Ende der Urnenfelderzeit datiert. Diese Kombination findet sich in der Region nur in Grab 289 und Grab H aus Dobova, beide von J. Dular nach Ha A1 datiert (F. Starè, *Dobova*. Pos. muz. Brežice 2 [1975] Taf. 3: 40–41. J. Dular, *Arh. vest.* 29, 1978, 36 ff.).

¹⁵ J. Dular (s. Anm. 14); H. Müller-Karpe, *Beiträge*..., S. 103, Taf. 124: C2.

¹⁶ Museum Maribor (s. Anm. 1).

¹⁷ St. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ff. bes. 342 f. und Kombinationstabelle.

¹⁸ S. Anm. 17; Eisenhalsring: G. Wurmbrand (s. Anm. 1) Fundliste S. 70 und Taf. 4: 28.

¹⁹ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvo-rišču SAZU v Ljubljani*, *Razprave 1. razr. SAZU* 7/1, 1971, Taf. 49: 1–5; C. Dobiati, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik*. Schild von Steier, Beiheft 1 (1980) S. 166 ff., Taf. 7; H. Müller-Karpe, *Beiträge*..., Taf. 142: B.

- ²⁰ C. Dobiati (s. Anm. 19) S. 168, Taf. 6: 5.
²¹ St. Gabrovec, *Arh. vest.* 15/16, 1964/65, 127 ff.; O. H. Frey, *Die Entstehung der Situlenkunst*. Röm.-Germ. Forsch. 31 (1969) Tab. S. 24, Taf. 17-19 und Beil. 1.
²² C. Dobiati (s. Anm. 19) S. 168, Taf. 4; W. Modrijan, *Carinthia I* 147, 1957, 3 ff, Abb. 6: 1.
²³ R. Vasić, *The Chronology of the Early Iron Age in Serbia*. BAR Suppl. Ser. 31 (1977) Taf. 1-2; P. Medović, *Materijali* 19, 1981, 13 ff., bes. 24 unten, die Harfenfibel: Taf. 4: 5.
²⁴ H. Müller-Karpe, *Beiträge ...*, S. 130, Taf. 145: A4.

- ²⁵ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973) S. 209, Taf. 130: 4; 131: 17.
²⁶ K. Vinski-Gasparini (s. Anm. 25) Taf. 23-25, 102, 103, 105; I. Puš, *Žarnogrobišna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*. Razpr. 1. razr. SAZU 7/1 (1971); ders., *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*. Razpr. 1. razr. SAZU 13/2 (1982); F. Stare, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani* (1954); ders., *Dobova*. Pos. muz. Brežice 2 (1975).
²⁷ J. Dular, *Arh. vest.* 29, 1978, 36 ff.; St. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ff.
²⁸ St. Pahič, 1972 (s. Anm. 1) S. 14.

KRONOLOŠKI PROBLEMI RUŠKE SKUPINE JUGOVZHODNOALPSKE KULTURE ŽARNIH GROBIŠČ

Povzetek

Ruška skupina mlajše jugovzhodnoalpske kulture žarnih grobišč¹ predstavlja nadvse pomemben vezni člen med severno- in južnoalpskimi žarnogrobiščnimi skupinami, čeprav njenih meja še ne moremo v celoti določiti. Ko je v poznih petdesetih letih H. Müller-Karpe razdelil material podravske slovenske žarne grobišče s pomočjo horizontalne stratigrafije na prvem ruškem grobišču na stopnje Ruše 1-3, ki jih je paraleliziral s stopnjami Kelheim II-IV ter označil kot Ha B1-B3, je postal pomen skupine očiten.⁴ Ker te podobe horizontalne stratigrafije ni spremljala nobena kombinacijska statistika in ker so kritike razdelitve na stopnje v Rušah in v Kelheimu postajale vse glasnejše,⁵ poleg tega pa so se dotlej znanim grobnim najdbam pozne kulture žarnih grobišč pridružile številne nove iz celotne Slovenije,⁶ je bila narejena nova obdelava materiala, da bi na podlagi večjega števila najdb preverili Müller-Karpejeve ugotovitve. Po ponovnem izrisu grobnih najdb iz Ruš, Maribora, s Pobrežja (grobovi 158-178), Hajdine in Brinjeve gore smo ugotovili, da lahko za obe ruški grobišči in za Pobrežje definiramo enake keramične in bronaste tipe, kar omogoča njihovo obravnavo s pomočjo skupne kombinacijske statistike oz. seriacije (grobnice celote iz Maribora in s Hajdine so žal preveč nepopolne). Ta seriacija je bila po zamisli dr. J. Denglerja z Nemskega centra za raziskave rakastih obolenj v Heidelbergu, ki je tudi napisal uporabljene računalniške programe, večkrat izvedena, da bi se pri razvrstitvi tipov izognili vsakršnemu naključju.^{7,8} Izsledki so bili sledeči: trikrat so bili moški in ženski grobovi razdeljeni na skoraj enak način, sedemkrat pa je uspela kronološka razdelitev, ki popolnoma jasno kaže na dve stopnji, čeprav ostaja veliko število tipov, ki so zastopani v obeh stopnjah.

Prva stopnja¹⁰⁻¹¹ vsebuje med drugim različne oblike dvoročajnih loncev, žične in pločevinaste zapestnice, fibule očalarko z večkratno osmico, gladke ovratnice ter od okrasnih motivov pikčasto izpolnjene trakove (sl. 3-5). Tej stopnji lahko prištejemo tudi grob 106 s Pobrežja, ki vsebuje zgodnjo skodelico, ter grob 36 z istega grobišča z iglo s kijasto glavico, ki nastopa že v stopnji Ha A po H. Müller-Karpeju.¹⁵ Podobne pločevinaste zapestnice datira J. Dular tako kot igle z odebeljenim tordiranim vratom v Ha B1.¹⁵ Kombinacija teh dveh tipov - zapestnice in igle - se pojavlja skupaj z gladko ovratnico, iglo z veliko vazasto glavico in fibulo očalarko z večkratno osmico v grobu 30 z Brinjeve gore.¹⁶

Druga stopnja v Rušah in na Pobrežju se začena z iglami z jajčasto glavico, okrašeno z valovnico, in z značilnimi vrči, ki se nadaljujejo do konca. Nato se pojavijo največkrat debele, ozko tordirane ovratnice, igle z majhno vazasto glavico in harfaste fibule z osmičastima zankama na loku. Konec te stopnje označuje pojav ločnih fibul, ovratnic, zapestnic in narokvic z ukrivljenima koncema, zapestnic štirikotnega preseka, glinastih skodelic stillfriedskega tipa ter latvic s fasetiranim ramenom (sl. 8-10). Zaradi medsebojnega druženja teh oblik v grobnih celotah ni mogoča nadaljnja delitev te stopnje. Primerjave teh tipov najdemo med drugim v stopnjah Ljubljana Ib, IIa in IIb, s čimer bi bil lahko do neke mere določen časovni okvir te stopnje.¹⁷⁻²⁰ Primerjave vozlaste fibule iz groba 144 v Rušah (sl. 9: 8) so zelo mlade,²¹ vendar še ne moremo dati dokončne sodbe ne o tem ne o podobnosti nekaterih keramičnih oblik z

oblikami stopenj Bosut IIIa in IIIb oziroma stopnje I srbske zgodnje železne dobe.²³ Primerjave zapetnic oziroma narokvic iz grobov 78 in 137 (sl. 8: 15; 10: 8) kažejo tako na Seeboden²⁴ kot na 5. stopnjo kulture žarnih grobišč v severni Hrvatski,²⁵ s čimer bi lahko pričujoče prikazovanje do nadaljnega zaključili. Naša razdelitev mlajših in starejših grobov v Rušah ne podpira več teze o širjenju grobišča od vzhoda proti zahodu. Gre bolj za skupine, v katerih ležijo grobovi obeh stopenj tesno drug ob drugem (sl. 11).²⁶

KRONOLOŠKA SKICA PRAZGODOVINSKE NASELBINE V ORMOŽU

BRANE LAMUT

Pokrajinski muzej, Muzejski trg 1, YU-62250 Ptuj

Ormoška prazgodovinska naselbina je nastala na terasi, ki se dviga nad ravnico ob levem bregu Drave. Nižji del terase se dviga 20-30 m, višji pa 50-60 m nad ravnico, ki poteka od Velike Nedelje do Središča. Lega tik ob reki in nekoliko bolj strm teren sta bila odločilna pri izbiri lokacije, saj je bila južna stran že naravno zavarovana z Dravo, polkrožni jarek (globok danes v severozahodnem delu do 6 m) in obrambni nasip (visok 3-5 m), ki sta v polkrogu obdajala naselbino,¹ pa sta se v glavnem prilagodila terenu. Prazgodovinski Ormož je meril v smeri vzhod-zahod približno 400 m, v smeri sever-jug pa 380 m. Naselbini sta pripadali dve grobišči. Zahodno, s planim žganim pokopom,² ki se je nadaljevalo v gomilno,³ in vzhodno, gomilno, na Hardeku.⁴

Zgodovina raziskav Ormoža, topografija okolice in starejše naključne najdbe so bile v glavnem že objavljene,⁵ prav tako sondiranje obrambnega nasipa, ki kaže na utrditev naselbine v dveh fazah. V prvi so nasuli širok, relativno nizek nasip (do 1,20 m), ki ga je z zunanje strani obdajal jarek, verjetno enake globine. Nasip so na notranji strani približno 10 m od roba jarka dopolnjevale lesene palisade, visoke najmanj 1,70 m. V drugi fazi so jarek poglobili do 6 m in povišali nasip na 3-5 m, palisade za njim pa zasuli.⁶

Ker nimamo gradiva iz samih plasti nasipa, žal ne moremo natančneje datirati obeh faz. Glede na najdbe iz naselbinskih plasti tik za nasipom bi lahko sklepali, da je bil prvi nasip zgrajen v starejšem delu stopnje Ha B, morda še ne v 10., verjetneje v 9. stoletju (igla z uvito glavico), druge faze pa ne moremo natančneje opredeliti.

Postavitev obrambnega sistema je bila za razmere pozne bronaste dobe izjemno obsežno delo, ki je vsaj v prvi fazi nastalo naenkrat, to pa je zahtevalo zadostno število delovne sile in dobro organizirano družbo, ki je podvig izpeljala po jasno zastavljenem načrtu.

Poleg obrambnega sistema je B. Perc raziskovala tudi znotraj nasipa. Rezultat je bil odkritje naselja s stavbami, ulicami, tlakovanimi s prodniki, ter vmesnimi dvorišči, razporejenimi v ortogonalno mrežo, orientirano v smeri S-J in V-Z. Stavbe glede na zahtevnost konstrukcije in velikost delimo na tri glavne tipe. Do sedaj opravljena statistika ormoškega gradiva je pokazala, da so vsi tipi stavb služili kot bivališča, največje hiše pa poleg tega še za različne obrtne in predelovalne dejavnosti, kot so livarstvo, lončarstvo itd. Nobene od odkritih stavb ne moremo po gradivu opredeliti kot izključno gospodarsko poslopje, ki bi se vezalo na živinorejo ali poljedelstvo. Tako lahko domnevamo, da so stala tovrstna poslopja izven obrambnega sistema. Perčeva je sicer z več deset manjšimi sondami ugotovila poseljenost tudi

izven obrambnega sistema, zahodno od naselbine, vendar so bile sonde tako majhne, da so dale le nekaj keramičnega gradiva, morebitni ostanki arhitekture pa niso dokumentirani. Nadaljnja analiza poselitve in arhitekture bo predstavljena v kataloški obdelavi ormoškega gradiva, v tem članku pa se omejujemo na izbor enot z bolj izpovednim gradivom, ki ga je moč razvrstiti v okvirne časovne stopnje in ga primerjati s sosednimi kulturnimi skupinami.

Relativna kronologija

Na začetku naj opozorimo na večkratno relativnost »celot«, ki jih predstavljamo. Dokumentacija izkopavanj je temeljila na dokaj natančni mreži kvadrantov 2×2 m. Gradivo je inventarizirano po teh kvadrantih, ni pa znotraj njih vedno podrobno locirano glede na prazgodovinske objekte. Pri mejnih kvadrantih hiš npr., ni navedeno, ali je bil predmet najden v stavbi ali izven nje; pri obravnavi smo gradivo celotnega kvadranta pripisali hiši, podobno tudi pri ognjiščih gradivo v kvadrantih okrog ognjišča, čeprav je lahko delno sodilo že v sosednji objekt. Za podobne približke kot pri horizontalni gre tudi pri vertikalni stratigrafiji. V dokumentaciji so sicer navedene osnovne plasti (rumena ilovica, črna plast), vendar ne vedno. Napake so možne tudi pri navedbah »pod tlakom, nad tlakom«, saj ni vedno jasno, ali gre za prazgodovinski ali za srednjeveški tlak. Prečni profili ognjišč kažejo, da gre za dvojno ali večkratno obnovo na istem mestu, najdbe pa so inventarizirane običajno le kot celota. Tako so še najzanesljivejše celote najdbe v jamah.

Od izkopavanj Bernarde Perc je danes dokumentiranih nekaj manj kot trideset tisoč kosov, gradivo pa je bilo pred inventarizacijo v neznanem odstotku selekcionirano. Pomanjkljivost predstavljenega izbora je še v tem, da je izrisana le približno desetina materiala,^{6a} povprečno štirje kosi na kvadrant, in da niso vedno zastopani vsi tipi v določeni plasti enote, čeprav smo poizkušali predstaviti njeno čim bolj popolno podobo.

Zaradi vsega navedenega je obravnava, ki bi temeljila predvsem na prisotnosti ali odsotnosti posameznih tipov v celotah, močno dvomljiva.

Ko bo analizirana statistika celotnega ohranjenega materiala, bo možno določiti razpon trajanja posameznih hiš, stavb, ognjišč itd. in v okviru njih glede na procentualno zastopanost gradiva po posameznih stopnjah določiti intenzivnost življenja v določenih časovnih odsekih v posameznih objektih. Podrobnejša razčlenitev v stopnje bo na podlagi ormoškega gradiva možna predvsem tam, kjer bo moč izluščiti zanesljive stratigrafske celote (npr. jame, enoplastna kurišča), ostalo gradivo pa lahko ovrednotimo na podlagi dobljene členitve in primerjalnega gradiva iz drugih najdišč.

V tem članku nam ne gre za takšno podrobno analizo. Na podlagi izbranih enot z gradivom (kovina, značilna ornamentika), primerljivim s sosednjimi kulturnimi skupinami, skušamo gradivo le približno razdeliti na stopnje na podlagi pogostnosti povezav med posameznimi tipi, ne upoštevamo pa vedno posameznih starejših in mlajših elementov v »celotah«, ki jih zaradi relativne zanesljivosti imenujemo enote. Gradivo je bilo moč razdeliti v tri okvirne stopnje (tu le naštevamo njihove značilnosti).

Stopnjo *Ormož I* postavljamo v starejši del Ha obdobja B, pri čemer mislimo Ha B 1 in Ha B 2. V enotah z gradivom tega časa pa najdemo še nekaj elementov Ha

A. Tako je bilo ob južnem delu naselbine, ki gleda proti Dravi (SII, kvadranti z jamami med kuriščema 12 in 15, t. 1: 13–21), najdenega nekaj gradiva, ki mu najbližje primerjave najdemo na Brinjevi gori⁷ v Ha A. Ti starejši elementi so: skleda z močno izvihanim ustjem (t. 1: 17), vrč z močno izvihanim ustjem (t. 1: 19), posoda z navpičnim vodoravno preluknjanim držajem (t. 1: 18), antropomorfn (t. 1: 13) in zoomorfn (?) plastika (t. 1: 14). Ker gre v tej enoti za zaključeno jamsko celoto, jo fragment ostenja s psevdovrvičastim okrasom (t. 1: 20) umešča v starejši del obdobja Ha B. Prav tako so bili v okviru mlajših enot odkriti kosi, okrašeni v tehnikah obdobja Ha A: ustje lonca, okrašeno na notranji strani z močnimi horizontalnimi fasetami, ki že prehajajo v žlebove (t. 2: 7), barbotinast okras s potegi prstov (t. 3: 1), ki se je ohranil še v mlajšem času. Obema tehnikama lahko najdemo primerjave v gradivu Brinjeve gore,⁸ prav tako nekaterim splošnim oblikam: shrambnim posodam in loncem z razčlenjenim plastičnim rebrom na ramenu, fasetiranim loncem in latvicam, tako neokrašenim kot z nažlebljenim ramenom.⁹

Za stopnjo Ormož I pa so običajne tele keramične oblike:^{10a} shrambne posode so bikonične, brez jasno izoblikovanega prehoda v vrat, ramena pa ponavadi krasi vrezan okras (t. 2: 16; 7: 2); drugi tip shrambne posode je ovalen, z izvihanim ustjem in razčlenjenim rebrom na ramenu (t. 3: 6; 8: 20). Enake oblike so nekaj manjši lonci (do ca. 30 cm) z vodoravnimi plastičnim rebrom na ramenu, gladkim (t. 2: 8; 7: 1; 11: 20) ali razčlenjenim (t. 9: 2; 12: 4), s plastično bradavico (t. 8: 8) ali neornamentirani (t. 6: 16). Sorodni so jim stožčasti lonci z razčlenjenim rebrom na ramenu (t. 8: 9). Naslednja oblika je ovalen lonec z izvihanim, ravno odrezanim ustjem (t. 9: 4), običajen okras pa sta poševno narezan zunanji rob ustja in vodoravno poševno narezano rebro na ramenu (t. 2: 2). Ob teh oblikah srečamo še ovalne lonce brez izvihanega ustja z vodoravnim držajem na ramenu (t. 5: 6) ali z vodoravnim plastičnim rebrom (t. 4: 2), lonec z ročajem (t. 6: 3) in v enem primeru ročko (t. 9: 1).

Med vrči so običajni kroglasti z usločenim stožčastim vratom in trakastim presegajočim ročajem (t. 11: 10), običajno okrašeni z vrezanim cikcakom.

Po profilu so jim sorodne širše posode z vrezanim (t. 2: 3; 4: 6; 5: 3) ali kombiniranim okrasom (t. 6: 1); verjetno gre za amfore z ročaji na ramenu, česar pa se zaradi fragmentarne ohranjenosti ne da vedno določiti.

Podoben, a bolj strm profil imajo nekaj širše globoke sklede, okrašene s psevdovrvičastim (t. 3: 2; 5: 5; 11: 7) in vrezanim (t. 11: 18) ornamentom. V enem primerku je ohranjena globoka polkroglasta skleda s kratkim valjastim usločenim vratom (t. 6: 15).

Med skodelicami s presegajočim ročajem ločimo tri osnovne tipe: tip z usločenim gornjim delom (t. 2: 1), s tekočim prehodom v gornji usločeni del (t. 8: 6) – včasih so okrašene z bradavicami (t. 8: 5), in polkroglaste skodelice (t. 12: 3).

Med plitvim posodjem prevladujejo latvice, tako neokrašene (t. 8: 3, 15; 12: 1, 2), včasih z vodoravnim navpično preluknjanim držajem (t. 11: 14), vodoravno fasetirane med ustjem in največjim obodom (t. 5: 15), poševno (t. 2: 4; 6: 12, 14; 8: 4; 11: 2, 8) ali široko navpično nažlebljene na ustju (t. 9: 3), okrašene z vrezanim cikcakastim okrasom (t. 11: 15) ali kombiniranim okrasom žlebljenja, vrezov in brazdastega vreza (t. 6: 12). Poleg teh poznamo še miniaturne latvice (t. 5: 2; 6: 11; 7: 6, 7, 9). Samo za prvo stopnjo so značilne klekasto zalomljene skledice (t. 5: 1; 8: 1), včasih z vodoravnim držajem pod največjim obodom (t. 11: 13).

Morda so bile že v tem času znane posode na polni stožčasti nogi, z rahlo vbočnim dnom (t. 11: 11) (kolikor ne gre pri tem kosu za držaj pokrova).

Med izdelki kultnega značaja smo med najstarejšim gradivom že navedli antropomorfno in zoomorfno plastiko, morda pa lahko sem prištejemo še glineno kolo, del modela vozička (?) (t. 11: 1).

Poleg naštetega je bila odkrita vrsta uporabnih predmetov. Različni tipi vretenc (t. 5: 10, 11, 17; 6: 10; 8: 13; 11: 16), svitki (t. 5: 8, 12, 13; 6: 8; 11: 9), okrogle ploščice (t. 12: 6), piramidalne uteži (t. 2: 10; 7: 3), ploščate uteži (t. 2: 9), pekači (t. 3: 3; 4: 3; 6: 5; 8: 19), ražnji (t. 11: 19), prenosna ognjišča (?) (t. 6: 7), glinena jedra kalupov (t. 8: 17, 21), dulec masivnih sten z držajem v spodnjem delu (t. 5: 14), ki so ga mogoče uporabljali v livarstvu.

Grelec z odprtino v ostenju je znan v dveh primerih; ohranjen je le spodnji del na nizki nogi (t. 4: 4; 5: 7). V tem obdobju so uporabljali vrsto kamnitega orodja in pripomočkov (t. 6: 9 in neobjavljeno gradivo).

Večino ornamentalnih tehnik in motivov prve stopnje smo že navedli ob keramičnih oblikah. Med tehnikami so običajne: vrezovanje (t. 2: 2, 3, 7, 12, 13, 15, 16; 3: 3; 4: 6, 7; 5: 3, 9, 10, 16, 18; 6: 1, 3, 12; 7: 2; 8: 9, 11, 14, 16; 11: 11–12, 15, 18; 12: 5), vbodi (t. 7: 11), brazdasti vbodi oziroma vrezi (t. 6: 12), psevdovrvičasto krašenje (t. 1: 20; 2: 11, 15; 3: 2, 5: 5; 6: 2, 6; 7: 10; 8: 10; 11: 17), med žigosanimi okrasi, ki so večkrat zapolnjeni z belo inkrustacijo, pa poznamo žigosanje s pravokotniki (t. 4: 5; 8: 12) in krožci (t. 6: 1; 8: 1). V enem primeru je znano žigosanje z odtisi prstov po vsej površini (t. 6: 4).

Omenili smo že žlebljene motive na latvicah, fasetiranje pa se pojavlja tako na latvicah kot tudi na notranji strani ustij posod.

Med plastičnimi okrasi naj omenimo posamezne bradavice, tako večje ploščate (t. 6: 15) kot polkroglaste (t. 8: 5, 6, 8); običajna so vodoravna plastična rebra v gornjem delu posod, neokrašena (t. 4: 2; 7: 1; 11: 20), z odtisi (t. 3: 6; 6: 5; 8: 19, 20; 9: 2; 12: 4) ali z vrezi (t. 2: 2; 6: 3; 8: 9). Redkeje se pojavlja barbotinast okras s potegi prstov (t. 3: 1).

Okrašeno je ponavadi rame, zunanja ali notranja stran ustja, izjemoma je ornament v spodnjem delu posode: barbotin, plastična rebra na grelcih ali vrezi na dnu posode (neobjavljeno).

Glavne ornamentalne prvine, na katerih je gradil ormoški lončar, so: vodoravne, navpične in poševne linije, posamezne ali v snopih, cikcakasta linija ali valovnica, prav tako posamično ali v snopih, trikotniki, girlande in posamezni žigosani motivi.

S temi elementi je motiv najpogosteje oblikovan tako, da je s horizontalno poudarjeno ustje ali rame posode, pod njo pa je postavljen osnovni motiv, ki se potem ponavlja po obodu.

V prvo ormoško stopnjo lahko uvrstimo še nekaj bronastih predmetov, ki nimajo navedene enote. To so: igla z zvito glavico, šivanka, obroček s psevdoprepletom in zapestnica preseka »D« (neobjavljeno), gradivo, ki v glavnem sodi v 9. stoletje.

Stopnjo *Ormož II* postavljamo v Ha B 3 in zgodnji Ha C.^{9b} V tem času nekaj starejših elementov izgine, vendar se jih nadaljuje tudi cela vrsta iz poprejšnje stopnje. Pojavi pa se nekaj novih, na podlagi katerih je možno utemeljiti novo stopnjo.

V drugi stopnji dobe bikonične shrambene posode jasno izoblikovan vrat in jezičaste držaje v spodnjem delu (t. 13: 11; 15: 2, v fragmentih še 7: 16; 22: 1, 21; 23: 8), pa tudi navpično plastično rebro (t. 24: 11). Med ovalnimi shrambnimi posodami oz. lonci ostaja v rabi posoda, okrašena z razčlenjenim rebrom v gornjem delu (t. 15: 1), novost pa je ovalna shrambna posoda z jezičatimi držaji v spodnjem

delu (t. 10: 8). V oblikah loncev tega časa praktično ni novosti. Najpogostejša oblika ostane ovalen lonec z izvihanim ustjem, tako neokrašen (t. 17: 24; 18: 10, 13, 14) kot z gladkim (t. 20: 3; 23: 2) ali razčlenjenim rebrom na ramenu posode (t. 1: 8, 12; 7: 15, 17; 14: 7; 16: 11; 17: 15; 18: 4, 18; 21: 21; 23: 11), z girlandami (t. 13: 1; 14: 8; 17: 9; 21: 13) ali z odtisi po vsej površini (t. 4: 13). Lahko ima tudi poševno navznoter prisekano ustje (t. 16: 12; 17: 14). Drugi tip so stožčasti lonci, okrašeni z razčlenjenim rebrom (t. 12: 7), ki imajo lahko tudi vodoravno odrezano (t. 12: 13) ali navznoter prisekano ustje (t. 20: 1), na zunanji strani poševno narezano. Tretji tip so ovalni lonci brez izvihanega ustja, ki je vodoravno odrezano (t. 9: 8; 24: 8) ali poševno prisekano navznoter (t. 13: 3; 22: 11, 13). Tudi v drugi stopnji so običajni lonci z ročaji (t. 14: 6; 18: 17), ornamentirani s plastičnim okrasom.

Med globokim posodjem te stopnje pa so novost še loncem sorodne kroglaste posode s kratkim stožčastim vratom (t. 12: 12) in globoke sklede z ročaji na ramenu (t. 14: 5; 17: 13, 27; 19: 4; 20: 12).

Vrči s presegajočim ročajem (t. 24: 6, 12), globoke sklede enakega profila (ali fragmenti vrča t. 17: 10; 1: 5), amfore (?) (t. 12: 21; 28: 13) in globoke sklede z usločnim vratom (t. 7: 13; 14: 4; 23: 9) so enake tudi v drugi stopnji.

Novi tipi skled so še: kroglasta z izvihanim (t. 18: 12) ali z izvlečenim (t. 19: 15) ustjem, polkroglasta z ostro izvihanim ustjem (t. 17: 19), bikonična s stožčastim vratom (t. 9: 18; 28: 8); kroglasta s kratkim valjastim usločnim vratom (t. 9: 6; 18: 16; 19: 17), ki je v enem primerku znana že v prvi stopnji (t. 6: 15).

Med plitvim posodjem v drugi stopnji izginejo klekaste sklede, pogostejše kot v prvi pa so polkroglaste, običajno neokrašene (t. 7: 14; 9: 5; 11: 3; 12: 9; 14: 2; 17: 18; 21: 19; 23: 17; 24: 7).

Latvice so običajnih oblik, neokrašene (t. 17: 4; 18: 6, 9; 19: 16; 20: 20, 23; 21: 18; 23: 7), včasih z vodoravnim držajem (t. 11: 5; 18: 7); nekatere imajo odebljeno ustje (t. 17: 5; 19: 7; 20: 7). Okrašene so s poševnim žlebljenjem (t. 7: 12; 16: 4; 17: 7; 20: 10; 22: 17) ali z vrezi (t. 18: 11). Novost pri latvicah te stopnje je vrsta žlebljenih motivov. Pojavi se vodoravno žlebljenje (t. 1: 4; 4: 9; 12: 11; 19: 10, 14; 22: 18; 23: 3, 5, 12; 24: 5), ponekod so robovi žlebov zabrisani, tako da imajo posode valovit profil (t. 22: 7; 23: 6). Druga novost so ozki navpični ali poševni žlebiči (t. 12: 14; 14: 3; 17: 1, 23; 18: 3, 5; 21: 20; 22: 3, 8), z ozkim poševnim žlebljenjem pa je lahko ornamentiran le rob ustja (t. 23: 1, 13).

Med skodelami s presegajočim ročajem sta v rabi ista tipa kot v prvi stopnji: z usločnim zgornjim delom (t. 13: 14; 22: 16, fragmenta: (t. 19: 12 in 22: 19) in polkroglaste (t. 17: 11; 20: 13; 28: 12). Običajne so tudi miniaturne sklede (t. 14: 15, 16; 16: 3; 17: 8).

Med keramičnimi oblikami so v tem času novost posode na nizki votli stožčasti nogi (t. 1: 1; 18: 8; 20: 22); unikat je pokrovka s čepastim držajem (t. 13: 8). Uporabni keramični predmeti so podobni tistim v prejšnji stopnji, zato jih tu podrobneje ne navajamo; novost so različni klopnega tipa (t. 14: 9) in okrasne plošče z vdolbenim okrasom in belim premazom (t. 19: 1; 21: 15).

Še vedno so uporabljali tudi kamnito orodje in pripomočke (t. 13: 7; 14: 12, 13; 16: 1, 6; 23: 15).

Ornamentika druge stopnje temelji na okrasnih tehnikah prve, ob že znanih motivih pa se pojavi še nekaj novih. Tako vodoravni nizi plastičnih bradavic na ramenu posod (t. 1: 11; 11: 6; 12: 13; 18: 15), navpično plastično rebro (t. 13: 13; 24: 9), razčlenjeno rebro v spodnjem delu posode (t. 20: 11), običajni so nizi plastičnih

girland (t. 9: 10, 16; 12: 18; 13: 1; 14: 6, 8; 17: 9; 21: 13), ki so bile v prvi stopnji izvedene z vrezom (t. 6: 12).

Med vrezanimi motivi so novost gosto šrafirani trikotniki (t. 7: 13; 17: 19; 19: 8), in mrežast motiv (t. 9: 7) med vdolbenimi pa meandrasti (t. 21: 15; 24: 4), spiralni (t. 19: 1) in valovnica (t. 4: 12).

Vrsta novosti je med žlebljenimi okras. Navedli smo že oblike krašenja latvic, žlebljenje pa se pojavlja še: ozko navpično na skledah (t. 9: 17, 18; 18: 16; 28: 8) in vretencih (t. 20: 16), vodoravno pod ustji loncev (t. 16: 16), posod s stožčastim vratom (t. 24: 11), na ramenu vrča (t. 22: 20) in ramenu posode s stožčastim vratom (t. 13: 1), poševno na ramenih (t. 9: 9). Povsem novi motivi v žlebljeni tehniki tega časa pa so: spirala (t. 12: 23), viseča spirala (t. 28: 6), koncentrični krogi (t. 9: 11), žlebovi pa začnejo obdajati tudi bradavice na ramenih posod (t. 1: 6; 28: 10).

Ob žlebljenju se delno še vedno pojavlja fasetiranje na ustjih latvic (t. 10: 1; 13: 2; 18: 23), na notranji strani ustij loncev (t. 13: 6) in shrambnih posod (t. 13: 11).

Med žigosanimi motivi se jih vrsta nadaljuje iz prve stopnje, tako psevdovrvičast okras v različnih motivih (t. 14: 4; 16: 14; 17: 19, 20; 19: 8; 20: 14; 22: 15; 23: 8, 9; 24: 10), žigosanje pravokotnikov (t. 20: 5, 6) in krožcev (t. 9: 7; 20: 14), nov pa je motiv ležečih povezanih »S« (t. 20: 5; 23: 9; 24: 12). Edina nova tehnika, ki se pojavi v tem času, je krašenje z grafitnimi pasovi na rdeče slikani podlagi (t. 16: 9).

Kovinsko gradivo, ki opredeljuje to stopnjo, pa so bronaste igle: nasvitkana (t. 17: 25), večglava (t. 14: 5), z drobno narezanim vratom (t. 19: 6), z majhno čašasto glavico in nažlebljenim vratom (t. 10: 9), ki je lahko v tem okviru nekaj starejša, ter tulasta sekira z ušescem in razširjenim ramenom (t. 18: 19).

Stopnjo *Ormož III* uvrščamo v razviti Ha C.^{9c} Med shrambnimi so običajne večje in manjše posode s stožčastim vratom (t. 25: 14; 26: 6; 27: 2, 9). Lonci so ovalni, s stanjšanim ustjem (t. 25: 11), med globokimi posodami naj omenimo še kroglaste s stožčastim usločenim vratom (t. 26: 3, 4) in kroglaste s stanjšanim ustjem (t. 25: 20). Vrčki imajo v tej stopnji stožčast usločen vrat, ločen od ramena (t. 25: 13), skodele pa trakast ročaj, ki ne presega ustja (t. 25: 2, 26: 10). Številni so tipi skled; poznamo bikonično z izvlečenim ustjem (t. 25: 5), polkroglasto s stanjšanim izvlečenim ustjem (t. 26: 1), kroglasto z valjastim usločenim vratom (t. 25: 11) in podobno s klekasto zalomljenim trupom (t. 27: 8), kroglasto z ročajem (t. 27: 1), bikonično s kratkim valjastim vratom (t. 26: 2) in skledo z jezičastimi držaji ob dnu (t. 26: 5). Tako kot v drugi so tudi v tretji stopnji običajne posode na nogi (t. 26: 12; 27: 3, 15), povsem nova oblika pa je krožnik s klekasto zalomljenim trupom in širokim, vodoravno izvihanim ustjem (t. 25: 19).

V tem obdobju izgine samostojno stoječa živalska in antropomorfná plastika, ki je bila značilna za prvi dve stopnji, ohrani pa se zoomorfno oblikovanje držajev na ramenih posod (t. 27: 6, 11).

Še vedno je bilo v rabi kamnito orodje in pripomočki (t. 27: 5, 13).

Med okrasjem se je ohranilo še nekaj elementov kulture žarnih grobišč, tako psevdovrvičasto krašenje (t. 25: 7; 26: 1), žigosanje s pravokotniki (t. 26: 3, 4), ki pa so sedaj drobnejši in se razlikujejo od onih v prvih dveh stopnjah; enako velja za žigosane krožce (neobjavljeno), pojavijo pa se še koncentrični žigosani krožci (t. 26: 3, 4).

Tako kot v drugi stopnji so tudi sedaj običajna navpična plastična rebra, ki segajo čez največji obod posode (t. 27: 12).

Značilno za tretjo ormoško stopnjo je, da med ornamentiko skoraj povsem prevlada žlebljen okras, tako da bi lahko govorili o žlebljenem horizontu. Običajen je motiv vodoravnih in poševnih snopov žlebov na posodah s stožčastim vratom (t. 25: 14; 28: 2, 9); žlebovi obdajajo stožčaste bradavice na ramenih posod (t. 26: 6), široki navpični (t. 26: 2) in ozki navpični (t. 26: 7) pa krasijo skledе in kroglaste posode (t. 26: 4). Motiv »trikotnika z zastavicami«, ki je bil v drugi stopnji izveden v vrezani tehniki (neobjavljeno), se sedaj pojavlja v žlebljeni varianti (t. 25: 21).

Žlebljenje obrobļajo včasih nizi polkroglastih vdolbinic (t. 25: 2, 14, 16–18). Soroden je okras vbodov, ki se oblikujejo v grozdast motiv (t. 26: 11).

Redke keramične oblike in ornamenti z značilnostmi zgodnjega obdobja Ha D, kot so skledе na nogi (t. 29: 2,3), skleda z višjim valjastim vratom in nažlebljenim ramenom (t. 26: 13), gubanje posod (t. 29: 2), kombinirano včasih z žlebljenjem (t. 29: 1), niso dovolj številni, da bi jih uvrstili v posebno stopnjo.

Tridelna delitev, ki smo jo dobili pri obravnavi ormoškega gradiva, se v glavnem sklada z notranjo kronologijo drugih najdišč štajerske halštatske skupine, kot jo je opredelila B. Teržan,¹⁰ v obeh mlajših stopnjah pa tudi z analizo C. Dobiata za Obsolbje¹¹ in K. Vinski-Gasparini za skupino Martijanec-Kaptol,¹² v katero so vključena tudi štajerska najdišča. Sintetičen pregled ruške skupine pa je nazadnje pripravil S. Gabrovec,¹³ ki po H. Müller-Karpeju ohranja tridelno delitev Ha obdobja B, omenja pa problematičnost delitve na stopnji Ha B 1 in Ha B 2, na katero je opozoril U. Ruoff.

Morda bo kasnejša analiza celotnega ormoškega gradiva omogočila podrobnejšo delitev v okviru navedenih stopenj, na prikazanem izboru gradiva pa ni možna, čeprav se dajo izločiti nekateri mlajši in starejši elementi.

V tem kratkem pregledu ne navajamo številnih primerjav znotraj štajerske halštatske skupine; omejili se bomo le na nekaj paralel s sosednimi kulturnimi skupinami, ki omogočajo relativnokronološko vzporejanje.

Značilna ornamentika stopnje *Ormož I* kaže predvsem na povezave z vzhodom. Nekaj najvzhodnejših primerjav najdemo v spodnjem Podonavju. Tako brazdastemu vrezu, ki se razen v Ormožu nahaja tudi na keramiki drugih štajerskih najdišč, tako na Brinjevi gori od tretje plasti dalje,¹⁴ D. Oman pa je odkril vrsto primerov tudi pri ponovnem pregledu gradiva ruškega, mariborskega in brinjevorskega grobišča, predvsem na amforah in vrčkah s presegajočim ročajem;¹⁵ primerjave je poiskal v skupinah Govora in Čerkovna. Na možen balkansko-podonavski izvor je ponovno opozorila B. Teržan ob obravnavi Brinjeve gore.¹⁶ V spodnjem Podonavju najdemo primerjave tudi okrasu žigosanih krožcev in pravokotnikov, ki so večkrat zapolnjeni z belo inkrustacijo.¹⁷ Podobni krožci so poznani v Pomoravju, kjer jih M. Stojić postavlja v Ha A 2 in išče njihov izvor v Podonavju.¹⁸

Dobro vidni so tudi vplivi stopnje III a bosutske skupine (faza Kalakača). Pri oblikah posod obstaja le splošna sorodnost pri nekaterih oblikah, kot so lonci z ravno odrezanim in lonci s poševno navznoter prisekanim ustjem, lonci, fasetirani na notranji strani ustja, nažlebljene in fasetirane latvice, izrazit pa je vpliv ornamentike: med vrezanimi okrasni stopnje Bosut III a, ki jih najdemo tudi v Ormožu, so običajni snop vodoravnih linij, niz girland, motiv smrekove vejice, snop valovnic, med psevdovrvičnim okrasjem pa je poleg nizov poševnih linij znan še motiv lista, v Ormožu izveden v enem primeru v vrezani tehniki.¹⁹

Na zahodu, v stopnji Ljubljana Ia in b ljubljanske skupine, obstaja z Ormožem nekaj povezav v splošnih oblikah posodja (npr. skodelicah s presegajočim ročajem)

in v ornamentiki vzhodnega izvora. S krožci je žigosana skodelica s presegačim ročajem in usločenim zgornjim delom iz groba 1,²⁰ ki vsebuje še fibulo očalarko z osmico, datirana pa je v stopnjo Ljubljana Ia.²¹ S psevdovrvičastim okrasom je ornamentirana posoda iz groba 17,²² ki ga igla z uvito glavico uvršča v stopnjo Ib.²³ Nekaj podobnosti med obema najdiščema je v vrezanih okrasih, ki so v Ljubljani znani v grobovih 11, 19, 25, 26, 34, 35 itd, na keramičnih fragmentih iz sipa so znane vrezane valovnice, v sipu nad grobom 15 pa je bil najden fragment z žigosanimi pravokotniki,²⁴ ki je lahko glede na železno šilo mlajši.

Nekaj primerjav med Ormožem in Ljubljano obstaja tudi v bronastih predmetih, kot so igla z uvito glavico v grobovih 3, 14, 17, obroček s prepletom (izven groba), zapestnica preseka »D«²⁵ in drugi deli noše, ki so v Ormožu znani iz grobov,²⁶ z gradivom, ki sodi v glavnem v 9. in zgodnje 8. stoletje.²⁷

Najzahodnejše primere podonavskega izvora najdemo v estenski kulturi. Tak primer je grob Pela 2, kjer je keramika okrašena z brazdastim, psevdovrvičastim okrasom in žigosanimi krožci, datiran pa je v stopnjo Este I.²⁸

Ornamentika podonavskega izvora, ki prodre na prelomu 2. in 1. tisočletja vse do italskega prostora, nam omogoča relativnokronološko primerjanje med skupinami na osi vzhod-zahod. Ormoško gradivo je vmesni člen, ki kaže, da je med različnimi predlaganimi datacijami stopnje Bosut III a (faza Kalakača)²⁹ verjetnejša zgodnejša opredelitev v 10. in 9. stoletje.

Tako vzporejamo stopnjo Ormož I na vzhodu s stopnjo Bosut III a, na zahodu z Ljubljano Ia in b; močnejše so povezave z gradivom 9. stoletja in z Este I.

Stopnjo *Ormož II* postavljamo v Ha B3 in zgodnje obdobje Ha C. Vključuje se v drugo stopnjo štajerske halštatske skupine oz. v I. stopnjo skupine Martijanec-Kaptol.³⁰ Tudi v tem času so jasno vidni vzhodni vplivi. Prav tako kot v Ormožu so v stopnji Bosut III b uveljavljeni: gosto šrafirani vrezani trikotniki, mrežast vrezan motiv, psevdovrvičast okras, žigosani pravokotniki, motivi ležečih povezanih žigosanih »S«, žigosani krožci, vodoravno žlebljenje latvic; podobno so oblikovana ustja loncev.³¹

Med vzhodne elemente horizonta »Basarabi«, ki so v okviru naše druge stopnje morda nekaj mlajši, pa lahko štejemo še žlebljene okrase: spiralo, visečo spiralo, koncentrične kroge in vdolbene meandraste motive, med oblikami pa skledo z močno izvihanim ustjem.³²

Na zahodu je povezav z Ljubljano v drugi stopnji precej manj kot v prvi. Nekaj primerjav najdemo v ornamentiki gosto šrafiranih vrezanih trikotnikov in vodoravnih nizov plastičnih bradavic,³³ časovno vzporejanje z zahodom pa nam omogoča predvsem kovinsko gradivo, vsi naštetih tipi igel ter tulasta sekira z ušescem in razširjenim ramenom, ki ji najdemo podobne v Este in Kranju, v štajerski halštatski skupini pa še v Mariboru, Gornji Radgoni in na vzhodu v Kaptolu, kjer ima že železno rezilo.³⁴ Kovinsko gradivo lahko postavimo v okvir 8. in zgodnjega 7. stoletja.

Ormoško drugo stopnjo vzporejamo torej s stopnjo Bosut III b na vzhodu, Ljubljano II in III a ter Este II a, b na zahodu.

Stopnjo *Ormož III* postavljamo v čas razvitega obdobja Ha C. Sedaj se pojavi vrsta novega materiala, vendar je povezanost s prejšnjo stopnjo jasno razvidna. Gradivu najdemo nekaj primerjav na vzhodu v stopnji III c bosutske skupine, in sicer v redkih keramičnih formah, kot so posode z vodoravno nažlebljenim stožčastim vratom, sorodni so krožniki z močno izvihanim ustjem, podoben pa je predvsem

način krašenja posod; v obeh skupinah prevlada kot vodilni tip žlebljenje, tako da bi lahko govorili o žlebljenem horizontu.³⁵

Na jugozahodu so primerjave s stopnjo Stična-Novo mesto 1 dolenske halštatske skupine skromne; nekaj podobnosti srečamo med najmlajšimi ormoškimi kosi z začetka mladohalštatskega obdobja in Dolenjsko v posodah na nogi in krašenju z gubanjem.³⁶

Zaključek

Ormoška naselbina je nastala na prehodu iz 2. v 1. tisočletje pr. n. š. in trajala neprekinjeno do začetka mladohalštatskega obdobja, ko je življenje na njej zamrlo, podobno kot na večini naselij širše regije.

Gradivo najstarejše ormoške stopnje in posamezni kosi, ki smo jim našli primerjave na Brinjevi gori obdobju Ha A, kažejo, da se keramične oblike v določeni meri navezujejo na starejšo kulturo žarnih grobišč, ki nam je vsaj po naselbinskem gradivu precej slabše poznana kot mlajša. Vzrok za to je lahko delno tudi stopnja raziskanosti. Na podlagi starejših naselij, kot sta Ptuj-Srednješolski center³⁷ in Dolnji Lakoš,³⁸ bi morda lahko domnevali, da je bila poselitev pred Ha obdobjem B (z izjemo višinske Brinjeve gore) nekoliko drugačna, bolj razpršena, z manjšimi nižinskimi zaselki ob potokih, ki niso bili utrjeni, njihovo prebivalstvo pa se je ukvarjalo prvenstveno z živinorejo in poljedelstvom. Takšne zaselke pa je z arheološko metodo teže odkriti.

Sprememba v poselitvi na začetku Ha obdobja B se kaže v nastajanju večjih zgoščenih naselij, ki se nizajo predvsem ob pomembnih prometnih dolinah, locirana pa so na dominantnih višinskih točkah: Gornja Radgona, Ptujski grad, Rifnik, na rečnih terasah: Ormož, ali na nekdanjih rečnih terasah: Hajdina.

Novosti, ki nastopijo v keramičnem gradivu tega časa, so jasno povezane z vzhodnimi vplivi. Vzrokov za prodor spodnjepodonavskih ornamentalnih elementov v jugoslovansko Podonavje, kjer se oblikuje bosutska skupina, ne moremo jasno razložiti. Od tod se vplivi širijo na eni strani v Pomoravje,³⁹ na drugi prek Srema⁴⁰ v Posavje in v centralno Bosno, kjer se oblikuje srednjebosanska skupina,⁴¹ zahodneje pa so vidni na eni strani v osrednji Sloveniji in skrajno zahodno v estenski kulturi, na drugi pa na Štajerskem.

V Ormožu in na drugih štajerskih najdiščih se je vzhodna ornametika pojavljala vse od začetka obdobja Ha B in je odločilno sodelovala pri oblikovanju ruške žarnogrobiščne oz. štajerske halštatske skupine, značilnosti nove skupine iz domače lončarske tradicije obdobja Ha A ne moremo v celoti pojasniti. Vplivi Podonavja, ki se pojavijo na začetku, trajajo potem kontinuirano vse obdobje Ha B in zgodnje obdobje Ha C, v razvitem Ha C pa so manj močni. Razlaga tako širokega vplivnega področja verjetno ni enostranska: morda leži delček pojasnila v morebitnih gospodarskih interesih Podonavja. Dejavnost, ki poleg poljedelstva in živinoreje opredeljuje naselja, kot so Ormož, Gornja Radgona, Rifnik in nekatera druga, ki se začenjajo razvijati v mlajšem Ha obdobju B, je predvsem livarstvo. Že in najstarejše ormoške stopnje poznamo nekaj kalupov, glinenih in kamnitih jeder za kalupe, žlic za ulivanje, v nekaj hišah so bili najdeni ostanki žindre in odlomki brona. Ormoška naselbina s svojo gosto mrežo hiš in ulic brez gospodarskih poslopij ni več organizirana kot vaški zaselek, ampak kot obrtno-predelovalno središče. Morda je povečan interes za bakrovo in druge rude v predalpskem svetu pospešil izkop na že

prej znanih rudiščih (Brinjeva gora),⁴² naselja, potrebna za predelavo, pa so bila postavljena na naravno varovanih lokacijah ob prometnih poteh, od koder je bil transport najlažji (npr. po Dravi do Donave, ki je v tem času važna prometna komunikacija). Seveda je to le šibko podkrepljena hipoteza; enako velja za kalkulacijo glede razmerja med staroselskim in morebitnim novim prebivalstvom. Keramične oblike s tradicijo starejše kulture žarnih grobišč in nadaljnji razvoj na njihovi podlagi kažejo, da je bil v novo nastala naselja pritegnjen precejšnji del domačega prebivalstva, npr. iz manjših zaselkov širšega zaledja, vzhodne elemente pa bi lahko pojasnili z delnim dotokom novega prebivalstva, npr. obrtnikov, ki so obvladali predelavo kovin in trgovcev. Odsotnost orožja vzhodnega izvora v Ormožu v 10. stoletju, pa v glavnem tudi depojev v širši regiji tega časa, ne kaže na to, da bi šlo že na začetku za vojaški poseg. Tudi dograditev obrambnega sistema, ki jo sicer postavljamo v ormoško prvo stopnjo, bi bila glede na najdbe v plasteh tik za nasipom (igla z uvito glavico) verjetnejša v 9. stoletju. To pa je čas, ko se pojavijo prvi depoji, ki jih povezujejo s tako imenovanim »trakokimerijskim«⁴³ gradivom. Vojaški poseg je bil torej možen v 9. stoletju. Tudi noša tega časa je v večji meri navezana na balkansko-podonavski svet.⁴⁴ Povezava med kovinskim gradivom v »trakokimerijskih«⁴⁵ depojih in naselbinskim gradivom je še preslabo obdelana. V Ormožu pa najdemo na keramiki nekaj okrasov, ki so stilno podobni ornamentom v predrti tehniki na kovinskih kosih iz depojev; najjasnejša povezava je v motivu nizov nasproti si stoječih trikotnikov (neobjavljeno).

8. in zgodnje 7. stoletje je obdobje, ko je Ormož doživel svoj največji razcvet; velika večina ohranjenega gradiva je prav iz tega časa. Za bronastim polnoročajnim mečem, ki ga postavljamo v prvo stopnjo,⁴⁵ se pojavi nov tip napadalnega orožja – bronasta sekira, ki je z redkimi zahodnejšimi primeri v glavnem vezana na našo kulturno skupino. Bolj izpovedno je obrambno orožje, ki je v štajerski halštatski skupini (oz. skupini Martijanec-Kaptol) znano iz Klein-Kleina in Kaptola. Oblike kažejo predvsem na navezavo na Balkan, ki je črpal vzore iz grškega sveta.⁴⁶ Ta navezanost na vzhod traja v Ormožu in v štajerski skupini ves čas njenega obstoja, v nasprotju z ljubljansko skupino, kjer gradivo ljubljanskega grobišča kaže, da so poleg balkansko-podonavskih elementov, ki so izraziti predvsem v prvi stopnji, že od 9., predvsem pa v 8. stoletju, delovali jadransko-italski vplivi, ki na Štajersko (razen nekaterih tipov igel) ne sežejo več.⁴⁷

V tretji ormoški stopnji, v razvitem Ha obdobju C, je kljub vrsti novosti, ki se pojavijo v keramičnem inventarju, jasno vidna povezava s poprejšnjo stopnjo.

Količina ohranjenega gradiva tega časa je bistveno manjša kot v prejšnji stopnji, naselje začenja postopoma umirati. Par posod iz zgodnjega Ha obdobja D kaže, da je naselbina trajala do okrog leta 600,⁴⁸ v mladohalštatskem obdobju pa je nastopila večstoletna prekinitev. Ormož je bil ponovno poseljen šele v latenski dobi.

¹ B. Perc, K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, *Arh. vest.* 13-14, 1962-1963, 375 ss, pril. 1.

² M. Tomanič-Jevremov, Arheološka raziskovanja Ormoža in okolice, *Ormoški zbornik* 2, 1983, 44 in članek v tem *Arh. vest.*

³ B. Teržan, *Starejša železna doba na slovenskem Štajerskem*, disertacija, tipkopis (1986) 106.

⁴ S. Pahič, v: *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 319.

⁵ O. c., pod različnimi gesli in M. Tomanič-Jevremov (op. 2) 25 ss.

⁶ B. Perc (op. 1) prečni profil, pril. 2, ostanki palisad so bili glede na risbo profila ohranjeni do višine 1,70 m.

^{6a} Večina risb v članku je delo J. Mariniča, del T. Krasovsky.

⁷ S. Pahič, Brinjeva gora 1953, *Arh. vest.* 32, 1981, 71 ss, sl. 29: 3 - vrček z močno izvihanim ustjem. D. Oman, Brinjeva gora - 1953 (obdelava prazgodovinske keramike), *Arh. vest.* 32, 1981, 144 ss, t. 24: 10 - latvica z navpičnim, vodoravno preluknjanim držajem, t. 5: 3, 4 - polkroglasta skleda z močno izvihanim ustjem, t. 4: 12 - antropomorfná plastika.

⁸ D. Oman (op. 7) t. 3: 17, 20 itd. - poševni žlebovi; S. Pahič (op. 7) 118 in op. 97, 98, 201.

⁹ D. Oman (op. 7) t. 1: 12 - posode z razčlenjenim rebrom v zgornjem delu, t. 2: 2; 4: 2 - fasetirani lonci, t. 5: 2 - fasetirane latvice, t. 3: 17, 20 - poševno nazlebljene latvice, t. 3: 5, 14 - neokrašene latvice.

^{9a} Stopnja Ormož I je opredeljena na podlagi naslednjih enot: S II, ognjišče 38 (t. 2: 1-3), S II, zahodno od hiše 2 (t. 2: 4-16), S II, prehod med stavbama 6 in 7 k stavbi 5 (t. 3: 1-6 in t. 4: 1-7), S II, ognjišče 35 (t. 5: 1-14), S III, zahodno od hiše 4 (t. 5: 15-19, t. 6: 1-17 in t. 7: 1-3), S III, jame ob kurišču 17 v hiši 4 (t. 7: 6, 7, 9-11), S III, ognjišče 52 v hiši 1 (t. 8: 1-11), S III, jama 1, kv. 483 v hiši 1 (t. 8: 12), S II, ognjišče 36 v hiši 1 (t. 9: 1-4), S II, ognjišče 43 v hiši 3b (t. 11: 9-21), S II, ob stavbah 1a in b (t. 12: 1-6).

^{9b} Stopnja Ormož II je opredeljena na podlagi naslednjih enot: S II, ognjišče 40 (t. 1: 1-12), S II, stavba 7 (t. 4: 9-16 in t. 16: 1-3), S III, kurišče 17 v hiši 4 (t. 7: 4, 5, 8, 12-17), S II, ob ognjišču 36 v hiši 1 (t. 9: 7-20 in t. 10: 1-8), S II, ognjišče 6 v stavbi 1a (t. 12: 7-23), S II, ognjišče 38 (t. 13: 1-15), S III, ognjišče 51 (t. 14: 1-16, t. 15: 1, 2 in t. 16: 14-16), S III, kurišče 19 (t. 16: 9-13), S II, stavba 4 (t. 17: 1-27 in t. 21: 1-8), S II, III, ognjišče 13 (t. 18: 1-20), S II, južno od stavbe 2 (t. 19: 1-4), S II, ognjišče 28 (t. 19: 5-18), S II, ognjišče 14a, b (t. 20: 1-19 in t. 21: 13-22), S II, ognjišče 28 (t. 22: 1-6), S II, ognjišče 37

(t. 22: 7-16), S II, ognjišče 31 (t. 23: 1-17), S II, ognjišče 33 (t. 24: 5-13), S V, ognjišče 5 (t. 28: 6-17).

^{9c} Stopnja Ormož III je opredeljena na podlagi naslednjih enot: S IV, jame 1-7 (t. 25; 26: 1-12), S VIII (t. 27), S V, ognjišče 3 (t. 28: 1-5).

¹⁰ B. Teržan (op. 3).

¹¹ C. Dobiat, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik*, Schild von Steier, Beiheft 1 (1980).

¹² K. Vinski-Gasparini, Grupa Martijanec-Kaptol, v: *Praist. jugosl. zem. 5, Željezna doba* (1987) 182 ss.

¹³ S. Gabrovec, Dobovsko-ruška grupa, v: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzno doba* (1983) 54 ss.

¹⁴ D. Oman (op. 7) 150 s, t. 40.

¹⁵ *Ib.*, t. 62; 63.

¹⁶ B. Teržan (op. 3) 46.

¹⁷ B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturräume 16-17 (1976).

¹⁸ M. Stojič, *Gvozdeno doba u basenu Velike Morave*, Cent. za arh. istr. Fil. fak. u Beogradu 8 (1986) 91 s, t. 6: 3 itd.

¹⁹ P. Medovič, *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, Diss. et monogr. 22 (1978) t. 19: 6, 7 - lonci, t. 21: 3 - snopi vodoravnih vrezov, t. 22: 1 - vrezane girlande, t. 26: 2 - motiv smrekove vejice, t. 35: 1-6; 36: 1-4 - vrezane valovnice, t. 28: 1 - fasetiran lonec, t. 29: 2, 5, 8 - fasetirane latvice, t. 37: 1-10 - žlebljenje, t. 22: 3 in t. 23: 2 - psevdovrvičast okras, t. 26: 5 - motiv lista.

²⁰ F. Starč, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*, Dela 1. razr. SAZU 9/7 (1954) t. 5: 1-5, podobno grob 19, t. 18: 3, 4.

²¹ S. Gabrovec, Začetek halštatskega obdobja v Sloveniji, *Arh. vest.* 24, 1973 (1975) 338 ss, Razpredelnica 1.

²² F. Starč (op. 20) t. 16: 3.

²³ S. Gabrovec (op. 21).

²⁴ F. Starč (op. 20) t. 12: 4; 19: 1; 22: 3, 11; 28: 3; 29: 4 - vrezan okras, t. 59: 11 a-c; 60: 1a, b - vrezane valovnice, t. 14: 7 - žigosani pravokotniki.

²⁵ *Ib.*, t. 7: 6; 14: 1; 16: 2 - igla z uvito glavico, t. 4: 6 - obroček s prepletom, t. 64: 4 - zapestnica preseka »D«.

²⁶ M. Tomanič-Jevremov (op. 2) 44 ss.

²⁷ B. Teržan, The Early Iron Age Chronology of the Central Balkans, *Arch. Jugosl.* 24, 1987, 8 in op. 12.

²⁸ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959) 97 in t. 90: B.

²⁹ R. Vasić, Bosutska grupa, v: *Praist. jugosl. zem. 5, Željezno doba* (1987) 536 ss. Vasić predlaga poimenovanje Bosut I, II, III namesto Bosut III a, III b, III c.

³⁰ B. Teržan (op. 3) in K. Vinski-Gasparini (op. 12).

³¹ P. Medović (op. 19) t. 54: 6 – žigosan povezan motiv »S«, t. 57: 2 – šrafirani trikotniki, t. 55: 1 – vodoravno žlebljenje latvic, t. 53: 3, 4 – psevdovrvičast okras, t. 58: 3 – vrezan mrežast okras, t. 47: 3 – žigosani pravokotniki, t. 54: 3 – žigosani krožci, ki pa so tu koncentrični.

³² Ornamentiko horizonta »Basarabi« v predalpskem svetu je obdelal J. Dular, Bela krajina v starohalštatskem obdobju, *Arh. vest.* 24, 1973 (1975) 555 ss, z lit.

³³ I. Puš, *Žarnogrobniška nekropola na dvo-rišču SAZU v Ljubljani*, Razprave 1. razr. SAZU 7/1, 1971, t. 10: 5; 28: 10 – vrezani, gosto šrafirani trikotniki, t. 11: 5; 30: 3, 5; 32: 10 – vodoravni nizi plastičnih bradavic.

³⁴ B. Teržan (op. 3) op. 54 in 137.

³⁵ P. Medović (op. 19) t. 80 in sledeče.

³⁶ J. Dular, *Halštatska keramika v Sloveniji*, Dela 1. razr. SAZU 23/12 (1982) 142.

³⁷ M. Strmčnik-Gulič, članek v tem *Arh. vest.*

³⁸ I. Horvat-Šavel, Naselbina v Dolnjem Lakošu, v: *Bronasta doba v Sloveniji, Lendavski zvezki* 8, 1986, 31 ss.

³⁹ M. Stojić (op. 18).

⁴⁰ D. Popović, Keramika starijega gvozdenega doba u Sremu, *Fontes arch. Iug.* 4 (1981).

⁴¹ S. Gabrovec (op. 13) 93 in B. Čović, Srednjobosanska kulturna grupa, v isti publikaciji, 433 ss.

⁴² B. Teržan, Das Pohorje – ein vorgeschichtliches Erzrevier?, *Arh. vest.* 34, 1983, 51 ss.

⁴³ G. Kossack, »Kimmerische« Bronzen, Bemerkungen zur Zeitstellung in Ost- und Mitteleuropa, *Situla* 20–21, 1980, 109 ss.

⁴⁴ B. Teržan (op. 27).

⁴⁵ Obstajajo različne datacije: J. Dular, Polnoročajni meč iz Ormoža, *Arh. vest.* 26, 1975 (1976) 185 s, z risbo in navedbo starejše opredelitve Z. Vinskega, postavlja meč v obdobje Ha A; B. Teržan ga uvršča v Ha B, v čas trajanja ormoške naselbine.

⁴⁶ K. Vinski-Gasparini (op. 12) 229 s.

⁴⁷ S. Gabrovec (op. 13) 66.

⁴⁸ B. Teržan (op. 42) na podlagi antičnega vira pojasnjuje prenehanje naselij v širši regiji z izbruhom kuge; K. Vinski-Gasparini (op. 12) 230 z lit.

CHRONOLOGISCHE SKIZZE DER VORGESCHICHTLICHEN SIEDLUNG IN ORMOŽ

Zusammenfassung

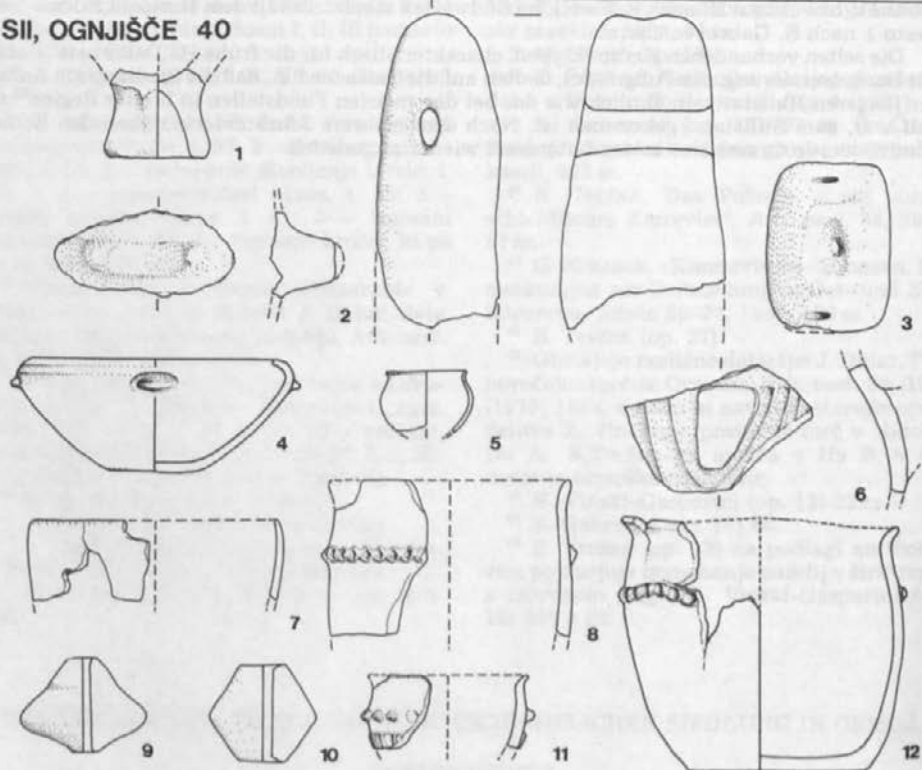
Die vorgeschichtliche Siedlung in Ormož liegt am Fluß Drava am Treffpunkt der pannonschen und Voralpenwelt. Durch das gefundene Material kann sie in die steirische Hallstattgruppe (bzw. in die Ruše-Gruppe der Urnenfelderkultur, fortsetzend in die Hallstattgruppe Martijanec-Kaptol) eingereiht werden und dauert die ganze Ha B- und die Ha C-Periode durch. Im Aufsatz werden einige Einheiten mit dem ausgewählten Material vorgestellt, aufgrund derer die Funde in drei Stufen eingeteilt werden können, in die Stufen Ormož I–III^{30–2} wobei die erste Stufe in Ha B1 und B2, die zweite in Ha B3 und frühe Ha C-Periode gehört, die dritte Stufe wird aber in die entwickelte Ha C-Periode verwiesen. Diese Einteilung stimmt hauptsächlich mit der Gliederung anderer Fundstellen der steirischen Hallstattgruppe nach B. Teržan überein,³ in Betrachtung beider jüngeren Stufen aber auch mit den Resultaten von C. Dobiat¹¹ für die Sulmtalnekropole und von K. Vinski-Gasparini¹² für die Gruppe Martijanec-Kaptol.

Die relativchronologische Parallelisierung mit den benachbarten Kulturgruppen wird außer den selten vorkommenden Metallgegenständen vor allem durch die aus dem Donaugebiet stammende Ornamentik ermöglicht, denn sie ist in Ormož stärker vertreten als in anderen Fundstellen der steirischen Gruppe, verbreitet sich aber zum Teil noch weiter nach Westen, in Mittelslowenien (Ljubljana, Kranj) und in die Este-Kultur.

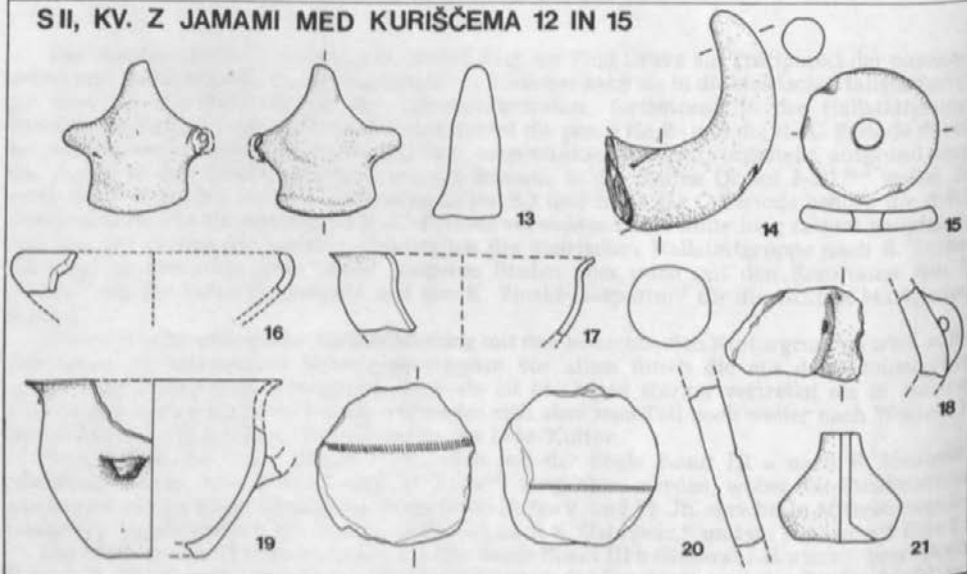
Somit kann die Stufe Ormož I im Osten mit der Stufe Bosut III a nach P. Medović¹⁹ (Kalakača-Phase, bzw. Bosut I nach R. Vasić²⁹) verglichen werden, wobei das Fundmaterial aus Ormož für die ältere Datierung dieser Stufe in das 9. und 10. Jh. spricht. In Mittelslowenien finden wir Vergleiche mit der Stufe Ljubljana I nach S. Gabrovec,²¹ und im Westen mit Este I.²⁸

Die Stufe Ormož II wird im Osten mit der Stufe Bosut III b (Basarabi-Horizont, bzw. Bosut II nach R. Vasić) gleichgestellt, im Westen zieht man die Vergleiche mit den Stufen Ljubljana II und III a und mit Este II a, b.

SII, OGNJIŠČE 40

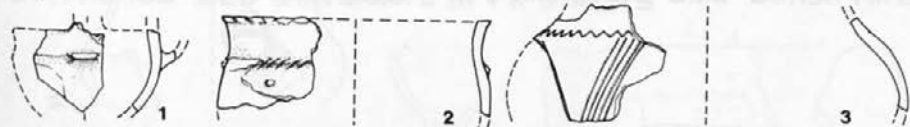
SII, KV. Z JAMAMI MED KURIŠČEMA 12 IN 15

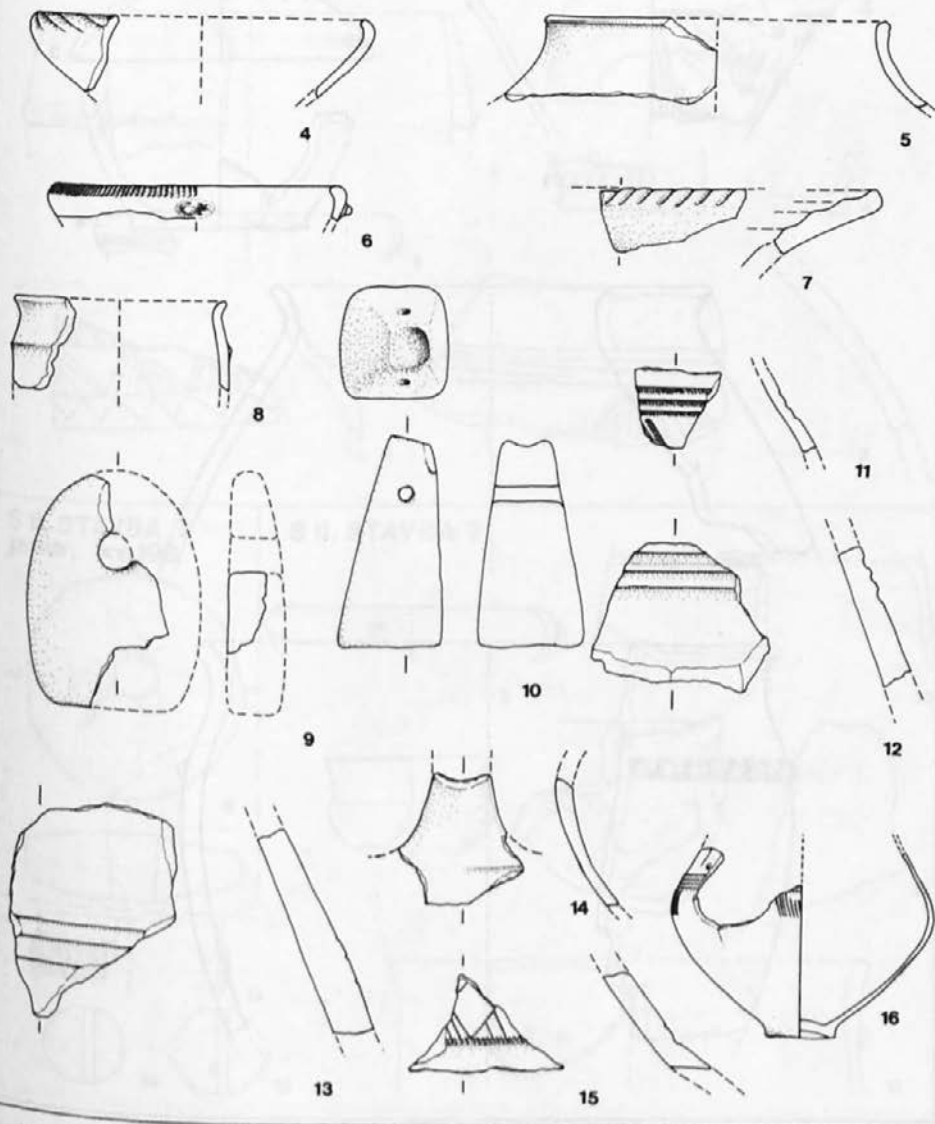
T. 1: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1-3, 6, 9, 10, 13-15, 18, 20, 21 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

Taf. 1: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-3, 6, 9, 10, 13-15, 18, 20-21 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

SII, OGNJIŠČE 38

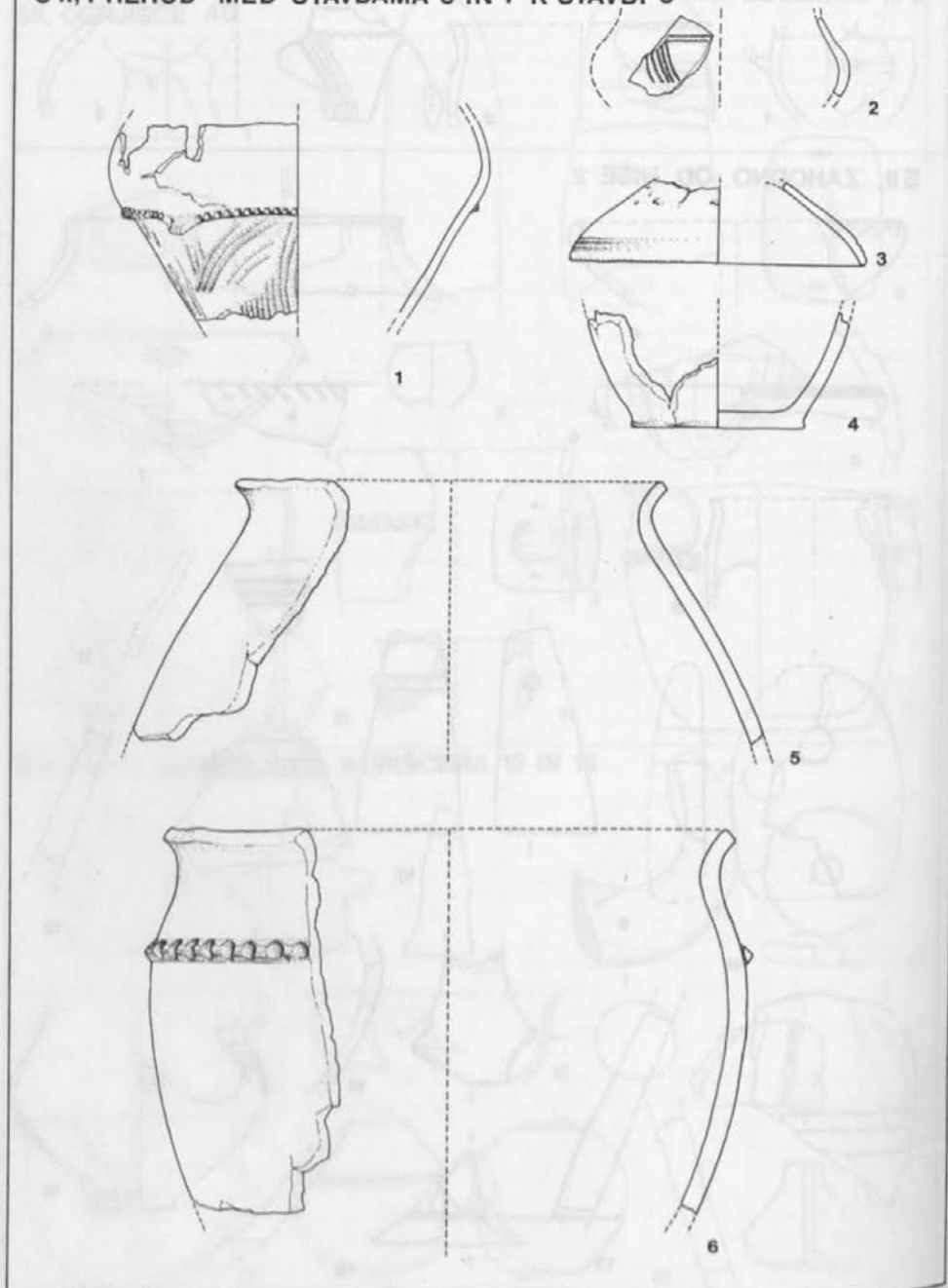
SII, ZAHODNO OD HIŠE 2

T. 2: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 7, 9-15 = 1:3, 16 = 1:12, drugo = 1:6; vse keramika.

Taf. 2: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 7, 9-15 = 1:3, 16 = 1:12, das Ubrige = 1:6. Alles Ton.

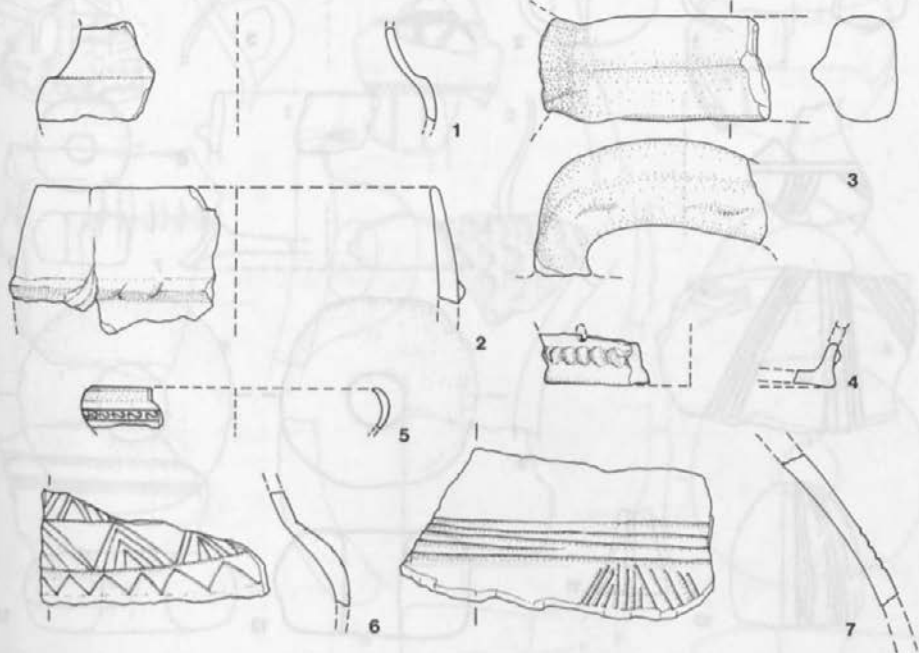
S II, PREHOD MED STAVBAMA 6 IN 7 K STAVBI 5

T. 3: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 3 = 1 : 12, drugo = 1 : 6; vse keramika.

Taf. 3: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1, 3 = 1 : 12; das Übrige = 1 : 6. Alles Ton.

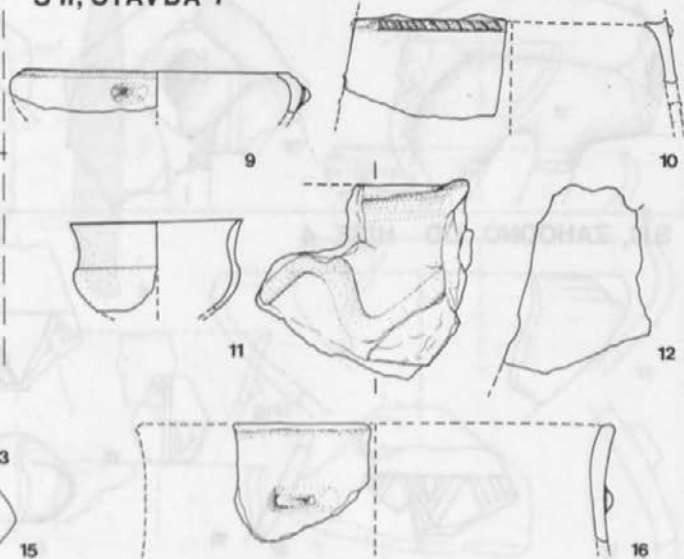
S II, PREHOD MED STAVBAMA 6 IN 7 K STAVBI 5

S II, STAVBA 7
jama, kv.198

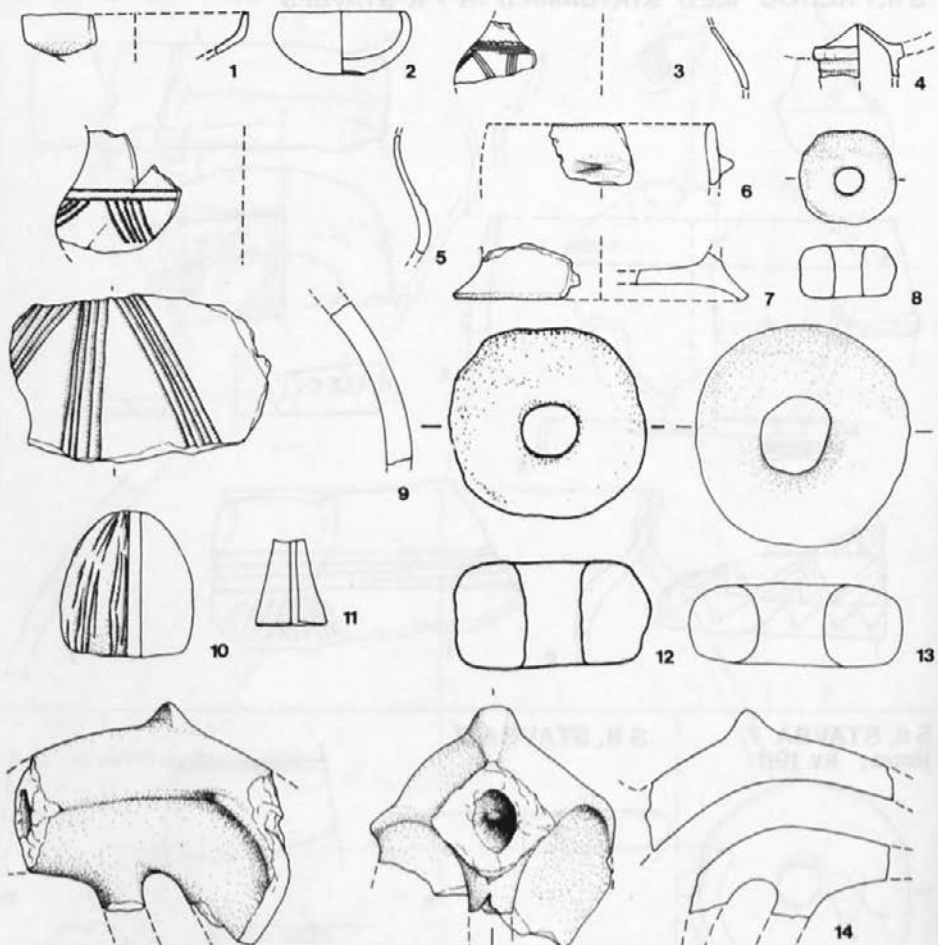
S II, STAVBA 7

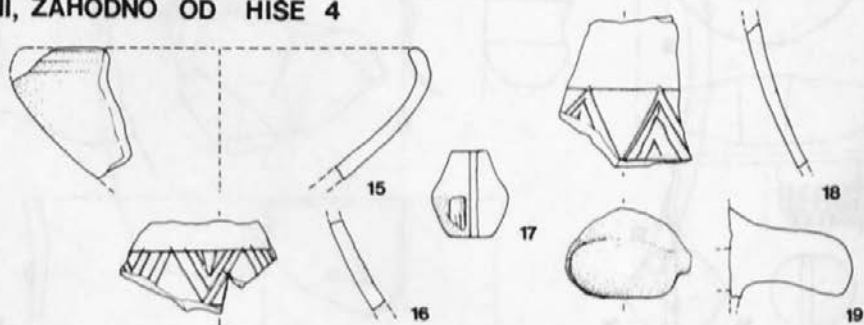
T. 4: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 3, 6-8, 12, 14, 15 = 1 : 3, drugo = 1 : 6; vse keramika.

Taf. 4: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1, 3, 6-8, 12, 14-15 = 1 : 3; das Übrige = 1 : 6. Alles Ton.

S II, OGNJIŠČE 35

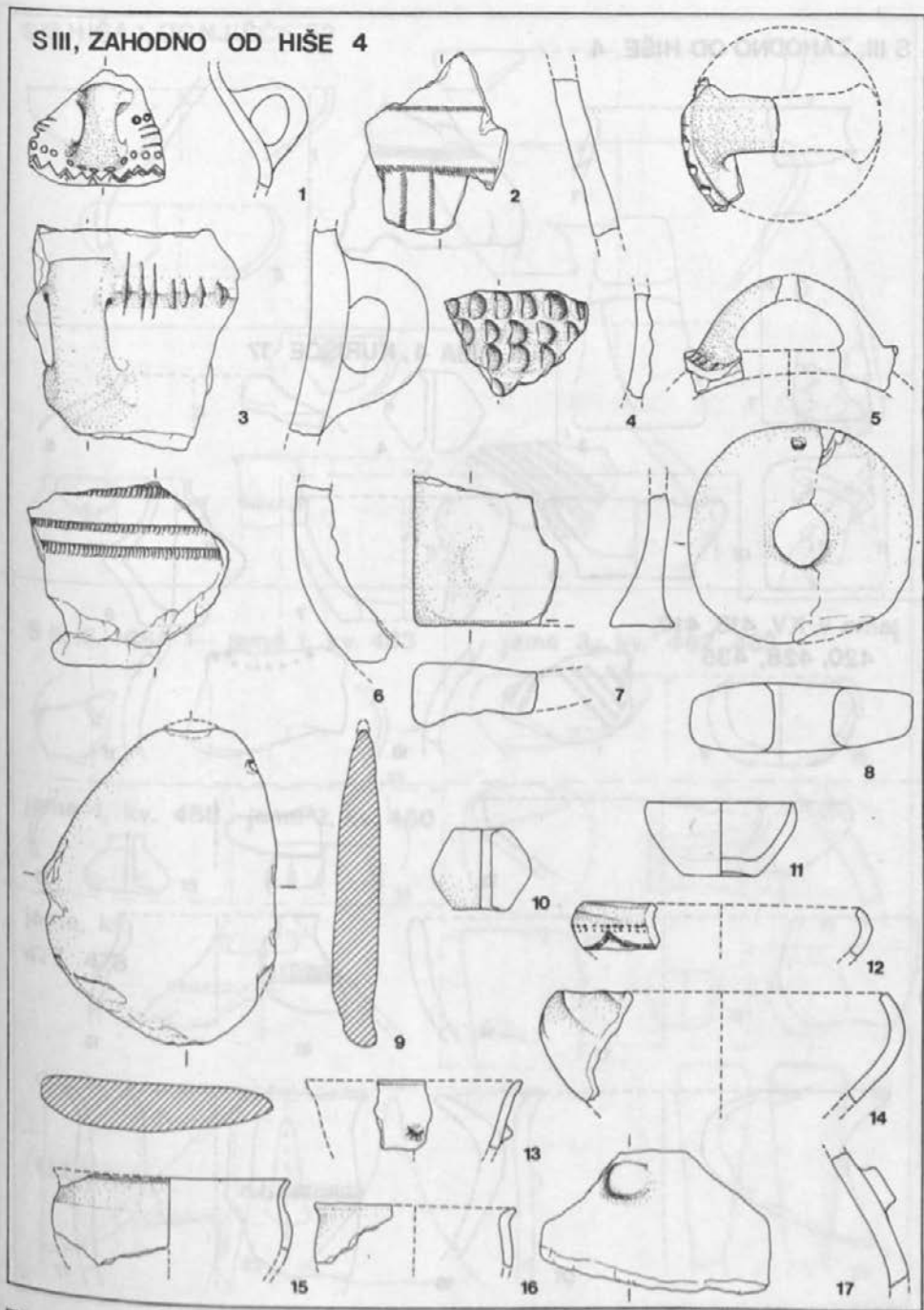
S III, ZAHODNO OD HIŠE 4

T. 5: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 8-14 in 16-19 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

Taf. 5: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 8-14, 16-19 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

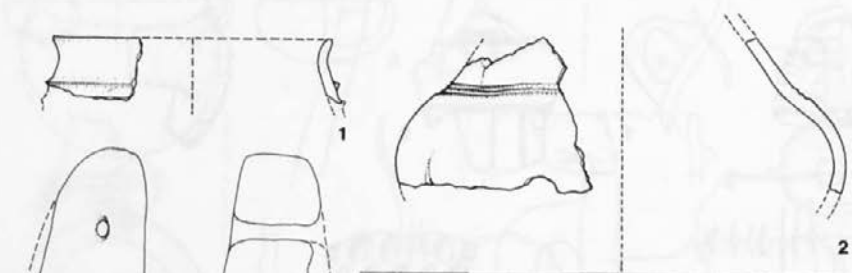
S III, ZAHODNO OD HIŠE 4

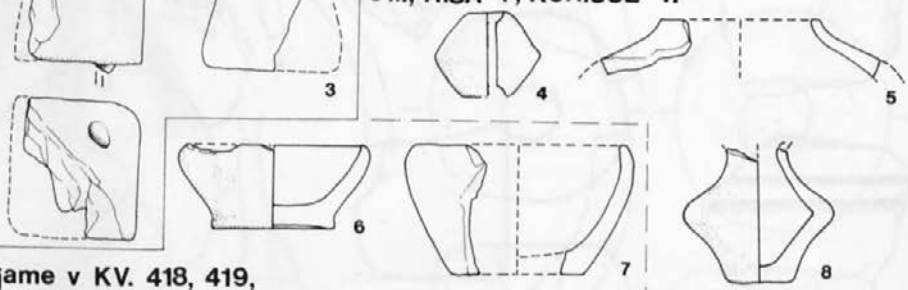
T. 6: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1-4, 6-10 in 17=1:3, drugo = 1:6; 9 kamen, drugo keramika.

Taf. 6: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-4, 6-10, 17=1:3; das Übrige = 1:6. 9 Stein, das Übrige Ton.

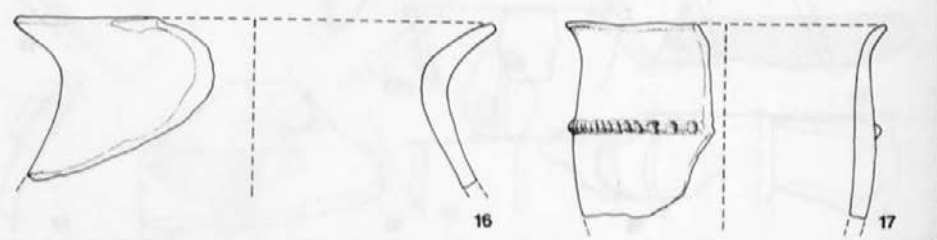
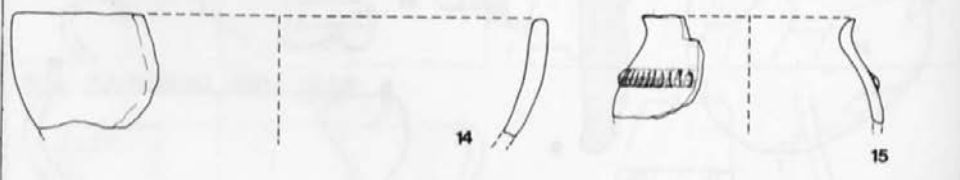
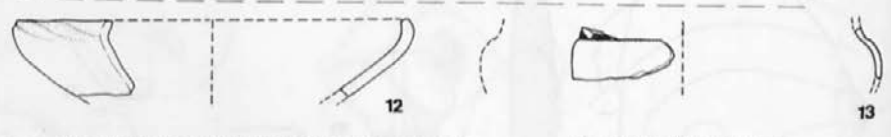
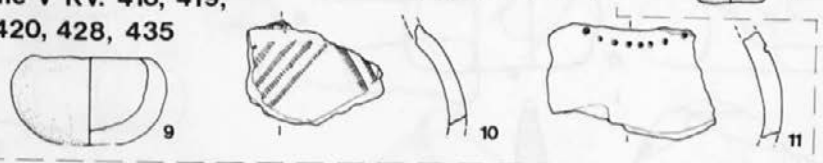
S III, ZAHODNO OD HIŠE 4

S III, HIŠA 4, KURIŠČE 17

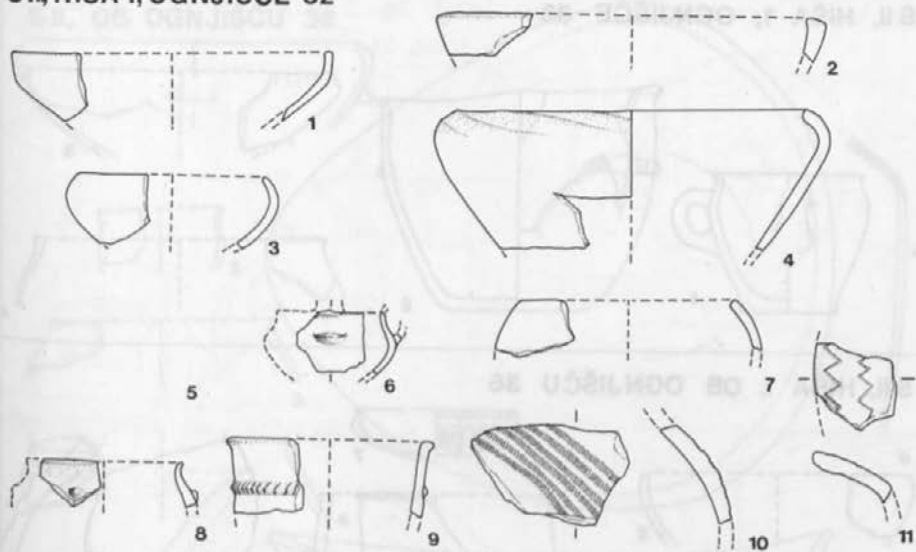
jame v KV. 418, 419,
420, 428, 435

T. 7: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 3, 4, 6, 9-11 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

Taf. 7: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 3, 4, 6, 9-11 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

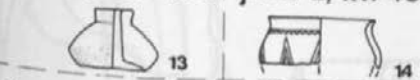
S III HIŠA 1, OGNJIŠČE 52

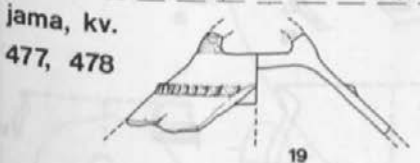
S II, III, HIŠA 1 jama 1, kv. 483

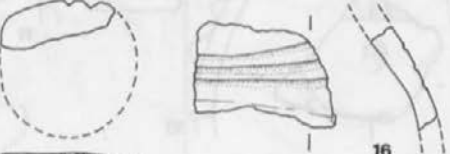
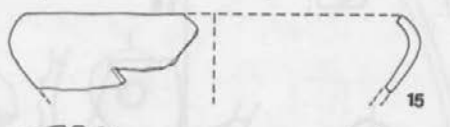
jama 1, kv. 488 jama 2, kv. 480

jama, kv. 477, 478

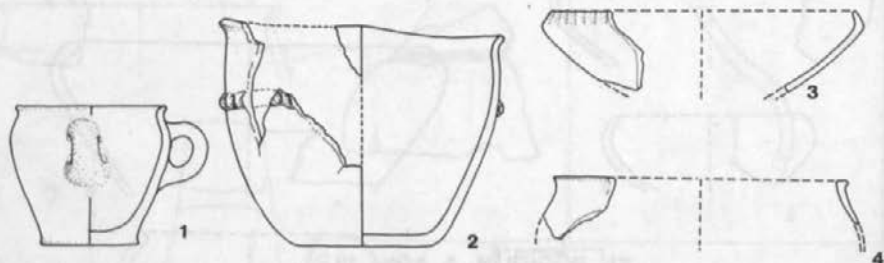

jama 3, kv. 482, 483

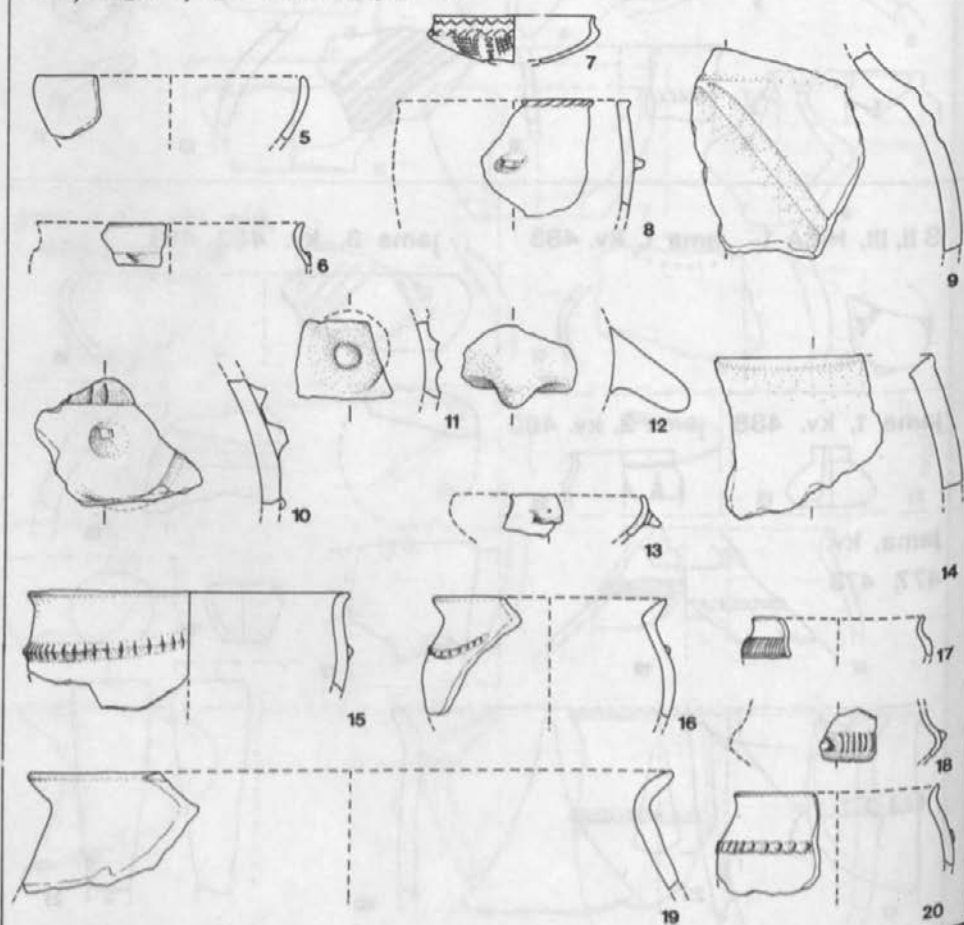

T. 8: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 10, 11, 13, 14, 16-18, 21, 22 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.
 Taf. 8: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 10-11, 13-14, 16-18, 21-22 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

S II, HIŠA 1, OGNJIŠČE 36

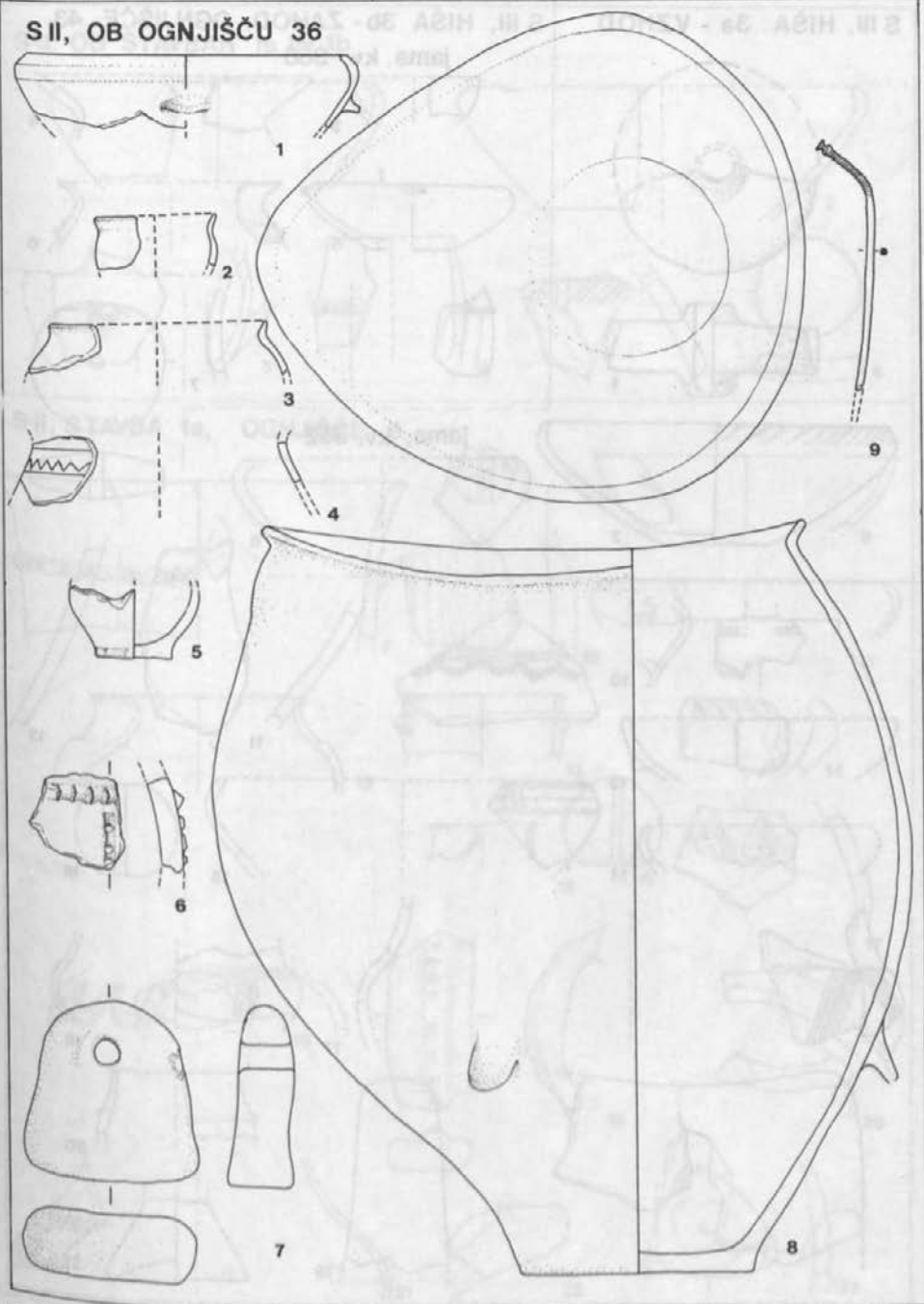
S II, HIŠA 1, OB OGNJIŠČU 36

T. 9: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 9-12, 14 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

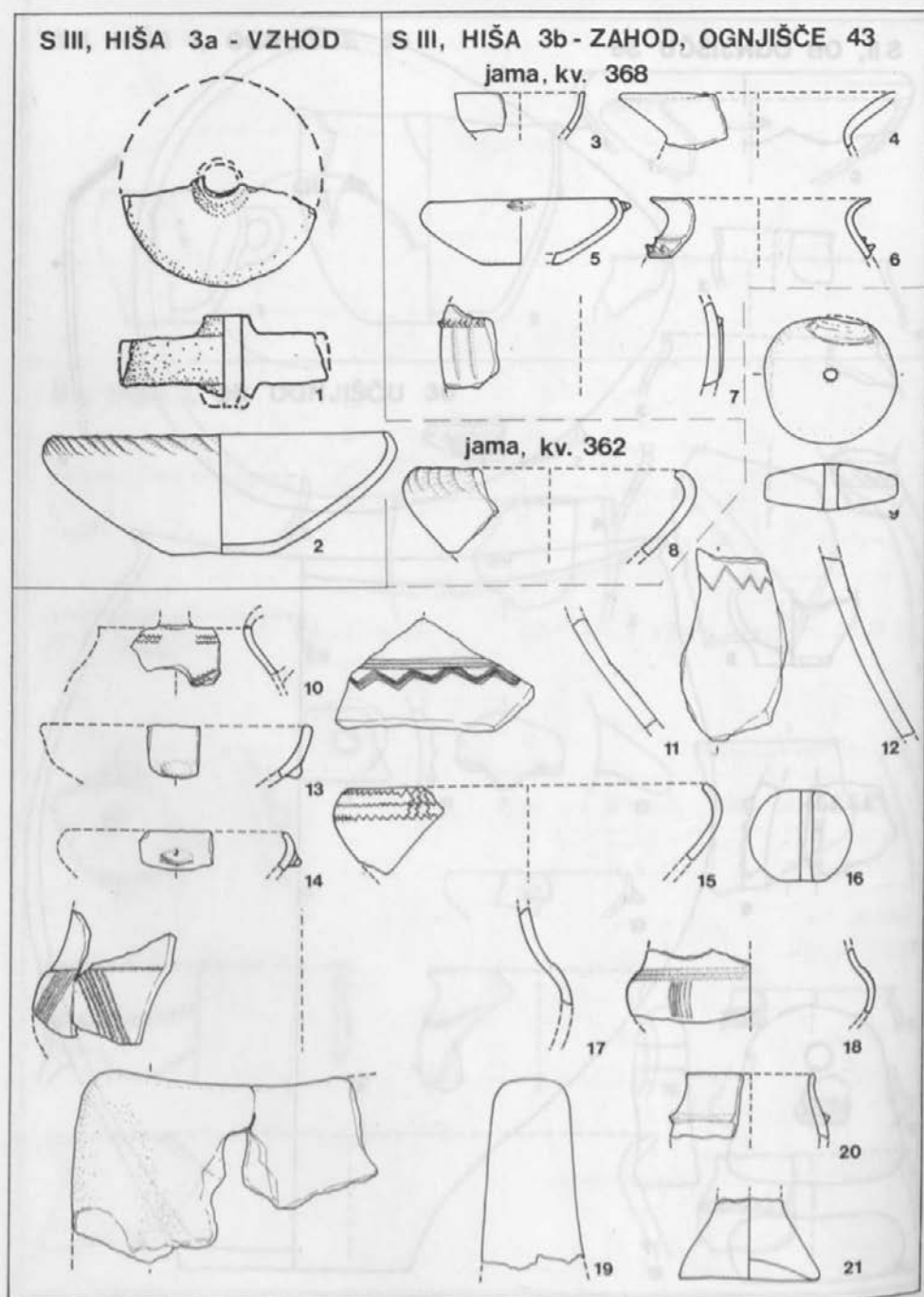
Taf. 9: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 9-12, 14 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

S II, OB OGNJIŠČU 36

T. 10: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 5, 6, 7, 9 = 1:3, drugo = 1:6; 9 bron, drugo keramika.

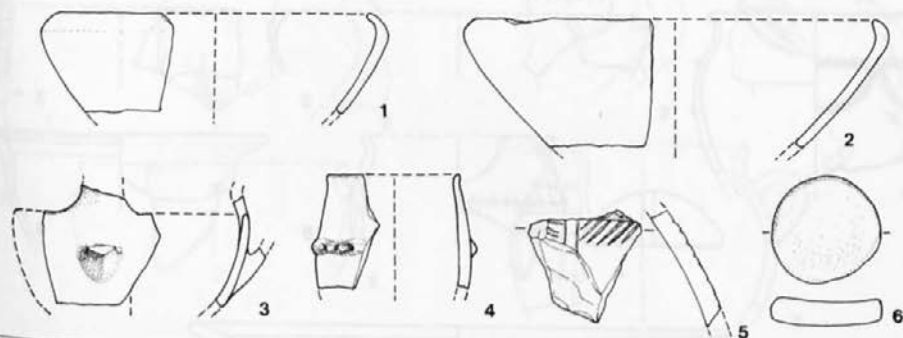
Taf. 10: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 5-7, 9 = 1:3; das Übrige = 1:6. 9 Bronze, das Übrige Ton.

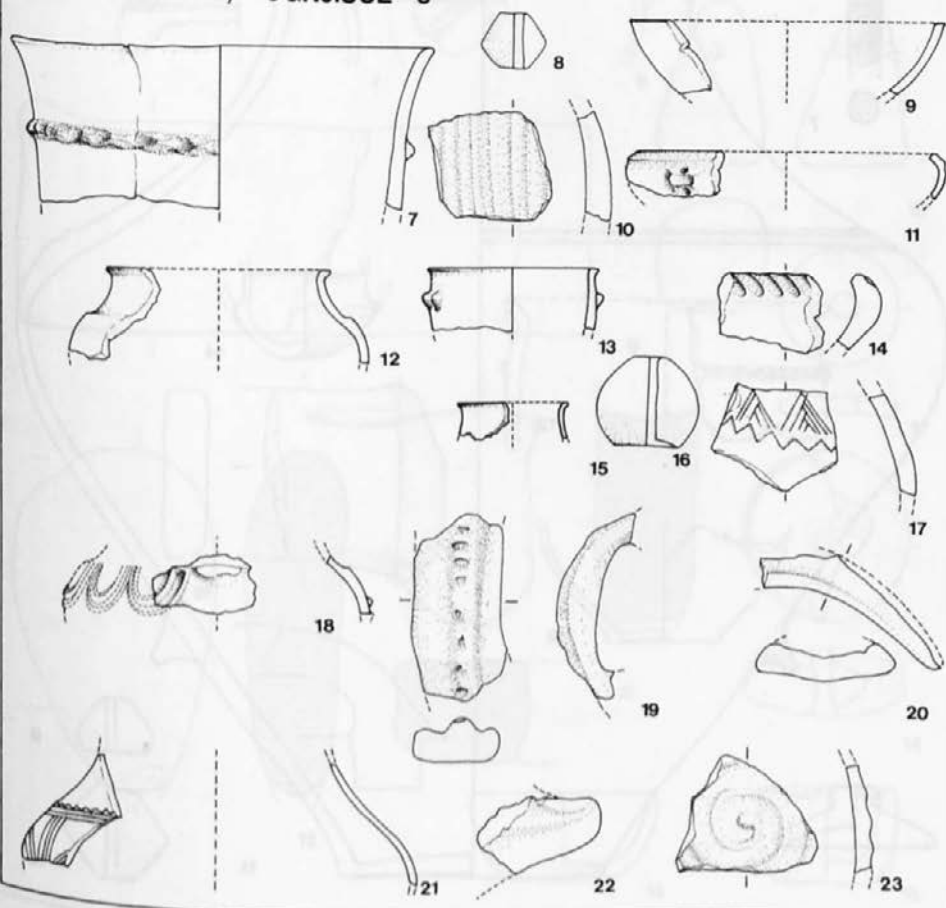
T. 11: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 9, 11, 12, 16, 19, 21 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

Taf. 11: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1, 9, 11-12, 16, 19, 21 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

S II, OB STAVBAH 1a IN 1b

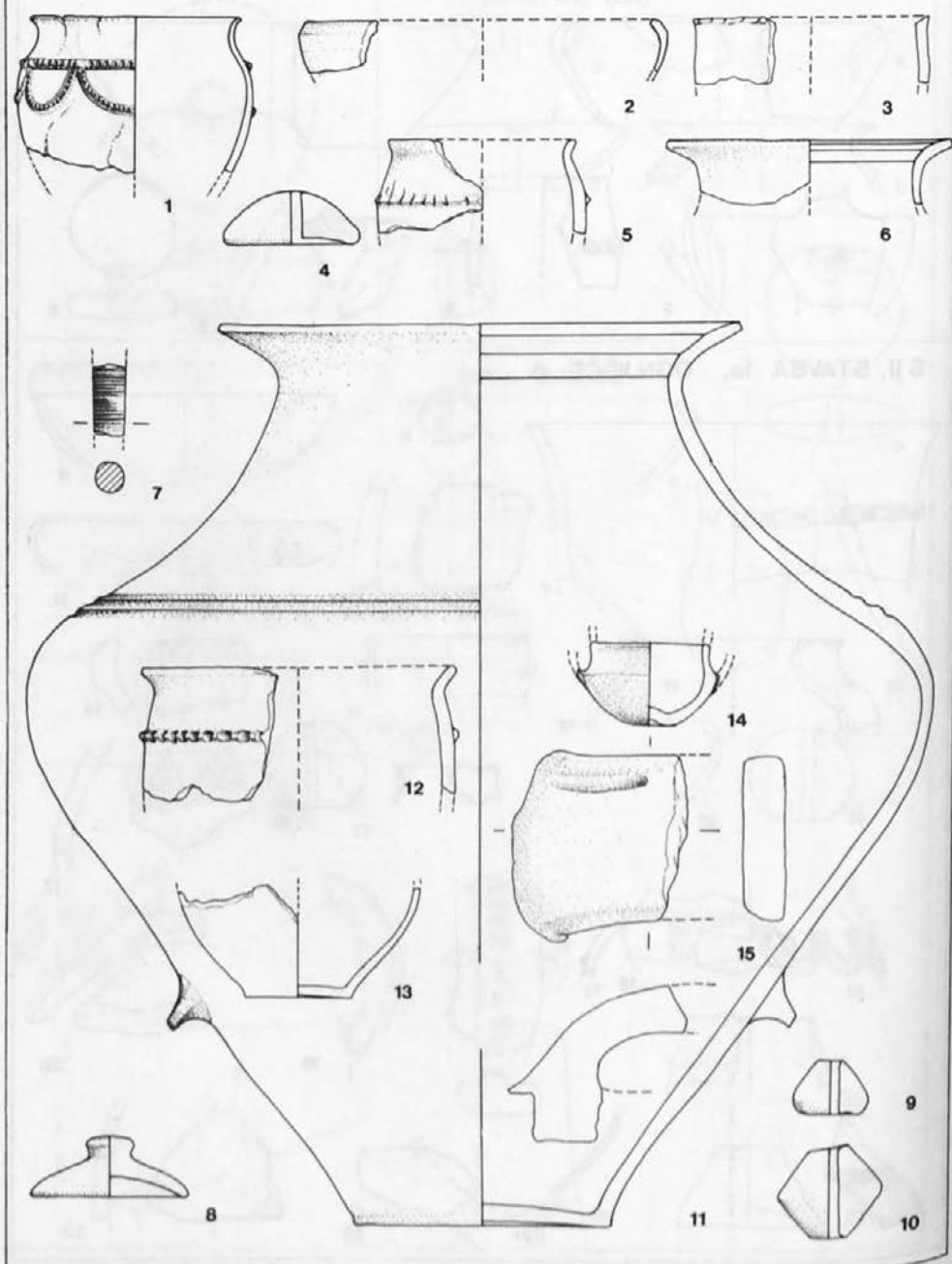
S II, STAVBA 1a, OGNJIŠČE 6

T. 12: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 5, 6, 8, 10, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23 = 1 : 3, drugo = 1 : 6; vse keramika.

Taf. 12: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 5-6, 8, 10, 14, 16-17, 19-20, 22, 23 = 1 : 3; das Übrige = 1 : 6. Alles Ton.

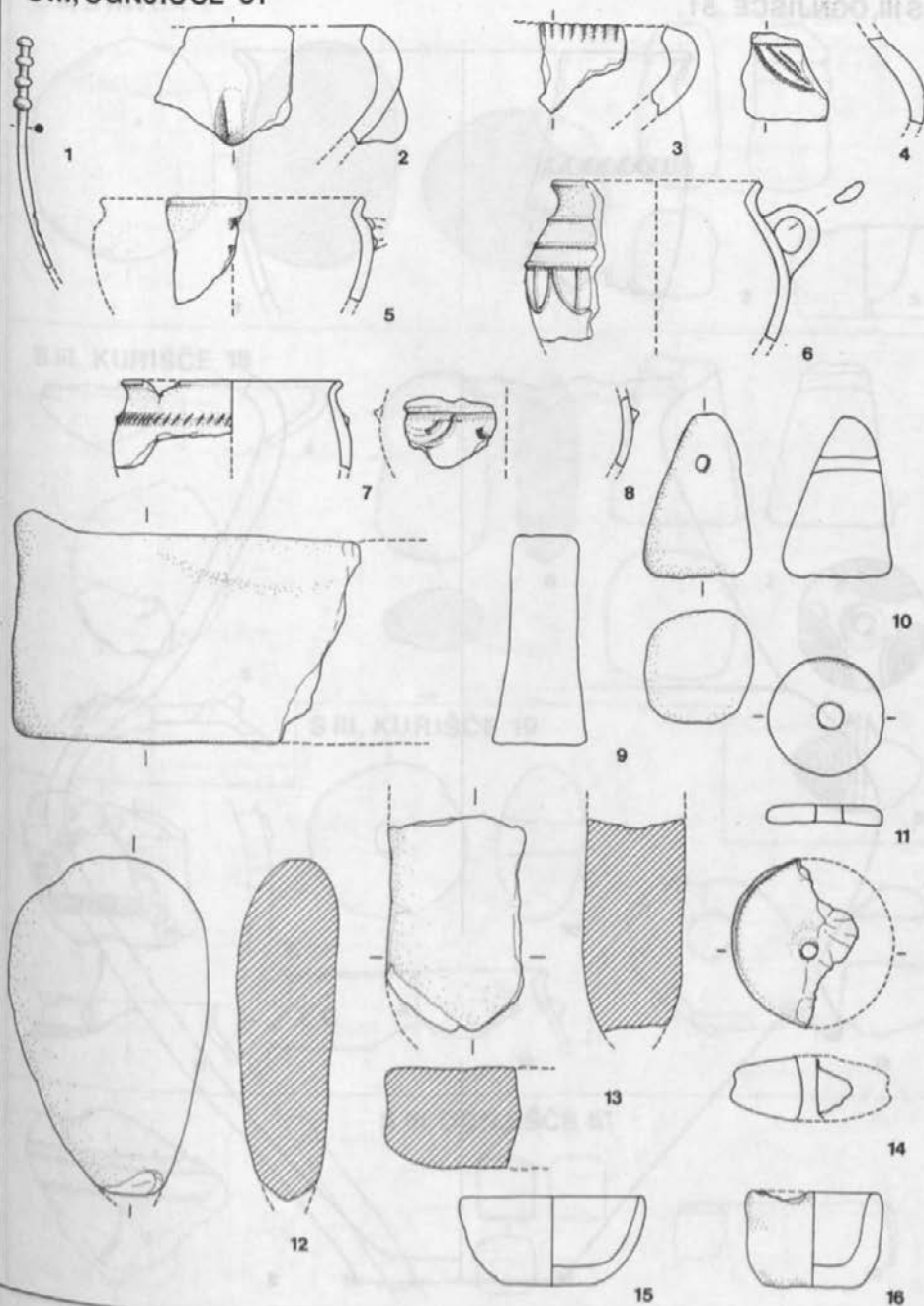
SII, OGNJIŠČE 38

T. 13: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 4, 7, 9, 10, 15 = 1 : 3;
13 = 1 : 12, drugo = 1 : 6; 7 kamen, drugo keramika.

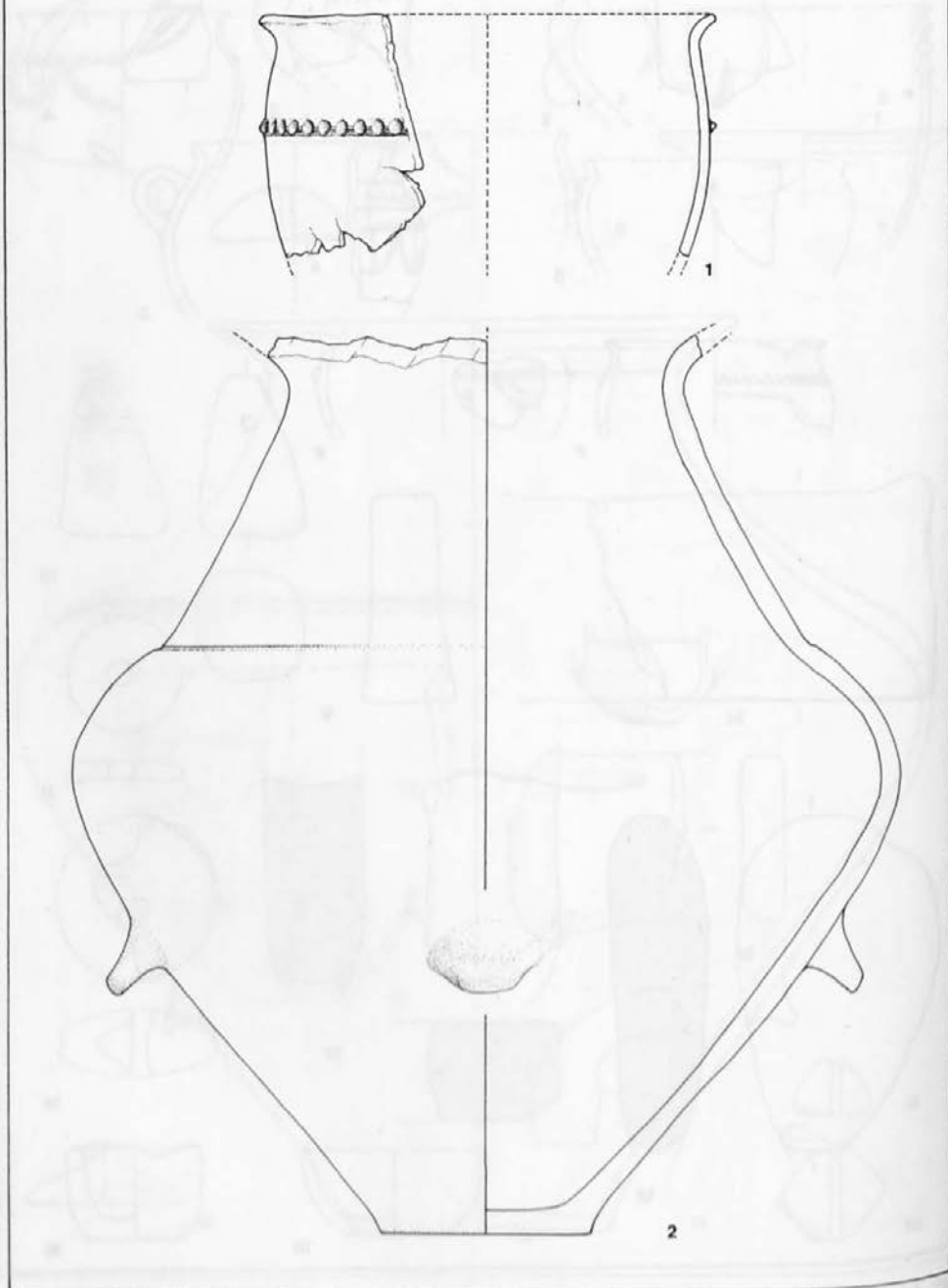
Taf. 13: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 4, 7, 9-10, 15 = 1 : 3;
13 = 1 : 12, das Übrige = 1 : 6. 7 Stein, das Übrige Ton.

SIII, OGNJIŠČE 51

T. 14: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1-4, 9-14, 16 = 1:3, drugo = 1:6; 1 bron, 12, 13 kamen, drugo keramika.

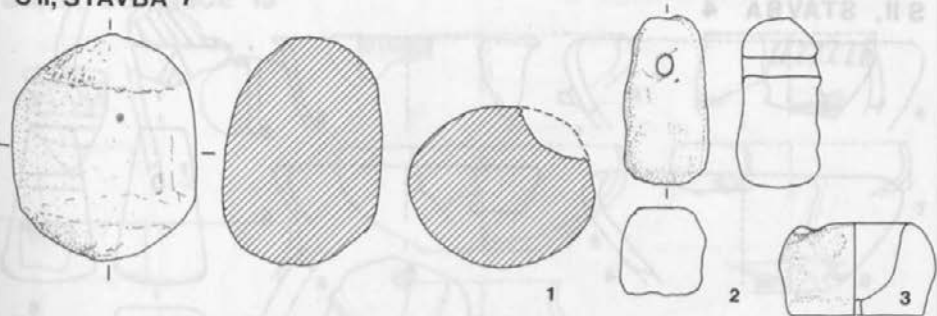
Taf. 14: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-4, 9-14, 16 = 1:3; das Übrige = 1:6. 1 Bronze, 12-13 Stein, das Übrige Ton.

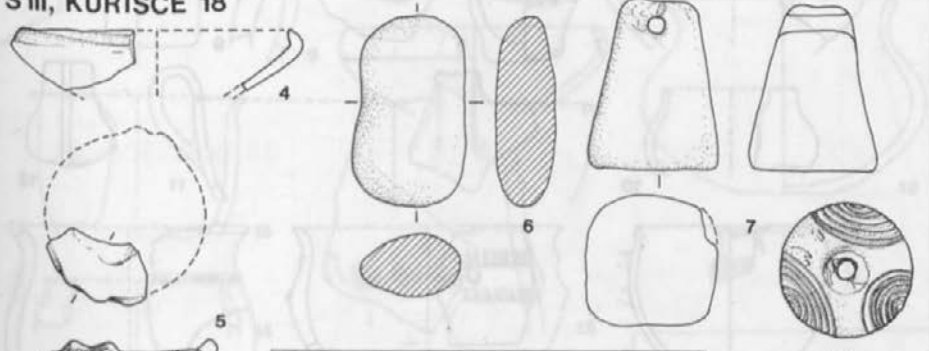
T. 15: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 2 = 1 : 3; keramika.

Taf. 15: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-2 = 1 : 3. Alles Ton.

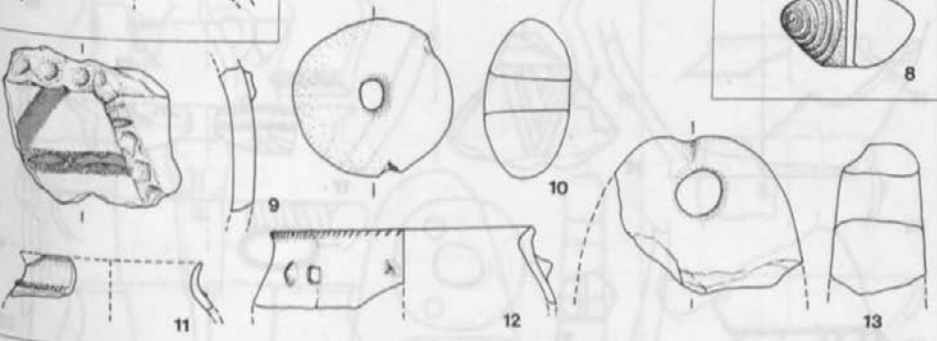
S II, STAVBA 7

S III, KURIŠČE 18

S III, KURIŠČE 19

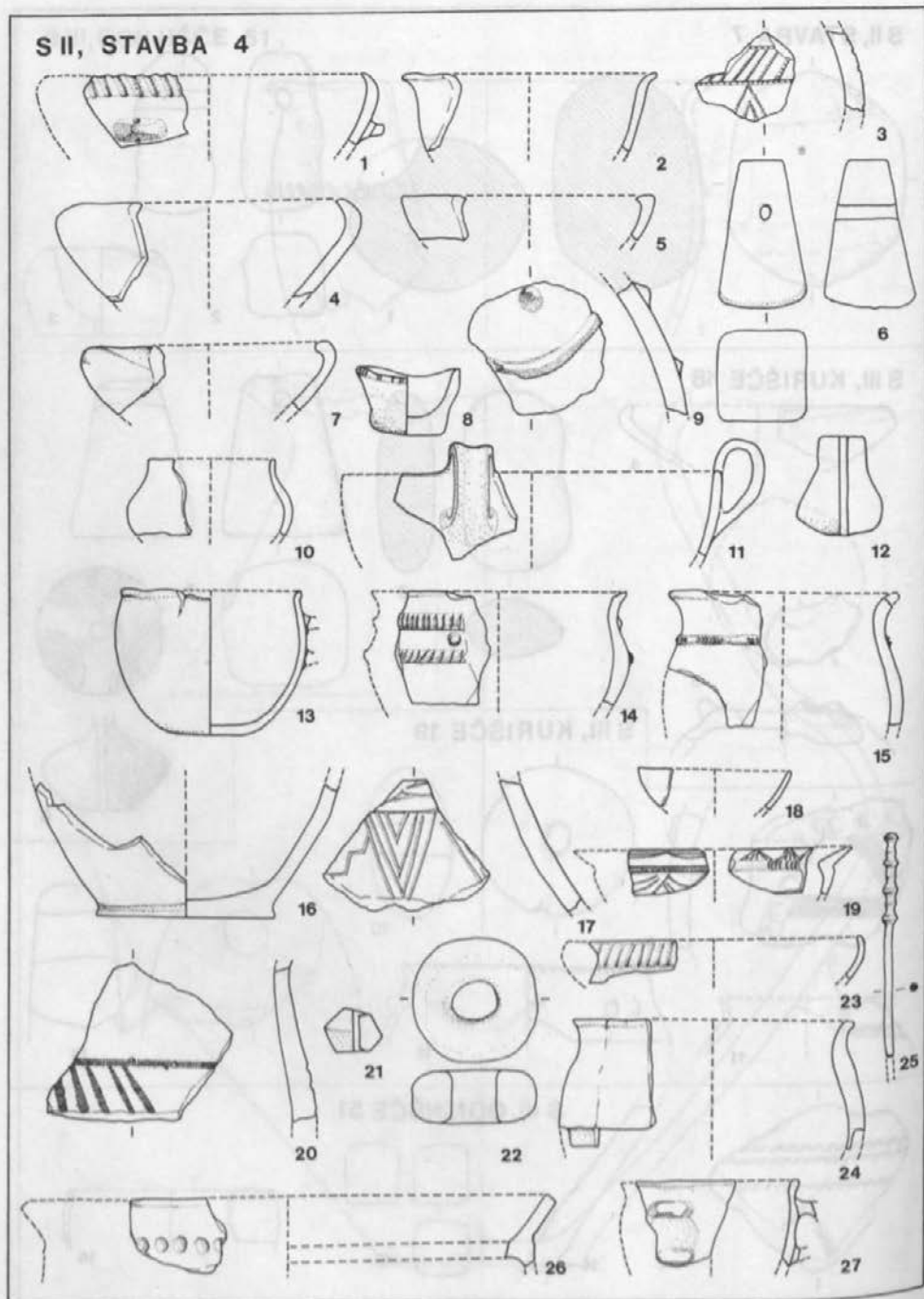
S III, OGNJIŠČE 51

T. 16: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1-3, 6-10, 13-15 = 1:3, drugo = 1:6; 1 kamen, drugo keramika.

Taf. 16: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-3, 6-10, 13-15 = 1:3; das Übrige = 1:6. 1 Stein, das Übrige Ton.

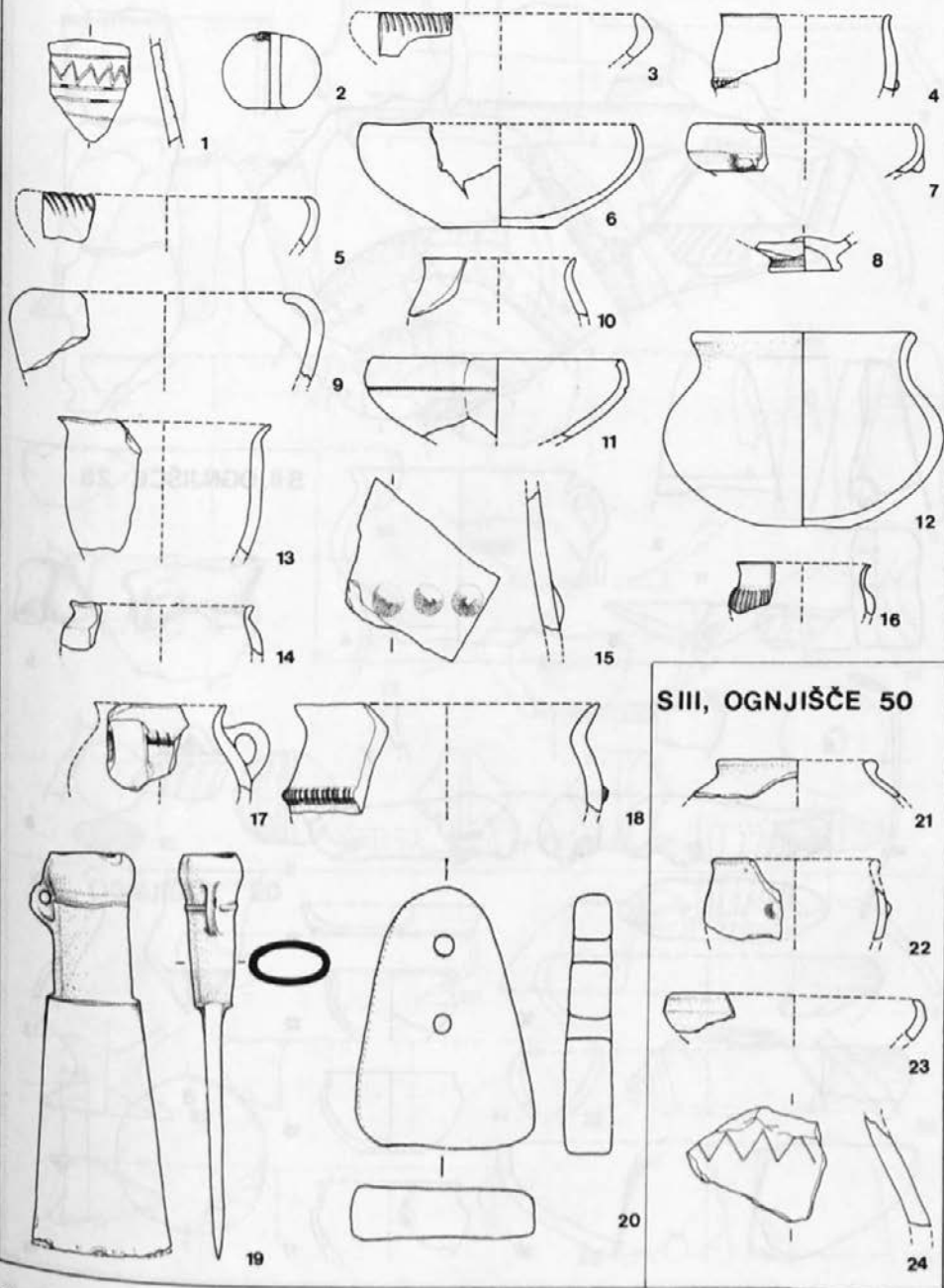
S II, STAVBA 4

T. 17: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 3, 6, 8, 9, 12, 17, 21, 22, 25 = 1 : 3, drugo = 1 : 6; 25 bron, drugo keramika.

Taf. 17: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 3, 6, 8-9, 12, 17, 21-22, 25 = 1 : 3; das Übrige = 1 : 6. 25 Bronze, das Übrige Ton.

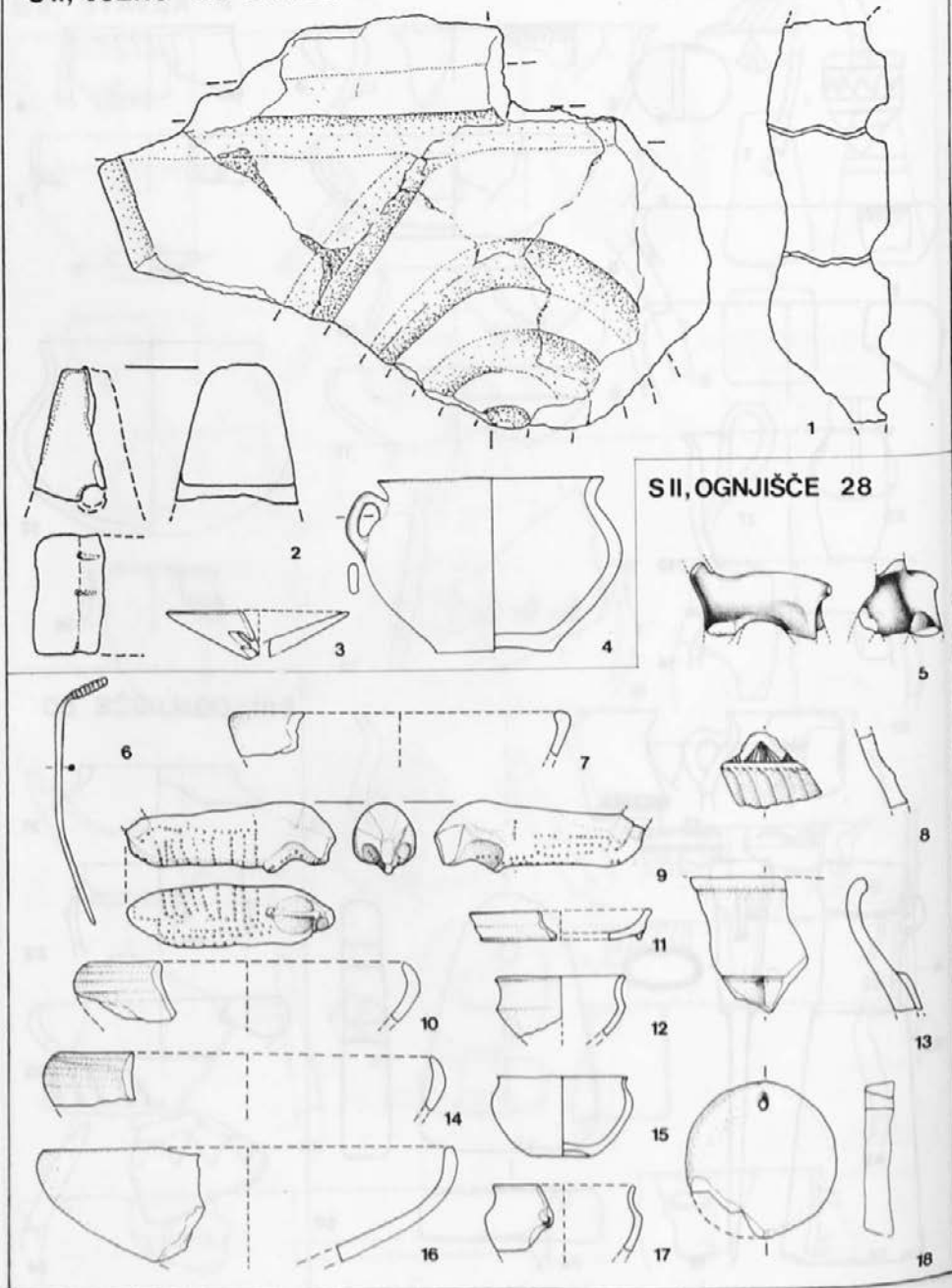
SII, III, OGNJIŠČE 13

T. 18: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 2, 15, 19, 20, 24 = 1 : 3, drugo = 1 : 6; 19 bron, drugo keramika.

Taf. 18: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-2, 15, 19-20, 24 = 1 : 3; das Übrige = 1 : 6. 19 Bronze, das Übrige Ton.

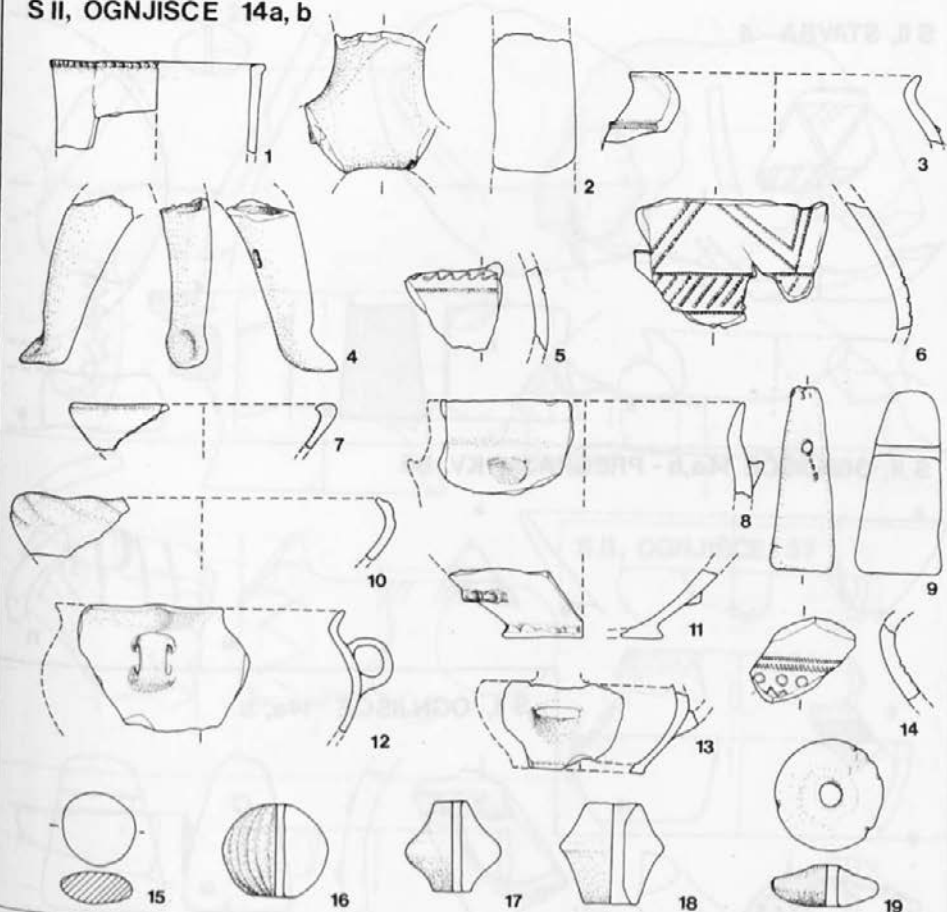
S II, JUŽNO OD STAVBE 2

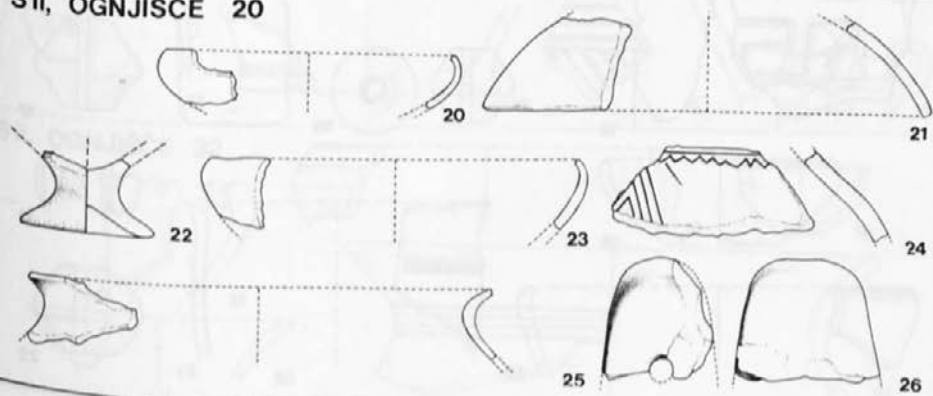
T. 19: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 2, 5, 6, 8, 9, 18 = 1:3, drugo = 1:6; 6 bron, drugo keramika.

Taf. 19: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1, 2, 5-6, 8-9, 18 = 1:3; das Übrige = 1:6. 6 Bronze, das Übrige Ton.

S II, OGNJIŠČE 14a, b

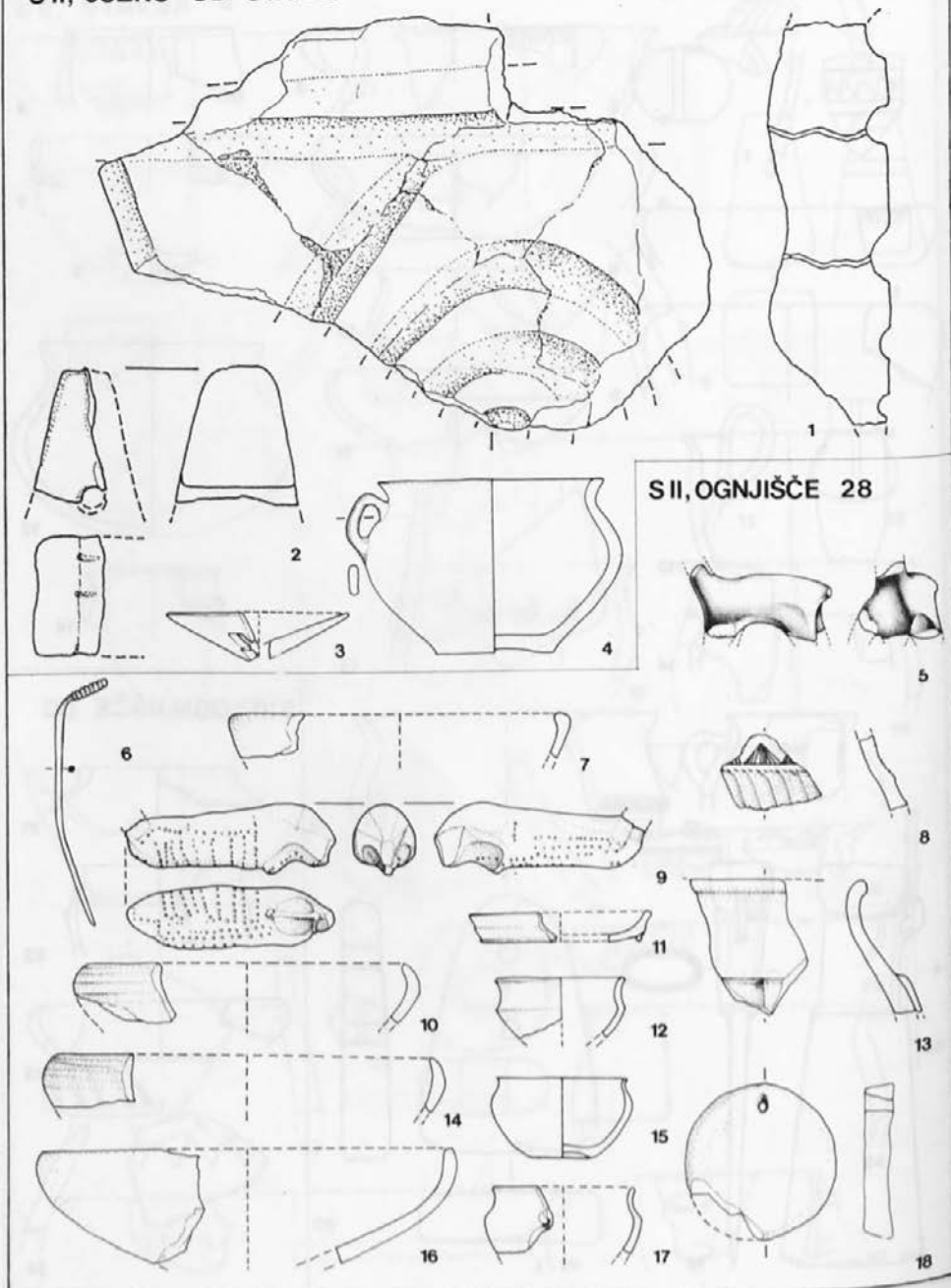
S II, OGNJIŠČE 20

T. 20: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 2, 4-6, 9, 14-19, 22, 24, 26 = 1:3; drugo = 1:6; 15 kamen, drugo keramika.

Taf. 20: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 2, 4-6, 9, 14-19, 22, 24, 26 = 1:3; das Übrige = 1:6. 15 Stein, das Übrige Ton.

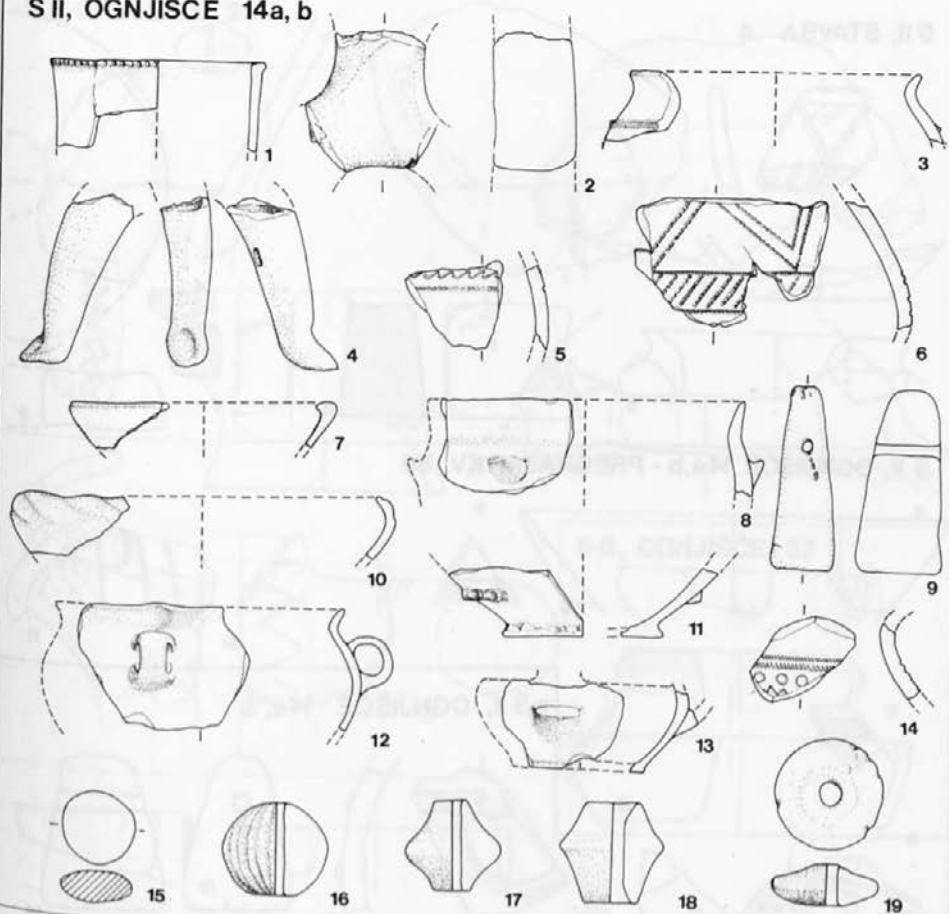
S II, JUŽNO OD STAVBE 2

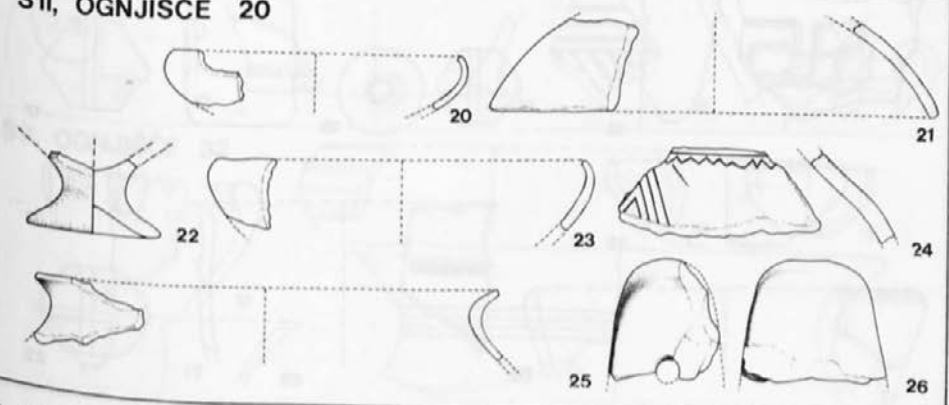
T. 19: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 2, 5, 6, 8, 9, 18 = 1:3; drugo = 1:6; 6 bron, drugo keramika.

Taf. 19: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1, 2, 5-6, 8-9, 18 = 1:3; das Übrige = 1:6. 6 Bronze, das Übrige Ton.

S II, OGNJIŠČE 14a, b

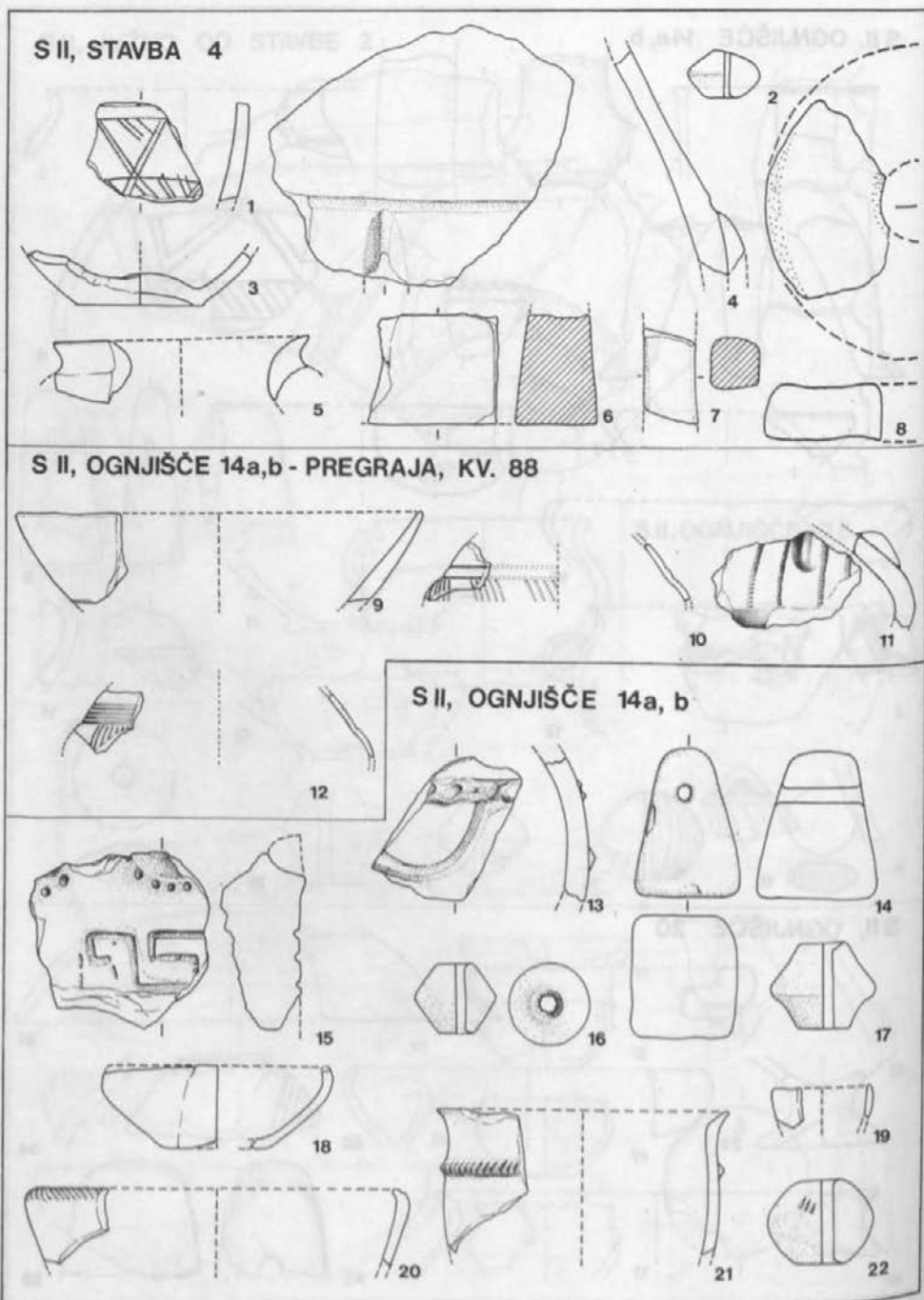

S II, OGNJIŠČE 20

T. 20: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 2, 4-6, 9, 14-19, 22, 24, 26 = 1:3, drugo = 1:6; 15 kamen, drugo keramika.

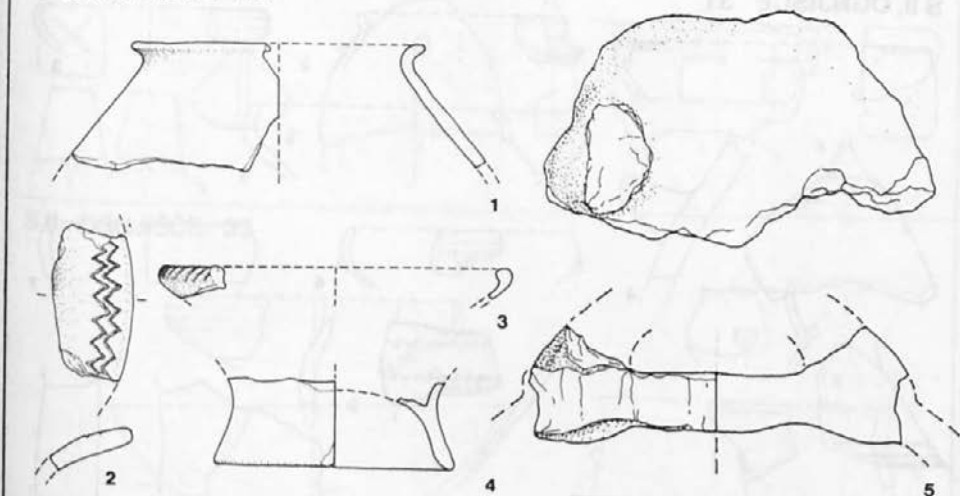
Taf. 20: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 2, 4-6, 9, 14-19, 22, 24, 26 = 1:3; das Übrige = 1:6. 15 Stein, das Übrige Ton.

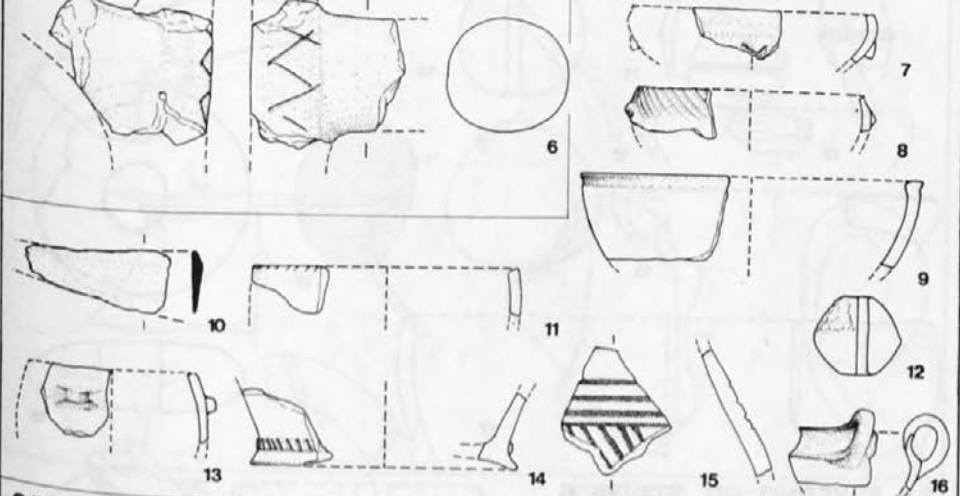
T. 21: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 2, 4, 6-8, 11, 13-17, 19, 22 = 1:3, drugo = 1:6; 6, 7 kamen, drugo keramika.

Taf. 21: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-2, 4, 6-8, 11, 13-17, 19, 22 = 1:3; das Übrige = 1:6. 6-7 Stein, das Übrige Ton.

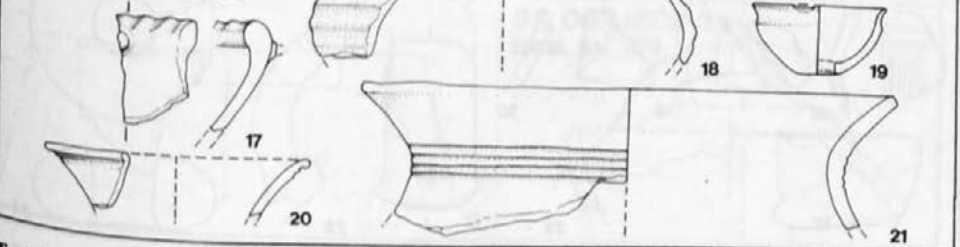
S II, OGNJIŠČE 28

S II, OGNJIŠČE 37

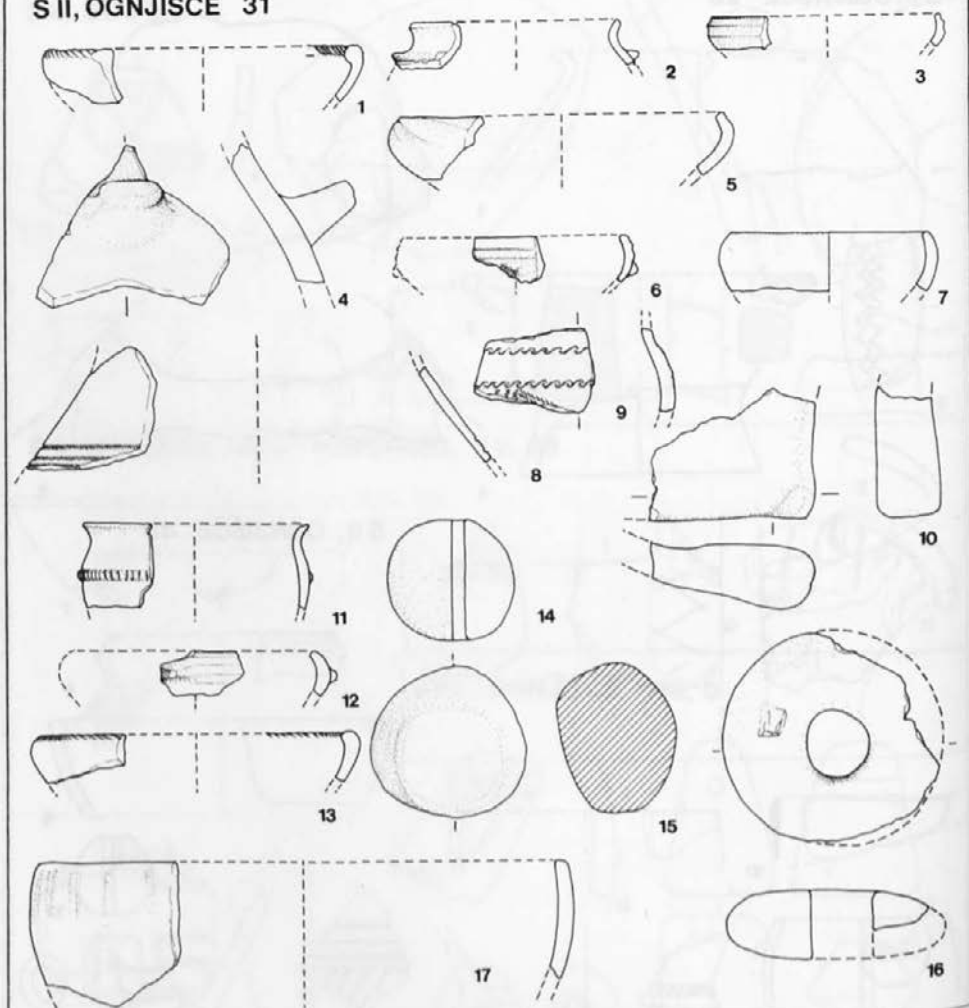
S II, OGNJIŠČE 32

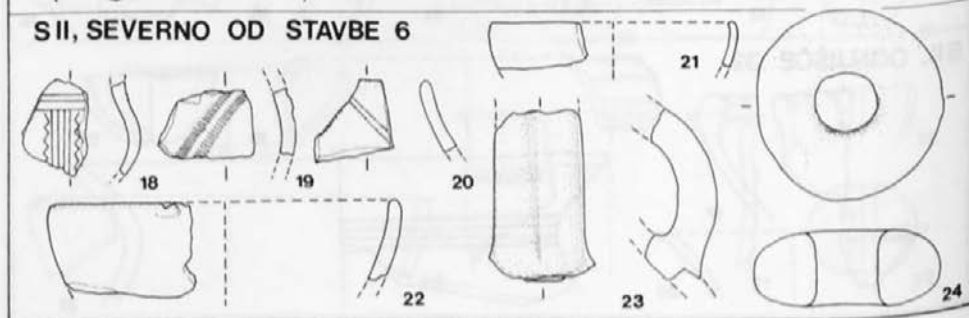
T. 22: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 2, 5, 6, 10, 12, 15, 17 = 1:3, drugo = 1:6; 10 bron, drugo keramika.

Taf. 22: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 2, 5-6, 10, 12, 15, 17 = 1:3; das Übrige = 1:6. 10 Bronze, das Übrige Ton.

S II, OGNJIŠČE 31

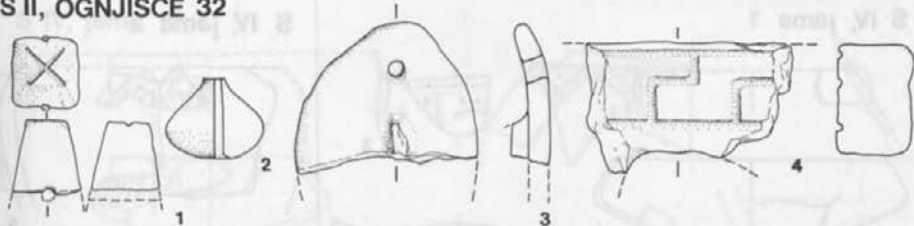
S II, SEVERNO OD STAVBE 6

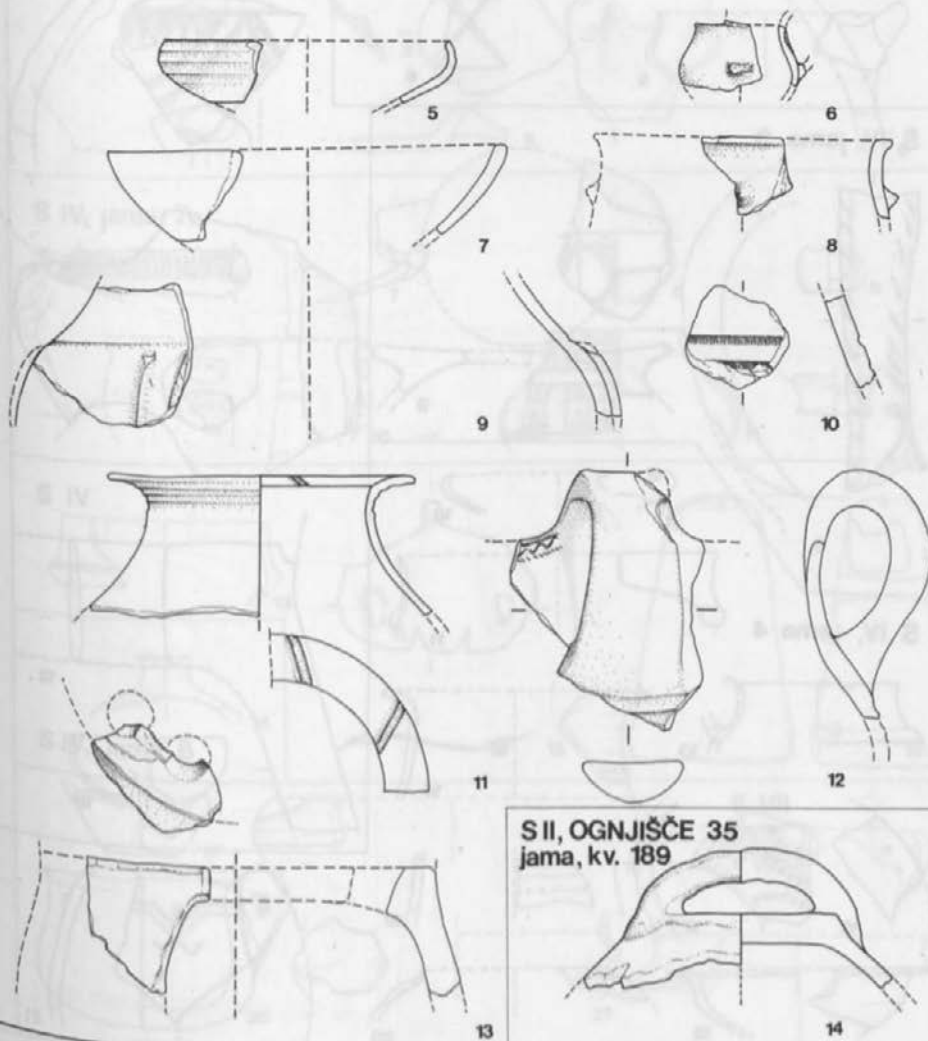
T. 23: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 14-16, 18-20, 23, 24 = 1:3, drugo = 1:6; 15 kamen, drugo keramika.

Taf. 23: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 14-16, 18-20, 23-24 = 1:3; das Übrige = 1:6. 15 Stein, das Übrige Ton.

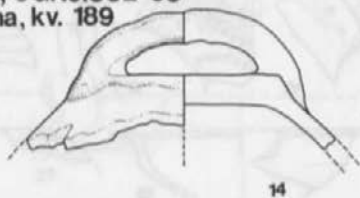
S II, OGNJIŠČE 32

S II, OGNJIŠČE 33

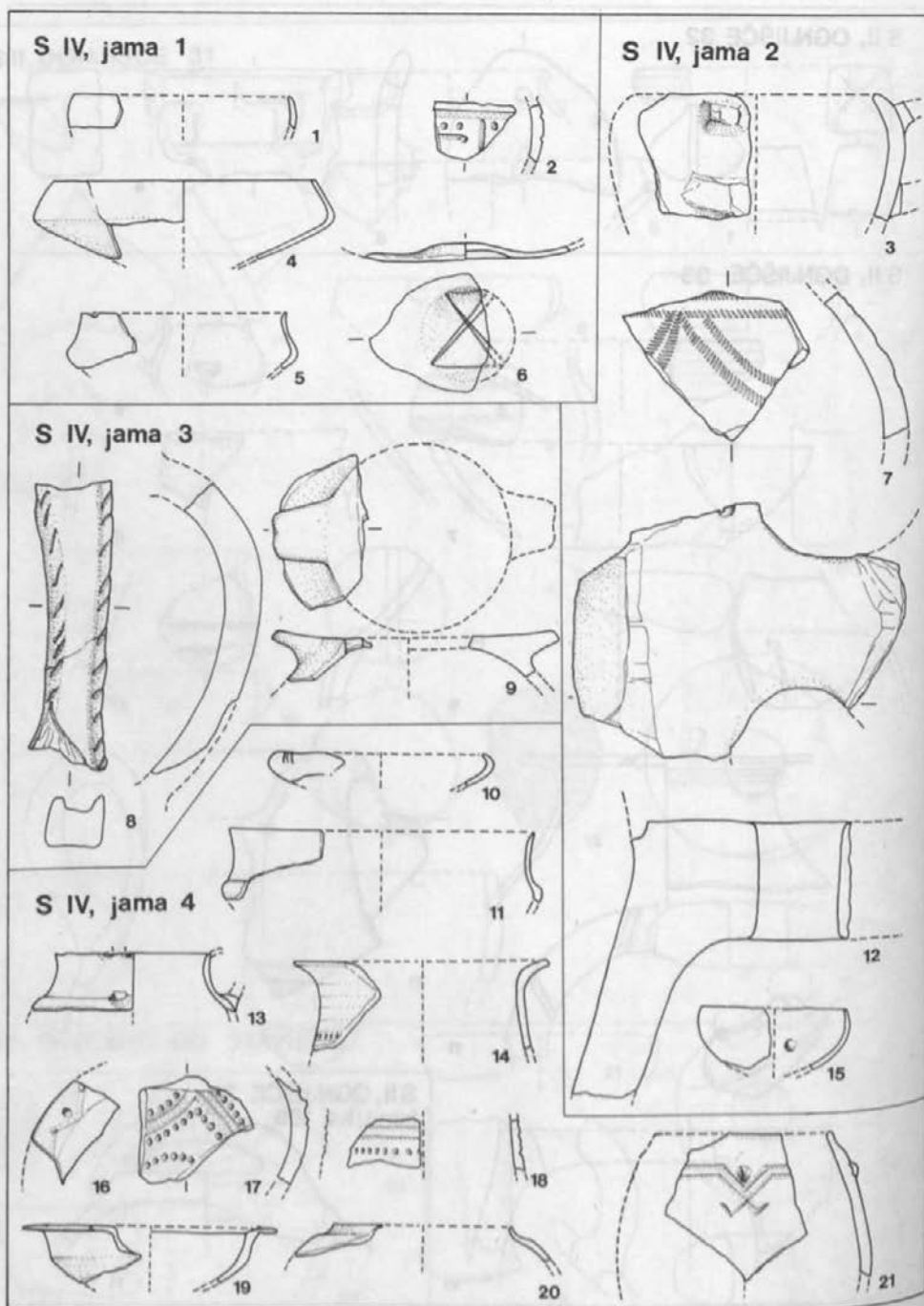

S II, OGNJIŠČE 35
jama, kv. 189

T. 24: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1-4, 10, 12 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

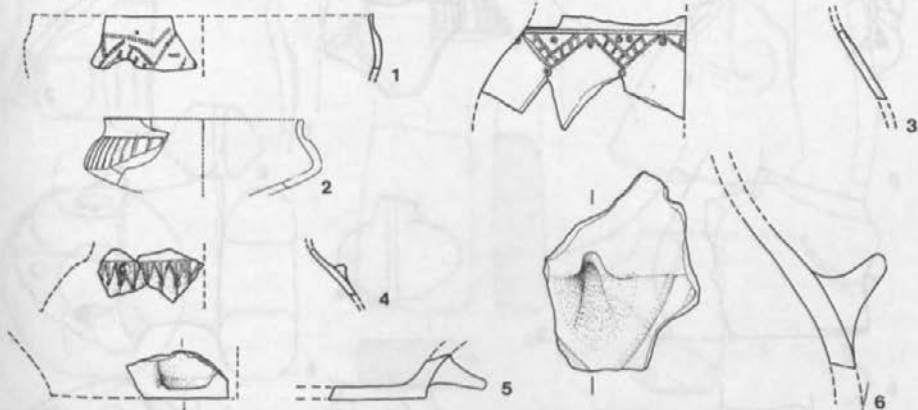
Taf. 24: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1-4, 10, 12 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

T. 25: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 2, 6-8, 12, 17, 18 = 1:3, drugo = 1:6; vse keramika.

Taf. 25: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 2, 6-8, 12, 17-18 = 1:3; das Übrige = 1:6. Alles Ton.

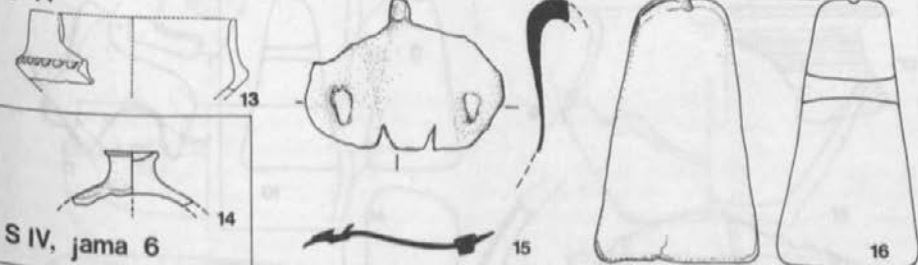
S IV, jama 5

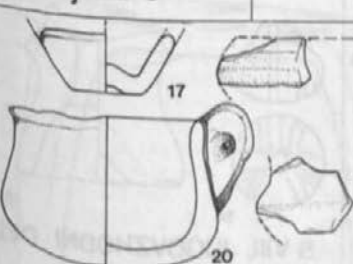
S IV, jama 7

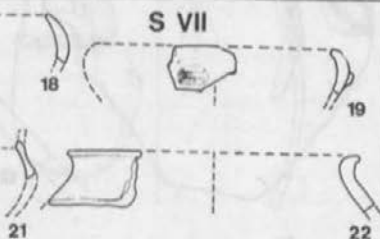
S IV

S IV, jama 6

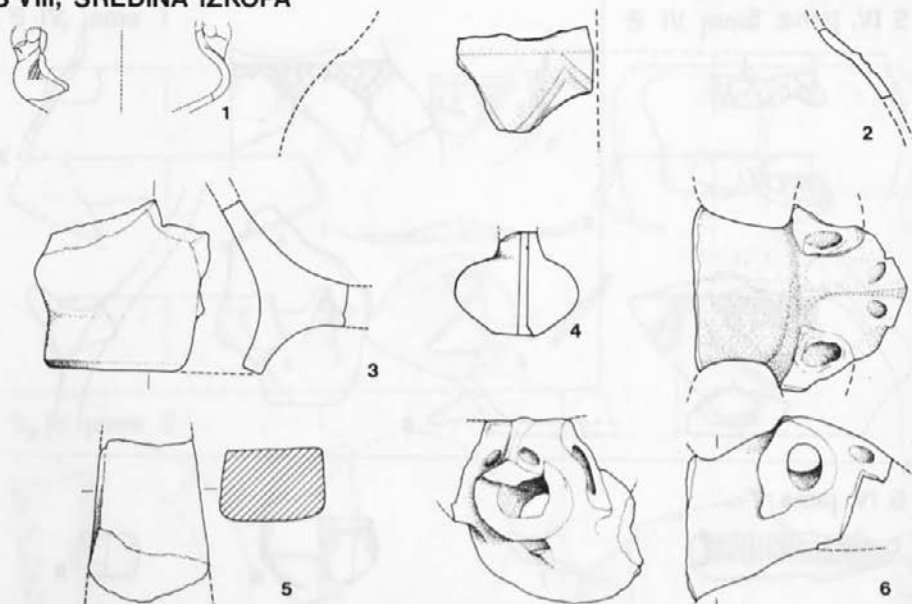
S VII

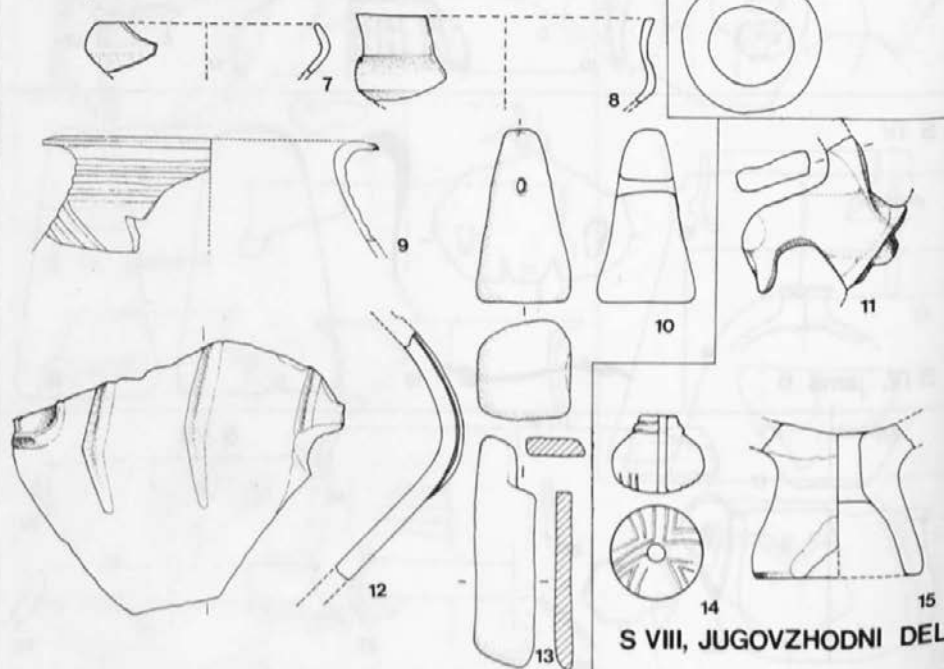
T. 26: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 9, 15-17, 20 = 1 : 3, drugo = 1 : 6; 15 bron, drugo keramika.

Taf. 26: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 9, 15-17, 20 = 1:3; das Übrige = 1:6. 15 Bronze, das Übrige Ton.

S VIII, SREDINA IZKOPA

S VIII, JUGOVZHODNA STRAN

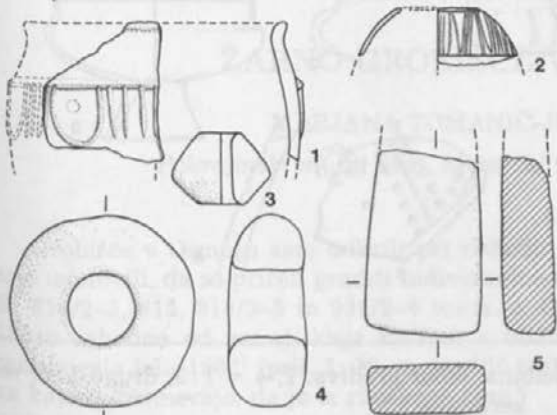

S VIII, JUGOVZHODNI DEL

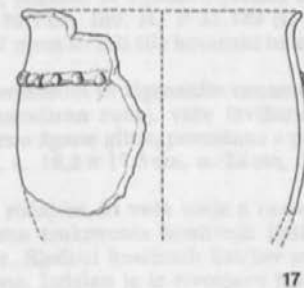
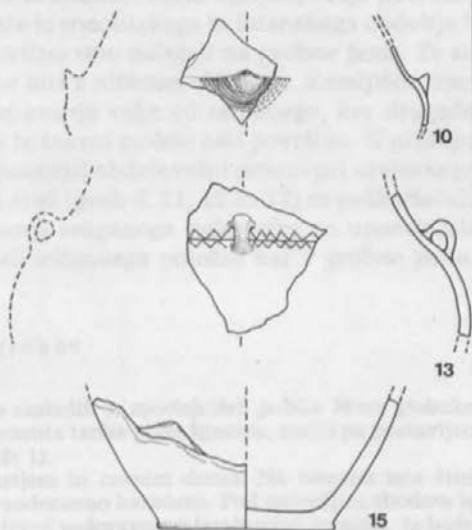
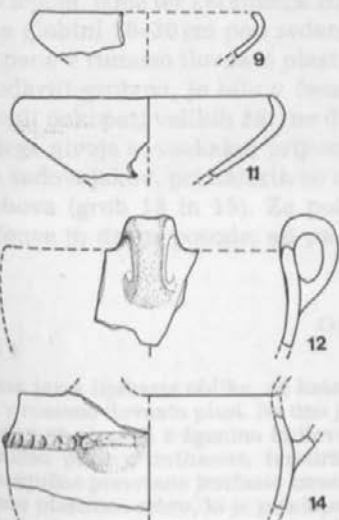
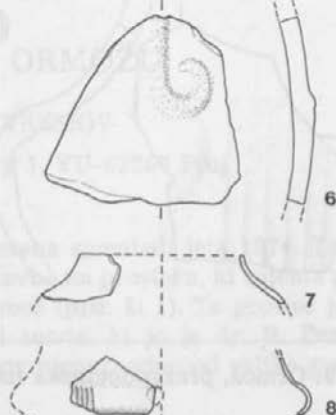
T. 27: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 3-6, 11-15 = 1:3, drugo = 1:6; 13 kamen, drugo keramika.

Taf. 27: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 3-6, 11-15 = 1:3; das Übrige = 1:6. 13 Stein, das Übrige Ton.

S V, OGNJIŠČE 3

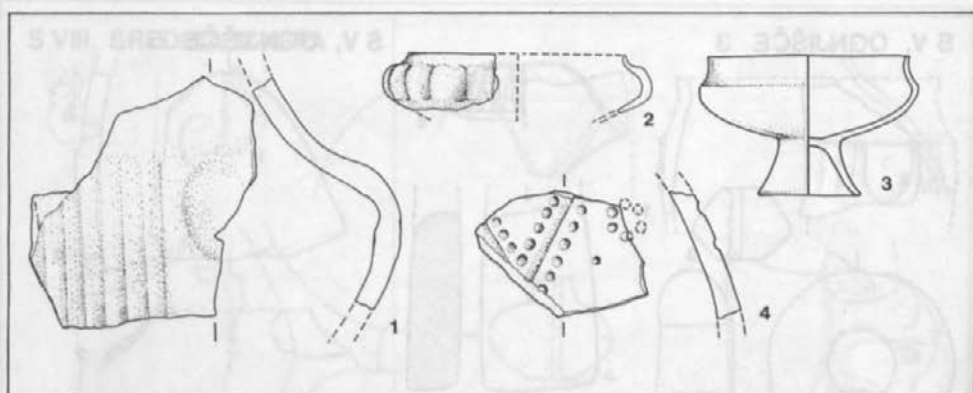

S V, OGNJIŠČE 5

T. 28: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 3-6 = 1:3, 17 = 1:12, drugo = 1:6; 5 kamen, drugo keramika.

Taf. 28: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 3-6 = 1:3; 17 = 1:12; das Übrige = 1:6. 5 Stein, das Übrige Ton.

T. 29: Ormož, prazgodovinska naselbina, izbor gradiva. 1, 4 = 1:3, drugo 1:6; vse keramika.

Taf. 29: Ormož, vorgeschichtliche Siedlung. Auswahl der Funde. 1,4 = 1:3; das Übrige 1:6. Alles Ton.

ŽARNO GROBIŠČE V ORMOŽU

MARJANA TOMANIČ-JEVREMOV

Pokrajinski muzej Ptuj, Muzejski trg 1, YU-62250 Ptuj

Grobišče v Ormožu smo odkrili pri obhodu terena spomladi leta 1974. Takrat smo ugotovili, da so pričeli graditi individualne stavbe na prostoru, ki zajema parc. št. 814/2-3, 815, 818/3-5 in 936/2-4 vse k. o. Ormož (pril. 1: 1). Ta prostor je ca. 100 m zahodno od zemeljskega nasipa, v bližini sonde, ki jo je dr. B. Perčeva raziskovala leta 1962¹ (pril. 1: F), in ca. 200 metrov jugovzhodno od velike gomile, za katero domnevajo, da je iz rimskega časa.²

Od 4. 4. do 17. 5. 1974 smo raziskali 3612 m² površine. Pri tem smo odkrili 20 žganih planih grobov (t. 1), eneolitsko jamo-zemunico, osem ognjišč, večje površine s hišnim lepom, jame ter keramične fragmente iz eneolitskega in latenskega obdobja.³

Že na globini 20-30 cm pod sedanjo površino smo naleteli na grobne jame. Te so bile vkopane v rumeno ilovnato plast in niso bile z ničemer obložene. Zemljišče, kjer so bili odkriti grobovi, je bilo v času pokopavanja višje od sedanjega, ker drugače ne bi mogli pokopati velikih žar, ne da bi te že takrat molele nad površino. K nižanju nekdanjega nivoja so vsekakor pripomogli poznejši obdelovalni posegi pri urejevanju vrto in sadovnjakov, pri katerih so uničili štiri (grob 8, 11, 12 in 17) in poškodovali dva grobova (grob 13 in 15). Za pokopavanje sežganega pokojnika so uporabljali pitose, lonce in druge posode, ali pa so kosti sežganega položili kar v grobno jamo.

Opisi grobov

Grob 1

Grobna jama lijakaste oblike, od katere smo zasledili le spodnji del, je bila 36 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Na dno je bila nasuta tanka plast žganine, nanjo pa postavljen pitos, obdan ob straneh z žganino in ilovico (t. 2: 1).

Bikoničen pitos z izvihanim, fasetiranim ustjem in ravnim dnom. Na ramenu ima štiri manjše navpične prevrtane jezičaste izrastke in vodoravno kaneluro. Pod največjim obodom je razčlenjeno plastično rebro, ki je prikinjeno s štirimi vodoravnimi jezičastimi izrastki. Izdelan je iz črno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 65,5 cm, pr. u. 35,5 cm, o. 75,8 cm, dna 20,7 cm. Inv. št.: P 31.789 (t. 7: 3).

Pitos je bil zapolnjen s sežganimi kostmi in žganino. V njem so bili tile kovinski in keramični pridatki:

Bikoničen vrč, ornamentiran na ramenu in obodu z vrezanim in žigosanim ornamentom, ki je prekinjen ob ročaju. Presegajoč, dvojno vzdolžno kaneliran ročaj, veže izvihano ustje z ramenom. Dno je nekoliko vbočeno. Izdelan je iz rjavocrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 15,2 cm, pr. u. 18,2 × 17,5 cm, o. 23 cm, dna 9 cm. Inv. št.: P 31.784 (t. 8: 3).

Bikoničen vrček z gladkim, presegajočim trakastim ročajem, ki veže ustje z ramenom. Na vratu in ramenu je ornamentiran z dvema vodoravnima trakovoma kositrnih lističev, nad največjim obodom pa z vrsto okroglih plastičnih buncič. Sledovi kositrnih lističev so tudi na plastičnih buncičah. Dno je ravno in nekoliko poudarjeno. Izdelan je iz sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 6 cm, pr. u. 6,6 × 6,2 cm, o. 9 cm, dna 2,8 cm. Inv. št.: P 31.785 (t. 6: 3).

Sl. 1: Ormož, grab 6.

Abb. 1: Ormož. Grab 6.

Konična latvica z nekoliko poudarjenim, odebeljenim dnom. Rame je fasetirano. Pod največjim obodom je vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 8,4 cm, pr. u. 17 cm, o. 19,4 cm, dna 7,4 cm. Inv. št.: P 31.786 (t. 6: 1).

Konična latvica z gostimi navpičnimi žlebiči na ustju in z vboklim, poševno odrezanim prstanastim dnom. Na obodu je vodoraven, dvakrat prevrtan jezičast izrastek. Notranja površina je okrašena z vrezanim ornamentom. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 8,2 cm, pr. u. 25 cm, o. 25,4 cm, dna 9,6 cm. Inv. št.: P 31.787 (t. 6: 6).

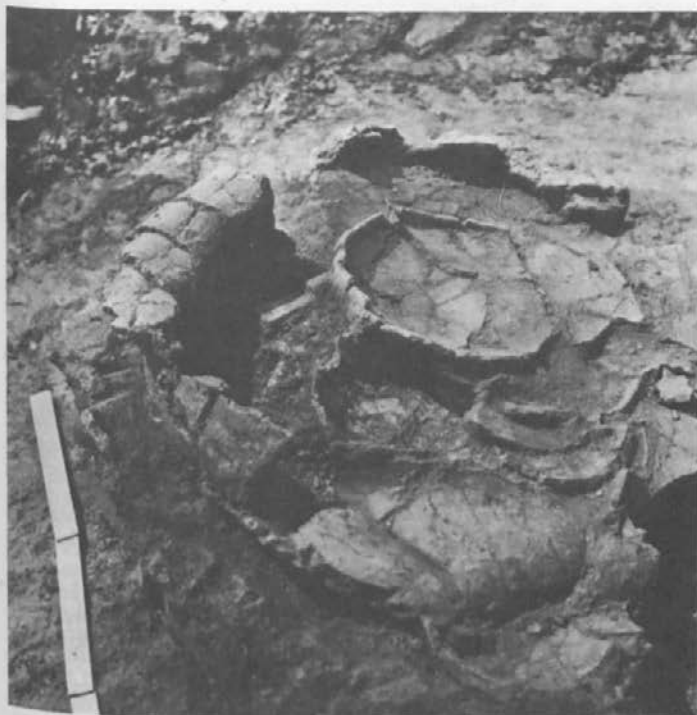
Konična latvica s poudarjenim, ravnim dnom. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 7 cm, pr. u. 18,2 cm, dna 9,4 cm. Inv. št.: P 31.788 (t. 6: 2).

Dva fragmentirana svitka fibule očalarke, spletena iz 0,2 cm, debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: 3,2 × 3,25 cm in 3,5 × 3,4 cm. Inv. št.: P 31.793 (t. 6: 4).

Masivni liti nesklenjeni bronasti nanožnici, ovalnotrikotnega preseka, okrašeni na zunanji strani z vgraviranim ornamentom: s pasovi štirih navpičnih črt, med katerimi so eden, dva, trije ali štirje snopi drobnih poševnih črtic v obliki smrekovih vejic. Vel.: pr. 12,25 × 8,1 cm in 12 × 8,1 cm, db. 0,7 × 1 cm in 0,7 × 1,2 cm. Inv. št.: P 31.792 (t. 7: 1).

Cel svitek bronaste fibule očalarke z lokom osmice in z zanko za iglo, ter 32 kosov žice drugega svitka. Vel.: pr. 6,7 × 6,8 cm in 4,7 × 5,2 cm, db. 0,1–0,2 cm. Inv. št.: P 31.794 (t. 6: 5).

45 kosov svitkastih narokvic iz 0,4 × 0,3 cm debele bronaste žice trikotnega preseka. Nekatere so deformirane od ognja. Vel.: pr. od 5,4–7,1 cm, dolž. od 0,85–5,2 cm. Inv. št.: P 31.795 (t. 6: 7).

Sl. 2: Ormož, grob 9.
Abb. 2: Ormož. Grab 9.

Fragment ostenja lonca, okrašen z gladkim plastičnim rebrom in okroglima bradavicama. Izdelan je iz rjavosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: 4,7 × 4,7 cm. Inv. št.: P 31.790 (t. 7: 2).

Fragment latvice. Izdelana je iz sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: 2 × 4,3 cm. Inv. št.: P 31.791 (t. 8: 1).

Dva majhna kosa železa, poškodovana od ognja. Na enem je sled bronca. Vel.: 2 × 1,4 cm in 1,1 × 0,97 cm. Inv. št.: P 31.796 (t. 8: 2).

Grob 2

Okrogla grobna jama, od katere smo zasledili le spodnji del, je bila 22 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Na dno je bila nasuta žganina s pepelom, nad njo pa pepel s sežganimi kostmi. Nanjo je bila položena latvica z železnim obročem ob ustju, zapolnjena s sežganimi kostmi (t. 4: 3).

Polkrožna latvica z rahlo klekastim obodom in omfalosom na dnu. Na notranji površini ima sledove črnega premaza. Izdelana je iz sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 5,2 cm, pr. u. 12,4 cm, o. 13 cm, omfalosa 2,7 cm. Ob ustju je imela pritrjen železen obroč rombičnega preseka. Vel.: pr. 15,25 cm, db. 0,9–1,5 cm. Inv. št.: P 31.797 (t. 8: 4).

Grob 3

Okrogla grobna jama, od katere smo našli le spodnji del, je bila 31 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Na dno je bila nasuta žganina s pepelom, nad njo pa pepel s posameznimi sežganimi kostmi. Nanje sta bili položeni amfora in lonec, zapolnjen s sežganimi kostmi (t. 4: 2).

Spodnji del lonca z vboklim, nekoliko odebljenim dnom. Na ramenu in obodu je okrašen z vrezanim ornamentom, prekinjenim z navpičnim jezičastim izrastkom. Izdelan je iz sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: ohr. v. 9,8 cm, pr. o. 20,4 cm, dna 7,6 cm. Inv. št.: P 31.798 (T. 9: 2).

Ob njem je bila v grobno jamo položena:

Poškodovana bikonična amfora z vbočnim dnom. Ročaja sta odlomljena. Izdelana je iz sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Rekonstrukcija ni možna. Vel.: ohr. v. 8,3 cm, pr. o. 13,9 cm, dna 3,8 cm. Inv. št.: P 31.799 (t. 9: 1). Fragmenti amfore so bili po celi grobni jami.

Grob 4

Grobna jama lijakaste oblike, od katere smo zasledili le spodnji del, je bila 30 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Na dno je bila nasuta žganina s pepelom, nad njo pa pepel s posameznimi sežganimi kostmi, fragmenti keramike in brona. Nanje je bil položen lonec s sežganimi kostmi in keramični pridatki (t. 4: 4).

Lonec z visokim cilindričnim vratom in vboklim, nekoliko odebeljenim dnom. Izdelan je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 15 cm, pr. u. 16,4 cm, o. 20,8 cm, dna 8,8 cm. Inv. št.: P 31.803 (t. 10: 6). V njem so bile sežgane kosti. Nanje je bila položena latvica s kovinskimi pridatki.

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Pod obodom je vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,5 cm, pr. u. 12,3 cm, o. 12,6 cm, omfalosa 3,3 cm. Inv. št.: P 31.800 (t. 9: 6).

V njej so bili tile kovinski pridatki:

Masivna lita nesklenjena bronasta nanožnica z zoženimi konci, ovalno rombičnega preseka. Na zunanji strani je okrašena s snopi navpičnih in lomljenih graviranih črt. Bila je poškodovana od ognja. Vel.: pr. 11,6 × 7,5 cm, db. 0,8 × 1,17 cm. Inv. št.: P 31.804 (t. 10: 2).

Del masivne lite bronaste nanožnice, enake prejšnji. Na zunanji strani je okrašena s snopi lomljenih graviranih črt. Vel.: dolž. 7,2 cm, pr. 0,9 × 1,26 cm. Inv. št.: P 31.805 (t. 10: 3).

Masivna lita sklenjena bronasta zapestnica ovalno trikotnega preseka. Na zunanji strani je okrašena s snopi graviranih navpičnih črt, med katerimi so lomljene črte ali črte v obliki črke X. Bila je poškodovana od ognja. Vel.: pr. 7,15 × 8,25 cm, db. 0,8 × 1,2 cm. Inv. št.: P 31.806 (t. 10: 5).

Zapestnica s presegajočima zoženima koncema, iz 0,4–0,55 cm debele bronaste žice ovalnega preseka. Ornamentirana je s tremi snopi lomljenih graviranih linij. Bila je zvita in poškodovana od ognja. Vel.: dolž. 10 cm, pr. 8,4 × 6,27 cm. Inv. št.: P 31.807 (t. 10: 4).

Del svitka velike fibule očalarke, spletene iz 0,2–0,35 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: pr. 6,74 × 7,15 cm. Inv. št.: P 31.808 (t. 9: 7).

11 kosov in 15 fragmentov salteleonov, spletenih iz 0,3 × 0,2 cm debele bronaste žice trikotnega preseka. Nekateri so zviti in poškodovani od ognja. Vel.: dolž. od 0,4–7,2 cm. Inv. št.: P 31.809 (t. 10: 1).

Bronast obroček rombičnega in 8 manjših kosov bronastega obročka trikotnega preseka: Vel.: pr. 2,74 × 2,83 cm, db. 0,43 × 0,4 cm, dolž. kosov od 0,56–1 cm, db. 0,26–0,4 cm. Inv. št.: P 31.813 (t. 10: 8).

5 fragmentiranih obročkov iz 0,12–0,22 cm debelih bronastih žic okroglega preseka. Verjetno pripadajo svitkom fibul očalarok. Obroček, verjetno zaključek ovratnice, zvit iz bronaste žice pravokotnega preseka. Vel.: dolž. od 2,65–0,42 cm; pr. obr. 0,5 cm, db. 0,3 × 0,2 cm. Inv. št.: P 31.810 (t. 10: 9).

Ob loncu sta bili v grobno jamo položeni:

Konična latvica z ravnim dnom. Izdelana je iz neenakomerno rumenosivo žgane gline, pomešane s peskom, zdrobljeno keramiko in sljudo. Površini sta površno zglajeni. Vel.: v. 5,6 cm, pr. u. 13 cm, o. 13,75 cm, dna 5 cm. Inv. št.: P 31.801 (t. 10: 7).

Ročata latvica z rahlo klekastim obodom in omfalosom na dnu. Gladka, presegajoča trakasta ročaja vezeta ustje z največjim obodom. Pod ustjem je ornamentirana z vrezanim ornamentom, v katerem je sled bele barve. Ornament je ob ročajih prekinjen. Na obeh površinah so sledovi črnega premaza. Izdelana je iz neenakomerno rdečečrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,7 cm, pr. u. 9,3 × 10,3 cm, o. 11,3 cm, omfalosa 2,1 cm. Inv. št.: P 31.802 (t. 9: 3).

V grobni jami so bili med sežganimi kostmi tile fragmenti brona:

Dva manjša kosa bronastih žic okroglega preseka. Verjetno od fibule očalarke. Bila sta poškodovana od ognja. Vel.: pr. 1,95 cm, dolž. 1,36 cm, db. 0,25–0,3 cm. Inv. št.: P 31.811 (t. 9: 4).

Dve kapljici v ognju zlitega brona. Vel.: pr. 0,58 × 0,7 cm in 0,66 × 0,4 cm. Inv. št.: P 31.812 (t. 9: 5).

Grob 5

Grobna jama trapezaste oblike je bila 44 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast in zapolnjena s pepelom ter ilovico, na dnu pomešano z žganino. Vanjo so bili položeni keramični pridatki, na severozahodni strani nekaj sežganih kosti, na severni pa kosi zoglenelega lesa. Sežgane kosti so bile tudi v latvici (t. 3: 1).

Latvica z omfalosom na dnu. Pod obodom ima vodoraven jezičast izrastek, proti dnu pa enakomerno razvrščene štiri manjše okrogle vdolbine. Izdelana je iz sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 5,2 cm, pr. u. 14 cm, o. 14,75 cm, omfalosa 3,2 cm. Inv. št.: P 31.817 (t. 11: 5).

Ob njej so bili v grobni jami tile keramični pridatki:

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Na obodu ima navpičen, vodoravno prevrtan jezičast izrastek. Izdelana je iz sivkastorjavo žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,9 cm, pr. u. 11,75 cm, o. 12,3 cm, omfalosa 3 cm. Inv. št.: P 31.814 (t. 11: 3).

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Na obodu ima jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,65 cm, pr. u. 12,2 cm, o. 12,6 cm, omfalosa 2,4 cm. Inv. št.: P 31.815 (t. 11: 2).

Konična latvica s poševnimi žlebovi na ustju in omfalosom na dnu. Pod obodom ima kratek vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 5,2 cm, pr. u. 16,2 cm, dna 4,6 cm, omfalosa 3,6 cm. Inv. št.: P 31.816 (t. 11: 6).

Bikoničen vrč z izvihanim ustjem in nekoliko vbočenim, odebljenim dnom. Presegajoč trakast ročaj z rebrom po sredini veže ustje z ramenom. Na ramenu je okrašen s tremi plitkimi vodoravnimi kanelurami, na obodu pa z navpičnimi žlebovi, ki so prekinjeni ob ročaju. Izdelan je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 18,3 cm, pr. u. 19,2 cm, o. 25,2 cm, dna 8,4 cm. Inv. št.: P 31.818 (t. 11: 1).

Bikonično vretence iz rjavordeče žgane gline, pomešane s peskom. Površina je dobro zglajena. Vel.: v. 1,7 cm, pr. 2,25 cm. Inv. št.: P 31.819 (t. 11: 4).

Grob 6

Grobna jama lijakaste oblike, od katere smo našli le spodnji del, je bila 31 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila s pepelom, proti dnu pomešanim z žganino. Na dno grobne jame sta bila položena latvica in srednje velik lonec s sežganimi kostmi in keramičnimi pridatki (t. 3: 2, sl. 1).

Bikoničen lonec z izvihanim ustjem in vbočenim, odebljenim dnom. Na ramenu ima štiri manjše navpične bradavičaste izrastke. Okrašen je z žigosanim ornamentom. Izdelan je iz rjavočrno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 31 cm, pr. u. 27 cm, o. 41 cm, dna 11,6 cm. Inv. št.: P 31.820 (t. 12: 3). V njem je bil na sežgane kosti položen:

Bikoničen dvoročajen vrč z omfalosom na dnu. Presegajoča, dvojno vzdolžno kanelirana trakasta ročaja, vežeta ustje z ramenom. Nad največjim obodom je vrsta okroglih plastičnih bunič. Izdelan je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 10,8 cm, pr. u. 7,5 cm, o. 13,7 cm, omfalosa 2,8 cm. Inv. št.: P 31.821 (t. 12: 1).

Ob žari je bila položena:

Polkrožna latvica z rahlo klekastim obodom in omfalosom na dnu. Izdelana je iz rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,6 cm, pr. u. 12,2 cm, o. 13 cm, omfalosa 2,4 cm. Inv. št.: P 31.822 (t. 12: 2).

Grob 7

Grobna jama nepravilne oblike je bila 36 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila z rumeno ilovico, pepelom in žganino proti dnu. Med žganino je bilo več manjših koščkov bronca. Na vzhodni strani grobne jame so bile v plasti žganine in pepela sežgane kosti in tri keramična vretenca. V grobno jamo so bili položeni keramični pridatki in vrč s sežganimi kostmi in pridatki, pokrit z narobe obrnjeno latvico (t. 3: 3).

Bikoničen vrč z izvihanim ustjem in vboklim prstanastim dnom. Na ramenu je okrašen z vezanim ornamentom, ki je prekinjen ob ročaju. Ročaj je odlomljen. Izdelan je iz temnosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 19 cm, pr. u. 14,2 cm, o. 22,3 cm, dna 9,4 cm. Inv. št.: P 31.823 (t. 13: 1).

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Izdelana je iz sivkasto žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,5 cm, pr. u. 10,3 cm, o. 11,3 cm, omfalosa 1,5 cm. Inv. št.: P 31.826 (t. 13: 2).

V vrču so bili na sežgane kosti položeni:

Miniature bikoničen lonček z izvihanim ustjem in omfalosom na dnu. Na ramenu in obodu je okrašen z vrezanim ornamentom. Izdelan je iz sivkastorjave žgane gline, pomešane s peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,7 cm, pr. u. 5 cm, o. 7,1 cm, omfalosa 2,2 cm. Inv. št.: P 31.825 (t. 13: 5).

Velika fibula očalarka z majhno osmico in iglo. Spletana je iz 0,23–0,4 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Poškodovana je od ognja. Vel.: dolž. 19,8 cm, pr. svitkov 9,75 in 9,5 cm, dolž. igle 10,5 cm. Inv. št.: P 31.829 (t. 15: 1).

Sklenjena masivna lita bronasta zapestnica ovalno trikotnega preseka. Na zunanji strani je okrašena z graviranim ornamentom: s snopi petih navpičnih lomljenih črt, med katerimi so štiri linije drobnih vodoravnih črtic v obliki osmic ali lomljenih črt. Vel.: pr. 8,16 × 7,44 cm, db. 0,85 × 1 cm. Inv. št.: P 31.830 (t. 15: 3).

Pet kosov dveh bronastih masivnih litih nanožnic polovalnega in ovalnega preseka. Na zunanji strani so okrašeni z graviranim ornamentom: s snopi štirih ali petih navpičnih črt, med katerimi sta dve liniji drobnih vodoravnih črtic v obliki osmic. Bile so nasilno prelomljene pred žganjem in nato poškodovane v ognju. Vel.: pr. 8,04 cm, dolž. od 3,2–7,5 cm, db. 0,8 × 0,5–1,1 × 0,8 cm. Inv. št.: P 31.831 (t. 15: 2).

Dve zlati jagodi rahlo bikonične oblike in polna zlata kroglica. Vel.: v. 0,5 in 0,55 cm, pr. 0,43 in 0,4 cm, pr. kroglice 0,21 cm. Inv. št.: P 31.832 (t. 16: 6).

Poškodovana steklena jagoda svitkaste oblike in dva kosa stekla modre barve. Vel. jagode: pr. 0,8 cm, vel. frg.: 0,3 × 0,36 cm in 0,8 × 0,9 cm. Inv. št.: P 31.833 (t. 16: 5).

Cel in dva fragmentirana bronasta obročka rombičnega preseka. Eden je poškodovan od ognja. Vel.: pr. 2,8 in 3,34 cm, db. 0,5 × 0,43 cm, 0,5 × 0,3 cm in 0,38 × 0,5 cm. Inv. št.: P 31.834 (t. 17: 2).

38 kosov in 97 fragmentov salteleonov, spletenih iz 0,3 × 0,16 cm debele bronaste žice trikotnega preseka. Nekateri so zviti in poškodovani od ognja. Vel.: dolž. od 0,3–10,36 cm (t. 16: 1). Šest kosov salteleonov je zlepljenih na svitkih železnih narokvic (t. 14: 2 a). Inv. št.: P 31.835.

Del svitka fibule očalarkarke, spleten iz 0,2 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: pr. svitka 2,39 cm, dolž. 3,86 cm. Na njem so od ognja zlepljeni: dva kosa salteleonov, spletena iz 0,3 × 0,16 cm debele bronaste žice trikotnega preseka. Vel.: dolž. 0,43 in 1,3 cm; trije kosi obroček iz tanke bronaste pločevine. Vel.: dolž. 1,2 cm, 1 cm in 1,3 cm; kos obročka iz 0,3 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: dolž. 1,2 cm; kos 0,4 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: dolž. 3,2 cm in kos bronaste taline. Inv. št.: P 31.836 (t. 14: 3).

154 celih in 58 fragmentiranih obročkov iz 0,1–0,34 cm debele bronaste žice trikotnega, rombičnega ali okroglega preseka. Nekateri so poškodovani in deformirani od ognja. Na enem kosu je od ognja prilepljen bronast skledičast gumb. Vel.: pr. od 1,12–1,58 cm, pr. gumba 0,45 × 0,55 cm (t. 17: 5). Štirje celi in dva fragmentirana obročka so prilepljeni na svitke železnih narokvic (t. 14: 2 b). Inv. št.: P 31.837.

32 kosov bronastih žic okroglega preseka – verjetno deli ovratnic. Bili so nasilno prelomljene pred žganjem in nato poškodovane v ognju. Na nekaterih so nanizani bronasti obročki. Vel.: dolž. od 1,1–8,34 cm, pr. od 0,22 × 0,24–0,57 × 0,37 cm (t. 17: 5). Dva kosa sta prilepljena na svitke železnih narokvic (t. 14: 2 e) – Inv. št.: P 31.838.

Kos bronaste žice pravokotnega preseka. Na enem koncu se zoži in konča v zanko. Vel.: dolž. 2,7 cm, db. od 0,2–0,2 × 0,38 cm. Inv. št.: P 31.840 (t. 16: 3).

16 kosov odprtih obročkov V preseka z zoženimi, nazaj zavitimi konci. Izdelani so iz 0,04–0,1 cm debele bronaste pločevine. En kos ima dve, drugi tri rebra. So poškodovani od ognja. Vel.: dolž. od 0,57–1,9 cm, v. od 0,4–1,4 cm (t. 15: 7). En cel obroček in kos obročka sta prilepljena na svitke železnih narokvic (t. 14: 2 c). Inv. št.: P 31.841.

12 kosov velike fibule očalarkarke. Dolgi so od 0,84–5,15 cm in izdelani iz 0,27–0,4 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Del bronaste žice okroglega preseka z zanko. Vel.: dolž. 4,66 cm, pr. 0,35 × 0,4 cm (t. 15: 5). Del svitka fibule očalarkarke in del igle sta prilepljena na svitke železnih narokvic (t. 14: 2 d). Fibula očalarka je bila nasilno prelomljena pred žganjem in nato poškodovana v ognju. Inv. št.: P 31.842.

Trije fragmenti svitkov fibul očalarkarke, spleteni iz 0,1–0,24 cm debelih bronastih žic okroglega preseka. Devet kosov od 0,1–0,3 cm debelih bronastih žic okroglega preseka, verjetno od različnih fibul očalarkarke. Predmeti so bili pred žganjem nasilno prelomljeni in nato poškodovani

v ognju. Nekaj manjših kosov je bilo v grobni jami zunaj žare. Vel.: pr. svitkov: 2,47 × 2,43 cm, 1,85 × 2,5 cm in 1,13 × 1,16 cm. Inv. št.: P 31.843 (t. 15: 6).

Kos obročka iz 0,36 × 0,4 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: dolž. 2,6 cm. Na njem so od ognja zlepljeni trije obročki iz 0,2 cm debele bronaste žice trikotnega preseka. Vel.: pr. 1,22 cm, 1,37 cm in 0,96 cm in bronast skledičast gumb s pr. 0,72 × 0,74 cm. Inv. št.: P 31.844 (t. 17: 3).

Trije kosi bronastega noža in kos bronaste pločevine, poškodovani od ognja. Vel.: dolž. od 1,62–4,36 cm, v. od 0,8–2 cm, db. od 0,12–0,27 cm. Inv. št.: P 31.845. En kos je bil v grobni jami zunaj žare (t. 13: 8).

Štirje kosi in trn bronastega noža. Nož je bil pred žganjem nasilno prelomljen in nato poškodovan v ognju. Vel.: dolž. od 1,93–6 cm, v. od 0,4–2,77 cm, db. od 0,2–0,41 cm. Inv. št.: P 31.846 (t. 16: 8).

14 skledičastih gumbov iz 0,07 in 0,08 cm debele bronaste pločevine. Nekateri so poškodovani od ognja. Eden je popolnoma zviti, drugi pa prilepljen na fragmentu obročka. Vel.: pr. od 0,6–2,16 × 1,83 cm. Inv. št.: P 31.847 (t. 13: 9).

Trije kosi ploščate bronaste zapestnice, ki se na enem koncu zoži na 0,1 cm. Na zunanji površini so tri tanka vodoravna rebra. Zapestnica je bila pred žganjem nasilno prelomljena in nato poškodovana v ognju. Vel.: pr. 5,2 × 3,2 cm, dolž. kosov od 1,6–4,6 cm, v. od 0,33–0,37 cm, db. 0,08 cm (t. 17: 1). En kos je prilepljen na svitek železne narokvice (t. 14: 2 f). Inv. št.: P 31.849.

15 kosov spiralnih narokvic, zviti iz 0,37 × 0,45 cm debele bronaste žice ovalno trikotnega preseka. Nekateri kosi imajo okrašeno zunanjo, drugi tudi notranjo površino, z graviranimi snopi poševnih črtic. Nekateri kosi so poškodovani od ognja. Na dveh je kapljica brona. Vel.: pr. 6,63 × 6,73–6,16 cm, dolž. kosov od 0,97–6,2 cm. Inv. št.: P 31.850 (t. 15: 4).

Poškodovana dvojnokrižna pasna spona, izdelana iz 0,11 cm debele bronaste pločevine. Ob robovih ima iztolčen pikčast ornament. Vel.: dolž. 4,25 cm, v. 5,5 cm. Inv. št.: P 31.851 (t. 16: 2).

Silo, izdelano iz 0,33 cm debele bronaste žice, pravokotnega preseka. Vel.: dolž. 3,9 cm. Inv. št.: P 31.852 (t. 16: 7).

Tri spiralne narokvice, zvite iz 0,37–0,56 cm debele železne žice okroglega preseka. Ena je razlomljena na 19 kosov, dve ste zlepljeni od ognja. Vel.: pr. prve 7,88 cm, dolž. kosov od 1–7,46 cm, v. od 0,4–1,72 cm; pr. druge 6,75 cm, v. 2 cm; pr. tretje 7,13 cm, v. 1,9 cm. Na en svitek sta od ognja zlepljeni dve verjetno sklenjeni zapestnici, iz 0,7 cm debele železne žice okroglega preseka. Vel.: pr. 7,8 cm. Inv. št.: P 31.854 (t. 14: 2).

Na dveh svitkih in sklenjenih zapestnicah so od ognja zlepljeni še tile predmeti:

6 kosov saiteleonov, spletenih iz 0,3 × 0,16 cm debele bronaste žice trikotnega preseka. Vel.: dolž. od 0,49–2,55 cm. Inv. št.: P 31.835 (t. 14: 2 a); 4 celi in dva fragmentirana bronasta obročka.

Inv. št.: P 31.837 (t. 14: 2 b); cel obroček in del neskljenjenega obročka z nazaj zavrtimi zoženimi konci, iz tanke bronaste pločevine V-preseka. Vel.: dolž. od 1,13–2 cm. Inv. št.: P 31.841 (t. 14: 2 c); del svitke fibule očalarke, spleten iz 0,3 cm debele bronaste žice okroglega preseka, in del bronaste igle fibule. Vel.: dolž. svitka 2,5 cm, dolž. igle 4,62 cm. Inv. št.: P 31.842 (t. 14: 2 d);

dva kosa 0,45 cm debelih bronastih žic okroglega preseka. Vel.: dolž. 2,35 in 3,5 cm. Inv. št.: P 31.838 (t. 14: 2 e); kos bronaste žice, poškodovane od ognja. Vel.: dolž. 2,56 cm. Inv. št.: P 31.839

in kos ploščate bronaste zapestnice s tremi tankimi vodoravnimi rebri. Vel.: v. 0,36 cm, dolž. 2,14 cm. Inv. št.: P 31.849 (t. 14: 2 f).

99 kapljic v ognju zlitega brona in trije večji kosi brona, popolnoma deformiranega v ognju.

Na enem so sledovi poševnih vrezov. Vel. kapljic od 2,7–1,57 cm × 1,14 × 0,62 cm; dolž. deformiranih kosov od 2,5–4,24 cm. Inv. št.: P 31.853 (t. 17: 4). Nekaj kapljic je bilo v grobni jami zunaj žare.

Železna ovratnica rombičnega preseka. Na njej so vidni sledovi tkanine. Vel.: pr. 21,5 × 17,9 cm, db. od 1,2 × 0,95–1,23 × 0,86 cm. Inv. št.: P 31.855 (t. 14: 1).

21 kosov bronastih žic okroglega preseka, deformiranih v ognju. Vel.: dolž. od 0,94–3 cm, pr. od 0,16–1,06 × 0,7 cm. En kos je prilepljen na svitke železnih narokvic. Inv. št.: P 31.839 (t. 13: 7). Nekaj kosov je bilo v grobni jami zunaj žare.

V grobno jamo so bili položeni še tile keramični pridatki:

Bikoničen lonec z 1 cm visoko prstanasto nogo in vbočenim dnom. Na ramenu ima plitko vodoravno kaneluro. Izdelan je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane s peskom.

Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 9,8 cm, pr. u. 9,7 cm, o. 13,5 cm, dna 5,4 cm. Inv. št.: P 31.827 (t. 13: 4).

Bikoničen miniaturnen lonček z omfalosom na dnu. Na ramenu in obodu je okrašen z vrezanim ornamentom. Izdelan je iz sivkastorjavo žgane gline, pomešane s peskom. Površini

sta dobro zglajeni. Vel.: v. 5,5 cm, pr. u. 6,5 cm, o. 8,8 cm, omfalosa 1,7 cm. Inv. št.: P 31.824 (t. 13: 3).

Na vzhodni strani grobne jame so bila med žganino, pepelom in sežganimi kostmi: tri bikonična vretenca iz črno in rjavordeče žgane gline, pomešane s sljudo. Površine so zglajene. Vel.: v. od 2–2,3 cm, pr. 2,35–2,8 cm. Inv. št.: P 31.828 (t. 13: 6).

V grobni jami so bili med žganino in pepelom (poleg nekaj kosov bronastih salteleonov, bronastih žic okroglega preseka in nekaj zlitih kapljic bronu) še:

trije kosi bronu, popolnoma deformirani od ognja. Na enem je od ognja prilepljen 0,5 cm dolg kos obročka iz tanke bronaste pločevine, na drugem je sled železa. Vel. prvega 1,8 × 0,5 cm; dolž. drugega 0,7 cm, v. 1,41 cm, db. 0,28–0,43 cm; tretjega 2,3 × 1,1 cm. Inv. št.: P 31.848 (t. 16: 4).

Dva manjša kosa 0,23 in 0,2 cm debelih železnih žic okroglega preseka. Eden je zviti v skoraj pravokotno zanko. Vel.: dolž. od 1,4–1,45 cm. Inv. št.: P 31.856 (t. 16: 9).

Grob 8 je bil uničen.

Od njega smo našli le spodnji del grobne jame, ki je bila 15 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila s pepelom in žganino ter s posameznimi sežganimi kostmi.

Grob 9

Široka grobna jama lijakaste oblike je bila 47 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila z rumeno ilovico, žganino in pepelom, proti vrhu pomešanim s humusom. V grobno jamo so bili položeni keramični pridatki ter lonec s sežganimi kostmi in pridatki. Okrog njega so bili v pepelu in žganini drobci bronu in posamezni keramični fragmenti (t. 4: 1, sl. 2.).

Bikoničen lonec s široko odprtino in ravnim, poudarjenim dnom. Na ramenu ima vrezan znak. Izdelan je iz rjavočrno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 25,4 cm, pr. u. 32,3 × 33,7 cm, o. 37,4 × 38,2 cm, dna 14 cm. Inv. št.: P 31.857 (t. 18: 6).

V loncu so bili na sežgane kosti položeni tile pridatki:

Konična latvica s širokimi poševnimi žlebovi na ustju in z ravnim dnom. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta površno zglajeni. Vel.: v. 6,5–7,8 cm, pr. u. 20 cm, o. 22 cm, dna 6,8 cm. Inv. št.: P 31.858 (t. 18: 5).

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Na obeh površinah ima sledove črnega premaza. Na največjem obodu je vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,7 cm, pr. u. 11,7 × 12,1 cm, o. 12,05 × 12,7 cm, omfalosa 3 cm. Inv. št.: P 31.859 (t. 18: 3).

Polkrožna latvica, enaka prejšnji. Na obeh površinah ima sledove črnega premaza. Izdelana je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,6 cm, pr. u. 12,5 cm, o. 12,8 cm, omfalosa 2,4 cm. Inv. št.: P 31.860 (t. 18: 2).

Bronasta plavutasta sekira z visoko stoječimi zlitimi plavutmi. Pred žganjem je bila prelomljena in nato poškodovana od ognja. Vel.: dolž. 11,8–12,2 cm, šir. od 3,27–4,14 cm, pr. tulca 2,87 cm, db 0,5 cm. Inv. št.: P 31.863 (t. 18: 4).

Bronasta sulična ost z votlim, na spodnjem delu vodoravno prevrtanim tulcem. Pred žganjem je bila prelomljena in nato poškodovana od ognja. Vel.: dolž. 13,2 cm, dolž. lista 9,7 cm, šir. od 0,78–3,44 cm, pr. tulca do 2,2 cm. Inv. št.: P 31.864 (t. 19: 1).

V grobno jamo so bili položeni še tile keramični pridatki:

Latvica z omfalosom na dnu. Na obeh površinah ima sledove črnega premaza. Na največjem obodu je vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz rjavočrno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,4 cm, pr. u. 12,5 cm, o. 12,95 cm, omfalosa 3 cm. Inv. št.: P 31.861 (t. 18: 1).

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Na notranji površini ima sledove črnega premaza. Na obodu je vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,8 cm, pr. u. 11,7 cm, o. 12,2 cm, omfalosa 3 cm. Inv. št.: P 31.862 (t. 19: 4).

Med pepelom in žganino so bili v grobni jami:

Fragmenti loncev. Izvihano ustje, ostenje in dno. En fragment je okrašen z gladkim plastičnim vodoravnim rebrom (t. 19: 2), drugi z gladkim polkrožnim rebrom in bradavicami.

Izdelani so iz rdečerjavo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površine so površno zglačene. Vel.: 6,2 × 7,3 cm, 3,7 × 3,6 cm in 4,3 × 5,3 cm. Inv. št.: P 31.865.

Fragment izvihane ustja. Izdelan je iz črno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: 3 × 3 cm. Inv. št.: P 31.866 (t. 19: 3).

Grob 10

Široka, skoraj pravokotna grobna jama, od katere smo našli le spodnji del, je bila 26 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila s pepelom, na dnu pomešanim z žganino, proti vrhu pa z rumeno ilovico. V njo so bili položeni keramični pridatki ter vrč s sežganimi kostmi in pridatki (T. 3: 4).

Bikoničen vrč z izvihanim ustjem in z nekoliko vboklim dnom. Presegajoč trakast ročaj z rebrom po sredini veže ustje z ramenom. Na ramenu je okrašen s tremi plitkimi vodoravnimi kanelurami, na obodu pa z navpičnimi žlebovi, ki so prekinjeni ob ročaju. Izdelan je iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in sljudo. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 19,4–20,4 cm, pr. u. 16,4 × 20,6 cm, o. 29 cm, dna 8,4 cm. Inv. št.: P 31.867 (t. 21: 1).

V njem so bile sežgane kosti, na katere je bila položena:

Konična latvica z ravnim dnom. Pod obodom ima vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz rumenosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 7,5 cm, pr. u. 17,2 cm, o. 18,5 cm, dna 6,5 cm. Inv. št.: P 31.871 (t. 20: 3).

Zapolnjena je bila s sežganimi kostmi, ki so bile pokrite z narobe obrnjeno latvico:

Polkrožna latvica z omfalosom na dnu. Na obodu ima vodoraven jezičast izrastek, na notranji površini pa vrezan ornament in premaz črne barve. Izdelana je iz neenakomerno sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 4,8 cm, pr. u. 11,7 cm, omfalosa 2,1 cm. Inv. št.: P 31.869 (t. 20: 2).

Zunaj žare sta bili v grobno jamo položeni:

Konična latvica z nekoliko odebeljenim dnom. Rame je fasetirano. Notranja površina je okrašena z vrezanim ornamentom. Izdelana je iz rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Zunanja površina je dobro, notranja pa površno zglačena. Vel.: v. 6,9 cm, pr. u. 15,7 cm, o. 18,7 cm, dna 6 cm. Inv. št.: P 31.870 (t. 19: 5).

Konična latvica z gostimi navpičnimi žlebiči na ustju in omfalosom na dnu. Na obodu ima vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom, sljudo in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglačeni. Vel.: v. 5,2 cm, pr. u. 15,4 cm, o. 16,2 cm, omfalosa 4 cm. Inv. št.: P 31.868 (t. 20: 1).

Fragment ostenja lonca, okrašen s plastičnim vodoravnim razčlenjenim rebrom. Izdelan je iz rumeno-rjavo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko in peskom. Površini sta površno zglačeni. Vel.: 4,5 × 5 cm. Inv. št.: P 31.872 (t. 21: 2).

Fragment ostenja, na katerem je apliciran kratek, širok, na sredini vtisnjen izrastek. Izdelan je iz rumenosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta površno zglačeni. Vel.: 2,6 × 4,24 cm. Inv. št.: P 31.873.

Grob 11 je bil uničen.

Odkrili smo le spodnji del grobne jame, ki je bila 12 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. V njej je bilo nekaj prepela, žganine in posamezne sežgane kosti.

Grob 12 je bil uničen.

Odkrili smo le spodnji del grobne jame, ki je bila 15 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. V njej je bilo nekaj žganine, pepela in sežganih kosti.

Grob 13

Široka grobna jama lijkaste oblike, od katere smo našli le spodnji del, je bila 20 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila s pepelom, na dnu pomešanim z žganino. Grob je bil pri poznejših zemeljskih delih poškodovan, saj smo odkrili le spodnji del pitosa, v katerem so bile posamezne sežgane kosti in bronast obroček (t. 2: 3).

Spodnji del in 12 fragmentov ostenj pitosa. Dno je poudarjeno in nekoliko vboklo. Izdelan je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta površno zglačeni. Vel.: ohr. v. 13 cm, pr. dna 12,8 cm, vel. frg. od 2,4 × 2,4 cm–18,1 × 10,4 cm. Inv. št.: P 31.895 (t. 21: 4).

Del obročka iz 0,4 cm debele bronaste žice okroglega preseka. Vel.: dolž. 2,9 cm. Inv. št.: P 31.896 (t. 21: 5).

Grob 14

Grobna jama lijakaste oblike, od katere smo našli le spodnji del, je bila 37 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zasuta je bila s humusom in rumeno ilovico. Na dno je bil položen pitos s sežganimi kostmi in pridatki (t. 2: 4).

Bikoničen pitos z izvihanim ustjem, visokim koničnim vratom in nekoliko odebljenim ravnim dnom. Na ramenu ima tri vodoravne kanelure in štiri kratke navpične bradavičaste, pod največjim obodom pa štiri velike jezičaste izrastke. Izdelan je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 74 cm, pr. u. 49 cm, o. 76 cm, dna 24 cm. Inv. št.: P 31.881 (t. 22: 3).

V pitosu so bile sežgane kosti, na katere so položili kovinske in keramične pridatke. Proti vrhu pitosa je bil postavljen narobe obrnjen dvoročajen vrč (t. 2: 4).

Dvoročajen bikoničen vrč z vbočenim prstanastim dnom. Presegajoča, dvojno vzdolžno kanelirana trakasta ročaja, vežeta ustje z ramenom. Izdelan je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 20 cm, pr. u. 14,1 × 15,5 cm, o. 25,5 cm, dna 7,6 cm. Inv. št.: P 31.879 (t. 24: 1).

Bronasta polmesečna britev z grbo, pomaknjeno k držaju. Držaj ima ovalen presek in je na koncu odlomljen. Poškodovana je od ognja. Vel.: dolž. 8,27 cm, dolž. rezila 5,7 cm. Inv. št.: P 31.882 (t. 24: 4).

Del bronastega noža. Držaj in konica sta odlomljena. Poškodovan je od ognja. Vel.: ohr. dolž. 9,7 cm, širina rezila do 2,2 cm, db. od 0,08–0,25 cm. Inv. št.: P 31.883 (t. 24: 2).

Okrasna igla iz bronaste žice okroglega preseka. Glavica je odlomljena. Pod njo je okrašena s petimi snopi graviranih vodoravnih linij. Poškodovana je od ognja. Vel.: ohr. dolž. 10,6 cm, pr. 0,25–0,47 cm. Inv. št.: P 31.884 (t. 23: 2).

Podolgovat kos bron s tremi globokimi navpičnimi kanelurami. Poškodovan je od ognja. Vel.: dolž. 1,6 cm, pr. 0,44 × 0,35 cm–0,48 × 0,4 cm. Inv. št.: P 31.885 (t. 23: 3).

Bikonična skleda s cilindričnim vratom in omfalosom na dnu. Od ustja do največjega oboda je okrašena z vodoravnima pasovoma kositrnih lističev in vrsto trikotnikov pod njima. Na notranji strani ustja ima sled vodoravnega traku kositrnih lističev. Izdelana je iz črno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 5 cm, pr. u. 8,9 cm, o. 10,5 cm, omfalosa 2 cm. Inv. št.: P 31.875 (t. 22: 1).

Bikonična skleda, po obliki in ornamentu enaka prejšnji. Izdelana je iz črno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,9 cm, pr. u. 9,4 cm, o. 10,5 cm, omfalosa 2,4 cm. Inv. št.: P 31.874 (t. 22: 2).

Konična latvica s poševnimi žlebovi na ustju in ravnim, odebljenim dnom. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta površno zglajeni. Vel.: v. 5,4 cm, pr. u. 14,6 × 15 cm, dna 7,3 × 7,8 cm. Inv. št.: P 31.876 (t. 24: 3).

Latvica z gostimi navpičnimi žlebovi na ustju in nekoliko vboklim dnom. Pod obodom ima vodoraven, navpično prevrtan jezičast izrastek, na notranji strani pa vrezan okras in premaz črne barve. Izdelana je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 5,7 cm, pr. u. 15,2 cm, dna 2,3 cm. Inv. št.: P 31.877 (t. 23: 1).

Bikonična skodela s kratkim vratom in omfalosom na dnu. Skoraj po celi zunanji površini, notranji strani ustja in ročaju je ornamentirana s trakovi kositrnih lističev. Na notranji strani ustja in vratu je okrašena z vodoravnimi linijama. Na ramenu in po celem obodu je ta okras izdelan z dvema vodoravnima in cikcakasto linijo med njima, ta je ob ročaju prekinjena. Presegajoč, gladek trakast ročaj, ki veže ustje z največjim obodom, je okrašen z vzdolžnimi trakovi kositrnih lističev. Izdelana je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,4 cm, pr. u. 5 × 5,5 cm, o. 6,4 cm, omfalosa 1,4 cm. Inv. št.: P 31.878 (t. 24: 5).

Bikoničen dvoročajen vrč, po obliki enak vrču pod Inv. št.: P 31.879. Ornamentiran je s kositrnimi lističi. Od ustja do največjega oboda je okrašen s tremi vodoravnimi linijami in vrsto krožcev med njimi in pod njimi. Na ročajih je okras vzdolžnih linij, notranjo stran ustja pa ima okrašeno z vodoravno linijo. Izdelan je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 20,8 cm, pr. u. 14,7 × 16,75 cm, o. 28,4 cm, dna 9,3 cm. Inv. št.: P 31.880 (t. 23: 4).

Grob 15

Grobna jama lijakaste oblike, od katere smo našli le spodnji del, je bila 28 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila s pepelom in žganino proti dnu, ter rumeno ilovico in humusom proti vrhu. Sežgane kosti so bile med pepelom. Nanje sta bili položeni amfora in latvica (t. 2: 2).

Bikonična amfora z visokim koničnim vratom in vbočenim dnom. Del vratu in ustje sta odlomljena. Okrašena je z vrezanim ornamentom, ki je ob ročajih prekinjen. Na vratu in ramenu z vodoravnimi in cikcakastimi linijami, na obodu pa s štirimi navpičnimi snopi, ki se med seboj razlikujejo. Pod ročaji sta snopa sestavljena iz štirih ali petih navpičnih črt in cikcakaste linije na sredini, druga dva pa imata ob staneh po eno cikcakasto linijo, na sredini pa dve ali tri navpične črte. Izdelana je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: ohr. v. 13,1 cm, pr. o. 17,3 cm, dna 5 cm. Inv. št.: P 31.886 (t. 25: 1).

Konična latvica z ravnim, nekoliko odebeljenim dnom. Izdelana je iz neenakomerno rumeno-sivo žgane gline, pomešane s peskom in zdrobljeno keramiko. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 6,5 cm, pr. u. 16,75 cm, o. 17,35 cm, dna 7,3 cm. Inv. št.: P 31.887 (t. 24: 6).

Grob 16

Grobna jama lijakaste oblike je bila 28 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Na vrhu je bila obložena z oblicami. Zapolnjena je bila s pepelom in žganino. Na eni strani grobne jame so bile položene kosti, na drugi pa latvica (t. 5: 2).

Konična latvica s širokimi poševnimi žlebovi na ustju in ravnim, nekoliko poudarjenim dnom. Izdelana je iz neenakomerno rjavočrno žgane gline, pomešane z zdrobljeno keramiko, peskom in sljudo. Površini sta površno zglajeni. Vel.: v. 6,32–6,8 cm, pr. u. 15,78 cm, o. 16,8 cm, dna 7,9 cm. Inv. št.: P 31.888 (t. 21: 3).

Grob 17 je bil uničen

Našli smo le spodnji del grobne jame, ki je bila 13 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zapolnjena je bila z žganino, pepelom in posameznimi sežganimi kostmi.

Grob 18

Grobna jama lijakaste oblike je bila 35 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zasuta je bila s pepelom, žganino in rumeno ilovico. Na dno so bile položene sežgane kosti (t. 5: 1).

Grob 19

Grobna jama lijakaste oblike je bila 30 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Zasuta je bila s pepelom, žganino in rumeno ilovico. Na dno so bile položene sežgane kosti (t. 5: 4).

Grob 20

Grobna jama lijakaste oblike, od katere smo našli le spodnji del, je bila 14–17 cm globoko vkopana v rumeno ilovnato plast. Na zahodni strani je bila zasuta z rumeno ilovico in žganino, na vzhodni pa s pepelom in žganino, na katero so bile položene štiri latvice. Po celi grobni jami so bile sežgane kosti in posamezni keramični fragmenti (t. 5: 3).

Latvica z omfalosom na dnu. Na obodu ima vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,6 cm, pr. u. 12,7 cm, o. 13,2 cm, omfalosa 2,8 cm. Inv. št.: P 31.889 (t. 25: 6).

Latvica z omfalosom na dnu. Na obodu ima vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,1 cm, pr. u. 12,8 cm, omfalosa 3 cm. Inv. št.: P 31.890 (t. 25: 2).

Latvica z omfalosom na dnu. Na obodu ima vodoraven jezičast izrastek. Izdelana je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: v. 4,1 cm, pr. u. 12,6 cm, o. 12,9 cm, omfalosa 3,8 cm. Inv. št.: P 31.891 (t. 25: 4).

Fragment latvice z omfalosom na dnu. Izdelana je iz sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zglajeni. Vel.: ohr. v. 2,6 cm, pr. omfalosa 3,4 cm. Inv. št.: P 31.892 (t. 25: 3).

V grobni jami so bili še:

Fragment latvice z omfalosom na dnu. Izdelana je iz sivočrno žgane gline, pomešane s peskom in sljudo. Površini sta dobro zaglajeni. Vel.: ohr. v. 0,8 cm, pr. omfalosa 3,6 cm. Inv. št.: P 31.893 (t. 25: 5).

Fragment ustja lonca. Izdelan je iz neenakomerno rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom, z zdrobljeno keramiko in sljudo. Površini sta površno zaglajeni. Vel.: 1,7 × 3,5 cm. Inv. št.: P 31.894 (t. 25: 7).

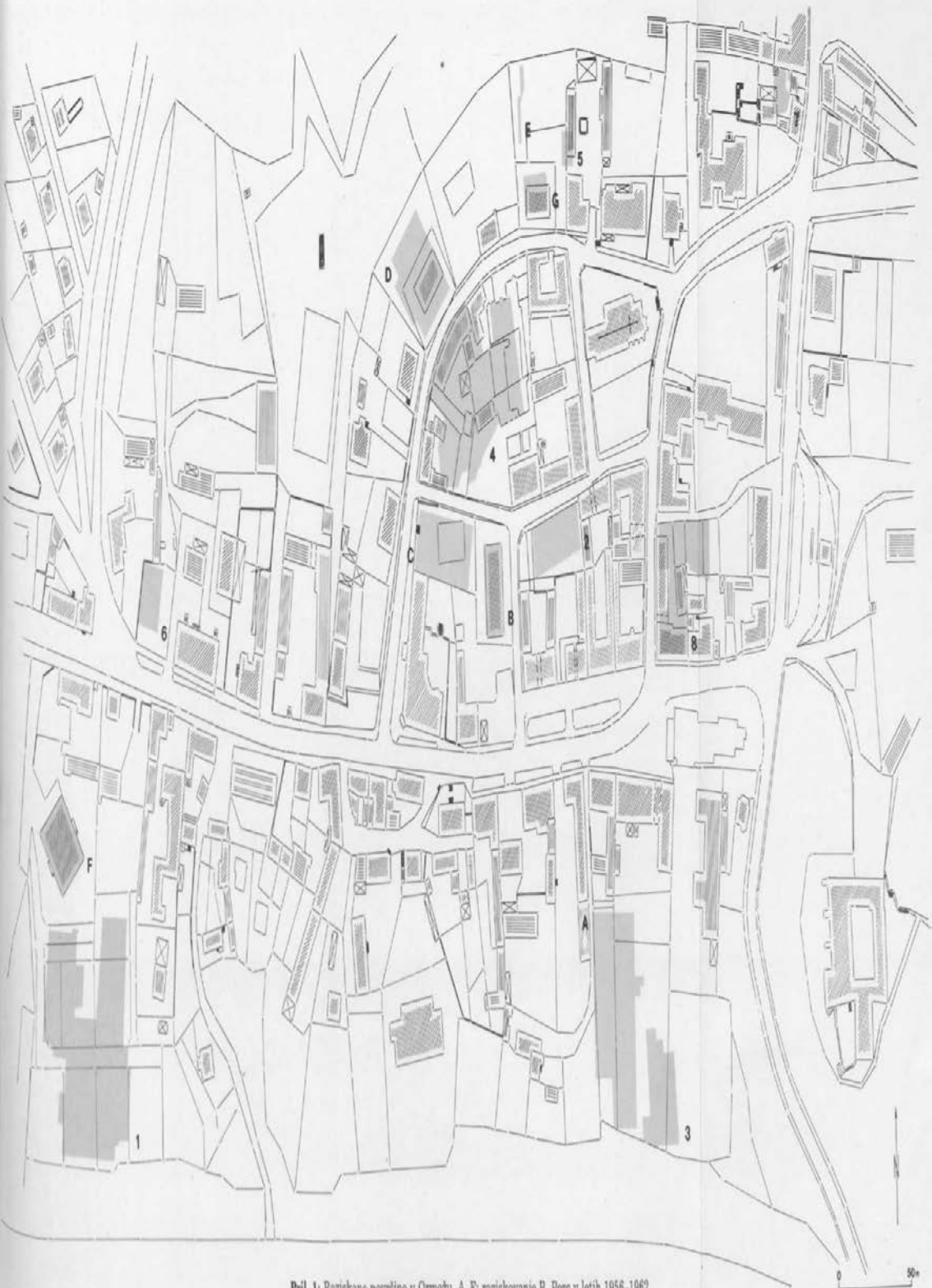
Sklepni del

Vsa keramika iz grobov je skrbno izdelana in dobro žgana – od rumenosive do črne barve. Glini so v desetih primerih primešali droben pesek, v petindvajsetih pesek in sljudo, v devetnajstih pesek in zdrobljeno keramiko, v trinajstih pa pesek, zdrobljeno keramiko in sljudo. Vse posode – razen petih latvic, spodnjega dela pitosa in štirih fragmentov loncev – imajo dobro zaglajene površine.

Najštevilnejše so bile konične in polkrožne latvice, ki so pa zaradi dolgotrajne uporabe in velike razprostranjenosti za kronologijo nepomembne. Med njimi imata dve fasetirani rameni (t. 6: 1; 19: 5), tri imajo na ustju navpične goste kratke (t. 6: 6; 20: 1; 23: 1), štiri pa poševne širše žlebiče (t. 11: 6; 18: 5; 21: 3; 24: 3). Latvice s fasetiranim ramenom poznamo iz grobov in naselbin mlajše kulture žarnih grobišč. V grobovih ruške skupine so v horizontih Ha B2 in B3.⁴ Medtem ko se latvice s poševnimi žlebiči na ustju pojavljajo že v starejši stopnji KŽG, pa sodijo latvice z gostimi navpičnimi žlebiči na ustju med njene mlajše elemente.⁵ Med latvice polkrožnih oblik, ki so znane v Podravju, lahko uvrstimo tudi latvici z rahlo klekastim obodom (t. 8: 4; 12: 2). V grobovih ruške skupine jih najdemo le v grobu 14 iz Ruš in v grobu 145 s Pobrežja.⁶ V Ormožu je bila v grobu 2 uporabljena kot žara. Ima črno premazano notranjo površino in železen obroč ob ustju (t. 8: 4). Ali je bil slednji pritrjen za okras ali ne, zaenkrat ne vemo, ker takšnega načina »okraševanja« posod ne poznamo ne v Podravju ne v drugih slovenskih najdiščih.

Od vseh najdenih latvic je bila le ena ročata (t. 9: 3). Na obeh površinah ima črn premaz, na ramenu pa je okrašena z vrezanim ornamentom in inkrustacijo. Po obliki in ornamentu jo lahko uvrstimo med tipično žarnogrobiščno keramiko Podravja.⁷ Zanj je značilna tudi skodelica na t. 24: 5, kakršne poznamo iz Sp. Radvanj, Ruš in Pobrežja. Na Pobrežju je bila v grobu 43 skupaj z iglo z malo vazasto glavico. Poznamo pa jo tudi iz gomile na Hardeku.⁸

V ruški skupini imamo primerjave tudi za enoročajne vrče na t. 13: 1; 6: 3; 8: 3. Take vrče, kot je slednji, uvršča H. Müller-Karpe v Rušah med tipične predstavnike horizonta Ha B2.⁹ Iz horizontov Ha B ruške skupine so znani vrči z visokim koničnim vratom, poudarjenim največjim obodom in vboklim dnom (t. 11: 1; 21: 1). V grobu 78 iz Ruš je bil podoben vrč najden skupaj s fibulo očalarko in harafastimi fibulami, v grobu 137, ki sodi v horizont Ha B3, pa skupaj s svitkastimi zapestnicami in latvico s fasetiranim ramenom. Poznamo ga tudi iz groba 8 na Lepi Ravni. Take vrče s poševno nažlebljenim obodom uvršča H. Müller-Karpe med tipične predstavnike horizonta Ha B3,¹⁰ to je v čas, ko se v ruški skupini pojavljajo dvoročajni vrči, ki najverjetneje nadaljujejo tradicijo vrčev z enim ročajem. Dvoročajne vrče smo v ormoškem grobišču odkrili v grobovih 6 in 14. Vrču iz groba 6 (t. 12: 1), ki ima visok koničen vrat, potlačen obel trup in omfalos na dnu, najdemo primerjave v Mariboru in v daljski skupini. Prav tam, v Rušah, Sp. Radvanju in Donji Dolini, najdemo primerjave za vrča iz groba 14 (t. 23: 4; 24: 1), ki imata visok koničen vrat, močno poudarjen največji obod in vbočeno prstanasto dno. V Rušah najdemo dvoročajan

Pril. 1: Raziskane površine v Ormožu. A-F: raziskovanje B. Perc v letih 1956-1962.
G: raziskovanje Z. Šubic leta 1966. 1-8: raziskovanje M. Tomanič-Jevremov v letih
1974-1981.

vrč v grobu 142 skupaj z britvijo, latvicami in vrčem,¹¹ kakršen je bil v ormoški nekropoli najden v grobu 7 (t. 13: 1).

Tudi amfori, pitosi in lonci z ormoškega grobišča so značilni za žarnogrobiščno keramiko Podravja. Amfori iz groba 15 (t. 25: 1), z visokim koničnim vratom in vbočnim dnom, okrašeni s tipično žarnogrobiščno motiviko, najdemo primerjave v grobovih iz Pobrežja, Hajdine in Maribora.¹²

Pitos iz groba 1 (t. 7: 3) ima koničen vrat, trebušast zaobljen obod in ravno dno. Na prehodu ramena v vrat je ornamentiran z vodoravno kaneluro in štirimi kratkimi prevrtanimi izrastki, na spodnjem delu trupa pa s plastičnim razčlenjenim rebrom. Na notranji strani ima pitos fasetirano ustje. Ornamentiranje ustja s fasetiranjem se pojavlja že v starejši stopnji KŽG, kot nam kažejo primeri iz naselbine na Brinjevi gori in z drugih najdišč, uporabljalo pa se je vse do obdobja Ha C.¹³ Oblikovne primerjave pitosu najdemo v najmlajših grobovih podravskega najdišča, pa tudi v Podonavju, predvsem v skupini Dalj.¹⁴

Keramika iz ormoškega grobišča je ornamentirana na različne načine. Pogosti so žigosani in vrezani okras, ki se pojavljajo samostojno ali v medsebojni kombinaciji. Z žigosanim okrasom je okrašen lonec iz groba 6 (t. 12: 3), v kombinaciji z vrezanim pa vrč iz groba 1 (t. 8: 3). Ta način okraševanja je značilen za ruško skupino med vso stopnjo Ha B, predvsem pa v horizontu Ha B2.¹⁵ Okras na vrču iz groba 1 je, kot rečeno, kombiniran še z vrezanim ornamentom. V tej tehniki so izdelani razni motivi: viseči šrafirani trikotniki v kombinaciji s tremi vodoravnimi linijami na ramenu vrča (t. 13: 1); enojna cikcakasta linija v kombinaciji s tremi vodoravnimi linijami na ramenu ročate latvice (t. 9: 3) ali s snopi navpičnih vrezov na ramenu in obodu miniaturnega lončka (t. 13: 5); dvojna cikcakasta linija v kombinaciji s tremi vodoravnimi linijami na ramenu miniaturnega lončka (t. 13: 3) ali z dvema vodoravnima in tremi navpičnimi linijami na ramenu in obodu amfore (t. 25: 1) ter na ramenu in obodu lonca (t. 9: 2). Ti tipični žarnogrobiščni motivi so prav pogosti na keramiki v Podravju med vso stopnjo Ha B. V vrezih ročate latvice (t. 9: 3) je ohranjena še bela inkrustacija, ki je prav tako značilna za obdobje Ha B ruške skupine.

Z vrezanim ornamentom so okrašene tudi notranje površine latvic (t. 6: 6; 19: 5; 20: 2; 23: 1). V latvici iz groba 10 (t. 20: 2) imamo enak motiv kot v latvici iz žarnogrobiščne naselbine na Ptujskem gradu.¹⁶ Okraševanje notranjih površin posod je bilo uveljavljeno v Dalju in Donji Dolini, poznamo ga tudi iz gomile na Hardeku pri Ormožu, med tem ko ga na grobiščni keramiki ruške skupine ni. V tej skupini ima nekaj posod le oznake na zunanji ali notranji površini dna.¹⁷

Pogoste so tudi kanelure in navpični žlebovi na obodu vrčev (t. 11: 1; 21: 1). Torej okras, ki je značilen za kulturo žarnih grobišč, uporabljal pa se je še na začetku obdobja Ha D. V tej tehniki so izdelani žlebovi na ustjih latvic (t. 6: 6; 11: 6; 18: 5; 20: 1; 21: 3; 23: 1; 24: 3), vdolbine na latvici iz groba 5 (t. 11: 5), vodoravne kanelure na ramenu pitosov (t. 7: 3; 22: 3) in loncev (t. 10: 6; 13: 4), aplicirane ploske okrogle bunčice na enoročajnem (t. 6: 3) in dvoročajnem vrču (t. 12: 1) ter gladka rebra (t. 7: 2; 19: 3) ali rebra z odtisi (t. 7: 3; 21: 2). Za izdelovanje odtisov na slednjih smo v ormoški bronastodobni naselbini našli ovalno glinasto ploščico z »žagasto« narezanim robom.

Okraševanje posod s ploskimi okroglimi bunčicami se v primerjavi s prej omenjenim načinom okraševanja v Podravju pojavi razmeroma pozno. Tako so okrašene nekatere posode na Lepi Ravni.¹⁸

Zelo zanimiv je okras s kositrnimi lističi.¹⁹ Z njimi so narejeni tile motivi: vodoravni liniji, kombinirani z vrsto trikotnikov (t. 22: 1–2), ali krožci (t. 6: 3), tri vodoravne linije, kombinirane s cikcakasto linijo (t. 24: 5) ali z dvema vrstama krožcev (t. 23: 4). Z vzdolžnimi linijami so okrašeni še ročaji na skodelici in dvoročajnem vrču iz groba 14 (t. 23: 4, 24: 5). Okraševanje posod s kositrnimi lističi je v ruški skupini zaenkrat neznan, čeprav so ga v obdobju Ha C, pa tudi že v obdobju Ha B, poznali skoraj v vsej Evropi. V Sloveniji je tako okraševanje znano le iz obdobja Ha C. Najbližje analogije zanj imamo v gomili na Hardeku, Podolozah, Legnu, Pošteli, kjer je v tej tehniki izdelan meander. Omenja se še iz pivolskih gomil in gomil v Radvanju.²⁰

Morda bi k slikoviti tehniki okraševanja lahko prištel črn premaz na notranjih (t. 8: 4; 19: 4; 20: 2; 23: 1) ali na obeh površinah latvic (t. 18: 1–3; 9: 3), kot ga poznamo z grobišča v Ljubljani.²¹

Kovinski predmeti, najdeni v sedmih grobovih, so dokaj številni in raznovrstni, kar v najdiščih v Podravju ni bil pogost pojav. Seveda glede na majhno število odkritih grobov ne moremo trditi, da je to značilno prav za ormoško grobišče. Med njimi izstopa grob 7, ki ima poleg keramičnih še izdelke iz bron, železa, stekla in zlata. Glede na namembnost uporabe najdb bi ta grob lahko pripisali ženi kakšnega takratnega »ormoškega veljaka«. Med ženske grobove bi lahko prištel še grobove 1, 4 in 5. V njih smo med drugim našli fibule, okraske iz spiralno zavite žice, kovinske ovratnice, obročast okras, gumb, dvojnokrižno pasno spono, jagode in vretenca.

V grobovih 9 in 14 so bili dodatki, značilni za moške grobove: igla, britev in orožje.

V grobovih 1 (t. 6: 4–5), 4 (t. 9: 4, 7; 10: 9) in 7 (t. 15: 1, 5–6; 14: 3, 2d) so bile fibule očalarke, ki so značilne za mlajšo kulturo žarnih grobišč v JV Alpah in so pogoste v grobovih ruške in ljubljanske skupine. V slednji so značilne za ženske grobove stopnje Ib, uporabljajo pa se še v stopnji II.²² V ormoškem grobišču prevladujejo velike fibule očalarke z malo osmico (t. 6: 5; 9: 7; 15: 1, 5), kakršne uvršča na Hrvaškem K. Vinski-Gasparini v fazo V. Običajno jih najdemo v depojih skupaj s trakokimerijsko konjsko opremo. V Avstriji v depojih skupine Stillfried, pri nas pa depojih iz: Rožanca, Matijevičev, Gajine pečine pri Drežniku in Šarengrada.²³ Velike fibule očalarke spadajo tudi med inventar groba iz Ostrožca pri Czinu, postavljenega v 9., 8. stol. pred n. št., skupne grobnice II iz Gomolave, datirane v 9. stol. pred n. št., grobov iz Vergine, kjer so vodilni tip 9. stol. Fibule očalarke z majhno osmico pripisujejo skupaj s spiralnimi narokvicami, kovinskimi ovratnicami, salteleoni, gumbi, obročki in drugim k noši, ki je bila značilna na prostoru med Vergino, spodnjim Podonavjem in Slovenijo v 9. in zgodnjem 8. stol. pred n. št.²⁴ Po tem sočec bi k taki noši pripisali tudi salteleone iz grobov 4 (t. 10: 1) in 7 (t. 16: 1), gumb (t. 13: 9) ter obročke, nanizane na zvite in v ognju poškodovane bronaste žice, ki so najverjetneje deli kovinskih ovratnic (t. 17: 5).

V ženskih grobovih iz Ormoža so še zapestnice različnih oblik, narokvice in nanožnice. Spiralne narokvice (t. 6: 7; 15: 4) uvrščata H. Müller-Karpe in S. Gabrovec med tipične predstavnike horizonta Ha B3 ruške skupine.²⁵ Za ploščato zapestnico s tremi rebri iz groba 7 (t. 17: 1) v ruški skupini ne najdemo nobenih primerjav, pač pa primerjave najdemo na ljubljanskem grobišču. Podobni zapestnici sta v grobu 178 stopnje IIb skupaj s sodčasto žaro, okrašeno s posameznimi plastičnimi buncicami.²⁶

Masivne bronaste sklenjene zapestnice iz Ormoža (t. 10: 5; 15: 3), so ornamentirane z graviranimi prečnimi in poševnimi črticami po zunanji površini. V Podravju so bile take zapestnice, le z drugačnim okrasom, najdene v grobovih 3 in 5 iz Lepe Ravne na Pošteli in v Mariboru. Pojavljajo se tudi na Rifniku, Vačah, v Mengšu, Golobinjeku pri Šentjerneju, Šmihelu pod Nanosom ter na ljubljanskem grobišču, v grobovih stopnje Ia, Ib in IIIa. Običajno se pojavljajo skupaj z bronastimi dvozankastimi ločnimi fibulami. Na Hrvaškem jih najdemo v depojih faze V iz Ciglenika in Šarengrada. V slednjem skupaj s trakokimerijsko konjsko opremo, velikimi fibulami očalarkami, železnimi sklenjenimi zapestnicami in nanožnicami.²⁷ V istem depoju ter v grobu iz Sotina, imamo primerjave sedlastim nanožnicam na t. 7: 1; 10: 2-3; 15: 2.²⁸ Podobno ornamentirane kot ormoške so nanožnice iz depoja Celldömölk na Madžarskem, ki sodi v horizont Ha B2.²⁹

V grobu 7 iz Ormoža so tudi odprti narebreni obročki z nazaj zavrtimi ožjimi konci (t. 15: 7; 14: 2c) iz tanke bronaste pločevine. Kakšno funkcijo so imeli, zaenkrat ne vemo. Če bi pripadali diademu, ki je krasil glavo žene, bi jih morda lahko primerjali z deli diadema iz depoja v Šarengradu in groba 202 iz vukovarskega grobišča.³⁰

Grob 7 v Ormožu je imel dvojnokrižno pasno spano, okrašeno s tipično ornamentiko kulture žarnih grobišč (t. 16: 2). Dvojnokrižne pasne spono so pogoste v grobovih ljubljanske skupine, kjer so značilne za moške grobove stopnje Ib, čeprav so posamezne nosili še v zgodnji II. stopnji.³¹

Žena, pokopana v grobu 7, pa ni nosila le nakita iz brona, ampak tudi iz železa, stekla in zlata. Iz stekla je bila izdelana jagoda svitkaste oblike (t. 16: 5), kakršno najdemo na ljubljanskem grobišču v grobu 316, skupaj z dvojnokrižno pasno spono in fibulo očalarko.³² V najdiščih iz tega časa zaenkrat ne najdemo primerjav zlatim jagodam rahlo bikonične oblike (t. 16: 6). Jagode so najverjetneje takratni prebivalci Ormoža naredili kar sami iz zlata, ki so ga pridobili iz reke Drave, na kar nas opozarja tudi neobdelana kroglica zlata iz istega groba.

Tudi nakit iz železa pripada isti vrsti noše. Iz železa so izdelane spiralne narokvice, sklenjeni zapestnici in ovratnici rombičnega preseka (t. 14: 1; 8 4). V Podravju je bila železna ovratnica odkrita v grobu 140 iz Ruš in v gomili 9 iz Legna. Najdene so bile tudi v grobovih na ljubljanskem grobišču, kjer so jih pričeli nositi že v stopnji Ib, nosili pa so jih še v stopnjah III a in b.³³

Tudi železnim sklenjenim zapestnicam na t. 14: 2 najdemo primerjave v Podravju. V grobu 1 iz Lepe Ravne na Pošteli sta bili skupaj z železno vozlasto fibulo variante 2c. Znane so tudi iz depoja v Šarengradu in iz grobov ljubljanske skupine, kjer se sklenjene železne zapestnice prvič pojavijo v grobovih stopnje Ib, v uporabi pa so še v stopnji III a.³⁴

V podravskih najdiščih zaenkrat ne najdemo primerjave železnim spiralnim narokvicam (t. 14: 2), pač pa jih imamo v novomeškem in ljubljanskem grobišču. V grobu 64 iz Ljubljane, ki sodi v stopnjo Ib, so bile skupaj s fibulo očalarko z osmico, iglo z majhno vazasto glavico in bronasto ovratnico, v grobu 212 stopnje III a pa skupaj z železnimi ovratnicami.³⁵

V moških grobovih na ormoškem grobišču so najdene: britev, nož, igla in orožje. Britve so pogoste v grobovih ruške skupine, in to od najstarejših do najmlajših variant. Najdemo jih tudi na ljubljanskem grobišču, kjer so tipične za moške grobove stopnje Ib, v Dobovi v grobovih stopnje IV, ter v Škocjanu in Kobaridu. Mlajše variante, med katere lahko prištejemo britev iz Ormoža (t. 24: 4), imajo grbo pomaknjeno k ročaju in so tipične za horizont Ha B3.³⁶

V Ormožu je bil v grobu 9 pokopan vojščak, saj je imel v grob položeno bronasto sekiro z zlitimi plavutmi (t. 18: 4) in sulično ost (t. 19: 1). Orožje je bilo razlomljeno in pozneje poškodovano od ognja. Uničevanje orožja pred polaganjem v grob je bilo značilno za čas kulture žarnih grobišč. V ruški skupini poznamo orožje le v posameznih primerih iz Maribora, na ljubljanskem grobišču pa le iz groba 39, ki je uvrščen v stopnjo IIa. Tudi v Dobovi je orožje znano le iz groba 69. Več grobov z orožjem poznamo iz nekropole v Veliki Gorici, ki jo je K. Vinski-Gasparini postavila v stopnjo IV. Sekiri iz Ormoža najdemo primerjave na avstrijskem Koroškem, v gomili K na Bregu, ter v Kleinkleinu, v grobovih faze I po C. Dobiatu, npr. iz 17. gomile iz Forstwalda, ki je ena izmed najstarejših v tamkajšnji nekropoli.³⁷ Razen v grobovih so se take sekire nahajale tudi v depojih. Na Hrvaškem v depozu Selci Petrijevački faze IV po K. Vinski-Gasparini, v Avstriji pa v depozu skupine Stillfried, skupaj z deli trakokimerijske konjske opreme.³⁸

Iz danih primerjav vidimo, da imamo v ormoškem grobišču keramične posode, ki so pogoste med žarnogrobiščno keramiko ruške oziroma mariborsko-ruške skupine, uporabljali pa so jih v nekaterih podravske najdiščih še v starejši železni dobi. Med njimi so keramične oblike, ki so bile v uporabi med celotnim obdobjem Ha B, pa tudi take kot dvoročajni vrči, ki so značilni le za horizont Ha B3. Za ruško oziroma mariborsko-ruško skupino so značilni tudi okrasni posod v ormoškem grobišču. Okrašene so bile namreč z žigosanim, vrezanim ali plastičnim ornamentom. V tem kulturnem krogu je okraševanje s plastičnimi okroglimi bunčicami redkejšo. Na keramiki iz ormoških grobov pa so evidentne tudi nekatere novosti, ki jih zaznamo prvič na grobiščni keramiki ruške skupine. Mednje lahko uvrstimo premazovanje posod s črno barvo, okraševanje notranjih površin posod, zaznamovanje zunanje površine, pritrjevanje kovinskega obroča na ustje posode in okraševanje posod s kositrnimi lističi. Z njimi so izdelane vodoravne in navpične črte, cikcakaste linije, trikotniki in krožci, skratka okras, ki so pogosti na posodah ruške skupine. Tem lahko dodamo še uporabo stekla in zlata in novosti med kovinskimi izdelki: pojav dvojnokrižne pasne sponse, velikih fibul očalark, ploščate zapestnice s tremi rebri, obročkov, nanizanih na žice – kovinske ovratnice, odprtih obročkov z zoženimi konci, nanožnic in navsezadnje železne izdelke ter s tem tudi večjo rabo železa. Slednje je bilo doslej v Podravju izpričano le z maloštevilnimi pridatki v grobovih 21, 31, 70 in 140 iz Ruš, s pridatki iz žganega groba na Lepi Ravni s Poštele ter s skromnimi ostanki iz Maribora.³⁹

Najdbe iz ormoških grobov imajo poleg navezav v ruški, oziroma mariborsko-ruški skupini, veliko skupnega z najdbami iz žganih planih grobov na Lepi Ravni iz Poštele. Prav v teh, ki so verjetno sočasni z nekaterimi ormoškimi grobovi, najdemo primerjave za nekatere keramične izdelke in masivne bronaste ter sklenjene železne zapestnice. Medtem ko se take keramične posode nahajajo že v ruški oziroma mariborsko-ruški skupini, pa v tej skupini ni sklenjenih železnih zapestnic.

Najdbe iz ormoškega grobišča imajo v Sloveniji veliko skupnega tudi z ljubljansko skupino, na jugovzhodu s skupino Donja Dolina in z najdišči v Podonavju, predvsem s IV. in V. fazo skupine Dalj. Povezave z ljubljanskim grobiščem najdemo predvsem pri kovinskih izdelkih: masivnimi in ploščatimi bronastimi zapestnicami s tremi rebri in z vsemi železnimi predmeti, ki sodijo v stopnjo II b. S skupino Dalj ima razen s keramičnimi izdelki povezave še z velikimi fibulami očalarkami z majhno osmico, sedlastimi nanožnicami ter masivnimi bronastimi in sklenjenimi železnimi zapestnicami, ki so bile navadno najdene v depojih skupaj s trakokimerijsko konjsko opremo.

Po najdbah sodeč, predvsem pa po uporabi železa, nekaterih izdelkov iz bronu in dvoročajnih vrčev bi lahko nekatere grobove iz ormoškega grobišča pripisali horizontu Ha B2, druge pa horizontu Ha B3. V grobovih 2 in 7 se pojavlja nakit iz železa, kar bi kazalo na to, da gre za mlajše grobove v tem časovnem okviru. Tako bi lahko grobove 1, 2, 4, 6, 7 in 14 iz Ormoža pripisali horizontu Ha B3 ruške oziroma mariborsko-ruške skupine, to je prehodni stopnji, ki zajema konec žarnogrobiščne kulture in pričetek starejše železne dobe na Štajerskem.

¹ B. Perc, *Arh. vest.* 13-14, 1962-1963, 376 ss, pril. 1.

² S. Pahič, *Časop. zgod. narodop.*, n. v. 1, 1965, 22 ss; isti, v: *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 320.

³ M. Tomanič-Jevremov, *Var. spom.* 21, 1977, 178 ss. Izkopavanja sta finančno omogočili SO in TKS Ormož, za kar se jima na tem mestu najlepše zahvaljujem.

⁴ S. Pahič, *Pobrežje*, Katalogi in monografije 6 (1972) 51 - razširjenost skodel na grobišču, t. 13: 10 (odslej *Pobrežje*); H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Römisch-Germanische Forschungen 22 (1959) (odslej *Chronologie*) t. 113: F-3 - v Rušah, v grobu 137 stopnje Ha B3, skupaj s spiralnimi narokvicami; M. Jerman, *Arh. vest.* 27, 1976, 185, op. 14-17, s primerjavami iz drugih najdišč, t. 3: 6. V Dobovi v grobovih stopnje III in IV; J. Dular, *Arh. vest.* 29, 1978, 36 ss, kombinacijska tabela; F. Stare, *Dobova*, Posavski muzej Brežice 2 (1975) t. 16: 12; 56: 5; 57: 6.

⁵ S. Pahič, *Pobrežje*, t. 3: 7, v grobu 15 b iz obdobja Ha B2. Znane so tudi v naselbini na Ptujskem gradu: J. Korošec, *Prazgodovinska naselbina na Ptujskem gradu*, Dela 1. razr. SAZU 6 (1951) t.: sl. 32 (odslej *Ptujski grad*); v naselbini iz Gornje Radgone: I. Horvat-Šavel, *Arh. vest.* 32, 1981, 294, t. 1: 13; v naselbini na Brinjevi gori v plasti 4: D. Oman, *Arh. vest.* 32, 1981, 151, t. 30: 2. Na Hrvatskem v fazi IV in V: K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973) 153 ss, t. 101: 8-9 (Treščerovac) (odslej *Kultura polja sa žarama*); N. Majnarić-Pandžić, v: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izd. Hrv. arh. dr. 10 (1986) 29 ss, sl. 5: 2-3; V. Hoffiller, *Corpus vasorum antiquorum, Yougoslavie fasc. 2*, pl. 29: 3; 31: 7-8; 32: 3.

⁶ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 108: G-1; S. Pahič, *Pobrežje*, t. 28: 7.

⁷ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 115: B-grob 147 iz horizonta Ha B3 (Ruše), t. 117: 26 (Radvanje); 120: 2, 8, 12 (Maribor).

⁸ S. Pahič, *Pobrežje*, t. 10: 8; 29: 10; isti, *Časop. zgod. narodop. n. v.* 4, 1968, t. 5: 23 (Sp. Radvanje); isti, *Drugo žarno grobišče v*

Rušah, Razprave 1. razr. SAZU 4/3 (1957) 47, op. 42 s primerjavami iz drugih najdišč v Podravju, t. 4: 3 (odslej *Ruše*); isti, *Arh. vest.* 17, 1966, 109 ss, t. 1: 2 (Hardek); H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 110: D-1 (Ruše); 117: 2 (Radvanje); 119: 1, 4, 7, 13 (Maribor).

⁹ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 214, sl. 51: 14.

¹⁰ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 222, sl. 59: 29, t. 112: A-4; 113: F-4.

¹¹ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 222, sl. 59: 27, 31, t. 113: D (Ruše); 117: 27 (Sp. Radvanje); 120: 25, 34 (Maribor); Z. Marić jih v Donji Dolini prišteva med tipične predstavnike faze IIb, čeprav so v uporabi že v fazi IIa: Z. Marić, *Gl. Zem. muz.* 19, 1964, 36 ss, t. 12: 6.

¹² S. Pahič, *Pobrežje*, t. 12: 4; 17: 1; H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 117: 24, 35 (Hajdina); 120: 21; 122: 11, 20 (Maribor).

¹³ V naselbini na Brinjevi gori se pojavlja v prvih dveh slojih: S. Pahič, *Arh. vest.* 32, 1981, 118, op. 192 in 193, kjer navaja širše primerjave; D. Oman, *Arh. vest.* 32, 149, op. 20-23, 25-28, kjer navaja širše primerjave.

¹⁴ S. Pahič, *Ruše*, 41 ss, 62, t. 10: 2; isti, *Pobrežje*, t. 31: 7; isti, *Časop. zgod. narodop.* 10, 1974, 44 ss, t. 5: 1; H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 109: K; glej tudi M. Strmčnik-Gulič, *Arh. vest.* 30, 1979, 117 ss, t. 3: 1. V. Hoffiller (op. 5) pl. 3: 5; 4: 4 (Dalj).

¹⁵ S. Pahič, *Časop. zgod. narodop.* 10, 53 ss, op. 161-170, kjer govori avtor o tehnični izdelavi tega ornamenta in daje široke primerjave za njegovo časovno in geografsko razprostranjenost.

¹⁶ J. Korošec, *Ptujski grad*, t.: sl. 214.

¹⁷ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 116: 48 (Hajdina); 119: 32 (Maribor).

¹⁸ S. Pahič, *Časop. zgod. narodop.* 10, 50 ss, t. 5: 1 in 6: 2 z nadaljnjimi primerjavami v opombah 144 in 145.

¹⁹ Po kvalitativni analizi vzorca teh aplikacij, ki jo je izdelal Inštitut Borisa Kidriča v Ljubljani, so sestavljene takole: glavna komponenta je kositer s primesmi cinka, srebra, bakra, bizmuta, svinca, magnezija, fosforja, mangana in silicija. Za navedene podatke se zahvaljujem dipl. ing. Nadi Sedlarjevi.

- ²⁰ S. Pahič, *Arh. vest.* 17, 1966, 113, t. 1: 3; isti, *Časop. zgod. narodop.* 10, 1974, 30; isti, *ib.* 4, 1968, 31, 34, op. 137; M. Tomanič-Jevremov, *Ptujski zbor.* 4, 1975, 110 ss, t. 1: 8; M. Strmčnik-Gulič, *Arh. vest.* 30, 1979, 119, t. 20: 1; glej tudi S. Gabrovec, *Arh. vest.* 19, 1968, 171 ss, op. 59–81, v navedenimi širšimi primerjavami in citirano literaturo.
- ²¹ I. Puš, *Arh. vest.* 27, 1976, 124 ss; D. Hadži in F. Cvek, *Arh. vest.* 27, 1976, 128 ss.
- ²² S. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 342 ss, razpredelnica 1.
- ²³ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama* (op. 5) 164 ss, sl. 6: 18, t. 129: 12–13 (depo Matijevići), t. 131: 22–23 (depo Šarengrad), t. 128: 1 (depo Gajina pečina kod Drežnika); ista, v: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (1983) 599 ss, t. 96: 7–8; Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, *Arh. rad. raspr.* 2, 1962, 270, 273, t. 1: 7, 15; R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954) 493, 495, sl. 353: 6–7; 355: 5–6 (depo Haslau-Regelsbrunn, skupaj z deli trakokimerijske konjske opreme); H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 143: 3, 4, 9, 10; J. Todorović, *Katalog praistorijskih metalnih predmeta* (1971) 25 ss, t. 16: 2; 85: 25.
- ²⁴ L. Teržan, *Arch. Jugosl.* 24, 1987, 8 ss, sl. 1: 3; 4: 8; N. Tasić, *Arch. Jugosl.* 13, 1972, 27 ss, t. 5: 14–15; 6: 16–19; isti, *Rad vojvod. muz.* 21–22, 1972–1973, 103 ss, sl. 56; 79; 80; isti, *Materijali* 19, 1981, 48 ss, t. 6; B. Raunig, *Gl. Zem. muz.* 37, 1982, 1 ss, t. 2: 1.
- ²⁵ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 124, 222, sl. 59: 11, t. 110: E-1, 2; 113: F-1, 2 (Ruše); 118: 40–41 (Maribor); S. Gabrovec, v: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (1983) 54 ss, sl. 6: 26.
- ²⁶ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvo-rišču SAZU v Ljubljani*, Razprave 1. razr. SAZU 7/1 (1971) t. 30: 8, 9. (odslej Ljubljana I).
- ²⁷ S. Pahič, *Časop. zgod. narodop.* 10, 58 ss, t. 6: 11, 12; 7: 7, 8 in op. 213, kjer govori o taki zapestnici iz Maribora; H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 118: 42; A. Bolta, *Arh. vest.* 7, 1956, 261, t. 5: 102–103; F. Stare, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*, Dela 1. razr. SAZU 9 (1954) 91 ss, t. 69: 1; I. Puš, *Ljubljana I*, 94, t. 24: 4; 40: 5; S. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ss, razpredelnica 1, sl. 4, t. 11: 1–2 (Golobinjek pri Šentjerneju); isti, *Kamniški zbor.* 10, 1965, 95 ss, t. 3: 6; 8: 9; 6: 2–4, 12, 13 (Mengeš); F. Stare, *Vače*, Arheološki katalogi Slovenije 1 (1955) 42 ss, t. 71: 8, 10; M. Guštin, *Notranjska*, Katalogi in monografije 17 (1979) t. 42: 4–7; 44: 1–2; 66: 9–11; 67: 1, 2, 4–5; K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, 164 ss, t. 126: A–2 (Ciglenik); 130: B; 131 (Šarengrad).
- ²⁸ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, t. 131: 11–12 (Šarengrad); Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, *Arh. rad. raspr.* 2, 1962, 278, t. 5: 68, 69.
- ²⁹ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, t. 141: A–6–14.
- ³⁰ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, 164 ss, t. 125: 11 (Vukovar – Lijeva bara); 131: 13–14 (Šarengrad).
- ³¹ S. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 342 ss, razpredelnica 1 in sl. 3.
- ³² I. Puš, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*, Razprave 1. razr. SAZU 13/2 (1982) 73 ss, t. 25: 8; 43: 18.
- ³³ M. Strmčnik-Gulič, *Arh. vest.* 30, 1979, 121, t. 7: 5; H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 116; S. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ss, razpredelnica 1 in sl. 4.
- ³⁴ S. Pahič, *Časop. zgod. narodop.* 10, 1974, 59, t. 5: 8–9; S. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ss, razpredelnica 1; K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, 164 ss, t. 131: 25.
- ³⁵ F. Stare, *Ilirske najdbe* (op. 27) 94, t. 55: 3; S. Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ss, razpredelnica 1; I. Puš, *Ljubljana I*, 91 ss, t. 38: 7; 39: 3; T. Knez, *Arh. vest.* 35, 1984, 121, t. 4: 7.
- ³⁶ H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 125.
- ³⁷ C. Dobiati, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik*, Schild von Steier. Beiheft 1 (1980) 143, t. 34: 13; 49: 3; 107: 2.
- ³⁸ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954) 497, sl. 356: 11 (v depoju Stillfried, skupaj z deli trakokimerijske konjske opreme); K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, t. 107: A–12 (Selci Petrijevački).
- ³⁹ S. Pahič, *Časop. zgod. narodop.* 10, 1974, 59 ss, op. 218, 219, t. 5: 8–9; H. Müller-Karpe, *Chronologie*, 116.

Zusammenfassung

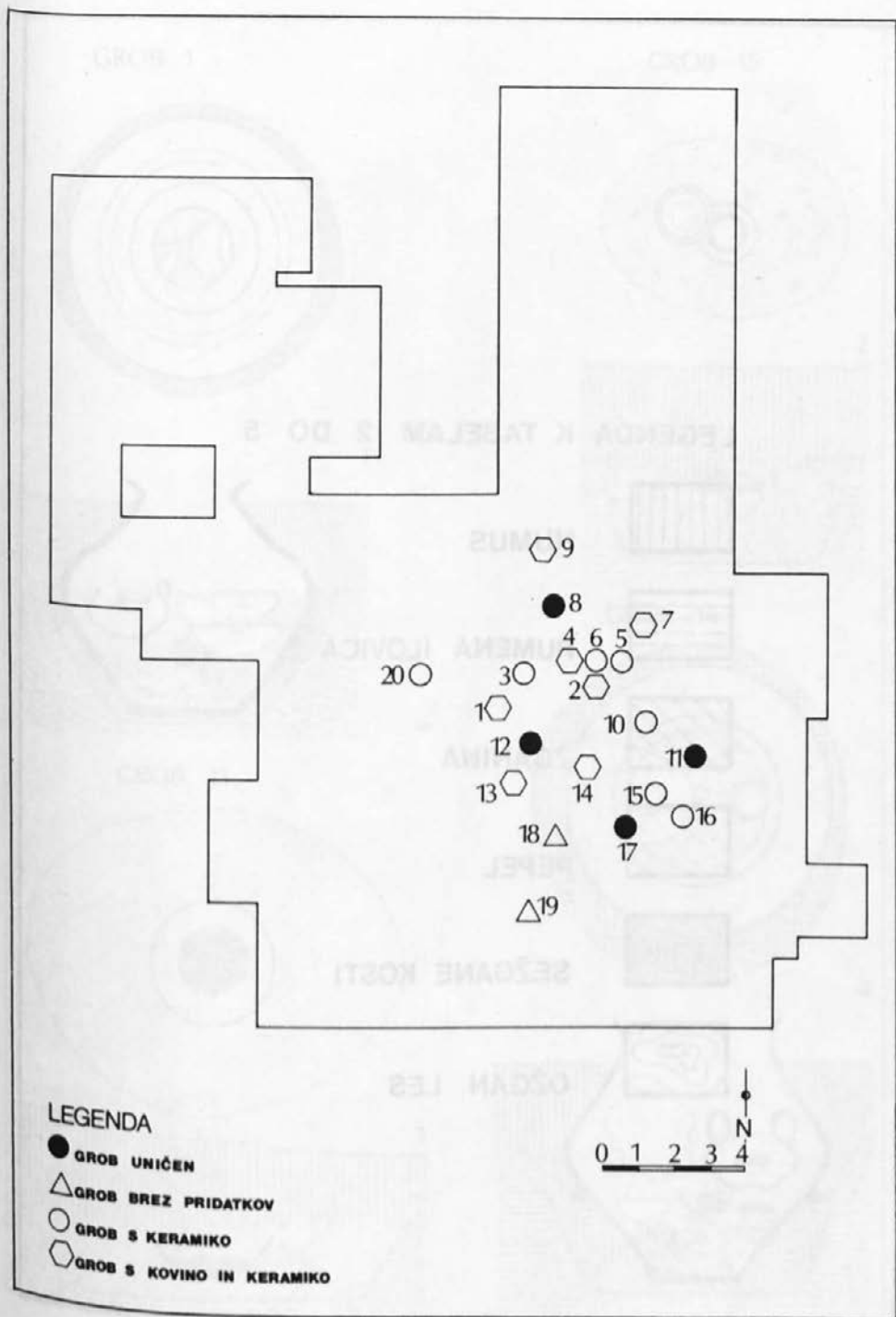
In dem Aufsatz veröffentlicht die Autorin die Funde aus den zwanzig Gräbern (Taf. 1), die im Jahr 1974³ etwa 100 Meter westlich vom Wall der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož entdeckt worden sind (Beil. 1: 1). Die Gräber, die zur Siedlung gehörten, lagen nur 20 bis 30 cm unter der heutigen Erdoberfläche. Die Grabgruben waren in die gelbe lehmige Erde eingegraben und waren mit keinem Material belegt. In den Gräbern 15, 16, 18, 19 und 20 waren die Knochen direkt in die Grabgrube deponiert, in anderen Gräbern befanden sie sich in verschiedenen Gefäßen (Taf. 2–5).

Einen beträchtlichen Teil der Grabbeigaben umfaßt die Keramik, derer Formen typisch für die Ruše-Gruppe der Urnenfelderkultur sind^{4–10, 12, 14}. Darunter findet man einige, in der gesamten Ha B-Periode gebrauchte Formen, neben den Formen, die nur für die Stufe Ha B 3 charakteristisch sind¹¹, wie z. B. die Zweihenkelkrüge (Taf. 12: 1; 23: 4; 24: 1). Für die Ruše-Gruppe ist auch die Ornamentik der Keramik typisch.^{13, 15} Die Gefäße waren mit gestempelten, eingeritzten oder plastisch gestalteten Ornamenten versehen. Das Verzieren durch eine umlaufende Reihe runder plastischer Warzen (Taf. 6: 6; 12: 1) ist in diesem Kulturkreis seltener vorhanden¹⁸. Bei der in den Gräbern aus Ormož gefundenen Keramik sind unverkennbar auch einige Neuheiten, die bei der Grabkeramik der Ruše-Gruppe zum erstenmal vermerkt worden sind. Darunter kann man das Bestreichen der Gefäße mit schwarzer Farbe, das Verzieren innerer (Taf. 6: ; 19: 5; 20: 2; 23: 1) und das Kennzeichnen äußerer Gefäßoberflächen (Taf. 18: 6), die Befestigung eines metallenen Reifens (Taf. 8: 4) an die Gefäßmündung und das Verzieren der Gefäße durch Zinnblätter¹⁹ (Taf. 6: 3; 22: 1, 2; 23: 4; 24: 5) erwähnen. Mit diesen wurden waagerechte, senkrechte und die Zickzacklinien, Dreiecke und Kreise ausgearbeitet, alles Ornamente, die an den Gefäßen der Ruše-Gruppe häufig vorkommen. Dazu kommen noch der Gebrauch des Glases und des Goldes, sowie die Neuheiten unter den Metallgegenständen: der doppelkreuzförmige Gürtelhaken (Taf. 16: 2), große Brillenfibern (Taf. 6: 5; 9: 7; 15: 1,5), flache Armringe mit drei Rippen (Taf. 17: 1), auf Draht aufgereichte Ringe (Taf. 17: 5), offene Ringe mit verjüngten Enden, Fußringe (Taf. 7: 1; 20: 2, 3; 15: 2) und nicht zuletzt die Eisengegenstände (Taf. 14: 1, 2; 8: 4), die von einem größeren Gebrauch des Eisens zeugen. Davon zeugten bisher im Dravagebiet nur einige wenige Beigaben in den Gräbern 21, 31, 70 und 140 aus Ruše, die Beigaben aus dem Brandgrab auf Lepa Ravna unter Poštela und die bescheidenen Fundreste aus Maribor³⁹.

Die Funde aus den Ormož-Gräbern haben, ausgenommen der Ruše-Gruppe,^{4–16, 22, 25, 33, 36} viel Gemeinsames mit den Funden aus den Flachbrandgräbern auf Lepa Ravna unter Poštela.^{14, 18, 20, 27, 34} Gerade in diesen, die vermutlich gleichzeitig mit einigen der Ormož-Gräber sind, kann man Vergleiche für einige keramische Gegenstände, sowie für massive bronzene²⁷ und geschlossene eiserne Armringe finden.³⁴ Während solche keramische Gefäße bereits in der Ruše-Gruppe aufkommen, gibt es in dieser Gruppe keine geschlossenen eisernen Armringe.

Vergleichsstücke für bestimmte Funde aus dem Gräberfeld in Ormož kann man in Slowenien auch in der Ljubljana-Gruppe^{21, 22, 26, 27, 31, 33–35}, im Südosten in der Donja Dolina-Gruppe¹¹ und im Donauebiet vor allem in den Phasen IV und V der Dalj-Gruppe^{5, 14, 20, 23, 27, 28, 30, 34, 38} finden. Was das Gräberfeld von Ljubljana betrifft, kann man an erster Stelle die Vergleiche mit Metallerzeugnissen ziehen: mit massiven bronzenen²⁷ und flachen Armringen mit drei Rippen und mit allen eisernen^{34, 35} Gegenständen, die zur Stufe II b gehören. Mit der Dalj-Gruppe finden wir Vergleiche außer bei den keramischen Gegenständen^{5, 14} noch in den großen Brillenfibern mit kleinen Achterschleifen,²³ Schaukelfußringen,²⁸ sowie in massiven bronzenen²⁷ und geschlossenen eisernen Armringen,³⁴ die in den Depotfunden üblicherweise zusammen mit dem thrako-kimmerischen Pferdegeschirr vorkommen.

Den Funden nach, vor allem aber nach dem Einsatz von Gegenständen aus Eisen, nach einigen bronzenen Beigaben und Zweihenkelkrügen, könnte man einige Gräber aus dem Gräberfeld in Ormož der Stufe Ha B 2, die anderen aber der Stufe Ha B 3 zuordnen. In den Gräbern 2 und 7 kamen die Schmuckstücke aus Eisen vor, was ein Hinweis sein könnte, daß es sich um jüngere Gräber aus diesem Zeitraum handelt. Somit könnte man die Ormož-Gräber 1, 2, 4, 6, 7 und 14 der Stufe Ha B 3 der Ruše-Gruppe zuschreiben, d. h., der Übergangsstufe, die das Ende der Urnenfelderkultur und den Anfang der älteren Eisenzeit in Štajersko umfaßt.

T. 1: Ormož. Tloris grobišča.

Taf. 1: Ormož. Grundriß des Gräberfeldes.

LEGENDA K TABELAM 2 DO 5

HUMUS

RUMENA ILOVICA

ŽGANINA

PEPEL

SEŽGANE KOSTI

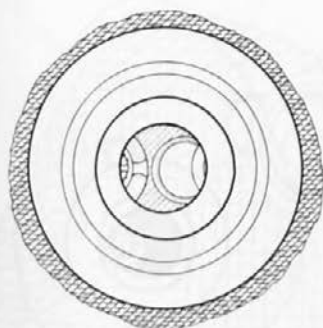
OŽGAN LES

1:5000

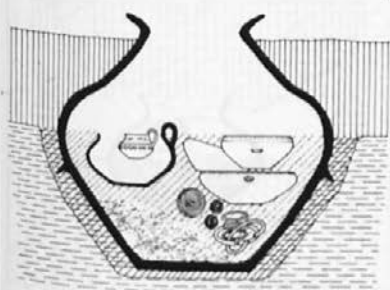
LEGENDA

-
- △
-
-

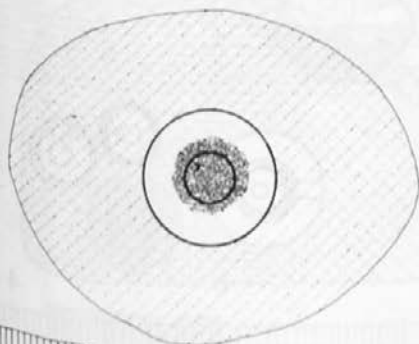
GROB 1

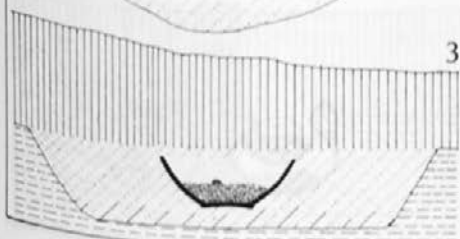
1

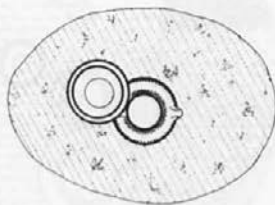
GROB 13

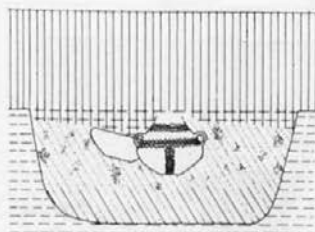
3

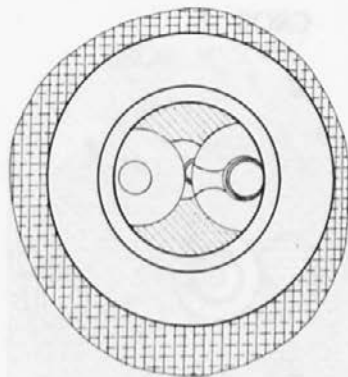
GROB 15

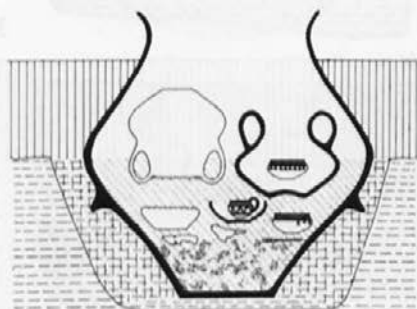
2

GROB 14

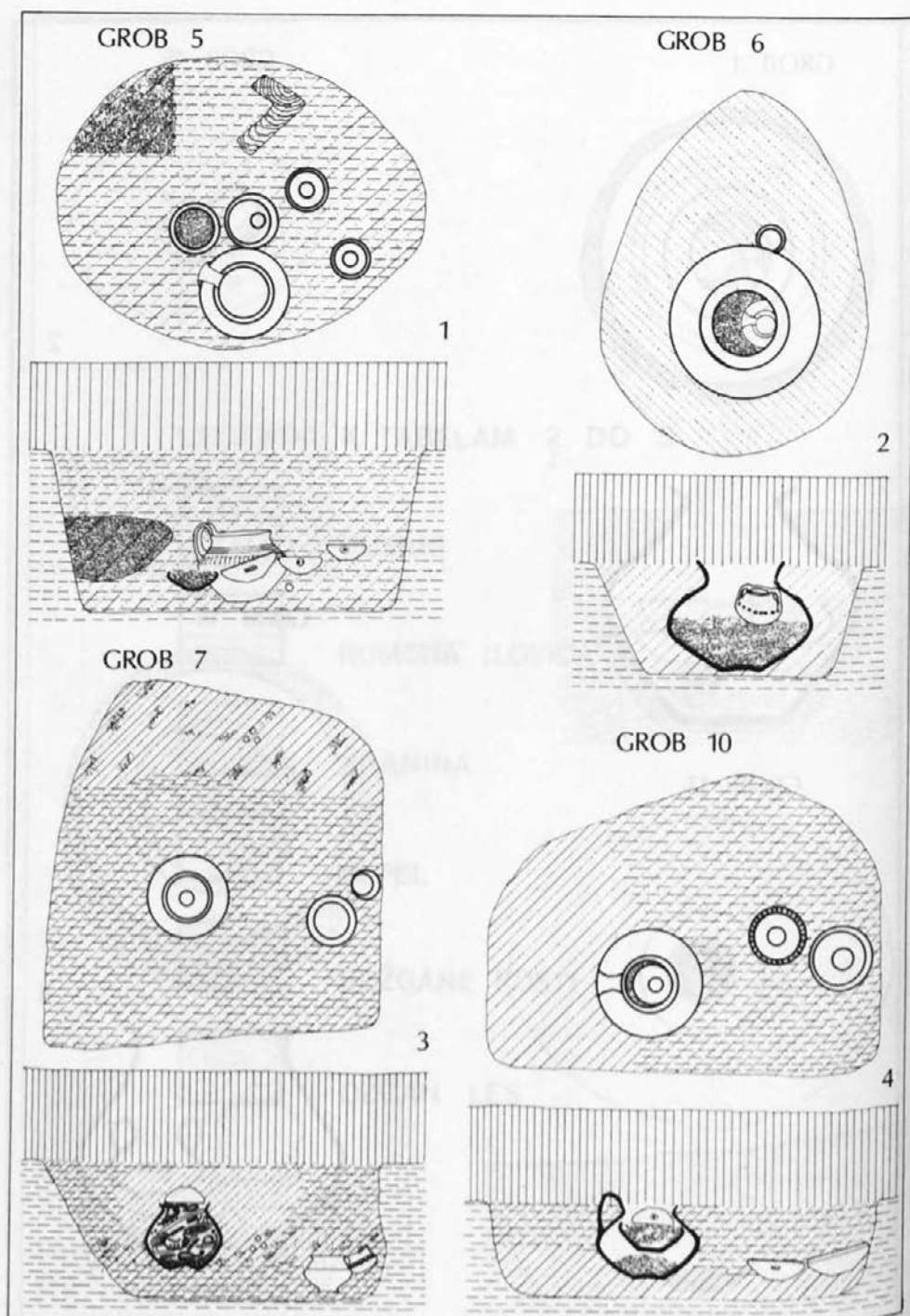

4

T. 2: Ormož. Tlorisi in profili grobov. Vse = 1 : 40.

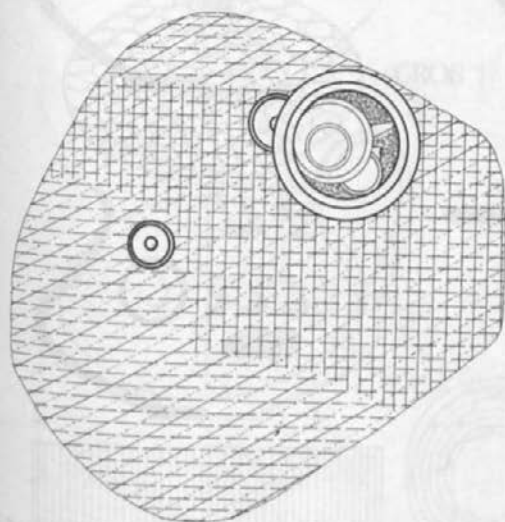
Taf. 2: Ormož. Grundrisse und Profile von Gräbern. M = 1 : 40.

T. 3: Ormož. Tlorisi in profili grobov. Vse = 1 : 40.

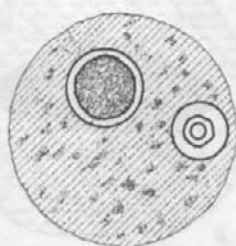
Taf. 3: Ormož. Grundrisse und Profile von Gräbern. M = 1 : 40.

GROB 9

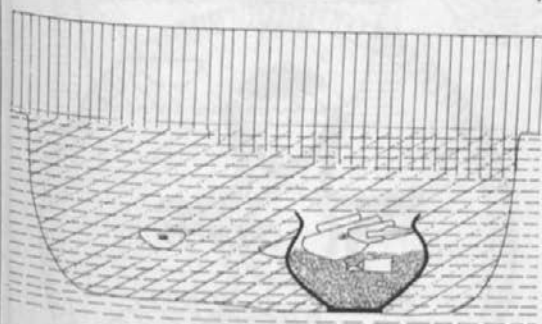
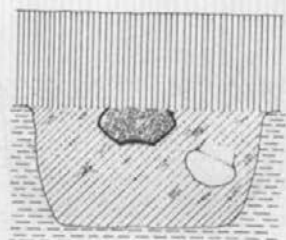

1

GROB 3

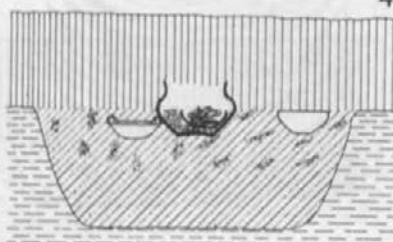
2

GROB 4

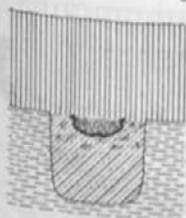
4

GROB 2

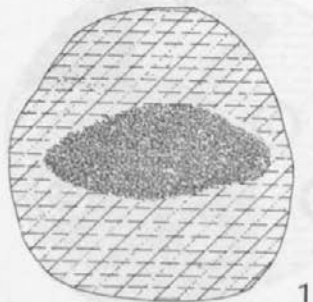
3

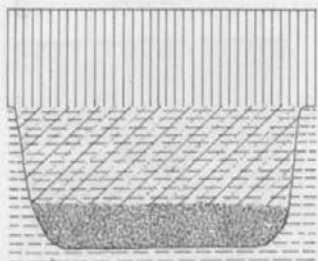
T. 4: Ormož. Tlorisi in profili grobov. Vse = 1:40.

Taf. 4: Ormož. Grundrisse und Profile von Gräbern. M = 1:40.

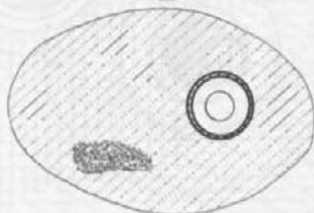
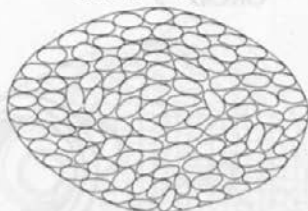
GROB 18

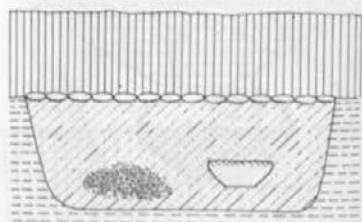
1

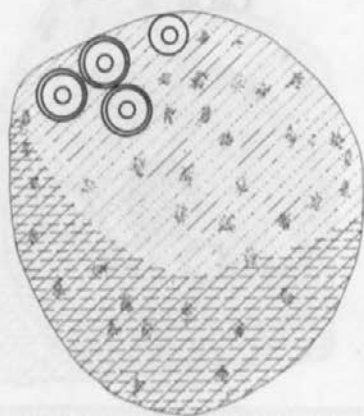
GROB 16

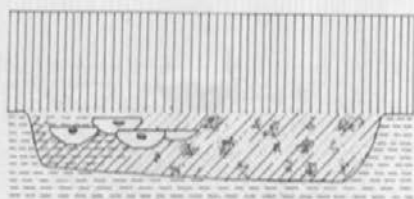
2

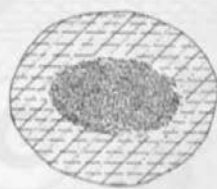
GROB 20

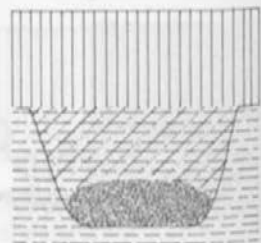
3

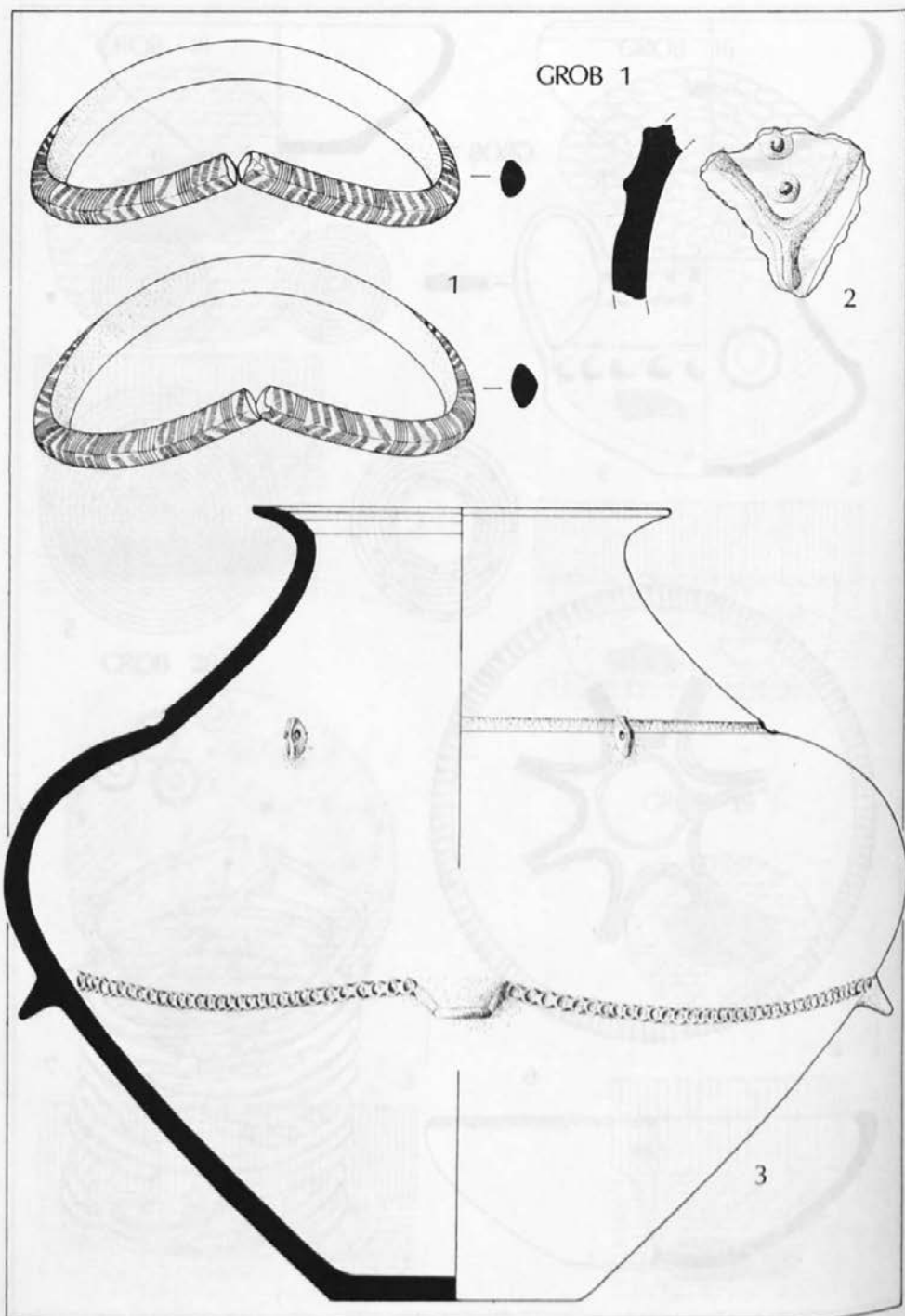
GROB 19

4

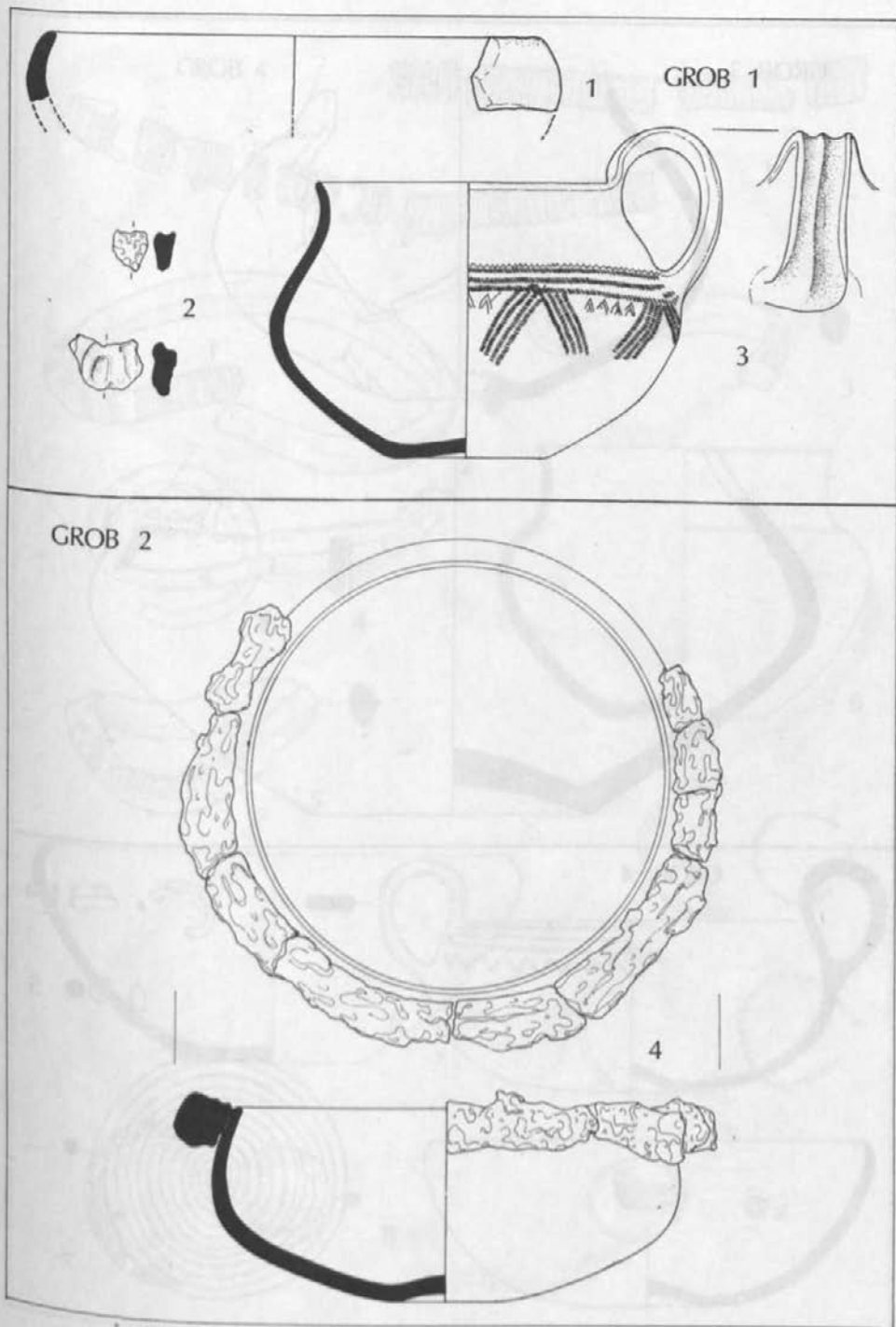

T. 5: Ormož. Tlorisi in profili grobov. Vse = 1 : 40.
 Taf. 5: Ormož. Grundrisse und Profile von Gräbern. M = 1 : 40.

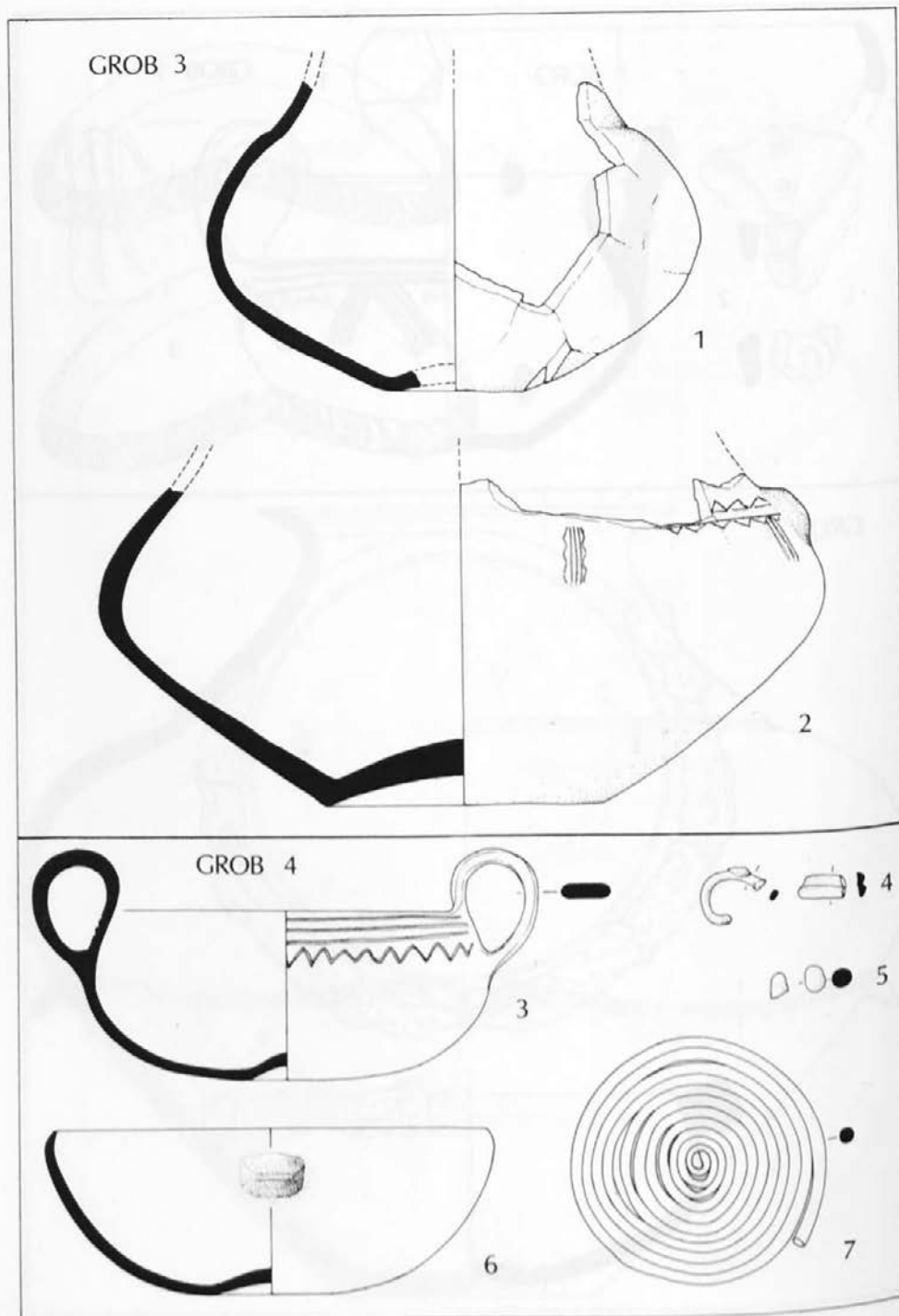
T. 7: Ormož, grob 1. 1, 2 = 1:2; 3 = 1:6.

Taf. 7: Ormož. Grab 1. 1, 2 = 1:2; 3 = 1:6.

T. 8: Ormož. 1-3 grob 1; 4 grob 2. 1, 2, 4=1:2; 3=1:4.

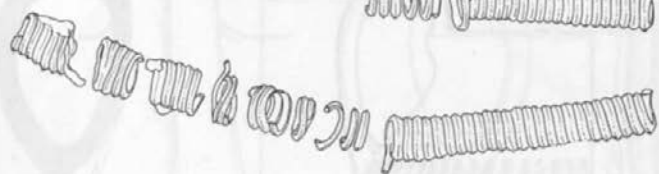
Taf. 8: Ormož. 1-3 Grab 1; 4 Grab 2. 1, 2, 4=1:2; 3=1:4.

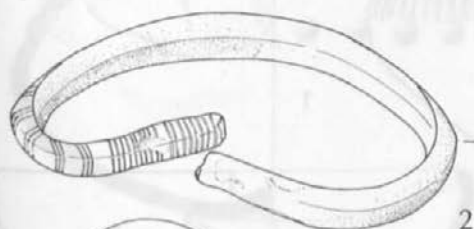
T. 9: Ormož. 1-2 grob 3; 3-7 grob 4. Vse = 1 : 2.

Taf. 9: Ormož 1-2 Grab 3; 3-7 Grab 4. Alles = 1 : 2.

GROB 4

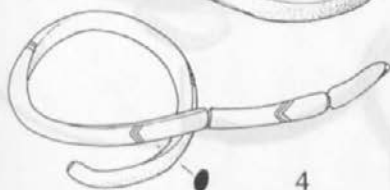
1

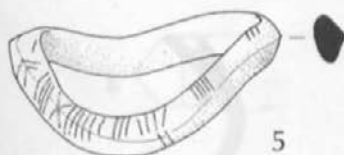
2

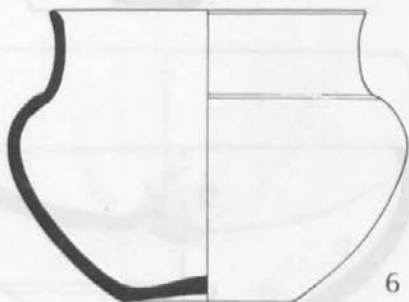
3

4

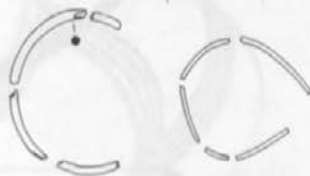
5

6

7

9

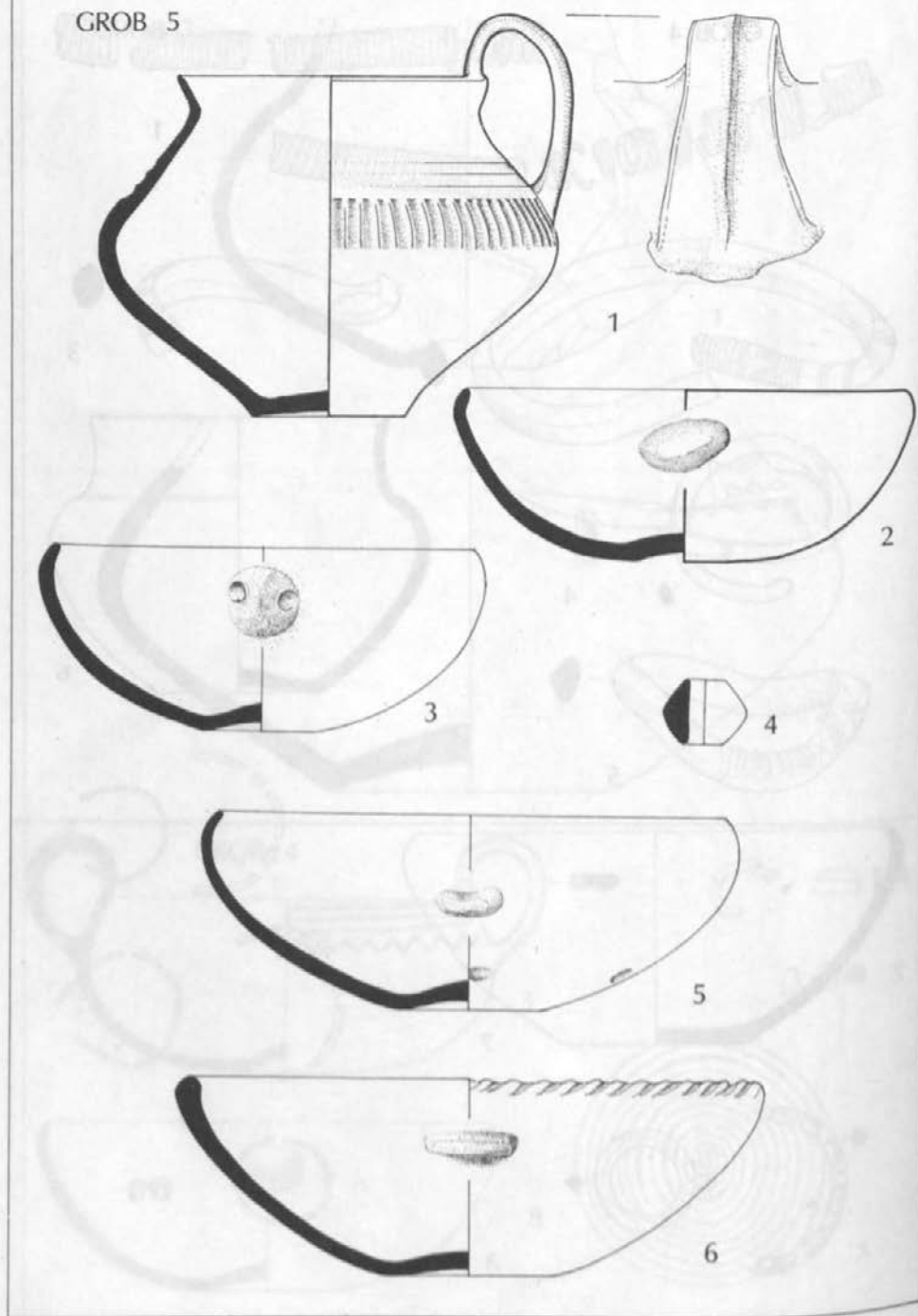
8

T. 10: Ormož, grob 4. 1-5, 7-9 = 1:2; 6 = 1:4.

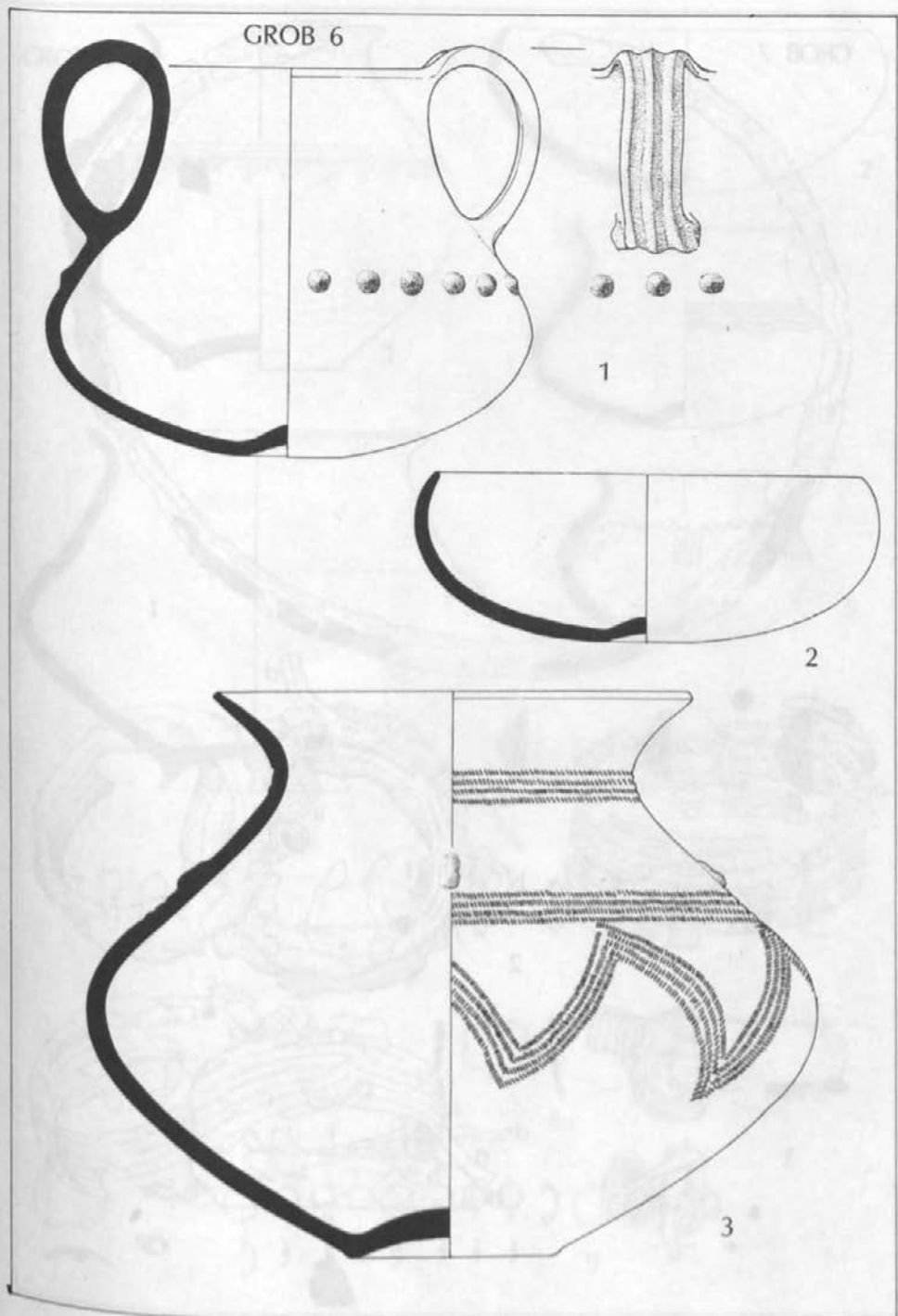
Taf. 10: Ormož. Grab 4. 1-5, 7-9 = 1:2; 6 = 1:4.

GROB 5

T. 11: Ormož, grob 5. 2-6 = 1:2; 1 = 1:4.

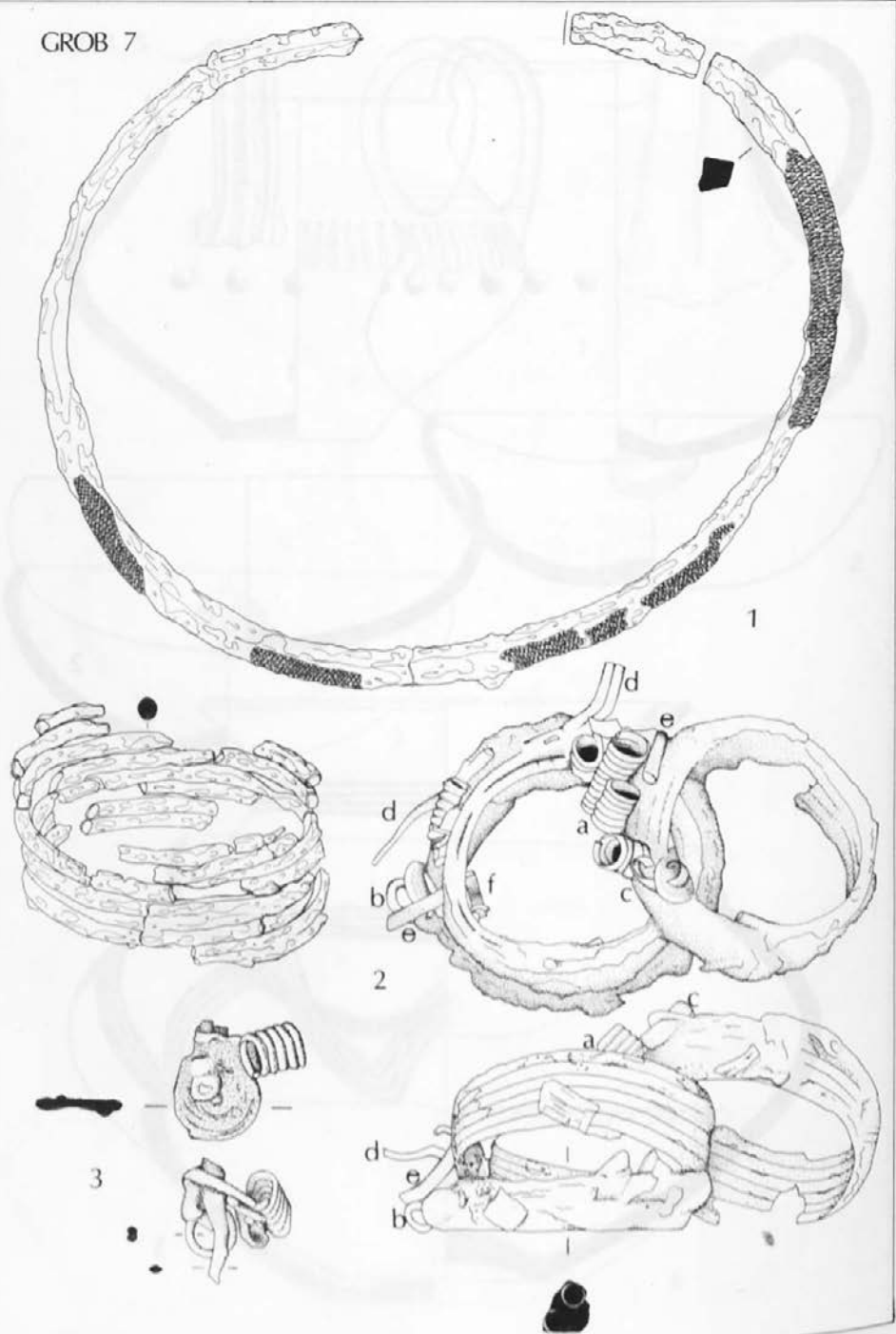
Taf. 11: Ormož. Grab 5. 2-6 = 1:2; 1 = 1:4.

T. 12: Ormož, grob 6. 1-2; = 1:2; 3 = 1:4.

Taf. 12: Ormož. Grab 6. 1-2 = 1:2; 3 = 1:4.

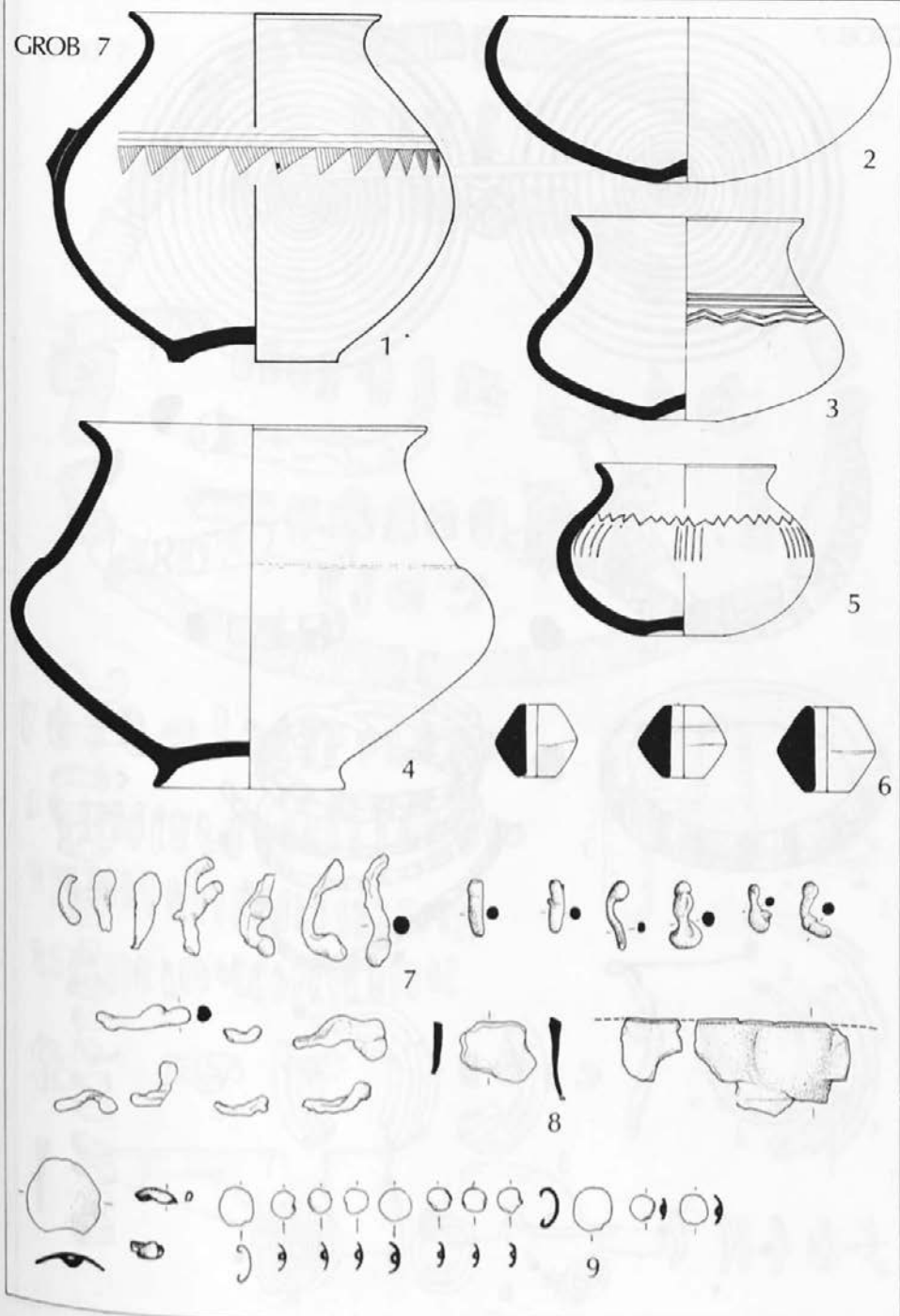
GROB 7

T. 13: Ormož, grob 7. 2-9 = 1:2; 1 = 1:4.

Taf. 13: Ormož. Grab 7. 2-9 = 1:2; 1 = 1:4.

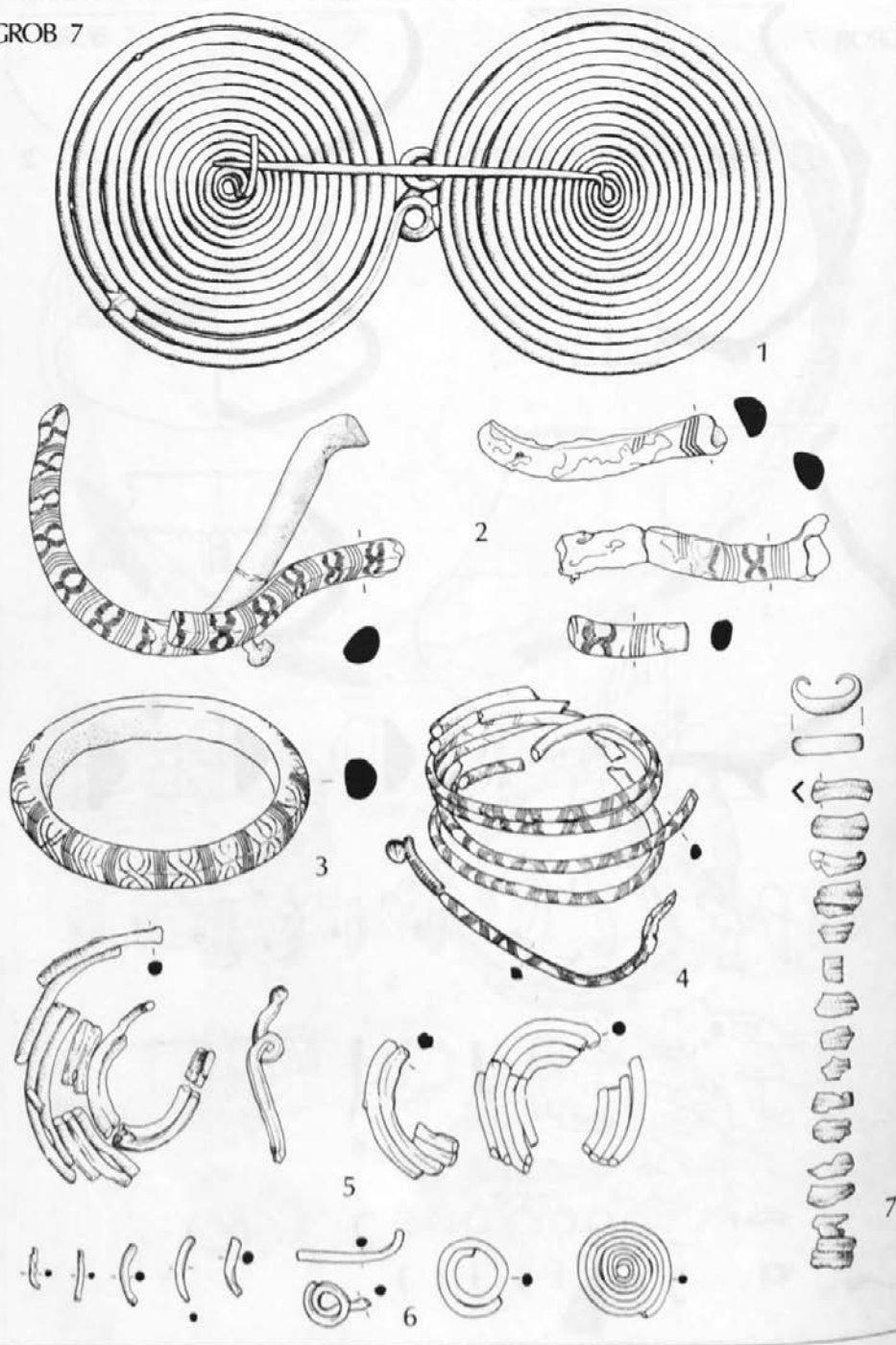
GROB 7

T. 14: Ormož, grob 7. Vse = 1 : 2.

Taf. 14: Ormož. Grab 7. Alles = 1 : 2.

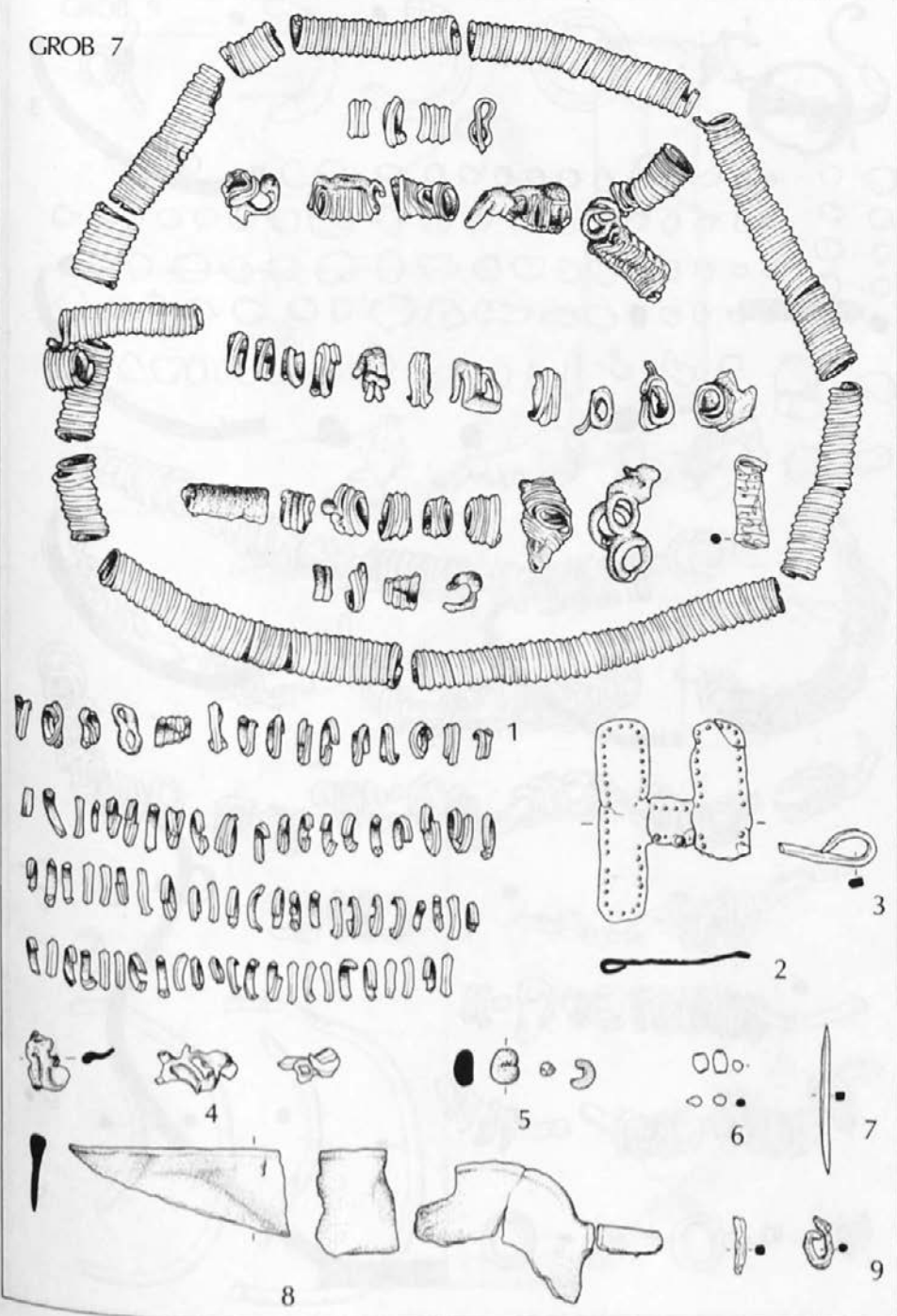
GROB 7

T. 15: Ormož, grob 7. Vse = 1 : 2.

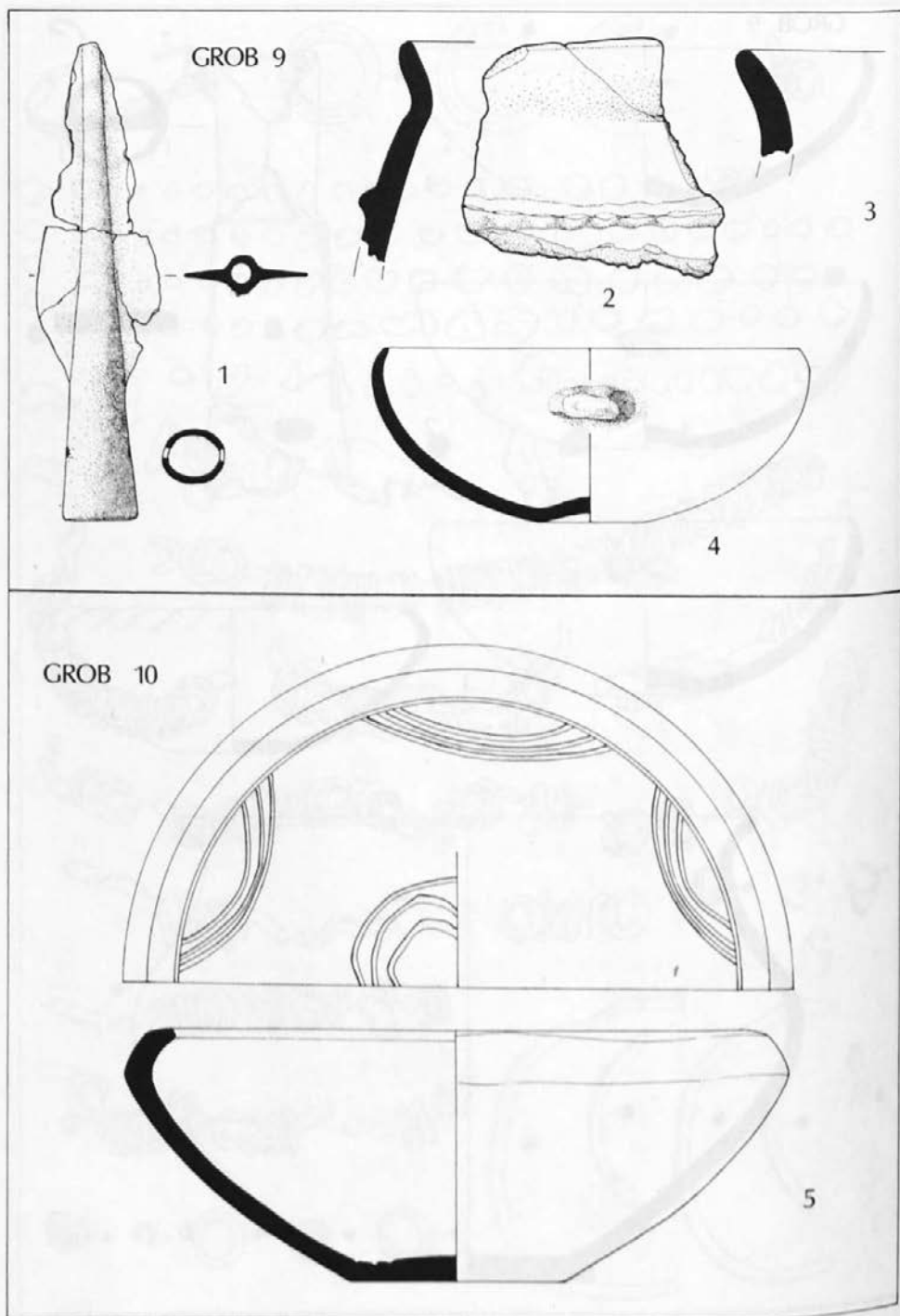
Taf. 15: Ormož, Grab 7. Alles = 1 : 2.

GROB 7

T. 16: Ormož, grob 7. Vse = 1 : 2.

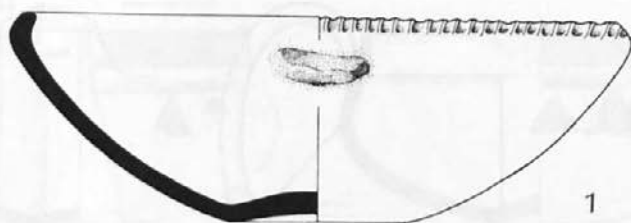
Taf. 16: Ormož. Grab 7. Alles = 1 : 2.

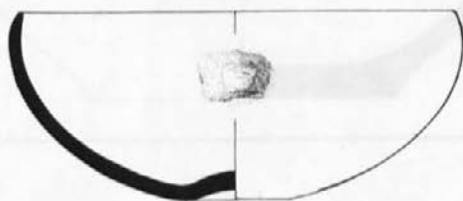
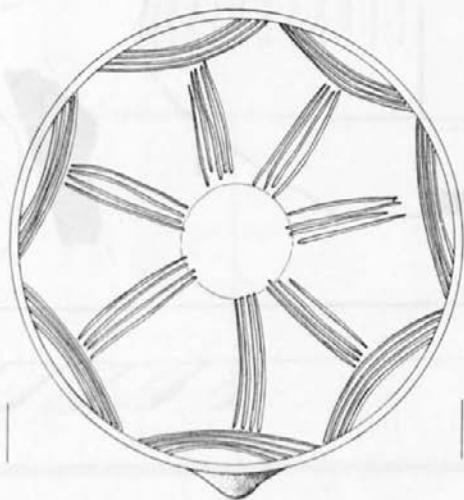
T. 19: Ormož. 1-4 grob 9; 5 grob 10. Vse = 1:2.

Taf. 19: Ormož. 1-4 Grab 9; 5 Grab 10. Alles = 1:2.

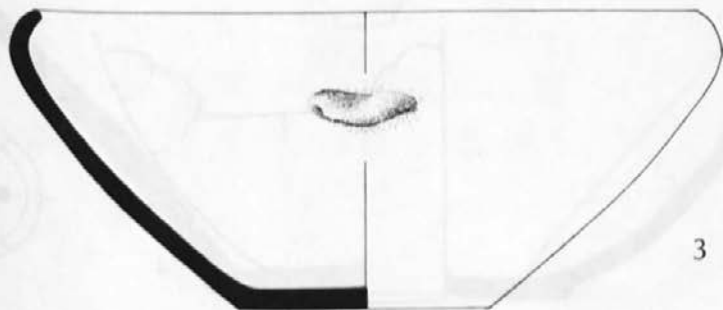
GROB 10

1

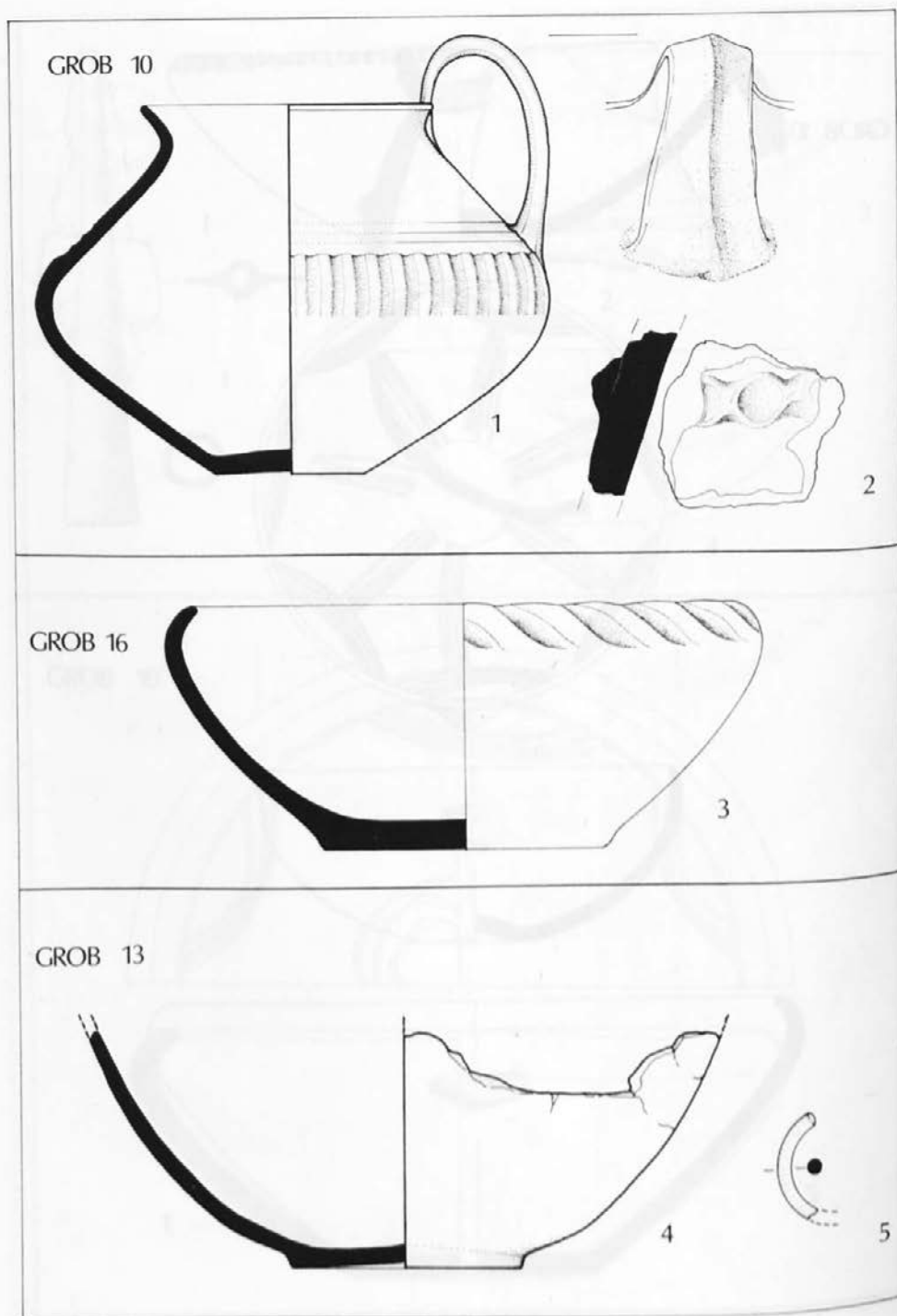
2

3

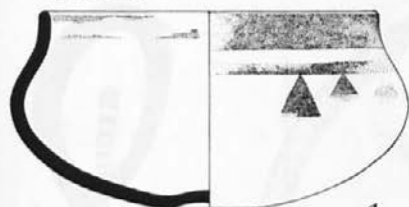
T. 20: Ormož, grob 10. Vse = 1 : 2.

Taf. 20: Ormož. Grab 10. Alles = 1 : 2.

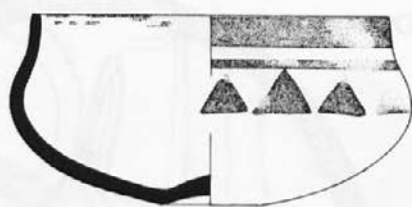

T. 21: Ormož. 1-2 grob 10; 3 grob 16; 4-5 grob 13. 2, 3, 5 = 1 : 2 1, 4 = 1 : 4.
 Taf. 21: Ormož. 1-2 Grab 10; 3 Grab 16; 4-5 Grab 13. 2, 3, 5 = 1 : 2; 1, 4 = 1 : 4.

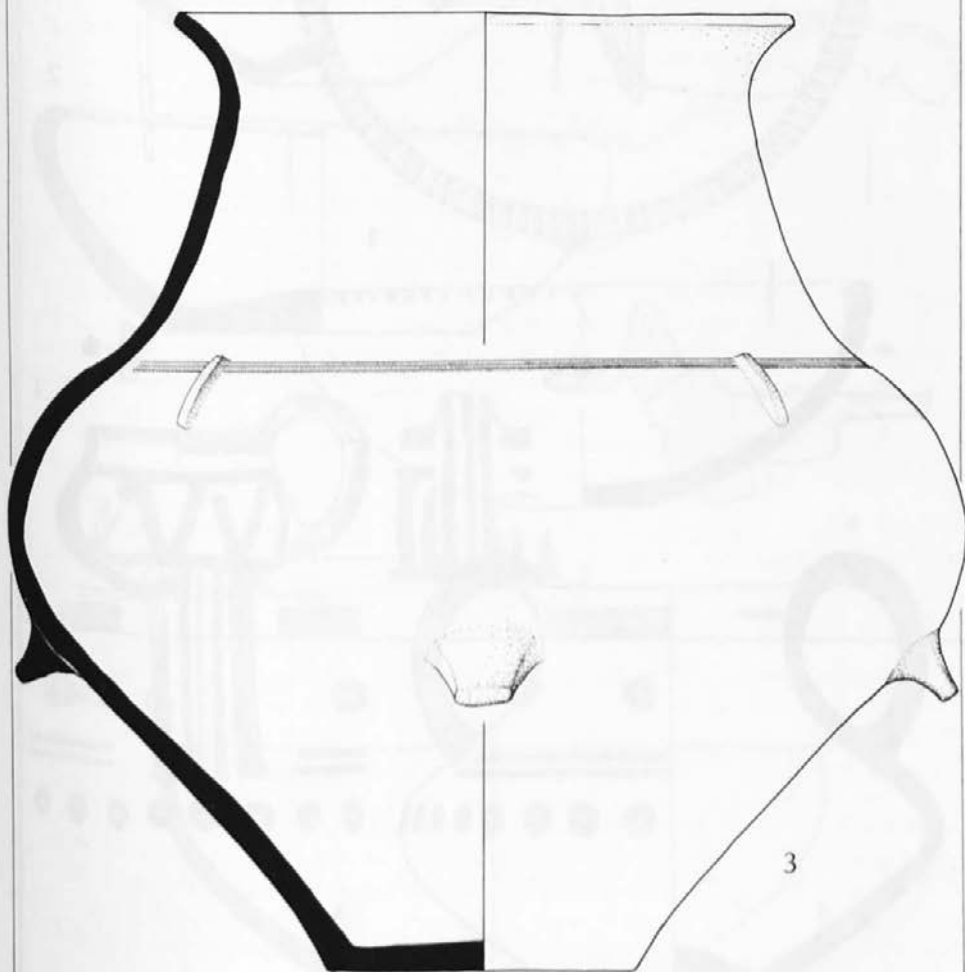
GROB 14

1

2

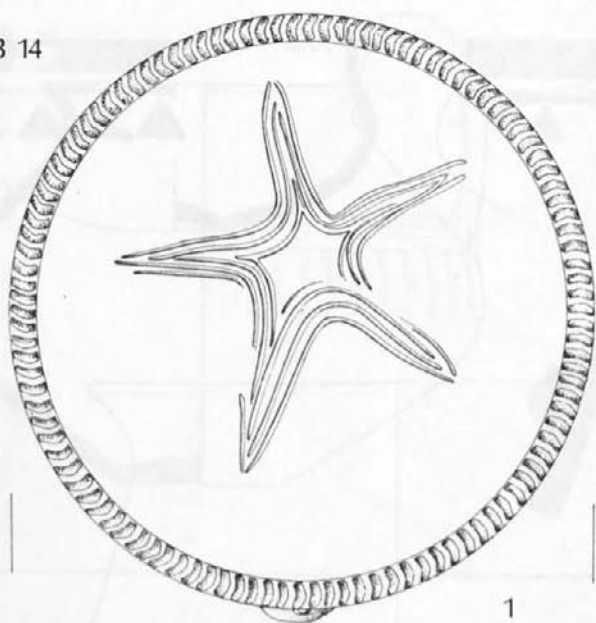

3

T. 22: Ormož, grob 14. 1, 2 = 1:2; 3 = 1:6.

Taf. 22: Ormož. Grab 14. 1-2 = 1:2; 3 = 1:6.

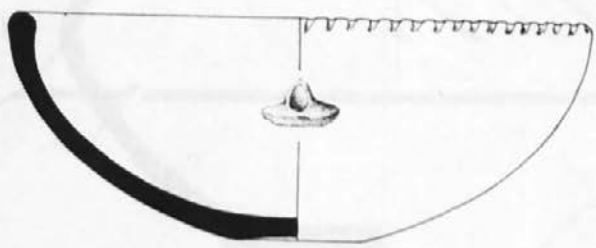
GROB 14

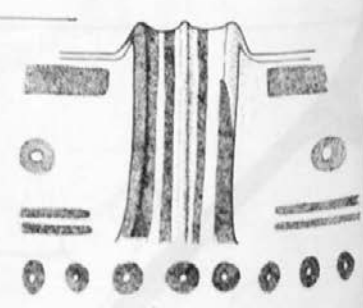
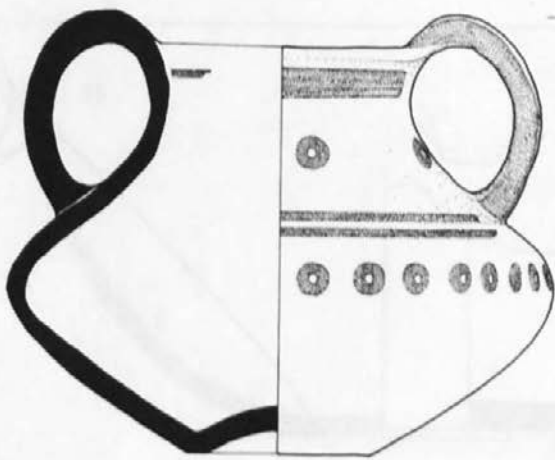
1

2

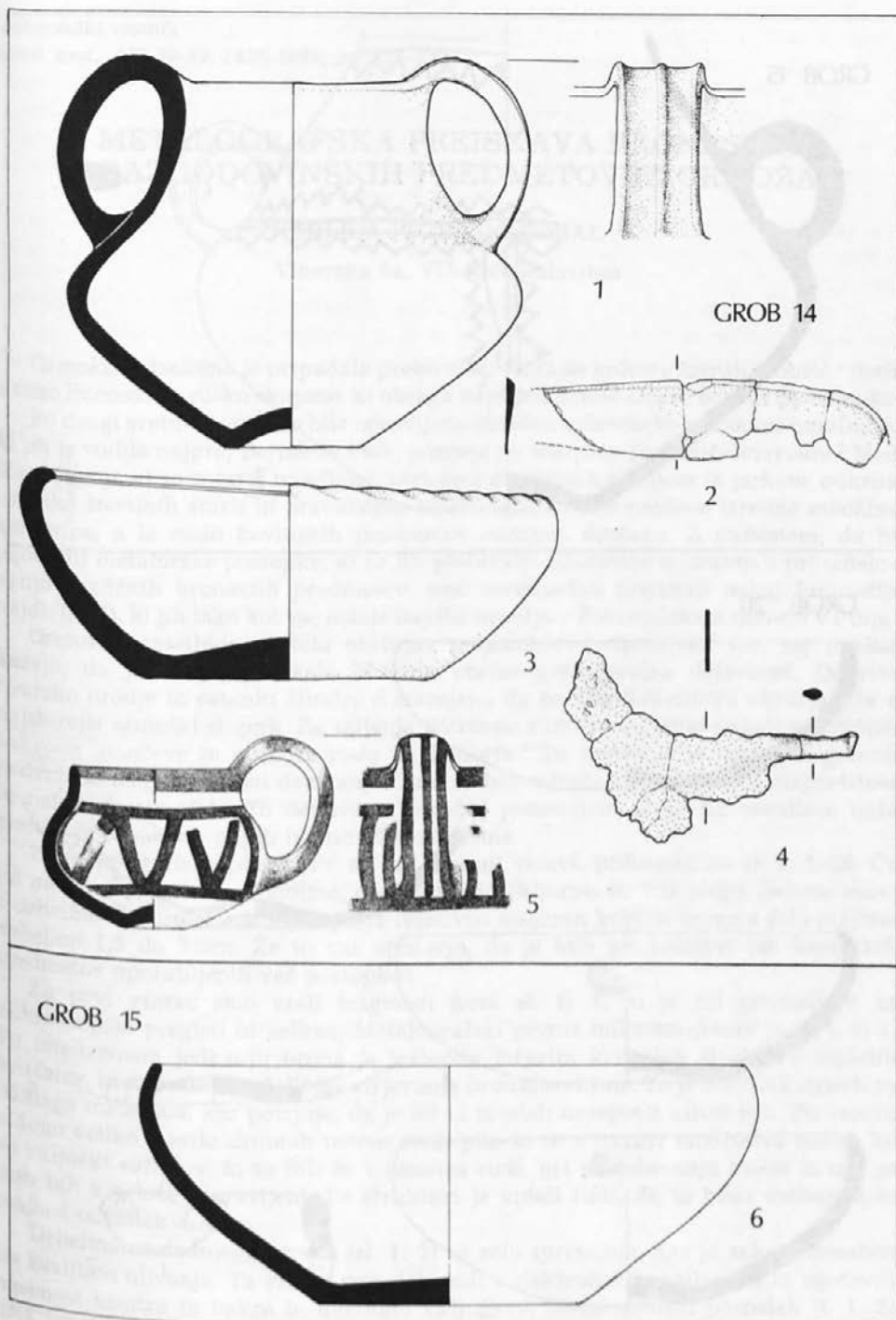

3

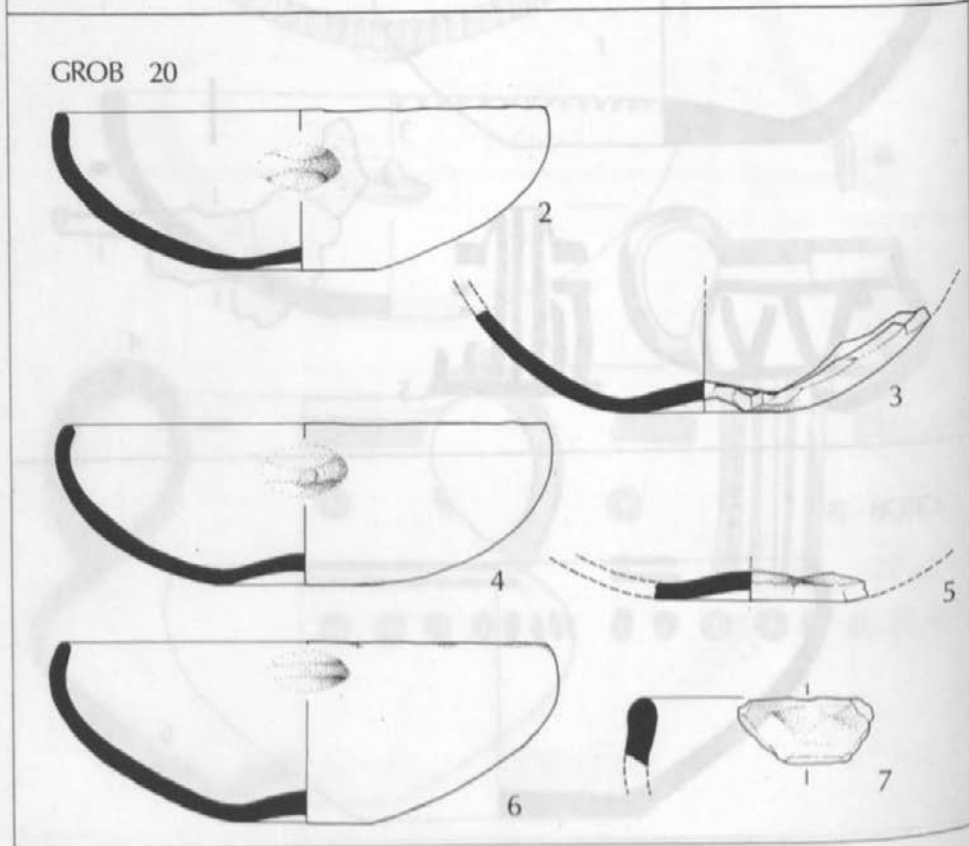
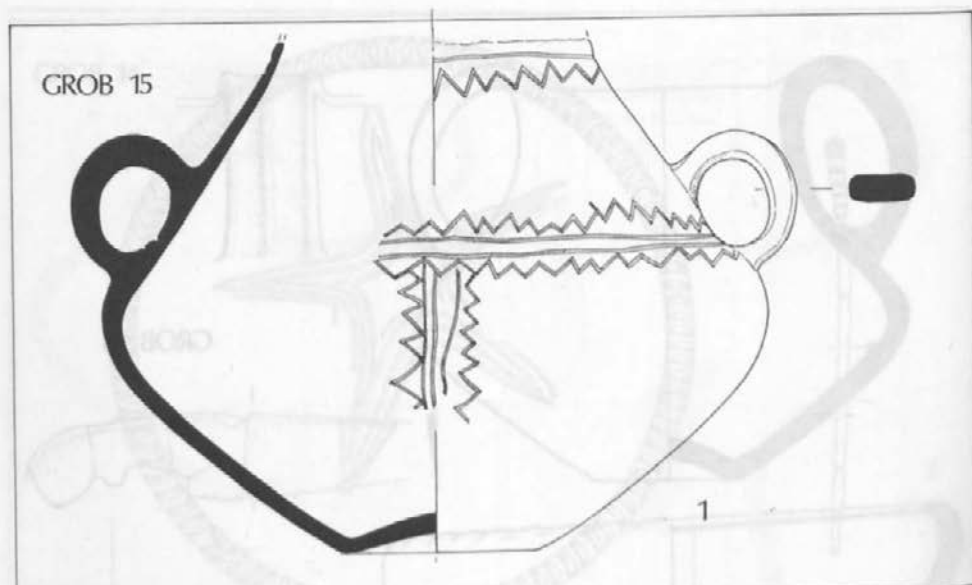
4

T. 23: Ormož, grob 14. 1-3 = 1:2; 4 = 1:4.
Taf. 23: Ormož. Grab 14. 1-3 = 1:2; 4 = 1:4.

T. 24: Ormož. 1-5 grob 14; 6 grob 15. 2-6 = 1:2. 1 = 1:4.

Taf. 24: Ormož. 1-5 Grab 14; 6 Grab 15. 2-6 = 1:2; 1 = 1:4.

T. 25: Ormož. 1 grob 15; 2-7 grob 20. Vse 1:2.

Taf. 25: Ormož. 1 Grob 15; 2-7 Grob 20. Alles = 1:2.

METALOGRAFSKA PREISKAVA BRONASTIH
PRAZGODOVINSKIH PREDMETOV IZ ORMOŽA

MILICA PETERŠIČ-ČOBAL

Vinarska 8a, YU-62000 Maribor

Ormoška naselbina je pripadala prebivalstvu mlajše kulture žarnih grobišč.¹ Sodi v tako imenovano ruško skupino, ki obsega najdišča doline Drave od Ruš do Ormoža.

Po drugi svetovni vojni so bile opravljene obsežne arheološke raziskave naselbine, ki jih je vodila najprej Bernarda Perc, pozneje pa Marjana Tomanič-Jevremov.² Med izkopavanji, ki so znotraj naselbine, utrjene z mogočnim nasipom in jarkom, odkrila ostanke številnih stavb in pravokotno mrežo ulic, so bile najdene izredne množine keramike, a le malo kovinskih predmetov oziroma drobcev. Z namenom, da bi ugotovili metalurške postopke, ki so jih prebivalci naselbine uporabljali pri izdelovanju različnih bronastih predmetov, smo metalurško preiskali nekaj bronastih najdb (sl. 1), ki jih tako kot vse ostale najdbe hranijo v Pokrajinskem muzeju v Ptuju.

Ormoška naselbina ni bila običajna poljedelsko-živinorejska vas, saj najdbe kažejo, da je v njej potekala obsežna obrtno-predelovalna dejavnost. Odkrito livarsko orodje in ostanke žlindre dokazujejo, da so se z livarstvom ukvarjali že v najstarejši ormoški stopnji. Za taljenje potrebno rudo so verjetno kopali v rudiščih bakrove, svinčeve in cinkove rude na Pohorju.³ To področje je bilo v oligocenu podvrženo magmatskemu delovanju, zato so bili minerali orudeni še z magnetitom in nekaterimi sulfidi. To dejstvo je posebej pomembno glede na rezultate naše preiskave bronastih najdb iz ormoške naselbine.

Za metalografsko preiskavo⁴ so bili izbrani vzorci, prikazani na sl. 1: 1-29. Če jih na hitro pregledamo, vidimo, da so tisti do vključno št. 7 iz večjih količin snovi z debelino do 10 mm, nadaljnji pa iz relativno majhnih količin bronā z zelo majhno debelino 1,5 do 3 mm. Že to nas opozarja, da je bilo pri izdelavi teh kovinskih predmetov uporabljenih več postopkov.

Za prvi vzorec smo vzeli fragment kosa sl. 1: 1, ki je bil pripravljen za mikroskopski pregled in jedkan. Metalografski prikaz mikrostrukture je na t. 1: 1. Po intenzivnem jedkanju bronā je izstopila izrazita kristalna struktura vejastih kristalov, ki so posledica daljšega strjevanja bronaste zlitine. To je značilna struktura odlitega materiala, kar potrjuje, da je bil ta izdelek narejen z ulivanjem. Po vzorcu vidimo veliko število drobnih temno sivih pik, ki so v naravi modrosive barve. To so vključki sulfidov, ki so bili že v osnovni rudi, pri pridobivanju bakra iz nje pa niso bili v celoti odpravljeni. Po strukturi je videti tudi, da ta bron vsebuje zelo majhen odstotek kositra.

Debelina naslednjega vzorca (sl. 1: 2) se zelo spreminja, kar je zelo pomembno za kvaliteto ulivanja. Ta vzorec smo dali tudi v elektronsko analizo, da bi ugotovili vsebnost kositra in bakra in kvaliteto vključkov. Metalografski posnetek (t. 1: 2) ima izrazite primarne kristale bakra z raztopljenim kositrom v obliki vej, ki jih

obkroža zadnja strnjena faza z višjo vsebnostjo kositra, ki je tudi rahlo korodirana. To je značilna struktura ulitega bronu. Ponovno opažamo veliko vključkov sulfidov, ki so na posnetku vidni razpršeni, obdani z rahlo temno črto. Za analizo teh vključkov je bila narejena tudi elektronska slika (t. 1: 4). Bele lise pomenijo vsebnost žvepla, kar je bilo dokazano z analizo. Pri istem vzorcu je bila preverjena tudi vsebnost bakra, ki se giblje v mejah od 83,3 do 95,0 %. Vsebnost kositra je nizka in se giblje v mejah od 3,2 do 7,9 %; seveda je manjši odstotek kositra v primarno izločenih strjenih kristalih in večji v nazadnje strjenem bronu. Podobne vključke sulfidov, kot jih imamo v tem vzorcu, bomo srečali tudi v vseh drugih izdelkih iz te preiskave.

Fragment noža (sl. 1: 3) je bil prerezan in nato obdelan za mikroskopsko preiskavo. Ostrine so že močno korodirale in so prevlečene z globoko patino. Sredina materiala je prikazana na t. 1: 3. Na tem mikroposnetku vidimo izrazito strukturo ulitega bronu s spreminjajočo se vsebnostjo raztopljenega kositra. Zaradi same strukture in delno močne korozije je prisotnih še nekaj lunckerjev.

Primer debelega odlitka iz bronu je tudi vzorec na sl. 1: 7. Njegova mikrostruktura je prikazana na t. 1: 5. Vidna je značilna dendritna (vejasta) oblika kristalov, ki potrjuje, da je bil izdelek narejen z ulivanjem. Nekaj drobnih sivih pik potrjuje tudi vsebnost sulfidov.

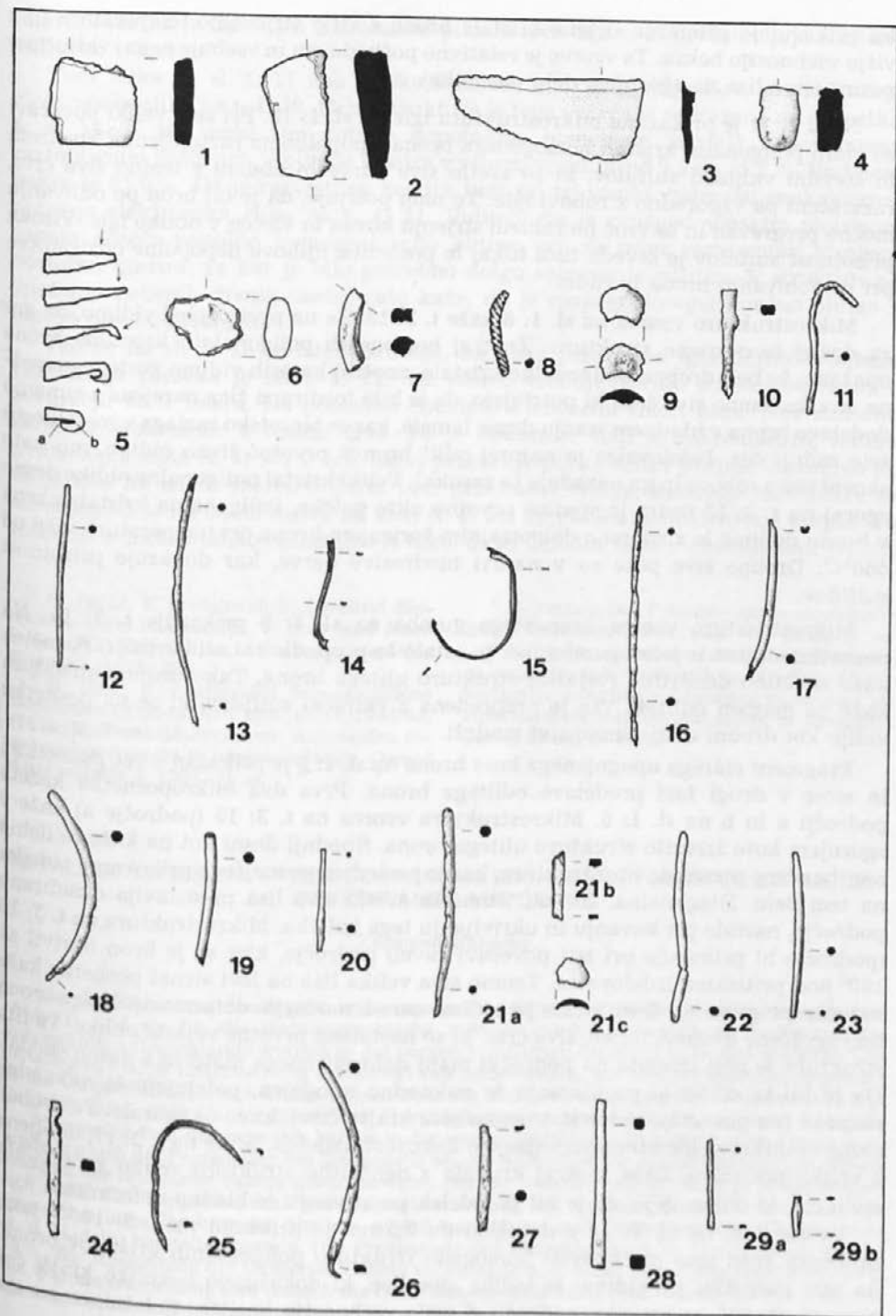
Drugačno tehnologijo izdelave bronu kaže vzorec na sl. 1: 10. Metalografska slika zgornjega konca izdelka (t. 1: 6) kaže mikrostrukturo, ki je vsa prepojena z drobnimi vključki sulfidov v obliki temno sivih drobnih črt, ki potrjujejo, da je bil vroč material kovan v končno obliko. Smer kovanja nam kažejo ožje strani teh črtastih sulfidnih vključkov. V strukturi opazimo tudi homogena poligonala zrna kristalov bronu, ki dokazujejo, da so za izdelavo tega kosa prvotno odlit bron dalj časa močno pregrevani na temperaturi nad 550° C, da so nastali homogeni poligonalni kristali z dvojčičnimi lamelami. Prisotnih je še nekaj večjih lunckerjev in oksidov, usmerjenih v isto smer zunanje obdelave.

Fragment odlitka na sl. 1: 4 je bil izbran za mikroanalizo in raziskavo na Metalurškem inštitutu v Ljubljani. Mikrostruktura, ki jo prikazuje posnetek na t. 2: 7, ima značilno strukturo ulitega bronu, ki ustreza 14% bronu. Po kristalnih mejah opažamo tukaj še fazo delta, ki ima zelo visok odstotek kositra: analiza na tem področju je pokazala, da je kositer dosegel 29,0 %. Vsebnost bakra se giblje od najnižjega odstotka v tej fazi (66,6 %) do 87,5 %. Posebnost tega bronu je velika prisotnost sulfidov, ki so v naravi modrosive barve, na mikroposnetku (t. 2: 7) pa označeni s puščicami. Eno tako področje prikazuje elektronska slika z večjo povečavo (t. 2: 8). Bele lise na njem predstavljajo sulfidne vključke. Razvrstitev legiranega kositra v tem bronu ponazarjajo bele lise na t. 2: 10. Ta posnetek, ki zajema isto področje kot prejšnji (t. 2: 8), kaže, da je krožno razporejeni sulfid preprečil, da bi prišlo do zlitja bakra na sredini tega področja s kositrom. Razvrstitev delta faze tega vzorca vidimo pri enaki povečavi na t. 2: 12.

Fragment odlitka s sl. 1: 6 je metalografsko prikazan na t. 2: 9. Tudi on ima značilno dendritno (vejasto) strukturo ulitega bronu. Svetle ploskve na mikroposnet-

Sl. 1: Metalografsko preiskani bronasti predmeti iz prazgodovinske naselbine v Ormožu. – Vse = 1 : 2.

Abb. 1: Metallographisch untersuchte Bronzegegenstände aus der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož. – Alles = 1 : 2.

ku prikazujejo primarne strjene kristale bronca z višjo strjevalno temperaturo in z višjo vsebnostjo bakra. Ta vzorec je relativno poškodovan in vsebuje nekaj vključkov patine (siva lisa na zgornjem delu posnetka).

Na t. 2: 11 je prikazana mikrostruktura igle na sl. 1: 12. Pri zelo veliki povečavi so vidni poligonalni kristali homogenega bronca s popolnoma raztopljenim kositrom in številni vključki sulfidov, ki so svetlo sive barve in obdani s temno sivo črto, razvrščeni pa vzporedno z robovi igle. To nam potrjuje, da je bil bron po odlivanju močno pregrevan in še vroč po rahlem strjenju kovin in vlečen v obliko igle. Visoka prisotnost sulfidov je seveda tudi tukaj le posledica njihove nepopolne odstranitve pri pridobivanju bronca iz rude.

Mikrostrukturo vzorca na sl. 1: 8 kaže t. 3: 13. Že na prvi pogled vidimo, da gre za doslej še neznano strukturo. Znotraj homogenih poligonalnih kristalov bronca opazamo še bolj drobne poligonalne kristale, znotraj katerih vidimo goste, vzporedne, kratke temno sive črte, ki potrjujejo, da je bila tordirana žica narejena z zunanjo dodelavo bronca v hladnem stanju drsne lamele, kar se teoretsko razlaga v metalurgiji šele zadnji čas. Izdelovalec je najprej odlil bron v prvotno livno obliko, mu nato skoval ostre robove in ga nazadnje še zasukal. Veliki kristal poligonalne oblike desno zgoraj na t. 3: 13 izvira iz sredine prvotno ulite palčke. Poligonalna kristalna zrna v bronu dobimo le z izjemno dolgotrajnim žarjenjem bronca pri temperaturi, višji od 550°C. Drobne sive pike so v naravi modrosive barve, kar dokazuje prisotnost sulfidov.

Mikrostrukturo vzorca bronastega gumba na sl. 1: 9 prikazuje t. 3: 14. Na posnetku vidimo le jedro gumba, ker je ostalo že propadlo zaradi korozije. Posnetek kaže značilno dendritno (vejasto) strukturo ulitega bronca. Tako drobna struktura kaže na majhen odlitek. Vsa je preprežena z vključki sulfidov, ki se na posnetku vidijo kot drobni ostri temno sivi madeži.

Fragment starega upognjenega kosa bronca na sl. 1: 5 je prikazan v več posnetkih, in sicer v drugi fazi predelave odlitega bronca. Prva dva mikroposnetka kažeta področji a in b na sl. 1: 5. Mikrostruktura vzorca na t. 3: 15 (področje a) kaže v zgornjem kotu izrazito strukturo ulitega bronca. Spodnji desni kot pa kaže že delno nagrbančene piramide lite strukture, kar je posledica poznejšega prikovanja izdelka na tem delu. Diagonalna, široka, temno in svetlo siva lisa predstavlja oksidirano področje, nastalo pri kovanju in ukrivljanju tega izdelka. Mikrostruktura na t. 3: 16 (področje b) prikazuje pri isti povečavi ravno področje, kjer se je bron ukrivil za 180° pod pritiskom izdelovalca. Temno siva velika lisa na levi strni posnetka kaže to točko pregiba. Na desni strani pa vidimo zaradi močnejše deformacije litega bronca bolj zgoščene drobne, tanke, sive črte, ki so nastale iz prvotne vejaste oblike. Ta lita struktura je bolj izrazita na področju manj deformiranega materiala desno spodaj. Da je bil ta material po ulivanju še naknadno upognjen, potrjujejo še naknadne razpoke (na posnetku vidne kot temno sive krajše črte), ki so oksidirale. Te drobne razpoke mikro velikosti ne zmanjšujejo kakovosti izdelka. Slika na t. 3: 17, dobljena z veliko povečavo, kaže znotraj kristala z dendritno strukturo veliko vzporednih sivih črt, ki dokazujejo, da je bil ta izdelek po ulivanju še hladno deformiran.

Vzorec igle na sl. 1: 16 z debelino do 2,5 mm je prikazan na t. 3: 18. V tako drobnem kosu smo pričakovali homogeno strukturo poligonalnih kristalov bronca, na tem posnetku pa vidimo še velike sive lise, ki dokazujejo nekoliko krajši čas homogenizacije in ostanke področij z višjo vsebnostjo kositra. Celotni vzorec na

mikroposnetku je izpolnjen z drobnimi pikami sive barve, ki predstavljajo sulfidne vključke v bronu.

Tudi žička na sl. 1: 11 ima visoko vsebnost sulfidnih vključkov, kar prikazuje elektronska slika na t. 4: 20. Mikrostruktura iz tega vzorca je prikazana na posnetku t. 4: 19. V tej tanki žici vidimo popolnoma homogene kristale s popolnoma raztopljenim kositrom. Vsebnost kositra v vzorcu se giblje od 9,3 do 11,7 %. Vsebnost bakra je 91,0 %. Da je razvrstitev kositra tudi pri tej visoki vsebnosti enakomerna, potrjuje elektronska slika na t. 4: 21. Vidimo, da je prazgodovinskim mojstrom uspelo doseči popolno homogenizacijo zlitine pri za bron razmeroma visokem odstotku kositra, za kar je bilo potrebno dolgo segrevanje odlitka. V strukturi ne opažamo nobenih drsnih lamel, zato kaže, da je mojster dosegel končno obliko s toplim preoblikovanjem.

Vzorec na sl. 1: 13 je izredno dolga, na vrhu priostrena igla. Mirkostruktura vzdolžnega preseka je na t. 4: 22. Ta vzorec vsebuje 7,5 do 9,9 % kositra in v povprečju 93 % bakra. Na posnetku opazimo v vzdolžni smeri usmerjene sulfidne vključke, obkrožene s temno črto. To je dokazano tudi z mikroanalizo, katere elektronska slika (t. 4: 23) v beli barvi prikazuje porazdelitev žvepla. Zanimivo je, da je bila na istem vzorcu odkrita tudi prisotnost svinca, katerega razvrstitev in usmerjenost se na istem mestu na sliki (t. 4: 24) ujemata s porazdelitvijo žvepla. To vsebnost svinca si lahko razlagamo le tako, da so izhodne rude vsebovale tudi svinec.

¹ S. Pahič, K predslovenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja, v: *Svet med Muro in Dravo* (1986) 158 ss; *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 320.

² B. Perc, K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, *Arh. vest.* 13/14, 1962/63, 375 ss; M. Tomanič-Jevremov, *Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice, Ormož skozi stoletja* 2, 1983, 25 ss.

³ B. Teržan, Das Pohorje – ein vorgeschichtliches Erzrevier?, *Arh. vest.* 34, 1983, 51 ss.

⁴ Zahvaljujem se tovarišu Branetu Lamutu za posredovanje bronastih predmetov, Metalurškemu inštitutu v Ljubljani za analize na elektronskem mikroanalizatorju in tovarišici Larisi Čobal za risbe.

METALLOGRAPHISCHE UNTERSUCHUNG DER BRONZENEN VORGESCHICHTLICHEN GEGENSTÄNDE AUS ORMOŽ

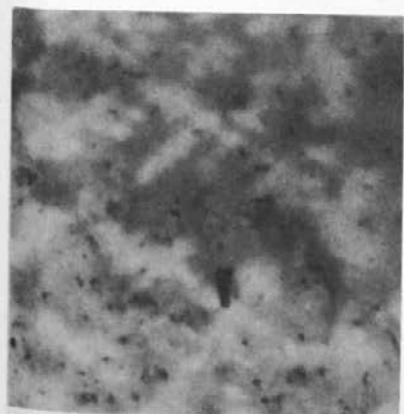
Zusammenfassung

Aus der Sammlung des Regionalmuseums in Ptuj haben wir 29 Bronzestücke ausgesucht, (Abb. 1) und sie für die metallographische mikroskopische Untersuchung bestimmt; die ausgewählten Gegenstände wurden in der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož entdeckt. Die metallographische Untersuchung erleichtert uns festzustellen, auf welcher Entwicklungsstufe in der vorgeschichtlichen Zeit das Wissen über die Weiterverarbeitung der Grundmetalle lag. Zugleich wird dadurch der Inhalt der Unreinigkeiten in bronzenen Erzeugnissen bekannt.

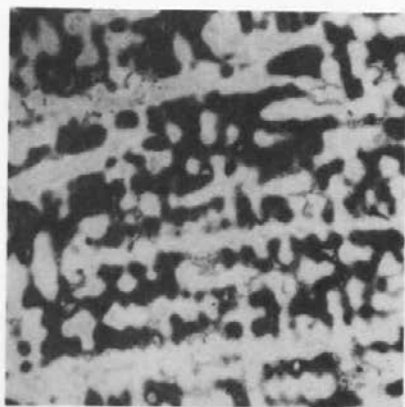
Man stellte fest, daß man sich bereits in der vorgeschichtlichen Zeit darüber im klaren war, inwiefern sich der Prozentsatz des Zinnanteils bei der Bronze auf die endgültige Qualitätseigenschaften des bronzenen Erzeugnisses auswirkt. Bei der Verarbeitung der Bronze bediente man sich außer dem Eingießen auch der Wärmebearbeitung der Abgüsse. Dadurch erreichte man eine einheitliche Struktur der Abgüsse, so daß man daraus auch dünne und feine Gegenstände (z. B. Nadeln) herstellen konnte. Der Prozentsatz des Zinngehalts ist im Durchschnitt 3,5 bis 16 %. Zur Herstellung des tordierten Drahts verwendete man außer dem Eingußverfahren noch die Wärmeverarbeitung und danach die Oberflächenbearbeitung (das Schmieden von scharfen Kanten) bei niedrigen Temperaturen. Eine solche Bearbeitungsweise zeigt sich im Vorkommen

der Gleitlamellen in der Struktur, was die theoretische Metallurgie erst in der neuesten Zeit zu erklären vermag. Auch bei den feinen Erzeugnissen waren die Abgüsse gut gelungen. Sowohl in den Abgüssen als auch bei allen feinen Nadeln, hat man das massenhafte Vorhandensein von Sulfiden festgestellt, die schon im Grunderz vorhanden waren und bei der Bearbeitung nicht entfernt werden konnten.

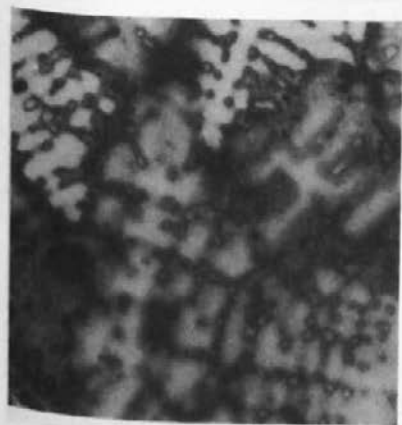
Die metallographische Untersuchung wurde in der Gießerei von Maribor durchgeführt, die Analyse des Schwefel- und Bleigehalts aber mittels des elektronischen Mikroanalysengeräts im Metallurgischen Institut in Ljubljana gemacht.

1

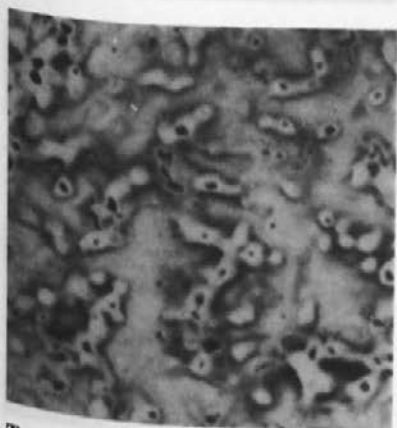
2

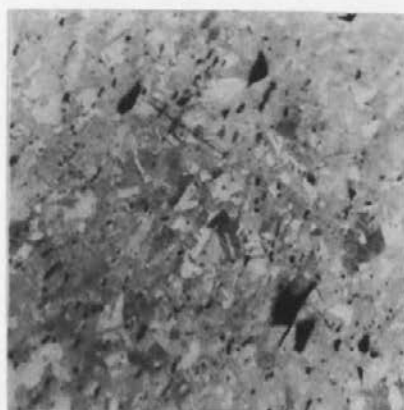
3

4

5

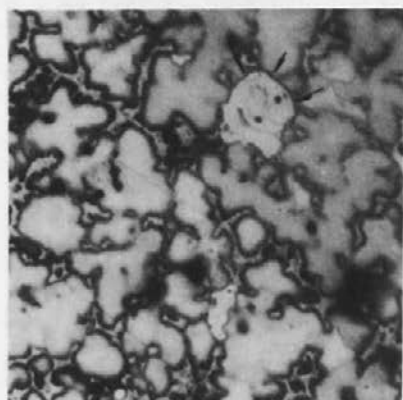
6

T. 1: Mikrostruktura bronastih predmetov iz prazgodovinske nasebine v Ormožu.

1, 3, 5, 6 = sl. 1: 1, 3, 7, 10; 2, 4 (elektronska sl.) = sl. 1: 2. - 1-3 = 150:1; 4-6 = 300:1.

Taf. 1: Mikrostruktur der Bronzegegenstände aus der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož.

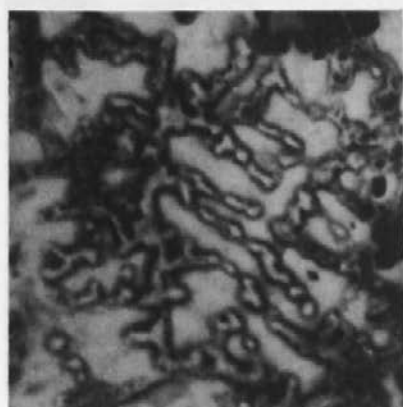
1, 3, 5, 6, = Abb. 1: 1, 3, 7, 10; 2, 4 (elektronisches Bild) = Abb. 1: 2. - 1-3 = 150:1; 4-6 = 300:1.

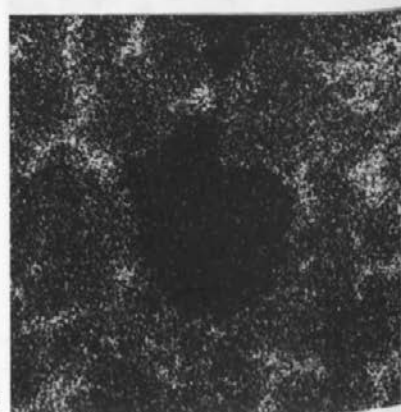
7

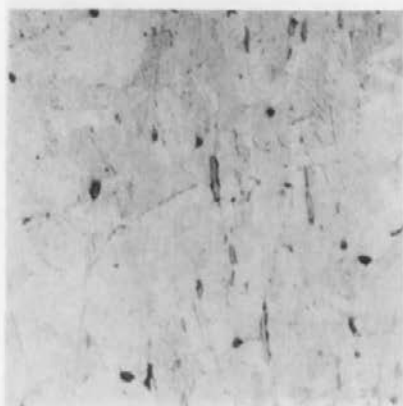
8

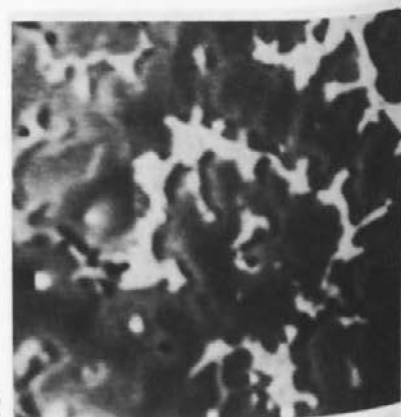
9

10

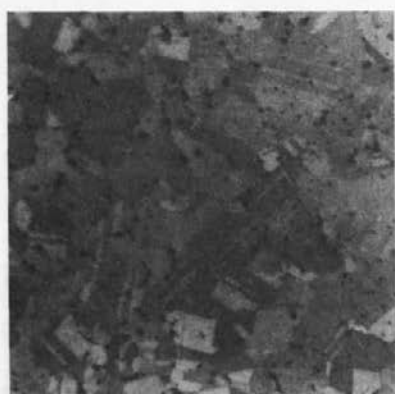
11

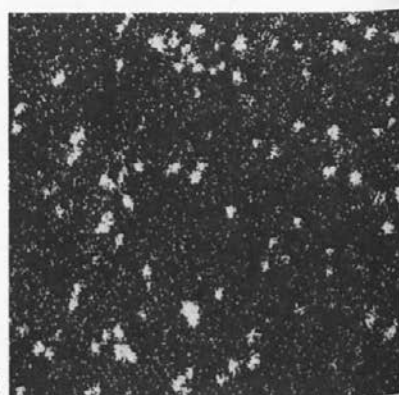
12

T. 2: Mikrostruktura bronastih predmetov iz prazgodovinske nasebine v Ormožu. 9, 11 = sl. 1; 6, 12; 7, 8 (elektronska sl.), 10 (elektronska sl.), 12 (rentgenska sl.) = sl. 1; 4. - 7, 9 = 150 : 1; ostalo = 300 : 1.

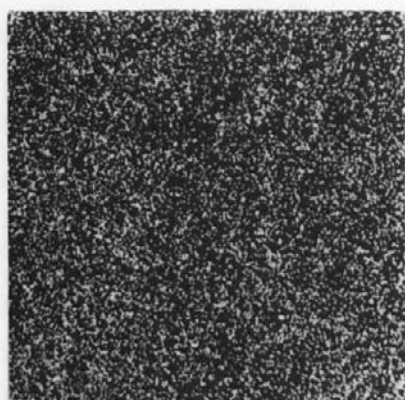
Taf. 2: Mikrostruktur der Bronzegegenstände aus der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož. 9, 11 = Abb. 1; 6, 12; 7, 8 (elektronisches Bild), 10 (elektronisches Bild), 12 (Röntgenbild) = Abb. 1; 4. - 7, 9 = 150 : 1; anderes = 300 : 1.

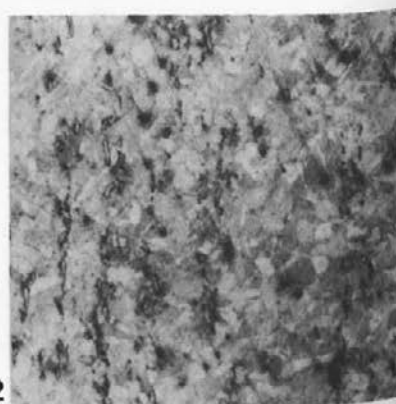
19

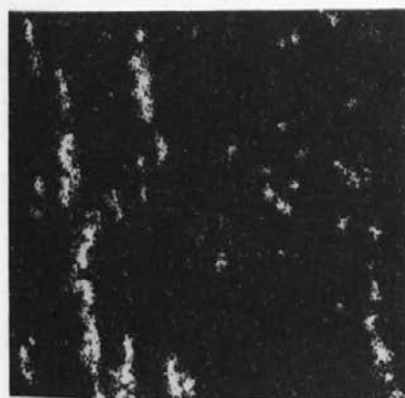
20

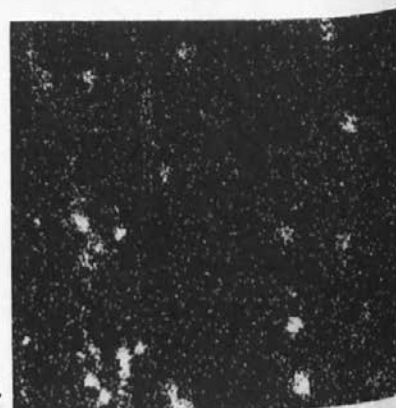
21

22

23

24

T. 4: Mikrostruktura bronastih predmetov iz prazgodovinske naselbine v Ormožu. 19, 20 (elektronska sl. žvepla), 21 (elektronska sl. kositra) = sl. 1: 11; 22, 23 (elektronska sl. žvepla), 24 (elektronska sl. svinca) = sl. 1: 13. - 19, 22 = 150:1; ostalo = 300:1.

Taf. 4: Mikrostruktur der Bronzegegenstände aus der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož. 19, 20 (elektronisches Bild des Schwefels), 21 (elektronisches Bild des Zinns) = Abb. 1: 11; 22, 23 (elektronisches Bild des Schwefels), 24 (elektronisches Bild des Bleis) = Abb. 1: 13. - 19, 22 = 150:1; anderes = 300:1.

BRONASTODOBNI ELEMENTI IZ JAME POD JAMSKIM GRADOM V PREDJAMI

PAOLA KOROŠEC

Resljeva 3, YU-61000 Ljubljana

Med prazgodovinskim gradivom, ki so ga izkopali v glavnem vhodnem rovu, imenovanem »Konjski hlev« (Stalla dei cavalli), v Jami pod Jamskim gradom v Predjami, je že J. Korošec določen del najdb okvirno pripisal bronasti dobi.¹ Ker menimo, da je za pridobitev zaokrožene kulturne slike tega obdobja v Sloveniji in predvsem za kraško območje omenjeno gradivo pomembno, ga bomo predstavili še enkrat.

Ker za opredeljevanje gradiva iz Predjame ni zanesljivih stratigrafskih podatkov,² bo naš prikaz slonel izključno na tipološki primerjavi z bolj ali manj podobnimi najdbami drugih najdišč. Ker samo območje, kot že rečeno, sodi po sestavi h kraškemu svetu, in ker zasledimo najbolj pristne analogije v prazgodovinskem gradivu istrsko-kraških gradišč (kaštelirjev), se bomo oprijeli časovne in tipološke razdelitve, ki so nam jo za Furlanijo-Julijsko krajino in deloma tudi za istrska najdišča skušali podrobneje predstaviti tržaški kolegi.³ Čeprav je bilo iz Predjame domala vse gradivo načrtno odbrano, zrisano in – kolikor je bilo možno – tudi grafično rekonstruirano, obstaja bržkone še kakšen kos, ki ga tu ne omenjamo, pa sodi morda vendarle v bronasto dobo.⁴ Gradivo, ki smo ga izločili kot bronastodobno, sestavljajo pretežno keramični izdelki, nekaj koščenih artefaktov in samo en fragment bronastega predmeta.

Na splošno kaže vsa keramika dobro fakturo. Izdelana je iz prečiščene gline s primesjo kremenčevih zrn ali sljudastega peska in čvrsto sivočrno, redkeje sivorjavo žgana; površina je prevlečena s tankim premazom in zglajena do sijaja. Nekoliko se razlikuje t. i. groba lončenina, med katero so nekateri primerki celo porozni. V nasprotju z enotnostjo keramične fakture je oblikovna plat posodja bolj raznovrstna. Po klasični oblikovni razdelitvi ločimo skodele, sklede, lonce in vretenca.

Med skodelami ločimo dve različici:

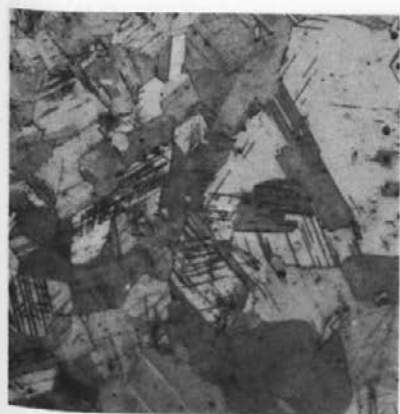
a – Kroglaste skodele, podobne vrčem, s komaj opaznim ravnim dnom, z nizkim, kratkim in rahlo usločenim vratom, z večjim ročajem od ustja do največjega oboda. Ročaj sega bolj ali manj nad rob ustja in se proti vrhu zoži, tako da dobi trikoten izgled (t. 1: 3,4) – prim. tip 71 (po Cardarellijevi) v katalogu. Preistoria del Caput Adriae, 87 ss, tav. 17. Nekateri primerki imajo v zgornjem delu ročaja predrto luknjo. Analogije za to različico skodel zasledimo med prazgodovinskim gradivom iz:

Kaštelirja nad Jelarji – dat. od srednje do končne faze bronaste dobe oz. do začetka železne dobe;

kaštelirja Sv. Duh pri Novigradu – dat. v mlajšo in končno fazo bronaste dobe;

Kotarjeve pečine – dat. v srednjo fazo bronaste dobe;

kaštelirja na Dolgi kroni (Monte d'Oro) – dat. v mlajšo in končno fazo bronaste dobe;

13

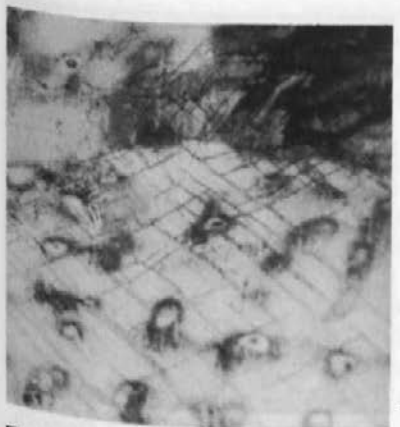
14

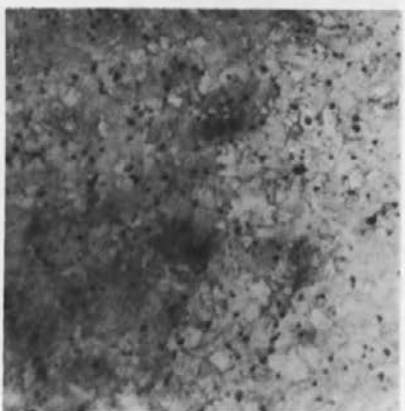
15

16

17

18

T. 3: Mikrostruktura bronastih predmetov iz prazgodovinske naselbine v Ormožu.
13, 14, 15, 18 = sl. 1: 8, 9, 5a, 16; 16, 17 = sl. 1: 5b. - 13, 15, 16 = 75 : 1; 14, 18 = 150 : 1;
17 = 300 : 1.

Taf. 3: Mikrostruktur der Bronzegegenstände aus der vorgeschichtlichen Siedlung in Ormož.
13, 14, 15, 18 = Abb. 1: 8, 9, 5a, 16; 16, 17 = Abb. 1: 5b. - 13, 15, 16 = 75 : 1; 14, 18 = 150 : 1;
17 = 300 : 1.

Limske gradine – dat. od mlajše faze bronaste dobe do železne dobe;
spodmola Caharija (Zaccaria) pri Nabrežini – iz kaštelirske plasti;⁵
osamelca Grmez (Ljubljansko barje) – površinska najdba, neobjavljeno.⁶

b – Poloblasta skodela brez označenega vratu z nekoliko izvihanim ustjem (t. 1: 1). Večji ročaj povezuje rob ustja z delom pod največjim obodom, ki je okrepljen s komaj zaznavnim vodoravnim trakastim plastičnim rebrom. Ta posoda zaenkrat nima neposrednih analogij, podobna pa je primerku iz:

Kaštelirja nad Jelarji – (z blagim klekom), dat. v srednjo in mlajšo fazo bronaste dobe.⁷

O tem, da se ta različica veže s prejšnjo, priča ročaj, ki je na vrhu nekoliko zožen. Obe navedeni skodeli sodita k vobilnim tipom istrsko-kraške keramike oz. kaštelirske kulture v času od srednje do mlajše in končne faze bronaste dobe. Po vsem tem lahko sklepamo, da je bil obravnavani tip lončenine na tem prostoru dokaj dolgo v rabi.

Druga oblikovna skupina so skleda. Med njimi ločimo vsaj štiri različice:

a – Večje skleda s poloblastim spodnjim delom in z močno izvihanim ustjem. Zastopane so s primerki, pri katerih je ustje enakomerno okrepljeno (t. 1: 6), ali samo z notranje strani nekoliko odebeljeno (t. 1: 11). Ustje je lahko znotraj večkrat fasetirano (t. 1: 7, 12). Nekateri od teh primerkov imajo poleg teh tudi zunanja fasetiranja na največjem obodu v obliki ostrega kleka (t. 1: 12). Analogije zanje predstavljajo primerki iz:

Kaštelirja na Brionih – dat. v srednjo in mlajšo fazo bronaste dobe;

kaštelirja na Dolgi kroni – dat. v mlajšo in končno fazo bronaste dobe (1300–900);

Kaštelirja nad Jelarji – dat. v srednjo, mlajšo in končno fazo bronaste dobe;

najdišča *Braida Roggia (Pozzuolo)* – dat. v mlajšo ali na začetek končne bronaste dobe;

Castions di Strada – dat. v srednjo, mlajšo in drugo fazo končne bronaste dobe;⁸

Šivčevega prekopa (Ljubljansko barje) – dat. okvirno v bronasto dobo.⁹

Za ta tip posode iščejo nekateri posamezne povezave z zahodnimi kulturnimi manifestacijami, in to na eni strani z mlajšo fazo bronaste dobe v Benečiji,¹⁰ na drugi strani pa s subapeninskimi pojavi na območju srednje Italije;¹¹ ti elementi se recipročno pojavljajo tudi na kraškem ozemlju v *Pečini pod Muzarji* (Caverna dell'Orso) pri Gabrovcu na Tržaškem.¹²

b – Druga različica je podobna skleda s kratkim, navpično odrezanim robom ustja (t. 1: 13); poleg ostrega zunanjega preloma (kleka) in večkratnih notranjih fasetiranj v zgornjem delu ima na robu ustja tri ali štiri majhne poševne jezičaste podaljške. V našem kulturnem krogu zanj zaenkrat nimamo očitnejših paralel.¹³ Le jezičasti izrastki na podobno oblikovanem ustju se pojavljajo na trinožnem krožniku s *Čunske gradine* na Lošinju, datirane v srednjo in mlajšo fazo bronaste dobe.¹⁴⁻¹⁵

c – Za posebno različico smo izbrali dokaj veliko in globoko skledo bolj konične oblike z rahlo izvihanim ustjem, ki je znotraj na pregibu ostro profilirano; nekaj niže je ostenje stopničasto oblikovano (t. 2: 1). Bolj ali manj pristne analogije imamo v primerkih, datiranih v srednjo, mlajšo in končno bronasto dobo.¹⁶⁻¹⁷

d – Posebna različica je tudi globoka skleda, podobna loncu, ki jo je bilo moč z risbo rekonstruirati iz dveh večjih kosov (t. 2: 2). Posoda ima visok zgornji del z rahlo usločenimi stenami in komaj občutno zoženim ustjem. Na največjem obodu sta eno ali dve dokaj trakasti sedlasti ušesci. Na tem delu posode je ornament iz

treh vodoravnih plitkih kanelur; zgornja poteka nad ročajem. Po razvrstitvi Cardarellijeve sodi k tipu 38.¹⁸ Ta naj bi bil značilen za mlajšo fazo bronaste dobe.¹⁹

K podobnemu tipu sodi verjetno tudi zgornji del sklede (t. 1: 9). Prav tako lahko k tej ali različicama skled a in b pripadata trakasti ušesci (t. 2: 3,4), od katerih eno ustreza našemu primerku, medtem ko je drugo dvakrat navpično nazlebljeno.²⁰

Tretjo skupino posodja predstavlja lonc amforaste oblike. Je kroglast z nizkim usločenim vratom in lijakasto izvlečenim ustjem; po predstavitvi Cardarellijeve ustreza tipu 90 B (Katalog, t. 17). Naš primerek je od vratu navzdol okrašen s tremi vodoravnimi kanelurami (t. 2: 5). Analogije se kažejo v primerkih iz:

kaštelirja Moncas (Rovinjsko Selo) – dat. v srednjo fazo bronaste dobe;

kaštelirja Sv. Duh pri Novigradu – dat. v mlajšo in končno fazo bronaste dobe;²¹

Tudi ta oblika sodi v isti čas kot vsi drugi zgornji tipi.

Posebno skupino tega oblikovnega tipa lončenine predstavlja t.i. groba keramika. Vsi lonci so podolgovate (t. 2: 7) ali bolj kroglaste oblike (t. 2: 8), z nizkim vratom in majhnim ustjem, ki je okrašeno s prstnimi odtisi ali pa je pod njim rebro s prstnimi odtisi. Ta zvrst lončenine se sicer zelo redko omenja na tu navedenih gradiščih (razen primerkov s Križne gore in s Čunske gradine); razen tega je tudi gradivo v glavnem še neobdelano. Predvsem valoviti okraši tega tipa so zaenkrat značilnejši za mlajšo prazgodovinsko oz. protozgodovinsko fazo, t.j. za železno dobo.²² Dejstvo je tudi, da je lončenina s takšno ornamentiko najpogostejša na eneolitskih najdiščih;²³ če pa iščemo analogije za oblike posod iz Predjame, jih tu ne bomo našli. Pri naši posodi (t. 2: 7) predstavlja dobro analogijo lonc iz Kotarjeve pečine na Tržaškem, ki je kronološko neopredeljen.²⁴

V to zvrst grobe keramike sodita iz Predjame navzgor obrnjena jezičasta ročajčka (t. 2: 9, 11); analogije zanju in za profilacijo prej omenjenega lonca so med najdbami iz:

Pečine pri Križu (Grotta di S. Croce) – dat. v srednjo, a tudi v mlajšo fazo bronaste dobe (po Cardarellievi kot tip 121 na t. 18);

Čunske gradine – dat. v srednjo in mlajšo fazo bronaste dobe;²⁵

Kaštelirja na Brionih – dat. v srednjo in delno v mlajšo fazo bronaste dobe;²⁶ itd.

Med druge bronastodobne keramične izdelke naj bi sodila tudi vretenca, zastopana z dvema tipoma:

a – konična s konkavno osnovo (t. 4: 1, 2), po Cardarellievi tip 193 na t. 20;

b – bikonična (t. 4: 3), po Cardarellievi tip 194 na t. 19. Analogije zanje so primerki iz:

kaštelirja Griže pri Kontovelu; Kaštela pri Bujah²⁷ in Križevcev – Ciglana.²⁸

V zvezi s keramičnim gradivom moramo omeniti, da obstajajo še posamezni kosi, ki bi lahko sodili v drugo polovico končne faze bronaste dobe in v prvo fazo starejše železne dobe. Teh zaenkrat nismo upoštevali, ker jih je treba obravnavati z železodobnimi najdbami iz te jame.

Ornamentika je na naših posodah skromna. Če pustimo ob strani okraševanje grobe keramike z razčlenjenimi rebri, so na kakovostnih izdelkih edini ornament široke vodoravne kanelure. Pojavlja se na skodelah, globokih skledah in loncih. Na prvih dveh tipih se nahajajo na največjem obodu in potekajo vzporedno okoli posode:

pri ročaju se včasih zreducirajo v eno kaneluro nad njim ali pod njim. Na loncih potekajo kanelure pod vratom na ramenu posode. Okraševanje v tej tehniki je značilnost kaštelirskih kultur, kot kažejo primerki iz:

Kaštelirja na Brionih – dat. v srednjo in mlajšo fazo bronaste dobe;

kaštelirja Moncas (Rovinjsko Selo) – dat. v srednjo fazo bronaste dobe;

kaštelirja Sv. Duh pri Novigradu – dat. v mlajšo in končno fazo bronaste dobe.²⁹

Po analogijah je izpričano, da je bila ta tehnika tudi pri drugih motivih zelo priljubljena od srednje faze bronaste dobe dalje. Njena priljubljenost je očitna ne samo na omenjenih kaštelirjih v Istri in na Krasu, marveč na zelo širokem območju proti zahodu, tj. v severni Italiji, tja do Trentina,³⁰ pri nas pa prek Ljubljanskega barja še vzhodneje od Slovenije.³¹

Od koščenih izdelkov moramo omeniti šest vretenc, izdelanih (po Morettijevi) iz glavic človeških femurjev.³² Te smo svojčas napačno pripisali poznoantičnemu obdobju,³³ čeprav jih je že J. Korošec pravilno opredelil kot bronastodobne.³⁴ Tipološko sodijo h konični obliki z odrezanim ali odbrušanim vrhom (t. 4: 4–9). Analogije zanje zaenkrat zasledimo v primerku iz:

kaštelirja na Dolgi kroni – dat. delno v mlajšo, delno v končno fazo bronaste dobe.³⁵

Sodeč po najdbah z nekaterih bronastodobnih naselbin se med 160 koščenimi artefakti, kolikor so jih našli v Jami pod Jamskim gradom (nedvomno dokaj tudi iz drugih obdobj), da izločiti nekaj koščenih orodij.³⁶ Gre predvsem za šila in gladila, ki so jih uporabljali pri dodelavi keramičnih posod in podobno (t. 3: 1–10).

Od kovinskih najdb lahko omenimo samo fragment ročaja jezičastoročajnega meča ali celo krajšega bodala (t. 4: 10). Glede na to, da naš ohranjeni fragment kaže dokaj pristne analogije z mečem iz S. Marco di Belvedere, lahko domnevamo, da sodi k varianti »Sacile« in »Montegiorgio«.³⁷ Ker so pogost inventar depojev, in ker naša jama ni povsem arheološko raziskana, se lahko vprašamo, ali najdeni fragment meča morebiti ne sodi k neki zaključni zakopni najdbi, ki še ni bila odkrita.

Iz našega analitičnega pregleda je razvidno, da je priobčeno gradivo iz mlajše in končne faze bronaste dobe; nekateri elementi sicer dopuščajo možnost, da izhaja iz končne srednje bronaste dobe. Po kulturnih značilnostih lahko naše gradivo uvrstimo med zapuščino starejše istrsko-kraške kaštelirske kulture. Glede na naselbinski prostor lahko dalje sklepamo, da so imetniki teh naših jamskih najdb prebivali na nekem prazgodovinskem gradišču nedaleč od Predjame.³⁸ Najdbe same so lahko v jami inventar depoja, podobnega tistemu iz Deutschkreutza,³⁹ ali pa so del vsebine uničenega groba.⁴⁰

Opis gradiva

Za merami je navedena inventarna številka iz zbirke v Predjamskem gradu (stara oznaka je v oklepaju) in na koncu še že objavljena slika v razpravi J. Korošca, 1956.

Tabla 1

1. Fragment opečnato rdeče skodele z ročajem iz gline, močno pomešane z drobci kremenca. Vel. 6,1 × 6,2 cm; pr. ustja 17 cm. Inv. št. 1947 (C 2065).

2. Iz več kosov rekonstruirana rjavosiva skodela z ostankom ročaja z glajenim premazom in izdelana iz gline s primesjo sljudastega peska je bila nekdanj skoraj povsem ohranjena. Viš. 9,5 cm; pr. ustja 15,4 cm. Inv. št. 1921 (C 139, E 60). T. 9: 1; 38: 3.

3. Fragment sivočrne skodelice iz prečiščene gline, zelo dobre fature in z bleščeče glajenim premazom; ročaj je na zgornjem kolenu prevrtan. Vel. $6,9 \times 4,2$ cm, pr. ustja 9 cm. Inv. št. 1424. T. 37: 5.
4. Zgornji del sivočrne skodele z ročajem, izdelane iz prečiščene gline z drobci kremenca in z glajenim tenkim premazom. Vel. $8,1 \times 4,2$ cm; pr. ustja 10 cm. Inv. št. 462 (C 1737).
5. Večji ročaj ovalnega preseka, ki je presegal ustje opečnato rdeče posode iz gline, pomešane z peskom. Ohr. viš. 8,8 cm; deb. 2,3 cm. Inv. št. 451 (C 22).
6. Fragment čvrste, črnosivo žgane sklede iz prečiščene gline in z bleščečim površinskim premazom. Vel. $12,4 \times 11,2$ cm; pr. ustja 24 cm. Inv. št. 1259 (C 1651).
7. Fragment zgornjega dela sklede podobnega tipa in fature kot prejšnja, le da ima vodoravno oblikovan rob ustja in črno prevlečeno površino. Vel. $5,7 \times 8$ cm; pr. ustja 20,5 cm. Inv. št. 1094 (C 7670).
8. Fragment črnosive sklede iz prečiščene gline, podobne oni pod 6. Vel. $7,0 \times 14,9$ cm; pr. ustja ca. 28 cm. Inv. št. 1434 (C 1941). T. 39: 6.
9. Osem fragmentov sivočrno žgane sklede iz prečiščene gline in z znotraj in zunaj glajeno površino. Vel. 2,5 do 5,7 cm. Inv. št. 2110 (C 1350).
10. Fragmentirana črnosiva žgana skleda enake fature kot prejšnja, le da je premaz bolj rjavkast in bleščeče glajen. Vel. $7,9 \times 6,6$ cm; pr. ustja 20 cm. Inv. št. 1764 (C 1040).
11. Fragmenta široke in plitke črnosive sklede iz prečiščene gline. Vel. $10,8 \times 10,2$ cm; pr. ustja 23 cm. Inv. št. 1121 (C 140).
12. Fragment črnosive fasetirane sklede, ki je čvrsto žgana iz prečiščene gline in ima bleščeče glajeno premazano površino. Vel. $13,4 \times 6,7$ cm; pr. ustja 24 cm. Inv. št. 1073 (C 136). T. 39: 1.
13. Fragmentirana črnosivo žgana in glajena skleda enake fature kot prejšnja. Na ustju so trije ali štirje jezičasti nastavki, dno je okroglo in usločeno (omfalos). Po temnih lisah sodeč je bila sekundarno žgana. Viš. 6,5 cm; pr. ustja 20,5 cm. Inv. št. 2106.

Tabla 2

1. Fragment rdečkasto rjavo žgane sklede, izdelane iz prečiščene gline in z bleščeče glajeno premazano površino. Vel. $22,3 \times 18,8$ cm; pr. ustja 56 cm. Inv. št. 550 (C 1769). T. 39: 5.
2. Fragmenta eno- ali dvoročajne sklede iz prečiščene gline, pomešane z drobci kremenca. Posoda je sivorjavo žgana in znotraj ter zunaj bleščeče glajena. Vel. $24,5 \times 12,5$ cm; pr. ustja 28 cm. Inv. št. 499 (C 1852). T. 10: 3.
3. Fragment sivočrno žgane in glajene sklede iz prečiščene gline z drobci kremenca s širokim, dvakrat žlebljenim trakastim ročajem. Vel. $7,7 \times 5,4$ cm. Inv. št. 461 (C 145).
4. Fragment črno žgane posode s sedlastim trakastim ročajem, izdelane iz enake glinaste strukture kot prejšnja, le z masnim površinskim premazom. Vel. $4,5 \times 7,0$ cm. Inv. št. 446 (C 278). T. 13: 10.
5. Fragmenta črnosivo žganega lonca z bleščečim premazom, izdelanega iz prečiščene gline. Vel. $8,8 \times 7,0$ cm; pr. ustja 15 cm. Inv. št. 1919 (C 2071).
6. Fragment svetlo opečnato rdeče žganega lonca iz gline, močno pomešane z drobci kremenca; zunanost je hrapava, notranost porozna. Vel. $7,0 \times 6,0$ cm; pr. ustja 18 cm. Inv. št. 716 (C 29).
7. Fragment lonca, izdelanega iz gline, močno pomešane z drobci kremenca in sljudastega peska; znotraj je površina rdečkasto rumena, zunaj pa opečnato rdeče žgana. Pod ustjem poteka plastično rebro z odtisi. Vel. $11,7 \times 9,0$ cm; pr. ustja 31 cm. Inv. št. 1092 (C 174).
8. Fragment kroglastega opečnato rdeče žganega lonca enake glinaste zmesi kot pod št. 6, le da je zunaj in znotraj glajen. Po črnih lisah sodeč, je bila posoda sekundarno ožgana. Vel. $11,4 \times 10,3$ cm; pr. ustja 28 cm. Inv. št. 1447.
9. Fragment temno sivo žganega lonca z jezičastim ročajem, izdelanega iz gline, pomešane s sljudastim peskom, in z bleščečim sivordečim zunanjim premazom. Vel. $8,5 \times 5,8$ cm. Inv. št. 1948 (C 2063).
10. Fragment ostenja večje grobe posode iz gline, pomešane z drobci kremenca. Notranost je črnosiva, zunanost sivo rdeče žgana. Na največjem obodu je večja lečasta aplikacija. Vel. $9,0 \times 8,8$ cm. Inv. št. 706 (C 2069).
11. Fragment posode z jezičastim ročajem, okrašene s plastičnim rebrom. Glina je pomešana z drobci kremenca; notranja stran je črnosiva, zunanja pa opečnato rdeča. Vel. $8,2 \times 7,7$ cm. Inv. št. 954 (C 343).

Tabla 3

1. Koščeno šilo z ohranjeno kostno glavico. Dolž. 22 cm (O 136). T. 24: 8.
2. Koščeno šilo, podobno prejšnjemu. Dolž. 17,1 cm (O 125). T. 24: 6.
3. Krajše koščeno šilo, podobno prejšnjemu. Dolž. 10,7 cm (O 160). T. 23: 11.
4. Krajše koščeno šilo, podobno prejšnjemu. Dolž. 9,4 cm. Inv. št. 2113.
5. Koščeno gladilo, izdelano iz močnejše kosti, je podobno krajšemu šilu pod 3. Dolž. 13 cm. Inv. št. 143 (O 115). T. 23: 1.
6. Koščeno gladilo, podobno prejšnjemu. Dolž. 16 cm (O 133).
7. Koščeno gladilo, podobno prejšnjemu. Dolž. 14,7 cm. Inv. št. 2075.
8. Koščeno gladilo enakega tipa kot prejšnje. Dolž. 10,4 cm (O 115). T. 23: 7.
9. Koščeno gladilo, podobno prejšnjemu. Dolž. 10,5 cm. Inv. št. 95 (O 114).
10. Fragment spodnjega dela koščenega gladila. Dolž. 6,3 cm. Inv. št. 2152.

Tabla 4

1. Temno opečnato žgano konično glinasto vretence z usločenim dnom. Viš. 3 cm; pr. 4,9 cm. Inv. št. 254.
2. Opečnato rdeče žgano konično glinasto vretence z usločenim dnom. Viš. 3 cm; pr. 6,5 cm. Inv. št. 251.
3. Sivočrno bikonično glinasto vretence z glajeno površino. Viš. 2,2 cm; pr. 3,7 cm. Inv. št. 252. T. 14: 3.
4. Poloblo koščeno vretence z odbrušnim temenom. Viš. 2 cm; pr. 3,8 cm. Inv. št. 2003 (O 4).
5. Konično poloblo koščeno vretence enakega tipa. Viš. 2,6; pr. 4,2 cm. Inv. št. 2004. T. 32: 4.
6. Poloblo koščeno vretence enako kot pod 4. Viš. 1,9 cm; pr. 4,3 cm. Inv. št. 2004 (O 141).
7. Koščeno vretence trapezoidnega preseka in narezanim spodnjim robom. Viš. 1,7 cm; pr. 4,3 cm. Inv. št. 2004 (O 171). T. 32: 6.
8. Koščeno vretence trapezoidnega preseka. Viš. 1,5 cm; pr. 3,3 cm. Inv. št. 2003. T. 32: 5.
9. Koščeno vretence kot prejšnje, le da je oblikovano s svdranjem. Viš. 1,6 cm; pr. 3,2 cm. Inv. št. 2003.
10. Fragment bronastega jezičastoročajnega meča. Vel. 4,1 × 1,9 – 2,1 cm. Inv. št. 937 (V 110).

¹ J. Korošec, Arheološke ostaline v Predjami, *Razprave 1. razr. SAZU* 4, 1956, 17 ss.

² *Ib.*, 5.

³ *Preistoria del Caput Adriae (Catalogo della mostra)*, Trieste (1983) (dalje *Katalog*).

⁴ Ugotovili smo, da je bilo keramično gradivo po zadnji inventarizaciji leta 1951 zelo poškodovano, tako da nekateri kosi nimajo več prejšnjega izgleda.

⁵ *Katalog*, 87 ss, t. 35: 1, 3, 4; 29 A: 9; 25 B: 5; 34: 5; 30 A: 2. V. Calza, D. Cannarella, S. Flego, Gli scavi nel riparo Zaccaria di Aurisina (Trieste), *Atti Soc. preist. protost.* 2, 1973–74 (1975) 83 ss, sl. 3: 2.

⁶ Shranjen na Oddelku za arheologijo FF univerze v Ljubljani.

⁷ *Katalog*, t. 35: 6.

⁸ *Katalog*, t. 24 B: 10; 34: 6; 35: 7, 8. Pozzuolo del Friuli 1980: Relazione preliminare, *Atti Civ. mus. st. arte Trieste* 12, 1981, 61, sl. 9: 3. *Katalog*, t. 14: 1.

⁹ J. Korošec, Nova kolišča na Ljubljanskem barju, *Arh. vest.* 4, 1953, 260, sl. 9.

¹⁰ G. Leonardi, *Testimonianze preistoriche di Conegliano* (Conegliano 1957) sl. 16: 10 e; 19: 9 e, 11. L. Fasani, L. Salzani, Nuovo

insediamento dell'età del bronzo in località »Fondo Paviani« presso Legnago (VR), *Boll. Mus. civ. st. nat. Verona* 2, 1975, 259 ss, t. 1: 1, 2. L. Salzani, L'insediamento protoveneto di Mariconda (Melara-Rovigo), *Padusa* 9, 1973, t. 1: 5.

¹¹ D. Lollini, Il Bronzo finale nelle Marche, *Riv. scien. preist.* 34, 1979, 179 ss, sl. 1: 18.

¹² F. Leben, Stratigrafska in časovna uvrstitev jamskih najdb na Tržaškem krasu, *Arh. vest.* 18, 1967, 43 ss, t. 10: 14.

¹³ En primerek je znan iz starejše faze bosutske skupine železne dobe z najdišča Vašica – »Gradina na Bosutus«. D. Popović, *Keramika starijega gvozdenog doba u Sremu*, *Fontes Arch. Jugosl.* 4 (1981) t. 27: 2, katerega avtor uvršča v stopnjo II železne dobe oz. Bosut II (glej: *ib.*, t. 36: 19, 20).

¹⁴ *Katalog*, t. 26: 13. C. Marchesetti, Isole del Quarnero. Ricerche paletnologiche, *Not. sc. ant.* 21, 1924, 131 s.

¹⁵ Tudi M. Morettijeva uvršča posode z notranjim fasetiranjem okvirno v mlajšo in končno fazo bronaste dobe (*Katalog*, 118). Primerjaj tudi J. in P. Korošec, Istraživanja na Bribirskoj glavici u Bribiru, *Diadora* 9, 1980, 124 (pod g), sl. 21.

- ¹⁶ Katalog, t. 18: 16.
- ¹⁷ Katalog, t. 22: 20 B.
- ¹⁸ Katalog, t. 19.
- ¹⁹ Na tem mestu naj omenimo dokaj podobno skledo iz Ledra (ima le nekoliko drugačno motiviko), ki sodi približno v to ali v nekoliko mlajše obdobje: R. Perini, Ciaslir del Monte (Valle di Non), Scavo 1968, *Studi trent. sc. nat.* 1971, sl. 28 zgoraj.
- ²⁰ Katalog, t. 34: 13 idr.
- ²¹ Katalog, t. 24 A: 1, 3; 28: 4.
- ²² Kot to velja za naše najdišče; glej J. Korošec (op. 1) t. 8: 4.
- ²³ P. Korošec, J. Korošec, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, Arh. kat. Slov. 3 (1969) t. 62–66.
- ²⁴ B. Lonza, Relazione sugli scavi nella grotta Cotariova, *Atti Soc. preist. protost.* 2, 1973–74, 64, sl. 7: 9.
- ²⁵ Katalog, t. 37: 2; 25 C: 8; 26: 13. C. Marchesetti (op. 14) 131 s.
- ²⁶ A. Gnirs, *Istria praeromana* (Karlsbad 1925) 29 s.
- ²⁷ Katalog, 112, t. 32 A: 5–6; 32 B: 14. Ta tip vretenc se pojavlja v žganem grobu, ki ga lahko okvirno datiramo v starejšo fazo halštatske dobe: M. Urleb, Arheološke najdbe z Unca pri Rakeku, *Arh. vest.* 7, 1956, 292 s. t. 1: 2, 3.
- ²⁸ Z. Marković, Križevci–Ciglana, Križevci, v: 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Koprivnica 1986) 99, sl. 59: 1–3.
- ²⁹ Katalog, t. 24 A: 3, 5, 9; 24 B: 15; 28: 2.
- ³⁰ Kot, npr., na kolišču Fiavè–Carera. R. Perini, Una nuova palafitta a Fiavè–Carera, *Studi trent. sc. nat. Sez. B, Biologica* 48, 1971, 84 ss, fig. 15: 17, 32 idr.
- ³¹ I. Pavišić, Bojačno – Špičkov breg, Klanjec, v: 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Koprivnica 1986) 80, 154, sl. 9 (gradišče, datirano od pozne bronaste do mlajše železne dobe).
- ³² M. Moretti, Katalog, 118.
- ³³ P. Korošec, Predjama konec 4. do sredine 5. stoletja, *Arh. vest.* 33, 1982, 91 s. t. 3.
- ³⁴ J. Korošec (op. 1) 26 s. t. 13: 11.
- ³⁵ Katalog, t. 34: 12.
- ³⁶ Kot primer glej op. 32.
- ³⁷ Katalog, 74, t. 13: 3. V. Bianco Peroni, *Le spade nell' Italia continentale*, Prähist. Bronzefunde 4/1 (München 1970) 54 ss.
- ³⁸ Morda na vrhu nad njo, imenovanem »Hrastje«.
- ³⁹ E. Ruttikay, Bronzezeitliches Gefäßsdepot aus Deutschkreutz, Bez. Oberpullendorf, *Wiss. Arbeiten aus dem Burgenland* 35, 1966, 222 s.
- ⁴⁰ To so lahko uničili s pokopi iz mlajših obdobji.

DIE BRONZEZEITLICHEN ELEMENTE AUS DER HÖHLE JAMA POD JAMSKIM GRADOM IN PREDJAMA

Zusammenfassung

Vom gesamten vorgeschichtlichen Material, das in der Höhle Jama ausgegraben wurde, wurde ein Teil der Funde bereits von J. Korošec in die Bronzezeit gestellt.¹ Da wir aber der Meinung sind, für das Entstehen eines abgeschlossenen Kulturbildes dieses Zeitabschnitts in Slowenien ist das vorhandene Material von nicht geringer Bedeutung, wird es hier nochmals vorgestellt. Unsere Darstellung wird ausschließlich auf dem typologischen Vergleich mit anderen Fundstellen basieren, da wir leider über keine genauen stratigraphischen Daten verfügen. Dabei diene uns als Grundlage die chronologische und typologische Einstufung des Materials der istrischen und Karstringwälle (Castellieri), wie sie bereits von den Triester Vorgeschichtsforschern durchgeführt wurde.³

Das zur Bronzezeit gehörende Material ist meistens durch die Keramikware vertreten, weiterhin kommen auch einige knöcherne Gegenstände vor; nur einer der Funde ist aus Metall hergestellt worden. Im allgemeinen zeichnet sich die Keramik nach guter Faktur aus, ausgenommen einiger Stücke der groben Gefäße. Im Unterschied zur einheitlichen keramischen Faktur zeigt sich in der Gestaltung eine gewisse Vielfältigkeit.

Bei den Henkelschalen unterscheiden wir die kugelförmigen (Taf. 1: 3, 4) und die halbkugelförmigen (Taf. 1: 1) Formen. Diese Formen sind zugleich die führenden bei der istrischen und Karstkeramik, bzw. bei der Castellieri-Kultur in der Zeit der Mittel- bis Jung- und Spätphase der Bronzezeit.^{6–7}

Zur zweiten Gruppe, der Formungsart nach, gehören die Schüsseln, unter denen vier Varianten vorkommen. Die Schüsseln mit dem halbkugeligen unteren Teil und stark ausladendem, innen und außen verdicktem oder facettiertem Rand (Taf. 1: 6–8, 10–12) werden von

einigen Forschern mit den westlichen kulturellen Erscheinungen der jüngeren Bronzezeit in Venetien und in dem Gebiet des Triester Karsts¹⁰⁻¹¹ in Verbindung gebracht. Die zweite Variante ist mit einer ähnlichen Schüssel mit vertikal abgeschnittenem Rand, wo zungenartige Verlängerungen angebracht sind, vertreten (Taf. 1: 13). Außer dem scharfen äußeren Knick ist der obere Teil von innen mehrmals facettiert. In unserem Kulturkreis finden wir zur Zeit keine klaren Parallelen zu dieser Schüssel.¹³ Zur dritten Variante haben wir eine große und tiefe kegelförmige Schüssel mit ausladendem Rand und mit profilierten Innenwänden eingereiht (Taf. 2: 1). Die Analogien zählen in eine breite Zeitperiode, ab Mitte bis zum Ende der Bronzezeit.¹⁶⁻¹⁷

Eine Sondervariante ist eine tiefe Schüssel mit eingebogenen Wänden und einem kleinen sattelförmigen Henkel auf dem größten Umfangkreis (Taf. 2: 2). Auf der Schüssel verlaufen rundherum flache Kanneluren. Nach den Analogien in der Julijska krajina und in Istrien kann man diese Schüssel in die jüngere Stufe der Bronzezeit einreihen.¹⁸⁻¹⁹

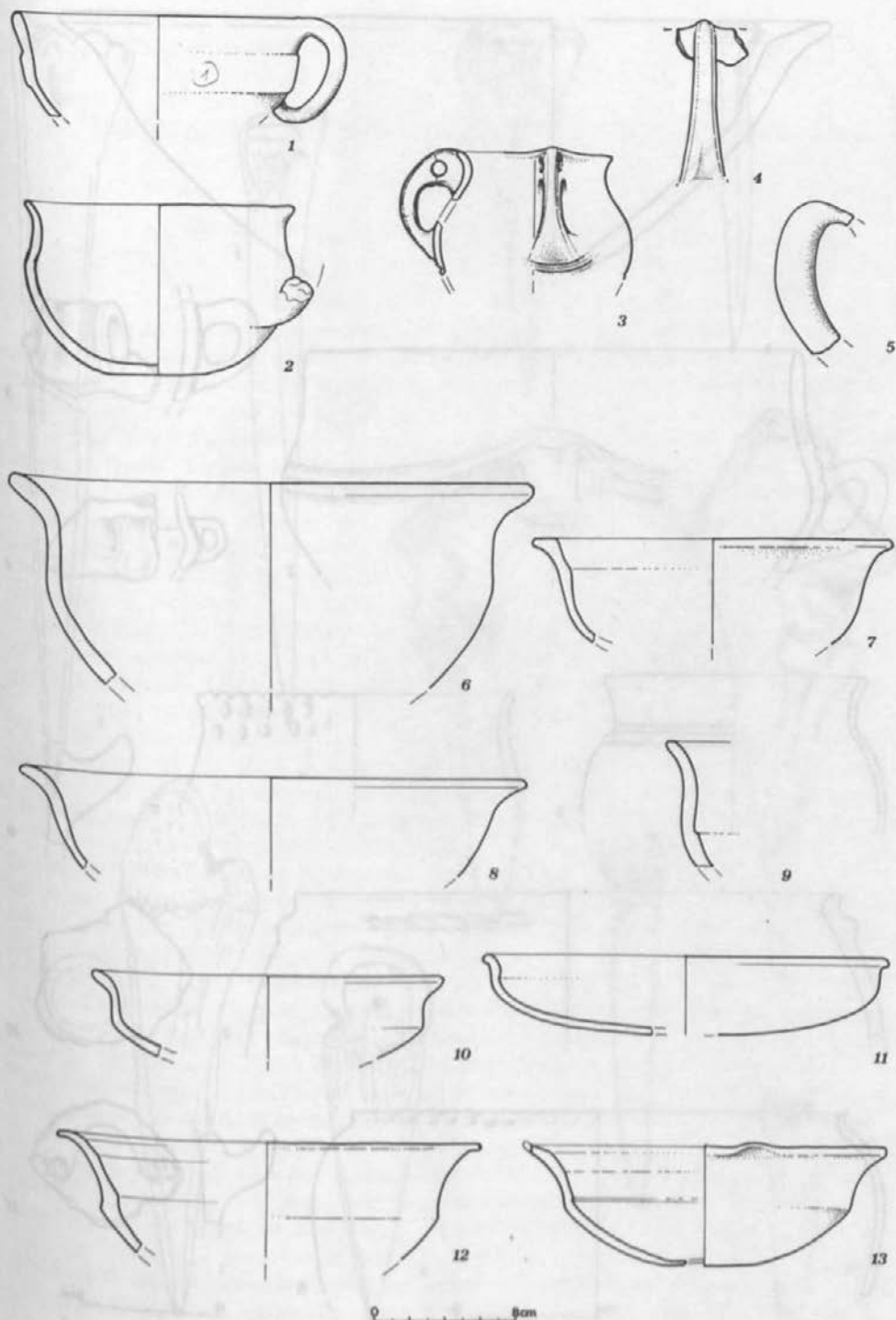
Die dritte Gruppe umfaßt die Töpfe; eines der besseren Exemplare ist mit Kanneluren unter dem Hals versehen (Taf. 2: 5) und wird nach den Analogien in die Zeit der Mittel- bis Spätphase der Bronzezeit gezählt.²¹ Zur groben Keramik gehören auch die länglichen oder kugelförmigen Töpfe mit niedrigem Hals, die unter dem Rand mit Abdruckornamenten (Taf. 2: 6-8) verziert sind. Diese Art der Keramik kommt auf den erwähnten Fundstellen selten vor, obwohl man einem ähnlichen Topf in den Höhlen im Triester-Gebiet²⁴ begegnen kann. Die Charakteristik der betreffenden Töpfe sind nach oben aufgeschlagene kleine zungenförmige Henkel (Taf. 2: 9, 11).²⁵⁻²⁶

Unter andere keramische Erzeugnisse sollten auch die kegelförmigen und bikonischen Spinwirtel (Taf. 4: 1-3)²⁷⁻²⁸ gezählt werden.

Was die Ornamentik betrifft, ist sie an allen erwähnten Gefäßen eher als bescheiden zu bezeichnen. Wenn wir das Verzieren der groben Keramik mit Rippen- und Abdruckornamenten beiseite lassen, sind die einzigen, an der besseren Keramik (Schalen, tiefe Schüsseln und Töpfe) angebrachten Ornamente breite horizontale Kanneluren. Das Verzieren in dieser Technik ist charakteristisch für die Castellieri-Kultur.²⁹

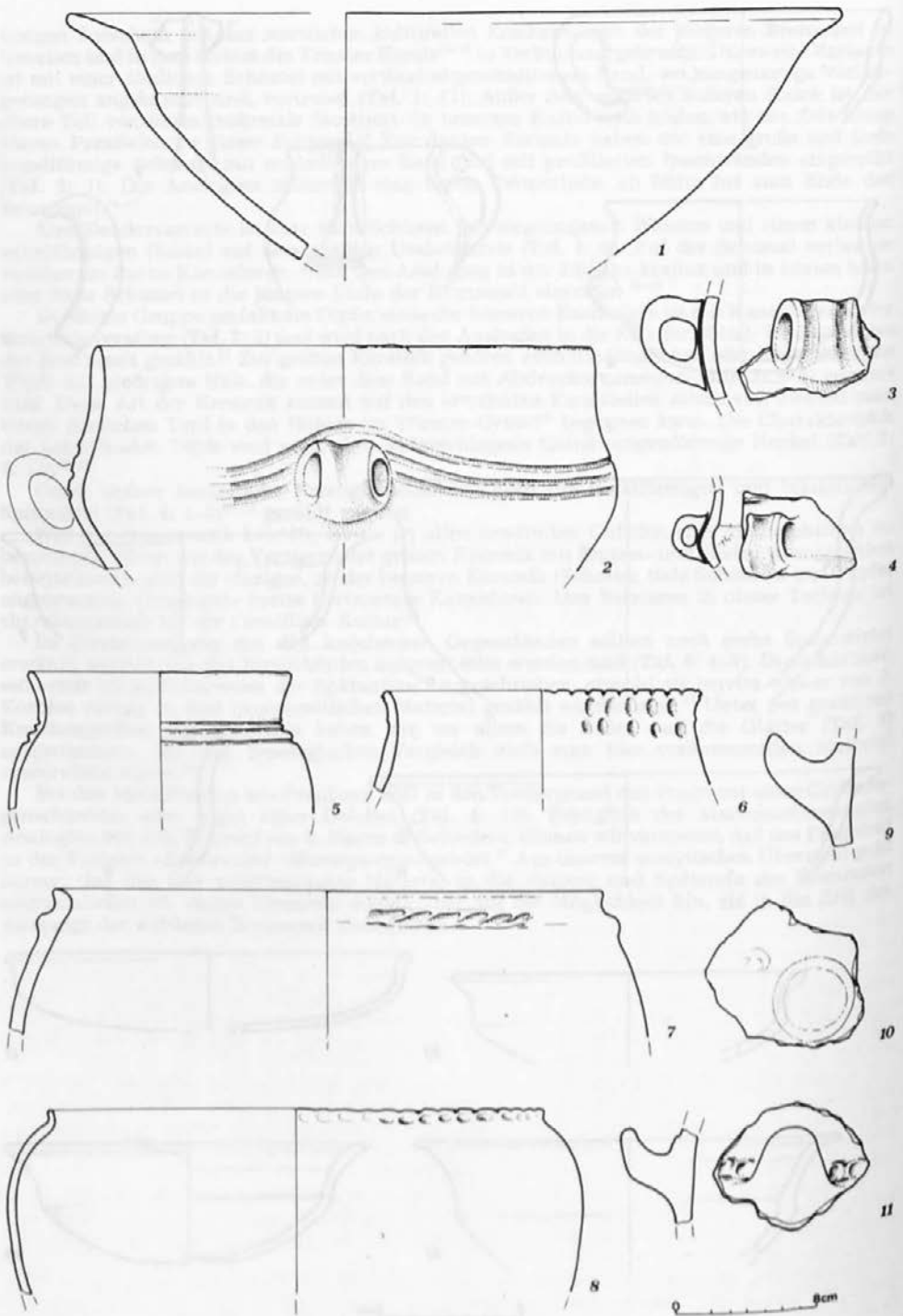
Im Zusammenhang mit den knöchernen Gegenständen sollten noch sechs Spinnwirtel erwähnt werden, die aus Femurköpfen ausgearbeitet worden sind (Taf. 4: 4-9). Diese hat man seinerzeit irrtümlicherweise der Spätantike³³ zugeschrieben, obwohl sie bereits vorher von J. Korošec richtig zu dem bronzezeitlichen Material gezählt worden sind.³⁴ Unter den gesamten Knochengewerten aus Predjama haben wir vor allem die Ahlen und die Glätter (Taf. 3) ausgenommen, die dem typologischen Vergleich nach zum hier vorkommenden Material einzureihen wären.³⁶

Bei den Metallfunden aus Predjama tritt in den Vordergrund das Fragment eines Griffzungenschwertes oder sogar eines Dolches (Taf. 4: 10). Bezüglich der klarzubestimmenden Analogien mit dem Schwert aus S. Marco di Belvedere, können wir vermuten, daß das Fragment zu der Variante »*Sacile*« und »*Montegiorgio*« gehört.³⁷ Aus unserer analytischen Übersicht geht hervor, daß das hier veröffentlichte Material in die jüngere und Spätstufe der Bronzezeit einzuschließen ist; einige Elemente deuten aber auf die Möglichkeit hin, sie in die Zeit des Ausgangs der mittleren Bronzezeit einzureihen.

T. 1: Jama pod Jamskim gradom v Predjami. Vse glina. 1-13 = 1:4.

Taf. 1: Jama pod Jamskim gradom in Predjama. Alles Ton. 1-13 = 1:4.

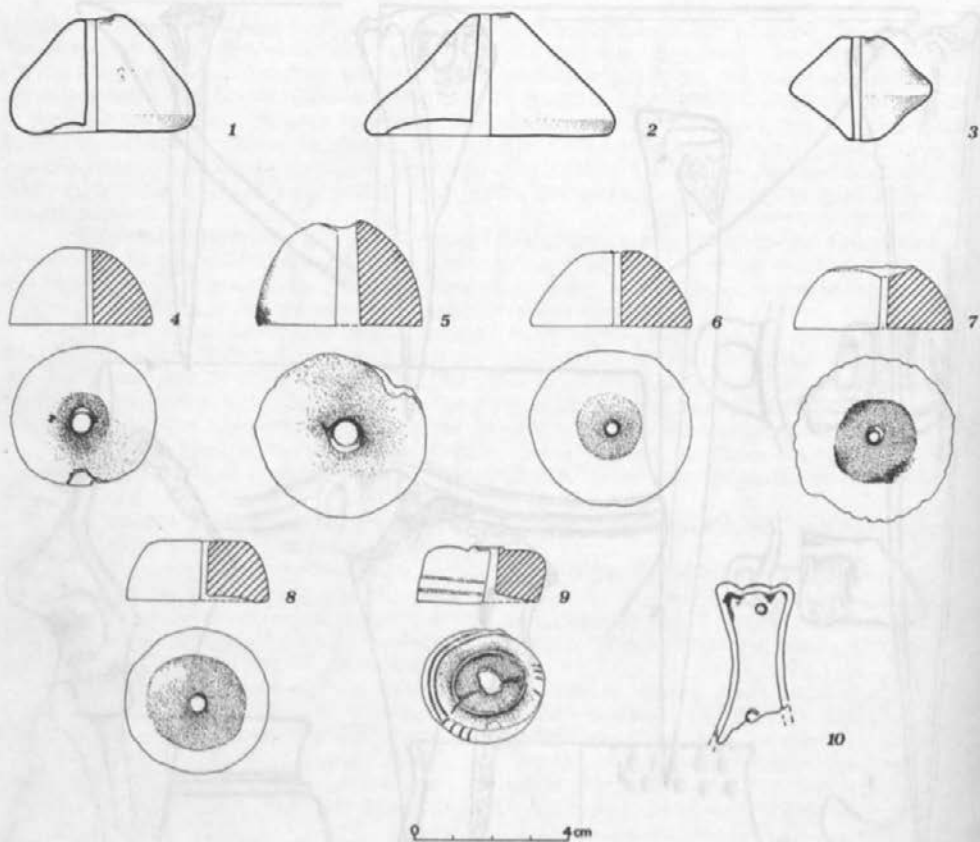
T. 2: Jama pod Jamskim gradom v Predjami. Vse glina. 1-11 = 1:4.

Taf. 2: Jama pod Jamskim gradom in Predjama. Alles Ton. 1-11 = 1:4.

T. 3: Jama pod Jamskim gradom v Predjami. Vse kost. 1-10 = 1:2.

Taf. 3: Jama pod Jamskim gradom in Predjama. Alles Knochen. 1-10 = 1:2.

T. 4: Jama pod Jamskim gradom v Predjami. 1-3 glina, 4-9 kost, 10 bron. 1-10 = 1:2.
 Taf. 4: Jama pod Jamskim gradom in Predjama. 1-3 Ton, 4-9 Knochen, 10 Bronze. 1-10 = 1:2.

BRONASTODOBNA NASELBINA PRI ŽLEBIČU

IVAN PUŠ

Mestni muzej, Gosposka 15, YU-61000 Ljubljana

Žlebič, manjše naselje ob cesti Ljubljana-Kočevje, se je vgnedzil na kraju, kjer se od glavne ceste odcepi cesta proti Sodražici, Loškemu potoku in Cerknici. Križišče danes res ni več kdo ve kako prometno, pred desetletji pa je bil Žlebič za počasnejša vozila, večinoma vozove z vprego, kar precej pomemben. Tu so se ustavljali vozovi, ki so prihajali na glavno prometnico, in drugi, ki so z nje vozili v najrazličnejše smeri in kraje. Najbrž ni treba dvomiti, da je bil Žlebič prav tako, če ne še pomembnejše križišče poti tudi v prazgodovini. O tem pričajo danes sicer še skromne najdbe, ki so se same od sebe vsule z manjše vzpetine, kjer je bil nekdanj kamnolom. Ta je ležal le nekaj 100 metrov južno od Žlebiča na levi strani ceste proti Ribnici. Čudno pa je vendarle, da toliko časa nihče ni opazil nobenih najdb ali posebnosti na zemljišču – ničesar, kar bi kazalo na kakšno važnejšo naselbino na tem mestu. Najbrž se ljudje, ki so kamnolom izrabljali, za plitve plasti zemlje, ki so pokrivala apnenčaste sklade, niso dosti menili. Poleg tega so eksplozije ob miniranju v kamnolomu daleč raznesle vse, kar bi v kulturnih plasteh drugače lahko odkrili.

Šele pred nekaj leti je domačin Stane Košmrlj iz Žlebiča 2, ki je sam velik zbiratelj in ljubitelj starin, opazil in zbral večjo količino črepinj – delov keramičnih posod najrazličnejših oblik in velikosti. O svojem odkritju je obvestil *Narodni muzej v Ljubljani*, ta pa *Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo (LRZSV)*. Slednji je na ogled najdišča in najdb pri Košmrljevih poslal arheologa konservatorja M. Slabeta, ki je že ob prvem obisku ugotovil, da je bila tu važna prazgodovinska, morda celo bronastodobna postojanka, torej najdišče, izredno pomembno ne samo za veliko »belo liso« arheološko slabo raziskanega ribniško-kočevskega območja, ampak tudi za poznavanje razmer v prazgodovini v Sloveniji sploh.¹ Med ogledom je M. Slabe našel tudi ostanke rimskih tegul, po čemer lahko sklepamo, da na tej prehodni točki lahko pričakujemo tudi antično postojanko, to pa bi Žlebiču in Ribniški kotlini dalo še poseben pečat.² Navedene ugotovitve so bile povod za to, da je LRZSV pri Kulturni skupnosti Ljubljana dobil sredstva za manjše, dvodnevno zaščitno izkopavanje. Vodja del M. Slabe je organiziral ekipo študentov, ki so kot fizični delavci opravili zahtevno delo, saj so kopali na majhnem in ozkem prostoru nad prepadno steno in so morali biti zaradi varnosti skoraj ves čas z vrvmi privezani na drevje. Pri izkopu je sodeloval tudi avtor tega članka.³

Zaščitno izkopavanje v kamnolomu smo opravili v soboto 25. in nedeljo 26. julija 1981. Z delom smo pričeli približno na sredi kamnoloma, na kraju, kjer se je na dno nenehno vsipala debelejša kulturna plast s številnimi kosi keramike in kamnitega drobirja. Debel sloj zemlje s kulturnimi ostanki se je nabral v ozkem prostoru med skalami, ki najbrž predstavlja prazgodovinski objekt. Navpično stoječe skale naj bi bile nekakšni temelji, na katere naj bi bili postavljeni leseni deli stavbe in stene iz

šibja, ometanega z glino. Obilica ostankov hišnega lepa to domnevo še potrjuje. Kulturna plast je bila prav na tem mestu debela okrog 1,70 m. V njej je bilo že takoj pod gruščnato rušo mogoče najti posamezne kose keramike, ki jih je bilo z naraščajočo globino vedno več. Prava kulturna plast pa se je pričela šele na globini 1,40 m, kjer je bilo največ črepinj, pa tudi dosti pepela in oglja, kar je ta sloj zemlje nekoliko temneje obarvalo. O tem, da smo tu po vsej verjetnosti naleteli na prazgodovinski stanovanjski objekt, priča tudi ostanek ožgane plasti gline, ki je bil videti kot nekakšen ožgan tlak. Ker pa se je glina pričlenjala v profilu in se nato hitro in ostro izgubila, to gotovo ni bil tlak, ampak le ostanek ognjišča, ki se je še pred izkopavanjem skoraj v celoti zrušilo na dno kamnoloma. Sedaj je še bolj jasno, zakaj je domačin Košmrlj lahko zbral toliko keramičnih črepinj, saj je prav ob ognjišču le-teh navadno največ.

V kamnolomu v Žlebiču smo opravili najnujnejša zaščitna dela. V njegovo notranjost smo kopali le toliko, da smo preprečili nadaljnje posipavanje zemlje v globino. S tem pa smo rešili in dokumentirali tisto keramično gradivo, ki bi ga drugače doletela enaka usoda kakor material, ki se je že leta vsipal v vznožje kamnoloma.

Opis najdb

1. Odlomek ostenja večje posode s širokim in kratkim trakastim ročajem (P 1), ki je bil vdelen v steno posode, kar je vidno iz rahlo dvignjenega ostenja ob ročaju. Posoda je bila izdelana iz prečiščene gline, črno žgana in dobro mehanično zglajena. Velikost 10,5 × 6 cm. T. 6: 1.

2. Odlomek dna posode s koničnim ostenjem ter fragment ramena in vratu s kratkim trakastim ročajem iz črno žgane gline (P 2). Površina je skrbno obdelana. Velikost 8,5 × 7,5 cm in 12,5 × 12 cm. T. 7: 1.

3. Fragment ostenja velike posode z debelimi stenami iz gline, pomešane s peskom (P 3). Rdečkasto žgana površina je bila dobro zglajena. Na odlomku je sled rahle gube, verjetno ostanek v steno vdelanega ročaja. Velikost 12,5 × 7,5 cm. T. 5: 1.

4. Fragment debelega ostenja velike posode (P 4) iz rdečkasto žgane, s peskom pomešane gline. Na dobro obdelani površini je sled vodoravnega rebra z odtisi prstov. Velikost 9,5 × 5,5 cm.

5. Fragment ramena, koničnega vratu in izvihanege ustja velike posode (P 5) iz sivo žgane neprečiščene gline. Velikost 11,5 × 11 cm. T. 2: 2.

6. Fragment ostenja večje posode (P 6) z rdečkasto žgano zunanjo in črno notranjo površino. Na odlomku je ostanek trakastega ročaja. Velikost 7,5 × 5 cm. T. 5: 3.

7. Odlomek ustja z delom ostenja manjše skodele (P 7) iz rjavo žgane prečiščene gline. Velikost 5,4 × 4,5 cm. T. 3: 3.

8. Dva fragmenta rahlo izvihanege ustja dveh posod (P 8) iz črno žgane prečiščene gline. Velikost 4,2 × 4 cm in 3,5 × 3,3 cm. T. 2: 7.

9. Dva fragmenta rahlo izvihanege ustja, najbrž dela dveh različnih posod (P 9) iz črno žgane prečiščene gline. Velikost 3,3 × 2,8 cm in 3 × 2,8 cm. T. 2: 8.

10. Fragment skoraj pokončnega ustja velike posode (P 10) iz rjavočrno žgane gline. Zunanja površina je groba, notranja pa skrbno zglajena. Velikost 6 × 4,2 cm. T. 6: 6.

11. Fragment izvihanege ustja večje posode (P 11) iz gline, pomešane z zrnci belega peska. Rdečkasto žgana zunanja in črna notranja površina sta sorazmerno dobro zglajeni. Velikost 9,2 × 5,8 cm.

12. Fragment debelega dna z delom koničnega ostenja velike posode (P 12) iz črno žgane, s peskom pomešane gline. Velikost 9,2 × 5,8 cm. T. 4: 7.

13. Fragment ostenja večje posode (P 13) z rjavo žgano zunanjo in črno notranjo površino. V ostenju je vidna sled zvrtna luknje, v katero je bil s čepom vdelen ročaj, ki manjka. Ob luknji so še sledovi vdelave ročaja. Velikost 7 × 7 cm. T. 5: 4.

14. Fragment rjavo žganega ostenja večje posode (P 14) iz prečiščene gline. Na fragmentu so trije vodoravni grebeni, ločeni med seboj s širokimi in plitvimi kanelurami. Velikost 7,7 × 6,5 cm. T. 8: 5.

15. Fragment rjavo žganega ostenja posode (P 15) z ostankom trakastega ročaja. Velikost $6,6 \times 6$ cm. **T. 7: 7.**
16. Fragment rjavo žganega ostenja večje posode (P 16) s črno žgano sredico iz gline, pomešane z večjo količino peska. Na fragmentu je plastično rebro z velikimi in globokimi odtisi prstov. Velikost $7,8 \times 4$ cm. **T. 9: 7.**
17. Kos ilovnatnega hišnega ometa s sledovi šibja (P 17).
18. Fragment črno žganega ostenja posode z nizkim vodoravnim rebrom z odtisi prstov (P 18). Velikost $5,5 \times 4,3$ cm.
19. Fragment ramena posode z delom vratu (P 19) s črno žgano zunanjo in z rdečo, močno glajeno notranjo površino. Na ostrem prehodu ramena v vrat, pa tudi po ostali površini so vidni sledovi rdečega premaza. Velikost 8×4 cm. **T. 7: 10.**
20. Odlomek prstanaste uteži (P 20) iz rjavo žgane prečiščene gline. Površina je skrbno obdelana. Velikost $3 \times 2,2$ cm. **T. 6: 9.**
21. Dva fragmenta nizke stožčaste noge posode (P 21) iz rjavočrno žgane gline. Površina je le nekoliko obdelana. Velikost $5 \times 3,5$ cm in $3,5 \times 2,5$ cm. **T. 4: 11.**
22. Dva fragmenta izvihanega ustja, dva kosa trakastih ročajev in trije odlomki ostenja posode (P 22) s črno žgano, precej razpadlo površino. Kosi posode so močno porozni, tako da skoraj ni čutiti njihove teže in bi suhi gotovo plavali v vodi. Velikost od 9×8 cm do $5,2 \times 2,5$ cm. **T. 7: 4.**
23. Večji kos sedlastega vratu z izvihanim ustjem velike posode (P 23) z debelimi stenami iz gline, pomešane z zrnci peska. Siva zunanja in rjava notranja površina sta luknjičasti. Velikost 11×7 cm. **T. 1: 12.**
24. Večji odlomek izvihanega ustja velike posode (P 24) iz rjavočrno žgane, s peskom pomešane gline. Površina je luknjičasta. Velikost $11 \times 7,5$ cm. **T. 1: 8.**
25. Fragment rahlo izvihanega in vodoravno izravnane sivočrno žganega ustja posode (P 25) iz prečiščene gline. Velikost $5,5 \times 4$ cm.
26. Pet fragmentov izvihanih ustij, verjetno deli petih različnih posod (P 26) iz rjavo do črno žgane gline. Velikost od 7×4 cm do 5×4 cm. **T. 2: 3, 9, 11.**
27. Fragment izvihanega ustja večje posode (P 27) z debelimi stenami. Črno žgana notranja površina je profilirana, rjavkasta zunanja pa gladka, vendar porozna. Velikost $5,5 \times 5$ cm.
28. Odlomek tunelastega ročaja (P 28) iz prečiščene rjavo žgane gline. Ročaj je bil izdelan posebej in s čepom vdolan v pripravljeno luknjo na ostenju posode. Velikost $9 \times 6,5$ cm. **T. 7: 9.**
29. Posebej izdelan ročaj (P 29), ki je bil z dvema čepoma spojen z ostenjem velike posode. Čepa izhajata iz okrogle ročajeve podlage. Ročaj je zgoraj širši, spodaj pa ožji. Ker je kratek, je podlaga pod njim izdolbena zaradi lažjega prijemanja. Premer okrogle podlage $8,5$ cm, dolžina ročaja 8 cm, višina skupaj s podlago 6 cm. **T. 6: 4.**
30. Precej masiven, kratek trakast ročaj (P 30) iz rdečkasto žgane gline, ki je bil s čepom vdolan v steno posode. Dolžina 5 cm, širina $4,5$ cm, višina 5 cm. **T. 6: 5.**
31. Fragment masivnega dna velike posode (P 31) iz rjavočrno žgane gline. Velikost $9,5 \times 5,5$ cm. **T. 4: 8.**
32. Delno ohranjena skleda (P 32) iz sivočrno žgane prečiščene gline. Uvihano ustje je kratko, delno ohranjeno dno pa ravno. Premer 20 cm, višina $6,5$ cm. **T. 3: 2.**
33. Fragmenti ramena, visokega, rahlo sedlastega vratu in odebelenega, nekoliko izvihanega ter posebej izravnane ustja velike posode (P 33) iz sivo žgane gline, pomešane z debelimi zrnci peska. Površina je porozna. Na največjem obodu je sled s čepom vdolanega ročaja. Velikost $14,5 \times 14,5$ cm. **T. 2: 1.**
34. Dva fragmenta odebelenih, vodoravno izravnanih ustij dveh različnih posod (P 34) iz rjavo oziroma črno žgane gline, pomešane s peskom. Velikost 7×4 cm in $3,5 \times 2,3$ cm. **T. 4: 5; 6: 7.**
35. Fragment vratu manjše posode z delom ramena (P 35) iz črno žgane prečiščene gline s skrbno zglijano površino. Na ramenu so ohranjene tri ozke in globoke vodoravne kanelure. Velikost $4,8 \times 4$ cm. **T. 8: 1.**
36. Fragment trakastega ročaja (P 36) posode iz prečiščene gline z dobro zglijano rjavo žgano površino. Velikost $5,5 \times 5$ cm.
37. Fragment klekastega največjega oboda večje posode (P 37) iz gline, pomešane z zrnci peska. Sivo žgana zunanja in črna notranja površina sta zelo dobro zglijani. Velikost $7 \times 6,5$ cm. **T. 8: 8.**
38. Trije fragmenti ustja treh približno enakih posod (P 38) iz prečiščene gline. Posode so bile rjavo do črno žgane. Velikost od $7,8 \times 4$ cm do $4,8 \times 5$ cm. **T. 2: 10; 1: 4.**

39. Odlomek ramena večje posode (P 39) iz gline, pomešane z zrnji peska. Na dobro zglajeni rjavo žgani površini je ostanek široke in plitve vodoravne kanelure. Zgornji greben kanelure je obenem prehod v vrat posode. Velikost 9,5 × 6,5 cm. **T. 8:** 7.
40. Ovalno oblikovan fragment ostenja posode (P 40) iz rjavo žgane, s peskom pomešane gline. Odlomek je razpokan in poškodovan. Velikost 8 × 7 cm.
41. Kos peščenjaka (P 41) nepravilne oblike, najbrž ostanek brusa. Ena od ploskev je zglajena. Velikost 7 × 7 × 4,5 cm. **T. 3:** 9.
42. Masivno dno velike posode (P 42) iz rdečkasto rjavo žgane gline, pomešane s peskom, verjetno ostanek dna s prstanasto nogo. Velikost 6,5 × 5 cm. **T. 4:** 10.
43. Dva kosa ustja verjetno iste posode (P 43) iz sivočrno žgane gline. Zunanja površina je gladka, notranja pa profilirana v vzporedne in vodoravne plitvejše široke žlebove. Velikost 8,5 × 6,5 cm in 6 × 5,5 cm. **T. 1:** 2.
44. Dva odlomka ustja, verjetno kosa ene posode (P 44) iz rjavosivo žgane gline, pomešane s peskom. Velikost 9,5 × 9 cm in 8 × 5,5 cm. **T. 1:** 13.
45. Fragment ostenja velike posode (P 45) z rjavo žgano zunanjo in notranjo površino ter s črno žgano sredico. Na fragmentu je sled s čepom prilepljenega ročaja. Velikost 10 × 6,5 cm. **T. 5:** 2.
46. Fragment rahlo izvihanega ustja velike posode (P 46) z zelo debelimi stenami iz rjavočrno žgane, s peskom pomešane gline. Površina je le bežno obdelana. Velikost 12 × 11 cm, debelina do 1,8 cm. **T. 4:** 3.
47. Večji fragment manjše posode (P 47) iz rjavo žgane, s peskom pomešane gline. Ohranjen je del izvihanega ustja s sedlastim vratom in z največjim obodom. Po kratkem ramenu teče vodoravno rebro z odtisi prstov, ki ga preseka enako rebro v navpični smeri od ustja čez največji obod. Velikost 11,5 × 11 cm. **T. 9:** 1.
48. Pet fragmentov rahlo izvihanih ustij, verjetno deli petih različnih posod (P 48) iz rjavo do črno žgane gline. Velikost od 6,6 × 5,3 do 3,5 × 3 cm. **T. 1:** 11; 2: 5.
49. Fragment ramena in vratu črno žgane posode (P 49) z razmeroma tankimi stenami iz prečiščene gline in z zelo dobro zglajeno površino. Velikost 4 × 3,5 cm. **T. 3:** 5.
50. Fragment ostenja črno žgane posode z ostankom trakastega ročaja (P 50). Velikost 6 × 4 cm. **T. 7:** 6.
51. Poškodovan, zelo širok in kratak vtunelast ročaj (P 51) iz rjavo žgane gline, močno pomešane s peskom. Ročaj je bil s čepom vdelen v ostenje posode. Velikost 8 × 6 cm. **T. 7:** 5.
52. Fragment rdečkasto žgane posode (P 52) iz gline, močno pomešane z zrnji peska. Po največjem obodu teče rebro z odtisi prstov. Velikost 5,4 × 5,7 cm. **T. 9:** 3.
53. Kos močno izvihanega ustja velike posode (P 53) iz rjavočrno žgane prečiščene gline. Zunanja površina je gladka, notranja pa profilirana. Velikost 14 × 10 cm. **T. 1:** 1.
54. Fragmenta vratu in pokončnega ustja velike posode (P 54) z debelimi stenami iz prečiščene, rjavočrno žgane gline. Velikost 11 × 8 cm. **T. 4:** 2.
55. Fragment rahlo izvihanega ustja posode (P 55) iz rjavosivo žgane, s peskom pomešane gline. Velikost 8,8 × 7,2 cm. **T. 4:** 4.
56. Fragment ostenja in ustja ter v celoti ohranjen ročaj verjetno nizke in široke posode (P 56) iz črno žgane prečiščene gline. Velikost 7,4 × 7 cm. **T. 3:** 6.
57. Fragment ostenja posode (P 57) z masivnim kratkim ročajem iz rjavočrno žgane gline. Velikost 9 × 8,5 cm. **T. 6:** 3.
58. Fragment profiliranega ramena manjše posode (P 58) iz rjavo žgane prečiščene gline. Velikost 4,3 × 3,5 cm. **T. 8:** 3.
59. Večji masiven kos hišnega ometa (P 59). Velikost 9 × 6 × 4,5 cm.
60. Fragment močno izvihanega ustja večje posode (P 60) iz rjavosivo žgane gline. Velikost 6,5 × 5 cm. **T. 1:** 14.
61. Fragment širokega trakastega ročaja (P 61) iz rjavočrno žgane gline s črno sredico. Velikost 5,5 × 4,5 cm. **T. 5:** 7.
62. Dva fragmenta ostenja dveh posod (P 62) z ostankom plastičnega rebra z odtisi prstov in delom ročaja. Posodi sta bili rjavo do sivo žgani. Velikost 7,5 × 6 cm in 6,5 × 5 cm. **T. 9:** 8.
63. Kos ostenja velike posode (P 63) z debelimi stenami in rjavo zunanjo ter črno žgano, razpokano notranjo površino. Glina je pomešana z debelimi zrnji peska. Velikost 17 × 11 cm. **T. 3:** 8.
64. Fragment ravnega dna črne posode (P 64) iz neprečiščene gline. Fragment je lahek, površina pa razpokana. Velikost 7 × 5,5 cm. **T. 4:** 9.
65. Kos lepo umetno zglajenega rjavega, trdega peščenjaka (P 65) – prodnik, ki je na najdišču zelo pogost. **T. 3:** 10.

66. Kos glinastega hišnega ometa (P 66).
67. Kratak trakast ročaj in večji kos ostenja rjavočrno žgane posode (P 67) iz prečiščene gline. Velikost 9×7 cm. **T. 6: 2.**
68. Fragment visokega vratu in največjega oboda posode (P 68), na katerem je vodoravno rebro z odtisi prstov. Na rebro je sled masivnega ročaja. Posoda z grobo površino je bila izdelana iz sivorjavo žgane, s peskom pomešane gline. Velikost 6×7 cm. **T. 9: 2.**
69. Fragment sedlastega vratu posode (P 69) z odebeljenim, vodoravno izravnanim ustjem. Po fragmentu teče od ustja proti največjemu obodu tanjše gladko rebro. Velikost $5,2 \times 3,8$ cm. **T. 2: 4.**
70. Fragment ravnega dna manjše posode (P 70) iz sivo žgane gline. Stojna ploskev je nekoliko izvlečena in ob dnu konična. Velikost 6×4 cm. **T. 4: 12.**
71. Dva odlomka ustja posode (P 71) iz rjavočrno žgane prečiščene gline, s skrbno zglajeno notranjo površino. Velikost 6×5 cm in $4,3 \times 2,5$ cm. **T. 1: 9.**
72. Trije kosi ostenja posode (P 72) iz gline, pomešane s peskom. Zunanja površina je groba, notranja pa skrbneje obdelana. Na fragmentih je debelo rebro z odtisi prstov. Velikost od $4,5 \times 4,5$ cm do $4,5 \times 3,5$ cm. **T. 9: 4.**
73. Del ročaja in fragment rjavo žganega tankega ostenja posode (P 73) iz gline, pomešane z zrnici peska. Velikost $5,5 \times 4$ cm. **T. 5: 5.**
74. Fragment ostenja črno žgane posode (P 74) z ovalno bradavico, ki jo obkroža plitva kanelura. Posoda je izdelana iz prečiščene gline in zelo dobro zglajena. Velikost $3,8 \times 2,9$ cm. **T. 3: 4.**
75. Fragment vratu posode (P 75) iz rjavo žgane, s peskom pomešane gline. Razmeroma dobro zglajena površina je okrašena s plitvimi vodoravnimi žlebiči. Velikost $3,7 \times 2,8$ cm. **T. 6: 8.**
76. Dva fragmenta ramena večje posode (P 76) z rjavo žgano površino in črno sredico. Prehod ramena v vrat označuje plitva, široka kanelura. Velikost $8,5 \times 5$ in $7,8 \times 6$ cm. **T. 8: 4.**
77. Večji kos glinastega hišnega ometa (P 77) s sledovi šibja.
78. Večji odbitek rjavega prodnika s sledovi obrabe na obeh koncih (P 78). Velikost $10,5 \times 3,5 \times 5$ cm. **T. 3: 11.**
79. Fragment ustja posode (P 79) iz sivo žgane gline. Velikost $7,2 \times 4,5$ cm. **T. 1: 3.**
80. Dva fragmenta vratu in rahlo izvihanega ustja manjše posode (P 80) iz sivočrno žgane gline. Na enem kosu je vidna sled držaja. Velikost $4,3 \times 3,2$ in $4,3 \times 4$ cm. **T. 7: 3.**
81. Trije fragmenti ustja, najbrž deli iste posode (P 81), iz prečiščene črno žgane gline z razpokano površino. Velikost od $6,5 \times 4,5$ cm do $4,5 \times 4$ cm. **T. 2: 6.**
82. Dva fragmenta izvihanega ustja velike posode (P 82) z razmeroma debelimi stenami iz rjavočrno žgane prečiščene gline. Površina je zelo dobro zglajena. Velikost $7,5 \times 7$ in 8×6 cm. **T. 1: 10.**
83. Fragment rahlo izvihanega ustja posode (P 83) iz gline, pomešane z zrnici peska. Zunanja površina je groba in črno žgana, notranja pa dobro obdelana in rjava. Velikost $8,5 \times 4,2$ cm. **T. 1: 6.**
84. Kos trakastega ročaja črno žgane posode (P 84) iz prečiščene gline. Površina je skrbno zglajena. Velikost $4,5 \times 3,5$ cm. **T. 7: 8.**
85. Dva kosa ostenja rumenorjavo žgane posode (P 85) iz prečiščene gline. Notranja površina je skrbno obdelana, zunanja pa zelo groba in daje videz barbotina. Velikost $7 \times 6,5$ cm in 6×5 cm. **T. 4: 6.**
86. Del debelega ostenja velike posode (P 86) z velikim ovalnim, jezičastim držajem, katerega spodnji del je le rahlo dvignjen nad ostenje, zgornji pa preide v rogljič in je z zelo globoko zarezo ločen od ostenja. Velikost fragmenta $9,5 \times 7,5$ cm, dolžina celotnega ročaja ca. 11 cm, širina 5 cm. **T. 5: 6.**
87. Fragment vratu in rahlo izvihanega ustja manjše posode ter ostanek ročaja (P 87), ki je povezoval vrat z ramenom. Posoda je bila izdelana iz rjavkasto žgane gline in ima raskavo površino. Velikost $8 \times 5,5$ cm. **T. 7: 2.**
88. Fragment sklede (P 88) iz črno žgane prečiščene gline. Pod kratkim uvihanim ustjem je na največjem obodu nizka ovalna bradavica. Velikost $5,5 \times 3,3$ cm. **T. 3: 7.**
89. Dva fragmenta sedlastega vratu z izvihanim ustjem, verjetno kosa dveh različnih posod (P 89) iz sivočrno žgane prečiščene gline. Velikost $6,5 \times 5,5$ cm in $4,5 \times 3,8$ cm. **T. 1: 5.**
90. Dva fragmenta ostenja posode (P 90) iz črno žgane prečiščene gline. Površina je zelo dobro mehanično zglajena. Na tankem ostenju je ohranjena nizka bradavica, od katere tečejo vodoravno na obe strani ozki in plitvi žlebiči. Velikost $5,5 \times 3,3$ cm in $3 \times 2,2$ cm. **T. 8: 6.**
91. Dva fragmenta ostenja dveh različnih posod (P 91) iz rdečkasto do sivo žgane gline. Na dobro ohranjeni površini je rebro z odtisi prstov. Velikost $5,5 \times 4,5$ cm in $5,3 \times 3$ cm. **T. 9: 6.**

92. Trije fragmenti močno izvihane ustja, kratkega sedlastega vratu in ramena večje posode (P 92) iz rdečkasto žgane, s peskom pomešane gline. Površina je groba. Ustje je močno izvihano in daje vtis večjega premera, čeprav je odprtina posode razmeroma majhna. Velikost od 18,5 × 6 cm do 5 × 4 cm. T. 1: 7.

93. Fragment ostenja velike posode (P 93) iz gline, pomešane z večjo količino peska. Na rdeče žgani zunanji površini, kjer je debelo vodoravno rebro z odtisi prstov, so vidne široke kanelure (ostanki obdelave s prsti). Črno žgana notranja površina je skrbneje obdelana. Velikost 10,5 × 7 cm. T. 9: 5.

94. Fragment skoraj pokončnega ustja posode (P 94) iz zelo grobe, z debelimi zrnji peska pomešane gline. Tudi površina je groba in neobdelana. Na ustju so rahli odtisi prstov. Velikost 7,4 × 4,8 cm. T. 4: 1.

95. Fragment največjega oboda in ramena manjše posode (P 95) s črno zunanjo in rjavo notranjo površino, ki sta zelo dobro mehanično zglajeni. Na ostenju je viden ornament, sestavljen iz kanelur v obliki girland. Velikost 6 × 4,6 cm. T. 8: 2.

96. Skoraj v celoti ohranjena visoka skodela (P 96) iz sivočrno žgane, s peskom pomešane gline. Zunanja površina je zlasti pod največjim obodom razmeroma zelo groba. Dno posode je ravno, spodnji del zaobljen, prav tako tudi največji obod. Vrat je kratek in sedlast, ustje pa izvihano. Velikost: premer dna 10,4 cm, premer največjega oboda 21,2 cm in premer ustja 21 cm, višina posode 13 cm. T. 3: 1.

Zaključki

Najdišče v Žlebiču je doslej dalo le keramične izdelke, pa še to v glavnem zlomljene manjše kose posod, čeprav so pri tem zajeti vsi deli, od ustja do dna. Zato so nekatere naše rekonstrukcije le približne, razen nekaj tipičnih oblik, kot so skodele in lonci, pri katerih skorajda ni moč pogrešiti. Tako smo pri ugotavljanju časovne in kulturne pripadnosti predmetov strogo omejeni le na osnovne značilnosti posod, kot so oblika ustja, vrsta ročaja ali okrasa, obenem pa seveda tudi na nekatere posebnosti v tehniki izdelovanja posameznih delov posod, npr. ročajev. Prav ustja posod, ročaji in držaji so osnovni kažipot pri iskanju kulturnih in oblikovnih primerjav z bližnjih in bolj oddaljenih sočasnih najdišč.

Za obliko in profile ustij, pa tudi drugih delov posod, najdenih v Žlebiču, bi lahko našli kar dosti primerjav na prazgodovinskih najdiščih v širšem slovenskem prostoru, predvsem še za tiste, ki so atipični. Vendar moramo vedeti, da poznamo v Sloveniji iz srednje bronaste dobe le skromne podatke in najdbe. Pomanjkanje gradiva je tako očitno, da je S. Gabrovec v svojem pregledu srednje bronaste dobe v »Praistoriji Jugoslavije« zapisal, da gradivo iz tega obdobja odraža pomanjkljivo raziskanost prostora, čeprav je to v večji meri tudi rezultat realnega procesa zmanjševanja naseljenosti v jugovzhodni alpski regiji. Izjemi sta samo Tržaško in Koprsko primorje.⁴ Ugotovitev S. Gabrovca ni pomembna le zato, ker govori o redki naseljenosti in še slabši raziskanosti, ampak predvsem zato, ker jasno pokaže, kje moramo iskati središče razvoja in napredka v srednji bronasti dobi pri nas in kje na podlagi tega vir podatkov o takratni osrednji Sloveniji, kjer bodo najdišča, kakršno je Žlebič, še posebej dragocena. Končno vemo kaj malo o nastanku in razvoju gradišč v Sloveniji sploh. Zato ob današnji raziskanosti prostora še ni mogoče narediti kakšnih posebnih zaključkov. Z vsakim novim odkritjem, tudi tako skromnim kot Žlebič, se bodo jasnile razmere v problematičnem času med 15. in 10. st. pr. n. š., kamor vsekakor sodi tudi obravnavani arheološki material.

O tehniki izdelovanja keramike ne moremo povedati kaj posebnega. Posode so bile izdelane prostoročno iz glinastih kolobarjev, ki so bili položeni eden na drugega.

med seboj spojeni ter na stikih dobro zglajeni. Glina, ki ji je skoraj vedno primešano nekaj peska, je kvalitetna, tako da so stene posod trdne in trde, kar je prav gotovo tudi posledica dobrega žganja. Nekateri fragmenti pa so močno porozni in verjetno izdelani iz slabše gline, v kateri je bilo dosti organskih sestavin, ki so se pozneje izločile in pustile za seboj luknjičasto površino ostenja.

Ko govorimo o tehniki izdelovanja posod, moramo posvetiti nekaj pozornosti načinu, na kakršen so bili v ostenje posod vgrajeni ročaji in držaji. Ti niso bili izdelani iz istega kolobarja gline skupaj z ostenjem. Posoda je bila najprej narejena v celoti, nato pa so lončarji na ostenju izrezali luknjo, v katero je bil nato vdelan čep že prej pripravljenega ročaja (t. 5: 2; 6: 4, 5). Pogosto je površina ob luknji razbrzdana; tako naj bi se ročaj čimbolj spojil z ostenjem. Razumljivo je, da glina pri tem postopku še ni bila povsem suha. Z dodatnim vlaženjem je bilo na pogled sicer doseženo popolno zlitje novega dela s posodo, vendar so posledice naknadne vdela ve ostale, saj ročaji odpadajo prav na mestu, kjer so bili s posodo spojeni. Prav na podlagi te posebnosti pa lahko ugotavljamo tehniko izdelovanja posod oziroma njihovih sestavnih delov.

Seveda pa tak način vdela ve ročajev in držajev ni pravilo. Nanj bomo sicer gotovo naleteli pri velikih in težkih posodah, medtem ko so bili ročaji in držaji na manjših in lažjih posodah lahko samo prilepljeni na ostenje. Nasprotno pa so plastični okraski skoraj zmeraj le prilepljeni na pripravljeno površino posode. Omenjeni način vdela ve ročajev v posodo smo opazili že na eni od žar z bronastodobno obliko z ljubljanskega prazgodovinskega grobišča.⁵ Prav tako ga je ugotovil tudi B. Lonza na nekaterih keramičnih izdelkih z gradišča Jelerji v Tržaškem zalivu.⁶ Ob natančnejšem pregledu prazgodovinskega gradiva bomo takšno sestavljanje posod in ročajev opazili še marsikje, tako da bo to prej ali slej splošen pojav, saj si izdelovanja posod sočasno z ročaji skorajda ne moremo predstavljati.

Skodel je v Žlebiču, po običaju v prazgodovinskem grobiščnem in naselbinskem gradivu, veliko. Pojavljajo se navadne skodele z uvihanim ustjem, imenovane tudi latvice (t. 3: 2, 7), ki pa so za natančnejše ugotavljanje časovne in kulturne pripadnosti manj tipične. Značilnejše so nizke skodele z izvihanim ustjem (t. 3: 3), ki niso bile nobena posebnost v srednji bronasti dobi niti v osrednji niti zahodni Sloveniji,⁷ ali v njej sosednjih pokrajinah. Poleg teh je med gradivom še nekaj skodel, ki so prav tako pogoste v kulturnih slojih iz srednje bronaste dobe. Najdena je bila le ena cela visoka skodela (t. 3: 1), več pa je posameznih kosov, ki po vsej verjetnosti sodijo k istemu tipu posod oziroma k oblikam, ki imajo skoraj enake sestavne dele, npr. fragmenti t. 3: 5; 9: 1. Med številnimi fragmenti, predstavljenimi v našem gradivu, bi gotovo našli še kaj, kar bi lahko pripisali takšnim posodam. To je znak, da je bila prav ta oblika dokaj priljubljena, in to ne samo v Žlebiški prazgodovinski postojanki, ampak tudi na bronastodobnih najdiščih ob Tržaškem zalivu,⁸ v Vipavski dolini, dolini Soče in drugod na Primorskem,⁹ prav gotovo pa tudi na Notranjskem.¹⁰

Omenili smo že, da so za ugotavljanje kulturne pripadnosti keramike iz Žlebiča precej značilna ustja posod, ki so zelo številna in raznolika. Najbolj pogosta so izvihana, najznačilnejša pa močno izvihana ustja velikih posod-pitosov (t. 1: 1, 2, 7, 14), ki so neredko tudi fasetirana (t. 1: 1-3). Tako izoblikovana ustja pa kar pogosto najdemo v srednji bronasti dobi kaštelirjev Tržaškega zaliva,¹¹ pojavljajo pa se tudi v mlajšem obdobju, zlasti v dolini Soče, vendar pa so tu oblike posod, profili ustij in sestav gline zaradi časovne odmaknjenosti povsem drugačni, saj te posode sodijo že v starejšo železno dobo.¹² Fasetirana ustja so bila v Sloveniji doslej redka in slabo

poznana. Najdena so bila v Beli krajini med keramiko žarnega grobišča v Metliki¹³ in v severni Sloveniji med keramiko stopnje Ha A na Brinjevi gori.¹⁴ Poleg podobnih ustij na najdiščih ob Tržaškem zalivu, na Štajerskem in Dolenjskem pa moremo najti primerjavo še v Ljubljani, v žganem grobu št. 178 z dvorišča SAZU, kjer je ohranjena velika, cela dvoročajna žara z močno izvihanim, fasetiranim ustjem in ozkim grlom,¹⁵ kar je tipično ne le za žlebiško keramiko, ampak tudi za oblike posod z vseh že omenjenih območij. Ti značilni in še nekateri drugi elementi, predvsem ročaji, o katerih bomo še govorili, pa povezujejo kaštelirsko kulturo srednje bronaste dobe na Primorskem in v Istri prek Notranjske, Žlebiča in Ljubljane z bronastodobnimi najdbami v severni in zahodni Sloveniji ter z njo organsko povezani severni Hrvaški,¹⁶ kjer so bile takšne oblike najdene tudi v virovitiškem keramičnem gradivu,¹⁷ vendar so tu naslednice srednjebronastodobnih oblik iz srednjega Podonavja.¹⁸

V Žlebiču smo poleg močno izvihanih in fasetiranih ustij odkrili še celo vrsto drugih, med njimi pokončna, vodoravno ali poševno odrezana ustja, ustja, odebeljena navznoter ali navzven ali na obeh straneh hkrati itd. Nobeno od teh ustij pa ni značilno za neko omejeno časovno obdobje bodisi v širšem ali ožjem prostoru.

Pomembna posebnost v žlebiškem keramičnem gradivu so ročaji posod, izdelani po že opisanem postopku. Oblikovno med njimi ni dosti razlik, saj prevladujejo široki in kratki trakasti ročaji (t. 6: 5; 7: 6–9), ki so povezovali ustje z vratom ali ramenom (t. 7: 4) in vrat z ramenom posode (t. 7: 1–3). Včasih so takšni ročaji tudi na ramenu ali največjem obodu posode (t. 6: 1–3). Kako so bili ročaji postavljeni oziroma vdeleni v posodo glede na njeno obliko, je zaradi fragmentarnega gradiva težko reči. Najbrž so posode običajno imele dva ročaja, postavljena eden nasproti drugemu. Velikost ročajev in njihova debelina je odvisna od velikosti in teže posode, kar je imelo povsem praktičen pomen. Kakor sklepamo iz fragmentov, je bilo največ ročajev na loncih (t. 7: 1–4), velikih posodah-pitosih (t. 6: 1, 2; 5: 2), včasih pa tudi na skodelah (t. 3: 6). Trakasti ročaji niso bili redki niti v srednji niti v mlajši bronasti dobi,¹⁹ zato iz njih ne moremo določiti časa nastanka. Iz tega časovnega okvira ne izstopata niti dva najbolj zanimiva ročaja, in sicer tunelast (t. 7: 5) in trikoten ročaj (t. 6: 4), ki je bil z močno okroglo podlago vdelen v ostenje posode. Tunelastemu ročaju lahko najdemo primerjave tako v primorskih najdiščih oziroma kaštelirjih ob Tržaškem zalivu in v Istri kakor tudi v najdiščih osrednje Slovenije²⁰ in Hrvaške, vendar jim tam v glavnem pripisujejo mlajšebonastodobni izvor.²¹

Nasprotno pa trikotni ročaji popolnoma odstopajo od znanih oblik ročajev bodisi v Sloveniji bodisi v njej sosednjih pokrajinah, če seveda izzamemo kaštelirska naselja srednje in pozne bronaste dobe v Slovenskem primorju in Istri. Takšne ročaje lahko najdemo v več primerih domala na vseh tamkajšnjih najdiščih, obenem pa lahko evidentiramo tudi kose, ki so popolnoma enaki našemu ročaju, tako po velikosti, obliki in celo tehniki izdelave ter vdela ročaja v ostenje posode.²² Ta keramični element je zato še posebej pomemben, saj združuje in povezuje pokrajinsko obarvane prvine srednje bronaste dobe v kaštelirjih z najdbo v Žlebiču.

Od keramičnih izdelkov naj omenimo še fragment glinastega kolobarja (t. 6: 9) ter masiven jezičast držaj večje posode (t. 5: 6), ki je bil z močno elipsasto podlago pritrjen na ostenje. Glinasti kolobarji niso posebnost v tem času, redkejši pa so jezičasti držaji, vendar ne v primorski regiji, kjer so bili celo zelo pogosti in priljubljeni.²³

Dna posod iz Žlebiča so v največji meri ravna (t. 4: 7–9), nekaj fragmentov pa dokazuje, da so izdelovali tudi posodje na nogi in s prstanastim dnom (t. 4: 10–12).

Ornamentika je na žlebiški keramiki dokaj skromna. V glavnem je omejena na plastičen okras, ki ga predstavljajo vodoravna, navpična ali križajoča se rebra z odtisi prstov (t. 9: 1–8), prilepljena na različne dele posod. En fragment ima poleg plastičnega rebra še vodoravno razbrazdano površino, ki daje videz nekakšnega barbotina (t. 9: 5). Drugače pa se okras omejuje na žlebljenje ramena. Žlebiči so različno široki in globoki ter potekajo v vodoravni ali navpični smeri, pa tudi v obliki girlande (t. 8: 2). Okrasni značaj imajo tudi plastične bradavice (t. 8: 6; 3: 4), zlasti tiste, ki so na ramenu posode. Vsi naštetni elementi pa so tako pogosti v prazgodovinski ornamentiki, da jih ne moremo uporabiti za omejevanje časa v nekem kulturnem prostoru.

Razen keramike in živalskih kosti, ki pripadajo domačemu govedu in svinjam, smo našli še nekaj temno rjavih prodnikov, na katerih so vidni sledovi uporabe in so bili v Žlebič gotovo prineseni (t. 3: 9–11).

Časovna opredelitev žlebiške postojanke je iz vsega, kar smo doslej napisali, domala jasna. Obstajajo sicer še problemi, ki pa se navezujejo na natančno vgraditev najdišča in najdb v splošno, doslej poznano situacijo v Sloveniji. Že večkrat smo namreč omenili, da določamo čas življenja v žlebiški prazgodovinski postojanki zgolj na podlagi do zdaj obdelane keramike. Slednja kaže s svojimi značilnimi oblikami na razmeroma dolgo življenjsko obdobje te postojanke v srednji in mlajši bronasti dobi. Jasno pa je, da so bile nekatere oblike posod v rabi zelo dolgo, zato bi lahko, če upoštevamo tudi v neposredni bližini najden odlomek meča, ki sodi v mlajšo bronasto dobo (Br D),²⁴ celotnemu znanemu gradivu iz Žlebiča pripisali tudi mlajšebronastodobno poreklo.

Zdi se mi nujno ponovno poudariti, da smo v Žlebiču zaščitno odkopali le majhno površino, ki bi jo komaj mogli meriti z več kvadratnimi metri. Zato, žal, ne moremo govoriti niti o začetku niti o koncu življenja v tej naselbini. Prav tako ne moremo še ničesar povedati o njenih razsežnostih, številu njenega prebivalstva in razvoju življenja na tem mestu sploh. Ta prispevek naj bo le informacija in spodbuda za nadaljnje raziskovanje na tem geografsko in kulturno pomembnem najdišču.

¹ M. Slabe, *Žlebič, Var. spom.* 23, 1981, 230.

² Isti, *Arheološki kašipot v občini Ribnica, v: Ribnica skozi stoletja* (1982) 71.

³ Gradivo iz Žlebiča mi je v obdelavo kot strokovnemu sodelavcu pri terenskem delu odstopil M. Slabe.

⁴ S. Gabrovec, *Jugoistočnoalpska regija, v: Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (1983) 51.

⁵ I. Puš, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani, Razprave 1. razr. SAZU 13/2, 1982, 119, t. 7: 6.*

⁶ B. Lonza, *La ceramica del castellieri degli Elleri, Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia - Quaderno 4* (1981) 25 s.

⁷ S. Gabrovec (op. 4) sl. 5: 5, 18; B. Lonza (op. 6) t. 26: 12; 27: 12–18; M. Moretti, Com-

plessi dai Castellieri di Nivize e Monte Grisa, v: *I Castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino* (1978) 16, Nivize, fig. 4: 7, 8.

⁸ B. Lonza (op. 6) t. 1: 5, 6; 7: 14 itd.; M. Moretti (op. 7) Nivize, fig. 3: 6, 8; Monte Grisa, fig. 1: 7; 2: 14; 3: 14 itd.

⁹ Glej članek D. Svoljška v tem *Arheološkem vestniku*.

¹⁰ M. Guštin, *Notranjska. K začetkom železne dobe na severnem Jadranu*, Kat. in monogr. 17 (1979) t. 9: 1–15; 16: 1–11.

¹¹ M. Moretti (op. 7) Nivize, fig. 1: 1, 5; B. Lonza (op. 6) t. 2: 3.

¹² J. Dular, *Halštatska keramika v Sloveniji*, Dela 1. razr. SAZU 23 (1982) 21, t. 3: 10, 11.

¹³ Isti, *Žarno grobišče na Borštku v Metliki, Arh. vest.* 30, 1979, 65 ss, t. 3: 1; 5: 1; 7: 6.

¹⁴ S. Pahič, *Brinjeva gora 1953, Arh. vest.* 32, 1981, 118, op. 192, pril. 3; D. Oman,

Brinjeva gora – 1953, *Arh. vest.* 32, 1981, 144 ss, t. 1: 1; 2: 2; 4: 2; 5: 11; 10: 3 itd.; S. Ciglencečki, Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, *Arh. vest.* 32, 1981, 422, t. 2: 12–14.

¹⁰ Glej op. 5.

¹⁰ R. Drechsler-Bižić, Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina, *Vj. Arh. muz. Zagreb* 12–13, 1979–80, 27 ss, t. 22: 1; 28: 1; 35: 5.

¹⁷ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973) 38.

¹⁸ S. Gabrovec (op. 4) 42–44.

¹⁹ Glej gradivo v literaturi pod op. 8 in 18.

²⁰ M. Moretti (op. 7) Nivize, fig. 6: 11–13. Glej tudi op. 10.

²¹ S. Gabrovec (op. 4) 42. Glej tudi op. 19.

²² M. Moretti (op. 7) Monte Grisa, fig. 5: 6–14; B. Lonza (op. 6) t. 1: 8; 2: 5; 4: 3–12; 5: 1–16 itd.; K. Mihovilič, Gradina Punta Kašteja kod Medulina, *Histria arch.* 10/1, 1979, 37–49.

²³ B. Lonza (op. 6) 35, t. 14: 13; 17: 1–6, 10 itd.; M. Moretti (op. 7) Monte Grisa, fig. 6: 5, 7.

²⁴ M. Slabe (op. 2) 70; J. Dular, Bronasti jezičastoročajni meči iz Slovenije, v: *Varia Archaeologica*, Pos. muz. Brežice 1 (1974) 15 s, t. 1: 6.

EINE BRONZEZEITLICHE SIEDLUNG BEI ŽLEBIČ

Zusammenfassung

Žlebič, eine kleinere Ortschaft an der Straße Ljubljana–Kočevje, liegt an der Stelle, wo von der Hauptstraße die Straße nach Sodražica, Loški potok und Cerknica abzweigt. Die Kreuzung ist heute nicht besonders verkehrsreich, vor Jahrzehnten war indessen Žlebič für die langsameren Fahrzeuge – größtenteils Gespannfuhrwerke – von nicht geringer Bedeutung.

Vor einigen Jahren sammelte ein Einheimischer im ehemaligen Steinbruch, der nur einige Hundert Meter südlich von Žlebič an der linken Seite der Straße nach Ribnica liegt, eine größere Anzahl von Scherben, die von selbst vom Steinbruchscheitel auf den Grund geglitten waren. Er benachrichtigte über seinen Fund das Nationalmuseum (*Narodni muzej*) in Ljubljana, und dieses das Regionalamt für Denkmalschutz (*LRZSV*). Der Archäologe-Konservator M. Slabe stellte anhand des gesammelten Fundmaterials fest, daß es sich hier vermutlich um eine bronzezeitliche Siedlung handelt, also einen nicht nur für den großen »weißen Fleck« des archäologisch wenig erforschten Bereiches von Ribnica–Kočevje, sondern auch für die Kenntnis der Verhältnisse in der Vorgeschichte Sloweniens überhaupt außerordentlich wichtigen Fundort.^{1–3} Diese Feststellungen waren der Anlaß für eine dringliche Schutzgrabung, deren Leitung M. Slabe übernahm.

Die dicke Erdschicht mit den Kulturresten hatte sich zwischen den Felsen im engen Raum angesammelt, der wahrscheinlich ein vorgeschichtliches Objekt darstellt. Die vertikalen Felsen dürften eine Art Fundamente sein, auf welche wohl die Holzteile eines Gebäudes und Wände aus mit lehmverputztem Geflecht gestellt waren. Diese Annahme wird durch die zahlreichen Lehmewurfreste untermauert. Die Kulturschicht war gerade an dieser Stelle ungefähr 1,70 m dick. Darin konnten unmittelbar unter dem schotterdurchsetzten Rasen vereinzelt Keramikstücke geborgen werden, und je tiefer man vordrang, desto mehr kamen zutage. Die wahre Kulturschicht setzte jedoch erst in einer Tiefe von 1,40 m ein, wo die meisten Scherben, wie auch viel Asche und Holzkohle an den Tag kamen, die diese Erdschicht etwas dunkler färbten. Daß wir hier vermutlich auf ein vorgeschichtliches Wohnobjekt gestoßen sind, bezeugt auch eine versengte Tonschicht, wahrscheinlich der Überrest einer Herdstelle.

Der Fundort hat bisher nur Keramikerzeugnisse ergeben, und noch dies sind hauptsächlich zerbrochene kleinere Gefäßfragmente, obwohl sie alle Teile, von Mündungen bis zum Gefäßboden in sich schließen. So müssen wir uns beim Feststellen der zeitlichen und kulturellen Zugehörigkeit der Gegenstände streng lediglich auf die Grundmerkmale der Gefäße beschränken, wie es die Mündungsform, die Art des Henkels oder Ornaments sind, zugleich aber natürlich auch einige Besonderheiten in der Ausführungstechnik der einzelnen Gefäßteile berücksichtigen.

Für Form und Profile der Mündungen, wie auch der anderen in Žlebič gefundenen Gefäßteile würde man in den vorgeschichtlichen Fundorten im breiteren slowenischen Raum eine beträchtliche Anzahl von Analogien finden, namentlich für die atypischen. Doch ist zu beachten, daß wir in Slowenien über spärliche Angaben und Funde aus der Mittelbronzezeit verfügen. Der Mangel an Fundmaterial ist so offensichtlich, daß S. Gabrovec in seiner Übersicht

der Mittelbronzezeit im Werk »*Praistorija Jugoslavije*« *Vorgeschichte Jugoslawiens* erklärte, daß das aus diesem Zeitraum stammende Fundgut die unzulängliche Erforschung des Raumes verrät, obwohl dies in größerem Ausmaß auch das Resultat des realen Prozesses der Besiedlungsverringering in der südöstlichen Alpenregion ist. Ausnahmen bilden nur das Küstenland um Trieste (Trst) und Koper.⁴ Deswegen lassen sich angesichts des gegenwärtigen Forschungsstandes in diesem Raum noch keine besonderen Schlüsse ziehen. Jede neue, wenn auch noch so bescheidene Entdeckung, wie es z.B. Žlebič ist, wird in die Verhältnisse während der problematischen Zeitspanne zwischen dem 15. und 10. Jh. v.u.Z., in die zweifellos auch das Fundgut aus Žlebič zu setzen ist, mehr Klarheit bringen.

Über die Ausführungstechnik der Keramik läßt sich nichts Besonderes sagen. Die Gefäße waren von Hand aus Tonringen verfertigt, wie dies in der Vorgeschichte ja die Regel war. Einige Fragmente sind sehr porös und vermutlich aus Ton von schlechterer Qualität verfertigt, der mit vielen organischen Bestandteilen durchsetzt war die im Laufe des Brennprozesses ausgedehnt wurden und eine löcherige Gefäßoberfläche hinterließen.

Eine Sondererscheinung in der Keramikproduktion ist die Einsetzung der Henkel in die Gefäße. Diese wurden nicht gemeinsam mit der Wandung aus demselben Tonring angefertigt. Das Gefäß wurde zunächst komplett hergestellt, wonach die Töpfer in die Wandung ein Loch schnitten, in welches sie den Zapfen des schon zuvor vorbereiteten Henkels einsetzten. (Taf. 5: 2; 6: 4, 5). Die Oberfläche um das Loch herum wurde häufig zerfurcht; dies sollte zur möglichst festen Verschmelzung des Henkels mit der Wandung beitragen. Diese Einsetzungsweise der Henkel und Griffe ist jedoch nicht die Regel. Zwar wird man darauf sicher bei den großen und schweren Gefäßen treffen, die Henkel und Griffe der kleineren und leichteren Gefäße konnten jedoch an die Wandung auch nur angeklebt sein, ähnlich wie in den meisten Fällen die plastischen Verzierungen. Die vorerwähnte Einsetzungsweise der Henkel ins Gefäß bemerkten wir bereits an einer der Urnen von bronzezeitlicher Form aus der vorgeschichtlichen Nekropole von Ljubljana.⁵ Desgleichen wurde sie von B. Lonza an einigen Töpferzeugnissen aus dem Ringwall Jelerji an der Triester Bucht festgestellt.⁶ Eine solche Zusammensetzungsforn von Gefäß und Henkel werden wir noch manchenorts wahrnehmen, so daß sie früher oder später eine allgemeine Erscheinung sein wird.

Schalen sind in Žlebič zahlreich vertreten, wie dies ja im Fundgut der vorgeschichtlichen Nekropolen und Siedlungen üblich ist. Es erscheinen gewöhnliche Einzugsschalen (Taf. 3: 2, 7), die indes für die genauere Festlegung der Zeit- und Kulturzugehörigkeit weniger typisch sind. Charakteristischer sind die niedrigeren Schalen mit ausgezogener Mündung (Taf. 3: 3), die in der Mittelbronzezeit weder in Zentral- noch in Ostslowenien bzw. in den benachbarten Regionen Sondererscheinungen waren.⁷ Außerdem gibt es im Material noch einige andere Schalen, die in den Kulturschichten aus der Mittelbronzezeit ebenso häufig auftauchen. In Žlebič wurde nur eine vollständig erhaltene hohe Schale gefunden (Taf. 3: 1), wogegen es mehr Fragmente gibt, die höchstwahrscheinlich demselben Gefäßtyp angehören bzw. Formen mit nahezu gleichen Bestandteilen (Taf. 3: 5; 9: 1). Unter den zahlreichen in unserem Fundmaterial enthaltenen Fragmenten ließe sich gewiß noch manches finden, das solchen Gefäßen zugeschrieben werden könnte. Dies ist ein Anzeichen dafür, daß gerade diese Form sehr beliebt war, nicht nur in der vorgeschichtlichen Siedlung von Žlebič, sondern auch in den bronzezeitlichen Fundorten an der Triester Bucht,⁸ im Vipava- und Sočatal und andernorts im Küstenland,⁹ wie auch zweifellos in Notranjsko (Innerkrain).¹⁰

Für die Feststellung der Kulturzugehörigkeit der Keramik von Žlebič sind ziemlich charakteristisch die sehr zahlreichen und mannigfaltigen Gefäßmündungen. Meistens sind sie ausgezogen, am charakteristischsten sind aber die stark ausladenden Mündungen der Großgefäße - Pitohi (Taf. 1: 1, 2, 7, 14), die nicht selten überdies facettiert sind (Taf. 1: 1, 2, 3). So ausgestaltete Mündungen kommen in der Mittelbronzezeit der Castellieri in der Triester Bucht recht häufig vor.¹¹ Auch andernorts waren sie keine Seltenheit, sie wurden ja in der Bela krajina unter der Keramik des Urnenfeldes in Metlika,¹² unter der Keramik aus der Mittelbronzezeit auf Brinjeva gora und noch wo gefunden.¹⁴ Diese charakteristischen, wie auch noch einige andere Elemente, namentlich die Henkel, verbinden aber die Castellieri-Kultur der Mittelbronzezeit im Küstenland und in Istrien über Notranjsko, Žlebič und Ljubljana mit den bronzezeitlichen Funden in Nord- und Westslowenien sowie dem damit organisch verknüpften Nordkroatien,¹⁶ wo derartige Formen im Keramikgut von Virovitica geborgen wurden;¹⁷ hier sind sie jedoch Nachfahren der bronzezeitlichen Formen aus dem mittleren Donauraum.¹⁸

In Žlebič ist neben stark ausladenden und facettierten Mündungen noch eine ganze Reihe andersartiger zutage gekommen, darunter vertikal, horizontal oder schräg abgeschnittene Mündungen, ferner nach innen oder nach außen oder auf beiden Seiten zugleich verdickte

Mündungen. Indessen ist keine dieser Mündungen für eine abgegrenzte Zeitspanne kennzeichnend, weder im breiteren noch engerem Raum.

Eine wichtige Sondererscheinung im Keramikmaterial von Žlebič sind die nach dem oben beschriebenen Verfahren hergestellten Gefäßhenkel. Formal gibt es zwischen ihnen nicht viele Unterschiede, es überwiegen nämlich breite und kurze Bandhenkel (Taf. 6: 5; 7: 6–9), die die Mündung mit dem Hals oder der Schulter (Taf. 7: 4) und den Hals mit der Gefäßschulter (Taf. 7: 1–3) verbanden. Zuweilen befinden sich solche Henkel auch an der Schulter oder der größten Peripherie (Taf. 6: 1–3). Größe und Dicke der Henkel hängen von der Größe und dem Gewicht des Gefäßes ab, was eine durchaus praktische Bedeutung hatte. Aus den Fragmenten ist zu schließen, daß sich die meisten Henkel an Töpfen (Taf. 7: 1–4), Großgefäßen- Pithoi (Taf. 6: 1, 2; 5: 2), gelegentlich jedoch auch an Schalen (Taf. 3: 6) befanden.

Diesen Zeitrahmen sprengen nicht einmal die zwei interessantesten Henkel, und zwar der tunnelförmige (Taf. 7: 5) und der dreieckige (Taf. 6: 4); dieser war mittels einer starken runden Unterlage in die Gefäßwand eingesetzt. Für den tunnelförmigen Henkel lassen sich Vergleiche sowohl in den küstenländischen Fundorten bzw. Castellieri an der Triester Bucht und in Istrien als auch in Fundorten Zentralsloweniens²⁰ und Kroatiens finden, es wird ihnen jedoch ein jungbronzezeitlicher Ursprung zugeschrieben.²¹

Dagegen weichen die dreieckigen Henkel völlig von den bekannten Henkelformen sowohl in Slowenien als auch in den benachbarten Regionen ab, allerdings mit Ausnahme der Castellieri-Siedlungen der Mittel- und Jungbronzezeit im Slowenischen Küstenland und Istrien. Derartige Henkel sind in mehreren Exemplaren fast in allen dortigen Fundorten zu finden, zugleich lassen sich indes auch mit unserem Henkel gänzlich identische Stücke evidenzieren, was ihre Größe, Form und sogar Ausführungstechnik sowie Einsetzung des Henkels in die Gefäßwandung anbelangt.²² Deshalb ist dieses Keramikelement noch besonders bedeutsam, es vereint und verknüpft ja die regional gefärbten mittelbronzezeitlichen Elemente der Castellieri mit dem Fund aus Žlebič.

Von den Töpferwaren seien noch das Fragment eines Tonringes (Taf. 6: 9) sowie der massive lappenförmige Griff eines Großgefäßes (Taf. 5: 6) erwähnt, der mittels einer starken elliptischen Unterlage an die Wandung befestigt war. Tonringe sind in diesem Zeitabschnitt nichts Besonderes, seltener sind hingegen lappenförmige Griffe, außer in der küstenländischen Region, wo sie sogar sehr häufig und beliebt waren.²³ Die Gefäßböden aus Žlebič sind meistens eben (Taf. 4: 7–9), einige Fragmente beweisen aber, daß auch Fußgefäße und Gefäße mit ringförmiger Standfläche gefertigt wurden (Taf. 4: 10–12).

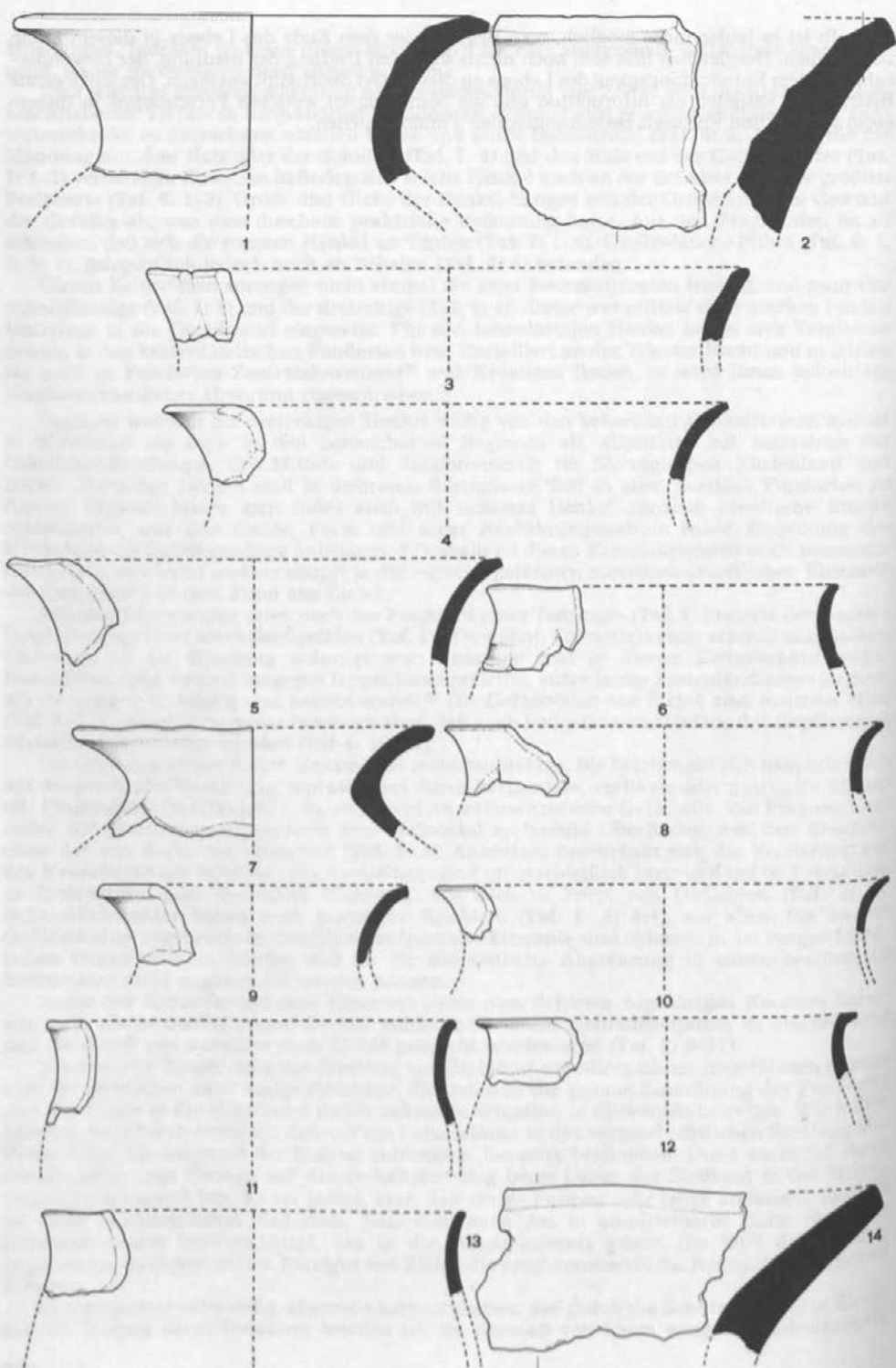
Die Ornamentik der Žlebič-Keramik ist recht bescheiden. Sie beschränkt sich hauptsächlich auf die plastische Verzierung, repräsentiert durch horizontale, vertikale oder gekreuzte Rippen mit Fingerabdrücken (Taf. 9: 1–8), angeklebt an unterschiedliche Gefäßteile. Ein Fragment hat außer der plastischen Rippe noch eine horizontal zerfurchte Oberfläche, was den Anschein einer Art von Barbotine vermittelt (Taf. 9: 5). Ansonsten beschränkt sich die Verzierung auf das Kannelieren der Schulter. Die Kanneluren sind unterschiedlich breit und tief und verlaufen in horizontaler oder vertikaler Richtung, wie auch in Form von Girlanden (Taf. 8: 2). Schmuckcharakter haben auch plastische Knubben (Taf. 8: 6; 3:4), vor allem die an der Gefäßschulter angebrachten. Sämtliche aufgezählte Elemente sind indessen in der vorgeschichtlichen Ornamentik so häufig, daß sie für die zeitliche Abgrenzung in einem bestimmten Kulturraum nicht angewendet werden können.

Außer der Keramik und dem Hausrind sowie dem Schwein zugehörigen Knochen haben wir noch einige dunkelbraune Gerölle entdeckt an denen Gebrauchsspuren zu ersehen sind und die gewiß von auswärts nach Žlebič gebracht worden sind (Taf. 3: 9–11).

Die zeitliche Einordnung der Siedlung von Žlebič ist aus allem bisher Angeführten nahezu klar. Es verbleiben zwar einige Probleme, die indessen die genaue Einordnung des Fundortes und der Funde in die allgemeine bisher bekannte Situation in Slowenien betreffen. Wir haben nämlich des öfteren erwähnt, daß wir die Lebensdauer in der vorgeschichtlichen Siedlung von Žlebič lediglich aufgrund der bislang entdeckten Keramik bestimmen. Diese weist mit ihren charakteristischen Formen auf das verhältnismäßig lange Leben der Siedlung in der Mittel- und Jungbronzezeit hin. Es ist jedoch klar, daß einige Formen sehr lange andauern, deshalb ist nicht auszuschließen, daß man, falls man auch das in unmittelbarer Nähe entdeckte Schwertfragment berücksichtigt, das in die Jungbronzezeit gehört (Bz D),²⁴ dem ganzen gegenwärtig nachgewiesenen Fundgut von Žlebič die jungbronzezeitliche Herkunft zuschreiben könnte.

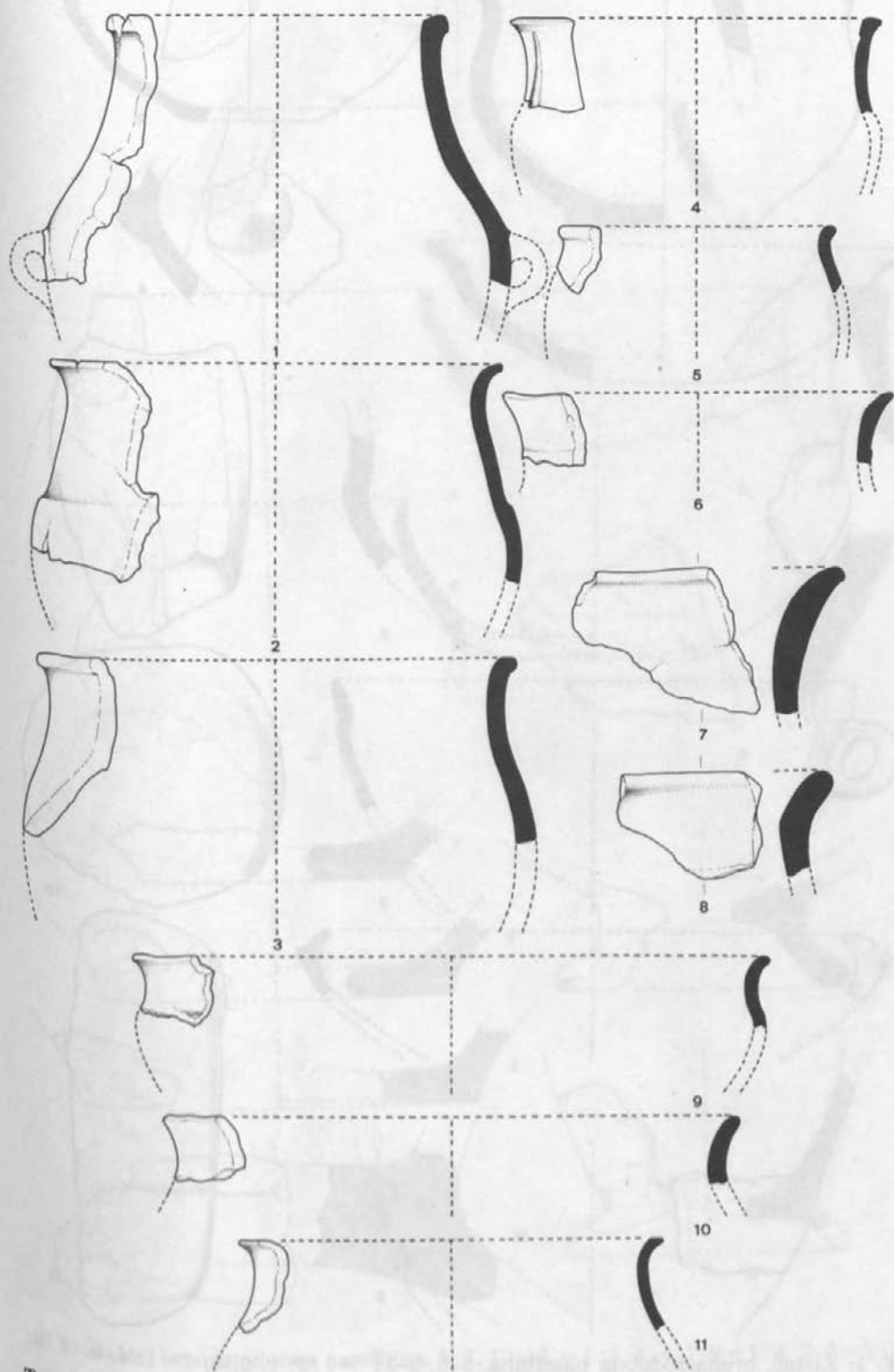
Es scheint mir notwendig, abermals hervorzuheben, daß durch die Schutzgrabung in Žlebič nur ein kleines Areal freigelegt worden ist, im Ausmaß von kaum einigen Quadratmetern.

Deshalb ist es leider nicht möglich, vom Beginn oder dem Ende des Lebens in diesem Raum zu sprechen. Desgleichen läßt sich noch nichts über den Umfang der Siedlung, der Bewohnerzahl und dem Entwicklungsgang des Lebens an diesem Ort überhaupt aussagen. Der vorliegende Beitrag soll lediglich als Information und als Anregung zu weiteren Forschungen in diesem geographisch und kulturell bedeutungsvollen Fundort dienen.

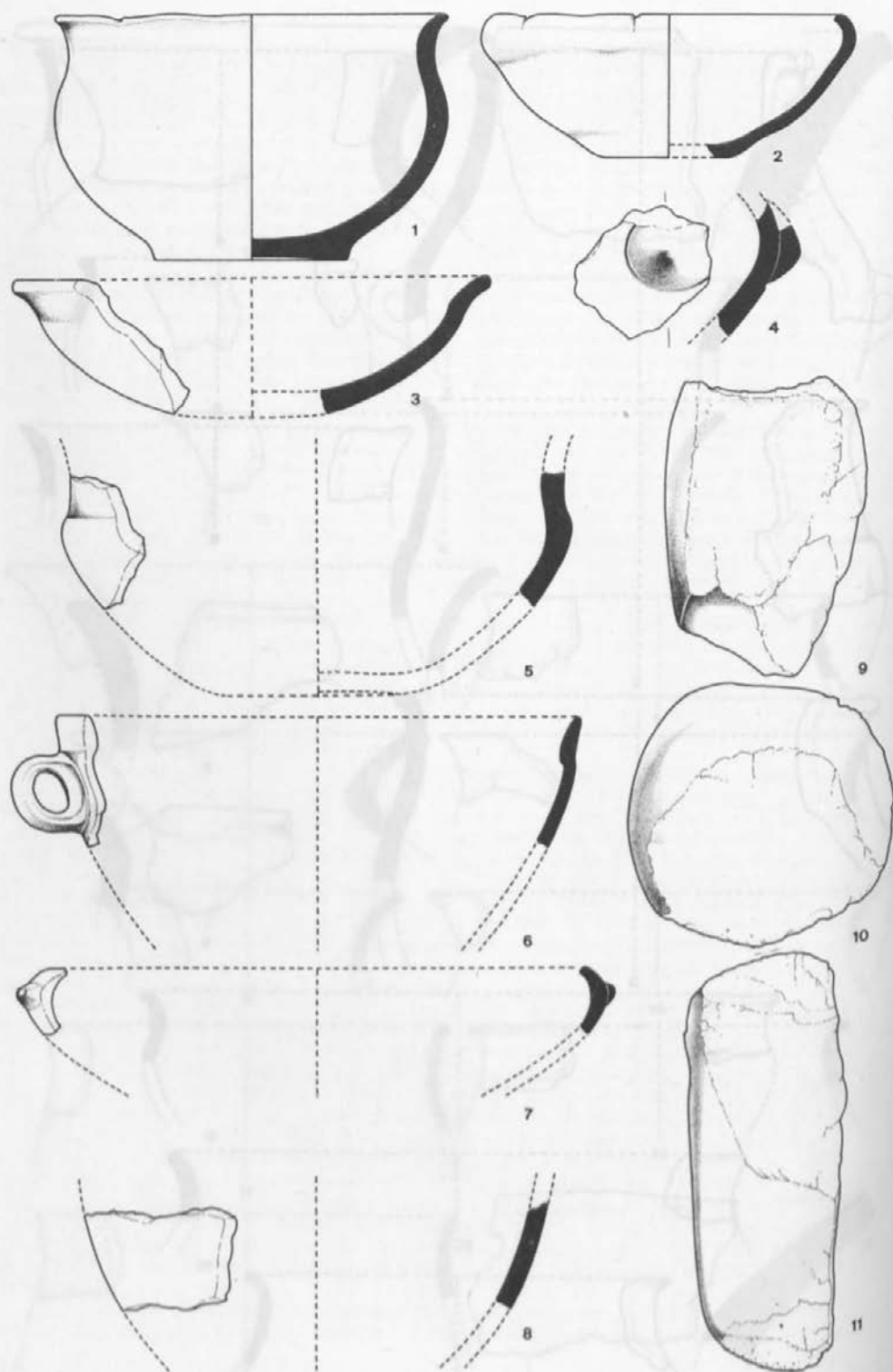
T. 1: Žlebič, bronastodobna naselbina. 2, 14 = 1:2; 1, 3-7, 9, 11 = 1:4; 8, 10, 12, 13 = 1:8; 1-14 glina.

Taf. 1: Žlebič, bronzzeitliche Siedlung. Alles Ton.

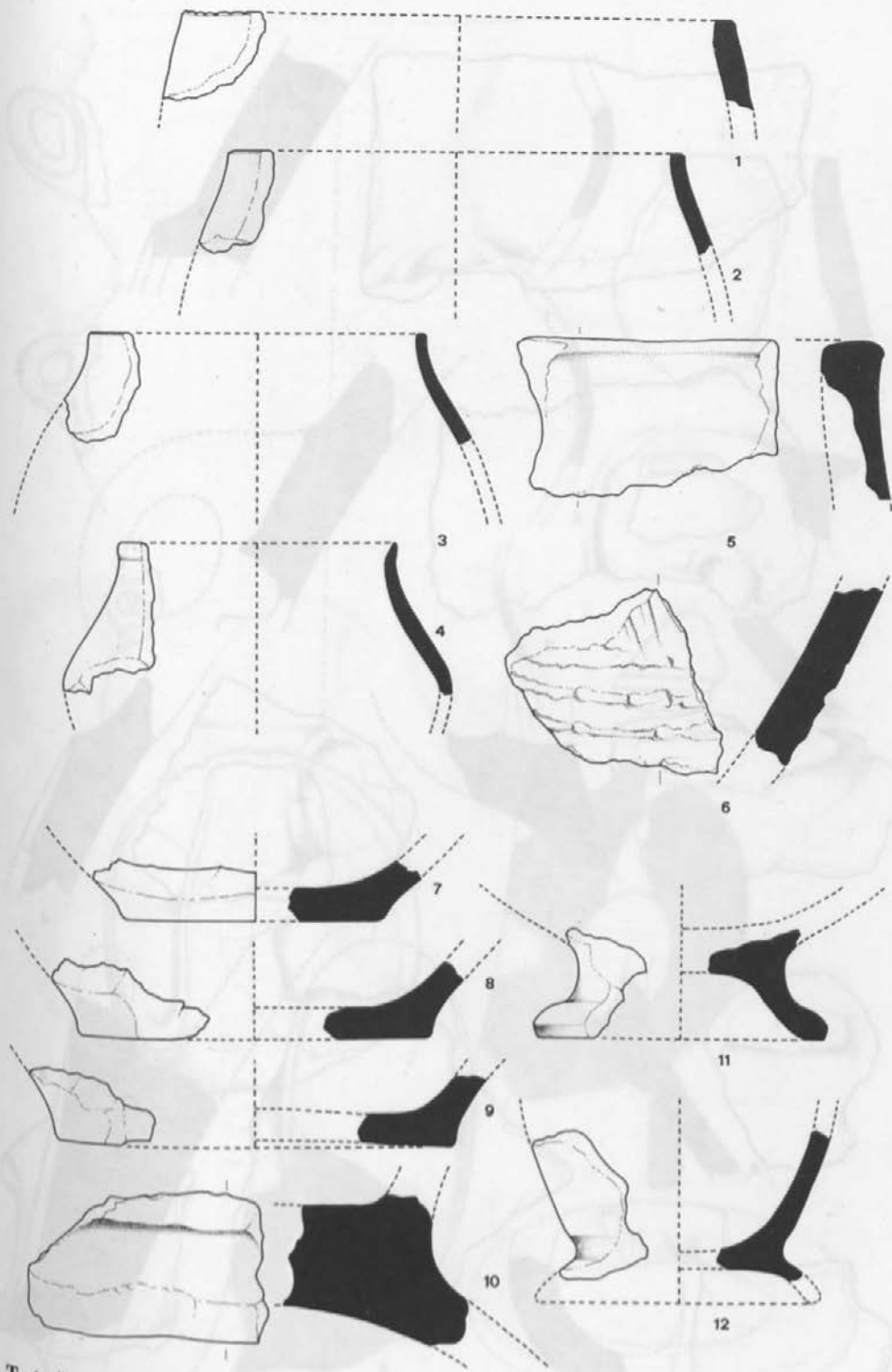

T. 2: Žlebič, bronzastodobna naselbina. 3, 7, 8, = 1 : 2; 1, 2, 4-6, 9-11 = 1 : 4; 1-11 glina.

Taf. 2: Žlebič, bronzzeitliche Siedlung. Alles Ton.

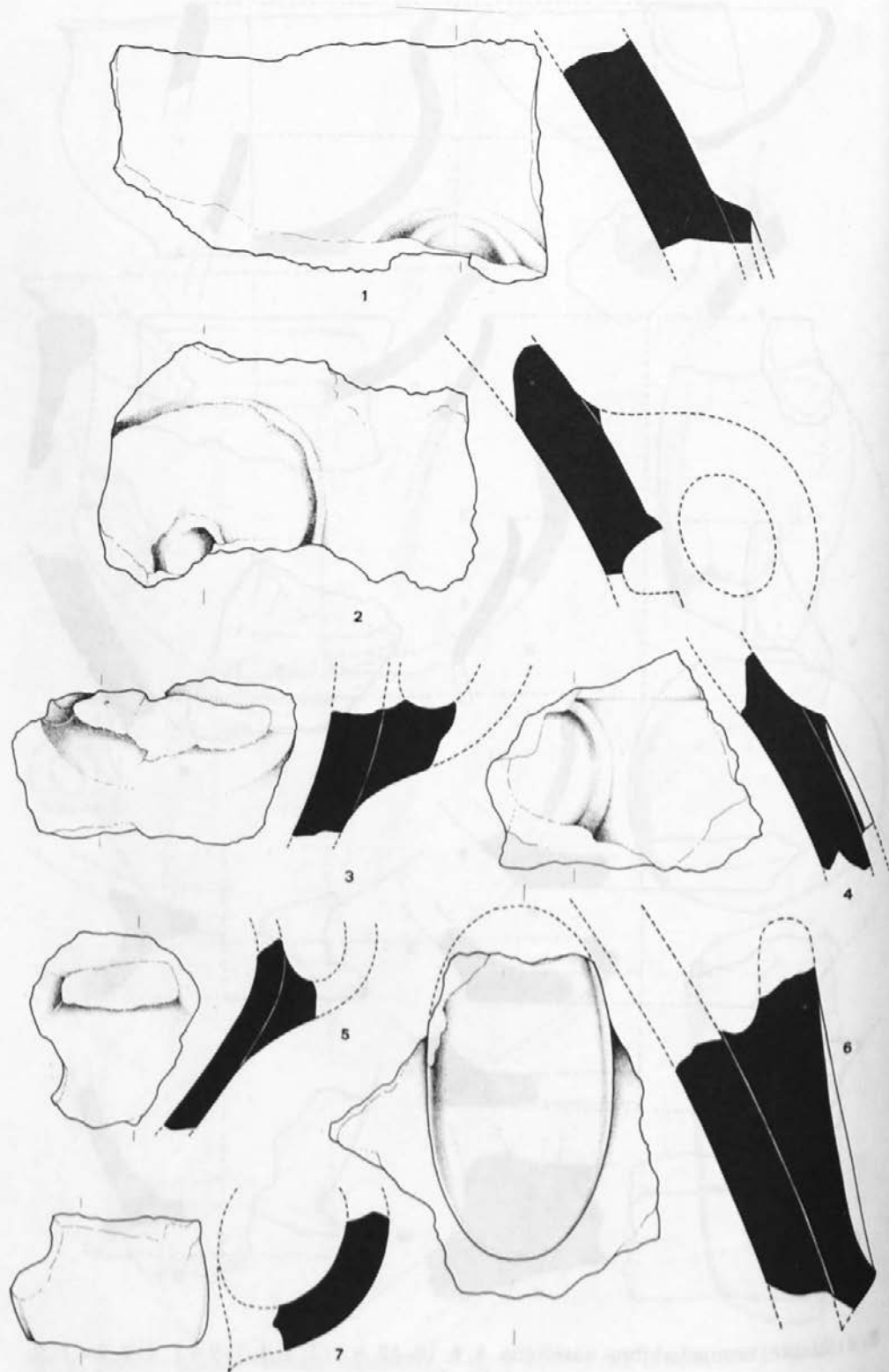

T. 3: Žlebič, bronastodobna naselbina. 3-5, 9-11 = 1:2; 1, 2, 6, 7 = 1:4; 8 = 1:8;
1-8 glina, 9-11 kamen.

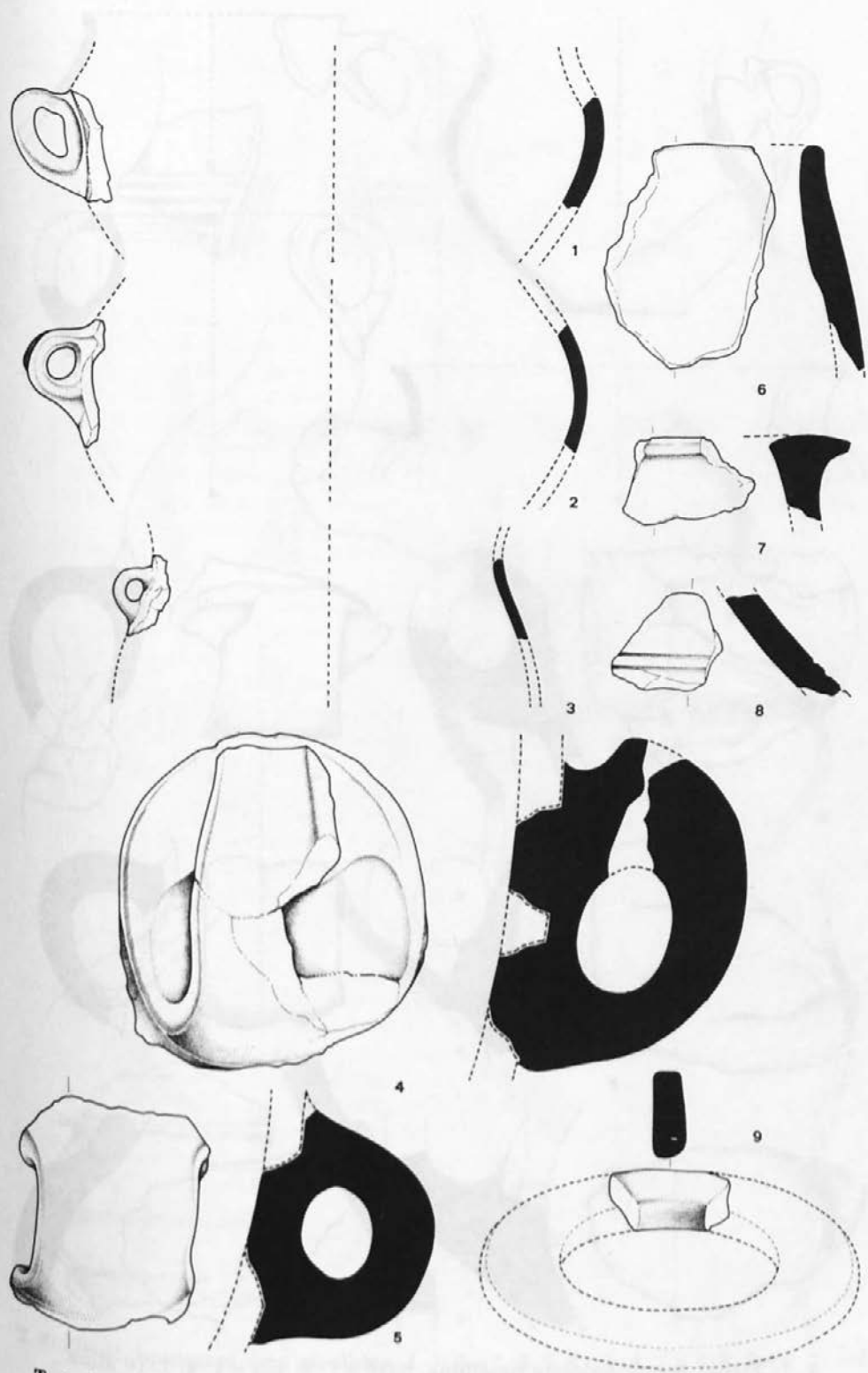
T. 4: Žlebič, bronzastodobna naselbina. 5, 6, 10-12 = 1:2; 1, 4, 7-9 = 1:4; 2, 3 = 1:8; 1-12 glina.

Taf. 4: Žlebič, bronzzeitliche Siedlung. Alles Ton.

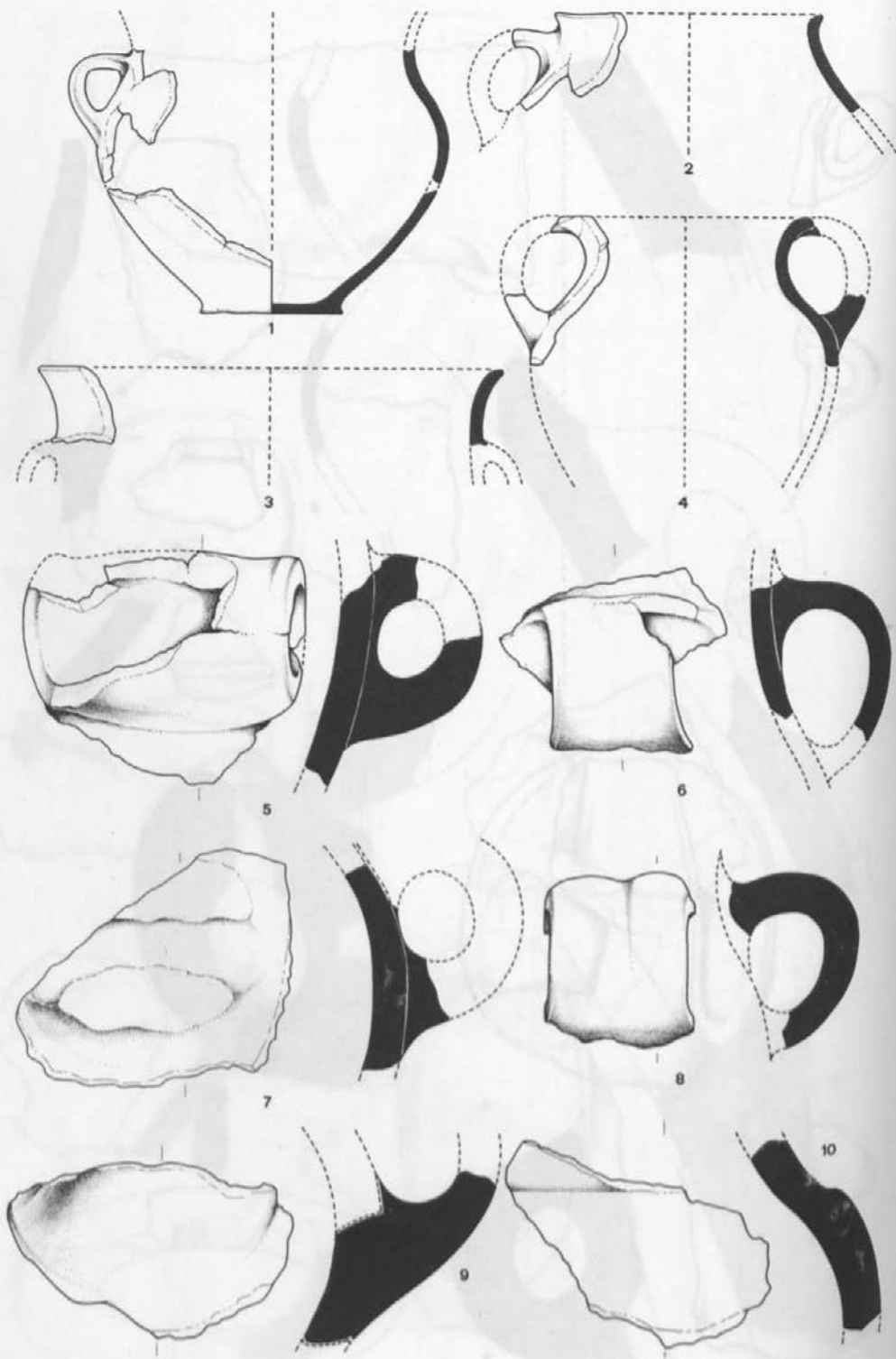
T. 5: Žlebič, bronastodobna naselbina. 1-7 = 1 : 2; 1-7 glina.

Taf. 5: Žlebič, bronzezeitliche Siedlung. Alles Ton.

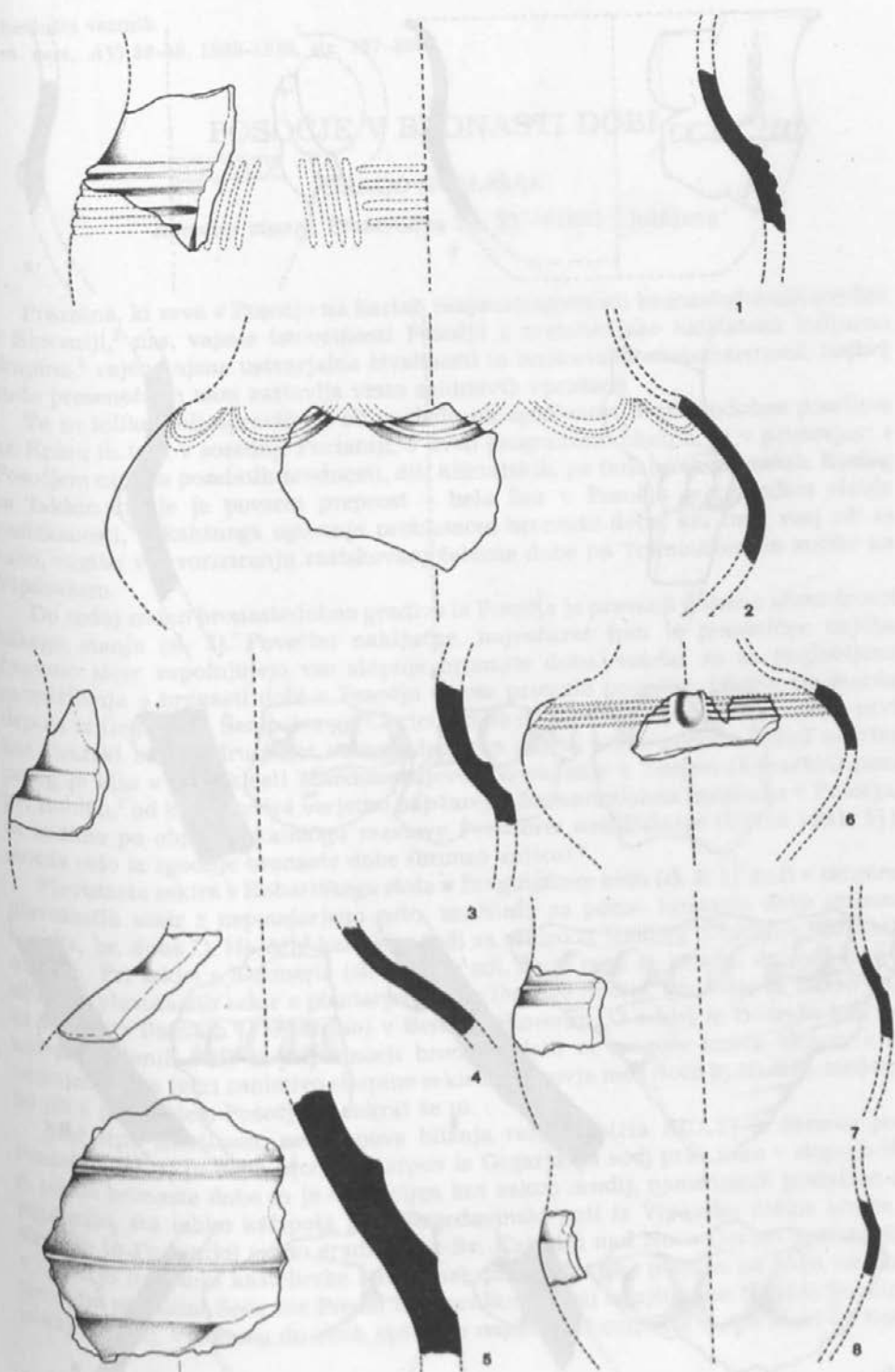

T. 6: Žlebič, bronastodobna naselbina. 4-9=1:2; 1, 2=1:4; 3=1:8; 1-9 glina.

Taf. 6: Žlebič, bronzezeitliche Siedlung. Alles Ton.

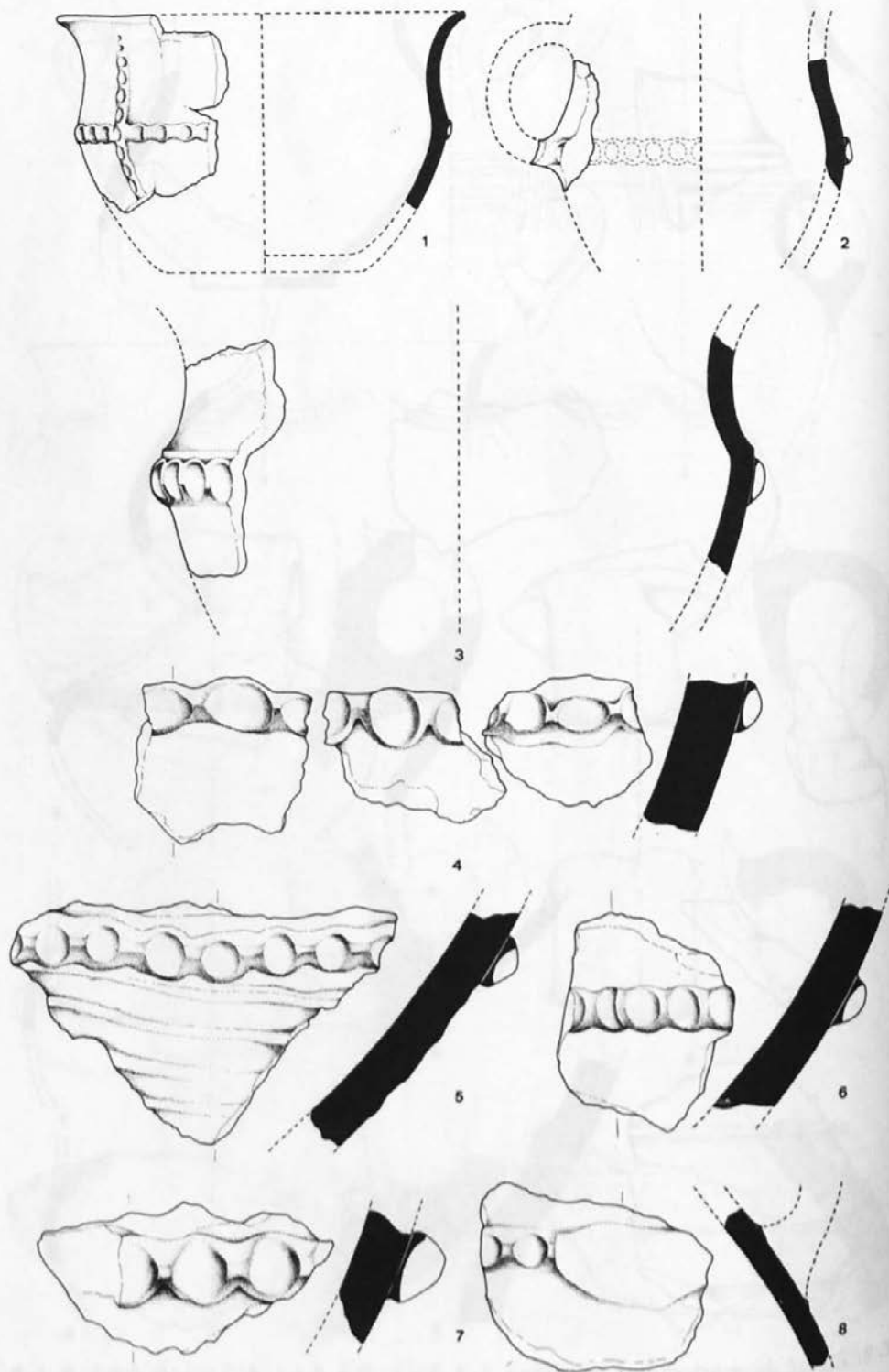

T. 7: Žlebič, bronzastodobna nasebina. 5-10 = 1:2; 1-4 = 1:4; 1-10 glina.
 Taf. 7: Žlebič, bronzzeitliche Siedlung. Alles Ton.

T. 8: Žlebič, bronastodobna naselbina. 1-3, 5 = 1:2; 4, 6 = 1:4; 7 = 1:6; 8 = 1:8; 1-8 glina.

Taf. 8: Žlebič, bronzzeitliche Siedlung. Alles Ton.

T. 9: Žlebič, bronzastodobna naselbina. 3-8 = 1:2; 1, 2 = 1:4; 1-8 glina.

Taf. 9: Žlebič, bronzzeitliche Siedlung. Alles Ton.

POSOČJE V BRONASTI DOBI

DRAGO SVOLJŠAK

Narodni muzej, Prešernova 20, YU-61000 Ljubljana

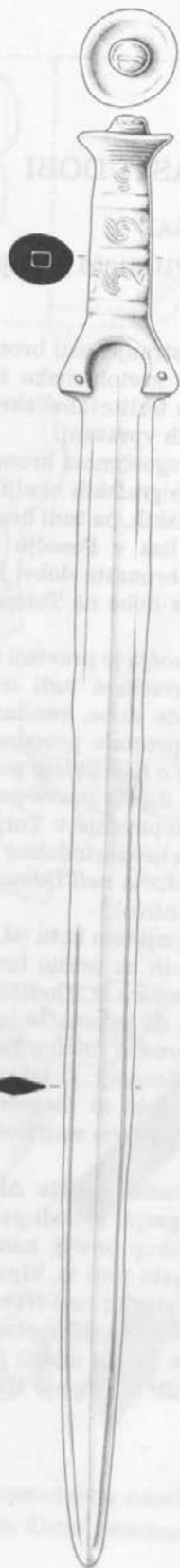
Praznina, ki zeva v Posočju na kartah razprostranjenosti bronastodobnih najdišč v Sloveniji,² nas, vajene istovetnosti Posočja s svetolucijsko halštatsko kulturno skupino,³ vajene njene ustvarjalne živahnosti in teritorialne ekspanzivnosti, najbrž hudo preseneča in nam zastavlja vrsto zanimivih vprašanj.

Ta so toliko bolj upravičena ob pogledu na zgoščenost bronastodobne poselitve na Krasu in tudi v sosednji Furlaniji, v dveh geografskih okoljih, ki v primerjavi s Posočjem nimata posebnih prednosti, niti klimatskih, pa tudi ne ekonomskih. Razlog za takšno stanje je povsem preprost – bela lisa v Posočju je posledica slabše raziskanosti, nekakšnega ogibanja problemom bronaste dobe, kar ima, vsaj zdi se tako, vzgibe v favoriziranju raziskovanj železne dobe na Tolminskem in antike na Vipavskem.

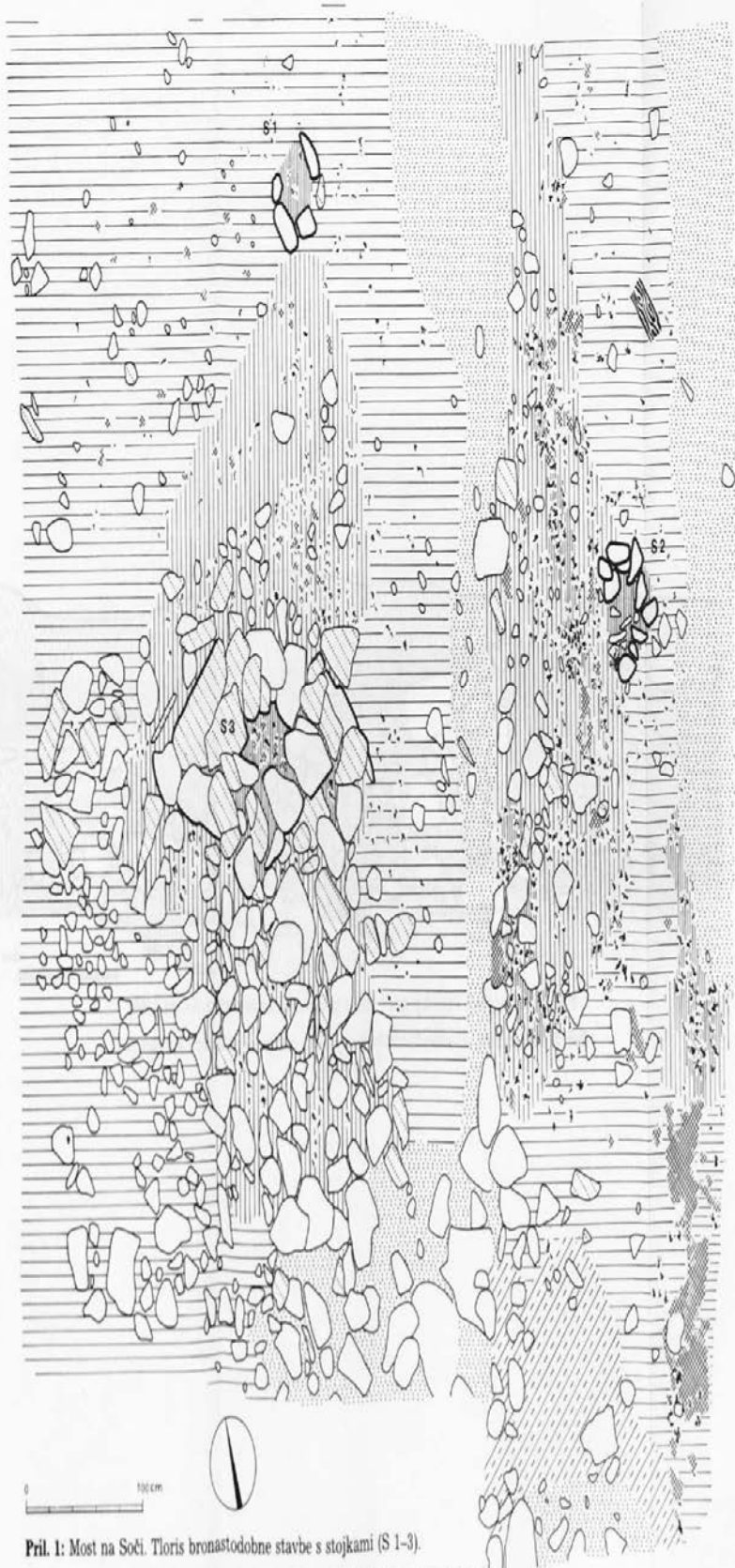
Do sedaj znano bronastodobno gradivo iz Posočja je pravšnji dokaz o absurdnosti takega stanja (sl. 7). Povečini naključne, največkrat tudi le posamične najdbe časovno sicer zapolnjujejo vse stopnje bronaste dobe, vendar so za poglobljena razmišljanja o bronasti dobi v Posočju še vse premalo povedne. Izjema sta morda depoja iz Grgarja in Šempetra pri Gorici,⁴ ki pa o naselitveni podobi v Posočju, prvi kot livarski zakop, drugi kot votivni depo, ne dajeta prave podobe. Edini načrtni poseg je bilo v preteklosti Marchesettijevo izkopavanje v Turjevi (Kovačevi) jami pri Robiču,⁵ od koder izvira verjetno najstarejša bronastodobna keramika v Posočju, če sodimo po objavi v katalogu razstave *Preistoria nell'Udinese* (Udine 1981, 51), morda celo iz zgodnje bronaste dobe (bronzo antico).⁶

Plavutasta sekira s Kobariškega stola v Breginjskem kotu (sl. 2: 1)⁷ sodi v skupino plavutastih sekir s nepoudarjeno peto, značilnih za pozno bronasto dobo (*bronzo recente*, br. doba D, Ha Al),⁸ kar velja tudi za sekiro iz Hlodiča (*Clodig*) v Nadiških dolinah. Pri sekiri s Kozmeric (sl. 2: 2) se zdi, da je peta že ločena, da sodi zato v skupino plavutastih sekir s poudarjeno peto (*bronzo finale*), kar velja še toliko bolj za sekiro iz Barnasa (*Vernassino*) v Beneški Sloveniji. O sekiri iz Bodreža kaj več kot posplošenih sodb o pripadnosti bronasti dobi ni mogoče izreči, skupaj z že omenjenimi pa tvori zanimivo skupino sekir iz hribovja med Sočo in Nadižo, medtem ko jih v preostalem Posočju zaenkrat še ni.

Meč tipa Illertissen, oz. njegova bližnja različica (Ha Al/A2) iz Strmca pod Predelom (sl. 1) in depo bronastih srpov iz Grgarja, ki sodi prav tako v stopnjo Ha A pozne bronaste dobe in je opredeljen kot zakop orodij, namenjenih pretalitvi in popravilu, sta lahko kašipota na prazgodovinski poti iz Vipavske doline (zveza s Krasom in Furlanijo) mimo gradišča na Sv. Katarini nad Novo Gorico in Gradišča v Grgarju (odlomki kaštelirske lončevine), preko Banjske planote na Most na Soči ter dalje po dolini Soče čez Predel na Koroško. Nekaj mlajši je ob tej poti Tolmin,⁹ nekaj starejši, v odnosu do obeh opisanih najdb iz stopnje Ha A, pa Most na Soči.

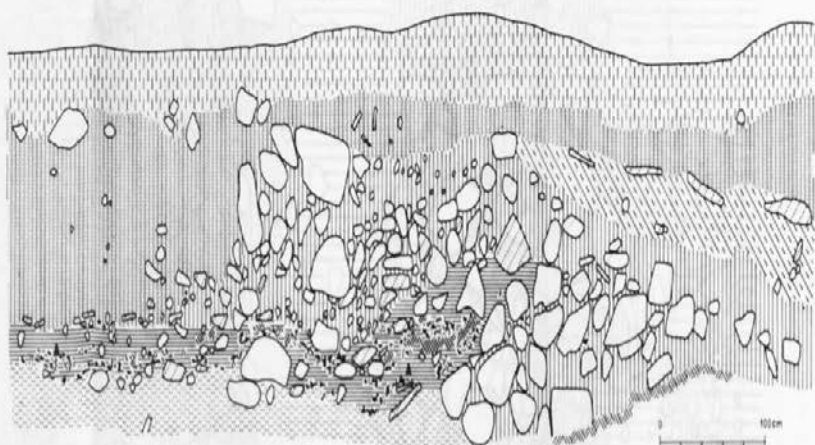

Sl. 1: Meč iz Strmca. Bron. 1 : 3.
 Abb. 1: Schwert aus Strmec. Bronze. 1 : 3.

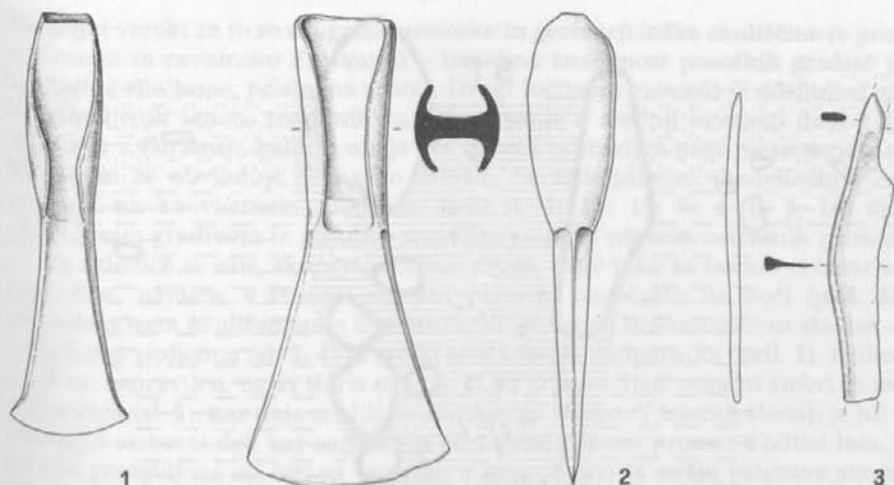
Pril. 1: Most na Soči. Tloris bronzastodobne stavbe s stojkami (S 1-3).

Beil. 1: Most na Soči. Grundriß des bronzzeitlichen Gebäudes mit Pfostenlöchern (S 1-3).

Pril. 2: Most na Soči. Presek plasti v območju bronastodobne stavbe. A – stavbišče.

Beil. 2: Most na Soči. Schichtendurchschnitt im Bereich des bronzezeitlichen Gebäudes. A – Baugelände.

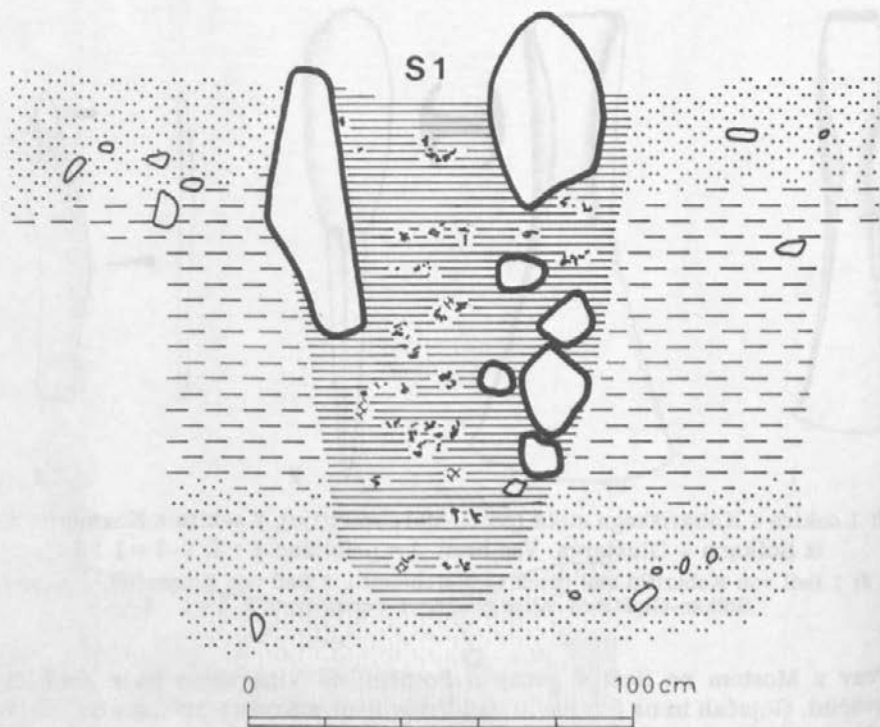
Sl. 2: 1 sekira s Kobariškega stola (po C. Marchesettiju), 2 sekira s Kozmeric, 3 nož iz Solkana – Gluštarca. Vse bron. 1 = približno 1 : 3; 2–3 = 1 : 3.

Abb. 2: 1 Beil von Kobariški stol (nach C. Marchesetti), 2 Beil von Kozmerice, 3 Messer aus Solkan-Gluštarca. Alles Bronze. 1 = etwa 1 : 3; 2–3 = 1 : 3.

Prav z Mostom na Soči v gornjem Posočju, na Vipavskem pa z gradišči pri Ajdovščini, Gojačah in na Sv. Pavlu nad Vrtovinom, s Kozmacem, pa s Sv. Katarino nad Novo Gorico in nekaterimi dolinskimi najdbami v Solkanu in v Lokah se je bistveno zgostila mreža bronastodobnih najdišč v Posočju. Ta nimajo podrobnih stratigrafskih razmejitev, vendar pa zavoljo večjih količin lončevine in iz nje izhajajočih objektivnih primerjav dajejo možnost in priložnost za dovolj podrobne kronološke odločitve in tudi za umevanje nekaterih bivanjskih prv.

Gradivo, gre izključno za lončevino, z omenjenih najdišč, odkrito vse po letu 1965, je, gledano povsem splošno, tipično kaštelirsko, zanj so najboljše in tudi najbližje primerjave na Krasu in v sosednji Furlaniji in še dlje v venetskem prostoru. Za ročaje različnih tipov – največ je trakastih (Gradišče nad Ajdovščino, t. 3: 13, 14; Most na Soči, t. 5: 3; 6: 1, 6) in cevastih (tubularni; Gradišče nad Ajdovščino, t. 3: 10, 11; Most na Soči, t. 6: 4, 7, 10, 13), za jezičasta prijemala z odtisom ali brez njega (Gradišče nad Ajdovščino, t. 2: 1–4, 6–12; Gojače, t. 3: 1, 7; Most na Soči, t. 6: 5, 8, 9, 12), plitve skledice (*ciotole carenate*) z navzven nagnjenim ustjem in cevastim ročajem na spodnjem, konveksnem delu (Gradišče nad Ajdovščino, t. 1: 13, 14; Most na Soči, t. 5: 4–6, 8, 10), pa za rebrast okras, gladek ali razčlenjen z odtisi (gladek: Gojače, t. 3: 3, 5; Most na Soči, t. 7: 1; 8: 1–5, 8; razčlenjen: Gojače, t. 3: 8; Gradišče nad Ajdovščino, t. 3: 12, 16–18; Most na Soči, t. 7: 4–6) je obilica primerjav po kraških kaštelirjih, na pr. na kaštelirjih Njivice,¹⁰ Griža,¹¹ Slivje,¹² v Furlaniji, npr. v Pozzuolu¹³ ali na gradišču Castions di Strada,¹⁴ v Posočju pa na kaštelirju Most – Ponte S. Quirino pri Čedadu.¹⁵

Na prvi pogled se zdi, da imajo posočska bronastodobna gradišča več sorodnosti in povezav na Krasu in v Furlanijo ter v Benečijo kot pa v Istro. Vsa obravnavana lončevina je po izgledu in po načinu izdelave t. i. kaštelirska, značilna za čas od srednje bronaste dobe (*bronzo medio*) do mlajše bronaste dobe (*bronzo recente*), torej

Sl. 3: Most na Soči. Prerez stojke 1 (S 1).

Abb. 3: Most na Soči. Querschnitt des Pfostenlochs 1 (S 1).

Bd Cl, 2 in D po srednjeevropski delitvi. Prav takšno datiranje najdišč v Posočju pa nosi v sebi dvoje pomembnih sporočil:

– povsem na novo postavlja začetke utrjenih naselbin (gradišč ali kaštelirjev) v Posočju najmanj v mlajšo bronasto dobo, če že ne morda na prehod iz srednje v mlajšo. To zagotovo ne velja za vsa posoška naselja, tako kot tudi vsa kraška v svojih koreninah niso bronastodobna.¹⁶ Zagotovo pa velja, da so, razen Mosta na Soči – pa še tu je med kaštelirsko stopnjo in kulturo žarnih grobišč še nepojasnjena praznina – gradišča v Gojačah, nad Ajdovščino, na Sv. Pavlu nad Vrtovinom (slednji je znova oživel v zgodnji antiki!) živela le svoj bronastodobni, kaštelirski vek in se niso nadaljevala v posoško železno dobo (prim. sl. 6);

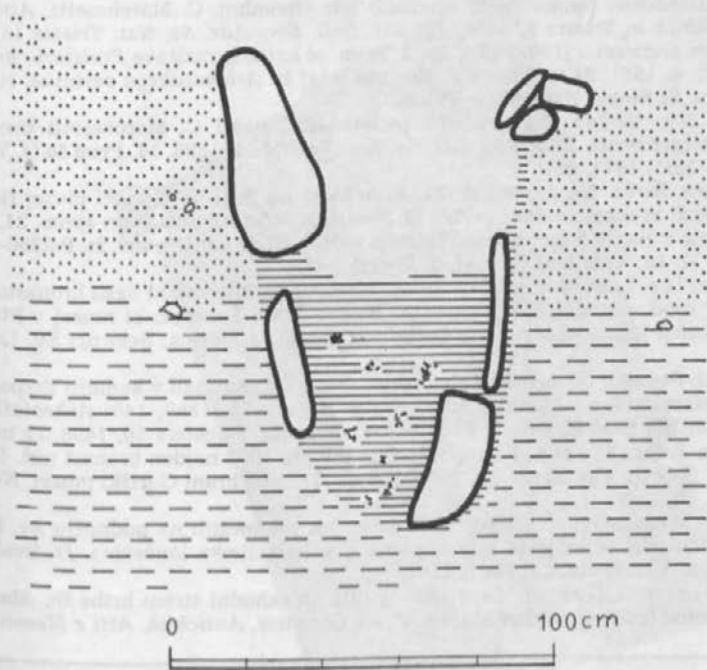
– do sedaj nabrana materialna zapuščina vključuje Posočje v okvire še ne povsem definirane kaštelirske kulture,¹⁷ katere matično ozemlje je Istra in tržaško – sežansko – goriški Kras, s posebno izrazito izraženo ločnico na prelomu kraške planote v Vipavsko dolino.

Že zavoljo tega zemljepisnega pojava ni moč Posočja preprosto vključiti v interesno območje kaštelirske bronastodobne kulture, pač pa mu je treba iskati znotraj nje posebno mesto. Ob upoštevanju kulturno geografske prelomnice med kaštelirskim Krasom in posoško Vipavsko dolino so za takšno opredelitev pri roki tudi različnosti pri nastajanju gradišč (to velja tudi za tolminski del Posočja).

Temeljni vzroki za to so drugačne geološke in geomorfološke okoliščine (v primerjavi s Krasom in ravninsko Furlanijo) – temeljna značilnost posoških gradišč je, npr., branjenje ene same, pristopne strani. Drugi ločitveni element je odsotnost gomil na izpostavljenih kotah, značilnih za pokopavanje v srednji bronasti dobi v Istri, na Krasu in v Furlaniji, katerih niz je kot mejnik postavljen prav na severnem obrobju Krasa, ki že obvladuje Vipavsko dolino. Pa tudi plitvim skodelicam s cevastim ročajem na konveksnem spodnjem delu (t. 1: 13, 14; 5: 4, 6, 8, 10) vsaj med objavljenim gradivom iz posoške soseščine ni najti povsem ustreznih primerjav.¹⁸

Te skledice so bile, skupaj z obiljem druge, prav tako za *bronzo recente* značilne lončevine, najdene v izraziti stavbni ruševini na Mostu na Soči (pril. 2), ki je pripadala trem še ohranjenim konstrukcijskim delom bronastodobne stavbe – dvema vogalnima stojkama (sl. 3, 4) in stojki središčnega podpornika (pril. 1). Njihova lega kaže na nepravilen, oglat tloris stavbe, ki so jo sestavljali vogalni stebri in središčni podpornik (sl. 5), kar daje misliti na štirikapno streho. V lesenih stenah je bil preplet zanesljiv sestavni del, kar zagotavlja ohranjeni glinasti premaz z odtisi lesa. Stavba je bila postavljena na teraso, vsekano v breg. Samo ta način priprave stavbišča in pa njegova orientacija spominja na kasnejše železnodobno stavbarstvo v Posočju. Med obema zaenkrat še ni stičnih točk, pa čeprav je osrčje posoške železne dobe bilo obljudeno tudi v pozni bronasti dobi, v času kulture žarnih grobišč (*bronzo finale*, Ha A1, 2 – Ha B1–3), kar dovolj prepričljivo ilustrirajo najdbe iz Strmca,

S 2

Sl. 4: Most na Soči. Prerez stojke 2 (S 2).

Abb. 4: Most na Soči. Querschnitt des Pfostenlochs 2 (S 2).

Grgarja, Tolmina in Šempetra pri Gorici. Tudi ta čas se vedno bolj utemeljeno uokvirja v novo, zahodnoslovensko, posoško skupino kulture žarnih grobišč.

To pa je že snov posebne obravnave začetkov železne dobe v Posočju, njenega formiranja v KŽG in, to želim še posebej poudariti, razreševanja razmerij s kaštelirsko razvojno stopnjo in vzrokov za nenavadno oster prelom na spoju 2. in 1. tisočletja pr. Kr.¹⁹

Katalog

1. Strmec. Od tu hrani Naravoslovni muzej na Dunaju (inv. št. 23738) bronast meč. Najden je bil pri obdelavi polja na posestvu Štruklja, Strmec 32. Moser, *Mitt. Anthr. Ges. Wien* 14, 1884, 10. O meču prim. C. Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia* (1903) 89, op. 1; K. H. Wagner, *Nordtiroler Urnenfelder*, Röm.-Germ. Forsch. 15 (1943) 157; S. Foltiny, *Ein Vollgriffschwert der Urnenfelderzeit von Fumarogo*, Provinz Sondrio, v: *Civiltà del Ferro* (1960) 587 s, sl. na str. 589: 2 a, b, c (Ha A, B); H. Müller-Karpe, *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern*, Münch. Beitr. z. Vor- u. Frühgesch. 6 (1961) 18 (št. 19. Bovec), Taf. 16: 3 (bližnja varianta tipa Illertissen, Ha A 1–A 2). Strmec omenja med žarnogrobišnimi najdišči JV Alp S. Gabrovec, v: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) karta 3: 13. **Sl. 1.**

2. Kobariški stol. Naključna najdba bronaste plavutaste sekire. C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. Trieste* 15, 1893, 319. Risbo sekire objavlja C. Marchesetti v *I castellieri preistorici* (1903) tav. 11: 14 (palstab di bronzo dal M. Stou presso Sedla). V *Arheoloških najdiščih Slovenije* (1975) 115 je kot najdišče pomotoma navedena Žaga. Prim. še O. Montelius, *Die vorklassische Chronologie Italiens* (1912) T. 9; U. Furlani, *Il ripostiglio di San Pietro presso Gorizia*, Trst 1983–1984 (rokopisna disertacija), 38 (plavutasta sekira z nenaznačeno peto, mlajša bronasta doba – bronzo recente). **Sl. 2: 1.**

3. Robič – Kovačeva (Turjeva) jama. Leta 1890 je v jami sondiral C. Marchesetti in našel bronastodobno lončevino in bronasto iglo (šivanko). C. Marchesetti, *Atti del Museo Civico di antichità in Trieste* 8, 1890, 32; isti, *Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. Trieste* 15, 1893, 268; isti, *I castellieri preistorici* (1903) 89 s, op. 3. Prim. še katalog razstave *Preistoria nell' Udinese*, Udine, 16. 3.–3. 5. 1981, 51 in članek F. Bressan v tej št. *Arheološkega vestnika*. Najdbe hrani Museo Friulano di Storia Naturale v Vidmu.

Robič – Sv. Volar. Na gradišču je leta 1892 našel C. Marchesetti bronastodobno lončevino. C. Marchesetti, *Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. Trieste* 14, 1893, 14. Prim. še D. Vuga, Robič, *Var. spom.* 17–19/1, 1974, 96.

4. Most na Soči. Na parceli št. 21, k. o. Most na Soči, je Goriški muzej (D. Svoljšak) leta 1975 raziskal bronastodobno stavbo. D. Svoljšak, *Most na Soči*, *Var. spom.* 21, 1977, 184 s (zmotna datacija v Ha C). Najdbe hrani Goriški muzej, Nova Gorica, inv. št. P 3350–3933. Izbor najdb na t. 3: 17–19; 4; 5; 6; 7 in 8; sl. 3–5; pril. 1–2.

5. Kozmerice. Leta 1915 so pri kopanju strelskih jarkov vojaki našli bronasto plavutasto sekiro. *Časop. zgod. narodop.* 21, 1926, 152. Sekiro hrani Pokrajinski muzej v Ptuj, inv. št. 3729. V inventarni knjigi je v rubriki izvor podatek: Kos Marica, Selo pri Sv. Luciji, 1915.¹ **Sl. 2: 2.**

6. Bodrež. Severno od zaselka Loga so pri gradnji ceste našli v kamniti razpoki bronasto sekiro in koničasto palico. Mahnič, *Mitt. Zentr. Komm.* 25, 1899, 145; *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 124 (pod Kanal). J. Szombathy, *Dnevnik, Büchlein* 50, 1898, 12 in 17.

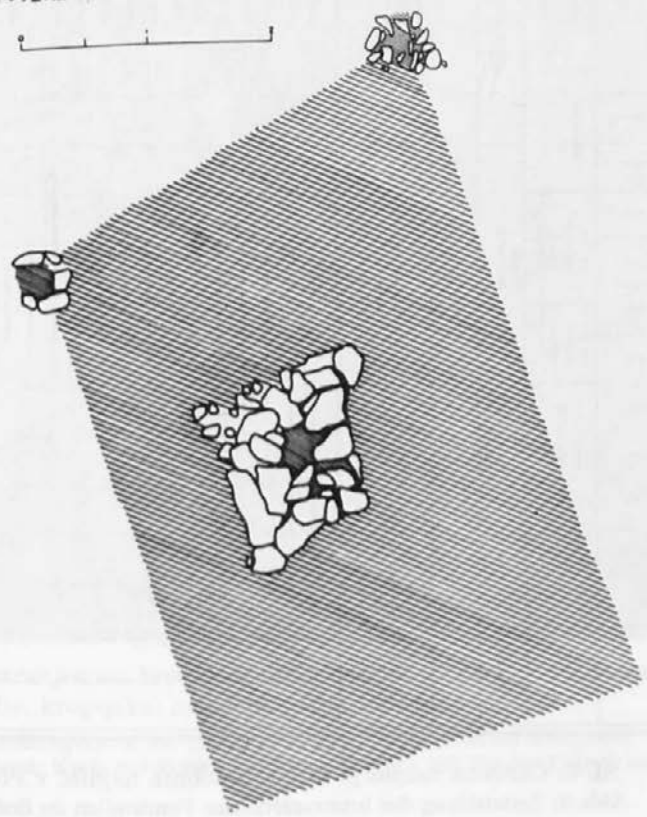
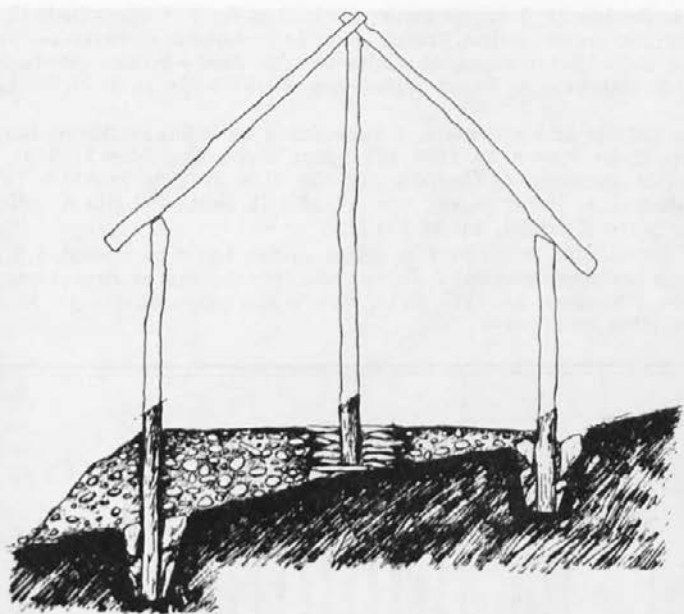
7. Solkan – Gluštarca. V strugi Soče je bil leta 1982 najden bronast nož. D. Svoljšak, Nova Gorica – Solkan, *Var. spom.* 26, 1984, 203; sl. 11. Nož hrani Goriški muzej, Nova Gorica, inv. št. P 4144. **Sl. 2: 3.**

Solkana – Meriševo, Čahlne, Ščedne. Na več mestih na podnožju Sv. Katarine in na skalnem rtiču nad cervkvi je bila najdena t. i. kaštelirska lončevina. D. Svoljšak, Nova Gorica – Solkan, *Var. spom.* 23, 1981, 226 s.

8. Šempeter pri Gorici. Leta 1867 je bila na zahodni strani hriba Sv. Marka (227 m) najdena več stotov težka zakladna najdba. F. co. Coronini, *Antichità, Atti e Memorie dell' i. r.*

Sl. 5: Most na Soči. Poizkus rekonstrukcije bronastodobne stavbe.

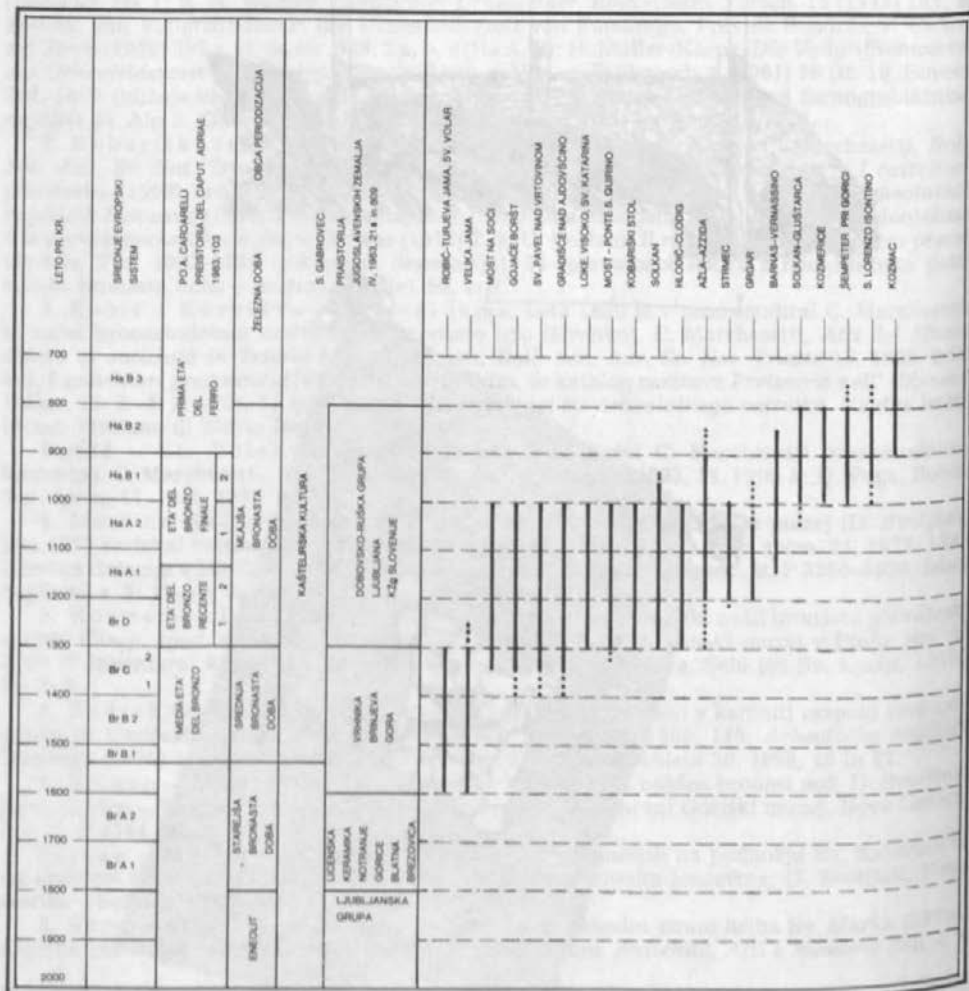
Abb. 5: Most na Soči. Rekonstruktionsversuch des bronzezeitlichen Gebäudes.

• Società agraria in Gorizia 22, 5. supplemento, 1867, 22 ss, fig. 9. Najpopolneje U. Furlani, *Il ripostiglio di San Pietro presso Gorizia, Tesi di laurea in protostoria euroasiatica*, Università degli studi di Trieste, 1983–1984 (rokopis; od mlajše bronaste dobe – bronzo recente do 6. stol. pr. n. š.). Prim. tudi S. Gabrovec, v: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 79 s; sl. 9: 27, 28; karta 4: 1 (Ha B).

9. Grgar. Leta 1889 je bilo v Grgarju, v kamnolomu na ledini Podklanc, najdenih 14 bronastih spr. *Mitt. Zentr. Komm.* 16, 1890, 137 s; *Mitt. Anthr. Ges. Wien* 21, 1891, 11. Srpe je objavil U. Furlani, *Il ripostiglio di Gargaro, Atti Civ. Mus. St. Arte Trieste* 8, 1973–1975, 51 s. Prim še S. Gabrovec, v: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 75; karta 4: 2 (Ha A 1). Srpe hrani Museo Provinciale v Gorici (Gorizia), inv. št. 234 MST.

10. Gojače. V gradišču na ledini Boršt je bila v sondah 4 in 5 ter v sondi 8, izkopani v »gomilo« (izkopavanja Goriškega muzeja; T. Knific), leta 1974 najdena bronastodobna lončevina. T. Knific, Gojače, *Var. spom.* 21, 1977, 283 s. Najdbe hrani Goriški muzej v Novi Gorici, inv. št. P 2808–2850. Izbor na t. 3: 1–9.

Sl. 6: Časovna razmerja bronastodobnih najdišč v Posočju.
Abb. 6: Zeitstellung der bronzzeitlichen Fundstellen im Sočagebiet.

Sl. 7: Karta razprostranjenosti bronastodobnih najdišč v Posočju. Pika: posamična najdba; krog-pika: naselbina; trikotnik-pika: zaklad.

Abb. 7: Verbreitungskarte der bronzezeitlichen Fundstellen im Sočagebiet.
 Punkt: Einzelfund; Kreis mit Punkt: Siedlung; Dreieck mit Punkt: Depotfund.

11. Gojače – Kozmac. Na prazgodovinskem gradišču je bilo leta 1985 najdene nekaj »kaštelirske« lončevine. J. Zavrtanik, Malovše, *Var. spom.* 28, 1986, 256 s. Leta 1986 je na gradišču izvedel manjša zaščitna izkopavanja Zavod za varstvo narave in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice (Z. Harej, Gojače-Kozmac, *Var. spom.* 29, 1987, 237; druga polovica trajanja KŽG).

12. Sv. Pavel nad Vrtovinom. Leta 1966 je bilo odkritih nekaj odlomkov bronastodobne lončevine (sonda 9). D. Svoljšak, Sv. Pavel nad Vrtovinom, *Arh. vest.* 36, 1985, 220; t. 4: 57–63; 7: 113; 8: 140. Najdbe hrani Goriški muzej, Nova Gorica, inv. št. P 2199–2202; 2206; 2207/5, 6, 14; 2238.

13. Gradišče nad Ajdovščino. Z zaščitnimi izkopavanji (Goriški muzej; D. Svoljšak) leta 1966 v dolini z mlako je bilo odkrite obilo bronastodobne lončevine. D. Svoljšak, Gradišče nad Ajdovščino, *Var. spom.* 12, 1969, 82 s. Najdbe hrani Goriški muzej, Nova Gorica, inv. št. P 3026–3341. Izbor na t. 1; 2; 3: 10–16.

14. Loke. Bronastodobna (»kaštelirska«) lončevina je bila najdena na ledinah Pavlini in Kolenovca ter na ravnici med novo cesto Nova Gorica–Ajdovščina in pobočjem z vasjo Loke. Za Pavline B. Žbona Trkman, Loke, *Var. spom.* 26, 1984, 235.

15. Visoko. Na njivah južno od ceste Nova Gorica–Ajdovščina so bili najdeni odlomki grobe »kaštelirske« lončevine. D. Svoljšak, Visoko, *Var. spom.* 28, 1986, 247. Najdbe hrani Goriški muzej, Nova Gorica.

16. Sv. Katarina nad Novo Gorico. D. Svoljšak, Sv. Katarina, *Var. spom.* 17–19/1, 1974, 101 s.

17. Vitovlje – Sv. Peter. V vodovodnem jarku vzhodno od cerkve sv. Petra je bila najdena leta 1955 groba prazgodovinska lončevina. Neobjavljeno. Goriški muzej, Nova Gorica, inv. št. P 2717/1–3.

V Posočje (porečje Soče) sodijo še

18. Velika jama v dolini Arbone (Alberone). Prim. katalog razstave *Preistoria nell' Udinese* (1981) 50–52 in karto najdišč na str. 60 (št. 48).

19. Most – *Ponte San Quirino*. R. Gerdol, G. Stacul, Il castelliere di Ponte S. Quirino presso Cividale, v: *I castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino*, Monogr. di Preist. 2 (1978) 65 ss.

20. *San Lorenzo Isontino*. U. Furlani, Testimonianze storiche ed archeologiche a Lucinico, Mossa, San Lorenzo Isontino, Capriva e Medea, *Marian e i pais dal Friul orientâl*, *Numero unico*, 1986, 42 ss; fig. 4, 5 (Ha B).

21. Hlodič (*Clodig*), plavutasta sekira z nenaznačeno peto (mlajša bronasta doba-bronzo recente). F. Anelli, Bronzi preromani del Friuli, *Atti dell' Accademia di Udine*, 1956, 47, tav. 13: 3.

22. Barnas (*Vernassino*), plavutasta sekira s poudarjeno peto (bronzo recente-finale). F. Anelli, Bronzi preromani del Friuli, *Atti dell' Accademia di Udine*, 1956, 39, tav. 13: 4.

23. Ažla (*Azzida*), bronast nož z valovitim rezilom (pozna bronasta doba). G. de Piero, *Il Friuli nella preistoria* (1985) 207 (št. 125).

¹ Za risbo in za dovoljenje za objavo se zahvaljujem kustosinji Pokrajinskega muzeja na Ptujju M. Tomanič-Jevremov.

² S. Gabrovec, Jugoistočnoalpska regija, v: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 21 ss.

³ Prim. S. Gabrovec, D. Svoljšak, *Most na Soči (S. Lucia)* I, Kat. in monogr. 22 (1983) sl. 15 na str. 22 (upoštevaje popravek za Nemški rut, ki je na karti označen previsoko v dolini Bače).

⁴ Za Šempeter pri Gorici prim. v opombi 8 navedeno delo U. Furlanija.

⁵ *Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. Trieste* 13, 1892, 14; o. c. 15, 1893, 268.

⁶ Gradivo iz te jame hrani Museo di Storia Naturale v Vidmu (Udine, Italija) in je s

člankom F. Bressan v tej številki *Arheološkega* vestnika prvič strokovno objavljeno.

⁷ V *Arheoloških najdiščih Slovenije* (1975) 115 je kot najdišče navedena Žaga. V *Boll. Soc. Adr. Sc. Nat. Trieste* 15, 1893, 319 pa C. Marchesetti pravi: »Appresso a queste strade principali, altre secondarie congiungevano le singole località tra di loro, salendo fino sui pianori più elevati, come ci fanno fede i resti trovati a Pecina, a Monte S. Vito, a Lom, a Luico e perfino sul varco del Monte Stol, alto ben 1667 metri, che da Sedla nella valle del Natisone, conduce direttamente a Saga in quella dell' Isonzo, e d'onde possedo un bellissimo palstab di bronzo a piccole alette.« Tudi na tabli 11: 14 svoje knjige *I castellieri pre-*

istorici (1903) navaja kot mesto najdbe M. Stou presso Sedla!

⁸ U. Furlani, *Il ripostiglio di San Pietro presso Gorizia*, Tesi di laurea (rokopis), Trst 1983-1984, 38 s.

⁹ Prim. D. Svoljšak, *Tolmin*, Inv. Arch. Jug. 18 (Y 169-Y 178) (1974); najstarejši grobovi sodijo v stopnjo Ha B3 po kronologiji B. Teržan, N. Trampuž, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine, *Arh. vest.* 24, 1973 (1975) 419 s in 436.

¹⁰ M. Moretti, Nivize, v: *I castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino*, Monogr. di Preist. 2 (1978) 11 ss, fig. 1-10.

¹¹ Eadem, Monte Grisa: area inferiore, o. c., 41 ss, fig. 1-7.

¹² G. Stacul, Il Castelliere C. Marchesetti presso Slivia, nel Carso triestino (Scavo 1970), *Riv. Sc. Preist.* 27/1, 1972, 145 ss.

¹³ Pozzuolo del Friuli 1980 - Relazione preliminare (več avtorjev), *Atti Civ. Mus. St. Arte Trieste* 12/1, 1981, 37 ss.

¹⁴ S. Vitri, Alcuni dati recenti sugli insediamenti protostorici della alta pianura friulana, v: *Atti Civ. Mus. St. Arte Trieste*, Quaderno 13/1 (1983) 105 ss.

¹⁵ R. Gerdol, G. Stacul, Il castelliere di Ponte S. Quirino presso Cividale, v: *I castellie-*

ri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino, Monogr. di Preist. 2 (1978) 65 ss.

¹⁶ A. Cardarelli, Castellieri nel Carso e nell'Istria: cronologia degli insediamenti fra media età del bronzo e prima età del ferro, v: *Preistoria del Caput Adriae* (1983) 87 ss (prim. časovno razpredelnico na tav. 23). Prim še V. Karoušková-Soper, *The Castellieri of Venezia Giulia, North-eastern Italy*, BAR Internat. Ser. 192 (1983).

¹⁷ Prim. S. Gabrovec (op. 2) 46.

¹⁸ Po obliki so jim podobne skodelice iz Castions di Strada (S. Vitri [op. 14] fig. 6: 12) ali iz Pozzuola del Friuli (op. 13, fig. 9: 3). A. Cardarelli, o. c., tav. 19: 47 jih uvršča med tipične predmete 2. faze »bronzo recente«, vendar so vse brez ročajev (primerek iz Castions di Strada ima na prelomu ostenja lunasto prijemalo). Vse skodelice z Mosta na Soči, pa tudi z Gradišča nad Ajdovščino pa imajo cevast ročaj; zaradi slabe stojnosti je zelo verjetno, da sta bila ročaja dva, nameščena simetrično.

¹⁹ Risbe načrtov, lončevine in meča so delo Snežane Tecco-Hvala, obe sekiri in nož pa je narisala Dragica Knific-Lunder. Obema se lepo zahvaljujem.

DAS SOČAGEBIET IN DER BRONZEZEIT

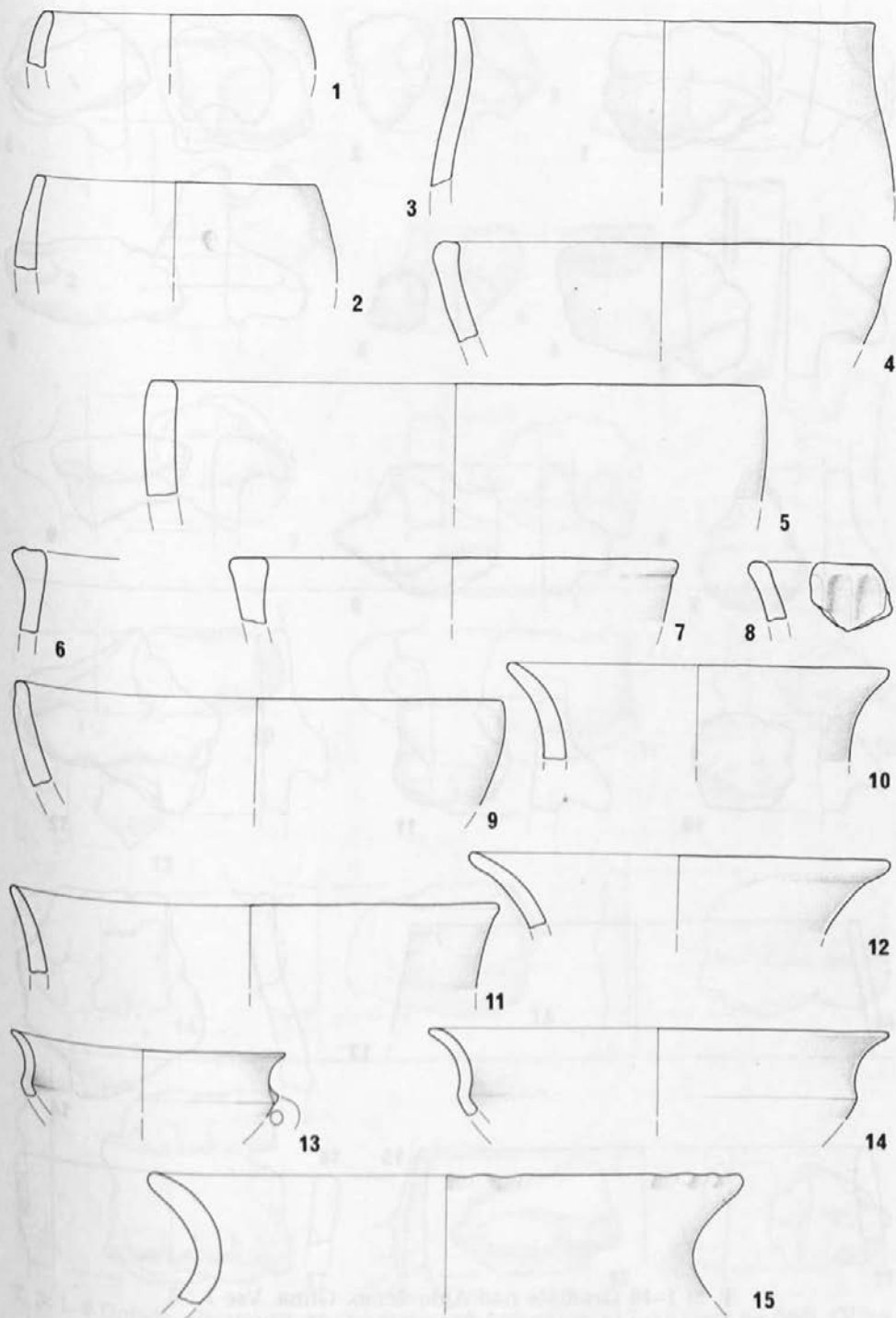
Zusammenfassung

Zu den bereits bekannten bronzezeitlichen Fundstellen im Sočagebiet (Strmec, Schwert vom Typ Illertissen [Abb. 1], Ha A1/A2; Kobariški stol, Lappenbeil [Abb. 2: 1], Robič-Turjeva jama, Keramik der älteren Bronzezeit, Bz A1,2, bronzo antico; Robič-Sv. Volar, bronzezeitliche Keramik; Kozmerice, Bronzebeil [Abb. 2: 2], Grgar, Depotfund von Bronzesicheln, Ha A1; Sempeter bei Gorica, Votivdepotfund, Ha B) kamen in den letzten Jahren neue Fundstellen hinzu (z.B. Most na Soči [Taf. 3: 17-19; 4-8], Tolmin, Gojače [Taf. 3: 1-9], Gradišče über Ajdovščina [Taf. 1-2; 3: 10-16], Sv. Pavel über Vrtovin, Kozmac bei Selo, Solkan [Abb. 2: 3], Loke), durch die das Besiedlungsbild in diesem bisher ziemlich leeren Raum am Rande des intensiv besiedelten Karstgebiets und Friaul (Abb. 7) nicht nur wesentlich vervollständigt wurde, sondern sie zugleich eine Möglichkeit genauerer chronologischer Bestimmungen und besseren Verstehens einiger Wohnelemente (das Haus in Most na Soči [Abb. 3-5, Beil. 1-2]) gewährleisten.

Die neuesten Erkenntnisse weisen darauf hin, daß auch die Ringwälle im Sočagebiet (als Castellieri können sie nicht bezeichnet werden, da sie sich außerhalb des klassischen Gebiets der Castellieri in Istrien und im Karst befinden, und da sie sich in der Form und der Befestigungsart von ihnen unterscheiden; auch war die toponymische Benennung »kastelir« [slowenisch] im Sočagebiet nicht bekannt) vielleicht bereits am Ende der mittleren Bronzezeit (bronzo medio, Bz B, C [Abb. 6]) im Entstehen waren, zweifellos aber in jüngerer Bronzezeit (bronzo recente, Bz D), wie sich das in einem guten Ausmaß für die Castellieri in Istrien und im Karst (Slivje, Schicht 6, C¹⁴ 1440 ± 50), sowie auch in Friaul (Ponte S. Quirino, Pozzuolo del Friuli) bestätigt hat. Das Sočagebiet sollte aber auf keinen Fall einfach der Castellieri-Kultur der mittleren Bronzezeit angeschlossen werden: vielmehr sollte man im Rahmen dieser allgemeinen Bezeichnung die lokalen Besonderheiten anerkennen und die hiesigen Fundstellen in eine Sočagebiet-Variante der Castellieri-Kultur einschließen. Dafür sprechen nicht nur

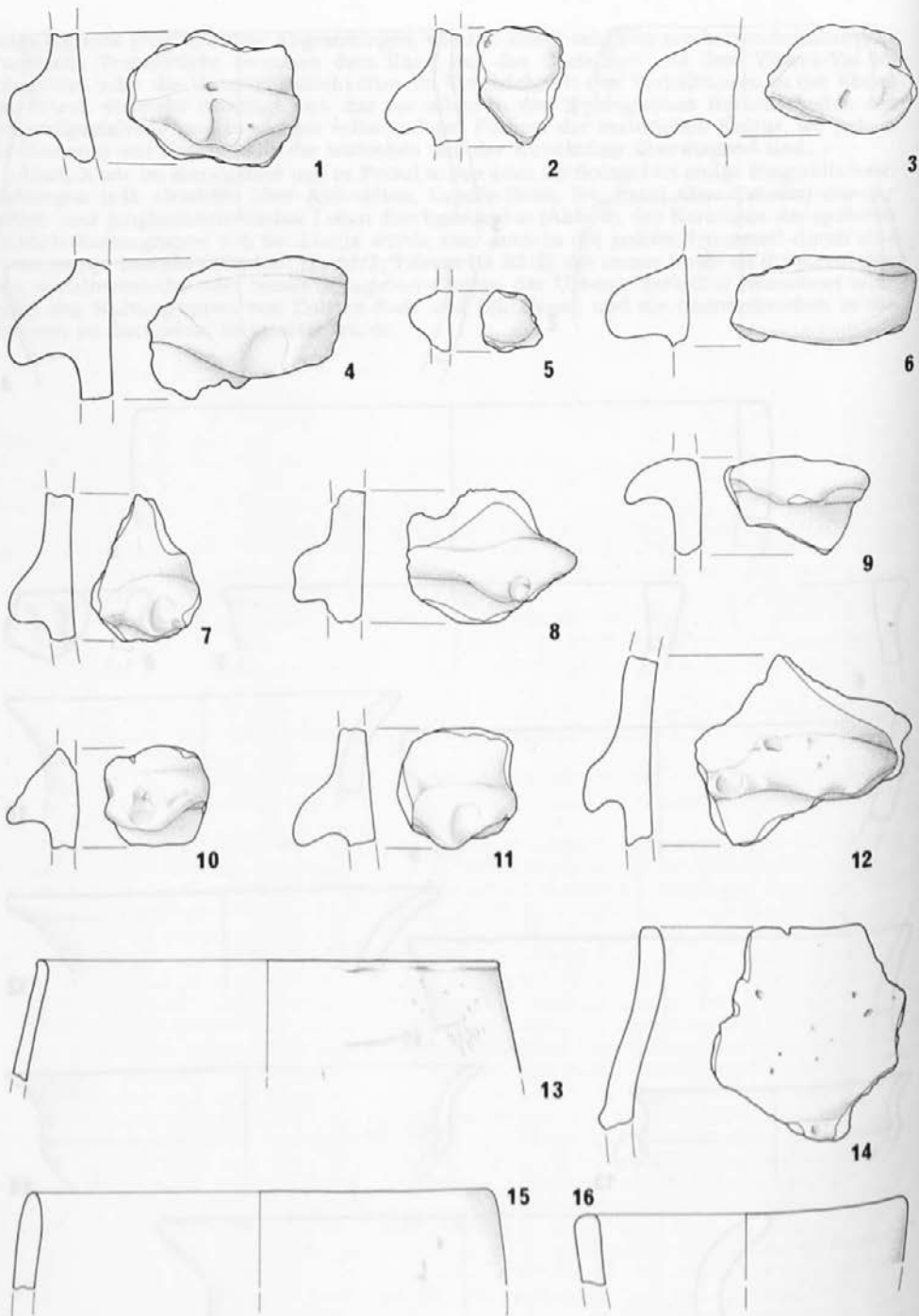
einige logische geographische Abgrenzungen, wie z.B. einige sehr klar erscheinende kulturgeographische Trennbrüche zwischen dem Karst mit den Castellieri und dem Vipava-Tal im Soča-gebiet, oder die Unterschiedlichkeiten im Vergleich mit den Verhältnissen in der Ebene von Friaul, vielmehr bestätigt sich das vor allem in den typologischen Besonderheiten der Ringwallgestaltung und in einigen selbständigen Formen der materiellen Kultur, wo jedoch die Elemente und Bestandteile der istrischen und der Karstkultur überwiegend sind.

Ähnlich wie im Karstgebiet und in Friaul haben auch im Soča-gebiet einige Ringwälle bzw. Siedlungen (z.B. Gradišče über Ajdovščina, Gojače-Boršt, Sv. Pavel über Vrtovin) nur ihr mittell- und jungbronzezeitliches Leben durchgestanden (Abb. 6), der Kernraum der späteren Hallstatt-Kulturgruppe von Sv. Lucija wurde aber auch in der späten Bronzezeit durch eine Kulturgruppe besiedelt (Strmec, Ha A1/2; Tolmin Ha B2/3), die immer fester als die eigenständige westslowenische oder besser Soča-gebiet-Gruppe der Urnenfelderkultur bezeichnet wird (nebst den Kulturgruppen von Dobova-Ruše und Ljubljana), und die ununterbrochen in die Eisenzeit im Soča-gebiet fortgesetzt wurde.

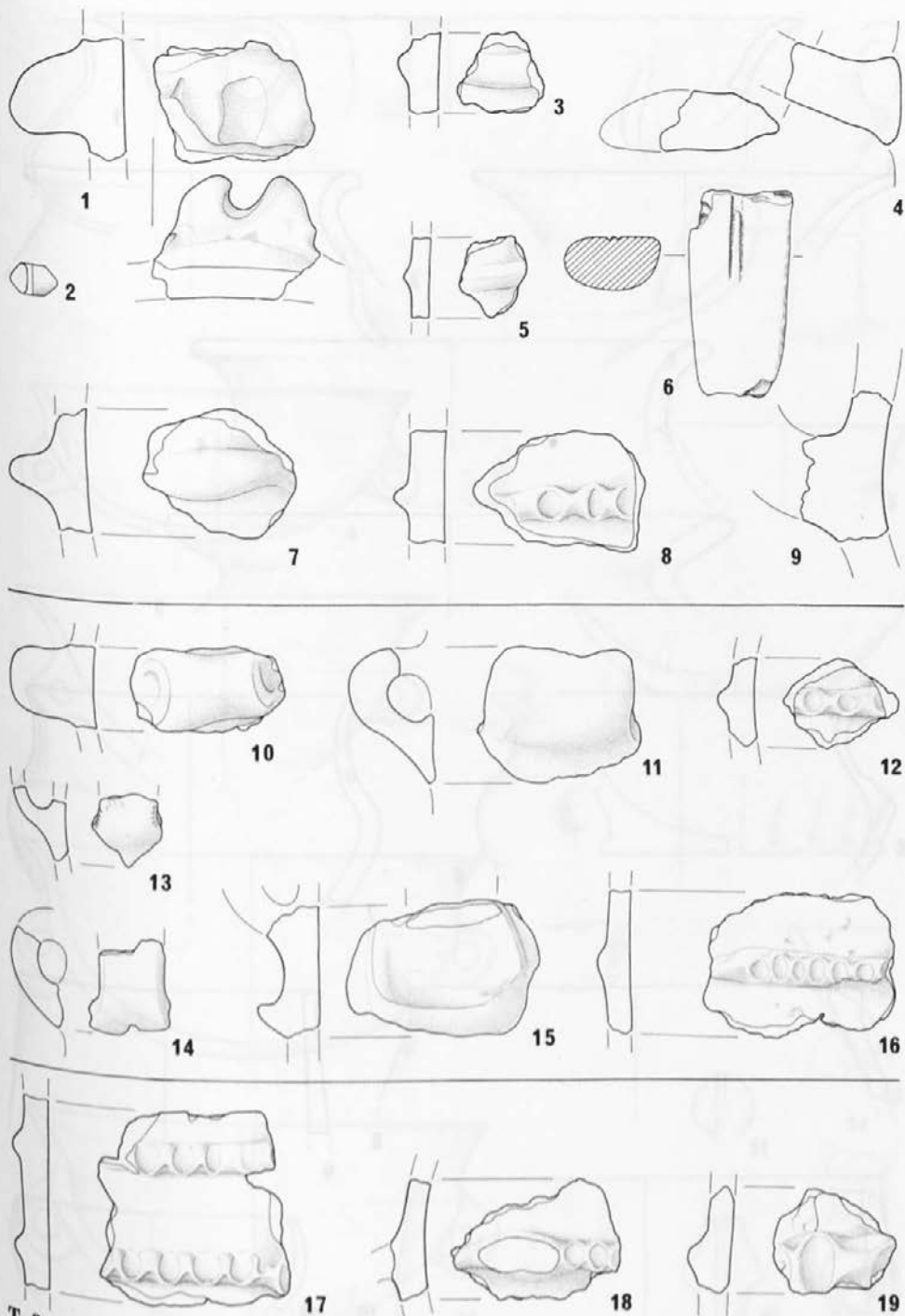
T. 1: 1–15 Gradišče nad Ajdovščino. Glina. Vse 1 : 3.

Taf. 1: 1–15 Gradišče über Ajdovščina. Ton. Alles 1 : 3.

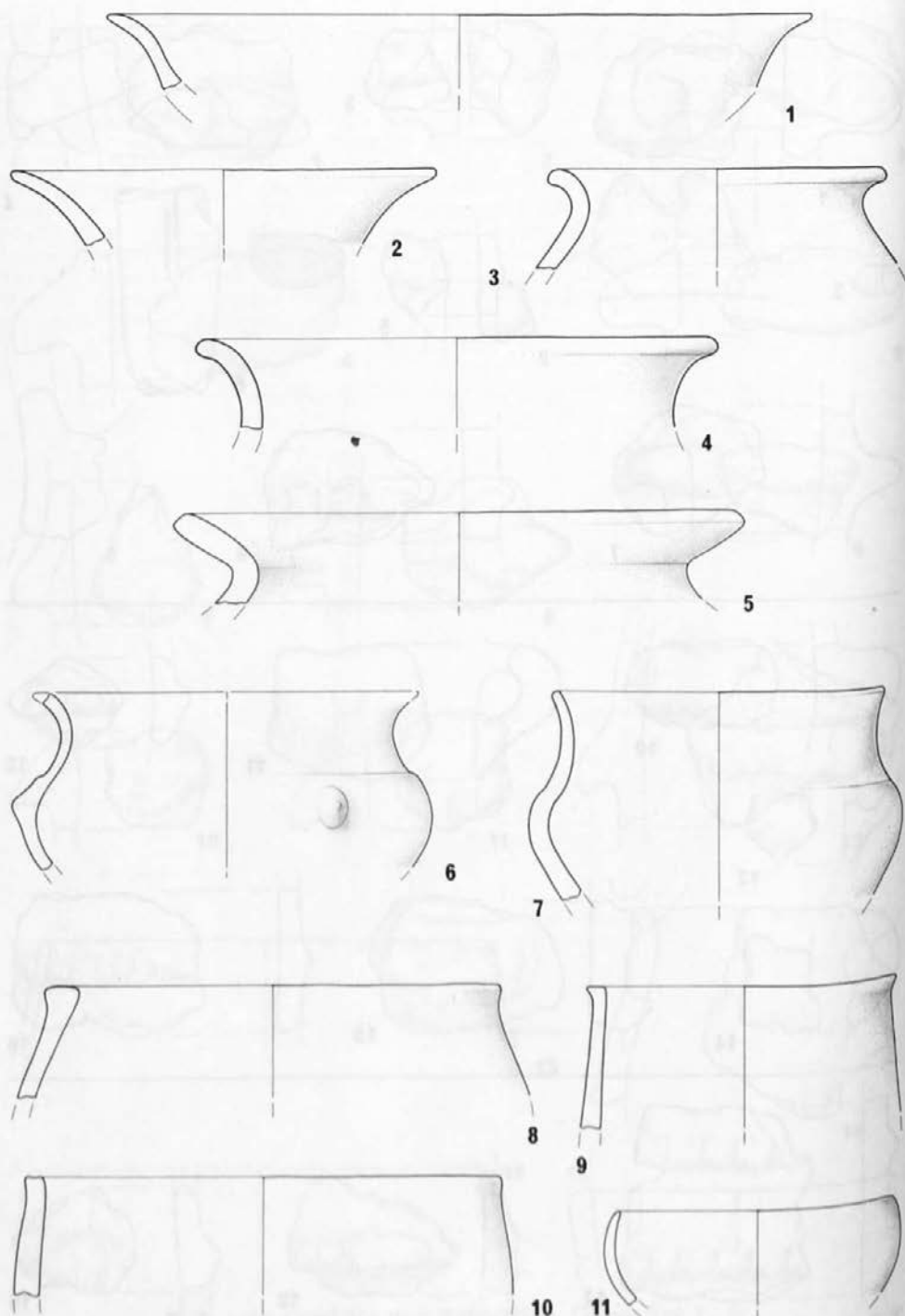
T. 2: 1-16 Gradišče nad Ajdovščino. Glina. Vse 1 : 3.

Taf. 2: 1-16 Gradišče über Ajdovščina. Ton. Alles 1 : 3.

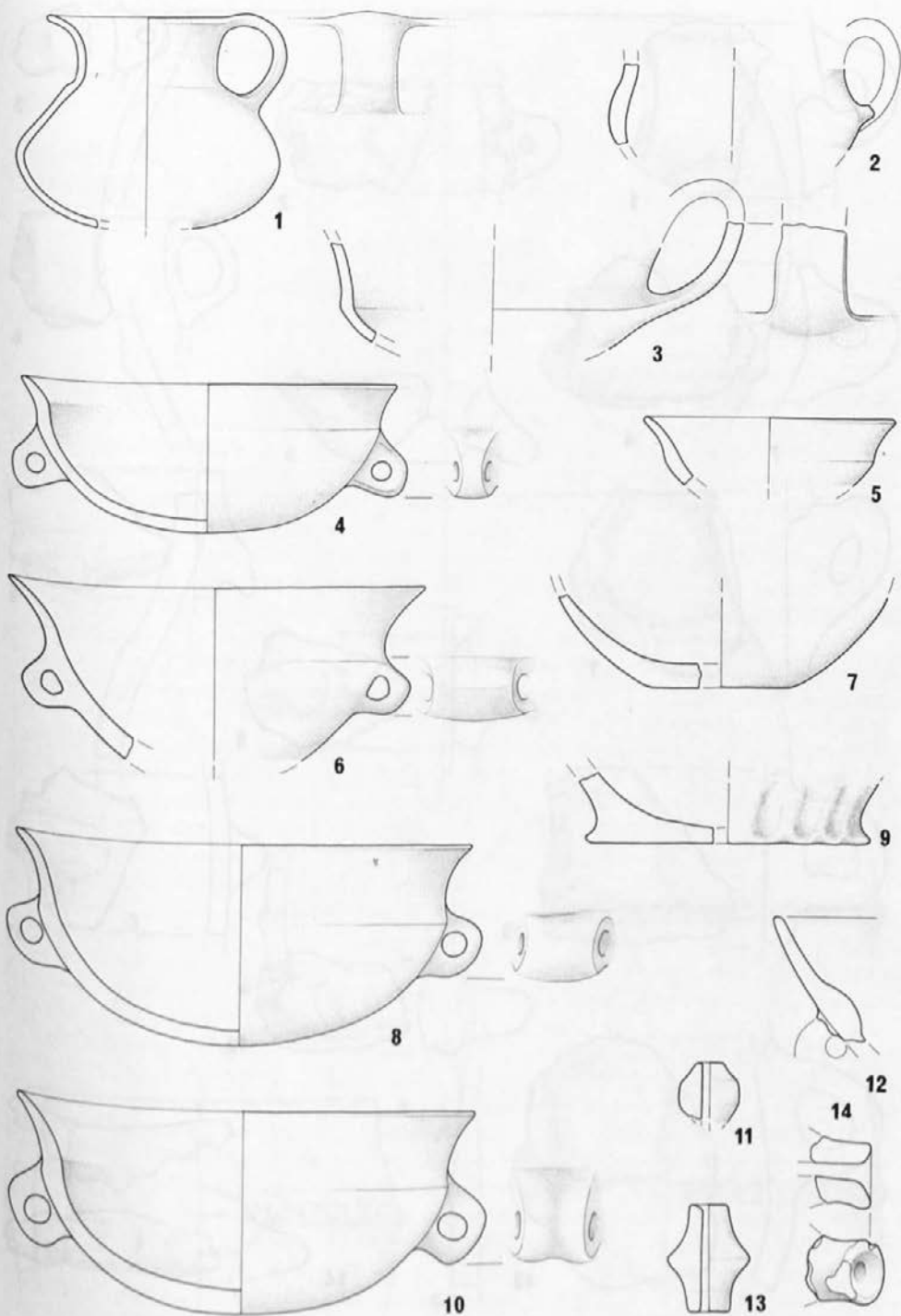
T. 3: 1-9 Gojače - Boršt. 10-16 Gradišče nad Ajdovščino. 17-19 Most na Soči. Glina.
Vse 1 : 3.

Taf. 3: 1-9 Gojače - Boršt. 10-16 Gradišče über Ajdovščina. 17-19 Most na Soči. Ton. Alles 1 : 3.

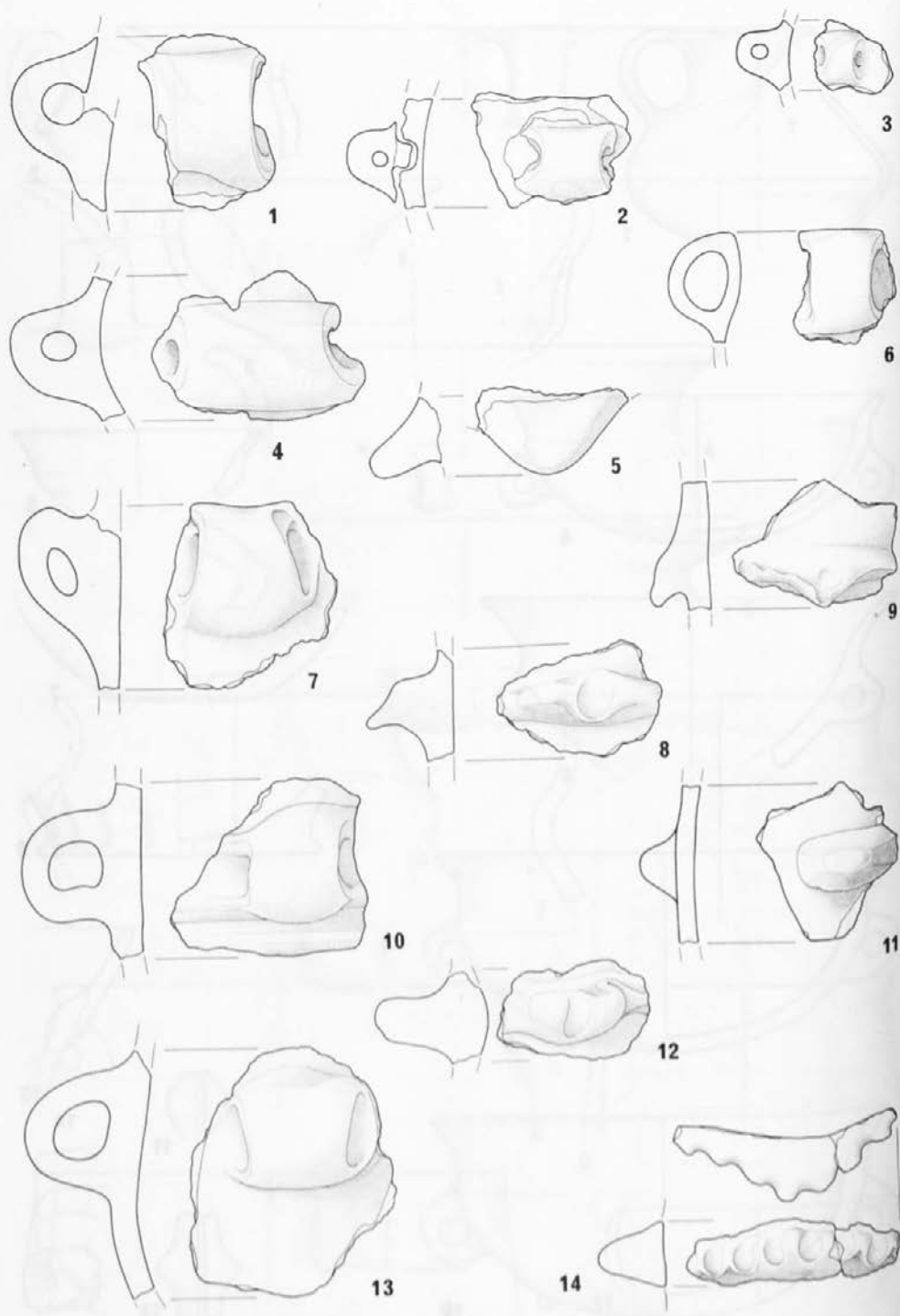
T. 4: 1-11 Most na Soči. Glina. Vse 1 : 3.

Taf. 4: 1-11 Most na Soči. Ton. Alles 1 : 3.

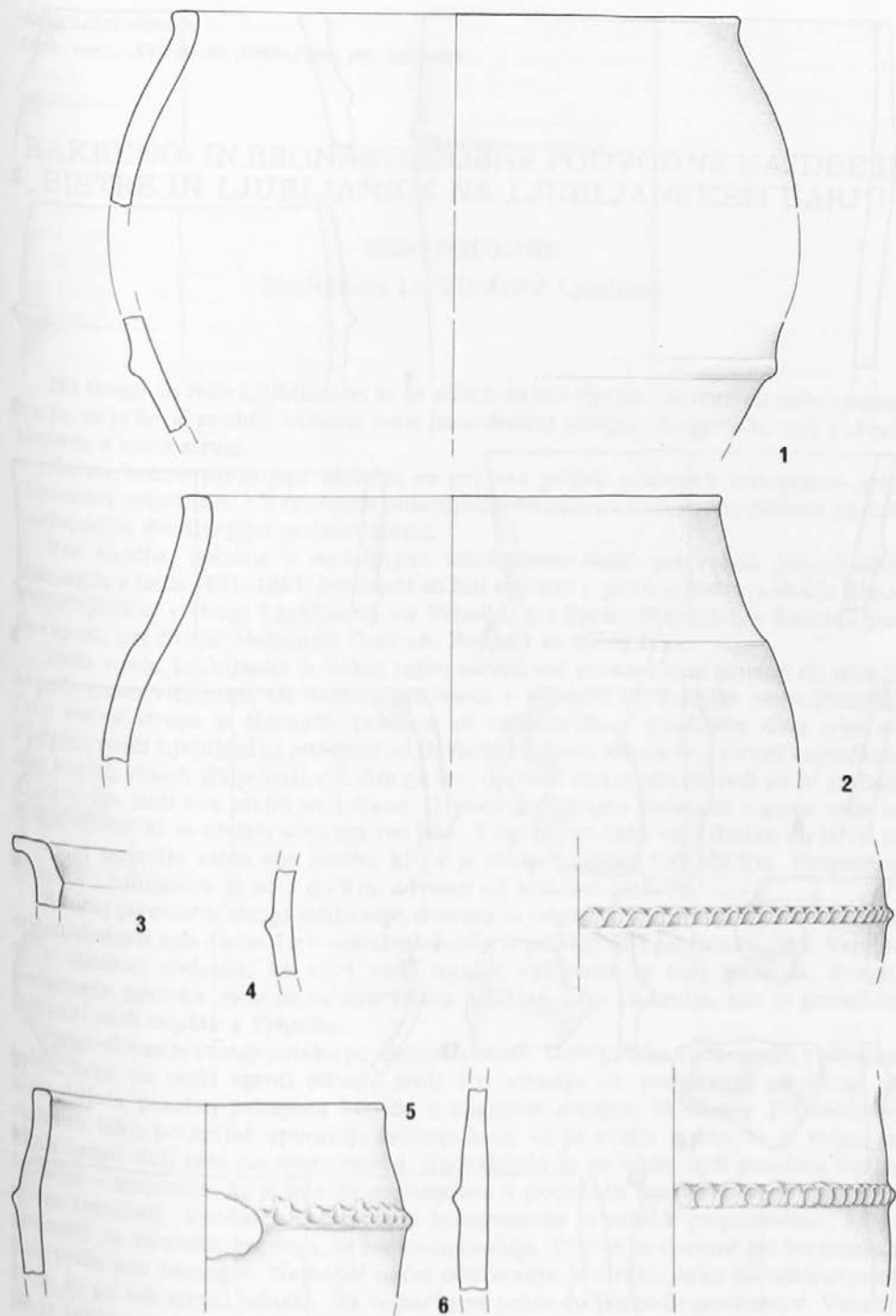

T. 5: 1-14 Most na Soči. Glina. Vse 1 : 3.

Taf. 5: 1-14 Most na Soči. Ton. Alles 1 : 3.

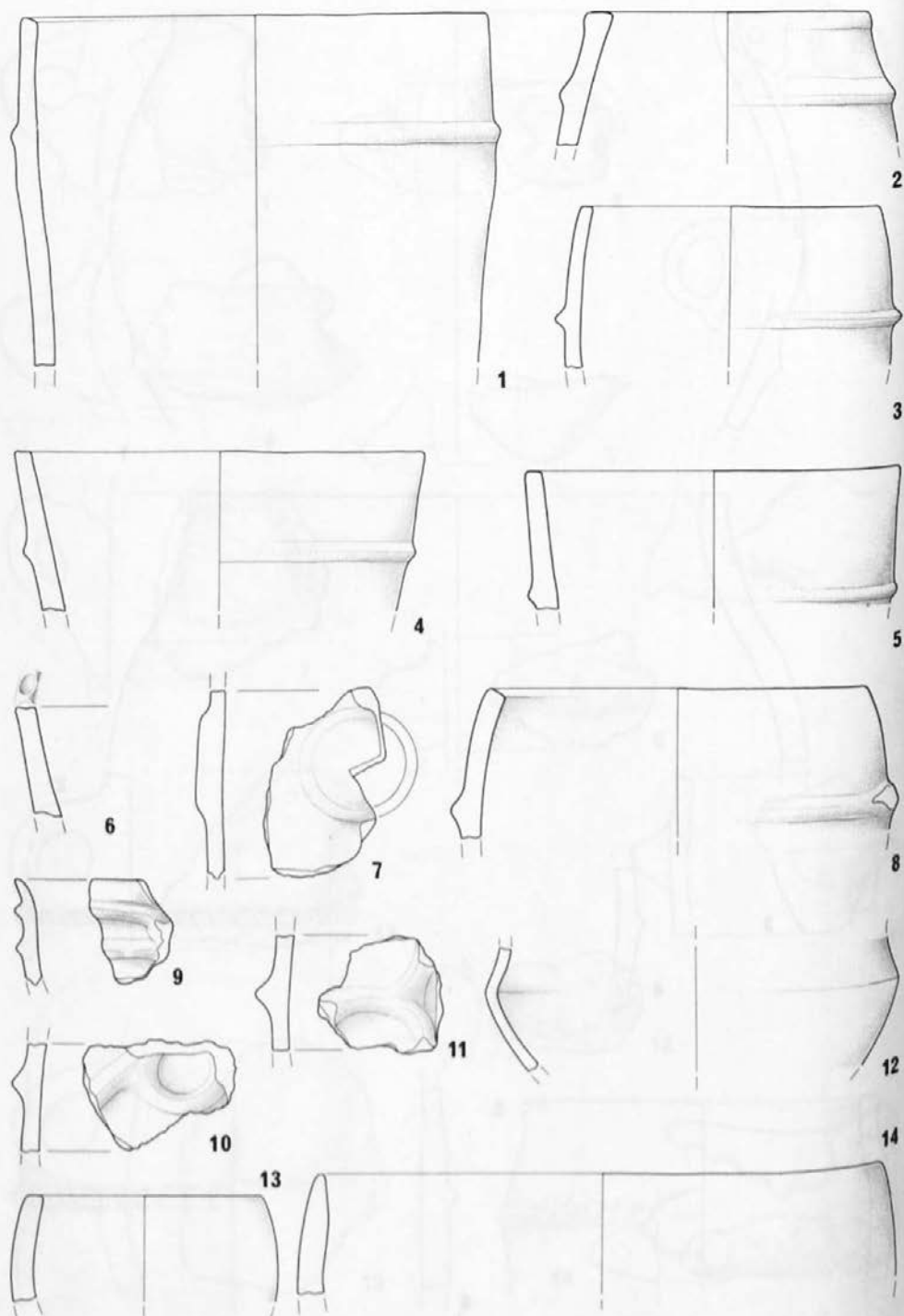

T. 6: 1–14 Most na Soči. Glina. Vse 1 : 3.
Taf. 6: 1–14 Most na Soči. Ton. Alles 1 : 3.

T. 7: 1-6 Most na Soči. Glina. Vse 1 : 3.

Taf. 7: 1-6 Most na Soči. Ton. Alles 1 : 3.

T. 8: 1-14 Most na Soči. Glina. Vse 1 : 3.

Taf. 8: 1-14 Most na Soči. Ton. Alles 1 : 3.

BAKRENO- IN BRONASTODOBNE PODVODNE NAJDBE IZ BISTRE IN LJUBLJANICE NA LJUBLJANSKEM BARJU

MIRO POTOČNIK

Merčnikova 1 a, YU-61000 Ljubljana

Na bregovih reke Ljubljanice, ki se slabih 25 km vije po površini zamočvirjenega barja, se je že od srednje kamene dobe (mezolitika) odvijalo življenje in tudi puščalo sledove v njeni strugi.

Že na koncu prejšnjega stoletja so pri nas pričeli odkrivati potopljene priče človekove prisotnosti.¹ Z razvojem potapljaške tehnike so tudi vodne globine postale dostopnejše številnejšim raziskovalcem.

Vse najdbe, opisane v nadaljnjem tekstu, sem našel pri svojih potapljaških treningih v letih 1981-1987. Predmeti so bili najdeni v potoku Bistra, sotočju Bistre z Ljubljani, v strugi Ljubljanice na Vrhniku, pri Blatni Brezovici, v Kaminu pod Bevkami, pri Juriju, Notranjih Goricah, Podpeči in izlivu Ižice.

Delo v reki Ljubljani je dokaj težko zaradi več vrvokov; sam pristop do reke je zaradi zamočvirjenosti tal otežen, predvsem v predelu od Vrhnike proti Podpeči. Dno rečne struge je ilovnato, peščeno ali zamuljeno. V spodnjem delu reke od Podpeči proti Ljubljani in ponekod od Bevk do Podpeči, sta na dnu struge največkrat dve koriti; včasih jih je tudi več. Sta na levi in desni strani struge, loči pa ju greben, ki se dviga tudi dva metra nad dnom. Greben je običajno poraščen z gosto zeljo in dolgo travo, ki se obdrži v strugi vse leto. V zgornjem delu od Vrhnike do Bevk se v strugi pojavlja samo eno korito, ki pa je lahko globoko tudi do 6 m. Povprečna globina Ljubljanice je od 3 do 8 m, odvisno od količine padavin.

Skoraj po celotni strugi ležijo veje, drevesa in odpadki. Vidljivost v vodi je zaradi onesnaženosti zelo slaba. Le v sušnih obdobjih je pristop do Ljubljanice lažji. Vendar se v sušnem obdobju, ko nivo vode upade, vidljivost še bolj zmanjša. Zaradi počasnega pretoka vode se nabere velika količina sluzi in mulja, kar je posledica industrijskih odplak z Vrhnike.

Pregledovanje struge poteka po sistemu cikcak. Delo poteka vedno proti vodnemu toku, tako da voda sproti odnaša mulj. Pri gibanju oz. pomikanju po strugi se uporabljata posebej prirejena kopača z majhnim ročajem in kavelj. Pri močnem vodnem toku potapljač uporablja železna kola, ki ju zabije v dno; to le tedaj, če mora ostati dalj časa na istem mestu. Uporabljala bi se lahko tudi posebna vodna črpalka - mamutka, ki je bila že preizkušena v podobnih razmerah in je dala zelo dobre rezultate. Vendar se zaradi teže kompresorja in ostalih pripomočkov, ki so potrebni za ta način kopanja, le redko uporablja. Prevoz je namreč po barjanskih tleh večinoma nemogoč. Najboljši način odkrivanja je z roko, tako da odstranjuješ mulj, ki ga tok sproti odnaša. Na ta način ne pride do poškodb predmetov. Vendar pa je takšno raziskovanje zelo zamudno.

Predmetom sproti določim lego, jih opišem in fotografiram. Takoj, ko jih prinesem iz vode, jih zaščitim, kolikor je to mogoče. Kasneje jih vpišem v kartoteko, jim določim točno lego in jih vnesem v karto 1 : 5000.

Potok Bistra

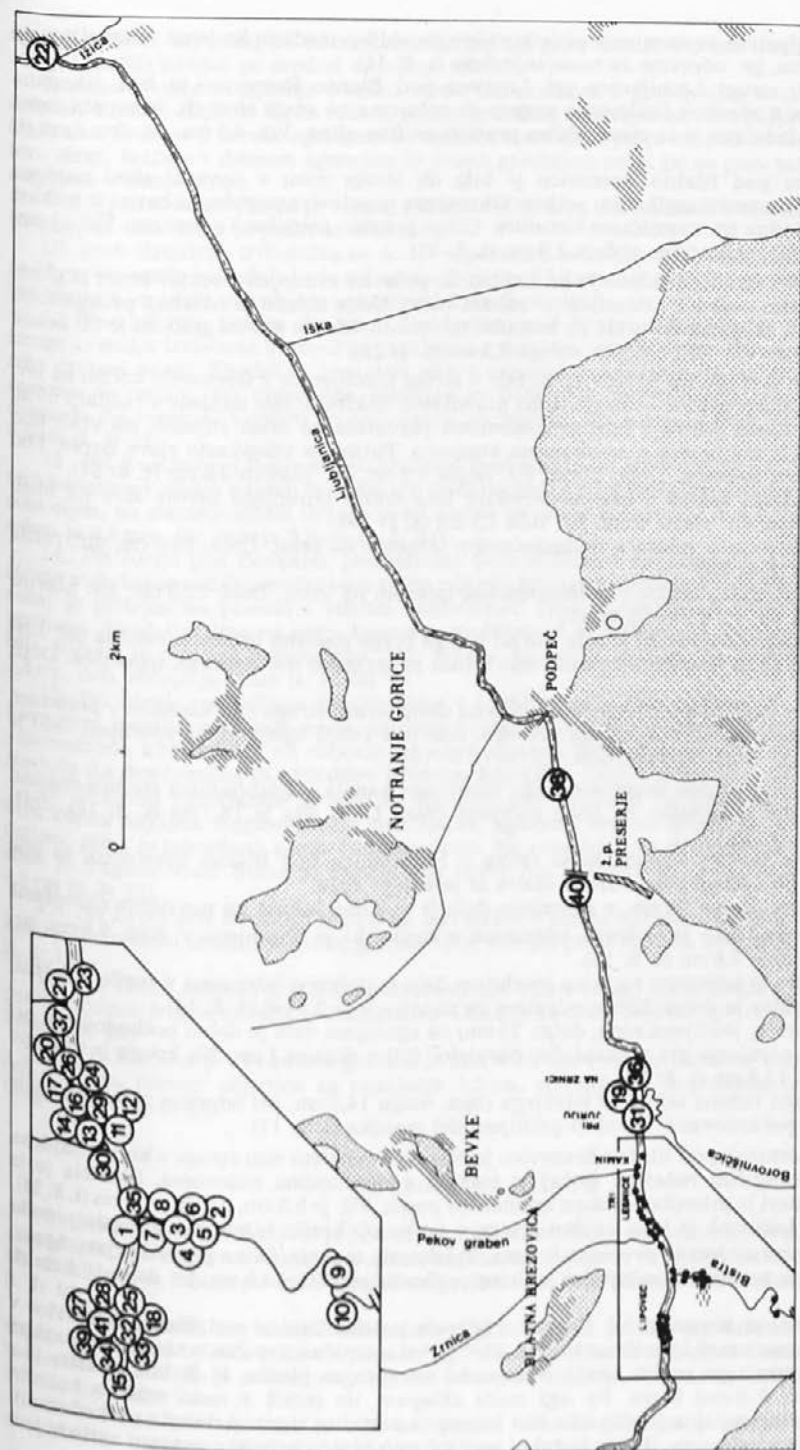
Potok Bistra izvira pri gradu Bistra v Bistri pri Vrhniki in se vije v ostrih meandrih po barjanski ravnini in se izliva pod Blatno Brezovico v Ljubljano. Dno potoka je močno poraslo z bujnim rastlinjem, z dolgo travo, vodnim mahom in zeljo. V ostrih meandrih struge so nanosi mulja, drugod pa je struga ilovnata, vodni tok pa dokaj močan. Ponekod je na dnu struge toliko vejevja in debel, da delajo jezove.

1. Pri samem izlivu Bistre v Ljubljano je bilo na levi strani najdeno koščeno šilo. Na eni strani so v spodnjem delu vidni vrezi, konica je odbita. Dolga je 18 cm (t. 1: 1).
 - 2. Rožene sekire so bile najdene v strugi Bistre ca. 300 m od izliva v Ljubljano.
 - rožena sekira, na spodnjem delu je poševno izbrušena v rezilo v dolžini 5 cm. Premer zvrtnane odprtine za nasajanje je ca. 2 cm. Ohranjena je v dolž. 16 cm (t. 1: 2).
 - slabo ohranjena rožena sekira. Premer zvrtnane odprtine za nasajanje je 1,8 cm. Ohranjeni del izbrušene rezila je dolg 5 cm. Celotna dolž. 18,8 cm (t. 1: 3).
 - rožena sekira, čelo je skoraj popolnoma izbrušeno, v spodnjem delu so ravno tako sledovi brušenja. Spodnji del je odbit, premer odprtine za nasajanje je 2 cm. Ohranjena je v dolž. 13 cm (t. 1: 4).
 - rožena sekira, premer odprtine za nasajanje je 2,5 cm, ohranjena dolžina poševno izbrušene rezila je 4,5 cm. Ohranjena dolž. je 13,8 cm (t. 1: 5).
 - v celoti ohranjena rožena sekira, čelo je po celotni površini zglajeno, spodnji del je poševno izbrušen v rezilo dolž. 9 cm. Ohranjena dolž. je 14 cm (t. 1: 6).
3. Približno 120 m nad izlivom Bistre v Ljubljano je bila v ostrem desnem meandru ob samem robu struge izkopana glinasta zajemalka z deloma ohranjenim ročajem. Narejena je iz temno sive gline, pomešane z drobnim peskom. Šir. je 7,8 cm, ročaj je šir. 3,2 cm (t. 1: 8).
4. Skupaj z glinasto zajemalko je bil na dnu struge najden fragmentiran glinast lonček iz temno sive gline, pomešane z drobnim peskom. Lonček je po celotni zunanji strani okrašen z arkadnimi loki iz štirih tekočih vzporednih črt. Na ramenu je ohranjen del ročaja. Viš. 7,2 cm, pr. dna 4,5 cm (t. 1: 7).
5. Približno 180 m nižje od mostu v Bistri je bila na dnu struge na desni strani, v visokem muljnem nanosu najdena glinasta amfora z dvema majhnima ročajema. Narejena je iz rjavkaste gline, kateri je primešano precej grobega peska. Viš. 9,5 cm, pr. ustja 8 cm in dna 4 cm (t. 2: 10).
6. V zamuljenem delu struge je bila ca. 350 m nižje od mostu v Bistri najdena glinasta posoda iz temno sive gline s primesjo drobnega peska. Od ustja je shranjen le del s širokim trakastim ročajem. Viš. 10 cm, pr. dna 6,5 cm (t. 2: 9).
7. V samem sotočju Bistre z Ljubljano je bila na desni strani Bistre odkrita bronasta sulica. List je plamenaste oblike in ob robu okrašen s plitvo kaneluro, ki poteka po vsej dolžini lista do konca. V tulu sulice je ohranjen del lesenega toporišča. Na tulu sta stranski luknjici za pričvrstitev toporišča. Dolž. 18,8 cm, pr. tula 2,5 cm (t. 6: 35).

Ljubljana od Blatne Brezovice do Bevk

Struga Ljubljane je na tem delu močno zamuljena, predvsem na levem in desnem robu. Na dnu ležijo debela hrastova debela in veje. Dno korita je v dolžini 850 m od Blatne Brezovice ilovnato, na ilovici pa leži kamenje in posamezne skale. Nad Kaminom pa je struga močno porasla z dolgo travo in gosto podrastjo. Na tem delu je Ljubljana globoka od 4 do 8 m.

1. Pri Lipovcu pod Blatno Brezovico je bila v mulju najdena kamnita kladivasta sekira iz zelene serpentina. Sekira je na enem delu okrušena, poškodba je verjetno nastala pri uporabi.

Sl. 1: Najdišča podvodnih najdb iz Bistre in Ljubljanice na Ljubljanskem barju.
 Številke se ujemajo s številkami najdb na tablah.

Abb. 1: Die Fundstellen der Flußfunde aus Bistra und Ljubljana im Gebiet von Ljubljansko barje. Die Nummerierung stimmt mit der auf den Tafeln angegebenen Nummerierung überein.

Na eni strani je odprtina za nasajanje pravilne okrogle oblike, medtem ko je na drugi elipsaste oblike. Dolž. 7,2 cm, pr. odprtine za nasajanje 2 cm (t. 2: 15).

2. Iz korita v strugi Ljubljanice pri Lipovcu pod Blatno Brezovico je bila izkopana keramična amfora z visokim lijakastim ustjem in ročajema na obeh straneh, ki pa sta samo delno ohranjena. Izdelana je iz rjave, delno prečiščene fine gline. Viš. 8,5 cm, pr. dna 4 cm (t. 3: 25).

3. Pri Lipovcu pod Blatno Brezovico je bila ob levem robu v ilovnati steni najdena keramična skleda z izrazito izvihanim ustjem. Ohranjena je polovica posode, na kateri je trakast ročaj. Na dnu so vidne tri stopničaste kanelure. Glina je rahlo pomešana s peskom. Viš. 11 cm, pr. ustja 28,7 cm, šir. trakastega ročaja 2,8 cm (t. 4: 27).

4. Nekaj metrov stran od skleda je bil najden do polovice ohranjen sivorjav lonc iz gline, pomešana z drobnim peskom. Ohranjen je trakast ročaj. Ustje skleda se natanko prilaga robu ustja lonca, kar da sklepata, da je šlo za komplet oz. celoto. Morda gre za grob, ki je bil nekoč ob robu Ljubljanice. Viš. 26,5 cm, šir. ročaja 3,2 cm (t. 4: 28).

5. Pri Lipovcu pod Blatno Brezovico so bile v strugi Ljubljanice v ilovnatem koritu na levi strani najdene bronaste sekire – tulasta in tri plavutaste. Sekire so bile najdene v razdalji 50 m. – velika plavutasta sekira z močno izraženima plavutma na obeh straneh, na vrhu ima odprt izrez v obliki polmeseca z zavihanima koncema. Patina je zelenkasto rjave barve. Pod plavutma so sledovi tolčenja. Dolž. 21 cm, šir. rezila 4,3 cm, šir. plavuti 3,5 cm (t. 6: 34).

– bronasta tulasta sekira z ušescem. Sekira ima dobro ohranjene ulivne šive na obeh straneh. Dolž. 12 cm, šir. rezila 6 cm, šir. tula 3,7 cm (t. 7: 39).

– bronasta plavutasta sekira s polmesečastim izrezom na vrhu. Dolž. 20,8 cm, šir. rezila 5,2 cm, šir. 3,4 cm (t. 6: 32).

– bronasta plavutasta sekira s polmesečastim izrezom na vrhu. Dolž. 22,3 cm, šir. plavuti 3,5 cm. Hrani NM ak. št. 49/81 (t. 6: 33).²

5a. Približno na istem mestu je bila 3 m od levega brega najdena bronasta sulična ost. List je plamenaste oblike in ima sploščeni ostrini. V tulu je ohranjen del lesenega toporišča. Dolž. 31 cm (t. 7: 41).³

6. Pri Lipovcu pod Blatno Brezovico je bilo na desni strani struge nad kanalom v peščenem nanosu najdeno koščeno šilo okroglega preseka. Šilo je v celoti zglačeno, na zgornjem delu je izbrušena vdolbina. Dolž. 12,5 cm, deb. 0,9 cm (t. 3: 18).

7. Pri Bržiču pod Blatno Brezovico (izliv umetnega kanala v Ljubljanico) sta bili najdeni močno zglačeno šilo in gladilo, na obeh so vidni vrezi. Dolž. šila je 16,7 cm (t. 3: 18), dolž. gladila je 11,2 cm (t. 3: 17).

8. Pod izlivom potoka Zrnica, ki se izliva v Ljubljanico pod Blatno Brezovico, so bile najdene v mulju ob samem robu rožena sekire iz jelenjega roga.

– rožena sekira, dolga 24 cm, v zgornjem delu je zvrtna luknja za nasajanje okroglaste oblike. Na spodnjem delu je poševno izbrušena v rezilo, ki je ohranjeno v dolž. 9,5 cm, pr. odprtine za nasajanje 3,6 cm (t. 2: 13).

– rožena sekira iz jelenjega roga, na spodnjem delu je poševno izbrušena v rezilo v dolžini 9,5 cm, celotna sekira je dolga 22 cm, odprtine za nasajanje je 2,8 cm (t. 2: 14).

– rožena sekira iz jelenjega roga, dolga 29 cm, na zgornjem delu je delno poškodovana, pri sami odprtini za nasajanje sta vrezani dve paralelni črti v dolžini 1 cm. Na koncu je poševno izbrušena v dolž. 13,5 cm (t. 2: 12).

– fragmentirana rožena sekira iz jelenjega roga, dolga 14,5 cm, pri odprtini za nasajanje je široka 2,6 cm, je poškodovana. Spodnji prišiljeni del manjka (t. 2: 11).

9. Pri Treh Lesnicah pod Blatno Brezovico je bila na ilovnatem dnu struge v koritu najdena skodelica s presegajočim ročajem. Ročaj je trakast z zavihanima robovoma. Skodela je iz črnošive gline, kateri je primešan droban kremenčev pesek. Viš. je 5,2 cm, pr. dna 4,5 cm (t. 3: 24).

10. Pri Treh Lesnicah je bila na dnu struge v mulju ob koritu bikonična glinasta posoda z visokim lijakastim ustjem in dvema ročajema, ki izhajata iz ustja. Glina je svetlo rjavo žgana, mešana z drobnim peskom. Spodnji del je delno poškodovan. Viš. 12,5 cm, pr. ustja 10,9 cm (t. 3: 26).

11. Na levi strani struge je bil 10 m nad izlivom potoka Zrnica pod Blatno Brezovico v mulju najden bronast meč tipa Sauerbrunn. Meč je bil navpično zapičen v tla; pri slučajnem odstranjevanju sluzastega mulja sem z roko zadel na ročajno ploščo, ki je bila pokrita le s tanko plastjo (ca. 6–8 cm) blata. Po legi meča sklepam, da je bil v vodo vržen s kulturnim namenom. Polkrožna ročajna plošča ima šest lukenj za zakovice (zgornji dve sta poškodovani). Ohranjena je le ena zakovica. Rezilo je takoj pod ročajno ploščo nekoliko zoženo, najširše je v

zgornji tretjini, od tukaj pa se enakomerno zožuje proti konici. Po celi dolžini meča (tudi po ročajni plošči) poteka po sredini vzdolžno rebro.

Ročajna plošča in zgornja tretjina meča sta okrašeni z graviranim ornamentom na obeh straneh. Srčasto elipsast lik na ročajni plošči je križno razdeljen na štiri polja. Polja so poševno šrafirana. Šrafure v levem zgornjem in desnem spodnjem polju so pod kotom 45° nagnjene v levo stran, šrafure v desnem zgornjem in levem spodnjem polju pa so prav tako pod kotom 45° nagnjene v desno stran.

Takoj pod ročajno ploščo je vrezan okras v obliki srca v trikotniku z vbočenima stranicama. Notranjost trikotnika je poševno šrafirana.

Ob dveh stranicah trikotnika so po tri vzporedne, nekoliko širše vrezane linije, ki potekajo še 15 cm po rezilu navzdol; tu se združijo. Dolž. je 53,7 cm, šir. ročajne plošče 4,2 cm, največja šir. rezila 4 cm, dolž. ohranjene zakovice 1,3 cm (t. 5: 30).⁴

12. Pod izlivom potoka Zrnica v Ljubljano pod Blatno Brezovico je bila na levi strani struge iz mulja izvlečena keramična skodelica z ročajem iz temno sive gline, kateri je primešan zelo droban pesek. Skodelica ima štiri plitve vzporedne kanelure, ki potekajo vzporedno na ramenu do ročaja. Tri vzporedne kanelure se polkrožno spustijo pod ročaj ter se ponovno dvignejo do ramena. V celoti je zelo dobro ohranjena. Pr. ustja 13,6 cm, pr. dna 6,5 cm, viš. 6,8 cm (t. 4: 29).

13. Pri Kaminu pri Pekovem grabnu pod Bevkami je bil sredi struge na ilovnatem grebenu nad kanalom v mulju najden bronast srp podkvastega tipa s širokim rezilom, hrbet je rebrasto odebeljen, na zunanji strani držaja je štirioglat izrastek. Šir. rezila je 3,2 cm, deb. zunanjega rebra je 4,5 mm, šir. ročaja 2,5 cm (t. 7: 37).

14. Pri Juriju pod Bevkami, pod izlivom Borovniščiце v Ljubljano je bila na levi strani struge v globokem mulju med visoko travo odkrita bronasta skodelica tipa Fuchsstadt. Trakasti ročaj je pritrjen na posodo s štirimi zakovicami. Dno je prstanasto, vrat lijakast, ustje je izvihano. Skodelica ima na ustju bronasto ploščico, ki je pritrjena z zakovico; na tem delu je bila počena in pozneje popravljena. Viš. 6,2 cm, pr. ustja 14,5 cm, pr. dna 4,2 cm, šir. ročaja 2,2 cm, deb. ročaja je 1 mm (t. 7: 36).⁵

15. Pri Juriju nad izlivom Borovniščiće v Ljubljano je bila na desni strani Ljubljane v ilovnatem kanalu med kamenjem najdena bronasta sulica z dolgim ozkim listom z dvema vzporednima kanelurama na robovih na obeh straneh lista. Kaneluri sta v razmaku 1,5 mm. Na tulu sta dve luknjici za pritržitev lesenega toporišča. Dolž. 36 cm, šir. tula 2,2 cm (t. 5: 31).⁶

16. V strugi Ljubljane je bila pri Kaminu pod Bevkami na desni strani v zamuljenem delu korita najdena fragmentirana sivo žgana, zglajena amfora kroglaste oblike z lijakastim ustjem; glina je pomešana z zelo finim peskom. Na ramenih ima dva majhna tunelasta ročaja; eden je fragmentiran. Stene so razmeroma tanke (do 0,4 mm). Pr. ustja 11,1 cm, dolž. ročaja 2,5 cm (t. 3: 23).

17. Na Zrnici pod Bevkami je bilo na levi strani v mulju najdeno koščeno šilo z odlomljeno konico. Po celotni dolžini je viden globok vrez, manjši pa je tudi na hrbtni strani. Dolž. 11 cm (t. 3: 19).

18. Pri Treh Lesnicah pod Blatno Brezovico je bila v strugi Ljubljane v nanosu drobnega peska najdena fragmentirana rožena sekira. Ohranjena dolž. 15,4 cm, pr. odprtine za nasajanje 2 cm (t. 3: 20).

19. Pri Kaminu pri Pekovem grabnu je bila v strugi v mulju najdena večja rožena sekira, dol. 19,7 cm, premer odprtine za nasajanje 1,5 cm, spodnji del je poševno izbrušen v rezilo, dolgo 6,5 cm (t. 3: 21).

Ostala najdišča

1. Pri Preserju pri Podpeči je bilo 150 m nad železniškim mostom na levi strani Ljubljane v ilovnatih tleh najdeno bronasto sulično kopito, na katerem so dobro vidni sledovi uporabe. Na obeh straneh tula je po ena odprtina za pričvrstitev toporišča. Dolž. 13,9 cm, šir. tula 2,3 cm (t. 7: 40).

2. Med cestnim in železniškim mostom pri Podpeči je bila na dnu struge Ljubljane najdena bronasta tulasta sekira z ušesom. Pri vlišanju je na trupu sekire ostala sled zračnega mehurčka. Del rezila je odlomljen, verjetno pri uporabi. Dolž. 9,6 cm, šir. rezila 5,2 cm, pr. tula 3,6 cm, šir. ušesa 7 mm (t. 7: 38).

3. Tik pod izlivom Ižice je bila na samem robu Ljubljane v mulju najdena koščena enostranska harpuna. Harpuna je dolga 23,2 cm, razmak med zobmi je 2–2,5 cm (t. 3: 22).⁷

Sodeč po starosti podvodnih najdb iz Bistre in Ljubljane je bilo to področje bolj ali manj kontinuirano obljudeno od bakrene dobe dalje.

Za eneolitsko produkcijo Ljubljanskega barja so značilne rožene sekire (t. 1: 2–6; 2: 11–14; 3: 20–21), koščena šila in gladila (t. 1: 1; 3: 16–19).⁸

V starejšo bronasto dobo (Bd A) lahko uvrstimo dvoročajni vrč, najden pod Blatno Brezovico (t. 3: 26).

V srednjo bronasto dobo sodi bronasti meč tipa Sauerbrunn (t. 5: 30).⁹ Najboljše paralele zanj najdemo v skupini iz Benečije,¹⁰ kar velja tako za obliko kot tudi za dolžino, saj so alpski meči praviloma krajši kot beneški. Meč, najden pod Blatno Brezovico, verjetno sodi v stopnji Bd B 1–B 2.

Bronaste plavutaste sekire z nizko postavljenimi plavutmi (t. 6: 32–34) so značilne za zgodnjo žarnogrobiščno dobo (Bd D). Enaki sekiri vsebuje zaklad iz Tomišlja na Ljubljanskem barju, ki je datiran v ta čas.¹¹

Mlajša je bronasta skodelica (t. 7: 36), ki sodi v družino Fuchsstadt.¹² Glavne značilnosti skodelic te družine so: neokrašen recipient, prstanasto dno in navpičen trakast ročaj z elipsastima atašama. Primerek iz Ljubljane se od klasičnih skodelic te vrste loči po tem, da zakovici, s katerima je pritrjena zgornja ataša ročaja, nimata stožčastih, ampak ploščatih glavici, in da je ročaj neokrašen. Skodelice vrste Fuchsstadt so bile v rabi zlasti v stopnji Ha A 2.

Bronasti srp podkvaste oblike (t. 7: 37) in sulično ost z listom plamenaste oblike, ki je ob robovih okrašen s parom žlebičev (t. 5: 31), pa lahko uvrstimo že v čas Ha B.¹³

Zaradi številnega dobro ohranjenega orožja (sekire, sulične osti, meč) in drugih predmetov (npr. bronasta skodelica) bi lahko domnevali, da je bilo področje Bistre in Ljubljane med Vrhniko in Podpečjo sveto. Ti predmeti so morda žrtveni darovi različnim vodnim božanstvom.

¹ C. Deschmann, *Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolphinum in Laibach* (1888) 98.

² H. Štular, v: *Najdbe v Ljubljani*, Podvodna arheologija v Sloveniji 1 (1982) 14, št. 14, t. 1: 14.

³ M. Potočnik, *Arh. pregl.* 27, 1986 (1987) 302 in sl., sl. 3.

⁴ *Bronasta doba na Slovenskem*. 18. – 8. st. pr. n. š. (1987) sliki na platnicah.

⁵ *Ib.*, 74, sl. 51.

⁶ *ib.*, 76, sl. 55.

⁷ M. Potočnik (op. 3) sl. 2.

⁸ P. in J. Korošec, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, *Arh. kat. Slov.* 3 (1969) t. 85–100.

⁹ P. Schauer, *Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz I*, *Prähist. Bronzefunde* 4/2 (1971) 20 in sl., t. 2: 13–16.

¹⁰ V. Bianco Peroni, *Die Schwerter in Italien*, *Prähist. Bronzefunde* 4/1 (1970) 8 in sl., t. 1; 2: 8; 57: 1–8.

¹¹ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, *Röm.-Germ. Forsch.* 22 (1959) 108 in sl., t. 125: C 2, 3; S. Gabrovec, *Jugoistočnoalpska regija*, v: *Praist. jugosl. zem.* 4, *Bronzasta doba* (1983) 72, t. 3: 5–6.

¹² H. Müller-Karpe (op. 11) 158 in sl., t. 207: A 7, B–E, G 2, H.

¹³ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (1973) 150 in sl., t. 103: 3; 112: 3.

Zusammenfassung

Die ersten archäologischen Funde aus Ljubljana kamen an den Tag am Ende des 19. Jh., als K. Dežman, der Kustos beim Landesmuseum in Ljubljana, eine Tauchaktion mit der Erforschung des Flußbetts organisierte. Die Tauchaktion wurde seitens der Taucher von K. u. K. Kriegsmarine durchgeführt.¹

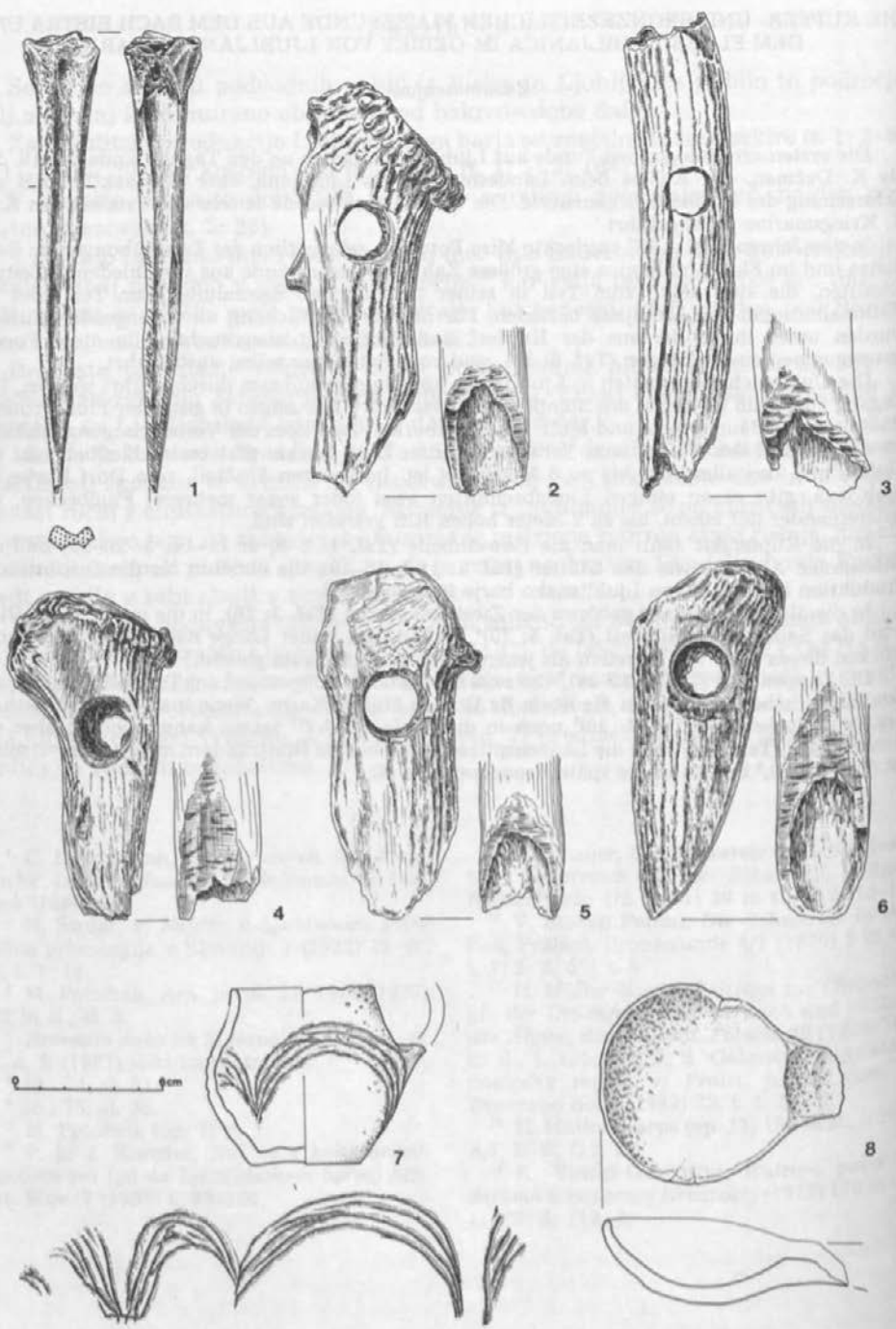
In den Jahren 1981–1987 entdeckte Miro Potočnik gelegentlich der Tauchübungen im Bach Bistra und im Fluß Ljubljana eine größere Zahl der Gegenstände aus verschiedenen Zeitabschnitten, die sich heute zum Teil in seiner persönlichen Sammlung, zum Teil aber im Nationalmuseum von Ljubljana befinden. Für die Veröffentlichung im vorliegenden Aufsatz wurden unter ihnen die aus der Kupfer- und Bronzezeit ausgesucht. Alle diese Funde, ausgenommen eines einzigen (Taf. 6: 33), sind vom Entdecker selbst aufbewahrt.

Die Untersuchungsarbeiten in Ljubljana können nur mühsam durchgeführt werden. Der Zugang zum Fluß ist wegen des Sumpfbodens erschwärt. Sozusagen in gesamter Flußbettlänge stößt man auf Bäume, Äste und Müll. Die Sichtbarkeit ist wegen der Verunreinigung schlecht. Im oberen Teil des Flußes, von Vrhnika bis zum Dorf Bevke, gibt es im Flußbett nur ein Flußbecken, das allerdings bis zu 6 Meter tief ist. Im unteren Flußteil, vom Dorf Bevke bis Ljubljana, gibt es an einigen Flußabschnitten zwei (oder sogar mehrere) Flußbecken, die untereinander mit einem, bis zu 2 Meter hohen Riff getrennt sind.

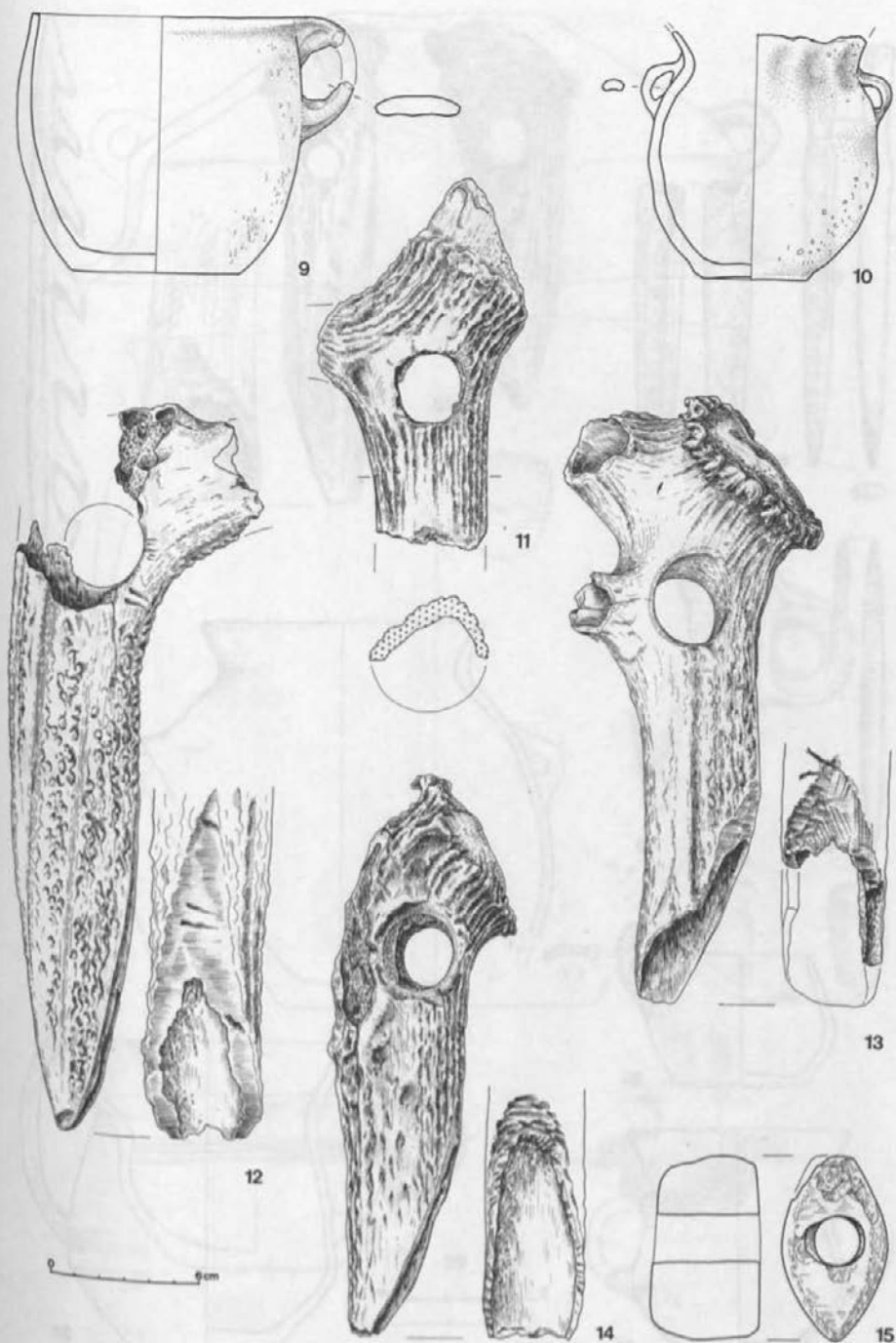
In die Kupferzeit zählt man die Geweihbeile (Taf. 1: 2–6; 2: 11–14; 3: 20–21) und die knöchernen Ahlen, sowie den Glätter (Taf. 1: 1; 3: 16–19), die ohnehin für die äneolithische Produktion im Gebiet von Ljubljansko barje typisch sind.⁸

In die ältere Bronzezeit gehören der Zweihenkelkrug (Taf. 3: 26), in die mittlere (Bz Bl-2) wird das Sauerbrunn-Schwert (Taf. 5: 30)⁴ gezählt, das seiner Länge nach näher den Fundstücken dieses Typs aus Venetien als jenen aus dem Alpenraum gleicht.^{9, 10}

Die Lappenbeile (Taf. 6: 32–34),² die zwei Parallelen im Depotfund aus Tomišelj in Ljubljansko barje¹¹ haben, gehören in die Stufe Bz D nach Müller-Karpe. Wenn man die Bronzeschale des Typs Fuchsstadt (Taf. 7: 36)⁵ noch in die Stufe Ha A2¹² setzen kann, gehören aber die Bronzesichel (Taf. 7: 37) und die Lanzenspitze, die an beiden Blatträndern mit Rinnen versehen ist (Taf. 5: 31),⁶ bereits in die späte Bronzezeit (Ha B).¹³

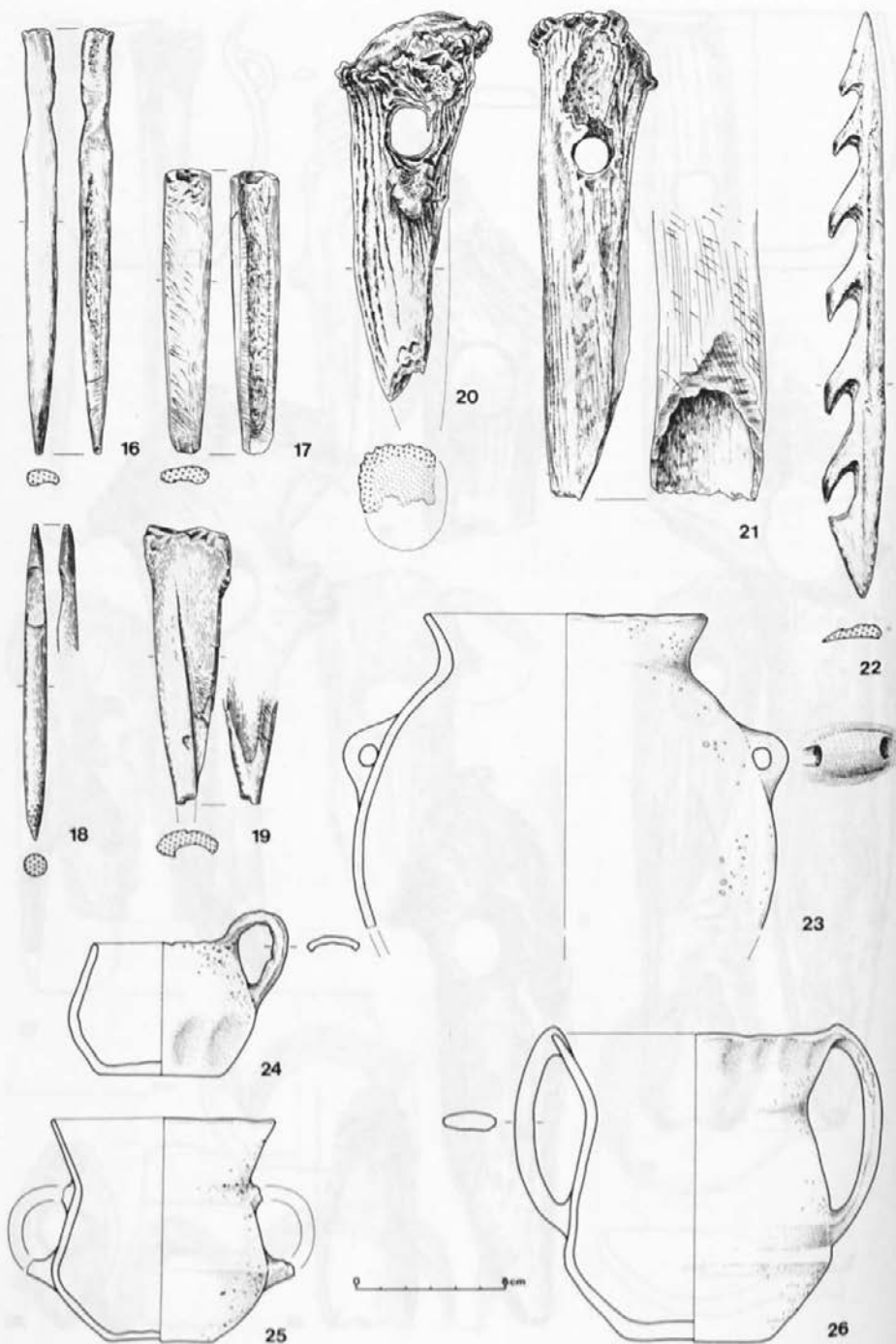

T. I: Podvodne najdbe iz Bistre. 1 kost, 2-6 roževina, 7-8 glina.
 Taf. 1: Die Flußfunde aus Bistra. 1 Knochen, 2-6 Geweih, 7-8 Ton.

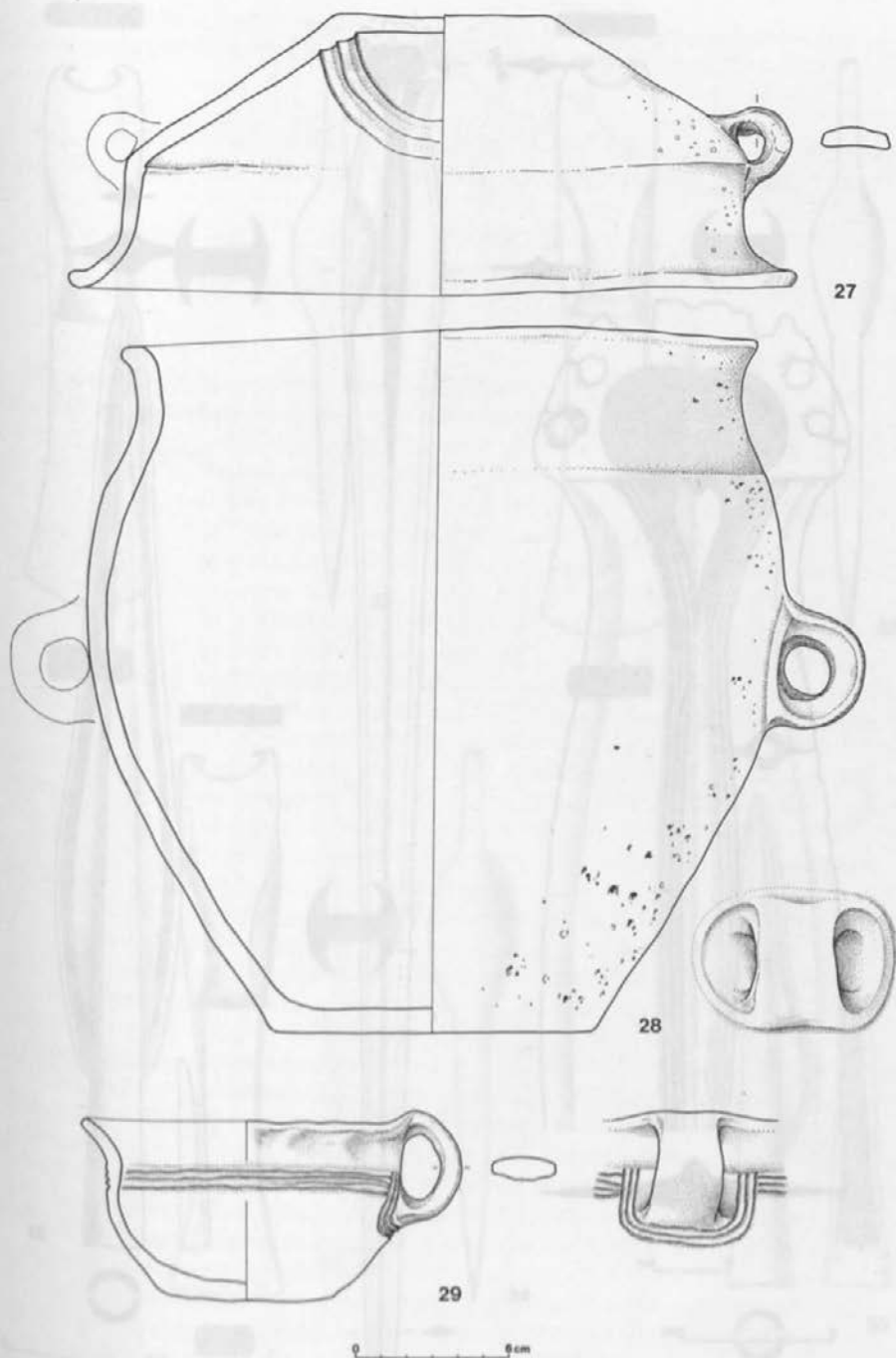

T. 2: Podvodne najdbe iz Bistre (9-10) in Ljubljance (11-15). 9-10 glina, 11-14 roževina, 15 kamen.

Taf. 2: Die Flußfunde aus Bistra (9-10) und Ljubljana (11-15). 9-10 Ton, 11-14 Geweih, 15 Stein.

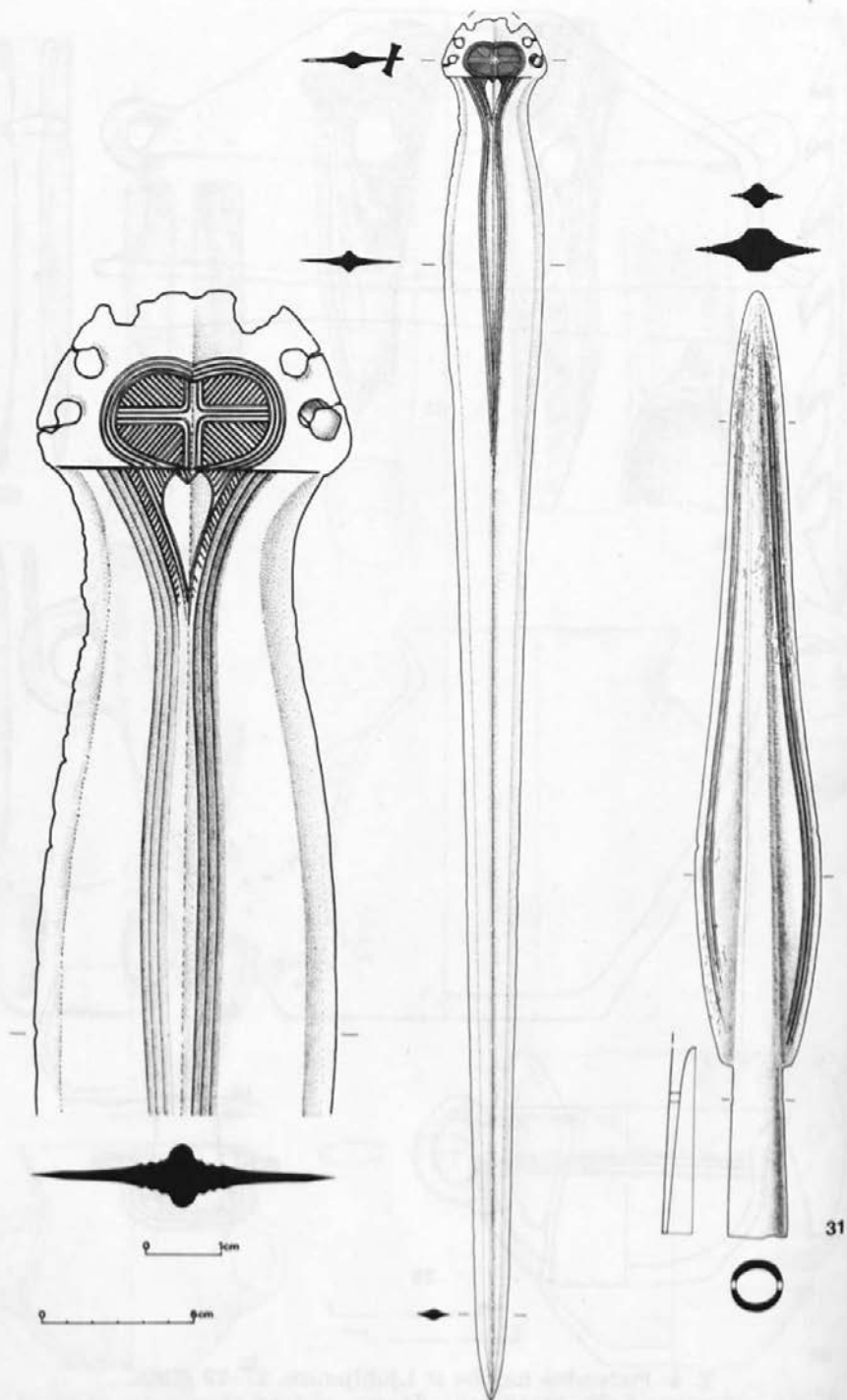

T. 3: Podvodne najdbe iz Ljubljane. 16-19, 22 kost, 20-21 roževina, 23-26 glina.
 Taf. 3: Die Flußfunde aus Ljubljana. 16-19, 22 Knochen, 20-21 Geweih, 23-26 Ton.

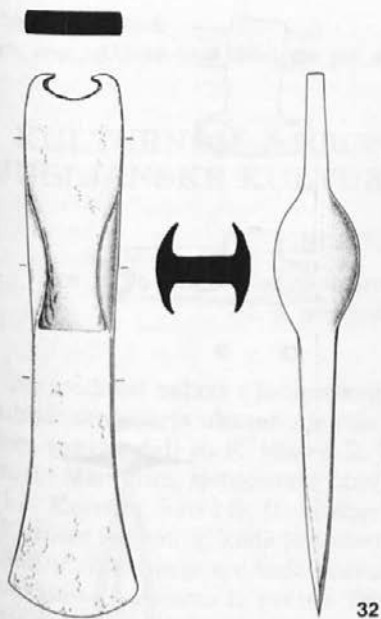
T. 4: Podvodne najdbe iz Ljubljane. 27–29 glina.

Taf. 4: Die Flußfunde aus Ljubljana, 27–29 Ton.

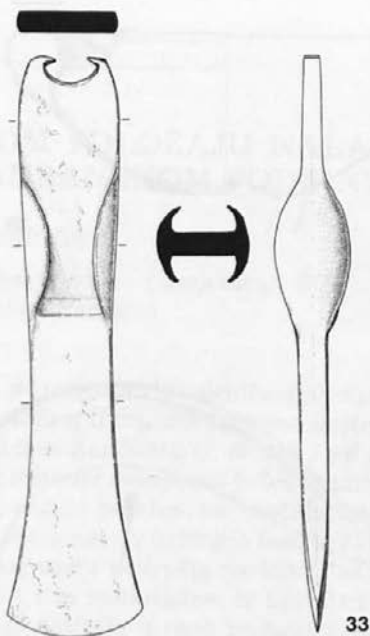

T. 5: Podvodne najdbe iz Ljubljane. 30–31 bron.

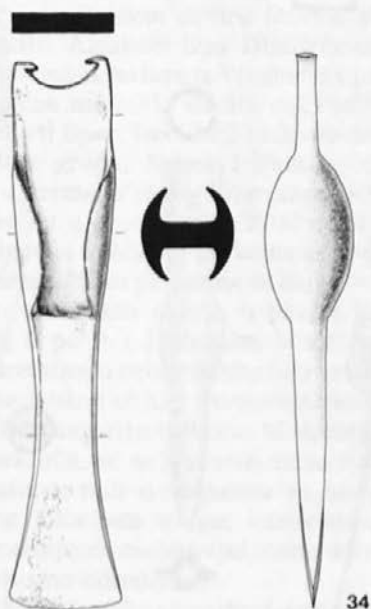
Taf. 5: Die Flußfunde aus Ljubljana. 30–31 Bronze.

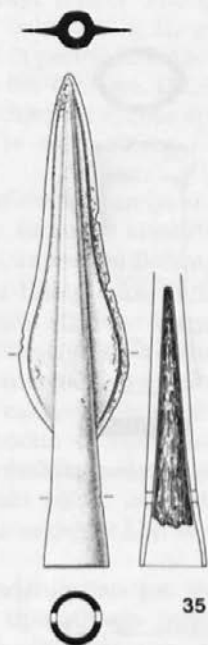
32

33

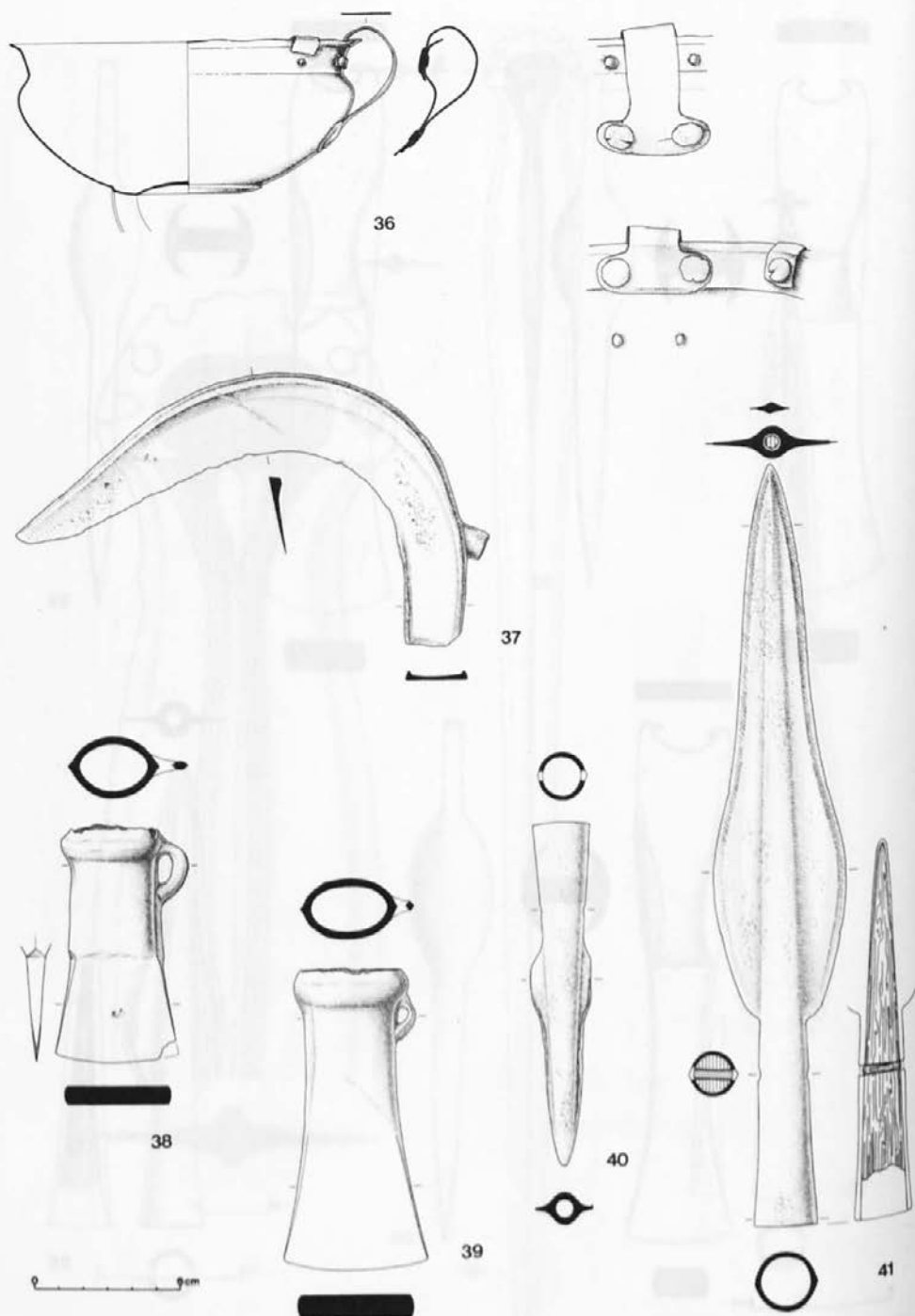
34

35

9 cm

T. 6: Podvodne najdbe iz Ljubljance (32-34) in Bistre (35). 32-34 bron, bron in les.
 Taf. 6: Die Flußfunde aus Ljubljana (32-34) und Bistra (35). 32-34 Bronze, 35 Bronze und Holz.

T. 7: Podvodne najdbe iz Ljubljane. 36–40 bron, 41 bron in les.
 Taf. 7: Die Flußfunde aus Ljubljana. 36–40 Bronze, 41 Bronze und Holz.

O KULTURNOM I HRONOLOŠKOM POLOŽAJU NALAZA LJUBLJANSKE KULTURE NA JADRANSKOM PODRUČJU

BLAGOJE GOVEDARICA

Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti BiH,

Ul. 6. novembra 7, YU-71000 Sarajevo

Na srodnost nalaza s jadranskog područja sa materijalom iz sojeničarskih naselja Ljubljanskog barja ukazano je više puta u arheološkoj literaturi. Izvjesne smjernice u tom pravcu dali su K. Moser, R. Ložar, P. Laviosa Zambotti, G. Novak i još neki autori.¹ Medjutim, sistematski pristup ovoj problematici omogućen je tek studijama P. i J. Korošca, kao i S. Dimitrijevića. U ovom smislu posebno su značajni radovi P. Korošec iz 1959. g. kada je u okviru nalazišta Studenec-Ig izdvojila faze Ig I i Ig II i 1962. g., u kome je sve tada poznate nalaze ovog tipa s područja srednjeg Jadrana povezala sa nalazima iz pećina Tršćanskog krasa i sa materijalom iz Ljubljanskog barja, pripisujući ih u cjelini grupi Ig II koju je datirala u rano bronzano doba.²

S. Dimitrijević je u svojim radovima iz 1967 i 1979. g. još detaljnije potencirao cjelovitost kulturne fizionomije ove grupe inaugurirajući za nju naziv ljubljanska kultura.³ Pri tome on u ovom okviru izdvaja alpski i jadranski facijes, kao dvije regionalne varijante. Alpskom tipu Dimitrijević je pripisao nalazište Ig II, jedan grob iz Linz-Scharlinz-a, nalaze iz Vinomera i jedan fragment iz pećine Hrustovača, a jadranskom tipične nalaze iz Grotta del Pettiroso, Grotta dei Ciclami, Dančeve pećine, gradine Sveti Spas, tumula 2 iz Šparevina, pećine Tradanj, Grapčeve špilje, te iz tumula Mala gruda, Rubež i Pazhok. Oba facijesa je okarakterisao kao eneolitski relikv u vremenu ranog bronzanog doba.⁴

P. i J. Korošec su u svom veoma značajnom radu o nalazima iz naselja u Igu iznijeli nešto drugačije mišljenje po kome grupa Ig II pripada finalnom eneolitu, a njena jadranska nalazišta su paralelna sa badenskim prodorima u sjevernu Bosnu.⁵

Opredjeljenje jadranskih nalaza u okviru Dimitrijevićeve ljubljanske kulture, odnosno grupe Ig II po P. i J. Korošec je uglavnom prihvaćeno, ali dugo vremena jedina sigurna odrednica u ovom smislu bila je tipološka identifikacija, što s obzirom na veoma karakteristične oblike i ornamentiku keramičnih proizvoda ove kulture, nije ni predstavljalo naročitu teškoću. Medjutim, svako dalje razmatranje nosilo je sa sobom niz poteškoća, jer se kod svih nalazišta koje su prethodno navedeni autori pripisali ovoj kulturi, radi o nalazima sa nesigurnim hronološkim položajem, a izuzev eponimnog lokaliteta u Igu, karakteristični ljubljanski oblici su mahom pojedinačni, ili srazmjerno malobrojni, često u kontekstu sa materijalom koji se nije mogao jasnije kulturno opredijeliti.

U zadnjih nekoliko godina naučnoj javnosti postao je pristupačan još jedan relativno veliki broj nalazišta sa materijalom ljubljanskog tipa. Ovoga puta se nerijetko radilo o zatvorenim i stratigrafski jasnije opredijeljenim cjelinama, koje daju daleko više mogućnosti za konkretnije determinisanje bitnih aspekata ljubljanske kulture. Medjutim, većina problema još uvijek je otvorena. Tu mislimo prije

svega na prisutne sumnje u pogledu opravdanosti izdvajanja alpskog i jadranskog facijesa u smislu Dimitrijevićeve regionalne podjele, na problem preciznijeg hronološkog definisanja, kao i na veoma značajno pitanje obima i karaktera udjela ljubljanske kulture u formiranju kulturne fizionomije jadranskog područja u vrijeme prelaza iz eneolita u bronzano doba.⁶

Danas u cjelini poznajemo 39 lokaliteta na kojima je između ostalog zastupljen i materijal ljubljanskog tipa (**pril. 1:** nalaz iz Linz-Scharlinz-a nije predstavljen na karti). Zanimljivo je da od vremena prve identifikacije ove kulture raste samo broj jadranskih nalazišta, od prve cifre 7 do sadašnjih 36 koji su u većoj ili manjoj mjeri objavljeni. Treba reći da je u toku iskopavanje na još nekoliko nalazišta koja sadrže elemente ove kulture, te se mogu očekivati i dalje potvrde njenog prisustva na Jadranu.⁷ Ljubljanska kultura je na jadranskom prostoru najviše zastupljena u naseobinskim nalazištima. Od toga su 22 pečinskog tipa, četiri gradine i jedno naselje u vrtači. Nije zanemarljiv ni broj grobnih nalaza koji su zastupljeni sa 9 tumula i to isključivo na području srednjeg i južnog Jadrana.

U Tršćanskom krasu ljubljanskoj kulturi pripada sloj III u Grotta Caterina,⁸ sloj A u Grotta Cotariova,⁹ prelaz iz sloja 5 u sloj 4 u Grotta dei Ciclami, sloj C u Grotta del Pettine di Gabrovizza,¹⁰ sloj 3 u Grotta degli Zingari,¹¹ slojevi 6 i 5 u Grotta del Mitreo,¹² karakteristični nalazi iz Grotta del Pettiroso,¹³ te pojedinačni nalazi iz Riparo di Percedol i iz gradine Castellazzo di Doberdò.¹⁴

U Istri se ova kultura javlja krajnje sporadično i to samo sa po jednim keramičkim fragmentom u pećinama Srbani, Dančeva i Cingarela.¹⁵

Na području Kvarnera i Velebita ovom tipu pripada jedan ulomak iz Jami na Sredi na Cresu i nalazi iz osnove sloja 6 u Vaganačkoj pećini.¹⁶

U sjevernoj Dalmaciji toj kulturi odgovaraju nalazi iz pećina Tradanj i Škarin Samograd, te iz Škarine Drage.¹⁷

U srednjoj Dalmaciji i zapadnoj Hercegovini je najveća koncentracija ljubljanskih nalaza na Jadranu. Oni su zastupljeni u čitavom sloju naselja u vrtači Otišić-Vlake,¹⁸ u površinskom sloju Grapčeve špilje, u gradini Sveti Spas,¹⁹ u sloju III a Ravlića pećine,²⁰ u tumulima sa vrela Cetine (T. 2 u Šparevinama, T. 19 i T. 53 u Rudinama, T. 3 u Čitluku,²¹ u tumulu Grabovica,²² u tumulu 1 iz Ogradja,²³ kao i u sloju Al gradine u Varvari.²⁴

U južnoj Dalmaciji i istočnoj Hercegovini ovoj kulturi odgovaraju pojedinačni nalazi u pećini Gudnja,²⁵ pećini Badanj²⁶ i u Zelenoj pećini.²⁷

U Crnoj Gori ljubljanskoj kulturi su pripisani tumuli Mala Gruda i Rubež, kao i gornji dio sloja VI u pećini Odmut.²⁸ Sa albanskog područja ovdje spadaju pojedinačni nalazi iz prvog sloja gradinskog naselja Gajtan,²⁹ centralni grob iz tumula 1 u Pazhok-u,³⁰ te nalazi iz tumula 4 u Kënetë.³¹

Datacija ljubljanskih slojeva i nalaza je i u jadranskim nalazištima dosta neujednačena. Spomenućemo samo hronološka odredjenja najznačajnijih nalaza. Ljubljanski materijal iz pećina Tršćanskog krasa najčešće je opredijeljen u početnu fazu ranog bronzanog doba,³² a neki autori ga smještaju u prelaz iz eneolita u bronzano doba.³³ Ljubljanski horizont u Vaganačkoj pećini datiran je na početak ranog bronzanog doba.³⁴ Kompletan kulturni sloj naselja u Otišić-Vlake sa brojnim nalazima ljubljanskog tipa, prema autorima istraživanja pripada prelazu iz eneolita u bronzano doba,³⁵ a istom razdoblju su pripisani i nalazi iz najranijih tumula u Cetinskoj krajini.³⁶ Sloj sa ljubljanskim materijalom u Ravlića pećini datiran je u razvijeni eneolit jadranskog područja,³⁷ a nalazi ovog tipa u pećini Odmut opredijelje-

ljeni su u kasni eneolit.³⁹ Tumul Mala Gruda datiran je u puno rano bronzano doba.³⁹ Nalazi ovog tipa u Pazhok-u i Kënetë datirani su u prvu fazu ranog bronzanog doba Albanije, u period Maliq III a, što odgovarja ranoheladskom III razdoblju na grčkom kopnu.⁴⁰

Ovdje treba dodati i najnoviju dataciju nalaza iz Ljubljanskog barja koju je nedavno iznio H. Parzinger. On je cjelokupni materijal iz Barja podijelio u VII faza, a nalaze iz Iga II (Ig b) koji pripadaju njegovoj šestoj fazi, na osnovu analogija sa kulturama iz panonskog područja, opredijelio je u stariju etapu ranog bronzanog doba, odnosno u vrijeme Reinecke Br. A1.⁴¹ Međutim, neke od kultura koje on u ovom smislu navodi sasvim sigurno su starije od početka faze Br. A1, kao grupa Kosihy-Čaka, početak vinkovačke kulture i sl.

Veoma je indikativna činjenica da su u skoro svim nalazištima ljubljanske kulture na području sjevernog Jadrana prisutni i oblici tipični za grupu Ig I. U Grotta Caterina materijal ovog tipa pripada osnovi sloja IV i jasno je odijeljen od ljubljanskih nalaza koji pripadaju početnom horizontu III sloja.⁴² Keramika grupe Ig I takodje je jasno odvojena od ljubljanske u Grotta Cotariova. Ona pripada sloju C, za kojim slijedi sloj B sa manje tipičnim materijalom, a ljubljanskoj kulturi odgovara donji dio najmladjeg sloja A.⁴³ Izgleda da je sličan stratigrafski odnos i u pećini Jami na Sredini na Cresu.⁴⁴

Prema situaciji u Grotta dei Ciclami moglo bi se zaključiti da neki oblici tipa Ig I egzistiraju i u vrijeme ljubljanske kulture. To su neke od zdjela na četvorodjelnoj nozi koje se javljaju na prelazu iz petog u četvrti sloj, zajedno sa tipičnim ljubljanskim oblicima, a i na njima je već u značajnoj mjeri zastupljena karakteristična ljubljanska ornamentika.⁴⁵ Takve zdjele su zastupljene i u sloju C u Grotta del Pettine di Gabrovizza.⁴⁶ Međutim, ovi nalazi su dosta sumarno objavljeni te i ovaj podatak treba primiti sa rezervom, do preciznije obrade stratigrafije i arheološkog materijala iz ovih pećina.⁴⁷

Prisustvo grupe Ig I na sjevernojadranskom području i indicije o njenoj stratigrafskoj izdiferenciranosti u odnosu na nalaze ljubljanskog tipa, višestruko su značajni za proučavanje ljubljanske kulture u cjelini. Ovo prije svega govori u prilog ispravnosti hronološkog razgraničenja ove dvije grupe koje je obavljeno na osnovu tipologije materijala u nalazištu Ig, ali tamo nije moglo biti i stratigrafski potvrđeno.⁴⁸ Te činjenice takodje ukazuju na snažnu povezanost sjevernojadranskog i užeg alpskog područja, odnosno na istovjetan razvoj ove dvije susjedne oblasti, ne samo u vrijeme ljubljanske kulture, već i tokom prethodne faze Ig I. Blisku srodnost na ovoj relaciji potvrđuju i sve varijante vodećeg keramičkog tipa ljubljanske kulture – posude sa loptastim tijelom i ljevkašto izvijenim kratkim vratom. Ovaj tip je dominantan i u Ljubljanskom barju i u Tršćanskom krasu, bilo da se radi o ukrašenim ili neukrašenim primjercima, ili pak o onima sa trakastim, supkutanim i drugim drškama (sl. 1: 2, 4, 5). Ovakve posude preovladjuju i medju ljubljanskim nalazima u Vaganačkoj pećini, te su autori izstraživanja, čini se sasvim ispravno, zaključili da ljubljanski horizont ove pećine pripada alpskom, a ne jadranskom tipu (sl. 1: 6).⁴⁹

Sve ove indicije pokazuju da bi se Dimitrijevićev alpski tip morao proširiti na čitavo područje sjevernog Jadrana, sve do istočnih obronaka Velebita. Na čitavom tom prostoru u okviru ljubljanske kulture izražena je prilična uniformnost keramičkih oblika, a kako smo vidjeli, ova kultura se na tom tlu razvila na zajedničkim supstratnim osnovama Ig I tipa.

Na preostalom dijelu jadranskog pojasa situacija je drugačija u znatnoj mjeri. Pored tipičnih elemenata koji i ovo područje sasvim jasno uključuju u okvire ljubljanske kulture, ovdje se javljaju određene specifičnosti, kako u repertoaru keramičkih oblika i ornamentike, tako i u drugim bitnim elementima. Loptaste posude sa niskim vratom su i ovdje dominantne, ali su, pored tipične klasične varijante (sl. 2: 8), veoma brojni primjerci sa ravnim dnom i vertikalnim, cilindričnim vratom, isključivo sa dvije supkutane drške. Ovaj keramički oblik je najčešće ukrašen mrežastim urezima na ramenu i nizom uspravnih žljebastih ureza na vratu (sl. 2: 1). Ovakve posude i ornamentika ne susreću se u alpskom krugu, a na ovom tlu zastupljeni su od sjeverne Dalmacije do Crne Gore zajedno sa klasičnim ljubljanskim elementima. Mnogo rjeđe su u kontekstu sa materijalom koji je u kulturnom smislu drugačije opredijeljen, kao napr. u sloju Varvara A1, koji po B. Čoviću, pripada finalnom eneolitu i sadrži vučedolsku robu sa elementima kasne lisičičke i badenske tradicije.⁵⁰

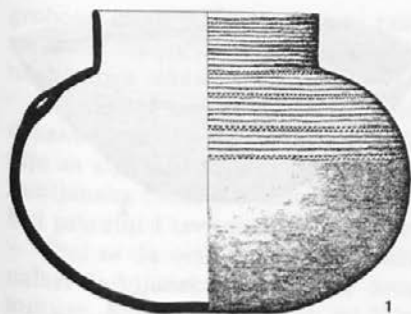
Zdjele sa zadebljanim i unutra ukošenim obodom javljaju se u mnoštvu varijanti, sa nogom ili bez nje, i u cjelini su brojnije i bolje radjene u odnosu na primjerke toga tipa sa alpskog i sjevernojadranskog područja (sl. 2: 2, 3, 9). Osim toga, u tumulu Grabovica u Buškom blatu nadjeni su keramički prilozi koji po obliku odgovaraju ljubljanskim, ukrasni motivi su takodje tog tipa, ali su izvedeni tehnikom žljebljenja, tako da odaju utisak grube imitacije klasične ljubljanske ornamentike (sl. 2: 6-8).⁵¹ Kako je već navedeno, tehnikom žljebljenja su po pravilu izvodjeni ukrasi na vratu loptastih posuda, a ova tehnika se susreće i na koničnim zdjelama u naselju Otišić-Vlake (sl. 2: 2). Pojedinačni nalazi sa žljebljenim ukrasima konstatovani su i u pećinama Odmut, Gudnja i Stubica,⁵² a na alpskom području nadjen je samo jedan primjerak ovoga tipa, i to u sloju V Grotta del Mitreo.⁵³

Posebno značajna specifičnost ovog područja u odnosu na alpski krug su tumuli sa cista grobovima. Danas se već sa dosta sigurnosti može reći da je prva pojava ovakvih tumula na području zapadnog Balkana vezana za ljubljanski horizont srednjeg i južnog Jadrana. To potvrđuju nalazi iz tumula u Ogradju, Maloj Grudi i Pazhok-u, koji su isključivo ljubljanskog tipa. Ovakvi tumuli susreću se i na prostoru sjevernog Jadrana, ali su nesumnjivo kasniji od prethodno navedenih.⁵⁴

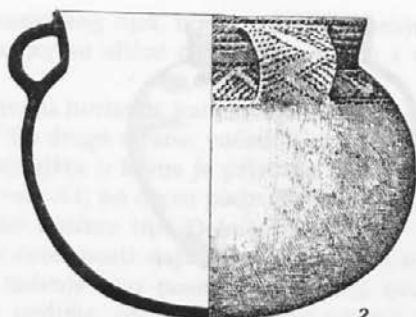
Već je P. Korošec u jednom od svojih ranijih radova konstatovala da na ovom području nema nalaza tipa Ig I i da su supstratne osnove ljubljanske kulture sa ovog tla drugačije nego u alpskom krugu.⁵⁵ To u punoj mjeri potvrđuju nova istraživanja i nalazi. Prema stratigrafiji u pećini Odmut, ljubljanskoj kulturi prethodi horizont sa vrpčastom keramikom, što govori o prisustvu određenih elemenata istočnog porijekla.⁵⁶ U istom pravcu upućuje i tumul Ljeskova glavica sa jamnim grobovima u okviru kojih su nadjeni istovjetni keramički oblici,⁵⁷ kao i još neki pojedinačni nalazi keramike ovog tipa.⁵⁸ Vrpčasti ornamenti se redovno javljaju na loptastim posudama sa malim otvorom, bez vrata, a isti takav oblik, ali bez ovih ukrasa, dosta dobro je zastupljen u okviru ljubljanskog materijala naročito u Otišiću-Vlake⁵⁹ i u Ravliča pećini (Sl. 2: 5).⁶⁰ Moguće je da su nosioci vrpčaste keramike i jarnih

Sl. 1: Alpski (klasični) tip ljubljanske kulture. 1-5, 9 Ig; 6 Vaganačka pećina; 7 Grotta del Pettiroso (Pejca v Lašci); 8 Riparo di Percedol (Prčji dol). - R = cca 1:4.

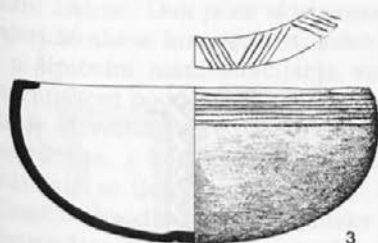
Abb. 1: Alpiner (klassischer) Typ der Ljubljana-Kultur. 1-5, 9 Ig; 6 Vaganačka pećina; 7 Grotta del Pettiroso (Pejca v Lašci); 8 Riparo di Percedol (Prčji dol). M. etwa 1:4.

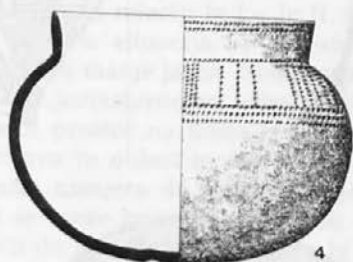
1

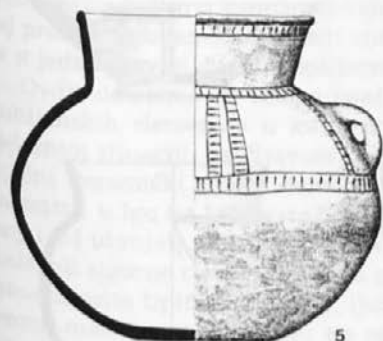
2

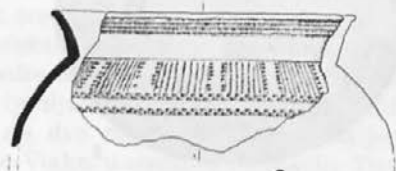
3

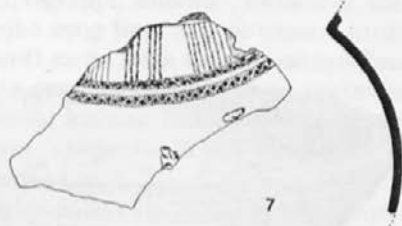
4

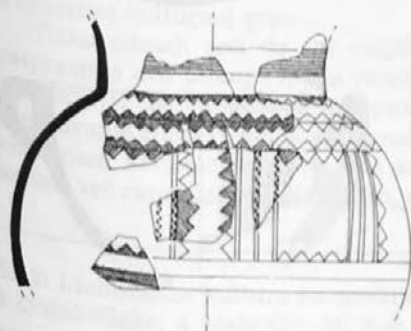
5

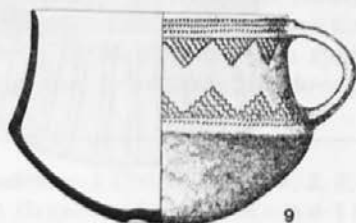
6

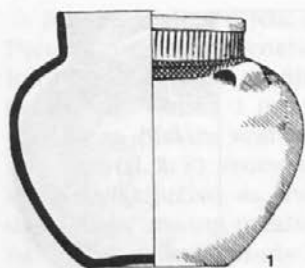
7

8

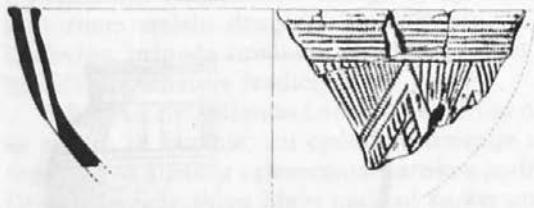
9

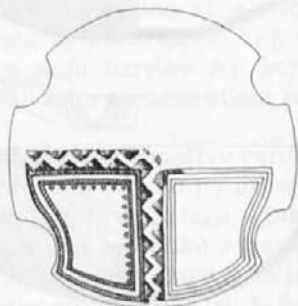
1

2

3

4

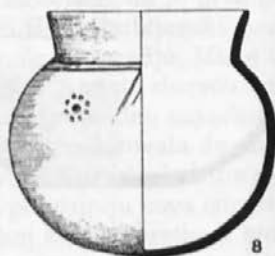
5

6

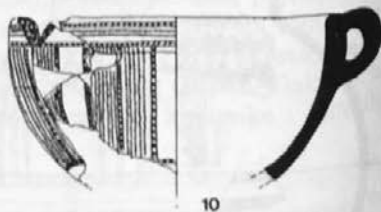
7

8

9

10

grobova imali udjela u daljem razvoju tog keramičkog tipa, mada u ovom slučaju ne treba isključiti ni stariju domaću tradiciju, jer su slični oblici zastupljeni i u neolitu ove oblasti.⁶¹

U Ravlića pećini ljubljanski nalazi preslojavaju horizont kanelovane, kasnobadenske keramike tipa Nakovana i Alihodže A.⁶² Sa druge strane, vučedolska kultura nije sa sigurnošću potvrđena ni na jednom nalazištu u kome je prisutna klasična ljubljanska roba, ali, sudeći po nalazima u Varvari A1, na ovom području su morali biti prisutni i izvjesni elementi kasne vučedolske kulture tipa Debelo brdo.⁶³

Čini se da ovih nekoliko sumarno iznesenih osobenosti daju dosta osnove da se nalazi ljubljanske kulture sa ovog područja izdvoje kao posebna varijanta ove kulture, koja bi za razliku od Dimitrijevićeve podjele, obuhvatala samo srednji i južni Jadran. Dok je na sjevernom Jadranu i u užem alpskom prostoru u značajnoj mjeri izražena homogenost, kako u kulturnom razvoju na relaciji Ig I – Ig II, tako i u tipičnim manifestacijama same ljubljanske kulture, situacija na preostalom jadranskom području je mnogo kompleksnija i u cjelini manje jasna. Nema sumnje da je sjeverno jadransko primorje u ovom pogledu jedinstveno sa užim alpskim područjem, s kojim zajednički predstavlja primarni prostor na kome je nastala i razvijala se ljubljanska kultura. U tom smislu čitavu tu oblast možemo smatrati klasičnim područjem ljubljanske kulture. Nije nam namjera da na ovom mjestu raspravljamo problem nastanka ove kulture, ali se može konstatovati da su isti elementi koji su na tom klasičnom području doveli do transformacije grupe Ig I u ljubljansku kulturu, prouzrokovali i njeno širenje ka jugu, duž jadranske obale. Na taj prostor ljubljanski elementi stižu u vrijeme pune zrelosti te kulture i infiltriraju se u jednu sasvim stranu i kulturno raznorodnu sredinu.

Ovdje dolazimo do veoma značajnog i kompleksnog problema karaktera udjela ljubljanskih elemenata u kulturnom razvoju jadranskog područja. Naime, prema sadašnjoj situaciji, na čitavom prostoru širenja ljubljanske kulture, njeni klasični i tipični keramički oblici dominantni su samo na dva međusobno vrlo udaljena nalazišta, u Igu na Ljubljanskom barju i u Otišić-Vlake, u srednjoj Dalmaciji. Tu se mogu još ubrojati nalazi iz tumula u Maloj grudi, Ograđju, Rubežu i Pazhok-u, kao male, ali sigurne cjeline u kojima preovladjuje roba ovog tipa. Ako se uzme u obzir samo izrazito tipični materijal, ljubljanski elementi su na svim drugim nalazištima veoma malobrojni u odnosu na ostale nalaze, te se s puno opravdanja postavlja pitanje šta u stvari predstavlja enklava ljubljanske kulture duž jadranske obale. Radi li se tu samo o prodoru malobrojnih elemenata, o importu, ili pak o samostalnoj i cjelovitoj kulturnoj grupi.

Treba odmah reći da još uvijek nismo u mogoćnosti da u značajnijoj mjeri raspravimo ovo pitanje, mada rezultati novih istraživanja pružaju dosta indicija u tom pravcu. Jedan od mogućih puteva za razjašnjenje ove situacije jeste detaljno proučavanje konteksta u kome se nalaze tipični ljubljanski oblici i utvrđivanje šireg repertoara keramičkih formi ove kulture, na osnovu jasnih stratigrafskih cjelina kojima već raspolažemo. Međutim, neki bitni stratigrafski pokazatelji nisu dovoljno

Sl. 2: Ljubljanska kultura na srednjem i južnom Jadranu. 1 Čitluk, tumul 3; 2, 3, 5, 9 Otišić-Vlake; 4 Mala Gruda; 6-8 Grabovica; 10 Grapčeva špilja. – R = cca 1:4.

Abb. 2: Ljubljana-Kultur an der Mittel- und Südadria. 1 Čitluk, Hügel 3; 2, 3, 5, 9 Otišić-Vlake; 4 Mala Gruda; 6-8 Grabovica; 10 Grapčeva špilja. M. etwa 1:4.

precizirani u publikovanom materijalu, tako da u ovom trenutku možemo samo ukazati na pojedine od tih, na prvi pogled manje karakterističnih, ali ne i manje značajnih elemenata.

U slojevima pećina s područja sjevernog Jadrana, uz tipične ukrašene ljubljanske oblike, veoma su brojne forme koje odgovaraju tzv. pratećoj keramici kulture zvonastih pehara i nekim »epiglockenbecher« kulturama šireg alpskog područja (rana Polada, grupa Oggau-Loretto i dr.).⁶⁴ Kako pokazuju analogije sa kulturom zvonastih pehara, tipični ljubljanski keramički oblici odgovaraju drugoj, ili najkasnije početku treće faze ove kulture o Švajcarskoj, jugoistočnoj Francuskoj, Bavarskoj i sjevernoj Italiji,⁶⁵ te je sasvim sigurno da ovi ljubljanski slojevi nisu mlađji od Glockenbecher horizonta u Straubingu koji je datiran u kasno bakarno doba Bavarske, odnosno u period koji prethodi etapi Reinecke Br. A1.⁶⁶ To je vrijeme rane Vinkovci-Somogyvar grupe, sa kojom ljubljanska kultura takodje ima odredjenih zajedničkih elemenata.⁶⁷ Rana Polada i druge »epiglockenbecher« grupe alpskog područja, bez sumnje su mlađe od tog horizonta.

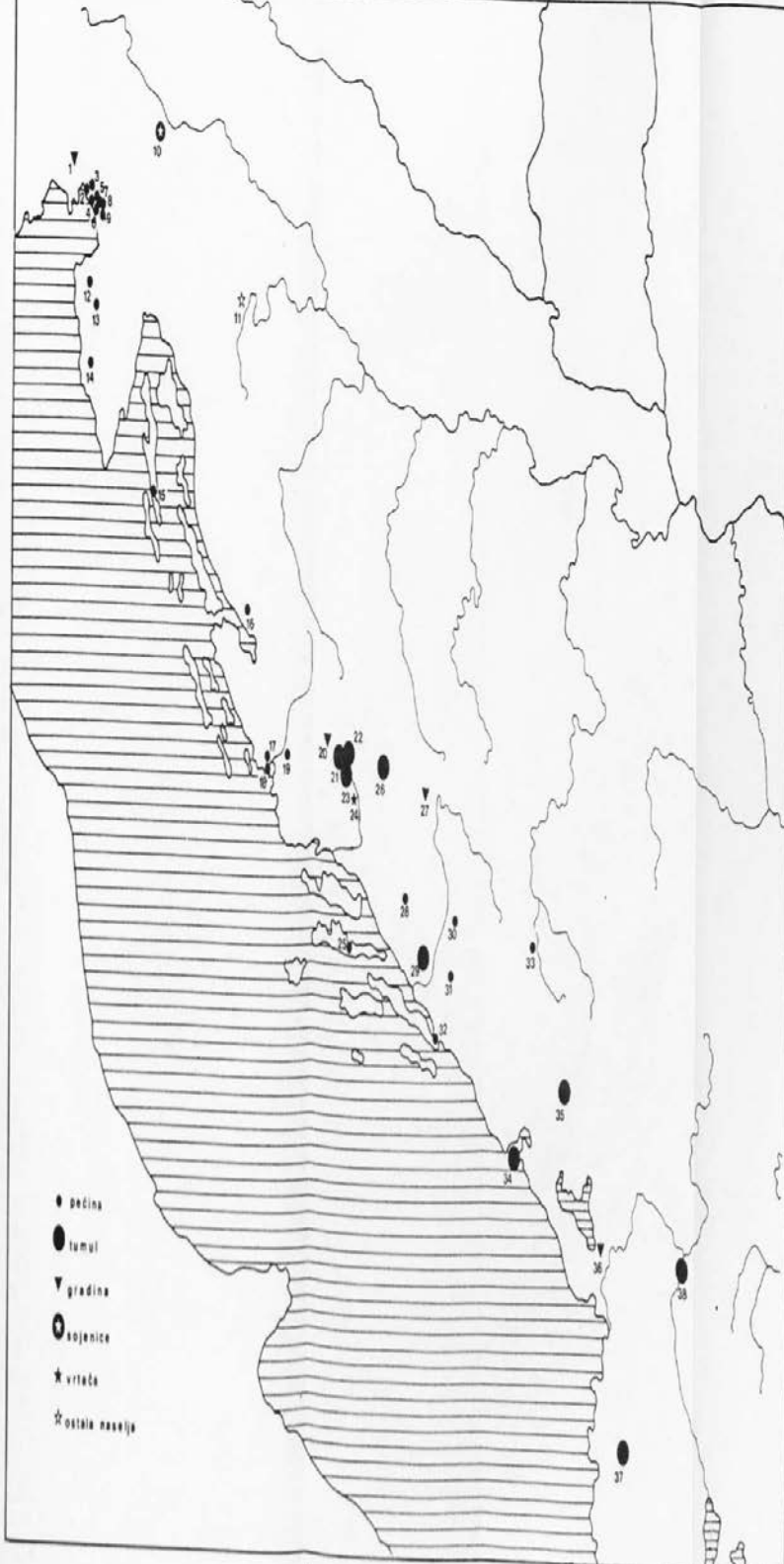
Ukoliko se u dovoljnoj mjeri možemo osloniti na stratigrafiju pećina Tršćanskog krasa, proizilazi da se ova roba u krugu ljubljanske kulture javlja ranije nego u Poladi, što znači da bi alpski tip ljubljanske kulture mogao imati značajnu ulogu u širenju ovih elemenata i u nastanku i razvoju prethodno navedenih »epiglockenbecher« kultura. U tom slučaju ljubljanska kultura bi bez sumnje predstavljala jasno definisanu kulturnu cjelinu na čitavom klasičnom području njenog prostiranja i važan faktor u nastanku i razvoju ranog bronzanog doba šireg alpskog, kao i čitavog istočnojadranskog prostora.

U ovom smislu treba izuzeti područje Istre, koje je nekako po strani glavnih kulturnih tokova i izgleda da u tom razdoblju ima neke svoje razvojne osobenosti koje je u ovom trenutku teško sagledati.⁶⁸

Tipični ljubljanski nalazi se i na srednjem i južnom Jadraniu susreću uglavnom na prostoru bližem obali i podužnim jadranskim komunikacijama, koje su nosioci ove kulture intenzivno koristili. Uz to su u značajnoj mjeri prisutna i lokalna obilježja, naročito na širem prostoru jadranskog zaledja. Nakon otkrića naselja Otišić-Vlake u kome je čitav kulturni sloj dobrim dijelom okarakterisan tipičnim ljubljanskim materijalom, postao je mnogo jasniji značaj udjela klasične ljubljanske kulture u formiranju i razvoju ovog specifičnog facijesa. Koliko su u tome učestvovali različiti lokalni i drugi faktori i kakav je njihov odnos sa elementima klasične ljubljanske kulture, je pitanje koje za sada moramo ostaviti otvorenim. Naročito je nejasen položaj elemenata tipičnih za ovaj facijes na periferiji jadranskog zaledja, u kontekstu sa nalazima koji su drugačije kulturno opredijeljeni. Detaljnije definisanje repertoara tipičnih oblika ovog facijesa koje omogućuju nalazi iz Otišića i iz drugih stratigrafski jasno definisanih cjelina, kao što su slojevi sa ljubljanskim materijalom u Ravliča pećini i pećini Odmut, u značajnoj mjeri bi doprinijelo razrješavanju i ovih pitanja.

Ostaje otvoren i problem porijekla tumula sa cista grobovima koji su jedna od najbitnijih karakteristika ljubljanske kulture ovog područja. Ni oni ne mogu biti izvorni ljubljanski element jer ih, barem prema dosadašnjim saznanjima, u okviru klasične ljubljanske kulture nema.

Bez obzira na sve razlike koje smo u ovom trenutku u stanju da identifikujemo, smatramo da se ne može dovoditi u pitanje istovremenost oba facijesa ljubljanske kulture, njihova zajednička egzistencija, česti dodiri, a možda i recipročni uticaji.

1. Castellazzo di Doberdò (Gradišče pri Doberdöbu)
2. Grotta del Mitreo
3. Grotta del Pettiroso (Pejca v Lašci)
4. Grotta Caterina (Katrina pečina)
5. Grotta degli Zingari
6. Grotta del Pettine di Gabrovizza (Pečinka pri Gabrovcu)
7. Grotta Cotarova (Čotarjeva pečina)
8. Grotta dei Ciciami (Orehova pejca)
9. Riparo di Percedol (Prtji dol)
10. Studenec-Ig
11. Vinomer
12. Pečina Cingarella (Grotta Zingarella)
13. Pečina Srbani
14. Dančeva pečina
15. Pečina Jami na sredi
16. Vaganačka pečina
17. Špilja Tradanj
18. Špilja Škarina draga
19. Špilja Škarin Samograd
20. Gradina Sveti Spas
21. Tumul 2 u Šparevinama
22. Tumul 3 u Čitluku
23. Tumuli 19 i 53 u Rudinama
24. Vrtača Otišič-Vlake
25. Grapčeva špilja
26. Tumul u Grabovici
27. Gradina u Varvari
28. Ravliča pečina
29. Tumul 1 u Ogradiju
30. Zelena pečina
31. Pečina Badanj
32. Špilja Gudinja
33. Pečina Odmut
34. Tumul Mala Gruda
35. Tumul u Rubežu
36. Gradina Gajtan
37. Tumul 1 u Pazhok-u
38. Tumul 4 u Kenetě

Pril. I: Nalazišta ljubljske kulture.

Beil. I: Fundorte der Ljubljana-Kultur.

Divergentno datiranje istorodnih elemenata na različitim područjima i nalazištima uzrokovalo je, kako smo vidjeli, dosta neprecizno opredjeljenje nalazišta ove kulture u širokom rasponu od razvijenog eneolita do kraja ranog bronzanog doba. Čini se da je ovakva situacija više odraz različitog pristupa u određivanju pripadnosti eneolitu ili bronzanom dobu, nego posljedica stvarne vremenske distinkcije pojedinih nalazišta iz ovog okvira. Pripadnost eneolitu, odnosno bronzanom dobu se kod nas još uvijek često određuje prvenstveno u odnosu na fazu Reinecke Br. A1, što ne mora biti presudno, pogotovu ne na jadranskom području.⁶⁹ Smatramo da u tom smislu treba dati prednost sagledavanju kompleksa društveno-istorijskih okolnosti nad jednim njihovim aspektom – pojavom proizvoda od bronzne. Ako se ovaj problem posmatra na taj način, onda se može reći da je ljubljanska kultura na Jadranu čvrsto vezana za nastanak perioda koga nazivamo bronzanom dobom. To je vidljivo kako u duhovnoj sferi, gdje tokom ove kulture nastaje bitna prekretnica, označena pojavom tumula sa cistama koji će biti najtipičniji grobni spomenik tokom čitavog bronzanog doba, tako i u domenu materijalne kulture, učešćem u nastanku i razvoju ranog bronzanog doba na sjevernojadranskom i alpskom području i snažnim udjelom u formiranju cetinske kulture koju poznajemo kao tipičnog predstavnika klasičnog ranog bronzanog doba na srednojadranskom području.⁷⁰ Ljubljanska kultura, odnosno oba njena facijesa bi, prema tome, odgovarala jednoj početnoj, rudimentarnoj fazi ranog bronzanog doba jadranskog područja.

¹ K. Moser, *Der Karst und seine Höhlen* (1899) 81, 83; R. Ložar, *Gl. Muz. dr. Slov.* 22, 1941, 18; P. Laviosa Zambotti, *Le più antiche culture agricole europee* (1943) 407, 425–431; G. Novak, *Prehistorijski Hvar* (1955) 46.

² P. Korošec, *Arh. vest.* 9–10, 1958–59, 94–105; ead., *Arh. rad. raspr.* 2, 1962, 213–238.

³ S. Dimitrijević, *Arch. Jugosl.* 8, 1967, 8–19.

⁴ Id., u: *Praist. jugosl. zem.* 3 (1979) 329.

⁵ P., J. Korošec, *Najdbe s kolišćarskih naselbin pri lgu na Ljubljanskem barju* (1969) 22–23.

⁶ B. Govedarica, u: *L'énéolithique et le début de l'âge du bronze dans certaines régions de l'Europe* (1985) 95–98; A. Milošević – B. Govedarica, *Godiš. Centr. balkanol. ispit.* 24/22, 1986, 63–69; I. Marović – B. Čović, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 191 ss.

⁷ Iskopavanje Zemaljskog muzeja, Sarajeva, u Hateljskoj pećini i još na nekim lokalitetima u istočnoj Hercegovini, neobjavljeno.

⁸ D. Cannarella – C. Pitti, *Atti Soc. preist. protost.* 4, 1978–81, 19–20.

⁹ B. Lonza, *Atti Soc. preist. protost.* 2, 1973–74, 57.

¹⁰ F. Legnani – F. Stradi, *Atti della 7 riun. scient.*, 1963, 36–38; G. Marzolini, *Atti Soc. preist. protost.* 4, 1978–81, 40.

¹¹ G. Marzolini, *Annali Gruppo Grotte Assoc.* 30. ottobre 5, 1971–72, 74–78.

¹² G. Stacul, *Atti Civ. Mus. St. Arte Trieste* 7, 1971–72, 36–47.

¹³ K. Moser (nap. 1) 64, sl. 12, t. 2: 64; P. Korošec, *Arh. vest.* 7, 1956, 370–371.

¹⁴ C. Marchesetti, *I Castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia* (1903, reprint 1981) 41–42. Materijal neobjavljen, u *Soprintendenza per i beni ambientali, architettonici, archeologici, artistici e storici del Friuli-Venezia Giulia*, Trieste (dalje *Sopr. BAAAAAS Trieste*).

¹⁵ Nalaz iz pećine Srbani neobjavljen, u Arheološkom muzeju u Puli. N. Petrić, *Atti Cent. ric. stor.* 9, 1978–79, 228–229; S. Dimitrijević, u: *Praist. jugosl. zem.* 3 (1979) 321.

¹⁶ P. Korošec (nap. 13) 375, t. 4: 1–3; S. Forenbaher – P. Vranjican, *Opusc. archaeol.* 10, 1985, 1–21.

¹⁷ A. Benac, *Ber. Röm. Germ. Komm.* 42, 1961, 153; S. Dimitrijević (nap. 3) 11; I. Marović – B. Čović (nap. 6) 196.

¹⁸ A. Milošević – B. Govedarica (nap. 6) 51–71.

¹⁹ G. Novak (nap. 1) t. 231–233; W. Buttler, *Ber. Röm. Germ. Komm.* 21, 1931, 185–187.

²⁰ B. Marijanović, *Gl. Zem. muz. n.s.* 35/36, 1980/81, 36–40, 52–54.

²¹ I. Marović – B. Čović (nap. 6) 196.

²² I. Marović, *Vj. arh. hist. dalm.* 74, 1980, 11–23.

²³ Id., u: *Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka*, Izd. Hrv. arh. dr. 5 (1980) 63–75.

²⁴ B. Čović, *Gl. Zem. muz. n. s.* 32, 1977 (1978) 5–175, t. 5: 4–5.

- ²⁵ N. Petrić, *Pelješki zbornik* 1976, 304.
- ²⁶ B. Marijanović, *Gl. Zem. muz. n. s.* 32, 1977 (1978) 177-178.
- ²⁷ Ib. i neobjavljeni materijal u Zemaljskom muzeju, Sarajevo.
- ²⁸ M. Parović-Pešikan - V. Trbuhović, *Starinar* 22, 1971, 129-142; A. Benac, *Gl. Zem. muz. n. s.* 10, 1955, 86, 89; Č. Marković, *Arch. Jugosl.* 15, 1974, 9, 11.
- ²⁹ B. Govedarica, *Godiš. Cent. balkanol. ispit.* 24/22, 1986, 76-77.
- ³⁰ S. Islami - H. Ceka, *Stud. Alban.* 1, 1964, 94-96.
- ³¹ B. Jubani, *Iliria* 13/2, 1983, 105, 111, 119.
- ³² V. Karouškova-Soper, *The Castellieri of Venezia Giulia, North-eastern Italy*, BAR Internat. Ser. 192 (1983) 191-201.
- ³³ G. Stacul, E. Montagnari Kokelj, u: *Preistoria del Caput Adriae* - katalog (Trieste 1983) passim.
- ³⁴ S. Forenbaher - P. Vranjican (nap. 16) 10.
- ³⁵ A. Milošević - B. Govedarica (nap. 6) 69.
- ³⁶ I. Marović - B. Čović (nap. 6) 196.
- ³⁷ B. Marijanović (nap. 20) 53.
- ³⁸ Č. Marković (nap. 28) 9-11.
- ³⁹ M. Parović-Pešikan - V. Trbuhović (nap. 28) 129-142.
- ⁴⁰ S. Islami - H. Ceka (nap. 30) 94-96; B. Jubani (nap. 31) 105 ss; N. G. L. Hammond, *Migrations and invasions in Greece and adjacent areas* (New Jersey 1976) 109.
- ⁴¹ H. Parzinger, *Arch. vest.* 35, 1984, 13 ss.
- ⁴² D. Cannarella - C. Pitti (nap. 8) 19-20.
- ⁴³ B. Lonza (nap. 9) 57.
- ⁴⁴ Z. Brusić, *Eneolit i brončano doba na sjeverozapadnom Balkanu*, Magistarski rad (neobjavljeni).
- ⁴⁵ F. Legnani - F. Stradi (nap. 10) 40.
- ⁴⁶ G. Marzolini (nap. 11) 74-78.
- ⁴⁷ Zaključak na osnovu uvida u iskopani materijal koji je smješten u *Sopr. BAAAAS Trieste*.
- ⁴⁸ R. Ložar, *Gl. Muz. dr. Slov.* 23, 1942, 85-94; P., J. Korošec (nap. 5) 23.
- ⁴⁹ S. Forenbaher - P. Vranjican (nap. 16) 10.
- ⁵⁰ B. Čović (nap. 24).
- ⁵¹ Up. I. Marović (nap. 22) sl. 6-8.
- ⁵² Č. Marković (nap. 28) t. 4: 3, 4, 6; B. Čović, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) t. 15: 9. Nalazi iz Gudnje neobjavljeni, zaključak na osnovu uvida u iskopani materijal u Muzeju grada Dubrovnika.
- ⁵³ G. Stacul (nap. 12) sl. 12: 1.
- ⁵⁴ Čović, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 117-132.
- ⁵⁵ P. Korošec, *Arch. rad. raspr.* 2, 1962, 232.
- ⁵⁶ Č. Marković (nap. 28) fig. 3, 4.
- ⁵⁷ B. Čović, u: *Dolina rijeke Neretve...* Izd. Hrv. arh. dr. 5 (1980) 35-38.
- ⁵⁸ Ib.
- ⁵⁹ A. Milošević - B. Govedarica (nap. 6) t. 1: 2; 12: 6.
- ⁶⁰ B. Marijanović (nap. 20) t. 37: 2.
- ⁶¹ Up. Š. Batović, u: *Praist. jugosl. zem.* 2 (1979) t. 94: 3, 4, 6; 95: 1.
- ⁶² Up. B. Marijanović (nap. 20) t. 33.
- ⁶³ Up. B. Čović (nap. 24) t. 6.
- ⁶⁴ J. Rageth, *Ber. Röm. Germ. Komm.* 55, 1974 (1975) 212-230; R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954) 260-274.
- ⁶⁵ J. Bill, *Helvetica Arch.* 7, 1976, 89-90; id., u: *L'âge du cuivre européen - Civilisations à vases campaniformes* (Paris 1984) 159-173; u istoj publikaciji: J. Guilaine, 175-186; Ch. Strahm, u: *Glockenbecher Symposium, Oberried 1974* (Bussum/Haarlem 1976) 261-269; A. Vigliardi, *Atti della 22 Riun. scient. nella Sardegna centro-settent.*, 1980, 272-274.
- ⁶⁶ W. Torbrügge, *Ber. Röm. Germ. Komm.* 40, 1959, 15-17.
- ⁶⁷ H. Parzinger (nap. 41) 44.
- ⁶⁸ Up. B. Čović, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 114-131.
- ⁶⁹ Up. *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) passim.
- ⁷⁰ I. Marović - B. Čović (nap. 6) 191-231; B. Govedarica (nap. 6) 95-98.

EINIGES ÜBER DIE KULTURELLE UND ZEITLICHE STELLUNG DER FUNDE DER LJUBLJANA-KULTUR AUS DEM ADRIATISCHEN GEBIET

Zusammenfassung

In der archäologischen Literatur ist es des öfteren auf bestimmte Gemeinsamkeiten der Funde aus dem adriatischen Gebiet und aus den Pfahlbausiedlungen in Ig hingewiesen worden; eine systematische Erfassung der Problematik wurde aber erst durch die synthetischen Studien von P. und J. Korošec und S. Dimitrijević möglich.¹⁻³ Die Gesamtheit des Kulturbildes dieser Fundstellengruppe wird am stärksten von S. Dimitrijević hervorgehoben, der den Alpen- und

den Adriatyp der Ljubljana-Kultur festlegte, wobei er dem letzteren Typ die kennzeichnenden Formen der Ljubljana-Kultur in den Fundstellen der adriatischen Küste entlang (vom Triester Karstgebiet bis zum mittleren Albanien) zuschrieb. Die meisten der den adriatischen Typ der Ljubljana-Kultur betreffenden Probleme bleiben aber nach wie vor offen. Somit entstehen gewisse Zweifel über die Berechtigung der Ausschließung des adriatischen Typs im Sinn der regionalen Einteilung von Dimitrijević und über die äußerst vielfältige Frage des Charakters und des Umfangs der Teilnahme der Ljubljana-Kultur in der Formierung der kulturellen Physiognomie im Adria-Bereich im Zeitabschnitt des Übergangs aus dem Äneolithikum in die Bronzezeit.⁴

In letzter Zeit wurde im Adria-Gebiet eine relativ große Zahl neuer Fundstellen mit dem zur Ljubljana-Kultur gehörenden Material entdeckt, so daß wir heute 39 Fundorte mit den Funden dieses Typs kennen (Beil. 1).⁷⁻⁴¹ Dank dieser Tatsache erhielten wir mehrere, für die allumfassende Anschauung des adriatischen Typs der Ljubljana-Kultur und für dessen Konfrontation mit dem eponymen Gebiet dieser Kultur wichtige Elemente.

Aus den komplexen Erörterungen neuer und alter Funde ausgehend insistiert der Autor im weiteren Text auf den engen verwandten Zügen bei dem keramischen Material aus dem nordadriatischen Gebiet (Triester Karstgebiet, Istrien, Kvarner, Velebit) mit den Formen von Ig II, was darauf hinweist, daß der Alpentyp der Ljubljana-Kultur nach Dimitrijević auf das gesamte Gebiet der Nordadria verbreitet werden muß. Auf diesem gesamten Gebiet ist die Einheitlichkeit führender Keramikformen klar ausgeprägt (Abb. 1), und nach der Stratigraphie in den Höhlen vom Triester Karstgebiet entwickelte sich diese Kultur sowohl im nordadriatischen als auch im Ljubljana-Raum auf den Grundlagen des Typs Ig I.⁴²⁻⁴⁹

In übrigen Teilen des adriatischen Gebiets erscheint außer den typischen Elementen des Alpentyps der Ljubljana-Kultur auch eine Reihe von Sonderheiten, die einerseits in führenden Keramikformen und andererseits auch in anderen Elementen der materiellen und geistigen Kultur zu finden ist. In diesem Raum sind einige charakteristische Formen der Gefäße und Ornamentik (Einritzen und Rillverzierung) (Abb. 2) vorzufinden, die diesen Raum von dem nordadriatischen und dem Alpenraum trennen.⁵¹⁻⁵³ Mit der Ljubljana Kultur in der Mittel- und Südadria ist die Ersterscheinung von Grabhügeln mit den Steinkistengräbern in diesem Raum gebunden (Beil. 1).⁵⁴ Dazu sind einige bestimmte Elemente vorhanden, die auf ein ausgeprägtes Lokal- und Ostbalkansubstrat hinweisen.^{50, 55-63}

Während in der Nordadria und im Bereich von Ljubljana, bzw. im Rahmen des Alpentyps der Ljubljana-Kultur eine stark ausgeprägte Einheitlichkeit auftritt, beginnend von der Entwicklung in Richtung Ig I-Ig II bis zu den typischen Erscheinungsformen der Ljubljana-Kultur als solcher, ist die Situation im übrigen adriatischen Gebiet vielfältiger und in ihrer Gesamtheit auch weniger klar. Anscheinend sind die Ljubljana-Elemente in der Zeit ihrer vollen Reife in diesen Raum eingedrungen und haben sich in eine völlig neue und kulturmäßig mannigfache Mitte infiltrierte, wobei sie einen bedeutenden integrierenden Faktor darstellten.

Der Autor vertritt die Meinung, der Alpentyp der Ljubljana-Kultur kann mit der zweiten und dem Beginn der dritten Phase der Glockenbecherkultur des breiteren Alpenraumes gleichgestellt werden, das bedeutet aber, er geht den Epiglockenbecherkulturen der Typen Oggau-Loretto und frühe Polada voran.⁶⁴⁻⁶⁸ Die Stratigraphie in den Höhlen vom Triester Karstgebiet zeigt darauf hin, daß die sog. begleitende Glockenbecherkeramik in der Ljubljana-Kultur früher als in der Polada-Kultur auftritt. Das bedeutet, daß der Alpentyp dieser Kultur, der für die klassische Ljubljana-Kultur gehalten werden kann, gegebenenfalls eine bedeutende Rolle beim Entstehen und bei der Entwicklung der alten Bronzezeit im Südalpen- und ostadriatischen Raum gespielt hat.

Nach der Entdeckung der Siedlung Otišić-Vlake, wo die Kulturschicht im großen Ausmaß durch die typischen Elemente der Ljubljana-Kultur gekennzeichnet wird, klärte sich der Charakter des Anteils der klassischen Ljubljana-Kultur bei der Formierung ihres adriatischen Typs, seitens des Autors – unterschiedlich von der Definition von Dimitrijević – nur auf den Bereich der Mittel- und Südadria begrenzt. Die Frage, inwiefern darin verschiedene lokale und andere Faktoren mitgewirkt haben, muß zur Zeit noch offenbleiben. Dasselbe gilt für die Grabhügel mit den Steinkistengräbern, die nicht als ursprüngliche Elemente der Ljubljana-Kultur bezeichnet werden können, da sie im Rahmen der klassischen Ljubljana-Kultur nicht auftreten.

Bezüglich der Datierung des adriatischen Typs der Ljubljana-Kultur ist der Autor der Ansicht, seine Gleichzeitigkeit mit dem Alpentyp der Ljubljana-Kultur könne ungeachtet der auftretenden Meinungsverschiedenheiten nicht in Frage gestellt werden.⁶⁹⁻⁷⁰ Die beiden Typen verkörpern eine rudimentäre anfängliche Phase der alten Bronzezeit auf diesem Gebiet.

KRONOLOGIJA I GENEZA RANOBrončanodobnih
KULTURA SJEVERNE HRVATSKE

ZORKO MARKOVIĆ

Muzej grada Koprivnice, Trg L. Brozovića 1, YU-43300 Koprivnica

Sjeverna Hrvatska je prostor između rijeka Mure i Drave, uz dodatak dijela jugoslovenskog Prekodravlja i Baranje, na sjeveru, sve do rijeke Save na jugu, odnosno od rijeke Sutle na zapadu (tj. hrvatsko-slovenske granice), do Dunava i prvih obronaka Fruške gore na istoku. Na ovom prostoru, koji obuhvaća planine i ravnice s rijekama i potocima, tj. prostorima pogodnim za ispašu stoke, poljoprivredu, lov i ribolov, relativno gusto naseljavanje zabilježeno je već neolitskim tragovima.¹ U vrijeme eneolita na ovom prostoru najbrojnije su zastupljeni ostaci lasinjske (više od 50 lokaliteta), vučedolske (oko 50 lokaliteta) i badenske kulture (oko 30 lokaliteta).² Međutim, arheoloških iskapanja nema dovoljno za sva razdoblja da bismo mogli donositi sasvim konkretne zaključke. Radi se, nažalost, ipak pretežno o površinskim nalazima, tj. samo o registraciji i kartiranju nalazišta, a veća istraživanja provedena su gotovo isključivo u istočnoj Slavoniji i Srijemu.³

Završnu fazu eneolita u sjevernoj Hrvatskoj ispunjava vučedolska kultura. Kako danas možemo prilično realno pretpostavljati, suprotno nekim ranijim mišljenjima, vučedolska kultura i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj postoji već u ranoj fazi, slično kao u slavonsko-srijemskom prostoru. Naravno, u sjeverozapadnoj Hrvatskoj valja očekivati neke regionalne razlike budući da je supstrat različit, tj. u toj regiji to je kao i u dijelu Slovenije i južne Transdanubije, pretežno Višnjica-tip Retz-Gajary kulture,⁴ a u Slavoniji pretežno kostolačka kultura s jakim utjecajima tipa Kevderc-Hrnjevac Retz-Gajary kulture.⁵ U sjeverozapadnoj Hrvatskoj, naime, Višnjica-tip traje još u vrijeme egzistencije badenske i kostolačke kulture u Slavoniji, odnosno tu ne egzistiraju (barem do danas još nisu dokazane) badenska i kostolačka kultura.⁶ U Slavoniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj niti završna faza vučedolske kulture nema iste karakteristike, kako u materijalnoj, tako i u duhovnoj sferi.⁷ Međutim, potrebno je pričekati veća istraživanja u zapadnoj Slavoniji kako bi se najzad dobili konkretniji zaključci o tim razlikama (početak koji mnogo obećava istraživanja su na tellu Pepelane I kod Virovitice).⁸ Isto tako bila bi neophodna velika istraživanja i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Slijedeći najnovije rezultate arheoloških istraživanja i na njima temeljene relativno-kronološke odnose u susjednim krajevima, prvenstveno u zapadnoj Mađarskoj, s kojom je područje sjeverne Hrvatske prirodno vrlo povezano unatoč rijekama koje čine dio današnje granice (Mura i Drava), utvrdili smo da možemo prilično realno pokušati rano brončano doba u sjevernoj Hrvatskoj podijeliti u tri osnovne razvojne faze koje se, prirodno, ne mogu nasilno do kraja uklopiti u Reineckeov kronološki sustav za srednju Evropu, premda se ne poklapaju do kraja niti s mađarskim kronološkim sustavom i kulturnim atribuiranjem. Polazna točka je, svakako, u

madjarskom i našem pokušaju, pojava kulturnog kompleksa Vinkovci-Somogyvár-Belotić u našim sjevernim prostorima (u Madjarskoj na zapadnom i jugozapadnom području).⁹ Što se tiče nekih kronološko-terminoloških problema, napomenimo odmah da naša treća faza u madjarskom kronološkom sustavu odgovara početku srednjega brončanog doba.¹⁰ Budući da raspoložemo s nekoliko radiokarbonskih (C¹⁴) datuma za Transdanubiju i sjevernu Hrvatsku, možemo postaviti i približni apsolutni kronološki okvir trajanja ranoga brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj: bilo bi to vrijeme između 2100. i 1600. god. p. n. e. (za početak datum iz Nagyarpada, za završnu fazu iz Podgorača kod Našica).¹¹ Unutar toga okvira apsolutne granice pojedinih faza moći će se novim podacima sasvim sigurno u budućnosti i precizirati, tj. korigirati.

Prva faza (vremenski smo je odredili datumima iz Nagyarpada = 2050., te Rudine I = 1880 ± 110 god. p. n. e.)¹² okarakterizirana je u većemu dijelu sjeverozapadne Hrvatske nastavkom egzistencije kasne vučedolske kulture, uz brojne utjecaje, od vinkovačkih i šomodjvarskih do zvonastopeharnih i vrpčastih.¹³ Uz Rudinu I kod Koprivničke Rijeke ovoj fazi pripadaju i nalazi iz Martinca kod Bjelovara.¹⁴ Smatramo da ovome vremenu pripadaju i djelomice nalazi tzv. ljubljanske kulture s Iga,¹⁵ dok će nalazi s Parta (s novijih istraživanja Z. Hareja) biti možda čak nešto mlađi, a nikako stariji, budući da imaju analogije u Makó-kulturi, ali i u Csepel-tipu, koji je mješavina kulture zvonastih pehara i vinkovačke kulture, te u kasnijoj vrpčastoj keramici.¹⁶ Ovime ne smatramo do kraja riješenim pitanje ljubljanske kulture, jer je zaista moguće da ona počinje svoj životni vijek negdje krajem eneolitskog razdoblja, tj. nešto prije pojave vinkovačke kulture u sjevernojugoslavenskom prostoru. Međutim, nesumnjivo je da traje i na početku brončanog doba, svakako prije nalaza tipa Notranje Gorice. U Slavoniji u vrijeme početka brončanog doba egzistira vinkovačka kultura i to, kako je dokazao S. Dimitrijević na istraživanjima u Vinkovcima, nakon B-2 faze vučedolske kulture.¹⁷ Vinkovačka kultura rezultat je simbioze vučedolske kulture, tj. starosjedilaca, s došljacima s jugoistoka ili istoka.¹⁸ U toku stacioniranja ova kultura se širila na zapad i sjeverozapad, te je već u prvoj fazi ranoga brončanog doba nalazimo sve do okolice Bjelovara (Drljanovac), gdje su na istome nalazištu otkriveni ostaci naselja s nadzembom (ili nadzembnim) kućom i ostaci žare s prvim pouzdanim paljevinskim grobom na području sjeverne Hrvatske, što ukazuje na prodor novih shvaćanja, do tada nepoznatih na ovim prostorima.¹⁹

Druga faza (vremenski je aproksimativno i analogno datumima iz drugih krajeva odredujemo između cca 1900. i 1750. god. p. n. e) okarakterizirana je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj egzistencijom kasnije faze vinkovačke kulture (nalazište Delovi-Poljane), koja ima i elemente koji je mogu vezati s Perjamos (Maros), te starijom fazom Nagyrév-kulture,²⁰ a nakon toga vjerojatno kraćom egzistencijom Kisapostag-kulture, ili, kako je u novije vrijeme jedan dio madjarskih arheologa naziva, najranije faze inkrustirane keramike (nalazište Čazma).² Kisapostag-kultura nastaje svakako na vinkovačko-šomodjvarskoj supstratnoj osnovi, ali ne samo s lijeve obale Drave,^{21a} nego prelazi svakako i na desnu stranu, obuhvaćajući jedan dio Slavonije i vjerovatno cijelu sjeverozapadnu Hrvatsku, potiskujući i ograničavajući uz Savu i jedan manji srednji dio istočne Slavonije (okolica Vinkovaca i Slavenskog Broda) bebrinsku kulturu ili Bebrina-tip kasne vinkovačke kulture.²² Bebrina-tip nastaje svakako na vinkovačkoj kulturnoj osnovi, a paralelizira se (barem u slavonskoj varijanti, koja je svakako nešto starija) s hatvanskom kultu-

rom.²³ Danas, međutim, osim nekoliko karakterističnih elemenata sa slavonskih nalazišta i nekoliko posuda iz Vlaške peći na Velebitu (što je vrlo udaljeno od istočne Slavonije) mi još uvijek ovaj tip (ili kulturu) ne poznajemo dovoljno. Vjerojatno je da su njegovi utjecaji preko bosanske Posavine i zapadne Bosne dospjeli do Velebita i obale, te produžili svoj životni vijek u tim krajevima do početka srednjeg brončanog doba, naravno, uz modifikacije koje danas još ne možemo ustanoviti (tumul iz Ličkog Osika).²⁴ Na nastanak Kisapostag-kulture (mi ćemo, zbog različitih uvjeta postanka i opstanka ove pojave, ipak zasad ostati pri ovome nazivu, premda zasad još ne znamo ne radi li se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj o jednoj lokalnoj varijanti ove kulture, koja tu ne nastavlja razvoj u različitim grupama panonske inkrustirane keramike, nego prerasta u tzv. licenskokeramičku kulturu) morala je snažno utjecati i neka od grupa vrpčaste keramike, što je nesumnjivo vidljivo na nekim oblicima, ali prije svega na tehnikama ornamentiranja,²⁵ te (naročito vidljivo na gruboj keramici) kasna Nagyrév-kultura.²⁶ U Sloveniji bi ovoj fazi najvjerojatnije odgovarali tzv. licenski ulomci s Brinjeve gore, a možda i vrčić iz Maribora.²⁷ Radi se, međutim, o pojedinačnim nalazima, pa je teško reći nešto definitivno.

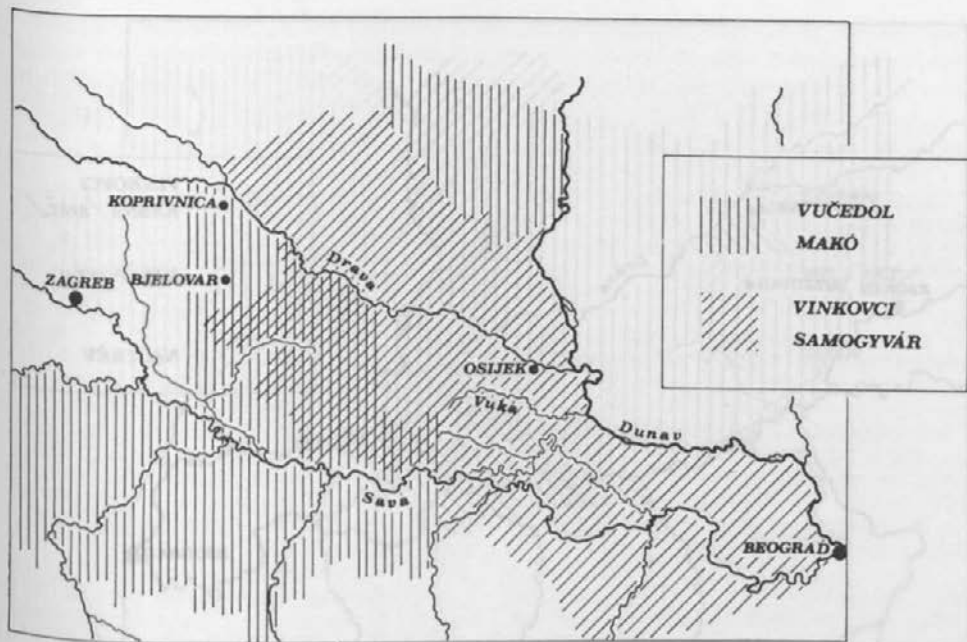
Treća faza, ili, uvjetno rečeno, licenskokeramička, može se datirati otprilike između 1750. i 1600. god. p. n. e. (C¹⁴ datum iz Podgorača za kasnu licensku keramiku, povezanu s grupom Szeremle: cca 1670. god. p. n. e.).²⁸ Licenskokeramička kultura (nakon više istraživanja bit će potrebno i ovaj naziv zamijeniti nekim adekvatnijim, najvjerojatnije prema nekom nalazištu) prostire se u čistom obliku u cijeloj sjeverozapadnoj Hrvatskoj, te zapadnoj Slavoniji.²⁹ Prema sadašnjemu stanju istraživanja područje oko Našica i Djakova, dakle prijelazno područje između najistočnijeg dijela srednje Slavonije (tj. zapadno od gornjeg toka rijeke Vuke) i najzapadnijeg dijela istočne Slavonije, predstavlja zajedničko mješovito područje gdje se, barem djelomice istovremeno, tj. u ranoj i srednjoj fazi, nalaze i panonska inkrustirana keramika i licenska keramika, a moguće, slično kako i u okolici Slavanskog Broda, i vatinska ranija kultura.³⁰ Baranja, te krajevi uz donji tok Drave i uz Dunav pripadaju različitim tipovima panonske inkrustirane keramike,³¹ a okolica Vinkovaca vatinskoj kulturi.³² Pojedinačni licenskokeramički nalazi pronadjeni su na više nalazišta panonske inkrustirane keramike i vatinske keramike kao import,³³ a panonska inkrustirana keramika s pojedinačnim nalazima kao import na nekoliko licenskokeramičkih nalazišta. Takva situacija nedvojbeno je potvrđena iskapanjima jamskih objekata na tri nalazišta: Koprivnica-Cerine III,³⁴ Koprivnički Ivanec-Piškovnica³⁵ i Podgorač-Breški³⁶. Na prva dva potvrđen je import sjeverne grupe panonske inkrustirane keramike, a na trećemu veća količina posudja kasne južne panonske inkrustirane keramike (Szeremle grupa). Takodjer je značajno da su na prva dva lokaliteta zastupljeni motivi licenskih valovnica, a na trećemu motivi horizontalnih licenskih traka, što dodatno argumentira teoretsku podjelu Z. Benkovsky na dva razvojna stupnja, onaj s valovnicom (stariji) i onaj s horizontalnim trakama (mladji).³⁷ Pregledom materijala u Muzeju u Eisenstadtu konstatirali smo da ondje (među izrazito brojnim keramičkim materijalom) ne postoji niti jedan ulomak s motivom valovnice, što bi sugeriralo da je matično područje licenskokeramičke kulture sjeverna Hrvatska³⁸ i vjerojatno dio jugozapadne Mađarske (materijal nije publiciran, ali, navodno, postoji)³⁹, a tek u kasnoj fazi ona se širi na austrijsko Gradišće (Burgenland). Što se tiče geneze licenske keramike, gotovo je sasvim jasno da je njoj osnovno izvorište u Kisapostag-kulturi,⁴⁰ možda zbog jačega pritiska Mierzanowice-kulture iz Male Poljske, koja je mogla putem Košťany-grupe u

istočnoj Slovačkoj djelovati na Nitra-grupu (stariju ili klasičnu fazu) u jugozapadnoj Slovačkoj.⁴¹ Naravno, pri tome ne isključujemo niz ostalih faktora koji su mogli utjecati na nastanak samostalne licenske keramike: svakako moramo uzeti u obzir

<i>Sjeverna Hrvatska</i> <i>Nord-Kroatien</i>		<i>Zapadna Mađarska</i> <i>Transdanubien</i>		<i>Faza RBD</i> <i>Phase FBZ</i>	<i>C¹⁴</i>
<i>SZH-NWK</i>	<i>Slavonija</i> <i>Slawonien</i>				
VUČEDOL VINKOVCI	VINKOVCI	MAKÓ	SOMOGYVÁR CSEPEL	1	1900 - 2100
KISAPOSTAG	BEBRINA KISAPOSTAG		NAGYREV KISAPOSTAG	2	1750 - 1900
LITZEN	LITZEN PIK / IKT /	LITZEN VATYA IKT	MADAROVCE WIESELBURG TOKOD	3	1600 - 1750

Sl. 1: Kronološka tabela.

Abb. 1: Chronologische Tabelle.

Sl./Abb. 2: Faza/Phase 1

Vinkovačka kultura/Vinkovci-Kultur: 1. Ilok; 2. Lovas; 3. Opatovac; 4. Sotin; 5. nalazišta na Vučedolu; 6. Vukovar; 7. Orolik; 8. Stari Jankovci; 9. nalazišta u Vinkovcima; 10. Privlaka; 11. Sarvaš; 12. Stari Mikanovci; 13. Viškovci; 14. Orešac; 15. Drljanovac

Vučedolska kultura, ranobrončanodobna faza/Vučedol-Kultur, frühbronzezeitliche Phase: 1. Martinac; 2. Koprivnička Rijeka-Rudina I

Vatya-kulturu, koja je inače u ranoj svojoj fazi snažno povezana s kasnom Kisapostag-kulturom;⁴² ne može se poreći, međutim, niti izvjesna srodnost s jednim dijelom materijala Gáta-Wieselburg kulture,⁴³ čiji elementi se mogu nazrijeti čak i u mladjemu dijelu 6. faze Vaganačke pećine na Velebitu, koja preslojava materijal ljubljanske kulture,⁴⁴ a koja je već ranije evidentirana kao vjerojatno odvojena i samostalna kulturna pojava u licenskokeramičko vrijeme.^{44a}

Što se tiče geneze panonske inkrustirane keramike i vatinske kulture u Slavoniji, nećemo se posebno ovdje upuštati u to nego upućujemo na novije radove K. Vinski-Gasparini,⁴⁵ te N. Majnarić-Pandžić, koja je izdvojila grupu Bijelo Brdo-Dalj, srodnu grupi Szeremle u okviru panonske inkrustirane keramike, te srijemsko-slavonsku varijantu vatinske kulture.⁴⁶

U Sloveniji ovoj fazi ranoga brončanog doba sjeverne Hrvatske odgovara svakako dio materijala tipa Notranje Gorice, te jedan dio raznolikog materijala s Iga,⁴⁸ kao i vjerojatno dio materijala s Brinjeve gore.⁴⁹ Međutim, u Sloveniji se ne radi o licenskokeramičkim nalazištima, nego o importu, o čemu svjedoči neznatna količina materijala. Takodjer ne bi trebalo više ubrajati materijal iz Blatne Brezovice u rano brončano doba,⁵⁰ jer se ondje ipak radi o eneolitu, odnosno o materijalu srodnom

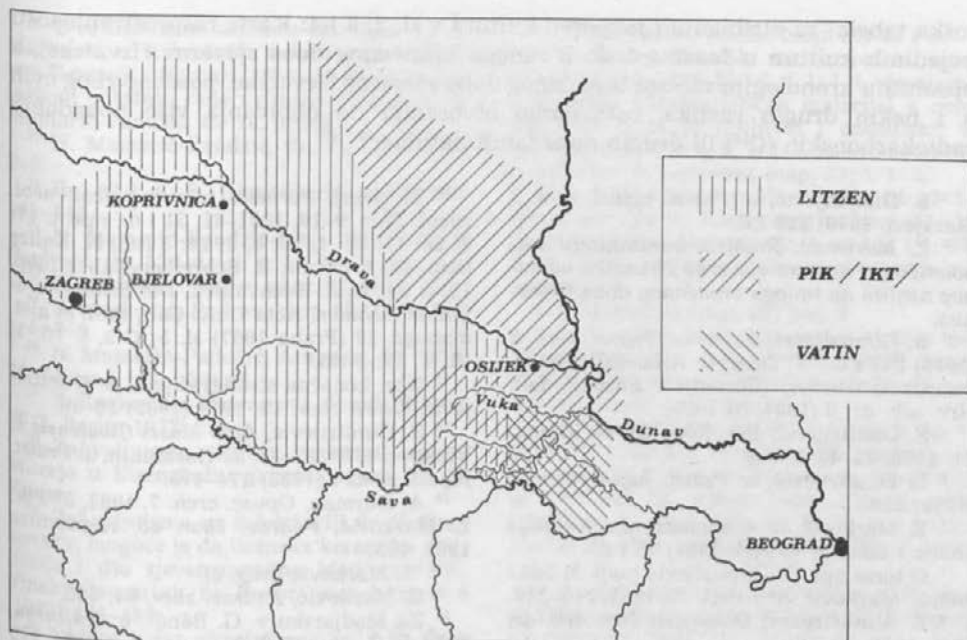
Sl./Abb. 3: Faza/Phase 2

Kasna vinkovačka kultura/späte Vinkovci-Kultur: Delovi-Poljane I Bebrina-tip vinkovačke kulture/Bebrina-Typ der Vinkovci-Kultur: 1. Vinkovci; 2. Novi-grad na Savi; 3. nalazišta u Donjoj Bebrini; 4. Gornja Bebrina; 5. Slavonski Brod; 6. Stari Slatinik; 7. Brodski Stupnik

Kisapostag-kultura i njezini elementi/Kisapostag-Kultur und ihre Elemente: 1. Lug (Baranja); 2. Vučjak Feričanački; 3. Podravske Sesvete; 4. Čazma; 5. Bosiljevo (?); 6. Sv. Petar Ludbreški; 7. Vindija; 8. Mačkova spilja (= Velika Pećina)

dijelu keramičkog materijala Retz-Gajary kulture.⁵¹ Ne bismo se složili niti s novijim izrazom »pramenasta keramika« za licensku,⁵² budući da se ne radi o otiscima pramenova kose (kao, doduše, niti otisaka uzice, što bi sugerirao uvriježni naziv), nego o tehnici koja bi najprije mogla odgovarati otisku nazubljenog kotačića, kako je to dobro vidljivo po nekim nemarnije ili grublje ornamentiranim primjercima.⁵³

Rezimirajući, moramo naglasiti još jednom da prema sadašnjemu stanju istraživanja dijelimo rano brončano doba sjeverne Hrvatske u tri faze. Prva traje od cca 2100. do 1900. god.p.n.e., a obilježena je završnom egzistencijom vučedolske kulture koju vremenom sasvim smjenjuje i potiskuje vinkovačka kultura. Druga faza traje od cca 1900. do 1750. god. p. n. e., a obilježena je pojavom kasne faze vinkovačke kulture, nakon koje slijedi vjerojatno kratka egzistencija Kisapostag-kulture i Bebrina tipa kasne vinkovačke kulture. Treća faza traje od cca 1750. do 1600. god. p.n.e., a pripada vremenu licenskokeramičke kulture u većemu dijelu sjeverne Hrvatske, a u istočnoj Slavoniji i Baranji vremenu panonske inkrustirane keramike i početnih faza vatinske kulture. Prema tome, ova podjela ne uklapa se sasvim u

Sl./Abb. 4: Faza/Phase 3

Licenska nalazišta/Fundstellen der Litzenkeramik: 1. Vučjak Feričanački; 2. Gradac kod Pleternice; 3. Pavlovec; 4. Dubovec; 5. Koprivnica; 6. Koprivnički Ivanec; 7. Ludbreški Ivanac; 8. Gušće; 9. Goričan; 10. Kalnik; 11. Vindija; 12. Mačkova spilja (= Velika Pećina)

Mješovito licensko područje (s PIK i vatinskom kulturom)/Mischgebiet der Litzenkeramik (mit der pannonschen inkrustierten Keramik und Vatina-Kultur): 1. Viškovci; 2. Djakovo; 3. Štrbinci; 4. Novigrad na Savi

Licenski import/Import der Litzenkeramik: 1. Erdut; 2. Dalj; 3. Vinkovci

Import sjeverne PIK/Import der nördlichen pannonschen inkrustierten Keramik: Koprivnički Ivanec; *Grupe panonske inkrustirane keramike/Gruppen der pannonschen inkrustierten Keramik*: 1. Bapska; 2. nalazišta oko Erduta; 3. Dalj; 4. Bijelo Brdo; 5. Kopačevo; 6. Vardarac; 7. Lug; 8. Bilje; 9. Darda; 10. Zmajevac; 11. Suza; 12. Gabrovac; 13. Kozarac; 14. Popovac; 15. Beli Manastir; 16. Viškovci; 17. Bolman; 18. Djakovo; 19. Novigrad na Savi; 20. Podgorač; 21. Vučjak Feričanački; 22. Gradac kod Pleternice

starije srednjoevropske sheme, ponešto odudara od novijih mađarskih kronoloških shema, a odudara i od pokušanja kronologije u *Praistoriji jugoslavenskih zemalja* (tom 4), s kojom se možemo djelomice složiti, ali nikako u potpunosti, posebno s obzirom na relativnokronološki odnos vinkovačke, licenskokeramičke kulture i kulture panonske inkrustirane keramike.⁵⁴ Prema kalibriranim radiokarbonskim datumima, analogno nekim objavljenim datumima za Češku, godine bi bile uvećane za cca 500 godina.⁵⁵ Nama je ovim tekstom prije svega bila namjera da na temelju novijih istraživanja pokušamo srediti relativno-konološke odnose (usp. sl. 1, Krono-

loška tabela; za atribuciju i raspored kultura v sl. 2, 3 i 4: Karte rasprostranjenosti pojedinih kultura u fazama 1 do 3 ranoga brončanog doba sjeverne Hrvatske), a apsolutnu kronologiju ranoga brončanog doba sjeverne Hrvatske, posebno zbog ovih a i nekih drugih razlika, ostavljamo otvorenim do dobivanja više pouzdanih radiokarbonskih (C^{14}) ili drugih pouzdanih datuma.⁵⁶

¹ S. Dimitrijević, u: *Praist. jugosl. zem. 2* (Sarajevo 1979) 229 i d.

² Z. Marković, *Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od ranog neolita do ranoga brončanog doba* (rukopis).

³ S. Dimitrijević, u: *Praist. jugosl. zem. 3* (1979) 267 i d.; N. Tasić, u: *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*. Izd. Hrv. arh. dr. 9 (1984) 31 i d.

⁴ S. Dimitrijević, *Ber. Röm. Germ. Komm.* 61, 1980, 35–43, t. 1–9.

⁵ S. Dimitrijević, u: *Praist. jugosl. zem. 3* (1979) 356.

⁶ Z. Marković, u: 4. znanstveni sabor Slavonije i Baranje (Osijek 1984) 65 i d.

⁷ O tome npr. S. Dimitrijević (nap. 3) 306–308; Z. Marković, *Arh. vest.* 32, 1981, 248–249.

⁸ K. Minichreiter, *Obavijesti Hrv. arh. dr.* 18/1, 1986, 13–16.

⁹ S. Dimitrijević, u: *Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata*, Izd. Hrv. arh. dr. 4 (1979) 140 (publikacija dalje: *Corolla*); G. Bándi, *Savaria* 9–10, 1975–76, 86; I. Ecsedy, u: *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten* (Budapest 1981) 71 (publikacija dalje: *Frühbronzezeit*); N. Kalicz, u: *Atti del 10. Simp. Lazise-Verona 1980* (Verona 1982) 118, 128; M. Garašanin, u: *Praist. jugosl. zem. 4* (1983) 463 i d.; autor tu ubraja i ostale grupe »podunavsko-balkanskog kompleksa ranog brončanog doba«; Z. Marković, u: 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Koprivnica 1986) 7–8, 11.

¹⁰ V. npr. R. Schreiber-Kalicz, u: *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans* (Beograd 1984) 168 (publikacija dalje: *Kulturen*).

¹¹ Nagyarpad; N. Kalicz, u: *Kulturen*, 101; Podgorač; N. Majnarić-Pandžić, *Arh. vest.* 27, 1976 (1977) 74.

¹² Rudina I: Z. Marković (nap. 7) 265, 271.

¹³ *Ib.*, 249–255.

¹⁴ *Ib.*, t. 2: 5–8; naročito cilindrična bočica na t. 2: 7.

¹⁵ Npr. P.-J. Korošec, *Najdbe s količarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, *Arh. kat. Slov.* 3 (1969) t. 143: 5. red, sl. 4, 6. red, sl. 1–3; 145: 2. red, sl. 2, 4. red, sl. 1 itd. Zanimljivo je da se analogije čak i samim oblicima nalaze zaista u obje skupine, tj. u oblicima skupine Ig I i Ig II.

¹⁶ Z. Harej, *Poročilo razisk. paleol. neol. eneol. Slov.* 9–10, 1981–82, 31 i d., npr. t. 17: 3; 18: 11; 22: 1; 25: 2, 3; 26: 3 itd.; N. Kalicz (nap. 11) t. 23: 11; R. Schreiber-Kalicz (nap. 10) t. 39: 3; M. Buchvaldek, *Die Schnurkeramik in Böhmen*, *Acta Univ. Car., Phil. et hist. monogr.* 19 (Praha 1967) sl. 5: C 2, t. 10: 1; 12: 1; 13: 3 itd.

¹⁷ Npr. konačna stratigrafija u: S. Dimitrijević, *Osječ. zbor.* 17, 1979 (1985) 36–39.

¹⁸ S. Dimitrijević, *Acta Musei Cibalensis* 1, Vinkovci 1966, 33–35; M. Garašanin, u: *Praist. jugosl. zem. 4* (1983) 474–475.

¹⁹ A. Durman, *Opusc. arch.* 7, 1982, 37 i d.; Z. Marković, *Podrav. zbor.* 85, Koprivnica 1985, 163.

^{19a} Z. Marković (nap. 2).

²⁰ Z. Marković, *Podrav. zbor.* 84, 295.

²¹ Za Madjarsku v. G. Bándi, u: *Kulturen*, 257 i d.; Čazma: V. Štrk, *Podrav. zbor.* 84; 275 i d.

^{21a} I. Ecsedy (nap. 9) 71; I. Szathmári, *Alba Regia* 20, 1983, 7 i d.

²² Bebrina: S. Dimitrijević (nap. 9) 141.

²³ S. Dimitrijević, *Opusc. arch.* 7, 1982, 19–20: autor smatra da Bebrina-tip nije kasniji od razvijene vinkovačke kulture.

²⁴ V. Miroslavljević, *Arh. rad. raspr.* 7, 1974, 266–269; R. Drechsler-Bižić, u: *Praist. jugosl. zem. 4* (1983) 255, t. 36: 1, 10.

²⁵ Usp. npr. J. Machnik, *Godiš. Cent. balkanol. ispit.* 21/19, 1983, 97 i d., sl. 2: 6, 11, 30 itd.; J. Machnik, u: *Kulturen*, 341 i d., t. 89: 1, 3, 5; 96: I–A, I–B; M. Buchvaldek (nap. 16) sl. 5: C 1, E 1; I. Niliius, *Jscrh. mitteld. Vorgesch.* 64, Halle/Saale 1981, 63 i d., sl. 3: 1, 2; 5: 1; 6: 1; itd.

²⁶ R. Kalicz-Schreiber (nap. 10) t. 44: 5; 48: 8; 49: 15; 50: 1, 4, 6, 8 itd.

²⁷ S. Gabrovec, u: *Praist. jugosl. zem. 4* (1983) 24 i d., t. 1: 4, 14, 15; M. Buchvaldek (nap. 16) sl. 1: A 6; 2: A 23; 5: C 1.

²⁸ V. bilj. 11.

²⁹ Utvrđeno zajedničkim pregledom materijala iz sjeverne Hrvatske s dr. Z. Benkovsky u proljeće 1984. godine; za ranija mišljenja o ovoj kulturnoj pojavi u Jugoslaviji v. npr. P. Korošec, *Arh. vest.* 8, 1957, 9; S. Dimitrijević u: *Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie – Recherches et résultats* (1971) 302; u Austriji: R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954) 242 i d.

- ³⁰ O vatinskim nalazištima oko Djakova: Z. Marković, u: *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji* (1984) 23–25; o kronološkom položaju rane vatinske kulture v. N. Majnarić-Pandžić, ib. 78, prilog 1.
- ³¹ N. Majnarić-Pandžić, ib., 81 i d., prilog 2–3.
- ³² Ib., 63 i d.; S. Dimitrijević, u: *Corolla*, 141–142.
- ³³ N. Majnarić-Pandžić (nap. 30) 66–68; I. Pavlović, ib., 53 i d., sl. 4: 11–13; 5; itd.
- ³⁴ Z. Marković, *Podrav. zbor.* 86, 1986, 154.
- ³⁵ Z. Marković, *Podrav. zbor.* 82, 1982, 246, t. 4: 3–8.
- ³⁶ N. Majnarić-Pandžić, *Arh. vest.* 27, 1976, 73–74; *ead.* (nap. 30) 68.
- ³⁷ Z. Benkovsky-Pivovarová, *Praeh. Ztschr.* 47/2, Berlin 1972, 209.
- ³⁸ Zahvaljujemo uvid u materijal upravi Muzeja u Eisenstadtu, posebno gosp. dr. K. Kausu.
- ³⁹ Zahvaljujemo na informaciji dr. Z. Benkovsky; moguće je da licenska keramika obuhvaća i dio sjeverozapadne Madjarske: K. Vinski-Gasparini, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 484–486.
- ⁴⁰ Oblike i dio ukrašavanja v. u V. Štrk (nap. 21) t. 1–10; za ostala mišljenja v. I. Szathmári (nap. 21 a); Z. Marković (nap. 30) 23; itd.
- ⁴¹ G. Bándi (nap. 21) 260; M.–B. Novotny, u: *Kulturen*, 289 i d., sl. 13-ulomak u srednjem redu; J. Machnik, u: *Kulturen*, 341 i d., sl. 18, t. 96: I–A, I–B.
- ⁴² I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, *Arch. Hung.* s. n. 49 (1975) 31–32; autor smatra da su nositelji Kisapostag-kulture bili nomadilovci; nešto drugačije tumačenje o ovoj kulturi ima T. Kovacs, u: *Kulturen*, 218 i d., za naše postavke v. t. 60: 1, 2, 15; 61: 11; 62: 16.
- ⁴³ I. Bóna (nap. 42) t. 278: 6, 10, 14, 15; 279: 4.
- ⁴⁴ S. Forenbaher-P. Vranjican, *Opusc. arch.* 10, 1985, 10–11.
- ^{44a} Z. Benkovsky, u: *Frühbronzezeit*, 29 i d., t. 4.
- ⁴⁵ K. Vinski-Gasparini, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 493 i d.
- ⁴⁶ N. Majnarić-Pandžić (nap. 30) 63 i d.
- ⁴⁷ Z. Harej, *Poročilo razisk. paleol. neol. eneol. Slov.* 5, 1976, 85 i d., t. 1: 1, 4, vjerojatno i 7; ostali karakterističan materijal s ovog nalazišta očito je neolitski i eneolitski: v. naročito t. 2: 6; 4: 5, 6; 7: 1–7; za ovo nalazište v. također: S. Gabrovec (nap. 27) t. 1: 3.
- ⁴⁸ P.–J. Korošec (nap. 15) možda t. 54: 12–14 (iako više liče na Kisapostag nalaze), 55: 11 (pravi licenski ulomak), 65: 8, možda i 4; 67: 6–11 (gruba metličasto ukrašena prateća keramika).
- ⁴⁹ S. Gabrovec (nap. 27) bilj. 9.
- ⁵⁰ J. Korošec, *Prazgodovinsko kolišče pri Blatni Brezovici*, Dela 1. razr. SAZU 14/10 (1963) 47; rezerviranost prema atribuciji v. i u S. Gabrovec (nap. 27).
- ⁵¹ J. Korošec (nap. 50) 21: 1, 8; 22: 3; 23: 7; 26: 1; 30: 1; 32: 3, 5, 7; usp. npr. S. Dimitrijević (nap. 4) t. 9: 3, 7–9; V. Nemejcova-Pavúková, u: *Atti del 10. Simp. Lazise-Verona 1980* (1982) sl. 1: 6, 11, 13, 14; E. Ruttkay, *Das Neolithikum in Niederösterreich* (Wien 1985) t. 18: 4, 7.
- ⁵² V. npr. *Kolokvij Bronasta doba v Sloveniji*, 1986 (rezimej), prijevod teksta D. Kramera na slovenski jezik.
- ⁵³ Primjeri među inače brojnom keramikom, prvenstveno u Muzeju grada Koprivnice; iskapanja na nalazištima Koprivnički Ivanec-Pišknica i Koprivnica-Cerine III.
- ⁵⁴ *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) kronološka t. na str. 809.
- ⁵⁵ M. Buchvaldek, u: *Atti del 10. Simp. Lazise-Verona 1980* (1982) sl. 10.
- ⁵⁶ Osim objavljenih podataka i podataka iz vlastitog rukopisa *Problem kontinuiteta*, za podatke iz karte nalazišta i rasprostiranja pojedinih kultura zahvaljujem kolegicama i kolegama u muzejima sjeverne Hrvatske koji su mi dali materijal na uvid (Ilok, Osijek, Djakovo, Slavonski Brod, Našice, Slavonska Požega, Virovitica, Kutina, Čazma, Bjelovar, Križevci, Varaždin). Osim toga zahvaljujem na korištenju podataka iz rukopisa: K. Minichreiter, *Arheološki lokaliteti Slavonije i Baranje i njihova zaštita*, radni elaborat, Osijek 1976. Kataloški popis arheoloških nalazišta Slavonije i Baranje, revidiran 1. 3. 1984.

DIE CHRONOLOGIE UND DIE GENESE DER FRÜHBRONZEZEITLICHEN KULTUREN IN NORDKROATIEN

Zusammenfassung

Nordkroatien liegt im Raum, der sich zwischen dem Fluß Sava im Süden, der ungarischen Grenze im Norden, Slowenien im Westen und Vojvodina im Osten ausbreitet. In diesem Raum gibt es viele Ebenen und niedrige Berge mit Flüssen und Bächern, die günstige Bedingungen für die Weide, Jagd und den Fischfang, sowie für den Ackerbau darstellten. Die zahlreichsten äneolithischen Kulturen, die hier vorgefunden wurden, sind die Kulturen von Lasinja, Vučedol und Baden.² Dieser Raum wird in Slawonien (östlicher Teil) und das nordwestliche Kroatien (westlicher Teil: westlich von Daruvar, Pakrac und Virovitica) geteilt.

In Slawonien war das Substrat für die Kultur von Vučedol durch die Kostolac-Kultur vertreten, neben den starken Einflüssen vom Kevderc-Hrnjevac-Typ der Retz-Gajary-Kultur,⁵ im nordwestlichen Kroatien aber durch den Višnjica-Typ der Retz-Gajary-Kultur,^{4, 6} denn in diesem Raum bemerkt man keine Existenz der Kulturen von Baden und Kostolac. Die Kultur von Vučedol wird hier auch am Anfang der frühen Bronzezeit fortgesetzt.

Die Entwicklung der frühen Bronzezeit in Nordkroatien mit der Entwicklung in Transdanubien vergleichend bemerkten wir eine Reihe von Ähnlichkeiten und haben versucht, die Vorgänge in drei Phasen einzureihen: die stimmen aber mit denen in Transdanubien nicht ganz überein, was noch mehr für die Einteilung Reineckes gilt.

Die Phase 1 (den C¹⁴-Daten nach: etwa 2100–1900 v. Chr.)¹¹ ist im nordwestlichen Kroatien durch die Fortsetzung der frühbronzezeitlichen Vučedol-Kultur (die Fundstelle Koprivnička Rijeka-Rudina I, 1880 ± 110 v. Chr.)^{12–14} gekennzeichnet worden, mit Analogien in den Gruppen von Vinkovci, Samogyvar, Csepel und in der schnurkeramischen Gruppe. In Slawonien erscheint eine rasche Unterbrechung nach der Phase B–2 der Kultur von Vučedol, denn vom Südosten her treten die Träger der Kultur von Vinkovci auf.^{9, 17–19} In ihrer ersten Phase drang diese Kultur bis in die Umgebung von Bjelovar (Drljanovac).

Die Phase 2 (etwa 1900–1750 v. Chr.) ist im nordwestlichen Kroatien durch die Existenz der Kisapostag-Kultur (Čazma)²¹ bestimmt, die auch einen Teil von Slawonien und Baranja einschließt. In der ersten Abteilung dieser Phase ist in der Podravina auch die späte Kultur von Vinkovci anwesend,²⁰ im Gebiet der Posavina dauert aber in der Umgebung von Slavonski Brod und im Raum um Vinkovci in diesem ganzen Zeitabschnitt der Bebrina-Typ der späten Kultur von Vinkovci.²³ Dieser Typ zieht sich allmählich an den Fluß Sava zurück und vermutlich durch das westliche Bosnien bis zum Velebit an die Küste (Vlaška peč); seine Existenz endet mit dem Anfang der mittleren Bronzezeit (Lički Osik in Lika). Die Kultur von Kisapostag entstand auf der Substrat-Grundlage der Kultur von Vinkovci, nebst den Einflüssen verschiedener schnurkeramischer Gruppen,^{21a, 25} bei uns stellt sie aber ein Bindeglied zwischen der Kultur von Vinkovci und der Litzenkeramik dar. Von einem Teil der Forscher wird sie in Ungarn als die früheste Phase der pannonischen (transdanubischen) inkrustierten Keramik angesehen. An mehreren Fundstellen sind die Elemente dieser Kultur zwar bemerkbar, jedoch bisher nur in ungenügend klaren Verhältnissen vorhanden.

Phase 3 (etwa 1750–1600 v. Chr.) ist im ganzen nordwestlichen Kroatien und im westlichen Slawonien durch die Litzenkeramik bestimmt, an deren Fundstellen sich hier und da ein Import der gleichzeitigen pannonischen inkrustierten Keramik bemerkbar macht.²⁹ Das Gebiet um Našice (die Fundstelle Podgorač: 1670 v. Chr.) und Dakovo, sowie vermutlich Novigrad an der Sava, sind ein Mischbereich, wo die Litzen- und pannonische inkrustierte Keramik sowie in einigen Teilen auch die frühe Vatina-Kultur zusammen existierten.³⁰ Das jugoslawische Gebiet von Baranja und die Tiefebene an den Flüssen Drava und Donau von Valpovo bis Ilok waren von Trägern der pannonischen inkrustierten Keramik besetzt,³¹ während der Raum um Vinkovci und nördlicher der Sava östlich von Slavonski Brod zur frühen Vatina-Kultur gehören.³² Die Litzen-Keramik bestand auch in einigen Teilen Transdanubiens als eine selbständige kulturelle Erscheinung,³⁹ in einem Teil Nordkroatiens, das ihr ursprüngliches Ausbreitungsgebiet ist, tritt sie jedoch in geschlossenen Funden auf, mit zwei klar ausgeprägten Phasen, wie das früher von Z. Benkovsky vorausgesetzt wurde: die frühe Phase (durch ein Wellenband gekennzeichnet) erscheint an den Fundstellen Koprivnički Ivanec-Pišćak³⁵ und Koprivnica-Cerine III³⁴ zusammen mit dem Import der frühen nördlichen pannonischen inkrustierten Keramik; die späte Phase (gekennzeichnet durch ausschließlich

gerade Bänder) erscheint aber zusammen mit dem Material der Szeremle-Gruppe, d. h. der späten südlichen pannonischen inkrustierten Keramik, in Podgorač.³⁶

Wegen besserer Übersichtlichkeit ist dem Text eine Liste der Fundstellen beigegeben, einige Verbreitungskarten einzelner Kulturen (Abb. 2-4), sowie eine chronologische Tabelle, mit dem Vergleich der Chronologie für Westungarn (Transdanubien) (Abb. 1). Nach den neuen kalibrierten C¹⁴-Daten dürfte jede der Phasen um ungefähr 500 Jahre älter sein.⁵⁵

KROŠEVAC (ZAGREB)

VLASTITA KROŠEVAC

Opis pronađenja i opis predmeta, Zagreb, 1951, 111-112, 113-114, 115-116, 117-118, 119-120, 121-122, 123-124, 125-126, 127-128, 129-130, 131-132, 133-134, 135-136, 137-138, 139-140, 141-142, 143-144, 145-146, 147-148, 149-150, 151-152, 153-154, 155-156, 157-158, 159-160, 161-162, 163-164, 165-166, 167-168, 169-170, 171-172, 173-174, 175-176, 177-178, 179-180, 181-182, 183-184, 185-186, 187-188, 189-190, 191-192, 193-194, 195-196, 197-198, 199-200, 201-202, 203-204, 205-206, 207-208, 209-210, 211-212, 213-214, 215-216, 217-218, 219-220, 221-222, 223-224, 225-226, 227-228, 229-230, 231-232, 233-234, 235-236, 237-238, 239-240, 241-242, 243-244, 245-246, 247-248, 249-250, 251-252, 253-254, 255-256, 257-258, 259-260, 261-262, 263-264, 265-266, 267-268, 269-270, 271-272, 273-274, 275-276, 277-278, 279-280, 281-282, 283-284, 285-286, 287-288, 289-290, 291-292, 293-294, 295-296, 297-298, 299-300, 301-302, 303-304, 305-306, 307-308, 309-310, 311-312, 313-314, 315-316, 317-318, 319-320, 321-322, 323-324, 325-326, 327-328, 329-330, 331-332, 333-334, 335-336, 337-338, 339-340, 341-342, 343-344, 345-346, 347-348, 349-350, 351-352, 353-354, 355-356, 357-358, 359-360, 361-362, 363-364, 365-366, 367-368, 369-370, 371-372, 373-374, 375-376, 377-378, 379-380, 381-382, 383-384, 385-386, 387-388, 389-390, 391-392, 393-394, 395-396, 397-398, 399-400, 401-402, 403-404, 405-406, 407-408, 409-410, 411-412, 413-414, 415-416, 417-418, 419-420, 421-422, 423-424, 425-426, 427-428, 429-430, 431-432, 433-434, 435-436, 437-438, 439-440, 441-442, 443-444, 445-446, 447-448, 449-450, 451-452, 453-454, 455-456, 457-458, 459-460, 461-462, 463-464, 465-466, 467-468, 469-470, 471-472, 473-474, 475-476, 477-478, 479-480, 481-482, 483-484, 485-486, 487-488, 489-490, 491-492, 493-494, 495-496, 497-498, 499-500, 501-502, 503-504, 505-506, 507-508, 509-510, 511-512, 513-514, 515-516, 517-518, 519-520, 521-522, 523-524, 525-526, 527-528, 529-530, 531-532, 533-534, 535-536, 537-538, 539-540, 541-542, 543-544, 545-546, 547-548, 549-550, 551-552, 553-554, 555-556, 557-558, 559-560, 561-562, 563-564, 565-566, 567-568, 569-570, 571-572, 573-574, 575-576, 577-578, 579-580, 581-582, 583-584, 585-586, 587-588, 589-590, 591-592, 593-594, 595-596, 597-598, 599-600, 601-602, 603-604, 605-606, 607-608, 609-610, 611-612, 613-614, 615-616, 617-618, 619-620, 621-622, 623-624, 625-626, 627-628, 629-630, 631-632, 633-634, 635-636, 637-638, 639-640, 641-642, 643-644, 645-646, 647-648, 649-650, 651-652, 653-654, 655-656, 657-658, 659-660, 661-662, 663-664, 665-666, 667-668, 669-670, 671-672, 673-674, 675-676, 677-678, 679-680, 681-682, 683-684, 685-686, 687-688, 689-690, 691-692, 693-694, 695-696, 697-698, 699-700, 701-702, 703-704, 705-706, 707-708, 709-710, 711-712, 713-714, 715-716, 717-718, 719-720, 721-722, 723-724, 725-726, 727-728, 729-730, 731-732, 733-734, 735-736, 737-738, 739-740, 741-742, 743-744, 745-746, 747-748, 749-750, 751-752, 753-754, 755-756, 757-758, 759-760, 761-762, 763-764, 765-766, 767-768, 769-770, 771-772, 773-774, 775-776, 777-778, 779-780, 781-782, 783-784, 785-786, 787-788, 789-790, 791-792, 793-794, 795-796, 797-798, 799-800, 801-802, 803-804, 805-806, 807-808, 809-810, 811-812, 813-814, 815-816, 817-818, 819-820, 821-822, 823-824, 825-826, 827-828, 829-830, 831-832, 833-834, 835-836, 837-838, 839-840, 841-842, 843-844, 845-846, 847-848, 849-850, 851-852, 853-854, 855-856, 857-858, 859-860, 861-862, 863-864, 865-866, 867-868, 869-870, 871-872, 873-874, 875-876, 877-878, 879-880, 881-882, 883-884, 885-886, 887-888, 889-890, 891-892, 893-894, 895-896, 897-898, 899-900, 901-902, 903-904, 905-906, 907-908, 909-910, 911-912, 913-914, 915-916, 917-918, 919-920, 921-922, 923-924, 925-926, 927-928, 929-930, 931-932, 933-934, 935-936, 937-938, 939-940, 941-942, 943-944, 945-946, 947-948, 949-950, 951-952, 953-954, 955-956, 957-958, 959-960, 961-962, 963-964, 965-966, 967-968, 969-970, 971-972, 973-974, 975-976, 977-978, 979-980, 981-982, 983-984, 985-986, 987-988, 989-990, 991-992, 993-994, 995-996, 997-998, 999-1000, 1001-1002, 1003-1004, 1005-1006, 1007-1008, 1009-1010, 1011-1012, 1013-1014, 1015-1016, 1017-1018, 1019-1020, 1021-1022, 1023-1024, 1025-1026, 1027-1028, 1029-1030, 1031-1032, 1033-1034, 1035-1036, 1037-1038, 1039-1040, 1041-1042, 1043-1044, 1045-1046, 1047-1048, 1049-1050, 1051-1052, 1053-1054, 1055-1056, 1057-1058, 1059-1060, 1061-1062, 1063-1064, 1065-1066, 1067-1068, 1069-1070, 1071-1072, 1073-1074, 1075-1076, 1077-1078, 1079-1080, 1081-1082, 1083-1084, 1085-1086, 1087-1088, 1089-1090, 1091-1092, 1093-1094, 1095-1096, 1097-1098, 1099-1100, 1101-1102, 1103-1104, 1105-1106, 1107-1108, 1109-1110, 1111-1112, 1113-1114, 1115-1116, 1117-1118, 1119-1120, 1121-1122, 1123-1124, 1125-1126, 1127-1128, 1129-1130, 1131-1132, 1133-1134, 1135-1136, 1137-1138, 1139-1140, 1141-1142, 1143-1144, 1145-1146, 1147-1148, 1149-1150, 1151-1152, 1153-1154, 1155-1156, 1157-1158, 1159-1160, 1161-1162, 1163-1164, 1165-1166, 1167-1168, 1169-1170, 1171-1172, 1173-1174, 1175-1176, 1177-1178, 1179-1180, 1181-1182, 1183-1184, 1185-1186, 1187-1188, 1189-1190, 1191-1192, 1193-1194, 1195-1196, 1197-1198, 1199-1200, 1201-1202, 1203-1204, 1205-1206, 1207-1208, 1209-1210, 1211-1212, 1213-1214, 1215-1216, 1217-1218, 1219-1220, 1221-1222, 1223-1224, 1225-1226, 1227-1228, 1229-1230, 1231-1232, 1233-1234, 1235-1236, 1237-1238, 1239-1240, 1241-1242, 1243-1244, 1245-1246, 1247-1248, 1249-1250, 1251-1252, 1253-1254, 1255-1256, 1257-1258, 1259-1260, 1261-1262, 1263-1264, 1265-1266, 1267-1268, 1269-1270, 1271-1272, 1273-1274, 1275-1276, 1277-1278, 1279-1280, 1281-1282, 1283-1284, 1285-1286, 1287-1288, 1289-1290, 1291-1292, 1293-1294, 1295-1296, 1297-1298, 1299-1300, 1301-1302, 1303-1304, 1305-1306, 1307-1308, 1309-1310, 1311-1312, 1313-1314, 1315-1316, 1317-1318, 1319-1320, 1321-1322, 1323-1324, 1325-1326, 1327-1328, 1329-1330, 1331-1332, 1333-1334, 1335-1336, 1337-1338, 1339-1340, 1341-1342, 1343-1344, 1345-1346, 1347-1348, 1349-1350, 1351-1352, 1353-1354, 1355-1356, 1357-1358, 1359-1360, 1361-1362, 1363-1364, 1365-1366, 1367-1368, 1369-1370, 1371-1372, 1373-1374, 1375-1376, 1377-1378, 1379-1380, 1381-1382, 1383-1384, 1385-1386, 1387-1388, 1389-1390, 1391-1392, 1393-1394, 1395-1396, 1397-1398, 1399-1400, 1401-1402, 1403-1404, 1405-1406, 1407-1408, 1409-1410, 1411-1412, 1413-1414, 1415-1416, 1417-1418, 1419-1420, 1421-1422, 1423-1424, 1425-1426, 1427-1428, 1429-1430, 1431-1432, 1433-1434, 1435-1436, 1437-1438, 1439-1440, 1441-1442, 1443-1444, 1445-1446, 1447-1448, 1449-1450, 1451-1452, 1453-1454, 1455-1456, 1457-1458, 1459-1460, 1461-1462, 1463-1464, 1465-1466, 1467-1468, 1469-1470, 1471-1472, 1473-1474, 1475-1476, 1477-1478, 1479-1480, 1481-1482, 1483-1484, 1485-1486, 1487-1488, 1489-1490, 1491-1492, 1493-1494, 1495-1496, 1497-1498, 1499-1500, 1501-1502, 1503-1504, 1505-1506, 1507-1508, 1509-1510, 1511-1512, 1513-1514, 1515-1516, 1517-1518, 1519-1520, 1521-1522, 1523-1524, 1525-1526, 1527-1528, 1529-1530, 1531-1532, 1533-1534, 1535-1536, 1537-1538, 1539-1540, 1541-1542, 1543-1544, 1545-1546, 1547-1548, 1549-1550, 1551-1552, 1553-1554, 1555-1556, 1557-1558, 1559-1560, 1561-1562, 1563-1564, 1565-1566, 1567-1568, 1569-1570, 1571-1572, 1573-1574, 1575-1576, 1577-1578, 1579-1580, 1581-1582, 1583-1584, 1585-1586, 1587-1588, 1589-1590, 1591-1592, 1593-1594, 1595-1596, 1597-1598, 1599-1600, 1601-1602, 1603-1604, 1605-1606, 1607-1608, 1609-1610, 1611-1612, 1613-1614, 1615-1616, 1617-1618, 1619-1620, 1621-1622, 1623-1624, 1625-1626, 1627-1628, 1629-1630, 1631-1632, 1633-1634, 1635-1636, 1637-1638, 1639-1640, 1641-1642, 1643-1644, 1645-1646, 1647-1648, 1649-1650, 1651-1652, 1653-1654, 1655-1656, 1657-1658, 1659-1660, 1661-1662, 1663-1664, 1665-1666, 1667-1668, 1669-1670, 1671-1672, 1673-1674, 1675-1676, 1677-1678, 1679-1680, 1681-1682, 1683-1684, 1685-1686, 1687-1688, 1689-1690, 1691-1692, 1693-1694, 1695-1696, 1697-1698, 1699-1700, 1701-1702, 1703-1704, 1705-1706, 1707-1708, 1709-1710, 1711-1712, 1713-1714, 1715-1716, 1717-1718, 1719-1720, 1721-1722, 1723-1724, 1725-1726, 1727-1728, 1729-1730, 1731-1732, 1733-1734, 1735-1736, 1737-1738, 1739-1740, 1741-1742, 1743-1744, 1745-1746, 1747-1748, 1749-1750, 1751-1752, 1753-1754, 1755-1756, 1757-1758, 1759-1760, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766, 1767-1768, 1769-1770, 1771-1772, 1773-1774, 1775-1776, 1777-1778, 1779-1780, 1781-1782, 1783-1784, 1785-1786, 1787-1788, 1789-1790, 1791-1792, 1793-1794, 1795-1796, 1797-1798, 1799-1800, 1801-1802, 1803-1804, 1805-1806, 1807-1808, 1809-1810, 1811-1812, 1813-1814, 1815-1816, 1817-1818, 1819-1820, 1821-1822, 1823-1824, 1825-1826, 1827-1828, 1829-1830, 1831-1832, 1833-1834, 1835-1836, 1837-1838, 1839-1840, 1841-1842, 1843-1844, 1845-1846, 1847-1848, 1849-1850, 1851-1852, 1853-1854, 1855-1856, 1857-1858, 1859-1860, 1861-1862, 1863-1864, 1865-1866, 1867-1868, 1869-1870, 1871-1872, 1873-1874, 1875-1876, 1877-1878, 1879-1880, 1881-1882, 1883-1884, 1885-1886, 1887-1888, 1889-1890, 1891-1892, 1893-1894, 1895-1896, 1897-1898, 1899-1900, 1901-1902, 1903-1904, 1905-1906, 1907-1908, 1909-1910, 1911-1912, 1913-1914, 1915-1916, 1917-1918, 1919-1920, 1921-1922, 1923-1924, 1925-1926, 1927-1928, 1929-1930, 1931-1932, 1933-1934, 1935-1936, 1937-1938, 1939-1940, 1941-1942, 1943-1944, 1945-1946, 1947-1948, 1949-1950, 1951-1952, 1953-1954, 1955-1956, 1957-1958, 1959-1960, 1961-1962, 1963-1964, 1965-1966, 1967-1968, 1969-1970, 1971-1972, 1973-1974, 1975-1976, 1977-1978, 1979-1980, 1981-1982, 1983-1984, 1985-1986, 1987-1988, 1989-1990, 1991-1992, 1993-1994, 1995-1996, 1997-1998, 1999-2000, 2001-2002, 2003-2004, 2005-2006, 2007-2008, 2009-2010, 2011-2012, 2013-2014, 2015-2016, 2017-2018, 2019-2020, 2021-2022, 2023-2024, 2025-2026, 2027-2028, 2029-2030, 2031-2032, 2033-2034, 2035-2036, 2037-2038, 2039-2040, 2041-2042, 2043-2044, 2045-2046, 2047-2048, 2049-2050, 2051-2052, 2053-2054, 2055-2056, 2057-2058, 2059-2060, 2061-2062, 2063-2064, 2065-2066, 2067-2068, 2069-2070, 2071-2072, 2073-2074, 2075-2076, 2077-2078, 2079-2080, 2081-2082, 2083-2084, 2085-2086, 2087-2088, 2089-2090, 2091-2092, 2093-2094, 2095-2096, 2097-2098, 2099-2100, 2101-2102, 2103-2104, 2105-2106, 2107-2108, 2109-2110, 2111-2112, 2113-2114, 2115-2116, 2117-2118, 2119-2120, 2121-2122, 2123-2124, 2125-2126, 2127-2128, 2129-2130, 2131-2132, 2133-2134, 2135-2136, 2137-2138, 2139-2140, 2141-2142, 2143-2144, 2145-2146, 2147-2148, 2149-2150, 2151-2152, 2153-2154, 2155-2156, 2157-2158, 2159-2160, 2161-2162, 2163-2164, 2165-2166, 2167-2168, 2169-2170, 2171-2172, 2173-2174, 2175-2176, 2177-2178, 2179-2180, 2181-2182, 2183-2184, 2185-2186, 2187-2188, 2189-2190, 2191-2192, 2193-2194, 2195-2196, 2197-2198, 2199-2200, 2201-2202, 2203-2204, 2205-2206, 2207-2208, 2209-2210, 2211-2212, 2213-2214, 2215-2216, 2217-2218, 2219-2220, 2221-2222, 2223-2224, 2225-2226, 2227-2228, 2229-2230, 2231-2232, 2233-2234, 2235-2236, 2237-2238, 2239-2240, 2241-2242, 2243-2244, 2245-2246, 2247-2248, 2249-2250, 2251-2252, 2253-2254, 2255-2256, 2257-2258, 2259-2260, 2261-2262, 2263-2264, 2265-2266, 2267-2268, 2269-2270, 2271-2272, 2273-2274, 2275-2276, 2277-2278, 2279-2280, 2281-2282, 2283-2284, 2285-2286, 2287-2288, 2289-2290, 2291-2292, 2293-2294, 2295-2296, 2297-2298, 2299-2300, 2301-2302, 2303-2304, 2305-2306, 2307-2308, 2309-2310, 2311-2312, 2313-2314, 2315-2316, 2317-2318, 2319-2320, 2321-2322, 2323-2324, 2325-2326, 2327-2328, 2329-2330, 2331-2332, 2333-2334, 2335-2336, 2337-2338, 2339-2340, 2341-2342, 2343-2344, 2345-2346, 2347-2348, 2349-2350, 2351-2352, 2353-2354, 2355-2356, 2357-2358, 2359-2360, 2361-2362, 2363-2364, 2365-2366, 2367-2368, 2369-2370, 2371-2372, 2373-2374, 2375-2376, 2377-2378, 2379-2380, 2381-2382, 2383-2384, 2385-2386, 2387-2388, 2389-2390, 2391-2392, 2393-2394, 2395-2396, 2397-2398, 2399-2400, 2401-2402, 2403-2404, 2405-2406, 2407-2408, 2409-2410, 2411-2412, 2413-2414, 2415-2416, 2417-2418, 2419-2420, 2421-2422, 2423-2424, 2425-2426, 2427-2428, 2429-2430, 2431-2432, 2433-2434, 2435-2436, 2437-2438, 2439-2440, 2441-2442, 2443-2444, 2445-2446, 2447-2448, 2449-2450, 2451-2452, 2453-2454, 2455-2456, 2457-2458, 2459-24

GROB BR. 7 KULTURE ŽARNIH POLJA IZ MORAVČA KOD SESVETA (ZAGREB)

VLADIMIR SOKOL

Zavičajni muzej Prigorja-Sesvete, Trg M. Badela 5, YU-41260 Sesvete (Zagreb)

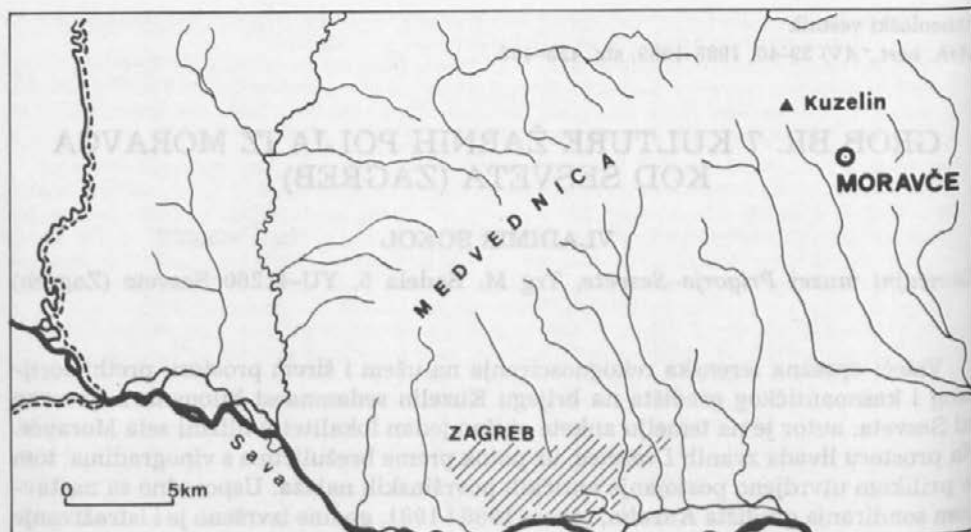
Vršeci opsežna terenska rekognosciranja na užem i širem prostoru prehistorijskog i kasnoantičkog gradišta na brijegu Kuzelin sedamnaest kilometara sjeverno od Sesveta, autor je na temelju ankete obišao jedan lokalitet u blizini sela Moravča. Na prostoru livada zvanih *Drašćica*, uz potok prema brežuljcima s vinogradima, tom je prilikom utvrđeno postojanje antičkih površinskih nalaza. Usporedno sa nastavkom sondiranja gradišta *Kuzelin*, tokom 1980 i 1981. godine izvršeno je i istraživanje rečenog lokaliteta kod Moravča, inače posljednjeg naselja na putu prema gradini. Iskopavanje je započelo sondama koje su kasnije spojene u velike blokove. Prvi skinuti slojevi, ispremiješani oranjem, sadržavali su isključivo elemente antičke materijalne kulture: malter, tegule, keramiku. Na rubu intaktnog sloja pojavili su se zidovi jednog složenog rimskog objekta sa više građevina. Produbljujući iskop do zdravice, tj. ispod dna temelja, u prostoru između zidova na relativnoj dubini od 50 do 70 cm naišlo se na paljevičke grobove *Kulture žarnih polja*. Ukupno je u i oko međuprostora ville rustice nadjeno deset grobova s urnama, od kojih je nekoliko bilo obradom zemlje ili kasnijom izgradnjom arhitekture oštećeno.¹ Nas će ovdje konkretno zanimati grob br. 7 koji će, mislimo, svojom tipološkom razvijenošću kvalitetno reprezentirati ostale ukope na ovoj nekropoli, čija je konzervatorsko-preparatorska i znanstvena obrada upravo u toku.

Opis grobne cjeline broj 7

Grob se nalazio na relativnoj dubini oko 50 cm, s unutrašnje strane apsidalne građevine. Predstavljao je kružnu jamu promjera cca 60 cm i ukupne dubine 40-50 cm, čini se nešto poljoprivrednim radovima oštećenog vrha. Jama je bila ispunjena crnom masnom zemljom sa sitnim ulomcima kostiju, te nekoliko više ili manje čitavih keramičkih posuda, bez posebne grobne konstrukcije. Ukupno su pronađene četiri posude (od tih jedna u funkciji poklopca), kao i jedan poklopac u užem smislu izradjen od fragmenta nekog velikog recipijenta. Urna sa zdjelom-poklopcem nalazila se u trenutku nalaza *in situ*, dnom položenim na zdravicu. Ispod poklopca još uvijek je bila očuvana šupljina žare u kojoj su se nalazile spaljene sitno polomljene kosti bez zemlje. Sa bočne strane žare u visini poklopca nalazila se manja posuda s otvorom okrenutim prema dolje. Nešto malo dublje i uz nju pronađena je još jedna manja posuda, okrenuta naopako (sl. 1; 3). Pepeo polaganja nije bio sasvim ohlađen, što je ostavilo traga na nekim posudama (t. 2: 2; 3: 2).

Opis posuda nakon restauracije

Posuda br. 1 - Grobna žara, keramički čup dobro sačuvan sa dvije drške i punim plastičnim buklima na gornjoj polovici, te izraženog izvijenog vrata s kružnom linijom prema ramenu. Crno-sive polirane površine, dimenzije 20 x 31 cm (t. 2: 2).

Posuda br. 2 – keramički poklopac zdjelastog oblika, crne-fakture, dobro sačuvan sa dvije drške, te blago izvijenom linijom ruba. Vanjska površina mat obrade, unutrašnja visokopoliranim crnim sjajem, dimenzije 16×37 cm (t. 2: 1).

Posuda br. 3 – Manji vrč s nešto oštećenom drškom, dobro sačuvan sa reljefnim punim buklima na gornjoj polovici. Smedje-crne fakture sa poliranom unutrašnjom i vanjskom površinom, veličine $15,3 \times 18$ cm (t. 3: 1).

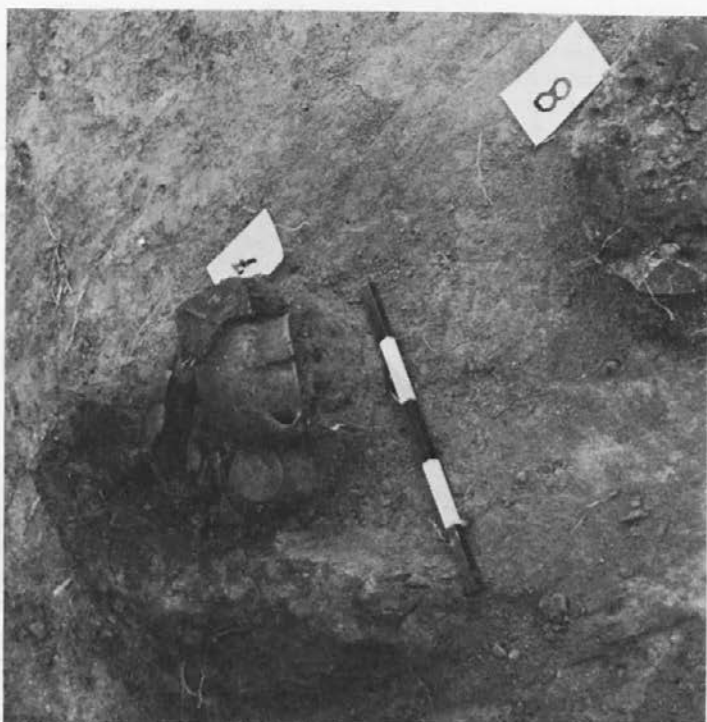
Posuda br. 4 – Manji vrč sa drškom, dobro sačuvan sa reljefnim punim buklima na gornjoj polovici. Oker-smedje boje sa tragovima vrućeg žara i pepela, iznutra i izvana poliran. Veličina 12×19 cm (t. 3: 2).

Fragment posude, br. 5 – U funkciji je poklopca na posudi br. 3. Predstavlja ulomak velikog recipijenta, u sekundarnoj uporabi, ukrašen plastičnom linijom valovnice, te kontinuiranom apliciranom linijom na ramenu s donje strane valovnice. Svijetlo je crvene mekše fakture i gotovo kvadratnog oblika. Veličina $25,5 \times 22$ cm (t. 3: 3).

Rekonstrukcija grobne jame br. 7 s nalazima nakon arheološkog zahvata, te posebnim osvrtom na mogući ritus sahrane pokojnika

Mjesto spaljivanja, odnosno spalište, prigodom dvogodišnjih istraživanja nije nadjeno. Sasvim je sigurno da se nije nalazilo na poziciji niti jednog od deset grobova.

Vjerojatno još u toku izgaranja grobne lomače s položenim tijelom, na mjestu unaprijed odredjenom (to potvrđuje 10 ukopa) bila je iskopana jama dubine između jednog i jednog i pol metra, promjera oko 60 cm. Na njezino dno, na zdravicu, zatim je bila stavljena urna sa sagorjelim komadićima potpuno čistih kostiju, gotovo bismo rekli opranih vodom. Metalnih i drugih nalaza u njoj nije bilo. Žara je zatim bila zatvorena zdjelastim poklopcem na koji je potom bila stavljena posuda-vrč (opisana pod br. 3), preklapljena rečenim kvadratnim fragmentom oveće posude posebno prilagodjenim za tu svrhu. Nakon uspostavljanja ove »višekatne« konstrukcije na dno jame bilo je bačeno oko 10 cm, čiste zemlje, na koju je zatim u preokrenutom položaju stavljena posuda – br. 4 (rekonstrukcija: sl. 2; t. 1).

Sl. 1: Moravče–Draščica kod Sesveta. Gornji dio groba 7, keramičke posude.

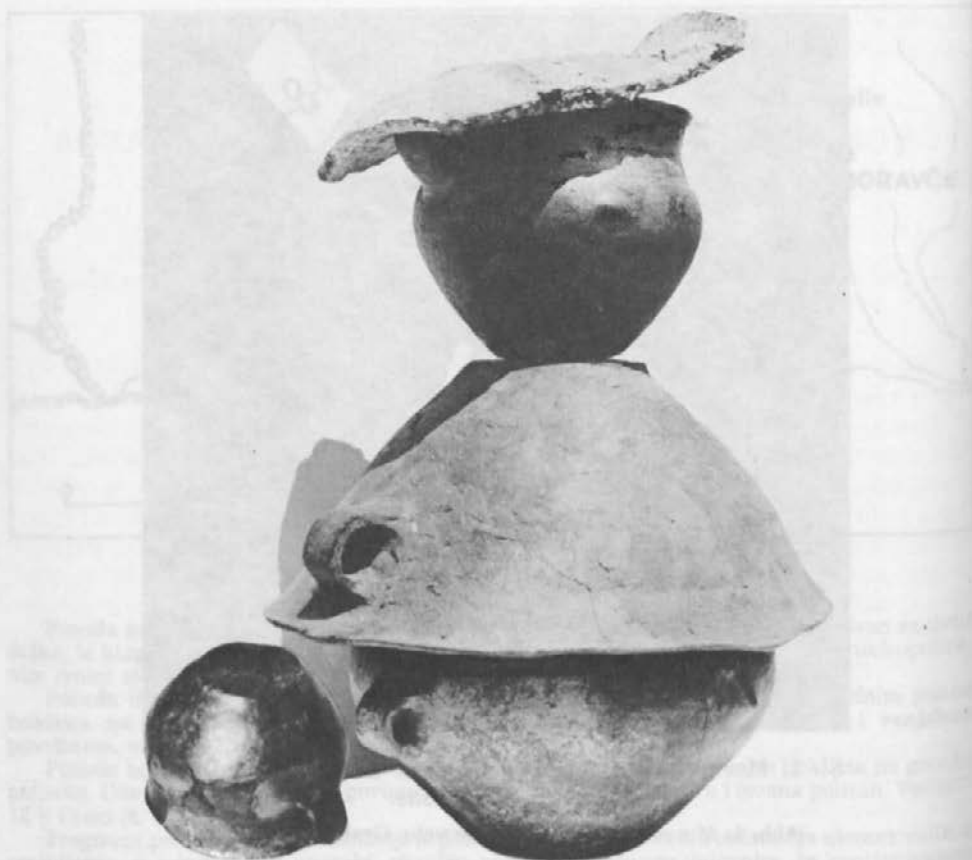
Abb. 1: Moravče–Draščica bei Sesvete, Grab 7. Tongefäße.

Te dvije manje prateće posude imaju ovdje sasvim određenu funkciju kulturnih recipijenata u koje je bila stavljena hrana pokojniku za putovanje na »onaj« svijet, a to nam jasno svjedoči o već prisutnom religijskom poimanju svijeta koji je ljude kasnoga brončanog doba okruživao.

Završni čin opisanog rituala bilo je sakupljanje još donekle vrućeg pepela, te njime zatrpavanje jame sa već položenim posudama. Ovaj topli (vrući) prah ostavio je svoje tragove nagorjelosti na jednoj strani urne, te na manjim posudama. Njegova masa popunila je po prilici 50 % iskopane jame, ostali dio bio je zatrpan zemljom izbačenom prilikom iskopa. Zanimljivo je da se na udaljenosti od svega 60 cm nalazio novi paljevinski grob, što inače nije bio slučaj na ostalim pozicijama.

Nakon restauracije materijala, za posude se moglo konstatirati da vjerojatno nisu bile radjene s posebnom namjenom za potrebe sahranjivanja (vrlo različiti tipovi i dimenzije), a neke su sasvim sigurno iz kućne uporabe, poput od odbačene posude napravljenog kvadratičnog poklopca. Također, na malo oštećenoj drški posude broj 3 vidi se da je oštećenje dužim kućnim korištenjem bilo veoma zagladjeno.

Ovakav ritus sahrane pokojnika u principu odgovara onima s drugih istovremenih nekropola u ovim prostorima, uz neke posebitosti, kao npr. izostanak kulturnog razbijanja posuda iznad groba (Sirova Katalena, Virovitica).²

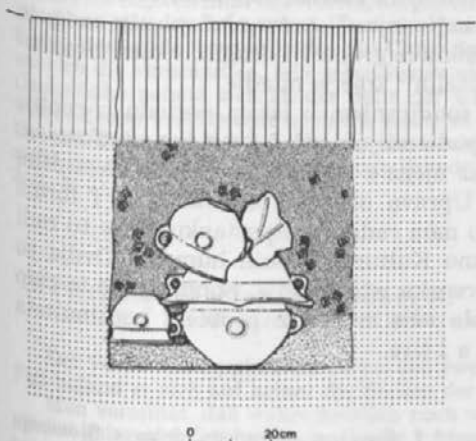
Sl. 2: Moravče–Draščica kod Sesveta, grob 7, žara s poklopcem i keramičkim posudama kao prilozima.

Abb. 2: Moravče–Draščica bei Sesvete, Grab 7. Urne mit Deckel und zwei Krügen als Beigaben.

Odnos groba 7 prema nekropoli

Kako je već rečeno, u neposrednoj blizini nalazio se još jedan ukop i kako je to izuzetan odnos na nekropoli, mogao bi sugerirati određene rodbinske veze za života. U kronološkom su smislu bliski, pa tragovi drugoga ne bi bili vidljivi niti bi se za njega znalo. Ostali grobovi ne pokazuju međusobno neke posebne odnose, a ni u njihovom rasporedu ne uočavamo posebnu pravilnost. Oni su relativno razbacani u prostoru, iako ne previše udaljeni jedan od drugoga, s možda neznatno većom koncentracijom na sjevernoj strani. Nije sasvim isključena mogućnost da je kasnija antička arhitektura uništila bez traga jedan ili dva ukopa. To bi sugerirali neki grobovi koji se čine donekle oštećeni, no to bi moglo biti i prirodnim pomicanjem

7

Sl. 3: Moravče–Draščica kod Sesveta, grob 7, presjek i tlocrt.

Abb. 3: Moravče–Draščica bei Sesvete, Grab 7. Querschnitt und Grundriß.

tla koje je ovdje u blizini aktivno. Žarni grob 7, kao i sama nekropola, nalaze se u blizini potoka koji ne presušuje, udaljeni od njega ne više od 100 metara. Zona ukapanja nalazi se u neposrednoj kontaktnoj zoni trajnog šumskog pojasa i daljih naselja prema njemu više nema. Ovdje je važno napomenuti činjenicu da se nekoliko kilometara sjevernije nalazi lokacija višeslojnog gradišta, spomenutog u uvodnom dijelu, sa takodjer nalazima Kulture žarnih polja i to njenih mlađih faza već prema halštatu. Višegodišnje njegovo istraživanje na žalost nije otkrilo i postojanje ove najstarije faze KŽP, kojoj pripisujemo našu nekropolu.

Atribucija i kronologija

Grob broj 7, kao i ostali na nekropoli, mogu se sa sigurnošću pripisati Kulturi žarnih polja. Prema kronologiji i podjeli ove kulture u sintetskom radu K. Vinski,³ naš bismo nalaz mogli atribuirati njenoj I fazi, odnosno vremenu oko 1250 g. p. n. e. Lokaliteti koje je K. Vinski istraživala u Sirovoj Kataleni i Virovitici (ova s određenim pomakom) u Podravini dali su zanimljive nalaze srodne opisivanima. Urne s punim buklima i poklopcima, te manjim pratećim posudicama kao ritualnim priložima, posebno urne s poklopcima iz grobova broj 1, 2, 3 i 10 u Kataleni,⁵ veoma

su srodne nalazima iz Moravča–Drašćice. Slični nalazi otkriveni su u najnovije vrijeme u Dolnjem Lakošu kod Lendave.⁶ Drugi najbliži nalazi našem potječu iz okoline Bjelovara, lokalitet Drljanovac.⁷ Iako pripadaju početku II faze KŽP-a⁸ oni pokazuju, osobito u formi urne npr., stanovite podudarnosti oblika prema nalazima iz Podravine i Sessvetskog Prigorja. To se prvenstveno očituje u profilu žare s punim buklima na boku, prikazane na izložbi u Koprivnici.⁹ Čini se da je ovdje nešto veće prisustvo svijetlocrveno pečene keramike mekanije fakture. U prostoru koji gravitira Prigorju, izgleda da se još jedan lokalitet rane faze nalazi u blizini Sessveta kod Oborova, prema saopćenju B. Lovrenčevića – amatera prijatelja arheologije iz Zagreba.¹⁰

Osim kako je rečeno I faze KŽP-a, na lokalitetu Draščica nisu zamijećene mlađe forme keramike, niti promjene načina sahranjivanja. U ovom slučaju nije moguće uspostaviti izravnu vezu fakture i forme posuda iz groba 7 i drugih, i kasnobrončadobnog gradišta na obližnjem brijegu Kuzelin¹¹ koje je mlađe.

Medjutim, moramo pripomenuti da se sondiranjem u istom periodu u centru Moravča, došlo do nalaza kamenog humka pod zemljom vel. 5,5 × 4,5 m s grobnicom i skeletnim ukopom u sredini; te još dva uz njega s vanjske strane.¹² Nalaza osim dva mala fragmenta keramike nije bilo. Upravo ova dva ulomka, kao i forma grobnice sa skeletnim ukopom, dozvolili su nam radnu pretpostavku da se tu radi o srednjebrončadobnom ukopu, vjerojatno Kulture grobnih humaka. Ovdje su medjutim potrebne još dodatne analize i terenska istraživanja. Spominjemo to zato što bi dodatna iskopavanja moguće unijela više svjetla u problem kontinuiteta srednje u kasnu broncu na ovom prostoru, a i šire.

¹ V. Sokol, u: *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (1986) 104, 161.

² K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*, u: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (1983) 558–559.

³ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, *Monografije/Filozofski fakultet – Zadar* 1 (1973).

⁴ *Ib.*, 37 ss.

⁵ *Ib.*, 44 ss.

⁶ I. Šavel, u: *Bronzasta doba v Sloveniji. Lendavski zvezki* 8, 1986, 35–40.

⁷ K. Vinski-Gasparini (nap. 2) 569.

⁸ *Ib.*, 570 ss.

⁹ N. Majnarić-Pandžić, u: *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (1986) sl. 50, kat. br. 171.

¹⁰ B. Lovrenčević, dokumentacija u arhivu Muzeja Prigorja.

¹¹ V. Sokol (nap. 1) 85.

¹² *Ib.*, 104.

GRAB NR. 7 DER URNENFELDERKULTUR IN MORAVČE BEI SESVETE (ZAGREB)

Zusammenfassung

Parallel mit dem Fortsetzen der Sondierung des Ringwalls Kuzelin in den Jahren 1980 und 1981 erforschte man auch die jungbronzezeitliche Nekropole bei Moravče, der letzten Ortschaft auf dem Weg zum Ringwall. Die Ausgrabung wurde am Anfang mit Schnitten ausgeführt, die später in große Flächen zusammengefügt wurden. Die ersten abgenommenen und durch das Ackern vermischten Schichten enthielten ausschließlich die Elemente der antiken materiellen Kultur. Bei Ausgrabungsvertiefungen bis zum gewachsenen Boden, das ist unter den Boden der Grundmauern, wurden im Raum zwischen den Mauern in relativer Tiefe von 50 bis 70 cm die Brandgräber der Urnenfelderkultur entdeckt. Insgesamt wurden in und um den Zwischenraum

der villa rustica zehn Urnengräber entdeckt, von denen einige durch die Landbebauung oder später durch den Architekturbau beschädigt wurden.¹

Die Beschreibung der Grabeinheit Nr. 7

Das Grab befand sich in relativer Tiefe von etwa 50 cm, an der inneren Seite des apsidialen Gebäudes. Es bildete eine runde Grube von etwa 60 cm im Durchmesser, mit totaler Tiefe von 40–50 cm und mit dem vermutlich durch den Ackerbau beschädigten oberen Teil. Die Grube war mit schwarzer fetter Erde mit winzigen Knochenstücken und mehr oder weniger beschädigten keramischen Gefäßen gefüllt und war ohne besondere Grabkonstruktion. Insgesamt wurden vier Gefäße gefunden (von denen eins die Funktion des Deckels übernahm) und ein Deckel im engeren Sinn des Wortes, hergestellt aus einem Fragment eines größeren Rezipienten. Die Urne mit der Schüssel als Deckel befand sich zur Zeit der Entdeckung in situ, mit dem Boden dem gewachsenen Boden zu. Unter dem Deckel hat sich der Urnenhohlraum erhalten, in wo sich die verbrannten, fein gebrochenen nicht mit Erde vermischten Knochen befanden. In Deckelhöhe befand sich an der Seite der Urne ein kleineres Gefäß mit der Mündung nach unten. Etwas tiefer wurde noch ein kleineres Gefäß entdeckt, das umgestürzt war (**Abb. 1: 3**). Die mit Erde vermischte Asche, die die Grube ausfüllte, war zur Zeit der Grabanlage noch nicht ganz abgekühlt, wodurch einige Brandspuren an den Gefäßen zurückgeblieben sind (**Taf. 2: 2; 3: 2**).

Die Rekonstruktion des Grabes Nr. 7 nach den Ausgrabungsbefunden und im besonderen Hinblick auf den Bestattungsritus

Der Verbrennungsplatz wurde bei den zweijährigen Forschungen nicht entdeckt. Auf jeden Fall befand er sich auf keiner der Stellen der zehn entdeckten Gräber.

Man vermutet, daß wahrscheinlich noch während der Verbrennung des auf dem Scheiterhaufen gelegenen Leichnams, auf einer vorher bestimmten Stelle (wie uns durch zehn Eingrabungen bestätigt worden ist) eine Grube mit dem Durchmesser von etwa 60 cm und einer Tiefe von einem bis anderthalb Meter tief gegraben wurde. Auf den gewachsenen Boden stellte man die Urne mit verbrannten und völlig reinen Knochenstücken, als ob sie mit Wasser gespült worden wären. In der Urne befanden sich keine metallenen oder anderen Funde. Die Urne wurde bedeckt, u. z. mit einem schüsselförmigen Deckel, auf dem nachher ein Krug aufgestellt wurde (beschrieben unter Nr. 3), überdeckt mit dem bereits erwähnten, für diesen Zweck extra angefertigten quadratischen Fragment eines größeren Gefäßes. Nach der Aufstellung dieser »mehrstöckigen« Konstruktion schüttete man auf den Grubenboden ungefähr 10 cm Erde, auf die dann in umgestürzter Lage das Gefäß Nr. 4 gelegt wurde (die Rekonstruktion: **Abb. 2, Taf. 1**).

Die zwei kleineren Gefäße haben in diesem Fall eine ganz bestimmte Funktion des Kultrezipienten, bestimmt für das Aufbewahren von Speisen, die dem Verstorbenen auf seiner Reise ins Jenseits auf den Weg gegeben worden sind. Das bezeugt eindeutig die bereits vorhandene religiöse Auffassung der Welt, die den damaligen jungbronzezeitlichen Menschen umgab.

Der Schlußakt des beschriebenen Rituals war das Sammeln der noch heißen Asche, mit der die Grube mit den bereits hineingelegten Gefäßen ausgefüllt wurde. Die heiße Asche hinterließ Brandspuren auf einer Hinnenseite und an kleineren Gefäßen. Die Aschemasse füllte ungefähr eine Hälfte der ausgegrabenen Grube aus, die andere Hälfte der Grube füllte man mit der ausgegrabenen Erde. Es ist interessant zu erwähnen, daß sich nur 60 cm weg ein anderes Brandgrab befand, was übrigens an anderen Stellen nicht der Fall war.

Nach beendeter Restaurierung der Funde konnte die Schlußfolgerung gezogen werden, daß die Gefäße vermutlich nicht mit bestimmter Absicht für Bestattungszwecke gefertigt wurden (es kommen zu verschiedene Typen und Dimensionen vor); noch mehr, einige stammen mit Sicherheit aus dem Haushalt, wie z. B. der quadratische Deckel, den man aus einem weggeworfenen Gefäß anfertigte. Auch auf dem beschädigten Henkel des Gefäßes Nr. 3 zeigen die Spuren, daß die Beschädigung durch die Abnutzung im Haushalt geglättet wurde.

Der vorhandene Bestattungsritus entspricht grundsätzlich den bei anderen Nekropolen aus derselben Periode und in demselben Raum festgestellten Riten, jedoch in einer spezieller Form,

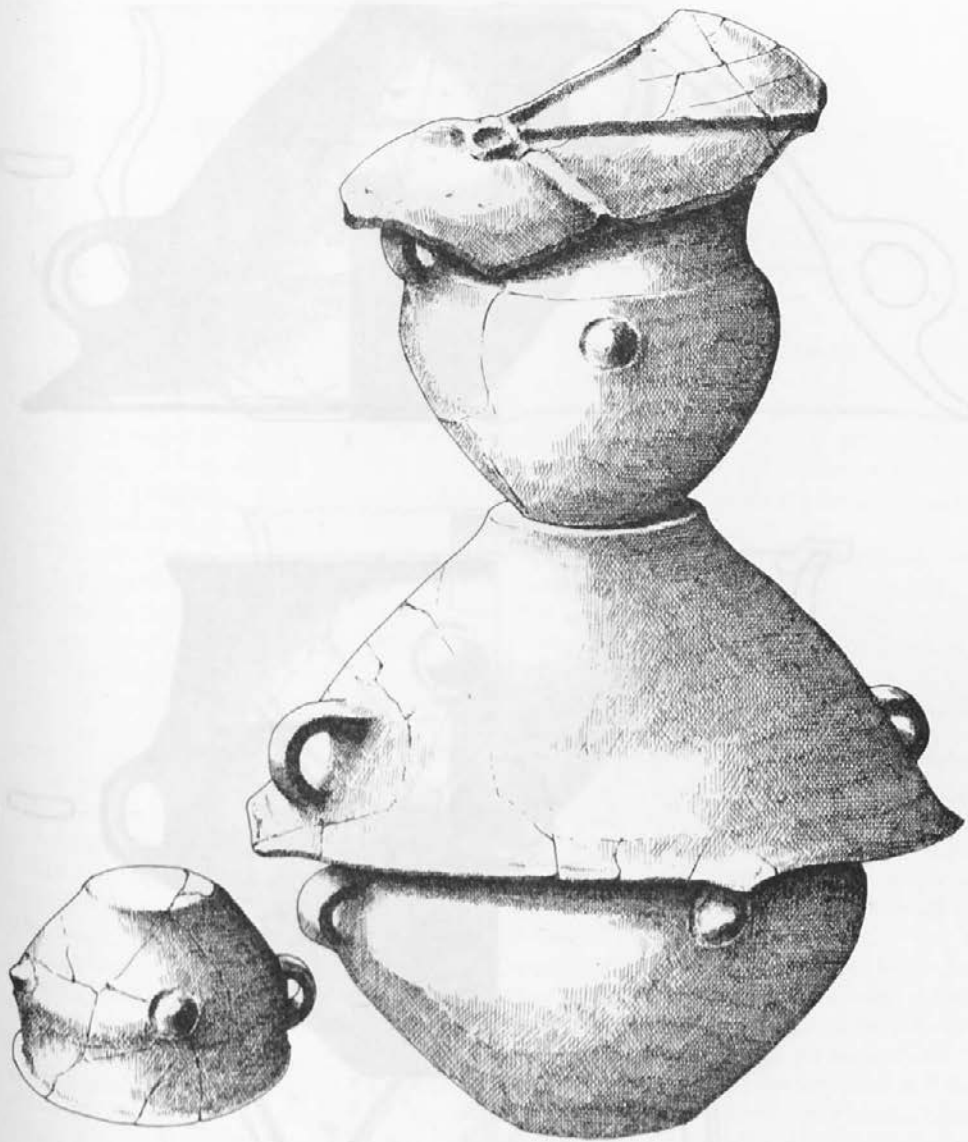
da z. B. hier das kultmäßige Zerbrechen der Gefäße über dem Grab (Sirova Katalena, Virovitica) ausblieb.²

Die Attribution und die Chronologie

Das Grab Nr. 7 kann zusammen mit allen anderen Gräbern der Nekropole mit Sicherheit der Urnenfelderkultur zugeschrieben werden. Nach der Einteilung dieser Kultur in der synthetischen Arbeit von K. Vinski-Gasparini,³ könnten wir unsere Fundstätte der I. Phase zuschreiben, bzw. sie in die Zeit um das Jahr 1250 v. Chr. datieren. Die Gräberfelder, die von ihr in Sirova Katalena und Virovitica⁴ im Dravagebiet erforscht wurden, gaben interessante Funde, die den beschriebenen ähnlich sind. Die Buckelurnen mit Deckeln und kleineren Gefäßen als Ritualbeigaben, besonders aber die Urnen mit Deckeln aus den Gräbern Nr. 1, 2, 3 und 10 in Sirova Katalena,⁵ sind sehr verwandt mit den Funden aus Moravče-Draščica. Ähnliche Funde wurden in letzter Zeit auch in Dolnji Lakoš bei Lendava⁶ entdeckt. Die anderen unseren nahen Funde stammen aus Drljanovac in der Umgebung von Bjelovar.⁷ Obwohl sie an den Anfang der II. Phase der Urnenfelderkultur⁸ gehören, zeigen sie insbesondere in der Urnenform eine ständige Formenübereinstimmung mit den Funden aus dem Dravagebiet und Sesvetsko Prigorje. Vor allem sieht man das aus dem Profil einer Buckelurne, die in Koprivnica ausgestellt wurde.⁹ Anscheinend ist hier etwas mehr hellrot gebrannter Keramik von etwas weicherer Faktur vorhanden.

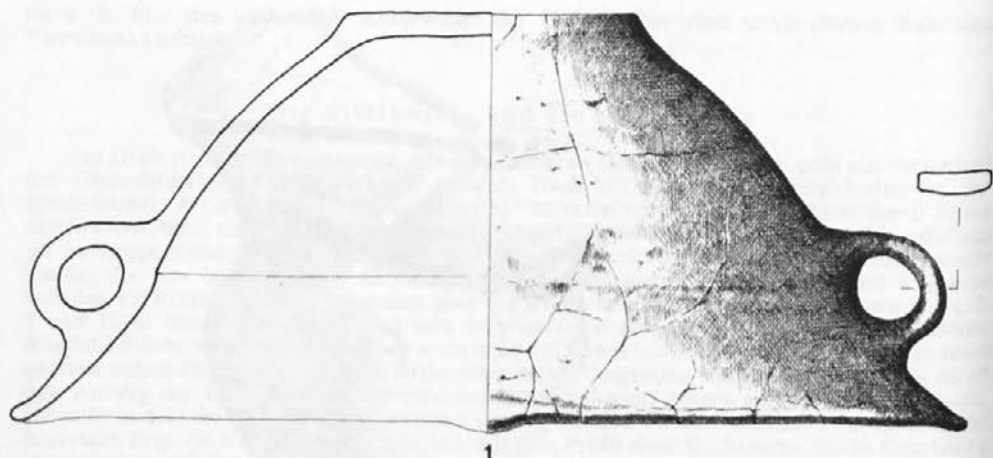
Nach dem Bericht von B. Lovrenčević aus Zagreb¹⁰ gibt es im nach Prigorje gravitierenden Raum vermutlich noch einen Fundort der frühen Phase in der Nähe von Sesvete bei Oborovo.

Der Fundort Draščica zeigt keine jüngeren Keramikformen oder veränderte Bestattungsarten vor, außer den beschriebenen aus der I. Phase der Urnenfelderkultur. In diesem Fall ist es nicht möglich, eine unmittelbare Verbindung der Faktur und der Formen der Gefäße aus dem Grab Nr. 7 und anderen Gräbern mit dem spätbronzezeitlichen Ringwall auf dem naheliegenden Hügel Kuzelin,¹¹ der jünger ist, aufzustellen.

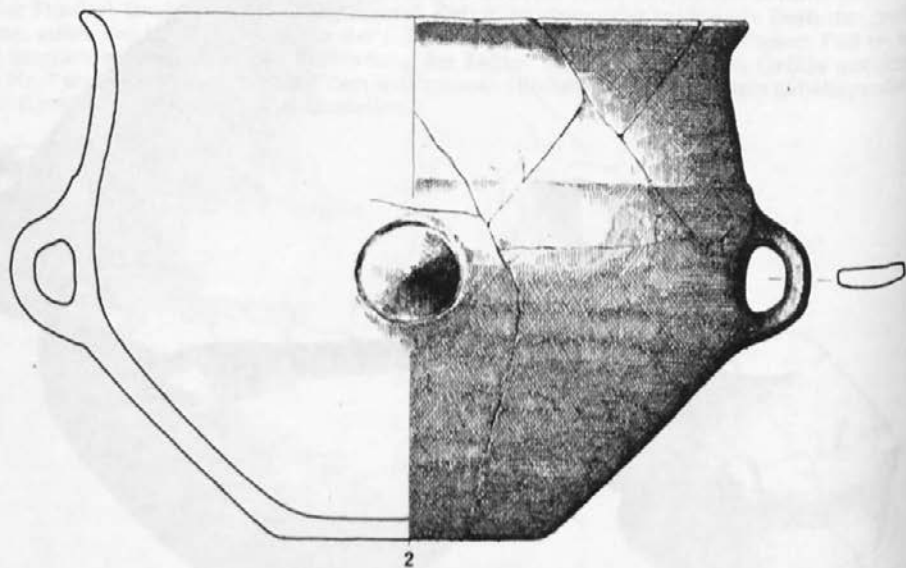

T. 1: Moravče–Draščica kod Seseveta, grob 7.

Taf. 1: Moravče–Draščica bei Sesevete, Grab 7.

1

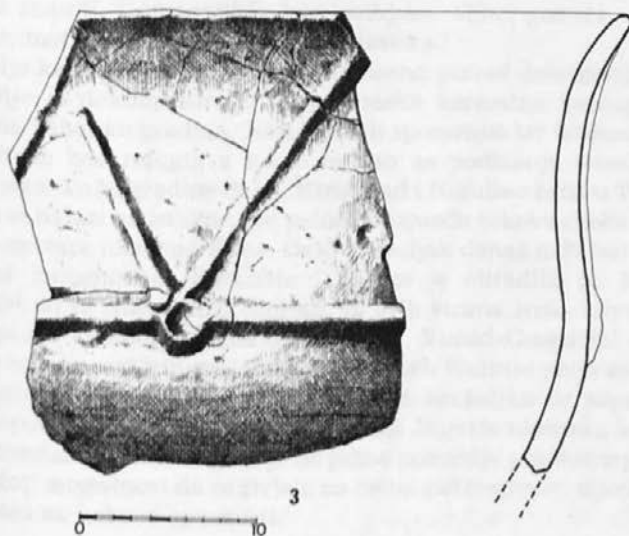
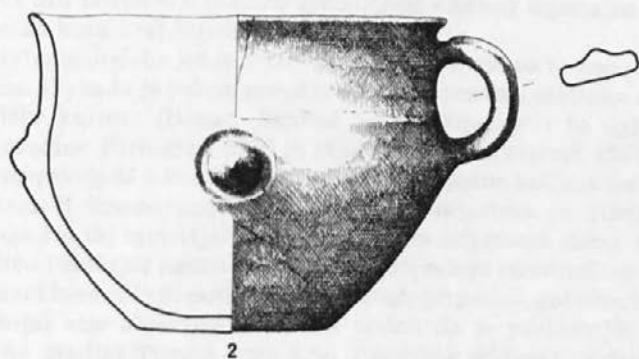
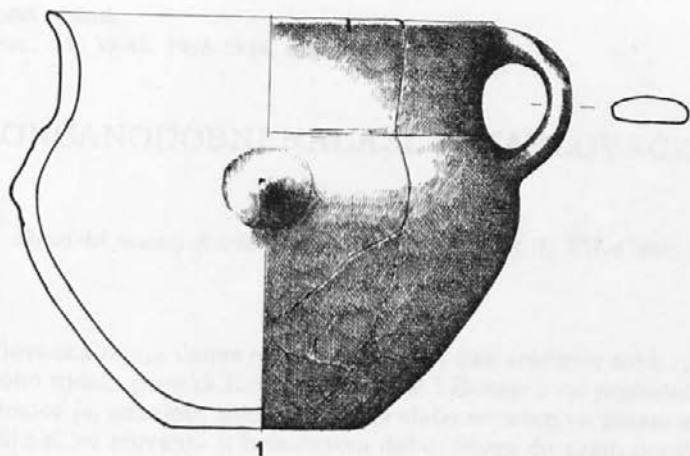

2

T. 2: Moravče-Draščica kod Seseveta, grob 7.

Taf. 2: Moravče-Draščica bei Sesevete, Grab 7.

T. 3: Moravče-Draščica kod Seseveta, grob 7.

Taf. 3: Moravče-Draščica bei Sesevete, Grab 7.

BRONČANODOBNI NALAZI IZ KARLOVAČKE REGIJE

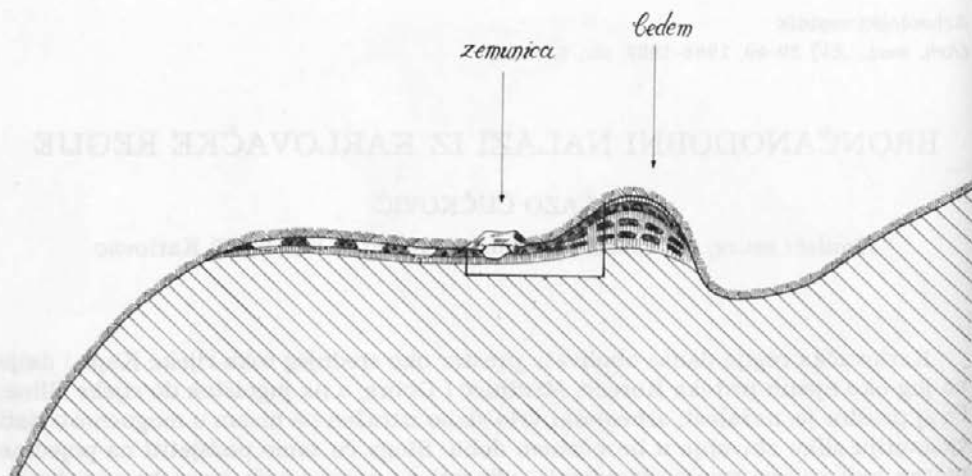
LAZO ČUČKOVIĆ

Gradski muzej Karlovac, Strossmayerov trg 7, YU-47000 Karlovac

Karlovačka regija danas obuhvata prostor oko srednjeg toka rijeke Kupe i dalje na jug oko njenih pritoka Korene, Mrežnice i Dobre, a na jugoistok do rijeke Gline. Ovaj prostor je, nažalost, arheološki vrlo slabo istražen pa nisam u mogućnosti dati cjelovitiju sliku zbivanja u brončanom dobu. Stoga ću samo podsjetiti na pojedine nalaze koji su već ranije objavljeni i ukazati na neka novija terenska zapažanja. Nešto više pažnje će biti posvećeno otkriću specifičnog kulturnog mjesta na prehistorijskoj gradini Turska kosa kraj Topuskog.

Rano i srednje brončano doba još je nedovoljno razjašnjeno pa se neću zadržavati na ovim razdobljima. Do sada je jedino ponešto pisano o vezama cetinske i lasinjske, odnosno kiringradske kulture (Benac, Batović i Dimitrijević)¹ i to uglavnom na osnovu nalaza sa gradine Kiringrad koje je objavio S. Dimitrijević 1961. godine.² Teoretski se može raspravljati o kontaktima i utjecajima jedne kulture na drugu, ali bi tada trebalo izuzeti kombinacije sa navedenim nalazima sa Kiringrada iz jednostavnog razloga što taj materijal pripada starijem željeznom dobu. Doduše sa istog lokaliteta potiču i slučajni nalazi koji sigurno pripadaju eneolitskom razdoblju i problematični ulomci keramičkih posuda koji bi mogli pripadati početku brončanog doba, ali taj materijal nije objavljen.³ Još bih dodao da je posljednjih godina u halštatskom sloju na gradini Turska kosa kraj Topuskog iskopan materijal među kojim nalazimo analogije za gotovo sve predmete sa Kiringrada objavljene u navedenom radu S. Dimitrijevića kao lasinjske: oblici posuda, način ukrašavanja, navedenom radu S. Dimitrijevića kao lasinjske: oblici posuda, način ukrašavanja, bojadisanje, motivi, faktura i figuralna plastika.⁴

Razdoblje kasnog brončanog doba, odnosno period dominacije Kulture polja sa žarama bolje je dokumentirano. Naseobinska keramika kasnog brončanog doba nađena je na nekoliko gradina. Najprije bih spomenuo tri istaknute gradine koje su često korištene kao refugij, a i kao mjesto za podizanje naselja od neolita do srednjeg vijeka. To su gradine Belaj, Kiringrad i Nikolino brdo u Topuskom. Gradina Belaj (sl. 2) se nalazi na istaknutom položaju između tokova rijeke Korene i Mrežnice nekih 5 kilometara južno od Kupe. Ovaj brežuljak danas nažalost više ne postoji jer je tu veliki kamenolom. Nalazište i nalaze je obradila N. Majnarić-Pandžić.⁵ Kiringrad (sl. 5) je istaknuti brežuljak, sa svih strana strm, između potoka Mala i Velika Trepča 4 kilometra južno od Kupe. K. Vinski-Gasparini uvrštava nekoliko keramičkih nalaza sa Kiringrada u grupu Zagreb Kulture polja sa žarama.⁶ Gradina Nikolino brdo (sl. 4) nalazi se na izdvojenom brežuljku uz zapadni rub Topličke kotline u neposrednoj blizini termalnih vrela. Najviše ulomaka keramičkih posuda iz kasnog brončanog doba nađeno je uz južno podnožje gradine u jednoj blagoj uvali tako da postoji mogućnost da se živjelo na ovom zaklonjenom mjestu, a da se gradina koristila samo za kakove opasnosti.⁷

Sl. 1: Presjek gradine Turska kosa.

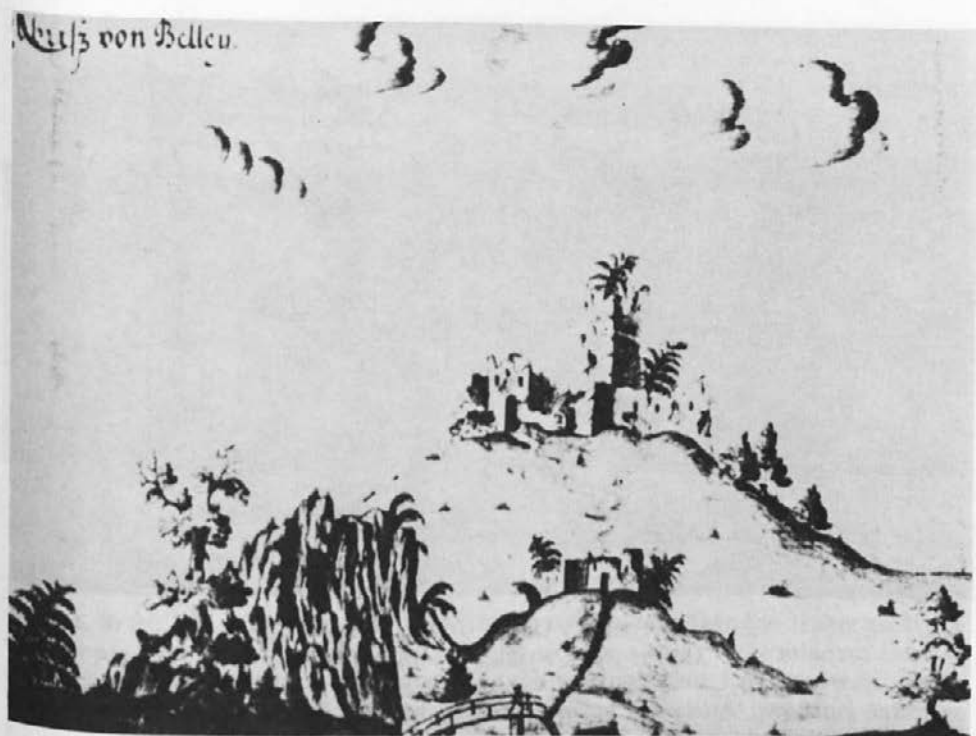
Abb. 1: Der Ringwall Turska kosa im Querschnitt.

Zanimljive su i dvije manje utvrde sa tumuloidnim bedemom – Turska kosa (sl. 1) kraj Topuskog⁸ i Umka (sl. 3) u Točku Veljunskom.⁹ Tuska kosa je smještena uz desnu obalu rijeke Gline na južnom ulazu u topličku kotlinu, a Umka uz desnu obalu rijeke Korane na rubu uske i dugačke kotline uz srednji tok korane. Obe imaju zaravnat plato isturen prema rijeci, a na suprotnom lako pristupačnom prilazu platou podignut je veliki zemljani bedem u obliku ovalnog tumula dužine oko 25 i visine oko 7 metara. Probna iskopavanja su obavljena na Turskoj kosi. Oko platoa su bile drvene palisade, a na platou nastambe. U nasutom bedemu otkrivena je keramika iz Ha B perioda (t. 1: 3–4) koja je ovamo dospjela iz naselja koje je ovdje bilo prije izgradnje bedema pa se može pretpostaviti da su navedene utvrde izgrađene krajem Ha B ili početkom Ha C perioda.

M. Šeper pominje naselje brončanog doba kraj Gradca blizu lasinjske kiselice u Lasinji te detaljno opisuje glinenu figurinu tu pronađenu.¹⁰ Ovu figurinu S. Dimitrijević uvrštava u eneolitsku (lasinjsku) idolooplastiku.¹¹ Međutim ona je ipak srodnija sa figurinama ruške grupe iz kasnog Ha B perioda,¹² a treba imati u vidu da je M. Šeper imao uvid i u druge nalaze sa tog lokaliteta pa je stoga ovu figurinu uvrstio u brončano doba.

Nekropole kulture polja sa žarama su zasad otkrivene u Ozlju¹³ i na Trešćerovačkom polju.¹⁴ K. Vinski-Gasparini ih uvrštava u grupu Velika Gorica kulture polja sa žarama.

Ostave brončanih predmeta pronađene su na nekoliko lokaliteta. Najstarija je ostava iz Maličke datirana u horizont II – Veliko Nabrđe prema klasifikaciji K. Vinski-Gasparini za ostave Kulture polja sa žarama.¹⁵ Horizontu III – Kloštar Ivanić pripada ostava iz Lisina koja kao i prethodna ima sva obilježja radioničkog kruga međurječja Drave, Save i Dunava.¹⁶ Na balkansko radioničko porijeklo upućuje fundus ostava iz Gajine i Vranjkove pećine kod Drežnik-Grada datirane u horizont

Sl. 2: Belaj u 17. stoljeću (iz rukopisa M. Stiera. ONB, Cod. 8608, sl. 9).

Abb. 2: Belaj im 17. Jh. (aus dem Manuskript von M. Stier, ONB, Cod. 8608, Abb. 9).

V – Matijevići.¹⁷ Uništenoj ostavi vjerojatno pripada i nekoliko brončanih predmeta nađenih u Krnjaku.¹⁸

Još bih dodao nalaz fibule u obliku violinskog gudača negdje iz okolice Karlovca.¹⁹

Kultno mjesto na gradini Turska kosa

Posebnu zanimljivost naseobinskog kompleksa Turska kosa predstavlja otkriće specifičnog kultnog mjesta udaljenog stotinjak metara sjeveroistočno do već pomenute utvrde sa tumuloidnim bedemom. To je ustvari blagi hrbat (podsjeća na jako razvučeni tumul) na padini brda pun raznovrsnog arheološkog materijala tako da je u prvi mah izgledalo da se radi o nekakvom smetištu. Debljina kulturnog sloja u sredini hrpta iznosi 150 cm, ali se na osnovu položaja pojedinih slojeva, koji leže dosta strmo i u gornjem djelu su svi presječeni, može zaključiti da je ovaj humak nekad bio znatno viši. Tragovi objekata nisu otkriveni što ne znači da ih neće biti jer su sistematska istraživanja ovog prostora tek na početku. Analiza terenskih podataka i karaktera nalaza pokazala je da su raznovrsni predmeti ovdje odlagani ili bacani prilikom nekakvog kultnog obreda i to najčešće u vezi sa kultom mrtvih.²⁰ Na kult mrtvih upućuje i neposredna blizina nekropole.

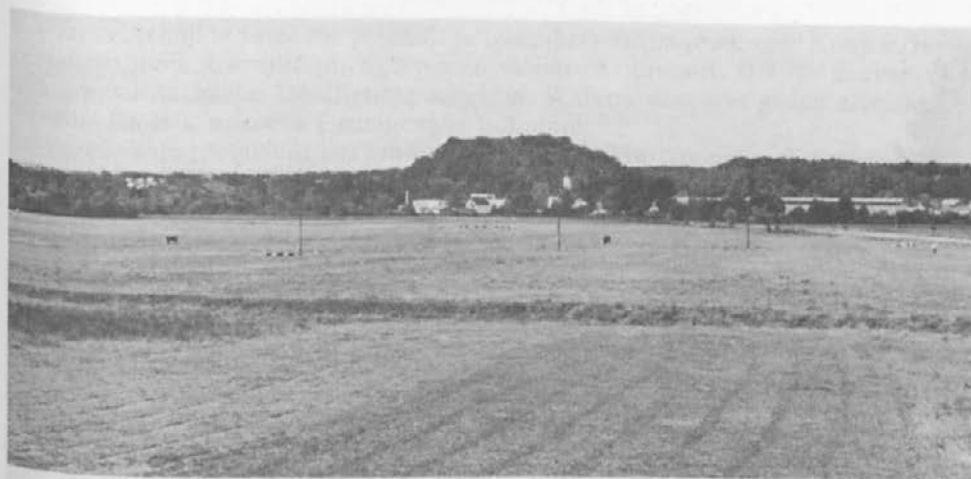
Sl. 3: Točak – Umka (foto L. Čučković).

Abb. 3: Točak – Umka (Foto L. Čučković).

Ovdje ću prokomentirati materijal iz starijeg sloja na kulturnom mjestu koji je zasad moguće okvirno datirati u Ha B 3 period. Ovaj stariji sloj je gotovo u cijelosti iskopan za razliku od mlađeg sloja (Ha C–D) koji se prostire na znatno većoj površini pa je samo djelomično istražen. Dakle, ovdje izneseni podatci o starijem sloju se neće bitno promijeniti. Materijal mlađeg sloja ću koristiti samo zbog boljeg razumjevanja cjelovitog karaktera kulturnog mjesta, a time i samog starijeg sloja.

Najprije nekoliko riječi o razlikama kod keramičkih nalaza iz naselja i sa kulturnog mjesta. Na kulturnom mjestu je prikupljen daleko veći broj finog i prelaznog posuđa nego u naselju. Od drugih keramičkih predmeta dosta su česti nalazi minijaturnih posudica (t. 2: 6–8) pršljenova, kalemova i malih utega ili grijača. Utezi iz naselja su znatno veći i znatno grublje izrađeni, a da se i ne govori o bogatstvu raznovrsnih oblika kod utega sa kulturnog mjesta. Posebna zanimljivost keramičkog materijala je sitna figuralna plastika. U mlađem sloju na kulturnom mjestu prikupljeno je 150 figurina (t. 4). U naselju za sada nisu otkrivene što ponovo upućuje da se ovdje zaista radi o kulturnom mjestu.

Osnovne karakteristike keramičkog posuđa sa kraja Ha B perioda na kulturnom mjestu su: posude su dosta fine fakture i često su prevučene crnim premazom (t. 3: 1) koji je ponekad fino ispoliran (t. 3: 3); najčešći oblici su zdjele sa uvučenim obodom bez naglašenih usta (t. 2: 5; 3: 7–8), šalice i zdjelice sa omfaloidnim dnom i naglašenim ramenom te koničnim vratom (t. 2: 3), koje češće imaju ravno dno (t. 2: 1; 3: 5) i grubi lonci koničnog i cilindričnog oblika (t. 2: 4); drške na šalicama su uglavnom trakaste i izlaze iz usta posude, a završavaju na ramenu (t. 3: 3); rjeđe se pojavljuju fasetirane drške (t. 1: 6; 3: 4); nekoliko zdjela ima zadebljani turbanasti

Sl. 4: Topusko – Nikolino brdo (foto L. Čučković)

Abb. 4: Topusko – Nikolino brdo (Foto L. Čučković).

obod (t. 3: 2); kukaste spirale (t. 3: 1) i razne aplicirane plastične trake; motiv je često popraćen žigosanim (t. 2: 1) ili običnim ubodima (t. 3: 1). U mlađem sloju se ove osnovne karakteristike nastavljaju i dalje razvijaju, ali i degeneriraju. Izbor keramičkih oblika je znatno bogatiji, omfalos dno je nemarnije izvedeno, šalice sa koničnim vratom su vrlo česte, drške su trakaste sa često naglašenim rubovima, fasetiranih drški nema, ukrasi na posudama su daleko raznovrsniji i brojniji, ali i znatno nemarnije izvedeni i motivi su češće popraćeni ubodima.

Figurina u starijem sloju nije bilo, ali su pronađene dve zanimljive antropomorfne noge na kojima su najvjerojatnije stajale keramičke posude. Ovdje su jasno naglašene anatomske karakteristike ljudske noge – oblik noge, peta, gležnjevi... Pored toga imale su precizno izveden metalni nakit. Na jednoj se vidi početak spiralne trake trokutastog presjeka koja je bila omotana oko noge iznad gležnjeva (t. 1: 7), a na drugoj su se sačuvali ostatci triju nazubljenih plastičnih traka koje također predstavljaju nanogvice (t. 3: 9). Na nogama se sačuvali crni premaz. Kod figurina iz mlađeg sloja, za razliku od navedenih oblika figurativnog izražavanja, tjelesnost je zanemarena, ali se jedan od osnovnih ikonografskih koncepata dalje razvija, a to je precizno prikazivanje metalnog nakita. Posude na antropomorfnim nogama su česte u Karpatskoj kotlini. Najviše sličnosti sa našima vidim na posudama u obliku ljudske noge iz Križevaca²¹ i Egyeka.²² U prvom redu mislim na naglašeni gležanj. Stoga postoji mogućnost da se i ovdje radi o samostalnom prikazu noge što također nije nepoznata pojava.²³

Još nekoliko riječi o malom utegu sa urezanim antropomorfnim prikazom koji se relativno hronološki nalazi između sloja sa realistički prikazanim antropomorfnim nogama (stariji sloj) i sloja sa brojnim antropomorfnim figurinama pojednostavljenog tijela (mlađi sloj). Na prednjoj strani utega (t. 4: 12 a) su naznačene oči, nekakav pektoral na grudima, zatim na donjem djelu nabori suknje i nekoliko dugmeta u sredini. Na poledini (t. 4: 12 b) je gore prikazana okrugla dugmetasta kapa, a ispod je prikazan bogato naboran plašt. Sličan princip prikaza ljudskog lika sa simbolič-

Sl. 5: Kiringrad (foto L. Čučković).

Abb. 5: Kiringrad (Foto L. Čučković).

nom nošnjom je dobro poznat u starijim razdobljima,²⁴ a gotovo identične simbole (dugmetasta kapa, suknja, pektoral ...) srećemo na vremenski bliskim figurinama iz Ormoža²⁵ i Kekića Glavice.²⁶

Predmeti od drugih materijala su vrlo malobrojni: brončane žice i trake – djelovi nakita, dio poklopca kalupa za lijevanje bronce, kameni brusovi i prubušeni kamenčići te nekoliko koštanih alatki.

U starijem sloju su dosta brojne životinjske kosti. Dospjele su ovdje kao žrtveni darovi ili poputbina pokojnicama. Analiza kostiju je pokazala da se radi o vrlo zdravim i često mladim životinjama, dakle radi se o odabranim primjercima, a također i o odabranim djelovima tjela. Na primjer kod kostiju svinje najčešće su butne kosti. Rogovi jelena, srne i goveda su imali nekakvo simbolično značenje što pretpostavljam na osnovu činjenice da su vidljivi tragovi namjernog odrezivanja rogova, a sa druge strane ostale kosti glave su vrlo rijetke. Od domaćih životinja preovladavaju ovca i koza, potom divlja svinja i na kraju govedo. Od divljači najčešći je jelen, zatim srna i divlja svinja.²⁷

U mlađem sloju kosti su daleko rijede, ali se zato sada pojavljuju male životinjske figurine od pečene zemlje (t. 4: 9–11). Najvjerojatnije ove figurine zamjenjuju žrtvene darove. Kod životinjskih figurina, i to naročito kada su u pitanju rogate životinje, nastoji se da prikaz bude što realniji za razliku od ljudskih iz istog razdoblja koje su podosta shematizirane. Za figurine konja, koje ponekad imaju jahače – dakle figurativna kompozicija, ovo pravilo ne važi pa su konji ponekad pojednostavljeno prikazani. Konj kao žrtvena životinja nije ovdje konstatiran pa se očito radi o nekom

novom kultu koji bi se mogao povezati sa trako-kimerskim prodorom. Konji su među prepoznatljivim životinjskim figurinama višestruko brojniji. Dobrih analogija za ovu pojavu na bližim lokalitetima nemamo. Votivno ukopanu grupu životinjskih figurina Ha B-C vremena poznajemo iz Rumunije.²⁸

Istraživanja prehistorijske gradine Turska kosa kraj Topuskog dovela su nas do zanimljivih rezultata od šireg značaja za prelazni period iz brončanog u željezno doba. Materijal sa gradine Kiringrad, ranije pripisivan eneolitskom razdoblju,²⁹ sada sa sigurnošću možemo okvirno datirati u kraj Ha B perioda i dalje u starije željezno doba. Ujedno bih predložio da se termin kiringradska kultura i dalje zadrži jer materijal sa Kiringrada i Turske kose pokazuje postojanje specifične panonsko-ilirske zajednice, najvjerojatnije Kolapijani, na ovim prostorima. Podizanje utvrda sa tumuloidnim bedemima na zadanim, a ne najpogodnijim položajima, kao i napred navedene promjene u kultu svjedoče o snažnim previranjima i burnim događajima na ovom prostoru koji se nalazi na geografskim i kulturnim razmedima. Međutim na osnovu nalaza sa kulnog mjesta ipak izgleda da nije bilo nekih većih etničkih promjena već da se radi o transformaciji kulture autohtonih skupina pod snažnim utjecajima sa strane.

Posebna zanimljivost nalazišta je brojna sitna glinena plastika. Pored već pomenutih osobitosti – antropomorfnih nogu, životinjskih figurina i utega sa urezanim prikazom simbolične nošnje nije na odmet pomenuti antropomorfne figurine i njihove ikonografske karakteristike iako pripadaju starijem željeznom dobu. Najbrojnije su figurine sa pojednostavljenim tjelom i precizno izvedenim nazubljenim plastičnim trakama koje predstavljaju metalni nakit (t. 4: 2–7). Dakle nakit je u prvom planu. Takve figurine su nađene i na Kiringradu otkuda potiče i jedan lijep primjer plošne figurine koja ima vrlo skraćene ruke i noge, a vrat je nesrazmjerno velik iz jednostavnog razloga da bi stao sav metalni nakit koji je potrebno prikazati.³⁰ Ostale figurine su izrađene kao jednostavan antropomorfn znak – oblo tijelo sa kratkim patrljicama ruku i nogu i glavom koja nije naglašena. Samo ponekad je na glavi dugački nos (ptičje lice) (t. 4: 1 i 5). Ove figurine imaju dosta ikonografskih i stilskih sličnosti sa figurinama sa susjednih područja, ali se lako mogu uočiti i razlike u osnovnoj ikonografskoj koncepciji. Plastične trake i krugovi – metalni nakit su dominantna pojava. Izvan našeg područja jedino je u Poljancu na Savi nađena jedna figurina sa unakrsno postavljenim trakama, ali su one drugačije izvedene, odnosno nisu nazubljene, a i sama figura pokazuje neke karakteristike kasnog Ha B stupnja.³¹ To su krstasto postavljene ruke što je izuzetno rijetka pojava u željeznom dobu. I ostale figurine iz Poljanca pokazuju karakteristike kasnog brončanog doba.³²

Da bi se lakše razumjele ove naše figurine evo nekoliko osnovnih karakteristika sitne figuralne plastike sjeverozapadne Jugoslavije. Osobitosti sjeverne, nešto starije skupine (Ha B3) su: jednostavne oble figurine sa krstasto postavljenim rukama (Brinjeva gora,³³ Ptuj,³⁴ Ormož,³⁵ Lasinja,³⁶ Poljanec na Savi³⁷) i plošne figurine također sa krstasto postavljenim rukama te urezanim motivom nošnje (Maribor,³⁸ Brinjeva gora,³⁹ Ormož⁴⁰ i Poljanec na Savi⁴¹) koje podsjećaju na starije tradicije Karpatske kotline.⁴² U centralnoj (mladoj) skupini dominiraju figurine sa naglašenim simboličnim metalnim nakitom (Kirin i Turska kosa). Ruke na tjele su uglavnom opuštene postavljene, a rijeđe uzdignute – adorant (Kirin,⁴³ Sisak⁴⁴ i Kostajnica⁴⁵). Kod figura sa urezanim motivom nošnje tijelo je sada potpuno reducirano, a osnovna simbolika je zadržana. Ovdje treba dodati i slične primjerke iz Kekića Glavice⁴⁶ i

Ripča⁴⁷ koji također pripadaju ranom Ha C periodu. Za južnu skupinu je karakteristično isticanje genitalija i čulnih organa – oči, nos i uši (Ripač⁴⁸ i Debelo brdo⁴⁹). Dakle općenito gledano figurine južne skupine su bliže životu, pa se može pretpostaviti postojanje složenijeg panteona na što su utjecali jači kontakti sa Mediteranom, a sjeverne i centralne figurine su najvjerojatnije više povezane sa kultom pokojnika. Na to upućuju i okolnosti nalaza. Tako ih na sjeveru i u centralnom dijelu nalazimo u nekropolama (Maribor)⁵⁰ i uz kućna ognjišta (Ptuj)⁵¹ ili na kulturnim mjestima uz nekropolu (Turska kosa), a na jugu se već susrećemo sa svetištima (Ripač,⁵² Pod⁵³).

Kao što vidimo glinene figurine se ponovo pojavljuju u većem broju krajem brončanog doba i zauzimaju značajno mjesto u kultu starijeg željeznog doba. Već je S. Gabrovec primjetio da se za sada teško odlučiti da li je u figurativnim predstavama u pitanju kontinuitet brončanodobne plastike Podunavlja ili utjecaj Mediterana.⁵⁴ Mislim da rješenje ovog pitanja i leži u prožimanju ovih dvaju svijetova. Ne treba zanemariti izrazito jak utjecaj duhovne kulture polja sa žarama, ali ni utjecaj Mediterana na zamah figuracije na ovim prostorima. Kontakti sa mediteranskim svijetom su od kraja brončanog doba sve češći, a postojali su i ranije⁵⁵ što se odražavalo i na razvoj glinene figurativne plastike u raznim razdobljima. Tu još treba dodati prihvatljivo mišljenje G. Kossacka o pojavi figurina na raznim mjestima Podunavlja u različita vremena kao baštinjeni afinitet za izražavanjem duhovnih nazora u tom vidu.⁵⁶ Prema tome za naše figurine je teško prihvatiti mišljenje o dominantnom utjecaju Mediterana kakvo na primjeru nalaza iz Oberpfalza zastupaju W. Torbrügge⁵⁷ i H. Müller-Karpe.⁵⁸ Evo kao to izgleda na primjeru naših figurina. Kod starijih i sjevernijih primjeraka još uvijek su prisutne plošne figurine sa urezanim motivom simbolične nošnje, a pripadaju Ha B 3 periodu prema S. Gabrovcu. U ranom Ha C periodu ova simbolika se zadržava na prizmatičnim figurinama kako ih je nazvao B. Čović. Prvi tip predstavlja plošna figurina iz Kirina, koja je zadržala neke osobine oblikovanja tjela iz brončanog doba, ali je simbolika ponešto izmjenjena, izbačena je odjeća i zadržan samo simbolični nakit koji je sada izveden plastičnim apliciranim trakama i kružićima. Tipičan primjerak drugog tipa je plošna figurina iz Ripča⁵⁹ gdje se ističu samo spolni i čulni djelovi tjela. Prema tome srećemo se sa dosta elementa kontinuiteta, a ima i značajnih novina.

¹ A. Benac, *Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjeverozapadnom Balkanu* (1964) 142. Š. Batović, Odnos jadranskog primorja prema područja jugoistočnih Alpa u neolitu i eneolitu, *Arh. vest.* 24, 1973, 94. S. Dimitrijević, Lasinjska kultura, u: *Praist. jugosl. zem.* 3 (1979) 172.

² S. Dimitrijević, Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji, *Opusc. archaeol.* 5, 1961, 30–33, t. 14–17.

³ Problem je kod nalaza sa Kiringrada što nemamo bližih podataka o okolnostima nalaza pa postoji mogućnost da nalazi potiču sa šireg područja Kirina.

⁴ L. Čučković, Arheološka topografija karlovačke regije, u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisackom području*. Izd. Hrv. arh. dr. 10 (1986) 12–13.

⁵ N. Majnarić-Pandžić, Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji, *ib.* 29–34.

⁶ K. Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 568.

⁷ L. Čučković (nap. 4) 9, sl. 5.

⁸ *ib.*, 12.

⁹ *ib.*, 12. – L. Čučković, *Arheološka karta zajednice općina Karlovac* (1984) 13, 14.

¹⁰ M. Šeper, Prapovjesne glinene figure, *Vj. Hrv. arh. dr.* n. s. 24–25, 1943–1944, 22, sl. 91.

¹¹ S. Dimitrijević (nap. 1) 161.

¹² S. Gabrovec, Kasno brončano doba (kultura polja sa žarama), u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 52 ss, sl. 6: 21.

¹³ K. Vinski-Gasparini, Osvrt na istraživanja kasnog brončanog i starijeg željeznog

- doba u sjevernoj Hrvatskoj, u: *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Izd. Hrv. arh. dr. 2 (1978) 135, sl. 2. D. Balen-Letunić, Grobovi kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz okolice Karlovca, *Vj. Arheol. muz. Zagreb*, ser. 3. 14, 1981, 11-24.
- ¹⁴ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, (1973) 186, t. 101.
- ¹⁵ D. Balen-Letunić, Ostava kasnog brončanog doba iz Maličke, *Vj. Arheol. muz. Zagreb* 3. s. 18, 1985, 35-44.
- ¹⁶ K. Vinski-Gasparini (nap. 14) 181, t. 97.
- ¹⁷ *Ib.*, 165, 176, t. 128.
- ¹⁸ L. Čučković (nap. 4) 9, sl. 2.
- ¹⁹ K. Vinski-Gasparini (nap. 14) 181.
- ²⁰ Konzultacije sa B. Čovićem su mi puno pomogle u određivanju karaktera ovog kulturnog mjesta.
- ²¹ Z. Homen, O jednom nalazu sa križevačke ciglane, *Muz. vj.* 6, Čakovec 1983, 51-54.
- ²² I. Bona, *Magyarországi művészet a honfoglalásig (Art in Hungary before the Magyar Conquest*, Budapest 1959) 14, sl. 14.
- ²³ G. Kossack, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder und Hallstattzeit Mitteleuropas* (Berlin 1954) 7, 31-32.
- ²⁴ Plošne figurine iz Ljubljanskog barja, Dalja i tako dalje.
- ²⁵ S. Gabrovec (nap. 12) 90, sl. 6: 9.
- ²⁶ B. Čović, Umjetnost kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali i u njenom zaleđu, u: *Duhovna kultura Ilira*, Posebna izd. Cent. balkanol. ispit. 11 (1984) 31, t. 5: 7.
- ²⁷ Analizu kostiju je izradio Mario Jurišić iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba.
- ²⁸ K. Horedt, Hallstättsche Tierfiguren aus Lechinta de Mures, *Dacia* 7, 1963, 527 i d., sl. 2-3.
- ²⁹ S. Dimitrijević (nap. 2).
- ³⁰ M. Šeper (nap. 10) t. 9: 83.
- ³¹ *Ib.*, t. 9: 88.
- ³² *Ib.*, t. 7: 64; 10: 90.
- ³³ S. Pahić, Brinjeva Gora 1953, *Arh. vest.* 32, 1981, 109, sl. 26.
- ³⁴ J. Korošec, *Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu* (1951) 73.
- ³⁵ S. Gabrovec (nap. 12).
- ³⁶ M. Šeper (nap. 10) t. 10: 91.
- ³⁷ *Ib.*, t. 10: 90.
- ³⁸ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959) t. 120: 45.
- ³⁹ S. Pahić (nap. 33).
- ⁴⁰ S. Gabrovec (nap. 25).
- ⁴¹ M. Šeper (nap. 10) t. 7: 64.
- ⁴² v. nap. 24.
- ⁴³ M. Šeper (nap. 10) t. 10: 87.
- ⁴⁴ Z. Burkovski, u: *Skulptura u Sisku* (Sisak 1984) sl. 1.
- ⁴⁵ M. Šeper (nap. 10) t. 6: 43.
- ⁴⁶ B. Čović (nap. 26).
- ⁴⁷ V. Čurčić, Prehistorička sojenica u Ripču kraj Bihaća u Bosni, *Gl. Zem. muz.* 20, 1908, 149 i d., t. 4: 7-10 i *Wiss. Mitth. Bos. Herc.* 12, 1912, 3 i d., t. 4: 7-10.
- ⁴⁸ *Ib.*, t. 4: 1-3.
- ⁴⁹ F. Fiala, Jedna prehistorička naseobina na Debelom brdu kod Sarajeva, *Gl. Zem. muz.* 6, 1894, 114, t. 8: 7 i *Wiss. Mitth. Bos. Herc.* 4, 1896, 38 i d., sl. 106.
- ⁵⁰ H. Müller-Karpe (nap. 38).
- ⁵¹ J. Korošec (nap. 34).
- ⁵² V. Čurčić (nap. 47) 154-155.
- ⁵³ B. Čović (nap. 26) 31-33.
- ⁵⁴ S. Gabrovec (nap. 12) 90-91.
- ⁵⁵ Pomenuću samo jedan noviji prilog o toj problematici: N. Majnarić-Pandžić, O porijeklu srednjebrončanodobne antropomorfne plastike u Jugoslavenskom Podunavlju, *Opusc. arch.* 7, 1982, 47-57.
- ⁵⁶ G. Kossack (nap. 23) 9.
- ⁵⁷ W. Torbrügge, Hallstattzeitliche Terra-kotten von Fischbach-Schirndorf in der Oberpfalz, u: *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag* (München 1974) 61 i d.
- ⁵⁸ H. Müller-Karpe, Ein frühetruskisches Stiergefäß, *ib.*, 49 i d.
- ⁵⁹ V. Čurčić (nap. 47) t. 4: 3.

DIE BRONZEZEITLICHEN FUNDE AUS DER KARLOVAC-REGION

Zusammenfassung

Die Karlovac-Region befindet sich um das zentrale Flußgebiet des Flusses Kupa. Vom archäologischen Gesichtspunkt aus ist dieser Raum ungenügend erforscht worden. Über die Früh- und Mittelbronzezeit herrschen nach wie vor Unklarheiten. Lediglich aufgrund der Funde aus Kiringrad² entstanden einige Erwägungen über die Verbindungen der Cetina- und

Lasinja-Kultur.¹ In Kiringrad wurde zwar äneolithische Keramik entdeckt, aber noch nicht veröffentlicht.² Jene Funde, auf welchen diese Erwägungen basierten, stammen jedoch mit Sicherheit aus der Hallstattzeit, da wir analoge Funde auf dem Ringwall Turska kosa³ finden können. Die Siedlungskeramik aus der Spätbronzezeit wurde auf den Ringwällen Belaj⁴ (Abb. 2), Kiringrad⁵ (Abb. 5) und Nikolino Brdo in Topusko⁷ (Abb. 4) entdeckt. Beachtenswert sind auch zwei kleinere befestigte Siedlungen mit dem tumuloiden Wall – Turska kosa⁸ (Abb. 1) und Umka in Točak Veljunski⁹ (Abb. 3). Sie sind am Ende der Ha B- oder am Anfang der Ha C-Periode entstanden. In der Literatur wird weiterhin die bronzezeitliche Siedlung in Lasinja¹⁰ erwähnt. Hier entdeckte man unter anderem auch ein Figürchen, das in die äneolithische Periode¹¹ datiert wurde, obwohl es eigentlich mehr mit den Figuren der Ruše-Gruppe aus der Ha B3-Periode verwandt zu sein scheint.¹² Die Nekropolen der Urnenfelderkultur entdeckte man in Ozalj¹³ und in Trešćerovac.¹⁴ Aus demselben Zeitabschnitt stammen auch einige Depotfunde: Malička,¹⁵ Lisina,¹⁶ Gajina pećina und Vranjkova pećina bei Drežnik¹⁷ sowie Krnjak,¹⁸ ebenso der Zufallsfund einer Violinbogenfibel in der Umgebung von Karlovac.¹⁹

Eine besonders interessante Entdeckung des Siedlungskomplexes Turska kosa stellt die spezifische Kultstätte dar, nicht weit von der bereits erwähnten Befestigung mit tumuloidem Wall entfernt, jedoch in unmittelbarer Nähe der Nekropole. Es handelt sich um einen ovalen Raum, heute in Form eines ziemlich ausgedehnten Tumulus, wo während des bestimmten Kultritus, vermutlich in Verbindung mit dem Totenkult,²⁰ verschiedene Gegenstände und Speisen abgestellt oder weggeworfen wurden. Die bisher zusammengebrachten Funde datieren von Ha B3- bis zur Ha D-Periode. Die aus der Kultstätte stammende Keramik ist wesentlich feiner und mannigfaltiger als diejenige aus der Siedlung; außerdem wurde noch eine große Zahl (150) von Figuren entdeckt. In der älteren Schicht (Ha B3) fand man zwar keine Figuren, wohl aber stammen daher zwei anthropomorphe Füße mit stark betonter anatomischer Darstellung und klar gestalteten Fußringen (Taf. 1: 7 und 3: 9). Es ist anzunehmen, daß es sich hier um zwei Fußgefäße handelt. Einer ähnlichen Darstellung begegnen wir bei den Gefäßen in Form des menschlichen Fußes aus Križevci²¹ und Egyek.²² Es besteht die Möglichkeit, daß es sich hier um eine selbständige Darstellung der Füße handelt, was kein unbekannter Fall ist.²³ Dem Anfang der Ha C-Periode wird das Tongewicht mit dem eingeritzten Motiv einer symbolischen Tracht zugeschrieben (Taf. 4: 12). Eine ähnliche Art der Darstellung menschlicher Gestalt finden wir in älteren Zeitabschnitten,²⁴ doch eine geradezu identische Symbolik finden wir bei den zeitlich nahen Figuren aus Ormož²⁵ und Kekića Glavica.²⁶ In älterer Schicht befanden sich oft Tierknochen, die von gesunden Tieren, und oft von Jungtieren, stammen.²⁷ In jüngerer Schicht sind die Knochen seltener vorhanden, dafür treten hier die Tierfiguren mit ausgeprägter Neigung zur realistischen Darstellung auf – im Gegensatz zu menschlichen Figürchen mit schematisierten Körpern.

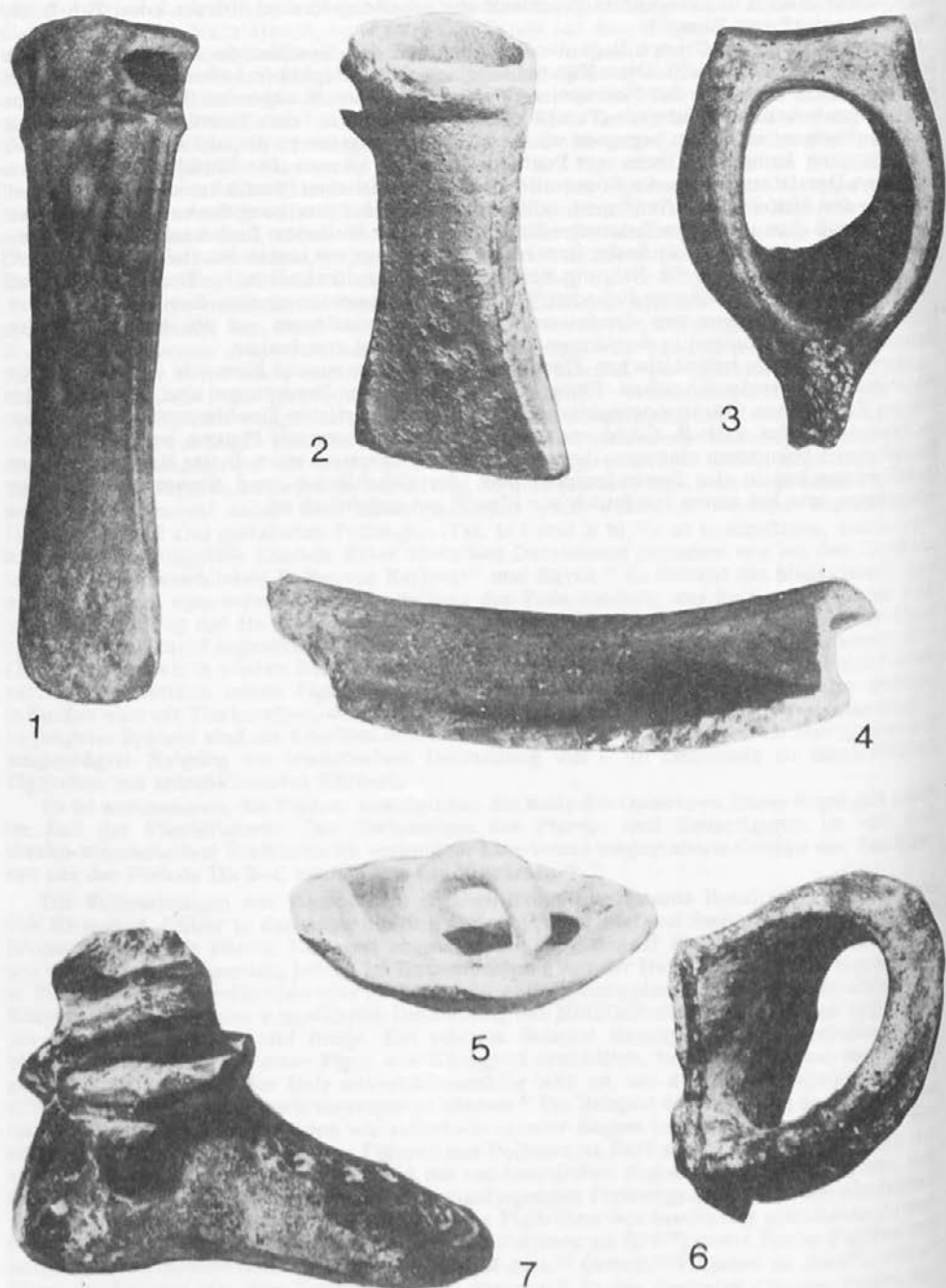
Es ist anzunehmen, die Figuren übernahmen die Rolle der Opfertiere. Diese Regel gilt nicht im Fall der Pferdefiguren. Das Vorkommen der Pferde- und Reiterfiguren ist mit den thrako-kimmerischen Einflüssen zu verbinden. Eine votive eingegrabene Gruppe der Tierfiguren aus der Periode Ha B–C kennen wir aus Rumänien.²⁸

Die Erforschungen von Turska kosa ergaben einige interessante Resultate. Das Material von Kiringrad, früher in das Äneolithikum datiert,²⁹ wird jetzt mit Sicherheit dem Ende der Bronzezeit und der älteren Eisenzeit zugeschrieben. Der Begriff Kiringrad-Kultur soll nach wie vor beibehalten werden, jedoch im Zusammenhang mit der Hallstattzeit. In Kiringrad und in Turska kosa entdeckte man eine größere Zahl anthropomorpher Figuren des vereinfachten Körpers und mit präzise ausgeführter Darstellung des Metallschmuckes mittels der applizierten plastischen Bänder und Ringe. Ein schönes Beispiel ikonographischer Bedeutung des Metallschmuckes ist bei einer Figur aus Kiringrad ersichtlich, bei der die Arme und Beine gekürzt sind, während der Hals unverhältnismäßig lang ist, um dadurch genügend Platz zu schaffen, den ganzen Schmuck vorzeigen zu können.³⁰ Ein Beispiel der Betonung des Schmuckes mittels plastischer Bänder finden wir außerhalb unserer Region in Poljanec na Savi,³¹ aus der späten Ha B-Periode. Auch andere Figuren aus Poljanec na Savi zeigen die Eigenschaften der späten Bronzezeit auf.³² Auf dem Gebiet des nordwestlichen Jugoslawiens begegnen wir, den ikonographischen Eigenschaften nach, drei grundlegenden Figurengruppen. Für den nördlichen Teil sind charakteristisch einfache abgerundete Figürchen mit kreuzartig gestalteten Armen (Brinjeva Gora,³³ Ptuj,³⁴ Ormož,³⁵ Lasinja,³⁶ und Poljanec na Savi³⁷) sowie flache Figuren mit eingeritztem Trachtenmotiv (Maribor,³⁸ Brinjeva gora,³⁹ Ormož,⁴⁰ Poljanec na Savi⁴¹), die an ältere Traditionen aus dem Karpatenbecken erinnern.⁴² In der zentralen Gruppe finden wir vorwiegend Figuren, bei denen der Metallschmuck betont dargestellt ist (Kirin und Turska kosa). Die Arme der Figuren sind herabgelassen, nur selten gehoben – wie bei den Adoranten

(Kirin,⁴³ Sisak⁴⁴ und Kostajnica⁴⁵). Sowohl in der Zentral- als auch in der Südgruppe ist in der Ha C-Periode noch das eingeritzte Trachtenmotiv erhalten geblieben (Turska kosa, Taf. 4: 12, Kekića glavica⁴⁶ und Ripac⁴⁷).

Bei der südlichen Gruppe liegt die Betonung auf den Geschlechts- und Sinnesorganen (Ripac⁴⁸ und Debelo brdo⁴⁹). Diese Figuren scheinen dem alltäglichen Leben näher zu sein. Im Norden finden wir sie in den Nekropolen (Maribor⁵⁰), an den Hausherden (Ptuj⁵¹) oder in den Kultstätten neben der Nekropole (Turska kosa), wo sie mehr mit dem Totenkult in Verbindung zu sein scheinen; im Süden begegnen wir bereits den Heiligtümern (Ripac⁵² und Pod⁵³), so daß wir von einer komplexen Form von Pantheon sprechen können. Die Entscheidung, ob es in figuralen Darstellungen um die Kontinuität der bronzzeitlichen Plastik aus dem Donaugebiet oder um den Mittelmeereinfluß⁵⁴ geht, fällt uns schwer. Die Einreihung der von uns erwähnten Figuren muß eben in diesem Zusammenfließen der beiden Welten zu finden sein. Die Kontakte zum Mittelmeer waren ab Ende der Bronzezeit immer öfter, sie bestanden aber schon früher.⁵⁵ Andererseits soll ebenfalls die Neigung zur figürlichen Ausdrucksweise in Ton, vorhanden im Donaugebiet in verschiedenen Perioden,⁵⁶ in Betracht genommen werden. Somit ist für unsere Figuren die Überlegung von dominierenden Mittelmeereinflüssen auf die Ausbreitung der figürlichen Darstellungen in der älteren Eisenzeit^{57, 58} nicht annehmbar.

Am Beispiel der hallstätischen Flachfiguren kann man sowohl Elemente der Kontinuität als auch neue Tendenzen sehen. Etwas ältere Figuren der Nordgruppe sind ziemlich nahe älteren Traditionen. Das ikonographische Element des eingeritzten Trachtenmotivs wird später im Süden bei den nach B. Čović »prismatische Idole« benannten Figuren beibehalten. Die Flachfiguren bekommen eine neue ikonographische Konzeption, wie z. B. das Hervorheben des Metallschmuckes in der Zentralgruppe, bzw. der Geschlechts- und Sinnesorgane in der Südgruppe, was bei einem Fundstück aus Ripac⁵⁹ gut ersichtlich ist.

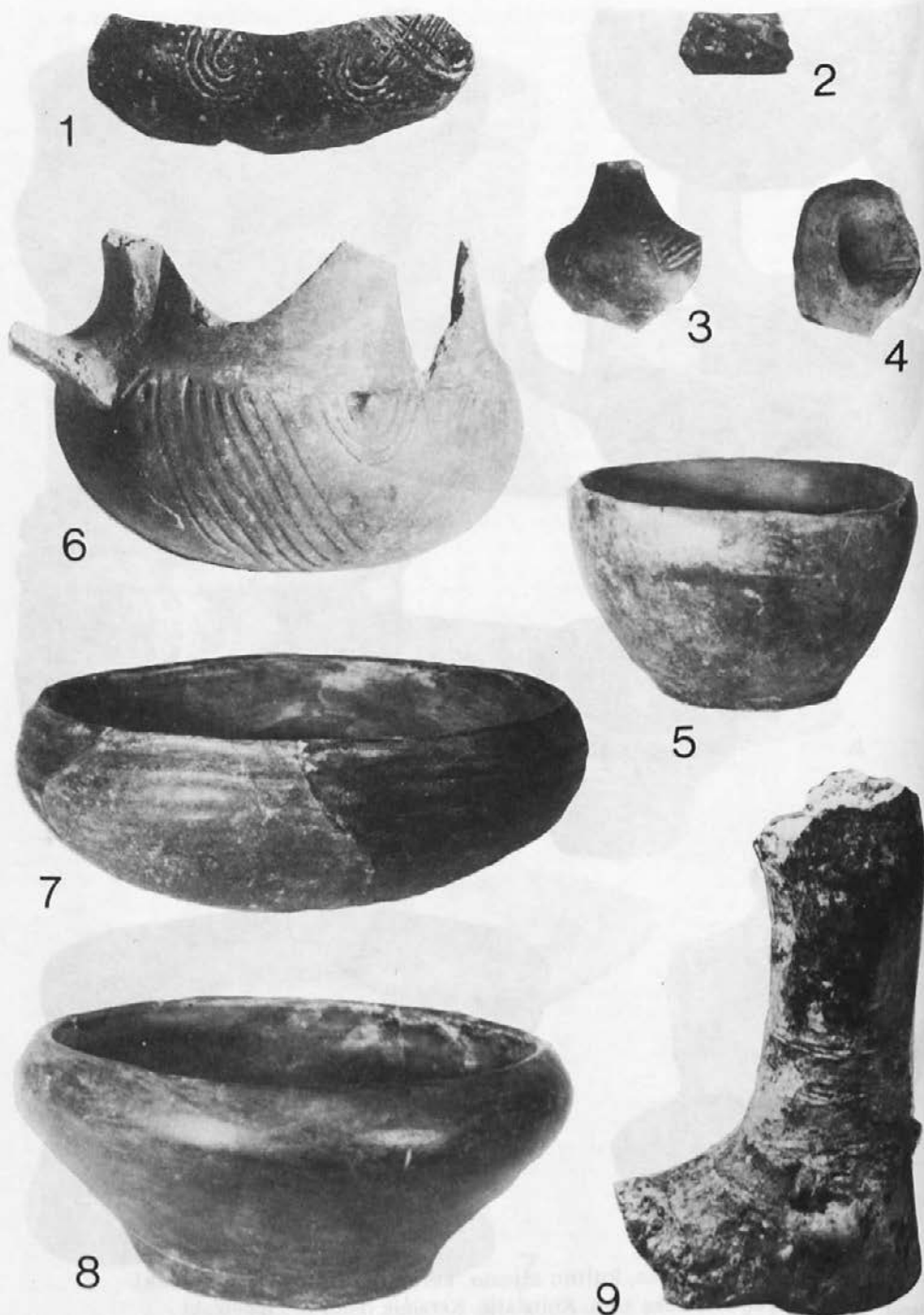
T. 1: 1 okolica Topuskog, bronca. 2 Turska kosa, bronca. 3-4 Turska kosa, tumuloidni bedem, keramika. 5-7 Turska kosa, kultno mjesto, keramika (foto Z. Lipovščak).

Taf. 1: 1 Umgebung von Topusko, Bronze. 2 Turska kosa, Bronze. 3-4 Turska kosa, tumuloider Wall, Keramik. 5-7 Turska kosa, Kultstätte, Keramik (Foto Z. Lipovščak).

T. 2: Turska kosa, kultno mjesto, keramika (foto Z. Lipovščak).

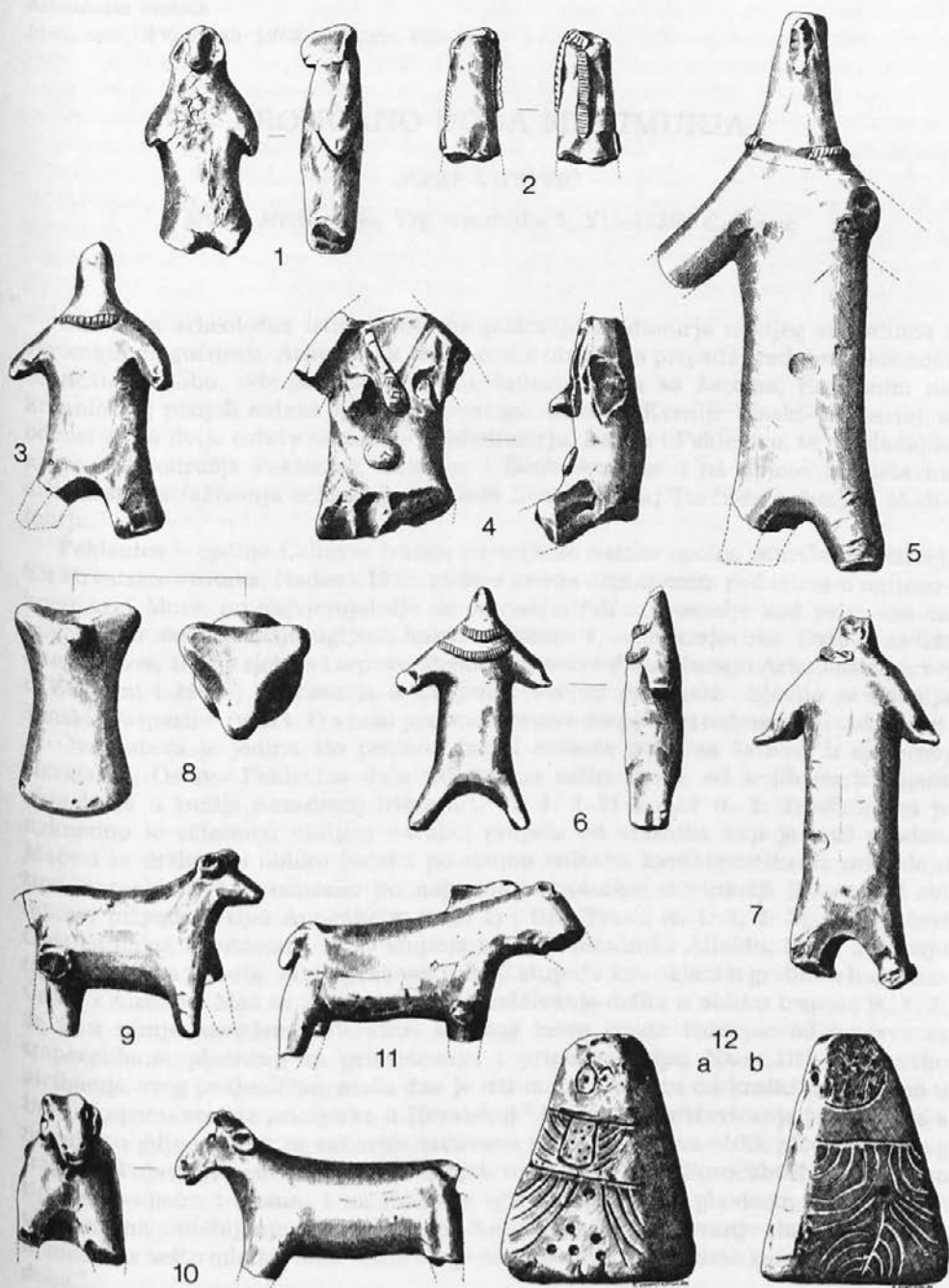
Taf. 2: Turska kosa, Kultstätte, Keramik (Foto Z. Lipovščak).

T. 3: Turska kosa, kultno mjesto, keramika (foto Z. Lipovščak).

Taf. 3: Turska kosa, Kultstätte, Keramik (Foto Z. Lipovščak).

Tafel 3: Turska kosa, Kultstätte, Keramik (Foto Z. Lipovščak).

T. 4: Turska kosa, kultno mjesto, keramika (sve 1 : 2) (nacrtao K. Rončević).

Taf. 4: Turska kosa, Kultstätte, Keramik (alles 1 : 2) (Zeichnung K. Rončević).

BRONČANO DOBA MEĐIMURJA

JOSIP VIDOVIĆ

Muzej Međimurja, Trg republike 5, YU-42300 Čakovec

Sustavna arheološka istraživanja na području Međimurja novijeg su datuma i skromnih mogućnosti. Arheološka građa ovdje obrađena pripada srednjem i kasnom brončanom dobu, odnosno horizontima kulture polja sa žarama, baziranim na kronološkoj podjeli nalaza sjeverne Hrvatske, autorice Ksenije Vinski-Gasparini, a odnosi se na dvije ostave sa područja Međimurja, Belicu i Peklenicu, te na slučajne nalaze sa područja Peklenice, Čakovca i Šenkovca, kao i na najnovija sustavna arheološka istraživanja nekropole kod sela Dvorišća kraj Turčišća u donjem Međimurju.

Peklenica – općina Čakovec (ranije za vrijeme nalaza općina Mursko Središće), SR Hrvatska – ostava. Nađena 1925. godine prema nepotpunim podacima u ugljenu-kopu kraj Mure, no najvjerojatnije da se radi o čišćenju zemlje kod priprema za površinsku eksploataciju ugljena kakav se vadio u ovim krajevima. Ostava sadrži igle, mačeve, šuplje sjekire i srpove. Predmete ostave danas čuvaju Arheološki muzej u Zagrebu i Muzej Međimurja u Čakovcu. Većinu predmeta objavila je Ksenija Vinski-Gasparini¹ (vidi t. 1) a neki predmeti ostave dospjeli su naknadno u naš muzej.

Ova ostava je jedina što pripada fazi I kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Ostava Peklenica dala je ukupno četiri mača, od kojih su tri mača objavljena u ranije navedenoj literaturi,² (t. 1: 1-3) a mač (t. 2: 3) otkupljen je naknadno te oštećenja vidljiva na slici potječu od vlasnika koji je mač prodao. Mačevi sa drškom u obliku jezička po svojim stilskim karakteristikama pripadaju tipu Sprockhoff Ia,³ odnosno po najnovijoj tipološkoj distinkciji Schauera,⁴ ovi mačevi pripadaju tipu Annenheim (t. 1: 1) i tipu Traun (t. 1: 3; 2: 3). Ovi mačevi česti su nalaz u ostavama Br D stupnja u Transdanubiji i Alfeldu, kao i u Potisju tipa Rimavska Sobota. Javljaju se već u Br C stupnju kao nalazi u grobnim humcima Češke i Austrije. Mač sa pločicom za pričvršćivanje drška u obliku trapeza (t. 1: 2; 2: 2) u ranije navedenoj literaturi se zbog lošeg crteža izdvajao od mačeva sa trapezoidnom pločicom za pričvršćenje, i pripisivao tipu Naue III b.⁵ Ispravku atribucije ovog pekleničkog mača dao je isti autor u osvrtu na kratki mač nađen u Indiji i njemu srodne primjerke u Hrvatskoj.⁶ Pločica za pričvršćenje je oštećena a na mjestu gdje je rupa za zakovice sačuvana jasno se uočava oblik pločice kratkog trapeza. Pojavu navedenog mača u ostavi, uz mačeve tipa Sprockhoff Ia, odnosno tipa Annenheim i Traun, i uz masivne igle sa makovom glavicom i tordiranim ukrasom na zadebljanju vrata, možemo tumačiti kao zadržavanje starijih oblika u kompleksu nešto mlađeg materijala što je česta pojava u ostavama kasnog brončanog doba.⁷

Ovdje se moramo osvrnuti na mačeve iznesene u ranije navedenom članku zbog njihovih družina (Indija 30 cm, Vukovar 36 cm, Bizovac 25,5 cm i Garica 34,4 cm.)

dok dužina mača pekleničke ostave iznosi 44 cm te je znatno duži od srodnih primjeraka. U objavi pekleničke ostave u Praist. jugosl. zem., prema riječima autora, potkrala se štamparska greška na objavljenoj tabli materijala.⁸ Mačevi i igle nisu crtani u omjeru 1 : 2 već u omjeru 1 : 4. Velike igle sa makovom glavicom i plastičnim tepihmusterornamentom (t. 1: 8, 9, i t. 2: 1), mogu se komparirati sa materijalom grupe Riegsee i Rixheim Br D stupnja, a mogu se pratiti od istočne Francuske diljem srednje Evrope, sve do istočne Karpatske kotline i centralnog Balkana na području Glasinca, a ponekad su vezane sa bodežima sa visokom trokutastom pločicom za nasad, kao i u slučaju pekleničke ostave. Srpovi i šuplje sjekire pekleničke ostave (t. 1: 10–14) ne predstavljaju materijal karakterističan za datiranje, stoga ćemo ostavu Peklenica datirati Br D stupnjem, iako ima i ranijih elemenata Br C stupnja, tj apsolutno kronološki u 13 st. pr. n. e. odnosno u horizont I kulture polja sa žarama, koji je istovremen sa grupom Virovitica.

Sa područja Peklenice prikupljen je i arheološki materijal t. 2: 4–6 i 3: 1–8 kojeg čuvaju Gradski muzej u Varaždinu⁹ i Muzej Međimurja u Čakovcu, te se ovdje prvi puta reproducira. Ovaj materijal pripada tipu naseobinskih nalaza, te upućuje na zaključak da je na pekleničkom području postojalo prehistorijsko naselje, koje egzistira u dužem vremenskom periodu. Nažalost moramo napomenuti da su nalazi nađeni prilikom pripremanja zemljišta za površinsku eksploataciju ugljena te je danas nemoguće utvrditi koja površina naselja je tom prilikom uništena.

Dvije posude t. 2: 5, 6, svojim stilskim karakteristikama pripadaju tipu virovitičke grupe, koja je tek odnedavna uočena na jugoslavenskom panonsko-podunavskom prostoru. Zdjelice sa ručkom, zaobljena trbuha, lagano konkavnog vrata, sa ručkama spojenim na rubu vrata ili malo ispod, poput pekleničke zdjelice nalazimo na lokalitetima virovitičke grupe, npr. Virovitici i Sirovoj Kataleni.¹⁰ Nalaz ovih posuda ukazuje da je naselje na pekleničkom području već egzistiralo u vrijeme polaganja ostave. Četiri pršljena t. 3: 1–4 za tkalački stan česti nalaz na području Međimurja, nedaju dovoljno elemenata za vremensko opredjeljenje, ali su tipični predstavnici naseobinskog nalaza. Predmete na t. 3: 5–8 prikupio je Gradski muzej iz Varaždina, te se u inventarnim knjigama odjela vode kao nalazi iz Peklenice, prikupljeni prilikom obilaska terena.¹¹ Velika naočalasta fibula, ostaci metala od lijevanja, fragment brončane sjekire upućuju na zaključak da naselje egzistira do pred kraj brončanog doba, a postoji mogućnost postojanja lokalnih radionica. Ostaje problematičan željezni bodež (t. 2: 4) sa područja Peklenice, u čije analogije se nećemo ovdje upuštati, budući da on vremenski može pripadati starijem željeznom dobu, intervalu koji nije obuhvaćen ovim znanstvenim kolokvijem. Tri slučajna nalaza sa područja Međimurja donosimo ovdje na t. 3: 9–11, da se unekoliko upotpuni slika zbivanja u brončanom dobu na ovome prostoru. U dva navrata prilikom kopanja gotovo u samome centru Čakovca pronađeni su kalup za lijevanje brončanih sjekira od kamena pješčenjaka za tz. jednokratnu upotrebu. Nedaleko nalaza kalupa nešto kasnije pronađena je šuplja sjekira sa ušicom (t. 3: 10). Urbanizacijom lokacije vjerojatno je uništeno zauvijek prehistorijsko naselje. Kalup i sjekira po svojim stilskim karakteristikama pripadaju horizontu IV ranije navedene klasifikacije. Sjekira sa zaliscima (t. 3: 11) pronađena je na lokaciji Šenkovec, udaljenoj od Čakovca svega dva kilometra. Zalisci na sjekiri postavljeni su dosta nisko što je karakteristika ranijih horizonata kulture polja sa žarama, za razliku kasnijih horizonata kada su zalisci postavljeni dosta više.

Ovi slučajni nalazi nisu dosada reproducirani u literaturi.

Belica – općina Čakovec, SR Hrvatska – ostava. Nađena 1964. godine u neposrednoj blizini mjesne ciglane, prilikom pripremanja zemljišta za eksploataciju gline. Dubina nalaza prema sjećanju radnika iznosila je 0,60 m. Predmeti ostave zatečeni su u zemljanoj posudi koja se raspala, a fragmenti posude su samo djelomično prikupljeni i naknadno krivo rekonstruirani. Ostava sadrži 69 komada brončanih predmeta većinom naknadno prikupljenih. Predmete čuva Muzej Međimurja u Čakovcu, a ostava nije dosad reproducirana u literaturi.¹²

Sumaran osvrt na ovu ostavu dala je Ksenija Vinski-Gasparini u svojoj knjizi datiravši je horizontom III kronološke podjele odnosno Ha A₂ stupnjem srednjoevropske kronologije bez reproduciranja materijala.¹³ Sadržaj ostave u velikom broju čine šuplje sjekire, kojih ćemo tipološku distinkciju izvršiti na temelju zapažanja Müller-Karpea i v. Brunna, koji su svoju podjelu izvršili na temelju promatranja velikog broja zatvorenih nalaza srednje Njemačke, srednje Evrope, Balkana i susjedne Italije, kao i na temelju opažanja ostava sjeverne Hrvatske.¹⁴ Većina šupljih sjekira ostave Belica zadržava značajke ranijeg horizonta II, tz. spojenog ornamenta »V« (t. 4: 3, 9; 5: 1, 2, 6, 8). Sjekire pak nesastavljenog ornamenta »V« (t. 4: 1, 2) odnosno produženja u obliku resa javljaju se unutar kulture polja sa žarama tek od kasnijeg Ha A stupnja, a jedini primjerak ranijeg horizonta u ostavama sjeverne Hrvatske je onaj iz ostave Budinščina, koja ima niz dodirnih elemenata sa ostavom Belica, te će se uz dužnu opreznost ove dvije ostave moći vezati za isti radionički centar.¹⁵

Najveći broj predmeta u ostavi Belica čine srpovi ukupno 40 komada. Iako je teško lučiti jasnu kronološku distinkciju na temelju samo jedne ostave, pokušat ćemo ovdje odvojiti razvojne faze srpova ostave Belica uzimajući u obzir ostave sjeverne Hrvatske, kao i neke zatvorene nalaze šire regionalne rasprostranjenosti.

Budući da sve predmete ostave Belica osim rijetkih izuzetaka možemo smatrati odbačenom sirovinom prikupljenom od putujućeg ljevača bronce, te je kao takova mogla biti u upotrebi duži vremenski period, pokušat ćemo neke postavke stvoriti na osnovu vlastitih promatranja, uzevši u obzir srodan materijal koji je dosad reproduciran, oslanjajući se uglavnom na ostave sjeverne Hrvatske. Većina srpova naše ostave ima sva obilježja ranijih faza Br D i Ha A stupnja, odnosno ranijih horizonata kulture polja sa žarama što se očituje u jasno odvojenom dršku od sječiva srpa. Naša ostava ima četiri primjerka (t. 6: 1, 5, 6; 9: 4) kod kojih se jasno očituje razdvajanje drške od sječiva, ali sa novim elementima ukrašavanja drške. Glavnu grupu ostave Belica čine srpovi prijelazna oblika (t. 7: 4, 5, 6; 8: 1; 10: 5; 11: 5; 12: 1) kod kojih je držak u obliku jezička još dosta dug i naglašen, ali se on ipak spojio s plohom sječiva preko unutarnjeg rebra koje od početka drška teče do vrha sječiva. Ovi srpovi pretstavljaju prijelazni oblik od srpova kod kojih je jasno odvojeno sječivo od drška Br D i Ha A stupnja, ka potkovastom tipu Ha B stupnja, kod kojeg je držak degenerirao. Napominjemo da su ostave horizonta III u sjevernoj Hrvatskoj dale nekoliko primjeraka prijelaznog oblika i to ostave Siče i Lisine te se naša ostava može smatrati tipičnim pretstavnikom horizonta III na području sjeverne Hrvatske.¹⁶ U inventaru ostave možemo lučiti i dva srpa koji imaju sve karakteristike Ha B stupnja (t. 9: 5, i 11: 1) kod kojih je držak kratak i neukrašen, tj degenerirao, a rebrima držak je povezan sa sječivom. Od srpova ostave Belica treba navesti srp t. 8: 2, koji svojim stilskim karakteristikama pripada tipu srpa starijeg protovilanovskog Ha A₂ stupnja nekropole Fontanella iz sjeverne Italije,¹⁷ koji je u ove krajeve stigao vjerojatno trgovačkim putem, te i on atribuirao našu ostavu u horizont III,

kronološke podjele za sjevernu Hrvatsku. Na temelju vlastitog promatranja srpova ostave Belica, želimo skrenuti pažnju na problem koji je dosad u stručnoj literaturi tretiran kao ostatak od lijevanja srpa. Vjerujemo da se radi o namjernom pojačanju na hrptu sječiva poradi lakšeg nasada drvene drške. Naime na svim srpovima ostave Belica vidljivi su tragovi snažnog raskucavanja na pojačanju ostali prilikom nasada drvenog drška. Vjerujemo također da su majstori cizeliranja brončanog doba mogli ukloniti ostatak od lijevanja da su to htjeli. Takođe u horizontu III vrlo često javlja se i naknadna rupa za zakovice na dršci srpa, (t. 6: 6; 7: 3; 9: 5) radi pojačanja drvene drške, a što je rijedak slučaj u ranijim horizontima kulture polja sa žarama. Ove dvije premise smatramo tehnološkim napretkom metalurškog zanatstva u mlađim horizontima, nastale kao plod uočavanja čestih lomova prilikom nasada drvene drške, odnosno čestog vađenja drvenog drška. Ostali materijal ostave Belica čine: sjekira za zaliscima (t. 5: 5), tipični pretstavnik horizonta III, tz. prijelaznog oblika zalisaka od nisko postavljenih zalisaka ranijih horizonata ka visoko postavljenim zaliscima karakterističnim za Ha B stupanj. Lovorasto koplje (t. 5: 7), oštećena vrha, kratkog tuljka sa rupom za zakovicu, sa sigurnošću možemo datirati horizontom III. Koplja horizonta III gube profilaciju kod pojedinih primjeraka, no možda je značajnije skraćivanje tuljka što je slučaj i sa našim primjerkom. Mali broj ostava u sjevernoj Hrvatskoj nedaje dovoljno materijala za jasno uočavanje tipoloških razlika, koje je uočio v. Brunn u materijalu ostava Karpatske kotline i srednjeg Podunavlja.¹⁸ Nož t. 4: 6, svojim stilskim karakteristikama pripada horizontu III. Nož ima produženu dršku u obliku jezička, sa četiri rupe za zakovice i jednom sačuvanom zakovicom. Glavna karakteristika je jasno odvajanje jezička od plohe sječiva.

Tuljak dlijeta t. 5: 4 elipsoidna oblika zbog oštećenja prilikom nalaza nedaje dovoljno elemenata za opredjelenje, iako je čest nalaz u ostavama. Dlijeto ostave Belica nema analogija u ostavama sjeverne Hrvatske. Dio mača t. 5: 9, vuče porijeklo iz ranijeg horizonta II te ga sa dosta sigurnosti možemo pripisati tipu »slavonskog« mača a za točnije opredjelenje nedostaju potrebni elementi. Torkves (t. 13: 7) takođe nedaje dovoljno elemenata za atribuciju. Četiri grumena bronca (t. 13: 3–6) česti su nalaz u ostavama. Prema sjećanju nalaznika ostava Belica dala je desetak grumena bronce, no pojedini komadi prodani su na otpad, te im se zameo svaki trag. Predmeti ostave Belica atribuiraju ovu ostavu u horizont III kulture polja sa žarama kronološke podjele Ksenije Vinski-Gasparini, sačinjene na materijalu ostava sjeverne Hrvatske, odnsono Ha A₂ stupnju srednjoevropske kronologije.

Najnovija sustavna arheološka istraživanja skupine tumula kod sela Dvorišća kraj Turčišća u donjem Međimurju otkrila su neke nove spoznaje povijesnih zbivanja na ovome prostoru. Ova skupina broji svega desetak sačuvanih tumula, a dosad su istražena svega četiri grobna humka. 1978. god. Muzej Međimurja obavio je probno sondažno istraživanje na prvome tumulusu ove skupine.¹⁹ Pokretna arheološka građa zatečena u grobu atribuirala ga je u vremenski period punog procvata kulture starijeg želznog doba, sa najbližim analogijama u materijalu goričanske nekropole tumula u Međimurju, koja je udaljena desetak kilometara, kao i u materijalu nekropola tumula šire regije. Vrlo srodan materijal nalazimo u nekropoli Kaptol kod Slavonske Požege. Budući da tema ovog znanstvenog skupa ne obrađuje razdoblje kulture starijeg želznog doba, arheološki materijal ovog groba nećemo ovdje publicirati, već ćemo se više zadržati na nalazima narednih istraživanja.

Naredno istraživanje nekropole Muzej Međimurja obavio je 1981. god. na

tumulusu II. Ovaj tumulus dominira u skupini kako površinom od gotovo 900 m² tako i visinom od 1,54 m u odnosu na okoljnje tlo. Tumul je istražen sistemom sonde sa postupnim skidanjem slojeva.²⁰

Na dubini 0,8 m od najviše kote nailazimo na postament spališta veličine 4 × 3,15 m gotovo u samome centru tumulusa. Orijentacija spališta je istok-zapad dužom osi sa koncentriranim ostacima gara i kostiju pokojnika u obliku kruga na zapadnoj strani postamenta.

Posuda kao prilog grobu je veoma deformirana uslijed naknadnog gorenja. U grobu nismo naišli na druge priloge. Stoga sondu B veličine 5 × 4 m otvaramo na istočnoj strani tumulusa, te već na dubini 0,6 m nailazimo na identično spalište kao i ranije, gotovo istih dimenzija, takođe orijentacije istok-zapad sa koncentracijom gara i ostataka kostiju pokojnika u obliku kruga, te sa prilogom urne s poklopcem (t: 14: 1, 1a). Drugih priloga grobu ne nalazimo ni ovdje. Otvaranje sonde C na sjevernom rubu tumulusa nije dalo pozitivnih rezultata, pa ipak ovaj tumul zbog svojih dimenzija morat će se istraživati i reviziono.

Tek 1986. god. nastavljena su istraživanja na nekropoli kod Dvorišća, te su istražena slijedeća dva tumula III i IV.²¹ Tumulus III nalazi se u neprednoj blizini prvo istraženog tumulusa I i gotovo je istih dimenzija. Istraživanja vršimo sistemom sonde, te tumulus istražimo u cjelosti. Gotovo u samom centru tumulusa na dubini 0,6 m nailazimo na ostatke spališta sa položenom urnom u centru spališta. Urna je bila u prevrnutom položaju i ispunjena kostima. Nakon istraživanja urna je rekonstruirana (t. 14: 2). Drugih priloga grobu ne nalazimo ni ovdje. Tumulus IV je u neposrednoj blizini tumulusa III, a njegova visina je 0,15 m. Već na dubini prvog otkopnog sloja nalazimo na uništenu keramiku. Sondu kasnije proširujemo i na sjevernoj strani nailazimo na spalište u obliku debla. Keramički prilozi sastoje se od lonaca grublje kućne keramike, sa dva libaciona poklopca. Ispod postamenta sa keramikom na dubini 0,5 m nailazimo na tragove sitnih kostiju te finu posudu ukrasnih drški i grafitiranu, koja je mogla služiti kao urna. Predpostavljamo da se radi o dječjem grobu. Keramika je još u fazi rekonstrukcije te je ovdje ne donosimo. Upravo istraživanje ovog groba upućuje na zaključak za vremensko opredjeljenje nekropole u Dvorišću u prelazni period od kulture polja sa žarama ka periodu starijeg željeznog doba. Naredna istraživanja unijet će nove spoznaje, te će se nakon toga moći odrediti točna vremenska determinata.

Zaključna razmatranja

Arheološki fundus sa područja Međimurja bilo da je prikupljen slučajno ili pak sustavnim istraživanjima na terenu, a koji vremenski pripada horizontima brončanog doba pružio je elemente da se bar donekle osvijetle povijesna zbivanja na ovome prostoru. Poteškoće u sagledavanju genetičkog razvoja pojedinih kultura brončanog doba čini neistraženost ovog prostora, osobito naseobinskog kompleksa. Materijal pekleničke ostave ima izrazite tradicije zapadne i južne Transdanubije što se očituje u maću sa trapezoidnom pločicom za pričvršćenje drška. Nešto mladi elementi javljaju se u bodežu, u mačevima tipa Sprockhoff I a u šupljim sjekirama i srpovima te u iglama sa glavicom maka i tz. Teppichmusterornamentom. Stoga i inventar pekleničke ostave pripisujemo Br D stupnju evropske kronologije, tj apsolutno kronološki u 13. st. p. n. ere. Sa područja Jugoslavije najbliže paralele nalazimo u

virovitičkoj grupi što se tiče keramike, a metalne nalaze vezemo uz nalaze susjedne Slovenije iz Vnanjih Gorica,²² sa planine Belščica,²³ iz Kranja, Žlebiča kod Ribnice i Avbera.²⁴ Što se pak tiče ostava sa područja Bosne, nijedna se ne može datirati u najstariji horizont poput ostave Peklenica.²⁵

Druga ostava sa područja Međimurja je ostava Belica, koja ima dovoljno elemenata da se nju može sa sigurnošću pripisati horizontu III kulture polja sa žarama tipološke i kronološke podjele materijala sjeverne Hrvatske, odnosno u Ha A₂ stupanj srednje Evrope i panonskog Podunavlja. Iako inventar beličke ostave sadrži i elemente ranijih horizonata, veliki broj prijelaznih oblika srpova, koplje skraćena tuljka, sjekira sa zaliscima kao i sjekire sa resama te srp tipa Fontanella potvrđuju navedenu dataciju U susjednoj Sloveniji poznate su dve ostave značajne za horizont III odnosno za Ha A₂ stupanj, a to su Čermožiše²⁶ i Središće kod²⁷ Ptuja.

Sustavna arheološka istraživanja nekropole tumula kod sela Dvorišća u donjem Međimurju unijela su neke nove spoznaje za prostor sjeverne Hrvatske. Pojava ukopa u tumul sa spalištem in situ u grobu (tumuli II i III) te polaganjem kostiju u urnu kao jedini prilog grobu, svakako je tradicija koja svoje porijeklo vuče iz kulture polja sa žarama. Komparirajući materijal nekropole Dvorišće sa srodnim materijalom nekropola sjeverne Hrvatske lako se uočavaju razlike, te se nameće zaključak da se pojava ukopa u tumul ne dešava samo u horizontu I kulture polja sa žarama već se ponavlja na njezinom završetku, dočekavši tako novi val doseljenika koji prihvaćaju stare tradicije starosjedilaca, a ujedno unose i nove elemente u obred pokapanja, što pak upućuje na zaključak da asimilacija sa pridošlicama teče sporo i mirnim putem. Na ovu premisu upućuje istraženi tumulus IV, kojeg su prilozi još u obradi, ali je uz keramiku starijih tradicija dao i jednu posudu finog grafitiranja sa ukrasnim ručkama. Stoga nekropolu Dvorišće zasad uz dužnu opreznost datiramo u prijelazni period od kulture polja sa žarama, ka kulturi starijeg željeznog doba tj. apsolutno kronološki u drugu polovicu 8. st. i početak 7. st. pr. n. e.

¹ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije Fil. fak. Zadar (1973) 183, 217, t. 20. A. Horvat, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, doktorska disertacija na filozofskom fakultetu u Zagrebu 2. 12. 1955. god. Autorica već u svome tekstu navodi dva predmeta pekleničke ostave, mač i iglu, no provenijencija nalaza nije joj poznata u to vrijeme.

² U dogovoru sa autoricom dr. Ksenijom Vinski ovdje reproduciramo tablu 20 iz gore navedene literature kako bi se dobio kompletan uvid predmeta ostave Peklenica.

³ E. Sprockhoff, *Die germanischen Griffzungenschwerter* (Berlin 1931).

⁴ P. Schauer, *Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz I*, Prähist. Bronzefunde 4/2 (München 1971) 119 ss, t. 53-56.

⁵ K. Vinski-Gasparini, (nap. 1) 53, t. 20: 2.

⁶ K. Vinski-Gasparini, Brončani kratki mač nađen u Indiji i njemu srodni primjerci

u Hrvatskoj, Vj. Arheol. muz. Zagreb 3. s., 16-17, 1983-1984, 52 s.

⁷ Ib.

⁸ K. Vinski-Gasparini, Ostave s područja kulture polja sa žarama, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) t. 92.

⁹ Zahvaljujem kolegici Marini Šimek iz Gradskog muzeja u Varaždinu na ustupku materijala za objavu.

¹⁰ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 562 ss, t. 86: 3, 8.

¹¹ Prije otvaranja muzeja u Čakovcu ovo područje obilaze povjerenici muzeja iz Varaždina i Zagreba, kao i povjerenici Mađarske.

¹² Predmete ostave prikupili su Aleksander Schulteis i Stjepan Leiner nakon obavijesti o nalazu, a naknadno su izvršili i revizijsko istraživanje na mjestu nalaza. Pojedini predmeti ostave su izgubljeni.

¹³ K. Vinski-Gasparini (nap. 1) 137, 141.

¹⁴ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich*

der Alpen, Röm.-Germ. Forsch. 22 (1959) 109.
- W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Röm.-Germ. Forsch. 29 (1968) 82 ss.

¹⁵ K. Vinski-Gasparini (nap. 1) 104, t. 78: 7.

¹⁶ *Ib.*, t. 95: 10, 12; 97: 1, 2, 6, 13.

¹⁷ *Piccola Guida della preistoria Italiana* (1962).

¹⁸ W. A. v. Brunn (nap. 14) 46.

¹⁹ J. Vidović, Arheološka istraživanja u Međimurju u 1978. godini, *Muz. vjes.* 2, Koprivnica 1979, 35 ss.

²⁰ J. Vidović, Arheološko istraživanje starijeg željeznog doba u Međimurju, *Muz. vjes.* 5, Varaždin 1982, 34 ss. - Ž. Tomičić, Sumarni osvrt na rezultate arheoloških istraživanja područja Međimurja od 1972-1982. godine (I), *Muz. vjes.* 7, Čakovec 1984, 64. - J. Vidović,

Prehistorijska nalazišta u Međimurju, *Međimurje* 10, Čakovec 1986.

²¹ J. Vidović, Dvorišće, *Arh. pregl.* 27, 1986 (1987) 69. Sl. 1 prikazuje posudu iz tumula III, a sl. 2 posude iz tumula II.

²² W. Šmid, *Carniola* 2, 1909, 126, sl. 44. - H. Müller-Karpe (nap. 14) t. 132: B 8.

²³ W. Šmid (nap. 28) 112, sl. 1. - H. Müller-Karpe (nap. 14) t. 132: B 6.

²⁴ J. Dular, u: *Varia Archaeologica*, Pos. muz. Brežice 1 (1974) 15 ss, t. 1: 5, 6; 2: 10.

²⁵ Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, *Opusc. arch.* 1, 1956, 72.

²⁶ W. Šmid, *Südsteiermark im Altertum*, u: *Südsteiermark* (1925) 2. - A. Smodič, *Arh. vest.* 6, 1955, 82 ss, sl. 1, ris, 1; 2; 3: 1-16.

²⁷ A. Smodič (nap. 32) 89 s, ris. 4: 4-12.

DIE BRONZEZEIT IN MEĐIMURJE

Zusammenfassung

Die in die Bronzezeit gehörenden archäologischen Funde aus dem Gebiet Međimurje sind zur Zeit eher gering. Der Grund dafür liegt ausschließlich in der in ungenügendem Maße ausgeführten Erforschung dieses Raums.

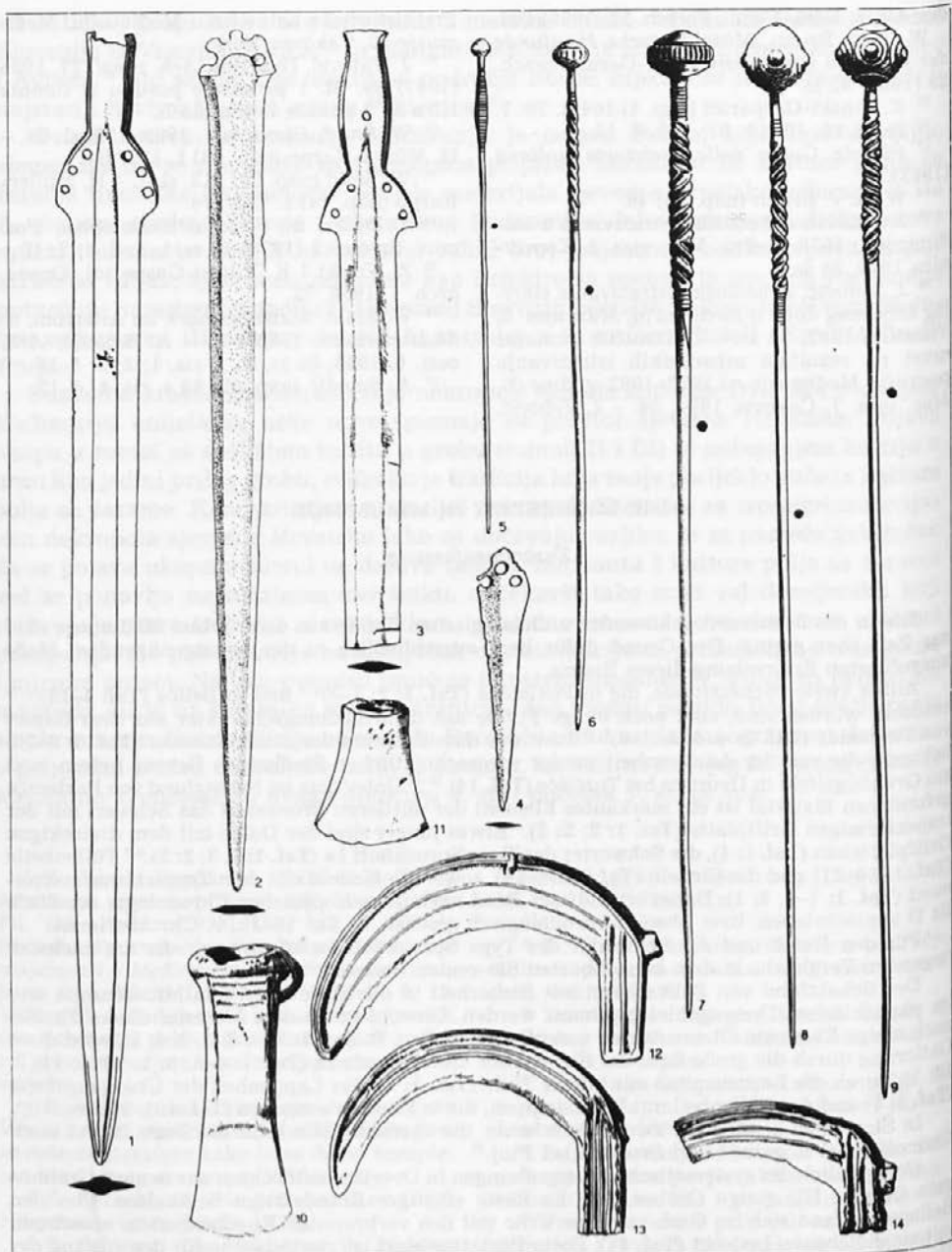
Außer zweier Schatzfunde, die in Peklenica (**Taf. 1; 2: 1-3**)^{1, 8} und in Belica (**Taf. 4-13**)^{12, 13} entdeckt worden sind, sind noch einige Funde mit dem Siedlungscharakter aus dem Gebiet von Peklenica (**Taf. 2: 4-6; 3: 1-8**)^{9, 11} bzw. aus dem Zentrum der Stadt Čakovec (**Taf. 3: 9-10**) bekannt, die von der Anwesenheit zweier vorgeschichtlichen Siedlungen Beweis liefern, und ein Grabhügelfeld in Dvorišće bei Turčišće (**Taf. 14**).¹⁹⁻²¹ Unter dem im Schatzfund von Peklenica gefundenen Material ist ein markantes Element der mittleren Bronzezeit das Schwert mit der trapezförmigen Griffplatte (**Taf. 1: 2; 2: 2**).⁹ Etwas jünger sind der Dolch mit dem dreieckigen Griffplättchen (**Taf. 1: 4**), die Schwerter des Typs Sprockhoff Ia (**Taf. 1: 1, 3; 2: 2**),^{3, 4} Tüllenbeile (**Taf. 1: 10-11**) und die Sichel (**Taf. 1: 12-14**), sowie die Nadeln mit dem Teppichmusterornament (**Taf. 1: 7-9; 2: 1**). Daher wird dieser Fund nach der europäischen Chronologie der Stufe Bz D zugeschrieben, bzw. absolut-chronologisch gesehen, in das 13. Jh. v. Chr. bestimmt.

Für den Dolch und die Schwerter des Typs Sprockhoff Ia können wir die am nächsten liegenden Vergleiche in dem benachbarten Slowenien finden.²²⁻²⁴

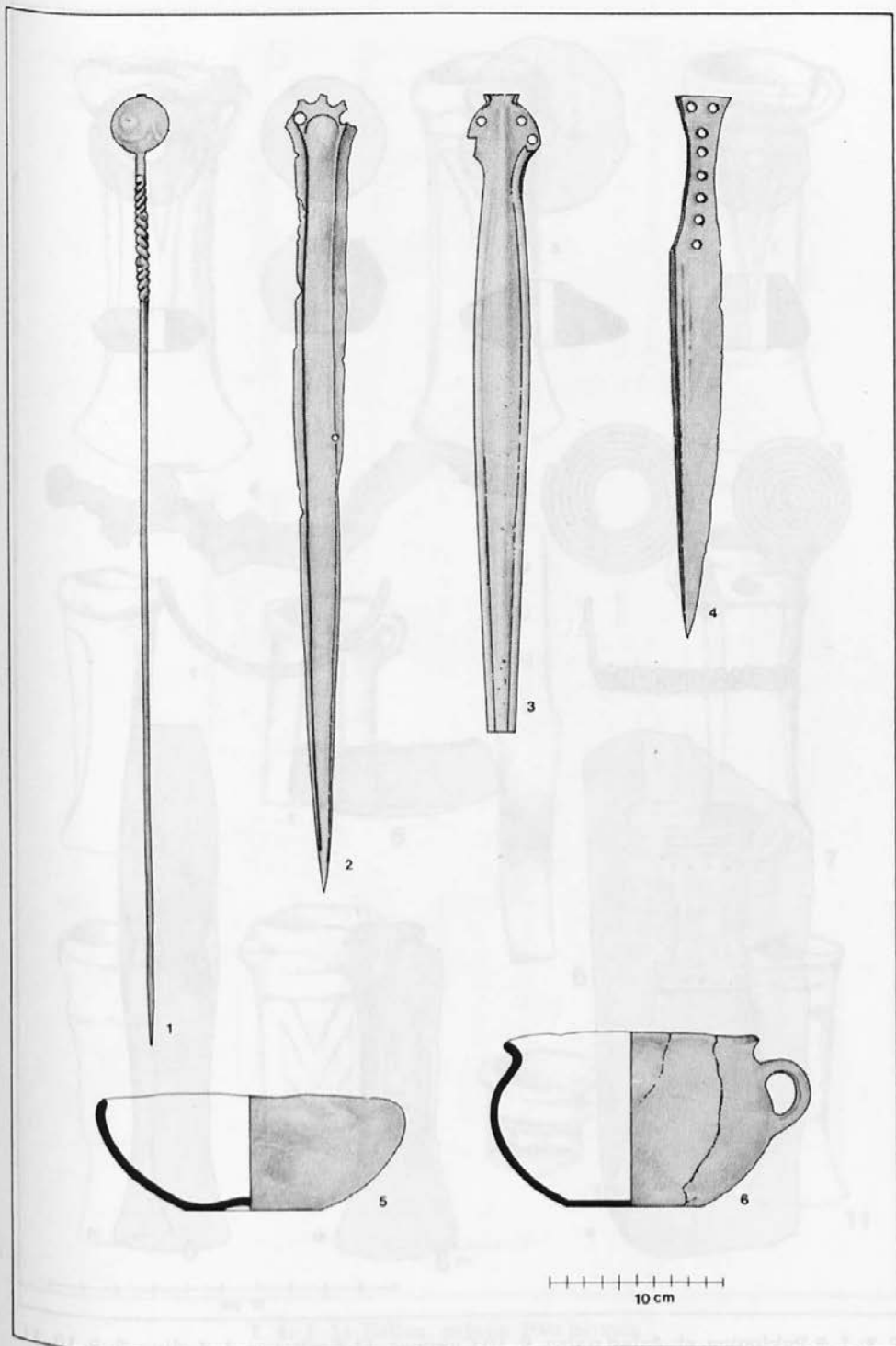
Der Schatzfund von Belica kann mit Sicherheit in die Stufe Ha A2 in Mitteleuropa und im panonischen Donauebiet bestimmt werden. Obwohl unter dem Material dieses Fundes auch einige Elemente älterer Stufen vorzufinden sind (z. B. **Taf. 4: 3, 9; 5: 1, 2, 6, 8**), wird diese Datierung durch die große Zahl der Sichel der Übergangsform (**Taf. 7: 4-6; 8: 1; 10: 5; 11: 5; 12: 1**), durch die Lanzenspitze mit kurzer Tülle (**Taf. 5: 7**), das Lappenbeil der Übergangsform (**Taf. 5: 5**) und das Tüllenbeil mit Winkelrippen, die in Fransen ausgehen (**Taf. 4: 1, 2**), bestätigt.

In Slowenien kennen wir zwei Schatzfunde, die charakteristisch für die Stufe Ha A2 sind: Čermoziše bei Rogatec²⁶ und Središće bei Ptuj.²⁷

Gelegentlich der systematischen Ausgrabungen in Dvorišće entdeckten wir in zwei Grabhügeln (II und III) einige Gräber, die die Reste einstiger Brandstätten beinhalten. Von den Beilagen befand sich im Grab nur eine Urne mit den verbrannten Knochenresten, manchmal mit einer Schüssel bedeckt (**Taf. 14**). Diese Bestattungsart ist zweifelsohne für den Anfang der Urnenfelderkultur charakteristisch, es läßt sich aber vermuten, daß sie auch am Ende dieser Kultur anwesend war. Im Grabhügel Nr. IV fand man nämlich außer der Keramik des älteren Charakters auch ein feines graphitiertes Gefäß mit Zierhenkeln. Daher wird das Grabhügelfeld in Dvorišće bis auf weiteres in den Übergang von der Urnenfelder- in die ältere Eisenzeit, absolut-chronologisch gesehen also in die Zeit der zweiten Hälfte des 8. und des Anfangs des 7. Jh. v. Chr. datiert.

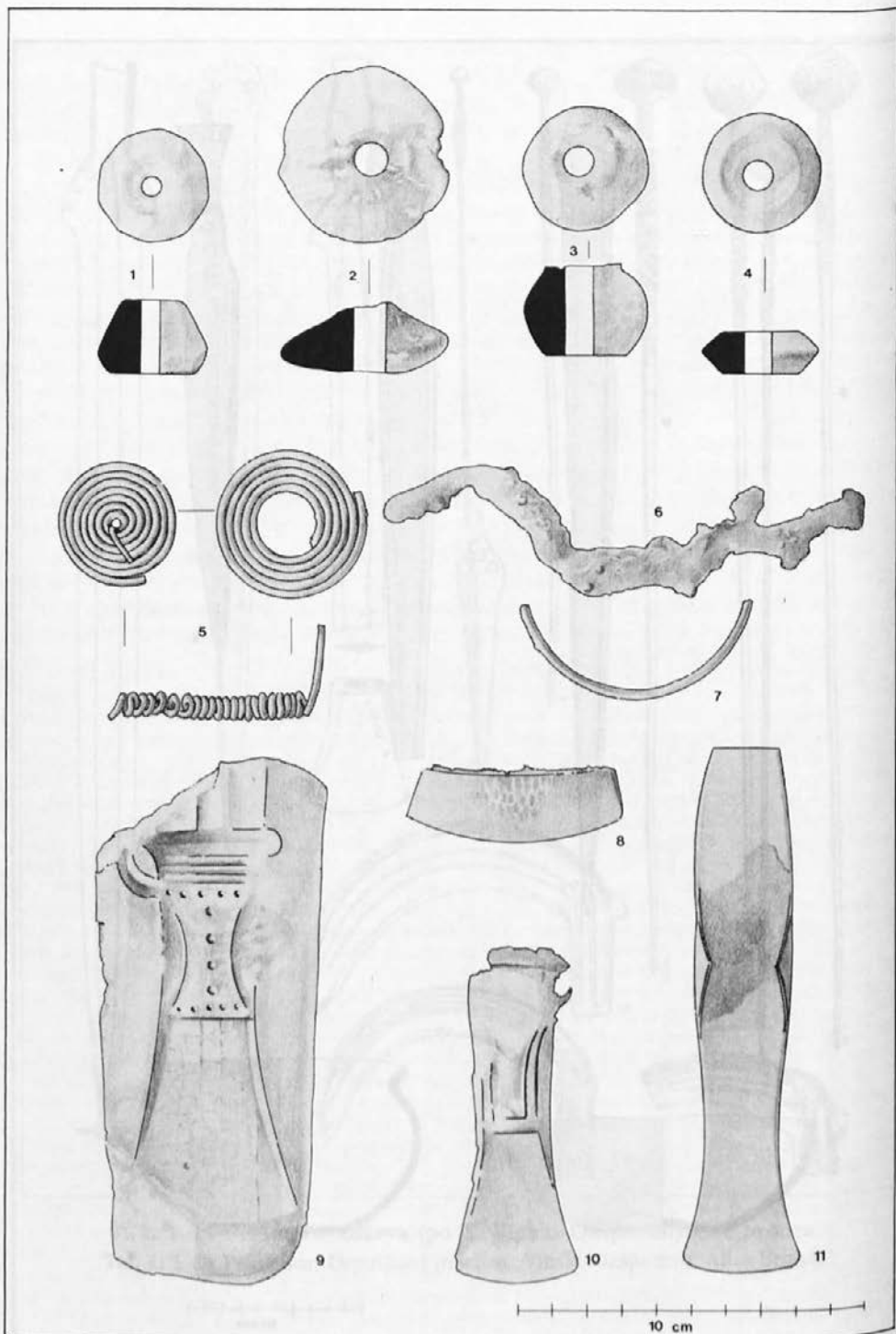

T. 1: 1-14 Peklenica, ostava (po K. Vinski-Gasparini). Sve bronca.
 Taf. 1: 1-14 Peklenica, Depotfund (nach K. Vinski-Gasparini). Alles Bronze.

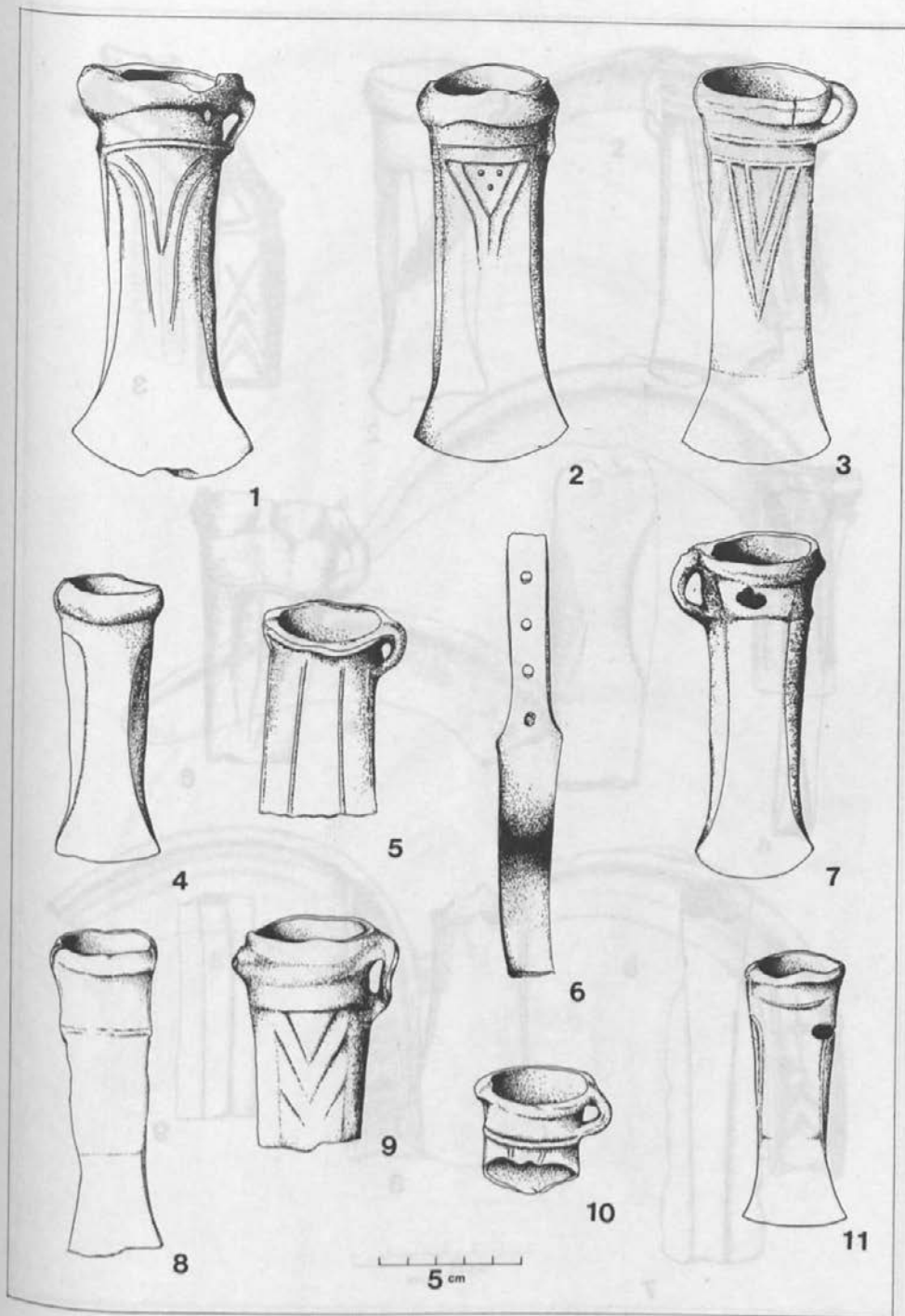
T. 2: 1-3 Peklenica, ostava, 4-6 Peklenica, slučajan nalaz. 1-3 bronca, 4 željezo, 5-6 glina.

Taf. 2: 1-3 Peklenica, Depotfund, 4-6 Peklenica, Zufallsfund. 1-3 Bronze, 4 Eisen, 5-6 Ton.

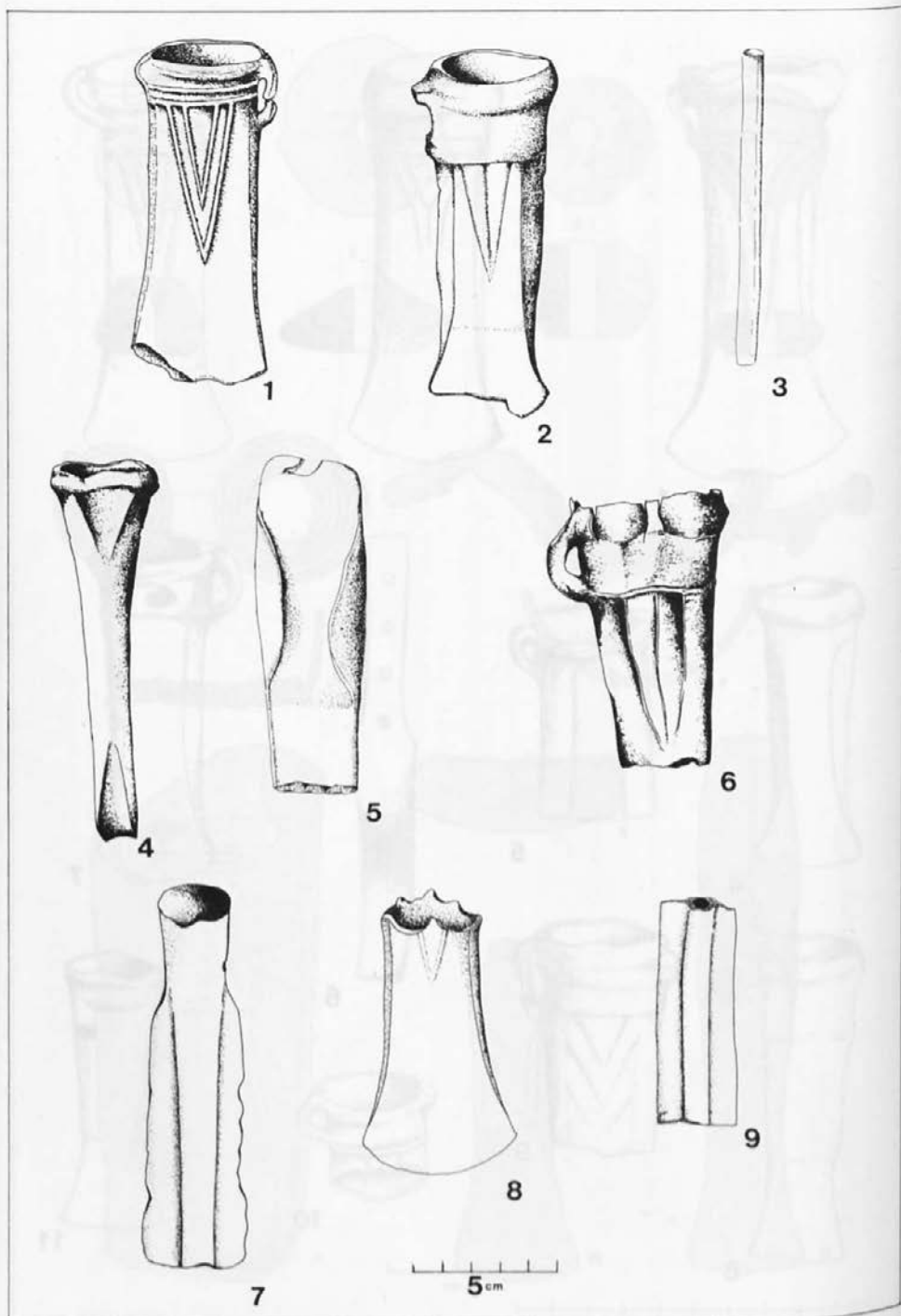

T. 3: 1-8 Peklenica, slučajan nalaz, 9, 10 Čakovec, 11 Šenkovec. 1-4 glina, 5-8, 10-11 bronca, 9 pješčenjak.

Taf. 3: 1-8 Peklenica, Zufallsfund, 9, 10 Čakovec, 11 Šenkovec. 1-4 Ton, 5-8, 10-11 Bronze, 9 Sandstein.

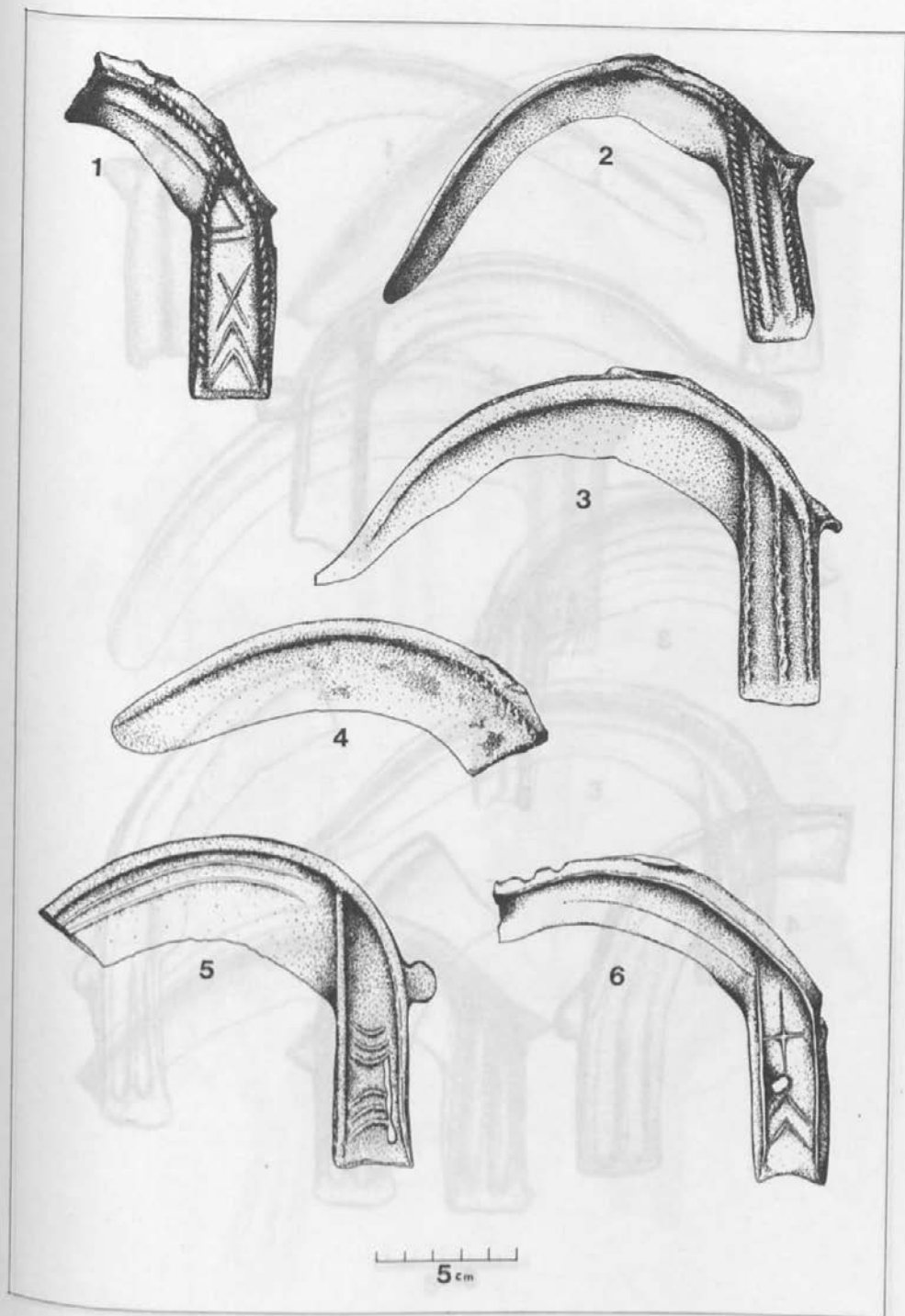

T. 4: 1-11 Belica, ostava. Sve bronca.
 Taf. 4: 1-11 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

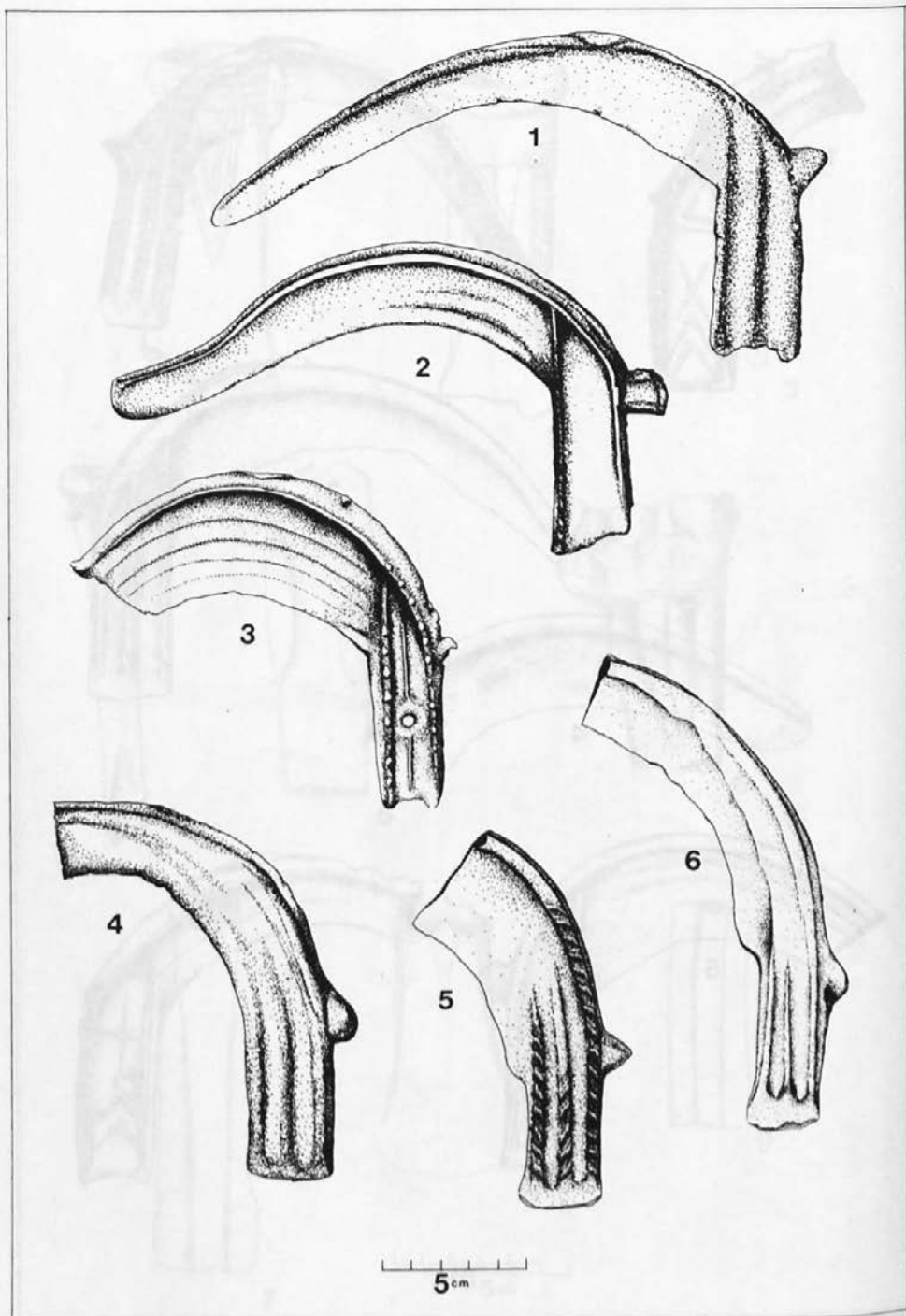

T. 5: 1-9 Belica, ostava. Sve bronca.

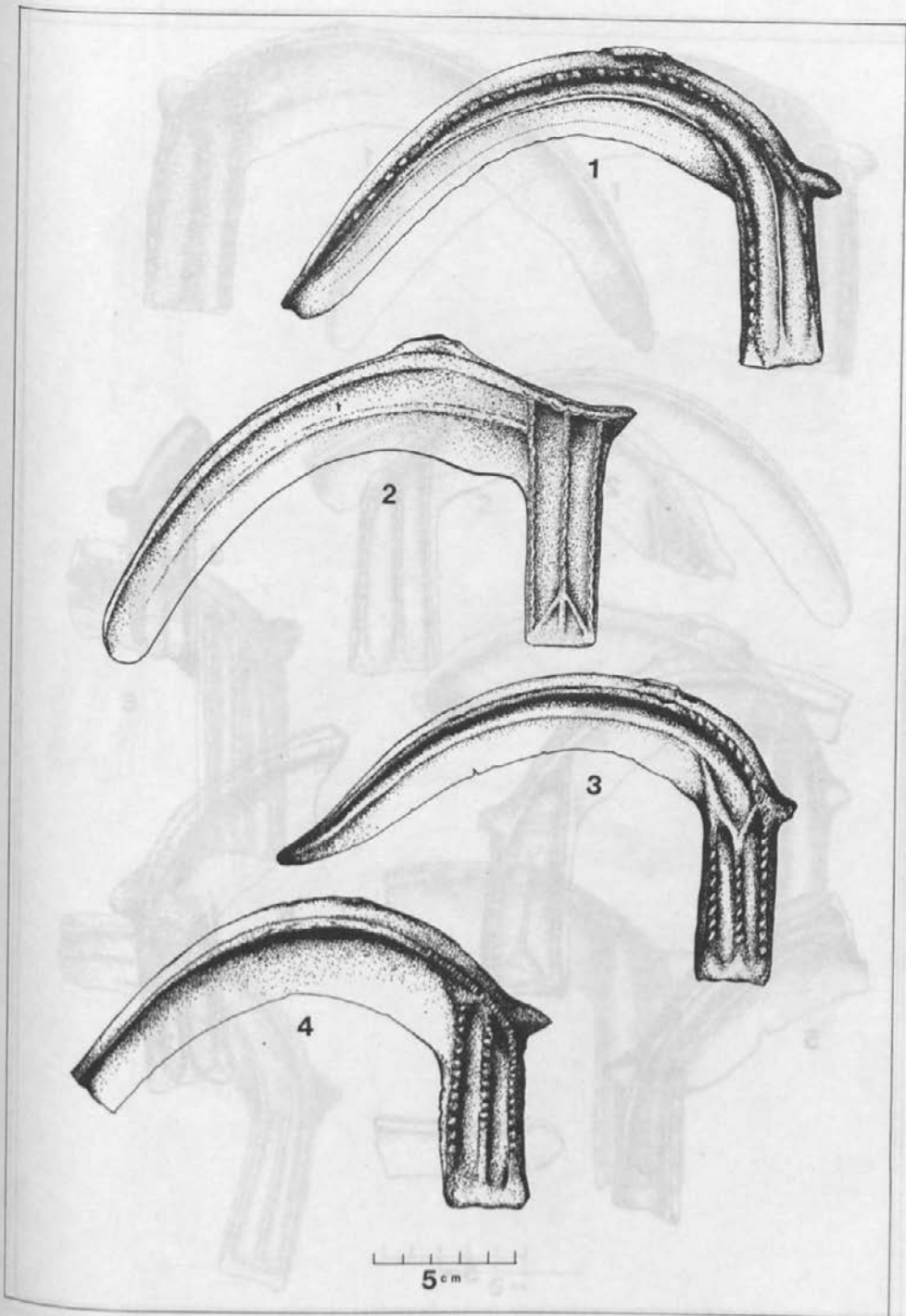
Taf. 5: 1-9 Belica, Depottfund. Alles Bronze.

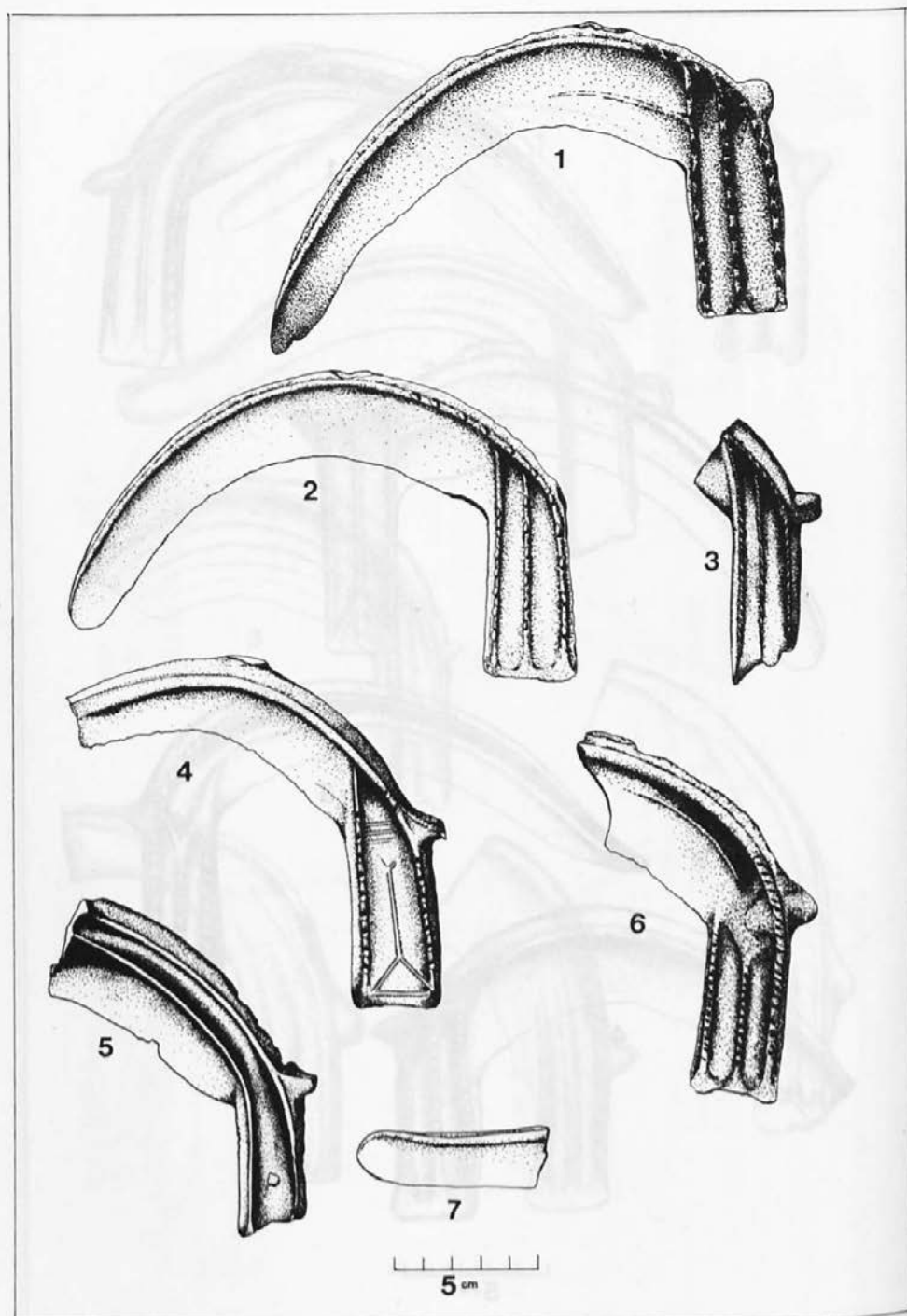
T. 6: 1-6 Belica, ostava. Sve bronca.
Taf. 6: 1-6 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

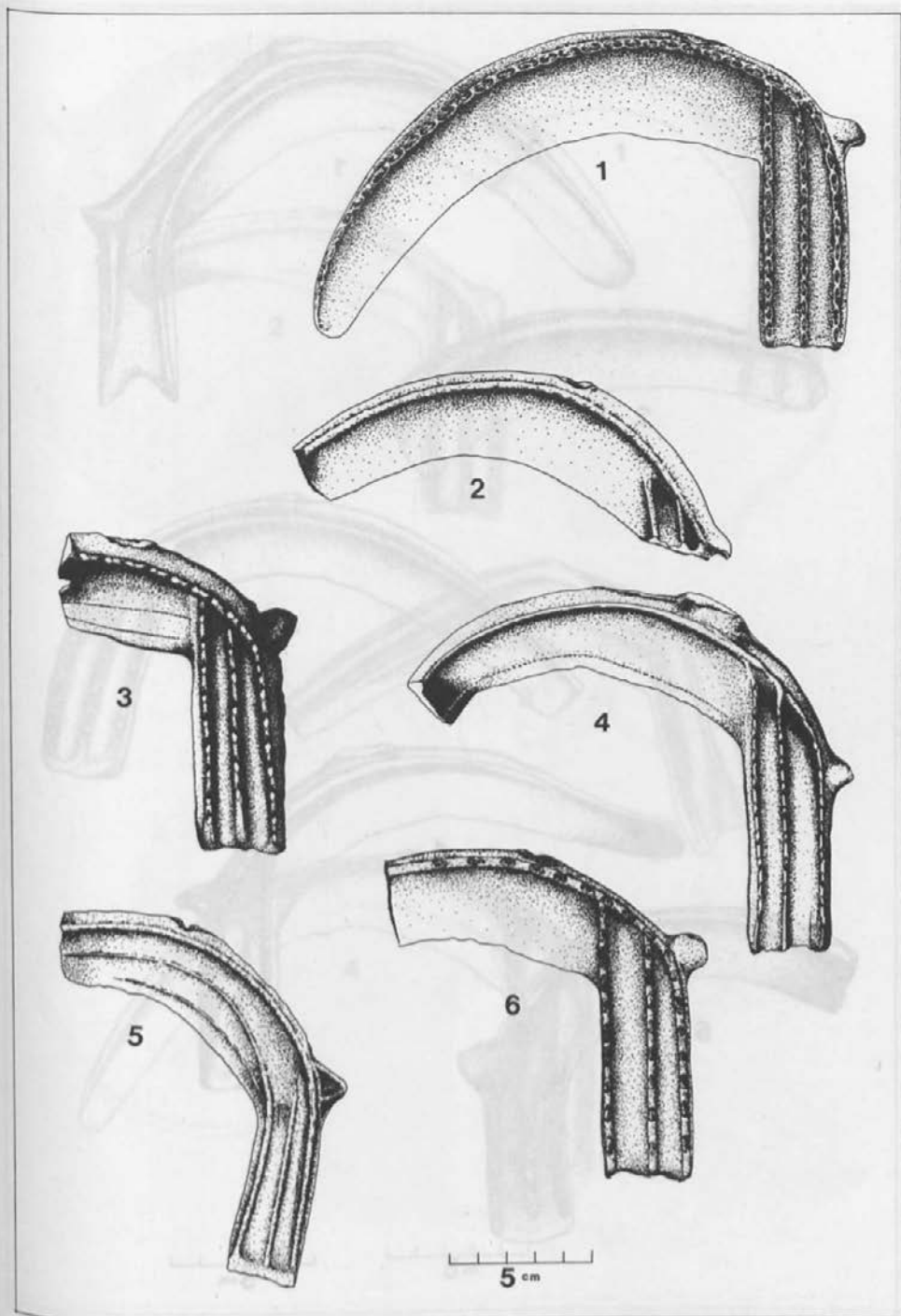
T. 7: 1-6 Belica, ostava. Sve bronca.
Taf. 7: 1-6 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

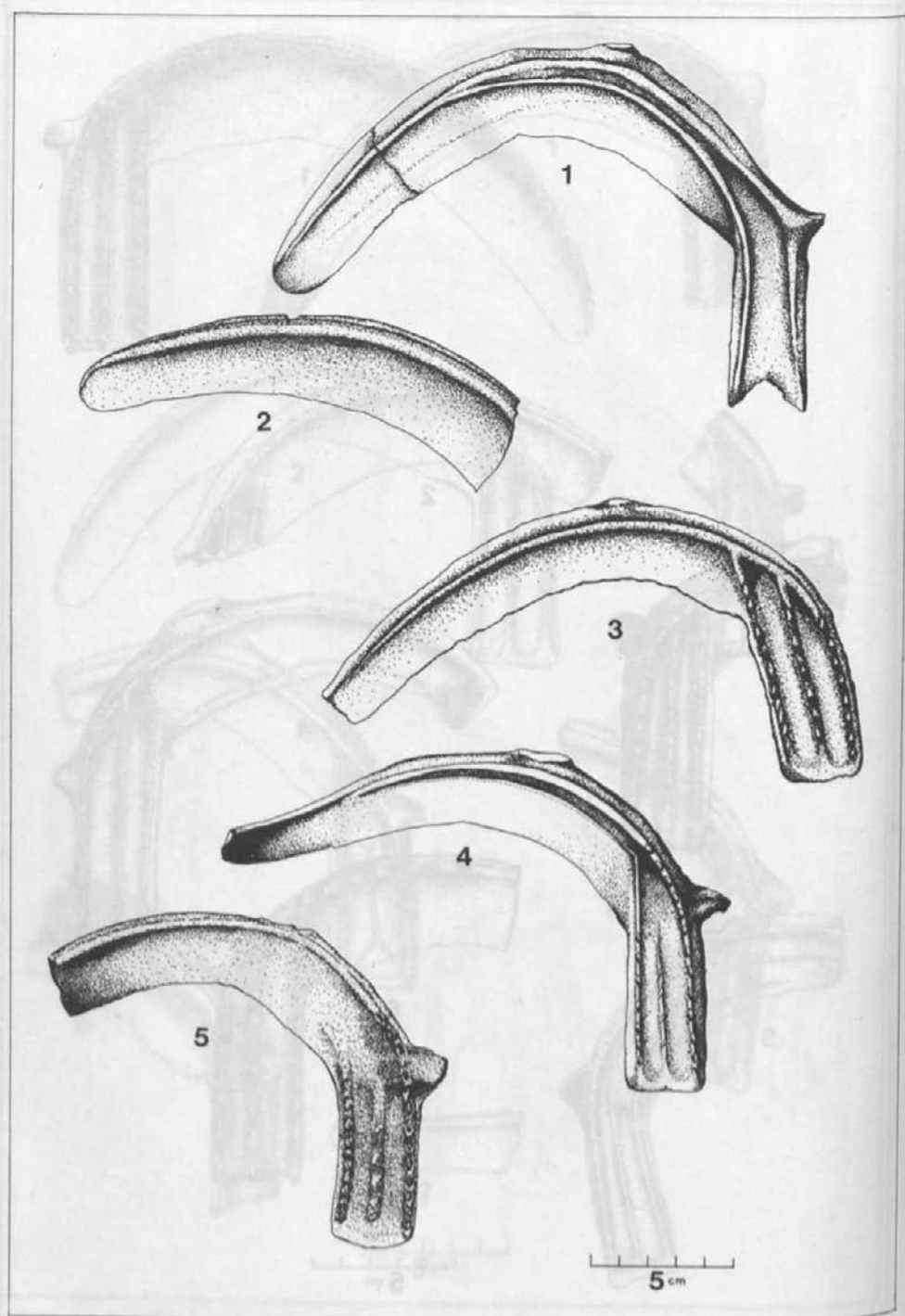
T. 8: 1-4 Belica, ostava. Sve bronca.
Taf. 8: 1-4 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

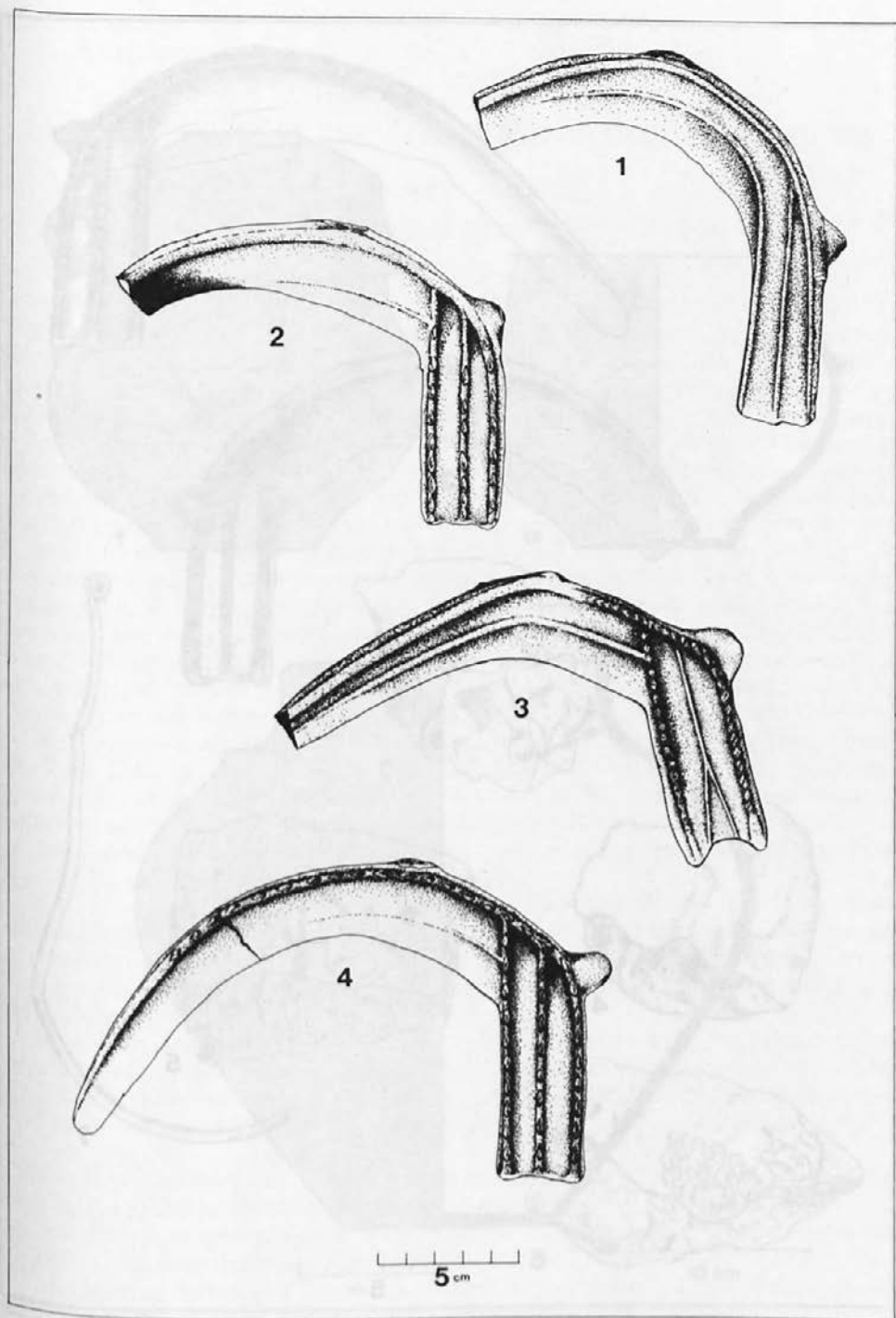
T. 9: 1-7 Belica, ostava. Sve bronca.
Taf. 9: 1-7 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

T. 10: 1-6 Belica, ostava. Sve bronca.
Taf. 10: 1-6 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

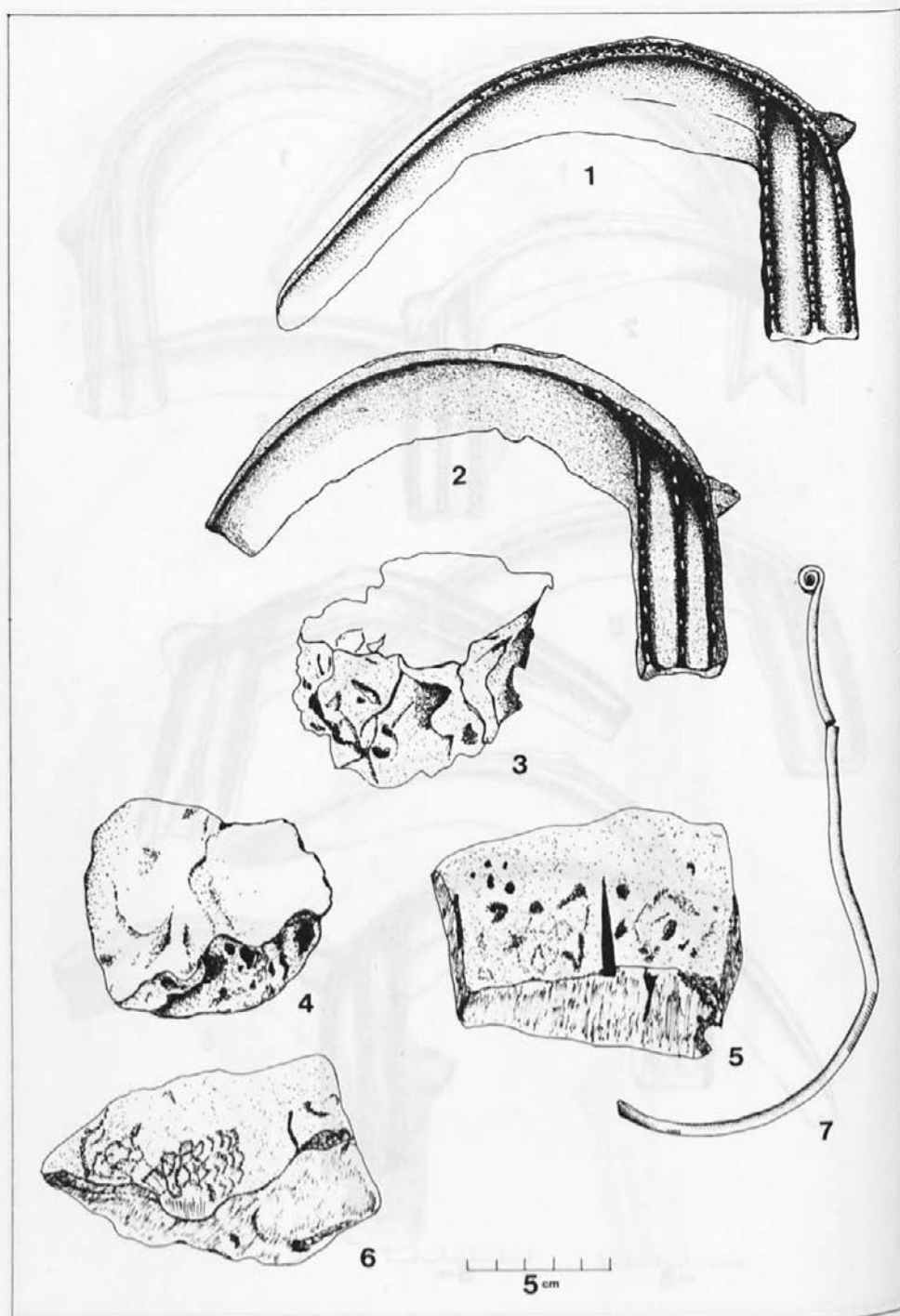

T. 11: 1-5 Belica, ostava. Sve bronca.
Taf. 11: 1-5 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

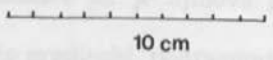
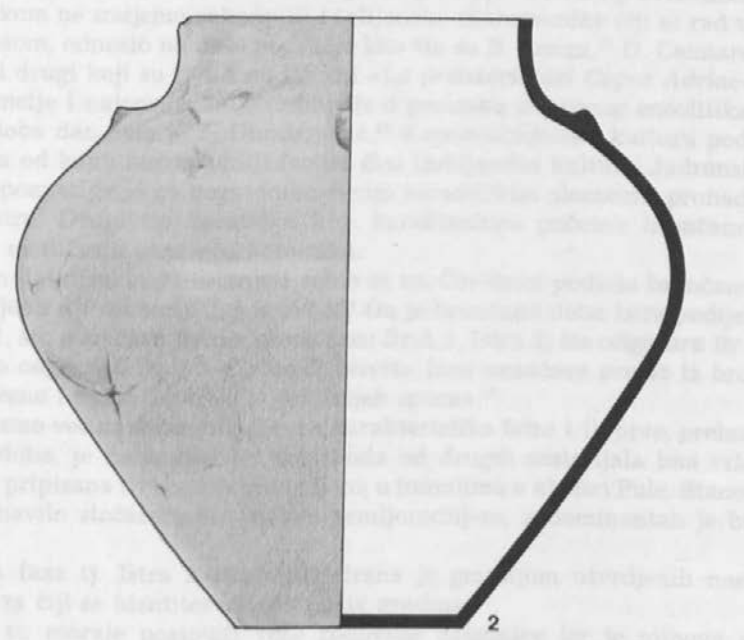
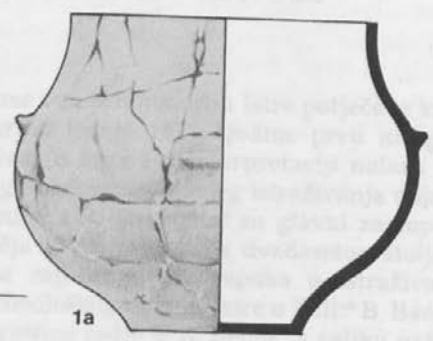
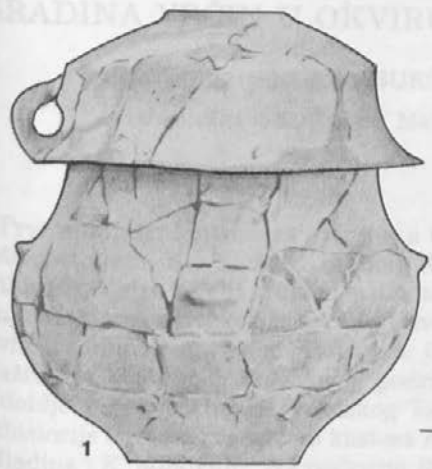

T. 12: 1-4 Belica, ostava. Sve bronca.

Taf. 12: 1-4 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

T. 13: 1-7 Belica, ostava. Sve bronca.
 Taf. 13: 1-7 Belica, Depotfund. Alles Bronze.

T. 14: Nekropola Dvorišće, 1, 1 a tumulus II, 2 tumulus III. Sve glina.

Taf. 14: Nekropole Dvorišće, 1, 1 a Hügel II, 2 Hügel III. Alles Ton.

GRADINA VRČIN U OKVIRU BRONČANOG DOBA ISTRE

KLARA BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ

Arheološki muzej Istre, Mate Balote 3, YU - 52000 Pula

Prvi zabilježeni interes za gradine, a time i za prehistoriju Istre potječe iz kraja prošlog stoljeća. Sir Richard Francis Burton izdaje 1877. godine prvu knjigu o prehistoriji Istre.¹ Veliku ulogu u istraživanju Istre i u interpretaciji nalaza dao nam je C. Marchesetti koji je rezultate svog dvadesetogodišnjeg istraživanja objavio u svima nama znanoj monografiji.² A. Gnirs³ i R. Battaglia⁴ su glavni zastupnici istraživanja brončanog doba ovog područja prvih desetljeća dvadesetog stoljeća. Razdobljem nakon drugog svjetskog rata započinje nova epoha u istraživanju prehistorije Istre pod vodstvom kustosa Arheološkog muzeja Istre u Puli:⁵ B. Bačića, J. Mladina i K. Mihovilić.⁶ Na području Poreštine radio je A. Šonje,⁷ a veliku pažnju ovom području posvetili su B. Čović i Š. Batović radovima objavljenim u *Praistoriji Jugoslavije*.⁸ N. Petrić je svojim sintetizirajućim radovima objavljenim u *ATTI*-ma i *Jadranskom zborniku*, obradio razdoblje od paleolita do ranog brončanog doba.⁹ Ovom prilikom ne smijemo zaboraviti i talijanske znanstvenike čiji se rad također, jednim dijelom, odnosio na naše područje kao što su B. Lonza,¹⁰ D. Cannarella,¹¹ A. Cardarelli i drugi koji su radili na izložbi »*La preistoria del Caput Adriae*«.¹²

Prve temelje i najopravdanije definicije o prelasku iz kasnog eneolitika u rano brončano doba dao nam je S. Dimitrijević.¹³ Kasnovučedolsku kulturu podijelio je u dva dijela od kojih najzapadniji facijes čini ljubljanska kultura. Jadranski tip te kulture prepoznatljiv je na bogato ukrašenim keramičkim ulomcima pronadjenim u spiljama Istre. Drugi tip keramike koji karakterizira početak brončanog doba predstavlja metličasto ukrašena keramika.

U našem daljnjem radu oslanjati ćemo se na Čovićevu podjelu brončanog doba Istre objavljenju u *Praistoriji Jugoslavije*.¹⁴ On je brončano doba Istre podijelio u tri faze: Istra 1, što označava Reineckeovu fazu Br A 1, Istra 2, što odgovara Br A 2-B 1 i Istra 3 što odgovara Br B 2-C. Jedna četvrta faza označava prelaz iz brončanog doba u željezno i njena datacija je još uvijek sporna.¹⁵

Kao što smo već napomenuli, glavna karakteristika Istre 1 ili prve, prelazne faze brončanog doba, je keramika, jer proizvoda od drugih materijala ima vrlo malo. Ovoj fazi su pripisana tri bodeža pronadjena u tumulima u okolici Pule. Stanovništvo se dijelom bavilo stočarstvom, dijelom zemljoradnjom, a dominantan je bio lov i ribolov.

Slijedeća faza tj. Istra 2 okarakterizirana je gradnjom utvrđenih naselja na uzvisinama za čiji se identitet ustalio naziv gradina.

Sigurno su morale postojati veće rodovske zajednice jer je njihova gradnja zahtjevala mnogo ruku i dobru organizaciju.

Ako kažemo da je način života u tim naseljima bio gradinski, podrazumijevamo dominantnu ulogu stočarstva, bavljenje zemljoradnjom, jer su naselja dobila stalni

karakter, i trgovinske veze s ostalim oblastima Sredozemlja i zapadnog Mediterana, ali i Podunavlja.¹⁶ Keramička proizvodnja je doživjela renesansu od oblika posuda, oblika ručki do raznolikosti fakture.

Sahranjivanje zgrčenaca u kamenim sanducima pod gromačama čini osnovni oblik pokapanja poznat u brončanom dobu Istre. Registrirano je mnogo tumula, devastirana ih je zavidna količina, a istraženo samo nekoliko.

Posebno zanimljiv objekt ove faze je kulturna građevina na Malom Sv. Andjelu, sa kružno postavljenim kamenim blokovima koji su činili objekt megalitskog tipa, sa kanalom za otjecanje tekućine prilikom libacije.¹⁷

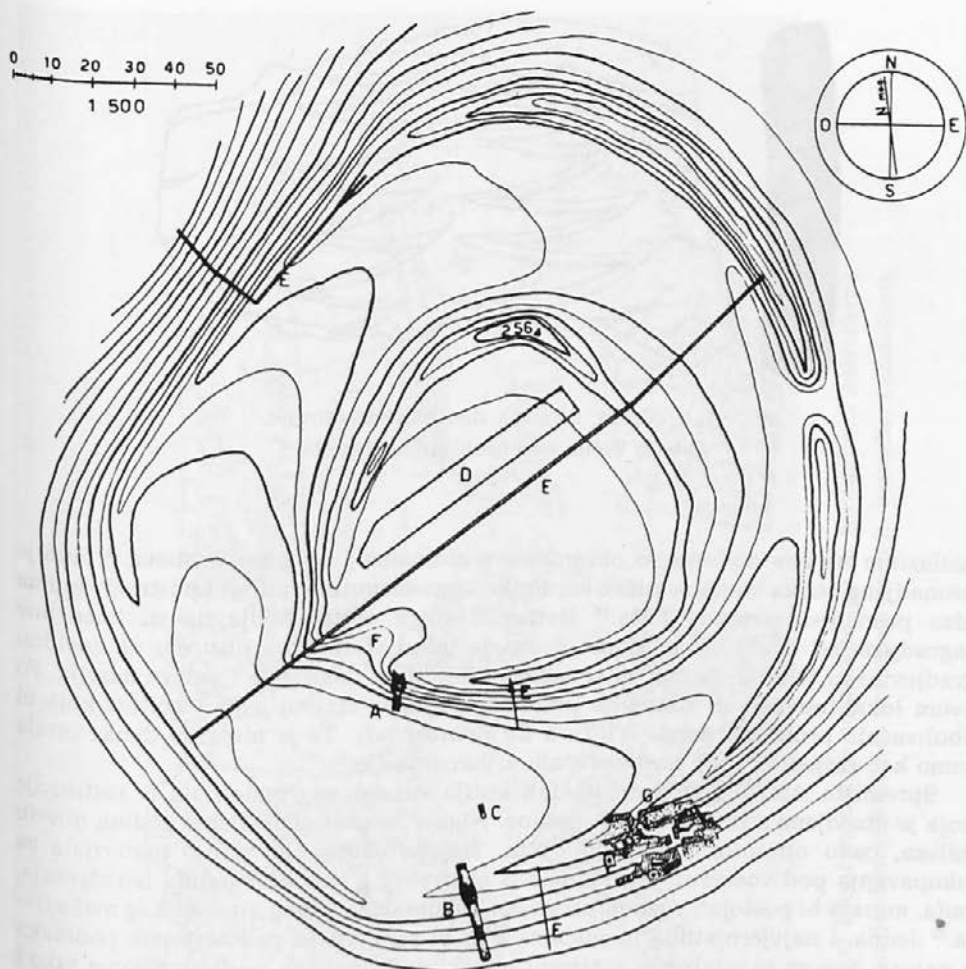
Početak srednjeg brončanog doba započinje treća faza (Istra 3) koja je okarakterizirana nastavkom svih pojava započetih u prethodnoj fazi. Novost u pogrebnom ritusu predstavljaju ukopi unutar ili izvan naselja u ravnim grobovima bez tumula: nekropola na Velikim Brionima te pojedinačni grobovi u blizini Peroja, Vintijana i na Šandalji.¹⁸

Kasno brončano doba predstavlja jednu zasebnu cjelinu. Postoje različita tumačenja ovog prelaznog razdoblja. K. Mihovilić je po materijalu s Limske gradine¹⁹ početak kulture polja sa žarama datirala u 11. st., a ako početak spaljivanja pokojnika uzimamo kao početak željeznog doba, dobili smo stoljeća koja smo tražili tj. 13. i 12. st. p. n. e. Na istočnoj jadranskoj obali registrirano je mnoštvo, pretežno slabo istraženih lokaliteta gdje je Istra predstavljena sa 19 nalazišta.²⁰ Život se nastavlja na gradinama, uz uobičajene predmete od keramike, kamena, kosti i nešto više metala nego što je to bio običaj u prethodnim fazama.²¹

Vrčin

Gradinu Vrčin je pod nazivom Monte Orcino C. Marchesetti već 1903. godine uvrstio među 355 registriranih gradina u Istri i na Kvarnerskim otocima,²² a B. Schiavuzzi govori da gradina M. Orcino raspolavlja *Cardo maximus* u šesnaestoj centuriji.²³ Gradina Vrčin ima blago elipsoidni oblik, a nalazi se sjeveroistočno od Vodnjana na 256 metara nadmorske visine. Na terenu se slabo ističe iako sa nje pogled seže vrlo daleko, preko Vodnjana, do Brionskih otoka i dalje na pučinu. Danas je gotovo neprepoznatljiva jer, obrasla grmljem i makijom, zaklanja saznanja o centralnom platou, o velikoj terasi i gradinskim bedemima (sl. 1). Prilično je velikih dimenzija (cca 190 × 200 m²⁴) okružena sa dva bedema i jednim dvojnim identificiranim ulazom. Vanjski obrambeni zid visok od 1,50 do 2 m bio je širok 4 m, a ukupne dužine 650 m. I vanjski širi, i unutrašnji slabiji obrambeni zid bili su građeni istom tehnikom gradnje: vanjska su lica napravljena od lijepo oblikovanih i isklesanih kamenih blokova dok je unutrašnji prostor ispunjavalo sitno kamenje.²⁵ S obzirom na ulaz određene su tri faze gradnje. Prva, sa širinom otvora od 1,50 m, a širina zida između njih je nešto uža od glavnog zida. Taj zid je proširen, a vrata su sužena u drugoj fazi. Treća faza poklapa se sa nastankom sakralnog mjesta tj. nekropole, kada se ulazi potpuno zatvaraju.²⁶ Zidine su u jednom svom dijelu okružene prstenom okomito usadjenih kamenih blokova u dužini od 200 m kao što je već primjećeno na brionskoj gradini.²⁷ Svi ti sistemi služili su za bolju obranu jer kao što smo već napomenuli gradina se nalazi u nizinskom kraju bez prirodnih zaštita.

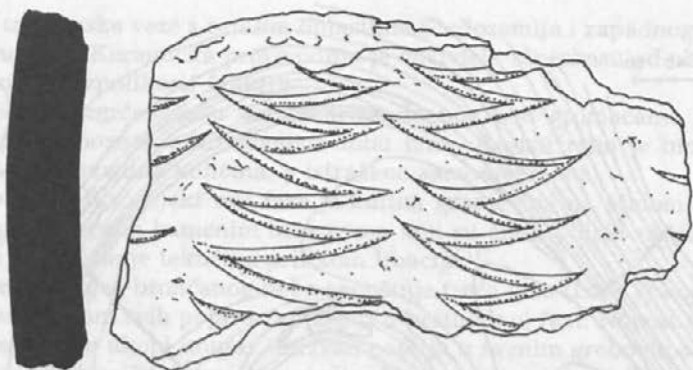
Život na gradini pratimo kroz čitav neolit, od starijeg, na što nas upućuju keramički prilozi impresso keramike (sl. 2)²⁸ do mladjeg.²⁹

Sl. 1: Vršina, plan gradine s označenim zonama iskopa (po R. Battaglia, *I castelli della Venezia Giulia*, Estratto da *Le meraviglie del passato*, Milano 1958).

Abb. 1: Vršina, Plan des Ringwalls mit den gekennzeichneten Ausgrabungszonen (nach R. Battaglia, *I castelli della Venezia Giulia*, Estratto da *Le meraviglie del passato*, Milano 1958).

Eneolitik je također zastupljen u materijalu s ove gradine.³⁰ Iako nedostaje metličasta keramika, kao osnovno kulturno obilježje ranog brončanog doba, pretpostavlja se da je upravo tada nastalo prvo utvrđeno naselje.³¹ Ipak, glavno razdoblje osnivanja Vršina predstavlja, po Čoviću, Istra 2 kada je nastao najveći broj gradinskih utvrđenja od kojih je najbolje istražen upravo Vršina.³² Prva i jedina sistematska istraživanja izvršili su R. Battaglia i B. Forlati-Tamaro u kampanjama od 1925. do 1929. godine.³³ Rezultati istraživanja nisu nikad objavljeni. Sa tlocrta gradine vidimo da su osim iskopavanja nekropole izvršena i druga sondažna kopanja: iskopi A i B preko unutrašnjeg i vanjskog zida, te iskopi C i D na donjoj terasi.³⁴ U literaturi se često spominje ova gradina i njena nekropola ali svugdje

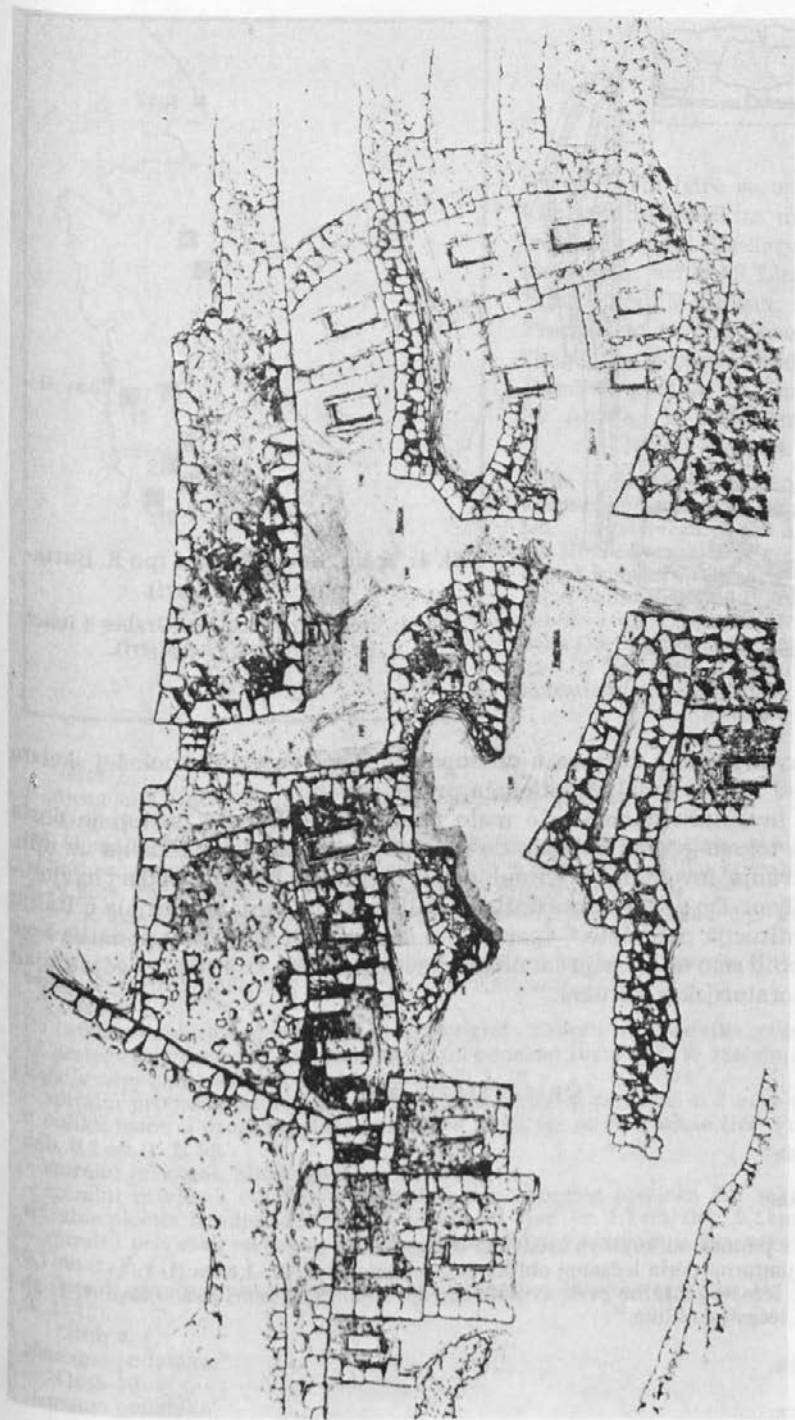
Sl. 2: Vrčín, ulomak neolitske keramike.

Abb. 2: Vrčín, eine neolithische Scherbe.

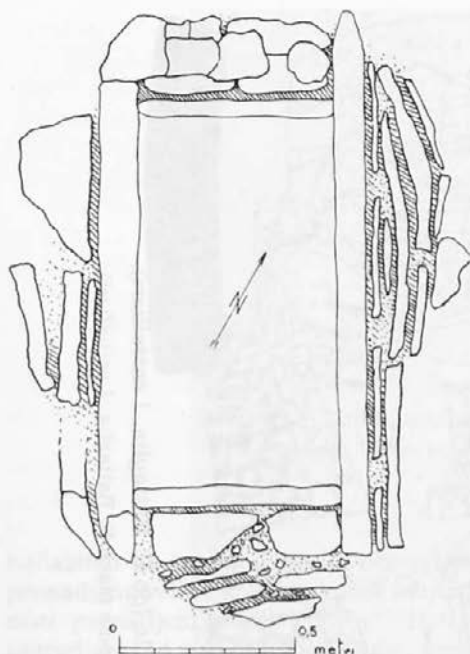
nailazimo na iste podatke, o obrambenim zidinama i oblicima grobova.³⁵ Iako je pronadjena velika količina kućne keramike, u spomenutim sondažnim istraživanjima nisu pronadjeni tragovi kuća.³⁶ Battaglia stoga pretpostavlja da su kuće bile sagradjene od drva, šiblja, slame, čemu je teško vjerovati s obzirom na zavidnu gradjevinsku tehniku kojom su se iskazali graditelji nekropole i zidova naselja. Po ovom lokalitetu isti R. Battaglia predložio je naziv čitavoj jednoj kulturi koja bi obuhvaćala brončano doba: »cultura di Montorcino«. Ta je ideja do danas ostala samo kao prijedlog zbog neadekvatnih argumentacija.³⁷

Spremišta AMI-a sadrže tridesetak kutija keramičkog materijala iz restitucije koja je obavljena s Italijom 1961. godine. Nigdje ne postoje podaci o godini, mjestu nalaza, osim općenite indikacije Vrčín. Najvjerojatnije je to dio materijala sa iskopavanja pod vodstvom Battaglie.³⁸ S obzirom na nekoliko godina istraživanja, rada, morala bi postojati razmjerno velika količina pokretnog arheološkog materijala.³⁹ Jedna, i najvjerojatnija mogućnost bila bi zamjena ili pak nestanak podataka o nalazu. Sve su to odabrani, sortirani ulomci posuda, kako među kutijama tako i među materijalom izloženom u stalnoj postavi AMI-a.⁴⁰ Zbog karaktera ovog rada ne bismo se sada zadržavali na obradi ovog materijala već će on činiti osnovu, predmet, jednog jedinstvenog rada o keramici sa Vrčina. Za sada možemo reći da se oblici posuda i ručki kreću od srednjeg brončanog doba⁴¹ poput ručke s pločastim završetkom datiranom C¹⁴ analizom u 1440 ± 50⁴² do tipova koji su karakteristični za kraj bronce kao što su tordirana ušća posuda.⁴³

Položaj nekropole predstavlja novost (sl. 3), a nalazi se uz bedem i ulaz naselja.⁴⁴ Pokojnici su ležali ili bolje rečeno, sjedili (sl. 4) u kamenim sanducima napravljenim od tankih kamenih ploča.⁴⁵ Pojedinačni grobovi bili su posebno ogradjeni niskim zidom, a nešto jači zidovi zatvarali su grupe grobova.⁴⁶ Broj iskopanih grobova po podacima iz literature varira od 17 do 20-tak. Uzimajući u obzir indikacije na laboratorijskim i predmetnim kartonima i na papirićima uz materijal mogli smo nabrojati 16, koliko ih možemo nabrojiti i na tlocrtu nekropole.⁴⁷ Gotovo svaki grob sadržavao je tri do četiri ukopa, ponegdje čak sedam, a svaki slijedeći ukop uvjetovao je skupljanje i grupiranje ostataka prijašnjeg kostura uz stranice groba. S obzirom

Sl. 3: Vrčin, načrt brončanodobne nekropole (po R. Battaglia, *I castellieri*).
Abb. 3: Vrčin, Plan der bronzezeitlichen Nekropole (nach R. Battaglia, *I castellieri*).

Sl. 4: Vrčin, tlocrt groba 4 (po R. Battaglia, *I castellieri*).

Abb. 4: Vrčin, Grundriß des Grabes 4 (nach R. Battaglia, *I castellieri*).

na isti pravac svih grobnih komora u nekropoli možemo reći da je položaj skeleta bio u pravcu S-J ili J-S s malim otklonom prema zapadu.⁴⁸

O grobnom inventaru imamo vrlo malo podataka, a ono što postoji je dosta nesigurno jer je tokom godina dolazilo do miješanja predmeta i indicacija uz njih. Dnevnik istraživanja, inventari i eventualno opis predmeta, te ostali podaci navjerovatnije su izgubljeni. Do velike zbrke došlo je prilikom odnošenja materijala u Italiju i za vrijeme restitucija predmeta.⁴⁹ Ipak, nešto smo uspjeli izlučiti, a podatke koje ćemo iznijeti dobili smo na temelju samih predmeta, papirića koji su ponegdje stajali uz njih i sa laboratorijskih kartona.

Opis materiala

Grob 1.
Nemamo podataka.

Grob 2.
Nemamo podataka.

Grob 3.
24 komada zrnaca jantara od kojih su sačuvana 3 kom.:

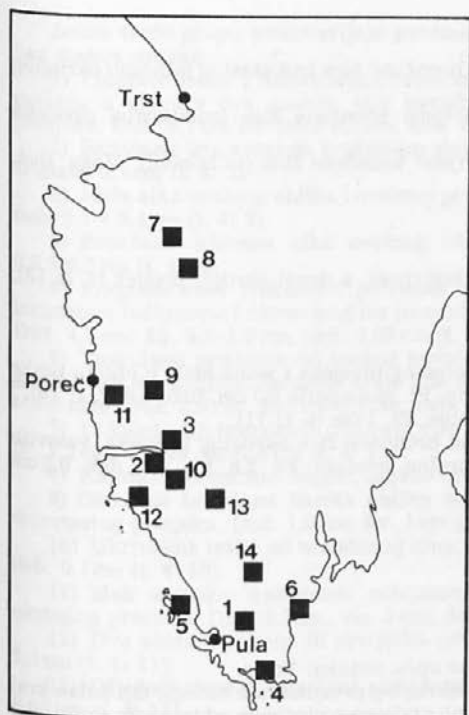
1) prepolovljena jantarna perla lećastog oblika žuto-crvene boje. Pr. 1,8 cm (t. 1: 1).

2) 3 ulomka male lećaste jantarne perle svijetlo smeđe boje. Pr. 0,8 cm; deb. 0,2 cm (t. 1: 2).

3) jantarna perla lećastog oblika.⁵⁰

Grob 4.
Nemamo podataka.

Grob 5.
Nemamo podataka.

Sl. 5: Karta Istre sa označenim ponekim prethistorijskim nalazištima. *Pa-leolit*: 1 pećina Šandalja; 2 Romualdova pećina; *neolit*: 3 Limska gradina; 4 Vižula kod Medulina; 5 V. Brioni; 6 Pradišelski rt; *brončano doba*: 7 pećina Cingarella; 8 pećina kod sela Srbani; 9 Dančeva pećina; 10 Žamnjak; 11 Mali Sv. Andjeo; 12 Makadanj; 13 Krmedski Novi Grad; 14 Vrčin.

Abb. 5: Karte von Istrien mit einigen gekennzeichneten vorgeschichtlichen Fundstellen. – *Altsteinzeit*: 1 die Šandalja-Höhle; 2 die Höhle Romualdova pećina. – *Jungsteinzeit*: 3 Limska Gradina; 4 Vižula bei Medulin; 5 Veliki Brioni; 6 Pradišelski rt. – *Bronzezeit*: 7 die Cingarella-Höhle; 8 die Höhle beim Dorf Srbani; 9 die Höhle Dančeva pećina; 10 Žamnjak; 11 Mali Sv. Andeo; 12 Makadanj; 13 Krmedski Novi Grad; 14 Vrčin.

Grob 6.

Nadjena su 3 zrnca jantara od kojih niti jedno nije sačuvano.

Grob 7.

Od 11 malih jantarnih jagodica 3 zrnca sačuvana su u fragmentima od kojih danas možemo vidjeti samo dva zrnca pr. 0,6 i 0,9 cm (t. 1: 3), a ostalo je u obliku kristalića.

– 24 kom. žice, dijelovi brončanih prstena ili privjesaka (t. 1: 4);

– tri kruga brončane žice okruglog presjeka koji čine privjesak čiji jedan kraj završava spiralnom pločicom (t. 1: 5);

– brončani privjesak od spiralno savijene brončane žice, u dva navoja, čiji jedan kraj završava zašiljeno, a drugi plosnato. Pr. 2,7 cm; deb. 0,05 cm (t. 1: 6).

Grob 8.

Po ostacima nalaza ovo izgleda najbogatiji grob. Skupili smo podatke o većoj jantarnoj perli, 12 prstena od višestruke brončane žice, koji ponekad završavaju sa spiralnim završecima, a od toga je nepotpuno sačuvano 7 komada (t. 2: 1–7);

– spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 3 navoja, s jednim krajem u obliku ušice, a drugi završava spiralnom pločicom od raskucane žice. Pr. 3,3 cm; vis. 1 cm; deb. 0,2 cm (t. 2: 9);

– spiralni privjesak, sličan gornjom (t. 2: 8);

– spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka čiji zaključak je u obliku spiralne pločice izradjen od trakasto raskucane žice. Pr. 2,7 cm; deb. 0,1 cm (t. 2: 10);

– spiralni privjesak od tanke brončane žice okruglog presjeka u dva navoja. Pr. 2,9 cm; deb. 0,1 cm (t. 2: 11);

– ulomak spiralnog privjeska od tanke brončane žice okruglog presjeka. Pr. 2,9 cm; deb. 0,15 cm (t. 2: 12).

Grob 9.

Nemamo podataka.⁵¹

Grob 10.

Nemamo podataka.

⁵¹ Arheološki vestnik

Grob 11.

– 1 zrno jantara koje nije sačuvano.

– dva dijela brončane ogrlice od spiralno uvijene brončane žice trokutastog odnosno okruglog presjeka:

1) 6 ulomaka brončane ogrlice od spiralno savijene brončane žice trokutastog presjeka (saltaleoni). Duž. 1 do 5,4 cm (t. 1: 7);

2) 11 ulomaka brončane ogrlice od spiralno savijene brončane žice (saltaleoni). Maks. duž. 23 cm; šir. 0,4 cm (t. 1: 8).

Grob 12.

– dvije jantarne jagode i 10 fragmenata jantara;

– jedna manja brončana zakovica (t. 2: 15);

– dva ulomka brončane žice od kojih jedan ima četvrtasti, a drugi okrugli presjek (t. 2: 13);

– tri ulomka brončane žice prstena (t. 2: 14);

– komadić kremena kalan u obliku pločice.

Grob 13.

– četiri jantarne perle svijetlo žute boje, 3 velike lečastog presjeka i jedna mala u obliku tanke okrugle pločice. Pr. 2,1; 2,5; 1,8 cm; deb. 0,8–1,1 cm. Pr. male perle 0,7 cm, deb. 0,2 (t. 1: 10);⁵²

– jantarna perla lečastog oblika tamne karamel boje. Pr. 1 cm (t. 1: 11).

Pokraj ovog groba pronađena je narukvica od brončane žice okruglog presjeka, valovito oblikovana, a krajevi su trakasto raskucani i spiralno smotani. Pr. 3,8, vis. 2,1, deb. 0,2 cm (t. 1: 9).

Grob 14.

Nemamo podataka.

Grob 15.

Nemamo podataka.⁵³

Grob 16.

Nemamo podataka.

Slijedi spisak predmeta uz koje je stajala samo opća oznaka: Vrčin.

1) Spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 3 navoja, čiji jedan kraj završava u obliku ušice, a drugi je zaključen spiralno savijenom pločicom od trakasto raskucane žice. Pr. 2,5 cm; vis. 0,8 cm; deb. 0,1 cm.

2) Mali spiralno naočarasti privjesak s visokom petljom, izradjen od brončane žice četvrtastog presjeka koja se prema sredini spiralnih pločica stanjuje. Duž. 3,5 cm; vis. 2,5 cm; deb. 0,25 cm (t. 3: 1).

3) Otvorena narukvica izradjena od tanke i uske brončane trake. Pr. 5,2 cm; šir. 0,5 cm; deb. 0,1 cm (t. 3: 2).

4) Privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, spiralno savijene u 3 navoja čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,6 cm; vis. 1,8 cm; deb. 0,1 cm.⁵⁴

5) Dio spiralnog privjeska od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 2 navoja čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,25 cm, vis. 0,5 cm; deb. 0,1 cm (t. 3: 3).

6) Spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka, u 8 navoja čiji su krajevi fragmentirani. Pr. 2,6 cm; deb. 0,15 cm (t. 3: 4).

7) Trakasti brončani prsten čiji krajevi prelaze jedan preko drugog, a ukrašen je cik-cak urezima. Pr. 2,4 cm, šir. 0,3 cm; deb. 0,1 cm (t. 3: 5).

8) Fragmentirani spiralni privjesak od dvojne brončane žice, okruglog presjeka, čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,6, deb. 0,15 cm, vis. 0,6 cm (t. 3: 6).

9) Spiralni privjesak načinjen od 5 navoja brončane žice okruglog presjeka, čiji jedan kraj završava u obliku ušice. Pr. 2,6 cm; deb. 0,2 cm (t. 3: 7).

10) Spiralni privjesak od dvojne brončane žice okruglog presjeka u 5 navoja čiji jedan kraj završava u obliku ušice, a drugi je raskucan i smotan. Pr. 3 cm; vis. 2,1 cm; deb. 0,2 cm (t. 3: 8).

11) Dvije jantarne perle crvenkasto-smedje boje oblika tanke okrugle pločice. Pr. 0,8–0,9 cm; deb. 0,25 cm (t. 3: 9).

12) Mali brončani bodež, sa kratkom širokom drškom, koja se lagano suzuje prema kraju, par zakovica iznad sječiva, i jedna pri vrhu drške i ojačani rubovi drške učvršćivali su presvlaklu drške. Duž. 7,7 cm; šir. 2,35 cm; deb. 0,3 cm (t. 3: 10).⁵⁵

13) Fragmentirana jantarna perla, lečastog presjeka, žućkaste boje. Pr. 1,1 cm; deb. 0,5 cm (t. 3: 11).

14) Jedanaest jantarnih perli, tamno smedje boje, nepravilnog oblika. Pr. 1,1–2,4 cm.⁵⁶

15) Tri jantarne perle tamno smedje boje nepravilnog oblika. Pr. 1,7–2 cm (t. 3:).⁵⁷

16) Devet jantarnih perli crvenkaste boje, nepravilnog oblika. Pr. 1,1–3,8 cm (t. 3: 13).⁵⁸

Jednu treću grupu predstavljaju predmeti s oznakom površinski ili rastresiti nalazi i oni bez ikakve oznake.

1) Fragmentirana i deformirana brončana certoška fibula. Luk polukružnog presjeka, na prelazu u glavu s dva navoja, ima navučenu kuglicu ukrašena urezima, igla je okruglog presjeka. Duž. 6,1 cm šir. luka 0,7 cm; deb. luka 0,2 cm; deb. igle 0,2 cm (t. 4: 1).

2) Brončana igla s malom kuglastom glavom čiji je vrh odlomljen. Duž. 7,5 cm; deb. 0,3 cm; D glave 0,7 cm (t. 4: 2).

3) Mala alka ovalnog oblika i ovalnog presjeka, napuknuta na jednom mjestu. D $1 \times 1,5$ cm; deb. $0,3 \times 0,4$ cm (t. 4: 3).

4) Brončana lijevana alka ovalnog oblika i ovalnog presjeka. Pr. $2,7 \times 2,4$ cm; deb. $0,2 \times 0,3$ cm (t. 4: 4).

5) Fragmentirani trokutasti privjesak od tankog brončanog lima. Uz rub je ukrašen iskucanim točkicama i nizom kuglica po sredini. Na užem kraju probijena je rupica za vješanje. Duž. 4,2 cm; šir. 0,6–1,6 cm; deb. 0,05 cm (t. 4: 5).

6) Trokutasti privjesak od tankog brončanog lima. Rub slijedi niz iskucanih točkica, a po sredini teče niz kuglica. Na užem kraju bila je probijena rupica za vješanje, a druga je probijena malo niže. Duž. 3,9 cm; šir. 1,4–2,4 cm; deb. 0,05 cm (t. 4: 6).

7) 12 kalotastih brončanih dugmeta više ili manje oštećenih s ušicom na sredini. 11 komada pr. 1,3 cm; 1 kom. pr. 1,5 cm (t. 4: 15).

8) Kalotasto brončano dugme, lagano oštećeno s alkom na donjoj strani. Pr. 2,3 cm (t. 4: 9).

9) Oštećena brončana karika oblika stiliziranog duplog slova omega od brončane žice četvrtastog presjeka. Duž. 1,9 cm; šir. 1 cm (t. 4: 7).

10) Ukrivljena traka od brončanog lima, možda dio manje narukvice. Duž. 3 cm; šir. 0,4 cm; deb. 0,1 cm (t. 4: 10).

11) Mali spiralno naočarasti privjesak s visokom petljom izradjen od brončane žice okruglog presjeka. Duž. 3,2 cm; vis. 2 cm; deb. 0,2 cm (t. 4: 8).

12) Dva ulomka prstena ili privjeska od brončane žice okruglog presjeka. Deb. 0,1 cm; pr. 2,2 cm (t. 4: 11).

13) Oštećeni ulomak brončane pločice sa rupicom za vješanje. Duž. 1,6 cm; šir. 1,2 cm; deb. 0,05 cm (t. 4: 13).

14) Dva ulomka spiralno savijene brončane žice četvrtastog presjeka. Duž. 2–1 cm; šir. $0,4-0,3$ cm (t. 4: 12).

15) Dva navoja (3 kom.) brončane žice, dijelovi privjeska. Deb. 0,1 cm; pr. 2,1–1,8 cm.

16) 3 ulomka brončane žice. Duž. 3,6–1,7–1,2 cm; deb. 0,2 cm (t. 4: 18).

17) Ulomak brončane žice četvrtastog presjeka. Duž. 5,8 cm; deb. 0,3 cm (t. 4: 17).

18) Komadić brončanog lima. Dim. $0,8 \times 0,9 \times 0,005$ cm (t. 4: 14).

19) Brončana zakovica. Duž. 1,1 cm; šir. 0,3 cm (t. 4: 16).

Velika količina pronađenih kostiju na gradini govori o radu i životu. Koštani predmeti imali su ulogu gladilica, bušilica, igala za šivanje.⁵⁹ Teško je odrediti vremensku pripadnost jer se po ničemu ne razlikuju oni iz ranijih od nekih iz kasnijeg razdoblja brončanog doba. Stratigrafskih podataka nismo ni ovdje pronašli. Uz koštane predmete pronađeni su i pršljeni od različitih materijala (kost, kamen, keramika), a dokazuju mišljenje da je tkanje odjeće bila uobičajena aktivnost prehistorijskih ljudi.⁶⁰ Pored kamenih žrvnjeva, zajedno s keramikom u kutijama nailazimo i na kamene kugle koje su vjerojatno služile kao udarači, a možda i za obranu.⁶¹ Na jednom obrambenom zidu ispod južnog ulaza pronađena je skupina kamenja za pračke.⁶² Istu sudbinu ostalog materijala doživjele su i kosti cervida.

Kronologija Vrčina

Jantar, fosilna smola, prekrasnih toplih i sjajnih boja već je od najranijih vremena bila zanimljiva bilo kao predmet sa apotropijskim mogućnostima, bilo kao ukrasni element nošnje. Najomiljeniji predmeti od jantara su ipak ogrlice⁶³ čije primjerke nalazimo već u doba neolita uz obale Sjevernog mora gdje su prisutni gotovo u svakom ženskom grobu.⁶⁴ Prvim primjercima s našeg teritorija možemo smatrati jantarnu perlu iz tumula Žamnjak (datirana u rano brončano doba) i skupinu nalaza iz Vrčina, najvjerojatnije 40-tak⁶⁵ komada različitih jantarnih perli.

Zrna su različitih veličina, a variraju od onih najvećih promjera 2,4 cm do najmanjih promjera 0,7 cm (t. 1: 10). Najčešće su lećastog ili diskoidnog oblika (t. 1: 1, 11), iako imamo i okrugle (t. 3: 9), cilindrične i nepravilnih oblika (t. 3: 13). Boja također varira od svijetlo žute do smeđe nijanse. Ne možemo govoriti o vrstama jantara⁶⁶ zbog jake oksidacije na njima jer je vanjski dio perle koji je u kontaktu sa zrakom, tamnije boje od onog unutrašnjeg neoksidiranog. Obično, jantar iz ležišta na kopnu ima tvrdi, crvenkasti sloj, dok su prozirne i sjajne primjerke morski valovi nanijeli na obalu. Uz više pojedinačnih jantarnih perli pretežno lećastog oblika, među našim materijalom sačuvale su se i dvije ogrlice⁶⁷ sastavljene od više perli nepravilnog oblika. Pošto su stariji radovi govorili u prilog da je jugoslavenski teritorij bio potpuno zaobidjen trgovinom jantara, moralo se prići ponovnoj reviziji nalaza i tvrdnji. Suvremena kemijska analiza infracrvenom metodom dokazala je da jantar iz naših krajeva (Hrvatska i BIH) ima tipične baltičke karakteristike. Ta je analiza obuhvatila i jantar s našeg nalazišta Vrčin, i svi učinjeni spektri odgovaraju sukcinutu tj. baltičkom jantaru.⁶⁸ Naš jantar sličan je onome u grobovima »*a fossa*« u Mikeni⁶⁹ datiranim oko 1600. godine tj. početkom tzv. »mikenske civilizacije«.

Općenito, kasno pa i ranija razdoblja brončanog doba Istre okarakterizirana su pomanjkanjem predmeta od bronce.⁷⁰ Pored dvije vrste sjekira, sjekira sa zaliscima i šupljih sjekira, iz desetak nalazišta širom Istre,⁷¹ dokumentirane su dvije vrste bodeža te koplja sa tri nalazišta.⁷²

Siromaštvo se naročito odražava na nakitu koji nam je poznat samo iz nekropole Vrčin. To je jednostavan nakit napravljen od jednostruke ili dvostruke brončane žice u dva ili više navoja od kojih neki krajevi završavaju spiralnom pločicom. Batović⁷³ navodi da se slične narukvice javljaju već u rano brončano doba Austrije, da traju kroz srednje brončano doba Poljske, do u kasno brončano doba Srbije. Male karičice-naušnice nalazimo i na nama bližem glasinačkom području⁷⁴ s kojeg su najvjerojatnije stigli utjecaji u Istru. Oni su dokumentirani u III b 1 fazi koja odgovara Ha A 2 periodu.⁷⁵ Takve ukrase nalazimo i u nekropolama kasnog brončanog doba sjeverne Italije (Padske nizine) kao što su Desmontà di Veronella (Verona) i Franzine Nuove gdje ih imamo dokumentirane kao »*fermatrecce*«⁷⁶ i kao prstenje u nekropoli Fontanella Mantovana.⁷⁷ Radionice ovakvog ili sličnog nakita također su dokumentirane na ovom području Padske nizine odakle je materijal mogao stići u Istru kopnenim i vodenim putevima.⁷⁸ Batović vidi isti tip prstenja⁷⁹ i u nekropolama željeznog doba Istre makar se oni bitno razlikuju po obliku i fakturi od naših. Zajednička karakteristika ovom nakitu je da je napravljen od tanke brončane žice i da kao osnovni dekorativni element ima spiralne svitke na krajevima. Upotrebljavao se različito: kao prstenje, narukvice, ukosnice, pojedinačno ili kao dijelovi složenog nakita, a njihova bi se derivacija mogla sagledati iz pozamanterijskog stila koji je najbrojnije zastupljen u 11. st. p. n. e.⁸⁰

Pored ogrlica od jantara, sačuvale su se i dvije ogrlice od spiralnih cjevčica, saltaleona (t. 1: 7, 8). Pripisane su ovom nalazištu ali moramo ovu tvrdnju uzeti s dozom rezerve jer je došlo do miješanja materijala sa materijalom koji je ovdje donešen iz Porečkog muzeja 1925. g. kada je utemeljen Muzej Istre (*Il Regio Museo dell'Istria*) spajanjem Gradskog muzeja s Državnom zbirkom i porečkog provincijalnog muzeja (*Museo Provinciale*).⁸¹ Možda su ove dvije ogrlice sastavljene od ogrlica pronadjenih 1910. g. u tumulu nedaleko gradine.⁸² Ovakav tip nakita poznat je s japodskog kulturnog područja⁸³ kasnog brončanog doba, a pripadaju Ha A 2-B 1 stupnju.⁸⁴ Prisutan je kao karičice-naušnice u nekropolama kasnog brončanog doba

sj. Italije Desmontà di Veronella⁸⁵ i Fontanelle Mantovane čiji najraniji elementi pripadaju 11. st., ali najveći broj nalaza datiran je u 10. st.⁸⁶ Oni su možda starija tradicija brončanog doba⁸⁷ ali se od njih bitno razlikuju po kvaliteti izrade. Pojavljuju se i kao prateći tip Glasinca IIIa,⁸⁸ u nekropolama Notranske,⁸⁹ a dokumentirane su i na istarskoj nekropoli Picugi gdje se povezuju sa gotovo svim italjskim nekropolama početka željeznog doba.⁹⁰

Dok se na japodskom, Liburnskom⁹¹ i na Glasinačkom području spiralni privjesci javljaju u tri varijante, kod nas je poznat samo jedan tip i to spiralni privjesci sa petljom na sredini.⁹² Prisutni su u velikom broju nalazišta od ranog brončanog doba i traju kroz cijelo željezno. Prema njihovom položaju u grobovima na Mokrinskoj nekropoli, bili su dijelovi ogrlice ili su se nalazili na glavi, vjerojatno na kapi ili marami, a vezuje se uz drugu fazu nekropole.⁹³ Na nekropoli Limske gradine spadaju u grupu grobova koji se mogu datirati u 11. st. p. n. e.,⁹⁴ a njihov izvor možemo tražiti iz II faze KŽP.⁹⁵ Najčešći su u Ia fazi Lima (11. st. p. n. e.), nešto rjeđi u Ib, dok se u IIa pojedinačno javljaju samo u jednom grobu, do potpunog nestanka u IIb fazi (8. st. p. n. e.).⁹⁶ Kao i kod Liburna, na japodskom području javljaju se u periodu Ha A do Ha B faze, a nose se pojedinačno ili kao dijelovi složenijeg nakita.⁹⁷ Ukrasi za kosu u obliku naočarastih privjesaka od kojih su spiralni diskovi vezani višim ili nižim lukom, spadaju u karakteristične tipove nakita mlađih grobova IIIc faze Glasinca koji okvirno odgovara 9. st. p. n. e.⁹⁸

Dio inventara iz grobova čine kalotasta dugmad s alkom za pričvršćivanje s donje strane (t. 4: 9, 15). Jedanaest komada je gotovo istih dimenzija, pr. 1,3 cm, dok su dva nešto veća pr. 1,5 i 2,3 cm. Tu se prvi put javljaju u Istri, a poznati su kroz čitav početak željeznog doba Istre (Lim 1 i 2).⁹⁹ Dokumentirani su i u najpoznatijoj ostavi mlađeg stupnja kulture polja sa žarama, Mušja jama kod Škocjana i iz ostave Račinovci kod Vinkovaca¹⁰⁰ datirane u 2. fazu tj. kasniju Br D i Ha A stupanj.¹⁰¹

Dva trokutasta privjeska pripisana su nalazištu Vrčin, što možemo ali i ne moramo vjerovati. Napravljeni su od tankog brončanog lima čiji su rubovi ukrašeni iskucanim točkicama i nizom kuglica po sredini (t. 4: 5, 6). Slični primjerci dokumentirani su u nekropolama željeznog doba Picugi, a gotovo identični poznati su sa nalazišta Tržišče u Sloveniji.¹⁰²

U ovu skupinu predmeta s nesigurnom provenijencijom spada i fragment fibule tipa »certosa« (t. 4: 1) kakva nije rijetkost u željeznodobnim nekropolama Istre, Picugi i Beram.¹⁰³

Jedinstvena u vremenu i prostoru je narukvica od valovite brončane žice čiji su krajevi trakasto raskucani i spiralno savijeni (t. 1: 9), a pronađena je pored groba 13 na Vrčinu.¹⁰⁴

Isto takav unikum predstavlja narukvica otvorenih krajeva od tanke i uske brončane trake (t. 3: 2). Slična ovoj našoj pronađena je u grobu Pelà 2 objavljena u Padusi 20.¹⁰⁵

Gradina, naročito s istočne strane okružena je sa mnogo tumula.¹⁰⁶ Schiavuzzi kaže da ih je nemoguće nabrojiti, ali da ih najvjerojatnije ima oko 200.¹⁰⁷ 1910. godine probijen je jedan većih dimenzija zbog gradnje ceste Vodnjan-Labin. Unutar klasičnog kamenog sanduka ležao je, u zgrčenom stavu ženski kostur sa prilozima kakvi su karakteristični za našu nekropolu. Pored dvije jantarne perle nadjeno je 5 spiralnih prstena i 3 ogrlice napravljene od spiralnih cjevčica.¹⁰⁸

R. Battaglia koji je prvi istraživao ovo naselje, odredio je pripadnost populacije mediteranske rasi.¹⁰⁹ 1975. godine u Zagrebu, na prvom kongresu antropologa o

istom problemu govorili su Cleto Corain i Maria-Antonia Capitanio.¹¹⁰ Njihov rad bazira se na kostima iz »dvadesetak« grobova u kojima su pokojnici bili smješteni u sjedećem položaju. Ponegdje imamo dokumentirano više ukopa u jednom grobu što nam ukazuje na postojanje obiteljskih grobnica. Analiza koštanog materijala pokazala je da se radi o 34 kostura od kojih 11 muških, 11 ženskih i 12 dječjih. Interesantno je da su djeca u vremenskom razmaku od prve do pete godine života što nam govori o velikom mortalitetu u najranijoj dječjoj dobi. Sintetizirajući rad dvoje autora možemo na kraju dobiti približnu fizionomiju ljudi s Vrčina: ne baš velike visine, dugačka i ne previše široka glava, lijepo uskladjeno čelo, ne široko lice, a što se nebi moglo reći za nos, te četvrtasta očna duplja. Autori ovaj materijal dovode u sličnost s istovremenim nekropolama Franzine Nuove u blizini Verone i nešto kasnijim nalazima iz Škocjana iako naglašavaju da svaki lokalitet koji pokazuje određenu populaciju, određenog mjesta, određenog vremena, pokazuje ipak samo onoliko koliko je ostalo pripadajućeg materijala.¹¹¹

Zaključak

Poluotok Istra, omeđena planinskim masivom Učka, predstavlja interesantno područje gdje stižu različiti utjecaji kopnenim i morskim putevima ali ujedno ostavljaju njenu vlastitu fizionomiju.

Tokom kasnog eneolita i prelaza u rano brončano doba Istra čini jednu kockicu složenog kulturnog mozaika jadransko-zapadnobalkanske regije¹¹² okarakteriziran dvjema keramičkim tipovima: gruba metličasto ukrašena keramika i keramika koja u širem smislu pripada nakovanskoj kulturi. Uz upotrebu bronce, čiju je pojavu početkom stoljeća dobro uočio Marchesetti, javljaju se mnoge socijalno-ekonomske promjene u samim zajednicama. Veće zajednice od stotinjak ljudi ne temelje se više na rodbinskim vezama, već na teritorijalnoj povezanosti. Ta se pojava najviše izražava u srednjem brončanom dobu kada počinje najraniji život na gradinama. Predmeta od bronce ima vrlo malo, pa je keramika osnovni materijal na osnovi čega gradimo saznanje o vremenu. Od samog početka brončanog doba pa do prijelaza u željezno doba Istra ima svoj kontinuitet razvoja. Gotovo svaka njena faza ima svoj identitet u kojem se očituje i domaći substrat i kulturna povezanost sa srednjom Evropom (Buckel keramika), zapadnim Balkanom (oblik naselja i način pokapanja), Padskom nizinom i sjeverozapadnom Hrvatskom (oblik nakita), te razvijenim kulturama Mediterana (pokapanje uz bedeme i unutar naselja).¹¹³

Brončano doba Istre predstavlja jednu zasebnu cjelinu sa fenomenima karakterističnim za šire područje, a konkretnije zaključke moći ćemo donijeti tek kad materijal bude sustavno istražen i publiciran.

¹ R. F. Burton, *Note sopra i castellieri o rovine preistoriche della penisola istriana* (Capodistria 1877).

² C. Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia* (Trieste 1903).

³ A. Gnirs, *Istria praeromana* (Karlsbad 1925).

⁴ B. Lonza, *Appunti sui castellieri dell'Istria e della provincia di Trieste* (Trieste 1977)

83. R. Battaglia, *Il Castelliere di Monte Boncastel nell'Istria Meridionale*, estratto dal periodico *l'Universo*, anno 9, n. 9, 1928.

⁵ Dalje u tekstu AMI.

⁶ Vrlo jak pečat ostavio je B. Bačić na znanstvenom, a naročito na terenskom radu.

⁷ A. Šonje, *Prehistorijski nalazi poslije drugog svjetskog rata u Poreštini, Jad. zbor.* 6, 1966, 295.

⁸ B. Čović, u: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzано doba* (Sarajevo 1983) 114 ss, 233 ss i Š. Batović, *ib.*, 271 ss.

⁹ N. Petrić, Prilozi pretpovijesti Istre, *Jadr. zbor.* 10, 1976–1978, 441. N. Petrić, *Introduzione alla preistoria dell'Istria*, *Atti Centro ric. stor.*, 9, 1978–1979, 189. K. Moser, *Der Karst und seine Höhlen* (Trieste 1899).

¹⁰ B. Lonza (bilj. 4).

¹¹ D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968).

¹² L. Ruaro Loseri, 8: *Preistoria del Caput Adriae* (Trieste 1983) 128–129.

¹³ S. Dimitrijević, Die Ljubljana-Kultur, *Problem des Substrats, der Genese und der regionalen Typologie*, *Arch. Jugosl.* 8, 1967, 1 ss.

¹⁴ B. Čović (bilj. 8).

¹⁵ Š. Batović (bilj. 8).

¹⁶ B. Čović (bilj. 8) 127.

¹⁷ A. Šonje (bilj. 7) 296, sl. 1, t. 1–3; B. Čović (bilj. 8) 126.

¹⁸ B. Bačić, Novi grobovi iz bronzanog doba u Istri, *Vj. arh. hist. dalm.* 56–59/2, 1954–1957, 15 i d. B. Čović (bilj. 8) 236.

¹⁹ K. Mihovilić, Nekropola Gradine iznad Limskog kanala, *Histria arch.* 3/2, 1972.

²⁰ Kako navodi Š. Batović (bilj. 8) 281, karta 8, 289.

²¹ Obradene su tri ostave: Oprtalj, Monte Grosso kod Štinjana i Baredine kod Brtonigle, te nekoliko sjekira i keltova pronadjenih pojedinačno, kao što su Čubani, Makadanj, Motovun, Rovinj i drugi.

²² C. Marchesetti (bilj. 2) 103.

²³ B. Schiavuzzi, Attraverso l'agro colonico di Pola, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 24, 1908, 107.

²⁴ B. Čović (bilj. 8) 123.

²⁵ R. Battaglia, I castellieri della Venezia Giulia, u: *«Le meraviglie del passato»* (Milano 1958) 428.

²⁶ B. Bačić, Prilozi poznavanju prehistorijske gradinske fortifikacije u Istri, u: *Adriatica praehistorica et antiqua* (Zagreb 1970) 221.

²⁷ B. Bačić, u: *Arheološki muzej Istre, Pula, Vodič* 3 (Pula 1978) 33.

²⁸ B. Bačić, Izula, Istra – neolitsko naselje, *Arh. pregl.* 11, 1969, 24.

²⁹ Š. Batović, odnos jadranskog primorja prema području jugoistočnih Alpa u neolitu i eneolitu, *Arh. vest.* 24, 1973 (1975) 87–88.

³⁰ B. Bačić, Arheološko iskopavanje spilje Cingarele kod Momjana, *Jadr. zbor.* 1, 1956.

³¹ B. Čović (bilj. 8) 118.

³² *ib.*, 122.

³³ R. Battaglia (bilj. 25) 421; D. Cannarella (bilj. 11) 176.

³⁴ R. Battaglia (bilj. 25) 422.

³⁵ B. Bačić (bilj. 26); *id.* (bilj. 27); R. Battaglia, *Ricerche paleontologiche e folcloristiche*

sulla casa istriana primitiva, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 38/2, 1926, 43, 45, 73; R. Battaglia, Riti, culti e divinità delle genti paleovenete, *Bollettino del Museo civico di Padova* 44, 1956, 46–47; D. Cannarella (bilj. 11) 173–182. F. Forlatti, L'archeologia della Venezia Giulia nel decennio 1926–1936, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 47, 1935, 235–236; B. Lonza (bilj. 4) 24, 54, 61; K. Mihovilić (bilj. 19) 8, 43, sl. 3 i 4 a; K. Mihovilić, u: *Archeologia e arte dell'Istria*, Monogr. i kat. 1 (Pula 1985) 48; A. Radmilli, *La preistoria d'Italia alla luce delle ultime scoperte* (Firenze 1963) 39–40, sl. na str. 37; A. Radmilli, u: *Popoli e civiltà dell'Italia antica* 1 (Roma 1974) 483; M. L. Rinaldi, Brevi note a proposito dei castellieri, *Arch. triest.* ser. 4, 35–36, 1963–1964, 18.

³⁶ R. Battaglia (bilj. 25) 431.

³⁷ B. Lonza (bilj. 4) 83 i d.; B. Čović (bilj. 8) 116, bilj. 13.

³⁸ R. Battaglia (bilj. 25).

³⁹ Našu potragu za materijalom usmjerili smo u Trst u Soprintendenza per i beni ambientali, architettonici, archeologici, artistici e storici del Friuli Venezia Giulia, te u Musei Civici di Storia ed Arte, gdje su nas kolege obavijestili da im naše nalazište nije poznato među vlastitim materijalom.

⁴⁰ B. Bačić (bilj. 27) 34.

⁴¹ A. Cardarelli, u: *Preistoria* (bilj. 12) 90.

⁴² *ib.*, 92, tip 113.

⁴³ *ib.*, 96, bronzo finale 1 ili 2, tip 20 A, tj. oblik ušća 176.

⁴⁴ L. Ruaro Loseri (bilj. 12) 129; autorica govori o jedinstvenosti ovog nalazišta i dolazi do zaključka da bi ovo mogla biti zona određena za zaslužne, heroje naselja, što nam izgleda neprihvatljivo zbog pretežno ženskih priloga u grobovima.

⁴⁵ R. Battaglia (bilj. 25): zanimljiva je autorova opservacija da su kiseline tijela u raspadanju korodirale kamenu ploču jedne strane groba. Odmah je učinjen i pokus tako da je radnik sjeo unutar groba i sjena koja je padala na ploču bila je identična korodiranom dijelu kamena, cf. str. 431.

⁴⁶ D. Cannarella (bilj. 11) 181.

⁴⁷ M. Capitano, C. Corain, Resti scheletrici della necropoli enea di Monte Orcino (Dignano d'Istria), *Quad. scien. antr.* 1, 1968, 6–31; R. Battaglia (bilj. 25) 423.

⁴⁸ F. Forlatti (bilj. 35) 236; D. Cannarella (bilj. 11) 181; R. Battaglia (bilj. 25) tlocrt gradine na str. 422, tlocrt nekropole na str. 423.

⁴⁹ Uz predmete je stajala samo napomena »restitucija« i broj sanduka u kojemu su putovali.

⁵⁰ Uz postojeće predmete stajao je papirić na kojem je zabilježeno da je perla predata Malinowskom iz Arheološkog muzeja u Poznau, Poljska, 23. 7. 1964. godine, a podatak je potvrđen objavljenim člankom T. Malinowskog, Yugoslav Amber Relicts and the Problem of their Origin, *Fontes Arch. Posn.* 21, 1970 (1972) 219–229, sažetak 228–229.

⁵¹ Postoji samo papirić na kojem piše da je uz popratni materijal bilo i komadića keramike.

⁵² J. M. Todd, M. H. Eichel, C. W. Beck, A. Macchiarulo, Bronze and Iron Age Amber Artifacts in Croatia and Bosnia-Hercegovina, 3/3, *Jour. Field Arch.* 1976, 317.

⁵³ Za grob 14 i grob 15 stajao je zajednički listić gdje je bilo označeno da je između ova dva groba pronadjena mala jantarna jagoda čije ostatke nismo mogli identificirati u postojećim perlama jer nisu bile označene dimenzije. Pored ove indikacije stajala je mala brončana amorfná pločica ukrašena paralelnim crtama.

⁵⁴ K. Mihovilić, K. Buršić Matijašić, u: *Archeologia e arte dell'Istria* (1985) 38, br. 40.

⁵⁵ B. Čović (bilj. 8) 237, t. 35: 2.

⁵⁶ K. Mihovilić, K. Buršić Matijašić (bilj. 54) 38, br. 38; isti, u: *Arheologija i umjetnost Istre*, Monogr. i kat. 3 (Pula 1986) 47, br. 36 i sl. 36; J. M. Todd et al. (bilj. 52) 317.

⁵⁷ J. M. Todd et al. (bilj. 52).

⁵⁸ Ib.

⁵⁹ B. Bačić (bilj. 27) 33.

⁶⁰ Ib.

⁶¹ Š. Batović (bilj. 8) 289.

⁶² R. Battaglia (bilj. 25) 430.

⁶³ N. Negroni Catacchio, La problematica dell'ambra nella protostoria italiana: diffusione dell'ambra in Italia e i suoi rapporti col mondo culturale preistorico, *Sibirium* 10, 1970, 284.

⁶⁴ Ib.

⁶⁵ Š. Batović (bilj. 8) 293; J. M. Todd et al. (bilj. 52).

⁶⁶ G. Guerreschi, La problematica dell'ambra nella protostoria italiana. Aspetti tecnologici, *Sibirium* 10, 1970, 292.

⁶⁷ K. Mihovilić, K. Buršić Matijašić, u: *Arheologija* (bilj. 56) 48, sl. 36; cf. ovdje t. 3: 13.

⁶⁸ J. M. Todd et al. (bilj. 52) 313–327.

⁶⁹ B. Teržan, O jantarju z Debelega vrha nad Pregradom, *Arh. vest.* 35, 1984, 110.

⁷⁰ A. Gnirs, Tumulusgräber der Kastellierzeit Istriens, *Mitt. Zentr. Komm.* 5, 1906, 300–307; C. Marchesetti (bilj. 2); Z. Vinski, O oružju ranoga brončanog doba u Jugoslaviji, *Vj. Arh. muz. Zagreb* 2, 1961. 1 ss; Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, Prolegomena k statistici i kronologiji prehistorijskih ostava u Hrvatskoj i u vojvodjanskom području Srijema,

Opusc. arch. 1, 1956, 57 ss; K. Vinski-Gasparini, Mačevi s glavom balčaka u obliku čaške na području sjeverozapadnog Balkana, u: *Adriatica praehistorica et antiqua* (Zagreb 1970) 161 ss.

⁷¹ Š. Batović (bilj. 8) 292.

⁷² Ib. 293.

⁷³ Ib. 292.

⁷⁴ A. Benac, B. Čović, *Glasišnac* 1 (Sarajevo 1956) t. 17: 9; 21: 8–10.

⁷⁵ B. Čović (bilj. 8) 425, t. 43: 13; sl. 29: 10–12; F. Starè, Grob 108 iz Dobove, *Situla* 1, 1960, 81 ss. Starè je dao čitav niz nalazišta gdje se javljaju 2 tipa prstenja s prepletom, kao i njihovu rasprostranjenost i moguće porijeklo. U grobu 108 iz Dobove, gdje se također nalaze, datirani su u ranu fazu KŽP, tj. Ha A2 stupanj.

⁷⁶ L. Salzani, Primi scavi nella necropoli dell'età del Bronzo finale di Desmontà di Veronella (Verona), *Preist. Alp.* 20, 1984, 213, fig. 2: 8.

⁷⁷ L. Salzani, La necropoli dell'età del Bronzo a Fontanella Mantovana, *Preist. Alp.* 14, 1978, 134, fig. 15: 1–7, 11–15, 23.

⁷⁸ L. Fasani, L. Salzani, Aspetti e problemi dell'età del bronzo finale nella Pianura Padana orientale, *Padusa* 11, 1975, 270.

⁷⁹ Š. Batović (bilj. 8) 292.

⁸⁰ B. Čović (bilj. 8) 426.

⁸¹ B. Bačić (bilj. 27) 5.

⁸² B. Schiavuzzi, Necropoli a tumuli a M. Orsino, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 30, 1914, 207 ss.

⁸³ R. Drechsler Bižić, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 374 ss, t. 55: 12.

⁸⁴ Ib., 385.

⁸⁵ L. Salzani (bilj. 76): dva fragmenta salta-leona pronadjeno je u muškom grobu broj 4, cf. fig. 2: 9–10.

⁸⁶ L. Salzani (bilj. 77) fig. 7: grob 10, 9.

⁸⁷ B. Čović (bilj. 8) t. 13: 10 (Zamnjak).

⁸⁸ A. Benac, B. Čović (bilj. 74) t. 28: 2; 33: 9, 10, 11, 13.

⁸⁹ M. Guštin, *Notranjska, k začetkom željezne dobe na severnem Jadranu* (Ljubljana 1979) t. 25: 24–25.

⁹⁰ A. Amoroso, Le necropoli preistoriche dei Pizzugghi, *Atti mem. Soc. istr. arch. st. patr.* 5, 1889, 237, grob 32, 1, 258.

⁹¹ Š. Batović (bilj. 8) sl. 20: 23.

⁹² Ib., sl. 19: 9.

⁹³ M. Garašanin, Moriška (Mokrinska) grupa, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 481, t. 69: 4.

⁹⁴ K. Mihovilić (bilj. 19) grob 57, t. 26: 10–15, grob 25, t. 13; 2.

⁹⁵ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (Zadar 1973) depò Bingula-Divoš, t. 86: 23–25.

- ⁹⁶ K. Mihovilić (bilj. 19) sl. 5.
⁹⁷ R. Dreschler Bižić (bilj. 83) t. 55: 2, 6, 7.
⁹⁸ B. Čović (bilj. 8) 428, sl. 29: 18.
⁹⁹ K. Mihovilić (bilj. 19) t. 4: grob 7, 7; 5: grob 9, 7; 18: grob 41, 4, itd.
¹⁰⁰ S. Gabrovec, u: *Praist. jugosl. zem.* 4 (1983) 52 ss, sl. 9: 20 b; K. Vinski Gasparini (bilj. 95) t. 30: B, 1-7.
¹⁰¹ Ib. 82 s.
¹⁰² A. Amoroso (bilj. 90) 257, t. 7, 10-20; M. Guštin (bilj. 89) 36, t. 25: 32 a-d, 33.
¹⁰³ K. Mihovilić (bilj. 19) t. 36: 24; V. Kučar, Prahistorijska nekropola, Beram, *Histria arch.* 10/1, 1979, t. 12; 5, 6, 7.
¹⁰⁴ Š. Batović (bilj. 8) 290, sl. 19: 10.
¹⁰⁵ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Röm-Germ. Forsch. 22 (1959) t. 90: B 10; cf. i *Padusa* 20, 1984, 269, 303, r. br. 237, sl. na str. 319.
¹⁰⁶ R. Battaglia (bilj. 25) 428.
¹⁰⁷ B. Schiavuzzi (bilj. 82) 210.
¹⁰⁸ Prva ogrlica napravljena je od 7 ulomaka tanke brončane žice ukupne duž. 30 cm; druga je od nešto deblje žice, a čine je 4 ulomka dugačka 9 cm; treći primjerak je od 2 komada dužine 9 cm.
¹⁰⁹ R. Battaglia, *Preistoria del Veneto e della Venezia Giulia*, *Bull. Palet. Ital.*, vol. fuori serie, 67-68, 1958-1959, 336.
¹¹⁰ Kako sami autori kažu, zbog neobjašnjenih razloga rad nije objavljen u sklopu Kongresa. Vidi bilj. 47!
¹¹¹ *Ib.*, 7, 19.
¹¹² B. Čović (bilj. 8) 112.
¹¹³ R. Peroni, u: *Preistoria* (bilj. 12) 65-66; B. Čović (bilj. 8).

DER RINGWALL VRČIN IM RAHMEN DER BRONZEZEIT ISTRIENS

Zusammenfassung

Ein Interesse für die Vorgeschichte und dadurch für die Bronzezeit in Istrien herrschte bereits am Ende des vergangenen Jahrhunderts. Im Jahr 1877 gibt R. F. Burton ein Buch mit der unser Gebiet betreffenden Thematik heraus.¹ Am Jahrhundertwende können die Werke von C. Marchesetti und A. Gnirs^{2, 3} nicht übersehen werden.

Der zweite Weltkrieg kennzeichnet eine Wende in den archäologischen Forschungen. Dabei fiel die bedeutendste Rolle dem B. Bačić zu.⁵⁻⁷ In den 70-er, insbesondere aber in den 80-er Jahren bekommt das Archäologische Museum Istriens in Pula, das der Hauptträger aller Tätigkeiten ist, neue Impulse für die Forschungs- und wissenschaftliche Arbeit.

Mit der Bronzezeit bezeichnet man nicht nur das Einsetzen von Bronze und das Zuwandern neuer Völker auf den Boden Istriens, sondern es geschehen hier in den Gemeinschaften selbst viele wichtige Änderungen, die aus dem archäologischen Beweismaterial¹¹³ ersichtlich sind.

Dieser Zeitabschnitt wurde in 4 Perioden geteilt: Istrien 1 (Bz A 1), Istrien 2 (Bz A 2-B 1), Istrien 3 (Bz B 2-C) und die vierte Phase, die den Übergang aus der Bronze- in die Eisenzeit bezeichnet und derer Datierung noch immer umstritten ist.⁸

Der Übergang aus dem späten Äneolithikum ist in den Höhlen und auf den offenen Plätzen mit folgenden zwei Typen der Keramik gekennzeichnet: reich verzierte Fragmente des Adriatyps der Ljubljana-Kultur und die mit Besenstrich verzierte Keramik, die zur sog. Brioni-Kultur gehört.^{9, 13} Die Hauptcharakteristik von Istrien 1 ist die Keramik (außer dreier Dolche, die ebenfalls dieser Phase zugeschrieben werden). Neben der Viehzucht und dem Ackerbau ist die wichtigste wirtschaftliche Betätigung noch immer die Jagd.⁹

Die Zeit des Entstehungsprozesses der befestigten Höhensiedlungen, für welche die Bezeichnung »gradina« (Ringwall) festgelegt wurde, wird als die zweite Periode der Bronzezeit in Istrien bezeichnet. Kleinere oder größere Sippengemeinschaften waren bei der Entstehung der Höhensiedlungen gut organisiert. Die Siedlungen wurden zu ständigen Wohnsitzen, der Ackerbau und die Viehzucht übernahmen die überwiegende Rolle. In der Keramikherstellung wird eine Blütezeit in Form und in Fakturvielfältigkeit bemerkt.^{9, 9, 41}

Die überwiegende Bestattungsart sind die Hockerbestattungen in Steinkisten, begraben unter großen Mengen Gesteins, »gromače« (Steinhügel) genannt. In dieser Phase bemerkt man die Kultstätte des megalithischen Typs in Mali Sv. Andjeo in der Umgebung von Poreč.⁷

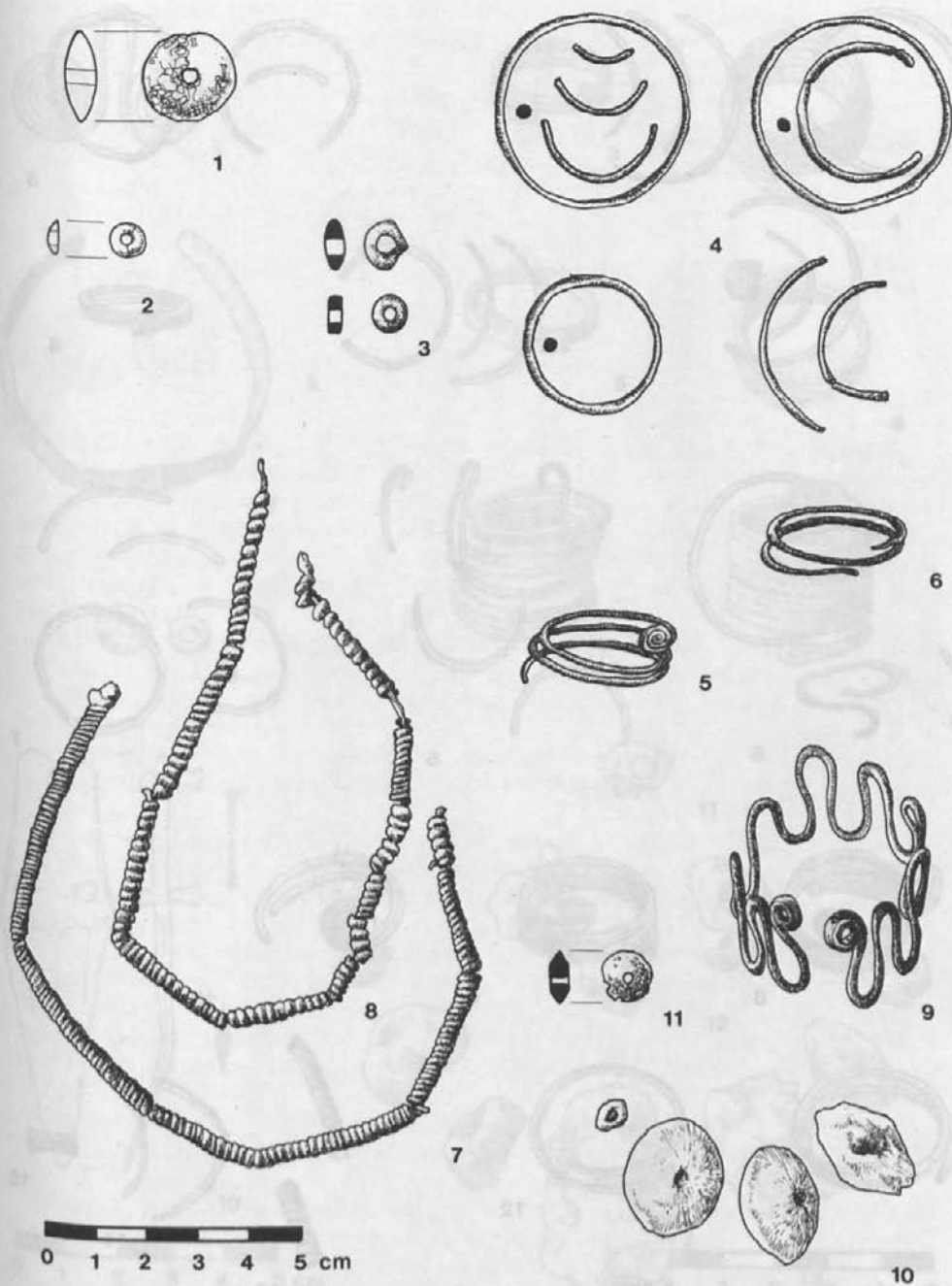
Am Anfang der mittleren Bronzezeit nach der mitteleuropäischen Chronologie beginnt die Phase Istrien 3, wobei alle, in früheren Phasen begonnenen Erscheinungen, fortgesetzt werden. Das Neue ist die Nekropole auf den Brioni-Inseln sowie einzelne Flachgräber.¹³

Die jüngere Bronzezeit ist eine Gesamtheit für sich mit vielen, jedoch ungenügend erforschten Fundstellen.^{7, 19, 21}

Die Fundstelle Vrčin ist eine bedeutende Erscheinung und sie bringt zugleich einige beachtenswerte Neuheiten (**Abb. 1**).^{22, 23, 25, 26, 35} Es handelt sich um einen Ringwall mit zentralem Plateau und großer ellipsenförmiger Terrasse.⁴⁸ Die ersten Spuren des Lebens werden ins Neolithikum datiert (**Abb. 2**), die Hauptentstehungsperiode aber in die Phase Istrien 2.⁸ Die einzigen systematischen Forschungen wurden von R. Battaglia und B. Forlatti-Tamaro von 1925 bis 1929⁴ durchgeführt. Die bedeutendsten Befunde, die jedoch nie veröffentlicht wurden, ergaben sich bei der Ausgrabung der Nekropole, neben den Wällen (**Abb. 3**); dabei wurden 16 Gräber mit den in Hockerlage bestatteten Toten gefunden (**Abb. 4**).⁴⁵ Die Gräber selbst waren mit einer niedrigen Mauer umgeben, einzelne Gräbergruppen aber mit einer etwas stärkeren Mauer voneinander getrennt.^{4, 35}

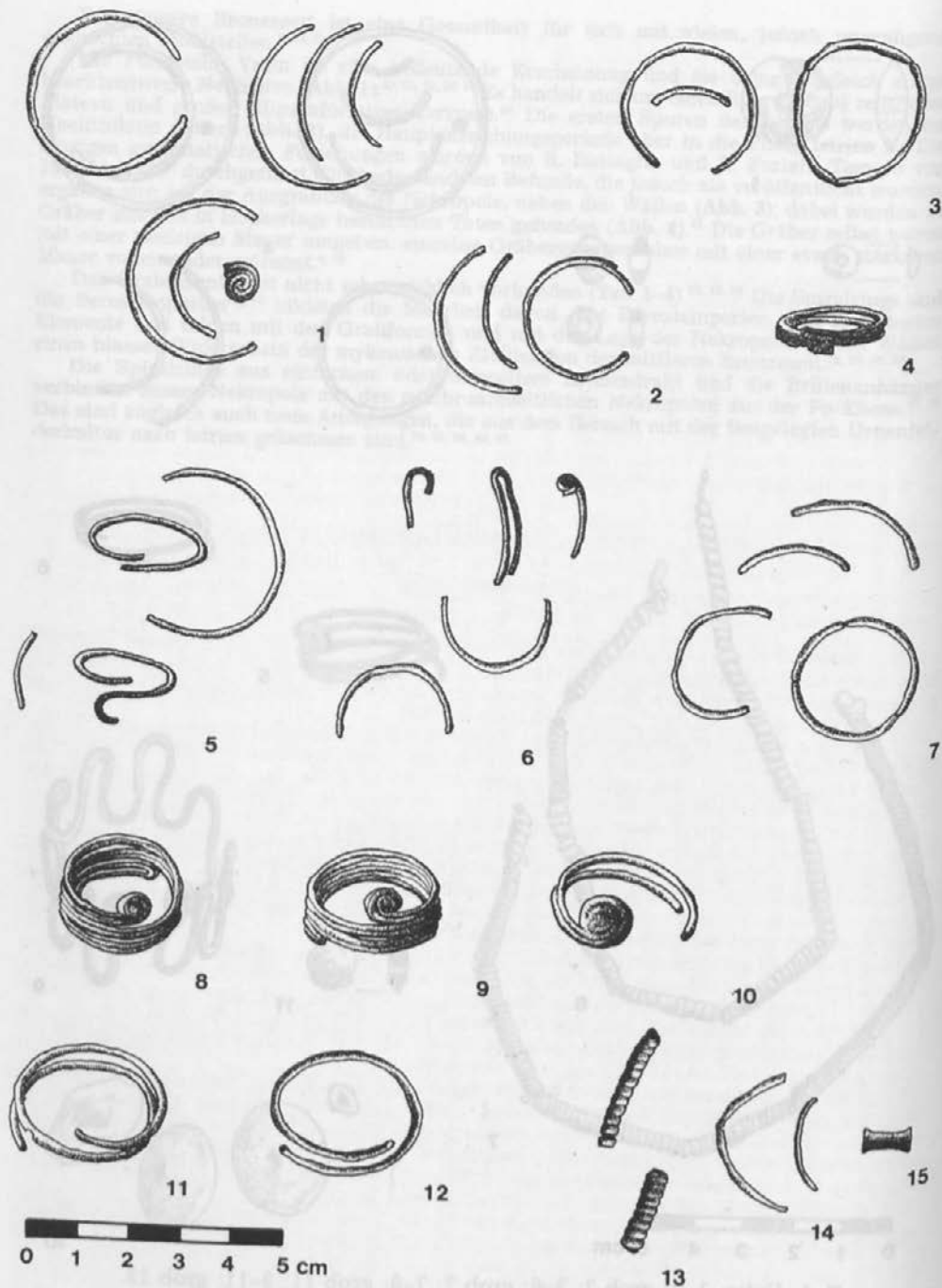
Das Grabinventar ist nicht sehr reichlich vorhanden (**Taf. 1-4**).^{39, 49, 50} Die Spiralringe und die Bernsteinperlen^{52, 53} bildeten die Mehrheit davon. Die Bernsteinperlen sind die ältesten Elemente und bilden mit den Grabformen und mit der Lage der Nekropole an den Wällen einen blossen Widerschein der mykenischen Zivilisation der mittleren Bronzezeit.^{52, 63, 66, 69}

Die Spiralringe aus einfachem oder doppeltem Bronzedraht und die Brillenanhänger verbinden unsere Nekropole mit den spätbronzezeitlichen Nekropolen aus der Po-Ebene.^{77, 78} Das sind zugleich auch neue Anregungen, die aus dem Bereich mit der festgelegten Urnenfelderkultur nach Istrien gekommen sind.^{74, 75, 89, 94, 95}

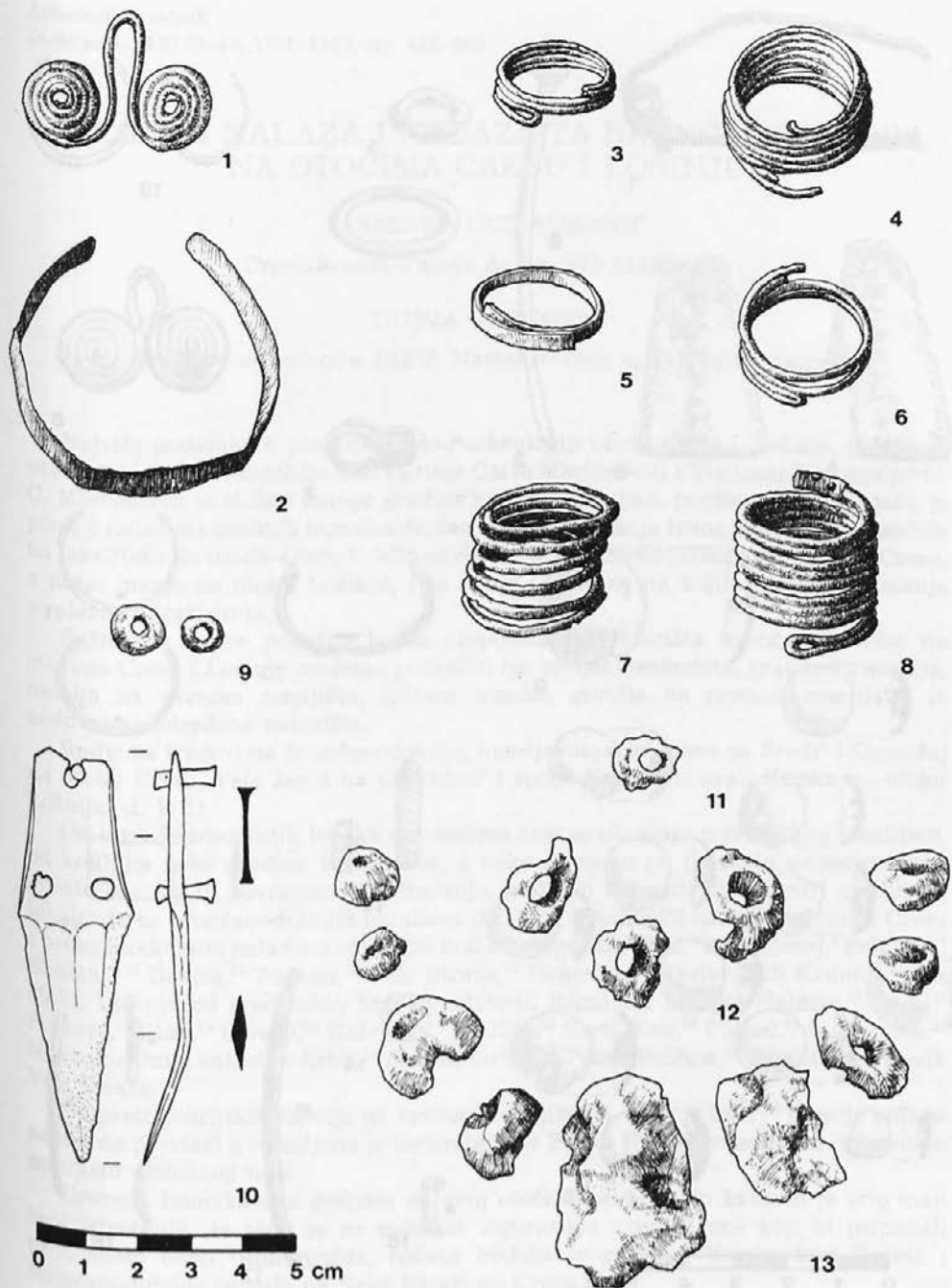
T. 1: Vrčin, 1-2: grob 3; 3-6: grob 7; 7-8: grob 11; 9-11: grob 13.

Taf. 1: Vrčin, 1-2: Grob 3; 3-6: Grob 7; 7-8: Grab 11; 9-11: Grab 13.

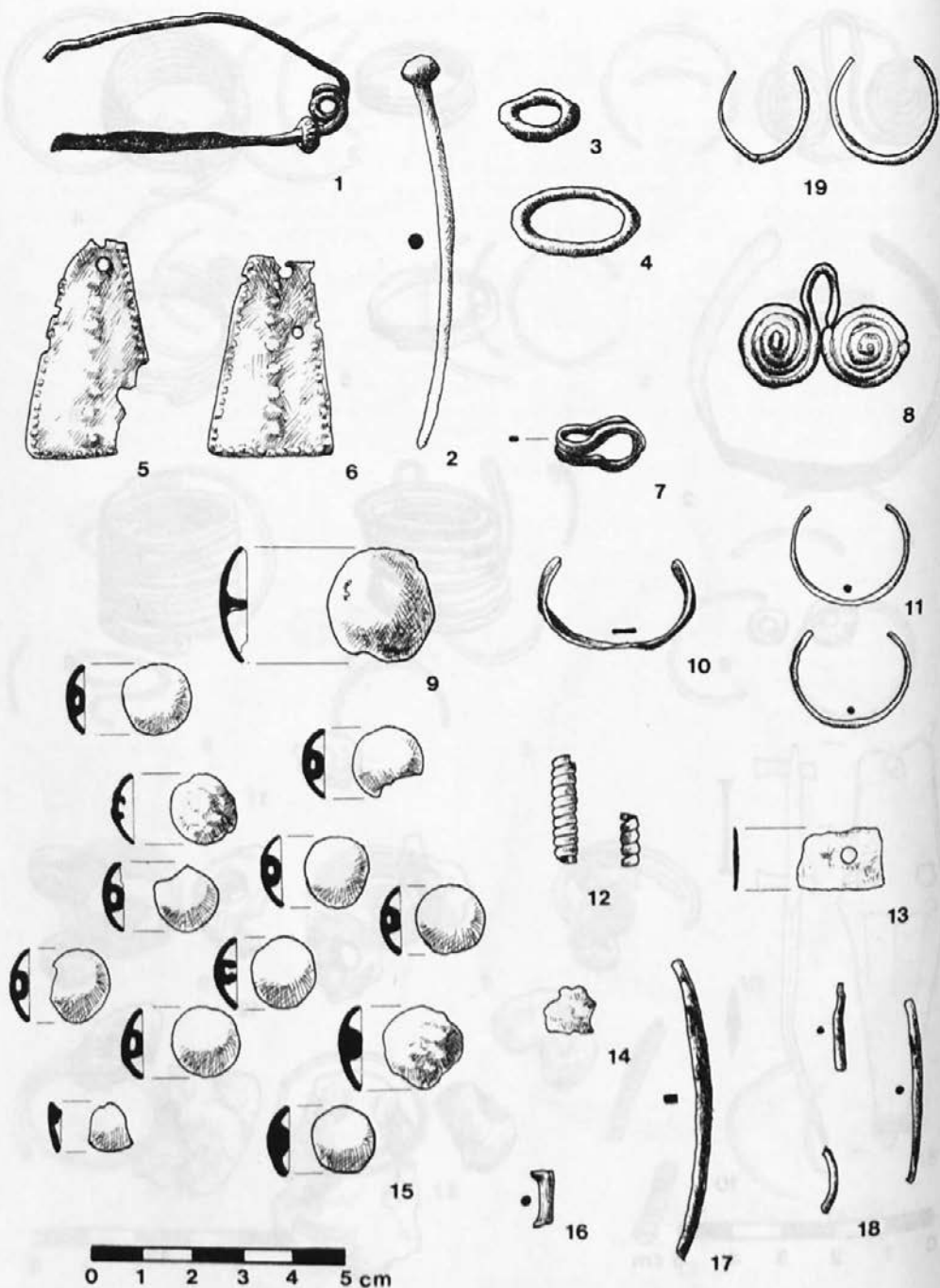
T. 2: Vrčin, 1-12: grob 8; 13-15: grob 12.

Taf. 2: Vrčin, 1-12: Grab 8; 13-15: Grab 12.

T. 3: Vrčin, 1-13: predmeti bez detaljnih podataka o mjestu nalaza.

Taf. 3: Vrčin, 1-13: Objekte ohne Fundzusammenhang.

T. 4: Vrčin, 1-18: rastresiti nalazi.

Taf. 4: Vrčin, 1-18: Streufunde.

PREGLED NALAZA I NALAZIŠTA BRONČANOG DOBA NA OTOCIMA CRESU I LOŠINJU

JASMINKA ČUS-RUKONIĆ

Creski muzej, Palača Arsan, YU-51557 Cres

DUNJA GLOGOVIĆ

Zavod za arheologiju JAZU, Marinkovićeva 4, YU-41000 Zagreb

Najviše podataka o prethistorijskoj arheologiji otoka Cresa i Lošinja, pa tako i brončanodobnom razdoblju dali su nam Carlo Marchesetti i Vladimir Mirosavljević. C. Marchesetti je obišao mnoge gradine na ovim otocima, popisao ih, a isto tako je pisao o nalazima grobnih humaka, te dao opis iskopavanja Ivana Kvirina Bolmarčića na lokalitetu Kavuada-Osor. V. Mirosavljević je istraživao i iskopavao više na Cresu, a nešto manje na otoku Lošinju, i to spilje i gradine na kojima je vršio i manja sondažna istraživanja.¹

Sažmemo li sve podatke kojim raspolažemo, nalazišta brončanog doba na otocima Cresu i Lošinju možemo podijeliti na: spiljska nalazišta, gradinska naselja, naselja na ravnom zemljištu, grobne humke, groblja na ravnom zemljištu, te nedovoljno određena nalazišta.

Spilje sa tragovima brončanodobnog naseljavanja su: Jami na Sredi² i Grmožaj na otoku Cresu, Vela Jama na Osoršćici³ i spilja Rupina u uvali Kriska na otoku Lošinju⁴ (t. 1: 1).

Od brojnih istaknutih točaka na otocima koje se ubrajaju u gradinske lokalitete, od kojih su neke gradine istraživane, a neke su samo po položaju ocijenjene kao mjesto stalnog ili povremenog obitavanja, možemo izdvojiti dvadesettri gradinska lokaliteta sa brončanodobnim nalazima (t. 1: 2). Gradinska naselja na otoku Cresu s brončanodobnim nalazima su: Halm kod Dragozetića,⁵ Beli,⁶ Bartolomej,⁷ Pelginja,⁸ Skulka,^{9, 10} Ilovica,¹¹ Peščeni,¹² Vela Straža,¹³ Grmožaj,¹⁴ Maslovik ili Krunica,¹⁵ Na otoku Lošinju od gradinskih brončanodobnih lokaliteta imamo: Halmac,¹⁶ Laće,¹⁷ Polanža,¹⁸ Stan,¹⁹ Čunski,²⁰ Kalvarija,²¹ Bulbin,²² Sveti Ivan,²³ Pogled,²⁴ te Mulmon.²⁵ Na otoku Unije nalazi se Arbit,²⁶ na otočiću Sveti Petar Strižine,²⁷ a na otočiću Ilovik Vela Straža.²⁸

Od prethistorijskih naselja na ravnom zemljištu (t. 1: 1) je Osor,²⁹ naselje koje se nalazi na prevlaci a opkoljeno je bedemima, te Punta Križa,³⁰ naselje na otvorenom zemljištu nizinskog tipa.

Grobnih humaka ima podosta na ovoj otočnoj skupini, no kako ih je vrlo mali broj istraženih, za sada se ne može sa sigurnošću utvrditi one koji bi pripadali brončanom dobu osim možda, nalaza bodeža iz grobnog humka kod Krčine i brončanodobnog tumula na Veloj Straži na Cresu.³¹

Groblje na ravnom zemljištu (t. 1: 1) bilo je na Kavuada³² na lošinjskoj strani tjesnaca između Cresa i Lošinja gdje je krajem devetnaestog stoljeća iskopavao

ondašnji osorski župnik I. K. Bolmarčić, a njegova je istraživanja kasnije nastavio doktor Petris, te odavde potječe većina materijala Arheološke zbirke Osor. Podaci o iskopavanjima su nedostatni i ne mogu se sastaviti grobne cjeline.

Materijal iz grupe nedovoljno određenih nalazišta je onaj za koji se sa sigurnošću može reći samo da je sa otoka Cresa ili Lošinja, a ostale podatke o točnim okolnostima i mjestu nalaza nemamo. Ovamo bi spadao nalaz dvaju kamenih sjekirica iz okolice Loznatog, nalaz brončanodobnog bodeža iz okolice Krčine, brončanodobni materijal sa lokaliteta Osor, kao što su: dvije kamene sjekirice, kelt, ogrlica, narukvice, privjesak, fibula, igle i dr. Ovoj grupi možemo pribrojiti i nalaz dvaju brončanodobnih kamenih sjekirica od kojih je jedna nađena u okolici Velog, a druga u okolici Malog Lošinja.³³

Dio brončanodobnog materijala čuva se u Creskom muzeju, u Arheološkoj zbirci u Osoru, Arheološkom muzeju Istre u Puli, Zavodu za arheologiju JAZU u Zagrebu, a nešto materijala sa otoka Cresa i Lošinja dospjelo je u inozemne zbirke i muzeje.

Tri keramička fragmenta iz creskog muzeja potječu vjerojatno sa obližnjih gradina. Prva ručka (t. 2: 1) s grbom na vrhu, jednako kao i široka tunelasta ručka (t. 2: 3) uklapa se u tipologiju ručaka keramike sa kašteljera Istre i tršćanske provincije.³⁴ Izravne analogije za ručku sa proširenim otvorima s obje strane (t. 2: 5) imamo kod kasnobrončanodobnih ručaka sa gradina S. Spirito kraj Novigrada u Istri i Monte Grisa (Prosecco, Trst).³⁵ Ručka s horizontalnim jezičcem na vrhu sa gradine Pelginje (t. 2: 8) tipičan je oblik ručke istarske kašteljerske keramike, no nalazimo ih i u Hrvatskom primorju (Vaganačka pećina), a i na gradinama Zadarskog otočja, primjerice na gradini Straža na Molatu i Kruna kod Božave na Dugom otoku.³⁶ Ulomak manje ručke sa Pelginje (t. 2: 4) pripada u osnovi istom tipu ručaka, no ona je bila na rubu posude i analogna je ručkama na spomenutim područjima. Tipičan je, također ulomak keramike sa Pelginje (t. 2: 2) sa zakošenim ustima i širokim rubom koji je naglašen malim stepeničastim izbočenjem. Velik broj sličnih ulomaka je nađen na kašteljeru Elleri.³⁷ Fragmenti keramike iz Osora (t. 3: 4) i Pelginje (t. 2: 6) dijelovi su plićih zdjela sa izvijenim rubom, a fragment ruba iz Osora (t. 3: 1) s unutrašnjim pojačanjem identičan je fragmentu iz Vrčina u Istri,³⁸ koji je karakterističan za keramiku ranog brončanog doba Istre. Polumjesečaste aplikacije na keramici kao napr. iz Osora (t. 3: 7) i Pelginje (t. 2: 7) nalaze se na keramici širokog područja Istre, Dalmacije, Like itd., ali traju i dulje na keramici starijeg željeznog doba. Bradavičaste aplikacije na fragmentu ruba iz Osora (t. 3: 3) nalazimo na keramici prvog stupnja cetinske kulture u Dalmaciji³⁹ i iz prehistorijskog naselja Castions di Strada u Furlaniji.⁴⁰ Rub veće posude iz Osora (t. 3: 2) s apliciranim trokutom korespondira s ukrašavanjem kašteljerske keramike iz Istre, posebice s keramikom sa kašteljera Elleri.⁴¹ Za isto su područje tipične kratke ručke uz rub posude (t. 3: 5, 6) kakve su nađene u Osoru. Osobitost keramike iz Istre i sjevernojadranskog areala su velike vertikalne ručke koje su sužuju prema vrhu kakve je ulomak nađen u Osoru (t. 3: 8). Tipologiju brončanodobne keramike sa Cresa i Lošinja dopunila je nedavno publicirana keramička građa sa gradine Polanže na Lošinja.⁴²

Prikazana keramika (t. 2, 3) nalazi se u Cresu, Osoru i u Zagrebu i pripada globalno »gruboju naseobinskoj keramici« koja pokazuje srodnosti s brončanodobnom keramikom iste vrste u Istri, Liburniji i u zoni Trašćanskog zaljeva koja ima dugi vijek trajanja. Keramički fragmenti su mali, pa se ne može rekonstruirati oblike

Sl. 1: Osor. Kamen.

Abb. 1: Osor. Stein.

posuda, a uspostaviti kronološke odnose je teško bez stratigrafskih podataka kojima ne raspolažemo.

Dvije male kamene sjekirice iz osorske zbirke (sl. 1) načinjene su od vrlo tvrdog kamena (tvrdoća iznad 7 po Mohsu) vjerojatno efuzivnog porijekla kojeg nema na Cresu i Lošinju, već na kopnu u Senjskoj drazi, u Sloveniji, Hrvatskom zagorju i dr.⁴³ Mala trapezoidna sjekirica iz Vrčina uvrštena je u drugu fazu istarskog brončanog doba,⁴⁴ a neke je nalaze sa kvarnerskih otoka objavio Marchesetti.⁴⁵ Malene kamene sjekirice u brončanom dobu Istre i Kvarnerskih otoka koje su načinjene od uvoznog materijala su zanimljiv fenomen. Sudeći prema nalazu male polirane trapezoidne sjekire u Palú di Livenza u sklopu sojeničkog naselja može biti da su one eneolitički survival.⁴⁶

Kelt iz Osora (t. 4: 1) nalazi se među pojedinačnim nalazima u Prirodoslovnom muzeju u Beču.⁴⁷ Ukras sa tri bradavice složene u trokut unutar V rebra smatra se razvijenijim ornamentom na keltovima, a keltovi sa identičnim ukrasom su nađeni u ostavi iz Budinščine u Hrvatskom zagorju, zatim u ostavama Gorenji Log i Čermožiše u Sloveniji, te u ostavi iz sela Dabar kraj Segeta (u starijoj literaturi ostava Marina – Trogir) u Dalmaciji. Nalaz iz Budinščine pripada velikoj grupi ostava druge faze kulture žarnih polja u sjevernoj Hrvatskoj, a istoj je fazi (Reineckeova Br. D / Ha A1) pripisana i spomenuta jedina ostava te faze iz Dalmacije.⁴⁸ Ostava iz Gorenjeg Loga je datirana u Ha A1, a ostava iz Čermožiša u Ha A2 stupanj.⁴⁹ Misli se da su mnogobrojni Ha A depoi ostavština putujućih ljevača, jer u njima ima dosta polufabrikata i lomljene bronce. Kelt iz Osora je pojedinačni nalaz i u literaturi nema podatka o nalazu ostave na Cresu ili Lošinju, tako da je

taj kelt podosta usamljen dokaz veza Kvarnerskih otoka s kulturom žarnih polja sjeverne Hrvatske i jugoistočnoalpskog pretprostora, isto kao i čitava ostava Dabar – Seget.

Bodež sa Cresa (t. 4: 2) nalazi se u Trstu, a iskopan je, navodno, u velikom tumulu na »Isola di Chersino«⁵⁰ otoku između Cresa i Lošinja. Za komparaciju imamo bodež s trapezoidnom pločicom za pričvršćivanje ručke i četiri zakovice sa Briona (t. 4: 3) koji je uvršten u oblike III faze brončanog doba Istre, pa i creski bodež možemo odrediti u isti vremenski period. Bodež iz Krčine nije jedini nalaz brončanodobnog oružja na kvarnerskim otocima, poznati su nalazi ornamentiranog bodeža i kratkog mača s trapezoidnom pločicom za pričvršćivanje ručke i četiri zakovice iz Garice na otoku Krku.⁵¹

Igla iz osorske zbirke (t. 4: 4) ima stepeničasto bikoničnu glavicu i vretenasto zadebljani vrat, slični igli iz Biljana Donjih⁵² i igli iz Varvare, koje su obje oblici srednjeg brončanog doba. Igla iz Varvare pripada potfazi B2 srednjeg brončanog doba bosanske kulturne grupe.⁵³

Brončanodobnom nakitu pripada, također, nekoliko ulomaka manšetastih narukvica iz Osora. Prvi je fragment (t. 6: 1) dio klasične narebrene ovalne narukvice otvorenih krajeva, a druga ima valoviti presjek (t. 6: 2). U Liburniji manšetaste narukvice dolaze nešto kasnije nego li u kontinentalnom dijelu Hrvatske i to u tzv. prelaznoj fazi (11./10. st. p. n. e.) čiji je tipičan reprezentant grob iz Vrsi u kojem je bio jedan par tog tipa narukvica.⁵⁴ Zatvorene narukvice s presjekom dvoslivnog krova drugi su oblik narukvica kasnog brončanog doba Liburnije, nađeno ih je mnogo u uspoređenju sa manšetastim i dolaze u velikom broju zajedno, za razliku od manšetastih koje su obično u paru. U Creskom muzeju nalazi se 7 komada narukvica s presjekom u obliku dvoslivnog krova (t. 6: 4), u Krku ih je nađeno 14, a u Grižanima u Vinodolu 9.⁵⁵ Nešto su mlađe narukvice punog kvadratnog profila kao što je druga narukvica iz Cresa (t. 6: 5). U nekoliko grobova prve faze na Limskoj gradini nalaze se zajedno trakaste narukvice s presjekom dvoslivnog krova, narukvice punog trokutastog profila i narukvice rombičnog odnosno kvadratnog profila, primjerice u grobu broj 60 koji je određen u fazu Lim Ia.⁵⁶ Po analogijama, vjerojatno su i na Kvarnerskim otocima u kasno brončano doba bile zajedno u upotrebi i jedna i druga vrsta narukvica iz Cresa (t. 6: 4, 5).

Deformirana lučna fibula s dva gumba na luku iz Osora nalazi se u Arheološkom muzeju Istre u Puli⁵⁷ (t. 5: 1), dio igle nedostaje i kad bi dobila izvorni oblik bila bi dugačka oko 25 cm, pa je pored fibule iz Grižana⁵⁸ najveća u seriji liburnskih fibula s dva gumba na luku. Lučne fibule s dva gumba su submikenski oblik na Balkanu, južnoj Italiji i Siciliji i dolaze na Apeninskom poluotoku kao i kod nas u više lokalnih varijanata.⁵⁹ Jedna od njih su fibule liburnskog tipa koje su nađene u Škocjanu u nekropoli Brežec⁶⁰ i depou Mušja Jama.⁶¹ Taj je depo nastajao kroz dulji vremenski period, votivnog je karaktera i misli se da su fibule koje su u njemu nađene lomljene u okviru nekog obreda.⁶² Možda je i deformiranje osorske fibule nastalo iz sličnog razloga.

U osorskoj se zbirci nalazi fragment zmijaste fibule s prstenastim lukom čiji je jedan dio, koji se u međuvremenu izgubio, objavio Marchesetti (t. 5: 2, 3). Identične fibule iz Italije imaju na nožici raskovanu spiralu ili spiralnu pločicu (t. 5: 6, 7, 8), pa bi tako trebalo rekonstruirati fibulu iz Osora.⁶³ Fibula iz Piediluca (t. 5: 4) je fragmentirana, a iz Contigliana (t. 5: 5) deformirana što je česta pojava kod metaka iz ostava. Jednaka kompletno sačuvana fibula s ravnom iglom nađena je u ostavi

na otoku Giglio.⁶⁴ Spomenute ostave pripadaju posljednjem protovilanovskom horizontu u srednjoj Italiji.⁶⁵ Fibule iz Fontanelle (t. 5: 7) i prstenasta zmijska fibula sa izvijenom iglom iz Angarana⁶⁶ oblik su stupnja Protogolasecca III u sjevernoj Italiji.⁶⁷ Fibula iz Osora je italski import, ona je najistočniji nalaz talijanskih fibula s prstenasto oblikovanim lukom, pored koljenaste fibule iz Škocjana,⁶⁸ i datirati se može u 10., eventualno početak 9. st. p. n. e.

U Osoru je nađena igla tipa Sirolo-Numana (t. 4: 5). Igle istog tipa nađene su na Limskoj gradini⁶⁹ i u Picugima⁷⁰ u Istri, nekoliko igala tog tipa nađeno je u Ninu,⁷¹ na gradini Ljubač⁷² i u grobu broj 6 u Jezerinama.⁷³ Igle Sirolo-Numana iz Škocjana su uvrštene u oblike mlađeg horizonta depoa kasnog brončanog doba jugoistočnoalpskog pretprostora.⁷⁴ Taj je tip vazaste igle dobio ime po jedinom nalazu u Italiji u Picenumu, gdje je igla nađena u grobu koji je datiran u 9. st. p. n. e., pa se tako može datirati i igla iz Osora.

Na području gornjeg Jadrana mnogo su učestalije igle s plitkokoničnom glavicom⁷⁵ i nekoliko ih je nađeno u Osoru (t. 4: 6, 7). Igla iz Osora (t. 4: 7) je tip Porto Sant'Elpidio a igla istog tipa je bila u značajnom ninskom grobu broj 90 zajedno s antenskim mačem,⁷⁶ tako da su igle s koničnom glavicom u Liburniji nakit početaka starijeg željeznog doba.

Otvorene narukvice bubrežastog presjeka iz Osora (t. 6: 6), a ima ih oko desetak, dosta su neobične. Načinjene su tako da su krajevi širokog lima čvrsto uvijeni jedan prema drugome, pa bi prema tome bile malo kompliciranija varijanta narukvica C profila. U Liburniji su narukvice C profila dosta rijetke, nađene su u Kolanu na Pagu i u grobu broj 30 i 53 u Ninu.⁷⁷ U dobovskoj grupi ovaj se tip narukvice vezuje uz nakit ljubljanske faze Ib u središnjoj Sloveniji (9. st. p. n. e.).⁷⁸ Uzmemo li da su osorske narukvice razvijeniji tip narukvica C profila, bile bi nešto mlađe, ali jednako kao i igle s plitkokoničnom glavicom, značajne za početak starijeg željeznog doba na Cresu i Lošnju.

Pregled nalazišta i nalaza koje smo donijeli pokazuju da građa kojom raspolažemo, iako u većini slučajeva s nedovoljno preciznim podacima o okolnostima nalaženja, ipak omogućava stvaranje zaokružene slike brončanog doba Cresa i Lošinja. Keramika koju smo prikazali pokazuje više afinitet prema brončanodobnoj keramici Istre i tršćanskog Krasa, možda iz jednostavnog razloga što je liburnska keramika toga vremena manje poznata. Male kamene sjekirice su druga dodirna točka s Istrom, one su, što više, specifikum istarskog brončanog doba i brončanog doba Kvarnerskih otoka (Cres, Lošinj, Krk). Iznenađuje relativno velika količina srednjebrončanodobnog oružja nađena na spomenutoj otočnoj skupini. Bodež iz Cresa je, jednako kao i kamene sjekirice i keramika svjedok živih veza s Istrom. Manšetaste narukvice pripadaju nadregionalnim tipovima brončanog doba, a zatvorene narukvice s presjekom dvoslivnog krova tipične su za nakit Liburnije, jednako kao i lučna fibula s dva gumba iz Osora. Igle tipa Sirolo-Numana neopravdano nose naziv po jedinom talijanskom nalazu, a sudeći po rasprostranjenosti, njihova bi domovina prije bila negdje uz sjevernojadransku obalu. Pri kraju brončanog doba čini se da postaju intenzivniji kontakti s Italijom, što dokazuje osim spomenute igle i prstenasta zmijska fibula iz Osora.

Početak željeznog doba označavaju igle s koničnom glavicom i poseban tip narukvica (t. 6: 6) koje su izgleda lokalna, osorska varijanta narukvica C presjeka.

- ¹ Š. Batović, Kasno brončano doba na istočnom Jadranskom primorju, u: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (Sarajevo 1983) 271 ss.
- B. Čović; Regionalne grupe ranog bronzanog doba, *ib.*, 114 ss.
- Isti, Srednje bronzano doba u Istri, *ib.*, 233 ss.
- J. Čus-Rukonić, Izvori za arheologiju Cresa i Lošinja, *Otočki ljetopis Cres-Lošinj 5*, Mali Lošinj 1984, 229 ss.
- Caput Adriae, La protostoria* Quaderni didattici della Casa di risparmio di Trieste, a cura dei Civici musei di storia ed arte 3 (Trieste 1984) 32 s.
- Preistoria del Caput Adriae* (Trieste 1983) 87 ss.
- ² V. Miroslavljević, Jamina Sredi, prilog prethistorijskoj kulturi na otoku Cresu, *Arh. rad. raspr. 1*, 1959, 131 ss.
- Isti, Gradine i gradinski sistemi u prethistorijskoj i protohistorijskoj doba, I dio, Nalazišta: otoci Cres i Lošinj, *Arh. rad. raspr. 7*, 1974, 262 s.
- Isti, Prethistorijski objekti na otoku Cresu, *Ljetopis JAZU 64*, 1960, 204 ss.
- ³ V. Miroslavljević, Gradine (bilj. 2) 263.
- Isti, Vela spilja, prethistorijsko nalazište na otoku Lošinju, *Arh. rad. raspr. 6*, 1968, 27 ss.
- Isti, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- ⁴ V. Miroslavljević, Gradine (bilj. 2) 263.
- Isti, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- Isti, Izvještaj o istraživanjima na otocima Lošinju i Cresu 1953. godine, *Ljetopis JAZU 60*, 1955, 208 s.
- Isti, Jamina Sredi (bilj. 2) 167.
- ⁵ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 211 ss.
- ⁶ Pošto nemamo detaljnijih podataka o karakteru nađene keramike, a znamo da stariji autori gradinskom keramikom nazivaju onu nađenu na gradinama, a koja obično pripada ili brončanom ili željeznom dobu, uzimamo u obzir za brončanodobnu topografiju i ovakav podatak.
- V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 213 s.
- ⁷ C. Marchesetti, Isole del Quarnero, *Not. sc. ant. 21*, 1924, 127 s.
- Š. Batović (bilj. 1) 276.
- ⁸ Keramika sa ove gradine, a iz iskopavanja V. Miroslavljevića čuva se u Zavodu za arheologiju JAZU u Zagrebu.
- ⁹ Keramika sa gradine Skulka čuva se u Zavodu za arheologiju JAZU u Zagrebu.
- ¹⁰ C. Marchesetti (bilj. 7) 138 ss.
- ¹¹ Keramika sa gradine Plovača čuva se u Zavodu za arheologiju JAZU u Zagrebu.
- ¹² V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- ¹³ V. Miroslavljević, *ib.*, 210.
- Isti, Južno područje otoka Cresa u pretpovijesno doba, *Ljetopis JAZU 61*, 1956, 266 s.
- Isti, Gradine (bilj. 2) 272 ss.
- C. Marchesetti (bilj. 7) 130, 137 ss.
- ¹⁴ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- ¹⁵ V. Miroslavljević, *ib.*, 210.
- Isti, Južno područje (bilj. 13) 267 s.
- ¹⁶ V. Miroslavljević, Izvještaj (bilj. 4) 213.
- Isti, Vela spilja (bilj. 3) 51.
- ¹⁷ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- Isti: Vela spija (bilj. 3) 51.
- ¹⁸ Keramika iz iskopavanja V. Miroslavljevića na Polanzi čuva se u Zavodu za arheologiju JAZU u Zagrebu.
- V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- Isti, Izvještaj (bilj. 4) 210 s.
- Isti, Vela spilja (bilj. 3) 51.
- B. Čović, Regionalne grupe (bilj. 1) 130, bilj. 82.
- Isti, Srednje bronzano doba (bilj. 1) 234.
- C. Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia* (Trieste 1903) 113.
- Preistoria* (bilj. 1) 106.
- ¹⁹ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- ²⁰ V. Miroslavljević, *ib.*, 210.
- Isti, Izvještaj (bilj. 4) 210.
- Isti: Vela spilja (bilj. 3) 51.
- ²¹ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- ²² *Ib.*
- ²³ *Ib.*
- ²⁴ *Ib.*
- ²⁵ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- Isti, Izvještaj (bilj. 4) 207 s.
- ²⁶ V. Miroslavljević, Prethistorijski objekti (bilj. 2) 210.
- C. Marchesetti (bilj. 7) 133.
- Isti (bilj. 18) 114.
- B. Čović, Regionalne grupe (bilj. 1) 130, bilj. 82.
- ²⁷ V. Miroslavljević, Gradine (bilj. 2) 271.
- ²⁸ *Ib.*
- ²⁹ Š. Batović, Kasno brončano doba (bilj. 1) 275.
- ³⁰ V. Miroslavljević, Gradine (bilj. 2) 264.
- ³¹ J. Čus-Rukonić, Arheološka topografija otoka Cresa i Lošinja, u: *Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju*, Izd. Hrv. arh. dr. 7 (Zagreb 1982) 11 s, sl. 1. *Caput Adriae* (bilj. 1) 33.
- Preistoria* (bilj. 1) 128 s, sl. 18.
- ³² Š. Batović, Kasno brončano doba (bilj. 1) 275, 307.

- ³³ C. Marchesetti (bilj. 7) 140 ss.
Isti (bilj. 18) 134, sl. 6-8.
Caput Adriae (bilj. 1) 33.
Preistoria (bilj. 1) 130, sl. 18.
- ³⁴ B. Lonza, *Appunti sui castellieri dell'Is-
tria e della provincia di Trieste* (Trieste 1977)
t. 2.
- ³⁵ *Preistoria* (bilj. 1) t. 28: 6; 32 A: 3.
- ³⁶ Š. Batović, Prapovijesni ostaci na zadar-
skom otočju, *Diadora* 6, 1973, 5 ss, t. 71, 73;
S. Forenbaher, P. Vranjican, Vaganačka peći-
na, *Opusc. Archaeol.* 10, 1985, 1 ss. t. 7.
- ³⁷ B. Lonza, *La ceramica del castelliere
degli Elleri* (Trieste 1981) t. 7: 8.
- ³⁸ B. Čović (bilj. 1) t. 14: 3.
- ³⁹ *ib.*, t. 28: 4.
- ⁴⁰ *Preistoria* (bilj. 1) t. 14: 3.
- ⁴¹ *ib.*, t. 36: 16.
- ⁴² *ib.*, t. 25 C; 26.
- ⁴³ Podatak zahvaljujemo Vladi Bermancu
iz Minerološko-petrografskog zavoda Priro-
doslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu.
- ⁴⁴ B. Čović (bilj. 1) 125, sl. 10: 4.
- ⁴⁵ C. Marchesetti (bilj. 18) 134.
- ⁴⁶ *Preistoria* (bilj. 1) 61, sl. E.
- ⁴⁷ Za crtež kelta i podatak zahvaljujemo
Bibi Teržan.
- ⁴⁸ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa
žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (Zadar 1973)
103, t. 78: 7; 106, t. 82, 1-8: ostava Marina -
Trogir bez kelta; Š. Batović, u: *Praist. jugosl.
zem.* 4, *Bronzano doba* (1983) 335, t. 49:
ostava Dabar-Seget u kojoj je citirani kelt.
- ⁴⁹ S. Gabrovec, u: *Praist. jugosl. zem.* 4,
Bronzano doba (1983) 75, Gorenji Log: t. 3:
12; H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronolo-
gie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich
der Alpen, Röm.-Germ. Forsch.* 22 (1959) t.
134: 3. Kod Müller-Karpe piše Čermožišće.
- ⁵⁰ *Preistoria* (bilj. 1) 129, sl. 18.
- ⁵¹ B. Čović (bilj. 1) 236, t. 35: 1; Z. Vinski,
O oružju ranog brončanog doba u Jugoslaviji,
Vj. Arh. muz. Zagreb 2, 1961, 21, t. 3: 2; K.
Vinski-Gasparini, Brončani kratki mač nađen
u Indiji i njima srodni primjerci u Hrvatskoj,
Vj. Arh. muz. Zagreb 16/17, 1983/84, 54, t. 1: 4.
- ⁵² *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od pra-
povijesti do danas*, (Zadar 1981) 96, sl. 2: 10.
- ⁵³ R. Drechsler-Bižić, u: *Praist. jugosl. zem.*
4 (1983) 263 s, t. 41: 10.
- ⁵⁴ Š. Batović (bilj. 1) t. 44: 13, 14.
- ⁵⁵ F. Lo Schiavo, Il gruppo liburnico-japo-
dico, *Atti della Accademia Nazionale dei Lin-
cei. Memorie* 14, Roma 1970, 424, br. 223, t.
- 23: 6. Š. Ljubić, *Popis Arheološkog Odjela
Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu* (Za-
greb 1889) 72, br. 8.
- ⁵⁶ K. Mihovilić, Nekropola Gradine iznad
Linskog kanala, *Histria Arch.* 3/2, 1972, t. 30,
sl. 5.
- ⁵⁷ Crtež fibule sam dobla od kustosa pret-
historijskog odjela Arheološkog muzeja Istre,
na čemu se srdačno zahvaljujem.
- ⁵⁸ Š. Ljubić (bilj. 55) 71, br. 1, t. 10: 35.
- ⁵⁹ J. Bouzek, Bronze Age Greece and the
Balkans: problems of migrations, u: *Bronze
Age Migrations in the Aegean*, (Sheffield
1974) 172.
- ⁶⁰ *La necropoli di Brežec*, Monogr. di Preist.
1 (Trieste 1977) t. 10; 23.
- ⁶¹ M. Guštin, *Notranjska*, Kat. in monogr.
17 (Ljubljana 1979) t. C.
- ⁶² S. Gabrovec (bilj. 49) 82.
- ⁶³ D. Glogović, Predmeti starijeg željeznog
doba iz grobova na Kavaneli kraj Osora, u:
*Arheološka istraživanja na otocima Cresu i
Lošinju*, Izd. Hrv. arh. dr. (Zagreb 1982) sl. 2:
3.
- ⁶⁴ M. Bizzarri, Un ripostiglio eneo nell' Isola
del Giglio, *Studi Etr.* 33, 1965, 515 ss, t. 120.
- ⁶⁵ G. L. Carancini, I ripostigli dell' Età del
Bronzo finale, *Atti della XXI riunione scienti-
fica*, 1979, 631 ss, sl. 1.
- ⁶⁶ E. Bianchin Citton, La necropoli di San
Giorgio di Angarano, *ib.*, 189 ss, sl. 4: 5.
- ⁶⁷ N. Negroni Catacchio, M. L. Nava, M.
Chiaravalle, Il Bronzo finale nell'Italia nord-
occidentale, *ib.*, 47 ss, sl. 5 a.
- ⁶⁸ *Preistoria* (bilj. 1) sl. 28 A: 6.
- ⁶⁹ K. Mihovilić (bilj. 56) t. 36: 5.
- ⁷⁰ A. Amoroso, Le necropoli preistoriche
dei Pizzugghi, *Atti Mem. soc. istr. arch. st.
patr.* 5, 1889, t. 7: 10.
- ⁷¹ F. Lo Schiavo (bilj. 55) 463, br. 14.
- ⁷² *Nakit* (bilj. 52) 121, sl. 10: 33.
- ⁷³ W. Radimsky, *Wiss. Mitth. Bos. Herc.* 3,
1895, 39 ss, sl. 61.
- ⁷⁴ S. Gabrovec (bilj. 49) sl. 9: 13.
- ⁷⁵ M. Guštin, Kronologija notranjske skupi-
ne, *Arh. vest.* 24, 1973 (1975) 461 ss, karta 2.
- ⁷⁶ Š. Batović, u: *Jadranska obala u protohi-
storiji* (Zagreb 1976) 69, sl. 17.
- ⁷⁷ Š. Batović (bilj. 36) t. 104; id, *Inv. Arch.
Jug.* 4 (1962) Y 37; *Nin, Problemi arheoloških
istraživanja* (Zadar 1968) t. 15.
- ⁷⁸ J. Dular, Poskus kronološke razdelitve
dobovskega žarnega grobišča, *Arh. vest.* 29,
1978, 41.

ÜBERSICHT DER BRONZEZEITLICHEN FUNDSTELLEN UND FUNDE AUF DEN INSELN CRES UND LOŠINJ

Zusammenfassung

Die meisten Daten über die Bronzezeit auf den Inseln Cres und Lošinj kamen von C. Marchesetti, der mehrere Fundorte feststellte und einige Funde von Kavuada beschrieben hatte, wo am Ende des vorigen Jahrhunderts die Ausgrabungen unter der Führung vom Pfarrer I. K. Bolmarčić stattgefunden haben, und von V. Mirosavljević, der die Höhlen auf den Inseln durchforschte und die Schnittgrabungen auf einigen Ringwällen führte.¹ Die Höhlen mit bronzezeitlichen Funden sind Jami na Sredi, Grmožaj, Vela Jama und Rupina (Taf. 1: 1).²⁻⁴ Auf beiden Inseln wurde eine große Zahl von Ringwällen registriert, von denen einige während der Bronzezeit angesiedelt worden sind (Taf. 1: 2).⁵⁻²⁸ Der wichtigste Fundort ist jedoch Osor²⁹ mit zum Teil erhaltenen vorgeschichtlichen Wällen, und mit der dazugehörigen Nekropole in Kavuada, wo viele Funde entdeckt wurden (Taf. 1: 1).³²

Auf den Inseln gibt es viele Grabhügel, die jedoch noch nicht erforscht worden sind, obwohl einige Funde bekannt sind, die in Tumuli ausgegraben wurden (wie z. B. der Dolch aus Krčina: Taf. 4: 2).³¹

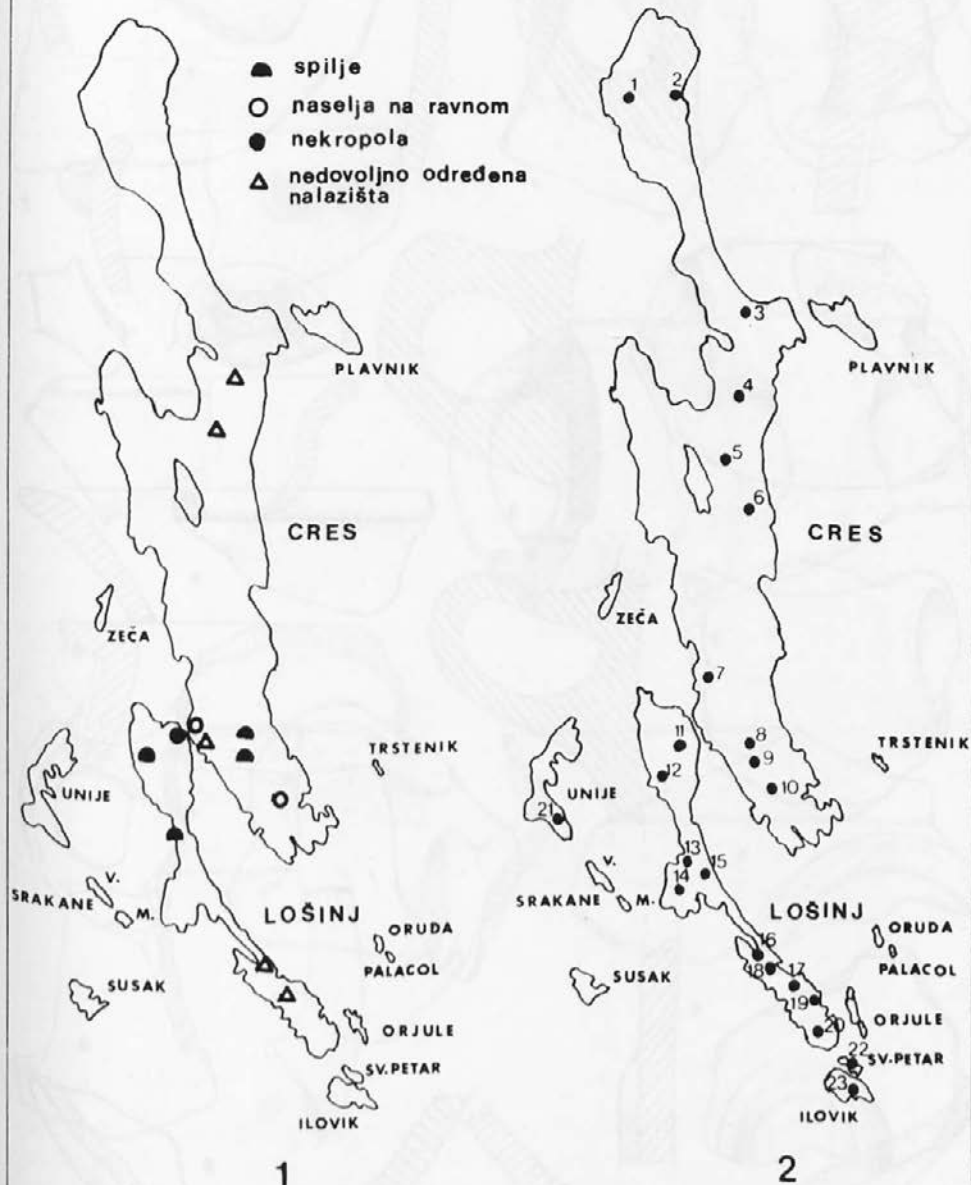
Die Übersicht der bearbeiteten Funde, in den meisten Fällen nicht präzise genug mit den Daten versehen, gibt uns jedoch die Möglichkeit, ein klares Bild von der Bronzezeit auf Cres und Lošinj zu bekommen. Die Keramik (Taf. 2, 3) zeigt eine größere Ähnlichkeit mit der bronzezeitlichen Keramik in Istrien und im Triester Karstgebiet,^{34, 35, 37} weil die liburnische Keramik aus dieser Periode weniger bekannt ist.³⁶ Der zweite Berührungspunkt mit Istrien sind die trapezoiden Miniaturäxte (Abb. 1),^{44, 45} die zugleich eine Besonderheit des bronzezeitlichen Istriens und der Bronzezeit der Inseln Cres, Lošinj und Krk sind. Der Dolch aus Krčina (Taf. 4: 2)⁵⁰ kann mit dem Dolch aus den Brioni-Inseln (Taf. 4: 3) verglichen werden, es wird aber auch auf die Funde der bronzezeitlichen Waffen auf der Insel Krk hingewiesen.⁵¹ Das Tüllenbeil aus Osor (Taf. 4: 1) ist mit jenen aus den Depotfunden in Budinščina, Čermožiše, Gorenji Log und Dabar-Seget zu vergleichen, die alle zur Ha A-Stufe gehören.^{48, 49}

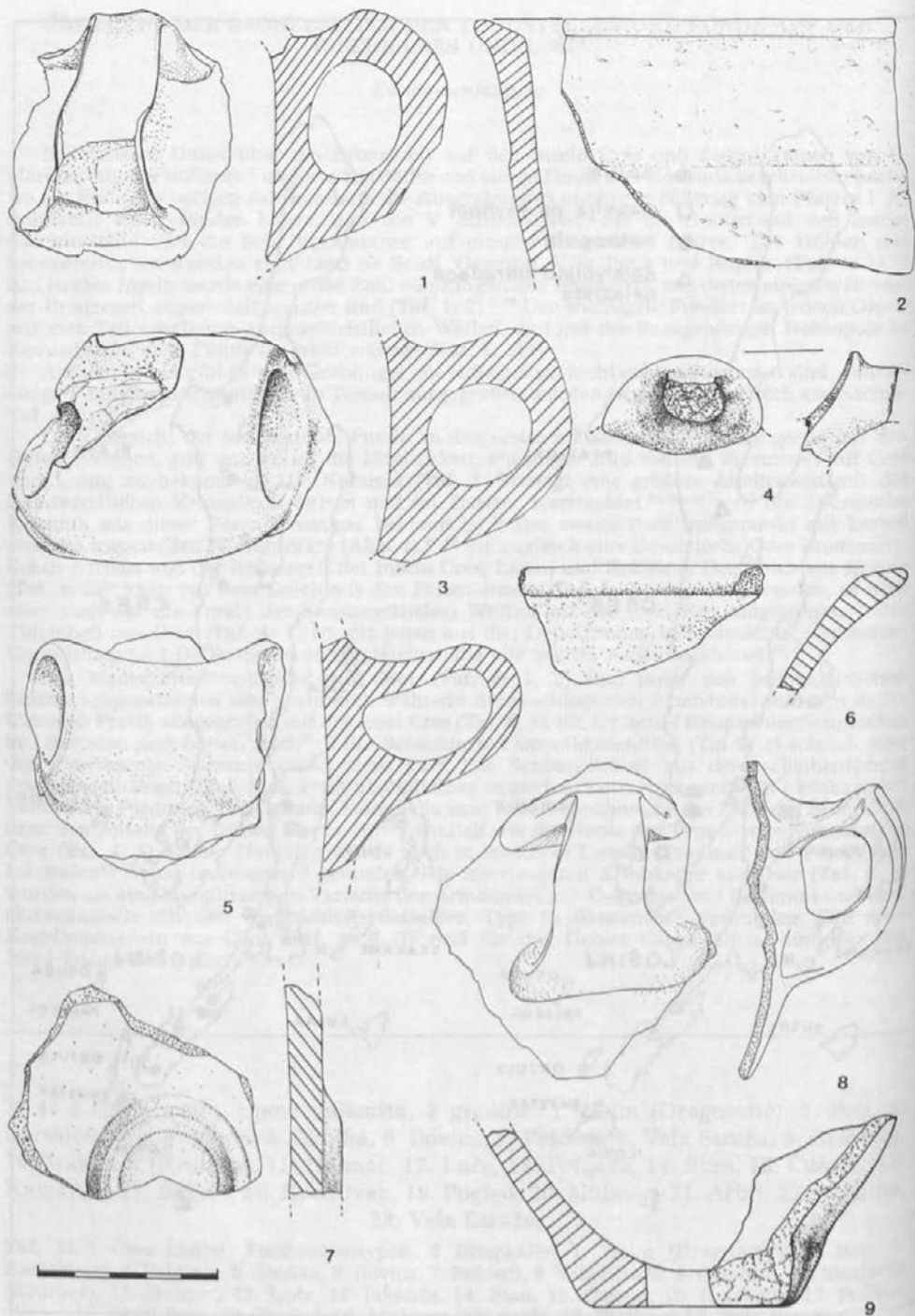
Die Manschettenarmbänder aus Osor (Taf. 6: 1, 2) sind unter den bronzezeitlichen Schmuckgegenständen sehr verbreitet, während die geschlossenen Armbänder mit dem dachförmigen Profil, ausgegraben auf der Insel Cres (Taf. 6: 4), ein typisches Beispiel des Schmuckes in Liburnien und Istrien sind;^{55, 56} die deformierte Doppelknotenfibel (Taf. 5: 1) schrieb man der liburnischen Variante dieses Typs zu.⁵⁸ Die Schlangenfibel mit dem scheibenförmig gegliederten Bogen (Taf. 5: 2, 3) ist als italischer Import zu betrachten und den gleichartigen Funden aus Piediluco, Contigliano, Fontanella usw. nach bezeichnet sie das Ende der Bronzezeit bzw. den Anfang der frühen Eisenzeit,⁶³⁻⁶⁷ ähnlich wie die Nadel des Typs Sirolo-Numana aus Osor (Taf. 4: 5). Dieser Nadeltyp wurde noch in Istrien in Limska Gradina⁶⁹ und Picugi,⁷⁰ in Liburnien^{71, 72} und in Jezerine⁷³ gefunden. Die interessanten Armbänder aus Osor (Taf. 6: 6) wurden als eine kompliziertere Variante der Armbänder mit C-Querschnitt bestimmt und sind chronologisch mit den Armbändern desselben Typs in Slowenien⁷⁸ verbunden. Die zwei Kogelkopfnadeln aus Osor (Taf. 4: 6, 7) sind für das Gebiet Caput Adriae und für das Nord-Dalmatien typisch.⁷⁵

T. 1: 1 Cres-Lošinj, tipovi nalazišta, 2 gradine: 1. Halm (Dragozetić), 2. Beli, 3. Bartolomej, 4. Pelginja, 5. Skulka, 6. Ilovica, 7. Pešćeni, 8. Vela Straža, 9. Grmožaj, 10. Maslovik (Krunica), 11. Halmac, 12. Laće, 13. Polanža, 14. Stan, 15. Čunski, 16. Kalvarija, 17. Bulbin, 18. Sveti Ivan, 19. Pogled, 20. Mulmon, 21. Arbit, 22. Strižine, 23. Vela Straža.

Taf. 1: 1 Cres-Lošinj, Fundstellentypen, 2 Ringwälle: 1. Halm (Dragozetić), 2. Beli, 3. Bartolomej, 4. Pelginja, 5. Skulka, 6. Ilovica, 7. Pešćeni, 8. Vela Straža, 9. Grmožaj, 10. Maslovik (Krunica), 11. Halmac, 12. Laće, 13. Polanža, 14. Stan, 15. Čunski, 16. Kalvarija, 17. Bulbin, 18. Sveti Ivan, 19. Pogled, 20. Mulmon, 21. Arbit, 22. Strižine, 23. Vela Straža.

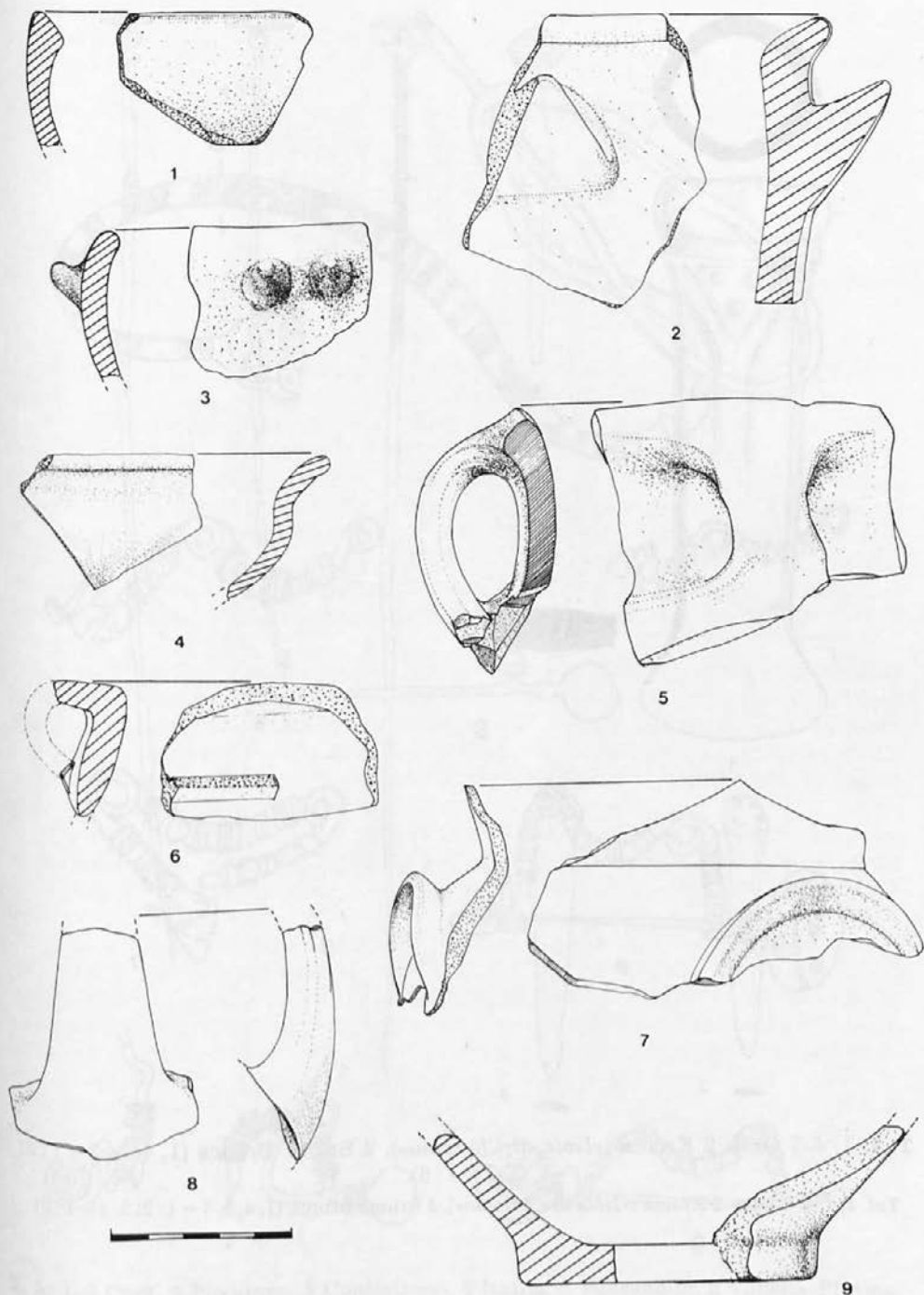
- ▲ spilje
- naselja na ravnom
- nekropola
- △ nedovoljno određena nalazišta

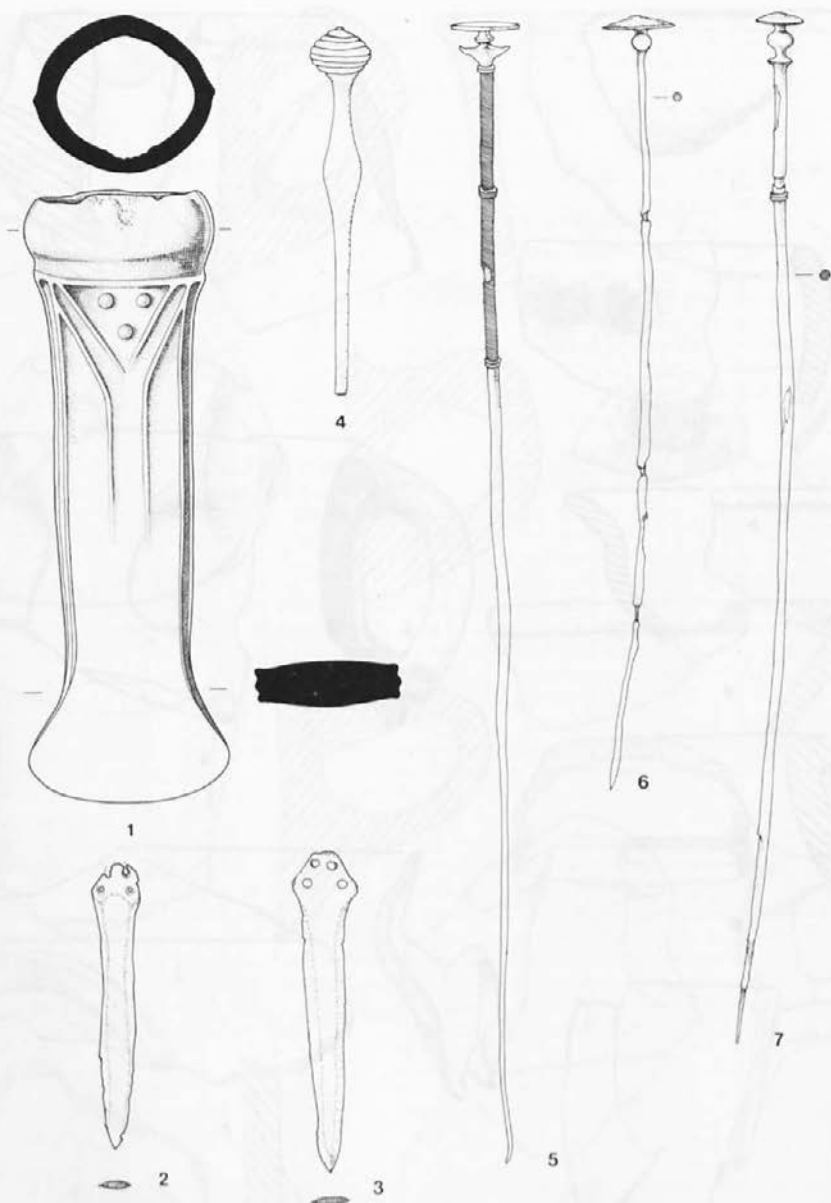
T. 2: 1, 3, 5 Cres, 2, 4, 6–8 Pelginja, 9 Halm (Dragozetić). Keramika.

Taf. 2: 1, 3, 5 Cres, 2, 4, 6–8 Pelginja, 9 Halm (Dragozetić). Keramik.

T. 3: 1-8 Osor, 9 Polanža. Keramika.

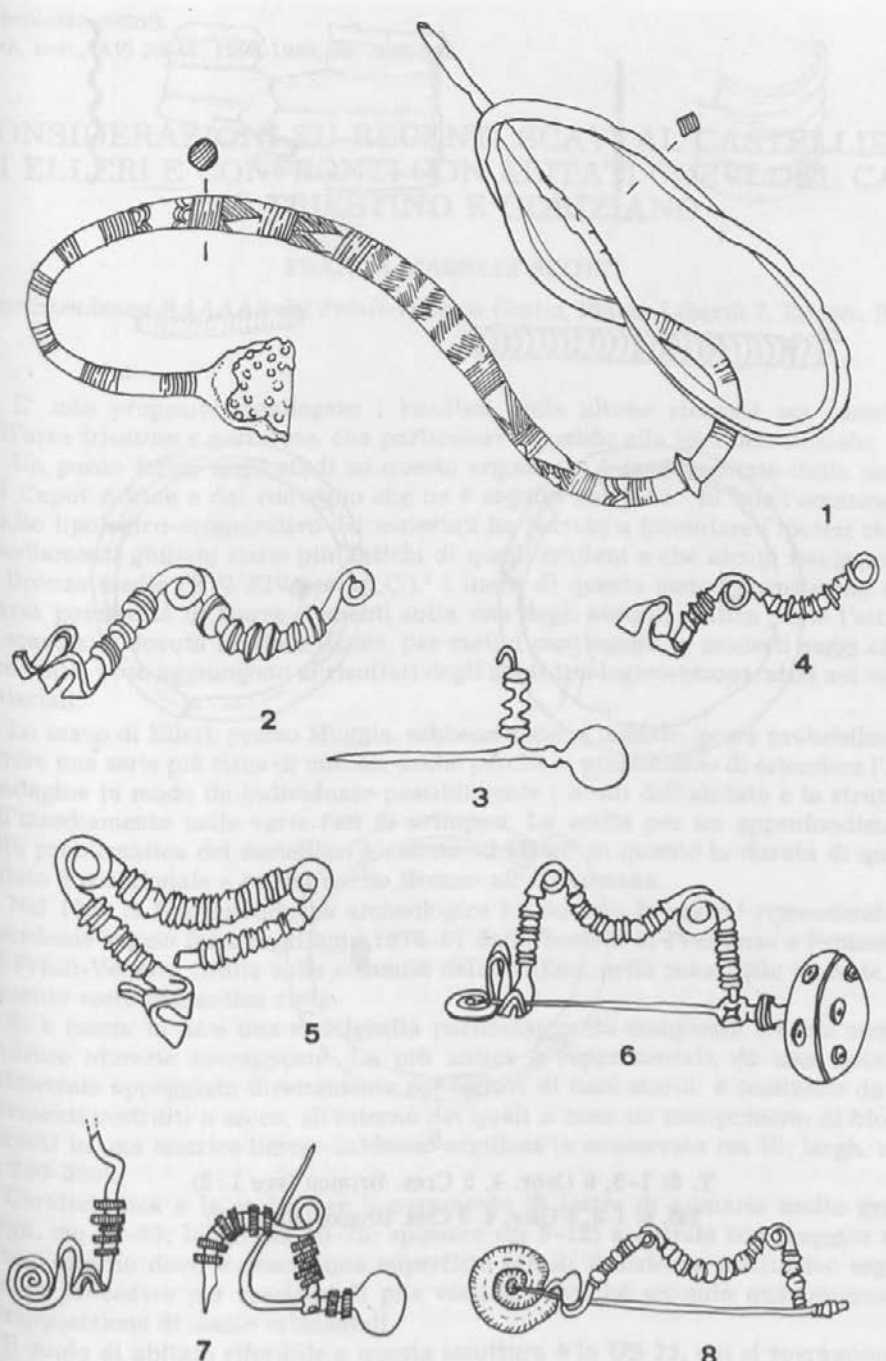
Taf. 3: 1-8 Osor, 9 Polanža. Keramik.

T. 4: 1, 4-7 Osor, 2 Krčina («Isola di Chersino»), 3 Brioni. Bronca (1, 4, 5-7 = 1:2; 2, 3 = 1:6).

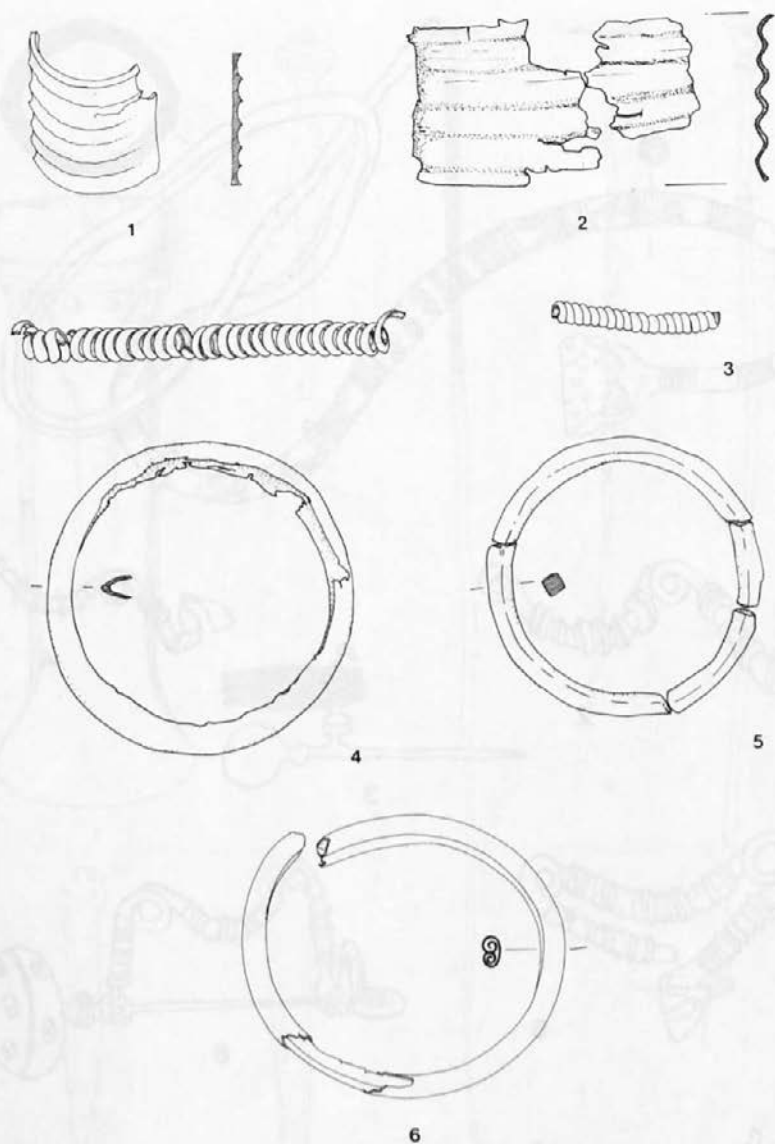
Taf. 4: 1, 4-7 Osor, 2 Krčina («Isola di Chersino»), 3 Brioni. Bronze (1, 4, 5-7 = 1:2; 2, 3 = 1:6).

CONSIDERA...
 DI ELLERI...
 ...

T. 5: 1-3 Osor, 4 Piediluco, 5 Contigliano, 6 Italija, 7 Fontanella, 8 Vadena-Pfatten.
 Bronca (1, 5, 7 = 1:2, 4 = 2:5, 2 prirodna veličina, ostalo bez mjerila).

Taf. 5: 1-3 Osor, 4 Piediluco, 5 Contigliano, 6 Italien, 7 Fontanella, 8 Vadena-Pfatten. Bronze
 (1, 5, 7 = 1:2, 4 = 2:5, 2 natürliche Größe, anderes ohne Maßstab).

T. 6: 1-3, 6 Osor, 4, 5 Cres. Bronca (sve 1:2).

Taf. 6: 1-3, 6 Osor, 4, 5 Cres. Bronze (alles 1:2).

CONSIDERAZIONI SU RECENTI SCAVI AL CASTELLIERE DI ELLERI E CONFRONTI CON ABITATI COEVI DEL CAR- SO TRIESTINO E GORIZIANO

FRANCA MASELLI SCOTTI

Soprintendenza BAAAS del Friuli-Venezia Giulia, Piazza Libertà 7, Trieste, Italia

E' mio proposito riepilogare i risultati delle ultime ricerche sui castellieri nell'area triestina e goriziana, con particolare riguardo alla loro fase iniziale.

Un punto fermo negli studi su questo argomento è rappresentato dalla mostra del *Caput Adriae* e dal convegno che ne è seguito nel 1983.¹ In quell'occasione lo studio tipologico-comparativo dei materiali ha portato a formulare l'ipotesi che gli insediamenti giuliani siano più antichi di quelli friulani e che alcuni risalgano già al Bronzo medio (XVI/XIV sec. a. C.).² I limiti di questo metodo consistono nella scarsa possibilità di trarre elementi sulla vita degli abitati; d'altra parte l'attività di scavo si è dovuta limitare finora, per motivi contingenti, a modesti saggi che, a loro volta, poco aggiungono ai risultati degli studi tipologico-comparativi sui vecchi materiali.

Lo scavo di Elleri, presso Muggia, sebbene appena iniziato, potrà probabilmente fornire una serie più ricca di notizie, anche perchè ci proponiamo di estendere l'area d'indagine in modo da individuare possibilmente i limiti dell'abitato e la struttura dell'insediamento nelle varie fasi di sviluppo. La scelta per un approfondimento della problematica dei castellieri è caduta su Elleri³ in quanto la durata di questo abitato è eccezionale e va dal medio Bronzo all'età romana.

Nel 1985 la Soprintendenza archeologica ha iniziato lo scavo,⁴ riprendendo un precedente saggio fatto negli anni 1976-81 dalla Società di Preistoria e Protostoria del Friuli-Venezia Giulia sulla sommità della collina, nella zona della macerie, che è quanto resta dell'antica cinta.

Si è messa in luce una stratigrafia particolarmente complessa ed una serie di strutture murarie sovrapposte. La più antica è rappresentata da una struttura perimetrale appoggiata direttamente sui colluvi di base sterili: è costituita da due paramenti costruiti a secco, all'interno dei quali si nota un riempimento di blocchi immersi in una matrice limoso-sabbioso-argillosa (h conservata cm 70; largh. max. cm 280-300).

Caratteristica è la scelta per il paramento di lastre di arenaria molto grandi (largh. cm 35-55; lung. cm 40-75; spessore cm 5-12) accostate con maggior cura verso l'esterno dove formano una superficie piana; il sistema costruttivo seguito sembra procedere per erezione di pile verticali anziché secondo una progressiva sovrapposizione di assise orizzontali.

Il suolo di abitato riferibile a questa struttura è la US 23, cui si sovrappone la US 22; quest'ultima risulta essere un deposito colluviale formatosi a spese dei depositi antropici di centro.

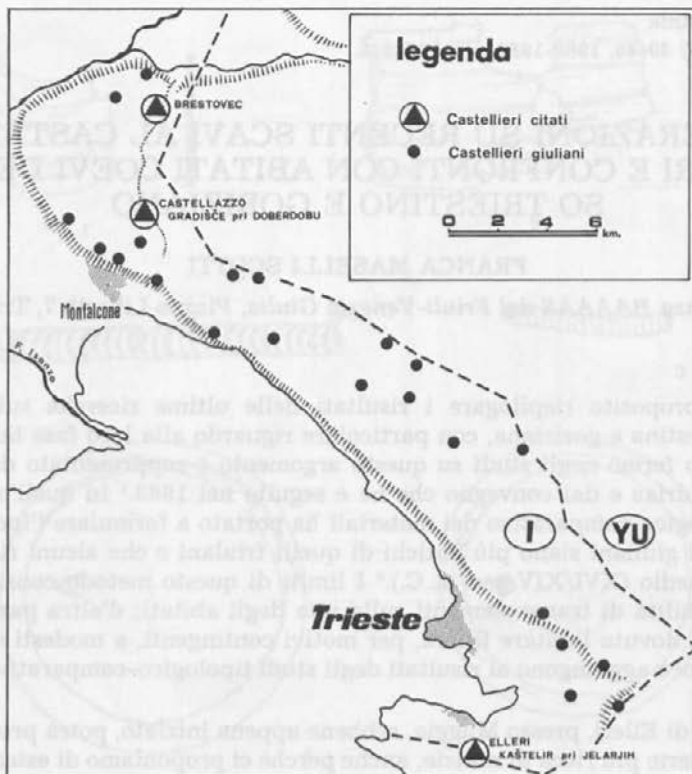

Fig. 1: I castellieri giuliani.

Sl. 1: Gradišča Julijske krajine.

I materiali dell'unità stratigrafica più profonda presentano fogge già note nel repertorio «arcaico» dei castellieri istriani e triestini. Si tratta di olle con imboccatura stretta, sottolineata da cordoni e tendente all'orlo a corona (tav. 1: 3) oppure con orlo diritto e spalla molto sviluppata (tav. 1: 1); si notano ancora olle ovoidali, decorate da cordoni, con prese a linguetta (tav. 1: 4). L'altra forma vascolare riconoscibile è costituita dalle tazze, fra le quali si distingue un tipo con larga vasca emisferica, breve orlo svasato da cui nasce un'ansa ad »X« con strozzatura centrale (tav. 1: 2), che sulle olle si presenta di solito liscia. Frequenti sembrano pure i boccali, di piccole dimensioni, caratterizzati da breve orlo svasato su cui s'impone un'ansa a nastro a fronte triangolare, talora sopraelevata (tav. 1: 7, 8). Nel repertorio delle anse, anche se non riconducibili a una forma vascolare precisa, sono da ricordare quelle a nastro verticale, profilo angolare, talvolta superiormente insellate oppure espanse in una piastra quasi triangolare (tav. 1: 9, 6). La decorazione sembra consistere esclusivamente in elementi plastici, quali bugne e cordoni, talvolta combinati in semplici motivi decorativi.

Quanto ai reperti ceramici dell'US 22, ritornano le tazze con ansa a »X« (tav. 2: 1), mentre si segnala la presenza di olle e di doli ovoidi con orlo svasato a spigolo

Fig. 2: Elleri, particolare della struttura più antica.

Sl. 2: Kaštelir pri Jelarjih. Pogled na najstarejše obzidje.

interno, talvolta sottolineato da un cordone plastico orizzontale, talvolta con presa a linguetta (**tav. 2: 3, 2**).

Cronologicamente i materiali di queste unità stratigrafiche sembrano collocabili nell'ambito del Bronzo medio,⁵ anche se compaiono alcuni elementi, specie nell'unità superiore, assegnabili al Bronzo medio-recente.⁷ L'identità di parte dei materiali dell'US 22 con la precedente si spiega con il fatto che si tratta di un deposito originato dal dilavamento di una zona di abitato coevo, posta più a monte.

Per gli abitati del Carso goriziano accenno qui ai primi risultati degli studi in corso e ai problemi originati dalla ricognizione intrapresa dalla Soprintendenza dei materiali depositati presso il Museo Provinciale di Gorizia in vista di una nuova esposizione nei locali in corso di restauro a Borgo Castello.

Esemplificativamente presentiamo due abitati, Brestovec⁷ e Castellazzo,⁸ posti lungo la strada del Vallone, collegamento naturale del Carso goriziano alla zona del Timavo e al mare sin da epoca preistorica, sicuramente percorso da una strada in epoca romana e successivamente.

In entrambi i siti ci sono olle ovoidali cordonate con prese a linguetta, con o senza impressioni digitali (**tav. 3: 7**); olle con orlo a »T« (**tav. 3: 1**); tazze carenate (**tav. 3: 2, 3**); anse a nastro, sia a profilo angolare sia tricololate (**tav. 3: 6, 8**). A Brestovec in particolare si segnalano tazze con ansa a nastro, superiormente contraddistinta da due apofisi, ed un vasetto con bugne forate (**tav. 3: 5, 4**).

Nei materiali esaminati sembrano prevalere gli aspetti relativi ad una fase posteriore a quella di Elleri e da porsi nell'ambito del Bronzo recente.⁹ A Castellazzo, tuttavia, esiste una consistente presenza di industria litica e di materiali ceramici che, in base ad analisi tipologiche, sembrano precedere la fase di primo insediamento ad Elleri. Anticipando alcuni dei dati che vengono trattati più ampiamente in uno studio in corso di stampa,¹⁰ si può notare che i reperti ceramici da un lato sembrano ricollegarsi alla corrente campaniforme (tav. 4: 1-2), dall'altro, in alcune forme e nei motivi ornamentali (tav. 4: 3-5), si richiamano allo stile di Lubiana. Quanto alla litica (tav. 4: 6-10), sembrano prevalere gli aspetti collegabili all'eneolitico. Una quantità consistente di materiali attesta una probabile frequentazione di Castellazzo alla fine del terzo-inizi del secondo millennio, differenziando questo abitato d'altura da siti analoghi nel territorio triestino e goriziano, dove solo sporadicamente si riscontrano materiali anteriori al Bronzo medio in sedi poi utilizzate dai castellieri come ad esempio a S. Michele in Val Rosandra.¹¹

Allo stato attuale delle nostre conoscenze sul materiale del Bronzo antico relativamente alla zona considerata non possiamo stabilire se tra la frequentazione più antica e l'insediamento ascrivibile alla tipologia degli abitati fortificati noti come castellieri vi sia una cesura o sussista, invece, continuità. Sarà comunque da approfondire il tipo di relazione esistente tra gli insediamenti del Bronzo medio e quelli precedenti.

Per ora l'unico elemento strutturale che consente di riferire i castellieri più antichi della nostra zona al Bronzo medio è la cinta di Elleri, che è anche la struttura più antica finora identificata nei castellieri giuliani.

¹ Si veda a questo proposito AA. VV., *Preistoria del Caput Adriae, catalogo della mostra* (Trieste 1983) e M. Moretti, *Aspetti e problemi relativi all'età del Bronzo nella mostra Preistoria del Caput Adriae*, in: *Preistoria del Caput Adriae, atti del convegno internazionale* (Trieste 1984) 75-80.

² A. Cardarelli, *Castellieri nel Carso e nell'Istria: cronologia degli insediamenti fra media età del Bronzo e prima età del Ferro*, in: *Preistoria del Caput Adriae, catalogo*, 87-112.

³ Per le indagini su castelliere di Elleri si veda: D. Cannarella, *Il carso* (Trieste 1968) 205; D. Cannarella, *Note di aggiornamento*, in: C. Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della regione giulia* (ristampa), *Quaderni Soc. Preist. Protost. Reg. Friuli-Venezia Giulia* 3 (1981) 263-265; B. Lonza, *La ceramica del castelliere degli Elleri*, *Quaderni Soc. Preist. Protost. Reg. Friuli-Venezia Giulia* 4 (1981); M. Moretti, in: *Preistoria del Caput Adriae, catalogo*, 123-127; K. Moser, *Ergebnisse der Ausgrabungen am Monte Castellier oberhalb Muggia in Istrien*, *Mitt. Zentr. Komm.* 16, 1890, 207 s; C. Pitti, *Relazione sugli scavi effettuati sul castelliere degli Elleri nell'agosto 1976*, *Atti Soc. Preist. Protost.* 3, 1975-77, 125-30; A. Riedel, *La fauna del*

castelliere degli Elleri (Trieste), *Atti Mus. Civ. St. Nat. Trieste*, 29, 2, 1976.

⁴ F. Maselli, *Atti Mem. Soc. Istr. Arch. St. Patr.* 33, 1985, 247-248; *Ib.*, 34, 1986, 160-162.

⁵ Confronti con fogge tipiche per il Bronzo medio sono: tazze con ansa a »X« (A. Cardarelli, n. 54), boccali con ansa a nastro a sezione triangolare nella parte superiore (A. Cardarelli, n. 71), olle con spalla pronunciata (A. Cardarelli, n. 75), anse a nastro con espansione superiore a piastra (A. Cardarelli, n. 92, n. 113).

⁶ Forme vascolari considerate tipiche del Bronzo medio-recente sono: dolio e olla con orlo svasato e spigolo interno, sottolineato esternamente da cordone (A. Cardarelli n. 73, 77).

⁷ C. Marchesetti (n. 3) 42; U. Furlani, *Aquil. Nost.* 44, 1973, 184; *Id.* in: *Età del Bronzo e del Ferro nell'Isontino*, *Atti Convegno* 1977 (1979) 15.

⁸ Castellazzo e i suoi materiali sono oggetto di una pubblicazione in corso di stampa: I. Ahumada Silva, F. Maselli Scotti, E. Montagnari Kokelj, *Annali di Storia isontina* 2.

⁹ Sono considerati elementi del Bronzo recente: olle con orlo a »T« (P. Cassola Guida, in: *Preistoria del Caput Adriae, Catalogo*, 76), tazze carenate (A. Cardarelli, n. 41), cordoni

con andamento curvilineo ad impressioni e tacche (A. Cardarelli, 96, n. 183).

¹⁰ Su questo argomento si veda M. Montagnari Kokelj, *Annali di Storia isontina* 2; Ead., *Castellazzo di Doberdò and Some Copper Age*

– *Early Bronze Age Aspects in Friuli Venezia Giulia*, in: *L'Età del Rame in Europa*, Atti Congresso Viareggio (1987) in corso di stampa.

¹¹ F. Maselli Scotti, *Aquil. Nost.* 57, 1986, 338 ss, tav. 2: 1.

IZSLEDKI NOVIH IZKOPAVANJ NA KAŠTELIRJU PRI JELARJIH V PRIMERJAVI S SOČASNIMI NASELBINAMI TRŽAŠKEGA IN GORIŠKEGA KRASA

Povzetek

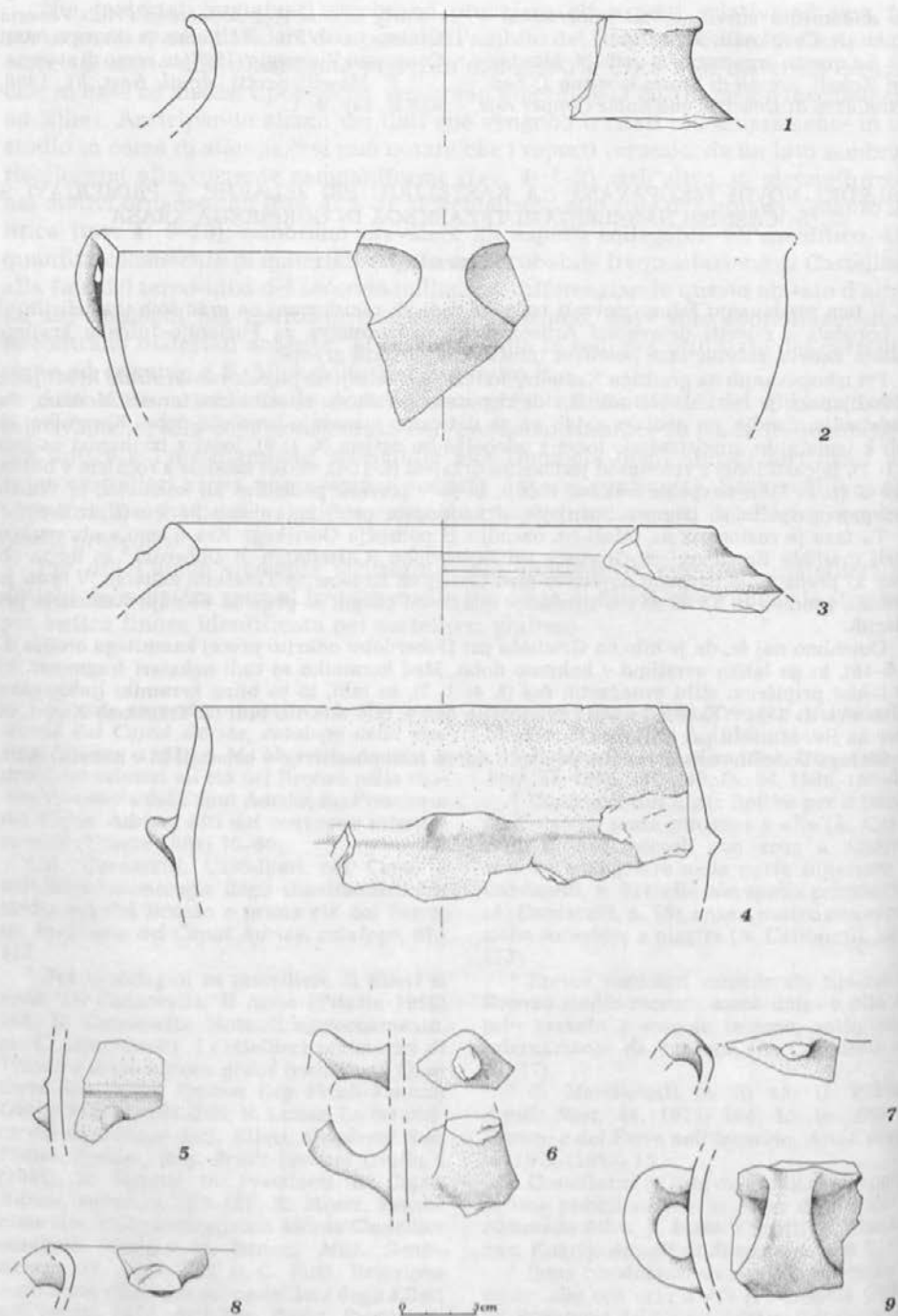
V tem predavanju želimo povzeti izsledke zadnjih raziskovanj na gradiščih (kaštelirjih)^{1,2} in poročati o novejši dejavnosti Arheološkega nadzorništvaja za Furlanijo-Julijsko krajino, kolikor zadeva začetne faze poselitve tržaških in goriških gradišč.

Pri izkopavanjih na gradišču Kaštelir,³ ki leži med Jelarji na jugoslovanski strani in Miljami na italijanski, je bil l. 1985⁴ odkrit zid, ki poteka po obodu naselbinske terase. Menimo, da predstavlja obzidje, na podlagi najdb pa ga datiramo v srednjo bronasto dobo. Keramiko, ki sodi k temu zidu, predstavljajo lonci z odebeljenim ustjem (t. 1: 3), lonci z izvihanim ustjem (t. 1: 1), jajčasti lonci z rebrom in jezičastim držajem (t. 1: 4), velike skodele z ročajem v obliki črke X (t. 1: 2) in navpični trakasti ročaji, ki so v prerezu polkrožni ali kolenasti, ki včasih presegajo ustje in se pogosto zožujejo od spodnjega proti zgornjemu koncu (t. 1: 6–9).^{5,6}

Ta faza je zastopana na tržaškem ozemlju. S področja Goriškega Krasa smo v obravnavo zajeli gradišče Brestovec⁷ in Gradišče pri Doberdobu (*Castellazzo di Doberdò*),⁸ ki ležita ob cesti, ki predstavlja naravno povezavo med Goriškim Krasom in Tržaškim zalivom. V obeh je prisotno gradivo (t. 3), ki se zdi tipološko mlajše od onega, ki pripada obzidju Kaštelirja pri Jelarjih.

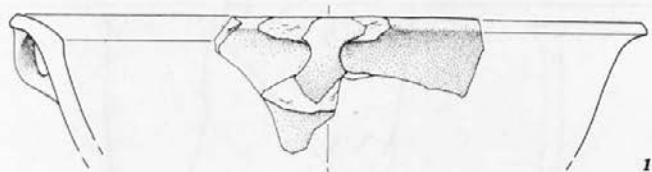
Omenimo naj še, da je bilo na Gradišču pri Doberdobu odkrito precej kamnitega orodja (t. 4: 6–10), ki ga lahko uvrstimo v bakreno dobo. Med keramiko so tudi nekateri fragmenti, ki jih lahko pripišemo stilu zvončastih čaš (t. 4: 1, 2), in taki, ki so blizu keramiki ljubljanske kulture (t. 4: 3–5).¹⁰ Keramika stila zvončastih čaš je bila odkrita tudi na Tržaškem Krasu, in sicer na Sv. Mihaelu pri Boljuncu.¹¹

Naloga bodočih raziskovanj bo pojasniti odnos med poselitvijo v bronasti in v bakreni dobi.

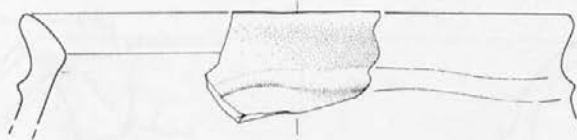

Tav. 1: Elleri, unità stratigrafica 23, 1-9 ceramica, 1:3.

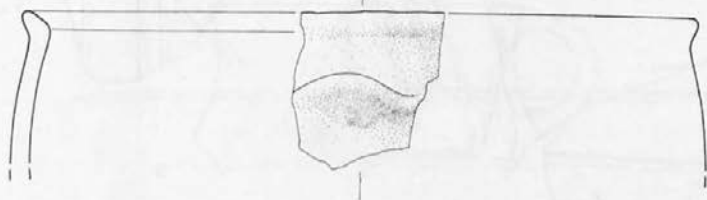
T. 1: Kaštelir pri Jelarjih, stratigrafska enota 23. 1-9 keramika, 1:3.

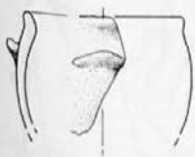
1

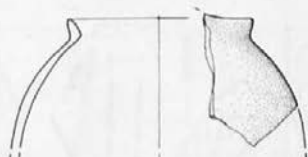
2

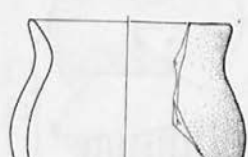
3

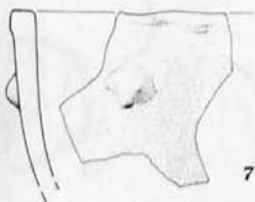
4

5

6

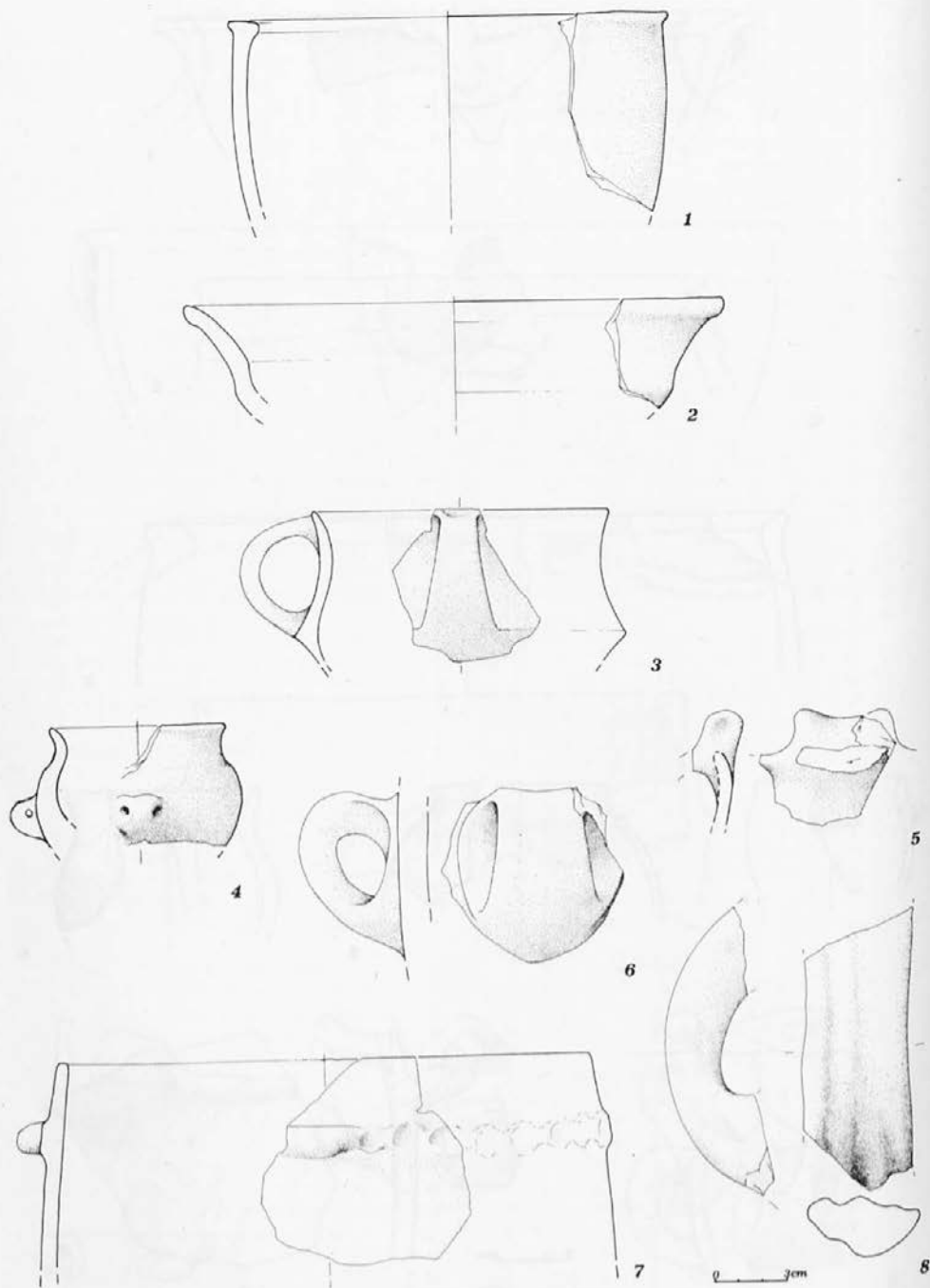
7

8

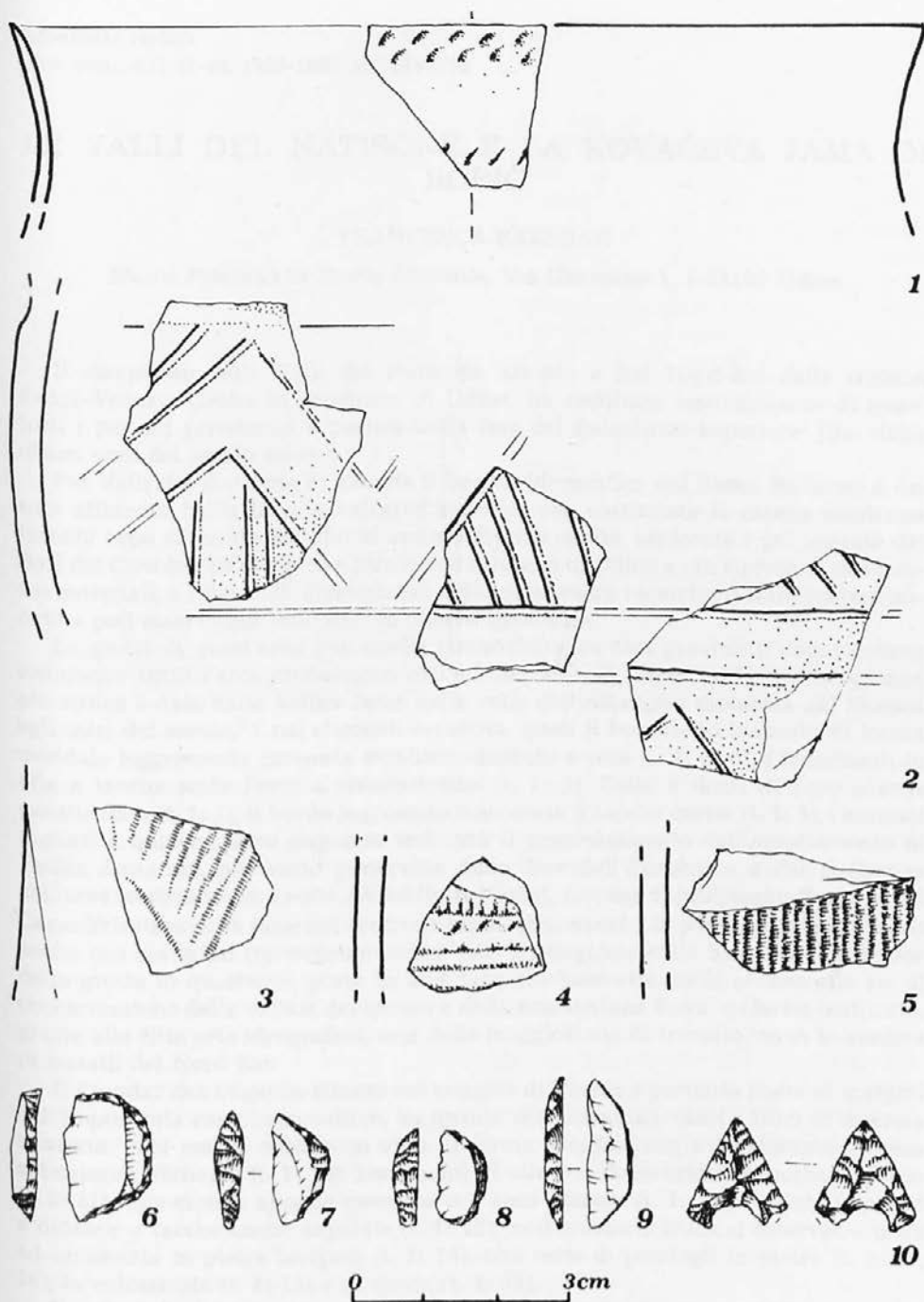
0 3cm

Tav. 2: Elleri, unità stratigrafica 22. 1-8 ceramica, 1 : 3.
T. 2: Kaštelir pri Jelarjih, stratigrafska enota 22. 1-8 keramika, 1 : 3.

Tav. 3: Brestovec. 1–8 ceramica, 1:3.

T. 3: Brestovec. 1–8 keramika, 1:3.

Tav. 4: Castellazzo di Doberdò, elementi tipo campaniforme, 1-2 ceramica, 6-10 industria litica; decorazioni tipo Lubiana, 3-5 ceramica, 1:1.

T. 4: Gradišče pri Doberdodu, elementi kulturnega kompleksa zvončastih čaš, 1-2 keramika, 6-10 kamnito orodje; okras v stilu ljubljanske kulture, 3-5 keramika, 1:1.

LE VALLI DEL NATISONE E LA KOVAČEVA JAMA DI
ROBIČ

FRANCESCA BRESSAN

Museo Friulano di Storia Naturale, Via Grazzano 1, I-33100 Udine

Il complesso delle Valli del Natisone, situato a Est Nord-Est della regione Friuli-Venezia Giulia in provincia di Udine, ha restituito testimonianze di quasi tutti i periodi preistorici a partire dalla fine del Paleolitico superiore¹ fino dagli ultimi anni del secolo scorso.

Per Valli del Natisone si intende il bacino idrografico del fiume Natisone e dei suoi affluenti. Nella breccia calcarea eocenica che costituisce la catena montuosa facente capo al monte Matajur si aprono diverse cavità, esplorate e poi scavate dai Soci del Circolo Speleologico e Idrologico Friulano di Udine a più riprese. Il recupero dei materiali, a causa dell'arretratezza delle conoscenze tecniche, è stato indiscriminato e può essere oggi letto solo in chiave tipologica.

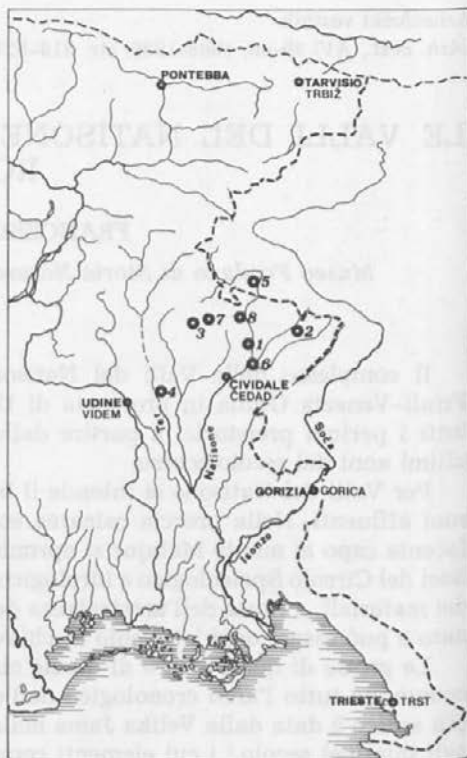
Le grotte di quest'area e di quelle circvicine su essa gravitanti documentano comunque tutto l'arco cronologico dell'età dei Metalli (**carta 1**). La testimonianza più antica è data dalla Velika Jama nella valle dell'Alberone, esplorata dal Musoni agli inizi del secolo,² i cui elementi ceramici, quali il boccaletto biansato di forma ovoidale leggermente carenata e colletto distinto a tesa (**t. 1: 3, 6**), i frammenti di olle a tacche sotto l'orlo e »bösenstrich« (**t. 1: 2**), l'olla a denti di lupo e ansa canaliculata (**t. 1: 1**), il bordo ingrossato e decorato a tacche excise (**t. 1: 5**), i cordoni digitati e qualche altro elemento indicano il coinvolgimento dell'insediamento di Velika Jama nel più vasto panorama della fine dell'Eneolitico e del I° Bronzo nell'area austriaca-ungherese (Wieselburg-Gata), slovena (Ljubljansko Barje) e del Carso Triestino sulla base dei confronti tipologici, nonché la possibilità di raffronto anche con materiali tipicamente italici.³ Ciò è spiegabile sulla base della posizione della grotta in questione, posta in una zona che permette facili accessi alle vie di comunicazione delle vallate dell'Isonzo e della non lontana Sava, e che ha costituito, grazie alla fitta rete idrografica, una delle maggiori vie di transito verso le miniere di metalli del Nord Est.

Il Ciondar des Paganis, situato nel comune di Faedis e pertanto posto ai margini dell'importante complesso vallivo, ha fornito resti ceramici, ossei e litici in discreta quantità.⁴ Tra essi si notano un vaso di forma ovoidale con collo distinto e presa subcutanea verticale (**t. 1: 10**), frammenti di olle con decorazione a tacche sull'orlo (**t. 1: 11**), una ciotola appena carenata con ansa pizzuta (**t. 1: 13**), cordoni impressi a ditate e a tacche anche angolate (**t. 1: 12**); nell'industria litica si osservano, oltre ad un'ascetta in pietra levigata (**t. 1: 14**), una serie di pendagli in pietra (**t. 1: 17, 18**), in calcarenite (**t. 1: 16**) e su dente (**t. 1: 15**).

Il materiale del Ciondar pare riferibile all'esistenza di una sepoltura sconvolta già in antico, che collocherebbe cronologicamente il sito principalmente nel I°

Carta 1: Siti delle Valli del Natisone e dell'area circostante nella Preistoria: 1 Biarzo (Paleolitico superiore finale, Mesolitico, Neolitico, età dei Metalli?); 2 Velika Jama (Eneolitico - I^o Bronzo); 3 Ciondar des Paganis (Bronzo antico, Bronzo Medio, recente?); 4 Selvis di Remanzacco, tumulo (Bronzo antico); 5 Kovačeva jama, Robič, Jugoslavia (Bronzo medio, recente, inizi finale); 6 Ponte s. Quirino, castelliere (Mesolitico, Bronzo medio-recente); 7 Foran del Landri (Bronzo finale?, età del Ferro); 8 Šusterjeva jama, Suosteriova Jama (Bronzo finale?, età del Ferro).

Karta 1: Prazgodovinska najdišča Nadiških dolin in soseščine: 1 Biarzo (končni mlajši paleolitik, mezolitik, neolitik, kovinske dobe?); 2 Velika jama (eneolitik - zgodnja bronasta doba); 3 Ciondar des Paganis (starejša, srednja, mlajša? bronasta doba); 4 Selvis di Remanzacco, gomila (starejša bronasta doba); 5 Kovačeva jama, Robič (srednja, mlajša, začetki končne bronaste dobe); 6 Ponte s. Quirino, gradišče (mezolitik, srednja-mlajša bronasta doba); 7 Foran del Landri (končna bronasta?, železna doba); 8 Šusterjeva jama (končna bronasta?, železna doba).

Bronzo per analogie con le grotticelle sepolcrali lombardo-trentino-venete, marginalmente alla cui area di influenza esso si colloca.⁵

La Kovačeva jama (o Grotta di S. Ilario) si trova sopra uno sperone roccioso sulla destra orografica del Natisone, presso l'abitato di Robič. Fu esplorata dal Marchesetti nel penultimo decennio del secolo scorso⁶ e poi escavata dai Soci dello C. S. I. F. di Udine dal 1897.⁷ Il materiale è depositato presso il Museo Friulano di Storia Naturale di Udine dopo aver subito le vicissitudini delle due guerre, mentre una minima parte si trova nei Civici Musei di Trieste.

La ceramica, d'impasto, si può distinguere in tre tipi:

- a) fine - impasto pressochè privo d'inclusi, superfici lucide, spessori sottili (4/6 mm), colori dal bruno scuro al beige;
- b) semifine - simile a quella del gruppo precedente, con spessori però maggiori, da 8 a 10 mm; colori dal grigio-bruno al beige;
- c) grossolana - impasto con grandi inclusi, superfici lisce o scabre, talora microporose, spessori oltre i 10 mm; colori dal grigio - bruno al beige o al rossiccio.

Le forme sono generalmente carenate e rappresentate da tazzine, ciotole, olle; gli orci di maggiori dimensioni hanno di solito pareti appena convesse o diritte. Gli orli dei vasi sono assottigliati o arrotondati, mai a tesa, i fondi sono piatti, a lieve tacco, lavorati a ditate, umbelicati. La tipologia della anse è varia: ne esistono di canaliculate, a occhio, a nastro con margini concavi. E' stato rinvenuto anche un levigatoio in arenaria, utilizzato come pendaglio (fig. 1).

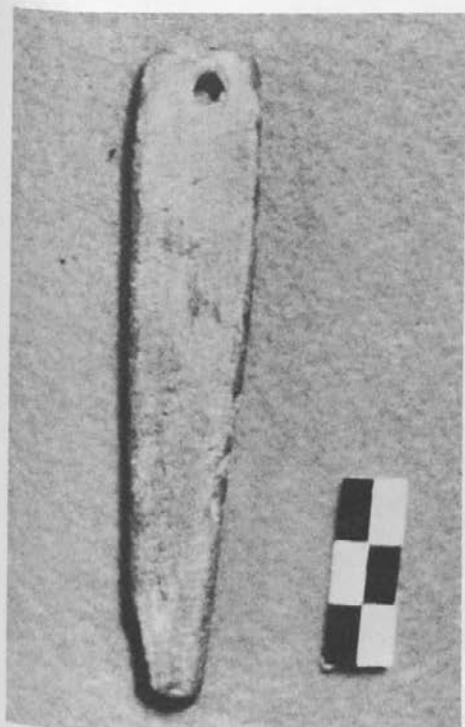

Fig. 1: Kovačeva jama, Robič: levigatoio in arenaria.

Sl. 1: Kovačeva jama, Robič: gladilo iz peščenjaka.

Il materiale è stato qui suddiviso per gruppi a seconda dei confronti tipologici ottenuti. A parte alcuni elementi più arcaici, quali pareti decorate a ditate oblique con orli impressi e cordoni che si intersecano (fig. 2), i materiali, sulla base di confronti tipologici con reperti simili dei castellieri carsici ed istriani⁹ possono essere suddivisi in tre periodi cronologici:

Bronzo medio avanzato (t. 2: 1-9)

Bronzo medio/recente (t. 2: 10)

Bronzo recente/I^o fase Bronzo finale (t. 3: 1-10; 4: 1-5).

Il materiale della Kovačeva Jama di Robič sembra inquadrabile in un arco di tempo che va da una fase avanzata del Bronzo medio alla fine del Bronzo recente/inizi finale, ovvero dal XV secolo a. C. circa all'inizio del XII sec. a. C. Poiché la grotta di Robič non è stata scavata, visti i tempi, con criteri stratigrafici, è difficile proporre ulteriori considerazioni, anche in base al fatto che Bronzo medio e recente non sono periodi molto noti in area friulana; perciò si sono ottenuti alcuni risultati confrontando i nostri reperti con quelli dei castellieri carsici e istriani (ad esempio Grotta delle Gallerie e Castelliere di S. Spirito di Cittanova).⁹

Conclusioni

Le Valli del Natisone hanno documentato la presenza di numerosi insediamenti, soprattutto nell'arco delle età dei Metalli, a dimostrare l'importanza di quest'area montuosa che ha fatto da tramite, sulle vie di traffici e commerci, tra Slovenia,

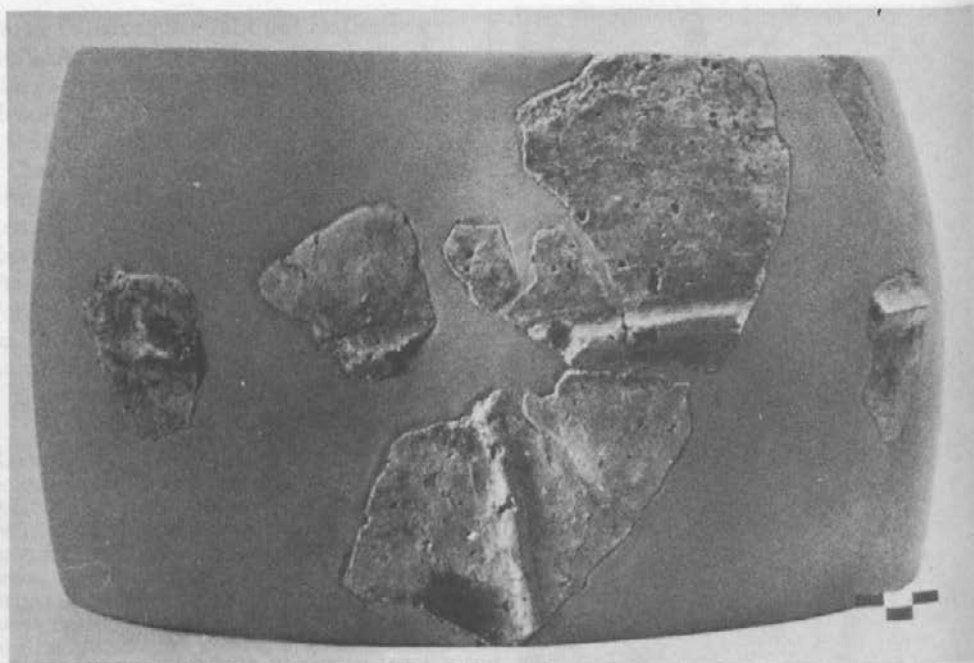

Fig. 2: Kovačeva jama, Robič: ceramica dell'età del Bronzo.

Sl. 2: Kovačeva jama, Robič: bronastodobna keramika.

Austria orientale-Ungheria e Nord Italia. A conferma di ciò, due sono gli esempi rappresentati da siti posti nelle immediate vicinanze dell'area in questione: il sito del Ciondar des Paganis a N/O¹⁰ ed il tumulo di Selvis di Remanzacco, sulla direttrice viaria rappresentata dallo sbocco del Natisone in pianura.¹¹ La Kovačeva jama di Robič, grazie alla presenza di abbondante materiale riferito grosso modo a due periodi, successivi agli esempi sopra citati, dimostra ulteriormente la grande importanza di questa zona solo apparentemente marginale.

¹ F. Bressan, M. Cremaschi, A. Guerreschi, Nuovi dati sulla preistoria in Friuli: il Riparo di Biarzo (Scavi 1982), S. Pietro al Natisone (Udine), *Gortania, Atti Mus. Friul. St. Nat. di Udine* 4, 1982, 65-86.

² F. Musoni, La Velika Jama, *Mondo Sotterraneo*, Udine 1904-1905. 3: 49-52; 5: 89-99.

³ F. Bressan, Introduzione allo studio della Preistoria, in: *Preistoria nell'Udinese-Testimonianze di cultura materiale, catalogo della mostra* (1981) 7-52. Ead., I materiali preisto-

rici della Velika Jama (Valli del Natisone, Udine), *Gortania, Atti Mus. Friul. St. Nat. di Udine* 7, 1986, 113-136.

⁴ A. Del Fabbro, Ulteriore contributo alla conoscenza dell'insediamento umano nelle grotte friulane; i nuovi scavi al Ciondar des Paganis, *Mondo Sotterraneo* 7, Udine 1971, n. u., 23-36. F. Bressan, Il Ciondar des Paganis (Faedis, Udine), *Preist. Alp.* 18, 1982, 111-120.

⁵ Ib. 119.

⁶ C. Marchesetti, Sull'antico corso dell'Isonzo, *Atti Mus. Civ. St. Nat. Trieste* 8, 1890.

⁷ A. Tellini, Peregrinazioni speleologiche nel Friuli, *In Alto*, Udine 1899, 36-39. A. Del Fabbro, Insediamenti preistorici nelle cavit  carsiche del Friuli orientale, *Serie Preistoria, Soc. Filologica Friulana* 3 (Udine 1975) 40-48. F. Leben, in: *Arheološka najdišča Slovenije* (Ljubljana 1975) 116, s. v. Turjeva jama.

⁸ A. Cardarelli, Castellieri nel Carso e nell'Istria: cronologia degli insediamenti fra media et  del Bronzo e prima et  del Ferro, in: *Preistoria del Caput Adriae* (Trieste 1983) 87-117.

⁹ *Ib.*, 108, tavv. 27, 28, 29 A.

¹⁰ F. Bressan (n. 4).

¹¹ S. Vitri, I tumuli del Friuli-Selvis, in: *Preistoria* (n. 8) 84, fig. 13.

NADIŠKE DOLINE IN KOVAČEVA JAMA PRI ROBIČU

Povzetek

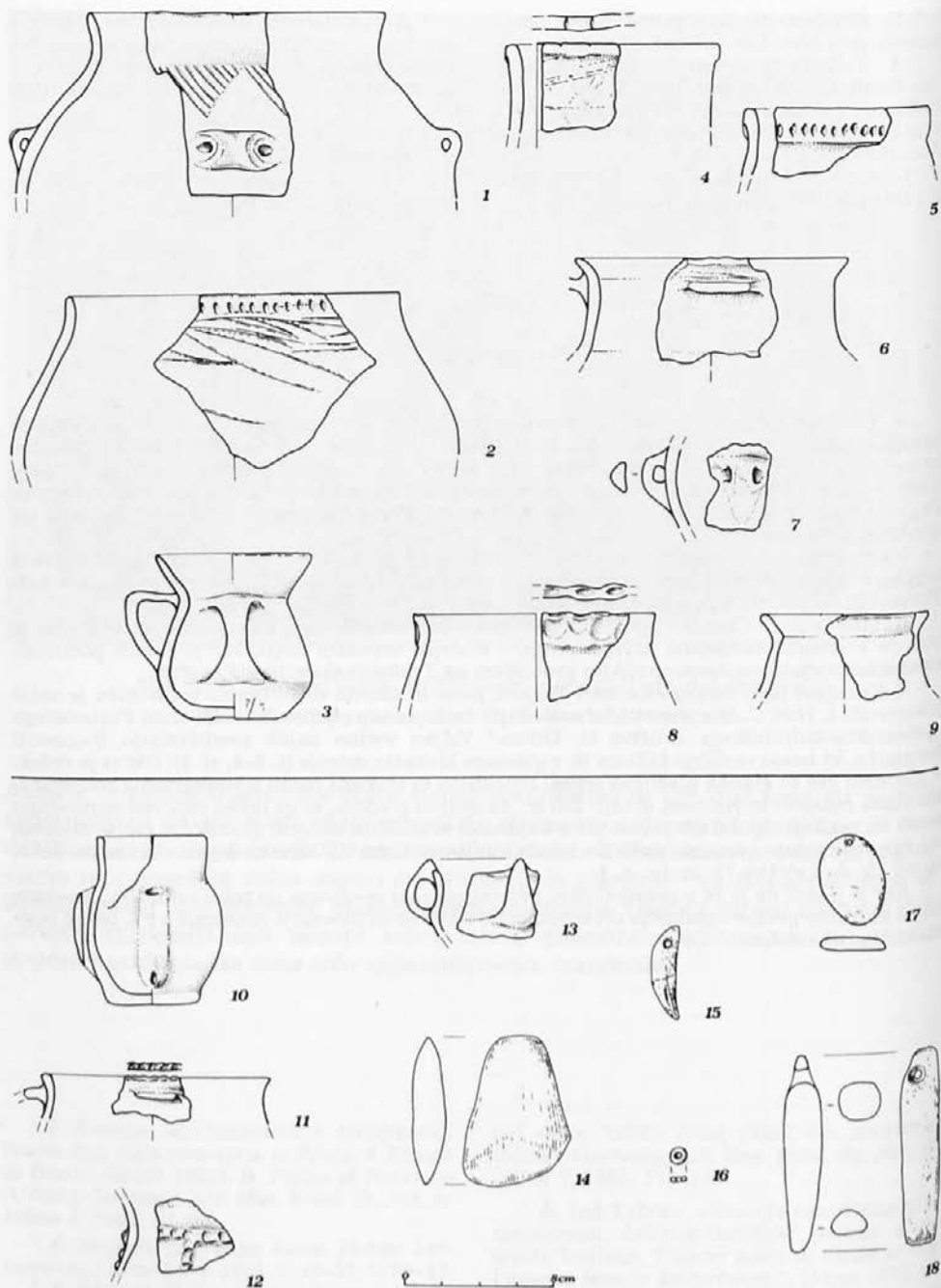
V Nadiških dolinah (severovzhodna Furlanija, Videmska pokrajina) potekajo raziskovanja prazgodovinskih najdišč od konca 19. st. (**karta 1**). V dolinah reke Nadiže in njenih pritokov se nahajajo previsi in jame, pod katerimi oz. v katerih so ohranjeni številni sledovi prebivanja ljudi v času kovinskih dob. Pomembna so zlasti jamska najdišča Velika jama, Ciondar des Paganis (občina Faedis), Kovačeva jama pri Robiču, Foran del Landri in Susterjeva jama ter gradišče S. Quirino.

Najstarejše najdbe so bile odkrite v Veliki jami (**t. 1: 1-9**).³ Na podlagi primerjave z najdbami Ljubljanskega barja in avstrijsko-madžarskega prostora (Wieselburg-Gata), kot tudi Tržaškega Krasa, jih lahko datiramo v eneolitik - zgodnjo bronasto dobo.

Najdbe iz jame Ciondar des Paganis (**t. 1: 10-18**)⁴ kažejo, da gre za jamsko grobišče, ki je bilo že v davnini razdejavano. Uvrščamo ga v starejšo bronasto dobo, ker je zaradi podobnih elementov verjetno sočasno jamskim grobiščem na Tridentinskem in v Benečiji.

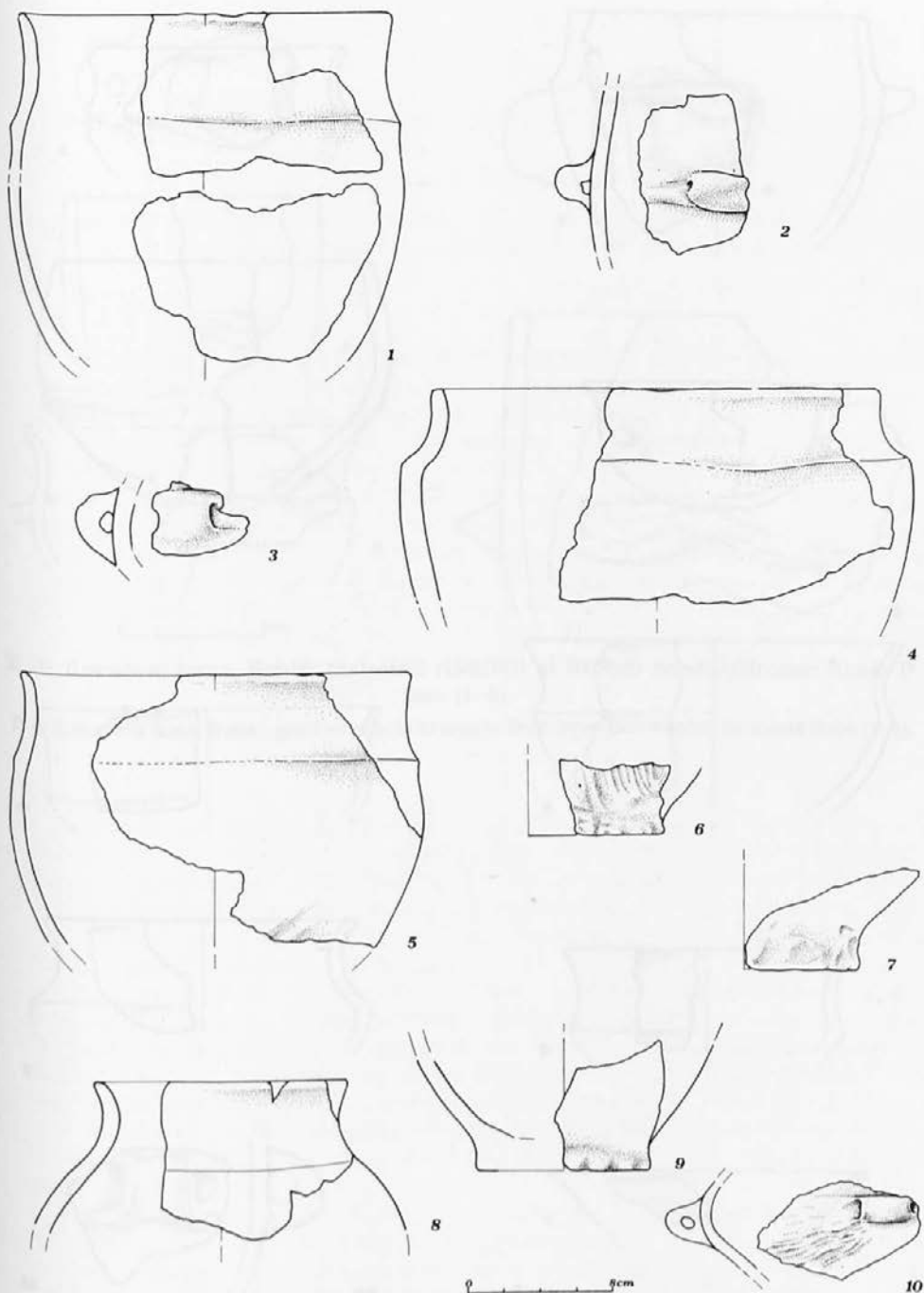
V Kovačevi jami (imenovani tudi Turjeva jama in Grotta di S. Ilario) pri Robiču je začel izkopavati l. 1890 C. Marchesetti,⁶ v naslednjih letih pa so v njej raziskovali člani Furlanskega speleološko-hidrološkega društva iz Vidma.⁷ Veliko večino najdb predstavljajo fragmenti keramike, ki imajo različno fakturo in v glavnem klekasto ostenje (**t. 2-4, sl. 2**). Okras je redek, v glavnem gre za gladka plastična rebra. Pojavljajo se trakasti ročaji s konkavnima robovoma, tunelasti ročajčki in jezičasti držaji. Zdi se, da sodi to gradivo, ki ga lahko časovno opredelimo samo na podlagi tipoloških primerjav z najdbami kraških in istrskih gradišč,⁸ v daljše obdobje od razvite srednje bronaste dobe do konca mlajše oziroma do začetka končne bronaste dobe, tj. od 15. do začetka 12. st. pr. n. š.

Ker je jasno, da je že v prazgodovini promet potekal predvsem po rečnih dolinah, menimo, da so kulturne prvine s področja severovzhodne Avstrije in Slovenije prodirale v Furlanijo prav skozi Nadiške doline.

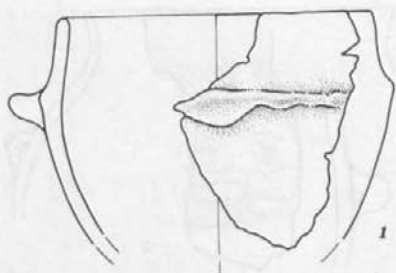
T. 1: Materiali significativi: Velika Jama (1-9); Ciondar des Paganis (10-18).

T. 1: Značilno gradivo: Velika jama (1-9); Ciondar des Paganis (10-18).

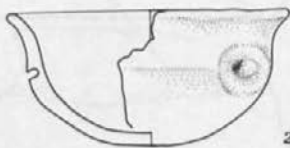

T. 2: Kovačeva jama, Robič: materiali riferibili al Bronzo medio avanzato (1-9); al Bronzo medio/recente (10).

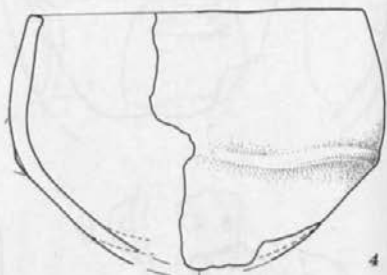
T. 2: Kovačeva jama, Robič: gradivo razvite srednje bronaste dobe (1-9); gradivo srednje/mlajše bronaste dobe (10).

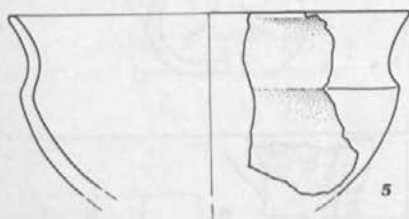
1

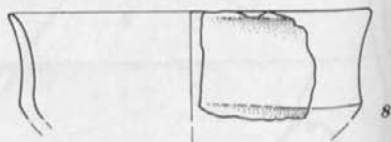
2

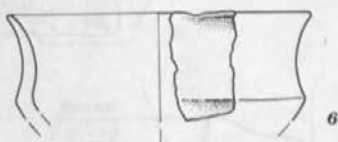
4

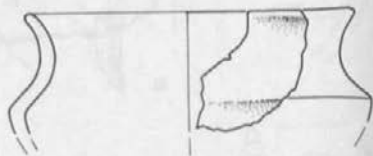
5

8

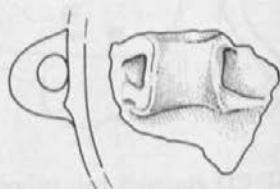
6

9

7

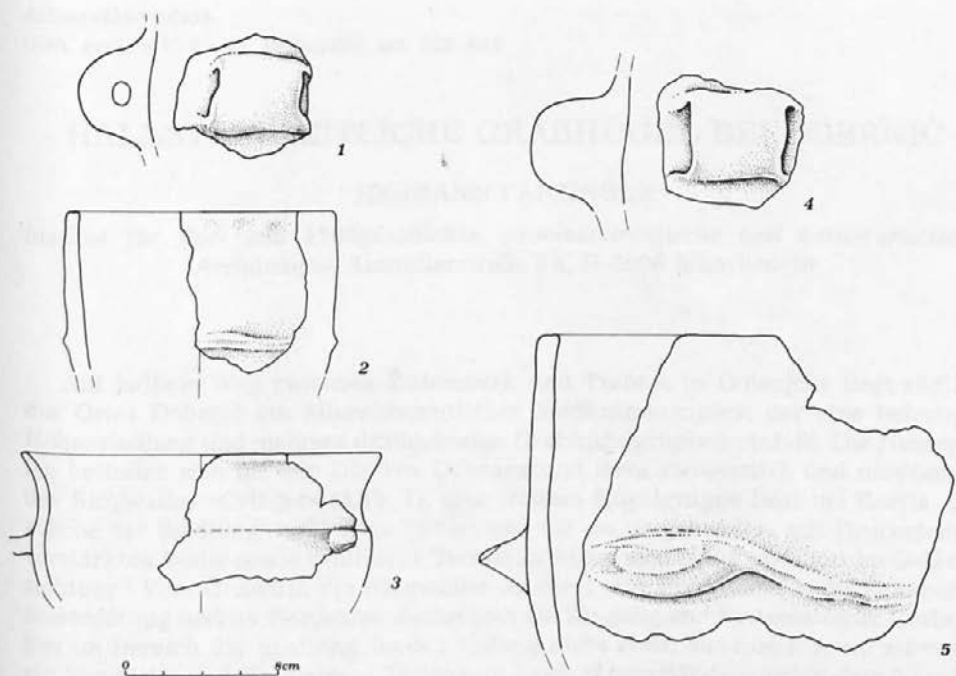

10

T. 3: Kovačeva jama, Robič: materiali riferibili al Bronzo recente/Bronzo finale I^o fase (1-10).

T. 3: Kovačeva jama, Robič: gradivo mlajše bronaste dobe/prve faze končne bronaste dobe (1-10).

T. 4: Kovačeva jama, Robič: materiali riferibili al Bronzo recente/Bronzo finale I^o fase (1-5).

T. 4: Kovačeva jama, Robič: gradivo mlajše bronaste dobe/prve faze končne bronaste dobe (1-5).

HALLSTATTZEITLICHE GRABHÜGEL BEI DOBRNIČ

HERMANN PARZINGER

Institut für Vor- und Frühgeschichte, provinzialrömische und vorderasiatische Archäologie, Ainmillerstraße 8 a, D-8000 München 40

Auf halbem Weg zwischen Žužemberk und Trebnje in Dolenjska liegt südlich des Ortes Dobrnič ein ältereisenzeitlicher Siedlungskomplex, der eine befestigte Höhensiedlung und mehrere dazugehörige Grabhügelgruppen umfaßt. Die Nekropolen befinden sich bei den Dörfern Dobrava und Reva südwestlich und nordöstlich des Ringwalles »Cvinger« (Abb. 1); eine weitere Hügelgruppe liegt bei Korita. Die Fläche der Siedlung¹ mißt etwa 700 m² und die sie umgebenden, mit Bruchsteinen verstärkten Wälle sowie zahlreiche Terrassierungen sind heute noch gut im Gelände sichtbar.² Vom Grundriß des Ringwalles existiert eine Planskizze; er ist annähernd nierenförmig und im Nordosten deutet sich ein Eingang an.³ Systematische Grabungen im Bereich der Siedlung fanden bislang nicht statt, aus ihrem Areal stammen ein Tonwirtel und ein eisernes Tüllenbeil, beide Gegenstände wurden dem Narodni muzej in Ljubljana übergeben.⁴ In der näheren Umgebung gibt es jedoch noch eine weitere Siedlung (östlich Zagorica).

I.

B. Pečnik soll die Grabhügel 1884 selbst entdeckt haben und begann im selben Jahr mit ersten Grabungen. Die Funde übergab er dem Narodni muzej in Ljubljana.⁵ Ein in der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums Wien verwahrter Katasterplan aus dem späten 19. Jahrhundert zeigt die Lage sämtlicher Hügel. Am Südrand der Gruppe östlich Dobrava befinden sich die 1884 untersuchten Tumuli (mit »84« bezeichnet; Abb. 2).

Von April 1897 bis Mai 1898 führte Pečnik im Auftrag von J. Szombathy, dem damaligen Kustos der Prähistorischen Abteilung des k. k. Hofmuseums Wien, Grabungen in den Hügeln von Dobrava und Reva durch. Aus der Korrespondenz Pečniks mit Szombathy geht hervor, daß die Tumuli 1-19, 21, 24, 27 und 28 bei Dobrava gelegen haben müssen. Auf genanntem Katasterplan waren nur die Tumuli 1-18 verzeichnet (Abb. 2). Hügel 25 befand sich auf der Hutweide des Dorfes Korita.⁶ Die nahe dem Dorf Reva gelegenen Hügel 20, 22, 23 und 26 öffnete Pečnik im Oktober und November 1897.⁷

Noch weiter östlich bei Artmanja vas glaubte man aufgrund von Angaben Pečniks eine weitere, dritte Grabhügelgruppe lokalisieren zu können. Doch wurden sie bislang weder untersucht noch sind Streufunde bekannt.⁸ Somit dürfen wir beim gegenwärtigen Forschungsstand nur von zwei zur Höhensiedlung gehörigen Friedhöfen ausgehen: Dobrava und Reva (Abb. 1).

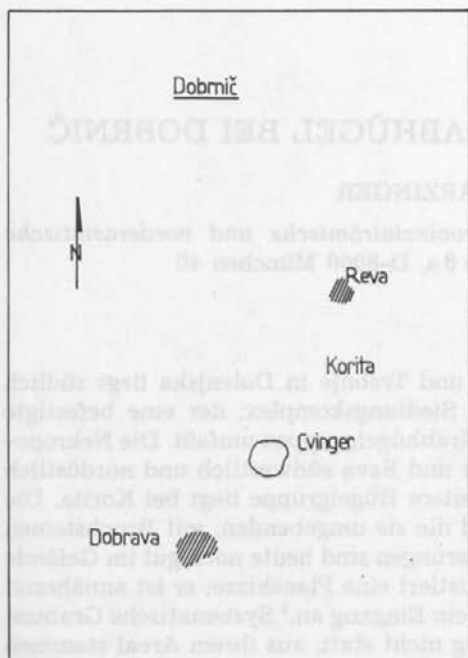

Abb. 1: Situations-skizze der befestigten Höhensiedlung (Cvinger) und der Grabhügelfelder (Dobrava und Reva) bei Dobrníč, Dolenjska.

Sl. 1: Lega gradišča Cvinger in gomilnih grobišč pri Dobravi in Revi pri Dobrníču na Dolenjskem.

Das Material der 234 Bestattungen aus 28 Hügeln sandte Pečnik dem Naturhistorischen Museum in Wien. Er legte ausführliche Berichte und Fundlisten bei, jedes Grab wurde mit dem zugehörigen Inventar sowie mit Angaben zu Bestattungsart, Ausrichtung und Grabtiefe beschrieben.⁹

Im Jahre 1898 grub F. Schulz erneut in Dobrava. Das heute in Ljubljana aufbewahrte Fundgut kann den Hügeln 3–6 zugewiesen werden, aber nicht mehr bestimmten Grabeinheiten.¹⁰

Weitere Gegenstände wurden nach dem Zweiten Weltkrieg im Narodni muzej Ljubljana inventarisiert. Sie stammen aus Dobrava, ihre genauere Herkunft bleibt ungewiß.¹¹

Eine ausführliche Vorlage der Funde aus den Tumuligruppen bei Dobrníč stand lange aus. Zwar fertigte F. Prean in Innsbruck eine Dissertation mit dem Titel *Dobrava, ein hallstattzeitliches Hügelgräberfeld* an, die im Jahre 1969 abgeschlossen wurde, doch kam es nie zur Veröffentlichung.¹² Die keinen Grabinventaren mehr zuzuordnenden Materialien aus dem Narodni muzej in Ljubljana machte V. Stare 1973 bekannt.¹³ Eine Vorstellung von der Belegungsabfolge läßt sich daher nur mit Hilfe der in Wien befindlichen Grabfunde gewinnen, deren zeichnerische Aufnahme und katalogmäßige Zusammenstellung angesichts der nicht erschienenen Arbeit von Prean noch einmal notwendig wurden.¹⁴

II.

In der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums Wien ist der Briefwechsel zwischen B. Pečnik und J. Szombathy archiviert. Er enthält ein von

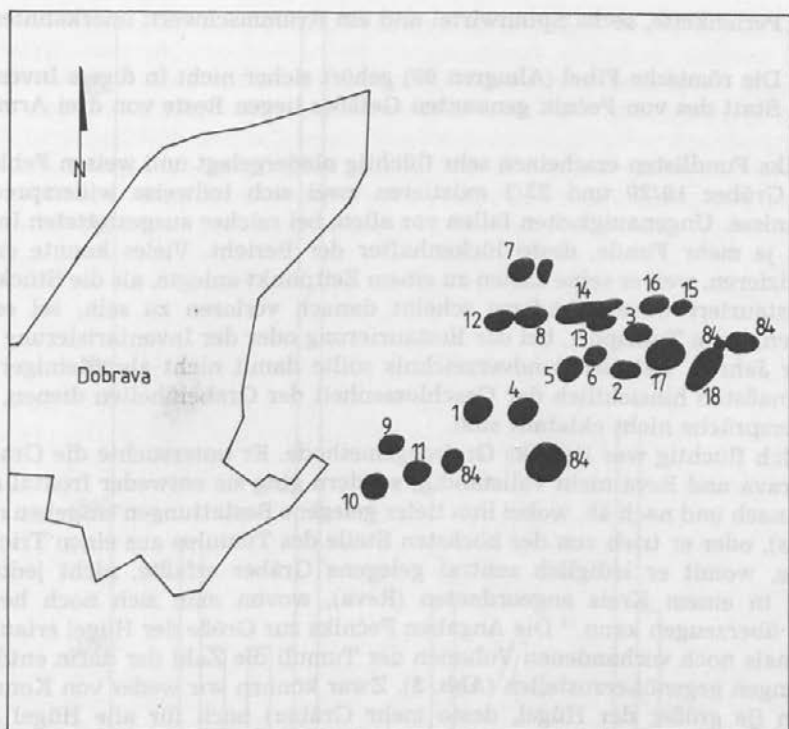

Abb. 2: Das Grabhügelfeld bei Dobrava (Dobrnič). Umzeichnung nach einem im Naturhistorischen Museum Wien befindlichen Katasterplan des späten 19. Jahrhunderts.

Sl. 2: Gomilno grobišče pri Dobravi pri Dobrniču. Prerisano po katastrskem načrtu poznega 19. st., ki se nahaja v Naravoslovnem muzeju na Dunaju.

Pečnik zusammengestelltes Verzeichnis aller ausgegrabenen und dem NHM Wien übersandten Stücke, das sich dem noch vorhandenen Fundbestand gegenüberstellen läßt. Aus dem Vergleich ergibt sich, daß von insgesamt 234 Inventaren nur mehr 94 als gesichert und vollständig gelten können; weitere 71 sind unvollständig, aber die vorhandenen Stücke gehören zusammen, von 51 Grabeinheiten ist nichts mehr erhalten. Zu Vermischungen kam es offensichtlich nur bei neun Inventaren:

7/4: Pečnik nennt nur ein Gefäß, erhalten sind zwei (Schale und Napf).

7/9: Vorhanden sind Reste von zwei Nadeln, doch Pečnik beschreibt eine Kahnfibel und zwei Tongefäße.

9/5: Die späturnenfelderzeitliche Pilzkopfnadel stammt aus einem anderen Grab.

10/11: Die Zusammengehörigkeit der beiden Gefäße ist fraglich, Pečnik spricht nur von einem Topf.

11/1: Die Vergesellschaftung einer Certosafibel XIII mit einer Vačer Knotenfibel ist fragwürdig; Pečnik spricht nur von einer Fibel.

13/5: Nach Pečniks Fundliste zwei Fußringe, zwei Armringe, ein Halsring, ein Armband, zwei Fibern, ein Fingerring, eine Haarnadel, Perlen und zwei Gefäße. Im NHM Wien wird ferner eine dritte Fibel verwahrt, wohl aus einem anderen Grab.

15/3: Perlenkette, sechs Spinnwirtel und ein Krummschwert: unerkanntes Doppelgrab?

18/7: Die römische Fibel (Almgren 69) gehört sicher nicht in dieses Inventar.

19/1: Statt des von Pečnik genannten Gefäßes liegen Reste von drei Armringen vor.

Pečniks Fundlisten erscheinen sehr flüchtig niedergelegt und weisen Fehler auf: für die Gräber 19/29 und 23/1 existieren zwei sich teilweise widersprechende Verzeichnisse. Ungenauigkeiten fallen vor allem bei reicher ausgestatteten Inventaren auf: je mehr Funde, desto lückenhafter der Bericht. Vieles konnte er nicht diagnostizieren, weil er seine Listen zu einem Zeitpunkt anlegte, als die Stücke noch nicht restauriert waren. Anderes scheint danach verloren zu sein, sei es beim Verpacken, beim Transport, bei der Restaurierung oder der Inventarisierung in den dreißiger Jahren. Pečniks Fundverzeichnis sollte damit nicht als alleiniger Beurteilungsmaßstab hinsichtlich der Geschlossenheit der Grabeinheiten dienen, sofern die Widersprüche nicht eklatant sind.

Ähnlich flüchtig war Pečniks Grabungsmethode. Er untersuchte die Grabhügel bei Dobrava und Reva nicht vollständig, sondern ging sie entweder frontal an und grub sie nach und nach ab, wobei ihm tiefer gelegene Bestattungen entgehen mußten (Dobrava), oder er trieb von der höchsten Stelle des Tumulus aus einen Trichter in die Tiefe, womit er lediglich zentral gelegene Gräber erfaßte, nicht jedoch die randlich in einem Kreis angeordneten (Reva), wovon man sich noch heute im Gelände überzeugen kann.¹⁵ Die Angaben Pečniks zur Größe der Hügel erlauben es, dem damals noch vorhandenen Volumen der Tumuli die Zahl der darin entdeckten Bestattungen gegenüberzustellen (**Abb. 3**). Zwar können wir weder von Konstanten ausgehen (je größer der Hügel, desto mehr Gräber) noch für alle Hügel gleiche Erhaltungsbedingungen voraussetzen, doch der Vergleich zeigt sehr deutlich, mit welcher unterschiedlicher Intensität Pečnik grub. Dies deckt sich mit dem Eindruck, den man vorort gewinnen kann: manche Hügel waren vollständig abgetragen, andere nur stichprobenartig (Stollen, Trichter). Das Diagramm (**Abb. 3**) erklärt, welcher geringer Teil des insgesamt zu erwartenden Gräbermaterials bekannt ist. Dieser kleine Ausschnitt birgt die Gefahr der Zufälligkeit in sich. Bestimmte Zeitabschnitte könnten überdurchschnittlich stark vertreten sein, oder die datierbaren Inventare verteilen sich über einen großen Zeitraum, wobei den einzelnen Phasen jeweils nur wenige zuzuweisen sind. Doch kein südostalpinisches Grabhügelfeld ist vollständig untersucht, ihre Entwicklung beurteilen wir meist mit Hilfe von »Stichproben«. Ob die »Stichprobe« aus Dobrnič statistisch gesehen repräsentativ ist, wird die Analyse zeigen.

III.

Horizontal- und Vertikalstratigraphie sowie Kombinationsstatistik lassen uns zu einer zeitlichen Ordnung von Gräberfeldern kommen. Auf Dobrnič ist keine dieser drei Methoden anzuwenden. Es existieren weder Pläne der Tumuli noch Angaben über Superpositionen. Die Zahl unvollständiger Inventare ist groß, gesicherte Grabeinheiten mit mehreren chronologisch relevanten Typen bleiben selten. Leitformen sind oft nur ein- bis zweimal miteinander vergesellschaftet; eine Kombinations-tabelle läßt sich damit nicht erstellen. Als letzter möglicher Weg, zu einer Abfolge

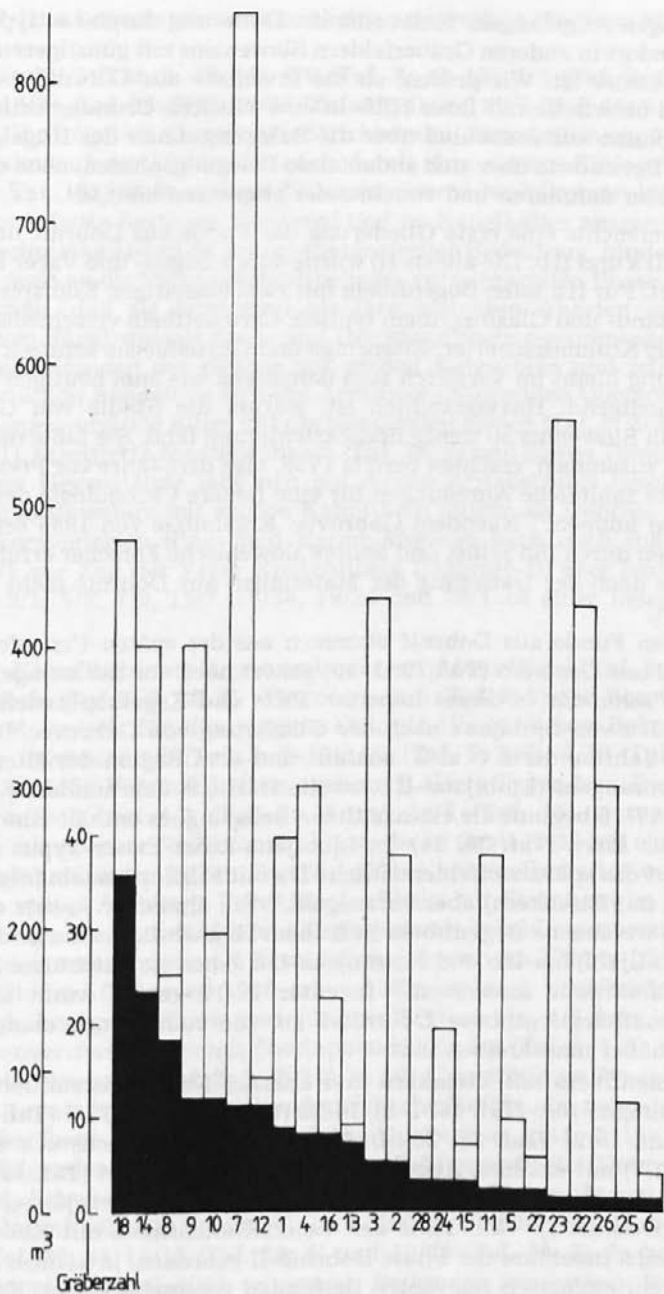

Abb. 3: Vergleich der von Pečnik freigelegten Gräber je Hügel mit deren damaligem Volumen.

Sl. 3: Primerjava števila grobov, ki jih je Pečnik izkopal v posamezni gomili, z njeno takratno prostornino.

der Bestattungen zu gelangen, bietet sich die Datierung durch Leittypen an, deren zeitlicher Standort in anderen Gräberfeldern Sloweniens mit günstigeren Erhaltungsbedingungen sicher ist. Wir prüfen, ob die Inventare aus Dobrnič solche Formen enthalten und ob wir sie mit ihrer Hilfe in eine zeitliche Ordnung bringen können. Dadurch gewinnen wir Aufschluß über die Belegungsdauer der Hügelgruppen von Dobrava und Reva sowie über sich andeutende Belegungsphasen, ohne daß wir diese gegenwärtig klar definieren und voneinander abgrenzen könnten.

F. Prean versuchte eine erste Gliederung der Funde aus Dobrnič und definierte drei Stufen I, II a und II b. Die älteste (I) würde durch Bogen- und Vačer Knotenfibern charakterisiert. Für II a seien Bogenfibeln mit zwei einseitigen Kopfspiralen, Kahn-, Schlangen-, Band- und Glasinacfibeln typisch. Certosafibeln verschiedener Abarten, Pferdegeschirr, Krummschwerter, Eisenringe und Gürtelbleche kennzeichneten II b.¹⁶ Diese Einteilung bleibt im Vergleich zum damaligen wie zum heutigen Forschungsstand unbefriedigend. Unverständlich ist, warum die Studie von Gabrovec zur Hallstattzeit in Slowenien so wenig Berücksichtigung fand. Sie faßte den damaligen Wissensstand zusammen, erschien bereits 1966, also drei Jahre vor Preans Dissertation, und hätte zahlreiche Anregungen für eine feinere Chronologie der Gräber aus Dobrnič geben können.¹⁷ Nachdem Gabrovec' Ergebnisse von 1966 seither weitere Verbesserungen durch ihn selbst und andere slowenische Forscher erfuhren,¹⁸ ist die erneute Frage nach der Datierung der Materialien aus Dobrnič nicht mehr länger aufzuschieben.

Die ältesten Funde aus Dobrnič stammen aus der späten Urnenfelderzeit. Die Pilzkopfnadel aus Grab 9/5 (**Taf. 13:** 1–10) gehört noch vor die Anlage erster Hügel und gelangte sekundär in dieses Inventar. Pilz- und Kegelkopfnadeln charakterisieren Phase II a von Ljubljana nach der Gliederung von Gabrovec,¹⁹ die die erste Hälfte des 8. Jahrhunderts v. u. Z. ausfüllt und dem Beginn der älteren Eisenzeit unmittelbar vorangeht (Ljubljana-II b, zweite Hälfte 8. Jahrhundert v. u. Z.).

Mit Grab 17/16 beginnt die eisenzeitliche Belegung, es enthält eine einschleifige Bogenfibel aus Eisen (**Taf. 30:** 14). In Ljubljana kehrt dieser Typus in Phase II b wieder, die auf das späturnenfelderzeitliche II a mit Pilzkopfnadeln folgt, III a (Vačer Knotenfibern mit Eisenkern) aber vorausgeht.²⁰ Ein ähnlicher Ansatz ergibt sich in Sveta Lucija, wo eiserne Bogenfibeln in frühem I b nach B. Teržan und N. Trampuž auftreten.²¹ In Ljubljana-II b und Notranjska-II b gehen sie mit frühen Mehrkopfnadeln ohne Faltenwehr zusammen.²² Inventar 17/16 gehört damit einer ältesten eisenzeitlichen Belegungsphase Dobrnič-I an, die sich jedoch mangels weiterer Funde nicht näher umschreiben läßt.

Vačer Knotenfibern mit Eisenkern und eiserner Nadelkonstruktion finden sich in den Bestattungen 10/9 (**Taf. 16:** 1–2), 14/23 (**Taf. 26:** 9–11), 17/3 (**Taf. 29:** 12), 19/4 (**Taf. 38:** 1) und 19/21 (**Taf. 38:** 23). In 9/5 ist das Spiralbruchstück einer solchen Fibel (**Taf. 13:** 7) mit eisernen Armringfragmenten kombiniert (**Taf. 13:** 2–3). Beide kennzeichnen Ljubljana-III a (Podzemelj-2) und sind damit jünger als eiserne Bogenfibeln (Dobrnič-I).²³ Mit Hilfe der Vačer Knotenfibern mit Eisenkern lassen sich bereits sechs Inventare der Phase Dobrnič-II zuordnen, in keinem sind sie aber mit weiteren chronologisch relevanten Beifunden vergesellschaftet. Keramik ist in drei Fällen nachgewiesen, aber nur fragmentarisch erhalten. In 14/23 und 9/5 begegnen bauchige Gefäße mit kurzem Kegelhals und z. T. länglichen Knubben oder Rippen auf der Schulter (**Taf. 13:** 9; **26:** 12), einfache Einzugsschalen, auch mit fazettiertem Oberteil, treten hinzu (**Taf. 13:** 8; **26:** 14). Keine dieser Formen ist

auf Dobrnič-II zu begrenzen, meist erscheinen sie noch in jüngeren Fundzusammenhängen.

Jünger sind 3/1 (Taf. 3: 10–14), 7/9 (Taf. 8: 13–15), 7/8 (Taf. 9: 1–5), 13/7 (Taf. 19: 12–14), 18/34 (Taf. 36: 6–9), 19/24 (Taf. 39: 4) und 28/1 (Taf. 44: 7–13) mit großen Kahnfibeln. Ihr Bügel ist ritzeverziert (Strichbündel, Zickzacklinien, Fischgrätenmuster) und kann auf der Unterseite auch durch eine eiserne Einlage verstärkt sein (Grab 13/7: Taf. 19: 12). In einigen Fällen ist eiserne Nadelkonstruktion belegt, von der stark korrodierte Reste am Fibelkopf und im Nadelhalter zeugen (Taf. 36: 6; 39: 4). Dieses technische Detail ist von chronologischer Bedeutung, bindet es die frühen Kahnfibeln doch an die Vačer Knotenfibeln der vorangehenden Phase II. Dies könnte dafür sprechen, daß sie älter sind als ihre kleineren Abarten mit längs- und quengeripptem Bügel, die mit Zwei- und Dreiknopffibeln zusammengehen (Dobrnič-IV). Bei den Beifunden der Gräber mit großen Kahnfibeln und teilweise eiserner Nadelkonstruktion handelt es sich um Armringe D-förmigen Querschnitts (Taf. 44: 8), strichgruppenverzierte Ringe mit überlappenden Enden (Taf. 9: 2–3), Dreifußnäpfe (Taf. 3: 11), fazettierte Einzugsschalen (Taf. 36: 7) und kleine Tassen (Taf. 44: 11). Keiner dieser Gegenstände läßt sich auf diesen Zeitabschnitt beschränken, doch zeigen sie, daß Inventare mit großen Kahnfibeln jünger als Dobrnič-II sind, da die mit ihnen kombinierten Ring- und Keramikformen auch noch später erscheinen (Dobrnič-IV), zur Zeit der Vačer Knotenfibeln (Dobrnič-II) aber fehlen. Wir fassen die Gräber 3/1, 7/8, 7/9, 13/7, 18/34, 19/24 und 28/1 zu einer Belegungsphase III zusammen.

Kleinere Kahnfibeln mit längs- und quengeripptem Bügel (Taf. 2: 5), Zwei- und Dreiknopffibeln (Taf. 5: 3; 36: 2), »Protocertosa-« (Taf. 9: 6) und Rosettenfibeln (Taf. 15: 3–4) sind typisch für das jüngere Dobrnič-IV. In diesen Belegungsabschnitt datieren die Inventare 1/9 (Taf. 2: 2–12), 4/3 (Taf. 5: 2–7), 7/10 (Taf. 9: 6–14) und 18/33 (Taf. 36: 1–5). Vereinzelt leben auch noch ältere Typen fort. Dazu gehören die großen Kahnfibeln aus 4/3 (Taf. 5: 2) und 10/8 (Taf. 15: 1) sowie eine Vačer Knotenfibel mit eiserner Nadelkonstruktion, die in Grab 18/33 mit einer fazettierten Einzugsschale und einer frühen Zweiknopffibel vergesellschaftet war (Taf. 36: 1). Ein ähnlich spätes Auftreten Vačer Knotenfibeln mit Eisenkern ist bislang nur in Črnomelj belegt, wo sie mit Knotenhalsringen und würfelaugenverzierten Goldbesatzplättchen zusammengehen.²⁴ Letztere sind ferner aus Stična I/27 bekannt, ein Inventar, mit dem Gabrovec 1966 seine Stufe Stična-2 umschrieb.²⁵ Auch beim Ringschmuck begegnen ältere und jüngere Formen: in 4/3 trug der Tote zwei strichgruppenverzierte Ringe mit überlappenden Enden (Taf. 5: 4–5), in 1/9 und 7/10 erste gerippte Armringe (Taf. 2: 6; 9: 11), in 10/8 bandförmige Typen (Taf. 15: 5–6). Die Keramik umfaßt nur wenig charakteristische Gefäße. Zu nennen sind lediglich eine konische Tasse (Taf. 9: 13) und frühe Buckelware (Taf. 9: 14), die eigentlich erst in der folgenden Phase der entwickelten Schlangenfibeln (Dobrnič-V) vorherrschend wird. Schwieriger ist die Datierung einer Reihe von Inventaren mit zweischleifigen Bogenfibeln mit Hohlbügel: 12/6 (Taf. 17: 2), 12/7 (Taf. 17: 3), 12/8 (Taf. 17: 7), 17/20 (Taf. 32: 4), 18/15 (Taf. 34: 6) und 19/23 (Taf. 39: 3). In keinem Grab ist dieser Typus mit chronologisch relevanten Beifunden kombiniert. Der rundstabile Hohlbügel ist meist mit fischgrätenartigen Ritzmustern verziert (Taf. 17: 2, 3, 7; 32: 4). Fischgrätenverzierung kehrt in Dobrnič an bandförmigen Ringen wieder (Taf. 15: 5–6), die ebenfalls in Phase IV gehören: In 10/8 sind sie mit einer sog. Protocertosa- und einer Rosettenfibel vergesellschaftet (Taf. 15: 1–11). Folgt daraus

ein entsprechender Zeitanatz für entsprechend ornamentierte Bogenfibeln? Der Befund in Križna gora scheint es zu bestätigen. Bestattung 95 enthält eine Bogenfibel mit Hohlbügel und eine Protocertosafibel.²⁶ Auf dem Gräberfeldplan von Križna gora lassen sich verschiedene Fibeltypen kartieren (Abb. 4): Das Zentrum der Nekropole nehmen die verschiedenen Varianten ein- und zweischleifiger Bogenfibeln aus Eisen ein; deutlich jünger sind bereits Halbmondfibeln, die sowohl im Zentrum als auch in den westlichen Randbereichen auftreten; am Ende der Belegung stehen Protocertosa- und Bogenfibeln mit Hohlbügel, die im Mittelteil fehlen und sich nur mehr am Ost- und Südwestrand konzentrieren. Ihre Datierung an das Ende der älteren Hallstattzeit ist damit weitgehend gesichert, ebenso ihre Gleichzeitigkeit mit Protocertosafibeln, die in Dobrnič Phase IV kennzeichnen.

Die hier versuchte Trennung der Phasen Dobrnič-III und IV erfolgte über Fibel- und Ringschmuck und gilt damit in erster Linie für die Frauengräber bzw. für Bestattungen ohne Waffen- und Pferdegeschirrbeigabe. Infolgedessen ist es schwierig, die genaue Zeitstellung der Inventare 20/1 und 22/1 zu verifizieren, da sie weder Fibeln noch Armringe führen. 20/1 enthält neben einem bauchigen Gefäß mit kurzem Zylinderhals und horizontal ausgestelltem Rand, einer fazettierten Einzugschale und einer Tasse mit überhöhtem Henkel noch 13 zweiflügelige Pfeilspitzen aus Bronze (Taf. 41), die in ähnlicher Form im »Panzergrab« von Stična nachgewie-

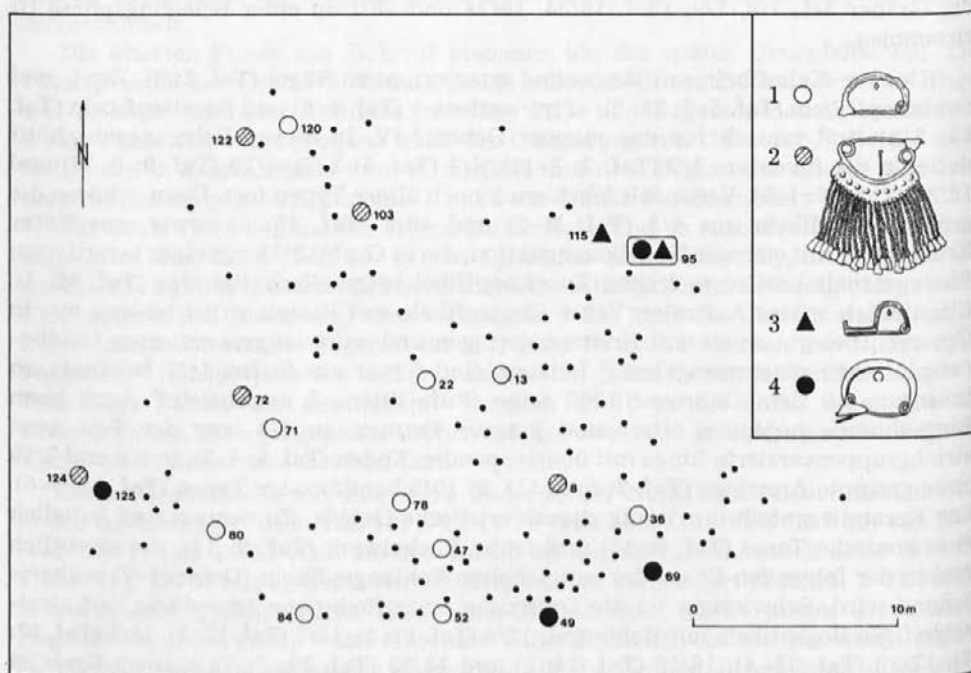

Abb. 4: Verbreitung eiserner Bogenfibeln (1), Halbmondfibeln (2), Protocertosafibeln (3) und Bogenfibeln mit Hohlbügel (4) im Gräberfeld von Križna gora.

Sl. 4: Razprostranjenost železnih ločnih fibul (1), bronastih polmesečastih fibul (2), protocertoskih fibul (3) in votlih dvozankastih ločnih fibul (4) na grobišču na Križni gori.

sen sind,²⁷ woraus sich eine entsprechende Datierung für 20/1 ergibt. In dieser Zeit muß auch das mit Pferdegeschirr und apulischem Krater ausgestattete Grab 22/1 (Taf. 42–43) in den Boden gekommen sein. Es erinnert an reiche Männerinventare aus Stična und Novo mesto mit Panzer-, Helm- und Bronzebeschirrbeigabe,²⁸ wenn auch gemeinsame Formen fehlen. Der bemalte apulische Krater aus 22/1 (Taf. 43: 2) hat Parallelen in Dragatuš und Črnomelj²⁹ und ist dort in die Stufe Stična-1 nach Gabrovec datiert, eine Zeit, in der auch die reichen Männergräber aus Stična und Novo mesto angelegt wurden.

Als Leitformen der folgenden Phase Dobrnič-V gelten entwickelte Schlangenfibeln, die im Unterschied zu den älteren Varianten aus IV (Taf. 15: 3–4) keine hörnchen- oder rosettenförmige Bügelzier mehr tragen. In Grab 18/17 gehen sie mit gepirlten Ringen zusammen (Taf. 34: 7–9), die auch in 14/1 (Taf. 18: 17–18) und 19/1 (Taf. 36: 12–13) wiederkehren und ebenfalls charakteristisch für diese Phase sind. Die mit ihnen kombinierten Beifunde sind chronologisch wenig ergiebig: einfache Armringe mit D-förmigem Querschnitt und teilweise feiner Strichverzierung (Taf. 34: 9) und ein Napf mit einbiegender Wandung (Taf. 18: 19).

Für die jüngeren Belegungsabschnitte sind Certosafibeln kennzeichnend. B. Teržan schuf mit ihrer Hilfe eine Einteilung der jüngeren und jüngsten südostalpinen Hallstattkultur in vier Stufen: Certosa-1 und 2, Negau-1 und 2.³⁰ Die ältere Certosa-Stufe sah sie durch die Varianten II und V charakterisiert.³¹ Eine nochmalige Untergliederung dieses Abschnittes ist in Sveta Lucija kombinationsstatistisch und horizontalstratigraphisch zu belegen, was vom Verfasser an anderer Stelle ausführlicher erörtert wird.³² Hier sei nur auf die Horizontalstratigraphie des westlichen Teilgräberfeldes von Sveta Lucija (Grabungen von J. Szombathy) verwiesen.³³ Eine Kartierung von Band- und Certosafibeln II und V zeigt folgendes Bild (Abb. 5): Band- und Certosafibeln II streuen im westlichen Friedhofsteil; Certosafibeln V dagegen finden sich ausschließlich am westlichen Rand. Die räumliche Trennung in der Verteilung der Fibeltypen kann nur chronologische Ursachen haben. In Dobrnič ist diese Zweiteilung aufgrund der wenigen geschlossenen Funde mit mindestens zwei zeitlich klar zu fixierenden Typen nicht näher auszuführen, doch deutet sie sich wenigstens an. Certosafibeln II (Taf. 14: 11; 33: 6–7) stehen den Bandfibeln sehr nahe, die wiederum aus den Schlangenfibeln hervorgegangen sein dürften. Certosatyp V hängt nach formenkundlichen Gesichtspunkten betrachtet dagegen enger an jüngeren Formen (z. B. VII). Doch nicht nur typologische Überlegungen, sondern auch Fundkombinationen weisen auf das unterschiedliche Alter von Band- und Certosafibeln II auf der einen (Dobrnič-VI) und Certosafibeln V auf der anderen Seite (Dobrnič-VII) hin: Erstere gehen noch mit älteren Gegenständen zusammen, zu denen strichgruppenverzierte Armringe mit D-förmigem Querschnitt (19/13; Taf. 38: 15–16), gepirlte Arm- und Fußringe (13/5; Taf. 19: 9–10), Bronzeblechohrringe (19/13; Taf. 38: 10–12) und Gefäße mit vertikalen Leisten am Umbruch (13/5; Taf. 19: 11) gehören. Gürtelringe, teilweise mit rechteckigem Beschlag, sind in Phase VI (Taf. 14: 12) wie in VII (Taf. 18: 4; 21: 1–8) geläufig, fein gerippte Hohlarmsringe bleiben auf Dobrnič-VII begrenzt (Taf. 25: 7–9), wären jedoch auch schon früher denkbar. Kleine Dreiknopffibeln mit netzartig verzierter Fußplatte sind mit Certosafibeln V kombiniert (Taf. 30: 9–10). Weitere Vergesellschaftungen lassen sich in Dobrnič für eine Trennung der Phasen VI und VII nicht namhaft machen. Möglicherweise gehören auch noch Pferdefibeln mit beidseitig langer Armbrustspirale in die Zeit der Phase VII, wofür die dabei gefundenen fein gerippten Hohlfußringe

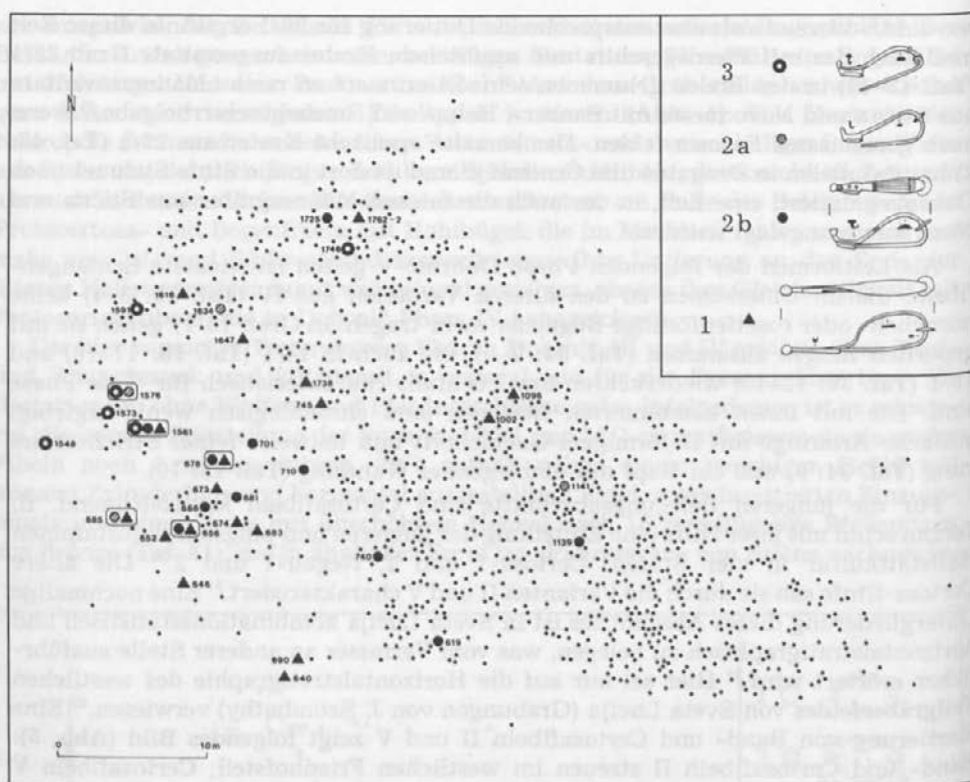

Abb. 5: Verbreitung von Bandfibeln (1), Certosafibeln II (2) und V (3) im westlichen Teilgräberfeld von Sveta Lucija.

Sl. 5: Razprostranjenost trakastih fibul (1), certoskih fibul II. (2) in V. vrste (3) v zahodnem delu grobišča na Mostu na Soči.

sprechen könnten (**Taf. 25:** 3, 7–9), eindeutig zu belegen ist dies in Dobrnič jedoch nicht.

Bezüglich der Datierung der Männergräber gilt das, was sich schon für die früheren Belegungsabschnitte feststellen ließ: Grundlage der zeitlichen Gliederung der waffenlosen Bestattungen (Frauengräber?) sind die Fibeln; sie fehlen aber häufig in Männerinventaren. Grab 19/27 enthält außer dem Fragment eines Gefäßes mit kurzem Hohlfuß noch sieben zweiflügelige Pfeilspitzen aus Eisen und eine dreiflügelige aus Bronze (**Taf. 39:** 7–13). Die eisernen erinnern an entsprechende Stücke aus Bronze, die man aus Dobrnič 20/1 (**Taf. 41:** 1–13) und Stična- »Panzergrab«³⁴ kennt. Die Zeitstellung richtet sich aber nach der dreiflügeligen Bronzefeilspitze (**Taf. 39:** 7): In Magdalenska gora II/38 gehen sie mit Doppelkammhelm, skythoiden Tierstilappliken und fein geripptem Hohlfußring zusammen, in Magdalenska gora II/13 ebenfalls mit Doppelkammhelm und skythoiden Appliken sowie einem im späten Situlenstil verzierten Gürtelblech.³⁵ Dobrnič 19/27 steht damit an der Schwelle von Phase VII zu VIII. Entsprechendes gilt für Grab 7/5 mit Doppelkammhelm, Certosafibel XIII, Gürtelringen und einem weitmundigen Gefäß mit gebuckelter Schulter

(Taf. 7: 3–11), wobei Certosatyp XIII eher für eine Datierung in Dobrnič-VIII spricht. Sicher VIII-zeitlich sind Certosafibeln XIII mit verstärkter Spirale und einem schleifenförmig gebogenem Draht parallel zur Spirale, die in 15/1 mit einer weitmündigen Fußschale vergesellschaftet sind (Taf. 28: 1–4). Ein entsprechender Zeitansatz ist für die Certosotypen VI mit Armbrustspirale aus 17/17 (Taf. 32: 1–2) und VII aus 17/8 (Taf. 31: 1–3) vorzuschlagen, eindeutig zu belegen ist dies mangels chronologisch relevanter Beifunde jedoch nicht. Der vom Verfasser an anderer Stelle besprochene Befund von Sveta Lucija bestätigt aber, daß sie jünger sind als Certosafibeln V (Dobrníč-VII),³⁶ was auch schon Teržan vermutete.³⁷

Nur ein Inventar kann der von Gabrovec und Teržan umschriebenen Negauer-Stufe zugeordnet werden (Dobrníč-IX): In 14/11 finden sich zwei Certosafibeln X und ein profilierter Bleiarmsring (Taf. 22: 4–6). Mit diesem Grab endet die Belegung der Hügelgruppen von Dobrníč, soweit sich das beim heutigen Forschungsstand beurteilen läßt. Erst in frührömischer Zeit werden sie erneut für kurze Zeit aufgesucht, wovon eine Fibel Almgren 69 und graue Drehscheibenware zeugen (Taf. 33: 11–12).

Die hallstattzeitliche Belegung von Dobrníč läßt sich also in neun Phasen gliedern, die sich über einen vom späten 8. bis zum späten 5. Jahrhundert v. u. Z. reichenden Zeitraum verteilen. Wenn sich den einzelnen Abschnitten nur wenige Inventare zuweisen ließen, so muß das nicht gegen unsere Gliederung sprechen. Vielmehr hängt dies damit zusammen, daß das Hügelgräberfeld nicht vollständig freigelegt wurde, sondern Pečnik die Hügel nur stichprobenartig anging (Abb. 3), unser Fundbild ist daher zufällig. Eine nicht immer ausreichende Zahl von Typenkombinationen erschwert zwar Definition und exakte Abgrenzung der Phasen, überzeugt aber nicht als Argument gegen deren Existenz und Abfolge, vor allem dann nicht, wenn wir an anderen Friedhöfen mit besseren Erhaltungsbedingungen zu ähnlichen Ergebnissen kommen.

IV.

Unvollständigkeit der Inventare und fehlende Dokumentation beeinträchtigen nicht nur die chronologische Gliederung des Fundstoffs aus Dobrníč, sondern lassen auch andere Auswertungsmöglichkeiten entfallen, was ebenso für die meisten anderen alt gegrabenen Hügelnekropolen Sloweniens gilt. Untersuchungen zur Tracht bedingen gesicherte Ausstattungen, zusammen mit Grabplänen, die die Lage der einzelnen Trachtbestandteile erkennen lassen. Diese Voraussetzungen erfüllen bislang nur die modern gegrabenen Tumuli von Novo mesto-Kandija,³⁸ die in die Spätzeit der südostalpinen Hallstattkultur gehören, sowie der von Gabrovec untersuchte und zur Publikation vorbereitete Hügel I von Stična.³⁹ In Dobrníč fehlen ferner Angaben zum Grabbau, über die Bestattungssitten läßt sich ebenso nicht viel sagen: Körperbestattung herrscht vor, lediglich 12/11, 14/18, 16/6 und 19/27 wurden als Brandgräber angelegt. Die Orientierung der Skelette folgt keiner festen Regel: von 218 Bestattungen haben 84 den Kopf im Osten, 57 im Süden, 48 im Westen und 29 im Norden. Dies könnte darauf hindeuten, daß die Gräber kreisförmig angeordnet waren, wie es charakteristisch ist für die Tumuli der älteren Eisenzeit Sloweniens.

Ein Vergleich der Belegungsdauer der einzelnen Hügel scheint bei der so unterschiedlich intensiven Durchforschung der Tumuli (Abb. 3) wenig sinnvoll. Das Ergebnis wäre zu sehr vom Zufall abhängig und könnte verfälscht sein.

Betrachten wir die Stellung des Typenspektrums von Dobrnič im Rahmen der südostalpinen Hallstattkultur, so wirken sich die ungünstigen Erhaltungsbedingungen auch hier negativ aus. Oft ist es schwer zu entscheiden, ob das Erscheinen einer »Fremdform« in Dobrnič nur eine bemerkenswerte Ausnahme darstellt oder tatsächlich enge Bindungen an bestimmte Gebiete widerspiegelt. Doch wenn Prean meint, Dobrnič sei von Kontakten nach außerhalb weitgehend unberührt geblieben, ja sogar Importkeramik fehle,⁴⁰ so wird dies der Bedeutung des Fundstoffes, trotz seines oft fragmentarischen Zustandes, nicht gerecht. Liegt Dobrnič doch an der Nahtstelle verschiedener regionaler Gruppen. Es gehört zu Dolenjska, befindet sich auf halbem Wege zwischen den westlichen (Stična, Magdalenska gora, Javor) und östlichen Fundorten (Novo mesto, Libna, Dolenjske Toplice, Brezje, Smarjeta u. v. a.), die zwei Teilgruppen innerhalb von Dolenjska repräsentieren, die sich hauptsächlich über die Keramik unterscheiden lassen: Im Westen spielt gebänderte bemalte Ware eine größere Rolle als im unteren Krka-Tal, wo sie zwar nicht fehlt, aber selten ist. Zusammen mit Importgefäßen wie Skyphoi und Kleeblattkannen, die ebenfalls auf das westliche Dolenjska begrenzt bleiben, binden sie diese Gebiete über Gorenjska und Sveta Lucija enger an das östliche Oberitalien. Dobrnič liegt den Fundorten an der unteren Krka am nächsten, der Fundstoff bestätigt diese Stellung: Die Tonware fügt sich mehrheitlich in das aus dem östlichen Dolenjska bekannte Formenspektrum. Vačer Knotenfibern mit Eisenkern, gerippte und strichgruppenverzierte Arm- und Fußringe mit überlappenden Enden, fein gerippte Hohlarmsringe, »Kultstäbe« (Taf. 23: 4), Bleiarmsringe und Doppelkammhelme sind aus westlichem wie östlichem Dolenjska bekannt und begegnen teilweise auch in Bela Krajina. Im Westen Sloweniens (Soča-Tal) fehlen sie weitgehend. Aus dem balkanischen Raum stammen sog. Glasinacfibeln (Taf. 33: 2).⁴¹ Zahlreich sind die Gemeinsamkeiten mit Bela Krajina. Apulische Kratere streuen von der mittelitalischen Adriaküste über Istrien und Dalmatien bis ins westliche Dolenjska. Innerhalb Sloweniens häufen sie sich in Bela Krajina, wo sie auch lokal nachgearbeitet wurden, meist ohne Bemalung.⁴² Solche Imitationen apulischer Kratere liegen bislang nur aus Bela Krajina und Dobrnič (Taf. 41: 17; 43: 1) vor. Beispiele für sehr späte Verwendung Vačer Knotenfibern bis in die Zeit von Stična-2 (Dobrnič-IV) kennen wir ebenfalls lediglich aus Bela Krajina (Črnomelj)⁴³ und Dobrnič (Grab 18/33; Taf. 36: 1–5). Krummschwerter (Machaira) wie aus 15/3 (Taf. 27: 16) sind in Dolenjska selten, finden sich aber in größerer Zahl in Bela Krajina und Istrien, von wo sie bis Bosnien, Hallstatt und ins Picenum streuen.⁴⁴ Zweischleifige Bogenfibeln mit Hohlblechbügel besitzen gute Parallelen im Westen Sloweniens (Notranjska, Sveta Lucija), wenn auch ohne die für Dobrnič so typische Fischgrätenornamentik.⁴⁵ Diese kurze Zusammenstellung einiger charakteristischer Formen zeigt trotz des fragmentarischen Fundbildes sehr deutlich, daß das Material aus den Hügeln von Dobrnič einerseits zwar eng an das östliche Dolenjska gebunden ist, andererseits aber stärker als die übrigen Fundorte im unteren Krka-Tal nach Bela Krajina und Notranjska tendiert, ein Beziehungsgeflecht, das aus der geographischen Lage von Dobrnič an der Nahtstelle von westlichem und östlichem Dolenjska, Bela Krajina und Notranjska leicht verständlich wird.

Einen beachtenswerten Befund lieferten die Untersuchungen in der kleinen Hügelgruppe nordwärts der befestigten Höhensiedlung »Cvinger« von Dobrnič, nahe dem Dorf Reva. Im Unterschied zu dem großen Grabhügelfeld bei Dobrava im Süden der Siedlung, aus dem die meisten Funde stammen (Tumuli 1–19, 21, 24, 27 und 28),

liegt bei Reva nur eine kleine Hügelgruppe, von der vier untersucht wurden (20, 22, 23 und 26); offensichtlich enthielten sie jeweils nur eine Bestattung. Aus dem Grab von Hügel 20, das mit Steinen umlegt war, stammen vier Tongefäße und 13 Pfeilspitzen. Zu Tumulus 22 schreibt der Ausgräber Pečnik: »In der Mitte des Hügels, mit vielen Steinen umlegt: am Ende der Füße Pferdegeschirrschmuck, beim Kopfe zwei Tongefäße und beim Kopfe auf der linken Seite zwei große Lanzen. In so großem Hügel aber nur in der Mitte ein Skelettgrab eines Kriegers«. In Hügel 26 findet sich angeblich ebenfalls nur ein Grab, allerdings beigabenlos. Zu Tumulus 23 berichtet Pečnik: »Beim Kopfe zwei Lanzen, zwei Tongefäße. Grab mit Steinen umlegt, wieder in einem so großen Hügel nur ein Grab eines Kriegers (so waren beim Dorfe Reva drei große Hügel und in jedem nur ein Grab eines Kriegers, sehr ungewöhnlich)«. Könnten wir die Richtigkeit von Pečniks Beobachtungen voraussetzen, hätten wir in Reva offensichtlich den »Sonderfriedhof« einer Kriegerschicht des späten 7. Jahrhunderts v. u. Z. vor uns. Nimmt man aber die heute noch gut sichtbaren Tumuli in Augenschein, so wird deutlich, daß Pečnik nur einen Trichter von der höchsten Stelle aus in die Tiefe trieb, die Randbereiche, die bei den südostalpinen Grabhügeln die meisten Bestattungen enthalten, hingegen nicht untersucht haben dürfte. Doch selbst wenn die Tumuli noch weitere Gräber führen sollten, beachtenswert genug ist immerhin die Tatsache, daß es sich um Zentralbestattungen handelte, auch die erwähnten Steinkonstruktionen sind in Dobrnič eine Besonderheit. Mangels genauer zeichnerischer Dokumentation läßt sich der tatsächliche Befund zwar nicht mehr rekonstruieren, doch könnten Nachgrabungen zur Lösung dieser Frage beitragen, um auch im südostalpinen Kreis Aussagen zur Rolle möglicher »Sonderfriedhöfe« der älteren Hallstattzeit treffen zu können, wie wir sie bislang vereinzelt nordwärts der Alpen kennen.⁴⁶

Unter den 234 Inventaren aus Dobrnič finden sich nur zwei reicher ausgestattete Männergräber: 22/1 und 7/5. 22/1 mit zahlreichem Pferdegeschirr (Taf. 42) kann über einen großen, schwarz bemalten apulischen Krater, sicher ein Importstück (Taf. 43: 2), und die Imitation eines solchen Kraters, allerdings unbemalt (Taf. 43: 1), der Phase Dobrnič-IV zugewiesen werden, die dem späten 7. Jahrhundert angehört. Grab 7/5 führt einen Doppelkammhelm, Gürtelringe, eine Certosafibel XIII, ein weitmündiges Gefäß mit gebuckelter Schulter und wahrscheinlich Hohlfuß sowie einige Scherben (Taf. 7: 3–11). Wir datieren es in Phase Dobrnič-VIII, die sich in etwa mit der jüngeren Certosa-Stufe nach B. Teržan deckt, also mit der Zeit nach 500 v. u. Z. Damit klafft zwischen beiden Bestattungen eine erhebliche zeitliche Lücke, die sich in Dobrnič durch keine weiteren reichen Männergräber füllen läßt. Wieder eine Folge des fragmentarischen Fundbildes? Doch wo gibt es in Slowenien ein reich ausgestattetes Männergrab aus dem 6. Jahrhundert v. u. Z.? Nur Magdalenska gora VII/39 mit Doppelkammhelm, Pferdegeschirr, Tüllenbeil, zwei Lanzen und einer Schlangenfibel ließe sich zitieren.⁴⁷ Sofern letztere datierend ist und es sich nicht um ein Altstück in einem insgesamt jüngeren Inventar handelt, gehört dieses Grab in die Zeit der Phase Dobrnič-V. Zusammenfassend läßt sich sagen, daß sich die südostalpinen »Fürsten-« oder reichen Kriegergräber einerseits in der zweiten Hälfte des 7. Jahrhunderts konzentrieren (Novo mesto-»Panzergrab«; Novo mesto-»Grab mit Dreifuß«; Vače-»Helmgrab«; Stična-Griže; Stična-»Panzergrab« u. v. a.⁴⁸), andererseits gegen Ende des 6. und während des 5. Jahrhunderts (Gräber mit Negauer Helmen und Erzeugnissen der südostalpinen Situlenkult⁴⁹) häufig sind, also zu jenen Zeiten, als auch die reicheren Männerbestattungen aus Dobrnič in den

Boden gelangten. Über die Ursachen kann man nur mutmaßen, auch anhand der Funde aus Dobrnič läßt sich das Problem nur formulieren, aber nicht lösen. Auffallend bleibt jedoch, daß sie in Dobrnič ebenso wie an allen anderen slowenischen Nekropolen immer zu jenen Zeiten auftreten, als die aus Oberitalien kommenden Einflüsse besonders stark werden, was archäologisch im Inventar gerade jener reichen Männergräber seinen Niederschlag findet (Metallgefäße, Situlenkunst usw.).

Unvollständig gegrabene Hügel, zweifelhafte Inventare und mangelnde Dokumentation machen den Fundstoff aus Dobrnič nicht gerade zum bevorzugten Objekt, um die Kernprobleme der südostalpinen Hallstattzeit zu lösen. Die definierten Belegungsphasen ließen sich nur vermuten, sie besitzen hypothetischen Charakter und ergaben sich aus dem unterschiedlichen Alter bestimmter Gegenstände, das sich an anderen Nekropolen mit besseren Erhaltungsbedingungen belegen ließ. Nur selten konnten wir eine ausreichende Zahl chronologisch relevanter Typenkombinationen aus Dobrnič selbst hinzuziehen. Dennoch war gerade die Frage der zeitlichen Gliederung noch eher zu lösen als die Rekonstruktion von Tracht- und Bestattungssitten. Dobrnič gehört zu den größeren Grabungen Pečniks im späten 19. Jahrhundert und dies bleibt bei einer Bewertung des Fundstoffs zu berücksichtigen. Auch wenn Dobrnič letztlich mehr Fragen zurückläßt als Antworten gibt, nimmt es beim gegenwärtigen Forschungsstand dennoch eine besondere Stellung innerhalb der Hallstattzeit des östlichen Dolenjska ein, nicht nur wegen der möglichen Existenz des »Sonderfriedhofs« einer Kriegerschicht, der, und das muß noch einmal betont werden, aufgrund der lückenhaften Dokumentation nicht völlig gesichert ist, sondern auch wegen der Lage an der Nahtstelle west- und ostslowenischer Regionalgruppen, was im Fundgut deutliche Spuren hinterläßt. Darüber hinaus gehört Dobrnič zu den letzten großen hallstattzeitlichen Fundkomplexen Sloweniens, die noch nicht veröffentlicht waren. Siedlung und zugehörige Grabhügelgruppen sind bekannt, die Erhaltungsbedingungen gut, die Größe der Objekte nimmt bei weitem keinen mit Stična vergleichbaren Umfang ein; all das würde Dobrnič zum bevorzugten Objekt einer systematischen und vollständigen Erforschung einer hallstattzeitlichen Siedlungskammer machen, trotz der langjährigen Untersuchungen in Stična und an anderen Plätzen immer noch ein Desiderat der Forschung.

KATALOG DER GRABHÜGEL VON DOBRNIČ

Der Katalog enthält die im NHM Wien vorhandenen Funde aus den Grabhügelgruppen Dobrava, Reva und Korita bei Dobrnič.

Jedes Fundstück wurde gezeichnet und beschrieben. Lediglich unverzierte Wandscherben konnten nicht zeichnerisch aufgenommen werden.

ABKÜRZUNGEN:

L	- Länge	D	- Dicke	IDm	- Innendurchmesser
H	- Höhe	Dm	- Durchmesser	MDm	- Mündungsdurchmesser
B	- Breite	ADm	- Außendurchmesser	BDm	- Bodendurchmesser

Hügel 1

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Johann Strojín aus Dobrava. Er wurde im April 1897 von B. Pečnik gegraben, der die Gräber 1/1 bis 1/9 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 12 m, Breite = 10 m, Höhe = 3 m. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Grab 1/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
- Mehrere Scherben aus hellbraunem Ton
von mindestens drei verschiedenen Gefäßen.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66206) (Taf. 1: 1-3)

Bemerkungen:
Bei den beiden zu rekonstruierenden Schalen
muß es sich um die von Pečnik genannten
Gefäße handeln. Der tatsächlich noch vor-
handene Fundbestand stimmt also mit den
Angaben Pečniks überein.

Grab 1/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab wurde 1,5 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße,
Armring, Fibel.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
- Bruchstücke einer Schale aus hellbraunem
Ton (NHM Wien, Inv. Nr. 66208) (Taf. 1: 5).
- Sechs Scherben eines Gefäßes mit Hohlfuß.
- Heller Ton mit schwarzpoliertem Überzug.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66207) (Taf. 1: 6, 7)
- Rundstabiger Bronzearmring mit überlap-
penden Enden und feiner Strichgruppenver-
zierung. ADm = 5,0 cm. IDm = 4,1 cm. (NHM
Wien, Inv. Nr. 66209) (Taf. 1: 4)

Bemerkungen:
Der noch vorhandene Fundbestand
stimmt mit den Angaben Pečniks überein.
Lediglich die von ihm genannte Fibel war
nicht mehr auffindbar.

Grab 1/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab wurde 1,2 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
- Randscherbe aus hellbraunem Ton.
MDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66210)
(Taf. 1: 8)
- Acht Scherben eines Gefäßes mit Standring
aus hellbraunem Ton und mit Resten schwar-
zer Bemalung. BDm = 11,2 cm. (NHM Wien,
Inv. Nr. 66210) (Taf. 1: 9)

Bemerkungen:

Die noch vorhandenen Scherben ließen nur
noch zwei der drei von Pečnik genannten
Gefäße erkennen.

Grab 1/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 2,7 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße,
Gürtelblech aus Eisen, mit Bronzeblech ver-
ziert, Kelt
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
- Stark korrodiertes Tüllenbeil aus Eisen.
L = 13,2 cm. B = 3,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85630) (Taf. 1: 10)
- Randscherbe aus dunkelbraunem Ton.
MDm = 23,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 85631)
- Schulterfragment, dunkelbrauner Ton, mit
Längsrippen. (NHM Wien, Inv. Nr. 85631)

Bemerkungen:
Mit »Kelt« meinte Pečnik wohl das eiserne
Tüllenbeil.

Grab 1/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 3,0 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
- Zwei Bodenstücke, dunkelbrauner Ton.
BDm = 10 bzw. 12,0 cm.
(Taf. 1: 13-14)

Bemerkungen:
Von den beiden Tongefäßen waren nur mehr
die Böden erhalten.

Grab 1/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab wurde 2,8 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
- Vier Wandscherben und ein Bodenfragment
(Taf. 1: 15) aus hellbraunem Ton mit dunklem
Überzug. BDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv.
Nr. 66216)

Bemerkungen:
Die genannten Gefäßbruchstücke gehören
wahrscheinlich alle zu einem Gefäß. Scherben
eines zweiten Gefäßes konnten nicht identifi-
ziert werden.

Grab 1/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab wurde 1,5 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
– Schale mit flachem Boden aus hellem Ton
mit dunklem Überzug. MDm = 18,0 cm.
BDm = 6,5 cm. H = 6,0 cm. (NHM Wien, Inv.
Nr. 66217) (Taf. 1: 16)
– Schale mit Omphalosboden und einem klei-
nen Bandhenkel am Umbruch. Im Kern dun-
kelbrauner Ton, die Oberfläche war leicht
geschmaucht. MDm = 17,4 cm. BDm = 3,5 cm.
H = 5,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 85631) (Taf.
1: 17)

Bemerkungen:
Von den drei von Pečnik angegebenen Tonge-
fäßen waren nur noch zwei erhalten.

Grab 1/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
– Drei Wandscherben und Bodenstück eines
Gefäßes mit Standing. Der Ton ist im Kern
dunkelbraun und wird nach außen hin röt-
lich; darüber dunkelbrauner Überzug. BDm =
9,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66218) (Taf. 2: 1)
– Bruchstück eines Hohlfußes, im Kern dun-
kelbrauner Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 66219)

Bemerkungen:
Das Scherbenmaterial läßt zwei verschiedene
Gefäße erahnen, die aber nicht mehr zu rekon-
struieren sind. Ein Großteil der Scherben
scheint verloren.

Grab 1/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Armringe, Fi-
bel, drei Spinnwirtel, mehrere Korallen, fünf
Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:
– Bronzearmring, gerippt, mit überlappenden
Enden und D-förmigem Querschnitt.
ADm = 6,8. IDm = 5,5. (NHM Wien, Inv. Nr.
85634) (Taf. 2: 6)
– Kahnfibel, deren Bügel mit drei gekerbten

Längsrippen verziert ist. Nadelkonstruktion
und Fußende sind abgebrochen. Bronze.
L = 5,5 cm. B = 1,8 cm. H = 2,8 cm. (NHM
Wien, Inv. Nr. 85635) (Taf. 2: 5)

– Drei Spinnwirtel aus braunem Ton.
Dm = 3,9 cm. H = 3,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85638) (Taf. 2: 8)
Dm = 3,5 cm. H = 3,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85638) (Taf. 2: 9)
Dm = 4,4 cm. H = 2,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85638) (Taf. 2: 10)
– Bronzeperle. H = 0,9 cm. Dm = 1,4 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 85636) (Taf. 2: 4)
– Zwei gelbe Glasflußperlen mit weißem
Zickzackband.
H = 0,7 cm. Dm = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85639) (Taf. 2: 3)
H = 0,7 cm. Dm = 1,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85639) (Taf. 2: 2).

– Bruchstücke eines Eisenmessers, stark kor-
rodiert.

L = 3,4 cm. B = 1,7 m (NHM Wien, Inv. Nr.
85637) (Taf. 2: 7 unten)

L = 3,0 cm. B = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
85637) (Taf. 2: 7 oben)

– Schale mit Omphalosboden aus hellem Ton
mit dunkelbraunem Überzug. Die steil anstei-
gende Wandung trägt Knubben.

MDm = 12,8 cm. H = 4,7 cm. BDm = 9,3 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 85632) (Taf. 2: 11)

– Kleiner Becher mit ausbiegendem Rand,
hellbrauner Ton mit dunklem Überzug.
MDm = 5,4 cm. H = 7,5 cm. BDm = 2,5 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 85633) (Taf. 2: 12)

Bemerkungen:
Das noch vorhandene Inventar stimmt zum
großen Teil mit den Angaben Pečniks überein.
Es fehlen ein Armring und drei Tongefäße.
Dagegen sind zwei Bruchstücke eines kleinen
Eisenmessers erhalten, die bei Pečnik nicht
erwähnt werden, was jedoch nicht gegen die
Zugehörigkeit des Messers sprechen muß.

Hügel 2

Der Hügel befand sich auf der Hutweide
von Josef Župančič aus Dobrava. Er wurde im
April 1897 von Pečnik gegraben, der die Grä-
ber 2/1 bis 2/5 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hü-
gels: Länge = 10 m, Breite = 10 m, Hö-
he = 2,5 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Grab 2/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 3,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Gefäß mit deutlich abgesetztem Hals und zwei Schnurösen, im Kern dunkelbrauner Ton. MDm = 11,0 cm. H = 16,3 cm. BDm = 7,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56383) (Taf. 2: 14)

- Drei Scherben einer Einzugschale mit z. T. geschmauchter Oberfläche. Die gesamte Außenseite (soweit erhalten) sowie die Randpartie den Innenseite waren mit einem dünnen schwarzen Überzug versehen. MDm = 18,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66221) (Taf. 2: 13)

- 14 Wand- (Taf. 2: 17-18) und Bodenscherben (Taf. 2: 15) von ein bis zwei verschiedenen Gefäßen. Im Kern hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. Ein Teil der Wandscherben war mit schmalen Längsrippen verziert. BDm = 7,0 cm. (Taf. 2: 15)

(NHM Wien, Inv. Nr. 66220) (Taf. 2: 17-18)

(NHM Wien, Inv. Nr. 66222) (Taf. 2: 15)

- Bodenfragment eines Gefäßes mit Standring, rötlicher Ton. Es waren noch Reste einer schwarzen Streifenbemalung zu erkennen. BDm = 12,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66220) (Taf. 2: 16)

Bemerkungen:

Pečnik nennt zwei Gefäße. Der im NHM Wien tatsächlich unter dieser Grabnummer inventarisierte Fundbestand läßt aber auf mindestens vier bis fünf verschiedene Tongefäße schließen. Diese Tatsache muß aber nicht gegen die Zusammengehörigkeit der Funde sprechen, da es durchaus vorstellbar ist, daß Pečnik nur die (nahezu) ganzen Gefäße (Taf. 2: 13-14) zählte, beiliegende Scherben jedoch nicht.

Grab 2/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab wurde 2,8 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Spinnwirtel, einige Korallen, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Acht Scherben aus hellbraunem Ton mit schwarz glänzendem Überzug von mindestens zwei verschiedenen Gefäßen. MDm = 16,0 cm (Taf. 3: 1). (NHM Wien, Inv. Nr. 66223) (Taf. 3: 1-2)

Bemerkungen:

Der Großteil des von Pečnik zitierten Inventars (Fibel, zwei Spinnwirtel, mehrere Korallen) ist nicht mehr auffindbar. Lediglich die

Reste von zwei Tongefäßen sind noch vorhanden. Das Bruchstück vom Hals - Schulter - Übergang (Taf. 3: 2) paßt nicht an das Randstück (Taf. 3: 1) an und muß damit zu einem anderen Gefäß gehört haben.

Grab 2/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde in 1,5 m Tiefe angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Kleiner Topf mit ausbiegendem Rand und Knubben am Umbruch, dunkelbrauner Ton, die Oberfläche ist leicht geschmaucht. MDm = 9,0 cm. H = 13,7 cm. BDm = 7,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56384) (Taf. 3: 3).

- Scherben von einem Gefäß, rötlich-brauner Ton. BDm = 4,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66224) (Taf. 3: 4-5)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 2/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab wurde in 1,8 m Tiefe angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Randscherbe und Bodenscherbe aus hellbraunem Ton, möglicherweise von einem Gefäß.

MDm = 10 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66226) (Taf. 3: 6)

BDm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66226) (Taf. 3: 7)

- Sieben Wandscherben von einem Gefäß; hellbrauner Ton, innen noch Reste eines schwarzen Überzugs. Die Schulterpartie ist mit flachen breiten Kanneluren verziert (Taf. 3: 8). (NHM Wien, Inv. Nr. 66225).

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 2/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab wurde 1,5 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Bemerkungen:

Von den beiden Tongefäßen war nichts mehr erhalten.

Hügel 3

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Franc Zupančič aus Dobrava. Er wurde im April 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 3/1 bis 3/5 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 12 m, Breite = 12 m, Höhe = 3 m. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Grab 3/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,4 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Tongefäße.

(In einer von Pečnik selbst angefertigten Abschrift seines Verzeichnisses vom 15. 4. 1897 finden sich zum gleichen Grab andere Angaben: Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden. Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.)

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Stark zerstörte bronzene Kahnfibel mit ritzverziertem Bügel. L = 9,4 cm. B = 2,6 cm. H = 5,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 85640) (Taf. 3: 10)

– Kleines Dreifußschälchen aus dunkelbraunem Ton. MDm = 14,5 cm. H = 8,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56385) (Taf. 3: 11)

– Zwei Wand- (Taf. 3: 13–14) und eine Bodenscherbe (Taf. 3: 12), wahrscheinlich von einem Gefäß; dunkelbrauner Ton, geschmauchte Oberfläche. Bdm = 8,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66228) (Taf. 3: 12–14)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 3/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab wurde 1,5 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Oberteil eines Gefäßes aus hellbraunem Ton, mit dunklem Überzug. Die Schulterpartie ist mit breiten Schrägkanneluren verziert. MDm = 18,0 cm. Zugehöriges Hohlfußbruchstück: Bdm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66230) (Taf. 4: 1–2)

– Randfragment, dunkelbrauner Ton, mit schmalen Längsriefen verziert. (Taf. 4: 3)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 3/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Fibel, Armring, mehrere Korallen aus Bernstein, Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Doppelkonische Schale mit Omphalosboden und ausbiegendem Rand. Das Oberteil ist mit horizontalen Kanneluren verziert. Über dem dunkelbraunen Ton wurde ein hellbrauner dünner Überzug angebracht. MDm = 21,0 cm. H = 9,8 cm. Bdm = 9,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56386) (Taf. 4: 5)

– Gefäßoberteil mit deutlich abgesetztem Hals. Sechs weitere Scherben gehören zu einem Hohlfuß. Der im Kern hellbraune Ton trug einen dunklen Überzug. MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66232) (Taf. 4: 4)

Bemerkungen:

Ein Großteil der von Pečnik genannten Gegenstände war nicht mehr erhalten (Armring, Fibel, mehrere Korallen aus Bernstein).

Grab 3/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab wurde 1,5 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Hoher Topf, auf der Außenseite mit Knubben versehen. Dunkelbrauner Ton; MDm = 13,5 cm. H = 16,0 cm. Bdm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56387) (Taf. 4: 6)

– Einzugsschale (aus vier Scherben bestehend), im Kern hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 19,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66233) (Taf. 4: 7)

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 3/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 1,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Schüssel, Schale.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 15. 4. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Ein kleiner Napf mit einer Knubbe auf der Außenfläche und mit Omphalosboden. Hellbrauner Ton. MDm = 8,0 cm. H = 6,7 cm.

BDm = 3,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56388)
(Taf. 4: 8)

Bemerkungen:

Von dem Pečnik aufgezählten Inventar war nur noch der kleine Napf erhalten.

Hügel 4

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Franc Župančič aus Dobrava. Er wurde im Juli/August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 4/1 bis 4/8 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 12 m, Breite = 10 m, Höhe = 2,5 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 13. 8. 1897.)

Grab 4/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Kleiner Topf mit ausbiegendem Rand aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 10,0 cm. H = 9,2 cm. BDm = 6,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66235) (Taf. 4: 9)

- Einzugsschale (aus zwei Scherben bestehend), heller Ton mit dunklem Überzug. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66236) (Taf. 4: 10)

- Bodenteil eines Gefäßes mit Standring, heller Ton mit dunklem Überzug. BDm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66234) (Taf. 4: 11)

Bemerkungen:

Pečnik nennt zwei Gefäße, während die im NHM Wien unter dieser Grabnummer inventarisierten Scherben zu drei verschiedenen Gefäßen gehören.

Grab 4/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Gefäßunterteil sowie sieben dazugehörige Wandscherben aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 9,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66237) (Taf. 5: 1)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 4/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,2 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Zwei zerbrochene Fibeln, zwei Armringe, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Große Kahnfibel mit langem Fuß und Schlußknopf. Der Bügel trägt feine Querrippen und ist ritzeverziert. Bronze. Die Nadelkonstruktion ist nicht mehr erhalten. L = 9,3 cm. B = 2,0 cm. H = 3,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66240) (Taf. 5: 2).

- Bronzene Zweiknopffibel mit abgebrochenem Fuß und zerstörter Nadelkonstruktion. L = 4,8 cm. B = 2,2 cm. H = 2,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66241) (Taf. 5: 3)

- Zwei strichgruppenverzierte Bronzearmringe mit weit überlappenden Enden und D-förmigem Querschnitt.

ADm = 5,9 cm. IDm = 5,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66242) (Taf. 5: 4)

ADm = 6,1 cm. IDm = 5,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66242) (Taf. 5: 5)

- Vierkantiger Bronzefriem. L = 7,3 cm. D = 0,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66243) (Taf. 5: 6)

- Einzugsschale mit Griffklappen (aus 7 Scherben bestehend) aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 23,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66239) (Taf. 5: 7)

- Bruchstück von einem Hohlfuß, rötlich-brauner Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 66238)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein. Das Scherbenmaterial gehört zu zwei verschiedenen Gefäßen, zu einer Einzugsschale und zu einem Gefäß mit hohlem Standfuß. Lediglich der Bronzefriem (Taf. 5: 6) bleibt bei Pečnik unerwähnt.

Grab 4/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 0,8 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Fünf Scherben eines Gefäßes mit Standring, hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. Die Schulter ist mit Gruppen plastischer Längsrippen verziert (Taf. 5: 9). BDm = 8,9 cm (Taf. 5: 8). (NHM Wien, Inv. Nr. 66244) (Taf. 5: 8-9)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 4/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab wurde 1,5 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Sechs Wandscherben einer Einzugsschale aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66245)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 4/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Vier Wandscherben aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug von einer Einzugsschale und von einem größeren Gefäß.

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 4/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde in 1,7 m Tiefe angelegt.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Sechs Scherben einer Einzugsschale aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,0 cm. (Taf. 5: 10)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 4/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab wurde 1,2 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Eine Boden- und sechs Wandscherben von einem Gefäß, dessen Form sich nicht mehr rekonstruieren läßt. BDm = 10,0 cm. Im Kern rötlicher Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66248) (Taf. 5: 12)

–Einzugsschale, rötlich-brauner Ton, dunkler Überzug. MDm = 14,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66248) (Taf. 5: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 5

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Johann Strojín aus Dobrava. Er wurde im Juli/August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 5/1 und 5/2 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 6 m, Breite = 5 m, Höhe = 2 m.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Hügel 5 – Ohne Grabzusammenhang

– Gefäßunterteil mit zwei dazugehörigen Wandscherben aus dunkelbraunem Ton. BDm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56389) (Taf. 6: 1)

Bemerkungen:

Pečnik nennt für Grab 5/2 ein Tongefäß, das nicht mehr auffindbar war. Möglicherweise handelt es sich dabei um dieses Gefäß.

Grab 5/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Acht Wandscherben eines Gefäßes mit Hohlfuß und plastischen Längsrippen auf der Schulter. Im Kern hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66249) (Taf. 6: 2)

– Bodenfragment eines bauchigen Gefäßes aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 8,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66251) (Taf. 6: 5)

– Schale mit einer Knubbe aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66251) (Taf. 6: 3)

– Schale aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66251) (Taf. 6: 4)

Bemerkungen:

Pečnik nennt für dieses Grab nur zwei Tongefäße, tatsächlich waren aber Reste von deren vier erhalten.

Grab 5/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab wurde 1,4 m tief angelegt.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Fünf Wandscherben aus dunkelbraunem Ton. Möglicherweise gehört das Bodenfragment aus Hügel 5 ohne Grabzusammenhang hierher (Taf. 6: 1). (NHM Wien, Inv. Nr. 66250)

Bemerkungen:

Die Wandscherben sind wohl als die Reste des von Pečnik genannten Tongefäßes zu erachten. Der vorhandene Fundbestand scheint also mit seinen Angaben übereinzustimmen.

Hügel 6

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Johann Saletel aus Dobrava. Er wurde im Juli/August 1897 von Pečnik gegraben, der das Grab 6/1 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 4 m, Breite = 3 m, Höhe = 2 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Grab 6/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab wurde in 2,0 m Tiefe angelegt.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Flacher Boden aus dunkelbraunem Ton. BDm = 8,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66252) (Taf. 6: 8)

– Bruchstück eines hohlen Standfußes aus dunkelbraunem Ton. BDm = 10,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66252) (Taf. 6: 7)

– Fünf Wandscherben, z. T. mit Knubben verziert (Taf. 6: 6), dunkelbrauner Ton. Sie gehören wohl zu einem der beiden zuvor genannten Gefäße. (NHM Wien, Inv. Nr. 66252) (Taf. 6: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 7

Der Hügel befand sich im Walde von Franc Tome aus Dobrava. Er wurde im Juli/August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 7/1 bis 7/12 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 20 m, Breite = 12 m, Höhe = 3,5 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Hügel 7 – Ohne Grabzusammenhang

– Sechs Scherben eines Gefäßes mit Hohlfuß, abgesetztem Hals und ausbiegendem Rand. Im Kern dunkelbrauner Ton. BDm = 11,0 cm (Taf. 6: 10). MDm = 15,0 cm. (Taf. 6: 9) (NHM Wien, Inv. Nr. 56402)

Grab 7/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 1,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Standfuß und vier Wandscherben eines Gefäßes aus rötlichem Ton. BDm = 9,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66253) (Taf. 6: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 7/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Sechs Scherben eines Gefäßes mit Hohlfuß aus dunkelbraunem Ton mit rotbraunem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66254).

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 7/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Neun Scherben eines Gefäßes mit Standring (Taf. 6: 16) und ausbiegendem Rand (Taf. 6: 13–14) aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 12,0 cm.

(NHM Wien, Inv. Nr. 56390) (Taf. 6: 16)

(NHM Wien, Inv. Nr. 56393) (Taf. 6: 13–14)

– Einzugsschale, dunkelbrauner Ton. MDm = 19,5 cm. (Taf. 6: 12)

– Geriefter Hohlfuß, dunkelbrauner Ton. BDM = 11,5 cm. (Taf. 6: 15)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nicht mit den Angaben Pečniks überein: Statt einem fanden sich drei Gefäße.

Grab 7/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Einzugsschale mit Knubbe; dunkelbrauner Ton. MDm = 17,3 cm. H = 6,2 cm. BDM = 8,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56394) (Taf. 7: 1)

– Kleiner Napf aus dunkelbraunem Ton. MDm = 9,0 cm. H = 5,7 cm. BDM = 5,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56395) (Taf. 7: 2)

Bemerkungen:

Pečnik nennt nur ein Gefäß, im NHM Wien sind aber zwei unter dieser Grabnummer inventarisiert. Da beide ganz erhalten sind, kann es sich nur um einen Fehler Pečniks oder eine Verwechslung während der Inventarisierung handeln.

Grab 7/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Bronzehelm mit zwei Kämmen (an den Füßen gelegen), zwei Lanzen (rechts vom Helm), Kelt (links vom Helm), Gürtelblech, Fibel, Messer, Eisenspitze, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Doppelkammhelm aus Bronzeblech. Dazu waren noch Reste eines in Kupfersalz imprägnierten Holzfutters erhalten. Dm = 29,0 cm. H = 21,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66259) (Taf. 7: 8)

– Zwei bronzene Gürtelringe, z. T. noch mit Beschlagresten (Taf. 7: 7).

Dm = 3,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66257) (Taf. 7: 6)

Dm = 2,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66257) (Taf. 7: 7)

– Nicht ganz vollständig erhaltene bronzene Certosafibel mit langer Armbrustspirale (Typ XIII nach B. Teržan). L = 4,0 cm. B = 3,8 cm. H = 1,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66256) (Taf. 7: 3)

– Zwei massive Bronzeperlen.

Dm = 1,9 cm. H = 1,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66258) (Taf. 7: 4)

Dm = 2,0 cm. H = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66258) (Taf. 7: 5)

– Gefäßoberteil mit horizontal kanneliertem Hals und gebuckelter Schulter sowie zwölf weitere zu diesem Gefäß gehörende Scherben. Im Kern dunkelbrauner Ton. MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56396) (Taf. 7: 9)

– Sechs Scherben eines Gefäßes mit Standfuß und abgesetztem Hals. Die Schulter kann Knubben tragen (Taf. 7: 11). MDm = 15,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66255) (Taf. 7: 10–11)

Bemerkungen:

Der noch erhaltene Fundbestand stimmt nur z. T. mit den Angaben Pečniks überein. Lanzen, Kelt, Messer und Eisenspitze waren nicht mehr aufzufinden. Ebenso fehlte das Gürtelblech, nur noch zwei Ringe belegen Gürteltracht (Taf. 7: 6–7).

Der Doppelkammhelm war zuerst fälschlicherweise unter Töplitz (Dolenjske Toplice) Inv. Nr. 57074 inventarisiert. Der Irrtum wurde 1975 von B. Teržan bei der Aufarbeitung der Funde aus Töplitz bemerkt. (Siehe Schreiben von B. Teržan an das NHM Wien vom 15. 06. 1975.) Die Angaben Pečniks und die noch erhaltenen Reste des Holzfutters bestätigen die Zugehörigkeit dieses Helmes zu Grab VII/5 aus Dobrnič, unter der neuen Inv. Nr. 66259. Die beiden Bronzeperlen (Taf. 7: 4–5) werden in Pečniks Schreiben vom 13. 8. 1897 nicht genannt, doch erwähnt er in *Mitt. Zentr. Komm.* 24, 1898, 72 unter den Funden dieses Grabes auch »ein einem Spinnwirtel ähnliches Bronzestück,« bei dem es sich um eine dieser Perlen handeln könnte.

Grab 7/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 3,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

– Randstück eines Gefäßes mit weiter Mündung; hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 21,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66260) (Taf. 8: 2)

– Randstück eines Gefäßes mit engem abgesetztem Hals und ausbiegendem Rand; hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66260) (Taf. 8: 1)

– Bruchstück eines Gefäßes, die Schulter mit Gruppen senkrechter Ritzlinien verziert; rötlicher Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66260) (Taf. 8: 3)

Bemerkungen:

Pečnik nennt nur ein Gefäß. Das unter dieser Grabnummer inventarisierte Scherbenmaterial gehört jedoch mindestens drei verschiedenen Gefäßen an!

Grab 7/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab wurde 2,5 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Bronzeperle, zerbrochenes Gürtelblech.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Ein in zwölf Scherben erhaltenes Gefäß mit Hohlfuß, engem Hals und ausbiegendem Rand. Die Schulter trägt plastische Rippen. Im Kern dunkelbrauner Ton. MDm = 13,0 cm. H = ca. 30,0 cm. BDm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56397) (Taf. 8: 12):

- Zwei Bruchstücke eines bronzenen Gürtelblechs.

L = 5,6 cm. B = 5,4 cm. D = 0,1 cm. (Taf. 8: 10) (NHM Wien, Inv. Nr. 66261)

L = 3,9 cm. B = 5,3 cm. D = 0,1 cm. (Taf. 8: 11) (NHM Wien, Inv. Nr. 66261)

- Runde Bronzeperle. Dm = 2,2 cm. H = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66263) (Taf. 8: 6)

- Drei konische Bronzeperlen.
Dm = 1,3 cm. H = 0,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66262) (Taf. 8: 7)

Dm = 1,6 cm. H = 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66262) (Taf. 8: 8)

Dm = 1,6 cm. H = 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66262) (Taf. 8: 9)

- Zwei Glasflußperlen, dunkelbraun.
Dm = 0,7 cm. H = 0,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66262) (Taf. 8: 4)

Dm = 0,6 cm. H = 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66262) (Taf. 8: 5)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich statt einer von ihm gezählten Bronzeperle finden sich deren vier; hinzu kommen zwei Glasflußperlen.

Grab 7/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 3,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Fibel, Armringe, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Große bronzene Kahnfibel mit langem Fuß und Schlußknopf. Die Nadelkonstruktion ist

nicht mehr erhalten. Der Fuß ist mit eingeritzten Strichlinien verziert, der Bügel mit quer verlaufenden Strichbündeln. L = 11,8 cm. H = 5,9 cm. B = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66265) (Taf. 9: 1)

- Zwei Bronzearmringe mit ovalem Querschnitt, überlappenden Enden und feiner Strichgruppenverzierung.

ADm = 6,5 cm. IDm = 5,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66266) (Taf. 9: 3)

ADm = 6,5 cm. IDm = 5,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66266) (Taf. 9: 2)

- Acht Scherben eines Gefäßes mit Hohlfuß aus dunkelbraunem Ton. Schulter und Fuß sind mit eingeritzten Linienbündeln und Zickzackbändern verziert. (NHM Wien, Inv. Nr. 56398) (Taf. 9: 4-5)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 7/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab wurde 2,2 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Kahnfibel, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Große Kahnfibel aus Bronze, leicht beschädigt. Fuß und Bügel sind mit eingeritzten Strichbündeln oder Zickzacklinien verziert. L = 10,5 cm. H = 5,8 cm. B = 2,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66267) (Taf. 8: 15)

- Beschädigte Mehrknotennadel aus Bronze. L = 5,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66268) (Taf. 8: 14)

- Abgebrochener Kugelkopf einer Nadel aus Bronze. H = 1,3 cm. Dm = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66268) (Taf. 8: 13)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nicht ganz mit den Angaben Pečniks überein. Es fehlen die beiden von ihm genannten Tongefäße, während Pečnik nichts von den zwei Nadelfragmenten erwähnt.

Grab 7/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab wurde 2,0 m tief angelegt.

Inventar nach Pečnik: Fibel, Armring, Ohrgehänge, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Noch vorhandener Fundbestand:

- Beschädigte Bronzefibel mit J-förmigem Fußquerschnitt, massivem Bügel und einer seitlichen Spirale aus zwei Windungen. L =

= 5,0 cm. H = 1,9 cm. B = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66269) (Taf. 9: 6)

– Massiver geschlossener Bronzearmring, gleichmäßig gerippt und mit D-förmigem Querschnitt. ADm = 7,8 cm. IDm = 6,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66270) (Taf. 9: 11)

– Mehrere Bruchstücke von bandförmigen Bronzeringen; evtl. vom Ohrgehänge, da als Armschmuck zu eng. ADm = 5,2 cm. IDm = 4,9 cm (Taf. 9: 7). (NHM Wien, Inv. Nr. 66271) (Taf. 9: 7–10)

– Beschädigte Rollkopfnadel aus Bronze. L = 7,2 cm. D = 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66272) (Taf. 9: 12)

– Tasse mit konischer Wandung aus dunkelbraunem Ton. MDm = 8,7 cm. H = 6,2 cm. BDm = 5,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56400) (Taf. 9: 13)

– Gefäß mit gebuckelter Schulter und abgesetztem Hals aus dunkelbraunem Ton. MDm = 15,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56399) (Taf. 9: 14)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt zum größten Teil mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich die Rollkopfnadel bleibt bei ihm unerwähnt.

Grab 7/11

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Randstück mit fast geradem Hals, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 26,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66273) (Taf. 10: 1)

– Vier Wandscherben eines Gefäßes mit Halsabsatz und einer mit vertikalen Kanneluren verzierten Schulter, hellbrauner Ton, dunkler Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66273) (Taf. 10: 3)

– Profilierter Hohlfuß aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug, BDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66273) (Taf. 10: 2)

Bemerkungen:

Pečnik nannte ein Gefäß. Die Scherben stammten aber von mindestens zwei Gefäßen. Rand (Taf. 10: 1) und Wandstücke (Taf. 10: 3) gehören nicht zusammen.

Grab 7/12

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,2 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bauchiges Gefäß mit sehr kurzem, nach außen abgesetztem Rand, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 11,5 cm. H = 14,7 cm. BDm = 7,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56401) (Taf. 10: 4)

Bemerkungen:

Der tatsächlich vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 8

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Martin Germ aus Dobrava. Er wurde im Juli/August von Pečnik gegraben, der die Gräber 8/1 – 8/18 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 8 m, Breite = 6 m, Höhe = 3,5 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Grab 8/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 2,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Randscherbe, weit ausgestellt, aus dunkelbraunem Ton. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66274) (Taf. 10: 5)

– Schulterbruchstück aus dunkelbraunem Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 66274) (Taf. 10: 6)

Bemerkungen:

Die Scherben stammen von mindestens zwei Gefäßen.

Grab 8/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 2,2 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Stark ausbiegende Randscherbe, rötlich-hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66275) (Taf. 10: 7)

– Flacher Boden, aus rötlich-hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 8,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66275) (Taf. 10: 8)

Bemerkungen:

Auf Grund der Tonqualität gehören beide Scherben wohl zum gleichen Gefäß, dessen

ursprüngliche Form sich aber nicht mehr rekonstruieren läßt.

Grab 8/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 3,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Schönes rotes Gefäß, ganz vernichteter Bronzekessel, Fibel (fast ganz vernichtet).

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von den Funden war nichts mehr erhalten.

Grab 8/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Oberteil einer Schale mit gerade hochstehendem Rand, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 22,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66276) (Taf. 10: 10)

- Bruchstück einer Schale mit leicht einziehendem Rand, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66276) (Taf. 10: 9)

Bemerkungen:

Die Angaben Pečniks stimmen mit dem vorhandenen Fundbestand überein.

Grab 8/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 0,8 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von den beiden Gefäßen waren nur noch 3 Wandscherben aus dunkelbraunem und rötlichem Ton erhalten.

Grab 8/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- S-förmig profilierte Schüssel aus dunkelbraunem Ton. MDm = 15,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66278) (Taf. 10: 12)

- Bruchstück eines flachen Bodens aus dunkelbraunem Ton. BDm = 10,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66278) (Taf. 10: 13)

Bemerkungen:

Der tatsächliche noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 8/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Drei kleine Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Kleiner Napf, mit einer Knubbe verziert. MDm = 7,8 cm. H = 5,6 cm. BDm = 5,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56403) (Taf. 10: 11)

Bemerkungen:

Von den drei kleinen Tongefäßen nach Pečnik war nur noch eines erhalten.

Grab 8/13

Keine Angaben!

Vorhandener Fundbestand:

- Bauchiges Gefäß mit abgesetztem Zylinderhals, ausgebogenem Rand und einer Knubbe am Umbruch. Dunkelbrauner Ton. MDm = 14,5 cm. H = 20,4 cm. BDm = 10,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56404) (Taf. 11: 6)

- Bruchstück eines Bronzearmrings mit ovalem Querschnitt, unverziert. L = 6,2 cm. D = 0,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66280) (Taf. 11: 2)

- Bruchstück eines bandförmigen Bronzeblecharmringes mit leicht gewölbter Oberfläche, unverziert. L = 4,3 cm. B = 1,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66279) (Taf. 11: 1)

- Bruchstück eines stark korrodierten Eisenrings. L = 8,5 cm. D = 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66282) (Taf. 11: 4)

- Bruchstück eines stark korrodierten Eisenrings. L = 7,0 cm. D = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66282) (Taf. 11: 5)

- Fragmente eines Eisenmessers. Messerspitze: L = 4,3 cm. B = 2,0 cm. Schneide mit Griffdorn: L = 10,5 cm. B = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66281) (Taf. 11: 3)

Bemerkungen:

Es liegen keine Angaben Pečniks zu diesem Inventar vor.

Grab 8/14

Keine Angaben!

Vorhandener Fundbestand:

- Bruchstücke einer bronzenen Schlangenfibel. Nadel: L = 8,1 cm. Bügelteil: L = 4,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66284) (Taf. 11: 7)

– Rundstabiger offener Bronzearmring mit Strichgruppenverzierung. ADm = 4,2 cm. IDm = 3,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66285) (Taf. 11: 9)

– Massiver offener Bronzearmring mit ovalem Querschnitt und Strichgruppenverzierung. ADm = 5,4 cm. IDm = 4,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66285) (Taf. 11: 8)

– Flacher Boden aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 9,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66283) (Taf. 11: 10)

Bemerkungen:

Es liegen keine Angaben Pečniks zu diesem Inventar vor.

Grab 8/15

Keine Angaben!

Vorhandener Fundbestand:

– Situlenförmiges Gefäß mit hohem Umbruch und kurzem, gerade nach oben stehendem Rand. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 13,2 cm. H = 22,4 cm. BDm = 9,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56405) (Taf. 12: 1)

Bemerkungen:

Es liegen keine Angaben Pečniks zu diesem Inventar vor.

Grab 8/18

Keine Angaben!

Vorhandener Fundbestand:

– Eine Einzugsschale aus rotbraun geschmauchtem Ton. MDm = 19,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66286) (Taf. 11: 11)

Bemerkungen:

Es liegen keine Angaben Pečniks zu diesem Inventar vor.

Hügel 9

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Franc Župančič aus Dobrava. Er wurde im Juli/August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 9/1 – 9/12 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 20 m, Breite = 15 m, Höhe = 2 m. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Grab 9/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,30 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei kleine Armringe, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bruchstück eines Gefäßes mit ausbiegendem Rand aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66287) (Taf. 12: 4)

– Offener, strichverzierter Bronzearmring mit D-förmigem Querschnitt. ADm = 5,9 cm. IDm = 4,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66288) (Taf. 12: 2)

– Unverzierter, massiver Bronzearmring mit D-förmigem Querschnitt und weit überlappenden Enden. ADm = 5,1 cm. IDm = 4,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66289) (Taf. 12: 3)

Bemerkungen:

Gegenüber den Angaben Pečniks fehlt ein Gefäß.

Grab 9/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von dem bei Pečnik erwähnten Fundbestand war nichts mehr auffindbar.

Grab 9/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,80 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, zwei eiserne Armringe, Bronzeperle.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Stark korrodierter Eisenring. ADm = 5,9 cm. IDm = 4,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66291) (Taf. 12: 6)

– Stark korrodierter Eisenring. ADm = 6,2 cm. IDm = 4,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66291) (Taf. 12: 5)

Bemerkungen:

Von dem von Pečnik genannten Fundbestand fanden sich nur noch die beiden Eisenringe.

Grab 9/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ohrgehänge, Bronzeperle, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Schulterbruchstück mit abgesetztem Hals und einer länglichen Knubbe, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66292) (Taf. 12: 13)

- Abgesetzter Boden aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. Bm = 11,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66292) (Taf. 12: 14)
- Bandförmiger Bronzeblecharmring, mit kleinen Buckeln verziert. ADm = 5,4 cm. IDm = 5,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66293) (Taf. 12: 7)
- Bandförmiger Bronzeblecharmring, mit kleinen Buckeln verziert. ADm = 5,1 cm. IDm = 4,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66293) (Taf. 12: 8)
- Dreilochanhänger aus Bronze. L = 2,8 cm. B = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66295) (Taf. 12: 9)
- Kleiner Bronzering. Dm = 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66295) (Taf. 12: 10)
- Bronzeperle. H = 1,6 cm. Dm = 1,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66294) (Taf. 12: 11)
- Vier kleine Bronzeringchen. Dm = 0,8, 0,9, 1,0, 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66296) (Taf. 12: 12)

Bemerkungen:

Das tatsächlich vorhandene Material stimmt weitgehend mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich die beiden Bronzeblecharmringe erwähnt er nicht.

Grab 9/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Eiserne Armringe, Haarnadel, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Einzugsschale mit horizontal gerieftem Oberteil, aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 16,4 cm. H = 6,4 cm. Bm = 3,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56406) (Taf. 13: 8)
- Gefäßoberteil mit Schulterabsatz, kurzem Kegelhals und ausbiegendem Rand. Hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66297) (Taf. 13: 10). Vom selben Gefäß wie Taf. 13: 9.
- Bruchstück eines Eisenrings, L = 5,5 cm. D = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66300) (Taf. 13: 3)
- Bruchstück eines Eisenrings, L = 3,9 cm. D = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66300) (Taf. 13: 4)
- Bruchstück eines Eisenrings, L = 2,7 cm. D = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66300) (Taf. 13: 5)

- Bruchstück eines Eisenmessers, L = 2,7 cm. B = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66300) (Taf. 13: 6)
- Eisenring (von Vačar Knotenfibel mit Eisenkern?), Dm = 2,0 cm. D = 0,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66300) (Taf. 13: 7)
- Bandförmiger Eisenring, Dm = 6,6 cm. B = 1,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66299) (Taf. 13: 2)
- Kegelpfandnadel aus Bronze, Dm = 1,7 cm. L = 10,4 cm. D = 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66298) (Taf. 13: 1)

Bemerkungen:

Der tatsächlich vorhandene Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 9/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegende Randscherbe aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug (dazu noch 4 Wandscherben). (NHM Wien, Inv. Nr. 66301) (Taf. 12: 15)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 9/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,70 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Einzugsschale mit fazettierter Wandung, heller Ton mit rötlichem Überzug (dazu 6 Wandscherben). MDm = 22,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66302) (Taf. 13: 11)
- Einzugsschale aus hellem Ton mit schwarzglänzendem Überzug. MDm = 22,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66302) (Taf. 13: 12)

Bemerkungen:

Der tatsächlich noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 9/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegendes Randstück aus dunkelbraunem Ton. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56407) (Taf. 13: 15)
- Bruchstück eines konischen Hohlfußes aus dunkelbraunem Ton. BDm = 12,0 cm (NHM Wien, Inv. Nr. 56407) (Taf. 13: 16).
- Einzugsschale aus rötlichem Ton mit schwarzglänzendem Überzug (3 Scherben). (NHM Wien, Inv. Nr. 66302) (Taf. 13: 13)
- Mit Knubben und plastischen Leisten verziertes Schulterbruchstück aus dunkelbraunem Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 56407) (Taf. 13: 14)

Bemerkungen:

Pečnik nannte zwei Tongefäße, tatsächlich fanden sich aber Scherben von deren drei.

Grab 9/9

- Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden. Das Grab lag 1,60 m tief. Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Einzugsschale mit Knubben am Umbruch, heller Ton, Reste roten Überzuges. MDm = 26,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66304) (Taf. 13: 17)

Bemerkungen:

Pečnik nannte zwei Gefäße, es fand sich jedoch nur noch eines.

Grab 9/10

- Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten. Das Grab lag 1,20 m tief. Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegender Rand, heller Ton, geschmauchter, glänzender Überzug (6 Scherben). MDm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66305) (Taf. 14: 1)
- Mit einer plastischen Leiste verziertes Schulterbruchstück, heller Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 66305) (Taf. 14: 2)

Bemerkungen:

Die Angaben Pečniks und der vorhandene Fundbestand stimmen überein.

Grab 9/11

- Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden. Das Grab lag 1,30 m tief. Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Grab war nichts mehr auffindbar.

Grab 9/12

- Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten. Das Grab lag 0,60 cm tief. Inventar nach Pečnik: ein paar kleine Perlen, Tongefäß. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Grab war nichts mehr auffindbar.

Hügel 10

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Martin Germ aus Dobrava. Er wurde im August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 10/1 - 10/12 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 12 m, Breite = 8 m, Höhe = 2 m. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Grab 10/1

- Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten. Das Grab lag 1,70 m tief. Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegendes Randstück mit Schulterabsatz, dunkler Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 56408) (Taf. 14: 3)
- Konischer Hohlfuß aus dunklem Ton. BDm = 12,0 cm (NHM Wien, Inv. Nr. 56408) (Taf. 14: 4). Der Hohlfuß gehört zusammen mit obigem Randstück zu einem Gefäß. (NHM Wien, Inv. Nr. 56408)

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 10/2

- Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden. Das Grab lag 2,0 m tief. Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Standringboden aus dunkelbraunem Ton. BDm = 8,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66308) (Taf. 14: 5)

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 10/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,70 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegende Randscherbe, heller Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66307) (Taf. 14: 6)
- Bruchstück eines konischen Hohlfußes, heller Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66307) (Taf. 14: 7)

Bemerkungen:

Die beiden Scherben gehören zum gleichen Gefäß. Der Fundbestand stimmt somit mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 10/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,80 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Gefäßoberteil mit ausbiegendem Rand, Schulterabsatz und mit vertikalen Kanneluren verzierter Schulter, rötlichbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66308) (Taf. 14: 8)
- Hohlfuß aus rötlich-braunem Ton mit schwarzglänzendem Überzug. BDM = 12,0 cm. Der Hohlfuß gehört zusammen mit dem Gefäßoberteil und acht weiteren Wandscherben zu einem Gefäß, dessen Form sich aber nicht mehr rekonstruieren läßt. (NHM Wien, Inv. Nr. 66308) (Taf. 14: 9)

Bemerkungen:

Pečnik nannte zwei Gefäße, die noch erhaltenen Scherben gehören aber alle zu einem Gefäß.

Grab 10/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,20 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Schale mit einbiegendem Rand, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66309) (Taf. 14: 10)

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 10/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 2,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Fibel, Ring, Bronzewirtel, Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Bronzener Gürtelring. Dm = 2,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66313) (Taf. 14: 12)
- Bronzeperle. Dm = 2,5 cm. H = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66312) (Taf. 14: 13)
- Bruchstück einer bronzenen Bandfibel mit strichverziertem Bügel. L = 3,6 cm. H = 3,2 cm. B = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66311) (Taf. 14: 11)
- Mit länglicher Kerbleiste verziertes Wandstück und Bodenscherbe eines Gefäßes aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug (mit sechs weiteren Scherben). (NHM Wien, Inv. Nr. 66310) (Taf. 14: 14-15)

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 10/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,60 m tief.
Inventar nach Pečnik: Haarnadel, Spinnwirtel, Armband, einige Perlen, zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar waren keine Funde mehr vorhanden.

Grab 10/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 0,50 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Fibeln, Armband, Haarnadel, große Ohrgehänge, zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Große bronzene Kahnfibel mit Resten einer Ritzverzierung. L = 8,2 cm. H = 5,5 cm. B = 2,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66315) (Taf. 15: 1)
- Bandförmiges Bronzeblecharmband, unverziert. B = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66320) (Taf. 15: 8)
- Massive Bogenfibel aus Bronze mit J-förmigem Fußquerschnitt und einseitiger Spirale aus zwei Windungen. L = 7,1 cm. H = 2,9 cm.

B = 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66316) (Taf. 15: 2)

– Bruchstück des Bügels einer bronzenen Schlangenfibel mit rosettenförmigem Besatz. (NHM Wien, Inv. Nr. 66317) (Taf. 15: 3–4)

– Geschlossener rundstabiger Bronzering. Dm = 5,3 cm. D = 0,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66318) (Taf. 15: 7)

– Bandförmiger Bronzeblechring mit eingritzter Fischgrätenverzierung. B = 1,2 cm. D = 0,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66319) (Taf. 15: 6)

– Bandförmiger Bronzeblechring mit eingritzter Fischgrätenverzierung. B = 1,2 cm. D = 0,2 cm. Dm = 7,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66319) (Taf. 15: 5)

– Gefäßhals mit ausbiegendem Rand und Hohlfuß von einem Gefäß aus hellem Ton mit schwarzglänzendem Überzug. MDm = 16,0 cm. BDm = 12,0 cm. Wahrscheinlich gehören dazu sechs weitere Wandscherben, darunter ein Schulterfragment, mit Querrillen verziert. (NHM Wien, Inv. Nr. 66314) (Taf. 15: 9–11)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt nicht ganz mit den Angaben Pečniks überein. Vor allem fehlt die bei ihm zitierte Haarnadel.

Grab 10/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Eine große Fibel, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Vačer Knotenfibel mit Eisenkern und eiserner Nadelkonstruktion. Bügel: L = 12,8 cm. H = 6,5 cm. D = 2,2 cm. Fuß: L = 5,9 cm. B = 4,7 cm. D = 0,4 cm. Ring: Dm = 2,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66321) (Taf. 16: 1)

– Vačer Knotenfibel mit Eisenkern und eiserner Nadelkonstruktion. Bügel: L = 12,7 cm. H = 6,5 cm. D = 2,2 cm. Fuß: L = 4,9 cm. B = 5,8 cm. D = 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66321) (Taf. 16: 2)

– Ineinander korrodierter Bronze- und Eisenering. ADm = 4,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66321) (Taf. 16: 6)

– Eine größere und zwei kleinere Bernsteinperlen. Dm = 2,2 cm, 0,9 cm, 0,8 cm. H = 0,7 cm, 0,4 cm, 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66322) (Taf. 16: 3–5)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt nicht ganz mit den Angaben Pečniks überein. Er nennt nur eine Fibel und keine Perlen. Dagegen fehlen die beiden Gefäße.

Grab 10/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Fußgefäß mit profilierter Schulter und abgesetztem, ausbiegendem Hals, dunkelbrauner Ton. MDm = 21,0 cm. H = 16,4 cm. BDm = 8,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56409) (Taf. 14: 16)

Bemerkungen:

Pečnik nannte zwei Gefäße, es fand sich jedoch nur noch eines.

Grab 10/11

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Kegelhals mit ausbiegendem Rand und konischer Hohlfuß aus rötlich-braunem Ton mit dunklem Überzug (mit sieben weiteren Scherben). MDm = 18,0 cm. BDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66323) (Taf. 16: 7–8)

– Einzugsschale mit Omphalosboden. Dunkler Ton. MDm = 20,5 cm. H = 6,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56410) (Taf. 16: 9)

Bemerkungen:

Pečnik nannte nur ein Gefäß, tatsächlich waren aber zwei erhalten.

Grab 10/12

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Hügel 11

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Franc Verce aus Dobrava. Er wurde im August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 11/1 und 11/2 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 10 m, Breite = 10 m, Höhe = 2,50 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Grab 11/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Fibel, einige Perlen.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Bronzene Certosafibel (Typ XIII) mit Armbrustspiralkonstruktion. L = 6,5 cm. B = 2,4 cm. H = 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66325) (Taf. 16: 13)

- Bügelbruchstück einer Bronzefibel. L = 2,3 cm. B = 0,5 cm. H = 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66326) (Taf. 16: 14)

- Bandförmiger Eisenring. Dm = 2,9 cm. B = 1,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66328) (Taf. 16: 15)

- Eine große und zwei kleine Bernsteinperlen. H = 1,0 cm, 0,5 cm, 0,6 cm. Dm = 1,8 cm, 0,8 cm, 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66329) (Taf. 16: 10-12)

- Eiserner Nadelhalter (vermutlich von einer Vačer Knotenfibel mit Eisenkern). L = 4,6 cm. H = 3,2 cm. D = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66327) (Taf. 16: 17)

- Stark korrodierter vierkantiger Eisenstift. L = 4,1 cm. D = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66327) (Taf. 16: 16)

- Sechs Scherben von einem (?) Gefäß, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66324)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein. Der eiserne Nadelhalter, der wohl zu einer Vačer Knotenfibel mit Eisenkern gehört, wird nicht bei ihm genannt, weshalb seine Zugehörigkeit unsicher ist.

Grab 11/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegender Rand und Schulterbruchstück mit vertikaler Rillenverzierung; ihre Zusammengehörigkeit ist wahrscheinlich. Hellbrauner Ton, dunkler Überzug. MDm = 15,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66330) (Taf. 15: 12-13)

Bemerkungen:

Pečnik nennt zwei Tongefäße, die noch erhaltenen Scherben scheinen alle zum gleichen Gefäß zu gehören.

Hügel 12

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Franc Župančič aus Dobrava. Er wurde von Pečnik im August 1897 gegraben, der die Gräber 12/1 - 12/11 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 8 m, Breite = 6 m, Höhe = 2 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Grab 12/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,20 m tief.

Inventar nach Pečnik: Messer, eiserne Armbänder, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 12/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,70 m tief.

Inventar nach Pečnik: Tongefäß, zwei zerschlagene Armbänder.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 12/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 12/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: keine Beigaben.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Grab 12/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,30 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Neun Wandscherben eines Gefäßes mit Hohlfuß, abgesetztem Hals und Knubben auf

der Schulter, hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66331) (Taf. 17: 1)

Bemerkungen:

Statt zweier Gefäße waren nur mehr Reste von einem erhalten.

Grab 12/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Große Fibel, Halsring, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Eine bronzene Bogenfibel mit hohlem Bügel und Fischgrätenverzierung. Die Nadel war aus Eisen, wovon noch Reste erhalten sind. L = 14,0 cm. B = 1,6 cm. H = 12,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66332) (Taf. 17: 2)

Bemerkungen:

Der von Pečnik genannte Halsring und die beiden Tongefäße waren nicht mehr erhalten.

Grab 12/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,30 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Armringe, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Gefäßunterteil mit flachem Boden, dunkelbrauner Ton. B_{Dm} = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66333) (Taf. 17: 6)

– Bronzene Bogenfibel mit hohlem Bügel und Fischgrätenverzierung. L = 9,4 cm. B = 1,3 cm. H = 6,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66334) (Taf. 17: 3)

– Zwei bronzene geschlossene Armringe mit D-förmigem Querschnitt. D_m = 6,4 cm, 6,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66335) (Taf. 17: 4–5)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 12/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Eine Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bronzene Bogenfibel mit hohlem Bügel und Fischgrätenverzierung. L = 12,4 cm. H =

= 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66336) (Taf. 17: 7)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 12/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Ausbiegender Rand und Hohlfuß (sowie fünf weitere Wandscherben) von einem Gefäß aus rötlich braunem Ton mit dunklem Überzug. B_{Dm} = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66337) (Taf. 17: 8–10)

Bemerkungen:

Pečnik nannte zwei Gefäße, es waren jedoch nur mehr Reste von einem erhalten.

Grab 12/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 0,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 12/11

Brandgrab, 0,5 m tief.

Nach Pečnik: Ein großes Tongefäß voller Asche, darin eine Fibel und ein Spinnwirtel. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bronzene Brillenfibel mit Achterschleife. L = 8,9 cm. B = 3,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66339) (Taf. 18: 1)

– Spinnwirtel aus hellbraunem Ton. D_m = 3,9 cm. H = 2,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66338) (Taf. 18: 2)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 13

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Josef Župančič aus Dobrava. Er wurde im August 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 13/1 – 13/7 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hü-
gels: Länge = 8 m, Breite = 6 m, Höhe = 1,5 m.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 13. 8. 1897.)

Grab 13/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Fibel, Ring, Tonge-
faß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 08. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Gefäßoberteil mit ausbiegendem Rand (und
sieben weitere Scherben), heller Ton mit
schwarzglänzendem Überzug. MDm = 16,0 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66340) (Taf. 18: 5)
- Bügelfragment einer Certosafibel (wohl Typ
V), Bronze. L = 3,0 cm. H = 1,4 cm. B = 0,6 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66341) (Taf. 18: 3)
- Bronzener Gürtelring, Dm = 2,0 cm. (NHM
Wien, Inv. Nr. 66342) (Taf. 18: 4)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den
Angaben Pečniks überein.

Grab 13/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefaß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:
Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 13/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,20 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefaß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:
Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 13/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,80 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefaß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- S-förmig profiliertes Gefäßoberteil mit
schmalen, länglichen Knubben auf der Schul-
ter. Rötlich-brauner Ton. MDm = 16,0 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66343) (Taf. 18: 6)

Bemerkungen:
Der Fundbestand stimmt mit den Angaben
Pečniks überein.

Grab 13/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Fibeln, Hals-
ring, zwei Armringe, Armband, zwei Fußbrin-
ge, Fingerring, Haarnadel, einige Perlen, zwei
Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Topf mit hohem Umbruch, kurzem Hals
und vertikal angebrachten Leisten an Schul-
ter und Umbruch. Hellbrauner Ton mit dunk-
lem Überzug. MDm = 10,6 cm. H = 13,1 cm.
BDm = 7,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56411)
(Taf. 19: 11)
- Bronzene Bandfibel, L = 7,7 cm. H = 2,5 cm.
B = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66346) (Taf.
19: 3)
- Bronzene Bogenfibel mit massivem Bügel.
L = 5,4 cm. H = 3,8 cm. B = 0,7 cm. (NHM
Wien, Inv. Nr. 66345) (Taf. 19: 5)
- Nadel- und Bügelrest einer Bronzefibel.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66347) (Taf. 19: 4)
- Rollkopfnadel aus Bronze. L = 8,9 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66348) (Taf. 19: 7)
- Bandförmiger Fingerring aus Bronzeblech.
Dm = 2,2 cm. B = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
66349) (Taf. 19: 6)
- Offener, rundstabiger Bronzehalsring.
Dm = 12,3 cm. D = 0,5 cm. (NHM Wien, Inv.
Nr. 66350) (Taf. 19: 8)
- Elf Bernsteinperlen. Dm = ca. 1,0 cm. H =
= ca. 0,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66351) (Taf.
19: 2)
- Drei Glasflußperlen (gelb-grünlich). Dm =
= 0,7 cm, 0,7 cm, 1,3 cm. H = 0,4 cm, 0,3 cm,
0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66352) (Taf. 19: 1)
- Zwei gerippte Bronzearmringe mit D-för-
migem Querschnitt und überlappenden En-
den. Dm = 6,8 cm, 6,8 cm. (NHM Wien, Inv.
Nr. 66344) (Taf. 19: 9-10)

Bemerkungen:
Der tatsächlich vorhandene Fundbestand
stimmt mit den Angaben Pečniks überein.
Von den zwei Tongefäßen läßt sich jedoch nur
mehr eines auffinden.

Grab 13/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,60 m tief.
Inventar nach Pečnik: Eine Fibel, zwei
Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Schalenbruchstück mit leicht einbiegender Wandung, dunkelbrauner Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 66354) (Taf. 18: 10)
- Acht Wandscherben von einem weiteren Gefäß, heller Ton, schwarzglänzender Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66353)
- Massives Bügelbruchstück einer Bronzefibel. L = 3,0 cm. H = 1,4 cm. B = 0,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66355) (Taf. 18: 7)
- Nadelbruchstück einer Bronzefibel, L = 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66355) (Taf. 18: 8).
- Nadel- und Fußbruchstück (J-förmiger Querschnitt) einer Bronzefibel. L = 5,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66356) (Taf. 18: 9)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt in etwa mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich die Fibelreste gehören zu mindestens drei Exemplaren.

Grab 13/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Hohlfuß aus im Kern rot-schwarz geschichtetem Ton. BDm = 11,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66357) (Taf. 19: 13)
- Hohlfuß aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 12,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66357) (Taf. 19: 14)
- Große bronzene Kahnfibel mit strichverziertem Bügel, der eine eiserne Unterlage besitzt. Die Nadelkonstruktion ist am Bügelkopf festgenietet. L = 12,1 cm. H = 5,4 cm. B = 2,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66358) (Taf. 19: 12)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 14

Der Hügel befand sich auf den Hutweiden von Josef Župančič und Johann Strojín aus Dobrava. Er wurde zwischen August und Oktober 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 14/1 - 14/23 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 30 m, Breite = 10 m, Höhe = 2 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8., 26. 9. und 6. 11. 1897.)

Grab 14/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Armringe, Ohrgehänge, einige Perlen, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- 37 Bernsteinperlen. Dm = ca. 1,2 cm. H = ca. 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66362) (Taf. 18: 12)
- Drei blaue Glasflußperlen. Dm = 1,0 cm, 0,6 cm, 0,7 cm. H = 0,6 cm, 0,4 cm, 0,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66361) (Taf. 18: 11)
- Vier Ringchen aus Bronze mit rechteckigem Querschnitt, wohl zum Ohrschmuck gehörig. Dm = 2,4 cm, 2,4 cm, 2,4 cm, 2,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66360) (Taf. 18: 13-16)
- Zwei gerippte massive Bronzearmringe mit weit überlappenden Enden und D-förmigem Querschnitt. Dm = 5,1 cm, 5,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66359) (Taf. 18: 17-18)
- Topf mit einbiegendem Rand und einer Knubbe, dunkelbrauner Ton. MDm = 10,5 cm. H = 12,2 cm. BDm = 8,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56412) (Taf. 18: 19)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 14/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Oberteil mit kurzem Hals und ausbiegendem Rand und konischer Hohlfuß (sowie sechs weitere Scherben) von einem Gefäß aus dunkelbraunem Ton, das nicht mehr genauer rekonstruiert werden kann. MDm = 16,0 cm. BDm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56413) (Taf. 20: 1-2)
- Einzugsschale aus dunkelbraunem Ton. MDm = 19,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56414) (Taf. 20: 3)

Bemerkungen:

Gegenüber den drei von Pečnik genannten Gefäßen konnten nur mehr zwei aufgefunden werden.

Grab 14/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Bemerkungen:
Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 14/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Hohes Gefäß mit kurzem, gerade hochstehendem Rand. Die Schulter und der Umbruch waren mit Gruppen von je drei Rillen verziert. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 16,0 cm. BDm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66364) (Taf. 20: 6)
- Mit Querleisten verzierter Hohlfuß, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. BDm = 17,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66363) (Taf. 20: 5)
- Gefäßoberteil mit gebuckelter Schulter, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 20,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66365) (Taf. 20: 4)

Bemerkungen:
Pečnik sprach von zwei Tongefäßen, tatsächlich fanden sich jedoch Reste von deren drei.

Grab 14/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Hohlfußschüssel mit ausbiegendem Rand, dunkler Ton. MDm = 26,0 cm. H = 18,3 cm. BDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56415) (Taf. 20: 7)
- Hohlfuß aus rotbraunem Ton mit dunklem Überzug. BDm = 13,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66366) (Taf. 20: 8)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 14/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 31. 8. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Unterteil eines Dreifußgefäßes aus dunkelbraunem Ton. BDm = 8,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56416) (Taf. 20: 9)

- Neun Wandscherben eines großen Gefäßes, vermutlich mit Hohlfuß. (NHM Wien, Inv. Nr. 56417)

Bemerkungen:
Während Pečnik drei Töpfe erwähnte, stammt der vorhandene Fundbestand von nur zwei Gefäßen.

Grab 14/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,50 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Lanzen, Kelt, Messer, Bronzegürtelblech, mehrere Gürtelringe, Spitze (?), drei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Eiserne Lanzenspitze. L = 24,6 cm. B = 3,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66372) (Taf. 21: 17)
- Eiserne Lanzenspitze. L = 22,9 cm. B = 2,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66372) (Taf. 21: 16)
- Kurzes Eisenmesser. L = 10,9 cm. B = 3,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66371) (Taf. 21: 14)
- Bronzene Gürtelringe bzw. Bruchstücke derselben. (NHM Wien, Inv. Nr. 66369) (Taf. 21: 2-11)
- Bronzenes Gürtelblech (und Fragmente). L = 22,2 cm. B = 5,1 cm. D = 0,15 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66369) (Taf. 21: 1)
- Eisenstift. L = 4,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66372) (Taf. 21: 15)
- Hellgrüne Glasflußperle. H = 1,9 cm. Dm = 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66370) (Taf. 21: 12)
- Kreisaugenverzierte Bronzespitze mit einem Ösenende. L = 5,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66369) (Taf. 21: 13)
- Einzugsschale, dunkelbrauner Ton. MDm = 20,8 cm. H = 7,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66367) (Taf. 21: 18)
- Fünf rötlich-braune bzw. dunkelbraune Wandscherben von ein bis zwei Gefäßen. (NHM Wien, Inv. Nr. 66368)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt weitgehend mit den Angaben von Pečnik überein, lediglich der »Kelt« fehlt.

Grab 14/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,50 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Bemerkungen:
Dieses Inventar war nicht mehr auffindbar.

Grab 14/9

Skelettgrab mit dem Kopf im Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Große Lanze, Kelt, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Eisenlanze. L = 33,4 cm. B = 6,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66375) (Taf. 22: 1)

– Einzugsschale aus dunkelbraunem Ton. MDm = 15,3 cm. H = 4,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56418) (Taf. 22: 3)

– Gefäßoberteil, die Schulter war mit kleinen herausgetriebenen Buckeln versehen. Hellbrauner Ton, dunkler Überzug. MDm = 29,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66374) (Taf. 22: 2)

Bemerkungen:

Der noch vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein, lediglich der »Kelt« fehlt.

Grab 14/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Hohlarmpinge, Nadelbüchse, Haarnadel, mehrere Bernsteinperlen, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Zwei fein gerippte Hohlarmpinge aus Bronzeblech (und Bruchstücke derselben). Dm = 7,0 cm, 6,4 cm (NHM Wien, Inv. Nr. 66377) (Taf. 23: 8–12)

– 40 Bernsteinperlen. Dm = zwischen 0,9 und 1,8 cm. H = zwischen 0,6 und 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56419) (Taf. 23: 2)

– Drei Bronzeringchen. Dm = 1,4 cm, 1,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66380) (Taf. 23: 5–7)

– Blaue Glasflußperle mit weißem Zickzackband. H = 0,8 cm. Dm = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56420) (Taf. 23: 1)

– Rollkopfnadel aus Bronze. L = 6,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66378) (Taf. 23: 3)

– Bronzene ritzverzierte »Nadelbüchse«. L = 10,3 cm. Dm = 1,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66379) (Taf. 23: 4)

– Gefäßoberteil mit ausbiegendem Rand. Die Schulter war mit Rillen und Buckeln verziert. Rotbrauner Ton und dunkler Überzug. MDm = 24,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66376) (Taf. 23: 13)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 14/11

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Bleiarmping, zwei Certosafibeln.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– 2 Certosafibeln (Typ X) aus Bronze. L = 9,6 cm, 9,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56421, 56422) (Taf. 22: 4–5)

– Ein längsprofilierter Bleiarmping mit ovalem Querschnitt. Dm = 8,7 cm. D = 1,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56423) (Taf. 22: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 14/12

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Hohlfuß und Schulterfragment aus rötlich braunem Ton. Die beiden Scherben gehören evtl. zum selben Gefäß. Eine sichere Rekonstruktion ist nicht mehr möglich. BDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66381) (Taf. 24: 1–2)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand scheint mit den Angaben Pečniks übereinzustimmen.

Grab 14/13

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Gefäßoberteil mit abgesetztem Hals und Hohlfuß (sowie fünf weitere Scherben) aus rötlich-braunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 16,2 cm. BDm = 12,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66382) (Taf. 23: 14–15).

– Kleiner Napf mit einer Knubbe und ausbiegendem Rand. MDm = 7,7 cm. H = 5,7 cm. BDm = 6,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56424) (Taf. 23: 16)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 14/14

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Hohlartringe, Fibel, mehrere Perlen, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Zwölf kleine Fragmente von fein gerippten Hohlartringen aus Bronzeblech. (NHM Wien, Inv. Nr. 66384) (Taf. 24: 11-22).

- Bronzene Certosafibel (Typ V). L = 5,1 cm. B = 0,7 cm. H = 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66383) (Taf. 24: 8)

- Dreieckiger, mit Kreisäugen verzierter Bronzeblechanhänger. H = 4,3 cm. B = 2,7 cm. D = 0,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66385) (Taf. 24: 10)

- Bronzener Ring. Dm = 2,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66386) (Taf. 24: 9)

- Blau-gelbe Glasflußperle. H = 1,9 cm. Dm = 1,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66387) (Taf. 24: 3)

- Zwölf Bernsteinperlen. Dm = ca. 0,6 cm. H = ca. 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66391) (Taf. 24: 7)

- Drei Glasflußperlen (gelb - grün). Dm = ca. 0,9 cm. H = ca. 0,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66390) (Taf. 24: 4)

- 56 blaue Glasflußperlen. Dm = ca. 0,6 cm. H = 0,4 cm (NHM Wien, Inv. Nr. 66389) (Taf. 24: 5)

- Fünf Bernsteinperlen. Dm = ca. 1,0 cm. H = ca. 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66388) (Taf. 24: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein, lediglich das Tongefäß fehlt.

Grab 14/15

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Halsring, zwei Hohlarringe, Fibel mit Tierkopf, einige Perlen, einige Stücke vom Gürtel, zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Rundstabiger Bornzehalsring mit offenen, spitz zulaufenden Enden. Dm = 13,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66395) (Taf. 25: 6)

- Bruchstücke von leicht gerippten Hohlartringen aus Bronze. (NHW Wien, Inv. Nr. 66394) (Taf. 25: 7-12)

- Ostalpine Tierkopffibel aus Bronze und mit Armbrustspiralkonstruktion. L = 5,6 cm. H =

= 2,3 cm. B = 2,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66392) (Taf. 25: 3)

- Bruchstück einer Fibelspirale, Bronze. L = 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66393) (Taf. 25: 4)

- Halsfragment und Hohlfuß (und 19 weitere Scherben) eines Gefäßes (nicht mehr rekonstruierbar) aus hellbraunem Ton, mit rot und schwarz in horizontalen Streifen bemalt. BDm = 15 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56425) (Taf. 25: 19-20)

- Vier dunkelblaue Glasflußperlen. Dm = ca. 1,2 cm. H = ca. 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66397) (Taf. 25: 1)

- 21 Bernsteinperlen. Dm = ca. 1,3 cm. H = 0,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66398) (Taf. 25: 2)

- Nieten und Bruchstücke von Gürtelringen und Beschlagen. Bronze. (NHM Wien, Inv. Nr. 66396) (Taf. 25: 5, 13-17)

- Bodenfragment, dunkelbrauner Ton. (Taf. 25: 18)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt weitgehend mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 14/16

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Fußgefäß mit hochliegendem, spitzem Umbruch und kurzem, einwärts gerichtetem Rand. Die Schulter und der Umbruch waren mit langen schmalen Vertikalrippen versehen. Dunkelbrauner Ton. MDm = 14,6 cm. H = 22,6 cm. BDm = 10,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56427) (Taf. 24: 23)

Bemerkungen:

Von den beiden von Pečnik genannten Tongefäßen war nur noch eines auffindbar.

Grab 14/17

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausgebogener Rand und Hohlfuß (sowie fünf weitere Scherben) von einem Gefäß aus rötlich-braunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,5 cm. BDm = 13,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66399) (Taf. 24: 24-25)

Bemerkungen:

Von den beiden von Pečnik genannten Tongefäßen war nur noch eines erhalten.

Grab 14/18

Brandgrab, 1,0 m tief.

Die verbrannten Knochen lagen in der Erde, darauf war ein Tongefäß gestellt.

Bemerkungen:

Von dem Tongefäß war nichts mehr erhalten.

Grab 14/19

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Spinnwirtel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Ausbiegendes Randstück aus dunklem Ton. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66400) (Taf. 26: 2)

– Hohlfuß aus dunklem Ton. BDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66400) (Taf. 26: 3)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. H = 3,6 cm. Dm = 3,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66401) (Taf. 26: 1)

Bemerkungen:

Die Angaben Pečniks und der vorhandene Fundbestand stimmen weitgehend überein. Dagegen scheint es, daß sich die Scherben dieses Inventares auf zwei Gefäße verteilen lassen.

Grab 14/20

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Keine Beigaben.

Grab 14/21

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Spinnwirtel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Dreifußstasse mit konischer Wandung. Dunkelbrauner Ton. MDm = 10,0 cm. H = 10,0 cm. BDm = 7,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56428) (Taf. 26: 5)

– Spinnwirtel aus rotbraunem Ton. Dm = 4,0 cm. H = 3,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56429) (Taf. 26: 4)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks nahezu überein, ein zweites Tongefäß war nicht mehr auffindbar.

Grab 14/22

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Eisengürtelblech.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bruchstücke eines Eisenmessers mit Griffdorn. (NHM Wien, Inv. Nr. 66402) (Taf. 26: 6)

– Flacher Boden aus dunklem Ton. BDm = 6,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56430) (Taf. 26: 8)

– Bruchstück eines Eisenrings. L = 5,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66403) (Taf. 26: 7)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt nicht ganz mit den Angaben Pečniks überein. Es fand sich nur ein Gefäß und Pečnik nannte weder Messer noch Eisenring. Betrachtete er das stark korrodierte Eisenmesser vielleicht als Eisengürtelplatte?

Grab 14/23

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, drei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Gefäßoberteil mit abgesetztem Hals und ausgebogenem Rand. Schwarz – rot geschichteter Ton, schwarzer Überzug. MDm = 14,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66404) (Taf. 26: 12)

– Einfache Schüssel aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66405) (Taf. 26: 14)

– Bodenteil mit leichtem Standring, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. BDm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66405) (Taf. 26: 13)

– Zwei Bügelbruchstücke von Vačer Knotenfibeln mit Eisenkern. L = 5,2 cm, 6,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66406) (Taf. 26: 9–10)

– Eiserner Nadelhalter einer Vačer Knotenfibel mit Eisenkern. L = 5,5 cm. B = 4,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66406) (Taf. 26: 11)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein, nur fanden sich Reste von zwei Knotenfibeln.

Hügel 15

Der Hügel befand sich auf der Hutweide von Franc Zupančič aus Dobrava. Er wurde im September 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 15/1 – 15/3 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 6 m, Breite = 6 m, Höhe = 1,5 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Grab 15/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Fibeln, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Zwei bronzene Certosafibeln (Typ XIII) mit doppelter Armbrustspirale und schleifenförmig zurückgeführter Sehne. Die beiden Fibeln waren mit einem Kettchen verbunden. L = 5,9 cm, 5,7 cm. B = 4,6 cm, 4,7 cm. H = 2,0 cm, 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56431) (Taf. 28: 1–2)

– Bruchstücke eines Bronzerings. (NHM Wien, Inv. Nr. 56432) (Taf. 28: 3)

– Fußschale mit profiliertem Gefäßoberteil und nicht ganz erhaltenem Fuß. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 22,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66554) (Taf. 28: 4)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein, doch konnte nur mehr ein Tongefäß aufgefunden werden.

Grab 15/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Armringe, mehrere Perlen, Ohrgehänge, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Zwei gerippte Bronzearmringe, massiv und mit D-förmigem Querschnitt. Dm = 5,4 cm, 4,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66408) (Taf. 27: 9–10)

– 13 Glasflußperlen. Dm = ca. 0,7 cm. H = 0,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66410) (Taf. 27: 3)

– Vier Glasflußperlen. Dm = 1,0 cm, 0,7 cm, 0,7 cm, 0,6 cm. H = 0,7 cm, 0,25 cm, 0,25 cm, 0,25 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66411) (Taf. 27: 1–2)

– Bruchstück eines körbchenförmigen Bronzanhängers. Dm = 1,4 cm. H = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66409) (Taf. 27: 5)

– Bruchstück eines Bronzanhängers. (NHM Wien, Inv. Nr. 66409) (Taf. 27: 8)

– Zwei Bruchstücke einer bronzenen Schlangenfibel mit bandförmigem Bügel und einer Schleife. (NHM Wien, Inv. Nr. 66407) (Taf. 27: 6–7)

– Bruchstück eines Bronzerings mit ovalem Querschnitt. L = 3,7 cm. H = 2,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66407) (Taf. 27: 4)

– Dreifußnäpfchen aus dunkelbraunem Ton. MDm = 8,9 cm. H = 6,6 cm. BDm = 6,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56433) (Taf. 27: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur zum Teil mit den Angaben Pečniks überein. Es fehlt das zweite Tongefäß, dagegen bleiben bei ihm die Fibelbruchstücke unerwähnt.

Grab 15/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,20 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein großes, vernichtetes Messer, mehrere Bronzeperlen, drei Eisenringe, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bronzeperlen. Dm = ca. 0,6–1,0 cm. H = ca. 0,3–0,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56440) (Taf. 27: 12)

– Fünf Bronzenieten. L = 2,1 cm, 0,9 cm, 0,9 cm, 0,8 cm, 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66414) (Taf. 27: 13–14)

– Bandförmiger Bronzeohrring. Dm = 1,5 cm. H = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66415) (Taf. 27: 15)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,6 cm. H = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66413) (Taf. 27: 24)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,7 cm, H = 3,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56434) (Taf. 27: 26)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,6 cm, H = 3,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56434) (Taf. 27: 27)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,1 cm, H = 2,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56434) (Taf. 27: 25)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 2,4 cm, H = 2,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56434) (Taf. 27: 22)

– Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,1 cm, H = 2,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56434) (Taf. 27: 23)

- Bruchstück eines eisernen Griffdornmessers. L = 6,2 cm, B = 1,8 cm, D = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56439) (Taf. 27: 20)
- Bruchstücke eines Eisenrings. (NHM Wien, Inv. Nr. 56437) (Taf. 27: 19)
- Bruchstücke eines Eisenrings. (NHM Wien, Inv. Nr. 56438) (Taf. 27: 21)
- Zwei Eisenringe, Dm = 5,9 cm, 6,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56435, 56436) (Taf. 27: 17-18)
- Krummschwert aus Eisen, einschneidig. L = 30,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66414) (Taf. 27: 16)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur zum Teil mit den Angaben Pečniks überein. Bei der Zusammenstellung des Inventars drängt sich die Vermutung auf, ob hier nicht ein Frauen- und ein Männergrab vermischt wurden oder es sich um ein unerkanntes Doppelgrab gehandelt haben könnte.

Hügel 16

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Dobrava.

Er wurde im September 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 16/1-16/8 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügels: Länge = 10 m, Breite = 6 m, Höhe = 2,5 m. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 26. 9. 1897.)

Hügel 16/Ohne Grabzusammenhang

Krummschwert aus Eisen. L = 46,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56445) (Taf. 28: 5)

Grab 16/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Einzugsschale aus dunkelbraunem Ton, mit drei kleinen Kerben auf der Außenseite. MDm = 21,8 cm, H = 7,4 cm, BDm = 9,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56441) (Taf. 28: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 16/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 16/3

Skelettgrab.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Eisenschwert, große Perle, Ohrgehänge, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 16/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Niedriger Topf mit einbiegendem Rand und Knubben auf halber Höhe. Dunkelbrauner Ton, leicht geschmaucht. MDm = 15,8 cm. H = 11,1 cm. BDm = 12,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56442) (Taf. 28: 7)

Bemerkungen:

Von den drei bei Pečnik genannten Gefäßen ist nur noch eines erhalten.

Grab 16/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegender Rand und niedriger Standfuß (sowie fünf weitere Scherben) von einem Gefäß aus rotbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 12,0 cm. BDm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66416) (Taf. 29: 1-2)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 16/6

Brandgrab, in 1 m Tiefe.

Die verbrannten Knochen lagen auf einem Haufen, daneben standen zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ausbiegender Rand, Bruchstück eines flachen Bodens, Schultercherbe mit Leistenver-

zierung sowie acht weitere Wandscherben aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug stammen evtl. von einem Gefäß. MDm = 14,0 cm. BDm = 11,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66417) (Taf. 29: 7-9)

- Kleiner Napf mit abgesetztem Boden und einbiegendem Rand. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 6,4 cm. H = 5,9 cm. BDm = 4,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56443) (Taf. 29: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 16/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Halsring, großes Ohrgehänge, Fibel, Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Rundstabiger Bronzehalsring mit offenen, spitz zulaufenden Enden. Dm = 10,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66419) (Taf. 29: 3)

- Ausbiegender Rand und Bruchstück eines konischen Hohlfußes (und zehn weitere Wandscherben) aus rotbraunem Ton mit dunklem Überzug. Wahrscheinlich von einem Gefäß, dessen Form aber nicht mehr rekonstruierbar ist. MDm = 14,0 cm. BDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66418) (Taf. 29: 4-5)

Bemerkungen:

Das große Ohrgehänge und die Fibel sind verschollen.

Grab 16/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 26. 9. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Bauchiges Gefäß mit niedrigem Standfuß, abgesetztem Hals, ausbiegendem Rand und Knubben am Umbruch. MDm = 10,1 cm. H = 11,4 cm. BDm = 6,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56444) (Taf. 29: 10)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 17

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Dobrava.

Pečnik deckte dort die Gräber 17/1-17/16 im Oktober und 17/17-17/20 im November 1897 auf.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6., 7., 21. und 22. 11. 1897.)

Grab 17/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Gefäßoberteil mit abgesetztem Hals und ausbiegendem Rand. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 15,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66420) (Taf. 29: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 17/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Tongefäße.

Bemerkungen:

Vom Inventar dieses Grabes war nichts mehr erhalten.

Grab 17/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Drei Bruchstücke eines bandförmigen Bronzearmringes (?), mit feinen Einritzungen verziert. (NHM Wien, Inv. Nr. 66422) (Taf. 29: 13-15)

- Vačer Knotenfibel mit Eisenkern und eiserner Nadelkonstruktion, letztere nur mehr fragmentarisch erhalten. Bügel: L = 9,0 cm. H = 5,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66421) (Taf. 29: 12)

Bemerkungen:

Von den bei Pečnik genannten Tongefäßen war nichts mehr erhalten.

Grab 17/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße (dabei ein »griechisches System«).

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Konische Tasse mit Bandhenkel, der fast

vom Rand bis zum Boden reicht. Hellbrauner Ton, leicht geschmaucht. MDm = 8,8 cm. H = 5,4 cm. BDm = 6,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56446) (Taf. 30: 1)

– Hohlfußscherbe (und sieben weitere Bruchstücke der Wandung), hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. BDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66423) (Taf. 30: 2)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur zum Teil mit den Angaben Pečniks überein, es fehlt das bei ihm genannte »griechische System«. (In Grab 22/1 bezeichnete Pečnik einen bemalten apulischen Krater als »griechisches System«. Möglicherweise gehört der Hohlfuß, Taf. 30: 2, dazu.)

Grab 17/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Gefäße (ein rotes und ein »griechisches System«).

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Apulischer Krater, der hellbraun-gelbliche Ton entspricht dem bemalten apulischen Krater aus Grab 22/1 und findet sich sonst bei keinen anderen, heimischen Formen. H = 21,8 cm. BDm = 7,8 cm. MDm = 20,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56447) (Taf. 30: 4)

– Gefäßhals, abgesetzt und profiliert, mit ausbiegendem Rand. Heller bis rötlicher Ton, mit Resten roter und schwarzer, wohl streifenförmiger Bemalung (dazu sechs entsprechende Wandscherben). MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66424) (Taf. 30: 3)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 17/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Spinnwirtel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Kleiner Napf mit einbiegendem Rand und Knubben am Umbruch. Dunkelbrauner Ton. MDm = 7,8 cm. H = 7,1 cm. BDm = 5,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56448) (Taf. 29: 16)

Bemerkungen:

Der bei Pečnik genannte Spinnwirtel und ein zweites Gefäß waren nicht auffindbar.

Grab 17/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, einige Perlen, eine zerstörte Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bruchstücke einer Certosafibel aus Bronze mit kreisaugenverzerrter Fußplatte (Typ V). (NHM Wien, Inv. Nr. 66426) (Taf. 30: 10)

– Bronzene Dreiknopffibel mit einseitiger Spirale aus zwei Windungen. L = 6,4 cm. H = 2,9 cm. B = 1,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66425) (Taf. 30: 9)

– Gelb-blaue Glasflußperle. H = 1,4 cm, Dm = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66427) (Taf. 30: 5)

– Gelbe Glasflußperle. H = 0,6 cm. Dm = 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66428) (Taf. 30: 6)

– Neun gelbe Glasflußperlen. Dm = ca. 0,5 cm. H = ca. 0,15 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66429) (Taf. 30: 8)

– Acht blaue Glasflußperlen. Dm = ca. 0,5 cm. H = ca. 0,15 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66429) (Taf. 30: 7)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur zum Teil mit den Angaben Pečniks überein. Die zwei Tongefäße waren nicht mehr auffindbar, dagegen nannte er nur eine (zerschlagene) Fibel, während das Inventar zwei enthält.

Grab 17/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,50 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Lanzen, Fibel, vernichtetes Gefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Zwei stark korrodierte Eisenlanzenspitzen mit ellipsoidem Blattquerschnitt. L = 25,9 cm, 21,8 cm. B = 3,2 cm, 3,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66430) (Taf. 31: 1–2)

– Bronzene Certosafibel (Typ VII a) mit abgebrochener Nadelkonstruktion. L = 12,7 cm, H = 2,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66431) (Taf. 31: 3)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 17/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Randstück mit kurzem, abgesetztem und nach innen gerichtetem Rand sowie ein mit vertikalen Rippen verziertes Schulterfragment (sowie acht weitere Wandscherben) aus dunkelbraunem Ton. MDm = 20,0 cm. Evtl. von einem Gefäß. (NHM Wien, Inv. Nr. 56449) (Taf. 30: 11-12)

Bemerkungen:

Es kann nicht klar entschieden werden, ob alle Scherben nur von einem oder von zwei Gefäßen stammen.

Grab 17/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Bauchiges Gefäß mit flachem Boden und ausbiegendem Rand, am Umbruch eine bogenförmige Knubbe. Dunkelbrauner Ton. MDm = 12,0 cm. H = 16,3 cm. BDm = 9,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56450) (Taf. 30: 13)

Bemerkungen:

Von den beiden bei Pečnik genannten Gefäßen war nur noch eines auffindbar.

Grab 17/11

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 17/12

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Großes Ohrgehänge, Nadelbüchse (aus Blei) mit drei schönen Bronzehenkeln.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Ein vollständiger und Bruchstücke von weiteren bandförmigen Bronzelehringen mit Fischgrätenverzierung. Dm = 6,5 cm. B = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66433) (Taf. 31: 9-12)

- Drei kugelförmige Bronzeanhänger. L = 3,2 cm. B = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66435) (Taf. 31: 6-8)

- Bruchstück einer Nadel (?) mit kugelförmigem, massivem Kopf. L = 3,1 cm. Dm = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66434) (Taf. 31: 5)

- Blaue Glasflußperle. H = 0,6 cm. Dm = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66436) (Taf. 31: 4)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur zum Teil mit den Angaben Pečniks überein. Vor allem bleibt unklar, was er mit der »Nadelbüchse aus Blei mit drei schönen Bronzehenkeln« meinte. Die bandförmigen großen Ringe scheinen aufgrund der Angaben Pečniks zum Ohrschmuck gehört zu haben.

Grab 17/13

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 17/14

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Fibeln, Perle, Reste eines vernichteten Gürtelblechs, Ring, Lanze, Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Korrodiertes Vierkantstift aus Eisen. L = 6,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66438) (Taf. 31: 14)

- Bruchstück eines stark korrodierten Eisenmessers. L = 9,9 cm. B = 3,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66438) (Taf. 31: 13)

- Eiserner Lanzenspitze (mit abgebrochener Spitze). L = 21,0 cm. B = 3,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66437) (Taf. 31: 15)

Bemerkungen:

Von dem von Pečnik genannten Inventar war nur die Lanze erhalten. Das Bruchstück eines Messers sowie der Vierkantstift bleiben unerwähnt.

Grab 17/15

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 17/16

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,30 m tief.
Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Eisenfibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Einschleifige Bogenfibel aus Eisen. L = 8,7 cm. H = ca. 5,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66439) (Taf. 30: 14)

Bemerkungen:

Das von Pečnik genannte Tongefäß war nicht mehr erhalten.

Grab 17/17

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Kelt, zwei Fibeln.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bronzene Certosafibel, ähnlich Typ VI, aber mit Armbrustkonstruktion. L = 8,8 cm. B = 3,6 cm. H = 2,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66440) (Taf. 32: 2)
– Fuß- und Bügelbruchstück einer bronzenen Certosafibel (Typ unbestimmbar). Bügel: L = 5,8 cm. B = 0,6 cm. Fuß: L = 3,2 cm. B = 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66441) (Taf. 32: 1)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich der Kelt war nicht mehr auffindbar.

Grab 17/18

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Gefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Konisch ansteigender Hals mit ausgetriebenem, deutlich abgesetztem Rand. Hellbrauner Ton, außen Reste schwarzer und roter Bemalung (dazu sechs entsprechende Wandscherben). MDm = 17,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66442) (Taf. 32: 3)

Bemerkungen:

Pečnik nannte zwei Gefäße, es waren jedoch nur mehr Reste von einem erhalten.

Grab 17/19

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 0,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Gefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 17/20

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Fibel, Messer, Eisenring, Spinnwirtel, Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

In einer zweiten Beschreibung der Funde dieses Grabes nannte Pečnik noch eine Lanze.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Spinnwirtel aus braunem Ton. H = 2,9 cm. Dm = 3,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66443) (Taf. 32: 11)
– Hohle zweischleifige Bogenfibel aus Bronzeblech, der Bügel war mit Fischgrätenmuster verziert. L = 9,0 cm. Dm = 3,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66444) (Taf. 32: 4)
– Bruchstück eines stark korrodierten Eisenmessers. L = 7,6 cm. B = 2,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66447) (Taf. 32: 9)
– Eisenring. Dm = 2,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66448) (Taf. 32: 8)
– Stark beschädigte und korrodierte Eisenzanzenspitze. L = 14,2 cm. B = 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66445) (Taf. 32: 5)
– Bruchstück eines stark korrodiertes Eisenmessers. L = 9,1 cm, B = 2,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66447) (Taf. 32: 7)
– Eisenfragment, stark korrodiert. L = 8,1 cm. B = 2,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66447) (Taf. 32: 9)
– Eisenmesser mit Griffdorn. L = 15,3 cm. B = 2,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66446) (Taf. 32: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt weitgehend mit den Angaben Pečniks überein. Das Tongefäß war nicht mehr erhalten. Pečnik nannte nur ein Messer, obwohl Reste von mindestens dreien vorliegen.

Hügel 18

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Dobrava. Er wurde im Oktober 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 18/1–18/36 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hü-
gels: Länge = 20 m, Breite = 12 m, Höhe = 2 m.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k.
Hofmuseum vom 6., 7. und 22. 11. 1897.)

Grab 18/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße,
Spinnwirtel.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Gefäßoberteil mit kurzem abgesetztem
Rand, der leicht ausbiegt. Hellbrauner Ton
mit dunklem Überzug. MDm = 17,0 cm. (NHM
Wien, Inv. Nr. 66449) (Taf. 32: 12)
- Schultherscherbe (und weitere Wandscher-
ben), mit vertikalen Reihen von halbbogenför-
migen Eindrücken verziert. Heller Ton mit
schwarzglänzendem Überzug. (NHM Wien,
Inv. Nr. 66449) (Taf. 32: 13)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den
Angaben Pečniks überein.

Grab 18/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,3 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhal-
ten.

Grab 18/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab lag 0,3 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhal-
ten.

Grab 18/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Gefäßoberteil mit ausschwingendem Rand,
hellbrauner rötlicher Ton. MDm = 16,0 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66451) (Taf. 33: 1)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den
Angaben Pečniks überein.

Grab 18/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,8 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Rand einer Einzugschale aus hellem Ton
mit schwarzem Überzug. MDm = 20,0 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66453) (Taf. 32: 14)
- Bodenteil mit leichtem Omphalos aus hel-
lem Ton mit schwarzglänzendem Überzug.
BDm = 6,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66453)
(Taf. 32: 15)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den
Angaben Pečniks überein.

Grab 18/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße, Fi-
bel.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Massive Bronzebogenfibeln, der Bügel ist am
Fußende gerippt; der nicht ganz vollständige
Nadelhalter besitzt sanduhrförmige Gestalt.
Eisenreste am Kopfende deuten auf eine eiser-
ne Nadelkonstruktion hin. L = 10,5 cm. H =
= 7,5 cm. B = 1,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
66455) (Taf. 33: 2)
- Mit Einstichen verziertes Bronzeblech mit
viereckigem Loch in der Mitte. L = 2,7 cm.
B = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66456) (Taf.
33: 3)
- Einzugschale mit Knubben am Umbruch,
aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug.
MDm = 22,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66454)
(Taf. 33: 4)

Bemerkungen:
Von den bei Pečnik genannten Tongefäßen
war nur mehr eines erhalten.

Grab 18/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,70 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Fibeln, zwei
Tongefäße, römische Fibel.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Zwei bronzene Certosafibeln mit bandförmigem, rippenverziertem Bügel (Typ II) und hochstehendem Fußknopf. L = 6,8 cm, 6,5 cm. H = 2,4 cm, 2,4 cm. B = 0,8 cm, 0,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66459) (Taf. 33: 6-7)
- Bronzene Rollkopfnadel. L = 11,5 cm. D = 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66461) (Taf. 33: 8)
- Elf Bernsteinperlen. Dm = ca. 1,0 cm. H = 0,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66462) (Taf. 33: 5)
- Spinnwirtel aus braunem Ton, mit kleinen Kerben am Umbruch. Dm = 3,5 cm. H = 3,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66457) (Taf. 33: 10)
- Offener Bronzering mit rhombischem Querschnitt. Dm = 3,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66460) (Taf. 33: 9)
- Kaiserzeitliche römische Bronzefibel (Almgren 69). L = 5,1 cm. H = 1,6 cm. B = 2,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66458) (Taf. 33: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur teilweise mit den Angaben Pečniks überein. Es fehlen zwei Tongefäße, dagegen führte er weder die Rollkopfnadel noch den Spinnwirtel auf. Die dritte, bereits von Pečnik als römisch erkannte Fibel gehört nicht zum Inventar.

Grab 18/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,50 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Drehscheibengefäß mit kurzem Hals und ausbiegendem Rand sowie fein horizontal gerillter Schulter. Hellgrauer Ton. MDm = 25,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56490) (Taf. 33: 12)

Bemerkungen:

Von den beiden bei Pečnik genannten Gefäßen war nur mehr eines erhalten, das zu einer vermutlich kaiserzeitlichen Nachbestattung gehört, ebenso wie die Fibel Almgren 69 aus Grab 18/7 (Taf. 33: 11).

Grab 18/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,50 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Einbiegendes Gefäßoberteil mit leicht nach außen gedrücktem Rand. Hellbrauner Ton mit

dunklem Überzug. MDm = 21,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56452) (Taf. 34: 2)

- Gefäßoberteil mit ausschwingendem Rand. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56453) (Taf. 34: 4)

- Steil ansteigender Topf mit nach außen verdicktem Rand und einer halbbogenförmigen Leiste auf der Außenseite. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 15,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66463) (Taf. 34: 1)

- Hohler Standfuß aus hellem Ton mit Resten schwarzer Bemalung. BDm = 8,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56453) (Taf. 34: 5)

- Bodenfragment mit Standing aus hellbraunem Ton. BDm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56452) (Taf. 34: 3)

Bemerkungen:

Während Pečnik nur zwei Tongefäße nannte, waren Reste von mindestens drei bis vier vorhanden.

Grab 18/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Schulterstück und Bodenfragment (sowie acht weitere Wandscherben) eines Hohlfußgefäßes aus rotbraunem Ton mit Resten schwarzer und roter Bemalung in horizontalen Streifen. BDm = 11,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56454) (Taf. 33: 13-14)

- Gefäßunterteil mit abgesetztem Boden aus hellbraunem Ton. BDm = 8,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56455) (Taf. 33: 15)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 18/11

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 0,7 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, vernichteter Eisenring.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/12

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 0,6 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, zwei Bleiarmringe (völlig vernichtet).

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/13

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, zwei zerstörte Perlenohrgehänge.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/14

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ohrgehänge (zerstört), Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/15

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Fibel, zwei Bleiarmringe (zerstört).
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Hohle Bogenfibel aus Bronzeblech mit eiserner Nadelkonstruktion. Bügel: L = 11,5 cm. B = 1,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66464) (Taf. 34: 6)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 18/16

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,6 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/17

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 0,8 m tief.

Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Arm-
band, Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
- Bügelbruchstück einer Schlangenfibel aus Bronze. L = 4,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66465) (Taf. 34: 7)
- Massiver gerippter Bronzering mit D-förmigem Querschnitt und weit überlappenden Enden. Dm = 3,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66466) (Taf. 34: 8)
- Offener Bronzering mit D-förmigem Querschnitt. Dm = 3,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66466) (Taf. 34: 9)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt nur teilweise mit den Angaben Pečniks überein. Das bei ihm aufgeführte Tongefäß war nicht mehr auffindbar. Dagegen fanden sich zwei Ringe, während er nur einen nannte.

Grab 18/18

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/19

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,9 m tief.
Inventar nach Pečnik: Messer, zerstörter Bronzering.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/20

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/21

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab lag 2,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Standingboden und eine Schulterscherbe, mit Buckeln, Einstichen und Rillen verziert, sowie 13 weitere Scherben, wahrscheinlich vom gleichen Gefäß, das aber nicht mehr genau rekonstruiert werden kann. Hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. BDM = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56456) (Taf. 34: 10–11)

Bemerkungen:
Pečnik nannte zwei Gefäße, doch waren nur mehr Reste von einem erhalten.

Grab 18/22

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/23

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Gefäßoberteil mit abgesetztem, sehr kurzem Hals und ausbiegendem Rand. Rot-schwarz geschichteter Ton, außen Reste schwarzen Überzuges. MDm = 22,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66468) (Taf. 34: 12)

Bemerkungen:
Pečnik führte zwei Tongefäße auf, doch waren nur mehr Reste von einem erhalten.

Grab 18/24

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Fibel, Messer, drei Perlen.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Massive rundstabile Bogenfibel aus Bronze. Die Nadelkonstruktion war nicht mehr vollständig erhalten. L = 6,3 cm. H = 3,8 cm. B = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66470) (Taf. 35: 6)
– Kugelförmiger, massiver Bronzanhänger. L = 3,1 cm. D = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66471) (Taf. 35: 5)
– Bronzeperle. H = 1,2 cm. Dm = 2,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66472) (Taf. 35: 4)

– Bernsteinperle. H = 1,8 cm. Dm = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66474) (Taf. 35: 3)
– Zwei blaue Glasflußperlen. H = 0,9 cm, 1,3 cm. Dm = 1,1 cm, 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66473) (Taf. 35: 1–2)

Bemerkungen:
Die von Pečnik genannten beiden Tongefäße und das Messer waren nicht mehr erhalten.

Grab 18/25

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Einzugsschale mit einem kleinen Henkel am Umbruch. Rötlicher Ton mit dunklem Überzug. MDm = 17,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66476) (Taf. 35: 9.)
– Gefäßoberteil mit ausbiegendem Rand und Knubben am Hals sowie Hohlfuß (und fünf weitere Wandscherben) von einem Gefäß aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,0 cm. BDM = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66490) (Taf. 35: 7–8)

Bemerkungen:
Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 18/26

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 2,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 18/27

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 0,7 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Ohrgehänge.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Konische Tasse mit großem Bandhenkel. Hellbrauner Ton. MDm = 11,2 cm. H = 10,4 cm. BDM = 7,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56457) (Taf. 35: 10)

Bemerkungen:
Gegenüber der Beschreibung Pečniks fehlen ein Tongefäß und das Ohrgehänge.

Grab 18/28

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 2,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Bleiarmringe,
Bronzefibel, zwei Spinnwirtel.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Zwei konische Spinnwirtel aus braunem
Ton. H = 3,7 cm, 3,4 cm. Dm = 3,7 cm, 3,8 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66477) (Taf. 35: 11–12)

Bemerkungen:
Von den beiden bei Pečnik aufgeführten Blei-
armringen und der Bronzefibel war nichts mehr
erhalten, es blieben nur die beiden Spinnwirtel.

Grab 18/29

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,5 m tief.
Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:
Von diesem Inventar war nichts mehr erhal-
ten.

Grab 18/30

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Spinn-
wirtel.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Runder Spinnwirtel aus braunem Ton.
Dm = 3,7 cm. H = 2,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
66480) (Taf. 35: 13)
– Hohlfuß aus rötlichem Ton mit dunklem
Überzug. BDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv.
Nr. 66479) (Taf. 35: 14)

Bemerkungen:
Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den
Angaben Pečniks überein.

Grab 18/31

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Ausbiegender Rand aus braun-rötlichem
Ton (dazu vier Wandscherben). MDm = 16,0 cm.
(NHM Wien, Inv. Nr. 66481) (Taf. 35: 16)
– Gefäßoberteil mit abgesetztem, nach innen
gerichtetem Rand aus hellbraunem Ton mit

schwarz-glänzendem Überzug. MDm = 14,0
cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56459) (Taf. 35: 15)
– Einzugsschale aus hellbraunem Ton. MDm =
= 20,0 cm (NHM Wien, Inv. Nr. 56548) (Taf.
35: 17)

– Flacher Boden mit Knubben an der konisch
ansteigenden Wandung. Hellbrauner Ton.
BDm = 9,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56548)
(Taf. 35: 18)

Bemerkungen:
Pečnik nannte nur zwei Töpfe, tatsächlich
waren aber Reste von drei bis vier Gefäßen
erhalten.

Grab 18/32

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,0 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Einzugsschale mit abgesetztem, flachem
Boden aus hellbraunem Ton, außen Reste
schwarzer Farbe. MDm = 22,0 cm. H = 8,2 cm.
BDm = 6,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66482)
(Taf. 35: 19)

Bemerkungen:
Das zweite Gefäß war nicht mehr auffindbar.

Grab 18/33

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,50 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße,
zwei Fibeln, zwei Armbänder aus Blei, mehre-
re eiserne Perlen.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hof-
museum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:
– Leicht beschädigte Zweiknopffibel mit ei-
ner einseitigen Spirale aus zwei Windungen.
L = 6,9 cm. B = 1,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr.
66486) (Taf. 36: 2)

– Zweischleifige Vačer Knotenfibel mit Ei-
senkern und eiserner Nadelkonstruktion. Bü-
gel: L = 10,0 cm. H = 5,3 cm. (NHM Wien, Inv.
Nr. 66485) (Taf. 36: 1)

– Ausbiegender Rand aus hellbraunem Ton
mit dunklem Überzug. MDm = 16,0 cm. (NHM
Wien, Inv. Nr. 66483) (Taf. 36: 4)

– Profiliertes Randstück, nach innen gerich-
tet und am Ende ausgebogen, schwarzer Ton,
außen schwarzglänzender Überzug. (Taf. 36:
3)

– Leicht fazettierte Einzugsschale aus hell-
braunem Ton mit dunklem Überzug. MDm =
= 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66484) (Taf.
36: 5)

Bemerkungen:

Die bei Pečnik aufgeführten Bleiarmbänder und Eisenperlen waren nicht mehr erhalten. Statt zwei Gefäßen fanden sich aber Reste von mindestens deren drei.

Grab 18/34

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Schulterbruchstück und Hohlfuß (sowie vier weitere Wandscherben) von einem Gefäß aus dunklem Ton, leicht geschmaucht. BDM = 11,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66487) (Taf. 36: 8–9)

– Fazettierte Einzugsschale mit flachem Boden, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,0 cm. H = 6,8 cm. BDM = 6,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66488) (Taf. 36: 7)

– Große Kahnfibel aus Bronze mit ritzverziertem Bügel und Resten der eisernen Nadelkonstruktion. L = 10,5 cm H = 5,8 cm. B = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66489) (Taf. 36: 8)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 18/35

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Spinnwirtel aus braunem Ton. H = 4,0 cm. Dm = 3,9 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56461) (Taf. 36: 10)

– Einzugsschale mit leichtem Omphalosboden und kleinem Henkel am Umbruch. Hellbrauner Ton mit Resten eines roten Überzuges (Bemalung?). MDm = 20,1 cm. H = 8,3 cm. BDM = 8,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56460) (Taf. 36: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nicht ganz mit den Angaben Pečniks überein. Es war nur ein Gefäß erhalten; Pečnik erwähnt keinen Spinnwirtel.

Grab 18/36

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, zerstörte Schüssel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Hohes zylindrisches Gefäß mit Knubben auf der Wandung. Der Rand war nicht mehr erhalten. Dunkelbrauner Ton. BDM = 10,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56463) (Taf. 37: 1)

Bemerkungen:

Es war nur mehr ein Gefäß erhalten.

Hügel 19

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Dobrava. Der Hügel wurde im Oktober 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 19/1 – 19/20 freilegte. Nachgrabungen im November des gleichen Jahres deckten die Bestattungen 19/21 – 19/30 auf.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6., 7., 21. und 22. 11. 1897.)

Grab 19/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Zwei Bruchstücke eines massiven gerippten Bronzearmringes mit D-förmigem Querschnitt. L = 6,1 cm, 4,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66491) (Taf. 36: 12–13)

– Unverzierter Bronzering mit D-förmigem Querschnitt und weit überlappenden Enden. Dm = 3,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66492) (Taf. 36: 14)

Bemerkungen:

Der Fundbestand stimmt nicht mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 19/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Gefäß mit flachem Boden, konkavem Unterteil, mit vertikalen Leisten verzierter Schulter, abgesetztem Hals und ausbiegendem Rand. MDm = 15,0 cm. H = 20,6 cm. BDM = 8,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56464) (Taf. 37: 2)

- Einzugsschale aus hellbraunem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 20,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66493) (Taf. 37: 3)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 19/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Kurzer Zylinderhals, dunkelbrauner Ton. MDm = 18,0 cm. (Taf. 37: 4)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 19/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Vačer Knotenfibel mit Eisenkern und Resten einer eisernen Nadelkonstruktion. L = 8,5 cm. H = 5,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66495) (Taf. 38: 1)

- Rundes Bronzescheibchen mit einem Loch in der Mitte. Dm = 2,0 cm. H = 0,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66496) (Taf. 38: 2)

Bemerkungen:

Von den beiden bei Pečnik aufgeführten Tongefäßen war nichts mehr erhalten.

Grab 19/5

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Spinnwirtel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 19/6

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Spinnwirtel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 19/7

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Gefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 19/8

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 0,8 m tief.

Keine Angaben zum Inventar.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Grab 19/9

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Nach Pečnik keine Beigaben.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Grab 19/10

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Keine Angaben zum Inventar.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Grab 19/11

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,2 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Schale, Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Schale mit senkrechtem Rand, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 24,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66499) (Taf. 37: 9.)

- S-förmig profilierte Schale mit Resten rot-schwarzer Streifenbemalung. MDm = 21,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56468) (Taf. 37: 10)

- Zwei Gefäßoberteile, gerade mit ausbiegendem Rand, hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 19,0 cm, bzw. 18,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66500) (Taf. 37: 7-8)

- Flacher Boden aus dunkelbraunem Ton. BDm = 11,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66498) (Taf. 37: 12)

- Dreifußnapf (mit abgebrochenen Füßen) aus hellbraunem Ton. MDm = 11,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56465) (Taf. 37: 6)

- Tasse mit überhöhtem Bandhenkel, spitzem Umbruch und leicht ausgestellttem Rand. Hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. MDm = 8,0 cm. H = 4,7 cm. BDm = 2,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56466) (Taf. 37: 5)

- Mit roten und schwarzen horizontalen Streifen bemalte Scherbe eines Gefäßunterteils, hellbrauner Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 56467) (Taf. 37: 11)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nicht mit den Angaben Pečniks überein. Die Fibel war nicht auffindbar. Statt der bei Pečnik genannten drei Töpfe fanden sich Reste von mindestens sieben Gefäßen.

Grab 19/12

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Schale mit senkrechtem Rand aus rötlichem Ton mit dunklem Überzug. MDm = 18,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66501) (Taf. 38: 3)

Bemerkungen:

Von dem zweiten Gefäß war nichts mehr erhalten.

Grab 19/13

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 0,6 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Armringe, Fibel, Perlen.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Strichverzierter, offener Bronzearmring mit D-förmigem Querschnitt. Dm = 6,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66503) (Taf. 38: 15)

- Strichverzierter Bronzearmring mit D-förmigem Querschnitt und weit überlappenden Enden. Dm = 6,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66503) (Taf. 38: 16)

- Bronzene Certosafibel (Typ II) mit bandförmigem, geripptem Bügel, kreisbogenverzierter Fußplatte und hochstehendem Fußknopf. L = 6,4 cm. H = 2,5 cm. B = 1,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66505) (Taf. 38: 14)

- Bruchstück einer bronzenen Certosafibel (?). L = 4,2 cm. H = 2,3 cm. B = 0,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66502) (Taf. 38: 13)

- 13 blaue Glasflußperlen. Dm = ca. 1,0 cm. H = ca. 0,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66508) (Taf. 38: 9)

- Bruchstücke von horizontal gerippten Bronzeblechhohringen. (NHM Wien, Inv. Nr. 66506) (Taf. 38: 10-12)

- Zwei blaue Glasflußperlen. Dm = 2,0 cm, 1,8 cm. H = 1,5 cm, 1,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66507) (Taf. 38: 4-5)

- Zwei dunkelbraune Glasflußperlen mit weißer Verzierung. Dm = ca. 0,9 cm. H = ca. 0,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66509) (Taf. 38: 7-8)

- Bernsteinperle. Dm = 1,1 cm. H = 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66510) (Taf. 38: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt nur z. T. mit den Angaben Pečniks überein; die Ohringreste und die zweite Fibel erwähnte er nicht.

Grab 19/14

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,4 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Topf mit gerundeter Wandung und einer Knubbe auf der Schulter. Dunkelbrauner Ton. MDm = 11,3 cm. H = 11,2 cm. BDm = 8,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56469) (Taf. 38: 17)

Bemerkungen:

Von dem zweiten Tongefäß war nichts mehr erhalten.

Grab 19/15

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 2,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 19/16

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 19/17

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,5 m tief.

Nach Pečnik ohne Beigaben.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Grab 19/18

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.
Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 19/19

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,0 m tief.

Nach Pečnik keine Beigaben.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Grab 19/20

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Messer, Spitze, Bronzering.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Stark korrodiertes Eisenmesser. L = 8,8 cm. B = 1,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66513) (Taf. 38: 21)

- Vierkantpfriem aus Eisen. L = 7,7 cm. D = 0,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66514) (Taf. 38: 20)

- Bruchstück einer bronzenen Schlangen- oder Bandfibel. (NHM Wien, Inv. Nr. 66511) (Taf. 38: 18)

- Stark korrodiertes Eisenstück. L = 4,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66513) (Taf. 38: 22)

- Bronzeringchen. Dm = 2,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66512) (Taf. 38: 19)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 19/21

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Fibel, Bleiarmbänder, zwei zerstörte Gefäße, einige Perlen.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Zweischleifige Vačar Bogenfibel mit Eisenkern und eiserner Nadelkonstruktion. Bügel:

L = 9,4 cm. H = 4,9 cm. Fuß: L = 5,7 cm. H = 3,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66517) (Taf. 38: 23)

- Glasflußperle und Bruchstücke (gelb). Dm = ca. 1,0 cm. H = ca. 0,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66518) (Taf. 38: 24-25)

- Gefäßhals mit ausbiegendem Rand aus rotbraunem Ton. MDm = 18,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66516) (Taf. 38: 26)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt weitgehend mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich die Bleiarmringe waren nicht erhalten.

Grab 19/22

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 0,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Hohlfuß, dunkelbrauner Ton. BDm = 9,5 cm. (Taf. 39: 1)

Bemerkungen:

Ein Gefäß fehlt.

Grab 19/23

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.
Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Gefäße, große Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Zweischleifige Bogenfibel, hohl, aus dünnem Bronzeblech. L = 12,7 cm. B = 1,1 cm. H = 9,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66520) (Taf. 39: 3)

Bemerkungen:

Die beiden Gefäße waren nicht mehr auffindbar.

Grab 19/24

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.
Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Ohrgehänge, Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Bügel einer großen bronzenen Kahnfibel mit Ritzverzierung und Resten einer eisernen Nadelkonstruktion. L = 7,0 cm. H = 4,6 cm. B = 2,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66521) (Taf. 39: 4)

Bemerkungen:

Von den beiden Gefäßen und dem Ohrgehänge war nichts mehr erhalten.

Grab 19/25

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden. Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Perlen.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- 27 Bernsteinperlen. Dm = 0,6–1,6 cm. H = 0,3–1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66522) (Taf. 39: 5)

Bemerkungen:

Die beiden Tongefäße waren nicht mehr auffindbar.

Grab 19/26

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden. Das Grab lag 0,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Gefäßoberteil mit ausbiegendem Rand und Knubben sowie vertikalen Leisten auf der Schulter. Hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. MDm = 17,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66523) (Taf. 39: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 19/27

Brandgrab.

Nach Pečnik lagen die verbrannten Knochen auf einem Haufen, vermischt mit den Pfeilspitzen. Daneben stand das Gefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Sieben eiserne und eine bronzene (z. T. fragmentarisch erhaltene) Pfeilspitze. Die eisernen waren zwei-, die bronzene dreiflügelig. Eisenpfeilspitzen: L = zwischen 2,5 und 5,0 cm. Bronzepfeilspitze: L = 1,4 cm. B = 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66524) (Taf. 39: 7–13)

- Hohlfuß aus hellbraunem Ton mit Resten roter und schwarzer streifenförmiger Bemalung (dazu 18 Wandscherben). BDm = 10,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56470) (Taf. 39: 14)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 19/28

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Fazettierte Einzugsschale aus dunkelbraunem Ton. MDm = 17,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66525) (Taf. 40: 2)

- Flacher Boden aus hellbraunem Ton. BDm = 8,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56472) (Taf. 40: 3)

- Bruchstücke eines Hohlfußgefäßes, dessen Form ungefähr rekonstruiert werden kann. Hellbrauner Ton. BDm = 13,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56471) (Taf. 40: 4)

- Drehscheibenschale mit verdickter Randlippe, aus grauem Ton. MDm = 16,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56491) (Taf. 40: 1)

Bemerkungen:

Anstatt der von Pečnik genannten zwei Gefäße fanden sich Reste von deren drei. Die Drehscheibenware aus grauem Ton gehört nicht zu dem hallstattzeitlichen Inventar und ist sicher später (wahrscheinlich kaiserzeitlich, vgl. mit dem Gefäß aus Grab 18/8 [Taf. 33: 12], das ebenfalls auf der Scheibe hergestellt und aus dem gleichen grauen Ton gefertigt war).

Grab 19/29

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Gefäß, Fibel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

In einem späteren Verzeichnis fügte Pečnik noch einen Spinnwirtel hinzu.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Konischer Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,7 cm. H = 3,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66526) (Taf. 39: 16)

- Bogenfibel mit verziertem Bügel, langem Fuß und Schlußknopf. Bronze. L = 7,3 cm. B = 0,9 cm. H = 2,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66527) (Taf. 39: 15)

Bemerkungen:

Von dem Gefäß war nichts mehr vorzufinden.

Grab 19/30

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 0,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Bruchstück eines Standfußes aus dunkelbraunem Ton. (NHM Wien, Inv. Nr. 56475) (Taf. 39: 19)

– Tasse mit überhöhtem Henkel, Omphalosboden, spitzem Umbruch, abgesetztem, nach innen gerichtetem Rand. Dunkelbrauner Ton. MDm = 5,8 cm. H = 3,9 cm. BDm = 3,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56473) (Taf. 39: 17)

– Bodenfragment, dunkelbrauner Ton. BDm = 10,0 cm. (Taf. 39: 18)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 20

Der Hügel lag im Walde des Dorfes Reva. Er wurde im Oktober 1897 von Pečnik gegraben, der Grab 20/1 freilegte.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 25. 10., 6., 7. und 11. 11. 1897.)

Grab 20/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 3,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Vier Tongefäße, 13 Pfeilspitzen.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Gefäß mit konischem Hohlfuß, kugelförmigem Gefäßkörper, abgesetztem Hals und ausschwingendem Rand. Die Schulter trägt Knubben. Dunkelbrauner Ton. MDm = 23,2 cm. H = 30,9 cm. BDm = 12,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56477) (Taf. 41: 17)

– Gefäß mit flachem Boden, annähernd kugelförmigem Körper, abgesetztem Hals und fast horizontal ausgestelltem Rand. Die Schulter trägt Gruppen von vier parallelen Ritzlinien, die schräg verlaufen. Hellbrauner Ton. MDm = 23,4 cm. H = 28,4 cm. BDm = 12,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56476) (Taf. 41: 16)

– Tasse mit überhöhtem Bandhenkel, Omphalosboden, spitzem Umbruch und abgesetztem, senkrechtem Rand. Dunkelbrauner Ton.

MDm = 7,7 cm. H = 5,2 cm. BDm = 3,0 cm.

(NHM Wien, Inv. Nr. 56478) (Taf. 41: 14)

– Fazettierte Einzugsschale aus dunkelbraunem Ton. MDm = 22,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66528) (Taf. 41: 15)

– 13 zweiflügelige Bronzepfeilspitzen. L = 1,8–4,7 cm. B = 0,8–1,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66529) (Taf. 41: 1–13)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Hügel 21

Der Hügel lag auf der Hutweide des Dorfes Dobrava. Er wurde im Oktober 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 21/1 – 21/4 freilegte.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 29. 10. und 6. 11. 1897.)

Grab 21/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Drei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Konischer Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,8 cm. H = 3,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66531) (Taf. 40: 8)

– Konischer Hals mit ausgestelltem Rand. Dunkelbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. MDm = 17,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66530) (Taf. 40: 7)

– Mit Einstichen und Rillen verziertes Schulterfragment aus dunkelbraunem Ton mit schwarzglänzendem Überzug, das (zusammen mit acht weiteren Wandscherben) wohl zu obigem Randstück gehören dürfte. (NHM Wien, Inv. Nr. 66530) (Taf. 40: 5)

– Einzugsschale mit schräg angebrachten Kerben und einer Knubbe. Dunkelbrauner Ton. MDm = 15,5 cm. H = 5,4 cm. BDm = 3,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56479) (Taf. 40: 6)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein. Den Spinnwirtel führte er nicht auf.

Grab 21/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 21/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 0,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 21/4

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 0,3 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 6. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Hügel 22

Der Hügel lag im Wald des Dorfes Reva. Er wurde im November 1897 von Pečnik geborgen, der das Grab 22/1 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 12 m, Breite = 12 m, Höhe = 3 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 11., 13. und 21. 11. 1897.)

Grab 22/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Westen.

Das Grab lag 3,0 m tief.

Nach Pečnik: *»In der Mitte des Hügels, mit vielen Steinen umlegt. Am Ende der Füsse Pferdegeschirrschmuck, beim Kopfe zwei Tongefäße (ein ungewöhnliches griechisches System) und beim Kopfe auf der linken Seite zwei große Lanzen. In so großem Hügel aber nur in der Mitte ein Skelettgrab eines Kriegers.«*

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Vier bronzene Riemenkreuzungen. L = 3,7 cm, 3,9 cm, 3,4 cm, 3,5 cm. B = 3,4 cm, 3,1 cm, 3,4 cm, 2,5 cm. H = 1,6 cm, 1,6 cm, 1,5 cm, 1,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66533) (Taf. 42: 12–15)

– Pferdetränke aus Eisen, stark korrodiert. L = 10,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66534) (Taf. 42: 16)

– Eisenring bzw. Bruchstücke davon. Dm des Rings = 9,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66534) (Taf. 42: 23–27)

– Bronze- und Eisenstifte, mit kleinen Eisenringen verbunden. H = 4,0 cm, 4,2 cm. B = 2,4 cm, 3,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66534) (Taf. 42: 19–21)

– Bronzeringchen. (NHM Wien, Inv. Nr. 66535) (Taf. 42: 9–11)

– Profilierter kugelförmiger Nadelkopf aus Bronze mit Schaftansatz. L = 2,0 cm. Dm = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66539) (Taf. 42: 4)

– Runder kugelförmiger Nadelkopf mit Fortsatz aus Bronze und mit Schaftansatz. L = 2,6 cm. Dm = 2,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66539) (Taf. 42: 3)

– Nadelschaft mit rundem Querschnitt aus Bronze. L = 6,0 cm. D = 0,25 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66539) (Taf. 42: 5)

– Bronzeblechtutulus. Dm = 2,0 cm. H = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66534) (Taf. 42: 8)

– Neun Bronzeperlen. Dm = ca. 1,5 cm. H = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66537) (Taf. 42: 2)

– 19 Bronzeperlen. Dm = ca. 1,1 cm. H = ca. 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66538) (Taf. 42: 1)

– Zwei Bronzeringchen. Dm = 3,7 cm, 3,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66536) (Taf. 42: 6–7)

– Apulischer Krater. Kurzer Hohlfuß, kugelförmiger Körper, und ausgestellter Rand sowie zwei Bandhenkel mit tellerförmigen Aufsätzen. Gelblicher Ton mit schwarzer Bemalung. Die Schulter trägt vorwiegend verschieden breite, schwarze Streifen, Henkelansicht, – aufsicht und Innenseite des Randes sind mit geometrischen Mustern wie Dreiecken, Linien und Kreuzen usw. bemalt. MDm = 31,4 cm. H = 37,0 cm. BDm = 13,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 75735) (Taf. 43: 2)

– Lokale Imitation eines apulischen Kraters. Kurzer Hohlfuß, kugelförmiger Körper und kurzer ausgestellter Rand. Hellbrauner Ton. MDm = 18,7 cm. H = 19,8 cm. BDm = 9,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56480) (Taf. 43: 1)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt im wesentlichen mit den Angaben Pečniks überein. Lediglich die beiden von ihm genannten Lanzenspitzen waren nicht mehr erhalten. Der bemalte apulische Krater (Taf. 43: 2) war bisher fälschlicherweise als Einzelfund aus Reva inventarisiert und so des öfteren auch in der Literatur zitiert (z. B. Frey, 1969). Die Recherchen in den Unterlagen des NHM Wien ergaben jedoch, daß es sich dabei um das von Pečnik genannte »griechische System« aus dem Hügel 22/Grab 1 bei Reva handeln muß.

Hügel 23

Der Hügel lag im Walde des Dorfes Reva. Er wurde im November 1897 von Pečnik gegraben, der das Grab 23/1 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 12 m, Breite = 12 m, Höhe = 4 m. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 13. und 21. 11. 1897.)

Grab 23/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten. Das Grab lag 4,0 m tief.

Nach Pečnik: *»Beim Kopfe zwei Lanzen, zwei Tongefäße. Grab mit Steinen umlegt, wieder in einem so großen Hügel nur ein Grab eines Kriegers. (So waren beim Dorfe Reva drei große Hügel und in jedem nur ein Grab eines Kriegers, sehr ungewöhnlich).«*

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

In einem zweiten Fundverzeichnis nennt Pečnik zusätzlich noch ein Messer und eine Spitze.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Zwei Eisenlanzen spitzen mit rhombischem Blatt, leicht beschädigt. L = 21,3 cm, 23,6 cm, B = 2,4 cm, 2,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66540) (Taf. 44: 5-6)

- Bruchstücke eines stark korrodierten Eisenmessers. (NHM Wien, Inv. Nr. 66541) (Taf. 44: 1-2)

- Zwei stark korrodierte Eisenpfieme. L = 10,5 cm, 4,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66542) (Taf. 44: 3-4)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand entspricht im wesentlichen den Angaben Pečniks. Lediglich die beiden Tongefäße waren nicht mehr erhalten.

Hügel 24

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Dobrava. Er wurde im November 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 24/1 - 24/3 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 8 m, Breite = 8 m, Höhe = 2 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Grab 24/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten. Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 24/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten. Das Grab lag 0,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Ein Tongefäß. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Grab 24/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden. Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Tongefäß, Armband, Spinnwirtel, Ohrgehänge. (Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 21. 11. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

- Massiver Bronzearmring mit Strichgruppenverzierung, D-förmigem Querschnitt und weit überlappenden Enden. Dm = 5,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66546) (Taf. 40: 9)

- Konischer Spinnwirtel aus braunem Ton. Dm = 3,5 cm. H = 3,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66545) (Taf. 40: 11)

- Bruchstück eines Gefäßes mit einer mit vertikalen Leisten verzierten Schulter. Dunkelbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 66544) (Taf. 40: 10)

Bemerkungen:

Das Ohrgehänge war nicht mehr erhalten.

Hügel 25

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Korita (ehem. auch Trögern). Er wurde im November 1897 von Pečnik gegraben, der ein Grab freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 6 m, Breite = 6 m, Höhe = 2 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Grab

Ein Grab in der Mitte des Hügel, mit Steinen umlegt, ohne Beigaben. (Siehe Pečniks Schreiben an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Hügel 26

Der Hügel befand sich im Wald des Dorfes Reva. Er wurde im November 1897 von Pečnik gegraben, der ein Grab freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 10 m, Breite = 10 m, Höhe = 3 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Grab

Ein Grab in der Mitte des Hügels, beigabenlos.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Hügel 27

Der Hügel befand sich auf der Hutweide des Dorfes Dobrava. Er wurde im November 1897 von Pečnik gegraben, der die Gräber 27/1 und 27/2 freilegte.

Ausmaße des Hügels nach Pečnik: Länge = 6 m, Breite = 4 m, Höhe = 1,5 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Grab 27/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Vorhandener Fundbestand:

– Steil ansteigender Hals mit ausgebogenem Rand und Hohlfuß. Evtl. von einem Gefäß. Hellbrauner Ton mit dunklem Überzug. MDm = 20,0 cm. BDm = 12,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66547) (Taf. 40: 12–13).

Bemerkungen:

Die noch verbliebenen Scherben lassen sich nicht sicher auf zwei Gefäße verteilen.

Grab 27/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Süden.

Das Grab lag 1,0 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Gefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 20. 12. 1897.)

Bemerkungen:

Von diesem Inventar war nichts mehr erhalten.

Hügel 28

Der Hügel befand sich beim Dorfe Dobrava. Er wurde von Pečnik gegraben, der die Gräber 28/1 – 28/3 freilegte.

Von Pečnik festgestellte Ausmaße des Hügel: Länge = 5 m, Breite = 5 m, Höhe = 2 m.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 18. 5. 1898.)

Grab 28/1

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.

Das Grab lag 1,80 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße, Fibel, Armband, zwei Spinnwirtel.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 18. 5. 1898.)

Vorhandener Fundbestand:

– Stark beschädigte große Kahnfibel aus Bronze mit ritzverziertem Bügel. L = 5,9 cm. B = 1,8 cm. H = 3,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56484) (Taf. 44: 7)

– Offener Bronzearmring mit D-förmigem Querschnitt. Dm = 4,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56485) (Taf. 44: 8)

– Zwei Spinnwirtel aus braunem Ton. H = 3,5 cm, 3,0 cm. Dm = 3,8 cm, 3,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56486) (Taf. 44: 9–10)

– Tasse mit sehr niedrigem Umbruch und ausbiegendem Rand sowie annähernd rundstabigem Henkel. Dunkelbrauner Ton. MDm = 6,6 cm. H = 4,9 cm. BDm = 5,6 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56481) (Taf. 44: 11)

– Bruchstück eines flachen Bodens. Hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. BDm = 9,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56482) Wohl zum gleichen Gefäß gehörig: acht weitere Wandscherben, z. T. mit einer länglichen Knubbe. Hellbrauner Ton mit schwarzglänzendem Überzug. (NHM Wien, Inv. Nr. 56482) (Taf. 44: 12–13)

Bemerkungen:

Der vorhandene Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 28/2

Skelettgrab mit dem Kopf nach Norden.

Das Grab lag 1,5 m tief.

Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.

(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum Wien vom 18. 5. 1898.)

Vorhandener Fundbestand:

– Einzugsschale aus hellem Ton mit rötlichem Überzug. MDm = 14,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56487) (Taf. 44: 15)

– Einzugsschale aus dunkelbraunem Ton; nur Fragmente erhalten (Taf. 44: 14)

Bemerkungen:
Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Grab 28/3

Skelettgrab mit dem Kopf nach Osten.
Das Grab lag 1,2 m tief.
Inventar nach Pečnik: Zwei Tongefäße.
(Siehe Schreiben Pečniks an das k. k. Hofmuseum vom 18. 5. 1898.)

Vorhandener Fundbestand:
– Flacher Boden aus hellem Ton mit rötlichem Überzug. BDM = 8,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 56488) (Taf. 44: 17)
– Hohlfußfragment, dunkelbrauner Ton. BDM = 12,5 cm. (Taf. 44: 16)

Bemerkungen:
Der Fundbestand stimmt mit den Angaben Pečniks überein.

Ohne Grabzusammenhang

– Hohler Standfuß, hellbrauner Ton mit Resten schwarzer Streifenbemalung. BDM = 11,9. (NHM Wien, Inv. Nr. 56489) (Taf. 45: 13)

– Gürtelblech (sowie Bruchstücke) aus Bronze, unverziert. L = 20,5 cm. B = 5,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66549) (Taf. 45: 1–3)

– Bruchstücke von Eisenlanzenspitzen: Blattfragment: L = 8,5 cm. B = 3,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66550) (Taf. 45: 11)

Tüllenfragment: L = 5,0 cm. Dm = 2,2 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66550) (Taf. 45: 12)

Spitze: L = 3,7 cm. B = 2,0 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66550) (Taf. 45: 10)

Blattfragment: L = 7,2 cm. B = 1,1 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66550) (Taf. 45: 9)

– Stark korrodiertes Bruchstück eines Eisenmessers mit Griffdorn. L = 8,3 cm. B = 1,5 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66551) (Taf. 45: 7)

– Stark korrodierter Vierkantpfriem. L = 6,1 cm. B = 1,3 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66551) (Taf. 45: 8)

– Blaue Glasflußperle. Dm = 1,2 cm. H = 0,8 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66552) (Taf. 45: 6)

– Bronzeperle. Dm = 2,2 cm. H = 1,4 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66548) (Taf. 45: 4)

– Bernsteinperlen Dm = 1,0 und 0,9 cm. H = 0,8 und 0,7 cm. (NHM Wien, Inv. Nr. 66552) (Taf. 45: 5)

¹ V. Stare, *Arh. vest.* 24, 1973, 763.

² Im Oktober 1983 konnte ich die Lokalität unter Führung von Prof. Dr. S. Gabrovec und Dr. J. Dular besichtigen, wofür ihnen an dieser Stelle herzlich gedankt sei.

³ V. Stare (Anm. 1) Abb. 2.

⁴ *Ibid.*, 754 Taf. 12: 5–6.

⁵ Siehe Schreiben Pečniks an J. Szombathy vom 18. 3. 1897, das heute im Naturhistorischen Museum Wien (Prähistorische Abteilung) verwahrt wird; K. Deschmann, *Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum* (1888) 91 f.; V. Stare (Anm. 1) Taf. 1–7.

⁶ Siehe Schreiben Pečniks an J. Szombathy vom 20. 12. 1897. Vergleiche auch Deschmann (Anm. 5) 91.

⁷ S. Rutar, *Izv. Muz. dr. Kranjsko* 9, 1899, 48; T. Knez, in: *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 211. Siehe auch Schreiben Pečniks an J. Szombathy vom 25. 10. (Hügel 20), 11. 11. (Hügel 22), 13. 11. (Hügel 22 und 23) und 20. 12. 1897 (Hügel 26).

⁸ *Ibid.*, 210.

⁹ Pečniks Berichte und Fundlisten werden im NHM Wien verwahrt.

¹⁰ V. Stare (Anm. 1) 759 ff. Taf. 8–12.

¹¹ *Ibid.*, 744 ff. Taf. 13–14.

¹² F. Prean, *Dobrava, ein hallstattzeitliches Hügelgräberfeld* (Diss. Innsbruck 1969, unveröffentlicht).

¹³ V. Stare (Anm. 1) 744 ff.

¹⁴ Herrn Hofrat Dr. W. Angeli sei herzlichst gedankt für die Erlaubnis zur Aufnahme der im NHM Wien befindlichen Funde und die Publikationsgenehmigung. Herrn Dr. F.-E. Barth danke ich für zahlreiche Hilfen bei der Aufnahme.

¹⁵ Der Fundplatz wurde im Oktober 1983 vom Verfasser besucht.

¹⁶ Prean (Anm. 12) 65 ff. Kombinationstabelle.

¹⁷ S. Gabrovec, *Germania* 44, 1966, 1 ff.

¹⁸ Gabrovec, *Arh. vest.* 24, 1973, 338 ff.; B. Teržan, *Arh. vest.* 27, 1976, 317 ff.

¹⁹ Gabrovec (Anm. 18) 338 ff.

²⁰ *Ibid.*, 338 ff.

²¹ B. Teržan u. N. Trampuž, *Arh. vest.* 24, 1973, 416 ff. 420 ff.

²² Gabrovec (Anm. 18) 338 ff.; M. Guštin, *Arh. vest.* 24, 1973, 469 ff. Abb. 2.

²³ Gabrovec (Anm. 18) Tabelle.

²⁴ J. Dular, *Arh. vest.* 34, 1983, 219 ff. Taf. 1–5.

²⁵ Gabrovec (Anm. 17) Abb. 10–13.

- ²⁶ M. Urleb, *Križna gora pri Ložu. Halštatska nekropola*. Kat. in monogr. 11 (1974) Taf. 19, 12–13.
- ²⁷ Gabrovec (Anm. 17) Abb. 6, 17–26.
- ²⁸ Gabrovec (Anm. 17) Abb. 4–7; Gabrovec, *Situla 1*, 1960, 27 ff.
- ²⁹ G. Spitzer, *Arch. vest.* 24, 1973, 780 ff. Taf. 14, 6; Dular (Anm. 24) Taf. 7, 5.
- ³⁰ Teržan (Anm. 18) 317 ff.
- ³¹ *Ibid.*, 344 ff.
- ³² H. Parzinger, *Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit*. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie 4 (1989).
- ³³ Plan aus: S. Gabrovec u. D. Svoljšak, *Most na Soči (S. Lucia)* I. Kat. in monogr. 22 (1983).
- ³⁴ Gabrovec (Anm. 17) Abb. 6, 17–26.
- ³⁵ Gabrovec, *Arch. vest.* 13–14, 1962–63, 293 ff. Taf. 12–16.
- ³⁶ Parzinger (Anm. 32).
- ³⁷ Teržan (Anm. 18) 353 ff.
- ³⁸ T. Knez, *Novo mesto I. Halštatski grobovi. Carniola Archaeologica* 1 (1986).
- ³⁹ Gabrovec, in: *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa* (1974) 163 ff.
- ⁴⁰ Prean (Anm. 12) 303.
- ⁴¹ Gabrovec, *Godiš. Cent. balkanol. ispit.* 8, 1970, 5 ff. Karte 11.
- ⁴² Spitzer (Anm. 29) Taf. 5, 13; 14, 6; 16, 6. 8; Dular (Anm. 24) Taf. 7, 5.
- ⁴³ Dular (Anm. 24) 219 ff. Taf. 1–5.
- ⁴⁴ Guštin, *Situla* 14–15, 1974, 77 ff. Karte.
- ⁴⁵ Guštin (Anm. 22) Abb. 2, 34.
- ⁴⁶ G. Kossack, *Gräberfelder der Hallstattzeit an Main und fränkischer Saale. Math. bayer. Vorgesch.* 24 (1970) 155 ff.
- ⁴⁷ Gabrovec (Anm. 35) Taf. 17–18.
- ⁴⁸ Gabrovec (Anm. 28) Taf. 5–9; ders. (Anm. 17) Abb. 4–7; ders., *Zgod. časop.* 19–20, 1965–66, 81 ff. Taf. 1–2; ders., *Arch. vest.* 19, 1968, 157 ff.; K. Kromer u. Gabrovec, *Inv. Arch. Jug.* 5, Y 41–46 (1962).
- ⁴⁹ Teržan (Anm. 18) Taf. 11–12; H. Müller-Karpe, *Germania* 29, 1951, 34 ff. Taf. 1; Gabrovec (Anm. 17) Abb. 15–17; O.-H. Frey, *Die Entstehung der Situlenkunst*. Röm.-Germ. Forsch. 31 (1969) Nr. 87. 88. 99 u. v. a.

HALŠTATSKE GOMILE PRI DOBRNIČU

Povzetek

Na pol pota med Žužemberkom in Trebnjim se nahaja južno od Dobrnja starejšeželezno-dobna poselitvena celota, ki jo sestavljajo dve višinski naselbini, Cvinger¹⁻³ in še ena manjša severno od njega, ter tri gomilna grobišča (sl. 1). Prvo leži pri Dobravi jugozahodno od Cvingerja, drugo pri Revi severovzhodno in tretje pri Koritih vzhodno od njega. V naselbini Cvinger sta bila najdena glinasto vretence in železna tulasta sekira, ki ju hrani Narodni muzej v Ljubljani,⁴ načrtno pa niti v njej niti v manjši naselbini ni še nihče raziskoval.

I

Prve gomile je izkopal že 1. 1884 J. Pečnik pri Dobravi. Najdbe, ki so prišle v takratni Deželni muzej v Ljubljani, je objavila V. Stare.⁵ Po naročilu J. Szombathyja je Pečnik v letih 1897 in 1898 odprl še 28 gomil; večino od teh pri Dobravi, eno pri Koritih⁶ in štiri pri Revi⁷ (sl. 1; 2). To gradivo, ki je prišlo v Naravoslovni muzej na Dunaju,⁹ je obdelala F. Prean v disertaciji z naslovom *Dobrava, ein hallstattzeitliches Hügelgräberfeld*, ki jo je napisala 1. 1969 v Innsbrucku.¹² L. 1898 je kopal pri Dobravi še F. Schulz; tudi najdbe z njegovih izkopavanj je objavila V. Stare.¹⁰

Ker disertacija F. Preanove ni bila objavljena, smo se odločili, da ponovno narišemo in objavimo celotno gradivo, ki ga hranijo na Dunaju.¹⁴

II

V Naravoslovnem muzeju na Dunaju je shranjena obsežna korespondenca med J. Pečnikom in J. Szombathyjem, v kateri je tudi Pečnikov seznam vseh najdb iz Dobrnja, ki jih je poslal na Dunaj. Primerjava tega seznama z ohranjenim gradivom je pokazala, da je od skupno 234

grobnih celot le še 94 popolnih; 71 je pomanjkljivih, od 51 ni nič ohranjeno, pri 9 pa je prišlo do zamenjav (7/4, 7/9, 9/5, 10/11, 11/1, 13/5, 15/3, 18/7, 19/1).

Pečnik je nekatere gomile prekopal v celoti, nekatere pa le načel bodisi z jarkom od strani ali z lijakastim vkopom od zgoraj.¹⁵ Diagram, v katerem se primerja takratna velikost gomile s številom v njej odkritih grobov (sl. 3), nazorno kaže, da je iz nekaterih gomil znanega mnogo manj gradiva, kot bi ga glede na njihovo velikost smeli pričakovati. Zaradi tega, ker je bil izkopen le majhen del vseh grobov v gomilah, je možno, da so določene časovne stopnje nadpovprečno močno zastopane oziroma da maloštevilni grobovi, ki jih je mogoče zanesljivo datirati, pripadajo daljšemu obdobju, v posamezno stopnjo pa jih lahko uvrstimo le majhno število.

Vendar pa se s podobnimi težavami soočamo pri večini jugovzhodnoalpskih halštatskih grobišč, saj ni niti eno v celoti raziskano.

III

Časovna razvrstitev grobov zadeva na vrsto težav. Ker ni ustreznih načrtov, ni možno preučevanje vodoravne in navpične plastovitosti. Ker je število grobov z več kronološko pomembnimi predmeti premajhno, ni mogoče izvesti kombinacijsko-statističnih analiz. Če se torej želimo dokopati do predstave o zaporedju pokopavanja in starosti gradiva, moramo na dobrniške najdbe prenesti drugod pridobljena kronološka spoznanja. Pri današnjem stanju raziskav razdelitev, ki jo je napravila F. Preanova,¹⁶ ne zadovoljuje več.

Najstarejša dobrniška najdba, igla z gobasto glavico iz groba 9/5 (t. 13: 1), sodi v pozno žarnogrobiščno dobo (Ljubljana II a).¹⁹

Z grobom 17/16, ki vsebuje železno enozankasto ločno fibulo (t. 30: 14), se začena železnodobno pokopavanje. Grob sodi v čas Sveta Lucija Ib / Ljubljana II b²⁰⁻²² in nakazuje obstoj začetne stopnje pokopavanja v gomilah pri Dobrnič (Dobrnič I).

Vaške vozlaste fibule so mlajše (Ljubljana III a / Podzemelj 2)²³ in označujejo stopnjo Dobrnič II, v katero lahko postavimo grobove 10/9, 14/23, 17/3, 19/4 in 19/21, ki pa poleg vaških vozlastih fibul ne vsebujejo nobenih drugih kronološko izpovednih pridatkov.

Zdi se, da v stopnji Dobrnič III prevladujejo velike, z vrezi okrašene čolničaste fibule. Deloma imajo še železno peresovino in iglo (t. 36: 6; 39: 4). Najdene so bile v grobovih 3/1 (t. 3: 10-14), 7/9 (t. 8: 13-15), 7/8 (t. 9: 1-5), 13/7 (t. 19: 12-14), 18/34 (t. 36: 6-9), 19/24 (t. 39: 4) in 28/1 (t. 44: 7-13), v katerih se deloma družijo z zapestnicami s presegaočima koncema, okrašenimi s snopi prečnih vrezov (t. 9: 2-3), kozicami (t. 3: 11) in fasetiranimi latvicami (t. 36: 7).

Vodilne oblike stopnje Dobrnič IV so majhne čolničaste fibule z vzdolžnimi rebri (t. 2: 5), dvo- in trortaste fibule (t. 5: 3; 36: 2), protocertoške (t. 9: 6) in kačaste fibule s pestičema in rozetama (t. 15: 3-4). Nahajajo se v grobovih 1/9 (t. 2: 2-12), 4/3 (t. 5: 2-7), 7/10 (t. 9: 6-14) in 18/33 (t. 36: 1-5). V rabi so še posamezne starejše oblike (t. 5: 2; 15: 1). V to stopnjo sodijo tudi votle dvozankaste ločne fibule, ki so po loku običajno okrašene z vrezi v obliki ribje kosti (t. 17: 2, 3, 7; 32: 4; 34: 6; 39: 3), čeprav v nobenem grobu niso skupaj s kronološko pomembnimi pridatki. Pač pa se okras vrezov v obliki ribje kosti pojavlja na trakastih obročih, ki jih na podlagi groba 10/8 z gotovostjo postavljamo v stopnjo Dobrnič IV (t. 15: 1-11). Tako datacijo teh fibul potrjuje tudi vodoravna plastovitost grobišča na Križni gori, kjer železnim eno- in dvozankastim ločnim fibulam sledijo očitno mlajše polymesečaste fibule, medtem ko so protocertoške fibule in votle dvozankaste ločne fibule v najmlajših grobovih (sl. 4).²⁶

Delitev na stopnji III in IV temelji zlasti na fibulah in obročastem nakitu, zato velja predvsem za ženske grobove. Bogatejših moških grobov 20/1 (t. 41) in 22/1 (t. 42-43) pa nasprotno ni mogoče tako natančno datirati. Vseeno pa dvokrilne pušične osti iz groba 20/1, ki imajo vzporednice v grobu z oklepom iz Stične,²⁷ nakazujejo sočasnost teh dveh grobov. V grobu 22/1 pa je bil najden slikan apulski krater (t. 43: 2), katerega primerjave iz Dragatuša in Črnomlja²⁹ sodijo v stopnjo Stična I po Gabrovcu.

Za naslednjo stopnjo Dobrnič V so značilne razvite kačaste fibule in narebrene zapestnice (t. 34: 7-9), medtem ko drugi pridatki niso kronološko pomembni.

Značilnost mlajših stopenj so certoške fibule, ki jih je B. Teržan prepričljivo tipološko razčlenila.³⁰ Starejšo certoško stopnjo določajo po njenem fibule II. in V. vrste.³¹ Vendar pa kaže vodoravna plastovitost grobišča na Mostu na Soči, ki jo avtor izrpnje analizira na drugem mestu,³² da ti dve vrsti nista sočasni, čeprav sta bili morda kratak čas tudi hkrati v uporabi. Ko smo namreč kartirali te fibule na delu grobišča na Mostu na Soči,³³ se je pokazalo,

da so trakaste fibule in certoške fibule II. vrste enakomerno razprostranjene po tem delu, fibule V. vrste pa le na njegovem obrobju (sl. 5). V samem Dobrniču pa za časovno oddelitev trakastih fibul in certoških fibul II. vrste (Dobrnič VI) od certoških fibul V. vrste (Dobrnič VII) nimamo še nobenih dokazov.

Moški grob 19/27 vsebuje številne pušične osti, med njimi bronasto trirobo ost (t. 39: 7–13). Ta ima primerjave v grobovih II/38 in II/13 z Magdalenske gore,³⁵ ki ju zaradi dvogrebenastih čelad in skitskim podobnih aplik datiramo na prehod stopenj Dobrnič VII in VIII. Istočasen je grob 7/5 z dvogrebenasto čelado, certoško fibulo XIII. vrste, pasnimi obročki in posodo s širokom ustjem in nagubanim ramenom (t. 7: 3–11). Gotovo pa sodijo v stopnjo Dobrnič VIII certoške fibule XIII. vrste z okrepljeno samostrelno peresovino iz groba 15/1 (t. 28: 1–4) in certoške fibule VI. (t. 32: 1–2) ter VII. vrste (t. 31: 1–3).^{36–37}

Na sam konec pokopavanja na tem grobišču (Dobrnič IX) sodi grob 14/11 s certoškima fibulama X. vrste in profilirano svinčeno zapestnico (t. 22: 4–6).

Najbde iz Dobrniča nakazujejo torej devet stopenj pokopavanja, ki obsegajo čas od poznega 8. do poznega 5. st. pr. n. š. Dejstvo, da lahko posameznim stopnjam pripišemo le malo grobov, ne govori nujno proti naši razdelitvi, ampak je le posledica tega, da grobišče ni bilo v celoti odkopano, saj je Pečnik nekatere gomile le načel (sl. 3), zaradi česar imamo opravka z naključnim izborom gradiva. Ne vselej zadostno število kombinacij tipov sicer otežuje opredelitev in razmejitev stopenj, vendar ne govori proti njihovemu obstoju, še zlasti zato ne, ker na drugih grobiščih, ki so bila bolje izkopana, prihajamo do podobnih izsledkov (sl. 4; 5).

IV

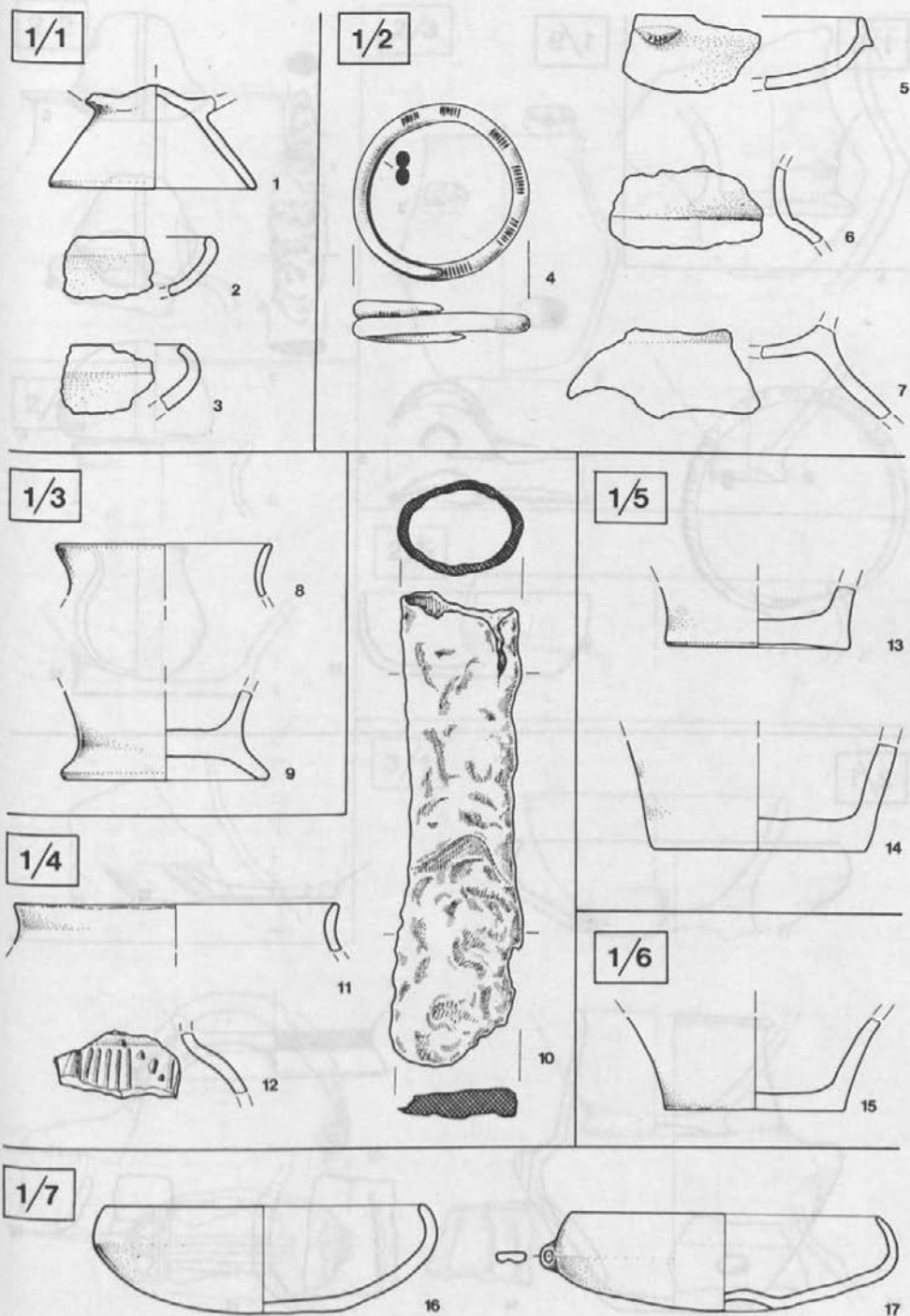
Nepopolnost grobnih celot in pomanjkanje dokumentacije otežkočata kronološko razdelitev najdb in onemogočata analizo načina pokopavanja, ustroja grobov ali posebnosti noše. Ugotovimo lahko samo, da prevladuje pokop trupla in da so bili štirje grobovi žgani.

Pomanjkljiva izkopavanja vplivajo negativno tudi na poskus, da bi ugotovili mesto, ki ga zavzema tipni spekter Dobrniča v okviru jugovzhodnoalpske halštatske kulture. Kljub temu se v najdbah kažejo daljnosežne povezave,⁴¹ saj leži Dobrnič na stičišču zahodne in vzhodne Dolenjske, pa tudi od Bele krajine in Notranjske ni zelo oddaljen. Močneje kot marsikako drugo dolenjsko grobišče je Dobrnič povezan z jugom in zahodom (votle dvozankaste ločne fibule, krivi meči, apulski kraterji in njihovi posnetki itd.).^{42–43}

Nekaj izjemnega predstavljajo gomile 20, 22, 23 in 26, ki so bile izkopane blizu vasi Reva severno od Cvingerja. Že Pečniku je padlo v oči, da je v treh od njih (20, 22 in 23) našel v sredini ležeč grob s pokopom bojevnika. Česa podobnega v gomilah pri Dobravi ni bilo. Morda pa skupnica gomil pri Revi predstavlja »ločeno pokopališče« bojevnškega sloja, kakršna poznamo ponekod severno od Alp.⁴⁴ Odgovore na ta pomembna vprašanja bodo lahko dala šele nova izkopavanja, saj je še danes prav dobro vidno, da gomile v dobrniški meri še niso v celoti izkopane.

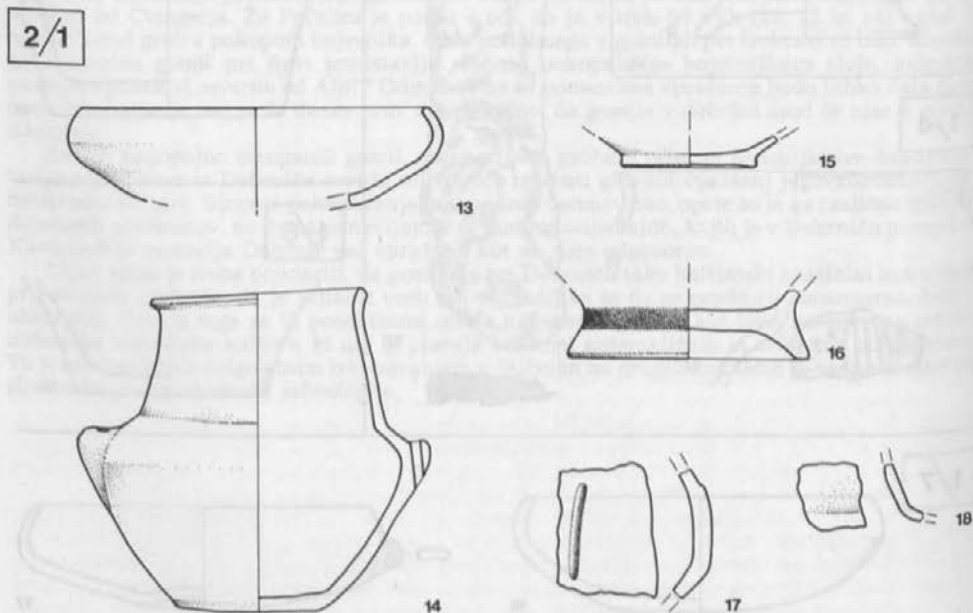
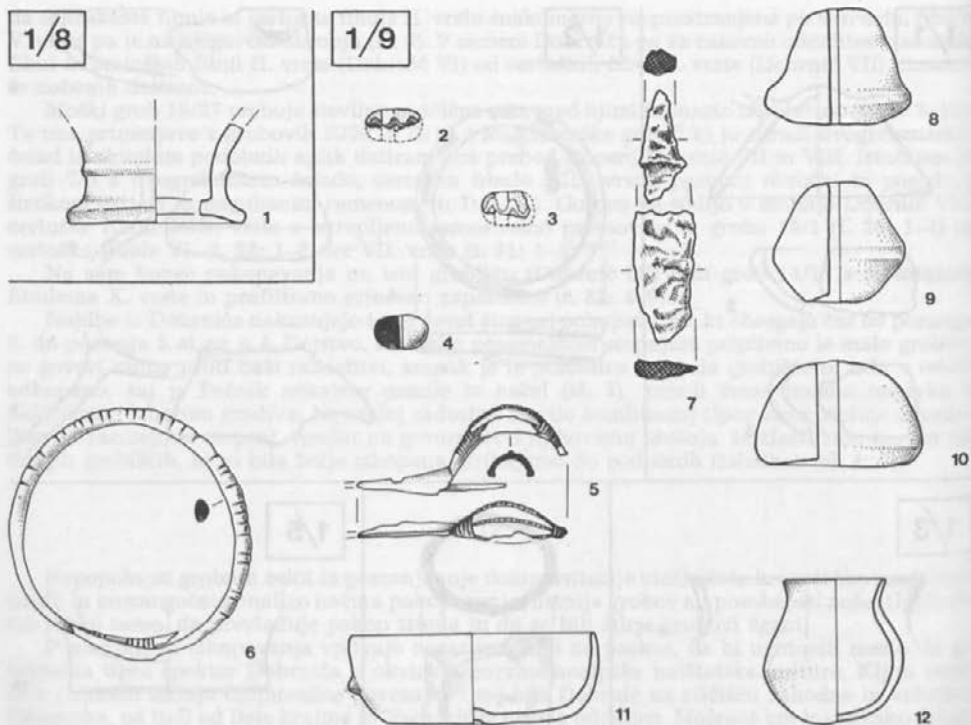
Zaradi nepopolno izkopanih gomil, nezanesljivih grobnih celot in pomanjkljive dokumentacije z gradivom iz Dobrniča seveda ni mogoče reševati glavnih vprašanj jugovzhodnoalpske halštatske kulture. Stopnje pokopavanja lahko samo domnevamo, oprte so le na različno starost določenih predmetov, ne pa na ponavljajoče se kombinacije najdb, ki jih je v Dobrniču premalo. Navsezadnje zastavlja Dobrnič več vprašanj, kot pa daje odgovorov.

Kljub temu je treba poudariti, da poznamo pri Dobrniču tako halštatski naselbini kot njima pripadajoča grobišča, da je velikost vseh teh obvladljiva in da so predmeti sorazmerno dobro ohranjeni. Zaradi tega se ta poselitvena celota naravnost ponuja kot tista poselitvena celota dolenjske halštatske kulture, ki naj bi postala predmet sistematičnih in celovitih raziskovanj. To je namreč kljub dolgoletnim izkopavanjem v Stični in na drugih najdiščih še vedno deziderat slovenske prazgodovinske arheologije.

Taf. 1: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 1. 4, 10 = 1 : 2, Rest = 1 : 4.

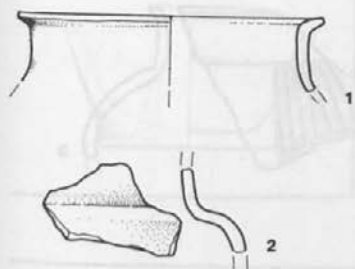
T. 1: Dobrava pri Dobrniču, gomila 1. 4, 10 = 1 : 2, ostalo = 1 : 4.

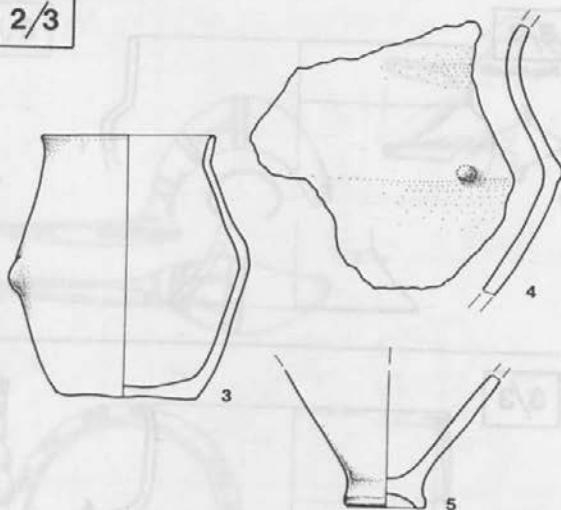
Taf. 2: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 1 und 2. 2-10 = 1:2, Rest = 1:4.

T. 2: Dobrava pri Dobrniču, gomili 1 in 2. 2-10 = 1:2, ostalo = 1:4.

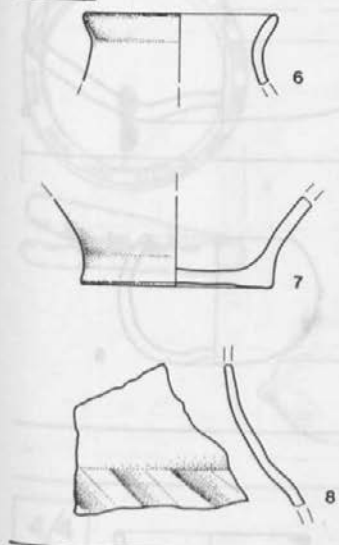
2/2

2/3

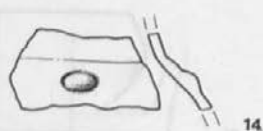
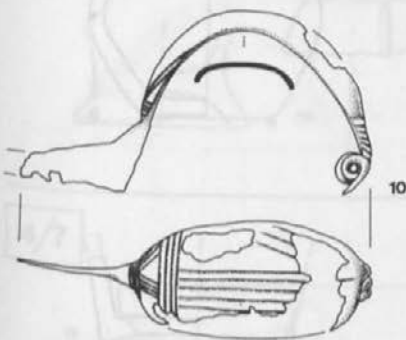
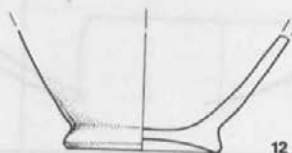
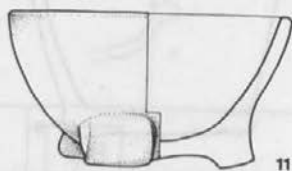
2/4

2/5

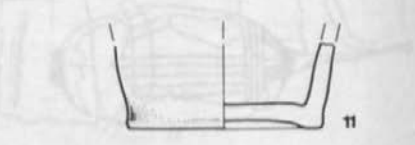
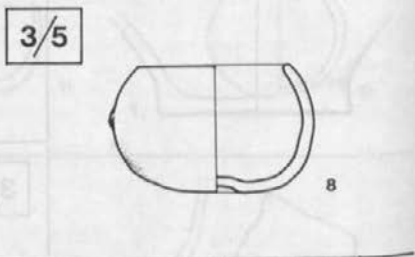
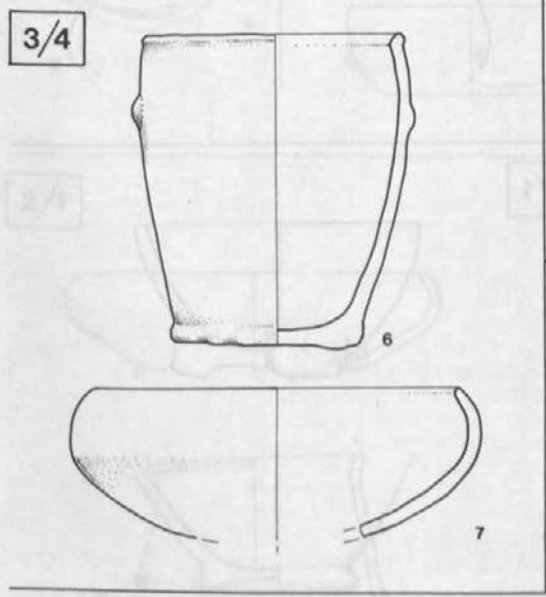
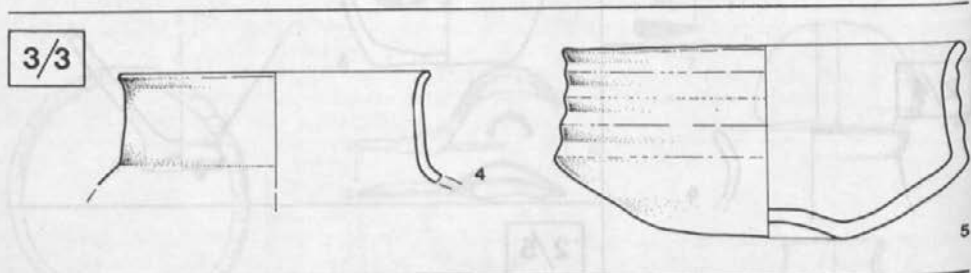
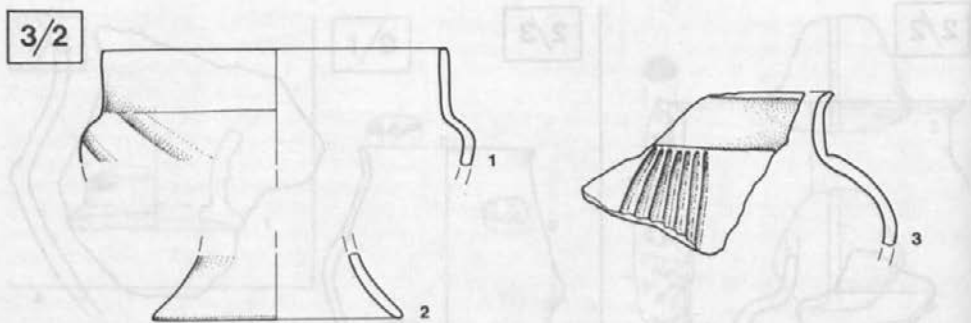

3/1

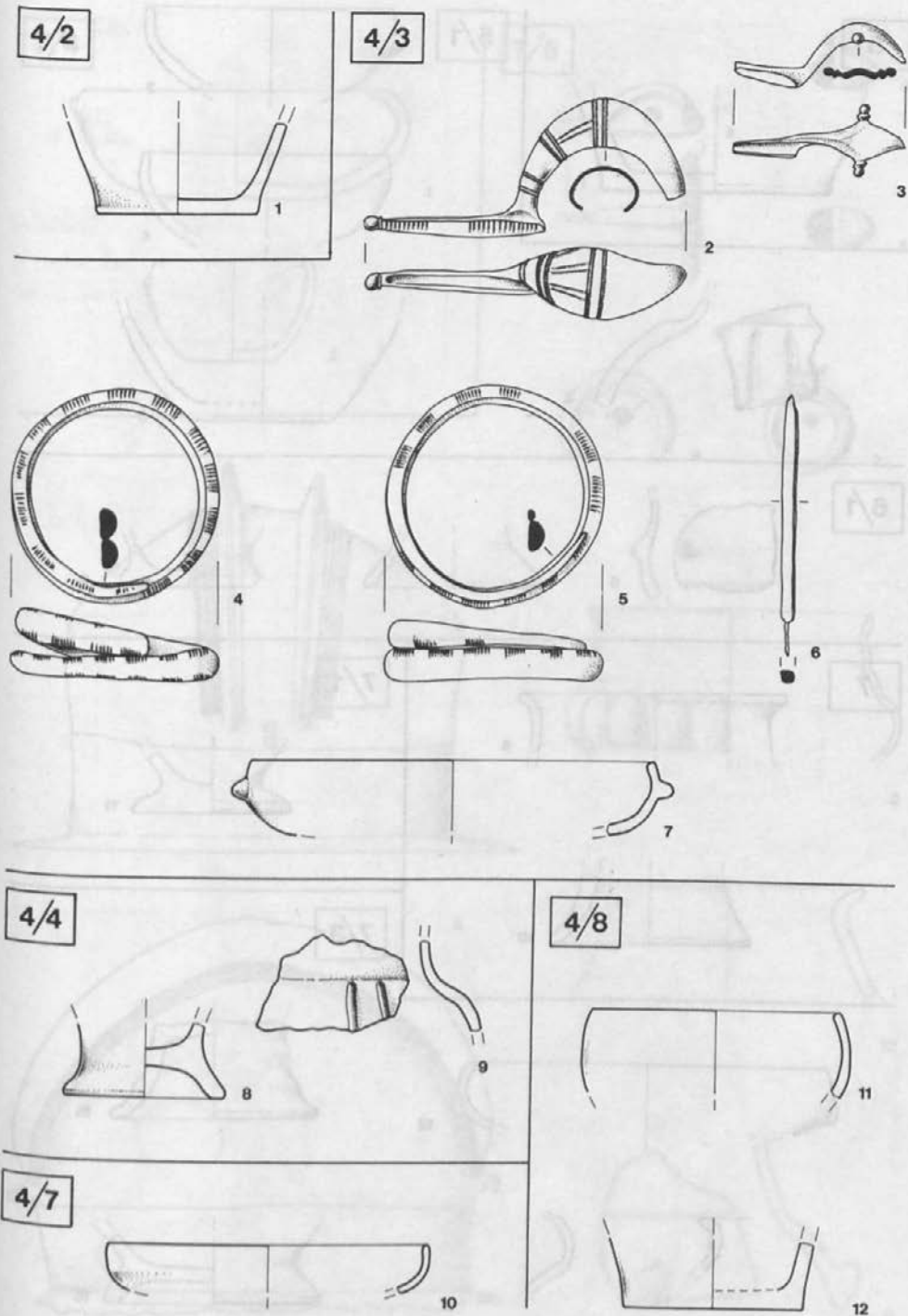
Taf. 3: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 2 und 3. 10 = 1:2, Rest = 1:4.

T. 3: Dobrava pri Dobrnič, gomili 2 in 3. 10 = 1:2, ostalo = 1:4.

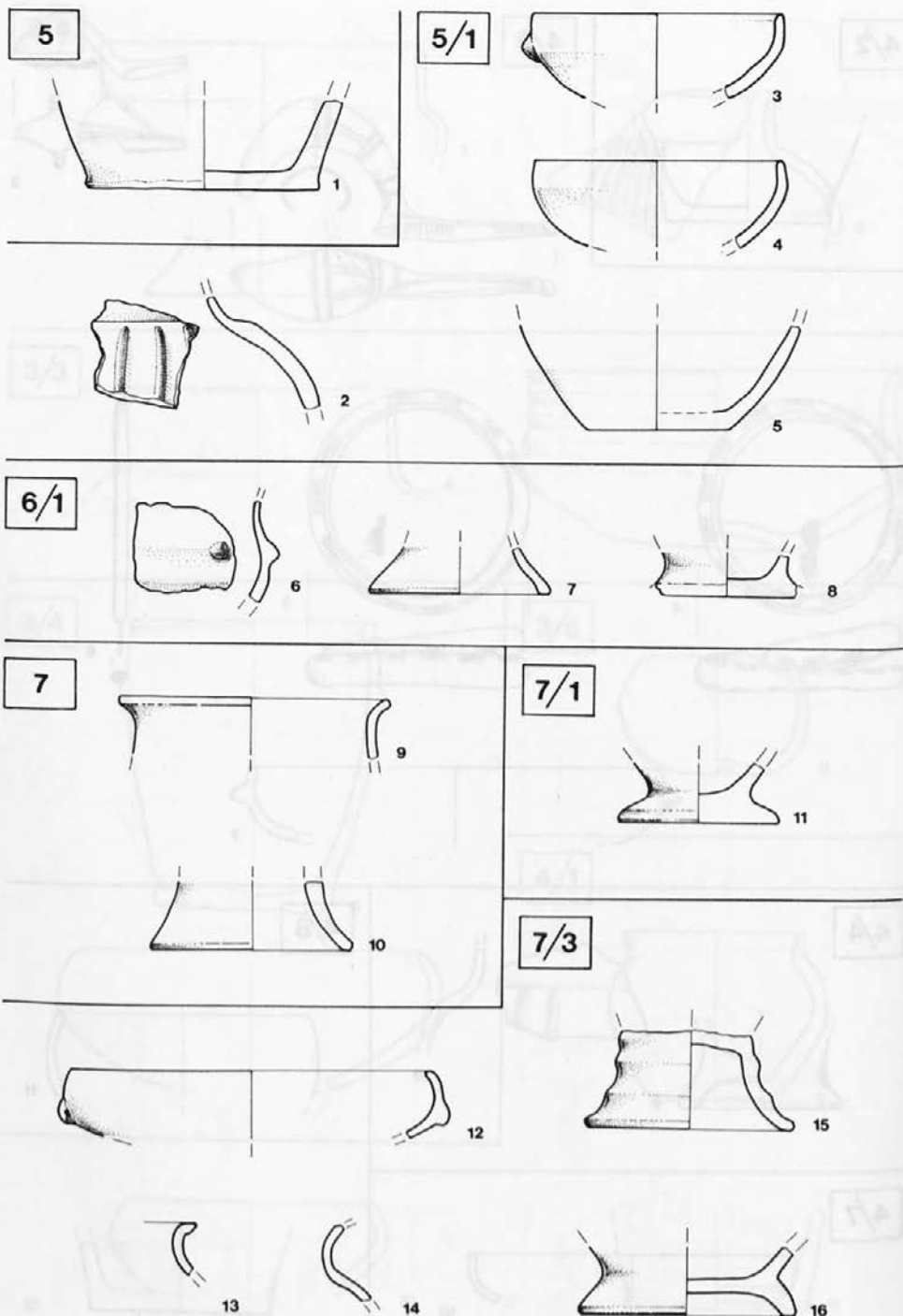
Taf. 4: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 3 und 4. Alles = 1 : 4.

T. 4: Dobrava pri Dobrniču, gomili 3 in 4. Vse = 1 : 4.

Taf. 5: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 4. 2-6 = 1:2, Rest = 1:4.

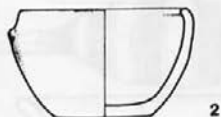
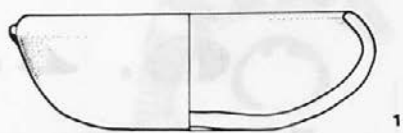
T. 5: Dobrava pri Dobrniču, gomila 4. 2-6 = 1:2, ostalo = 1:4.

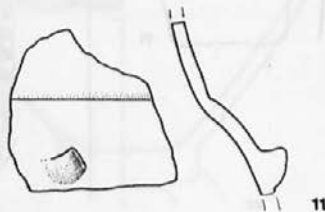
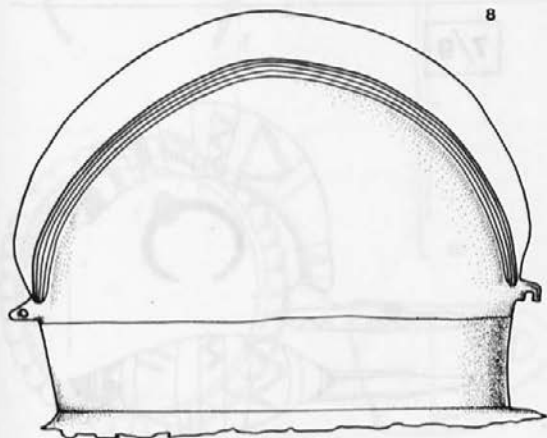
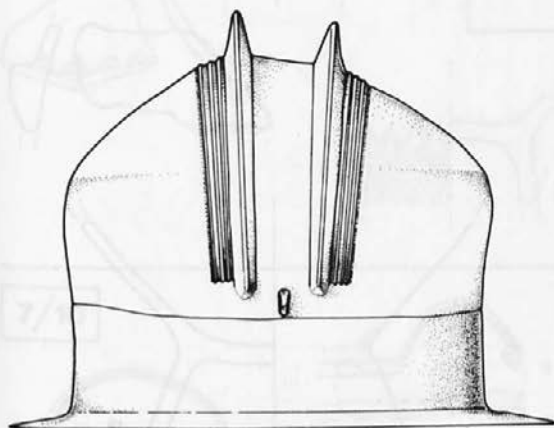
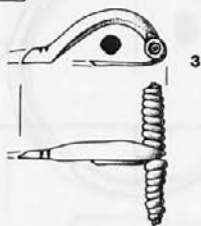
Taf. 6: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 5, 6 und 7. Alles = 1 : 4.

T. 6: Dobrava pri Dobrniču, gomile 5, 6 in 7. Vse = 1 : 4.

7/4

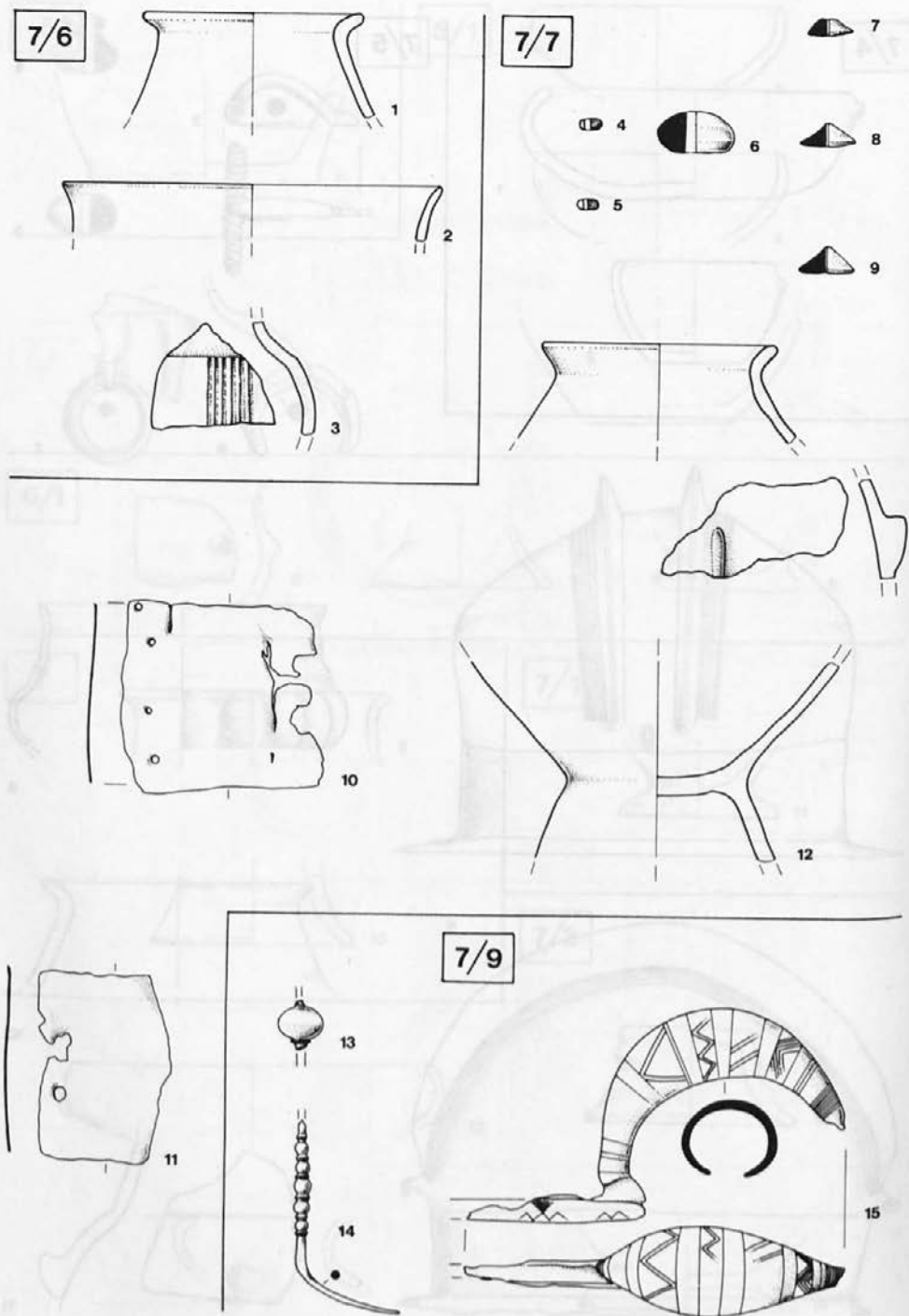

7/5

Taf. 7: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 7. 3-7 = 1:2, Rest = 1:4.

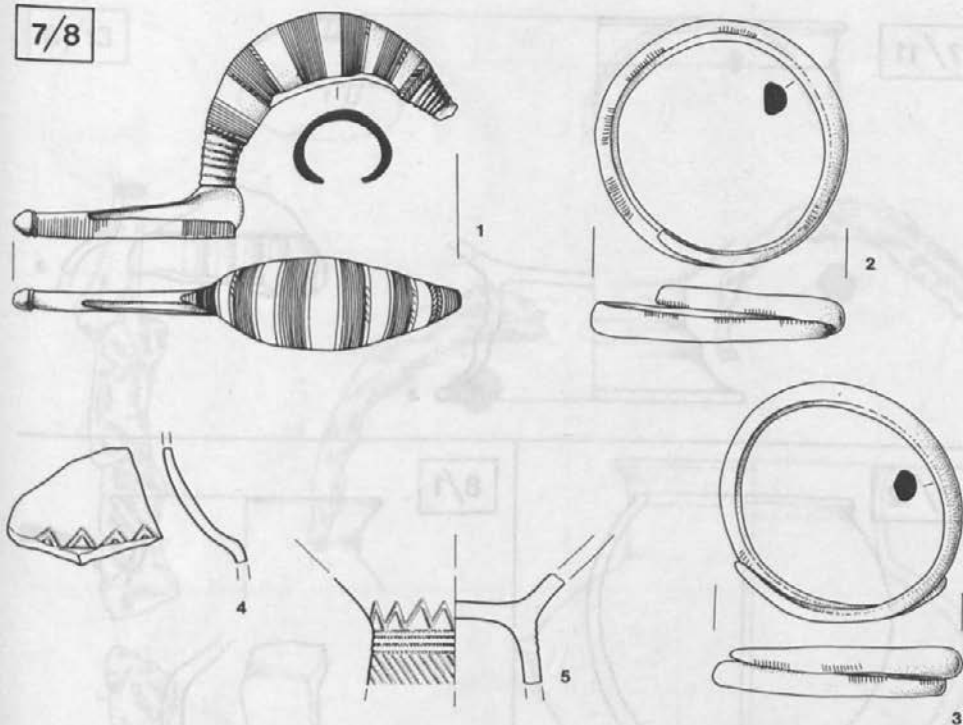
T. 7: Dobrava pri Dobrniču, gomila 7. 3-7 = 1:2, ostalo = 1:4.

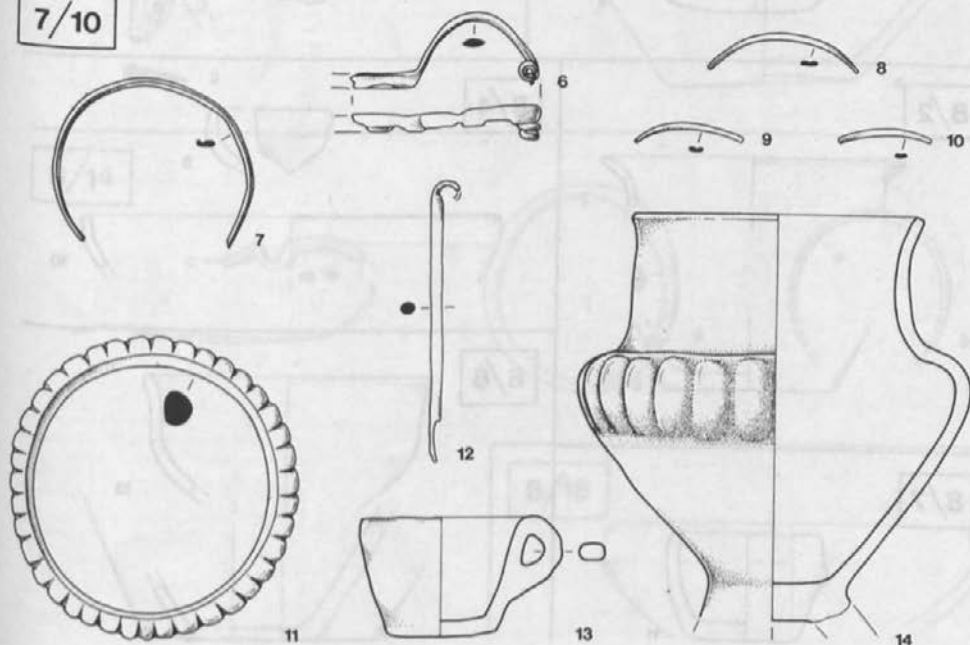
Taf. 8: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 7. 1-3, 12 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 8: Dobrava pri Dobrnič, gomila 7. 1-3, 12 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

7/8

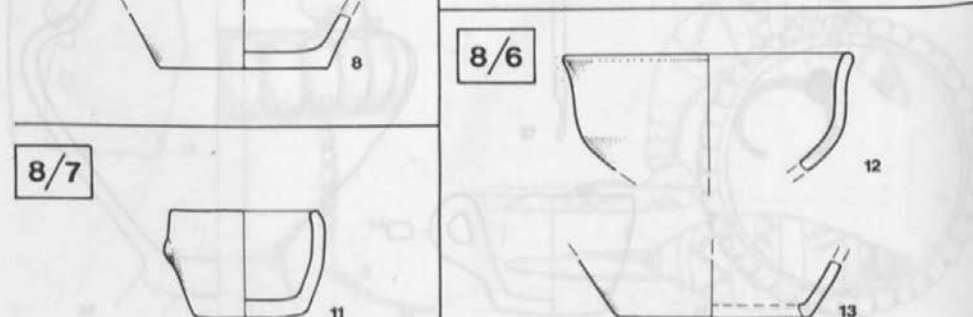
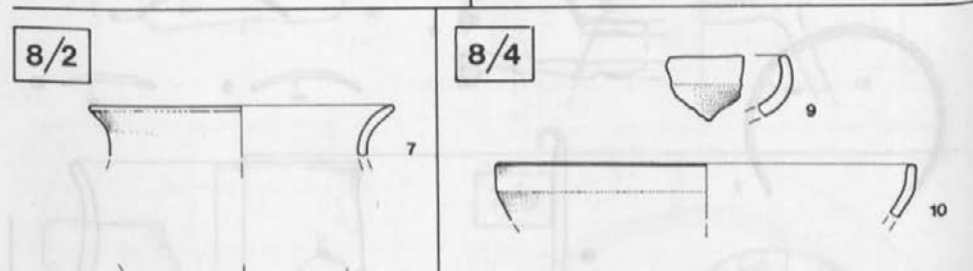
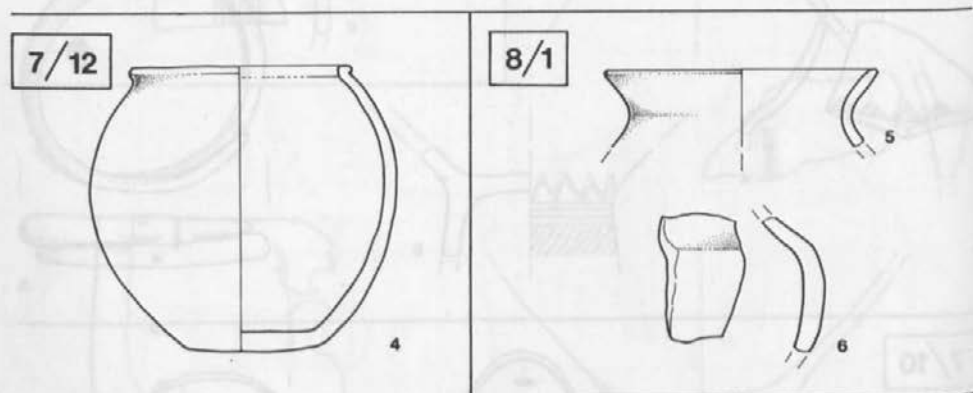
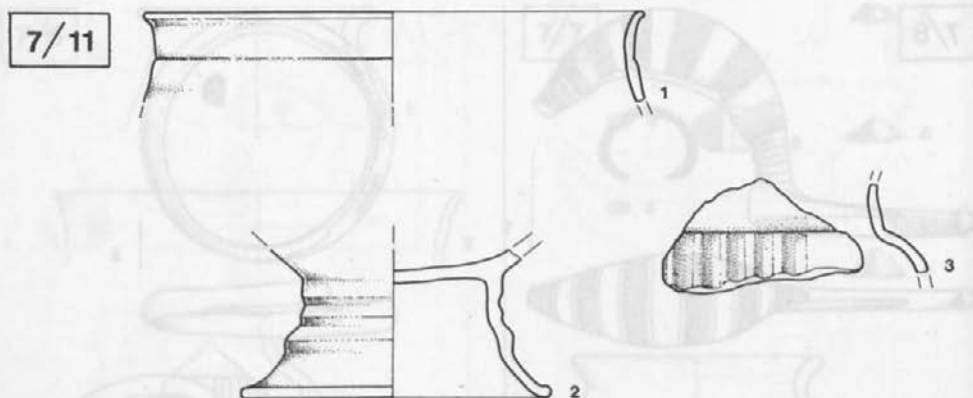

7/10

Taf. 9: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 7. 4, 5, 13, 14 = 1:4, Rest = 1:2.

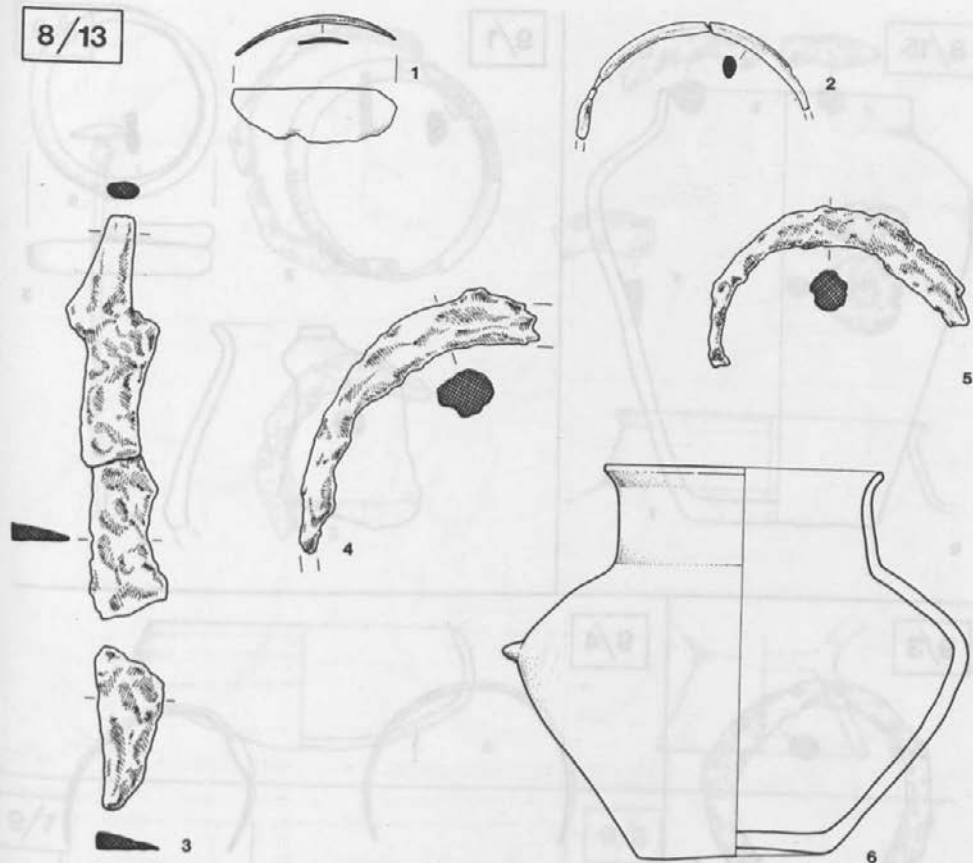
T. 9: Dobrava pri Dobrnič, gomila 7. 4, 5, 13, 14 = 1:4, ostalo = 1:2.

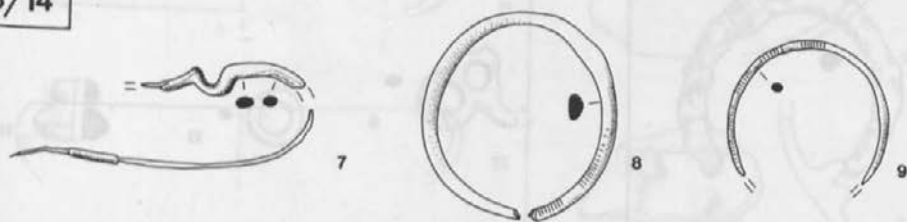
Taf. 10: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 7 und 8. Alles = 1 : 4.

T. 10: Dobrava pri Dobrniču, gomili 7 in 8. Vse = 1 : 4.

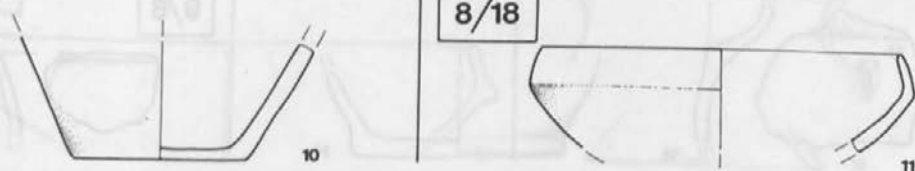
8/13

8/14

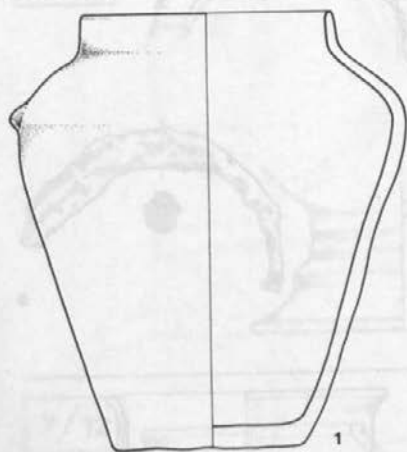
8/18

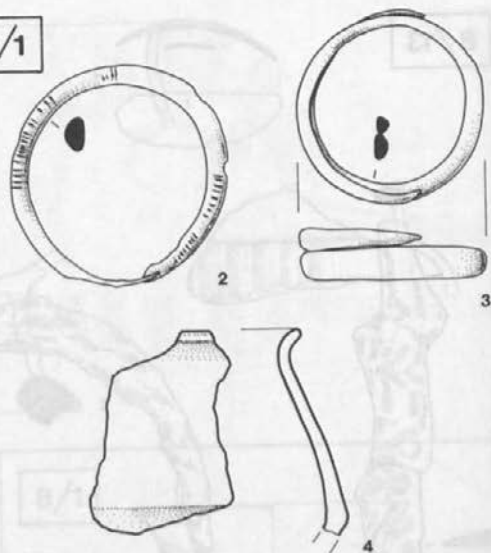
Taf. 11: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 8. 6, 10, 11 = 1:4, Rest = 1:2.

T. 11: Dobrava pri Dobrniču, gomila 8. 6, 10, 11 = 1:4, ostalo = 1:2.

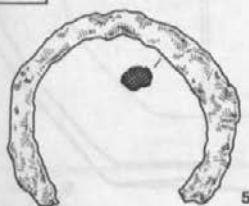
8/15

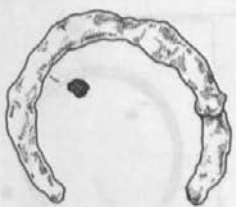
9/1

9/3

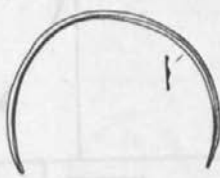

5

6

9/4

7

8

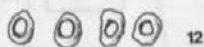
9

10

11

12

13

14

9/6

15

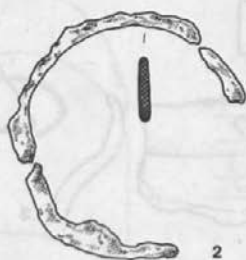
Taf. 12: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 8 und 9. 1, 4, 13-15 = 1:4, Rest = 1:2.

T. 12: Dobrava pri Dobrniču, gomili 8 in 9. 1, 4, 13-15 = 1:4, ostalo = 1:2.

9/5

1

2

3

4

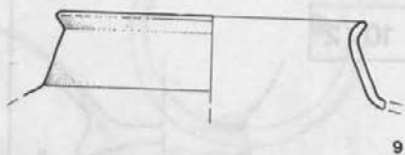
5

6

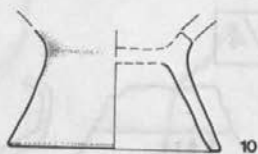
7

9

8

10

9/7

11

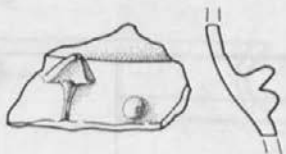

12

9/8

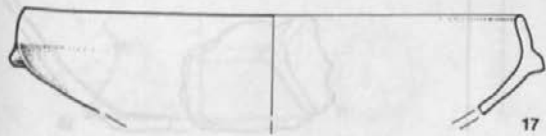

13

14

9/9

17

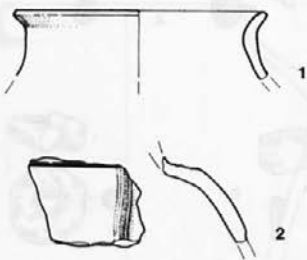

15

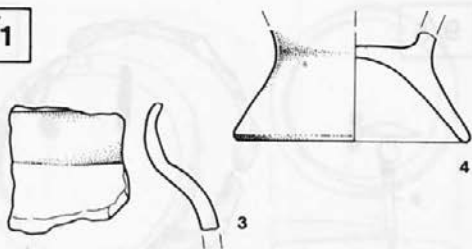
Taf. 13: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 9. 1-7 = 1:2, Rest = 1:4.

T. 13: Dobrava pri Dobrniču, gomila 9. 1-7 = 1:2, ostalo = 1:4.

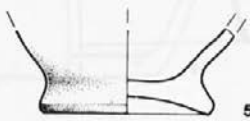
9/10

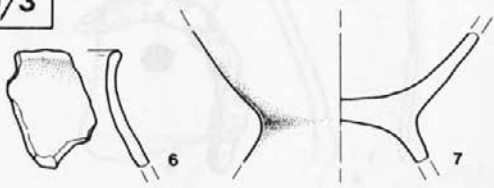
10/1

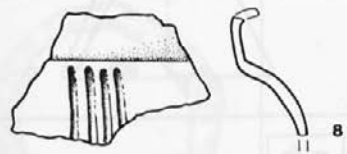
10/2

10/3

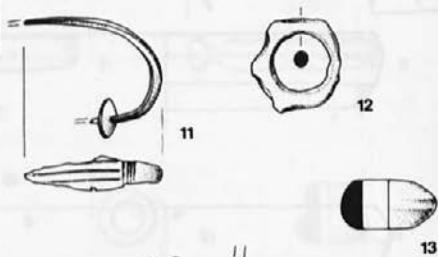
10/4

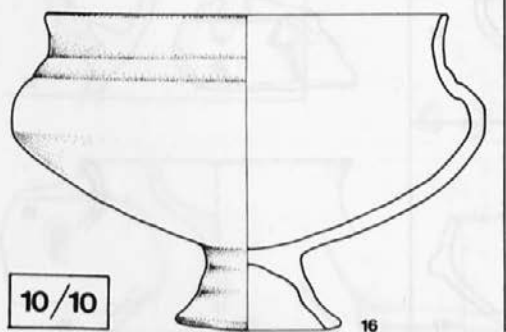
10/5

10/6

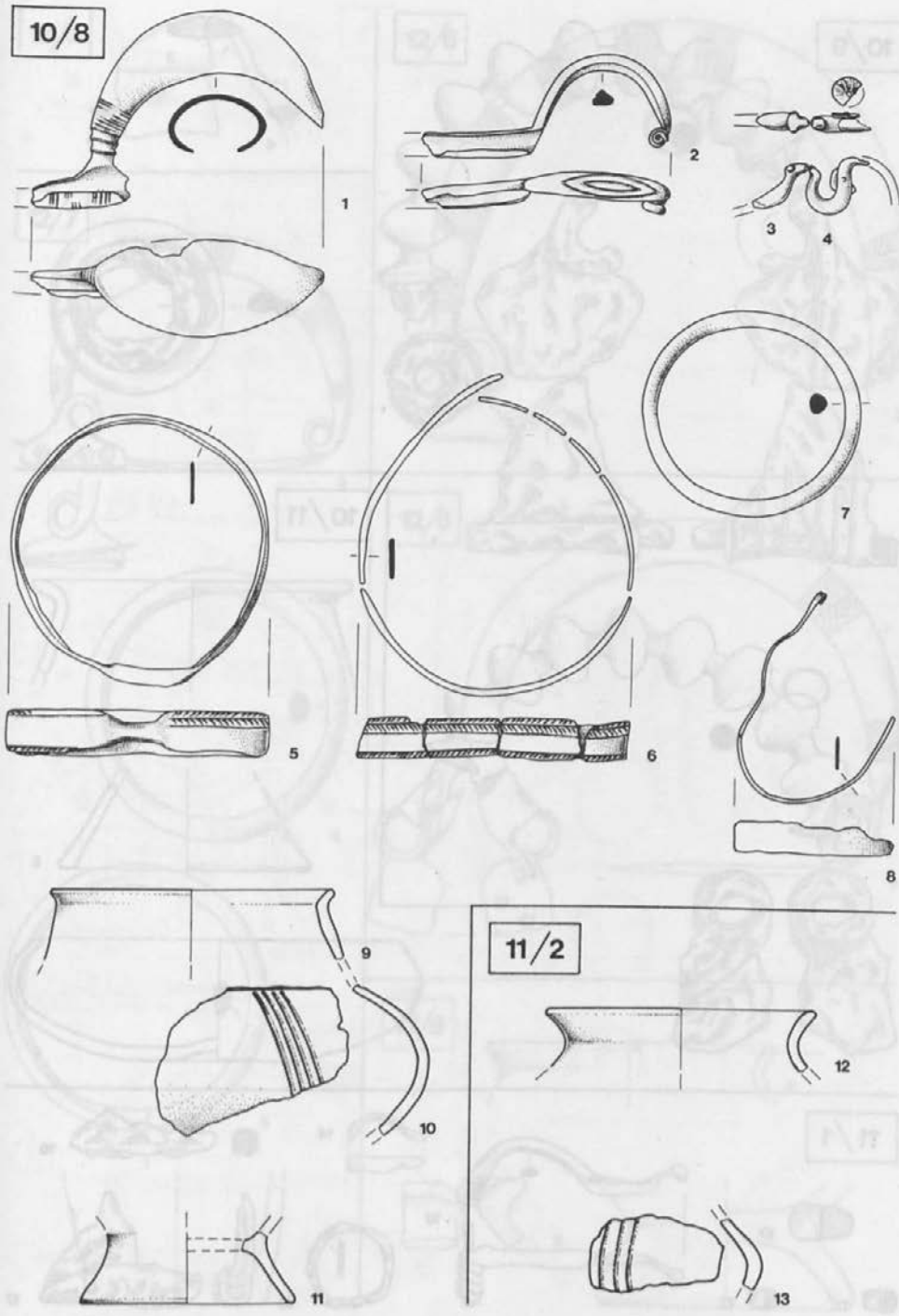

10/10

Taf. 14: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 9 und 10. 11-13 = 1:2, Rest = 1:4.

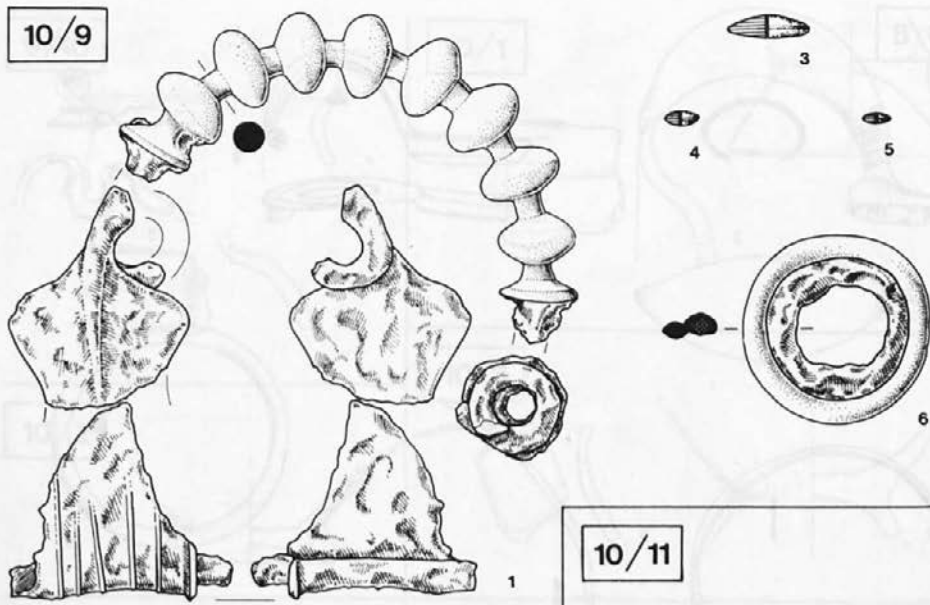
T. 14: Dobrava pri Dobrnič, gomili 9 in 10. 11-13 = 1:2, ostalo = 1:4.

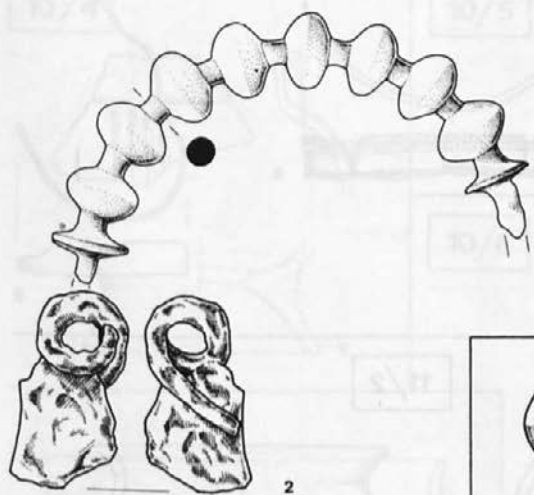
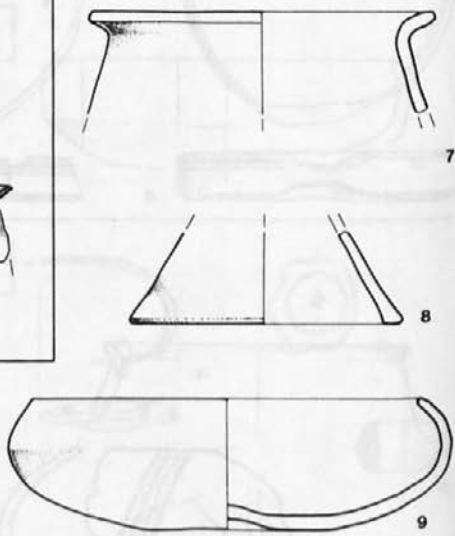
Taf. 15: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 10 und 11. 9–13 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 15: Dobrava pri Dobrniču, gomili 10 in 11. 9–13 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

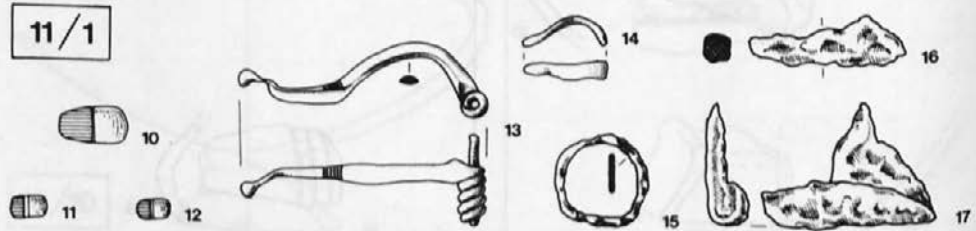
10/9

10/11

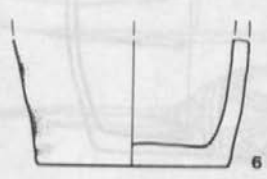
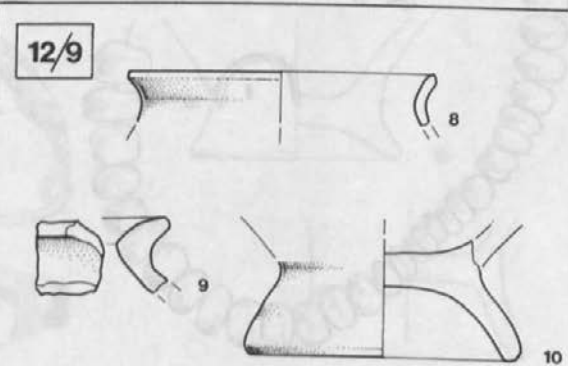
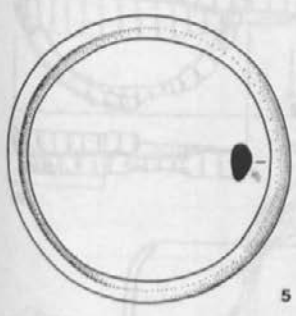
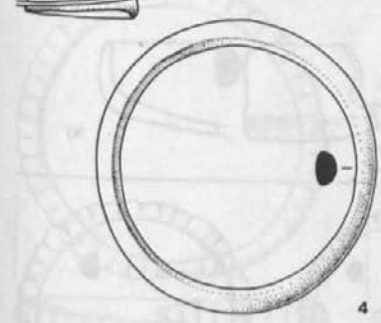
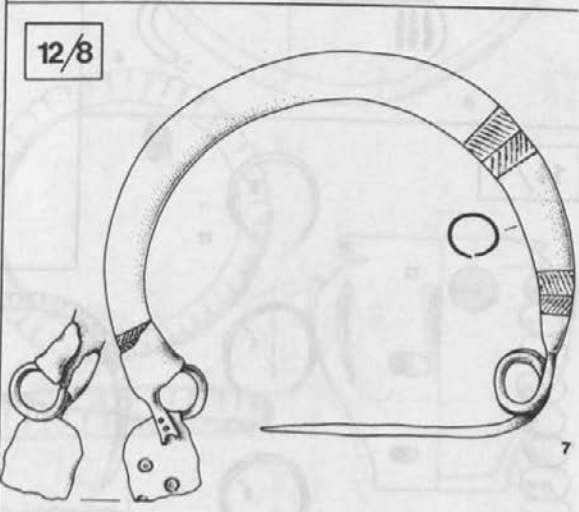
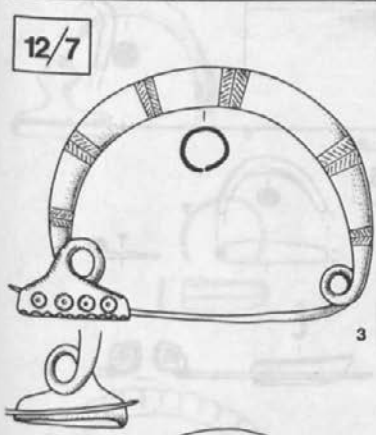
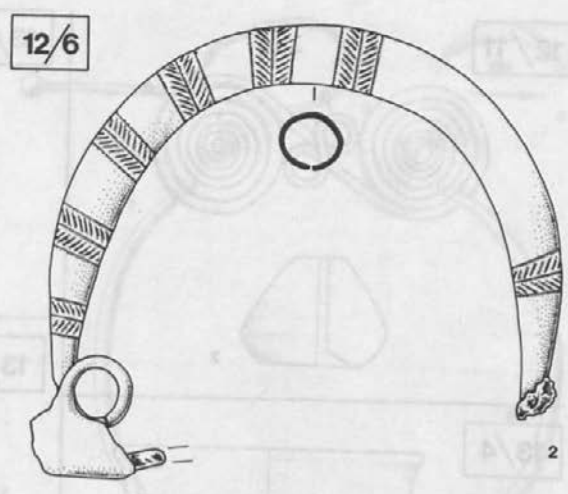
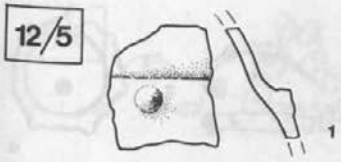

11/1

Taf. 16: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 10 und 11. 7-9 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

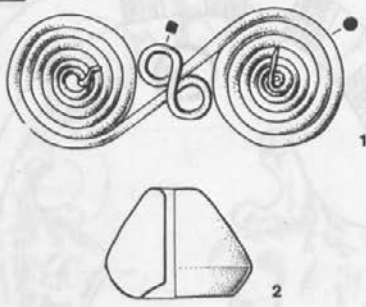
T. 16: Dobrava pri Dobrničü, gomili 10 in 11. 7-9 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

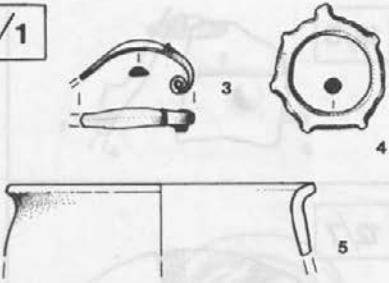
Taf. 17: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 12. 1, 6, 8-10 = 1:4, Rest = 1:2.

T. 17: Dobrava pri Dobrničü, gomila 12. 1, 6, 8-10 = 1:4, ostalo = 1:2.

12/11

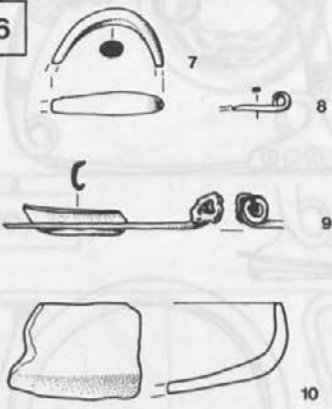
13/1

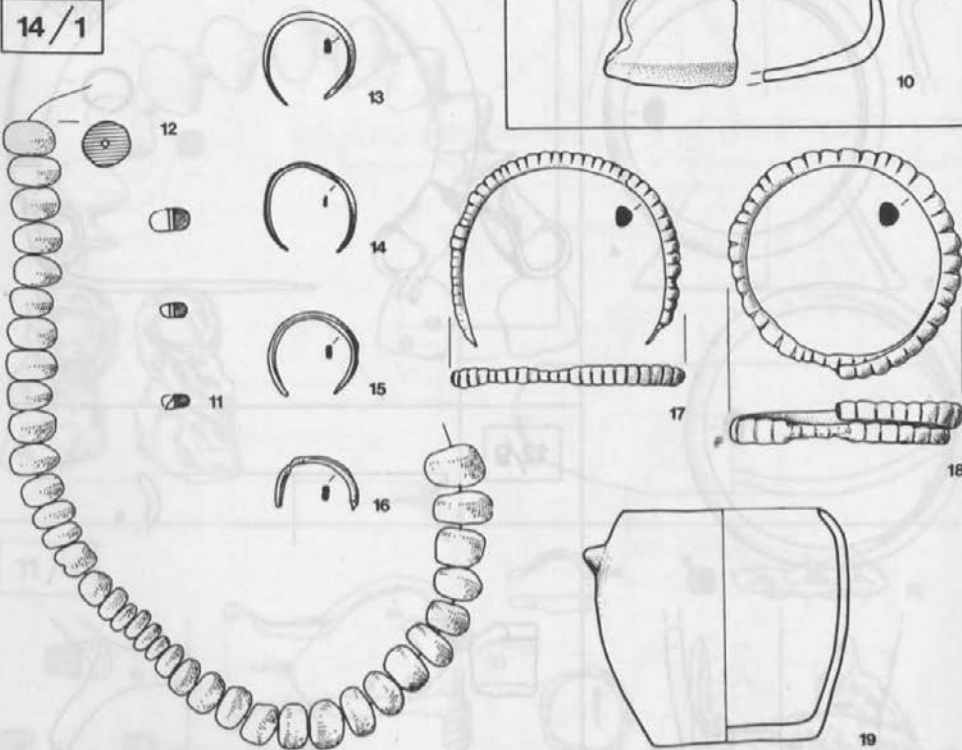
13/4

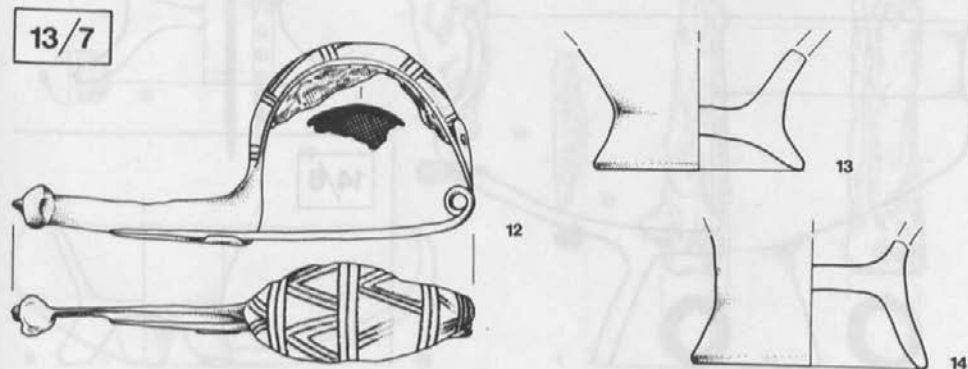
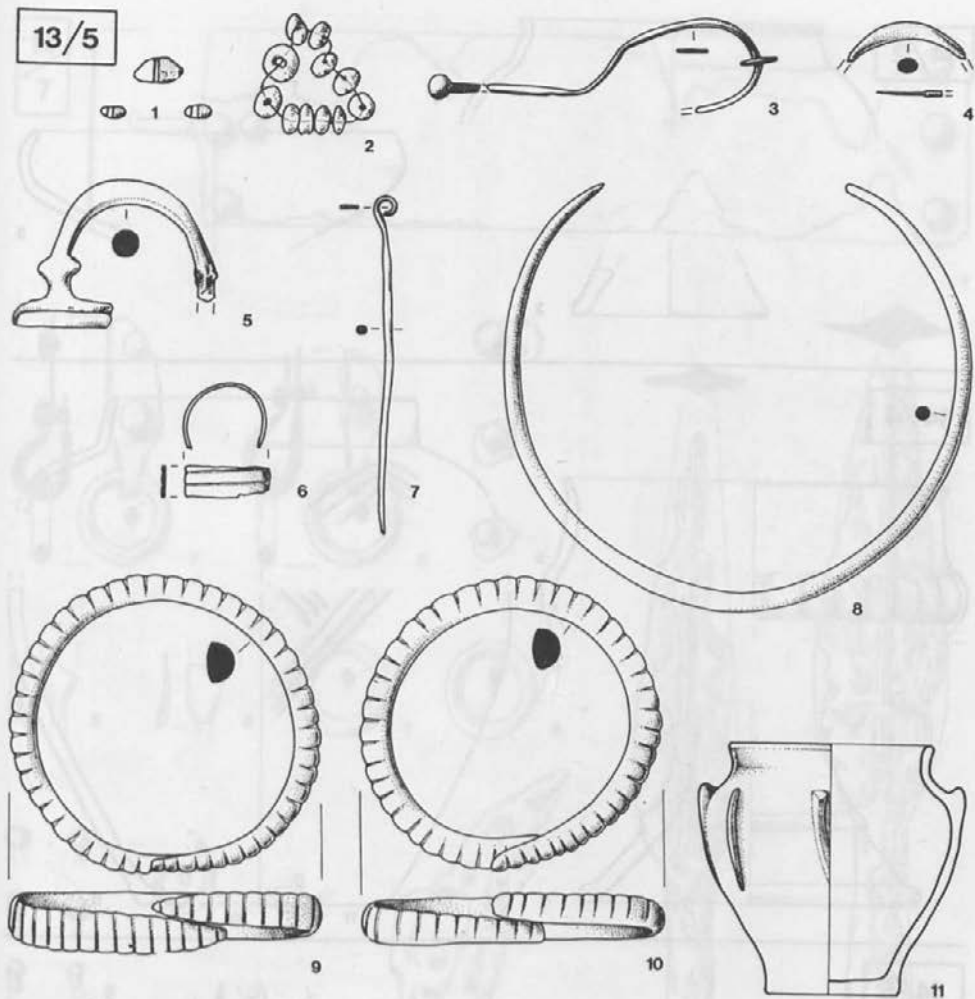
13/6

14/1

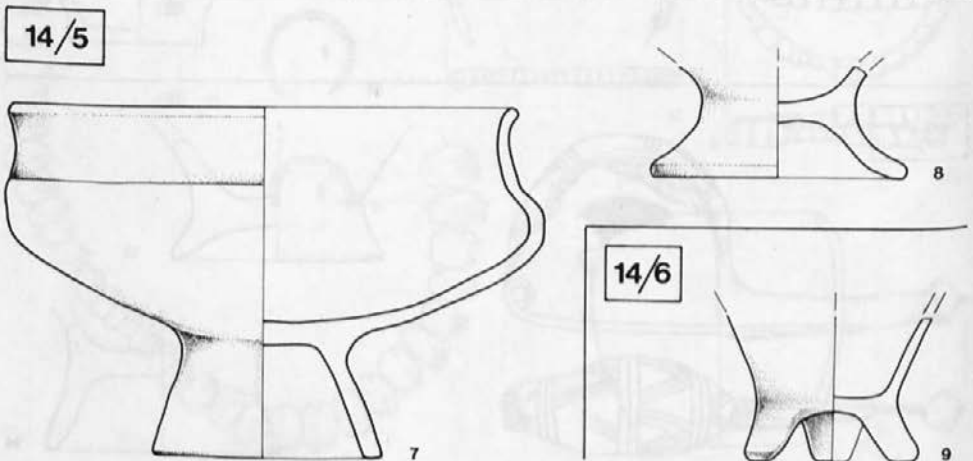
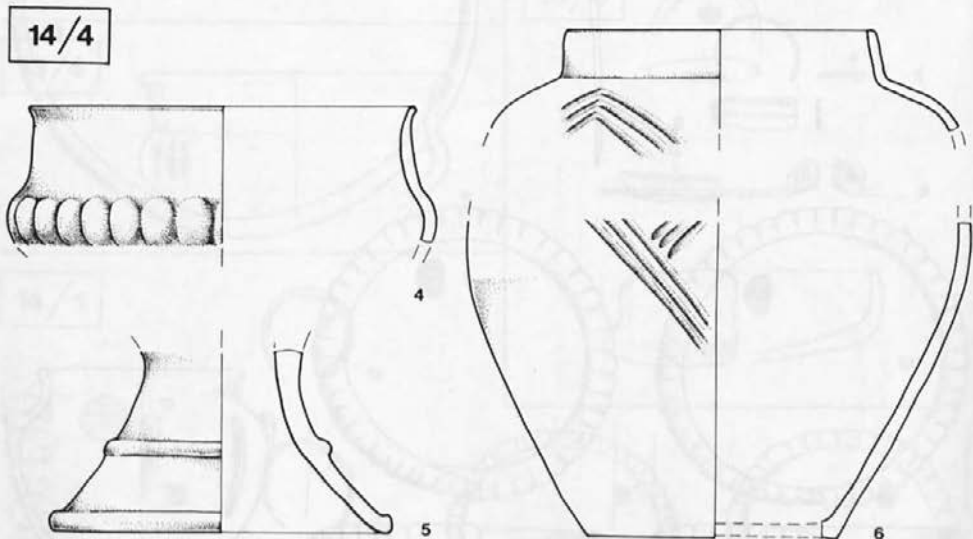
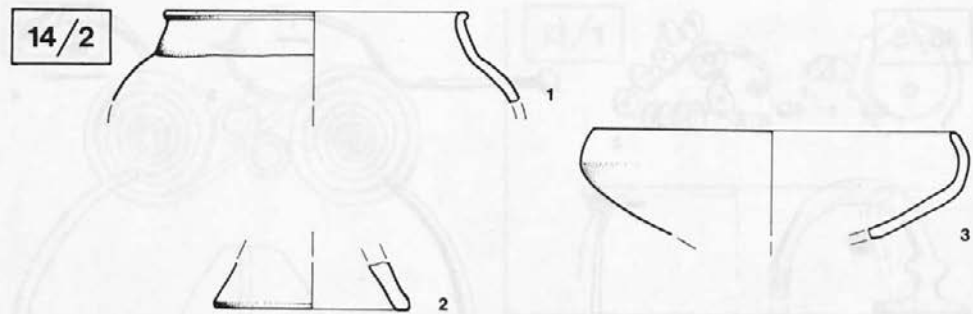

Taf. 18: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 12, 13 und 14. 5, 6, 10, 19 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.
 T. 18: Dobrava pri Dobrniču, gomile 12, 13 in 14. 5, 6, 10, 19 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

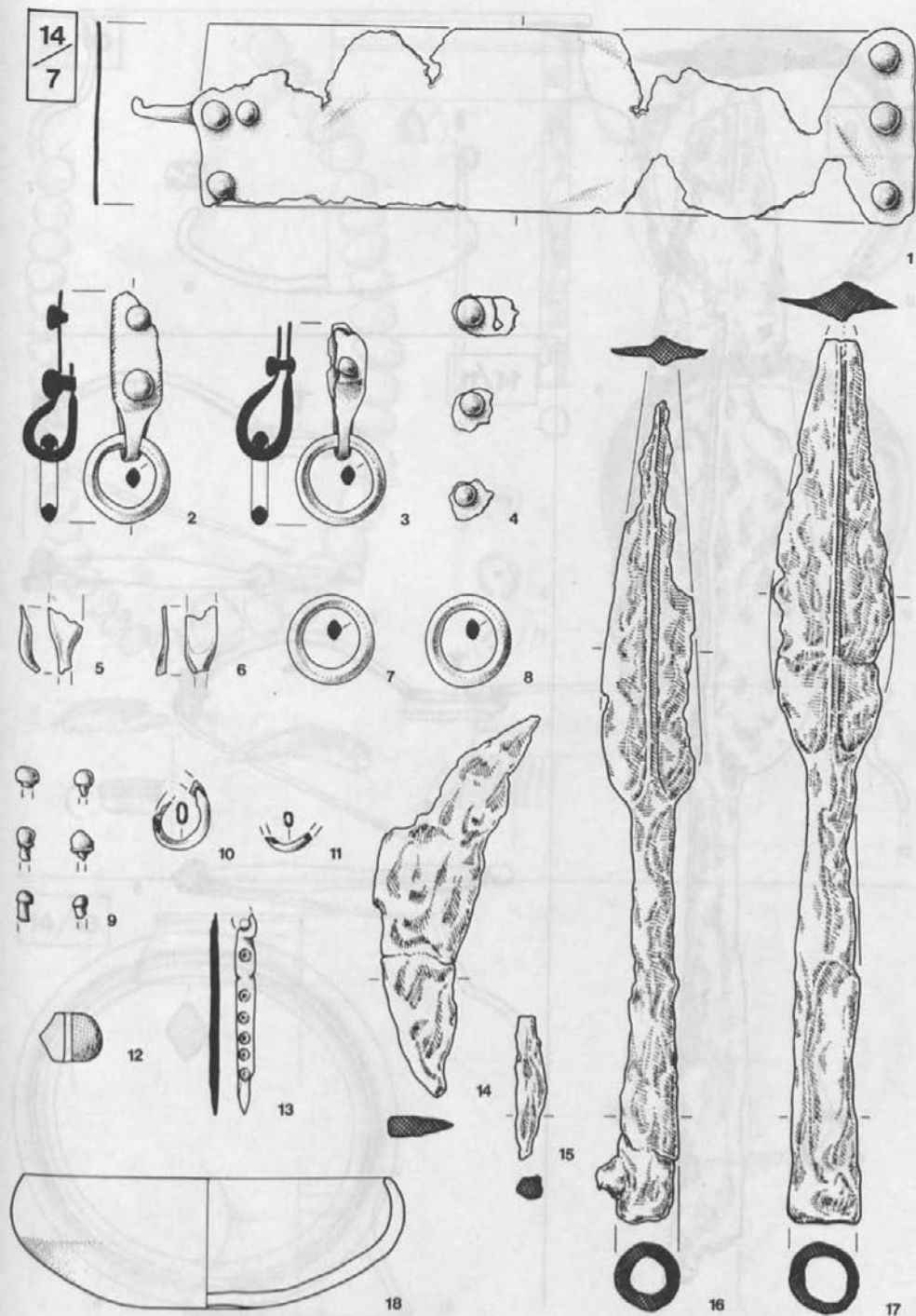
Taf. 19: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 13. 11, 13, 14 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 19: Dobrava pri Dobrniču, gomila 13. 11, 13, 14 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

Taf. 20: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. Alles = 1 : 4.

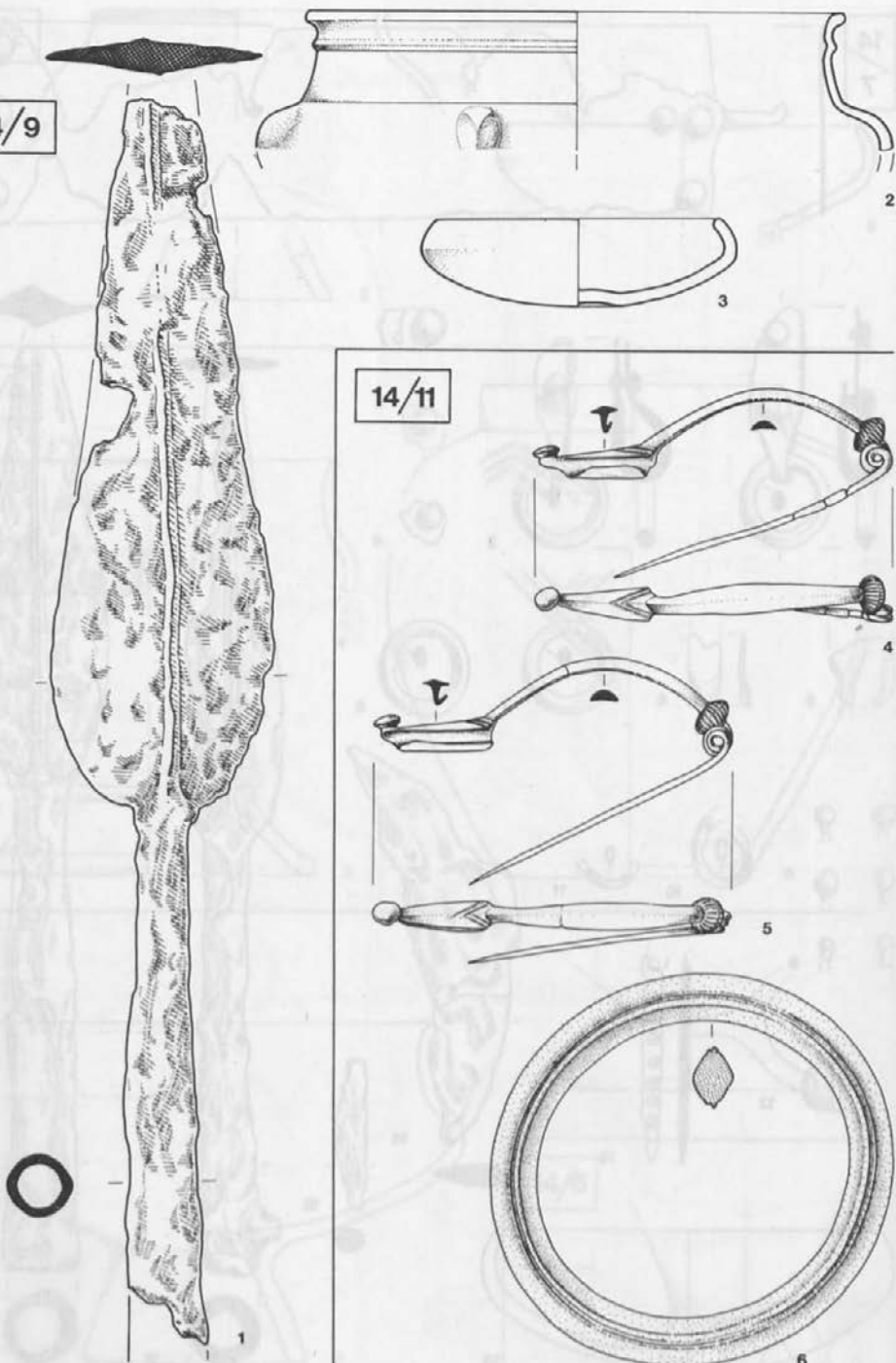
T. 20: Dobrava pri Dobrničü, gomila 14. Vse = 1 : 4.

Taf. 21: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. 18 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 21: Dobrava pri Dobrniču, gomila 14. 18 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

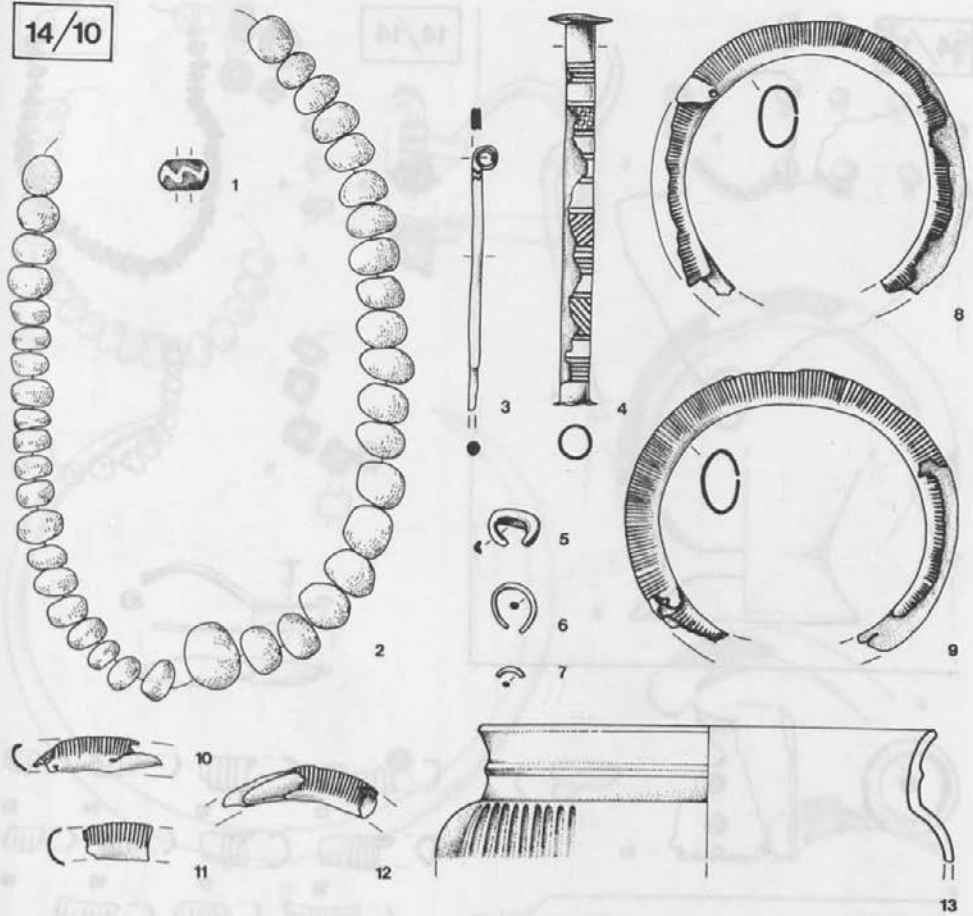
14/9

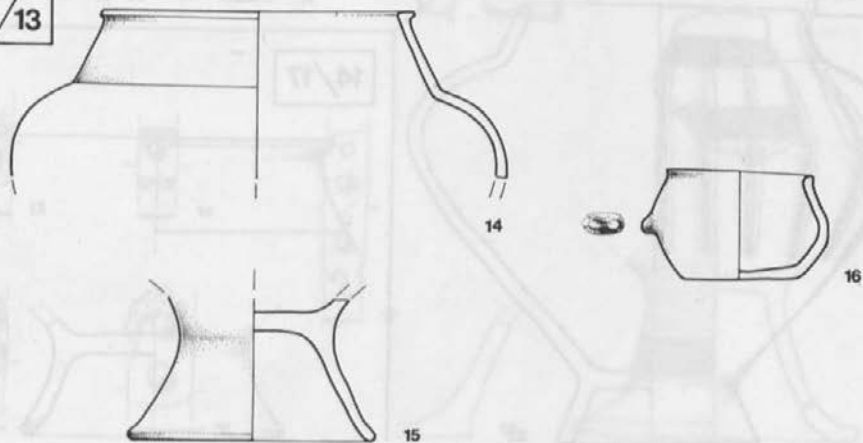
Taf. 22: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. 2-3 = 1:4, Rest = 1:2.

T. 22: Dobrava pri Dobrniču, gomila 14. 2-3 = 1:4, ostalo = 1:2.

14/10

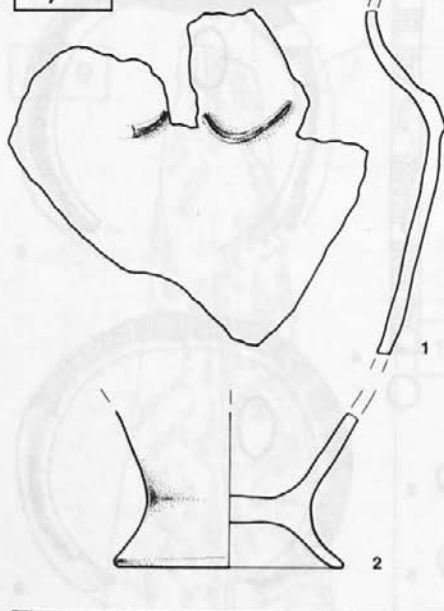
14/13

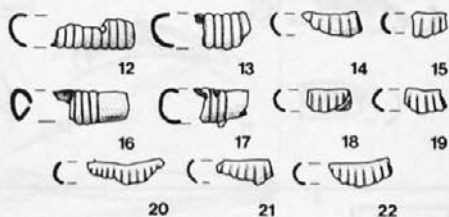
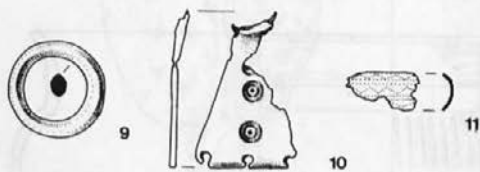
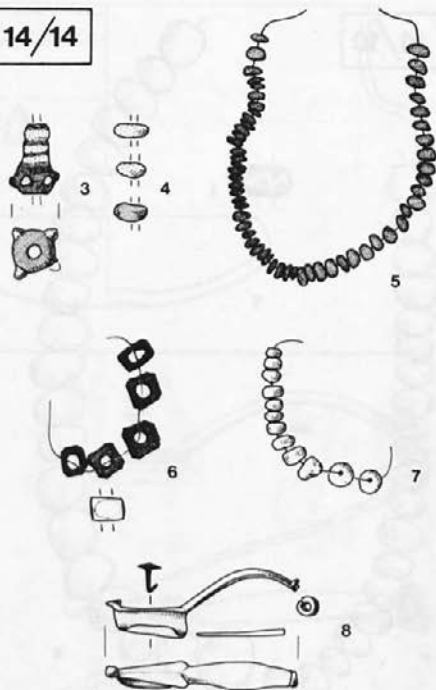
Taf. 23: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. 13-16 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 23: Dobrava pri Dobrniču, gomila 14. 13-16 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

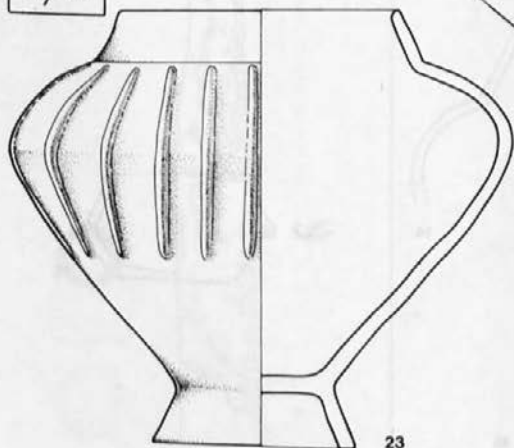
14/12

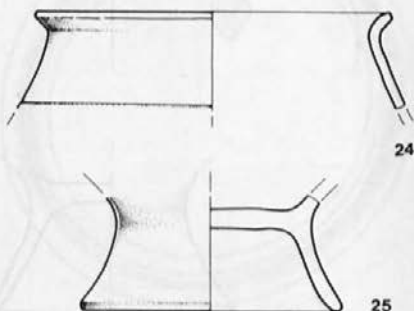
14/14

14/16

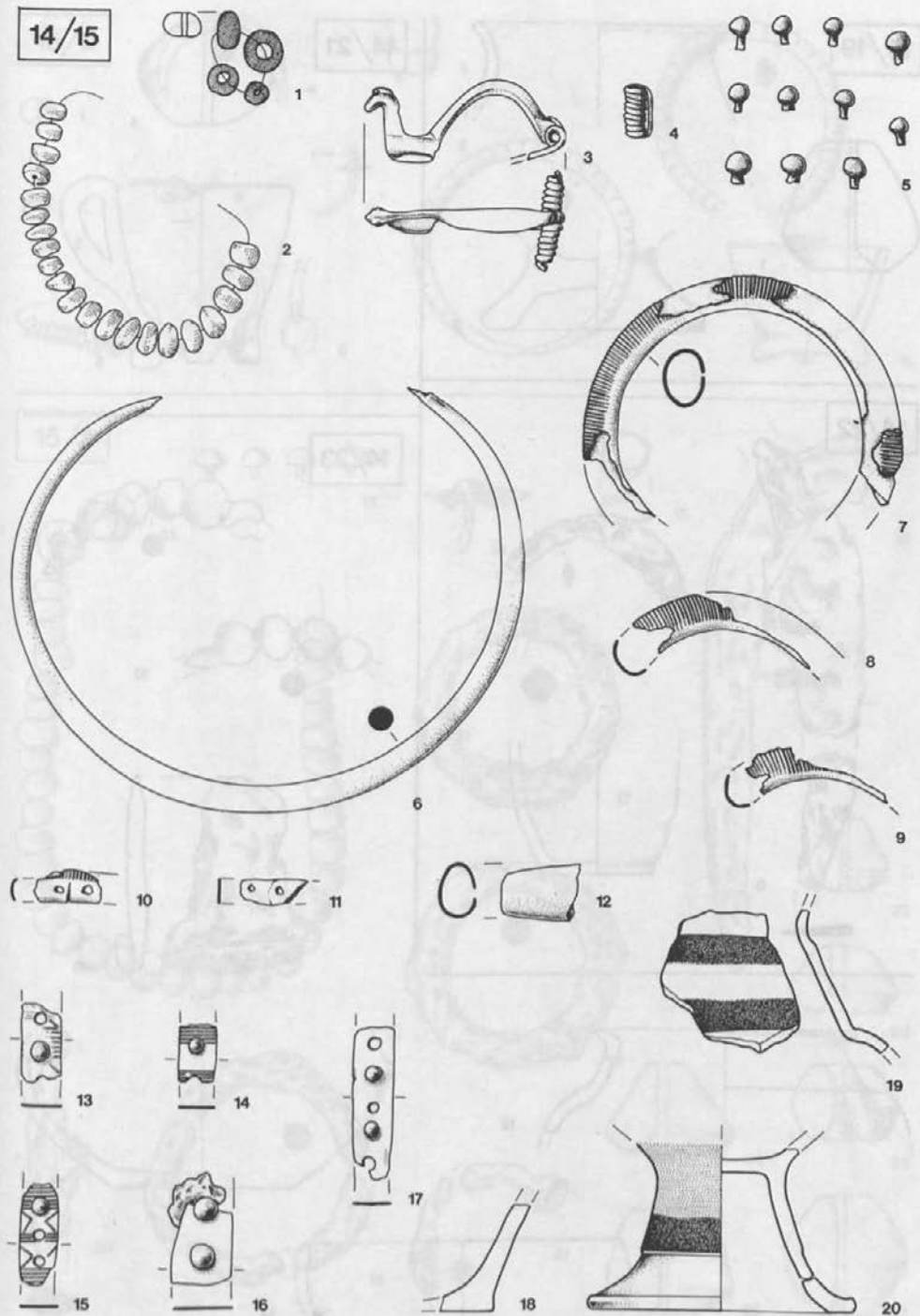
14/17

Taf. 24: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. 1, 2, 23-25 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 24: Dobrava pri Dobrnič, gomila 14. 1, 2, 23-25 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

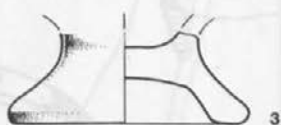
14/15

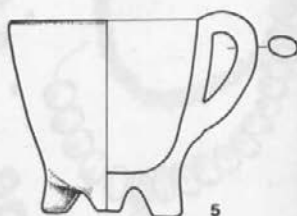
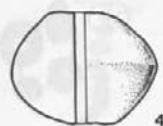
Taf. 25: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. 18-20 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 25: Dobrava pri Dobrnič, gomila 14. 18-20 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

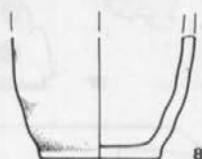
14/19

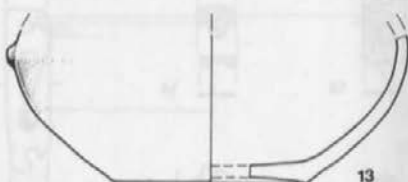
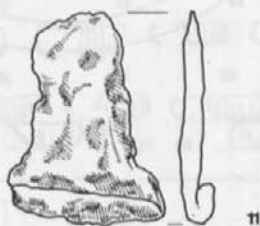
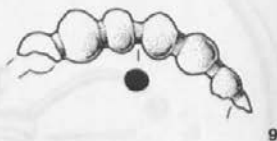
14/21

14/22

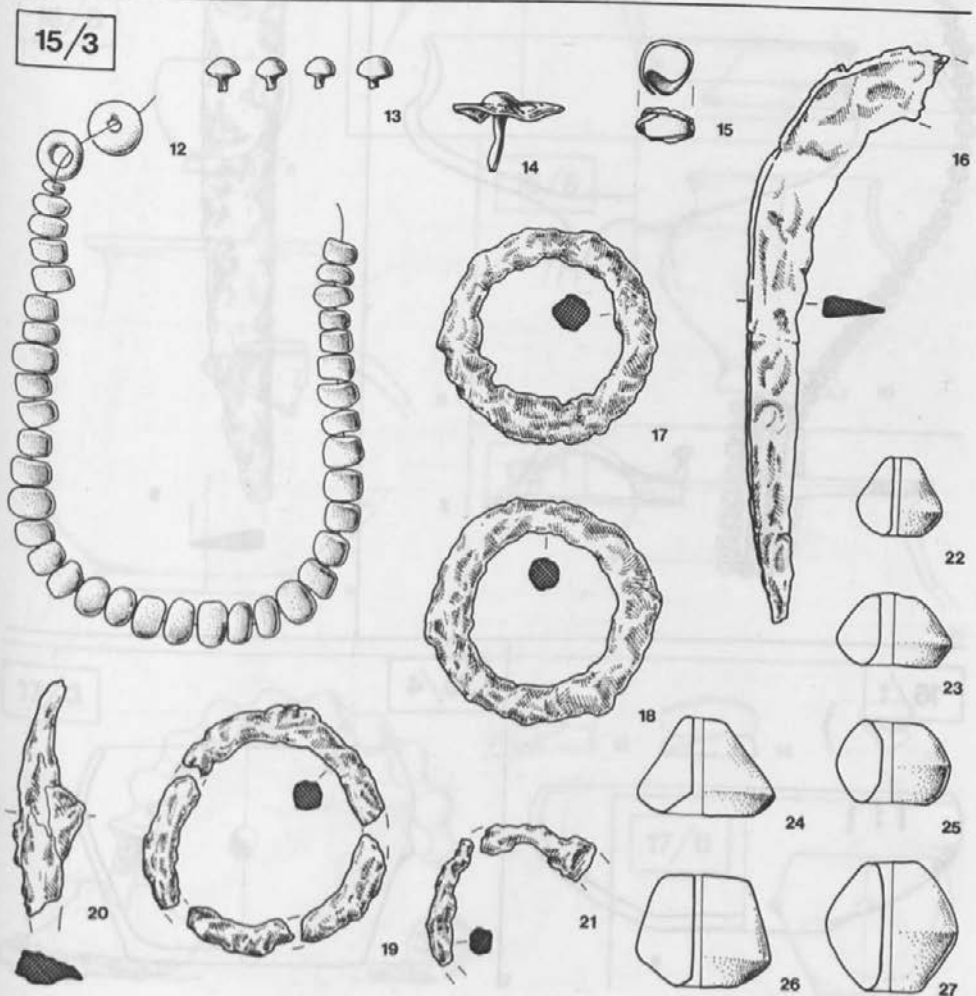
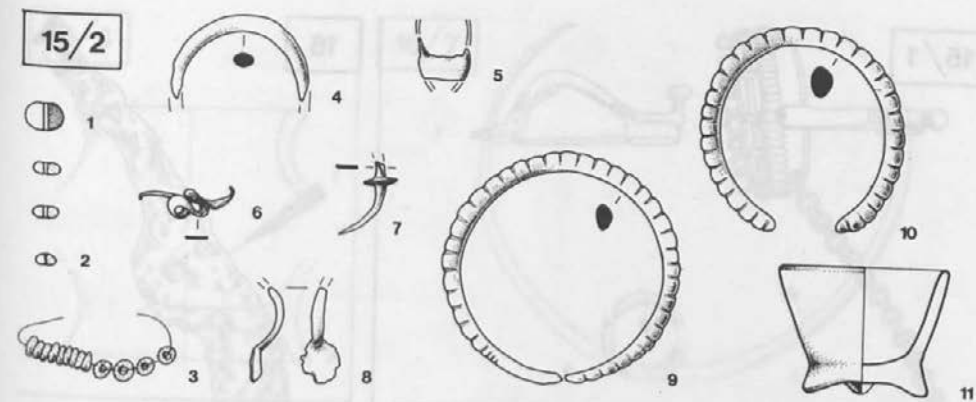

14/23

Taf. 26: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 14. 2, 3, 5, 8, 12-14 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

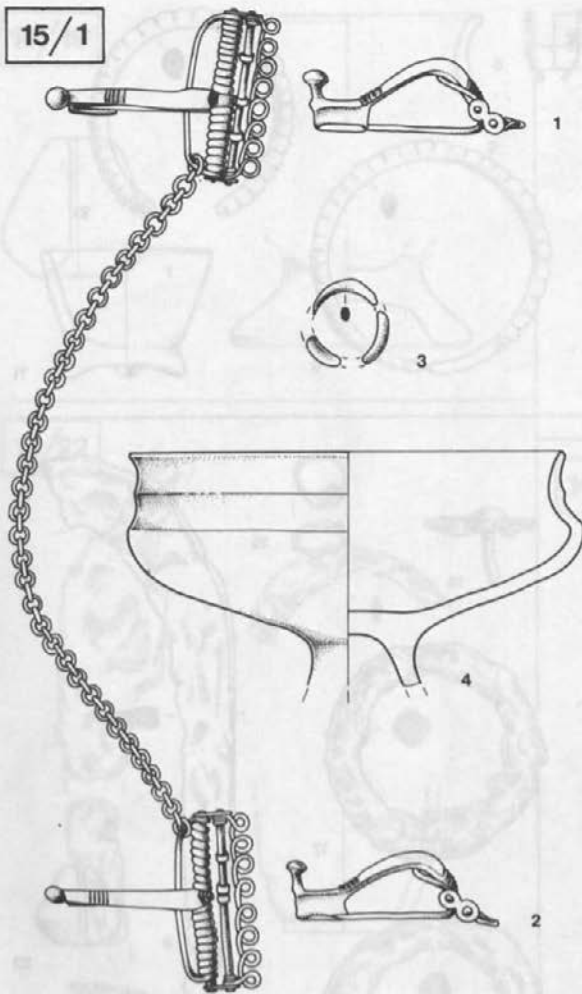
T. 26: Dobrava pri Dobrniču, gomila 14. 2, 3, 5, 8, 12-14 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

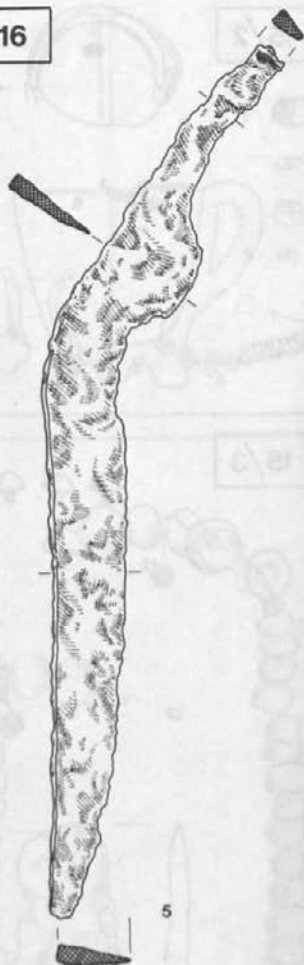
Taf. 27: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 15. 11, 16 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 27: Dobrava pri Dobrniču, gomila 15. 11, 16 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

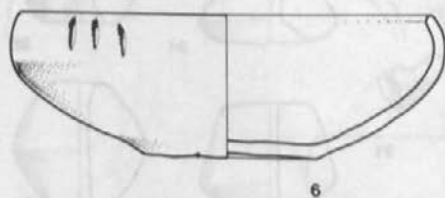
15/1

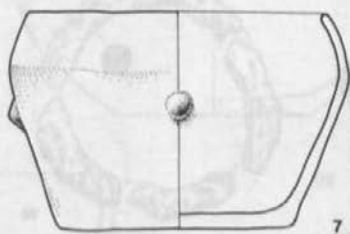
16

16/1

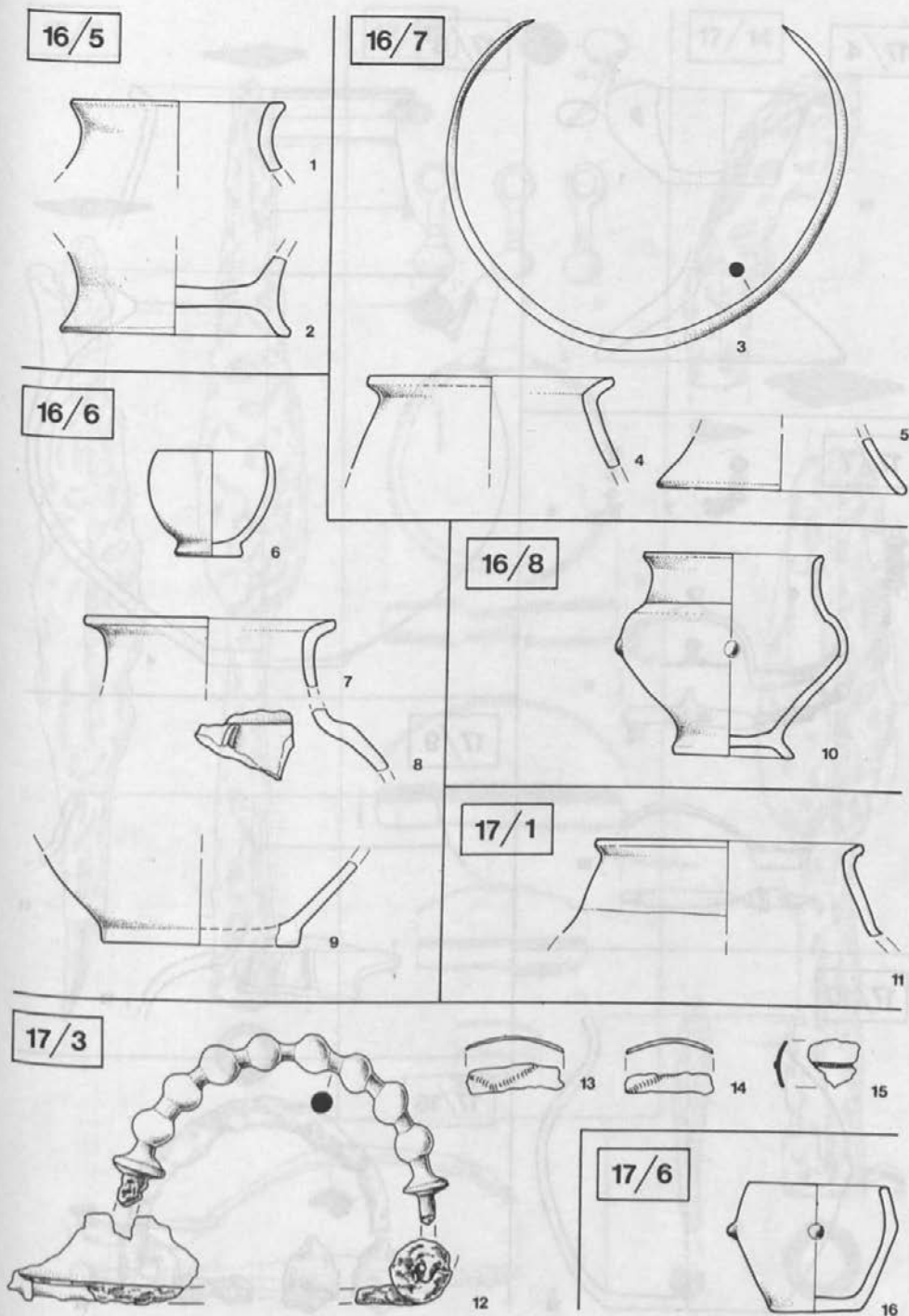

16/4

Taf. 28: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 15 und 16. 1-3 = 1 : 2, Rest = 1 : 4.

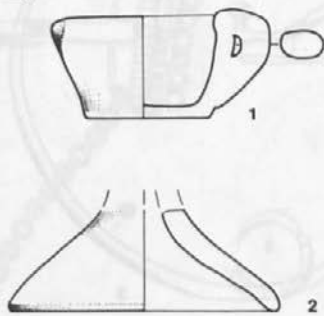
T. 28: Dobrava pri Dobrniču, gomili 15 in 16. 1-3 = 1 : 2, ostalo = 1 : 4.

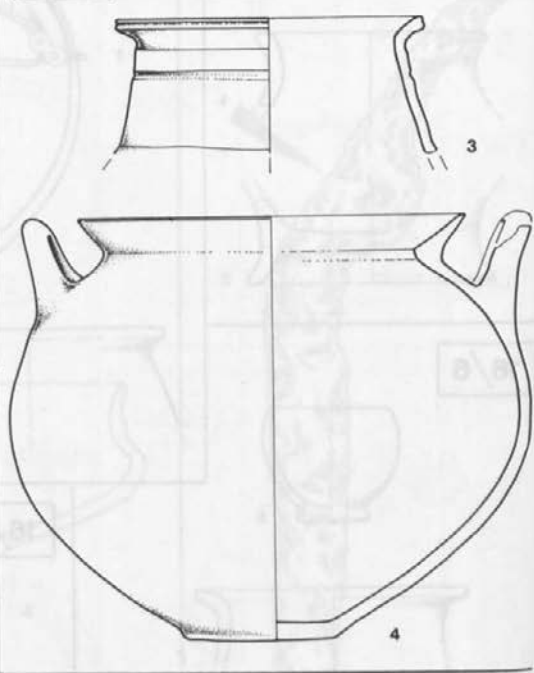
Taf. 29: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 16 und 17. 3, 12-15 = 1 : 2, Rest = 1 : 4.

T. 29: Dobrava pri Dobrniču, gomili 16 in 17. 3, 12-15 = 1 : 2, ostalo = 1 : 4.

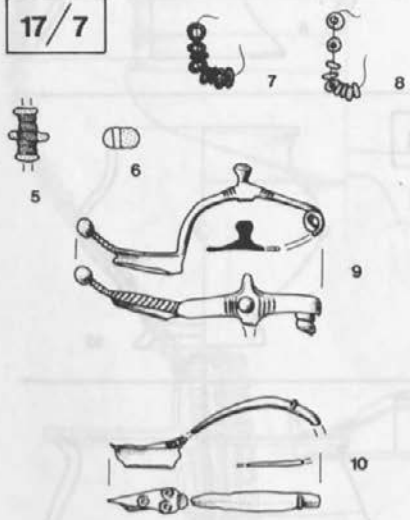
17/4

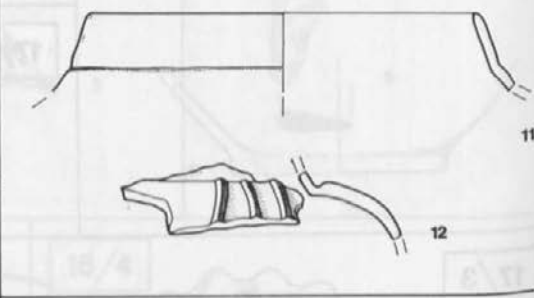
17/5

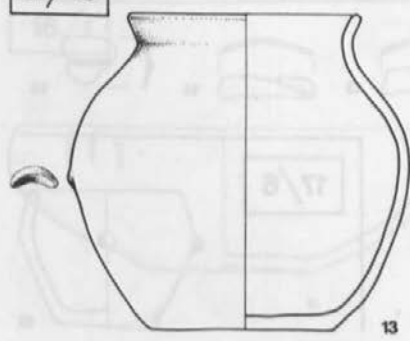
17/7

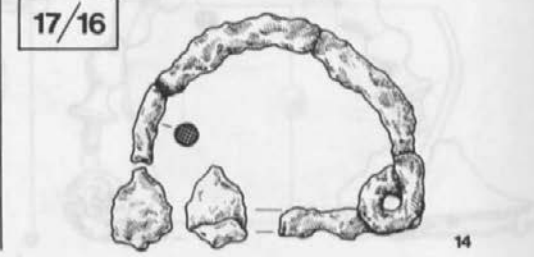
17/9

17/10

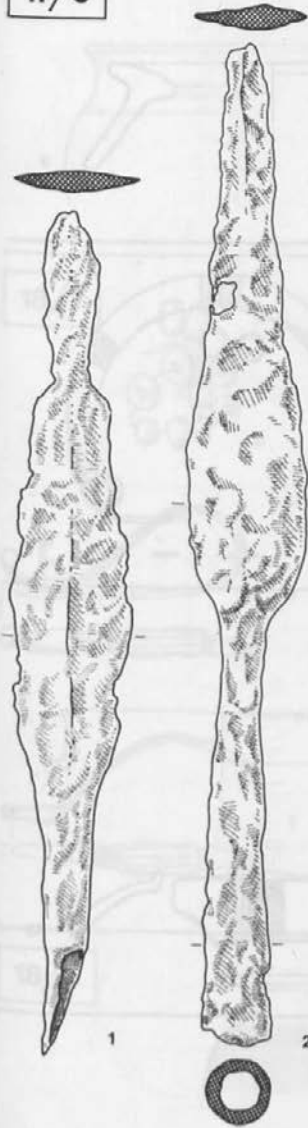
17/16

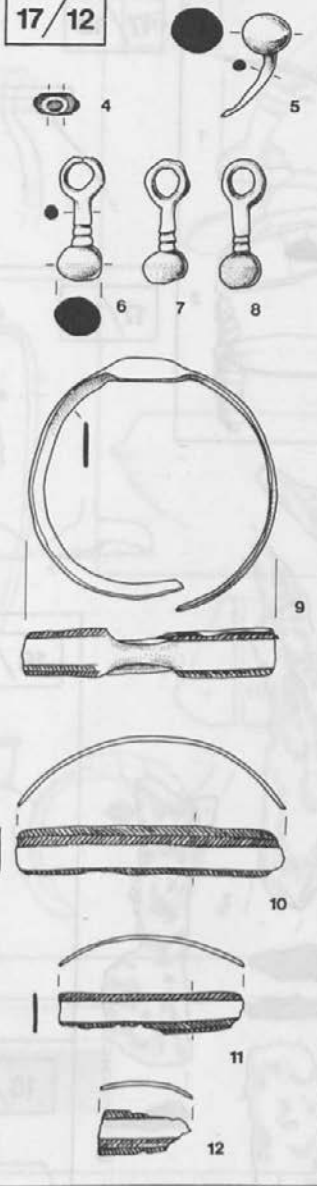
Taf. 30: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 17. 1-4, 11-13 = 1:4, Rest = 1:2.

T. 30: Dobrava pri Dobrniču, gomila 17. 1-4, 11-13 = 1:4, ostalo = 1:2.

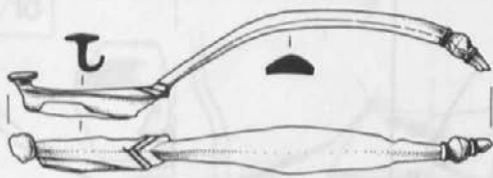
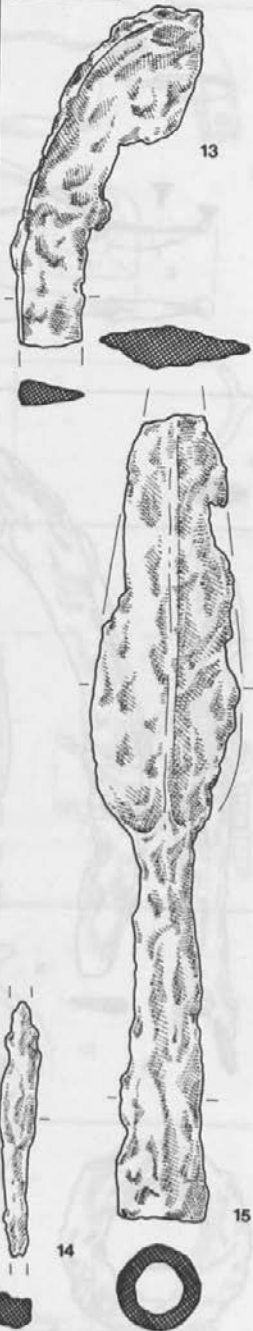
17/8

17/12

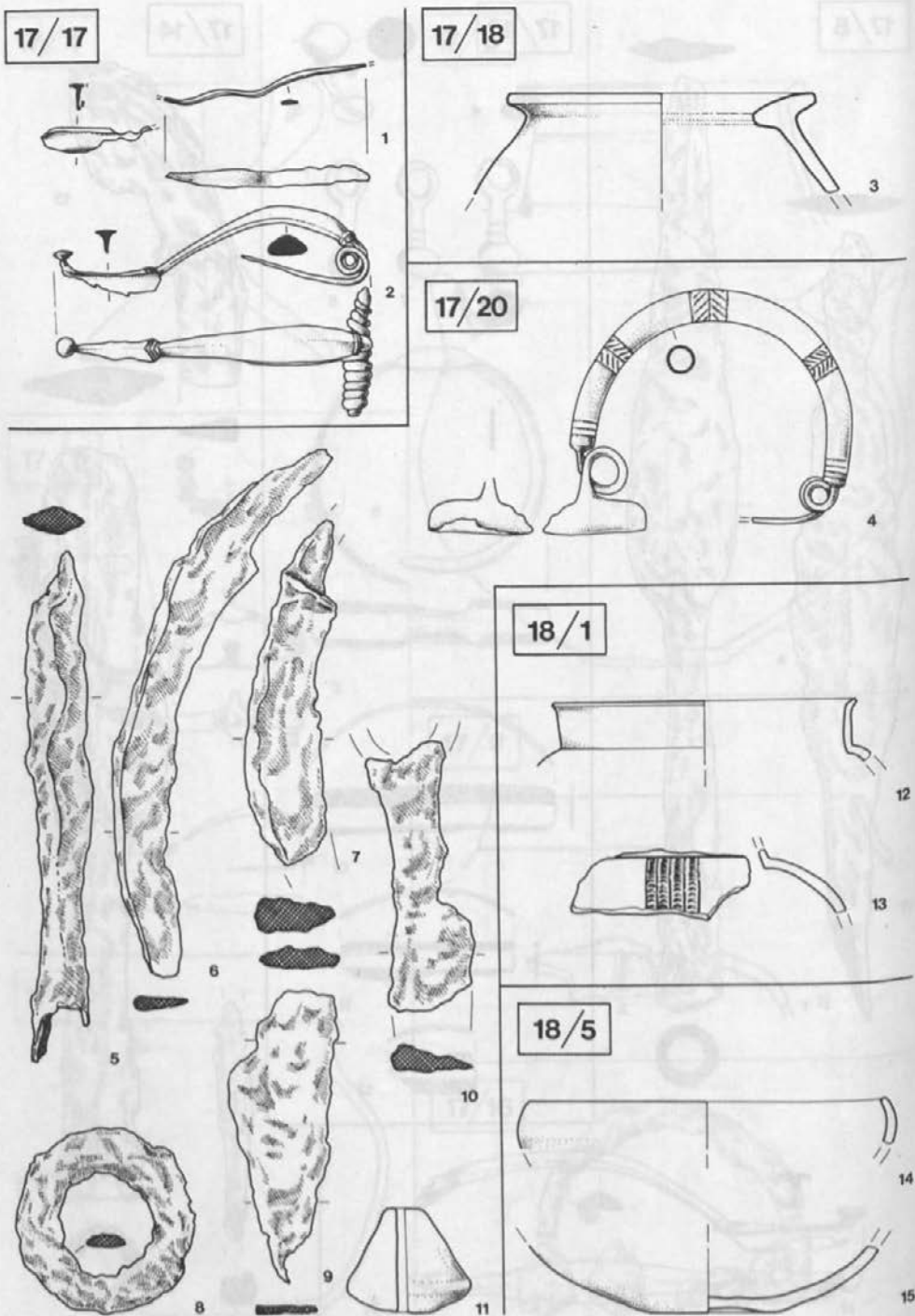

17/14

Taf. 31: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 17. Alles = 1 : 2.

T. 31: Dobrava pri Dobrničū, gomila 17. Vse = 1 : 2.

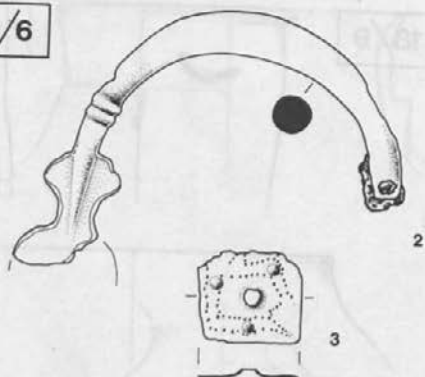
Taf. 32: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 17 und 18. 3, 12-15 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 32: Dobrava pri Dobrničü, gomili 17 in 18. 3, 12-15 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

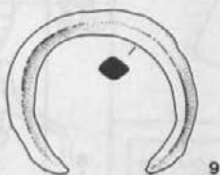
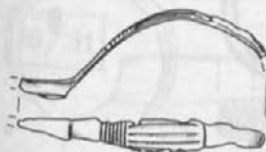
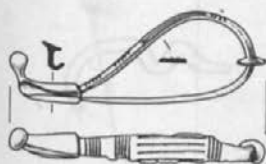
18/4

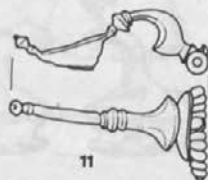
18/6

18/7

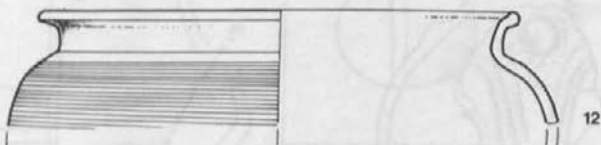

10

11

18/8

12

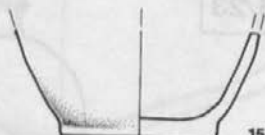
18/10

13

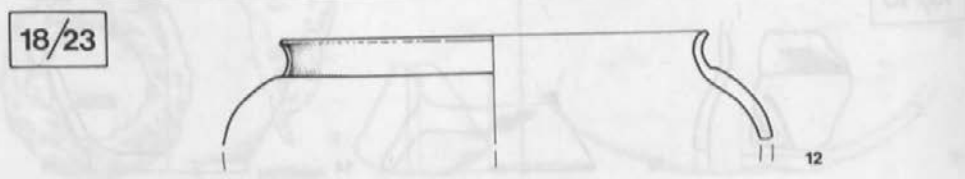
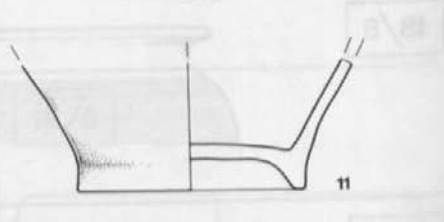
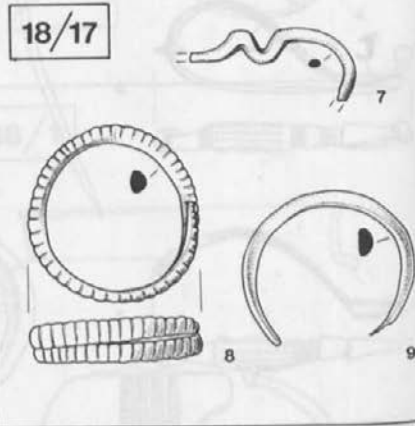
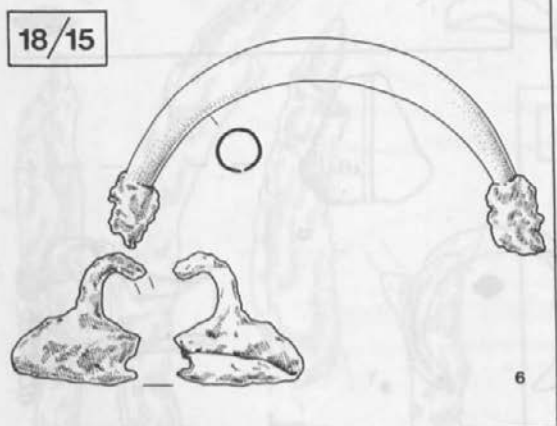
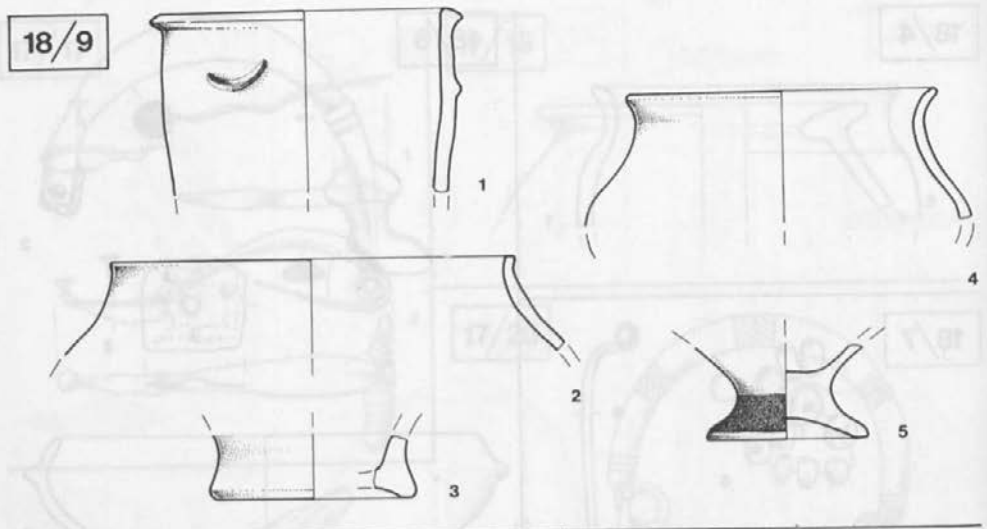
14

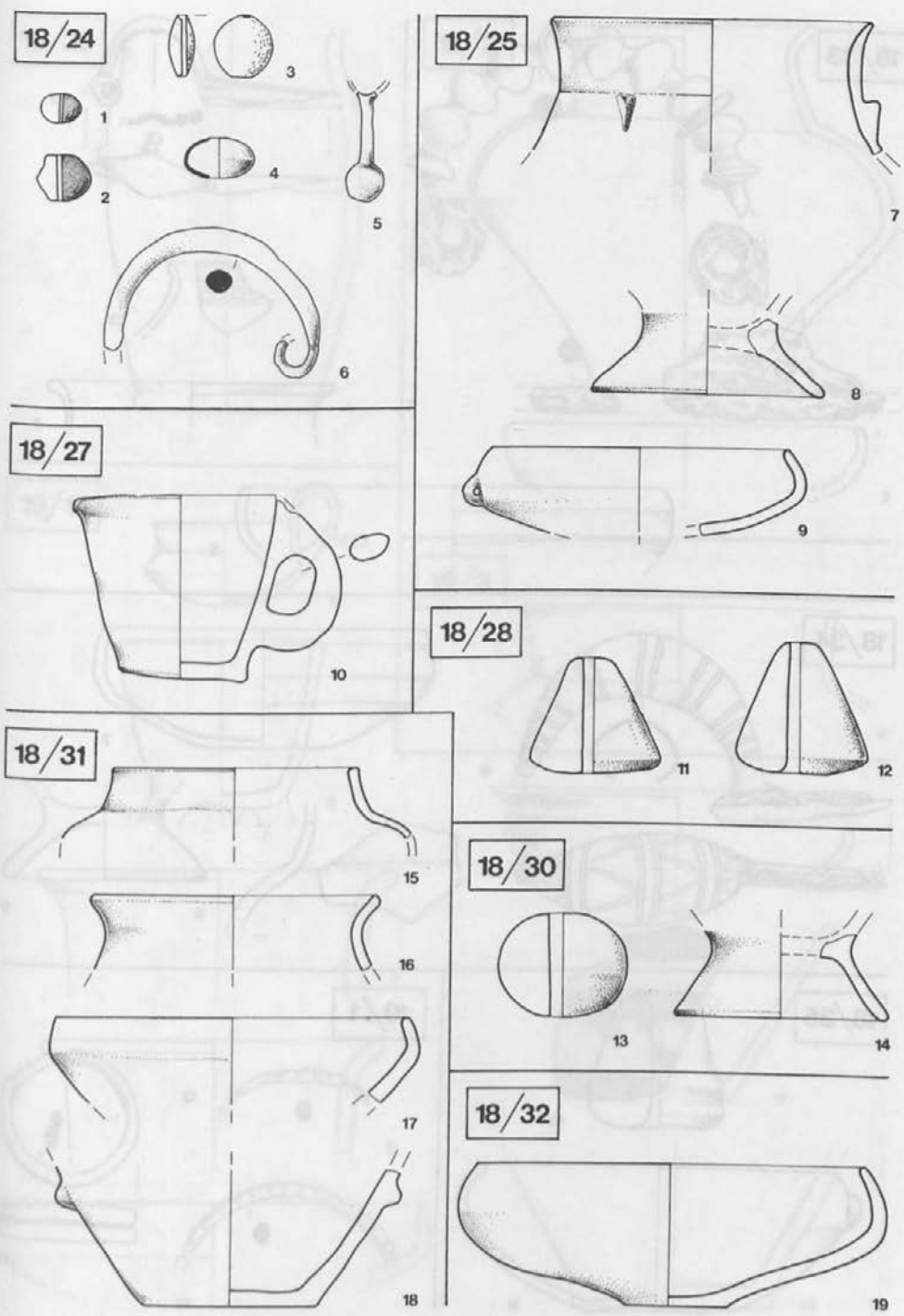
15

Taf. 33: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 18. 1, 4, 12-15 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 33: Dobrava pri Dobrniču, gomila 18. 1, 4, 12-15 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

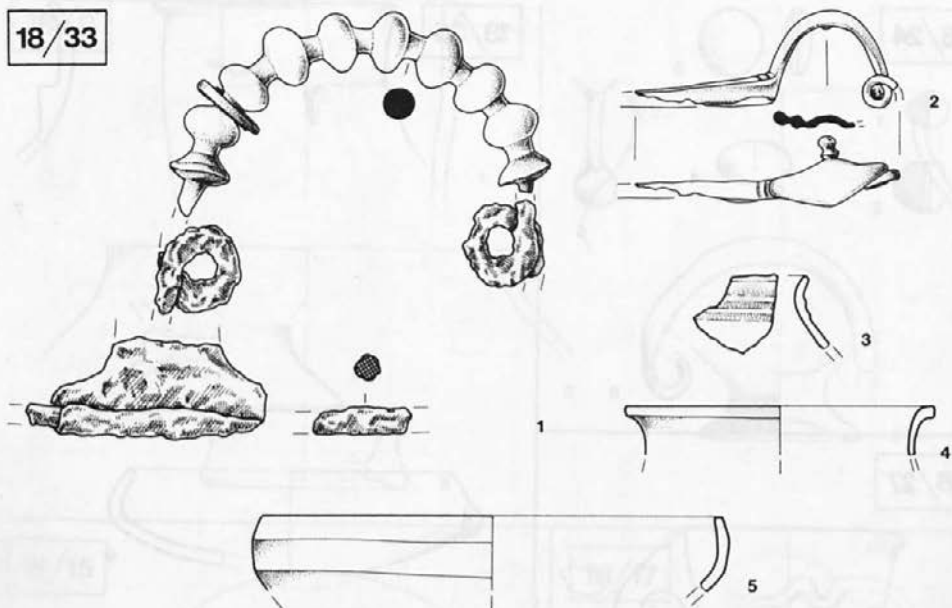
Taf. 34: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 18. 6-9 = 1:2, Rest = 1:4.
 T. 34: Dobrava pri Dobrničü, gomila 18. 6-9 = 1:2, ostalo = 1:4.

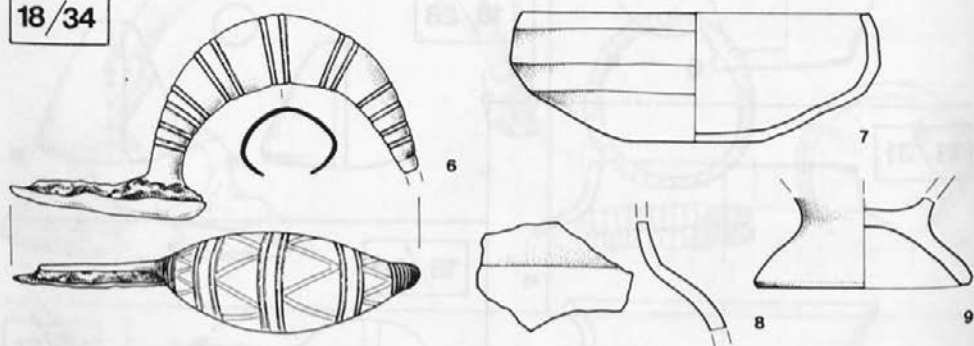
Taf. 35: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 18. 1-6, 11-13 = 1 : 2, Rest = 1 : 4.

T. 35: Dobrava pri Dobrnič, gomila 18. 1-6, 11-13 = 1 : 2, ostalo = 1 : 4.

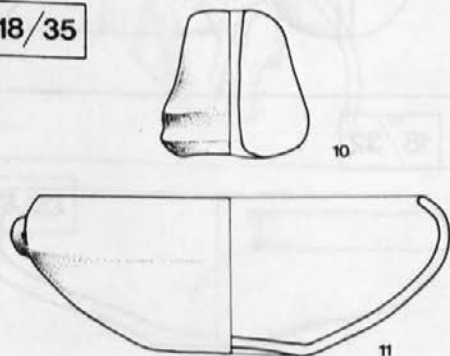
18/33

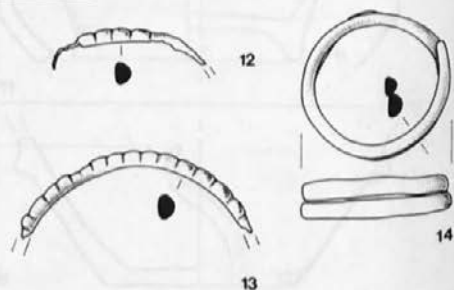
18/34

18/35

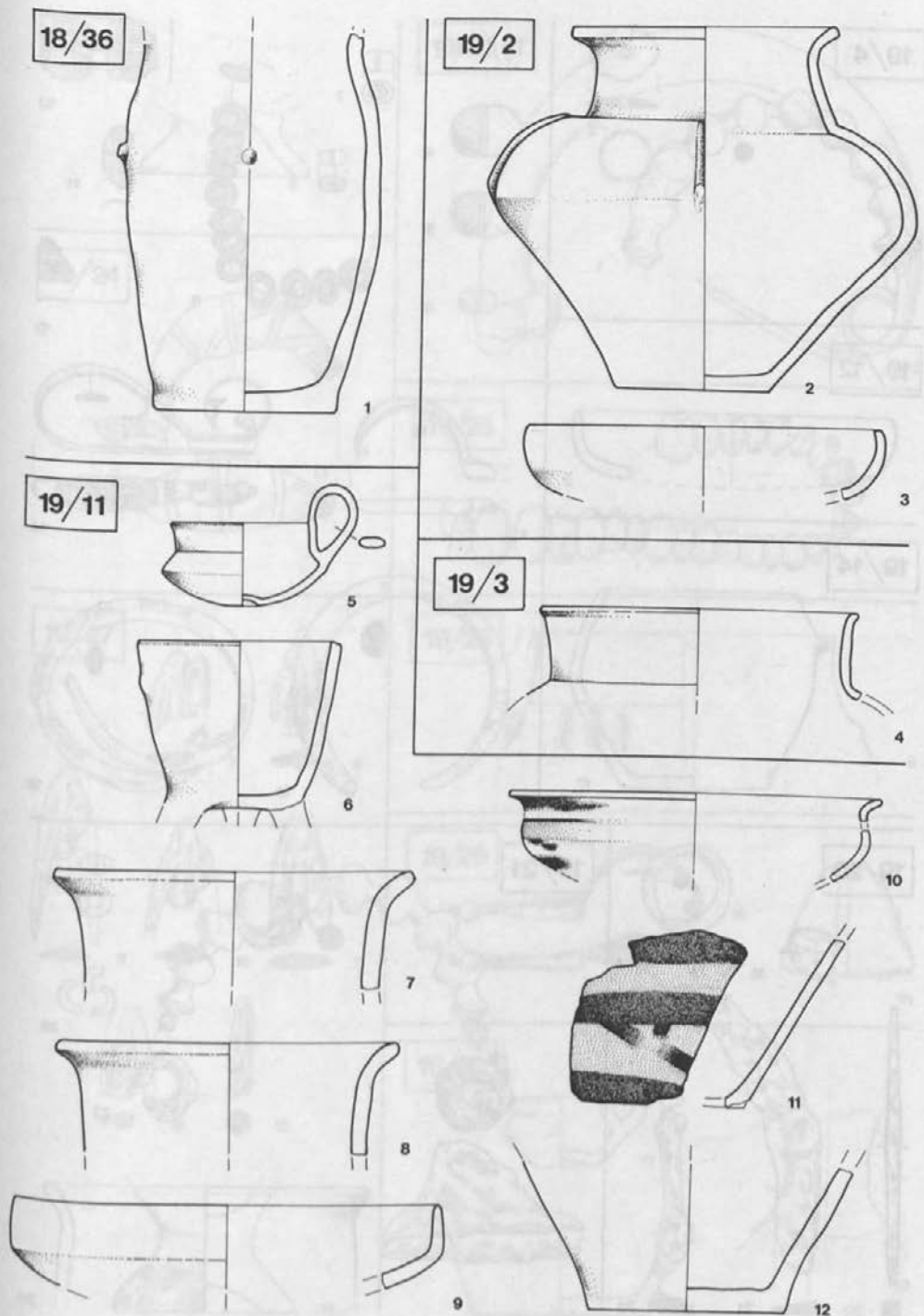

19/1

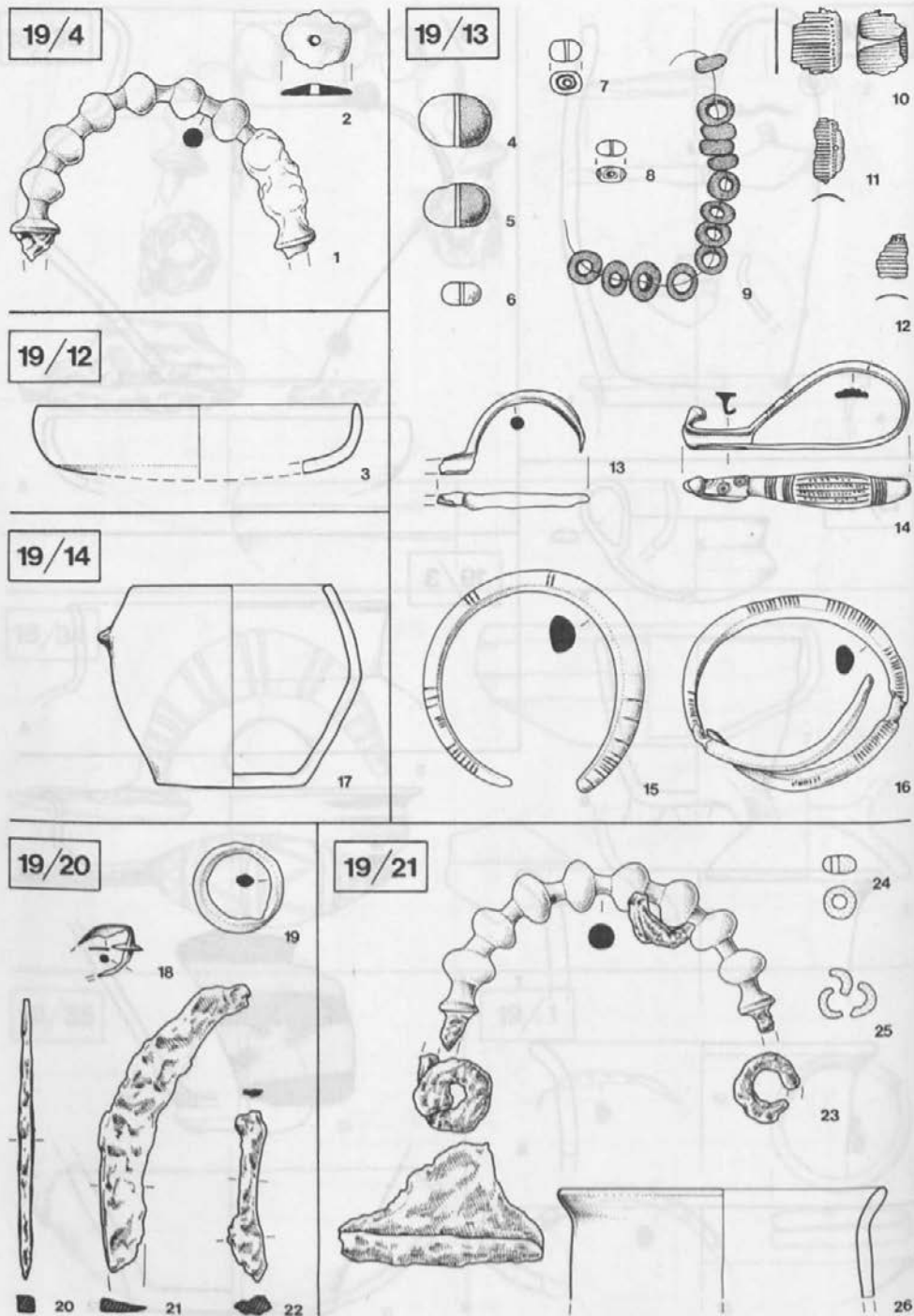
Taf. 36: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 18 und 19. 3-5, 7-9, 11 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 36: Dobrava pri Dobrničü, gomili 18 in 19. 3-5, 7-9, 11 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

Taf. 37: Dobrava bei Dobrníč, Hügel 18 und 19. Alles = 1 : 4.

T. 37: Dobrava pri Dobrničú, gomili 18 in 19. Vse = 1 : 4.

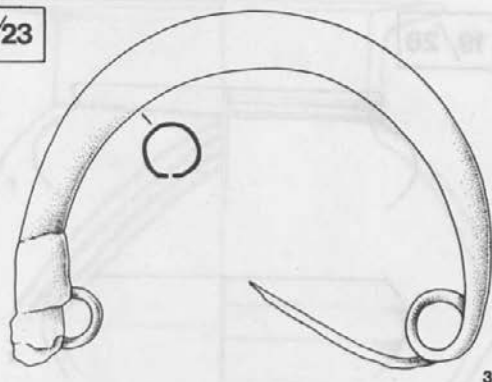
Taf. 38: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 19. 3, 17, 26 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 38: Dobrava pri Dobrniču, gomila 19. 3, 17, 26 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

19/22

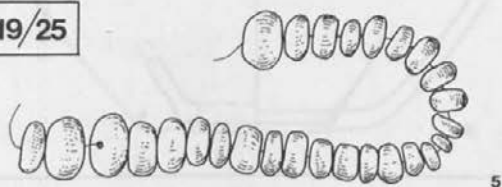
19/23

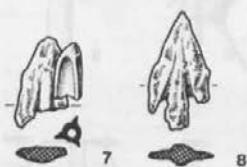
19/24

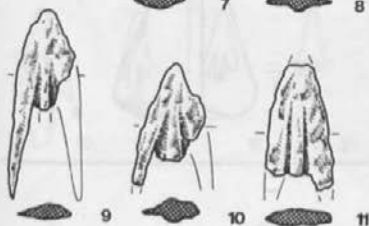
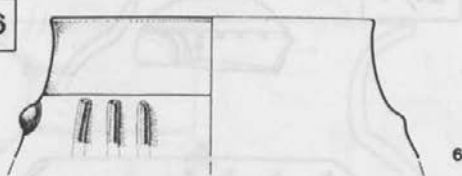
19/25

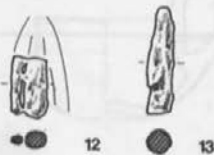
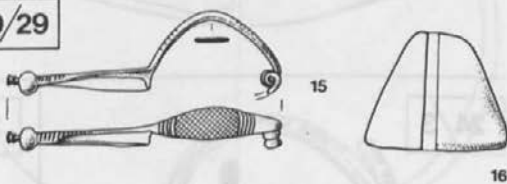
19/27

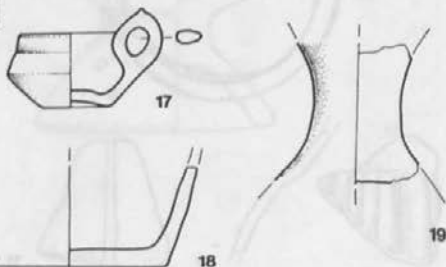
19/26

19/29

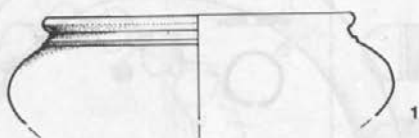
19/30

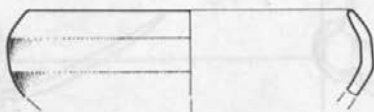
Taf. 39: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 19. 1, 6, 14, 17-19 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 39: Dobrava pri Dobrničü, gomila 19. 1, 6, 14, 17-19 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

19/28

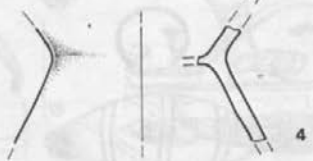
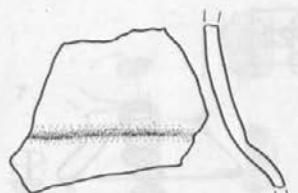
1

2

3

4

21/1

5

6

7

8

24/3

9

10

11

27/1

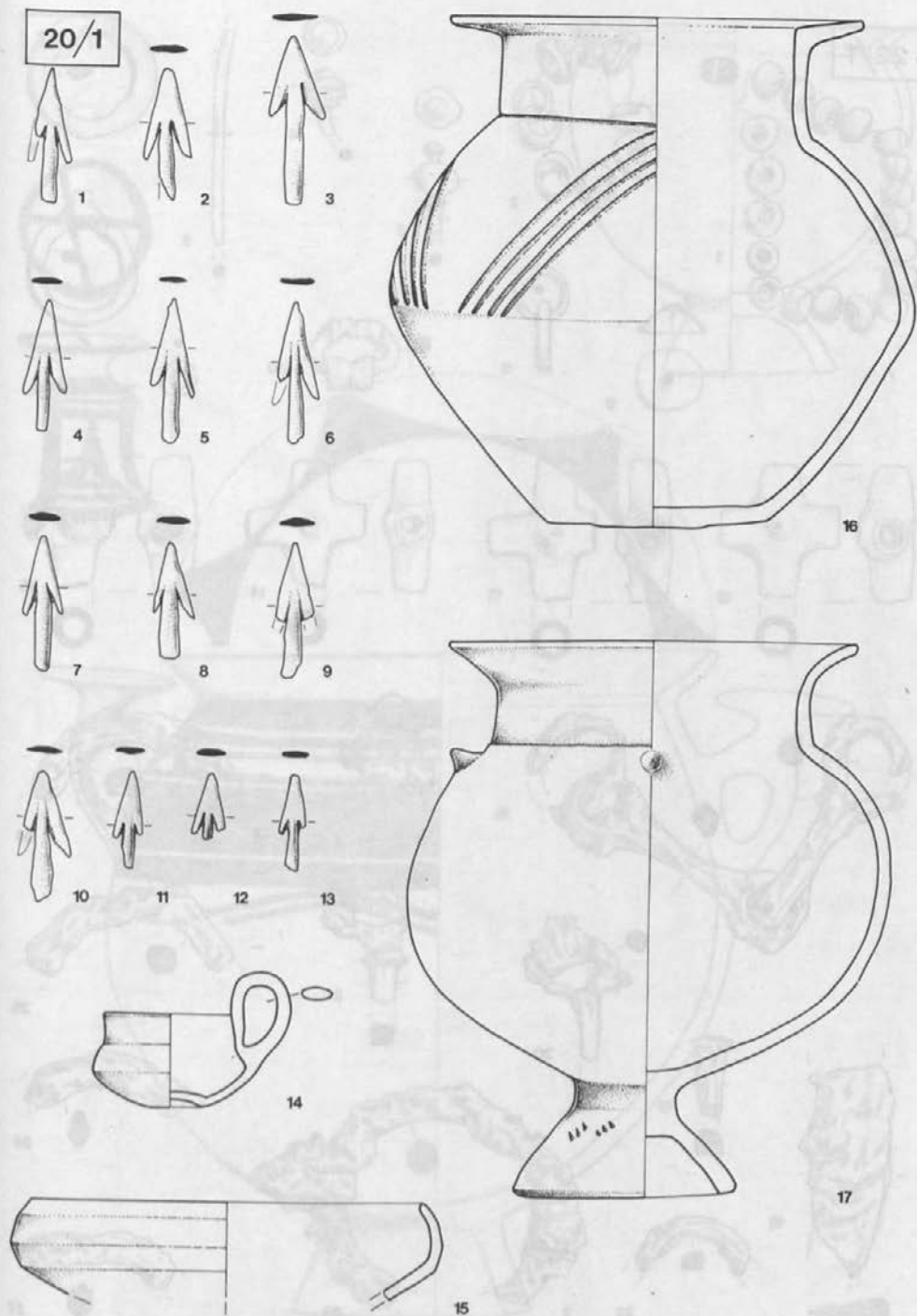
12

13

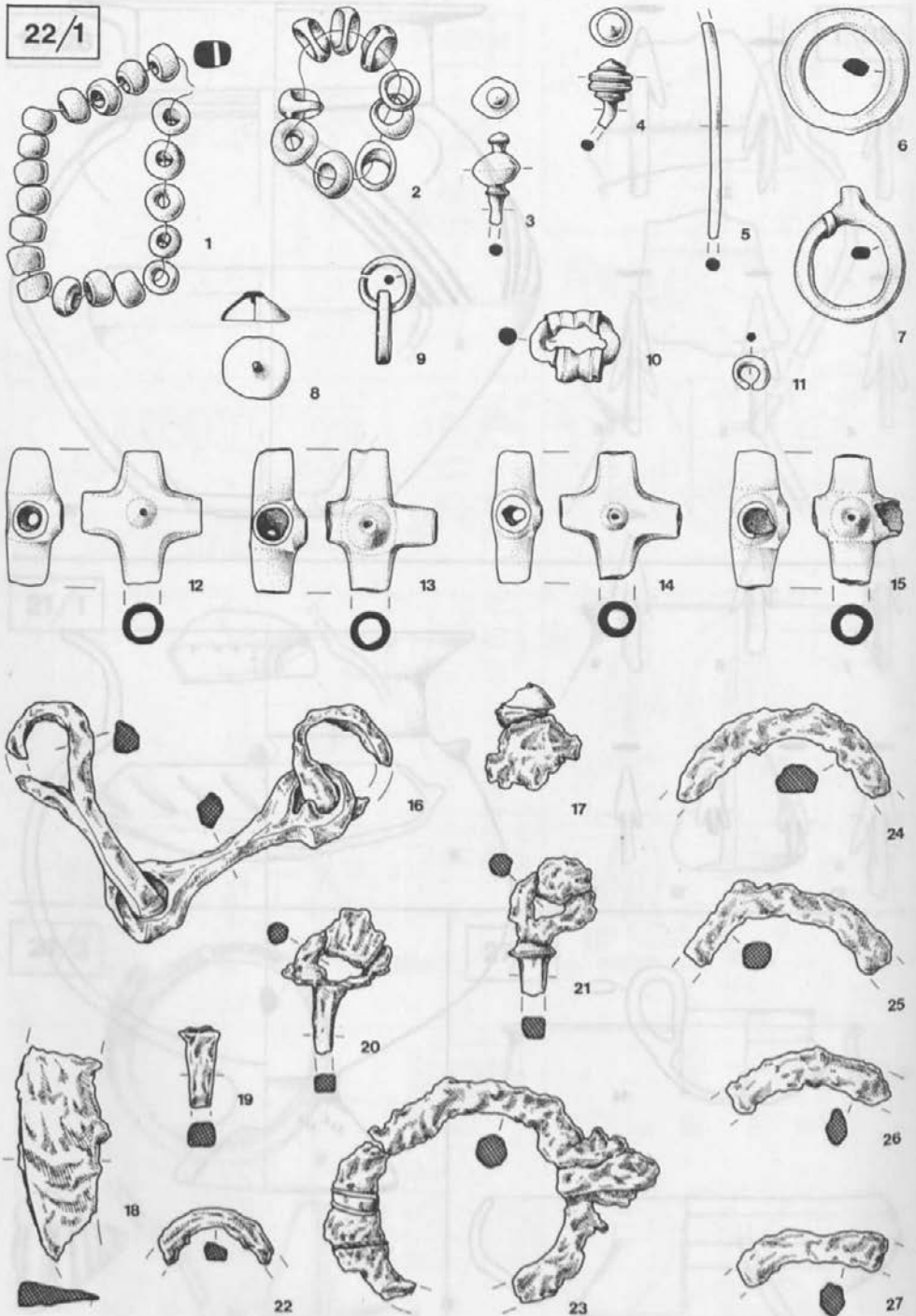
Taf. 40: Dobrava bei Dobrnič, Hügel 19, 21, 24 und 27. 8, 9, 11 = 1 : 2, Rest = 1 : 4.

T. 40: Dobrava pri Dobrnič, gomile 19, 21, 24 in 27. 8, 9, 11 = 1 : 2, ostalo = 1 : 4.

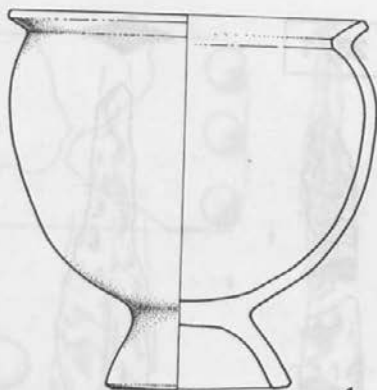
Taf. 41: Reva bei Dobrnič, Hügel 20. 14–17 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 41: Reva pri Dobrničü, gomila 20. 14–17 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

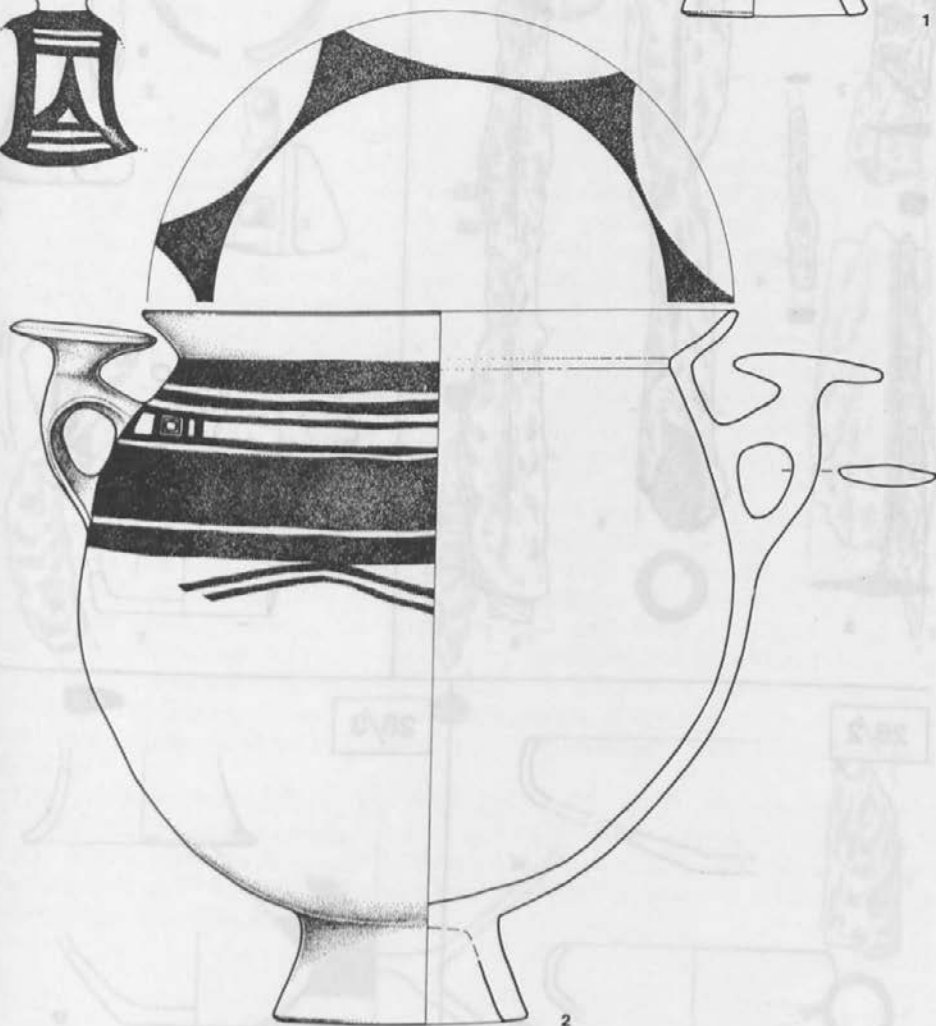

Taf. 42: Reva bei Dobrnič, Hügel 22. Alles = 1 : 2.

T. 42: Reva pri Dobrniču, gomila 22. Vse = 1 : 2.

1

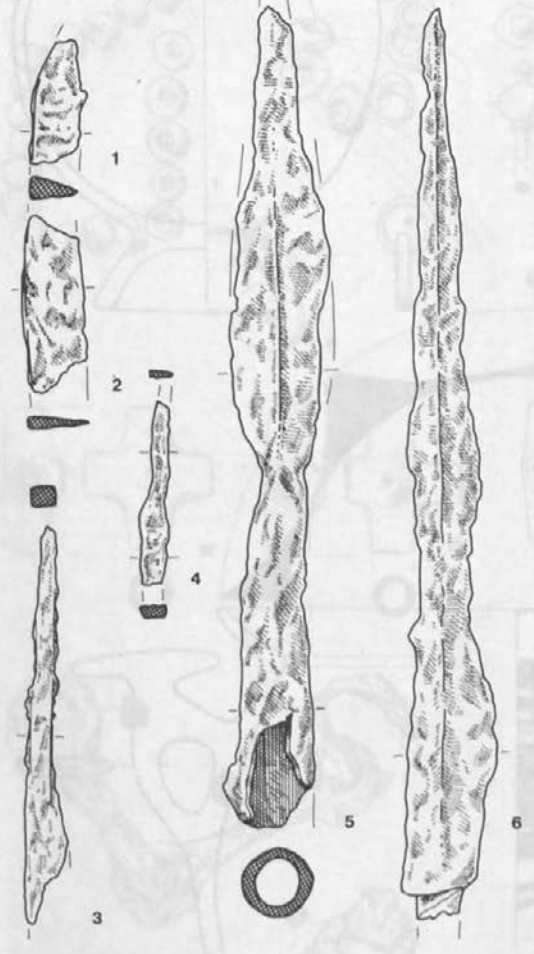

2

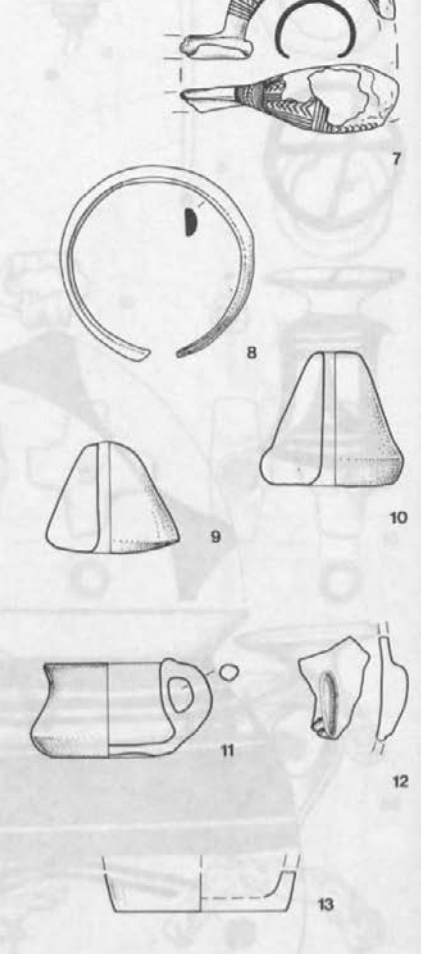
Taf. 43: Reva bei Dobrnič, Hügel 22. Alles = 1 : 4.

T. 43: Reva pri Dobrniču, gomila 22. Vse = 1 : 4.

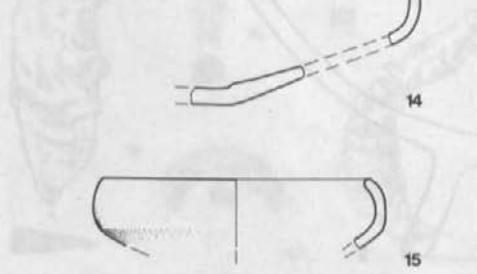
23/1

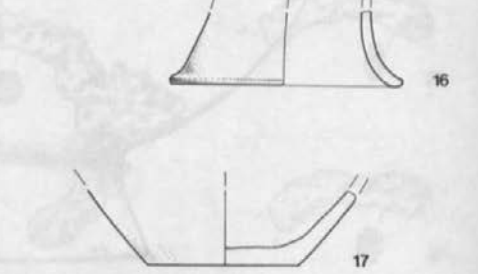
28/1

28/2

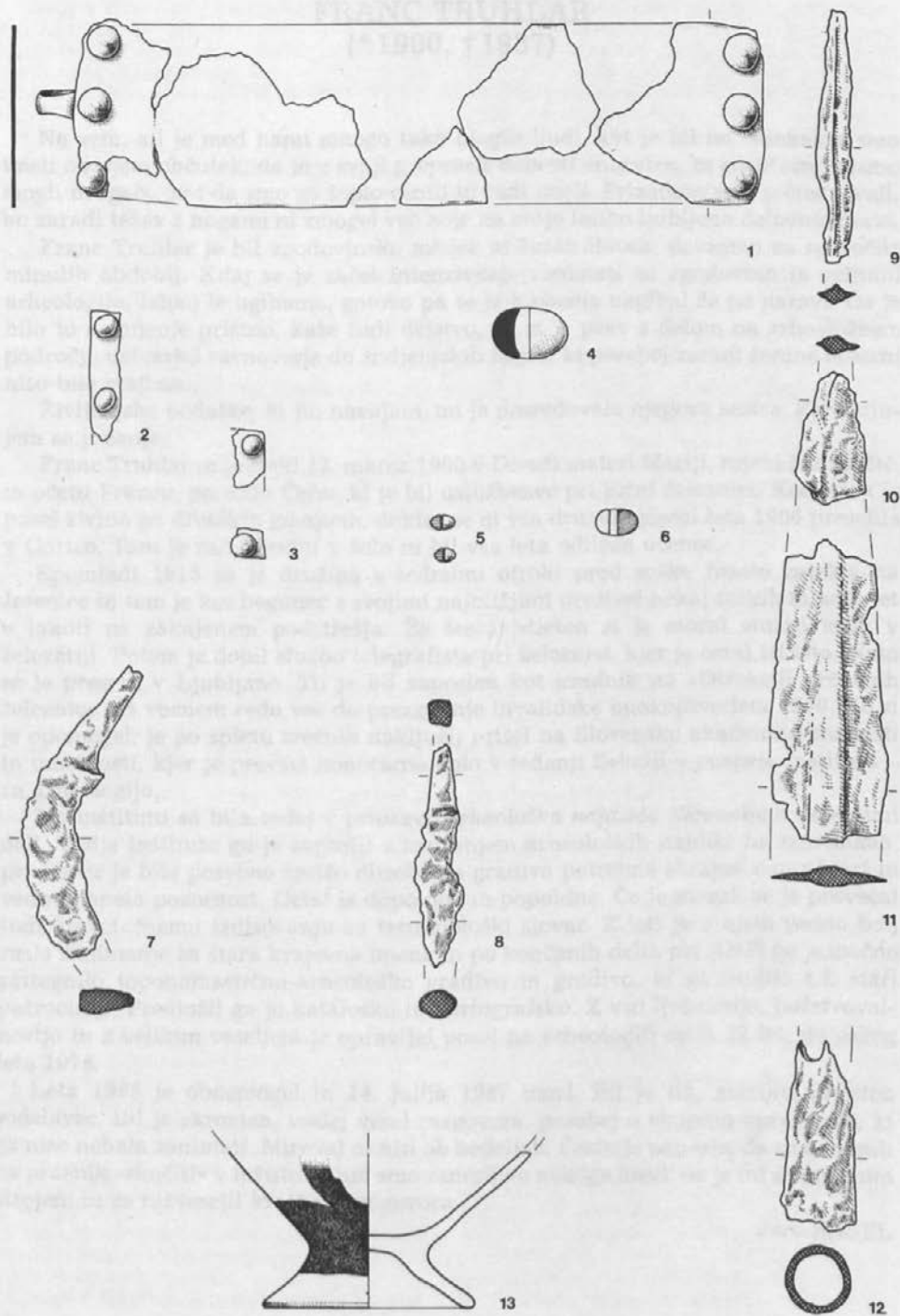

28/3

Taf. 44: Reva bei Dobrnič, Hügel 23 und Dobrava bei Dobrnič, Hügel 28. 11-17 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 44: Reva pri Dobrniču, gomila 23 in Dobrava pri Dobrniču, gomila 28. 11-17 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

Taf. 45: Dobrava bei Dobrnič, Funde ohne Grabzusammenhang. 13 = 1 : 4, Rest = 1 : 2.

T. 45: Dobrava pri Dobrniču, najdbe brez podatka o grobu. 13 = 1 : 4, ostalo = 1 : 2.

FRANC TRUHLAR

(* 1900, † 1987)

Ne vem, ali je med nami mnogo tako blagih ljudi, kot je bil on. Vsekakor smo imeli ob njem občutek, da je v svoji preprosti dobroti enkrateno, in enostavno nismo mogli drugače, kot da smo ga toplo cenili in radi imeli. Prizadeto smo sočustvovali, ko zaradi težav z nogami ni zmogel več hoje na svoje toliko ljubljeno delovno mesto.

Franc Truhlar je bil zgodovinsko misleč in čuteč človek, dovzeten za sporočila minulih obdobij. Kdaj se je začel intenzivneje zanimati za zgodovino in vzljubil arheologijo, lahko le ugibamo, gotovo pa se je k obema nagibal že po naravi. Da je bilo to nagnjenje pristno, kaže tudi dejstvo, da si je prav z delom na arheološkem področju ustvarjal ravnovesje do življenjskih tegob, ki posebej zaradi ženine bolezn niso bile majhne.

Življenjske podatke, ki jih navajam, mi je posredovala njegova sestra. Zahvaljujem se ji zanje.

Franc Truhlar se je rodil 12. marca 1900 v Divači materi Mariji, rojeni Malnarčič, in očetu Francu, po rodu Čehu, ki je bil uslužbenec pri južni železnici. Kot otrok je pasel živino po divaških gmajnah, dokler se ni vsa družina jeseni leta 1906 preselila v Gorico. Tam je začel hoditi v šolo in bil vsa leta odličen učenec.

Spomladi 1915 se je družina s sedmimi otroki pred soško fronto zatekla na Jesenice in tam je kot begunec s svojimi najbližjimi preživel nekaj težkih mladih let v lakoti na zakajenem podstrešju. Že šestnajstleten si je moral služiti kruh v železarni. Potem je dobil službo telegrafista pri železnici, kjer je ostal tri leta. Nato se je preselil v Ljubljano. Tu je bil zaposlen kot uradnik na »Direkciji državnih železnic« pri voznem redu vse do prezgodnje invalidske upokojitve leta 1950. Ko si je opomogel, je po spletu srečnih naključij prišel na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, kjer je prevzel honorarno delo v tedanji Sekciji – pozneje Inštitutu – za arheologijo.

Na inštitutu so bila tedaj v pripravi *Arheološka najdišča Slovenije* z začetnimi deli. Vodja inštituta ga je zaposlil z lociranjem arheoloških najdišč na specialkah, pri čemer je bila posebno spričo obsežnega gradiva potrebna skrajna natančnost in vedno napeta pozornost. Delal je dopoldne in popoldne. Če je mogel, se je posvečal tudi kartotečnemu izpisovanju za terminološki slovar. Z leti je v njem vedno bolj raslo zanimanje za stara krajevna imena in po končanih delih pri ANSI ga je močno pritegnilo toponomastično-arheološko gradivo in gradivo, ki ga nudijo t.i. stari patrociniji. Predložil ga je kataloško in kartografsko. Z vso ljubeznijo, požrtvovalnostjo in z velikim veseljem je opravljal posel na arheologiji celih 23 let, do okrog leta 1976.

Leta 1985 je obnemogel in 14. julija 1987 umrl. Bil je tih, marljiv, prijeten sodelavec. Bil je skromen, vselej vesel razgovora, posebej o skupnih vprašanjih, ki ga niso nehala zanimati. Miroval ni niti ob nedeljah. Često je nanoslo, da smo morali na praznik »skočiti« v inštitut. Tam smo zanesljivo nekoga našli: on je bil za pisalnim strojem in se razveselil kratkega pogovora.

Jaro ŠAŠEL

BIBLIOGRAFIJA FRANCA TRUHLARJA

1973

Problem starih patrocinijev v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik*. 1973, str. 61–118.

1974

Struktura in razvoj cestnega omrežja današnje Slovenije od halštatskega do slovenskega obdobja. *Kronika* 22, 1974, 156–160.

1975

Arheološka najdišča Slovenije (Ljubljana 1975) passim.

1976

Banjška planota – arheološka terra incognita? *Arh. vest.* 25, 1974 (1976) 550–551.

Arheološki pomen aglomeracije Trnovo–Ilirska Bistrica. *Arh. vest.* 26, 1975 (1976) 268–271.

1977

Problem refugijev v Sloveniji za preseljevanja. *Arh. vest.* 27, 1976 (1977) 290–293.

1978

Severna emonska cestna in mostna zapora ob Savi. *Arh. vest.* 29, 1978, 333–335.

Arheološki pomen toponima Dunaj. *Arh. vest.* 29, 1978, 753–756.

1979

Toponomastika v službi arheologije. *Arh. vest.* 30, 1979, 498–506.

1980

Patrocinij sv. Jurija v Sloveniji. *Arh. vest.* 31, 1980, 159–168.

1981

Gradišča – utrjene naselbine Slovenije. *Arh. vest.* 32, 1981, 530–538.

1983

Nekaj napotkov k arheološkemu topografskemu raziskovanju Slovenije. *Arh. vest.* 33, 1982 (1983) 115–123.

1986

Rimske utrjene postojanke v Sloveniji. *Arh. vest.* 37, 1986, 297–305.

Arheološka terminologija.

Vrsta sestavkov je v rokopisu.

Georgia Kourtessi-Philippakis: *Le paléolithique de la Grèce continentale. Etat de la question et perspectives de recherche, Histoire Ancienne et Médiévale* 16, Paris 1986, 268 str., 14 zmd, 21 slik, 16 tabel fotografij.

Grški paleolitik je slabo raziskan. Zaradi bogate antične in prazgodovinske dediščine je bil in je še precej zapostavljen. Poleg redkih Grkov, med katere sodi tudi avtorica knjige, ki jo želimo prikazati, so se z njimi ukvarjali predvsem Angleži v Epiru (E. S. Higgs), Nemci v Tesaliji (V. Milošević), Bojotiji (E. Schmid in R. Stampfuss) in Argolidi (L. Reisch), Američani v Argolidi (T. W. Jacobsen) in Francozi v Elidi (N. in J. Chavaillon), če naštejemo samo najvažnejše.

Zaradi multinacionalnega značaja raziskav je literatura za grški paleolitik in mezolitik razdrobljena in težko dostopna. Kourtessi-Philippakis je vse te drobce zbrala in jih v strnjeni obliki sistematično predstavila na enem mestu.

Knjiga je razdeljena v dva dela: v prvem (*Les gisements et leur matériel*) so po upravnih enotah predstavljena vsa znana najdišča, v drugem (*Essai de synthèse*) pa je objavljena sinteza.

Prvi del je zelo obsežen. Ko ga preberemo ali vsaj pregledamo, vidimo, da gre pri večini najdišč za naključne najdbe ali manjša izkopavanja sondažnega značaja. Med najdišči je nekaj ključnih, in sicer so to: *Petalona* (Halikidika), *Asprochaliko* (Epir), *Seidi* (Bojotija), *Franchthi* (Argolida), *Kephalari* (Argolida) in morda še katero.

Jama *Petalona* je svetovno znana po fosilni najdbi pokončnega človeka (*Homo erectus*), od katerega se je ohranila samo lobanja. Sondažna izkopavanja so razkrila časovno zelo strnjen profil, v katerem imamo v razponu 4,5 m zajete sedimente zadnjih treh poledenitev in njim ustreznih medledenih dob. Würmski sedimenti so debeli samo 8–13 cm, riško-würmski pa kar 70 cm! Če je razlaga profila pravilna (G. Kourtessi-Philippakis, sl. 1), imamo v medledenih dobah več sedimentov kot v ledenih, torej ravno obratno, kot je običajno!

Spodmol *Asprochaliko* sodi po obsegu izkopavanja med najbolj raziskana in najbogatejša paleolitska najdišča v Grčiji. Po ocenah naj bi v mlajšepaleolitskih in moustérienskih plasteh našli skoraj 35.000 kosov različnega litičnega gradiva. Sedimenti so debeli 4,5 m in se še nadaljujejo v globino. Med moustérienom in mlajšim paleolitikom ni kontinuitete. Bližnje mlajšepaleolitsko jamsko najdišče *Kastritsa* ima verjetno najdebelejše würmske sedimente (6 m) in 9 m profila.

Spodmol *Seidi* ima le 2 m sedimentov, nakar

sledi jamsko dno. Najdbe pripadajo mlajšemu paleolitiku, zelo verjetno njegovi končni fazi, omenjajo pa se tudi aurignacijski elementi. Zanimivo je, da je *Seidi* edino od sondiranih ali izkopanih najdišč, za katero avtorica knjige ne ve, kje se hranijo najdbe, čeprav ga je po vojni revizijsko izkopavala E. Schmid in našla 652 kosov litičnega gradiva.

Jama *Franchthi* sodi med bolj raziskana najdišča. Sedimenti so debeli 9–11 m. Jamsko dno ni bilo doseženo. Pozne mlajšepaleolitske in mezolitske plasti so bile odkrite samo v spodnjem delu profila, medtem ko imamo v zgornjem delu debele neolitske in druge plasti. Najdišče je dobro absolutno datirano, ima bogato favno in bogato pelodno in makrofloristično sestavo.

Jama *Kephalari* ima zelo pestro zgodovino. Najstarejše najdbe segajo v konec srednjega paleolitika, večina pa jih je iz obdobja mlajšega paleolitika, »predneolitika« in neolitika. Kot svetišče jo omenja že starogrški pisec Pavzanija. Uporabljali so jo tudi v bizantinskem obdobju, danes pa je pred vhodom cerkev. Sedimenti so debeli le dobra 2 m, nakar sledi jamsko dno.

Skoraj vsa ključna najdišča so jame in spodmoli. Veliko je tudi najdišč na prostem, ki pa, razen redkih izjem, niso bila sistematično raziskana. Med bolj raziskana plana najdišča štejemo naslednja: *Larisa* (Tesalija), *Amaliada* (Elida) in *Kastro* (Elida). Problemi so podobni kot pri vseh planih najdiščih.

Drugi del knjige ali poskus sinteze je veliko zanimivejši od prvega.

V poglavju o nekdanjem okolju vzemo za obstoj ledenikov na Pindu, Olimpu in Tajgetu v času würmske poledenitve. Snežna meja naj bi bila tedaj na višini 1950 m. Zanimiva je ugotovitev, da je imel Olimp, kljub višini, v primerjavi z drugimi, nižjimi in bolj južno ležečimi pogorji, v kvartarju relativno majhen ledenik. Najbolj verjetna razlaga za to je zelo hiter dvig gorstva v novejšem času. Le redke ledeniške tvorbe v grških gorstvih so starejše od würma in jih lahko pripišemo riški poledenitvi.

V istem poglavju je govor tudi o nihanju morske gladine v pleistocenu. Videti je, da so transgresije in regresije morja dobro preučene, vendar lahko videz vara. V času würmske poledenitve je bila morska gladina na splošno 100 m pod sedanjim nivojem, vendar poznamo občutna nihanja tudi iz tega obdobja. V interstadialu WI/II naj bi tako prišlo do večje transgresije. Pojavi transgresij in regresij so važni kot kronološki indikatorji, posredno pa so vplivali tudi na življenje paleolitskih lovcev in nabiralec v priobalnih predelih, in sicer v smislu komunikacij in ekonomskega zaledja.

Sedimentološko in pedološko je zelo zanimiva t. i. »rdeča prst«, na katero se večkrat navezujejo plana paleolitska najdišča, običajno srednjepaleolitskega videza. Po kemični sestavi (str. 199) spominjajo na laterite in boksite, po barvi pa na tako imenovane »rdeče plasti« (*red beds*), ki jih vse pristeavamo k donedavna slabo raziskanim kemičnim sedimentom (pripomba recenzenta). Po večinskem mnenju naj bi se naložila (bolje rečeno: naj bi nastala) v srednjem ali starejšem Würmu. Klimatske razmere v času diagenoze »rdeče prsti« so sporne. Nekateri domnevajo toplo in suho klimo, drugi vlažno in ne preveč mrzlo. Izrazite kemične sedimente imamo v slovenskem paleolitiku zaenkrat samo v plasteh starejšega in srednjega Würma v jamskem najdišču Divje babe. Vendar gre v našem primeru za fosfatne sedimente, ki so lahko tudi rdečerjave barve.

Edino paleolitsko najdišče s pelodnim profilom je jama *Franchthi*. Poleg peloda so v tej jami našli tudi veliko zgojenih semen. Med njimi tudi žitarice, npr. ječmen. Svetovno znana sta pelodna profila z nearheoloških nahajališč *Philippi* v Makedoniji (120-meterska vrtnina) in *Ioannina I* v Epiru, ki zajemata večji del pleistocena in holocena. Za nas je izredno zanimiva ugotovitev ob vrtni *Ioannina I*, ki se tiče Würmskega peloda. Stepska vegetacija kaže precej hladnejšo klimo od današnje, z mrzlimi zimami in suhim poletji. Takšen padec padavin v Würmu si težko razložimo, saj ima danes Epir največ padavin v Grčiji. Podobno položaj imamo tudi v slovenskem jamskem najdišču Divje babe, ki se nahaja v neposredni bližini sedanjega področja z najobilnejšimi padavinami v Sloveniji. V mrzlem obdobju Würma pa imamo tudi v Divjih babah predvsem pelod stepske vegetacije, ki dokazuje suha poletja, medtem ko diagenozna sedimentov priča o izrazito vlažnem obdobju. S. Bottema razlaga profil v *Ioannini I* z drugačnim premikanjem ciklonskih in anticiklonskih območij v Würmu. Mi ga lahko dopolnimo z domnevo o zamenjavi poletno-zimskega cikla padavin. V mrzlih obdobjih so lahko imela zahodna mediteranska področja večino padavin pozimi, v toplih obdobjih pa poleti, kar se razliko kaže v diagenozni sedimentov in na pelodu okoliške vegetacije, ki je bila odvisna predvsem od poletnih padavin in temperatur.

Na koncu poglavja o paleoekologiji je na kratko obdelana favna. Značilna je popolna odsotnost arktičnih vrst in pomanjkanje zveri. Najpogostejši vrsti sta divji osel (*Equus hydruntinus*) in gozdni jelen (*Cervus elaphus*). Veliko je tudi drugih gozdnih in stepskih vrst, ki velikokrat nastopajo istočasno, kar bi lahko pomenilo, da je Grčija imela v času zadnje ledenice vloga refugija za širše zaledje

Balkanskega polotoka (pripomba recenzenta).

V poglavju o načinu življenja sta zgoščeno prikazana lov in nabiralništvo. Ker je favna obdelana samo taksonomsko in biometrično, manjkajo podatki, ki se tičejo problematike lova. Podatke o nabiralništvu imamo skoraj izključno iz jame *Franchthi*, kjer so našli v končnih mlajšepaleolitskih plasteh velike količine semena srhkolistnic (*Boraginaceae*), v mezolitskih plasteh pa tudi ostanke divjih žitaric. Žitarice, predvsem divjo pšenico in ječmen, so množično nabirali konec mlajšega paleolitika tudi na Bližnjem vzhodu in pri tem že uporabljali srpe z vdelanimi mikroliti. Pomemben del prehrane so bili tudi kopenski polži (*Helix cf. aspersa*) in morske školjke (*Patella* in *Monodonta*). Ker so bili sedimenti presejani, so bili najdeni tudi številni ostanke rib. Natančnejše terenske metode, uporabljene v jami *Franchthi*, so nakazale nove možnosti pri preučevanju paleolitske ekonomije v Grčiji.

Zanimiva je tudi nepreverjena Higgsova hipoteza o transhumanci v epirskem paleolitiku, ki jo je za paleolitik Argolide v modificirani obliki prevzel tudi T. W. Jacobsen. Navzočnost obsidiana z otoka *Milos* v končnih mlajšepaleolitskih plasteh iz jame *Franchthi* kaže na možnost plovbe po odprtem morju že v paleolitiku.

V poglavju o kamenih industrijah se avtorica drži običajne kronološke sheme – starejši, srednji in mlajši paleolitik. Iz obdobja starejšega paleolitika je znanih samo nekaj naključnih najdb. Najpomembnejše najdišče iz obdobja srednjega paleolitika je *Asproschaliko*, v katerem Higgs razlikuje »bazalni moustérien« in nad njim »mikro-moustérien«. Radiometrični dataciji obeh facies se ne ujema z njuno superpozicijo in sta zato nezanesljivi. Med mikro-moustérienom in mlajšim paleolitikom je hiatus. Druge srednjepaleolitske najdbe izvirajo skoraj izključno s površinskih najdišč. Z največ najdišči je zastopan mlajši paleolitik. Aurignacijski in znan, razen morda v spodmolu *Seidi*. Večina najdišč pripada gravettienu, in sicer njegovi pozni fazi s poudarjeno mikrolitizacijo orodij. Najdene so bile tudi izrobijene konice (*Kastritsa, Seidi*).

Velik problem grškega paleolitika je njegova »atipičnost« v primerjavi z zahodnoevropskim paleolitikom in njegovo izdanelo tipologijo, problem, ki je vsesplošno balkanski in srednjeevropski. Avtorica pravilno ugotavlja, da se za nedefinirano atipičnostjo skriva svojost grškega paleolitika, da se lahko uporablja francosko tipologijo v Grčiji le z veliko mero previdnosti in da se je treba lotiti izdelave lastne tipologije, paralele grškemu paleo-

litiku pa iskati predvsem na Balkanu in v jugovzhodni Evropi. Žal vsega tega avtorica ne poskuša, čeprav v zaključku mimogrede navaja številne podobnosti srednjepaleolitskih industrij v Elidi z našo Crveno Stijeno ter podobnosti grških in srednjeevropskih listastih konic moustérienske starosti.

Drugi nerešen problem je kronologija, kjer manjka predvsem absolutnih datacij. Tudi tu se pridružujemo izjavi avtorice: »*Le fait qu'un outil ou même plusieurs ne peuvent pas, en l'absence de données absolues, dater une couche ou un site, précisément dans l'état actuel des recherches en Grèce, doit être sérieusement pris en compte*» (str. 231).

V nadaljevanju navaja vse absolutne datacije za naslednja najdišča: *Larisa, Asprochali-ko, Kastritsa in Franchthi*. Datacije za moustérien se nam zdijo prenizke, medtem ko za mlajši paleolitik nekako ustrezajo. Začetek mezolitika, ki ga v zelo skromnem obsegu poznamo samo v jami *Franchthi*, je postavljen v čas 10.260 ± 100 B. P.

Ko knjigo preberemo, vidimo, da se je G. Kourtessi-Philippakis strogo držala podnaslova in podatke samo zbrala, ne da bi jih kakorkoli analizirala. Očitno se to na tej stopnji raziskav ne da. V tem pogledu nas grški paleolitik zelo spominja na jugoslovanskega. Čeprav je bila knjiga tiskana in izdana v Franciji, je likovna oprema, od risb do fotografij, slaba. Za predloge zemljevidov uporablja nemško vojaško karto iz leta 1944, ki je sicer natančna, vendar nedvomno zastarela. Koristen dodatek je tematsko kazalo na koncu knjige.

Ivan TURK

Gisela Freund: *Das Paläolithikum der Oberneder-Höhle (Landkreis Kelheim/Donau)*. Quartär-Bibliothek 5, Bonn 1987.

V dolini reke Altmühl, blizu njenega izliva v Donavo, je vrsta pomembnih in že davno znanih paleolitskih postaj (Klausen-Höhlen I-IV, Klausennische, Schulerloch, Kastlhäng-höhle itd.). Vse postaje (zdaj jih je že 17) so na pobočjih glavne doline. Manjša jama v stranski dolini, 1,5 km oddaljena od reke, je ušla pozornosti strokovnjakov. Našel jo je pa uradnik A. Oberneder iz bližnjega Kelheima in v njej od leta 1918 do 1923 tudi kopal. Delal je sam in svoje delo spretno prikrival. Nihče ni zvedel za kopanje, pa tudi kasneje svoje zbirke ni nikomur pokazal. Tako je dolga desetletja obdržal svoje odkritje v tajnosti in šele v visoki starosti je svoje najdbe, pa tudi vse zapiske o izkopavanju prepustil inštitutu v Erlangenu. Zaradi zanimivih predmetov

(peštnjaki, listaste konice, koščena konica) so v letih 1960–1963 potem stekla inštitutska izkopavanja, ki sta jih vodila takratni vodja inštituta L. Zotz in avtorica.

Izkopavanje je bilo izredno težavno, ker je bilo mogoče opazovati plasti le na posameznih mestih. Oberneder je namreč izkopal 12 večjih ali manjših, pa tudi različno globokih sond in v ostankih med njimi sklenjenih profilov skoraj ni bilo mogoče dobiti. Z izjemnim trudom, deloma tudi s pomočjo Obernederjevih zapiskov, je bila rekonstruirana sedimentacija. Razlikovanje plasti je bilo oteženo zaradi nejasnih mej med plastmi in še zlasti zato, ker plasti ne potekajo horizontalno. Šele med izkopavanjem so ugotovili, da skalna podloga ni ravna, ampak izredno razjedena. Višinske razlike na majhne razdalje znašajo tudi do 1 meter, kar seveda vpliva na potek plasti.

V besedilu je večkrat s poudarkom omenjeno, da so številni predmeti ležali v plasti poševno, nekateri pa so bili odkriti celo v navpični legi. V profilih je videti močno nagubano mejo med plastema 3 in 2. Vse to kaže na intenzivno gibanje sedimentov. A. Oberneder je ločil 3 plasti, kar je novo izkopavanje v glavnem potrdilo, vendar pa je bila na globljih mestih ugotovljena še četrta plast, tudi s kulturnimi ostanki, in v minimalnem obsegu, le v najglobljih luknjah, še peta, ki pa je sterilna. Na predjamskem prostoru Oberneder ni kopal in obstajalo je upanje, da bo tukaj mogoče reševati stratigrafske probleme. Toda tukaj ni bilo sedimentov: pri izkopavanju so takoj pod površinsko plastjo zadeli na razjedeno skalno osnovo in upanje je šlo po vodi.

Poglavju o stratigrafiji sledi pregled vsega tujega gradiva (predvsem prodnikov), ki je prišlo v jamo naravno, brez človekovega udeleževanja, in za artefakte uporabljene kremenca.

Več kot polovica knjige, nad 100 strani, obsega poglavje z naslovom Paleolitski kulturni ostanki. Oberneder je pri svojih najdbah označil sondo in navedel plast, globine pa le okvirno. Ker so z novim izkopavanjem ugotovili, da plasti ne potekajo horizontalno in da so razmeroma tenke (ves profil v povprečju ni veliko debelejši od enega metra), poleg tega pa na višjih delih skalnega dna reducirane ali pa sploh manjkajo, je ugotovitev, kam kaj spada in kaj spada stratigrafsko skupaj, izredno težavno. V besedilu je vključen tudi opis artefaktov; na številnih tablah so vsi zelo dobro narisani. Gotovo si je težko predstavljati, kako obsežno in težaško delo je tukaj opravila avtorica. Zaradi nštehtih podatkov, raznih označb plasti, globine, številke artefaktov in tabel, materiala, iz katerega so

izdelani, tipologije, primerjav in še česa to poglavje skoraj ni berljivo. Studioznemu bralcu pa daje vsa dejstva in vse argumente, ki jih je uporabila avtorica, za takšno ali drugačno odločitev.

Pri majhnem celotnem številu vseh najdb (311 iz vseh plasti srednjega paleolitika in 73 iz dveh plasti mlajšega paleolitika) posamezni tipi ne nastopajo v večjem številu, večkrat le v dveh ali celo samo v enem primerku. V takih primerih se lahko kdaj pojavi dvom, ali gre res za tip, ali pa le za naključni približek. Ker se posamezni tipi mnogokrat pojavljajo tudi v kulturnih stopnjah, kamor naj sicer ne bi spadali, je tipološka argumentacija pri odločanju o tem, kam predmet spada, lahko dvomljiva. Avtorica obravnava vse artefakte najprej po 17 nivojih, ki izhajajo iz podatkov, in jih potem združi v 8 kulturnih nivojev, kar da takšno sliko razvoja (ki jo obravnava v zadnjem poglavju):

Plast 1: nekaj prazgodovinskih ostankov.

Plast 2 zgoraj: pozni mlajši paleolitik.

Plast 2 spodaj: aurignacien.

Plast 3 zgoraj: pozni srednji paleolitik (charrentien).

Plast 3 splošno: srednji paleolitik z listastimi konicami.

Plast 3 spodaj, plast 3/4 in plast 4: srednji paleolitik (Micoquien) z listastimi konicami.

Zanimiva je splošna ugotovitev, da v vseh plasteh manjkajo jedra in odpadki, ki spremljajo izdelovanje orodja. Število artefaktov je premajhno, da bi bile za primerjavo z drugimi najdišči uporabne statistične metode. Dobljeni kulturni razvoj ustreza splošnemu razvoju srednjega paleolitika severno od Alp. Dvostransko obdelana orodja iz jam Klausen so že pred leti uporabili za določanje posebne kulturne skupine, ki so jo imenovali po reki Altmühl. Gotovo bi bilo vabljivo na podlagi novih najdb listastih konic v neposredni bližini poskušati to skupino oživiti. Avtorice to ni zavedlo in je ostala pri splošni oznaki srednji paleolitik z listastimi konicami, kar je sicer trenutno precej široka označba, daje pa gotovo več možnosti za razpravo o kulturnem razvoju srednjega paleolitika. V najvišjem nivoju srednjega paleolitika (plast 3 zgoraj) je avtorica podobno previdna. V tej zbirki so številna nazobčana orodja, posebnih tipov pa skoraj ni, zato bi sedaj, ko se je nazobčani moustérien že uveljavil, bila taka označba zelo primerna. Za srednjeevropske najdbe je kljub temu boljša širša označba pozni srednji paleolitik. Dodatna označba »charrentien« ne more pomeniti neposredne sorodnosti s kulturo, ki izhaja iz te francoske pokrajine, ampak le nekatere njene značilnosti, ki se v srednji Evropi tudi pojavljajo, npr. da v večjem številu kot običajno nastopajo prečna strgala.

Ob sicer zadovoljivem rezultatu velikih prizadevanj se pa vendarle pojavlja določen dvom. S premiki v plasteh je lahko prišlo tudi do večjih premikov predmetov iz prvotne lege, kakor to upošteva avtorica. Pri tem mislimo na našo Jamo v Lozi, kjer so nekateri predmeti, ki se zložijo in so torej istočasni, višinsko razmaknjeni, v posameznih primerih celo več kot pol metra. Če s tako možnostjo računamo v Obernederhöhle, potem je z razvojem srednjega paleolitika lahko tudi bistveno drugače. Po drugi strani pa je treba resnemu in izkušenemu avtorju, in v našem primeru je tako, tudi zaupati, da je dane argumente pravilno odtehtal.

Čeprav so premiki morda zajeli tudi plast 2, je njena vsebina toliko različna, da do večjega mešanja s plastjo 3 ni prišlo. Kameni artefakti v spodnjem delu plasti so sicer maloštevilni in tipičnih oblik aurignacien skoraj ni, toda to kulturo trdno določa odkrita, 17 cm dolga koščena konic. Dobro je ohranjena in le terminalno približno 3 cm odlomljena. Ugotovitev, da po numeričnih kriterijih spada k tipu Potočke zijalke, drži. Morda je treba le pripomniti, da v podrobnostih njena oblika nekoliko odstopa. Kakor avtorica pravilno ugotavlja, jo vežejo na Potočko zijalko tudi na robu vrezane prečne črtice. Ima pa ta koščena konic še eno posebnost, ki je pri nobeni drugi konici še nismo opazili. Pri pravilni osvetlitvi so na dorzalni (konveksni) strani vidni sledovi nekdanjega ovitja. Vsaj za polovico koščenih konic iz Potočke zijalke tudi domnevamo, da so bile nasajene. Po raznih znakov sklepano, da je bila ovita njihova bazalna tretjina in v nekaterih primerih morda polovica. Pri koščeni konici iz Obernederhöhle je to drugače. Razen baze (4 cm) in konice (pri nepoškodovanem stanju tudi okrog 4 cm) je bila cela na gosto ovita. Ovitje je pustilo odtise, ker je rogovje, iz katerega je izdelana, mehkejšo od kosti. Pri tem pa naj omenimo, da na veliki koščeni konici iz Mokriške jame, ki je tudi iz rogovja, ni videti odtisov ovitja. Pa tudi sicer s svojo veliko širino in ravnim prerezom ni primerna za privezovanje na kopje. Ugotovitev iz Potočke zijalke, da so nekatere služile za vrh kopij, druge pa ne in so torej morale imeti drugačen namen, se s primerjavo mokriške konice in konice iz Obernederhöhle potrjuje.

Pozni mlajši paleolitik iz zgornjega dela plasti 2 je skromen in tipološko šibek. Čeprav vsebuje več koščenih izdelkov, se avtorica ni odločila za magdalénien, ki nastopa v bližnjih postajah doline Altmühl, ampak misli, da je še mlajši.

Tudi pri dataciji posameznih plasti oziroma kulturnih faz je avtorica zelo previdna. Ker

ni bilo odkrito nobeno ognjišče, ni absolutne datacije radioaktivnega ogljika in nikakršnega trdnega izhodišča. Na podlagi primerjav se ji zdi verjetna precejšnja starost spodnjega kompleksa (4, 3/4, 3 spodaj), ki naj bi spadal na začetek würmske poledenitve, ne da bi sploh bilo mogoče razpravljati, za katero fazo tega obdobja naj bi šlo. Za nas je zanimivo, da pozni srednji paleolitik in aurignacien postavlja v isto würmsko toplotno, saj tudi naša raziskovanja kažejo isto. Analizi sedimentov in favne še nista gotovi, toda avtorica dvomi, da bi lahko ti analizi kaj bistvenega prispevali k dataciji. Kar zadeva način poselitve, meni, da je šlo v vseh obdobjih le za občasno, morda včasih tudi večkratno, toda kratkotrajno bivanje v jami.

Mitja BROADAR

Mirjana Sanader: *Kerber u antičkoj umjetnosti*, Založba LOGOS, Split 1986, 170 strani, 245 črno-belih slik.

Delo je prilagojena doktorska disertacija z univerze v Innsbrucku in obsega poleg uvoda še tale poglavja: II. *Viri in stanje raziskav*, III. *Spremembe Kerberovega lika*, IV. *Štiri skupine Kerberovih upodobitev (Heraklov podvig v podzemlju, Kerber med simboli podzemlja, Kerber kot spremljevalec in samostojna upodobitev Kerbera)*, V. *Liki, ki se upodabljajo s Kerberom*, VI. *Kronologija in hermenevtika Kerberovega lika*, VII. *Sklep*, VIII. *Katalog*, IX. *Zusammenfassung*, X. *Kratice*, XI. *Bibliografija*. Knjiga v razmeroma kratkem obsegu ponuja zajeten pregled informacij o dolgih stoletjih. Omogoča tudi preučevanje zapletenega razvoja simbolike nasploh, četudi mogoče večkrat ostaja pri tipologiji bolj kot bi si to želeli. Kot arheologinja mogoče najprej pogrešam še pregled predmetov, na katerih so upodabljali Kerbera kot znak podzemlja oz. kjer so upodabljali zmago nad podzemljem (Herakles).

Gotovo so za tako delo nadvse pomembni katalog in ilustracije. Prav ilustracije so seve največja past in najtrši oreh za avtorja in založnika, v naših knjigotrhskih razmerah še prav posebej. Predloge za ilustracije so nujno zelo različne. V publikaciji so nedvomno dosegli osnovno informativnost, več pa – žal – ne. Laiku upodobitve premalo povedo o kvaliteti antične umetnosti, strokovnjaku pa ne omogočajo razbrati detajlov. Morda bi v podobnih primerih le kazalo za potrebe tipologije misliti na kvalitetno risbo, drugo pa doseči z resnično izbranimi fotografijami.

Kljub temu sodim, da sta obdelava in tudi objava te knjige kvaliteten podvig. Seveda ne

morem in ne želim razsojati o tem, koliko je avtorici uspelo zajeti vse upodobitve in interpretirati vse potankosti tipologije. Lahko pa poudarim nekaj drugega – in to bom rada storila: nujno je, da naša stroka in naše založništvo ne opustita povsem obravnave iz klasične antike. Strokovnjaku, ki se le obrobno ukvarja s problemi antike, omogočijo namreč take obravnave priti do informacije o specialni bibliografiji. Seznanjajo ga pa tudi s tisto raziskovalno metodologijo, ki je navadno ne pozna. Nadalje sodim (in mislim, da moram poudariti tudi to), da je tudi taka knjiga del pametne in dolgoročne kulturne politike, za katero se, kljub reformirani šoli, zavzemajo v sosednji republiki. Na Hrvaškem imajo namreč – med drugim – založbo *Latina et graeca*, saj poudarjajo, da brez antike, pa naj bo ta še tako daleč od nas in globoko skrita pod vsem, kar se je pozneje zgodilo, ni sodobne kulture. Še v Hrvatskem narodnem kazališču v Zagrebu se kdaj lotijo Sofokla ali Evripida – z nekaj pobožnosti in ne le kot gledališki eksperiment, da moremo začutiti v Antigoninem odhodu v smrt resignacijo in v Ifigenijini zmagi nad lastnim strahom – večno človeškost.

Knjiga o Kerberu me poleg tega izziva kot arheologinjo rimskega vsakdanjika. Vprašujem se, koliko moramo v upodobitvah videti – in tega je gotovo mnogo – izklesan ali naslikan pojem, besedo, in koliko gre tudi za odtonek osebnega izkustva. Živali v antični likovni umetnosti so že bile predmet odličnih razprav. Zanimivo je, da med upodobitvami Kerbera daleč prevladuje pošast v pasji podobi, s pasjimi glavami. Poudarjena je vloga budnega čuvaja. Tudi po velikosti je pred nami dolgo pojem, izkušnja tiste zveri, spremljevalca pastirjev, ki se je zmožna sklati z volkovi. Ko Kerber spremlja Herakla, je zvezan, a zvezan na očitno pravaden način, s katerim ukrotimo psa – z ovratnico. Šele pozno v rimskem času je upodobitev pojma toliko abstrahirana, da je moč potisniti Serapisu neznan (četudi triglavo) ščene k nogam, in to zadošča za sporazumevanje. Ob tem uharja misel dalje. Ob taki paraleli je za sodane Mitrove reliefe težko izključno domnevati, da je pes tauroktonije Mitrov pomočnik. Zlaha bi mu mogla pripadati tudi zlovešča vloga. Po drugi strani bi lahko občutili spečo pasjo družinico ali v svitek zvite mlade psičke z jantarnih prstanov iz nekaterih oglejskih ali ptujskih grobov kot simbol zvestobe, igrivosti ali minljivosti. Ali pa je morda simbol podzemlja dobil tako ljubko podobo? Tudi zato, ker je podlaga za razmišljanja, je omenjena knjiga dosežek.

Iva MIKL-CURK

Katrin Roth Rubi, Hans Rudolf Sennhauser:
*Verenamünster Zurzach, Ausgrabungen und
Bauuntersuchung, 1 Römische Strasse und
Gräber. Zürich 1987.*

Mesto Zurzach je nastalo okoli srednjeveške cerkve z grobom sv. Verene v kraju, kjer je poleg zgodnjekrščanskega centra s cerkvijo in krstilnico tudi poznoantični kastel, ki je nastal ob mostu čez reko Ren. Raziskave so pokazale, da leži farna cerkev sv. Verene prečno čez rimsko cesto Vindonissa-Ren. Temelji leže 2 m nad nivojem nekdanje ceste. Na obeh straneh rimske ceste ležijo rimski grobovi, datirani od 1. do 4. st. To izpričuje, da je bilo središče pokopališča pod cerkvijo, katere začetki segajo v 5. st.

V nadaljevanju nam H. R. Sennhauser predstavi zgodovino raziskav in restavriranja cerkve. Predstavljeni zvezek pa je, po njegovih besedah, prvi del raziskovanj tega področja in prinaša najstarejše rimske najdbe, cesto in grobišče iz časa od 1. do 4. stol.

K. Roth-Rubi predstavlja najdišče, ki ga je začela raziskovati v l. 1978 pod cerkvijo sv. Verene. Seznani nas s potekom raziskav in prizadevanjem, da bi v tem območju našli vojaško oporišče, ki so ga ves čas slutili, z najdbami pa dokazali šele v l. 1984/5. Izdelali so sicer številne študije, pravih povezav med grobiščem in dokazano vojaško zgodnjecarsko postojanko, ki se je nahajala na Renu okoli 600 m zah. od poznorimskega kastela, pa ni. Postojanka je bila zgrajena istočasno kot legijski tabor v Vindonissi in v neronsko-zg. flavijskem času opuščena.

Grobišče pod cerkvijo je pripadalo antičnemu *vicusu*, ki leži pod delom mesta, intenzivno pozidanem v srednjem veku. Grobišče sega v flavijski čas, ko se je vojaška posadka že umaknila. Pokopavanje je bilo v rimskem času in vse tja v novi vek različno intenzivno. Analize grobnega inventarja so pokazale, da je tu pokopano pretežno civilno prebivalstvo.

Najmarkantnejša točka v Zurzachu je poznoantični dvojni kastel na hribu nad zgodnjimi in srednjimi rimskimi naselitvenimi predeli, nastalimi, kot se zdi, ob rimskem mostu čez Ren. Dendrološke raziskave ostankov mosta so pokazale, da je bil zgrajen kmalu po l. 368 in da je bil torej kastel zgrajen v valentinjanskem času.

Sledi zelo zanimivo in obširno poročilo H. R. Sennhauserja o raziskovanjih in rezultatih raziskovanj ostankov rimske ceste. Dele odkrite rimske ceste avtor datira z dvema grobovoma v srednjecarsko dobo. Profile terena pa primerja z rezultati raziskanih cest v Baslu in mestno cesto v Augstu, Vindonissi itd.

Poglavje sklene s spoznanjem, da so bile rimske ceste večidel enostavno, solidno zgrajene in da je ta način gradnje ostal znan in ga uporabljajo celo v sedanjem času. Sledi natančen opis gradnje rimske ceste.

K. R. Rubi je v tej publikaciji podrobno obdelala grobiščne rimskodobne najdbe. Keramiko je primerjala z ono iz Lindenhofa in Vindonisse, in ugotovila, da največ keramike iz Zurzacha pripada I. in II. skupini iz Vindonisse, ki ima še močno latenske poteze. Preprosta kuhinjska keramika je bila v uporabi še daleč v 2. stol. Tudi srednjecarski čas ni ustvaril kakšnih novih tipov. Poznoantični kuhinjski lonec je prišel iz območja okrog Efela in ga srečamo po civilnih in vojaških postojankah po vsej Švici.

Večina grobov izvira iz druge pol. 1. st., del iz prve pol. 3. st. in le dva iz 4. stol. Večina grobov je torej iz flavijskega časa, dovolj točno opredeljena s keramiko tipa *terra sigillata* Drag. 27, 35 in 36. Nekateri tipi te keramike so zastopani v veliki množini, tako, npr., Drag. 37, Déch. 67 itd.

Poznejše grobove je bilo težko opredeljevati, ker je, kot se zdi, razvoj keramičnih oblik stagniral in jih avtorica opredeljuje v čas po 160 s tipom sklede Drag. 32. Grobov iz prve pol. 3. iz horizonta »Niederbiber«, ni. Morda so segali grobovi tega časa v drug areal. Lahko pa tudi sklepamo, da grobovi tega časa nimajo časovno občutljivega gradiva in bi tako lahko, po avtoričinih besedah, grobišče segalo od 1. do 4. st. Socialna struktura pokopanega prebivalstva kaže na kmečko podezelsko poreklo; izključene so neposredne povezave z zgodnjimi vojaškimi postojankami v Vindonissi in Zurzachu. Keramični tipi se ujema z regionalnimi.

Sledijo izčrpen katalog, odlične, enostavne in jasne risbe. Keramika ima opis barve, premaza in stopnje žganosti.

Dodatek k raziskavam v grobišču odkritega gradiva je sestavek V. Gonzenbacha o glinastem tondu iz groba št. 132 z upodobitvijo ženske buste, oblečene v tuniko in plašč. Avtor je z analizo ugotovil, da tondo izhaja iz območja zgornjega toka reke Allier in Loire v Franciji, kjer so v tamkajšnjih delavnicah tovrstne statuete že od 1. stol. dalje izdelovali in razpečevali. Ta primerek iz Zurzacha je industrijski izdelek, ni portret določene osebe, temveč je le stilizirana ženska podoba. Po izrazu in frizuri sodeč ga avtor postavlja v prvo pol. 2. st. Nikakor ne gre za upodobitev bogihje Venere, ki so jo vedno uprizarjali golo, temveč je to tip dekleta, skrbno oblečenega in v slovesni drži. Tondo ima značaj pridatka revnejših grobov in nadomešča veliko dražji nagrobni kamen.

Posebej zanimiva pa je razprava o naprstnih preslicah, ki jo je v pričujoči knjigi prispeval G. König. V grobu 156 je najdena naprstna preslica, koščen predmet, v rimskodobni arheologiji že dolgo znan in na različne načine interpretiran, vendar njegove funkcije nikoli niso zadovoljivo razložili.

Avtor nas pouči o razliki med preslico pri kolovratu, namenjeno držanju v rokah, ki ji nemško rečejo »*Rocken*«, ter pričujočo preslico, ki so si jo v antiki natakile žene na prst in jo avtor poimenuje »*Kunkel*«. Predmet ima v ta namen v spodnjem delu prstanast obroček, zgornji del je pa paličast, v tem primeru okrašen s figuro Venere pudicitie.

Svoje ugotovitve je podprl s številnimi znanimi likovnimi upodobitvami iz nagrobnikov iz Carigrada, Akmonije, Bitinije itd., ter celo z upodobitvami tega predmeta na portalih hiš.

Predmet spada med osebne predmete hišne gospodarice in avtor razloži način uporabe tovrstne preslice, ki se je pojavila, kakor se zdi, v času helenizma. V pozni antiki je predmet postal tudi razpoznavni znak in statusni simbol. S tem zavrača razlage preslice kot prepoznavanje znaka poganstva ali krščanstva in prepoznavanje germanskega etnikuma po preslici v pozni antiki označi kot špekulacijo.

Preslica iz Zurzacha spada v tipološko skupino preslic z upodobitvijo Venere pudicitie ob kronanju in predstavlja utelešenje ženskih kreposti. Preslico je določil v drugo skupino preslic, stilistično umeščenih v drugo pol. 3. st., izvirajočih iz Egipta in s črnomoškimi področjem navezanih na Podonavje. Te zveze je avtor podkrepil s številnim epigrafskim gradivom.

Publikacijo zaključujejo štiri situacijske karte izkopavanj in profilov. Karte so nadvse jasne in pregledne, brez vsakršnih nepotrebnih dodatkov. Morda bi za publikacijo lahko rekli, da izpolnjuje Cezarjevo zahtevo, naj tisti, ki ima kaj povedati, govori jasno in kratko.

Verena PERKO

Römerzeit und frühes Christentum in Istrien und Kroatien. Herausgegeben von Gunther Gottlieb, Wolfgang Kuhoff, Bernhard Overbeck. Lehrstuhl für Alte Geschichte der Universität Augsburg, 1984, 8°, 84 str., s fotografijami in risbami. Razmnožen tipkopis.

Univerza v Augsburgu je pobratena z univerzo v Osijeku, zato večkrat prireja študijske ekskurzije v Jugoslavijo, se trudi za strokovne razprave in vzajemno pomoč. Izleti so skrbno pripravljani. Vpogled v pripravo in na izobra-

zbeno raven študentov nudi navedena brošura, ki so jo ob sodelovanju vzgojiteljev v dokajšnji meri pripravili slušatelji sami.

Vsebinska členitev je takšna: Izčrpen in širok geografski pregled Jugoslavije. Zasedba in uprava Ilirika. Pomen te dežele in t.i. ilirski vladarji. Ilirik v obdobju preseljevanja. Rimske kovnice v Jugoslaviji (Naissus, Siscia, Sirmium, Viminacium). Oris in oznaka rimskih mest: Pola, Iader, Tragurium, Salonae. Diokletijanova palača. Rimska mejna obramba med Batino in Ilokom. Mursa. Starokrščanske cerkve v Istri in Dalmaciji (poudarek na poreški baziliki, na starohrvaških cerkvicah, na cerkvah v Zadru, Ninu, Trogirju in na cerkvi sv. Marije v Splitu).

Predstavljeno gradivo je tudi preprosto ilustrirano in bibliografsko opremljeno.

Jaroslav ŠAŠEL

Milan Sagadin: Kranj – križišče Iskra (nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovskega obdobja), Kranj – Iskra Crossroads (A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period). – Katalogi in monografije 24, Ljubljana 1987, 158 str., 64 tabel, 19 prilog.

Staroslovska najdišča v Sloveniji poznamo zelo slabo. Še manj jih je raziskanih, še manj objavljenih. Več kot desetletje je minilo od zadnje monografske objave – Knific-Svoljšakove Vipavske doline. Drugod so bila med tem objavljena ključna gornjeavstrijska najdišča, Žminj, Mejica (stara izkopavanja), sedaj se jim je pri nas priključilo grobišče Kranj – križišče Iskra, ki ga je izkopal, narisal in objavil Milan Sagadin.

Najdišče obsega del temeljev nekdanje cerkve Sv. Martina, ostanke šestih zidanih grobnic, 279 okostnih grobov, od katerih naj bi jih 30 pripadalo staroselecem 6. stoletja, drugi pa staroslovskega obdobja. V objavi vidimo tudi obrise nekdanje romanske kostnice in pokopališkega zidu, kajti pokopavanje je na najdišču trajalo vse do 18. stoletja. Srednjeveški in novoveški grobovi niso objavljeni.

Začetnemu delu knjige, ki vsebuje katalog najdb, sledi obravnavna značilnosti grobišča, ki obsega tako način pokopa, smer pokopa, lego rok, lobanje, kot tudi podrobno obravnavo pridatkov, ki ji avtor namenja največ prostora. Pri tem določi osnovne oblike najdb na najdišču in jih po primerjavi z nekaterimi drugimi najdišči časovno opredeljuje. Želja po čim boljši opredelitvi včasih izvenih kot primerjanje zaradi primerjanja, kar pa ne kviri dobrega celotnega vtisa. Najboljši pa je

tisti del, kjer Sagadin izhaja iz svojega najdišča. Gre za iskanje notranjih odnosov med pogrebnimi navadami, pokojniki, predmeti, časom v vseh številnih medsebojnih povezavah. Prav tu je lahko nakazal številne zelo zanimive povezave, ki pa bodo pravo vrednost dobile šele ob podobni obravnavi drugih grobišč karantanskih Slovanov. Šele tedaj bo morebiti mogoča tudi posamezna trdnejša razlaga. Vsekakor pa že pričujoče delo kaže obetavnost tovrstnih raziskav. Vrednost tega spoznanja še podkrepljuje dejstvo, da je bilo pridobljeno na najdišču, ki zaradi svojega krščanskega značaja gotovo ni najbolj primeren za tovrstne preiskave. Takšna grobišča namreč niso povezana s posamezno vasjo, posamezno družino; poganski običaji izginjajo. V določenem pogledu so nadprostorska in nadčasovna.

Oblikovne in časovne opredelitve predmetov so pač odraz trenutnega avtorjevega znanja, ugotavljanje odnosov pa ima trajnejšo vrednost. Glede tega je Sagadinova knjiga kot dobro vino: čim starejša je, tem boljše je.

V zaključku avtor najdbe časovno opredeli in jih postavlja v širši zgodovinski okvir. Za zidane grobnice meni, da verjetno sodijo v prvo polovico 6. st., če dopuščamo možnost, da jih datira zlatnik Justina I., ki je bil najden v vkopu med grobnicama C in D, ter številni ostanki lončenine, ki so bili najgostejši prav na tistem delu grobišča, kjer so bile grobnice. Tej razlagi bi rad dodal še eno, ki pa jo lahko oprem le na morebiti varljiv lastni spomin. V marcu in aprilu 1977 sem tudi sam, tedaj kot študent, pomagal pri izkopavanjih. Omenjeni vkop z zlatnikom sem našel, ko sem čistil ruševino grobnic, kot vkop skozi ruševino. Vkopu nisem izpraznil do konca. To je storil (sedanji kulturnik) Andrej Rozman, ki je na dnu našel omenjeni zlatnik. V vkopu in okolici so bili odlomki lončenine, živalskih kosti: vse je dajalo viden naselbinskega sloja. V bližini se je v prodru poznala jama za stojko (iz neznanega časa). Zato bolj verjamem, da so bile v prvi polovici 6. stoletja zidane grobnice že porušene, da so torej starejše.

Hkrati bi rad navedel možnost razlage, da je na njihovih ruševinah v prvi polovici 6. st. stala ena ali več stavb. S tem v zvezi se mi tudi razlaga, da so že zidane grobnice nastale ob cerkvi, ne zdi povsem prepričljiva. Nekaj metrov zahodno od grobnic leži skupinica nedvomno staroselskih grobov, ki pa je hkrati kar precej oddaljena od temeljev cerkve Sv. Martina. Ali so grobovi pripadali ljudem v stavbah na mestu zidanih grobnic? Tudi najstarejši grobovi v severnem, odkopanem delu grobišča se ne tiščijo cerkvenih zidov. Ali ni mogoča razlaga, da je bila cerkev postavljena

šele v staroslovanskem obdobju? Pri tem trčimo ob dejstvo, da je bilo grobišče le delno raziskano, po mnenju avtorja morda samo ena tretjina. Morda bi celota odgovorila na uganke, ki se mi še zastavljajo.

Sagadin delno po pridatkih, predvsem pa po načinu pokopa (prekrižane roke, kamen za glavo) določa 30 staroselskih grobov 6. stoletja. Drugi grobovi se začno šele v drugi četrtini 9. stoletja, ko se pri nas začno uveljavljati krščanska pokopališča kot vidni izraz družbenega razslojevanja, kar je avtor prvi tako nazorno prikazal. Med staroselskimi in staroslovanskimi grobovi je tako praznina dveh stoletij. Mar res? Avtor pošteno opozarja, da številni staroselski grobovi sestavljajo smiselne vrste in skupine s staroslovanskimi grobovi. Če temu prištejemo podatek, da smo v nekaterih staroslovanskih grobovih na Žalah pri Zasipu, ki pa so bili odkriti, ko je bila obravnavana knjiga že napisana, odkrili za glavami namerno položene kamne. Če vemo, da so neskljenjene zapestnice s kijasto odebeljenima koncema nosile ženske še v drugi polovici 8. st., če si uhan iz gr. 236 razložimo kot uhan s pločevinastimi jagodami 8. stoletja (*»Bommelohring«*), se končno vprašamo, ali niso nekateri staroselcem pripisani grobovi v resnici iz staroslovanskega obdobja, vsaj 8., morda pa celo 7. stoletja. Res pa je, da bi potem pričakovali bolj izraženo stvarno kulturo tega časa, bodisi takšno, kakršno poznamo s Pristave pri Bledu, bodisi na grobiščih Zgornje Avstrije. Gre za grobove enklave staroselcev? – Zgornje vrstice nimajo namena zmanjševati vrednosti Sagadinovih izvajanj, ampak želijo opozoriti na bogastvo vprašanj, ki jih grobišče postavlja. Morda bodo na ta vprašanja odgovorila bodoča izkopavanja na njem.

Knjiga je dvojezična (slovensko-angleška) in s tem dosega ideal naših znanstvenih del. Ko sem prelistal angleški del, mi je padla v oči pražupa (na mestu pražupnije), v angleškem prevodu *»early parish«*. Morda je bila to nerodnost pri prevajanju. Župa je seveda nekaj povsem drugega kot župnija. Prva je posvetna ozemeljsko-upravna enota, druga je cerkvena, ozemeljska enota verskega življenja. Hkrati se nam postavi zanimivo vprašanje, ali lahko že v 9. in 10. st. govorimo o pražupnijah na Slovenskem. Vsaj po opredelitvi pražupnije, kot jo je razvil Janez Höfler v svoji knjižici *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem* (Ljubljana 1986), to ne bi bilo mogoče. *Early parish* gotovo ni niti pražupa niti pražupnija, je pa verjetno zaenkrat najboljši izraz za to, kar bi Sv. Martin v 9. in 10. st. lahko bil.

Knjigo zaključuje antropološko poročilo, ki ga je napisala Tatjana Tomazo-Ravnik. Obse-

ga le terenske meritve, zato nima analize lobanjskih in drugih oblik, ki bi lahko ovrednotila odnos staroselskega in staroslovanskega dela grobišča. Tako to še ostaja delo prihodnosti.

Slikovni del obsega risbe vseh grobov, predmetov in številne razlagalne risbe grobišča. Najprej pa seveda opazimo razgibano naslovnico. S tem smo pri tehnični ureditvi, ki dosega raven pri nemških objavah in odslej ne bo smela biti nižja (le z nekaj manj zamenjavami pri številkah). Skratka, pogled na Sagadinovo knjigo nam pogreje srce. Avtorju lahko le čestitamo, drugim pa ga postavimo za zgled, kako je mogoče tudi v slabih delovnih razmerah veliko, dobro in uspešno delati, brez jadikovanja, zato pa s toliko večjo zagnanostjo.

Andrej PLETERSKI

Die transalpinen Verbindungen der Bayern, Alamannen und Franken bis zum 10. Jahrhundert. – Nationes. Historische und philologische Untersuchungen zur Entstehung der europäischen Nationen im Mittelalter, Band 6. Herausgegeben von Helmut Beumann und Werner Schröder. Sigmaringen 1987, 431 str., 13 slik.

Serija *Nationes* je posvečena proučevanju nastajanja evropskih narodov v srednjem veku. Njeni zvezki obsegajo besedila posameznih kolokvijev. Za nas je močno zanimiv že peti zvezek, ki je posvečen zgodnj srednjeveški etnogenezi v alpskem področju. Šesti zvezek je nadaljevanje petega in govori o čezalpskih povezavah Bavarcev, Alamanov in Frankov tja do 10. stoletja. Sestavljajo ga prispevki desetih avtorjev.

V uvodu prikazuje problematiko, ki so jo obravnavali na srečanju, Helmut Beumann. Pregled frankovske alpske politike je napravil Reinhard Schneider. O povezavah med Bavarsko in Italijo govori Alois Schmid. O pomenu säbenskih (poznejših brixenskih) škofov za čezalpske povezave piše Josef Riedmann. Jochen Splet razpravlja o Arbeju iz Freisinga, nemškem Abrogansu in o bavarsko-langobardskih povezavah v 8. stoletju. Kar tri četrtine zbornika zavzema delo Manfreda Menkeja, ki na podlagi arheoloških virov govori o alamansko-italskih povezavah od poznega petega do sedmega stoletja. Pankraz Fried kratko obravnava Alamanijo in Italijo od 7. do 10. stoletja, Raymond Kottje pa področje veljave alamanskega zakonika *Lex Alamannorum*. Wilhelm Störmer piše o vprašanju oddaljene cerkvene posesti v Vzhodnih Alpah med 8. in

10. stoletjem. Povzetek srečanja je pripravil Herwig Wolfram.

Na kratko predstaviti vsebine prispevkov ni mogoče. Zato le nekaj splošnih besed. Razen Menkejevega so vsi prispevki zgodovinarski. Narejeni so na podlagi pisanih virov. Zaradi narave teh virov je razumljivo, da so najboljše obdelana vprašanja upravno-politične zgodovine, manj je povedano o poselitvi, nekaj pa izvemo tudi o kulturni zgodovini. Številne iste dogodke zato obravnavajo isti avtorji, kar prispeva k raznolikosti osvetlitve. Tudi za zgodovino našega prostora v 5. in 6. st. je pomemben prikaz spreminjanja politično-oblastvenih področij, vojnih pohodov. Marsikaj izvemo o pomenu alpskih prehodov, o tem, kako so bili pomembni za vse, ki so si prizadevali za cesarsko krono v Rimu, kako so se le-ti naslanjali na cerkvene institucije. Smiselno so predstavljene povezave med cerkvenimi posestmi, važnimi potmi in skrbjo za potnike. – Arheološki članek Manfreda Menkeja sicer kljub obsežnosti ne prinaša mnogo novih ugotovitev, je pa hkrati izčrpna komentirana bibliografija za arheologijo Alamanov, v marsičem pa celega alpskega območja in njegovega obrobja.

Karantanija in siceršnji slovenski prostor sta obravnavana le v nekaj redkih, obrobnih primerih. Tudi za nas zanimive utegnejo biti ugotovitve Manfreda Menkeja o tvornih povezavah med Avari in Alamani, ki se niso pokazale le v oborožitvi in konjski opremljeni, ampak celo v prevzemu vzhodne rase konj. Fried za furlanska mejna grofa Erika in Chadalooha navaja, da sta bila iz alamanskega rodu Bertholde. Wolfram opozarja na povezanost bavarskega poraza pri Aguntumu leta 610 s porazom upornega čedajskega vojvode, obkraj od Avarov in Slovanov, ter z vedenjem svetega Kolumbana, ki je v Bregenzu 611. opustil misel, da bi šel misijonariti k Slovanom in je 612. raje odšel v Italijo. Enako opozarja na sovpadanje upora Ljudevita Posavskega 818. z uporom italskega kralja Bernharda, pri katerem je Ljudevit izkoristil oslabitev Italije.

Zakaj je iz obravnave izpadlo področje jugovzhodnih Alp, vsaj delno izvemo iz Wolframove zaključne besede, kjer to dejstvo prav tako obžaluje. Karantaniji bi moral biti posvečen poseben dan, vendar je bil odpovedan zaradi arheološkega nasprotovanja. Volker Bierbrauer je zaradi razmer odsvetoval obravnavo arheološkega gradiiva. Tako tudi šesti zvezek *Nationes* ni izpolnil praznine jugovzhodnih Alp, ki zeva že v petem zvezku. Za vse proučevalce našega prostora v 5. in 6. st. pa ostaja obravnavani zbornik neizogibno čtivo.

Andrej PLETERSKI

Aschheim im frühen Mittelalter. – Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 32, München 1988, 223 str., 29 sl., 56 tab., 19 kart, 16 priloge.

Aschheim, kraj severovzhodno od Münchna, je že več kot tisočletje znan častilec sv. Emmerama, monografija, ki jo predstavljam, pa ustvarja iz njega tudi pojem za proučevalce zgodnjega srednjega veka v Srednji Evropi.

Uvodni in najboljšeje je prispevek Hermann Dannheimerja, ki objavlja svoja arheološka raziskovanja v kraju (cerkev Sv. Petra in Pavla z grobiščem) in njegovi neposredni okolici (dve grobišči in naselbina – vse iz poznomerovinskega obdobja). Rokopis je dokončal že leta 1981, kar ne zmanjšuje vrednosti besedila, le na nekatera vprašanja, ki so bila tedaj šele postavljena, bi bilo že mogoče odgovoriti. Tako je z gomilnim pokopom ob cesti proti Feldkirchnu, ki mu ga še ni bilo mogoče razložiti. Zadnja proučevanja pa že kažejo, da gre za vidni izraz naraščajočega družbenega razslojevanja Bavarcev na začetku 8. st.; ker je to hkrati čas, ko so že opuščali necerkvena pokopališča, jih je razmeroma le malo.

Najzanimivejši del je prikaz grobišča in ob njem postavljene cerkve Sv. Petra in Pavla. Grobišče je nekoliko starejše od nje. Najstarejši odkriti pokopi so iz zadnje tretjine 6. st., najstarejša cerkvena stavba pa iz okoli 600. Sedanja cerkev je sedma stavba ob vrsti.

Bolj kot najdbe same po sebi, čeprav so tudi te lepe, pa bralca pritegne njihova resnično duhovita Dannheimerjeva razlaga. Čeprav je odkopal le jugovzhodni del nekdanje cerkve, se mu je posrečilo rekonstruirati celo prvo, tedaj še leseno zgradbo. To je storil s pomočjo modularne analize in pri tem kot mersko enoto ugotovil t.i. aschheimski čevljev (= 275,025 mm), katerega uporabo je dokazal tudi pri nekaterih drugih tedanjih stavbah na Bavarskem, bil pa je koristno uporabljen tudi pri meritvah aschheimskega polja.

Odkrite grobove je povezal v verjetno rodoslovno preglednico in to primerjal s posameznimi cerkvenimi zgradbami. Prazni grob št. 15 v notranjosti najstarejše cerkve, ob njeni južni steni, je zelo verjetno razložil kot prvi, začasni grob sv. Emmerama, ki je v drugi polovici 7. st. umrl na poti, le nekaj kilometrov stran. Celotno sozvočje najdb, pisanih virov, jezikoslovja in agrarnih raziskav ga vodi k misli, da je bil Aschheim v 7. st. frankovski davčni dvor, ki ga je upravljal neki velikaš, ki mu je bilo podložno tudi okoliško ozemlje.

Temu sledijo kratke analize nekaterih posamičnih najdb, ki so jih napisali Antje Dieke-

Fehr, Sigrud Müller-Christensen, Christiane Ott, Hans-Jürgen Hundt, Busso Peus, Vincent Mayr, Heinz Strehler, Georg Glowatzki, Angela von den Driesch, Mostefa Kokabi, Maria Hopf.

Zadnji del monografije sestavlja razprava Gertrude Diepolder, ki obravnava zgodovino, poselitve in razvoj aschheimskega polja in njegove okolice. Ker pa njeno delo ni bilo zgolj rutinsko, je preraslo v tisti del knjige, ki mu je bilo namenjeno največ pozornosti. Da je delo lahko dokončala in ga tehnično dovolj jasno predstavila (mnogobarvne karte), so z objavo celote počakali več let. Novost njene obravnave je v tem, kako je skušala določiti čas nastanka aschheimske poljske razdelitve. Skupno je uporabila arheološke podatke, pisane vire in retrogradno analizo zemljiškega katastra. Kljub temu ni mogla določiti natančnega časa nastanka poljske razdelitve. Posrečila se ji je le okvirna opredelitev od 8. do 12. stoletja. To pomanjkljivost je skušala odpraviti s poglobljeno metrično razčlenitvijo.

Ugotovila je, da so pri določanju poljskih meja uporabljali tri različne merske enote: rimski čevljev (296,853 mm), aschheimski čevljev (275,025 mm) in Karlov čevljev (333,960 mm). Čeprav je ujemanje njihovih meja s temi merili lahko v posameznih primerih naključno, pa je s tem, da je svoje delo razširila še na okoliške vasi, dovolj prepričljivo dokazala uporabo načrtnega merjenja. Zame najbolj jasen primer je vas Heimstetten, kjer je poleg tega videti tudi časovno zaporedje vseh treh meril. Vendar pisani viri kažejo, da se je vaška poljska razdelitev oblikovala šele v 14. stoletju. Tudi sicer se avtorici ni posrečilo zanikati dejstva, da so bili vsi trije načini merjenja v uporabi istočasno skoraj tisočletje. Vikinška trdnjava Trelleborg na Danskem, ki je bila postavljena konec 10. st., je bila urejena z rimskim in malim gotlandskim čevljevem. Resda gre tu za gradnjo in ne za poljsko razdelitev, a je v nasprotju z mislijo Diepolderjeve, da je en gospodar uporabljal le en merski sistem, da različni merski sistemi na istem zemljišču torej kažejo različne gospodarje in s tem različne čase poljske razdelitve. S tako razlago je namreč skušala dokazati vsaj delno uporabnost metričnih analiz za časovno opredeljevanje poljske razdelitve. Verjetno v bistvu drži njena ugotovitev, da je rimski čevljev starejši od aschheimskega in ta od Karlovega, a njihova uporaba sama od sebe ne pove mnogo. Zato je tudi težko oceniti njeno misel, da uporaba rimskega čevlja in delno tudi aschheimskega kaže na vpliv romanskih staroselcev na nove germanske naseljenke. Precej jasno pa je pokazala s primerjavo smeri cest, stavnih ostankov in poljskih meja, ki so vsi obrnjeni

enako, da so mlajše delitve zemljišča upoštevale starejše vsaj glede njihove usmeritve.

Kljub nekaterim pomislekom se mi zdi, da je metrična analiza polja eden od vidikov, ki je pri retrogradni analizi poljske razdelitve lahko poveden – v nekaterih primerih bolj, v drugih manj. In morda je imela Diepolderjeva smolo in je začela prav z nejasnimi primeri. To bo – seveda – pokazalo šele bodoče delo.

Knjiga o Aschheimu v zgodnjem srednjem veku je polna iskrivih razlag in lepe predstavitve metode dela, zato jo je vredno brati. Iz nje se lahko marsikaj naučimo.

Andrej PLETESKI

Branko Marušić: Starohrvatska nekropola u Žminju. Posebno izdanje »Historie archaeologicae«, sv. 1, Pula 1987, 154 str., 53 slik, 28 tabel, 2 priloge.

Izid »staroslovanske« monografije je pri nas še vedno praznik. Enega takih nam je pripravil Branko Marušić, ko je objavil staroslovansko grobišče iz Žminja v Istri. Izkopano je bilo v letih 1955–1957, in sicer pod vodstvom Borisa Bačića. Našli so 227 grobov, ki sestavljajo skoraj celotno grobišče. Zato in zaradi velikosti je najdišče izredno pomembno ne samo za poznavanje zgodnesrednjeveške zgodovine Istre, ampak tudi mnogo širšega prostora.

Knjiga ima topografski uvod, ki mu sledi katalog. Nadaljuje se z razčlenitvijo posameznih oblik grobov in prikazom pogrebnih običajev. Obširnejše je poglavje, v katerem je Marušić oblikovno razčlenil posamezne skupine predmetov v grobovih in jih ovrednotil po njihovih bistvenih značilnostih. V zaključnem poglavju je izsledke povzel in jih postavil v širši okvir staroslovanske naseljevanja Istre, pri čemer je že na kratko sintetiziral svoje dosedanje proučevanje te problematike. Knjiga ima tudi obširen nemški povzetek.

V načrtu se grobovi združujejo v pet skupin, ki jih je avtor označil od Z proti V z 1–5. Izziv časovno-prostorskega plastenja je v celoti sprejel in predstavil vrsto nazornih kart razprostranjenosti posameznih predmetov in lastnosti na grobišču. Tudi po tej poti je prišel na misel, da so se naselile najprej tri družine patriarhalnega tipa, nekaj pozneje pa sta se jim pridružili še dve. Šlo naj bi za priseljence iz Hrvatskega primorja, ki so prinesli s seboj že oblikovano kulturo. Na predstavljenem grobišču so pokopavali v času od 840 do 950.

Vendar pa pri pozornejšem branju naletimo na nekatere podatke, ki jih navaja avtor in ki se s to sugestivno podobo ne skladajo. Iz sl. 43 se poučimo, da so v skupinah 1–3 označeni starejši in mlajši grobovi, v skupinah 4–5 pa

le starejši. Že to nakazuje, da je vzhodni del grobišča starejši. To potrjuje tudi sl. 44, ki kaže, da je največ poganskih pogrebnih običajev v skupini 4, nemalo pa tudi v skupini 5. Nadalje kaže sl. 47, da so bili obsenčniki z odebilitvami na koncih najdeni le v skupinah 1–3. Ker gre med žminjskim nakitom za razmeroma mlado obliko nakita, tudi ti potrjujejo večjo starost področja skupin 4–5, kjer jih ni. Avtorjeva misel, da sta skupini 4 in 5 najmlajši, tako ne more držati. Povedano kaže, da je bilo ravno obratno. S tem je razrešeno tudi dozdevno nasprotje, na katerega je naletel avtor, ko je ugotavljal zastopanost posameznih oblik grobov v skupinah grobov. Grobna obloga tipa D, ki bi morala biti po razvojni shemi najstarejša, je najpogostejša v skupinah 4–5, kar se seveda ne sklada z njuno predvideno mladostjo, pač pa z njuno starostjo.

Če sta skupini 4 in 5 v resnici najstarejši, pa seveda ne drži tudi predlagana podoba prebivalstvenega razvoja. Enako se mi zdi še odprto vprašanje, od kod so prišli ljudje, ki so na prikazanem grobišču pokopavali. Avtor sam ugotavlja, da v Hrvatskem primorju ni grobov z oblogo iz plošč, medtem ko so v Žminju že prvi grobovi taki, kar naj bi bil odraz želje prišlekov, da bi pokazali privrženost novi domovini. Morda odgovori na tovrstna vprašanja glede na stopnjo raziskanosti v Jugoslaviji in ponekod v sosedstvu še niti niso mogoči. Morali bi natančno poznati stvarno in duhovno kulturo posameznih časovnih stopenj in področij, v okviru žminjskega grobišča pa natančno izločiti najstarejši sloj grobov, torej grobove prišlekov in njihovo kulturo. Šele primerjava obojega bi morda lahko pokazala izhodišče naselitve.

Pri sicer zelo vestni obravnavi posameznih vrst nakita na žminjskem grobišču bi njeno razumljivost močno povečala preglednica tipov, kakršna je bila, npr., predstavljena za različne vrste grobnih oblog. – V času, ko so izkopavali grobišče, terenska dokumentacija še ni zajemala vsega, kar bi si danes želeli. Tako ni risb posameznih grobov, ni podatkov o legi predmetov v grobovih, ni geodetskega posnetka površine najdišča, ki bi morda lahko pomagal pojasnjevati lego posameznih grobov.

Gledano v celoti pa je delo vzorno: urejeno, vestno, natančno. Brez tega celo zgoraj navedeni pomisleki ne bi bili mogoči. Po zaslugi te knjige in drugih del Branka Marušića postaja istrski zgodnji srednji vek izjemno raziskan in le želimo si lahko tudi drugod po Jugoslaviji tako sposobnih avtorjev. Prijetna knjiga nam vzburja domišljijo in vedno znova jo bomo z veseljem jemali v roko.

Andrej PLETESKI

Ivan Stopar: Župnijska cerkev Marijinega vnebovzjetja v Braslovčah in problem karolinške sakralne arhitekture na Slovenskem (na platnicah: Karolinška arhitektura na Slovenskem), izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1987, 83 strani s 14 fotografijami in 10 tabelami ter enim zemljevidom, povzetek v nemščini.

Z razpravo, ki jo je spodbudilo odkritje predromanskih sestavin v zgradbi župnijske cerkve Marijinega vnebovzjetja v Braslovčah, je avtor poskušal definirati nekaj temeljnih značilnosti cerkvene arhitekture karolinške dobe na Slovenskem in jih aplicirati na nekaj nadaljnjih primerkov iz slovenskega spomeniškega gradiva. Kot pravi v povzetku (str. 56), naj bi te značilnosti bile predvsem: izredna longitudinalna akcentuiranost pri pomembnejših (pražupnijskih) cerkvah ter v splošnem skrbna proporcionalnost tlorisov, ki se izraža bodisi v odnosih malih celih števil bodisi v racionalnih aproksimacijskih formulah $1:\sqrt{2}$ in $1:\sqrt{3}$; ti proporciji naj bi odločali tudi pri oblikovanju arhitekturnih detajlov, npr. oken in portalov. S to metodo bi morali po avtorjevem mnenju v karolinško plast naših srednjeveških cerkvenih stavb poleg braslovške uvrstiti tudi prvotne zasnove cerkva sv. Radekunde v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, sv. Ilije v Zgornjih Zrečah, sv. Nikolaja v Vuzenici, sv. Vida v Šentvidu pri Stični, sv. Štefana in Marije v Zanigradu v Istri ter nekaj drugih cerkva. Avtorjev raziskovalni postopek sloni skoraj izključno na analogijah med obravnavanimi spomeniki, torej brez časovno in slogovno neizpodbitnega oporišča. Velika večina spomenikov ostaja v gradbeno-tehničnem smislu neraziskana. Primerjalnega gradiva zunaj slovenskega ozemlja praktično ni. Prav tako manjka ustrezna tuja literatura, s pomočjo katere bi lahko avtorjeve ugotovitve postavili v širši evropski okvir in jih potrdili.

Glavna težava pri prebiranju in ocenjevanju obravnavanega Stoparjevega dela je potemtakem v tem, da avtor ni dokazal veljavnosti svojih premis. Vsekakor ne kaže, da bi izredna longitudinalna akcentuiranost ali posebna proporcionalnost ladij bili kakšna razvidna značilnost evropske karolinške in otonske arhitekture. Statistično sondiranje v repertoriju F. Oswald, L. Schaefer, H. R. Sennhauser, *Vorromanische Kirchenbauten*, München 1966 (ki ga avtor ni upošteval) razkrije, npr., med gradivom enoladijskih cerkva pod črkami A–F (str. 14–105) sila malo takšnih, katerih dolžina bi znašala več kot dvakratno širino. Med 40 spomeniki je takšnih le troje in trije nadaljnji imajo ladjo v razmerju 1:2; kadar

naletimo na enoladijsko cerkev z zelo dolgo ladjo, so na takšno formo vplivale prej posebne liturgične zahteve: šlo je npr. za palatinsko kapelo (Regensburg-Niedermünster), za škofijsko (prva stavba stolnice v Paderbornu) ali samostansko cerkev (Reichenau-Mittelzell, iz 8. stol., Heeslingen, Vilich, Rohr, vse ženski benediktinski samostani s konca 10. ali zač. 11. stol.). Podobno je s proporcema $1:\sqrt{2}$ in $1:\sqrt{3}$. Stopar objavlja na str. 81 po R. Pörtnerju, *Die Erben Roms* (1966), primerjalno tabelo z 10 tlorisi enoladijskih cerkva s četverkotnim korom. Kolikor je mogoče presoditi po merah osmih tu prikazanih cerkva, ki so navedene v omenjenem repertoriju (Pörtner jih nima), ni nobena zgrajena v preprostem razmerju $1:\sqrt{2}$ ali $1:\sqrt{3}$. Ladja cerkve v Echternachu ima čisto razmerje 1:2, tista v Paderbornu (Abdinghofkirche) pa celo 1:3. Ne izključujem možnosti, da so pri načrtovanju enoladijskih cerkva karolinških in otonske dobe v Evropi uporabljali iracionalna razmerja iz korena števil 2 ali 3, vendar to vsekakor ni njihova vidna značilnost. Pač pa preseneča relativno pogosta uporaba čistega razmerja 1:2, ki naj bi po Stoparju (na podlagi cerkve na Blejskem otoku, str. 41) že napovedovalo romaniko. V Münchenskem popisu predromanskih cerkva je pet jasnih primerkov te vrste (Auen, Echternach, Goslar-Bergdorf, Wittingen, Zurzach), in vsi so nastali še v 10. stoletju (Echternach se datira celo v leto 706). Pri vsem tem pa nam dodatno težavo povzroča to, da v razpravi pri nekaterih obravnavanih slovenskih spomenikih niso navedene absolutne mere, tako da je bralčevi dobri volji prepuščeno, da verjame Stoparjevim izračunom, ali pa so odstopanja od zaželenega razmerja vendarle prevelika. Slednje velja predvsem za istrske spomenike, vključno z Zanigradom, kjer (z upoštevanjem mer, ki jih navaja M. Zadnikar, *Romanika v Sloveniji*, 1982, str. 417 s) ladja v dolžini odstopa za pol metra pri 14,9 m in kor za skoraj 3 dm pri 3 metrih. Odstopanje od zaželenih mer je nasploh šibka točka v tej razpravi, in vprašati se je treba, kdaj ga lahko zanemarimo oziroma kolikšna je v takšnih primerih možnost, da se je graditelj cerkve res ravnal po predvidenih razmerjih.

Zaradi premajhnega matematičnega znanja so morali srednjeveški stavbeniki v primerjavi s svojimi novoveškimi kolegi pri zidavi upoštevati načelo konmenzurabilnosti načrta »na papirju« in realizacije. Od tod tudi (pri uporabi celih merskih enot) pojav čistih racionalnih razmerij med dolžino in širino ladij, ki jih ugotavlja Stopar pri nekaterih cerkvah. Seveda gre tu za splošen pojav, ki ga nikakor ne gre omejevati zgolj na zgodnji srednji vek.

Posebno poglavje odpirajo iracionalna razmerja na podlagi korenov števil 2 in 3, s katerimi je bilo mogoče doseči estetsko posebej skladne oblike. Tu so bili načrtovalci odvisni samo od geometrijskih postopkov, t. i. kvadrature ali triangulature, ki so se pozneje, v pozni gotiki, razvili v pravo »magično« znanost. O tem obstaja obsežna literatura, ki je tu ne kaže navajati. Tudi v tem primeru velja, da uporaba iracionalnih razmerij z nastopom romanike nikakor ni odmrila, posebej uporaba korena števila 2 ne, ki je kot najpreprostejši rezultat kvadrature kroga obdržal izjemno mesto še tja v renesanso. Zelo nenavadno bi bilo, če proporcioniranja tlorisov in arhitekturnih detajlov, ki po Stoparjevem prepričanju velja za imanentno karoliški arhitekturi, ne bi našli tudi med našimi romanškimi stavbami. Tudi če ne upoštevamo Stoparjevega izbora oziroma njegove cerkve pogojno vzamemo kot »karoliške«, ostaja še vrsta romanskih cerkva, kjer sta očitno uporabljene razmerji $1:\sqrt{2}$ in $1:\sqrt{3}$. Na podlagi absolutnih mer, ki jih prinaša Zadnikarjeva monografija (1982), so v prvem razmerju začrtane, npr., ladje cerkva sv. Petra v Radečah ($11 \times 7,75$ m, z odstopom 4 cm v dolžini!), sv. Magdalene v Brdah ($8,05 \times 5,65$ m, z odstopom 6 cm v dolžini!) in sv. Filipa in Jakoba v Golavabuki ($8,30 \times 6,05$ m, z odstopom 25 cm v dolžini); zadnji sta nastali šele proti koncu 13. stoletja. Razmerje $1:\sqrt{3}$ pa kažejo ladje cerkva v Vrbi na Gorenjskem ($8,10 \times 4,80$ m, z odstopom 21 cm), sv. Vida v Dravogradu ($15,40 \times 8,85$ m, z odstopom 7 cm), v Šmarjeti na Dolenjskem (14×8 m, z odstopom 15 cm v dolžini); za cerkev sv. Vida v Dravogradu se ve, da je bila sezidana v drugi polovici 12. stoletja, tretja pa tudi ne bo starejša, prej obratno. Stoparjevo mnenje, da razmerji $1:\sqrt{2}$ in $1:\sqrt{3}$ v romaniki ne srečamo več (str. 55), torej ne velja. Zatorej samo proporcioniranje stavbnih teles cerkve, brez dodatnih dokazov v načinu zidave in posebej kamnoseškega okrasja (ki ga pri nas praktično ni!), še ne govori za nastanek v karoliški ali otoski dobi.

Posebej se kaže ustaviti tudi ob zgodovinski interpretaciji spomenikov, ki jih avtor obravnava kot karoliške. V splošnem je treba pritruditi njegovemu prepričanju, da je treba možnost zidave naših najstarejših obstoječih cerkva, zlasti pražupnijskih, pomakniti nazaj v predromanski čas. Iz razprave podpisane, v posvečene razvoju srednjeveške cerkvene organizacije na slovenskih tleh (*O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem, Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij*, Ljubljana 1986), se vidi, da bi lahko, če se tako izkaže, marsikatero pražupnijsko ali sta-

ro lastniško cerkev datirali v drugo polovico 10. ali prvo polovico 11. stoletja; lep dokaz za to je ravno odkritje prve stavbne faze v Braslovčah, ki bi jo bilo mogoče pogojno povezati z znamenitim, a zagonetnim Preslavom, advokatom Heme Breško-Seliške. Dokaz za to je tudi cerkev sv. Petra pod nekdanjim Kunšperkom (Bistrica ob Sotli), ki si jo lahko razlagamo kot lastniško cerkev savinjskih krajišnikov iz približno istega časa in za katero je bilo ugotovljeno, da res še sega v predromaniko. Ali rotunda na Muti, ki je nedvomno nastala sredi 11. stoletja kot prva (krstna!) cerkev za precejšnje območje ob levem bregu Drave. Sredina 10. stoletja pa glede na splošno znane zgodovinske okoliščine vendarle pomeni nekakšno magično mejo, ki jo bo težko pomakniti navzdol. 9. stoletje – to je tisti čas, ki mu šele v resnici pritiče oznaka »karoliški« – je še vse preveč zamegljeno, da bi si upali vanj datirati cerkvene stavbe brez jasnih gradbeno-tehničnih in drugih znamenj, ki so v veliki meri odvisna od ustreznega arheološkega raziskovanja lokacije.

Ob vsaj avtorjevi hvalevredni neobremenjenosti pri gledanju na začetke cerkvene organizacije pri nas in s tem povezane kronološke preureditve našega spomeniškega gradiva pa je treba zapisati, da zgodovinske okoliščine kroji precej po svoje. Najhuje bode v oči njegova interpretacija cerkve sv. Radegunde v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. V njej vidi prvotno cerkev sv. Pankracija, katere patrocinij in župnijske pravice naj bi šele patriarh Bertold v 13. stoletju preselil v novo cerkev na gradu nad trgom, in jo v svoji veri, da gre za karoliško stavbo, ima tudi za sedež »slovenjgraške« pražupnije. Sklepanje je prav neverjetno, saj je že od nekdanj znano, in o tem lepo piše tudi F Kovačič v svoji *Zgodovini Lavantinske škofije* (Maribor 1928, str. 107 ss), da je bila pražupnija nedaleč od tod v Šmartnem. Njen obstoj je, kot pravilno ugotavlja Kovačič, posredno zagotovljen vsaj okrog leta 980, iz nje pa so se razvile vse kasnejše župnije – od Vitanja na jugu do Vuzenice na severu, skupaj s sv. Pankracijem, osamosvojenim brzkone že leta 1106, ko se domnevno prvič omenja. Arhivsko gradivo nam sicer zadaja nekaj težav, ker je toponim »Grez« (Graz, Graze) lahko pomenil tako Stari trg oziroma grad nad njim kot celotni pokrajinski okoliš do Mislinje (tudi šentiljska cerkev se v znamenitem desetinskem seznamu iz leta 1296 še imenuje »capella S. Egidii de Grez«!), vendar se v listinah da skoraj vedno zadeti njegov pravi smisel. – Na prvi pogled se ne glede na absolutno starost Radegundine cerkve Stoparjeva hipoteza o selitvi župnije iz Starega trga na grad v 13. stoletju zdi mikavna. Moti

patrocinij grajske cerkve, izpričan že leta 1174, ki je (vsaj pri nas) znan kot izrazit patrocinij grajskih kapel (gl. o tem mojo študijo O prvih cerkvah in gl. o župnijah na Slovenskem, str. 54). Sicer pa bi bila selitev župniškega sedeža iz doline na grad glede na njegove (javne!) funkcije nepraktična in tudi malo verjetna. Verjetno bo prej obratno, torej da je prvotna grajska cerkev, katere jurisdikcija razkriva njen lastniški značaj, potem ko se je osamosvojila kot župniška, zaradi praktičnosti nekatere javne funkcije (s pokopališčem vred) prenesla na starotrško cerkev v dolini. Kdaj naj bi se to zgodilo, v 11. ali šele 12. stoletju, o tem ni mogoče reči ničesar zanesljivega.

Sicer pa bi avtor s pravilnim upoštevanjem cerkvenozgodovinskih okoliščin in patrocinj lahko napravil med svojimi spomeniki več reda in se tudi zamislil nad predlagano starostjo posameznih cerkev. Z vidika župniške organizacije neoprijemljive in s tem gotovo ne tako stare so cerkve sv. Jurija na Šentjurskem hribu, sv. Ilje v Zrečah, dalje sv. Lovrenca nad Bašljem, sv. Kancijana v Vrzdencu, sv. Nikolaja v Pangerč grmu (patrocinij!) in sv. Petra v Ribičju pri Muti – ta je bila nedvomno sezidana šele po krstni cerkvi na Muti, ki je lahko kvečjemu iz srede 11. stoletja. Cerkev sv. Nikolaja v Vuzenici je bila prvotno lastniška cerkev, podrejena pražupniji v Šmartnem pri Slovenj Gradcu in osamosvojena šele leta 1254. Patrocinij sv. Nikolaja je glede na svetnikov prenos v Bari leta 1087 pri nas možen šele v 12. stoletju. V Braslovčah, v Laškem, Šempetru v Savinjski dolini, Šentvidu pri Stični in v Slivnici pri Mariboru so bili sedeži pražupnij in tu bi pač, če želimo biti previdni in če se tako pokaže, lahko računali s časovnim razponom od druge polovice 10. do srede 11. stoletja. Za Polzelo in sv. Lovrenca na Dravskem polju kot lastniški cerkvi v odvisnosti od pražupnije (Šempeter oz. Hoče) bi prišlo v počtev 11. stoletje. Sv. Petra v Bistrici ob Sotli smo že omenili: najbrž gre za lastniško cerkev savinjskih krajišnikov ob prelomu tisočletja. (Podobne razmere nastopajo še pri cerkvah sv. Petra v Vitanju, v Preddvoru na Gorenjskem, v Gornjem Mokronogu in v Rajhenburgu–Brestanici; tu obstaja celo možnost, da je katera teh cerkva, namreč tista v Rajhenburgu, res karolinškega nastanka. Gl. mojo cit. študijo, str. 47.) Posebne okoliščine nastopajo pri spomenikih v Slovenski Istri, ki jih je treba obravnavati v sklopu (celotne) istrske tradicije, pa kajpak na Svetih gorah na Bizeljskem in drugih arheološko zgovornih lokacijah. Seveda so to le možnosti, ki jih ponujajo zgodovinske razmere. O dejanskem nastanku cerkvenih stavb pa lahko povedo šele rezultati

raziskovalnih posegov v njihovo zidavo. Kar zadeva obe cerkvi na avstrijskem Koroškem, ki ju je Stopar pritegnil v obravnavo, sv. Ruperta pri Beljaku (St. Ruprecht am Moos) in sv. Ruperta pri Velikovcu, ti za zdaj v obstoječi strokovni literaturi kljub očitni starosti župnij še ne veljata za predromanski ali celo karolinški.

Zasluga Stoparjeve publikacije je, da nam je avtor odkril nekatera načela arhitekturnega oblikovanja v našem srednjem veku in pokazal na posamične stavbe, ki so v jedru še predromanske (Braslovče, Bistrica ob Sotli, zanimivo je tudi opažanje ob rotundi v Selu v Prekmurju). O kakšni »karolinški« arhitekturi na Slovenskem, posebej če s tem mislimo 9. stoletje, pa glede na zapisano ni povedal ničesar.

Janez HÖFLER

Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland. Staatliche Münzsammlung München. Heft 7, bearb. H. Kùthmann und U. Pause-Dreyer, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1985, 45 str., vključno 20 tabel.

Pričujoči sedmi zvezek serije *Sylloge Nummorum Graecorum* za področje Zvezne republike Nemčije, ki ga je ob pomoči U. Pause-Dreyer pripravil odličen poznavalec grških in provincialnih kovov H. Kùthmann, prinaša obilo gradiva kovnic s področja Balkana (s črnomske obale in s Podonavja), ki ga hrani numizmatični kabinet (Staatliche Münzsammlung) v Münchnu. Skupaj predstavlja zvezek 512 novcev oziroma po področjih: *Chersonesos* št. 1–62 (kovnici Chersonesos/4. stol. pr. n. št.–3. st. n. št. in Pantikapaion/5.–1. st. pr. n. št.), *Sarmatia* št. 63–106 (kovnici Olbia/5. st. pr. n. št.–3. st. n. št. in Tyra/3. st. n. št.), *Dacia* št. 107–129 (3. st. n. št.), *Moesia Superior* št. 130–227 (kovnica Vimina-cium/3. st. n. št.) ter *Moesia Inferior* št. 228–512 (kovnice Dionysopolis/3. st. n. št., Istros/4. st. pr. n. št.–3. st. n. št., Kallatis/3. st. pr. n. št.–3. st. n. št., Markianopolis/3. st. n. št., Nikopolis/2.–3. st. n. št. in Tomis/2.–3. st. n. št.). Kot je že ustaljena praksa v celotni seriji, so tudi tu na tabelah odslikani vsi novci v originalni velikosti (posneti po mavčnih odlitkih). Spremlja jih podroben in natančen opis sprednje in zadnje strani posameznega novca z vsemi ustreznimi podatki (inventarna številka, teža, položaj pečata, standardna literatura). Kakršnikoli komentarji oziroma študije o posameznih kovnicah ne sodijo v koncept serije, katere izključni namen je publiciranje gradiva v raznih zbirkah po svetu, zato jih tudi v pričujočem zvezku ne najdemo. Zaradi kvalitetnih fotografij je mogoče vsako oprede-

litev v katalogu takoj preveriti na tabeli. Odlične fotografije so še toliko pomembnejše, ker je standardna literatura, ki obravnava, npr., novce Dacije in Mezije (K. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands. Band I. Dacien und Moesien*, Berlin 1898), komajda ilustrirana. Za jugoslovanskega strokovnjaka je še posebej zanimivo gradivo kovnice, ki je delovala na področju province *Dacia* in je locirana v Sarmisegetuso v Romuniji, ter kovnice kolonije *Viminacium* v provinci *Moesia Superior*. Obe kovnici sta delovali v prvi polovici 3. stoletja, novci teh kovnic pa so imeli zelo visok delež v vsakodnevem denarnem obtoku tega časa na večjem delu današnje

Jugoslavije. Pomembno in zanimivo pa je seveda tudi gradivo drugih kovnic, ki so delovale manj časa in v njih niso skovali toliko novcev kot v prej omenjeni kovnici.

Publikacija ne prinaša posebnih novosti glede na standardno literaturo, vendar je važna prav zato, ker dobro ilustrirano gradivo omogoča poglobljen študij raznih še odprtih problemov v zvezi s kovanjem v obravnavanih kovnicah (npr. primerjave pečatov) ter morebitno pripravo monografij o posameznih kovnicah. Skratka, pred nami je zelo kvalitetno delo v pomembni in kvalitetni seriji, še posebej važno prav za balkansko antično numizmatiko.

Peter KOS

YU ISSN 0370-2394

Archivni vestnik

Arhivna inšpekcija

1988

Arhivna inšpekcija, Ljubljana, 1988

v 1988

Arhivna inšpekcija

Arhivna inšpekcija

Arhivna inšpekcija

v 1988

YU ISSN 0570-8966

Arheološki vestnik
Acta Archaeologica
39-40

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Naklada 1200 izvodov

Natisnila
Tiskarna »Jože Moškrič«
v Ljubljani

YU ISSN 0570-8966